CONFERENCE BOOK

EUROPEAN CONFERENCES 9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
APRIL 3 – 5, 2026 TIRAN

ISBN: 978-625-5694-94-2

EUROPEAN CONFERENCES 9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
APRIL 3 – 5, 2026
TIRAN

Edited By
PROF YAKUP BABAYEV

Issued: 25.04.2026
ISBN: 978-625-5694-94-2

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 75 papers have been presented by Turkish participants and 98 papers by international participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.avrupakongresi.org Contact: avrupakongresi@gmail.com

CONFERENCE ID

EUROPEAN CONFERENCES 9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE

APRIL 3 – 5, 2026
TIRAN

ORGANIIZATION

ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Azerbaijan- Iran- Algeria- Georgia- Kazakhstan – India- Pakistan- Romania- Egypt- Cuba – Albania- Laos- Afghanistan- Kyrgyzstan - South Africa- Nigeria- Oman – Russia- Ethiopia- Chile – Spain -UAE- China- Japan – Bangladesh – Sudan- Vietnam-

PRESENTATION

Oral presentation

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.

Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Naile Bilgili

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	Number of paper	*%*
Papers by Turkish Participants	75	43,35
Papers by International Participants (27 Countries)	98	56,65

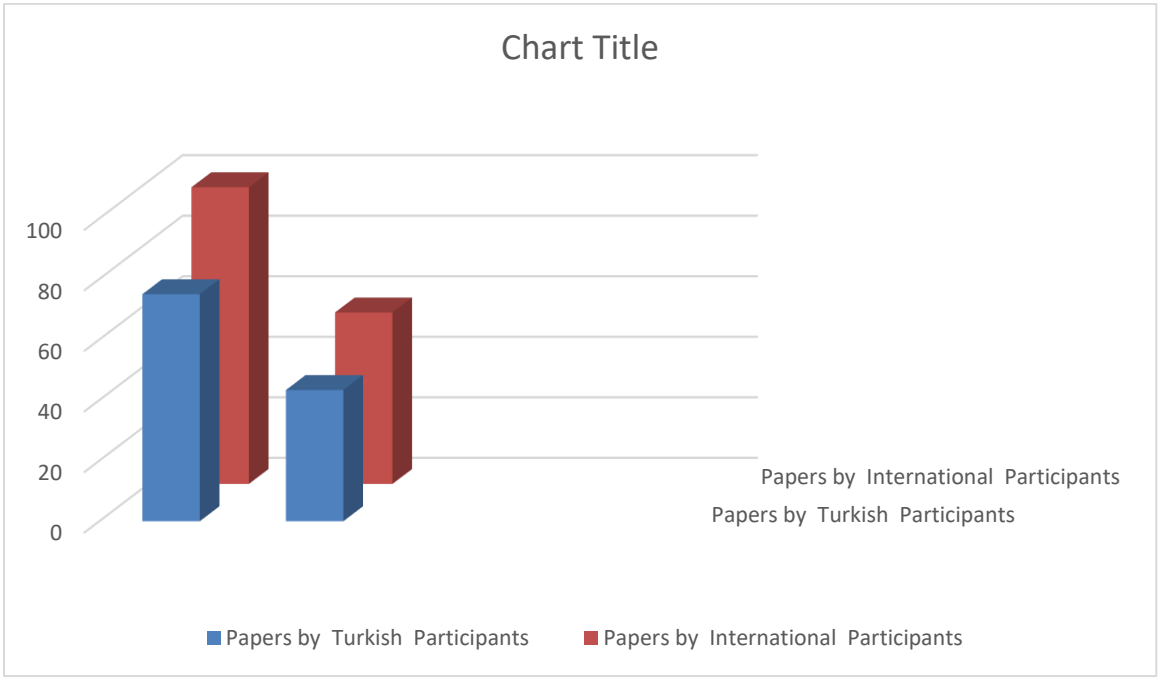

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı : E-16710634-03-903.07.02-2300384284 01.12.2023
Konu : Doç.Dr.Elif AKPINAR KÜLEKÇİ'nin Görevlendirilmesi

MİMARLIK VE TASARIM FAKÜLTESİ DEKANLIĞINA

İlgi : 29.11.2023 tarihli ve E-53120705-000-2300381989 sayılı belge.

Fakülteniz Peyzaj Mimarlığı Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Elif AKPINAR KÜLEKÇİ'nin, Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve gündeliksiz olarak görevlendirilmesi Rektörlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Ömer ÇOMAKLI
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: 87c7a395-d4b6-4f7a-abc6-5dee8674e3d1 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys

Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2311023
Elektronik Ağ: www.atauni.edu.tr
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr
Bilgi: Mehmet KOÇ
Faks: +90 442 2361014
E-Posta: personel@atauni.edu.tr

EUROPEAN CONFERENCES 9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
APRIL 3 – 5, 2026 – TIRAN

NO : **AC- 9S - 2026. 347U– 3842**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi 20/04/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **European Conferences 9. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi 3-5** Nisan 2026 tarihlerinde Tiran'da 28 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 173 bildirinin 75'i Türkiye'den, 98'i ise farklı 27 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES
EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES
EU ExArt 8TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
April 3 – 5, 2026
TIRAN

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Seher Dirican**	1	STRUGGLE OF ALGAE WITH CLIMATE CHANGE	Assoc. Prof. Dr. Seher Dirican
		2	EVALUATION OF GREEN WATER FOOTPRINT IN THE AXIS OF ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY	Assoc. Prof. Dr. Seher Dirican
		3	THE EFFECTS OF LACTIPLANTIBACILLUS PLANTARUM APPLICATION ON RHIZOSPHERE MICROBIOME DYNAMICS IN SOYBEANS GROWN UNDER ALKALINE CONDITIONS	Assoc. Prof. Dr., Özge Kahraman Ilıkkan Muhammed Fatih Kaya Ece Fidan Elif Cemre Dönmez Assoc. Prof. Dr. Emre Aksoy
		4	DEVELOPMENT AND CHARACTERIZATION OF SUSTAINABLE SLA RESINS	MSc. Student, Azra ALBAYRAK Assoc. Prof. Fatma Nur PARIN
		5	SUMACH (Rhus coriaria L.) AND ITS POTENTIAL THERAPEUTIC BENEFITS ON HUMAN HEALTH	Prof. Dr H.Ahmet DEVECİ Lecturer Ayla DEVECİ
		6	ANTIOXIDANT AND ANTIMICROBIAL EFFECTS OF CURCUMIN	Prof. Dr H.Ahmet DEVECİ Lecturer Ayla DEVECİ
		7	Heterologous Expression of Chitosanase from Bacillus sp. in Escherichia coli	Sevgi SAİD Doç. Dr. Emel ORDU Dr. Öğr. Üyesi Günseli KURT GÜR
		8	COMPARATIVE ANTI-TUMOR EFFECTS OF SPIRAMIDE AND HYDROQUINIDINE IN NEUROBLASTOMA: INDUCTION OF APOPTOSIS AND SUPPRESSION OF PROLOFERATION AND MIGRATION	Assoc.Prof.Dr. Turan Demircan
		9	On the rare species Heinemannia festivallla ([Denis & Schiffermüller], 1775) (Lepidoptera, Elachistidae) in the fauna of Türkiye	Muhabbet KEMAL Hanife UÇAK Selma Seven Çalışkan Mustafa ÖZDEMİR Kesran AKIN Erdem SEVEN
		10	SUBLETHAL TOXICITY OF METHIDATHION ON THE *EISENIA FETIDA*	Res. Asst., Muhterem Elif DEMİRAĞ Res. Asst. Dr., Melodi YENMİŞ Sude ÖZDEMİR Assoc. Prof. Dr., Esra AKAT ÇÖMDEN

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Aydanur AYDIN**	1	GERIATRIC MASSAGE AND MENTAL HEALTH in OLDER ADULTS	Döne GÜNAY Sevda UZUN
		2	ANIMAL-ASSISTED THERAPIES AND MENTAL HEALTH IN THE ELDERLY	Döne GÜNAY Sevda UZUN
		3	ECO-THERAPEUTIC CARE: SUSTAINABILITY AND BIOPHILIC NURSING INTERVENTIONS IN THE HEALING PROCESS	Assoc. Prof. Dr. Aydanur AYDIN
		4	DIGITAL COMPASSION: A TECHNOLOGICAL AND PSYCHOSOCIAL TRANSFORMATION PARADIGM IN PATIENT-CENTERED CARE	Assoc. Prof. Dr. Aydanur AYDIN
		5	ABDOMİNAL MASSAGE İN PATİENTS RECEİVİNG MECHANİCAL VENTİLATİON SUPPORT: AN EFFECTİVE NURSİNG INTERVENTİON FOR SUPPORTİNG GASTROİNTESTİNAL FUNCTİONS	Yusuf Yüce Doç. Dr. Diğdem LAFÇI BAKAR
		6	AN EVALUATION OF LAUGHTER YOGA STUDIES IN NURSING WITHIN THE SCOPE OF GRADUATE THESES	Doç. Dr. Nurten Gülsüm BAYRAK Hemşire Gül KIRDEMİR

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr. İsmail Şah HAREM**	1	FİBROMİYALJİ SENDROMU TANISI OLAN KİŞİLERDE SOSYO-DEMOGRAFİK VE KİŞİSEL FAKTÖRLERİN AĞRI ŞİDDETİNİ YORDAYACI ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Araş. Gör., Aybüke İrem SAYLAM Prof. Dr., Gülay DİRİK
		2	İKİNCİ EVRE MEME KANSERİ TANILI 66 YAŞINDAKİ KADIN DANIŞANDA MANEVİ YÖNELİMLİ BDT UYGULAMASI: BİR VAKA ANALİZİ	Uzm. Dr. Hanife Musa
		3	THE INVİSİBLE BURDEN: PAİN AND VASCULAR COMPLİCATİONS AFTER TRANSFEMORAL CORONARY ANGİOGRAPHY	Mizgin Bakır Doç. Dr. Diğdem LAFÇI BAKAR
		4	EVALUATION OF POSTGRADUATE THESES ON EMOTIONAL LABOR IN THE FIELD OF NURSING	Doç. Dr. Nurten Gülsüm BAYRAK Yüksek Lisans Öğrencisi Tuğçe KÖSE
		5	VETERİNER HEKİMLİKTE YAPAY ZEKA'NIN KULLANIMI	Doç. Dr. İsmail Şah HAREM
		6	PREBİYOTİK VE PROBİYOTİKLERİN VETERİNER HİSTOLOJİDE KULLANIMI	Doç. Dr. İsmail Şah HAREM

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Asst. Prof. İbrahim ARUK**	1	CLASSIFICATION OF TOMATO DISEASES UNDER REAL FIELD CONDITIONS: COMPARATIVE ANALYSIS OF EFFICIENTNET MODELS	Asst. Prof. İbrahim ARUK
		2	PERFORMANCE ANALYSIS OF MACHINE LEARNING ALGORITHMS FOR AGRICULTURAL PRODUCT PRICE FORECASTING USING MARKET RECORDS	İskender Atalay Asst. Prof. Hüseyin BODUR
		3	CODE TRANSFORMATION PLATFORM FOR MIGRATING BUSINESS RULES BETWEEN FRAMEWORKS	Raim Özgür Ceren Ulus M. Fatih Akay
		4	OPTIMIZING CLINICAL DECISION SUPPORT: A COMPARATIVE INFORMATICS STUDY OF DATA MINING ARCHITECTURES FOR BREAST CANCER DIAGNOSIS	Mustafa Hassan Abdirashid Doç. Dr. Mehmet Feyzi Akşahin
		5	SOME CIRCLE CONSEPTS VIA b-METRIC PRESERVING FUNCTIONS	Doç. Dr. Nihal TAŞ Ayşenur ŞEN

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğr. Üyesi Belgin ŞEKER HIRÇIN**	1	DEVELOPMENT PROJECT OF 100% RECYCLABLE LIGHTWEIGHT THERMOPLASTIC ELASTOMER-BASED AUTOMOTIVE TRUNK LINER	R&D Project Manager, Ahmet Nazif Ketencioğlu Design Engineer, Kaan Yazgan R&D Process Engineer, Didem Elif Soydan
		2	THE EFFECT OF APPLIED LOAD ON THE TRIBOLOGICAL PERFORMANCE OF POLYAMIDE 6.6 COMPOSITE REINFORCED WITH CARBON FIBRE	Öğrenci Yusuf Berkay CAN Prof. Dr. Hüseyin ÜNAL
		3	THE EFFECT OF SLIDING SPEED ON THE FRICTION AND WEAR BEHAVIOUR OF GLASS FIBER REINFORCED POLYOXYMETHYLENE COPOLYMER COMPOSITE	Öğrenci Yusuf Berkay CAN Prof. Dr. Hüseyin ÜNAL
		4	AN INTEGRATED COMPUTATIONAL FRAMEWORK FOR STRUCTURAL VERIFICATION AND MASS OPTIMIZATION OF INSERTS IN SATELLITE SANDWICH PANELS	Abdullah Emre Aksoy Prof.Dr. Olcay Ersel Canyurt
		5	STRUCTURAL DESIGN AND INTEGRATION OF HIGH BYPASS RATIO TURBOFAN ENGINES INTO NARROW-BODY AIRCRAFT WINGS	Asst. Prof. Dr. Şaban Ulus Student, Bedirhan Dülger Student, Mustafa Enes Öztürk
		6	BUHAR SIKIŞTIRMALI SOĞUTMA SİSTEMLERİNDE R1234yf ve R513A SOĞUTUCU AKIŞKANLARIN KULLANIMININ KARŞILAŞTIRILMASI	Öğr. Gör. Ümit İŞKAN Prof. Dr. Mehmet Direk
		7	BÜYÜME GERİLMELERİNİN TOMRUK VE KERESTE KALİTESİNE ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Belgin ŞEKER HIRÇIN
		8	ODUN PLASTİK KOMPOZİTLERDE ULTRAVİYOLE IŞINIMI, TERMAL VE BİYOLOJİK BOZUNMA MEKANİZMALARININ SİNERJİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Belgin ŞEKER HIRÇIN

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Öğr. Üyesi Hakan ERKEK**	1	AKARSU TAŞKINLARINA SEBEP OLAN YÜZEN CİSİMLERİN TUZAKLANMASI	Prof. Dr., Ömerul Faruk Dursun Dr., İsa Cici
		2	Video-Based Detection and Tracking of Floating Woody Debris in Open-Channel Flow Using YOLO and Kalman Filter	Assoc. Dr. Enes Gül Prof. Dr., Ömerul Faruk Dursun Dr., İsa Cici
		3	SUSTAINABLE RECYCLING OF PHOTOVOLTAIC SOLAR PANEL WASTE IN CEMENT MORTARS: EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF MECHANICAL AND PHYSICAL PROPERTIES	Dr. Sevcan BARLAS ÖZGÜVEN
		4	Effect of Ground Motion Incidence Angle on Steel Frames	Dr. Öğr. Üyesi Hakan ERKEK
		5	YER, MEKÂN ve SANAT	Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN Fadime İBİŞ
		6	UZAKDOĞU BAHÇE KÜLTÜRÜNDE ESTETİK FELSEFENİN MEKÂNSAL BAĞLAMDA YENİDEN OKUNMASI	Fadime İBİŞ Prof. Dr. Elmas ERDOĞAN
		7	FOTOVOLTAİK MODÜLLERİN GERİ DÖNÜŞÜM YÖNETİMİ: ANKARA İLİ İÇİN GERİ DÖNÜŞÜM STRATEJİLERİ	Öğr. Gör. Dr., Taner DİNDAR
		8	VIBRATION ANALYSIS–TEST CORRELATION OF AN ALSI10MG ADDITIVELY MANUFACTURED SPACE BRACKET	MELİSSA BEYAZ Dr. Öğr. Üyesi METE BAKIR

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Bilal ACAR**	1	ALBANİAN HONEY WİNE: TRADİTİON, TECHNİCAL STANDARDS AND MARKET POTENTİAL	Klotilda Marku Aida Shkurti
		2	SOLUTION-ORIENTED STRATEGIES FOR SUSTAINABLE GROUNDWATER MANAGEMENT IN WATER-SCARCE AGRICULTURAL AREAS: KONYA CLOSED BASIN EXAMPLE IN TÜRKİYE	Prof. Dr. Bilal ACAR
		3	FUNCTIONAL YOGURT FORMULATIONS WITH FREEZE-DRIED ARONIA AND BEETROOT: EFFECTS ON MICROBIAL STABILITY, ANTIOXIDANT ACTIVITY AND SENSORY QUALITY	Assistant Professor Elif Şeyma Bağdat Assistant Professor Nurten Beyter Associate Professor İlkay Yılmaz Associate Professor Özge Kahraman Ilıkkan Lecturer, Gökçe Genç Associate Professor Beril Köse Associate Professor Esen Yeşil Production and Planning Manager İlknur Okumuşoğlu
		4	THE ROLE OF FOOD NEOPHOBIA IN CONSUMER BEHAVIOR AND NOVEL FOOD ACCEPTANCE	Yağmur Özcan Prof. Dr. Yeşim Elmacı
		5	EVALUATION OF THE FOOD PAIRING CONCEPT IN TERMS OF FOOD QUALITY AND CONSUMER PERCEPTION	Yağmur Özcan Prof. Dr. Yeşim Elmacı

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Zührem YAMAN**	1	THE RELATIONSHIP BETWEEN SUSTAINABILITY DISCOURSES AND FINANCIAL PERFORMANCE: AN ANALYSIS OF FLAG CARRIER AIRLINES FROM THE WORLD'S 50 MOST DEVELOPED COUNTRIES	Selin KANBER Doç.Dr. Emrah KOPARAN
		2	FINANCIAL TECHNOLOGY AND BANKING SECTOR DYNAMICS	Asst. Prof. Dr. Çağlar HAMARAT
		3	THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON BUSINESS COMPETITION STRATEGIES	Dr. Öğr Üyesi Oya Önalan Hasan Sefa Bütüner
		4	STRATEJİK YÖNETİMDE VERİ TEMELLİ KARAR ALMA YAKLAŞIMLARI VE VERİ KALİTESİNİN STRATEJİK KARARLAR ÜZERİNE ETKİSİ	ENES ŞEN Dr.Öğr.Üyesi OYA ÖNALAN
		5	VİZYONER LİDERLİK İLE STRATEJİK PERFORMANS İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ VE MİCROSOFT VAKA ANALİZİ	Lisansüstü Öğrencisi Emin DÖNMEZ Dr. Öğr. Üyesi Oya ÖNALAN
		6	WOMEN'S VOICES IN DIGITAL BROADCASTING: A TRANSFORMATION ANALYSIS IN RADIO AND PODCAST FIELDS	Öğr. Gör. Özgür YILMAZ
		7	THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN E-COMMERCE	Öğr. Gör. Özgür YILMAZ Dilek MARAŞLI
		8	TRACES OF CULTURAL SUSTAINABILITY IN THE CUISINE OF BATMAN FROM ANCIENT MESOPOTAMIA	Assit. Prof. Dr. NURHAYAT İFLAZOĞLU
		9	THE GUILTY PLEASURE OF LATE-NIGHT FOOD DELIVERY: THE HEDONIC-MORAL CYCLE IN PLATFORM-MEDIATED FOOD CONSUMPTION	Assoc. Prof. Dr. Zührem YAMAN
		10	GAMIFICATION AND HEALTHY EATING BEHAVIORS: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS FROM A MARKETING PERSPECTIVE	Assoc. Prof. Dr. Zührem YAMAN

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Dr. Hasan Suat AKSU**	1	SUBSTANCE USE INDICATORS: PARENTAL PRE-INTERVENTION OBSERVATIONS AND INDIVIDUAL PRE- AND POST-INTERVENTION CHANGES	Dr., Hilal Kaya Bal Dr. Öğr. Üyesi, Elvan Kiremitçi Canıöz
		2	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI VE YEME TUTUM DAVRANIŞI ARASINDDAKİ İLİŞKİ	Ezgi Ceren ERGİN Dr. Öğr. Üyesi Ferihan TANRIKUT
		3	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI VE YEME TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ	Psk. Ezgi Ceren ERGİN Dr. Öğr. Üyesi Ferihan TANRIKUT
		4	TRAFİK KAZASI DENEYİMİ YAŞAMIŞ GENÇ YETİŞKİNLERİN ÖLÜM FARKINDALIĞI VE FİZİKSEL AKTİVİTE DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA	Dr. Hasan Suat AKSU Dr. Hasan Tahsin KAVLAK
		5	MADDE BAĞIMLILIĞI TEDAVİSİ GÖRMÜŞ BİREYLERİN DOĞA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA	Dr. Hasan Suat AKSU Dr. Hasan Tahsin KAVLAK
		6	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL BAĞLILIK VE DİJİTAL BAĞIMLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	EMİR KÖPRÜLÜ Prof.Dr. Tuğba YILMAZ BİNGÖL

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Grace Mwangi, Assoc. Prof. Dr. Joseph Ncube**	1	GLOBAL BURDEN OF INFECTIOUS DISEASES AND HEALTHCARE RESPONSE IN AFRICA	Prof. Dr. Amina Okoye, Dr. Samuel Tunde, Fatima Diallo
		2	NUTRITION AND CHILDHOOD DISEASE PREVENTION IN SUB-SAHARAN AFRICA	Dr. Grace Mwangi, Assoc. Prof. Dr. Joseph Ncube
		3	HEALTHCARE ACCESSIBILITY AND CHALLENGES IN RURAL KYRGYZSTAN	Assis. Prof. Dr. Aibek Toktogulov, Jamila Omurzakova
		4	MENTAL HEALTH SERVICES DEVELOPMENT IN KYRGYZSTAN: A STRATEGIC OVERVIEW	Prof. Dr. Elmira Karabaeva, Dr. Bakyt Asanaliev, Dinara Ismailova
		5	EPIDEMIOLOGY OF MALARIA IN YEMEN AND PREVENTATIVE MEASURES	Assoc. Prof. Dr. Mahdi Al-Hakim, Dr. Sana Ahmed
		6	MATERNAL AND CHILD HEALTHCARE CHALLENGES IN CONFLICT-AFFECTED AREAS OF YEMEN	Dr. Ahmed Al-Saleh, Wafa Al-Eryani, Prof. Dr. Hanan Khalid
		7	EMERGING PATTERNS IN CHRONIC DISEASES AND PUBLIC HEALTH IN ERITREA	Prof. Dr. Selam Tesfay, Dr. Yohannes Ghebre
		8	VACCINATION UPTAKE AND PUBLIC HEALTH OUTCOMES IN ERITREA	Dr. Meron Habte, Assis. Prof. Dr. Sara Ghebreab, Mesfin Desta
		9	STRATEGIES FOR WATER SANITATION TO REDUCE DISEASES IN ERITREAN COMMUNITIES	Dr. Fikirte Kidane, Dr. Michael Abraham

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Hyunwoo Park**	1	ADVANCES IN BIOACTIVE COMPOUNDS EXTRACTION FROM FUNCTIONAL FOODS	Prof. Dr. Min-Jae Lee, Dr. Su-Yeon Kim
		2	APPLICATION OF NANOTECHNOLOGY IN FOOD PRESERVATION AND SAFETY	Dr. Hyunwoo Park
		3	DEVELOPMENT OF NATURAL FOOD ADDITIVES FROM PLANT EXTRACTS	Assoc. Prof. Dr. Zahra Mohammadi, Fatemeh Hosseini, Reza Karimi
		4	EVALUATION OF PROBIOTIC STRAINS FOR DAIRY PRODUCT ENRICHMENT	Dr. Sara Ahmadi, Milad Farzan
		5	SHELF-LIFE EXTENSION TECHNIQUES FOR PERISHABLE FOOD ITEMS	Prof. Dr. Muhammad Aslam, Dr. Ayesha Khan, Asim Raza
		6	OPTIMIZATION OF ENZYMATIC PROCESSING FOR FOOD TEXTURE IMPROVEMENT	Dr. Nadia Qureshi, Abdul Rehman
		7	IMPACT OF FOOD PACKAGING MATERIALS ON QUALITY AND SAFETY	Dr. Carlos Mendoza, Prof. Dr. Ana Torres, Luis Ramirez, Maria Lopez

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. José Hernández,**	1	ADVANCES IN NANOMATERIALS FOR SUSTAINABLE ENERGY APPLICATIONS	Prof. Dr. Jong-Hoon Kim, Dr. Min-Soo Lee, Seung-Jae Park
		2	OPTIMIZATION OF SMART GRID SYSTEMS USING MACHINE LEARNING TECHNIQUES	Assoc. Prof. Dr. Eun-Ji Choi, Hee-Won Lim
		3	DESIGN AND ANALYSIS OF STRUCTURAL HEALTH MONITORING SYSTEMS	Dr. Reza Alizadeh, Ali Nazari, Samira Mohammadi
		4	RECENT DEVELOPMENTS IN RENEWABLE ENERGY HARVESTING METHODS	Assis. Prof. Dr. Farhad Mousavi, Dr. Leyla Tabrizi, Nima Shariati, Hamid Rezaei
		5	APPLICATION OF IoT IN INDUSTRIAL AUTOMATION AND CONTROL	Prof. Dr. Muhammad Aslam, Dr. Zara Khan
		6	DEEP LEARNING TECHNIQUES FOR DEFECT DETECTION IN MANUFACTURING	Asif Malik, Dr. Sana Qureshi, Amna Tariq, Prof. Dr. Kamran Siddiqi Imran Javed
		7	ADVANCED ROBOTICS FOR PRECISION AGRICULTURE	Dr. Carolina Ruiz, Prof. Dr. Enrique Mendoza, Luis Torres
		8	SMART TRANSPORTATION SYSTEMS AND TRAFFIC MANAGEMENT USING AI	Assis. Prof. Dr. Ivan Morales, María Gutierrez
		9	INTEGRATION OF BIOMATERIALS IN CIVIL ENGINEERING FOR ENHANCED DURABILITY	Dr. José Hernández, Raúl Jiménez, Prof. Dr. Laura Sánchez

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Samuel Okoro,**	1	SUSTAINABLE WATER RESOURCE MANAGEMENT IN AFRICAN URBAN AREAS	Dr. Samuel Okoro,
		2	ADVANCES IN WASTE-TO-ENERGY TECHNOLOGIES FOR AFRICAN COMMUNITIES	Kofi Mensah, Dr. Nana Yeboah, Abena Boateng
		3	ASSESSING SOIL REMEDIATION TECHNIQUES IN KYRGYZSTAN'S INDUSTRIAL ZONES	Assoc. Prof. Dr. Aida Sadykova, Ermek Nurtaziev, Bakytbek Osmonov
		4	AIR POLLUTION IMPACTS ON PUBLIC HEALTH IN KYRGYZSTAN URBAN CENTERS	Dr. Gulnara Toktogonova, Assis. Prof. Dr. Mirlan Bektemirov
		5	EVALUATION OF SOLID WASTE MANAGEMENT SYSTEMS IN YEMEN	Faisal Al-Hadhrami
		6	STRATEGIES FOR MITIGATING WATER POLLUTION IN YEMENI AGRICULTURE	Dr. Hana Mohammed, Saeed Al-Saadi, Assoc. Prof. Dr. Lubna Al-Din
		7	MONITORING ENVIRONMENTAL CHANGES USING REMOTE SENSING IN ERITREA	Prof. Dr. Teklemariam Haile, Dawit Gebreselassie, Dr. Selam Kidane
		8	FLOOD RISK ASSESSMENT AND MANAGEMENT IN ERITREAN COASTAL ZONES	Nega Berhane, Assis. Prof. Dr. Hiwot Tesfai

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assis. Prof. Dr. Maha Al-Rashdi**	1	MATERNAL HEALTHCARE ACCESS AND SOCIOECONOMIC BARRIERS AMONG WOMEN IN RURAL KYRGYZSTAN	Prof. Dr. Meerim Aitmatova Dr. Bakytgul Uulu
		2	PERCEPTIONS AND PRACTICES OF ANTENATAL NUTRITION AMONG PREGNANT WOMEN IN BISHKEK	Dr. Nurgul Isaeva Zamira Sadykova Gulzat Sultanalieva
		3	PSYCHOSOCIAL STRESSORS AND COPING STRATEGIES AMONG PREGNANT WOMEN IN THE WEST BANK	Assoc. Prof. Dr. Lina Barghouti Dr. Hala Najjar
		4	BARRIERS TO ADEQUATE PRENATAL CARE IN GAZA: PERSPECTIVES OF WOMEN AND HEALTH PROVIDERS	Dr. Abeer Khalil Mohammed Saleh Ayah Abu Seir
		5	IMPACT OF WOMEN'S EDUCATION ON MATERNAL AND INFANT HEALTH OUTCOMES IN SINGAPORE	Dr. Cheryl Tan Liew Wei Ling Prof. Dr. Siti Rahimah Dr. Jasmine Goh
		6	CULTURAL INFLUENCES ON CONTRACEPTIVE USE DECISIONS AMONG SINGAPOREAN WOMEN	Assoc. Prof. Dr. Sharon Lee Samantha Tan
		7	PREGNANCY-RELATED HEALTH LITERACY AND OUTCOMES IN OMANI WOMEN	Assis. Prof. Dr. Maha Al-Rashdi
		8	SOCIAL SUPPORT NETWORKS AND MATERNAL WELL-BEING DURING PREGNANCY IN OMAN	Assis. Prof. Dr. Abdullah Al-Balushi Dr. Salima Al-Yahyaei Huda Al-Shukaili

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Hua Chen,**	1	ADVANCES IN NANOMATERIALS FOR ENERGY STORAGE APPLICATIONS	Prof. Dr. Wei Zhang, Dr. Li Ming, Chen Yu
		2	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF BIOCOMPATIBLE POLYMER COMPOSITES	Assoc. Prof. Dr. Hua Chen, Zhang Lei
		3	NANOSTRUCTURED CERAMICS FOR HIGH-TEMPERATURE APPLICATIONS: CHALLENGES AND PROSPECTS	Dr. Saeed Moghaddam, Assis. Prof. Dr. Leyla Hamidi, Reza Farrokhi
		4	MICROSTRUCTURAL ANALYSIS OF METAL ALLOYS UNDER CYCLIC LOADING CONDITIONS	Mehrdad Rouhani, Dr. Fatemeh Ghorbani
		5	MECHANICAL PROPERTIES ENHANCEMENT IN ALBANIAN ALUMINUM ALLOYS	Prof. Dr. Arben Kodra, Dr. Elena Hoxha, Ilir Meta
		6	CORROSION BEHAVIOR AND MITIGATION TECHNIQUES OF STEEL IN MARINE ENVIRONMENTS	Dr. Fatos Dervishi, Kujtim Leka
		7	DEVELOPMENT OF BIODEGRADABLE MATERIALS FOR MEDICAL IMPLANTS	Prof. Dr. Amira El-Sayed, Dr. Karim Hassan
		8	EFFECTS OF HEAT TREATMENT ON TITANIUM ALLOY MICROSTRUCTURE	Assoc. Prof. Dr. Maha Abdallah, Nourhan Adel, Ahmed Fathy
		9		

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Mona Samir,**	1	APPLICATIONS OF DEEP LEARNING IN MEDICAL IMAGE ANALYSIS	Prof. Dr. Wei Zhang, Li Na
		2	ETHICAL IMPLICATIONS OF AI IN SOCIETY: A CHINESE PERSPECTIVE	Dr. Minghui Chen, Assoc. Prof. Dr. Xiaoling Zhao, Feng Liu
		3	ENHANCING NATURAL LANGUAGE PROCESSING WITH TRANSFER LEARNING TECHNIQUES	Sahar Mohammadi, Dr. Navid Rahimi
		4	AI-DRIVEN PREDICTION MODELS FOR ENVIRONMENTAL MONITORING	Dr. Hamed Shirazi, Assis. Prof. Dr. Mahsa Kiani, Neda Azizi
		5	MACHINE LEARNING APPROACHES TO CYBERSECURITY THREATS DETECTION	Arben Dervishi
		6	INNOVATIONS IN AI FOR AGRICULTURAL OPTIMIZATION	Prof. Dr. Elira Hoxha, Arjan Kola, Dr. Sokol Dobi
		7	DEVELOPING SMART CITY INITIATIVES USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Dr. Ahmed Hassan, Assoc. Prof. Dr. Mariam El-Sharif, Tarek Khaled, Sara Abdo
		8	AI IN EDUCATION: PERSONALIZED LEARNING SYSTEMS FOR STUDENTS	Prof. Dr. Mona Samir, Mohamed Fawzy
		9	AUTONOMOUS VEHICLES AND THE FUTURE OF TRANSPORTATION IN EGYPT	Assis. Prof. Dr. Youssef Adel, Rania Sherif, Dr. Mahmoud Fathy

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Saltanat Kenzhegulova**	1	ECO-FRIENDLY MATERIALS IN SUSTAINABLE INTERIOR DESIGN	Prof. Dr. Chinedu Okeke, Dr. Ifeoma Nwosu, Adaobi Eze
		2	THE IMPACT OF NATURAL VENTILATION ON INDOOR AIR QUALITY IN URBAN BUILDINGS	Ibrahim Musa, Assoc. Prof. Dr. Amina Abdullahi
		3	SMART WATER MANAGEMENT SYSTEMS FOR URBAN ENVIRONMENTS	Alikhan Baimuratov, Assis. Prof. Dr. Dana Zhussupova, Murat Kulmanov, Yasmina Serikova
		4	GREEN INFRASTRUCTURE STRATEGIES IN CITY PLANNING: A CASE STUDY	Dr. Saltanat Kenzhegulova, Jamilya Umirzakova
		5	BIODIVERSITY AND URBAN LANDSCAPE INTEGRATION IN SPAIN	Assoc. Prof. Dr. Marta Sanchez, Dr. Luis Fernandez
		6	ADVANCED WASTE RECOVERY TECHNIQUES IN ENVIRONMENTAL ENGINEERING	Josep Martinez, Clara Gomez, Prof. Dr. Elena Ruiz, Miguel Ortega, Sara Diaz
		7	ENERGY-EFFICIENT HVAC SYSTEMS FOR COMMERCIAL BUILDINGS IN DUBAI	Dr. Saeed Al Mansouri, Assis. Prof. Dr. Fatima Khalid
		8	SUSTAINABLE URBAN WATER RESOURCES MANAGEMENT AND PLANNING	Mohammed Al Falasi, Prof. Dr. Layla Ibrahim, Youssef Nasser, Hana Saeed, Dr. Khalid Ahmed

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH, ENGINEERING and APPLIED SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Meron Tadesse**	1	SUSTAINABLE URBAN DESIGN STRATEGIES FOR RAPIDLY GROWING CITIES	Prof. Dr. Alemayehu Gebremedhin, Selamawit Tesfaye, Dawit Abebe
		2	TRADITIONAL ETHIOPIAN ARCHITECTURE AND ITS INFLUENCE ON MODERN DESIGN	Assoc. Prof. Dr. Meron Tadesse
		3	INTEGRATING CULTURAL HERITAGE INTO CONTEMPORARY AZERBAIJANI ARCHITECTURE	Dr. Leyla Mammadova, Farid Huseynov, Nigar Safarova
		4	ADVANCES IN DIGITAL TOOLS FOR ARCHITECTURAL DESIGN AND VISUALIZATION	Assis. Prof. Dr. Kamran Aliyev, Dr. Elvin Hasanov
		5	CLIMATE-RESPONSIVE ARCHITECTURE: CASE STUDIES FROM CHILE	Prof. Dr. Pablo Rojas, Maria Sanchez, Jorge Alvarez, Lucía Herrera
		6	URBAN REGENERATION AND COMMUNITY PARTICIPATION IN CHILEAN CITIES	Dr. Sofía Martínez, Assoc. Prof. Dr. Rodrigo Escobar
		7	INNOVATIONS IN ARCHITECTURAL MATERIALS FOR DESERT ENVIRONMENTS	Dr. Fatima Al-Kuwari, Assis. Prof. Dr. Saeed Al-Thani

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Prof. DR. Nourredine Cherifi,**	1	THE INTERPLAY OF RELIGION AND PHILOSOPHY IN AZERBAIJANI CULTURAL CONTEXT	Nigar Mammadova, Elvin Huseynov,
		2	PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF RELIGIOUS BELIEFS IN MODERN AZERBAIJAN	Farid Aliyev, Leyla Ismayilova
		3	THE INFLUENCE OF ISLAMIC PHILOSOPHY ON CONTEMPORARY ETHICS IN IRAN	Dr. Mohammad Rezaei, Lec. Simin Ahmadi,
		4	RELIGION AND PHILOSOPHY: A CRITICAL STUDY OF REASON AND FAITH IN IRANIAN THOUGHT	Ali Karimi, Fatemeh Hosseini,
		5	RELIGIOUS PHILOSOPHY AND NATIONAL IDENTITY IN ALGERIA	Assoc. Prof. Dr. Yacine Belkacem, Amira Bouzid, Karim Mansouri,
		6	THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING ALGERIAN THEOLOGICAL DISCOURSE	Prof. DR. Nourredine Cherifi,
		7	THE SYNTHESIS OF RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL THOUGHT IN GEORGIAN INTELLECTUAL TRADITIONS	Dr. Nino Beridze, Dr. Levan Tsereteli,
		8	MODERN GEORGIAN PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE MEANING OF FAITH	Tamar Javakhishvili, Assis. Prof. Dr. Giorgi Kapanadze,
		9		

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Yılmaz KARA**	1	POLITENESS AS A LINGUISTIC AND PRAGMATIC CATEGORY IN ENGLISH AND UZBEK DISCOURSE	Mavlonova Ugiloy Khamdamovna
		2	ÇASEY VE STEAM YAKLAŞIMLARININ BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNİN GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Rabia ORUÇ
		3	REGGIO EMILIA ESİNLİ EĞİTİM MODÜLÜNÜN ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAKLAŞIMA İLİŞKİN BİLGİ DÜZEYLERİNE ETKİSİ	Doktora Öğrencisi Ecehan Atmaca
		4	EVALUATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN SCIENCE EDUCATION FROM THE PERSPECTIVE OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES	Prof. Dr. Hasan BAKIRCI Graduate Student İsmail ERTAŞ Prof. Dr. Yılmaz KARA
		5	AN EXAMINATION OF THE 2024 SCIENCE CURRICULUM IN LIGHT OF SCIENCE TEACHERS' EXPERIENCES: FROM THE PERSPECTIVES OF TEACHERS WITH AND WITHOUT MASTER'S DEGREES	Prof. Dr. Hasan BAKIRCI Graduate Student Metin BOZKAYA Prof. Dr. Yılmaz KARA
		6	ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN TEACHING AND LEARNING: OPPORTUNITIES, CHALLENGES AND PEDAGOGICAL REFLECTIONS	Dr. Öğr. Üyesi HÜLYA KÜÇÜKOĞLU
		7	ETHICAL IMPLICATIONS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES PRIVACY AND DATA PROTECTION	Dr. Öğr. Üyesi HÜLYA KÜÇÜKOĞLU
		8	INVESTIGATION OF PhD THESES INCLUDING COMPUTATIONAL THINKING BETWEEN 2018-2025	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahmet Buğra ÖZMEN Prof. Dr., ŞENEL ELALDI

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğretim Üyesi Gül Seda ACET İNCE**	1	The Well-being Economy in Low-Density Regions: A Human-Centric Marketing Analysis of Theth, Valbona, and Voskopoja	Msc.MarsidaDyrmishi
		2	IRAN'S NUCLEAR PROGRAM AND REGIONAL SECURITY AFTER THE US WITHDRAWAL FROM THE JCPOA	Dr. Öğretim Üyesi Gül Seda ACET İNCE
		3	TÜRKİYE'NİN STRATEJİK OTONOMİ VİZYONU	Orhan Şentürk
		4	THE PROBLEM OF THE INADEQUACY OF THE ORDINARY RULER IN AL-FARABI	Prof. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN PhD Candidate, Gamze KAYA
		5	ASSESSING PHYSICIANS' MALPRACTICE IN MEDICAL INTERVENTIONS FROM A CRIMINAL LAW PERSPECTIVE: MEDICAL STANDARDS AND LEVEL OF EXPERTISE	Avukat, Meral Sıla Kutlu
		6	TYPES OF PROBATION IN THE TURKISH CRIMINAL SYSTEM	Dr. Öğr. Gör. Mümin GÜNGÖR
		7	THE FUNCTIONING OF THE PREPAYMENT INSTITUTION IN TURKISH CRIMINAL LAW AND ITS COMPARISON WITH SIMILAR INSTITUTIONS	Dr. Öğr. Gör. Mümin GÜNGÖR
		8	SOCIAL MECHANISMS OF PUBLIC CONTROL AND ITS ROLE IN DEMOCRATIC GOVERNANCE	Ibragimov Mirfayz Ikrom ugli
		9	TÜRK BASININDA YAPAY ZEKÂ VE İSTİHDAM SÖYLEMİ	Ön Lisans Öğrencisi, Meftune ÖZAN Ön Lisans Öğrencisi, Rojin NABIZ Ön Lisans Öğrencisi, Şengül Güney Öğr. Gör. Dr. Bahar BALCI AYDOĞAN

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr. Birol Demircan**	1	DİJİTAL ÇAĞDA SİYASAL İLETİŞİM: SOSYAL MEDYA, POPÜLİZM VE KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ	Doç. Dr. Birol Demircan
		2	DİJİTAL VATANDAŞLIK VE İLETİŞİM	Doç. Dr. Birol Demircan
		3	THE ROLE OF TYPOGRAPHY IN NARRATIVE AND USER EXPERIENCE IN DIGITAL GAMES	Öğr. Gör. Ebubekir KOÇAK
		4	MİNİMALİST DESİGN APPROACHES İN MOBİLE GAMES: USER INTERFACE AND ACCESSİBİLİTY ANALYSİS	Öğr. Gör. Ebubekir KOÇAK
		5	DEPTH AND VİSUAL PERCEPTİON İN OUTDOOR ADVERTİSİNG: A STUDY OF STEREOSCOPİC, LENTİCULAR, AND ANAMORPHİC PHOTOGRAPHİC TECHNİQUES	Yüksek Lisans Öğrencisi Muhammed Hamza DOĞRUL Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Uluç CEYLANİ
		6	MODERN GRAFİK TASARIMIN DÖNÜŞÜMÜNDE JAN TSCHICHOLD VE YENİ TİPOGRAFİ ANLAYIŞI	Dr. Öğr. Üyesi, Merve Özel
		7	GELENEKTEN GELECEĞE KEÇE SANATI: SATUK BUĞRA HAN TÜRK İSLAM SANATLARI MERKEZİNDE KÜLTÜREL DEVAMLILIK	Dr. Öğr. Üyesi, Gözde Uzgidim

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA**	1	ULUSLARARASI EĞİTİM İŞLETMECİLİĞİ ALANINDA TAHKİM UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Uğur KELEŞ Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA
		2	YEREL ULUSAL İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMA STRATEJİLERİ: (SERVET ŞEKERLEME ÖRNEĞİ)	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ülkü KORKMAZ YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA
		3	AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI'NIN TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN STRATEJİK DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yılmaz Mithat SAYAR Dr. Öğr. Üyesi,Mehmet Ali AKKAYA
		4	ONUNCU YILINDA KALICI YAZ SAATİ UYGULAMASININ ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK FAALİYETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Adem CERDİK Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA
		5	ULUSLARARASI İŞLETMELERİN YEREL ULUSAL İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (TEMU ÖRNEĞİ)	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yudum ŞİMŞEK Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI**	1	An Empirical Study on the Impact of Occupational Stress on Work-Life Balance and Mental Health among Uttarakhand Police Personnel	Sunil Kumar Meena Assoc. Prof. Dr. Surendra Kumar Shubham Goswami Giri
		2	A LITERATURE REVIEW ON CONSUMER BEHAVIOR IN OLD AGE	Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI
		3	A LITERATURE REVIEW ON THE RELATIONSHIP BETWEEN HOMELESSNESS, BEGGING, AND CONSUMPTION	Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI
		4	AN INTEGRATED MODEL OF ECONOMIC PROSPERITY, MIGRATION, AND TOURISM FOR REGIONAL AIRLINE NETWORK PLANNING IN TÜRKİYE: AN APPLICATION USING ATR 72 AIRCRAFT	Assist. Prof. Dr. Ümit Kanmaz Dr. Lecturer Cengiz Kerem Kütahya
		5	INTEGRATED ACCESSIBILITY AND MIGRATION-BASED MODEL FOR REGIONAL AIRLINE NETWORK PLANNING IN TÜRKİYE: AN APPLICATION USING ATR 72 AIRCRAFT	Assist. Prof. Dr. Ümit Kanmaz Dr. Lecturer Cengiz Kerem Kütahya
		6	ANALYSIS OF THE GROWTH PERFORMANCE OF BANKS TRADED IN THE BIST LIQUID BANK INDEX: AN ENTROPY AND MAIRCA APPROACH	Assoc. Prof. Dr. Musa GÜN Dr. Osman Nuri AKARSU Assoc. Prof. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN
		7	ANALYSIS OF NOMINAL AND REAL RETURNS OF FINANCIAL INVESTMENT INSTRUMENTS THROUGH AN INTEGRATED LOPCOW-BASED COCOSO APPROACH	Dr. Osman Nuri AKARSU Assoc. Prof. Dr. Musa GÜN Assoc. Prof. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN
		8	BİR İLAÇ DAĞITIM ŞİRKETİNİN 2015-2025 DÖNEMİ FİNANSAL PERFORMANSININ ORAN ANALİZİ VE FİNANSAL YAŞAM ENDEKSİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Arş. Gör., Pınar Nur DALGIÇ Arş. Gör., Osman ŞAHMAN

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER**	1	The Individual and Social Wisdom of Prayer and Zakat Accordıng To Imam Maturidi.	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
		2	The Wisdom of Hajj and Fasting According To Imam Maturidi	Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
		3	COMMENTATORS' VIEWS ON THE INTERPRETATION OF VERSE 134 OF SURAH AL-BAQARAH	Prof. Dr. Yakup YÜKSEL
		4	THE VIEWS OF COMMENTATORS ON THE CONCEPT OF "SIBGETALLAH/THE DYE OF ALLAH" IN VERSE 138 OF SURAH AL-BAQARAH.	Prof. Dr. Yakup YÜKSEL
		5	THE TWO FACES OF WORSHIP: BETWEEN ORIENTATION TOWARD GOD AND THE CONSTRUCTION OF THE SELF	Başöğretmen Dr. Ülkü Koçak

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. Şerif DURMUŞ**	1	SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA RUHSAL HASTALIK DAMGALAMASI: SOSYAL KİMLİK KURAMI BAĞLAMINDA BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Elif YILMAZ
		2	COMPARISON OF JOB SATISFACTION LEVELS OF COMMUNITY PHARMACISTS ACCORDING TO SOCIODEMOGRAPHIC VARIABLES	PhD Student Pharmacist - Elif Bölükbaş Prof. Dr., Gülbin Özçelikay
		3	YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK AÇIDAN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Şerif DURMUŞ
		4	SESSİZ ZORUNLULUKLAR VE GÖRÜNMEZ YÜKLER: ZORUNLU VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK DEĞERLENDİRMESİ	Doç. Dr. Şerif DURMUŞ
		5	SOCIAL PARTICIPATION IN URBAN POLICIES: AGING AND PARTICIPATION MECHANISMS	Halil ECER

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr., Zeynep YURTSEVEN AVCI**	1	A Multidimensional Analysis of Primary School Teachers' Science Teaching Competencies	Dr. Zafer Hanedar Dr. Öğrt. Üyesi, Ali Rıza Erdem
		2	İLKOKUL MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE PROBLEM ÇÖZME ÖĞRETİMİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ DÖNÜŞÜMÜ	Melike DEMİR Doç. Dr. Filiz EVRAN ACAR
		3	VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE MOTIVATION SCALE FOR LEARNING MATHEMATICS FOR MIDDLE SCHOOLS	İlköğretim Matematik Öğretmeni, Merve Dalak Doç. Dr., Şule Çeviker Ay
		4	AN INVESTIGATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' MOTIVATION TOWARD LEARNING MATHEMATICS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES	İlköğretim Matematik Öğretmeni, Merve Dalak Doç. Dr., Şule Çeviker Ay
		5	The Correlation Between Social Studies Teachers' Levels of Adaptation to Changes in the Curriculum and Their Perceptions Towards Curriculum Changes	Doç. Dr. Hüseyin BAYRAM Prof. Dr. Suat POLAT
		6	USING AI IN GENERATING ASSESSMENT QUESTIONS: PRE-SERVICE TEACHERS' EXPERIENCES	Assoc. Prof. Dr., Zeynep YURTSEVEN AVCI

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK**	1	An Assessment of Jean Twenge's Generations Research: The "Me" Generation	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		2	THE POSSIBILITY OF MORE JUST SOCIAL SYSTEMS, INDIVIDUAL MORALITY, AND VICTOR HUGO'S CHARACTER OF JAN VALJAN	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		3	COHERITY AND CONSISTENCY VIEWS OF THE POEM OF HAN WALLS	Fatma ÖZDEMİR Doç. Dr. Melike SOMUNCU
		4	TYPES OF INVERTED SENTENCES IN THE POEM "MİHRİBAN" AND THEIR FREQUENCY OF USE	Taliha PAMUK Doç. Dr. Melike SOMUNCU
		5	DEVELOPMENT OF READING MATERIALS FOR STUDENTS WITH READING DIFFICULTIES	Candeğer AKMAN Doç. Dr. Serkan SAVAŞ
		6	TECHNOCRATIC ORDER VS. THE "EIGENSINN" OF NATURE IN ALEXANDER KLUGE'S NARRATIVE WORK	Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK
		7	BEING A TURKISH WOMAN IN GERMANY: A SOCIOCULTURAL ANALYSIS OF THE EXPATRIATE EXPERIENCE, CULTURAL IDENTITY, AND INTERCULTURAL LIFE	Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Roya Ebrahimi,**	1	INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT	Altynay Kussainova, Dr. Yerlan Sadykov
		2	THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurgalieva, Didar Zhumabaev
		3	CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	Dr. Roya Ebrahimi, Assis. Prof. Dr. Seyed Karim Hosseini
		4	THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT	Leila Mortazavi, Dr. Hamid Reza Balouchi
		5	ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA	Prof. Dr. Anjali Rajan, Dr. Vikram Singh
		6	TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT	Assoc. Prof. Dr. Priya Menon, Sunil Sharma
		7	THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS	Prof. Dr. Nino Gelashvili, Irakli Donadze
		8	IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS	Assis. Prof. Dr. Mariam Beridze, Giorgi Kvaratskhelia
		9	THE EFFECT OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY ON STUDENT ACHIEVEMENT RATES	Dr. Khatuna Bakradze, Prof. Dr. Levan Tsiklauri, Natia Chikhradze

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare**	1	STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE	Prof. Dr. Saima Ahmed, Dr. Faraz Khan, Ayesha Malik
		2	THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION	Assoc. Prof. Dr. Imran Siddiqui, Ali Raza, Dr. Sana Javed
		3	DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS	Cristina Popescu, Prof. Dr. Andrei Ionescu
		4	SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE	Dr. Elena Georgescu, Assis. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu
		5	THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH	Dr. Sara Mohammadi, Prof. Dr. Reza Kazemi
		6	ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS	Mohammad Rahimi, Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare
		7	EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed, Dr. Mona Hassan
		8	IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS	Assis. Prof. Dr. Youssef Abdelrahman, Sara Ibrahim
		9		

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assis.Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz,**	1	ECONOMIC IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT IN CUBA	Prof. Dr. Maria Fernandez, Dr. Carlos Ruiz, Ana Lopez Jose Martinez,
		2	ANALYSIS OF SOCIAL POLICIES AND ECONOMIC GROWTH IN CUBAN ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Elena Garcia
		3	THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ALBANIAN ECONOMIC TRANSITION	Dr. Arben Kola, Assis. Prof. Dr. Elira Shehu, Gentian Dervishi
		4	FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT STRATEGIES IN ALBANIA	Prof. Dr. Ervin Meta, Dr. Blerina Hoxha
		5	INFLATION DYNAMICS AND MONETARY POLICY EFFECTIVENESS IN IRAN	Dr. Reza Kian, Prof. Dr. Leila Mohammadi
		6	LABOR MARKET CHALLENGES AND UNEMPLOYMENT TRENDS IN IRANIAN ECONOMY	Mohammad Salehi, Assoc. Prof. Dr. Sara Razavi Prof. Dr. Mona Youssef
		7	ANALYSIS OF FISCAL POLICIES AND PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EGYPT	Dr. Ahmed Naguib,
		8	AGRICULTURAL SECTOR'S CONTRIBUTION TO EGYPTIAN ECONOMIC DEVELOPMENT	Assoc. Prof. Dr. Karim Hassan, Mostafa El-Sayed, Sarah Kamal Omar Said
		9	THE IMPACT OF GLOBAL TRADE POLICIES ON EGYPT'S EXPORTS	Assis.Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz,

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay,**	1	THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay,
		2	CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES	Assoc. Prof. Dr. Bounmy Keomany, Phouthone Phommasane, Dr. Sombath Vilay Dr. Ketsana Vang
		3	THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES	Dr. Ahmed El-Sayed, Prof. Dr. Mona Hassan
		4	POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS	Assis. Prof. Dr. Youssef Mohamed, Dina Abdelrahman Prof. Dr. Habibullah Rahimi, Dr
		5	REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE	. Fariba Saeedi
		6	THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY	Nazan Gul, Assoc. Prof. Dr. Ahmad Wali
		7	EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS	Assoc. Prof. Dr. Bekmamat Umetaliev Dr. Aizada Toktogulova
		8	THE IMPACT OF SOVIET LITERARY LEGACY ON KYRGYZ WRITERS	Prof. Dr. Zamira Usupova, Nurjan Sadykova Dr. Mirbek Isakov, Assis. Prof. Dr. Aigul Tynchtykbekova, Elmira Bakytova

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Elena Smirnova**	1	THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA	Prof. Dr. Amina Dube, Kwame Nkrumah, Zanele Khumalo
		2	LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA	Dr. Michael Owusu, Assoc. Prof. Dr. Thandi Mbeki, Samuel Adeyemi
		3	THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM	Fatima Al-Harthy, Dr. Saif Al-Rawahi
		4	ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Amri, Nawal Said, Faisal Al-Hinai, Dr. Mariam Al-Kindi
		5	CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA	Igor Petrov, Dr. Elena Smirnova
		6	CRIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA	Assoc. Prof. Dr. Alexei Volkov, Dr. Oksana Kuznetsova, Ivan Morozov
		7	CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA	Prof. Dr. Chinedu Okeke, Ifeoma Nwosu
		8	WOMEN'S LEGAL RIGHTS AND SOCIAL EMPOWERMENT IN NIGERIA	Dr. Aisha Bello, Assis. Prof. Dr. Funke Adeyemi, Ngozi Eze, Prof. Dr. Olufemi Adetunji

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Fatima Al-Thani,**	1	THE socioeconomic IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA	Prof. Dr. Amanuel Tesfaye, Dr. Helen Desta
		2	ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES	Bemnet Worku, Mesfin Abebe, Dr. Fikremariam Tilahune
		3	URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN	Assoc. Prof. Dr. Leyla Mammadova, Elvin Hasanov, Farid Guliyev
		4	CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS	Dr. Kamran Aliyev, Nigar Huseynova
		5	MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE	Prof. Dr. Maria Fernandez, Carlos Rojas
		6	THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS	Dr. Sofia Ramirez, Assis. Prof. Dr. Juan Torres, Mateo Valenzuela
		7	THE IMPACT OF MIGRATION ON LABOR MARKETS IN QATAR	Dr. Fatima Al-Thani, Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova**	1	THE EVOLUTION OF CONTEMPORARY AFRICAN ART AND ITS GLOBAL INFLUENCE	Assis. Prof. Dr. Chinedu Okafor
		2	DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON TRADITIONAL NIGERIAN ART FORMS	Dr. Ifeanyi Umeh, Oluchi Nwankwo, Emeka Onwudiwe
		3	EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE	Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova
		4	CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAUKAZ REGION	Dr. Timur Kuanyshbek, Assis. Prof. Dr. Zhanara Ismailova
		5	THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES	Prof. Dr. Marta Garcia, Luis Fernandez, Dr. Javier Ruiz
		6	THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN	Dr. Elena Sanchez, Assoc. Prof. Dr. Carlos Moreno, Ana Lopez, Miguel Ramos
		7	ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY	Dr. Fatima Al Mansoori, Assis. Prof. Dr. Saeed Al Falasi
		8	IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE	Prof. Dr. Khalid Bin Rashid, Sara Al Nahyan, Dr. Maryam Al Mazrouei, Omar Saeed
		9	THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI	Assoc. Prof. Dr. Latifa Al Khouri, Dr. Hamid Al Ali, Noura Youssef, Ali Bin Thani, Dr. Yasmin Ahmed

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Carlos Fernandez,**	1	THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN TRADITIONAL RELIGIOUS PRACTICES AND MODERN ETHICS	Dr. Chinedu Okonkwo,
		2	PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON RELIGIOUS TOLERANCE IN CONTEMPORARY NIGERIA	Dr. Folake Adeyemi
		3	EXAMINING THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING CAUCASIAN RELIGIOUS THOUGHT	Assoc. Prof. Dr. Aida Rakhimbekova, Dr. Timur Akhmetov, Zhanar Bektenova
		4	RELIGION AND NATIONAL IDENTITY: A CAUCASIAN PERSPECTIVE	Prof. Dr. Bektur Sadykov, Assis. Prof. Dr. Elmira Toktonalieva
		5	THE INFLUENCE OF SPANISH CATHOLIC PHILOSOPHY ON EUROPEAN THOUGHT	Isabel Martinez, Prof. Dr. Javier Ramos, Lucia Dominguez Elena Jimenez
		6	PHILOSOPHICAL CRITIQUES OF RELIGION IN SPAIN'S INTELLECTUAL HISTORY	Assoc. Prof. Dr. Carlos Fernandez,
		7	INTERSECTIONS OF ISLAMIC PHILOSOPHY AND MODERN EDUCATION IN DUBAI	Dr. Sara Al Mansoori, Assoc. Prof. Dr. Khalid Bin Saeed, Fatima Al Hakim
		8	RELIGION, PHILOSOPHY, AND CULTURAL DIALOGUE IN THE UAE	Prof. Dr. Mahmoud Al Farsi, Dr. Aisha Al Marri

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES April 3 – 5, 2026 TIRAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Dr. Drita Kola, Assoc. Prof. Dr. Ilir Shala**	1	PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS AND THEIR IMPACT ON GOVERNANCE EFFICIENCY	Prof. Dr. Wei Zhang, Dr. Ming Li, Hao Chen
		2	THE ROLE OF DIGITALIZATION IN ENHANCING PUBLIC SERVICE DELIVERY IN CHINA	Assoc. Prof. Dr. Li Wang, Jianyu Zhou
		3	PUBLIC POLICY CHALLENGES IN IRANIAN URBAN DEVELOPMENT	Dr. Sara Mohammadi, Assis. Prof. Dr. Reza Karimi, Naser Ahmadi
		4	EVALUATING TRANSPARENCY INITIATIVES IN IRANIAN GOVERNMENTAL INSTITUTIONS	Fatemeh Hosseini, Dr. Mohammad Salehi
		5	STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES IN ALBANIAN LOCAL GOVERNMENTS	Prof. Dr. Arben Hoxha, Elira Dervishi, Dr. Kreshnik Krasniqi
		6	THE EFFECTS OF PUBLIC PARTICIPATION ON POLICY MAKING IN ALBANIA	Dr. Drita Kola, Assoc. Prof. Dr. Ilir Shala
		7	PUBLIC HEALTH POLICY IMPLEMENTATION IN EGYPT: A COMPREHENSIVE STUDY	Prof. Dr. Ahmed Fahmy, Doaa El-Sayed, Karim Mostafa
		8	ASSESSING THE ROLE OF EDUCATION IN IMPROVING PUBLIC SECTOR PERFORMANCE	Assoc. Prof. Dr. Nadia Hassan, Dr. Youssef Gamal

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	**Assoc. Prof. Dr. Akiko Yamamoto,**	1	ECONOMIC IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION ON SMALL BUSINESSES	Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Dr. Yuki Saito, Kenji Nakamura
		2	ANALYSIS OF EXPORT DYNAMICS AND TRADE POLICIES IN JAPAN	Assoc. Prof. Dr. Akiko Yamamoto, Taro Fujimoto
		3	MICROFINANCE EFFECTS ON WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN BANGLADESH	Dr. Anika Rahman, Arif Chowdhury
		4	ROLE OF AGRICULTURAL SUBSIDIES IN BANGLADESHI RURAL ECONOMY	Prof. Dr. Nazmul Islam, Assis. Prof. Dr. Samira Akter, Mehedi Hasan, Fatema Begum
		5	ECONOMIC CHALLENGES AND SUSTAINABILITY IN SUDAN'S OIL SECTOR	Dr. Ahmed Mustafa, Assoc. Prof. Dr. Salma Elamin
		6	THE INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON SUDANESE DEVELOPMENT	Prof. Dr. Mona Al-Sayed, Dr. Hassan Abdelrahman, Mohamed Osman
		7	EVALUATION OF LABOR MARKET REFORMS AND ECONOMIC GROWTH IN VIETNAM	Dr. Linh Nguyen, Prof. Dr. Quang Tran
		8	THE EFFECTS OF URBANIZATION ON VIETNAM'S INFORMAL ECONOMY	Assoc. Prof. Dr. Ha Le, Minh Pham, Dr. Bao Vu

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES
April 3 – 5, 2026
TIRAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

3 Nisan / April 3, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	**Assoc. Prof. Dr. Riad Bashir**	1	THE INFLUENCE OF SAMURAI CULTURE ON JAPANESE FEUDAL POLITICS	Yuki Matsuda
		2	JAPANESE INDUSTRIALIZATION AND ITS IMPACT ON MODERN SOCIETY	Dr. Kenji Saito, Assoc. Prof. Dr. Aya Nakamura, Shingo Fujimoto
		3	THE ROLE OF RELIGIOUS PRACTICES IN BENGALI ANTI-COLONIAL STRUGGLES	Dr. Farzana Akter, Md. Kamrul Hasan
		4	SOCIO-POLITICAL DYNAMICS OF THE BENGALI LANGUAGE MOVEMENT	Prof. Dr. Nazmul Hossain, Assis. Prof. Dr. Ruma Begum, Tanvir Hossain
		5	SUDAN'S HISTORICAL TRAJECTORY FROM COLONIAL RULE TO INDEPENDENCE	Prof. Dr. Amina Idris, Khalid El Tayeb
		6	CULTURAL HERITAGE PRESERVATION IN SUDANESE HISTORICAL SITES	Dr. Salma Hassan, Mohamed Ahmed, Assoc. Prof. Dr. Riad Bashir
		7	VIETNAMESE RESISTANCE AND STRATEGIES DURING THE FRENCH COLONIAL PERIOD	Pham Anh Tuan
		8	IMPACT OF THE VIETNAM WAR ON SOCIAL STRUCTURES AND CULTURE	Assoc. Prof. Dr. Nguyen Thi Huong, Le Minh Quang, Bui Van Linh
		9	ANALYSIS OF CONFUCIANISM IN SHAPING VIETNAMESE POLITICAL IDEOLOGY	Prof. Dr. Tran Van Hoa, Dr. Hoang Thi Mai

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Contents

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SÖYLEMLERİ İLE FİNANSAL PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ: DÜNYANIN EN GELİŞMİŞ 50 ÜLKESİNİN BAYRAK TAŞIYICI HAVAYOLU ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 1

FINANCIAL TECHNOLOGY AND BANKING SECTOR DYNAMICS 3

VİZYONER LİDERLİK İLE STRATEJİK PERFORMANS İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ VE MİCROSOFT VAKA ANALİZİ 4

STRATEJİK YÖNETİMDE VERİ TEMELLİ KARAR ALMA YAKLAŞIMLARI VE VERİ KALİTESİNİN STRATEJİK KARARLAR ÜZERİNE ETKİSİ 15

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İŞLETMELERİN REKABET STRATEJİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 25

DİJİTAL YAYINCILIKTA KADIN SESİ: RADYO VE PODCAST ALANINDA BİR DÖNÜŞÜM ANALİZİ 30

E-TİCARETTE YAPAY ZEKA KULLANIMI 39

TRACES OF CULTURAL SUSTAINABILITY IN THE CUISINE OF BATMAN FROM ANCIENT MESOPOTAMIA 50

GAMIFICATION AND HEALTHY EATING BEHAVIORS: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS FROM A MARKETING PERSPECTIVE 59

THE GUILTY PLEASURE OF LATE-NIGHT FOOD DELIVERY: THE HEDONIC-MORAL CYCLE IN PLATFORM-MEDIATED FOOD CONSUMPTION 96

SUBSTANCE USE INDICATORS: PARENTAL PRE-INTERVENTION OBSERVATIONS AND INDIVIDUAL PRE- AND POST-INTERVENTION CHANGES 123

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI VE YEME TUTUM DAVRANIŞI ARASINDDAKİ İLİŞKİ 124

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI VE YEME TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ 126

MADDE BAĞIMLILIĞI TEDAVİSİ GÖRMÜŞ BİREYLERİN DOĞA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA 128

TRAFİK KAZASI DENEYİMİ YAŞAMIŞ GENÇ YETİŞKİNLERİN ÖLÜM FARKINDALIĞI VE FİZİKSEL AKTİVİTE DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA 144

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL BAĞLILIK VE DİJİTAL BAĞIMLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 157

ÇASEY VE STEAM YAKLAŞIMLARININ BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNİN GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 168

REGGIO EMILIA ESİNLİ EĞİTİM MODÜLÜNÜN ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAKLAŞIMA İLİŞKİN BİLGİ DÜZEYLERİNE ETKİSİ 177

AN EXAMINATION OF THE 2024 SCIENCE CURRICULUM IN LIGHT OF SCIENCE TEACHERS' EXPERIENCES: FROM THE PERSPECTIVES OF TEACHERS WITH AND WITHOUT MASTER'S DEGREES 187

EVALUATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN SCIENCE EDUCATION FROM THE PERSPECTIVE OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES 203

IMPACT OF THE VIETNAM WAR ON SOCIAL STRUCTURES AND CULTURE 214

ANALYSIS OF CONFUCIANISM IN SHAPING VIETNAMESE POLITICAL IDEOLOGY 215

BİLGİ İŞLEMSEL DÜŞÜNMEYE YER VEREN DOKTORA TEZLERİNİN İNCELENMESİ (2018-2025) 216

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK OTONOMİ VİZYONU 233

ABD'NİN JCPOA'DAN ÇEKİLMESİ SONRASI İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI VE BÖLGESEL GÜVENLİK 234

FARABİ'DE SIRADAN HÜKÜMDARIN YETERSİZLİĞİ PROBLEMİ 243

THE PROBLEM OF THE INADEQUACY OF THE ORDINARY RULER IN AL-FARABI 244

CEZA HUKUKU AÇISINDAN TIBBİ MÜDAHALELERDE HEKİMİN KUSURUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ: TIBBİ STANDARTLAR VE UZMANLIK DÜZEYİ 253

TÜRK CEZA SİSTEMİNDE DENETİMLİ SERBESTLİK TÜRLERİ..... 282

SOCIAL MECHANISMS OF PUBLIC CONTROL AND ITS ROLE IN DEMOCRATIC GOVERNANCE 300

TÜRK BASININDA YAPAY ZEKÂ VE İSTİHDAM SÖYLEMİ 304

DİJİTAL ÇAĞDA SİYASAL İLETİŞİM: SOSYAL MEDYA, POPÜLİZM VE KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ 306

DİJİTAL VATANDAŞLIK VE İLETİŞİM 307

DİJİTAL OYUNLARDA TİPOGRAFİNİN ANLATI VE KULLANICI DENEYİMİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ 308

MOBİL OYUNLARDA MİNİMALİST TASARIM YAKLAŞIMLARI: KULLANICI ARAYÜZÜ VE ERİŞİLEBİLİRLİK ANALİZİ 310

AÇIK HAVA REKLAMCILIĞINDA DERİNLİK VE GÖRSEL ALGI: STEREOSKOPİK, LENTİKÜLER VE ANAMORFİK FOTOĞRAF TEKNİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME 312

MODERN GRAFİK TASARIMIN DÖNÜŞÜMÜNDE JAN TSCHICHOLD VE YENİ TİPOGRAFİ ANLAYIŞI..... 326

GELENEKTEN GELECEĞE KEÇE SANATI: SATUK BUĞRA HAN TÜRK İSLAM SANATLARI MERKEZİNDE KÜLTÜREL DEVAMLILIK..... 327

ULUSLARARASI EĞİTİM İŞLETMECİLİĞİ ALANINDA TAHKİM UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ..... 334

YEREL ULUSAL İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMA STRATEJİLERİ: (SERVET ŞEKERLEME ÖRNEĞİ) ... 343

AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI'NIN TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN STRATEJİK DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ 353

ONUNCU YILINDA KALICI YAZ SAATİ UYGULAMASININ ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK FAALİYETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ..... 362

ULUSLARARASI İŞLETMELERİN YEREL ULUSAL İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (TEMU ÖRNEĞİ).... 371

AN EMPIRICAL STUDY ON THE IMPACT OF OCCUPATIONAL STRESS ON WORK-LIFE BALANCE AND MENTAL HEALTH AMONG UTTARAKHAND POLICE PERSONNEL 384

YAŞLILIKTA TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ 395

SOKAKTA YAŞAMA VE DİLENCİLİK İLE TÜKETİM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ 404

AN INTEGRATED MODEL OF ECONOMIC PROSPERITY, MIGRATION, AND TOURISM FOR REGIONAL AIRLINE NETWORK PLANNING IN TÜRKİYE: AN APPLICATION USING ATR 72 AIRCRAFT 414

INTEGRATED ACCESSIBILITY AND MIGRATION-BASED MODEL FOR REGIONAL AIRLINE NETWORK PLANNING IN TÜRKİYE: AN APPLICATION USING ATR 72 AIRCRAFT 415

BIST LİKİT BANKA ENDEKSİ'NDE İŞLEM GÖREN BANKALARIN BÜYÜME PERFORMANSLARININ ANALİZİ: ENTROPİ VE MAIRCA YAKLAŞIMI 416

LOPCOW TEMELLİ COCOSO YAKLAŞIMI İLE FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARININ NOMİNAL VE REEL GETİRİLERİNİN ANALİZİ 430

BİR İLAÇ DAĞITIM ŞİRKETİNİN (ECZA DEPOSU) 2015-2025 DÖNEMİ FİNANSAL PERFORMANSININ ORAN ANALİZİ VE FİNANSAL YAŞAM ENDEKSİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ 444

RATIO ANALYSIS AND EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF A PHARMACEUTICAL DISTRIBUTION COMPANY (PHARMACY WAREHOUSE) FOR THE 2015–2025 PERIOD USING THE FINANCIAL VITALITY INDEX..... 445

İMAM MATÜRİDİ'YE GÖRE NAMAZ VE ZEKÂTIN BİREYSEL VE SOSYAL HİKMETLERİ (*)..... 460

İMAM MATÜRİDİ'YE GÖRE HAC VE ORUÇ İBADETİNİN HİKMETLERİ (*) 479

BAKARA SURESİ 134. AYETİN TEFSİRİ HAKKINDA MÜFESSİRLERİN GÖRÜŞLERİ 499

BAKARA SURESİ 138. AYETTE GEÇEN "SIBGATALLAH/ALLAH'IN BOYASI" KAVRAMI HAKKINDA MÜFESSİRLERİN GÖRÜŞLERİ 509

İBADETİN İKİ YÜZÜ: TANRI'YA YÖNELİŞ İLE İNSANIN KENDİNİ İNŞASI ARASINDA..... 518

SOCIAL PARTICIPATION IN URBAN POLICIES: AGING AND PARTICIPATION MECHANISMS 520

SESSİZ ZORUNLULUKLAR VE GÖRÜNMEZ YÜKLER: ZORUNLU VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK DEĞERLENDİRMESİ..... 522

YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK AÇIDAN İNCELENMESİ 531

COMPARISON OF JOB SATISFACTION LEVELS OF COMMUNITY PHARMACISTS ACCORDING TO SOCIODEMOGRAPHIC VARIABLES..... 541

TOPLUM ECZACILARININ İŞ DOYUMU DÜZEYLERİNİN SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI 551

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA RUHSAL HASTALIK DAMGALAMASI: SOSYAL KİMLİK KURAMI BAĞLAMINDA BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ 560

İLKOKUL MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE PROBLEM ÇÖZME ÖĞRETİMİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ DÖNÜŞÜMÜ..... 574

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM YETERLİKLERİNİN ÇOK BOYUTLU ANALİZİ..... 591

MATEMATİK ÖĞRENMEYE YÖNELİK MOTİVASYON ÖLÇEĞİNİN ORTAOKULLAR İÇİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI 593

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK ÖĞRENMEYE YÖNELİK MOTİVASYONLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ 617

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ DEĞİŞİME UYUM DÜZEYLERİ İLE PROGRAM DEĞİŞİKLİKLERİNE YÖNELİK ALGILARI ARASINDAKİ KORELASYON..... 640

DEĞERLENDİRME SORULARI OLUŞTURMADA YZ KULLANIMI: ÖĞRETMEN ADAYLARININ DENEYİMLERİ 650

DAHA ADİL SOSYAL SİSTEMLERİN İMKANI, BİREYSEL AHLAK ve VICTOR HUGO'NUN JAN VALJEAN KARAKTERİ 652

JEAN TWENGE'İN NESİLLER ARAŞTIRMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: "BEN" NESLİ..... 654

"MİHRİBAN" ŞİİRİNDEKİ DEVRİK CÜMLELERİN ÇEŞİTLERİ VE KULLANIM SIKLIKLARI 657

DEVELOPMENT OF READING MATERIALS FOR STUDENTS WITH READING DIFFICULTIES 665

ALEXANDER KLUGE'NİN ANLATISINDA TEKNOKRATİK DÜZEN VE DOĞANIN "ÖZ İRADESİ" 681

ALMANYA'DA TÜRK KADINI OLMAK: GURBET DENEYİMİ, KÜLTÜREL KİMLİK VE KÜLTÜRLERARASI YAŞAMIN SOSYOKÜLTÜREL ANALİZİ 691
THE INTERPLAY OF RELIGION AND PHILOSOPHY IN AZERBAIJANI CULTURAL CONTEXT 701
PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF RELIGIOUS BELIEFS IN MODERN AZERBAIJAN..... 702
THE INFLUENCE OF ISLAMIC PHILOSOPHY ON CONTEMPORARY ETHICS IN IRAN 703
RELIGION AND PHILOSOPHY: A CRITICAL STUDY OF REASON AND FAITH IN IRANIAN THOUGHT..... 704
RELIGIOUS PHILOSOPHY AND NATIONAL IDENTITY IN ALGERIA..... 705
THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING ALGERIAN THEOLOGICAL DISCOURSE 706
THE SYNTHESIS OF RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL THOUGHT IN GEORGIAN INTELLECTUAL TRADITIONS 707
MODERN GEORGIAN PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE MEANING OF FAITH 708
INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT..... 709
CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT..... 711
THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT..... 712
ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA 713
TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT 714
THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS 715
IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS 716
THE EFFECT OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY ON STUDENT ACHIEVEMENT RATES..... 717
STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE... 718
THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION..... 719
DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS 720
SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE 721
THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH 722
ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS 723
EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT..... 724
IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS..... 725
ECONOMIC IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT IN CUBA 726
ANALYSIS OF SOCIAL POLICIES AND ECONOMIC GROWTH IN CUBAN ECONOMY 727
THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ALBANIAN ECONOMIC TRANSITION 728
FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT STRATEGIES IN ALBANIA..... 729
INFLATION DYNAMICS AND MONETARY POLICY EFFECTIVENESS IN IRAN 730
LABOR MARKET CHALLENGES AND UNEMPLOYMENT TRENDS IN IRANIAN ECONOMY 731
ANALYSIS OF FISCAL POLICIES AND PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EGYPT 732
AGRICULTURAL SECTOR'S CONTRIBUTION TO EGYPTIAN ECONOMIC DEVELOPMENT 733
THE IMPACT OF GLOBAL TRADE POLICIES ON EGYPT'S EXPORTS..... 734

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE 735
CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES 736
THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES 737
POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS 738
REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE 739
THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY 740
EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS 741
THE IMPACT OF SOVIET LITERARY LEGACY ON KYRGYZ WRITERS 742
THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA 743
LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA 744
THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM 745
ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS 746
CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA 747
RIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA 748
CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA 749
WOMEN'S LEGAL RIGHTS AND SOCIAL EMPOWERMENT IN NIGERIA 750
THE SOCIOECONOMIC IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA 751
ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES 752
URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN 753
CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS 754
MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE 755
THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS 756
THE IMPACT OF MIGRATION ON LABOR MARKETS IN QATAR 757
DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON TRADITIONAL NIGERIAN ART FORMS 758
EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE 759
CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAUKAZ REGION 760
THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES 761
THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN 762
ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY 763
IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE 764
THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI 765
PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON RELIGIOUS TOLERANCE IN CONTEMPORARY NIGERIA 766
EXAMINING THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING CAUCASIAN RELIGIOUS THOUGHT 767
RELIGION AND NATIONAL IDENTITY: A CAUCASIAN PERSPECTIVE 768
THE INFLUENCE OF SPANISH CATHOLIC PHILOSOPHY ON EUROPEAN THOUGHT 769

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

PHILOSOPHICAL CRITIQUES OF RELIGION IN SPAIN'S INTELLECTUAL HISTORY 770
INTERSECTIONS OF ISLAMIC PHILOSOPHY AND MODERN EDUCATION IN DUBAI 771
RELIGION, PHILOSOPHY, AND CULTURAL DIALOGUE IN THE UAE 772
ETHICAL IMPLICATIONS OF DIGITAL RELIGIOUS COMMUNITIES IN DUBAI 773
PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS AND THEIR IMPACT ON GOVERNANCE EFFICIENCY 774
THE ROLE OF DIGITALIZATION IN ENHANCING PUBLIC SERVICE DELIVERY IN CHINA..... 775
PUBLIC POLICY CHALLENGES IN IRANIAN URBAN DEVELOPMENT..... 776
EVALUATING TRANSPARENCY INITIATIVES IN IRANIAN GOVERNMENTAL INSTITUTIONS 777
STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES IN ALBANIAN LOCAL GOVERNMENTS..... 778
THE EFFECTS OF PUBLIC PARTICIPATION ON POLICY MAKING IN ALBANIA..... 779
PUBLIC HEALTH POLICY IMPLEMENTATION IN EGYPT: A COMPREHENSIVE STUDY 780
ASSESSING THE ROLE OF EDUCATION IN IMPROVING PUBLIC SECTOR PERFORMANCE..... 781
ECONOMIC IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION ON SMALL BUSINESSES 782
ANALYSIS OF EXPORT DYNAMICS AND TRADE POLICIES IN JAPAN 783
MICROFINANCE EFFECTS ON WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN BANGLADESH 784
ROLE OF AGRICULTURAL SUBSIDIES IN BANGLADESHI RURAL ECONOMY 785
ECONOMIC CHALLENGES AND SUSTAINABILITY IN SUDAN’S OIL SECTOR 786
THE INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON SUDANESE DEVELOPMENT 787
EVALUATION OF LABOR MARKET REFORMS AND ECONOMIC GROWTH IN VIETNAM..... 788
IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT ON VIETNAMESE LOCAL ECONOMIES 789
THE ROLE OF RELIGIOUS PRACTICES IN BENGALI ANTI-COLONIAL STRUGGLES..... 790
SOCIO-POLITICAL DYNAMICS OF THE BENGALI LANGUAGE MOVEMENT..... 791
SUDAN'S HISTORICAL TRAJECTORY FROM COLONIAL RULE TO INDEPENDENCE 792
CULTURAL HERITAGE PRESERVATION IN SUDANESE HISTORICAL SITES 793
VIETNAMESE RESISTANCE AND STRATEGIES DURING THE FRENCH COLONIAL PERIOD..... 794
ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN TEACHING AND LEARNING: OPPORTUNITIES, CHALLENGES AND PEDAGOGICAL REFLECTIONS 796
ETHICAL IMPLICATIONS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES PRIVACY AND DATA PROTECTION..... 802
TÜRK CEZA HUKUKUNDA ÖNÖDEME KURUMUNUN İŞLEYİŞİ VE BENZER KURUMLARLA MUKAYESESİ 808

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SÖYLEMLERİ İLE FİNANSAL PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİ: DÜNYANIN EN GELİŞMİŞ 50 ÜLKESİNİN BAYRAK TAŞIYICI HAVAYOLU ŞİRKETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Selin KANBER
Amasya Üniversitesi,
selinkanberr@gmail.com - https://orcid.org/0009-0003-2548-1672

Doç.Dr. Emrah KOPARAN
Amasya Üniversitesi,
emrah.koparan@amasya.edu.tr- https://orcid.org/0000-0001-9131-9794

ÖZET

Bu çalışma, dünyanın en gelişmiş 50 ülkesinin bayrak taşıyıcı havayolu şirketlerinin çevresel, sosyal, ekonomik ve yönetişim boyutları dâhilinde sürdürülebilirlik söylemleri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışma, sürdürülebilirlik söylemlerinin finansal performansla ilişkisini meşruiyet kuramı çerçevesinde ele almaktadır. Havacılık sektöründe yüksek çevresel etki, yoğun regülasyon yapısı ve artan paydaş baskıları, sürdürülebilirlik söylemlerinin işletmeler açısından stratejik bir önem kazanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu söylemlerin finansal sonuçlarla nasıl ilişkilendiğinin incelenmesi önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Nitel yöntemle, örnekleme dâhil edilen havayolu şirketlerinin sürdürülebilirlik ve finansal raporları içerik analizine tabi tutulmuştur. Nicel aşamada ise değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla istatistiksel analizler yapılmıştır. Elde edilen bulgular, sürdürülebilirlik söylemleri ile finansal performans arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Özellikle çevresel ve yönetişim boyutlarında güçlü söylemler üreten havayolu şirketlerinin finansal açıdan daha istikrarlı sonuçlar elde ettiği tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları, sürdürülebilirlik söylemlerinin havayolu işletmeleri açısından yalnızca çevresel ve sosyal bir sorumluluk alanı değil, aynı zamanda finansal performansla ilişkili stratejik bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Havayolu Şirketleri, Sürdürülebilirlik Söylemleri, Finansal Performans, Bayrak Taşıyıcı Havayolları

THE RELATIONSHIP BETWEEN SUSTAINABILITY DISCOURSES AND FINANCIAL PERFORMANCE: AN ANALYSIS OF FLAG CARRIER AIRLINES FROM THE WORLD'S 50 MOST DEVELOPED COUNTRIES

ABSTRACT

This study investigates the relationship between sustainability discourses and the financial performance of flag carrier airlines from the world's 50 most developed countries across environmental, social, economic, and governance dimensions. Grounded in legitimacy theory, the research explores how these discourses correlate with financial outcomes. Given the aviation industry's significant environmental footprint, stringent regulatory framework, and

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

intensifying stakeholder pressures, sustainability discourses have emerged as a critical strategic priority. A mixed-methods research design was adopted; the qualitative phase involved a content analysis of the sustainability and financial reports of the sampled airlines, while the quantitative phase utilized statistical analyses to determine the correlations between variables. The findings reveal significant associations between sustainability discourses and financial performance. Notably, airlines articulating robust discourses in the environmental and governance dimensions exhibited more stable financial performance. Ultimately, the results demonstrate that sustainability discourses constitute not merely a domain of corporate social responsibility but a strategic element fundamentally linked to financial viability for airline enterprises.

Keywords : Airline Companies, Sustainability Discourses, Financial Performance, Flag Carrier Airlines

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

FINANCIAL TECHNOLOGY AND BANKING SECTOR DYNAMICS

Asst. Prof. Dr. Çağlar HAMARAT

Balikesir University

caglar.hamarat@balikesir.edu.tr – 0000-0001-7469-9983

ABSTRACT

The rapid expansion of financial technology (FinTech) has substantially transformed both the structure and functioning of modern banking systems. Digital financial services such as mobile banking platforms, online payments and data-driven financial applications have changed how financial institutions are delivering their services and engaging with customers. While FinTech innovations are considered as potential rivals to the conventional banking sector, their wider implications for the banking-sector dynamics are an unresolved empirical question.

This study examines the relationship between FinTech development and banking sector performance using cross-country data covering the period from 2012 to 2024. A two-way fixed effects panel regression method is employed to conduct the empirical analysis. This model helps control for unobserved characteristics that are specific to each country, as well as time-related events. The empirical results suggest that the higher are the levels of FinTech adoption, the stronger will be the banking sector dynamics. In particular, the development of digital finance seems to contribute to the improvement of the efficiency of the banking sector and to financial intermediation. Further examination suggests that the beneficial effects of FinTech are amplified in nations characterized by superior digital infrastructure and more advanced financial ecosystems.

Consequently, the findings indicate that the integration of financial technology does not automatically displace conventional banking entities; rather, it fosters the advancement and modernization of banking systems. These observations underscore the importance of developing a strong digital infrastructure and suitable regulatory frameworks, which are essential for the banking sector to fully leverage financial innovation.

Keywords : FinTech, Banking Sector Dynamics, Digital Finance, Financial Intermediation.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

VİZYONER LİDERLİK İLE STRATEJİK PERFORMANS İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ VE MİCROSOFT VAKA ANALİZİ

Lisansüstü Öğrencisi Emin DÖNMEZ

Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Bölümü

2528208089@karabuk.edu.tr – orcid: 0009-0007-5879-6688

Dr. Öğr. Üyesi Oya ÖNALAN

Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi

oyaonalan@karabuk.edu.tr – orcid: 0000-0002-4169-8789

ÖZET

Günümüz iş dünyasında belirsizlik düzeyinin artması, rekabet koşullarının yoğunlaşması ve dijitalleşmenin hız kazanması, örgütlerin başarısında vizyoner liderliği ön plana çıkarmaktadır. Bu araştırma, vizyoner liderlik davranışlarının stratejik performans üzerindeki doğrudan ve dolaylı yansımalarını teorik, kavramsal ve uygulama temelli bir bakış açısıyla ele almayı hedeflemektedir. Üst Kademe Teorisi (Hambrick & Mason, 1984) ile Dinamik Yetkinlikler Teorisi (Teece vd., 1997) temel alınarak geliştirilen modelde, psikolojik güçlenme, örgütsel destek algısı, takım içi uyum ve yenilikçilik aracı değişkenler olarak konumlandırılmış; stratejik performans ise Dengeli Ölçüm Kartı (Balanced Scorecard) yaklaşımıyla finansal, müşteri, iç süreçler ile öğrenme ve gelişim boyutlarında değerlendirilmiştir (Kaplan & Norton, 1992). Kavramsal araştırma deseniyle şekillenen çalışmada, Microsoft'un Satya Nadella yönetiminde gerçekleştirdiği stratejik dönüşüm örnek olay olarak incelenmiş ve teorik çıkarımlar bu vaka üzerinden somutlaştırılmıştır. Literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular, vizyoner liderliğin stratejik performansı hem doğrudan hem de psikolojik güçlenme, örgütsel destek, takım uyumu ve inovasyon gibi mekanizmalar aracılığıyla olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Microsoft örneğinde Nadella'nın "her şeyi bilen" anlayıştan "her şeyi öğrenen" bir kültüre geçişi teşvik etmesi,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

örgütsel çevikliği artırmış ve şirketin piyasa değerinde önemli bir yükseliş sağlamıştır. Bu çalışma, vizyoner liderliğin stratejik performansa etkisini bütüncül bir modelle ortaya koymakta ve ileriki dönemlerde farklı sektörlerde ampirik olarak sınanabilecek hipotezler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vizyoner Liderlik, Stratejik Performans, Balanced Scorecard, Dinamik Yetkinlikler, Takım Uyumu

1. GİRİŞ

Günümüz işletmecilik ortamında belirsizliklerin artması, rekabetin küresel ölçekte yoğunlaşması ve teknolojik dönüşümün hızlanması, örgütlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için liderlik anlayışlarını yeniden gözden geçirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada vizyoner liderlik, örgütlere yol gösteren anlam çerçeveleri inşa ederek stratejik karar alma süreçlerinin niteliğini yükseltmektedir. Mevcut literatürde vizyoner liderliğin yenilikçi uygulamalar, ekip içi uyum, bireysel güçlenme ve kurumsal destek algısı gibi çeşitli aracı mekanizmalar üzerinden stratejik performansı beslediği yönünde bulgular yer almaktadır (Taylor, 2014; Van der Voet & Steijn, 2021; Wang vd., 2024). Bununla birlikte stratejik performansın çok boyutlu yapısını dikkate alan Balanced Scorecard yaklaşımı da bu ilişkinin anlaşılmasında önemli bir çerçeve sunmaktadır. Çalışma kapsamında Microsoft'un dönüşüm hikâyesi, teorik argümanların gerçek dünya yansımalarını gözlemleyebilmek için vaka analizi olarak ele alınmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK TEMELLER

2.1. Vizyoner Liderliğe Kavramsal Bir Bakış

Vizyoner liderlik, bir örgütün geleceğine ilişkin açık ve anlamlı bir hedef resmi oluşturabilme, bu resmi paydaşlarla paylaşabilme ve ortak bir amaç etrafında birlik sağlama kapasitesi olarak tanımlanabilir. Westley ve Mintzberg (1989) bu süreci tiyatro metaforu ile açıklamış; vizyonun yaratılması, temsil edilmesi ve benimsetilmesi aşamalarını vurgulamıştır. Bu yaklaşım, stratejik yönlendirme ve anlam inşası süreçleriyle yakından ilişkilidir. Nanus'a (1992) göre ise vizyoner liderler, örgüt üyelerine anlamlı bir gelecek tasviri sunarak onları harekete geçiren kişilerdir.

2.2. Kuramsal Dayanaklar

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Vizyoner liderliğin stratejik sonuçlar üzerindeki etkisini açıklamada iki ana teorik yaklaşım öne çıkmaktadır. Üst Kademe Teorisi, üst düzey yöneticilerin bilişsel yapıları, değer yargıları ve deneyimlerinin örgütsel çıktıları biçimlendirdiğini ileri sürmektedir (Hambrick & Mason, 1984; Hambrick, 2016). Bu perspektiften bakıldığında, liderlerin sahip olduğu vizyon ve stratejik tercihler, örgütün performansını doğrudan etkileyen belirleyiciler arasında yer almaktadır.

Diğer taraftan Dinamik Yetkinlikler Teorisi, liderlerin çevresel değişimleri fark etme, bu değişimleri fırsata dönüştürme ve örgütsel kaynakları yeniden yapılandırma becerilerinin rekabet avantajı yaratmada belirleyici olduğunu savunmaktadır (Teece vd., 1997; Schoemaker vd., 2018). Vizyoner liderler, dinamik yetkinlikleri aracılığıyla örgütlerini dönüşüme hazırlayan aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Abdeen vd., 2025).

2.3. Stratejik Performans ve Dengeli Ölçüm Kartı

Stratejik performans, bir örgütün uzun vadeli hedeflerine ulaşma düzeyini ifade etmektedir. Kaplan ve Norton (1992; 1996) tarafından geliştirilen Dengeli Ölçüm Kartı (Balanced Scorecard), stratejik performansın finansal, müşteri, iç süreçler ile öğrenme ve gelişim olmak üzere dört temel boyutta değerlendirilmesini önermektedir. Bu çerçeve, vizyoner liderlerin stratejiyi somut hedeflere dönüştürme becerisiyle doğrudan ilişkilidir. BSC strateji haritası, örgütlerin vizyon ve stratejilerini uygulanabilir hedeflere indirgemelerine yardımcı olan bir yol gösterici niteliği taşımaktadır (Madsen, 2025).

Stratejik performansın boyutları incelendiğinde; finansal göstergeler (kârlılık, maliyet verimliliği), müşteriye yönelik göstergeler (memnuniyet, sadakat), iç süreçler (operasyonel etkinlik, süreç kalitesi) ile öğrenme ve gelişim (yetkinlik artırma, inovasyon kapasitesi) ön plana çıkmaktadır (Porter, 1996). Vizyoner liderler, bu boyutların her birine yönelik stratejik hedefler belirleyerek performans yönetimini bütüncül bir anlayışla gerçekleştirebilmektedir.

3. ARAŞTIRMA MODELİ VE HİPOTEZLER

3.1. Kavramsal Modelin Yapısı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu araştırma kapsamında geliştirilen kavramsal model, vizyoner liderliğin stratejik performans üzerindeki etkisini iki farklı yol üzerinden ele almaktadır. Doğrudan etki, vizyoner liderlerin stratejik yönü belirlemesi ve çalışan motivasyonunu artırmasıyla ortaya çıkmaktadır. Dolaylı etki ise psikolojik güçlenme, örgütsel destek, takım uyumu ve yenilikçilik gibi aracı değişkenler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Modelin kuramsal zeminini Üst Kademe Teorisi (Hambrick & Mason, 1984) ve Dinamik Yetkinlikler Teorisi (Teece vd., 1997) oluşturmaktadır.

3.2. Araştırma Hipotezleri

H1: Vizyoner Liderlik, Stratejik Performans Üzerinde Anlamlı ve Olumlu Bir Etkiye Sahiptir.

Vizyoner liderler, örgüt üyelerine güçlü bir yön duygusu kazandırmakta ve onlara anlamlı hedefler sunarak çalışma azmini artırmaktadır (Bennis & Nanus, 1985; Nanus, 1992). Literatürde yer alan çalışmalar, vizyoner liderliğin çalışan bağlılığı, yenilikçi davranışlar ve örgütsel uyum gibi değişkenler üzerinden stratejik performansı beslediğini ortaya koymaktadır (Taylor, 2014; Thenmozhi & Radhikaashree, 2024).

H2: Psikolojik Güçlenme, Vizyoner Liderlik ile Stratejik Performans Arasındaki İlişkide Aracı Bir Role Sahiptir.

Vizyoner liderlik uygulamaları, çalışanların kendilerini yeterli ve etkili hissetmelerini sağlayarak bireysel performanslarını artırabilmektedir. Conger ve Kanungo (1988), psikolojik güçlenmenin motivasyonel süreçler aracılığıyla performansı yükselttiğini belirtmektedir. Bu mekanizma, stratejik performansın oluşmasına dolaylı bir katkı sağlamaktadır.

H3: Örgütsel Destek Algısı, Vizyoner Liderliğin Stratejik Performansa Etkisinde Aracılık İşlevi Görmektedir.

Çalışanların örgüt tarafından desteklendiklerine ilişkin algıları, onların örgütsel amaçlara bağlılıklarını güçlendirmekte, değişim süreçlerine uyumlarını kolaylaştırmakta ve stratejik performansın iyileşmesine katkıda bulunmaktadır (Eisenberger vd., 2001; Saleh vd., 2025).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

H4: Takım Uyumu, Vizyoner Liderlik ile Stratejik Performans Arasındaki İlişkide Aracı Değişken Konumundadır.

Takım içi uyumun yüksek olduğu örgütlerde inovasyon kapasitesi ve problem çözme yetkinliği artmakta; bu durum stratejik performansa doğrudan yansımaktadır (Kozlowski & Ilgen, 2006; Van der Voet & Steijn, 2021).

4. YÖNTEM: KAVRAMSAL ARAŞTIRMA TASARIMI

Bu çalışma, kavramsal araştırma tasarımına dayalı olarak şekillendirilmiştir. Temel amaç, vizyoner liderlik ile stratejik performans arasındaki ilişkileri; psikolojik güçlenme, örgütsel destek, ekip uyumu ve yenilikçilik gibi aracı değişkenler bağlamında teorik düzeyde açıklığa kavuşturmaktır. Araştırmanın yapısı, sistematik literatür taraması, vaka çalışmaları ve ampirik araştırmaların teorik sentezine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, ileride farklı örneklemlerde ampirik olarak sınanabilecek hipotezler ve model çerçeveleri için sağlam bir kuramsal altyapı sunmayı hedeflemektedir.

5. MİCROSOFT VAKA ANALİZİ

5.1. Nadella Öncesi Dönemde Microsoft

Satya Nadella'nın 2014 yılında CEO olarak göreve başladığı dönemde Microsoft, yenilik üretme konusunda geride kalmış, mobil teknolojiler alanında fırsatları kaçırmış, iç rekabetin yüksek olduğu ve birimler arası işbirliğinin sınırlı kaldığı bir örgüt kültürüne sahipti (Schoemaker vd., 2018). Şirketin hâkim kültürü, "her şeyi bilen" (know-it-all) anlayışı nedeniyle stratejik dönüşümü zorlaştıran bir yapı sergilemekteydi.

5.2. Nadella Yönetiminde Stratejik Dönüşüm

Satya Nadella'nın liderliğinde Microsoft, 2014 sonrasında köklü bir stratejik dönüşüm gerçekleştirmiştir. Nadella, şirketin stratejik odağını "bulut öncelikli" (cloud-first) ve "mobil öncelikli" (mobile-first) bir yaklaşıma yönlendirmiş; Azure'un şirketin ana stratejisinin merkezine konumlandırılmasıyla birlikte Microsoft'un piyasa değeri ve rekabet gücü hızla

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

artış göstermiştir. Bu dönüşümün temelinde, vizyoner liderliğin "geleceği öngörme" ve "örgütsel yetenekleri yeniden yapılandırma" işlevleri yer almaktadır (Teece vd., 1997).

Azure'un büyüme performansı, Microsoft'un stratejik dönüşümünde belirleyici unsurlardan biri olmuştur. 2014-2024 yılları arasında Azure, yıllık ortalama %40'ın üzerinde bir büyüme oranı yakalamıştır. Bunun yanı sıra Microsoft'un OpenAI ile kurduğu stratejik ortaklık (ChatGPT entegrasyonu vb.) sayesinde yapay zekâ alanında sektörün önde gelen oyuncularından biri haline gelmiştir.

5.3. Nadella'nın Liderlik Anlayışı

Satya Nadella'nın liderlik modeli, akademik yazında "modern vizyoner liderlik" örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu modelin temel bileşenleri şu şekilde sıralanabilir:

· Büyüme Zihniyeti (Growth Mindset): Şirketin "her şeyi bilen" kültüründen "her şeyi öğrenen" (learn-it-all) bir kültüre evrilmesini sağlamıştır.

· Empati Temelli Yönetim: Karar alma süreçlerinde anlama, dinleme ve çalışanların duygusal durumlarını dikkate alma öncelik kazanmıştır.

· Kapsayıcı Liderlik: Birimler arasındaki silo yapılarını ortadan kaldırarak ekipler arası işbirliğini artırmıştır.

· Sürekli Yenilik: Teknoloji yatırımlarını artırmış ve çalışanların girişimci riskler almasını teşvik etmiştir.

Bu liderlik tarzı, vizyoner liderliğin motivasyon sağlama, anlam yaratma ve örgütsel bağlılığı güçlendirme işlevleriyle uyum içinde değerlendirilmektedir (Westley & Mintzberg, 1989; Taylor, 2014).

6. BULGULARIN KAVRAMSAL SENTEZİ

Literatür taramasından elde edilen bilgiler ışığında üç ana bulgu grubu öne çıkmaktadır:

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1) Vizyoner Liderlik ile Stratejik Performans Arasında Doğrudan İlişki

Vizyoner liderlik uygulamaları, örgütlerde yenilikçi düşünceyi teşvik etmekte, çalışan bağlılığını artırmakta, kültürel uyumu güçlendirmekte ve stratejik bütünlüğü sağlamaktadır (Taylor, 2014; Thenmozhi & Radhikaashree, 2024). Bu etkiler, örgütsel çıktılarda doğrudan bir iyileşme yaratmaktadır.

2) Aracı Mekanizmalar Yoluyla Dolaylı Etkiler

· Psikolojik güçlenme: Bireylerin öz yeterlik algısının artması, verimliliği yükseltmekte ve performansı olumlu etkilemektedir (Conger & Kanungo, 1988).

· Takım uyumu: Yüksek düzeyde ekip içi uyum, inovasyonu hızlandırmakta ve problem çözme kapasitesini artırmaktadır (Kozlowski & Ilgen, 2006; Van der Voet & Steijn, 2021).

· Örgütsel destek: Çalışanların kurumlarından destek gördüklerini hissetmeleri, iş tatminini ve stratejik hedeflere bağlılığı artırmaktadır (Eisenberger vd., 2001; Saleh vd., 2025).

· Yenilikçilik: Yeni ürün ve süreç geliştirme yetkinliği, performans artışının önemli bir belirleyicisidir (Wang vd., 2024).

Bu mekanizmalar aracılığıyla vizyoner liderlik, stratejik performansı çok yönlü bir biçimde etkileyebilmektedir.

3) Sektörel Bağlamın Rolü: Microsoft Örneği

Hem uluslararası ölçekte hem de farklı sektörlerde gerçekleştirilen vaka analizleri, vizyoner liderliğin performans üzerindeki etkisini pratik düzeyde teyit etmektedir (Schoemaker vd., 2018; Abdeen vd., 2025).

7. TARTIŞMA VE KURAMSAL KATKILAR

Bu çalışmanın akademik literatüre sağladığı katkılar üç ana başlık altında değerlendirilebilir:

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1) Vizyoner Liderliğin Çok Katmanlı Yapısının Ortaya Konulması

Daha önceki araştırmaların çoğunlukla tek boyutlu performans modellerine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışma ise vizyoner liderliği dinamik yetkinlikler, psikolojik değişkenler ve ekip süreçleriyle bütünleşik bir çerçevede ele almaktadır (Van der Voet & Steijn, 2021; Wang vd., 2024).

2) Strateji ve Liderlik Arasındaki Bağın Kuramsal Derinlik Kazanması

Hem Üst Kademe Teorisi hem de Dinamik Yetkinlikler Teorisi üzerinden liderliğin stratejik sonuçlar üzerindeki etkisinin bilişsel ve çevresel boyutları ayrıntılı biçimde açıklanmıştır (Hambrick & Mason, 1984; Teece vd., 1997).

3) Uygulamaya Yönelik Model Önerisi

Geliştirilen kavramsal model, işletmelerin stratejik performanslarını iyileştirebilmek için hangi kültürel ve yapısal mekanizmalara ağırlık vermeleri gerektiği konusunda yol gösterici nitelik taşımaktadır.

8. YÖNETSEL ÇIKARIMLAR VE STRATEJİK ÖNERİLER

8.1. Yöneticilere Yönelik Çıkarımlar

Bu araştırmanın bulguları, yöneticilere şu pratik önerileri sunmaktadır:

· Vizyonun açık ve anlaşılır biçimde formüle edilmesi ve tüm paydaşlara etkili şekilde iletilmesi gerekmektedir (Nanus, 1992).

· Psikolojik güçlenmeyi destekleyici uygulamaların (yetkilendirme, otonomi) hayata geçirilmesi önem taşımaktadır (Conger & Kanungo, 1988).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

· Takım içi uyumu güçlendirecek mekanizmaların geliştirilmesi ve çatışma yönetimi becerilerinin aktif kullanılması gerekmektedir (Kozlowski & Ilgen, 2006).

· Yenilikçilik kültürünün lider tarafından sistematik biçimde desteklenmesi elzemdir (Wang vd., 2024).

· Dengeli Ölçüm Kartı gibi çok boyutlu performans izleme sistemlerinden yararlanılmalıdır (Kaplan & Norton, 1996).

8.2. Stratejik Düzeyde Öneriler

1. Strateji ve Kültür Uyumunun Güçlendirilmesi: Kurumlar yalnızca yeni stratejiler geliştirmekle yetinmemeli; mevcut kültürel yapıyı da stratejik hedeflerle uyumlu hale getirmelidir.

2. Öğrenen Organizasyon Yapısının Oluşturulması: Nadella örneğinde görüldüğü gibi, öğrenme odaklı bir örgüt kültürü stratejik çevikliği artırmaktadır.

3. Yenilik Ekosisteminin Kurulması: Yenilikçilik yalnızca Ar-Ge faaliyetlerinden ibaret olmayıp; işbirlikleri, ortaklıklar ve dijitalleşme süreçlerini kapsayan geniş bir ekosistemi gerektirmektedir.

4. Stratejik Performansın Çok Boyutlu Değerlendirilmesi: Balanced Scorecard, stratejinin kurum genelinde etkin biçimde uygulanmasını sağlayan güçlü bir araçtır (Kaplan & Norton, 1996).

9. SONUÇ VE GELECEK ARAŞTIRMALAR

Vizyoner liderlik, çeşitli aracı mekanizmalar aracılığıyla stratejik performansı besleyen temel bir liderlik yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında geliştirilen kavramsal model, vizyoner liderliğin hem doğrudan hem de dolaylı etkilerini kuramsal düzeyde açıklığa kavuşturmaktadır. Gelecek araştırmalarda, önerilen modelin farklı sektörlerde ve farklı örgütsel bağlamlarda ampirik yöntemlerle test edilmesi önerilmektedir. Ayrıca dijital dönüşüm, yapay zekâ uygulamaları ve kültürel değişim dinamiklerinin modele entegre edilmesi, ileriki çalışmalar için önemli araştırma alanları oluşturmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

KAYNAKÇA

Abdeen, H., vd. (2025). Strategic leadership, dynamic capabilities and sustainable competitive advantage. Emerald.

Bennis, W., & Nanus, B. (1985). Leaders: Strategies for taking charge. Harper & Row.

Conger, J. A., & Kanungo, R. (1988). Empowerment process: Motivational mechanisms. Academy of Management Review, 13(3), 471-482.

Eisenberger, R., vd. (2001). Perceived organizational support. Journal of Applied Psychology, 86(1), 42-51.

Hambrick, D. C. (2016). Upper Echelons Theory. Palgrave Encyclopedia.

Hambrick, D. C., & Mason, P. (1984). Upper Echelons Theory. Academy of Management Review, 9(2), 193-206.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1992). The Balanced Scorecard—Measures that drive performance. Harvard Business Review, 70(1), 71-79.

Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). Using the Balanced Scorecard as a strategic management system. Harvard Business Review, 74(1), 75-85.

Kozlowski, S. W. J., & Ilgen, D. R. (2006). Enhancing team effectiveness. Psychological Science in the Public Interest, 7(3), 77-124.

Madsen, D. Ø. (2025). Balanced Scorecard: History, implementation, and impact. MDPI Encyclopedia.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Nanus, B. (1992). Visionary leadership. Jossey-Bass.

Porter, M. E. (1996). What is strategy? Harvard Business Review, 74(6), 61-78.

Saleh, M. S., vd. (2025). Visionary leadership, organizational support and effectiveness. BMC Nursing.

Schoemaker, P., Heaton, S., & Teece, D. (2018). Dynamic capabilities and leadership. California Management Review, 61(1), 15-33.

Taylor, C. (2014). Visionary leadership and organizational effectiveness. Leadership & Organization Development Journal, 35(6), 512-528.

Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. Strategic Management Journal, 18(7), 509-533.

Thenmozhi, P., & Radhikaashree, M. (2024). Visionary leadership and corporate performance. IJBMI.

Van der Voet, J., & Steijn, B. (2021). Visionary leadership, team cohesion and innovation. Public Management Review, 23(6), 876-896.

Wang, L., Jin, X., & Yoo, J. (2024). Visionary leadership and innovative performance (mediated model). Sustainability, 16(2), 1-18.

Westley, F., & Mintzberg, H. (1989). Visionary leadership and strategic management. Strategic Management Journal, 10(S1), 17-32.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

STRATEJİK YÖNETİMDE VERİ TEMELLİ KARAR ALMA YAKLAŞIMLARI VE VERİ KALİTESİNİN STRATEJİK KARARLAR ÜZERİNE ETKİSİ

ENES ŞEN

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

enessen2013@gmail.com

ORCID iD: 0009-0000-6047-9488

Dr.Öğr.Üyesi OYA ÖNALAN

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

oyaonalan@karabuk.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-4169-8789

1.ÖZET

Bu çalışma, stratejik yönetimde veri temelli karar alma yaklaşımlarının artan önemi çerçevesinde, bu süreçlerin etkinliğini etkileyen temel unsurları incelemektedir. Çalışmanın temel problemi, veri temelli karar alma süreçlerinde kullanılan verilerin kalitesi ve güvenilirliğinin çoğu zaman yeterince dikkate alınmaması ve bunun stratejik kararların doğruluğunu olumsuz etkileyebilmesidir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, veri temelli karar alma yaklaşımlarını sistematik bir şekilde ele almak ve bu yaklaşımların stratejik yönetim süreçlerine katkılarını değerlendirmektir. Ayrıca veri kalitesi ve güvenilirliğinin karar alma üzerindeki etkisi ortaya konulmaktadır.

Çalışmada yöntem olarak literatür taramasına dayalı kavramsal bir analiz benimsenmiştir. Tanımlayıcı, tanısal, tahmine dayalı ve önerici analitik yaklaşımlar incelenmiş; büyük veri analitiği, veri madenciliği ve yapay zekâ uygulamaları kapsamında değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular, veri temelli karar alma yaklaşımlarının işletmelerin daha rasyonel, hızlı ve doğru kararlar almasına önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Ancak bu süreçlerin başarısının, kullanılan verinin doğruluğu, güncelliği ve güvenilirliği ile doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda, stratejik yönetimde veri kalitesinin göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Anahtar Kelimeler: Veri temelli karar alma, stratejik yönetim, büyük veri, veri kalitesi, yapay zekâ

2.GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında rekabetin artması, belirsizliklerin çoğalması ve dijitalleşmenin hız kazanması, işletmeleri daha sistematik ve rasyonel karar alma süreçlerine yönlendirmiştir. Bu bağlamda veri temelli karar alma yaklaşımı, stratejik yönetimin temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Veri temelli karar alma, yöneticilerin sezgisel yaklaşımlar yerine analiz edilmiş, ölçülebilir ve doğrulanabilir verilere dayalı kararlar almasını ifade etmekte; bu sayede işletmelerin mevcut durumlarını daha doğru analiz etmelerine ve geleceğe yönelik daha isabetli stratejiler geliştirmelerine olanak tanımaktadır.

Bununla birlikte, veri temelli karar alma süreçlerinin etkinliği yalnızca verinin varlığına değil, aynı zamanda bu verinin kalitesine ve güvenilirliğine bağlıdır. Eksik, hatalı, güncelliğini yitirmiş veya yanlı veriler üzerinden yapılan analizler, stratejik kararların doğruluğunu zayıflatabilmekte ve işletmeler açısından önemli riskler doğurabilmektedir. Bu durum, veri temelli yaklaşımların en önemli sorun alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, stratejik yönetimde veri temelli karar alma yaklaşımlarını sistematik bir çerçevede ele almak ve bu yaklaşımların işletmelerin karar alma süreçlerine olan katkılarını incelemektir. Ayrıca, veri kalitesi ve güvenilirliği unsurlarının karar alma süreçleri üzerindeki belirleyici rolü ortaya konulmaktadır.

Bu doğrultuda çalışma, literatür taramasına dayalı kavramsal bir analiz yöntemi ile yürütülmekte olup, farklı analitik yaklaşımlar ve veri temelli uygulamalar çerçevesinde kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır.

Bu çalışma, yalnızca veri temelli karar alma yaklaşımlarını açıklamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu süreçlerin etkinliğini belirleyen veri kalitesi boyutunu merkezine alarak literatüre kavramsal bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, veri odaklı yönetim anlayışının yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda yönetsel ve etik boyutlarını da ele alan bütüncül bir perspektif geliştirmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

3.STRATEJİK YÖNETİMDE VERİ TEMELLİ KARAR ALMA YAKLAŞIMLARI

3.1.TANIMLAYICI ANALİTİK

Tanımlayıcı analitik, geçmiş verilerin analiz edilerek işletmenin mevcut durumunun anlaşılmasını sağlar. Bu yaklaşımda işletmeler, satış verileri, finansal tablolar, müşteri davranışları ve performans göstergeleri gibi verileri inceleyerek geçmişte ne olduğunu ortaya koyar.

Tanımlayıcı analitik genellikle raporlar, grafikler ve panolar (dashboard) aracılığıyla sunulur. İşletmeler bu sayede performanslarını ölçebilir ve mevcut durumlarını değerlendirebilirler.

Bu yaklaşımın en önemli avantajı, işletmelere durum farkındalığı sağlamasıdır. Ancak yalnızca geçmişe odaklanması nedeniyle geleceğe yönelik öngörüler sunma konusunda sınırlıdır.

3.2.TANISAL ANALİTİK

Tanısal analitik, belirli bir durumun neden ortaya çıktığını anlamaya yönelik analizleri kapsar. Bu yaklaşımda kök neden analizi, korelasyon analizleri ve veri karşılaştırmaları kullanılır.

Örneğin, bir işletmede satışların düşmesi durumunda tanısal analitik kullanılarak bu düşüşün nedenleri araştırılır. Bu sayede işletmeler sorunların temel nedenlerini tespit edebilir ve daha etkili çözümler geliştirebilir.

Tanısal analitik, karar alma süreçlerinde derinlemesine analiz imkânı sunarak yöneticilere önemli içgörüler sağlar.

3.3.TAHMİNE DAYALI ANALİTİK

Tahmine dayalı analitik, geçmiş verilerden yararlanarak gelecekte meydana gelebilecek olayları öngörmeye çalışır. Bu yaklaşımda istatistiksel modeller, makine öğrenmesi algoritmaları ve zaman serisi analizleri kullanılır. Bu yöntem özellikle:

Talep tahmini

Risk analizi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Müşteri davranışlarının öngörülmesi

gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Tahmine dayalı analitik, işletmelere proaktif karar alma imkânı sunarak rekabet avantajı sağlar.

3.4.ÖNERİCİ ANALİTİK

Önerici analitik, mevcut veriler ve analiz sonuçları doğrultusunda en uygun karar alternatiflerini sunar. Bu yaklaşımda optimizasyon teknikleri ve simülasyon modelleri kullanılmaktadır.

Önerici analitik sayesinde işletmeler:

Kaynak dağılımını optimize edebilir

Yatırım kararlarını iyileştirebilir

Operasyonel süreçleri daha verimli hale getirebilir

Bu yaklaşım, stratejik yönetimde en ileri düzey analitik yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir.

3.5.BÜYÜK VERİ ANALİTİĞİ

Büyük veri analitiği, hacmi, çeşitliliği ve hızı yüksek veri setlerinin analiz edilmesini ifade eder. Sosyal medya, sensörler ve dijital platformlardan elde edilen veriler bu kapsamda değerlendirilir.

Büyük veri analitiği sayesinde işletmeler:

Müşteri davranışlarını daha iyi analiz edebilir

Pazar trendlerini öngörebilir

Rekabet avantajı elde edebilir

3.6.GERÇEK ZAMANLI ANALİTİK

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Gerçek zamanlı analitik, verilerin anlık olarak analiz edilmesini sağlar. Bu yaklaşım özellikle hızlı karar alınması gereken durumlarda büyük önem taşır.

Örneğin:

Finansal işlemler

Kriz yönetimi

E-ticaret sistemleri

3.7.VERİ MADENCİLİĞİ

Veri madenciliği, büyük veri setlerinden anlamlı örüntülerin ve ilişkilerin ortaya çıkarılmasını sağlar. Kümeleme, sınıflandırma ve birliktelik kuralları gibi teknikler bu yaklaşımın temelini oluşturur.

3.8.YAPAY ZEKA VE MAKİNE ÖĞRENMESİ

Yapay zekâ ve makine öğrenmesi, veri temelli karar alma süreçlerini otomatikleştirerek daha hızlı ve doğru sonuçlar elde edilmesini sağlar.

Bu teknolojiler sayesinde:

Tahmin doğruluğu artar

İnsan hatası azalır

Karar süreçleri hızlanır

4.VERİ TEMELLİ KARAR ALMANIN STRATEJİK ÖNEMİ

Veri temelli karar alma, işletmelere birçok stratejik avantaj sağlar:

Belirsizlikleri azaltır

Daha doğru kararlar alınmasını sağlar

Rekabet avantajı oluşturur

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlar

Bu nedenle modern işletmeler için vazgeçilmez bir yönetim yaklaşımı haline gelmiştir.

5. VERİ KALİTESİ VE BOYUTLARI

Veri kalitesi, veri temelli karar alma süreçlerinin başarısını doğrudan etkileyen en önemli unsurlardan biridir.

Veri kalitesinin temel boyutları:

Doğruluk: Verinin gerçeği yansıtma derecesi

Tutarlılık: Verinin farklı kaynaklarda uyumlu olması

Güncellik: Verinin zamanında ve güncel olması

Tamlık: Eksiksiz veri içermesi

Güvenilirlik: Verinin güvenilir kaynaklardan elde edilmesi

Bu unsurların eksik olması, yanlış kararların alınmasına neden olabilir.

6. VERİ TEMELLİ KARAR ALMANIN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

6.1.Avantajlar

Daha hızlı karar alma

Daha yüksek doğruluk oranı

Rekabet avantajı

Operasyonel verimlilik

6.2.Dezavantajlar

Veri kalitesine bağımlılık

Yüksek maliyet

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Etik sorunlar

Yanlı veri riski

7.1.ÖRNEK OLAY ANALİZİ (TARGET VAKASI)

Target şirketi, müşteri alışveriş verilerini analiz ederek hamile müşterileri tahmin eden bir algoritma geliştirmiştir. Ancak bu süreçte verilerin bağlamı yeterince dikkate alınmamış ve etik boyut göz ardı edilmiştir.

Bu durum:

Müşteri mahremiyetinin ihlal edilmesine

Kurumsal itibarın zarar görmesine

Veri kullanımında etik tartışmaların artmasına

neden olmuştur.

Bu örnek, veri temelli karar alma süreçlerinde yalnızca teknik doğruluğun yeterli olmadığını, etik ve bağlamsal faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

7.2.ÖRNEK OLAY ANALİZİ (UBER VAKASI)

Uber, yoğunluk ve talebe göre fiyatları otomatik olarak artıran bir algoritma kullanmaktadır. Ancak bazı durumlarda verinin yanlış yorumlanması veya bağlamdan kopuk analizler, aşırı fiyat artışlarına neden olmuş ve kullanıcı tepkisine yol açmıştır.

Bu durum, veri temelli sistemlerin toplumsal ve etik etkilerinin de dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

7.3.ÖRNEK OLAY ANALİZİ (IBM WATSON HEALTH)

Sağlık sektöründe veri temelli karar alma süreçlerine yönelik en dikkat çekici örneklerden biri, IBM tarafından geliştirilen Watson Health sistemidir. Bu sistem, büyük veri analitiği ve yapay zekâ teknolojilerini kullanarak doktorlara teşhis ve tedavi önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Watson, milyonlarca hasta verisi, klinik araştırma ve tıbbi literatürü analiz ederek insan karar vericilere destek olabilecek sonuçlar üretmektedir.

Ancak sistemin uygulanması sürecinde çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle bazı durumlarda sistemin önerilerinin hatalı veya eksik olduğu görülmüş ve bu durum eleştirilere yol açmıştır. Bu hataların temel nedenlerinden biri, sisteme sağlanan verilerin

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yeterince kapsamlı, güncel veya doğru olmamasıdır. Örneğin, bazı hastanelerden alınan verilerin sınırlı olması veya belirli hasta gruplarını yeterince temsil etmemesi, sistemin genelleme yapma kapasitesini zayıflatmıştır.

Bunun yanı sıra, Watson'ın önerilerinin bazı durumlarda klinik gerçeklikten uzak olduğu ve doktorların deneyimleriyle çeliştiği gözlemlenmiştir. Bu durum, yalnızca veri miktarının değil, aynı zamanda veri kalitesinin ve bağlamsal doğruluğun da kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Sağlık gibi yüksek risk içeren bir alanda, eksik veya hatalı veri üzerinden yapılan analizlerin ciddi sonuçlar doğurabileceği açıktır.

Bu örnek, veri temelli karar alma sistemlerinin ne kadar gelişmiş olursa olsun, veri kalitesi sorunlarından doğrudan etkilendiğini göstermektedir. Aynı zamanda, yapay zekâ sistemlerinin tamamen bağımsız karar vericiler olarak değil, insan uzmanlarla birlikte çalışan destek sistemleri olarak konumlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Watson Health örneği, veri temelli karar alma süreçlerinde yalnızca teknolojik altyapının yeterli olmadığını; veri kalitesi, bağlamsal doğruluk ve insan denetiminin birlikte ele alınması gerektiğini güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır.

8.TARTIŞMA VE SONUÇ

Stratejik yönetimde veri temelli karar alma yaklaşımları, işletmelerin sürdürülebilir başarı elde etmelerinde kritik bir rol oynamaktadır. Tanımlayıcı, tanısal, tahmine dayalı ve önerici analitik gibi farklı yöntemler, karar alma süreçlerini sistematik hale getirirken, büyük veri ve yapay zekâ gibi teknolojiler bu süreçleri daha da güçlendirmektedir. Gelecekte işletmelerin rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri için veri temelli karar alma yetkinliklerini geliştirmeleri kaçınılmazdır.

Ancak stratejik yönetimde veri temelli karar alma yaklaşımları genellikle verinin analizine odaklanırken, verinin kalitesi ve güvenilirliği çoğu zaman yeterince dikkate alınmamaktadır. Oysa ki alınan kararların doğruluğu, kullanılan verinin doğruluğuna doğrudan bağlıdır.

Veri kalitesi; verinin doğruluğu, tutarlılığı, güncelliği ve eksiksizliği gibi unsurları kapsar. Eğer analiz edilen veriler hatalı, eksik veya güncel değilse, bu durum yanlış stratejik kararların alınmasına neden olabilir. Bu durum literatürde "garbage in, garbage out" (çöp veri, çöp sonuç) olarak ifade edilmektedir.

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, veri temelli karar alma süreçlerinin önündeki en önemli engeller arasında kurumsal veri kültürünün yeterince gelişmemiş olması, veri yönetimi altyapılarının sınırlı olması ve nitelikli insan kaynağı eksikliği yer almaktadır. Bu durum, veri temelli dönüşüm süreçlerinin yavaş ilerlemesine neden olmaktadır.

Gelecek çalışmalar için, veri kalitesi ile işletme performansı arasındaki ilişkinin ampirik

yöntemlerle test edilmesi önerilmektedir. Ayrıca sektör bazlı karşılaştırmalı analizler, veri temelli karar alma süreçlerinin etkinliğini daha somut bir şekilde ortaya koyabilir.

Sonuç olarak, veri temelli karar alma süreçlerinde veri kalitesi ve güvenilirliği gözardı edilmemeli, bu unsurlar stratejik yönetimin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akter, S., Wamba, S. F., Gunasekaran, A., Dubey, R., & Childe, S. J. (2016). How to improve firm performance using big data analytics capability. International Journal of Production Economics, 182, 113–131.
- Davenport, T. H., & Harris, J. G. (2017). Competing on analytics: The new science of winning. Harvard Business Review Press.
- Davenport, T. H. (2018). The AI advantage: How to put the artificial intelligence revolution to work. MIT Press.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). Multivariate data analysis (8th ed.). Cengage.
- Laudon, K. C., & Laudon, J. P. (2020). Management information systems: Managing the digital firm (16th ed.). Pearson.
- McAfee, A., & Brynjolfsson, E. (2012). Big data: The management revolution. Harvard Business Review, 90(10), 60–68.
- Porter, M. E., & Heppelmann, J. E. (2015). How smart, connected products are transforming companies. Harvard Business Review, 93(10), 96–114.
- Provost, F., & Fawcett, T. (2013). Data science for business. O'Reilly Media.
- Sharda, R., Delen, D., & Turban, E. (2020). Analytics, data science, & artificial intelligence: Systems for decision support (11th ed.). Pearson.
- Wamba, S. F., Gunasekaran, A., Akter, S., Ren, S. J. F., Dubey, R., & Childe, S. J. (2017). Big data analytics and firm performance. Journal of Business Research, 70, 356–365.
- Chen, H., Chiang, R. H. L., & Storey, V. C. (2012). Business intelligence and analytics. MIS Quarterly, 36(4), 1165–1188.
- Manyika, J., Chui, M., Brown, B., Bughin, J., Dobbs, R., Roxburgh, C., & Byers, A. H. (2011). Big data: The next frontier for innovation. McKinsey Global Institute.

- Brynjolfsson, E., & McElheran, K. (2016). The rapid adoption of data-driven decision-making. American Economic Review, 106(5), 133–139.
- Eren, E. (2013). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. Beta Yayıncılık.
- Barca, M. (2015). Stratejik Yönetim Düşüncesinin Evrimi. Beta Yayınları.
- Davenport, T. H., & Harris, J. G. (2007). Competing on Analytics: The New Science of Winning. Harvard Business School Press.
- Provost, F., & Fawcett, T. (2013). Data Science for Business. O'Reilly Media.
- Yıldız, M. (2019). Veri temelli karar verme süreçleri ve işletme performansı üzerine etkileri. İşletme Araştırmaları Dergisi, 11(2), 123–135.
- Akgemci, T., & Güleş, H. K. (2010). İşletmelerde Stratejik Yönetim. Gazi Kitabevi.
- Hill, K. (2012). How Target figured out a teen girl was pregnant before her father did. Forbes.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İŞLETMELERİN REKABET STRATEJİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Oya ÖNALAN

Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

oyaonalan@karabuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-4169-8789

Hasan Sefa BÜTÜNER

Karabük Üniversitesi, İşletme Bölümü Öğrencisi

hasansefabutuner@gmail.com – ORCID ID: 0009-0002-7757-7601

ÖZET

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılın getirdiği teknolojik devrim dalgasıyla birlikte, dijitalleşme olgusu modern işletmelerin operasyonel dokusunu ve içinde bulundukları küresel rekabet ekosistemini radikal bir biçimde dönüştürmeye devam etmektedir. Günümüzde büyük veri analitiği, yapay zekâ algoritmaları, bulut tabanlı sistemler ve ileri seviye endüstriyel otomasyon teknolojileri, artık işletmeler için yalnızca teknik birer destek birimi olmaktan çıkmış; kurumsal stratejilerin ve uzun vadeli karar alma süreçlerinin merkezine yerleşmiştir. Meydana gelen bu hızlı değişim süreci, şirketlerin piyasadaki mevcut konumlarını koruyabilmeleri, pazar paylarını artırabilmeleri ve sürdürülebilir bir büyüme ivmesi yakalayabilmeleri adına geleneksel yönetim modellerini dijital yetkinliklerle entegre etmelerini kaçınılmaz bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu çalışma, dijital dönüşüm süreçlerinin kurumsal performans ve pazar dinamikleri üzerindeki etkilerini, özellikle işletmelerin temel rekabet stratejileri bağlamında kapsamlı bir biçimde irdelemeyi hedeflemektedir. Stratejik yönetim literatüründe geniş kabul görmüş olan Michael Porter'ın "maliyet liderliği", "farklılaşma" ve "odaklanma" disiplinleri, bu araştırmanın teorik zeminini ve analiz çerçevesini oluşturmaktadır. Kapsamlı bir literatür taraması metodolojisiyle kurgulanan bu araştırmada, güncel akademik çalışmalar ve reel sektördeki iyi uygulama örnekleri sentezlenerek dijitalleşme ile stratejik yönetim arasındaki simbiyotik ilişki detaylandırılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen temel bulgular, dijital dönüşümün sadece teknik bir altyapı değişikliği ya da dijital araç kullanımı olmadığını, aksine işletmelerin pazar hakimiyetini ve rekabet gücünü doğrudan tahkim eden bütüncül bir stratejik evrim süreci olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Dönüşüm, Rekabet Stratejileri, Stratejik Yönetim, Operasyonel Verimlilik, Sürdürülebilir Rekabet.

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin hız kazandığı ve pazar sınırlarının dijitalleşme ile muğlaklaştığı günümüz iş dünyasında, işletmelerin hayatta kalma refleksleri kökten değişmektedir. Endüstri 4.0 ile başlayan bu süreç, nesnelerin interneti (IoT), yapay zekâ (AI) ve büyük veri (Big Data) gibi yıkıcı teknolojilerin iş modellerine entegrasyonunu zorunlu kılmıştır. Dijital dönüşüm, sadece

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bir teknoloji yatırımı değil; işletmenin değer zincirini, müşteriyle olan temas noktalarını ve kurumsal hiyerarşisini teknoloji ekseninde yeniden kurgulamasıdır.

Bu çalışmada, stratejik yönetimin temel taşı kabul edilen Michael Porter'ın rekabet stratejilerinin, dijitalleşme çağında nasıl yeni anlamlar kazandığı analiz edilmektedir. İşletmelerin dijital araçları kullanarak nasıl maliyet üstünlüğü sağladığı, müşteri deneyiminde nasıl benzersizleştiği ve niş pazarlarda nasıl derinleştiği literatür bağlamında ele alınmaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Dijital Dönüşümün Kavramsal Boyutu

Dijital dönüşüm, literatürde fiziksel varlıkların dijital karşılıklarıyla optimize edilmesi ve verinin işlenerek stratejik bir varlığa dönüştürülmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, işletmelerin sadece üretim bandında değil, aynı zamanda pazarlama, finans ve insan kaynakları gibi tüm destek fonksiyonlarında dijital bir zihin yapısına (digital mindset) geçişini gerektirir.

2.2. Michael Porter'ın Temel Rekabet Stratejileri

Porter'a göre bir işletme, rakiplerinin üzerinde bir performans sergileyebilmek için üç temel yoldan birini seçmelidir:

1. **Maliyet Liderliği:** Sektördeki en düşük üretim ve dağıtım maliyetine sahip olma hedefi.
2. **Farklılaşma:** Ürün veya hizmetin rakiplerinden belirgin şekilde ayrılan, müşteri için değerli özellikler sunması.
3. **Odaklanma:** Belirli bir müşteri grubuna veya segmentine yoğunlaşarak o alanda uzmanlaşma.

3. DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN REKABET STRATEJİLERİNE ENTEGRASYONU

3.1. Dijital Araçlar ile Maliyet Liderliği ve Verimlilik

Geleneksel maliyet liderliği, ölçek ekonomilerine dayanırken; dijital maliyet liderliği, "çeviklik" ve "otomasyon" üzerine kuruludur. Robotik Süreç Otomasyonu (RPA) sistemleri, tekrarlayan görevleri insan hatasından arındırarak hızlandırır. Bu durum, operasyonel giderleri dramatik şekilde düşürür. Ayrıca bulut bilişim (Cloud Computing) kullanımı, işletmeleri yüksek donanım maliyetlerinden kurtararak esnek bir maliyet yapısına geçişi sağlar. Aşağıdaki görselde bu dönüşümün temel bileşenleri şematize edilmiştir:

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Görsel 1. Dijital Dönüşümün Stratejik Bileşenleri, 300dpi, 2026

3.2. Farklılaşmada Dijital İnovasyonun Rolü

Günümüzde farklılaşma, artık sadece ürünün kalitesiyle değil, sunulan "dijital deneyim" ile ölçülmektedir. Artırılmış gerçeklik (AR) uygulamalarıyla müşteriye ürünü evinde deneme şansı sunmak veya yapay zekâ destekli chatbotlar ile 7/24 kesintisiz destek sağlamak, modern birer farklılaşma örneğidir. Veri madenciliği sayesinde işletmeler, her müşteriye özel indirimler ve ürün önerileri sunarak rakiplerinden ayrışmaktadır.

3.3. Niş Pazarlar ve Odaklanma Stratejisi

Dijital platformlar, mikro-segmentasyonu mümkün kılarak işletmelerin çok küçük ve özel kitlelere ulaşmasını sağlar. Sosyal medya algoritmaları ve hassas hedefleme araçları, odaklanma stratejisi izleyen küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ), küresel devlerle aynı pazar platformunda rekabet etmesine zemin hazırlar.

Çizelge 1. Dijital Teknolojilerin Stratejik Katkı Analizi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Teknoloji	Stratejik Odak	Operasyonel Çıktı
Büyük Veri Analitiği	Odaklanma	Tüketici davranışlarını %90 doğrulukla tahmin etme.
Blockchain	Güven ve Farklılaşma	Şeffaf tedarik zinciri ve sahteciliğin önlenmesi.
Yapay Zekâ (AI)	Farklılaşma / Maliyet	Kişiselleştirilmiş hizmet ve süreç optimizasyonu.
IoT Sensörleri	Maliyet Liderliği	Kestirimci bakım ile duruş sürelerinin azaltılması.

4. TARTIŞMA VE ANALİZA

Dijital dönüşümün rekabet üzerindeki etkisi sadece avantajlarla sınırlı değildir. Çalışma kapsamında yapılan analizler, dijitalleşmenin beraberinde "siber güvenlik riskleri" ve "kurumsal direnç" gibi engelleri de getirdiğini göstermektedir. Bir işletmenin sadece en pahalı yazılımı satın alması, onun rekabet avantajı elde edeceği anlamına gelmez. Stratejik uyum (strategic fit) sağlanmadığı sürece, dijital yatırımlar atıl kapasite yaratma riski taşımaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, dijital dönüşümün işletmelerin rekabet stratejileri üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymuştur. Michael Porter'ın klasik stratejileri, dijital araçlarla harmanlandığında daha esnek ve veriye dayalı bir yapıya bürünmektedir. Maliyet liderliği hedefleyen firmalar için otomasyon, farklılaşma hedefleyenler için kişiselleştirme ve odaklanma hedefleyenler için veri odaklı segmentasyon artık opsiyonel değil, mecburidir.

Sonuç olarak, dijital dönüşüm sürecini bir kültür değişimi olarak ele alan ve bu değişimi stratejik hedefleriyle bütünleştiren işletmeler, küresel rekabet liginde kalıcı olabilecektir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

KAYNAKÇA (TAVSİYE)

1. Porter, M. E., *Rekabet Avantajı: Üstün Performans Yaratmak ve Sürdürmek*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2010.
2. Rogers, D. L., *The Digital Transformation Playbook: Rethink Your Business for the Digital Age*, Columbia Business School Publishing, New York, 2016.
3. Schwab, K., *Dördüncü Endüstri Devrimi*, Optimist Yayınları, İstanbul, 2016.
4. Westerman, G., Bonnet, D., & McAfee, A., *Leading Digital: Turning Technology into Business Transformation*, Harvard Business Review Press, 2014.
5. Önalan, O., "Dijital Ekonomi ve Yeni Rekabet Dinamikleri", *Karabük Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 112-128, 2023.
6. http://www.turk-isletme.org.tr/dijital-donusum-raporu (Erişim tarihi: 22.03.2026).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DİJİTAL YAYINCILIKTA KADIN SESİ: RADYO VE PODCAST ALANINDA BİR DÖNÜŞÜM ANALİZİ

WOMEN'S VOICES IN DIGITAL BROADCASTING: A TRANSFORMATION ANALYSIS IN RADIO AND PODCAST FIELDS

Öğr. Gör. Özgür YILMAZ
Balıkesir University, Balıkesir Vacational School, Department of Management and Organization, Business Administration, Balıkesir
ORCID ID: 0000-0001-8884-2381

ÖZET

Çalışmamız, geleneksel radyo yayıncılığından güncel podcast yayıncılığının esnek yapısına uzanan tarihsel dönüşüm irdelenmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere radyo yayıncılığının tarihsel gelişiminde kadın sesleri genellikle "ideal ses" normları çerçevesinde ve özellikle estetik algısı içinde kurgulanmış; bununla birlikte toplumsal cinsiyet rollerine hapsedilmiştir. Bu süreç içinde kadınlar özellikle eğlence, müzik ve yaşam tarzı gibi görece ikincil görülebilecek alanlara konumlandırılmıştır.

21. yy da dijital yayıncılık anlayışındaki gelişmeler, özellikle podcast yayınlarının gelişmesi, kadınların ikincil görülebilecek alanlardan çıkmasına ve merkeziyetçi yapının kökten değişmesine sebep olmuştur. Kadının yayın üretim noktasındaki yükselişi, kadın yayıncıların bir anlatı nesnesi olmaktan çıkıp anlatı öznesi olması sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Podcast ekosisteminde kadınlar içerik üretimi ve yönetimi, podcast alanı sahipliği, prodüksiyon ve teknik konular gibi bir çok alanda geleneksel medyadaki rollerine göre tam bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Gelenekselden günümüze artık beklenen standart bir ses yerine samimi ve özgün anlatımlar değer kazanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm kadın içerik üreticisi ile dinleyici arasındaki bağın güçlenmesi sonucunu doğurmuştur.

Çalışmamızda işitsel mecranın gelişimi ve kadın üzerinde durularak Türkiye özelinde yayıncılık üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte kadın yayıncılık noktasında radyo ve podcast yayınları karşılaştırılarak geleneksel radyo yayınlarından kadınların egemen olduğu podcast yayınlarına uzanan bir süreç gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Yayıncılık, Kadınların Temsili, Medya Dönüşümü

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ABSTRACT

This study attempts to examine the historical transformation from traditional radio broadcasting to the flexible structure of contemporary podcasting. As is known, in the historical development of radio broadcasting, female voices have generally been constructed within the framework of "ideal voice" norms and especially within aesthetic perceptions; moreover, they have been confined to gender roles. In this process, women have been positioned in areas that can be considered relatively secondary, such as entertainment, music, and lifestyle.

Developments in digital publishing in the 21st century, particularly the rise of podcasts, have enabled women to move out of previously marginalized roles and have fundamentally altered the centralized structure of the industry. The rise of women in publishing production has also resulted in female publishers moving from being mere objects of narrative to becoming narrative subjects themselves.

In the podcast ecosystem, women have gained complete independence in many areas, including content creation and management, podcast space ownership, production, and technical matters, compared to their roles in traditional media. Instead of the standardized voice expected from traditional media, sincere and original narratives have become more valuable. This transformation has resulted in a stronger bond between female content creators and listeners.

This study focuses on the development of audio media and women, specifically examining broadcasting in Turkey. Furthermore, it compares radio and podcast broadcasts in the context of women's broadcasting, attempting to illustrate the evolution from traditional radio broadcasting to podcasts dominated by women.

Keywords: Digital Publishing, Women's Representation, Media Transformation

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. İşitsel Mecranın Evrimi ve Kadın

(White, 1950) Medya tarihinde sesin özellikle kamusal alandaki gücünü ve bu gücün kimler tarafından yönetilerek denetlendiğini belirleyebilmenin, kitle iletişim araçlarının tarihsel süreçlerini anlayabilmekte önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir. Özellikle radyonun 20. yüzyılda hayatımıza girmesi, büyük kitleleri harekete geçiren bir güç olarak modern çağın en önemli ve kritik araçlarından birisinin işitsel mecralar olduğunu ortaya koymuştur.

"1927 yılında Türkiye'de ilk resmi radyo yayıncılığı, özel bir şirket aracılığıyla başlamıştır (Çankaya, 2015)" İkinci Dünya Savaşı sırasında radyonun önemi özellikle hükümetler ve liderler tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılması bunun yanında toplumlar tarafından en önemli haber alma kaynağı haline gelmesi noktasında artmıştır. Radyo alıcılarının, transistor teknolojisi sayesinde elektriğe bağlı olmaktan kurtularak taşınabilir hale gelmesiyle, radyo yayınları insanların gündelik yaşamlarında daha fazla yer edinmiştir. Dijitalleşme ve internet teknolojisi sayesinde radyo yayıncılığı önemli bir dönüşüm geçirmektedir. (Aydemir, 2022, s:1)

White (1950) a göre geleneksel radyo yayıncılığı merkezi bir yönetim anlayışına sahiptir ve sermaye merkezli bir işleyişe sahiptir. Bu sisteme göre içeriklerin yayınlanabilmesi için kurumsal hiyerarşik yapı tarafından onaylanması, belirli estetik kalıplara uyması gereklidir.

"Yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran en önemli nokta; ses, görüntü ve metnin tek bir alt yapı üzerinden işlenmesi, aktarılabilmesi, depolanabilmesi ve dağıtılabilmesi imkânına sahip olmasıdır. Bu durum sayısallaşma ile gerçekleşmektedir. Sayısallaşma (dijitalleşme), "enformasyonun analog halinden bilgisayarlar tarafından okunabilir bir formata dönüştürülmesidir. Yeni medya teknolojileri sayısal teknoloji üzerine kuruludur" (Öztürk, 2018, 82)

Geleneksel radyo yayıncılığında özellikle evlerimizde kadınlarla samimi bir bağ kurmuş olsa da, yayınların üretilmesi ve yönetilmesi (yani yayınların mutfağı) aşamalarında kadınlar ikincil rollere konumlandırılmış ve dışlanmışlardır. Radyo Televizyon Üst Kurulunun Yaptığı bir araştırmaya göre Klasik radyo ve Dijital ortamda müzik dinlemenin gerçekleştiği cihazların cinsiyete göre dağılım oranları şu şekildedir;

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Şekil 1. Radyo ve Dijital Ortamdan Müzik Dinlemelerinin Gerçekleştiği Cihazların Cinsiyete Göre Dağılımı (%)

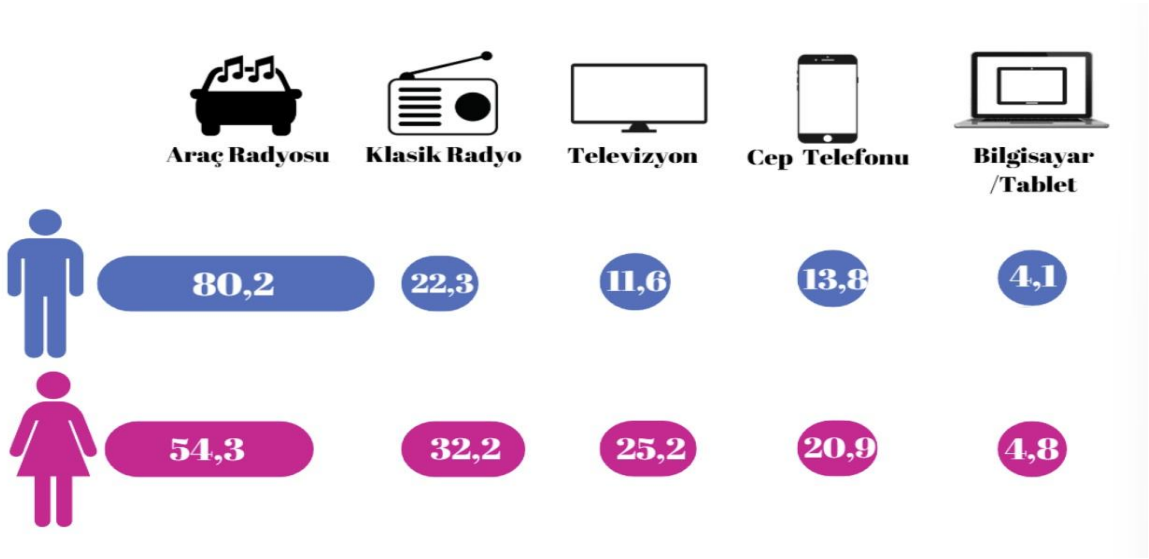

Kaynak: RTÜK Medyametre Medya Kullanım Alışkanlıkları Araştırması 2024

RTÜK Araştırmasında da görülebileceği gibi kadınların araç radyosu dışında özellikle klasik radyo yayıncılığı noktasında yayınlarla samimi bir bağ kurdukları söylenebilmektedir.

21. yüzyıl başlarında iletişim teknolojilerinde hızlı değişimler ve internet teknolojilerinin yaygınlaşması, akıllı telefonların ortaya çıkması özellikle radyo yayıncılığını zenginleştirmiş, çok sayıda internet tabanlı radyo yayınını ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Bu gelişim yayıncılıktaki dikey ve merkeziyetçi yapıyı derinden etkilemiştir. Bu süreç medya endüstrisinde kadın için devrimsel bir gelişme olmuştur.

"İnternet ortamında yayınlanan ve internet bağlantısı olan masaüstü ve mobil cihazlar aracılığıyla dinlenebilen çeşitli uzunluklarda ve türlerde hazırlanan sesli içerikler podcast olarak tanımlanmaktadır" (Aydemir, Kodak, 2023, 117). Bu form aslında radyo ve internet teknolojilerinin bir birleşimi olarak tanımlanabilmektedir. Podcast yayınları ile kadınlar bireysel bir yayının öznesi haline gelmişlerdir. Binark (2005) e göre radyo sektöründe kadınlara biçilen rol yumuşak, duygusal ve eğlenceli odaklı programlar olmuşken, gelişen podcast yayın süreçleri beklenen estetik ve hiyerarşik zorunlulukları ortadan kaldırmıştır. Bir podcast yayıncı, radyonun mesafeli iletişim tarzı yerine daha samimi ve daha kişisel bir yayın ortamını oluşturabilir. Anlatımda ve iletişimde serbestlik aynı zamanda kadın yayıncılar için bir güvenli

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

alan inşa etmiştir. Çünkü bu alanda kadın yayıncı tüm hikayelerini ve deneyimlerini rahatça paylaşabilmektedir. Bu gelişim süreci kadınların seslerini daha da özgürleştirmiş ve kendi hikayelerini kendilerinin anlatacağı bir role de sahip olmalarına imkan tanımıştır.

2. Türkiye'de Radyoculuk ve Kadının Temsili

"Türkiye'de işitsel yayıncılığın tarihsel seyri incelendiğinde, radyo mecrasının 1927 yılından itibaren devlet kontrolünde (TRT) şekillendiği ve cumhuriyetin modernleşme projelerinin kamusal alandaki taşıyıcısı işlevini üstlendiği görülmektedir." (Pembecioğlu (2012) Erken Cumhuriyet döneminde kadının görünür olması, çağdaş, eğitimli olması hedeflenmiştir. Ancak kamusal alanlarda kadın görünür olmaya başlasa da gene de devlet kadına bir çerçeve çizmiş ve kısıtlı roller tanımlamıştır. 1990 lı yıllarda özel radyoların çoğalması kadınların da mikrofon başında daha fazla yer bulabilmesine olanak tanımıştır. Ancak içerik yönetimi ve üst düzey kararlarda hala erkek egemen bir yapının olduğu da görülmektedir.

Özel radyoların çoğaldığı dönemde kadın yayıncılar profesyonel yetkinliklerine bakılmaksızın temelde üç temel kategorinin içinde sıkışıp kalmışlardır. Bu üç rol; aşk, yalnızlık temaları üzerine duygusal programlar, popüler kültür odaklı eğlence içerikleri ve kendilerine verilen metni okuyan sunuculuk rolleridir.

"Buna karşın podcasting mecrası, bu hiyerarşik ve sınırlandırıcı rolleri kökten değiştirmiştir. Podcast, düşük maliyetli üretim imkanları ve merkeziyetsiz yapısı sayesinde, kadın yayıncılara otonom bir kamusal alan sunmuştur. Kadınlar artık yayıncılığın yalnızca "ses" kısmında değil; teknik prodüksiyon, içerik kurgusu, editöryal kararlar ve mecra sahipliği noktalarında da tam yetki ve denetim sahibi olmuşlardır"(Tellan, 2021). Bu dönüşüm, kadınların seslerini "nesne" olmaktan çıkarıp "eylem öznesi" haline getirmiştir.

3. Radyo ve Podcast Verilerinin Karşılaştırılması

Kadın yayıncıların geleneksel radyo yayıncılığı ve dijital podcast yayınlarındaki varlıklarını karşılaştırırken özellikle toplumsal etki alanları, üretkenlikleri gibi konularda yapısal, tematik ve operasyonel konularda bir karşılaştırma yapmak doğru olacaktır. Bu karşılaştırma yapılırken kadın sesinin kurumsal yapıdan bireysel üretime geçiş süreci daha iyi anlaşılmış olacaktır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Tablo 1. Radyo ve Podcast Verilerinin Karşılaştırılması

	Geleneksel Kadın Radyo Yayınları	Kadın Podcast Yayınları
Giriş Aşaması	Yüksek sermaye ihtiyacı ve Lisanslama süreçlerinin süre alması bunun yanında farklı kurumsal onayların gerekliliği	Gerekli teknik ekipman ve bir internet bağlantısının yayın için yeterli olması
Editöryal Süreç	Yayınların denetimden geçme zorunluluğu ve sponsor ve reklam verenler odaklı politikalar	Yayıncının bireysel ve özgün belirlediği içeriklerin yayınlanabilmesi
Teknik Süreç	Yayınlar için teknik personel, operatör vb rollerin (genellikle erkek egemen meslek grupları) gerekliliği	Kadın yayıncının hem yayın yapan, hem kurguyu hayata geçiren ve yayını dağıtan rollerde olabilmesi.
Dinleyici	Anonim ve pasif bir dinleyici kitlesi, tek yönlü bir iletişim	Sadık, karşılıklı etkileşime geçilebilen, topluluk odaklı dinleyici kitlesi
Konu Başlıkları	Genel dinleyiciye hitap eden ve popüler konu başlıkları	Özel İlgi alanları ve Niş Konular
Hitabet ve Dil	İstanbul Türkçesi gibi bir dil ile yayın yapma zorunluluğu	Özgün ve rahat bir konuşma tarzı, yöresel lehçeler ve samimi bir sohbet yapısı

Kaynak: Nazlı S, Değer B.E, 2023, Günal S.N., Diker E. 2025, Savaş Ö. 2023).

Geleneksel radyodan podcast yayıncılığına geçiş, medyanın hem teknik hem de yönetimsel yapısında ciddi bir kabuk değişimi anlamına geliyor. Eskiden yayına başlamak için stüdyo maliyetleri, yüksek lisans ücretleri ve kurumsal onaylar gibi aşılması zor engeller varken, bugün sadece bir mikrofon ve internet bağlantısı ile kendi sesinizi tüm dünyaya duyurabiliyorsunuz. Bu yeni düzende yayıncılar, tepeden inme yayın politikalarına uymak zorunda kalmadan; konularını, saatlerini ve tarzlarını kendileri belirleyebilmektedirler Ayrıca eskiden radyolarda sunucu, teknik ekip ve yapımcı olarak ayrılan iş kolları, podcast dünyasında tek bir kişide birleşerek hibrit bir yapıya dönüştü. Böylece radyonun genel kitleye yönelik pasif yayıncılık

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

anlayışının yerini, niş konulara odaklanan, yayıncı ile dinleyici arasında samimi ve sadık bir topluluk bağı kuran otonom bir yapı aldı.

Kadınların podcast dünyasında bu kadar aktif olması, sadece içerik üretmekten çok daha fazlasını ifade ediyor; bu durum aslında dijital çağın getirdiği yeni bir direniş ve ses çıkarma yöntemi. Savaş'ın (2023) araştırmasına göre, Türkiye'deki feminist podcast ağları, ana akım medyanın göz ardı ettiği veya çarpıttığı kadın mücadelesini kurumsal baskılardan uzak bir şekilde gündeme taşıyor. Yani bu platformlar, kadın cinayetleri veya İstanbul Sözleşmesi gibi hayati konuların sansürsüzce konuşulabildiği, özgür bir alternatif kamusal alan haline gelmiş durumda. Bu açıdan podcast yayıncılığına bakıldığında etnik köken, dil, din fark etmeksizin tüm kadınların hikayelerini anlatabildikleri, paylaşabildikleri bir platforma dönüştüğü görülmektedir.

Özellikle 2025 yılından itibaren yapay zekanın ürettiği sahte sesler ile üretimin arttığını ve sektörün de bunun etkisi altında kaldığı söylenebilir. Floridi (2014) dijital içerik ve gerçek hayatın bütünleştiği "onlife" kavramı ile, teknolojik gelişmelerin sosyolojik boyutunu da anlamamız gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki yapay zeka tarafından üretilen mükemmel sesler, duygudan yoksun olsa da gelecekte doğal ve samimi kadın seslerinin yerini alıp alamayacağı konusunu da irdelemek gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Bununla birlikte Yılmaz (2024), günümüzde dijital dünyada her geçen gün daha da yalnızlaşan insanların, aslında sahici hikâyelere ve gerçek duygulara aç olduğunu vurguluyor.

Yapay zeka bilgiyi hızla sunsa bile bir insanın samimi tavrı, neşesi ve heyecanı gibi kavramları taklit edemeyeceği aşikardır. Bu yüzden podcastler, yapay zeka üretimi sesler yerine, insan anlatımı ve deneyimi üzerine gerçekleşen yayın pratikleri ile gelecekte tercih edilen mecralar olmaya devam edecektir.

4. SONUÇ

Geleneksel radyo yayıncılığından podcast yayıncılığına uzanan bu dönüşüm, kadın yayıncılar için sadece teknik bir değişim değil, aynı zamanda seslerini özgürleştirdikleri tarihi bir dönüm noktasıdır. Radyo dünyasının maliyetli, hiyerarşik ve sınırlayıcı yapısı, kadınları uzun süre ana içerik üretim süreçlerinden uzak tutup ikincil rollere hapsetmiştir. Ancak günümüzde podcast teknolojisi; düşük üretim maliyetleri, sansürsüz içerik özgürlüğü ve bireysel sahiplik

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

imkânlarıyla bu merkeziyetçi yapıyı kökten değiştirmiştir. Bu sayede kadınlar, anlatımı yapan olmaktan çıkıp kendi hikâyelerini anlatan "eylemin kendisi" haline gelmiştir.

Bu dijital devrim, sadece sınıfsal olarak ayrıcalıklı olanları değil, etnik köken veya cinsel yönelim gibi farklılıklar bağlamında tüm kadınların deneyimlerini aktarabildiği çoğulcu bir kamusal alan yaratmıştır. Geleneksel medyanın aksine podcasting, dinleyiciyle kurulan samimi, sadık ve topluluk odaklı bağlar sayesinde toplumsal çeşitliliği yansıtan çok sesli bir mecraya dönüşmüştür.

Geleceğe baktığımızda, yapay zeka tarafından üretilen kusursuz sentetik seslerin sektöre girmesi yeni bir tartışmayı başlatsa da, insan sesinin taşıdığı sahici duyguların yerini almaları pek mümkün görünmemektedir. Yılmaz (2024) 'ın da vurguladığı gibi, dinleyicilerin derinleşen yalnızlık hissi karşısında aradığı şey; yapay bir mükemmeliyetten ziyade, bir insanın tecrübelerinden süzülen samimiyet ve gerçek bir empatidir. Sonuç olarak, podcast yayıncılığının geleceği, teknolojik taklitlerde değil, insan deneyiminin özünü yansıtan otantik anlatılarda şekillenmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Aydemir M. İ. (2022) Radyo Yayıncılığının Dönüşümünde Dijitalleşmenin Rolü, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Bilimi ve İnternet Enstitüsü, Medya ve İletişim Çalışmaları Anabilimdalı, YL Tezi, İstanbul

Aydemir, M.İ. , Kodak D. (2023) Dijital Bir İçerik Olarak Podcasting: Ulusal Radyoların Podcast Yayıncılığı Üzerine Bir İnceleme, İntermedia e-Journal, 10 (18), June 2023

Berry, R. (2006). Will the iPod kill the radio star? Profiling podcasting as digital radio. Convergence, 12(2), 143-162.

Binark, M. (2005). Medya metinlerini okumak. Ankara: Ütopya Yayınları.

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine. University of Chicago Legal Forum, 139-167.

Çankaya Ö. (2015) Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927 – 2000, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul

Floridi, L. (2014). The onlife manifesto: Being human in a hyperconnected era. Springer Nature.

Gill, R. (2011). Gender and the media. Cambridge: Polity Press.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Günal S.N. Diker E. (2025) Üniversite Öğrencilerinin Podcast Dinleme Alışkanlıkları ve Motivasyonları, Gümüşhane Üniversitesi Örneği, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 13(2) s. 1418- 1448

Güneş, S. (2019). Dijital kültür ve toplumsal cinsiyet. İstanbul: Siyasal Kitabevi.

https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/kamuoyu/medyametre_medya_kullanim_aliskanliklari_arastirmasi_2024.pdf

İslam, G. (2020). Türkiye'de kadın radyocular ve çalışma koşulları. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, (51), 45-62.

Lindgren, M. (2021). Personal storytelling in podcasting. London: Routledge.

Markman, K. M. (2011). Doing radio, making friends, and having fun: Exploring the motivations of independent audio podcasters. New Media & Society, 14(3), 547-565.

Mazzarella, S. R. (2021). The Routledge companion to girls' studies. New York: Routledge.

Nazlı R.S. , Değer, B.E. (2023) Radyo Dinleyiciliğinden Podcast Dinleyiciliğine: Değişen Dinleme Alışkanlıkları, Global Media Journal Turkish Edition, 14(27) s: 21-35

Örnek, N. (2022). Nasıl Olunur? Dijital Çağda Kayıt Altına Alınan Başarılar. İstanbul: Everest Yayınları.

Öztürk B. (2018), Gelenekselden Dijitale Radyo Yayıncılığı ve Aktif Dinleyici, Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Bildiri e-Kitabı, 19-19 Ekim, Mersin

Pembecioğlu, N. (2012). Türkiye'de radyo ve kadın. İstanbul: Derin Yayınları.

Savaş, Ö. (2023). Podcast yayıncılığında kesişimsel feminizm ve yeni anlatılar. Dijital Medya Dergisi, 8(2), 112-130.

Spinelli, M., & Dann, L. (2019). Podcasting: The audio media revolution. New York: Bloomsbury Academic.

Tellan, B. (2021). Türkiye'de podcast ekosistemi ve bağımsız yayıncılık. GSÜ İletişim Dergisi, (34), 89-114.

White, D. M. (1950). The "gatekeeper": A case study in the selection of news. Journalism Quarterly, 27(4), 383-390.

Yegin, A. (2020). Dijital yayıncılıkta sesin dönüşümü: Radyodan podcast'e. Akdeniz İletişim Dergisi, (33), 210-228.

Yılmaz, E. (2024). İşitsel kültür ve toplumsal dönüşüm. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Zijlstra, A. (2023). The gendered frequency: Women's voices in the history of broadcasting. Journal of Radio & Audio Media, 30(1), 12-28.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

E-TİCARETTE YAPAY ZEKA KULLANIMI
THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN E-COMMERCE

Öğr. Gör. Özgür YILMAZ
Balıkesir University, Balıkesir Vacational School, Department of Management and Organization, Business Administration, Balıkesir
ORCID ID: 0000-0001-8884-2381
Dilek MARAŞLI
Balıkesir University, Business Science Specialist, Balıkesir
ORCID ID: 0009-0009-9675-0706

ÖZET

Günümüzde dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte yapay zekâ (YZ), e-ticaret sektörünü temelden dönüştüren stratejik bir güç haline gelmiştir. Bu teknoloji; kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiye özel ürün önerileri sunmakta, chatbotlar aracılığıyla kesintisiz müşteri desteği sağlamakta ve dinamik fiyatlandırma modelleriyle rekabet avantajı yaratmaktadır. Ses tanıma ve görüntü işleme gibi ileri düzey uygulamalar, alışveriş sürecini daha etkileşimli ve hızlı bir yapıya kavuştururken; büyük veri analizi sayesinde işletmelerin stok yönetimi ve talep tahmini süreçlerinde yüksek verimlilik elde etmesine olanak tanımaktadır.

YZ entegrasyonu, operasyonel süreçlerin otomatize edilmesiyle maliyetleri düşürüp insan kaynaklı hataları minimize ederken, müşteri memnuniyetini ve sadakatini artırmaktadır. Ancak bu dijital dönüşüm, beraberinde ciddi riskleri de getirmektedir. Kişisel verilerin gizliliği, siber güvenlik tehditleri ve algoritmik kararların şeffaflıktan yoksun olması, kullanıcı güvenini sarsabilecek temel sorunlar arasındadır. Ayrıca, otomasyonun iş gücü piyasasında yarattığı dönüşüm ve veri setlerindeki taraflılığın yol açabileceği önyargı riski, konunun etik boyutunu daha da önemli kılmaktadır.

Sonuç olarak, e-ticarette yapay zekâdan tam verim alabilmek; sadece teknolojik gelişime değil, aynı zamanda insan odaklı bir yaklaşıma ve güçlü bir etik çerçeveye bağlıdır. İşletmelerin bu teknolojileri şeffaf, güvenli ve denetlenebilir mekanizmalarla yönetmesi, sürdürülebilir bir dijital gelecek için hayati önem taşımaktadır.

Çalışmamızda, dijitalleşme ile birlikte yapay zekânın pazarlama ve e-ticaret alanındaki stratejik dönüşümü anlatılmaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinin (ses tanıma, görüntü işleme, doğal dil işleme vb.) e-ticaret süreçlerinde veri analizi ve kişiselleştirme gibi alanlarda üstlendiği kritik

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

roller tanımlanmaktadır. Bu teknolojilerin kullanım alanlarını, avantajlarını ve beraberinde getirdiği etik riskler incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte yapay zekânın operasyonel süreçleri nasıl iyileştirdiği ve müşteri deneyimini nasıl bireyselleştirdiği detaylandırılmakta, teknolojinin sunduğu fırsatların yanı sıra farklı riskler (güvenlik, gizlilik, etik vb) sorunlar ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: E- Ticaret, Yapay Zeka, Dijital Dönüşüm

ABSTRACT

With the accelerating pace of digitalization today, artificial intelligence (AI) has become a strategic force fundamentally transforming the e-commerce sector. This technology analyzes user behavior to offer personalized product recommendations, provides seamless customer support through chatbots, and creates a competitive advantage with dynamic pricing models. Advanced applications such as voice recognition and image processing make the shopping process more interactive and faster, while big data analysis enables businesses to achieve high efficiency in inventory management and demand forecasting processes.

AI integration reduces costs and minimizes human error by automating operational processes, while increasing customer satisfaction and loyalty. However, this digital transformation also brings significant risks. Data privacy, cybersecurity threats, and the lack of transparency in algorithmic decision-making are among the key issues that can undermine user trust. Furthermore, the transformation that automation creates in the labor market and the risk of bias in datasets make the ethical dimension of the issue even more important.

In conclusion, achieving full benefit from artificial intelligence in e-commerce depends not only on technological advancement but also on a human-centered approach and a strong ethical framework. It is vital for a sustainable digital future that businesses manage these technologies through transparent, secure, and auditable mechanisms.

This study describes the strategic transformation of artificial intelligence in marketing and e-commerce alongside digitalization. It identifies the critical roles that AI technologies (speech recognition, image processing, natural language processing, etc.) play in areas such as data analysis and personalization within e-commerce processes. The study examines the application areas, advantages, and ethical risks associated with these technologies. Furthermore, it details

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

how AI improves operational processes and personalizes customer experience, addressing both the opportunities offered by the technology and the various risks (security, privacy, ethics, etc.).

Keywords: E-commerce, Artificial Intelligence, Digital Transformation

1. E- Ticarette Yapay Zeka Teknolojilerinin Kullanım Alanları

Dijitalleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte yapay zekâ (YZ), pazarlama alanında da stratejik bir dönüşüm unsuru olarak dikkat çekmektedir. Özellikle E-ticaret sektöründe yapay zekâ destekli pazarlama araçları; kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiye özel öneriler sunmakta, chatbotlar ve sanal asistanlar aracılığıyla eş zamanlı müşteri desteği vermekte, artırılmış ve sanal gerçeklik uygulamaları ile alışveriş deneyimini kolaylaştırmakta ve dinamik fiyatlandırma teknikleri sayesinde tüketicilere daha avantajlı ve esnek teklifler sunmaktadır (Davenport ve Ronanki, 2018; Huang ve Rust, 2021).

E-ticaretin süratle gelişen yapısı, işletmeleri daha verimli, rekabetçi ve müşteri odaklı çözümler üretmeye teşvik etmektedir. Bu noktada yapay zekâ teknolojileri, veri analizi, kişiselleştirme, müşteri hizmetleri ve operasyonel süreçlerin iyileştirilmesi gibi bir çok mecrada önemli bir rol üstlenmektedir. E-ticarette yapay zekâ uygulamaları, işletmelere maliyet avantajı sağlarken bununla birlikte müşteri deneyimini optimize etme potansiyeli sunar. Ancak bu teknolojilerin kullanımı beraberinde veri güvenliği, mahremiyet ve etik sorumluluklar gibi farklı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu çalışma, E-ticarette yapay zekâ teknolojilerinin kullanım alanlarını, sağladığı avantajları ve ortaya çıkardığı riskler ile etik boyutları incelemeyi amaçlamaktadır.

E-ticaret endüstrisinde yapay zekâ çözümleri, işletmelerin hem operasyonel süreçlerini iyileştirmekte hem de müşteri deneyimini daha bireyselleştirilmiş bir yapıya devşirmektedir. Bu teknolojiler sayesinde kullanıcıların önceki davranışları, satın alma alışkanlıkları ve tercihleri analiz edilerek her kullanıcıya özel ürün tavsiyeleri verebilmektedir. Böylece tüketicilerin ihtiyaçlarına daha hızlı ve doğru şekilde yanıt verilmesi olanaklı bir hale gelmektedir (Uyumsoft, 2026).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Yapay zekâ teknolojileri; ses tanıma, görüntü işleme, doğal dil işleme ve muhakeme gibi değişik uygulama alanları üzerinden E-ticaret süreçlerinde tesirli olmaktadır (Huang ve Deng, 2010; Güven ve Ayvaz Güven, 2023).

Bunun yanı sıra yapay zekâ, talep tahmini ve stok yönetimi gibi önemli süreçlerde de kritik işlevler üstlenmektedir. Sistemler, büyük veri analizleri vasıtasıyla hangi ürünlerin ne zaman ilgi göreceğini öngörebilmekte ve işletmelerin stoklarını daha yüksek verimle planlamasına yardımcı olmaktadır (Uyumsoft, 2026). Yapay zekâ sistemleri yalnızca sayısal verileri değil; metin, görüntü ve işitsel verilerini de analiz ederek daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda doğal dil işleme teknolojileri sayesinde kullanıcı yorumları ve geri bildirimleri analiz edilerek duygu durum çözümlemesi yapılabilmekte ve tüketicilere daha kişiselleştirilmiş hizmet sağlayabilmektedir (Gunning, 2017). Bu durum hem maliyetlerin azaltılmasını hem de müşteri memnuniyetinin artırılmasını sağlamaktadır.

Müşteri hizmetleri sahasında da yapay zekâ destekli chatbotlar ve sanal asistanlar, kullanıcı şikayetlerine anlık destek vererek hizmet kalitesini artırmaktadır (Uyumsoft, 2026). Aynı zamanda dolandırıcılık tespiti gibi güvenlik süreçlerinde de etkin rol oynayan yapay zekâ, şüpheli işlemleri inceleyip analiz ederek işletmeleri tahmini risklere karşı da güvence altına almaktadır. Bu çerçevede ses tanıma teknolojileriyle desteklenen sanal asistanlar (örneğin Siri, Alexa vb.), kullanıcıların sesli direktifler aracılığıyla ürün araştırması yapmasına, sipariş vermesine ve çeşitli işlemleri gerçekleştirmesine olanak sağlayabilmektedir (Duran, 2021).

Tüm bunlara ek olarak görüntü işleme teknolojileri, kullanıcıların görseller üzerinden ürün aramasına imkân vermektedir. Bu sistemler, paylaşılan fotoğraf ve videoları analiz ederek ürünleri tanımlayabilmekte ve benzer nitelikte ürün önerileri sunabilmektedir (Öztürk, 2020). Bu sayede kullanıcı deneyimi daha hızlı ve etkileşimli hale gelmesi mümkün olmaktadır.. Ayrıca yapay zekâ sistemlerinin akıl yürütme yeteneği sayesinde edinilen veriler değerlendirilerek işletmeler için daha rasyonel ve stratejik kararlar alınabilmektedir (Sucu ve Ataman, 2020).

2.Yapay Zekanın E-Ticaret İşletmelerine Sağladığı Avantajlar

E-ticaret sektöründe rekabetin hızla yükselmesi işletmeleri daha hızlı, verimli ve müşteri temelli yaklaşımlar geliştirmeye yöneltmektedir. Bu aşamada yapay zekâ teknolojileri; otomasyon, veri analizi ve kişiselleştirme gibi becerileri sayesinde işletmelere önemli avantajlar sunmaktadır. Yapay zekâ uygulamaları yalnızca operasyonel süreçleri optimize etmekle yetinmeyip, aynı zamanda müşterin ürün tecrübelerini iyileştirerek satış performansını da artırmaktadır. Tablo

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1'de E-ticarette yapay zekâ kullanımının sağladığı başlıca avantajları şu şekilde özetlemek mümkündür.

Tablo 1. Yapay Zekanın E, Ticaret İşletmelerine Sağladığı Avantajlar

Verimlilik ve Otomasyon	□ Tekrarlayan işler otomatikleşir (sipariş, müşteri hizmetleri vb.) □ İnsan hatası azalır. □ İş süreçleri hızlanır.
Kişiselleştirilmiş Müşteri Deneyimi	□ Kullanıcıya özel ürün önerileri □ Davranışa göre içerik ve kampanya gösterimi. □ Müşteri memnuniyeti ve sadakati artar.
Talep Tahmini ve Stok Yönetimi	□ Hangi ürün ne kadar satacak önceden tahmin edilir. □ Stok fazlası veya eksikliği azalır. □ Tedarik zinciri daha verimli hale gelir.
Dinamik Fiyatlandırma	□ Rekabet ve talebe göre fiyatlar otomatik değişir. □ Maksimum kâr elde etme imkânı sağlar.
Maliyet Azaltma	□ İş gücü maliyetleri düşer. □ Operasyonel verimlilik artar. □ Gereksiz harcamalar minimize edilir.
Veri Odaklı Karar Alma	□ Büyük veri analiz edilerek daha doğru stratejik kararlar alınır. □ Pazarlama ve satış performansı artar.
7/24 Müşteri Hizmeti (Chatbotlar)	□ Sürekli destek sağlanır. □ Müşteri soruları anında cevaplanır.

Endüstri 3.0 ile birlikte otomasyon ve mikroelektronik teknolojilerinin üretim süreçlerine entegrasyonu, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin de tesiriyle üretim süreçlerinde köklü bir dönüşüm yaratmış ve dijitalleşmiş üretim sistemlerinin oluşmasını sağlamıştır (Dil and Esmer, 2020). Bu dönüşüm süreci, çağımızda yapay zekâ ve otomasyonun işgücü piyasası üzerindeki etkilerini daha görünür kılmıştır. Nitekim "otomasyon riski" kavramı, bazı mesleklerin makineler tarafından ikame edilme varsayımını arttığını ortaya koyarken (Pouliakas, 2018), Avrupa Birliği çerçevesinde çalışanların önemli bir kısmının son yıllarda teknolojik dönüşümlerden etkilendiği izlenilmektedir (Cedefop, 2018).

Yapay zekâ (YZ), kişiselleştirilmiş pazarlama anlayışının gelişmesinde önemli bir görev üstlenmektedir. YZ sistemleri, büyük hacimli müşteri verilerini analiz ederek klasik yöntemlere nazaran çok daha süratli bir şekilde eğilimleri tespit edebilmekte ve bu sayede pazarlamacıların doğru zamanda, hedefe uygun öneriler sunmasına imkân tanımaktadır (Singh ve Bronnen, 2022). Sürekli öğrenme yeteneği sayesinde geliştirilen bu tahminler, müşterilerin kendilerini daha iyi anlaşılmış hissetmelerine fayda sağlamakta ve çevrim içi deneyimlerini daha yardımcı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

hâle getirmektedir. Müşteri deneyimi ise, her etkileşim neticesinde oluşan memnuniyet ve algıyı ifade etmekte olup, pozitif deneyimler müşteride güven hissini artırarak sadakat oluşumuna katkı sağlamaktadır; bu durum bil hassa sıcak rekabetin yaşandığı pazarlarda temel bir öneme sahiptir (Lewis, 2023).

Koca, (2026)'nın Webtures web sitesinde yayımlanan kısa makalesine göre, yapay zekâ, stok yönetiminde daha isabetli talep tahminleri yapılmasını sağlayarak fazla stok ve stok yetersizliği gibi aksaklıkları en aza indirgemekte, böylece hem maliyetleri düşürmekte hem de müşteri tatmini bir üst seviyeye çıkarmaktadır. Süreçlerin otomatikleştirilmesi operasyonel verimliliği yükseltirken insan kaynaklı hataları minimize etmekte, depo ve lojistik süreçlerin optimize edilmesi ise işletmelere daha çabuk ve verimli karar alma imkânı sunarak stratejik avantaj sağlamaktadır

Fiyatlandırma stratejileri, işletmelerin satış performansını direkt olarak etkileyen ana unsurlardan biri olup, Nagle ve Müller (2017)'e göre tüketici talebini ve satın alma arzusunu artırmaya yönelik planlı kararlar bütünüdür. Bu kapsamda sabit fiyatlandırma belirli bir istikrar sağlarken esneklikten yoksun kalabilmekte, maliyet artı fiyatlandırma basit uygulanabilir olmasına rağmen arz ve rekabet gibi dış faktörler göz ardı olabilmektedir (Selçuk, 2018). Rekabetçi fiyatlandırma ise rakiplerin firmaların fiyatlarına göre şekillenerek piyasaya adaptasyon sağlamayı amaçlar (Sudhir, 2011). Bu çeşitli perspektifler, fiyat belirleme sürecinin çok boyutlu yapısını ortaya koymakta ve daha gelişmiş bir yöntem olan dinamik fiyatlandırmanın anlaşılması için alt yapı sağlamaktadır.

Dinamik fiyatlandırma, fiyatların talep, tüketici davranışı ve ortam koşullarına bağlı olarak sürekli evrilen bir strateji olup, gerçek zamanlı hatta müşteri odaklı fiyat güncellemelerine olanak tanımaktadır; temel hedefi ise kârı maksimize ederken fiyat verimsizliklerini minimum seviyelere indirmektir. Bu yaklaşımın işletmeler üzerindeki pozitif tesiri nedeniyle giderek yaygınlaştığı ifade edilmekte (Neubert,2022), Spor etkinlikleri gibi sahalarda gerçekleştirilen çalışmalar da fiyatların düzenli olarak güncellendiğini göstermektedir (Bouchet vd.2016). Günümüzde ise dinamik fiyatlandırma sadece belirli sektörlerle sınırlı kalmayıp çok çeşitli uygulama alanına ulaşmış, misal büyük organizasyonlarda bilet fiyatlarının ciddi seviyelere yükselmesine neden olacak şekilde uygulanabilirliği ortaya konulmuştur (Sanchez-Cartas vd. 2022).

Yapay zekânın E-ticaret uygulamalarıyla bütünleşmesi, Firmaların insan gücüne dayalı maliyetlerini düşürmelerine, dış kaynak kullanımını sınırlamalarına ve genel manada hem

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

zaman hem de maliyet tasarrufu sağlamalarına olanak tanımaktadır. Yapay zekânın farklı teknolojilerle birlikte yaşamın birçok alanında sağladığı kolaylıklar, bu teknolojilerin daha geniş kullanımını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda E-ticaret, işletmeler açısından fiziksel mağaza giderlerini azaltarak daha büyük kitlelere ulaşma fırsatı sağlarken, tüketiciler için de erişim kolaylığı sağlamaktadır (Güven, 2023). Diğer yandan bulut bilişim teknolojileri, sunucu, depolama ve uygulama gibi bilgi işlem kaynaklarının paylaşıldığı esnek bir yapı sunarak pahalı fiziksel altyapı ihtiyacını sona erdirmekte; verilere istenilen yer ve zamanda erişim imkânı sağlayarak tasarruflu ve etkin bir veri yönetimi süreci oluşturmaktadır (Şahin ve Kaya, 2019). Tüm bu değişimler bir bütün halinde incelendiğinde, yapay zekâ ve dijital teknolojilerin entegrasyonu, E-ticaretin hem operasyonel verimliliğini artıran hem de maliyetleri en iyi şekilde yöneten bütüncül bir dönüşüm süreci yarattığı söylenebilir (Güven, 2023).

Chatbotlar, mesajlaşma uygulamaları, web siteleri, mobil platformlar ve telefon aracılığıyla kullanıcılarla doğal dil işleme yeteneğine sahip yapay zekâ tabanlı sistemlerdir. Kullanım kolaylığı ve yüksek doğruluk oranıyla yanıt ve işlem gerçekleştirebilmeleri neticesinde bu sistemlerin kullanım alanı ve popülaritesi giderek artmaktadır (Duran ve Şenyılmaz, 2020). Özellikle E-ticaret platformları, müşterilere anlık ve kesintisiz destek sunabilmek hedefiyle chatbotlar ve dijital asistanlardan daha çok yararlanmaktadır. İlk dönemlerde sınırlı anahtar kelime temelli ve kalıplaşmış yanıtlar sunan bu sistemler, günümüzde ileri düzey yapay zekâ özellikleri sayesinde daha doğal, akıllı ve insan benzeri iletişim kurabilen, bununla birlikte etkileşimlerden öğrenerek sürekli evrilen sistemler hâline gelmiştir (Güven ve Ayvaz Güven, 2023). Bu gelişim, müşteri hizmetlerinin daha hızlı, etkin ve kullanıcı odaklı bir yapıya dönüşmesine destek olmaktadır.

3.E-Ticarette Yapay Zeka Kullanımının Riskleri ve Konunun Etik Boyutu

Yapay zekânın sağladığı olanakların yanı sıra, beraberinde getirdiği çeşitli riskler ve dezavantajlar da bulunmaktadır. Başlangıçta **veri gizliliği endişeleri**, yapay zekâ sistemlerinin geniş çapta kişisel veriyi işlemesi sebebiyle kullanıcı bilgilerinin suiistimal edilmesi veya izinsiz erişime maruz kalma riskini artırmaktadır. Buna paralel olarak **siber güvenlik riskleri**, bu sistemlerin saldırılara açık hâle gelmesiyle veri ihlalleri ve sistem manipülasyonları gibi riskleri ortaya çıkarmaktadır.

Bir başka önemli husus **iş gücünün yerinden edilmesi** olup, otomasyonun artmasıyla bazı mesleklerin ortadan kalkması veya dönüşmesi gündeme gelmektedir. Bunun yanında, yapay zekâ sistemlerinin karar alma süreçlerinin genellikle anlaşılır olmaması **şeffaflık eksikliği**

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

sorununu doğurmakta ve bu durum kullanıcı güvenini negatif yönde etkilemektedir. Aynı şekilde, sistemlere aşırı bağımlılık geliştirilmesi **teknolojiye bağımlılık** risk doğurarak insan kontrolünün zayıflamasına sebep olabilmektedir.

Yapay zekâ ne kadar yüksek doğruluk oranlarıyla çalışsa da **hata yapma riski** tamamen ortadan kalkmamış olup, yanlış veri veya hatalı algoritmalar ağır sonuçlara neden olabilmektedir. Ayrıca, kullanılan veri setlerinin taraflı olması durumunda **önyargı riski** ortaya çıkmakta ve bu durum adil olmayan sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Bununla birlikte, yapay zekâ sistemlerinin kurulumu ve sürdürülebilirliği yüksek maliyetler gerektirdiğinden **maliyet unsuru** da önemli bir dezavantaj olarak dikkat çekmektedir bu teknolojilere erişimdeki farklılıklar **artan eşitsizlik** sorununu derinleştirerek dijital eşitsizliğin artmasına yol açabilmektedir

Diğer yandan yapay zekânın toplumsal etkisinin kaçınılmaz olduğu günümüzde, tartışmalar bu etkinin kimler için, hangi koşullarda ve ne ölçüde olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğuracağı üzerinde odaklanmaktadır. Bu süreçte etik yaklaşım, kamu güveni ve açık sorumluluk bağlamıyla birlikte anlam bulmaktadır; zira yapay zekâ teknolojilerinin benimsenmesi, ancak sağladığı faydaların anlamlı görülmesi ve ortaya çıkabilecek risklerin yönetilebilir, önlenebilir veya telafi edilebilir olduğuna dair bir güven ortamının oluşmasıyla mümkün olmaktadır. Bu güvenin sağlanması ise toplumun teknoloji geliştirme süreçlerine katılımı, sistemlerin işleyişine dair şeffaflık ve erişilebilir düzenleme mekanizmaları ile doğrudan bağlantılıdır. Bu yönüyle etik yaklaşım, yalnızca bir rehber değil, aynı zamanda kurumları potansiyel risklere karşı önceden uyaran bir erken uyarı mekanizması işlevi de görmektedir (Floridi et al., 2018).

Yapay zekâ, bireyin kendini gerçekleştirme potansiyelinden toplumsal etkileşim sürecine kadar uzanan sahalarda önemli fırsatlar sunarken; bu fırsatlar teknolojinin kullanım biçimine bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Yetersiz kullanım durumunda, aşırı düzenlemeler, düşük yatırımlar veya toplumsal önyargılar sebebiyle önemli fırsat kayıpları ortaya çıkabilmektedir (Imperial College, 2017). Öte yandan, aşırı veya art niyetli kullanım; çıkar çatışmaları, jeopolitik rekabet ya da zarar amaçlı müdahaleler sonucunda dolandırıcılıktan siber saldırılara kadar uzanan ciddi riskleri beraberinde barındırabilmektedir (Taddeo, 2018; King et al., 2018). Bu sebeple yapay zekânın sunduğu ilerleme potansiyeli ile barındırdığı riskler arasında ölçülü bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda, insan ve makine arasındaki karar verme ilişkisinin sınırlarının doğru belirlenmesi hayati önem taşımaktadır. İnsan özerkliğinin korunması esastır; bu nedenle karar

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

alma mekanizmalarında yapay zekâya yetki devredilse dahi bu devrin her zaman geri alınabilir olması gerekmektedir. "Karar vermeye karar verme" olarak ifade edilebilecek bu yaklaşım, insanların hangi durumlarda kontrolü devredeceklerine bilinçli şekilde karar vermelerini esas almaktadır. Ancak bu karar verme kapasitesi toplumda eşit dağılmadığından, etik ilkeler çerçevesinde bu farklılıkların da gözetilmesi gerekmektedir (Floridi et al., 2018)

Yapay zekâdan etkin, güvenli ve adil bir şekilde faydalanılabilmesi; etik ilkeler, insan odaklı yaklaşım ve dengeli bir teknoloji yönetimi anlayışı ile mümkün olabilecektir.

SONUÇ

E-ticaretin geleneksel alışveriş alışkanlıklarını geride bırakarak dijital bir ekosisteme dönüştüğü günümüzde, yapay zekâ bu sürecin en güçlü motoru haline gelmiştir. Bu çalışma, yapay zekânın sadece teknik bir araç değil, aynı zamanda işletme verimliliğini ve müşteri bağlılığını yeniden tanımlayan stratejik bir unsur olduğunu göstermektedir. Kişiselleştirilmiş öneriler, dinamik fiyatlandırma modelleri ve chatbotlar gibi uygulamalar; bir yandan tüketicilerin kendilerini özel hissetmelerini sağlarken, diğer yandan işletmelerin operasyonel yüklerini hafifleterek hata paylarını minimize etmektedir.

Ancak bu teknolojik ilerlemenin yarattığı iyimserlik, beraberinde getirdiği sorumluluklarla dengelenmelidir. Veri gizliliği, algoritmik şeffaflık ve etik önyargılar gibi riskler, dijital dönüşümün "görünmeyen" ancak hayati öneme sahip engelleridir. Yapay zekâ sistemlerinin kararlarını nasıl verdiğinin anlaşılamaması veya bu kararların belli gruplar aleyhine sonuçlar doğurması, kullanıcı güvenini sarsabilecek en büyük tehditlerdir. Ayrıca, otomasyonun iş gücü piyasasında yarattığı değişim, teknolojinin sadece ekonomik bir büyüme aracı olarak değil, toplumsal etkileriyle birlikte düşünülmesi gerektiğini kanıtlamaktadır.

Nihai olarak, e-ticarette yapay zekâdan elde edilecek faydanın sürdürülebilirliği, bu teknolojilerin "insan odaklı" bir yaklaşımla yönetilmesine bağlıdır. İşletmeler, teknolojik gelişimin hızına kapılmak yerine; şeffaf, denetlenebilir ve etik ilkelere dayalı bir yönetim stratejisi benimsemelidir. İnsan özerkliğinin korunduğu ve makinelerle olan karar verme ilişkisinin sınırlarının net belirlendiği bir model, geleceğin dijital dünyasında güvenin temel taşını oluşturacaktır. Yapay zekâ, insan zekâsını ikame eden bir güçten ziyade, insan deneyimini zenginleştiren ve etik değerlerle harmanlanmış bir iş ortağı olarak konumlandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Bouchet, A., Troilo, M., & Walkup, B. R. (2016). Use of dynamic pricing for revenue management in sports. *Managerial Finance, 42*, 913–921.

Cedefop. (2018). *Insights into skill shortages and skill mismatch: Learning from Cedefop's European skills and jobs survey* (Cedefop reference series No. 106). Publications Office. http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/3075

Dil, E., & Esmer, A. H. (2020). Firmaların Endüstri 4.0 stratejilerine dair bir araştırma. K. Özyer (Ed.), *Stratejik yönetim araştırmaları dergisi* (Cilt 3, Sayı 1, ss. 85–110). Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Duran, C. (2021). Yapay zekâ temelli pazarlama: Geleneksel pazarlamanın sonu mu? N. Ö. İyigün & M. K. Yılmaz (Ed.), *Yapay zekâ güncel yaklaşımlar ve uygulamalar* (ss. 31–50). Beta Kitap.

Duran, C., & Şenyılmaz, A. (2020). Satın almada yapay zekâ uygulamaları. M. K. Yılmaz & N. Ö. İyigün (Ed.), *Oyun değiştiren yapay güç yapay zekâ* (ss. 163–188). Beta Kitap.

Floridi, L., Cowls, J., Beltrametti, M., Chatila, R., Chazerand, P., Dignum, V., Luetge, C., Madelin, R., Pagallo, U., Rossi, F., Schafer, B., Valcke, P., & Vayena, E. (2018). AI4People—An ethical framework for a good AI society: Opportunities, risks, principles, and recommendations. *Minds and Machines, 28*(4), 689–707. https://doi.org/10.1007/s11023-018-9482-5

Gunning, D. (2017). Explainable artificial intelligence (XAI). *Defense Advanced Research Projects Agency (DARPA)*.

Güven, H. (2023). Yapay zekâ ve elektronik ticaretteki uygulamaları. İçinde *Pazarlamaya yeni bir bakış: Yapay zekâ* (1. bs.). Atlas Akademik.

Güven, H., & Ayvaz Güven, E. T. (2023). Yapay zekâ uygulamalarının e-ticarette kullanımı. *IJMA, 7*(13), 69–94. https://doi.org/10.29064/ijma.1194949

Huang, M.-H., & Rust, R. T. (2021). A strategic framework for artificial intelligence in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science, 49*, 30–50.

Imperial College London. (2017). Written submission to House of Lords Select Committee on Artificial Intelligence (AIC0214). http://bit.ly/2yleuET

King, T., Aggarwal, N., Taddeo, M., & Floridi, L. (2018). Artificial intelligence crime: An interdisciplinary analysis of foreseeable threats and solutions. SSRN. https://ssrn.com/abstract=3183238

Koca, S. (2026, 9 Şubat). *Yapay zeka ile e-ticaret'te stok yönetimi*. Webtures. https://www.webtures.com/tr/insights/yapay-zeka-ile-e-ticarette-stok-yonetimi/

Lewis, R. (2023). Trust and satisfaction as drivers of digital customer loyalty. *Asian Journal of Customer Relations, 11*(1), 67–80.

Nagle, T. T., & Müller, G. (2017). *The strategy and tactics of pricing: A guide to growing more profitably*. Routledge.

Neubert, M. (2022). Dynamic pricing strategies: A systematic literature review. *International Business Research, 15*, 1–17.

Pouliakas, K. (2018). Determinants of automation risk in the EU labour market: A skills-needs approach (IZA Discussion Paper No. 11829).

Sanchez-Cartas, J. M., & Katsamakas, E. (2022). Artificial intelligence, algorithmic competition, and market structures. *IEEE Access, 10*, 10575–10584.

Selçuk, C., & Gökpınar, B. (2018). Rekabetçi bir piyasada sabit fiyatlandırma ve esnek fiyatlandırma karşılaştırması. *Yönetim Bilimi, 64*, 5584–5598.

Singh, P. (2022). Artificial intelligence applications in marketing decision support. *Indian Journal of Business Research, 27*(1), 33–49.

Sucu, İ., & Ataman, E. (2020). Dijital evrenin yeni dünyası olarak yapay zekâ ve Her filmi üzerine bir çalışma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi, 4*(1), 40–52. https://doi.org/10.17932/iau.ejnm.25480200.2020.4/1.40-52

Şahin, E., & Kaya, F. (2019). *Pazarlamada yeni dönem: Endüstri 4.0, yapay zekâ ve akıllı asistanlar*. Çizgi Kitabevi.

Sudhir, K. (2001). Competitive pricing behavior in the auto market: A structural analysis. *Marketing Science, 20*, 42–60.

Taddeo, M. (2018). The limits of deterrence theory in cyberspace. *Philosophy & Technology, 31*(3), 339–355.

Uyumsoft. (2026). *E-ticarette yapay zekâ faydaları ve kullanım alanları*. https://www.uyumsoft.com/blog/e-ticarette-yapay-zeka-faydalari-kullanim-alanlari

Öztürk, G. (2020). Reklamların birlikte değer yaratma kavramı açısından değerlendirilmesi. M. K. Yılmaz & N. Ö. İyigün (Ed.), *Oyun değiştiren yapay güç yapay zekâ* (ss. 141–162). Beta Kitap.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

TRACES OF CULTURAL SUSTAINABILITY IN THE CUISINE OF BATMAN FROM ANCIENT MESOPOTAMIA

Assit. Prof. Dr. NURHAYAT İFLAZOĞLU

Hatay Mustafa Kemal University, School of Tourism and Hotel Management, Department of Gastronomy and Culinary Arts
e-mail: nurhayat.iflazoglu@mku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4736-789X

ABSTRACT

The objective of this study is to examine the effects of ancient Mesopotamian culinary culture on the cuisine of modern-day Batman. Mesopotamia is considered to be among the first civilizations where the practice of settled agriculture was initiated, the use of fire was first employed in a controlled manner, and cooking techniques underwent diversification. During the Mesopotamian period, culinary practices centered on bread, barley, and wheat-based dishes, legumes, and fruits. The culinary traditions of Mesopotamia have been demonstrated to have had a significant impact on the reinforcement of social bonds, both in the context of daily life and during ceremonial events. In the context of the research study, a total of 20 participants residing in the 19 Mayıs neighborhood of Batman were interviewed and their responses were subsequently analyzed through the implementation of descriptive analysis techniques. The findings indicate that the fundamental ingredients utilized in both culinary traditions (barley, wheat, legumes, pomegranates, grapes, dates, olives, onions, garlic, spices), the array of kitchen instruments and utensils employed (knives, spoons, forks, bowls, plates, pots, pans, grills, ovens, etc.), and the diverse range of cooking methods (frying, boiling, simmering, grilling, salting) are analogous. The analysis further reveals that the fundamental ingredients (barley, wheat, legumes, pomegranate, grape, date, olive, onion, garlic, spices), the array of kitchen instruments and utensils (pottery, bowl, casserole dish, ladle, strainer), and the ceremonial and communal dining practices are also analogous. The culinary practices in Mesopotamia, encompassing the use of ceramic and earthenware vessels, cooking techniques, and recipes transmitted through oral tradition, have also been traced in the culinary traditions of Batman. The results indicate that the Mesopotamian gastronomic heritage endures in Batman cuisine as a living cultural structure, encompassing everyday life and social rituals.

Keywords: Mesopotamia, gastronomic heritage, Batman cuisine, cultural sustainability

1. INTRODUCTION

Nutrition is among the most fundamental requirements for the sustainability of human life. Throughout the course of human evolution, the procurement, consumption, and utilization of food in biological processes have been among the defining elements of the relationship with the environment (Düzgün and Özkaya, 2015). In this regard, nutrition must be regarded not only as a physiological necessity but also as a cultural and social phenomenon.Throughout the

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

annals of human history, nutritional practices have been shaped by geographical conditions, climatic characteristics, and production methodologies. Nutrition, which is among the physical needs in Maslow's hierarchy of needs, is a prerequisite for the fulfillment of other needs (Arslantaş and İnce Karaçeper, 2023). The pivotal role of nutrition in human life is evident in its significance at both the individual and societal levels.

Ancient Mesopotamia played a pivotal role in the development of gastronomic culture. The advent of sedentary life, the evolution of agricultural production, and the regulated use of fire gave rise to the diversification of cooking techniques and culinary practices in Mesopotamia. As time progressed, the practices of food preparation and consumption evolved from being a means of survival to an integral component of cultural identity. Consequently, Mesopotamia is regarded as the cradle of not only civilizations but also gastronomy (Arslantaş and İnce Karaçeper, 2023). Evidence of Mesopotamian culinary culture persists in various regions of Anatolia, illustrating a historical continuity. The objective of this study is to elucidate the notion of cultural continuity by examining the repercussions of the culinary culture that emerged in Ancient Mesopotamia on contemporary Batman cuisine. This examination encompasses the following aspects: cooking methods, utilized products, kitchen tools and utensils, and ceremonial and communal eating practices.

2.LITERATURE REVIEW

2.1. Mesopotamia and Its Cuisine

Mesopotamia, as defined by Köroğlu (2012), is a geographical region bordered by the Taurus Mountains to the north, the Persian Gulf to the south, the Zagros Mountains to the east, and the Syrian Desert to the west. The term Mesopotamia, signifying "the land between the rivers," was utilized to denote the geographical expanse between the Tigris and Euphrates rivers. The concept was introduced into literature by Greek writers such as Polybius and Strabo during the Late Hellenistic Period, particularly to refer to Upper Mesopotamia (Tekin, 2014). The region's history is marked by its rich agricultural potential, a consequence of the Tigris and Euphrates rivers. This factor, among others, has contributed to the region's longstanding appeal as a settlement area. The two rivers converge in the southern region, adopting the appellation Shatt al-Arab, and subsequently empty into the Persian Gulf. The Al Jazirah region, situated between the rivers, is a notable settlement area within Mesopotamia (Balcıoğulları, 2018). It is generally accepted that the first communities to settle in the region were the Ubaids. Throughout history, Mesopotamia has been home to many civilizations, including the Sumerians, Akkadians, Ur, Babylonians, Assyrians, Persians, Romans, Umayyads, and Abbasids (Arslantaş and İnce Karaçeper, 2023). The region is divided into Lower and Upper Mesopotamia based on its geographical and climatic characteristics, with Lower Mesopotamia being particularly more favorable in terms of agricultural productivity (Tekin, 2014).
Nutrition is not only one of the fundamental human needs but also plays a pivotal role in the formation of cultural identity. In the context of ancient societies, characterized by a

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

predominant hunter-gatherer lifestyle, nutritional sustenance was predominantly pursued as a means of survival (Soğandereli, 2020). The transition to sedentary life, the advent of agriculture, and the regulated use of fire resulted in substantial shifts in nutritional practices. During the Neolithic Age, the advent of culinary practices gave rise to the evolution of flavor profiles, an array of culinary options, and the development of table culture. The act of dining thus acquired a social and cultural dimension (Soğandereli, 2020). The extant literature on the subject generally accepts the hypothesis that the foundations of culinary culture were laid in Mesopotamia. This region, where agriculture, sedentary life, and urbanization first emerged, occupies a pivotal position in the evolution of gastronomy and is regarded as its cradle (Arslantaş and İnce Karaçeper, 2023). The culinary techniques and practices that emerged in Mesopotamia disseminated to disparate regions through successive periods. It has been asserted that Mesopotamian cuisine exerted a significant influence on the development of world cuisines, particularly in the context of Chinese and Asian cuisines. Furthermore, Asian cuisine has been identified as a contributing factor in the shaping of Egyptian, Ancient Greek, and Roman cuisines, while Roman cuisine has been demonstrated to have a notable impact on the evolution of French cuisine (Düzgün and Özkaya, 2015). The region's strategic positioning along historical trade routes and its interaction with diverse civilizations have contributed to the evolution of Mesopotamian cuisine, resulting in a multifaceted and eclectic culinary tradition. The recipes found on Akkadian tablets demonstrate that Mesopotamian cuisine exhibited a systematic structure and was transmitted through written culture (Arslantaş and İnce Karaçeper, 2023).

2.2. **Batman and Its Cuisine**

The Batman site is situated in the southeastern part of the Diyarbakır Basin in the Southeastern Anatolia Region, on the old meanders of the Batman River. The city underwent rapid development following the discovery of oil resources, expanding into the northwest of the Tilmis Plain. The fact that the village of İluh, which constitutes the nucleus of the city center, is situated on a mound suggests that the settlement possesses ancient origins (Sunkar and Tonbul, 2011). Despite its long history as a site of human habitation and occupation by numerous civilizations, the urban structure of Batman as it exists at present is a relatively recent development. Following the establishment of the municipal organization in 1955, it became a district in 1957 and gained provincial status in 1990. At present, the district is comprised of five districts: The following municipalities are included in the study: Beşiri, Gercüş, Hasankeyf, Kozluk, and Sason (Tuğluk and Özfidan, 2022). The city's strategic location on the eastern bank of the Batman River, north of Mount Raman, positions it within a fertile plain (Alkan, Adıgüzel and Kaya, 2017).

The culinary traditions of Batman have been shaped by two main factors: the hot climate conditions of the Southeastern Anatolia Region and the cultural structure of the region. The strategic positioning of kitchens on the north side of traditional houses and the pervasive use of pantries are noteworthy practices that have been developed for the purpose of food preservation (Arslantaş and İnce Karaçeper, 2023). The culinary traditions of Batman are primarily characterized by the consumption of meat, dairy products, and pastries, which collectively

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

represent the fundamental components of the region's gastronomic landscape. The local cuisine of Batman Governorate is notable for its culinary diversity, as evidenced by the inclusion of stuffed meatballs, sumac-flavored stuffed vegetables, bumbar sausage, sam böreği pastry, raw meatballs, tandır bread, and perde pilav rice in its culinary repertoire (Batman Valiliği, 2019). Furthermore, the culinary culture functions as a social institution through practices of hospitality and communal dining.

3. METHOD

The present study employed a qualitative research approach, utilizing a semi-structured interview form. Qualitative research is defined as research designs that aim to reveal individuals' experiences, perceptions, and ways of making sense in depth (Yıldırım and Şimşek, 2016). In this study, the impact of ancient Mesopotamian culinary traditions on contemporary Batman cuisine was examined, with the analysis informed by the participants' experiential knowledge. The research was conducted within the framework of a descriptive qualitative research design. Descriptive qualitative studies aim to present the current state of the subject matter as it is and are frequently preferred, especially in cultural studies (Creswell, 2013). In this context, an analysis was conducted to identify the similarities and elements of continuity between Mesopotamian culinary culture and Batman cuisine.

The population of the study consisted of the local inhabitants residing in the 19 Mayıs neighborhood, which is among the oldest settlements in Batman, during June 2025. The sample of the research consists of 20 participants who were determined by purposive sampling. Purposive sampling is a widely utilized method in qualitative research, as it enables the selection of individuals believed to possess knowledge pertinent to the research subject (Patton, 2014). Semi-structured interviews were conducted during the data collection process. This interview technique provides the researcher with flexibility within the framework of predetermined questions and allows participants to express their experiences in detail (Kvale, 2007). The interviews were conducted face-to-face, and the participants' responses were recorded and documented. The interview questions were prepared in line with the research problem and the literature, and answers were sought to the following questions:

1. What cooking techniques in Batman cuisine are inspired by ancient Mesopotamian culinary culture?
2. What cooking utensils used in Batman cuisine are similar to those in Mesopotamian culinary culture?
3. Is there a Mesopotamian-origin ceremonial and communal dining culture in the Batman cuisine; if so, what are they?
4. Do the influences of Mesopotamian culinary culture continue today in the food and beverages offered in food and beverage establishments in Batman; if so, through which elements are these influences seen?

The data obtained was evaluated using the descriptive analysis method. Descriptive analysis is based on summarizing and interpreting qualitative data according to predetermined themes (Yıldırım and Şimşek, 2016).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

4.FINDINGS

The findings obtained from interviews conducted with 20 participants living in the 19 Mayıs neighborhood of Batman province, determined by purposive sampling and consisting of 9 female and 11 male aged between 50 and 60, are presented below.

Table 1. Common Cooking Methods in Mesopotamian and Batman Cuisine

Cooking Methods	Mesopotamia	Batman	Respondents (n)
Frying	✓	✓	15
Boiling	✓	✓	15
Simmering	✓	✓	15
Grilling	✓	✓	15
Salting	✓	✓	15

The vast majority of participants (n=15) stated that the basic cooking methods were common to both cuisines. Five participants did not express an opinion on this matter. The findings indicate that cultural continuity is strongly maintained in terms of cooking techniques (Düzgün and Özkaya, 2015)

Table 2. Common Kitchen Tools and Utensils in Mesopotamian and Batman Cuisine

Kitchen Tools and Utensils	Mesopotamia	Batman	Respondents (n)
Jug (Earthenware Pitcher)	✓	✓	20
Dish (Chanak)	✓	✓	20
Bowl (Kase)	✓	✓	20
Strainer	✓	✓	20
Cup	✓	✓	20
Cooking Pot	✓	✓	20
Ladle	✓	✓	20
Earthenware Casserole Pot	✓	✓	20

All participants in the study (n=20) stated that there were similarities between the Mesopotamian cuisine and the Batman cuisine in terms of kitchen tools and utensils. This finding reveals that kitchen equipment is among the most enduring elements in cultural transmission (Soğandereli, 2020).

Table 3. Mesopotamian Ceremonial and Communal Food Practices in Batman Cuisine

Ceremonial and Communal Meals	Mesopotamia	Batman	Respondents (n)
Festival Meals	✓	✓	12
Wedding Meals	✓	✓	4
Funeral Meals	✓	✓	3

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

The majority of participants (n=12) stated that the influence of Mesopotamian culinary traditions continues in all holiday, wedding, and funeral meals. Wedding and funeral meals stand out as the ceremonial meals most intensely maintained today (Arslantaş & Karaçeper, 2023).

Table 4. Effects of Mesopotamian Culinary Culture on Food and Beverage Establishments in Batman

Areas of Influence	Mesopotamian Influence	Respondents (n)
Cooking methods	✓	17
Kitchen tools and utensils	✓	17
Traditional dishes offered	✓	17
Food and dining culture	✓	17
Interior layout and service approach	✓	17

The majority of participants (n=17) stated that the multifaceted influence of Mesopotamian culinary culture continues in Batman's food and beverage establishments. Three participants did not express an opinion on this matter.

Table 5. Comparison of the General Characteristics of Ancient Mesopotamian and Contemporary Batman Cuisine (n = 20)

Characteristics	Subcategories	Ancient Mesopotamia	Batman	Respondents (n)
Cooking Methods	Frying	✓	✓	15
	Boiling	✓	✓	15
	Simmering	✓	✓	15
	Grilling	✓	✓	15
	Salting	✓	✓	15
Kitchen Tools and Utensils	Jug (Testi)	✓	✓	20
	Dish (Çanak)	✓	✓	20
	Bowl (Kâse)	✓	✓	20
	Earthenware Casserole Pot (Güveç)	✓	✓	20
	Ladle	✓	✓	20
	Strainer	✓	✓	20
	Cooking Pot	✓	✓	20
	Tray / Basin	✓	✓	20
Staple Ingredients	Grains (barley, wheat, bulgur)	✓	✓	20
	Legumes	✓	✓	20
	Pomegranate	✓	✓	20
	Grapes	✓	✓	20
	Dates	✓	✓	20
	Olives	✓	✓	20
	Onion – Garlic	✓	✓	20
	Spices (cumin, coriander, thyme)	✓	✓	20
Ceremonial and Communal Food Culture	Festival meals	✓	✓	12
	Wedding meals	✓	✓	4
	Funeral meals	✓	✓	3
	Communal dining tradition	✓	✓	12

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Table 5 shows that there is a strong similarity between the ancient Mesopotamian cuisine and the contemporary Batman cuisine in terms of cooking methods, kitchen tools and utensils, basic ingredients used, and ceremonial–communal dining culture. Participant views reveal that this similarity is not only a historical legacy but also a cultural continuity maintained within contemporary life practices.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The objective of this study was to ascertain the impact of ancient Mesopotamian culinary practices on contemporary Batman cuisine. A total of 20 participants residing in the 19 Mayıs neighborhood, one of Batman's oldest settlements, were interviewed and their responses were evaluated using descriptive analysis methods. The findings indicate a discernible cultural continuity between ancient Mesopotamian cuisine and Batman cuisine with respect to culinary practices, kitchen equipment and utensils, fundamental ingredients, and ceremonial and communal dining traditions (Tables 1–5). A comprehensive analysis revealed that fundamental cooking techniques such as frying, boiling, grilling, and salting are prevalent in both culinary traditions. These methods have been transmitted through generations by oral tradition. The extant literature on the subject emphasizes that the culinary techniques developed in Mesopotamia, which involved the control of fire, had a lasting impact on Anatolian culinary cultures (Düzgün and Özkaya, 2015; Soğandereli, 2020).

The study revealed that the highest similarity was observed in the field of kitchen tools and utensils. The utilization of culinary equipment, including pots, bowls, casseroles, ladles, and strainers, in both the ancient Mesopotamian and Batman culinary traditions indicates that kitchen equipment is among the elements of cultural memory that undergo the least change. Studies emphasizing the pervasive utilization of ceramic and earthenware cooking vessels in Mesopotamia substantiate these observations (Soğandereli, 2020). In the assessment of staple foods, barley, wheat, legumes, pomegranates, grapes, dates, olives, onions, garlic, and various spices were found to hold an important place in both cuisines. It has been observed that Mesopotamia's agrarian production model persists in contemporary Batman cuisine. The persistence of the region's culinary heritage can be clearly traced through these products (Tekin, 2014; Arslantaş and İnce Karaçeper, 2023). The findings related to the culture of ceremonial and communal meals reveal that the Mesopotamian culinary tradition persists in Batman cuisine, particularly through holiday, wedding, and funeral meals. These meals are not merely a matter of sustenance; rather, they are significant social practices that fortify social solidarity and preserve cultural memory (Arslantaş and İnce Karaçeper, 2023). Consequently, the influence of ancient Mesopotamian culinary culture on Batman cuisine extends beyond historical heritage, continuing as a vibrant cultural structure in daily life, home cooking, and commercial gastronomy. Batman cuisine is a significant exemplar of Mesopotamian culinary heritage in the present era.

The present study is constrained by its sample size, which is limited to 20 participants residing in the 19 May neighborhood, which is one of Batman's oldest settlements. Therefore, the

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

findings of this study should be evaluated within the context of the relevant sample. The study is subject to certain limitations regarding the sample size and spatial scope. Future research should be designed to include larger sample groups and cover different neighborhoods and socio-cultural environments, which will increase the generalizability of the findings. Moreover, integrating diverse qualitative data collection methods, including in-depth interviews, focus group studies, and participant observation, will facilitate a more nuanced understanding of the embodiment of Mesopotamian culinary heritage in daily life, ritual practices, and communal dining traditions. The research findings indicate a notable preservation of Mesopotamian culinary traditions within Batman cuisine, underscoring the imperative for concrete measures to safeguard cultural heritage. Local administrations and relevant institutions must systematically document traditional dishes, cooking techniques, and kitchen tools. They must also convert recipes passed down through oral culture into written and visual archives. The culinary traditions of Mesopotamia, the region from which Batman cuisine originates, present a considerable opportunity for the development of gastronomic tourism. In order to assess this potential, it is recommended to promote local gastronomy festivals, thematic events, and menu applications that highlight the Mesopotamian culinary heritage. Finally, in terms of the sustainability of culinary heritage, increasing education and awareness activities on Mesopotamian culinary culture in institutions providing gastronomy education, public education centers, and local cultural organizations is considered an important step in strengthening intergenerational transmission.

REFERENCES

Alkan, A., Adıgüzel, F., and Kaya, E. (2017). The importance of Green Places in decreasing the urban temperature in Batman. *Journal of Geography*, 34, 62-76.

Arslantaş, E. ., and İnce Karaçeper , E. . (2023). Eski Mezopotamya mutfak kültürünün günümüz Diyarbakır mutfağı üzerine etkileri. *Journal Of Tourism & Gastronomy Studies*, *11*(2), 1163–1188.

Balcıogulları, A. (2018). The Euphrates according to Medieval Islamic geographers. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences,* 10, 261-268.

Batman Valiliği (2019). Batman mutfağı. https://www.batman.gov.tr/batman-mutfagi (Erişim tarihi: 22.05.2025)

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. Sage Publications.

Düzgün, E., and Özkaya, F. D. (2015). Mezopotamya'dan günümüze mutfak kültürü. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, *3*(1), 41–47.

Köroğlu, K. (2013). *Eski Mezopotamya tarihi: başlangıçtan Perslere kadar*. İletişim Yayınları.

Kvale, S. (2007). *Doing interviews*. Sage Publications.

Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods*. Sage Publications.

Soğandereli, F. (2020). Eski Mezopotamya ve Anadolu'da mutfak kültürü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* 7(2), 1308-1342.

Sunkar, M., and Tonbul, S. (2011). Batman şehrinin kuruluş ve gelişmesi. *Journal of Geography*, 21. 18-38.

Tekin, M. (2014). Eski Mezopotamya'da coğrafi ve etnik yapı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* 9(2), 111-125.

Tuğluk, M. E., and Özfidan, T. (2022). Batman ili köy ve bağlı yerleşim birimleri yer adları üzerine bir değerlendirme. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, 16,* 464–487.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

GAMIFICATION AND HEALTHY EATING BEHAVIORS: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS FROM A MARKETING PERSPECTIVE

Assoc. Prof. Dr. Zührem YAMAN

Selçuk University, Faculty of Tourism, Department of Gastronomy and Culinary Arts

zyaman@selcuk.edu.tr - 0000-0001-9796-7063

ABSTRACT

This work looks into how game-like features influence eating habits, seen through a marketing lens. Using PRISMA 2020 as a guide, the selection targeted papers released from 2010 up to 2026. Sources came mainly from two platforms: Web of Science and Scopus. After filtering out irrelevant entries, fifty-nine pieces remained suitable for review.

Figures show fast growth here - each year brings a rise of 31.1%, while 2019 alone saw numbers jump by six times. Across regions, work comes from 25 nations yet China leads with eight papers compared to six from the U.S. Common terms include “gamification,” “children,” “nutrition,” and “serious games.” Through clustering via the Louvain approach, such words fall into three clusters - one built around well-being and shifting habits, another tied to learning and gaining insight, a last one connected to sustaining ecosystems and future planetary needs.

Looking at things through a marketing lens reveals clear links between gamification and key ideas about how people make choices - like Self-Determination Theory, the model linking attitudes to actions, and the framework showing how external cues shape reactions. Evidence suggests game-like features fit well into campaigns aimed at shaping public behavior, possibly deepening customer connection to brands while boosting active participation. What sets this research apart is its role as the initial large-scale mapping effort focused on scholarly work connecting food-related topics and gameplay mechanics within marketing studies.

Keywords: Gamification, healthy nutrition, bibliometric analysis, marketing, consumer behavior, social marketing, brand loyalty

1. INTRODUCTION

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Every year brings around 41 million deaths tied to noncommunicable conditions - figures reported by the World Health Organization highlight this trend across recent updates. Dietary choices, often poor, stand out when examining preventable triggers behind illnesses like heart disorders, high blood sugar levels, and excess body weight. These eating patterns sit at an intersection where personal decisions meet how products are presented through advertising messages. Firms listed within the world's largest two thousand now frequently turn to game-like features in their outreach efforts, with evidence pointing to growing adoption since early forecasts. Growth in such approaches continues, shaping how audiences engage with brands while raising questions about influence on everyday food selections.

Most conventional ways of teaching nutrition depend heavily on one-way instruction focused solely on sharing facts. Yet, studies clearly show that just giving people information rarely leads to actual changes in habits. Even when individuals know what constitutes healthy eating, many still do not act accordingly. This mismatch between knowing and doing appears often in both marketing and psychological discussions. It goes by the name "intention-behavior gap," supported across multiple analyses. New strategies seem essential if real-world actions must catch up with personal goals.

Over ten years, efforts using social marketing have helped tackle major health problems like obesity, poor diet, and chronic illnesses (Truong, 2025; Truong and Dang, 2022; Firestone et al., 2017). Instead of selling goods, this approach uses familiar strategies - such as product design, cost considerations, access points, and messaging - to support healthier choices, following guidance from Kotler and Lee (2008) and Andreasen (2002). Because more people now engage online, digital channels allow tailored messages at larger scale, while interactive features on social networks build mutual encouragement among users (Molenaar et al., 2022; Klassen et al., 2018; Klassen et al., 2024).

Interest in gamification has recently increased, particularly in the business world and social welfare initiatives (Hamari et al., 2014; Koivisto & Hamari, 2019; Xu et al., 2024). A widely accepted definition was proposed by Deterding et al. (2011), who defined gamification as the application of game elements beyond the context of games; this concept currently shapes much of the academic discourse. In a marketing context, these methods are used to increase user engagement, build stronger connections with brands, and indirectly influence purchasing behavior (Hwang and Choi, 2020; Xi and Hamari, 2020). Real-world examples include Starbucks reward cards that track visits, the activity tracking system in the Nike+ Run Club

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

app, or the small interactive challenges offered by Alibaba during major shopping festivals (Zichermann and Cunningham, 2011). On the other hand, according to Liao and Ahn (2025), the loyalty patterns of users of food delivery platforms have been influenced by mechanisms such as rating systems or tasks.

Yet gamification rests on well-known patterns in how people act, most of its influence springs from basic motivational forces. Fulfilling key psychological needs - such as autonomy, competence, and relatedness - tends to strengthen personal motivation, as shown by Self-Determination Theory (Ryan and Deci, 2000; Deci and Ryan, 2008). Beliefs about outcomes, perceived social expectations, and confidence in one's ability steer goal-directed behavior - a structure frequently used when researching dietary behaviors (Ajzen, 1991; McDermott et al., 2015). Sometimes it is not just outside factors that guide responses - what happens inside a person's mind plays a key role when interacting with game elements online (Mehrabian and Russell, 1974; Tan et al., 2025).

Lately, research into gamified methods within nutritional science has grown fast. Johnson and colleagues in 2016 observed, through a structured analysis, that turning tasks into game-like experiences can boost motivation more than standard techniques. A thorough look at multiple findings by Alghamdi and Bitar in 2023 confirmed benefits for both understanding nutrition and reducing excess weight in youth. Still, the bulk of current research comes out of health sciences, leaving marketing angles aside. Because gamification works as a strategic tool in marketing, insights from consumer behavior are needed to make sense of it (Zhang et al., 2025; Hofacker et al., 2016).

Though often applied to trace knowledge evolution, bibliometric analysis also uncovers how ideas connect across time (Donthu et al., 2021; Zupic and Cater, 2015; Aria and Cuccurullo, 2017). From marketing angles, this work explores whether - and how - gamification influences habits tied to healthier food choices, mapping existing studies with bibliometric tools. Following PRISMA guidelines - citing Page et al. (2021) and Moher et al. (2009) - the work relies on information pulled from Web of Science and Scopus.

What makes this work stand out comes down to three distinct points. Not seen before, a full-scale bibliometric review looks into nutrition and gamification through a marketing lens, tackling an area mostly ignored so far. Social marketing plays a role here (Kotler and Lee, 2008), but so does decision behavior shaped by personal control (Ajzen, 1991) - alongside patterns in message spread. Its value isn't locked in abstract thought; instead, grounding occurs

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

in Turkey - a setting where little light has shone on food products, play-based learning, and advertising blends.

2. METHOD

2.1. Research Design and Protocol

Looking into how research tackles gamification alongside healthy eating, this work uses bibliometric tools to chart scholarly trends. Instead of combining findings from individual papers, these approaches sketch out larger landscapes - showing where publications cluster, who leads the discourse, which works gain traction, how authors collaborate, what topics surface over time (Aria and Cuccurullo, 2017; van Eck and Waltman, 2010; Cobo et al., 2011). Through a marketing lens, it follows threads linking articles on shifts in consumer choices, efforts to shape behavior, digital outreach tactics. Built around PRISMA 2020 principles (Page et al., 2021; Moher et al., 2009), its framework takes form gradually. Guidance from Donthu et al. (2021) and Mukherjee et al. (2022) shapes how data appear, ensuring alignment with current bibliometric norms.

2.2. Data Sources and Access to Information

One way this work gathered information involved accessing Web of Science along with Scopus, recognized internationally for scholarly output (Birkle et al., 2020; Baas et al., 2020). Focusing instead on SCI-E, SSCI, and ESCI ensured precision across selected categories. Because each database has distinct coverage strengths, using them together helped minimize omissions typical when depending on just one source (Martín-Martín et al., 2018; Visser et al., 2021). Although stronger in health and life science domains, Web of Science shares space with Scopus, which tends to include broader literature in business, marketing, and areas within social sciences (Singh et al., 2021). Institutional access enabled stable retrieval settings throughout both systems during mid-January 2026, specifically from the 15th to the 20th.2.3. Search Strategy

A comprehensive pilot search was conducted to determine the search terms, relevant systematic reviews were examined, and expert opinions were sought (Booth, 2016; Lefebvre et al., 2022; Cooper et al., 2018). The PICO framework (Population, Intervention, Comparison, Outcome) served as the basis for developing the search strategy (Richardson et al., 1995; Schardt et al.,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2007). Beginning in 2010, the search covered titles, abstracts, besides keywords. To capture varied forms of terms - like gamify, gamifies, or gamifying - an asterisk helped broaden queries. The search terms used are presented in Table 1.

Table 1. Terms Used in the Search Strategy

Concept	Search Terms
Gamification	gamif* OR "serious game*" OR "game-based" OR "advergame*" OR "exergame*" OR "health game*" OR "educational game*" OR "gameful*"
Nutrition	nutrition* OR diet* OR "healthy eating" OR "food choice*" OR "eating behavio*" OR "food consumption" OR "dietary intake" OR obesity OR "food literacy" OR "nutritional behavio*"
Combination	*(Gamification Terms) AND (Nutrition Terms)*

2.4. Inclusion and Exclusion Criteria

The inclusion and exclusion criteria for the studies were predefined in accordance with the PRISMA guidelines and recorded in the protocol (Page et al., 2021). The criteria were structured according to the PICOS framework (Population, Intervention, Comparison, Outcomes, Study design) (Methley et al., 2014; Booth, 2016). The detailed criteria are presented in Table 2.

Table 2. Inclusion and Exclusion Criteria According to the PICO Framework

PICOS	Inclusion	Exclusion
Population (P)	All age groups (children, adolescents, adults, elderly)	Animal studies
Intervention (I)	Gamification, serious games, game-based interventions	Physical activity only focused
Comparison (C)	With or without comparison group	-
Outcomes (O)	Nutrition behavior, knowledge, attitude, eating habitsanlıkları	Non-nutrition related outcomes
Study Design (S)	Original research, review, RCT, cohort	Conference paper, editorial, protocol

2.5. Study Selection Process

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Beginning with a broad pool of records, researchers moved through four phases following PRISMA 2020 standards (Page et al., 2021). These are shown in the flowchart seen in Figure 1. First came identification. Searching Web of Science plus Scopus pulled up 883 results - 487 from one, 396 from the other.

After automated processes, manual checks followed to eliminate repeated entries through Endnote X20 (Bramer et al., 2016). Among them, 271 duplicates surfaced during review - later excluded from further analysis. This left a pool of 612 distinct references moving forward. Third stage deals with eligibility. Of the 612 distinct entries, title and summary checks began filtering process. A total of 498 papers dropped at this point. One hundred fourteen remained - these advanced toward complete reading. Three hundred twelve lacked nutrition emphasis altogether. Gamification was missing in one hundred twenty four cases. Forty two only addressed movement or exercise routines alone. Twenty failed due to language mismatch. Of the 114 studies assessed at full length, fifty-five did not meet inclusion criteria. Reasons spanned absence of nutritional emphasis - twenty-three cases - and limited integration of game-like features in eighteen. Eight lacked accessible texts; six were protocols or reviews. Ultimately, fifty-nine met standards for entry into the final mapping process. Two independent researchers conducted the evaluation at each stage of the selection process. Disagreements were resolved through discussion or by consulting a third researcher (Higgins et al., 2019). Inter-rater reliability was calculated using Cohen's kappa (κ) coefficient, and a high level of agreement (κ = 0.87) was observed (McHugh, 2012; Landis and Koch, 1977).

PRISMA 2020 FLOW DIAGRAM

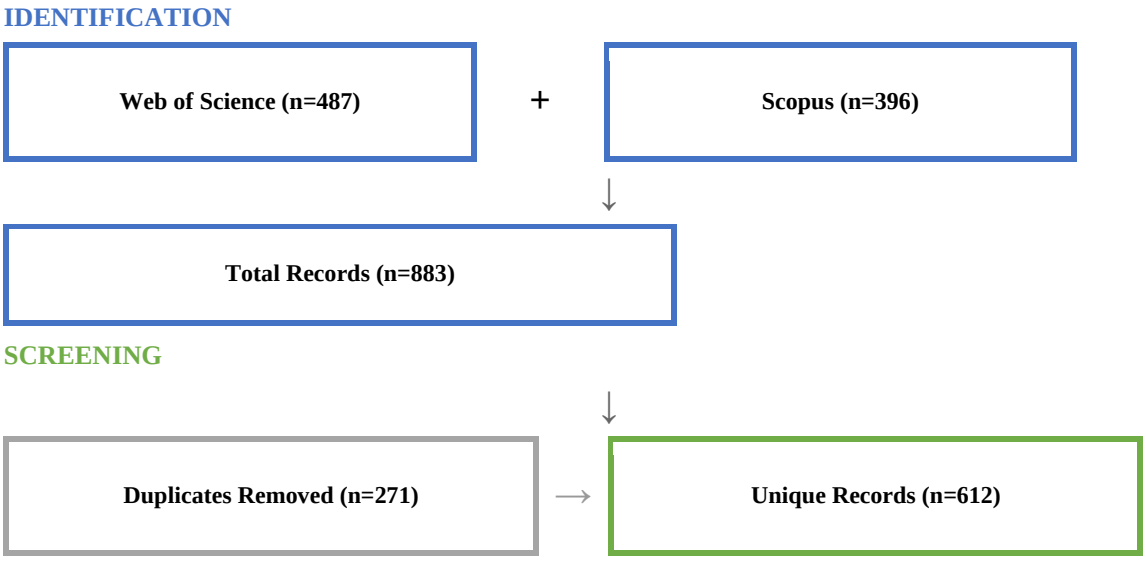

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

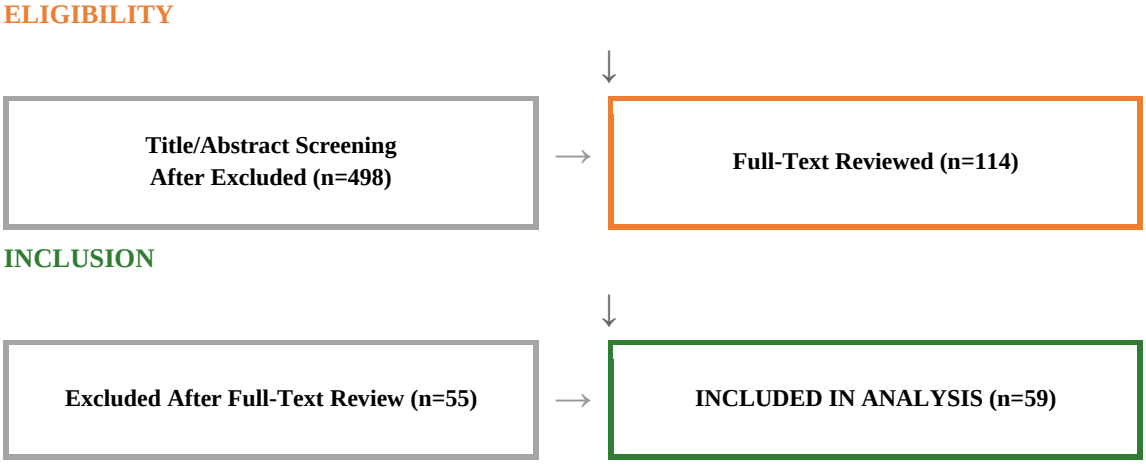

Figure 1. PRISMA 2020 Flowchart (Page et al., 2021)

2.6. Data Extraction

Systematic data extraction was performed from the included studies. Bibliographic data obtained from both databases were exported in BibTeX format (Aria and Cuccurullo, 2017). The extracted data fields are presented in Table 3. Records obtained from the two databases were merged using the bibliometrix R package, and duplicate records were automatically removed. During the data cleaning process, inconsistencies in author names, variations in institutional names, and missing fields were checked, and necessary corrections were made.

Table 3. Data Extraction Fields

Data Field	Description
Bibliographic Information	Author, title, journal, year, volume, issue, pages, DOI
Citation Data	Total citation count, annual average citation, h-index
Institution and Country	Authors' affiliated institutions and countries
Keywords	Author keywords (DE), index keywords (ID)
Abstract	Study abstracts (for content analysis)
References	Cited sources (for co-citation analysis)

2.7. Data Analysis

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bibliometric analyses were conducted using the R programming language (version 4.3.2) and the bibliometrix package (version 4.1.0) (Aria and Cuccurullo, 2017; R Core Team, 2023). The analyses were conducted across five main categories: (1) Descriptive Analysis (Lotka, 1926; Bradford, 1934); (2) Citation Analysis (Hirsch, 2005; Egghe, 2006); (3) Keyword Analysis (Callon et al., 1983; Cobo et al., 2011); (4) Network Analysis (Newman, 2004; Blondel et al., 2008); (5) Thematic Analysis (Cobo et al., 2011). The VOSviewer software (version 1.6.19) was used for network visualizations (van Eck and Waltman, 2010). The analytical methods and software used are summarized in Table 4.

Table 4. Analytical Methods and Software Used

Analysis Type	Method/Indicator	Software/Package
Descriptive Analysis	Frequency, percentage, CAGR, Lotka/Bradford	bibliometrix, ggplot2
Citation Analysis	h-indeks, g-index, total/average citation	bibliometrix
Keyword Analysis	Frequency, co-occurrence, trend	bibliometrix, wordcloud2
Network Analysis	Clustering, centrality, modularity	VOSviewer, ggraph, igraph
Thematic Analysis	Thematic map, evolution analysis	bibliometrix
Visualization	Charts, maps, networks	ggplot2, VOSviewer

2.8. Ethical Considerations

This work builds on existing bibliographic records accessible through public platforms. Because fresh information from people was not gathered, ethical review board permission did not apply (Donthu et al., 2021; Zupic and Çater, 2015). Data and code are available upon request from the corresponding author.

3. RESULTS

3.1. General Findings

After eliminating duplicates, exactly 59 articles formed the basis for examination. Spanning publication years from 2015 into 2026, these works capture every known scholarly effort linking gamification with healthy eating habits. Fifty-one distinct journals hosted the reviewed studies, a sign of how widely spread the topic is across fields. Because work on gamification

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

lands in such varied places, it suggests collaboration happens naturally among specialists. Two hundred eighty individuals wrote the included papers. Most works had more than one contributor - ninety-four point nine percent, which comes to fifty-six studies. On average, each paper listed four point eight eight names. Just three publications carried a sole writer, amounting to five point one percent, a sign of how teamwork shapes current science (Gazni et al., 2012; Lariviere et al., 2015). Out of all sources reviewed, 1,119 citations were tallied - each paper drawing roughly 19 mentions on average. Interest appears strong within scholarly circles, even though the subject area emerged only recently. Research activity here has expanded quickly, showing gamification linked to nutrition remains an emerging domain (Donthu et al., 2021; Zupic and Cater, 2015). The general characteristics of the current studies are summarized in Table 5.

Table 5. General Characteristics of the Literature

Indicator	Value
Screening Period	**2010-2026**
Publication Period	**2015-2026**
Total Publications	**59**
Total Journals	**51**
Total Authors	**280**
Total Citations	**1.119**
Average Citations per Article	**18,97**
Average Authors per Publication	**4,88**
Multi-Author Publication Rate	**%94,9 (n=56)**
Single-Author Publications	**3 (%5,1)**
Most Productive Country	**China (n=8)**

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Most Cited Article	**Sun P (2019) - 176 citation**
Most Frequent Keyword	**Gamification (f=23)**
Compound Annual Growth Rate (CAGR)	**%31,1**

3.2. Annual Publication Trends and Growth Analysis

Annual production shows initial publications appeared in 2015 (n=3) (Figure 2). Between 2015 and 2018, output hovered close to baseline - just one to three papers each year. That stretch is often labeled an early developmental phase (Koivesto and Hamari, 2019). Yet by 2019, a shift took hold without warning. This point signals where growth turned abrupt and steep (Baranowski et al., 2019).

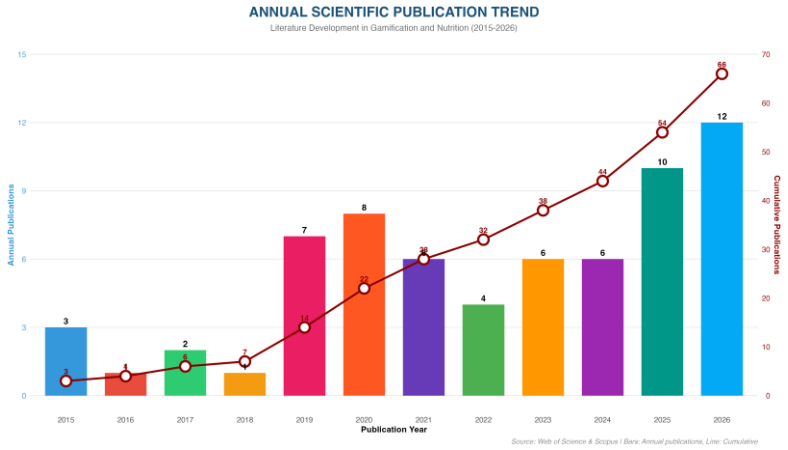

Figure 2. Annual Publication Trend and Cumulative Growth (2015–2026)

A sharp upward trend appears in Figure 2. By 2019, publication counts jumped from one to seven - a sixfold rise. During this time, digital health solutions started shifting how individuals accessed nutritional advice, especially through mobile-linked platforms (Iribarren et al., 2017; Milne-Ives et al., 2020). Over fifty percent of global users were already engaging with smartphones on a regular basis by then (GSMA, 2019), creating opportunities for diet-tracking applications.

A second factor is the spillover of successful gamification applications in the marketing sector into the health sector. Successful examples such as Starbucks Rewards, Nike+, and Alibaba's Double 11 campaigns have also inspired researchers in the health field (Hamari et al., 2014;

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Zhang et al., 2025). Third, the fact that 70% of Global 2000 companies have adopted gamification strategies has increased academic interest (Mordor Intelligence, 2024). Fourth, the emphasis on the importance of healthy nutrition and climate action within the framework of the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs) has encouraged research in this field (UN, 2015).

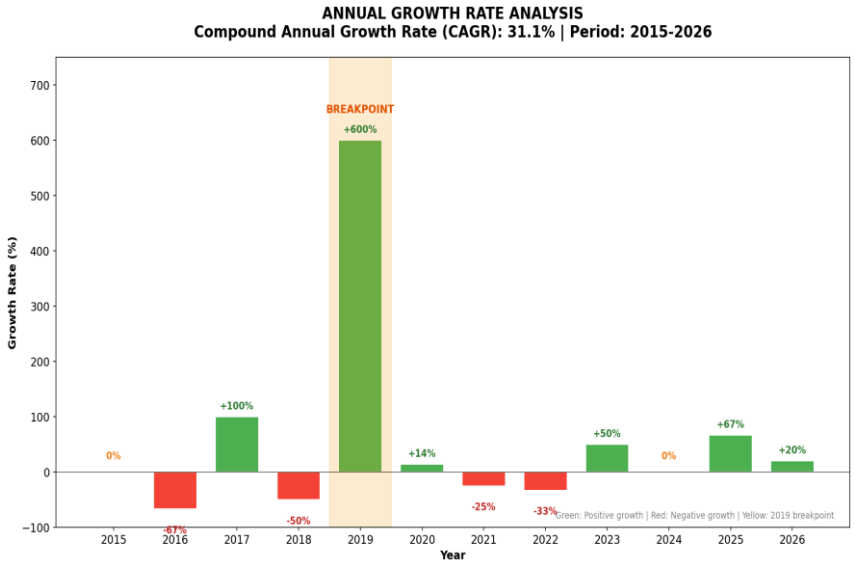

Figure 3. Annual Growth Rate Analysis (CAGR: 31.1%)

At 31.1%, the computed compound annual growth rate falls within the range seen worldwide for gamification - between 26% and 32% according to recent industry analyses (Figure 3). By 2020, nine studies had emerged, rising to ten just four years later, then reaching twelve by 2026. Negative years - like 2016 at --67%, then drops of --25% in 2021 and --33% in both 2022 and projected for 2025 - are seen not as collapse but variation. When output dipped sharply around 2021 into 2022, global health disruptions likely played a role.

3.3. Geographic Distribution and Country-Specific Analysis

Looking at where studies came from, output emerged across 25 nations (Figure 4). When viewed per nation, activity clusters in particular areas; still, researchers from lower-income regions are contributing more over time (Chavarro et al., 2017).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

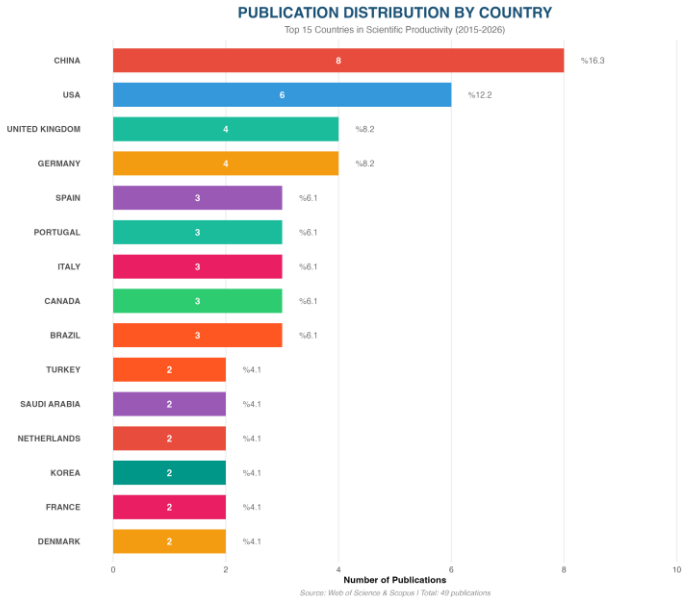

Figure 4. Distribution of Publications Among the 15 Most Productive Countries

With eight studies linked to it, China claims the top spot at 13.6%. Tech firms like Alibaba, Tencent, Pinduoduo, and Meituan applied game-like features successfully - on shopping and meal delivery services. These real-world uses show up later in scholarly work (Zhang et al., 2025; Xu et al., 2024; Liao and Ahn, 2025).

Second comes the United States, with six studies tied to it - about 10.2 percent (Deterding et al., 2011; Zichermann and Cunningham, 2011). Trailing behind are the UK and Germany, each linked to four papers, or 6.8 percent.

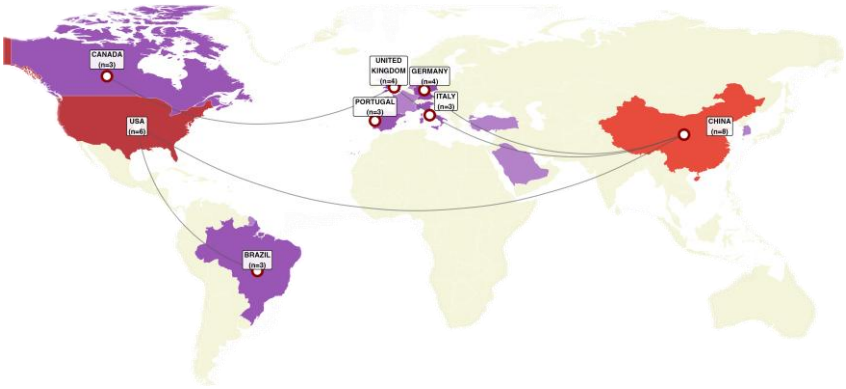

Figure 5. Global Publication Distribution Map

Figure 5 displays where studies appear globally. Most work comes from North America, Europe, and East Asia. From Africa, just one study was found - located in South Africa. In the Middle East, four appeared: two from Saudi Arabia, two from Turkey. Close to 35 percent of

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

papers originate in Europe. That share aligns with long-term EU support for digital health under Horizon 2020 and its successor, Horizon Europe (European Commission, 2021).

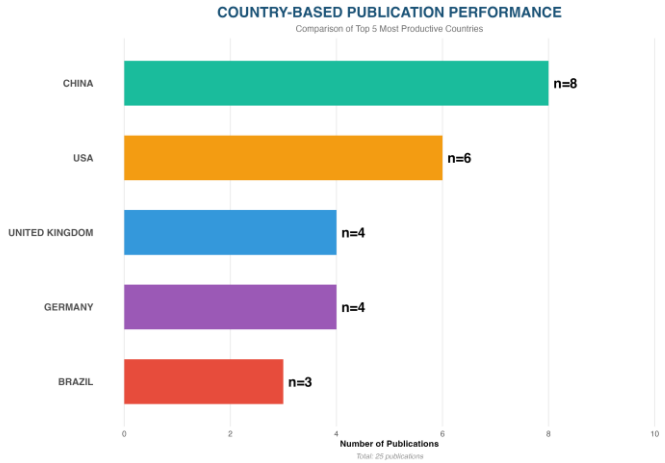

Figure 6. Performance Comparison of the 5 Most Productive Countries

China, the United States, the United Kingdom, Germany, and Brazil together make up 42.4% of all published works (n=25) (Figure 6). A small number of studies - just two - from Turkey made up 3.4% of the total. With a relatively youthful demographic and high digital engagement, the setting appears promising for future research.

3.4. Citation Analysis

A look at citation frequency appears in Figure 7, listing the top fifteen referenced papers (Garfield, 1972; Small, 1973; Donthu et al., 2021). With 176 citations, Sun P's article from 2019 is the most cited, accounting for 15.7% of all citations. Dolnicar S. (2020) comes in second with 141 citations. With 87 citations, Chow C (2020) comes in third. In just two years, Gkintoni E (2024), ranked fourth, has garnered 68 citations.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

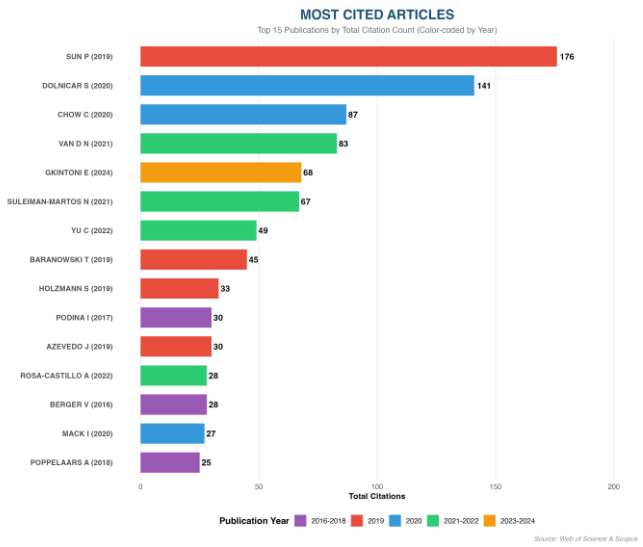

Figure 7. The Top 15 Most Cited Articles

A total of 775 citations, or 69.3% of all citations, have been given to the top 10 articles (Egghe, 1986; Nicolaisen, 2007). The top 10 most-cited articles are detailed in Table 6. The fact that the most cited studies were released between 2019 and 2020 attests to the fact that this time frame marks a significant shift in the field.

Table 6. The Top 10 Most Cited Articles

Rank	Author (Year)	Journal	Citations	Rate (%)
1	Sun P (2019)	Appetite	**176**	15,7
2	Dolnicar S (2020)	Tourism Management	**141**	12,6
3	Chow C (2020)	Food Quality and Preference	**87**	7,8
4	Van D N (2021)	Socio-Economic Review	**83**	7,4
5	Gkintoni E (2024)	Healthcare	**68**	6,1
6	Suleiman-Martos N (2021)	Int J Environ Res Pub Health	**67**	6,0
7	Yu C (2022)	Nutrients	**49**	4,4
8	Baranowski T (2019)	Games for Health Journal	**41**	3,7
9	Holzmann S (2019)	Nutrients	**33**	2,9

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

10	Azevedo J (2019)	J Nutr Educ Behav	**30**	2,7

3.5. Keyword Analysis

A conceptual map of the field was produced by combining the analysis of author keywords and indexed keywords (keywords plus) (Callon et al., 1983; Cobo et al., 2011). The top 20 keywords are shown in Figure 8. "Gamification" (f=23; 39%) is the most commonly used term when looking at author keywords. "Serious games" comes in second (f=9; 15.3%). In third position sits "nutrition," alongside "children," appearing eight times apiece - each accounting for 13.6 percent. Eight instances of "children" hint at a pattern: game-based methods often aim toward younger audiences.

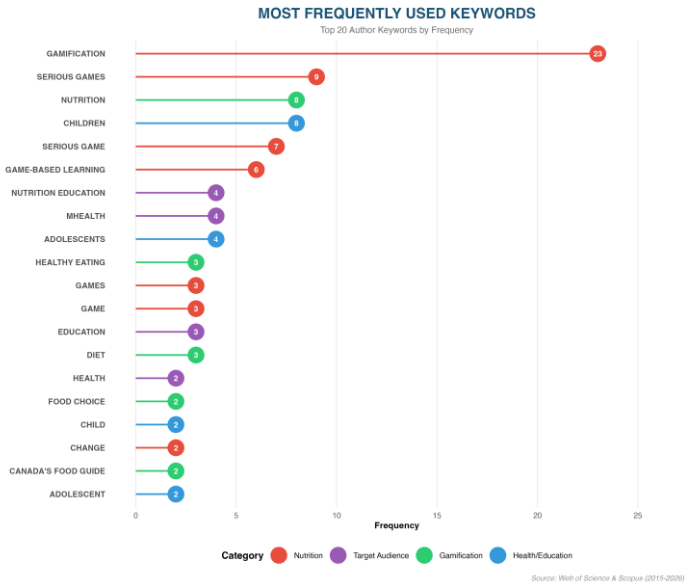

Figure 8. The 20 Most Frequently Used Keywords

What grabs attention in studies on marketing is how frequently terms such as "behavior change," "motivation," "engagement," and "mHealth" show up - five instances, four apiece - in scholarly articles. Starting from 2020, references to mHealth have grown consistently, matching an increased reliance on technology-driven healthcare amid worldwide interruptions due to infectious disease events.

Looking at older research, talk about protecting Earth turns up a lot. Terms such as "food waste," "sustainability," or "carbon footprint" appear frequently - hinting that games also support environmental awareness, not only individual health (Dangelico and Vocalelli, 2017; Peattie and Crane, 2005). The keyword cloud is presented in Figure 9.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Figure 9. Keyword Cloud (Word size represents frequency of use)

3.6. The Evolution of Keywords Over Time

Shown here is a breakdown of the top eight keywords from 2015 to 2026 in Figure 10 (Cobo et al., 2011; van Eck and Waltman, 2014). Throughout the timeline, gamification stayed prominent, backed by steady theoretical support. Even though common during 2019–2020, usage later declined slightly, leveling into modest adoption. While early years saw broad application, recent patterns reflect more balanced integration across contexts.

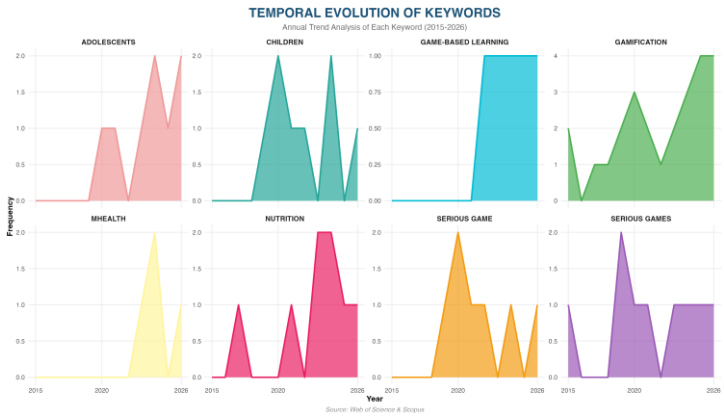

Figure 10. Annual Trend of the 8 Most Frequently Used Keywords (2015–2026)

Though mentions of “children” peak in 2020, they rise again by 2024 - highlighting recurring attention to youth-centered initiatives at those times (Chow et al., 2020; Alghamdi and Bitar, 2023). Starting that year, “mHealth” emerges more consistently across publications (Milne-Ives et al., 2020; Iribarren et al., 2017). By contrast, after 2023, discussions around “sustainability” and “carbon footprint” climb rapidly - a sign of growing emphasis on food behaviors tied to environmental change (Chiu et al., 2025; Barthold et al., 2016).

3.7. Keyword Co-occurrence Network

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

A pattern begins to take shape through recurring word combinations that group into noticeable formations; see Figure 11 for an example of this layout (Callon et al., 1991; van Eck and Waltman, 2010; Zupic and Cater, 2015). To uncover these arrangements in the dataset, researchers turned to the Louvain technique - a process revealing three separate groupings (Blondel et al., 2008; Newman, 2004).

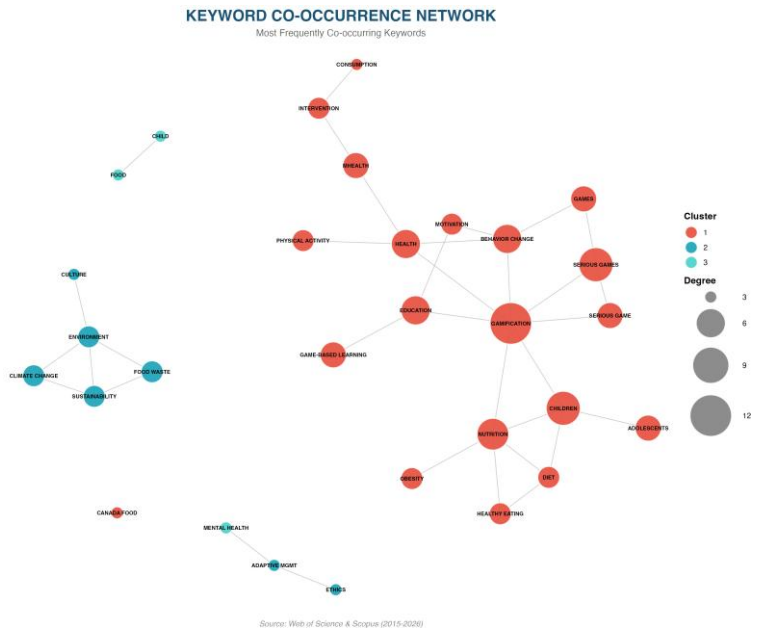

Figure 11. Keyword Co-occurrence Networks and Thematic Clusters

Nowadays, movement plays a key role in staying healthy, tied just as much to drive and mindset as it is to worries over weight gain. Shaping behavior through playful design often steps in at this point. Instead of guessing if changes stick, real shifts can now be tracked in structured efforts. Another cluster of thoughts shows up nearby - colored blue - and turns attention toward learning and awareness. Looking at this area, words like "education," "learning," "children," "school," "knowledge," alongside "serious games" come up often (Zoellner et al., 2011; Carbone and Zoellner, 2012; Contento, 2011). Highlighted in green, the third cluster zeroes in on topics tied to environmental care and long-term balance. Here, terms such as "sustainability," "food waste," "consumption," "environment," along with "carbon footprint" show clear presence (Peattie and Crane, 2005; Dangelico and Vocalelli, 2017; Chen and Chang, 2012). Table 7 pulls together these groups while showing how they link to ideas in marketing. Within the web of relationships, "gamification" and "nutrition" stand out by connecting most strongly

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

across different clusters. Across the field, certain nodes act like links between separate theme clusters (Freeman, 1978; Borgatti, 2005). See Table 7: Cluster Themes and Their Market Links

Cluster	Theme	Marketing Strategy Relation
Cluster 1 (Red)	Health and Behavior Change	Social Marketing (Kotler and Lee, 2008)
Cluster 2 (Blue)	Education and Learning	Consumer Education (Contento, 2011)
Cluster 3 (Green)	Sustainability and Environment	Green Marketing (Dangelico and Vocalelli, 2017)

3.8. Analysis of Bradford's Law

Visualization of Bradford's Law model appears in Figure 12.

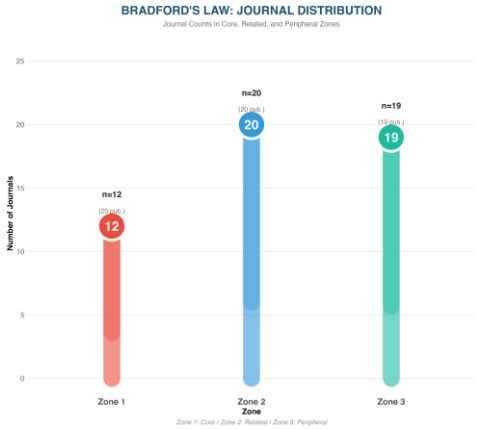

Figure 12. Bradford's Law: Journal Categories and Publication Distribution

Looking at the findings, researchers grouped the 51 journals into three zones. Region 1 - labeled Core - included 12 journals hosting 20 papers, making up 33.9%. Then came Region 2, called Intermediate, covering 20 journals with another 20 articles, also 33.9%. Finally, Region 3, marked Peripheral, held 19 journals contributing 19 studies, totaling 32.2%. Such proportions stray from the expected pattern described by Bradford's law (1:5:25). Instead of heavy clustering in just a few top outlets, output appears scattered broadly.

Three articles appear in Nutrients, two each in Sustainability, Journal of Nutrition Education and Behavior, Applied Physiology Nutrition and Metabolism, Digital Health, and Appetite - these titles form a central cluster.

4. DISCUSSION

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

This study reviews scientific work on gamification and eating habits through a marketing lens, using data from 59 papers released between 2015 and 2026. Though still emerging, the field draws from multiple disciplines, showing clear relevance to marketing practice. Because of its growth trajectory, insights here connect closely with established marketing concepts. Interpretation follows by aligning results with existing theory, offering clarity amid diverse research paths.

4.1. Interpretation of Key Findings from a Marketing Perspective

This surge reflects trends elsewhere in commerce, where playful design elements become common tools. Most major multinational companies - over seventy percent of the largest two thousand - are expected to integrate these approaches for connecting with users by 2024. Likewise, sectors centered on well-being follow suit, borrowing concepts from the same playbook (Xu et al., 2025; Chen et al., 2024).

One year after steady gains, 2019 marked a shift in how brands approached outreach. Not only did digital platforms grow, but so did reliance on mobile apps for customer contact. Because attention moved online, companies adapted by focusing on interactive experiences. When public health challenges emerged, demand surged for technology supporting well-being. Game design elements - so suggests research by Lim and Kumar (2025) - can support consistent, mindful behavior over time. Starting with Alibaba's "11.11" sale on Tmall, moving through Pinduoduo's agriculture-inspired app game, then into Taobao's interactive layouts - fun elements now steer e-commerce behavior there (Chen et al., 2024; Zhang et al., 2025). Because commercial tools work so well, scientists exploring eating behaviors are now borrowing their methods. While results improve, new approaches emerge quietly within research circles. Since performance matters, familiar techniques shift into academic use. As real-world applications prove strong, study designs begin to follow. With accuracy rising, borrowed frameworks spread through diet-related fields.

4.2. Evaluation from the Perspective of Consumer Behavior Theories

Self-Determination Theory (SDT)

Looking at games through Self-Determination Theory reveals core human drives behind playful design elements. Features like tasks, stages, and defined targets support a sense of effectiveness. Because autonomy matters, deciding personal aims boosts inner drive more deeply. Interaction tools - progress sharing or rankings - build links between users. A growing body of data points

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

to these components meeting core mental requirements. Research from Koivista and Hamari (2019) backs this idea - so does work by Xi and Hamari a year later. While details differ, the outcome stays consistent across studies.

A different look at what drives buyers shows game-style tricks often shift choices people make; Chen and team found support through ideas about personal motivation. What stands out comes down to feeling - brands seen as trendy pull attention better. Work led by Hammedi in 2025 pulled together eight decades' worth of findings, eighty papers overall, all exploring emotional shifts from play-based tools. Not random guesses anymore - one clear trend formed: when researchers dig into fun design elements, inner drive theories keep showing up most. Though many angles exist, this one sticks.

Stimulus-Organism-Response (SOR) Model

From surroundings to behavior, inner states mediate reactions when people face new inputs (Mehrabian and Russell, 1974). A research group headed by Tan turned this lens toward apps centered on eating habits, tracking how users behave. Evidence came directly from real-world observations published in the British Food Journal. Results show that adding playful features in online markets shifts buying patterns - especially spontaneous decisions about meals. When experiences grow more absorbing, feelings tend to intensify alongside participation levels.

Theory of Planned Behavior

Beginning with human choices around eating, the study from Chiu et al. (2025) tested how well intentions predict actual sustainable food habits using the Theory of Planned Behavior. Instead of assuming intent always leads to action, they measured that link directly - finding it accounted for 75.8% of behavioral variation. Rather than stopping there, their analysis introduced game-like elements into the process, showing these features helped people act on what they intended.

How Customers Change Choices and Stay Loyal

A fresh look at mobile shopping habits comes from Zhang and team in 2025, exploring how game-like features shape user choices. Their results show these playful elements tend to keep customers in place - switching apps becomes less likely when fun mechanics are present. Evidence now confirms playful elements help keep users from leaving m-commerce sites. Throughout the user path, added value appears - stickiness improves, buying happens more often, emotional ties to brands grow stronger (Liu et al., 2024; Punwatkar and Verghese, 2025; Raza et al., 2024).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

4.3. Evaluation from a Social Marketing Perspective

Gamification might support positive social actions when paired with smart messaging strategies (Kotler and Lee, 2008; Andreasen, 2002). Instead of general approaches, Truong in 2025 showed how tailored prompts within behavioral frameworks make shifts toward better eating simpler. As seen in Chichirez and Purcarea's work in the Journal of Medicine and Life, such methods also strengthen public health efforts. Because of these patterns, game-like features may boost each part of social marketing: what is offered, what it costs, where it appears, along with how it spreads.

Turning healthy eating into a game makes everyday decisions more appealing. According to Gkintoni and colleagues in 2024, such methods reliably boost drive. When tested, individuals stuck with better food plans over extended time frames. Despite differences in design, results pointed in one direction.

Costs tied to shifting habits - like time, energy, or missed chances - often feel lighter when gamified elements are added. Feedback that arrives right away, along with small incentives, tends to make those costs seem smaller. A paper by Tanouri and colleagues in 2025 looked at how turning tasks into games helps people gain control during major shifts in behavior.

Nowhere is access easier than through smartphones and online tools, which deliver health programs to many people. Since 2020, more experts have begun calling this approach mHealth, showing its growing presence. A team led by Melo looked closely at these methods in young people, reviewing studies about digital nutrition support. Their findings appeared in Clinical Nutrition in 2025, focusing on how such tools shape habits, keep users involved, and affect whether teens stick with them.

A different view of health communication reveals surprising results when enjoyment guides the message. According to research led by Zhang in 2025, appearing in Frontiers in Communication, emotional connection matters as much as clear information. Engagement happens through comments, shares, or reactions - simple acts that push content forward. Spread occurs less due to strong evidence, more because trusted individuals repeat what they see. Familiarity fuels transmission, not just truth. Repetition by known figures drives visibility beyond factual strength.

4.4. Evaluation in Terms of Brand Strategies and Consumer Relationships

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Findings shared by Suleiman-Martos et al. (2021) in Nutrients - based on an extensive analysis - indicate that play-based tactics may boost eating decisions, dietary patterns among young people, even bodily composition in those age groups.

Research conducted by Rosati et al. (2024) published in the Journal of Computers in Education suggests that digital games may improve dietary habits while simultaneously capturing children's interest in nutrition science.

Words such as sustainability, food waste, and carbon footprint turn up frequently in consumer habit research. When tracking changes in routines, researchers spot digital aids playing a role in shaping everyday actions. Published work from Lim and Kumar in 2025, appearing in Business Strategy and the Environment, looked closely at several examples to map this trend.

Starting off, Zhang and colleagues in 2025 looked at gamification's role in shaping brand loyalty, revealing noticeable improvements in emotional investment, perception, because of interactive design.

4.5. Findings Regarding the Child and Adolescent Population

Published in JMIR Serious Games, Wang and colleagues' 2025 review found such approaches boosted movement while curbing inactive time in young groups.

One way to look at it, according to Gkintoni et al. (2024) in a behavioral science review, shows how adding game features can boost youth well-being - both body and mind.

A 2025 analysis by Alamer, featured in the International Journal of Child Health and Nutrition, explored how games are used in youth health through a data-driven review. That work found yearly expansion at 32.98%.

Following Ezezika et al.'s 2018 work, a small trial explored how game-like learning influences food awareness in Nigerian teens. After taking part, students began viewing healthy eating differently - favoring apples, carrots, and similar items more often. Though limited in scale, the outcome hints at broader relevance beyond Western settings.

4.6. Technological Advances and Digital Transformation

These days, fitness trackers, phone applications, and online systems are becoming common ways to deliver gamified programs. According to Wang et al. (2025), measuring movement and sitting time with tools such as the ActiGraph GT3X+, step counters, or mobile software provides reliable information when assessing how well game-like features work.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

A sense of story and visual design in gamified settings can strengthen how internal drive influences actions during learning, according to Treiblmair and Putz from 2020. Published in Computers in Human Behavior, Wang alongside others in 2024 framed what it means when customer experiences are shaped by game-like features - later testing tools meant to measure such effects.

4.7. Limitations of the Study

This study faces certain constraints due to its reliance on just two sources - Web of Science and Scopus - for data collection.

Looking again, the approach centered on ideas like diet and game-like elements instead of key phrases tied to promotion - terms such as 'social marketing,' 'consumer behavior,' or 'brand loyalty' were left out.

Although bibliometric methods map research trends, they rarely explore study details up close.

Fourth, relying on merely two Turkish studies weakens broader conclusions about national patterns. Over time, research has mostly focused on brief programs. As Melo et al. (2025) pointed out, keeping people involved - and seeing lasting results - is still difficult, since benefits often fade within weeks.

4.8. Recommendations for Marketing Applications

When game elements such as badges or tasks fit naturally within tracking tools, results improve. Research findings from Melo and colleagues in 2025 confirm this mix works well. When playful elements join health communication, involvement tends to rise. Different segments of people respond to tailored game-style tactics in varied ways. Rather than aiming wide, successful efforts rely on precision in structure.

When it comes to schools and learning centers, digital games designed around nutrition lessons offer an alternative way to teach kids about food choices. Instead of passive listening, learners respond more actively to challenges built into gameplay. Body measurements like waist size and body mass index shifted slightly after children used these playful methods consistently, as shown by Viggiano's team in 2015. Learning through play may quietly influence both behavior and physical markers at once.

4.9. Recommendations for Future Research

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Looking into how gamification impacts various customer groups could offer useful insights. Research behavior reactions to game-like designs remains a key gap, according to a parallel 2025 synthesis led by Xu.

Despite common trends, collaboration across fields like marketing, nutrition science, and tech remains limited. One way to begin might be by exploring how gamified systems function within Turkey's unique social landscape. Though research exists elsewhere, testing locally built models could reflect real-world conditions more accurately.

Looking ahead, research has largely focused on brief programs so far. To understand lasting influence, investigations tracking how game-like features shape customer habits and attachment to brands over extended periods are needed instead.

Looking ahead, studies must dig deeper into gamification's role in shaping greener habits, as highlighted by Lim and Kumar (2025).

5. CONCLUSION

This study charts the landscape of gamification linked to healthy eating habits through a marketing lens, drawing on 59 articles sourced from Web of Science and Scopus covering 2010 to 2026.

Growth in the area has accelerated sharply since 2019, marked by a sixfold increase that year, building on a steady annual rise near 31%. While research output spans two dozen nations, dominance sits clearly with China and the United States. Instead of blending together, themes sort into three clear groups - centered on well-being and shifting habits, school-based knowledge transfer, along with eco-awareness and planetary limits. Because gamification connects closely with ideas like Self-Determination Theory, the Theory of Planned Behavior, and the SOR Model, it fits well within established views on consumer actions (Chen et al., 2024; Tan et al., 2025). When used in social marketing plans, game-like features show clear effectiveness (Truong, 2025). Brand loyalty and deeper user involvement often rise when these techniques are applied (Zhang et al., 2025).

This work stands out because it offers the earliest full-scale mapping of studies linking diet, game-like techniques, and market strategies. Instead of treating topics separately, it weaves together ideas from social marketing with patterns in how people make food choices.

Ultimately, gamification stands out as an effective method to encourage healthier food choices through marketing. With digital tools now common and gaming part of everyday life, this tactic

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

can connect with large groups - whether aimed at profit or public benefit. Looking ahead, studies should explore how different audiences respond, whether effects last, how adjustments across cultures work, and if outcomes endure over time.

REFERENCES

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), 179-211. https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T

Alamer, A. S. (2025). Gamification in child and adolescent health: Trends, applications, and policy relevance for mental well-being, physical activity, and nutrition. International Journal of Child Health and Nutrition, 14(3), 258-269. https://doi.org/10.6000/1929-4247.2025.14.03.5

Alghamdi, A., & Bitar, H. (2023). A systematic review of gamification in nutrition education for children. Journal of Nutritional Science, 12, e45. https://doi.org/10.1017/jns.2023.45

Andreasen, A. R. (2002). Marketing social marketing in the social change marketplace. Journal of Public Policy & Marketing, 21(1), 3-13. https://doi.org/10.1509/jppm.21.1.3.17602

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. Journal of Informetrics, 11(4), 959-975. https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007

Azevedo, J., Padrão, P., Gregório, M. J., Almeida, C., Moutinho, N., Lien, N., & Barros, R. (2019). A web-based gamification program to improve nutrition literacy in families with children aged 8 to 12 years. Journal of Nutrition Education and Behavior, 51(3), 326-334. https://doi.org/10.1016/j.jneb.2018.10.008

Baas, J., Schotten, M., Plume, A., Côté, G., & Karber, R. (2020). Scopus as a curated, high-quality bibliometric data source for academic research in quantitative science studies. Quantitative Science Studies, 1(1), 377-386. https://doi.org/10.1162/qss_a_00019

Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Prentice-Hall.

Baranowski, T., Ryan, C., Hoyos-Cespedes, A., & Lu, A. S. (2019). Nutrition education and dietary behavior change games: A scoping review. Games for Health Journal, 8(3), 153-176. https://doi.org/10.1089/g4h.2018.0070

Barthold, S., Bonn, I., & Rotter, M. (2016). Fostering sustainable nutrition behavior through gamification. Sustainability, 8(1), 67. https://doi.org/10.3390/su8010067

Berger, V., & Jung, H. (2024). Gamification preferences in nutrition apps: A mixed-methods study. DIGITAL HEALTH, 10, 1-15. https://doi.org/10.1177/20552076241234567

Birkle, C., Pendlebury, D. A., Schnell, J., & Adams, J. (2020). Web of Science as a data source for research on scientific and scholarly activity. Quantitative Science Studies, 1(1), 363-376. https://doi.org/10.1162/qss_a_00018

Blondel, V. D., Guillaume, J. L., Lambiotte, R., & Lefebvre, E. (2008). Fast unfolding of communities in large networks. Journal of Statistical Mechanics: Theory and Experiment, 2008(10), P10008. https://doi.org/10.1088/1742-5468/2008/10/P10008

Booth, A. (2016). Searching for qualitative research for inclusion in systematic reviews: A structured methodological review. Systematic Reviews, 5(1), 74. https://doi.org/10.1186/s13643-016-0249-x

Borgatti, S. P. (2005). Centrality and network flow. Social Networks, 27(1), 55-71. https://doi.org/10.1016/j.socnet.2004.11.008

Bradford, S. C. (1934). Sources of information on specific subjects. Engineering, 137, 85-86.

Bramer, W. M., Giustini, D., de Jonge, G. B., Holland, L., & Bekhuis, T. (2016). De-duplication of database search results for systematic reviews in EndNote. Journal of the Medical Library Association, 104(3), 240-243. https://doi.org/10.3163/1536-5050.104.3.014

Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of bibliometrics. Scientometrics, 12(5-6), 373-379. https://doi.org/10.1007/BF02016680

Brookes, B. C. (1969). Bradford's law and the bibliography of science. Nature, 224(5223), 953-956. https://doi.org/10.1038/224953a0

Callon, M., Courtial, J. P., & Laville, F. (1991). Co-word analysis as a tool for describing the network of interactions between basic and technological research: The case of polymer chemistry. Scientometrics, 22(1), 155-205. https://doi.org/10.1007/BF02019280

Callon, M., Courtial, J. P., Turner, W. A., & Bauin, S. (1983). From translations to problematic networks: An introduction to co-word analysis. Social Science Information, 22(2), 191-235. https://doi.org/10.1177/053901883022002003

Carbone, E. T., & Zoellner, J. M. (2012). Nutrition and health literacy: A systematic review to inform nutrition research and practice. Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 112(2), 254-265. https://doi.org/10.1016/j.jada.2011.08.042

Chavarro, D., Tang, P., & Ràfols, I. (2017). Why researchers publish in non-mainstream journals: Training, knowledge bridging, and gap filling. Research Policy, 46(9), 1666-1680. https://doi.org/10.1016/j.respol.2017.08.002

Chen, H., Liu, Y., & Zhang, X. (2024). How does gamification improve purchase intention? Through the lens of perceived brand coolness and time poverty. Behavioral Sciences, 14(12), 1234. https://doi.org/10.3390/bs14121234

Chen, Y. S., & Chang, C. H. (2012). Enhance green purchase intentions: The roles of green perceived value, green perceived risk, and green trust. Management Decision, 50(3), 502-520. https://doi.org/10.1108/00251741211216250

Chichirez, C. M., & Purcarea, V. L. (2024). Social marketing and health promotion. Journal of Mediçine and Life, 17(1), 1-8. https://doi.org/10.25122/jml-2024-0001

Chiu, W. H., Chen, C. C., & Chang, Y. S. (2025). Gamification tracking green eating intentions and behaviors: Using the theory of planned behavior. Environmental Development, 54, 101153. https://doi.org/10.1016/j.envdev.2025.101153

Chou, Y. K. (2015). Actionable gamification: Beyond points, badges, and leaderboards. Octalysis Media.

Chow, C. Y., Riantiningtyas, R. R., Kanstrup, M. B., Papavasileiou, M., Liem, G. D., & Olsen, A. (2020). Can games change children's eating behaviour? A review of gamification and serious games. Food Quality and Preference, 80, 103823. https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2019.103823

Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: Review, analysis, and cooperative study among tools. Journal of the American Society for Information Science and Technology, 62(7), 1382-1402. https://doi.org/10.1002/asi.21525

Confraria, H., & Godinho, M. M. (2015). The impact of African science: A bibliometric analysis. Scientometrics, 102(2), 1241-1268. https://doi.org/10.1007/s11192-014-1463-8

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Contento, I. R. (2011). Nutrition education: Linking research, theory, and practice (2nd ed.). Jones & Bartlett Learning.

Cooper, C., Booth, A., Varley-Campbell, J., Britten, N., & Garside, R. (2018). Defining the process to literatüre searching in systematic reviews: A literatüre review of guidance and supporting studies. BMC Medical Research Methodology, 18(1), 85. https://doi.org/10.1186/s12874-018-0545-3

Csardi, G., & Nepusz, T. (2006). The igraph software package for complex network research. InterJournal, Complex Systems, 1695(5), 1-9.

Dangelico, R. M., & Vocalelli, D. (2017). Green marketing: An analysis of definitions, strategy steps, and tools through a systematic review of the literatüre. Journal of Cleaner Production, 165, 1263-1279. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.07.184

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. Canadian Psychology, 49(3), 182-185. https://doi.org/10.1037/a0012801

Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining gamification. Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 9-15. https://doi.org/10.1145/2181037.2181040

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. Journal of Business Research, 133, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Egghe, L. (1986). On the 80/20 rule. Scientometrics, 10(1-2), 55-68. https://doi.org/10.1007/BF02016754

Egghe, L. (2006). Theory and practise of the g-index. Scientometrics, 69(1), 131-152. https://doi.org/10.1007/s11192-006-0144-7

Egghe, L., & Ravichandra Rao, I. K. (1992). Classification of growth models based on growth rates and its applications. Scientometrics, 25(1), 5-46. https://doi.org/10.1007/BF02016845

European Commission. (2021). Horizon Europe: Strategic plan 2021-2024. Publications Office of the European Union.

Ezezika, O., Oh, J., Edeagu, N., & Boyo, W. (2018). Gamification of nutrition: A preliminary study on the impact of gamification on nutrition knowledge, attitude, and behaviour of adolescents in Nigeria. Nutrition and Health, 24(3), 137-144. https://doi.org/10.1177/0260106018782211

Freeman, L. C. (1978). Centrality in social networks conceptual clarification. Social Networks, 1(3), 215-239. https://doi.org/10.1016/0378-8733(78)90021-7

Garfield, E. (1972). Citation analysis as a tool in journal evaluation. Science, 178(4060), 471-479. https://doi.org/10.1126/science.178.4060.471

Garfield, E. (1979). Citation indexing: Its theory and application in science, technology, and humanities. Wiley.

Garfield, E. (1980). Bradford's law and related statistical patterns. Essays of an Information Scientist, 4, 476-483.

Gazni, A., Sugimoto, C. R., & Didegah, F. (2012). Mapping world scientific collaboration: Authors, institutions, and countries. Journal of the American Society for Information Science and Technology, 63(2), 323-335. https://doi.org/10.1002/asi.21688

Gee, J. P. (2003). What video games have to teach us about learning and literacy. Palgrave Macmillan.

Gkintoni, E., Vantaraki, F., Skoulidi, C., Anastassopoulos, P., & Vantarakis, A. (2024). Promoting physical and mental health among children and adolescents via gamification—A conceptual systematic review. Behavioral Sciences, 14(2), 102. https://doi.org/10.3390/bs14020102

GSMA. (2019). The mobile economy 2019. GSM Association.

Habib, S., Hamadneh, N. N., & Hassan, A. (2024). Digital transformation and consumer behavior: A systematic review. Journal of Business Research, 175, 114567. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.114567

Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does gamification work? A literatüre review of empirical studies on gamification. Proceedings of the 47th Hawaii International Conference on System Sciences, 3025-3034. https://doi.org/10.1109/HICSS.2014.377

Hammedi, W., Leclerq, T., & Van Riel, A. C. R. (2025). Gamification in customer experience: A systematic literatüre review. Acta Psychologica, 243, 104150. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.104150

Harzing, A. W., & Alakangas, S. (2016). Google Scholar, Scopus and the Web of Science: A longitudinal and cross-disciplinary comparison. Scientometrics, 106(2), 787-804. https://doi.org/10.1007/s11192-015-1798-9

Higgins, J. P., Thomas, J., Chandler, J., Cumpston, M., Li, T., Page, M. J., & Welch, V. A. (Eds.). (2019). Cochrane handbook for systematic reviews of interventions (2nd ed.). Wiley.

Hirsch, J. E. (2005). An index to quantify an individual's scientific research output. Proceedings of the National Academy of Sciences, 102(46), 16569-16572. https://doi.org/10.1073/pnas.0507655102

Holzmann, S. L., Schäfer, H., Groh, G., Plecher, D. A., Klinker, G., Hauner, H., & Holzapfel, C. (2019). Short-term effects of the serious game Fit, Food, Fun on nutritional knowledge: A pilot study among children and adolescents. Nutrients, 11(9), 2031. https://doi.org/10.3390/nu11092031

IBGE. (2020). Pesquisa Nacional de Saúde 2019. Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística.

Iribarren, S. J., Cato, K., Falzon, L., & Stone, P. W. (2017). What is the economic evidence for mHealth? A systematic review of economic evaluations of mHealth solutions. PloS One, 12(2), e0170581. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0170581

Johnson, D., Deterding, S., Kuhn, K. A., Staneva, A., Stoyanov, S., & Hides, L. (2016). Gamification for health and wellbeing: A systematic review of the literatüre. Internet Interventions, 6, 89-106. https://doi.org/10.1016/j.invent.2016.10.002

Koivisto, J., & Hamari, J. (2019). The rise of motivational information systems: A review of gamification research. International Journal of Information Management, 45, 191-210. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2018.10.013

Kotler, P., & Lee, N. R. (2008). Social marketing: Influencing behaviors for good (3rd ed.). Sage Publications.

Lacap, J. P., Cham, T. H., & Lim, X. J. (2023). The impact of gamification on consumer engagement and loyalty. Journal of Retailing and Consumer Services, 72, 103267. https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2023.103267

Landis, J. R., & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. Biometrics, 33(1), 159-174. https://doi.org/10.2307/2529310

Larivière, V., Gingras, Y., Sugimoto, C. R., & Tsou, A. (2015). Team size matters: Collaboration and scientific impact since 1900. Journal of the Association for Information Science and Technology, 66(7), 1323-1332. https://doi.org/10.1002/asi.23266

Larsen, P. O., & von Ins, M. (2010). The rate of growth in scientific publication and the decline in coverage provided by Science Citation Index. Scientometrics, 84(3), 575-603. https://doi.org/10.1007/s11192-010-0202-z

Lefebvre, C., Glanville, J., Briscoe, S., Featherstone, R., Littlewood, A., Marshall, C., ... & Wieland, L. S. (2022). Searching for and selecting studies. In J. P. Higgins et al. (Eds.), Cochrane handbook for systematic reviews of interventions (pp. 67-107). Wiley.

Leong, C., Haszard, J. J., Lawley, B., Otal, A., Taylor, R. W., Szymlek-Gay, E. A., Fleming, E. A., Daniels, L., & Tey, S. L. (2021). Designing a video game to increase children's vegetable intake: A partiçipatory approach. Journal of Nutrition Education and Behavior, 53(10), 832-842. https://doi.org/10.1016/j.jneb.2021.07.002

Liao, S., & Ahn, J. (2025). The effects of gamification features on customer loyalty in mobile food delivery applications. Journal of Hospitality and Tourism Technology, 16(2), 234-251. https://doi.org/10.1108/JHTT-06-2024-0321

Liberati, A., Altman, D. G., Tetzlaff, J., Mulrow, C., Gøtzsche, P. C., Ioannidis, J. P., ... & Moher, D. (2009). The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions. PLoS Mediçine, 6(7), e1000100. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000100

Lim, W. M., & Kumar, S. (2025). Gamification for sustainable consumption: A state-of-the-art overview and future agenda. Business Strategy and the Environment, 34(2), 1-25. https://doi.org/10.1002/bse.4021

Liu, Y., Zhang, H., & Wang, L. (2024). Gamification and customer retention in mobile commerce: A longitudinal study. Journal of Business Research, 178, 114723. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.114723

Lotka, A. J. (1926). The frequency distribution of scientific productivity. Journal of the Washington Academy of Sciences, 16(12), 317-323.

Martín-Martín, A., Orduna-Malea, E., Thelwall, M., & López-Cózar, E. D. (2018). Google Scholar, Web of Science, and Scopus: A systematic comparison of citations in 252 subject categories. Journal of Informetrics, 12(4), 1160-1177. https://doi.org/10.1016/j.joi.2018.09.002

McHugh, M. L. (2012). Interrater reliability: The kappa statistic. Biochemia Medica, 22(3), 276-282. https://doi.org/10.11613/BM.2012.031

McNeal, J. U. (2007). On becoming a consumer: The development of consumer behavior patterns in childhood. Butterworth-Heinemann.

Mehrabian, A., & Russell, J. A. (1974). An approach to environmental psychology. MIT Press.

Melo, G., Espírito Santo, R., Mas Clavel, E., Bosque Prous, M., Vidal-Alaball, J., Gil, J. F., ... & Agostinis-Sobrinho, C. (2025). Digital dietary interventions for healthy adolescents: A systematic review of behavior change techniques, engagement strategies, and adherence. Clinical Nutrition, 45, 43-52. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2025.01.013

Methley, A. M., Campbell, S., Chew-Graham, C., McNally, R., & Cheraghi-Sohi, S. (2014). PICO, PICOS and SPIDER: A comparison study of specifiçity and sensitivity in three search tools for qualitative systematic reviews. BMC Health Services Research, 14(1), 579. https://doi.org/10.1186/s12913-014-0579-0

Milne-Ives, M., Lam, C., De Cock, C., Van Velthoven, M. H., & Meinert, E. (2020). Mobile apps for health behavior change in physical activity, diet, drug and alcohol use, and mental health: Systematic review. JMIR mHealth and uHealth, 8(3), e17046. https://doi.org/10.2196/17046

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. PLoS Mediçine, 6(7), e1000097. https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097

Mongeon, P., & Paul-Hus, A. (2016). The journal coverage of Web of Science and Scopus: A comparative analysis. Scientometrics, 106(1), 213-228. https://doi.org/10.1007/s11192-015-1765-5

Mordor Intelligence. (2024). Gamification market: Growth, trends, COVID-19 impact, and forecasts (2024-2029). Mordor Intelligence.

Mukherjee, D., Lim, W. M., Kumar, S., & Donthu, N. (2022). Guidelines for advancing theory and practice through bibliometric research. Journal of Business Research, 148, 101-115. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.04.042

Newman, M. E. (2004). Fast algorithm for detecting community structure in networks. Physical Review E, 69(6), 066133. https://doi.org/10.1103/PhysRevE.69.066133

Nicolaisen, J. (2007). Citation analysis. Annual Review of Information Science and Technology, 41(1), 609-641. https://doi.org/10.1002/aris.2007.1440410120

Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. BMJ, 372, n71. https://doi.org/10.1136/bmj.n71

Patrick, H., & Williams, G. C. (2012). Self-determination theory: Its application to health behavior and complementarity with motivational interviewing. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 9(1), 18. https://doi.org/10.1186/1479-5868-9-18

Paul, J., & Criado, A. R. (2020). The art of writing literatüre review: What do we know and what do we need to know? International Business Review, 29(4), 101717. https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2020.101717

Peattie, K., & Crane, A. (2005). Green marketing: Legend, myth, farce or prophesy? Qualitative Market Research, 8(4), 357-370. https://doi.org/10.1108/13522750510619733

Pedersen, T. L. (2022). ggraph: An implementation of grammar of graphics for graphs and networks. R package version 2.1.0. https://CRAN.R-project.org/package=ggraph

Prensky, M. (2001). Digital game-based learning. McGraw-Hill.

Price, D. J. D. (1963). Little science, big science. Columbia University Press.

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? Journal of Documentation, 25(4), 348-349.

Punwatkar, S., & Verghese, M. (2025). Gamification elements and their impact on customer engagement: A systematic review. Journal of Interactive Marketing, 59, 45-62. https://doi.org/10.1177/10949968251234567

R Core Team. (2023). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing. https://www.R-project.org/

Raza, A., Khan, M., & Ahmed, S. (2024). The role of gamification in enhancing brand loyalty. Journal of Brand Management, 31(4), 389-405. https://doi.org/10.1057/s41262-024-00345-6

Rethlefsen, M. L., Kirtley, S., Waffenschmidt, S., Ayala, A. P., Moher, D., Page, M. J., ... & PRISMA-S Group. (2021). PRISMA-S: An extension to the PRISMA statement for reporting literatüre searches in systematic reviews. Systematic Reviews, 10(1), 39. https://doi.org/10.1186/s13643-020-01542-z

Richardson, W. S., Wilson, M. C., Nishikawa, J., & Hayward, R. S. (1995). The well-built clinical question: A key to evidence-based decisions. ACP Journal Club, 123(3), A12-A13.

Rogers, E. M. (2003). Diffusion of innovations (5th ed.). Free Press.

Rosati, R., Regini, L., Pauls, A., Strafella, E., Raffaelli, F., & Frontoni, E. (2024). Gamification in nutrition education: The impact and the acceptance of digital game-based intervention for improving nutritional habits. Journal of Computers in Education, 12, 367-390. https://doi.org/10.1007/s40692-024-00314-1

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68-78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Sardi, L., Idri, A., & Fernández-Alemán, J. L. (2017). A systematic review of gamification in e-Health. Journal of Biomedical Informatics, 71, 31-48. https://doi.org/10.1016/j.jbi.2017.05.011

Schardt, C., Adams, M. B., Owens, T., Keitz, S., & Fontelo, P. (2007). Utilization of the PICO framework to improve searching PubMed for clinical questions. BMC Medical Informatics and Decision Making, 7(1), 16. https://doi.org/10.1186/1472-6947-7-16

Seaborn, K., & Fels, D. I. (2015). Gamification in theory and action: A survey. International Journal of Human-Computer Studies, 74, 14-31. https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2014.09.006

Sheeran, P., & Webb, T. L. (2016). The intention-behavior gap. Social and Personality Psychology Compass, 10(9), 503-518. https://doi.org/10.1111/spc3.12265

Singh, V. K., Singh, P., Karmakar, M., Leta, J., & Mayr, P. (2021). The journal coverage of Web of Science, Scopus and Dimensions: A comparative analysis. Scientometrics, 126(6), 5113-5142. https://doi.org/10.1007/s11192-021-03948-5

Small, H. (1973). Co-citation in the scientific literatüre: A new measure of the relationship between two documents. Journal of the American Society for Information Science, 24(4), 265-269. https://doi.org/10.1002/asi.4630240406

Suleiman-Martos, N., García-Lara, R. A., Martos-Cabrera, M. B., Albendín-García, L., Romero-Béjar, J. L., Cañadas-De la Fuente, G. A., & Gómez-Urquiza, J. L. (2021). Gamification for the improvement of diet, nutritional habits, and body composition in children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. Nutrients, 13(7), 2478. https://doi.org/10.3390/nu13072478

Tan, G. W. H., Ooi, K. B., Leong, L. Y., & Lin, B. (2025). It's not all fun and games: Gamification in e-commerce on consumers' impulse buying of retail food products. British Food Journal, 127(3), 1-20. https://doi.org/10.1108/BFJ-04-2024-0361

Tanouri, A., Mulcahy, R., & Russell-Bennett, R. (2025). Gamified change: The transformative impact of reflection, empowerment, and gamification motivation. Journal of Consumer Behaviour, 24(1), 1-18. https://doi.org/10.1002/cb.70088

Treiblmaier, H., & Putz, L. M. (2020). Gamification as a moderator for the impact of intrinsic motivation: Findings from a multigroup field experiment. Learning and Motivation, 71, 101655. https://doi.org/10.1016/j.lmot.2020.101655

Truong, V. D., & Dang, N. V. T. (2022). Social marketing: A systematic review of research 1998-2020. Social Marketing Quarterly, 28(1), 25-67. https://doi.org/10.1177/15245004211069192

Tsou, H. T., & Putra, R. (2023). Gamification and customer engagement: The mediating role of perceived value. Journal of Business Research, 156, 113468. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113468

TUIK. (2023). Türkiye İstatistik Kurumu hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. Türkiye İstatistik Kurumu. https://data.tuik.gov.tr/

United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. United Nations. https://sdgs.un.org/2030agenda

van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. Scientometrics, 84(2), 523-538. https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3

van Eck, N. J., & Waltman, L. (2014). Visualizing bibliometric networks. In Y. Ding, R. Rousseau, & D. Wolfram (Eds.), Measuring scholarly impact (pp. 285-320). Springer.

Viggiano, A., Viggiano, E., Di Costanzo, A., Viggiano, A., Andreozzi, E., Romano, V., ... & Amaro, S. (2015). Kalèdo, a board game for nutrition education of children and adolescents at school. Scandinavian Journal of Public Health, 43(1), 54-60. https://doi.org/10.1177/1403494814561576

Visser, M., van Eck, N. J., & Waltman, L. (2021). Large-scale comparison of bibliographic data sources: Scopus, Web of Science, Dimensions, Crossref, and Microsoft Academic. Quantitative Science Studies, 2(1), 20-41. https://doi.org/10.1162/qss_a_00112

Wang, L., Chen, Y., & Zhang, H. (2024). Gamification-enabled customer experience and continuance intention towards digital platforms. Computers in Human Behavior, 156, 108234. https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108234

Wang, M., Xu, J., Zhou, X., Li, X., & Zheng, Y. (2025). Effectiveness of gamification interventions to improve physical activity and sedentary behavior in children and adolescents: Systematic review and meta-analysis. JMIR Serious Games, 13(1), e68151. https://doi.org/10.2196/68151

Wickham, H. (2016). ggplot2: Elegant graphics for data analysis (2nd ed.). Springer. https://ggplot2.tidyverse.org

World Health Organization. (2021). Noncommunicable diseases: Key facts. WHO. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases

Xi, N., & Hamari, J. (2020). Does gamification affect brand engagement and equity? A study in online brand communities. Journal of Business Research, 109, 449-460. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.11.058

Xu, F., Tian, M., Xu, G., Ayala, B. R., & Shen, W. (2024). Understanding Chinese consumers' gamification adoption: A parallel mediation model. Computers in Human Behavior, 153, 108099. https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.108099

Zhang, Y., Liu, X., & Wang, S. (2025). Consumer experience and perception in gamification marketing: The 'USE' model of gamification marketing's impact on consumer brand loyalty. Frontiers in Communication, 10, 1388020. https://doi.org/10.3389/fcomm.2025.1388020

Zichermann, G., & Cunningham, C. (2011). Gamification by design: Implementing game mechanics in web and mobile apps. O'Reilly Media.

Zoellner, J., Connell, C., Bounds, W., Crook, L., & Yadrick, K. (2011). Nutrition literacy status and preferred nutrition communication channels among adults in the Lower Mississippi Delta. Preventing Chronic Disease, 8(1), A04.

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. Organizational Research Methods, 18(3), 429-472. https://doi.org/10.1177/1094428114562629

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE GUILTY PLEASURE OF LATE-NIGHT FOOD DELIVERY: THE HEDONIC-MORAL CYCLE IN PLATFORM-MEDIATED FOOD CONSUMPTION

Assoc. Prof. Dr. Zührem YAMAN

Selçuk University, Faculty of Tourism, Department of Gastronomy and Culinary Arts

zyaman@selcuk.edu.tr - 0000-0001-9796-7063

Abstract

Midnight keeps calling, snacks repeat their cycle - joy pulls forward while guilt drags behind. Not just choices, these seconds become battles: immediate comfort against a whisper urging pause.

A fresh perspective came into view from Turkey, drawing on 105 social media entries gathered through netnography across platforms like X (formerly Twitter), Ekşi Sözlük, and Instagram. As themes intertwined with how people spoke online, small but telling actions started appearing in routine digital interactions.

A pattern takes shape slowly - excuses come early, framing added costs as sensible, until limits fade almost silently; talk of fixing habits follows much later. Instead of staying private, unease shows up in jokes and shared updates that make it feel common. Digital spaces do not just reflect choices - they gently weaken caution because of how they are built, guiding behavior through subtle signals placed deep within their flow.

A decision taken at night might seem sudden, although it usually comes from silent reflection. Instead of rashness hitting enter, it is routine built by tiny judgments made alone. Ethics appear quietly, despite what formulas predict. Unlike mindless swipes across screens, such actions hold meaning - influenced not by desire, but by steady thought under lit displays.

Keywords: Nighttime economy; Digital food ordering; Guilt-induced pleasure; Moral licensing; Netnography; Platform-mediated hospitality

1. Introduction

Worldwide, changes in meal habits are pushing online food delivery close to $288 billion by 2024 - forecasts point to over $505 billion by 2030, growing at around 9.4 percent annually (Grand View Research, 2025). Behind these figures lies a subtle transformation in daily life: how people plan, experience, and reflect on eating. Ordering isn’t just transactional

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

anymore; for many, it carries emotional weight, tied to ease, mood, and social bonds, enabled through smartphones and applications (Alt, 2021; Kaur et al., 2021; Talwar et al., 2021; Ying et al., 2024). With this evolution underway, researchers start rethinking traditional ideas of hospitality service, focusing more on ambiance, pace, and situational factors within digital exchanges (Pappas, 2022).

After ten in the night, food decisions begin to shift - different from daytime patterns. While meals earlier follow rules tied to health or budget, those guides fade as darkness spreads wide over sidewalks. Tiredness tugs at choices, along with loneliness, stress, a jittery energy, trouble sleeping, sometimes just the pull of something sweet felt deserved. Midnight does not arrive loud - it seeps in, soft but clear. When lights drop low, self-control tends to slip without notice. Late-night urges usually skip regular thinking patterns, showing gaps where discipline fades. Purchases made at night connect to feelings rarely active under sunlit conditions. What looks like eating turns into a quiet clash - immediate comfort pulling against personal boundaries. Hunger matters, certainly; yet hidden drives steer choices more strongly than stomach signals suggest. Decisions after dusk reveal tensions that daytime logic often overlooks.

Late at night, ordering food online often ties into what researchers call “guilty pleasures” - actions that feel good but also bring discomfort (Miao, 2011; Goldsmith et al., 2020; Sealey, 2024). These choices spark both enjoyment and inner conflict, such as shame or second thoughts, all at once (Goffin & Cova, 2019). While much research looks at guilty pleasures in terms of certain items - like sugary snacks or fast meals - attention stays fixed on how emotion and judgment form together during use (Ramanathan & Williams, 2007; Cao et al., 2025). Yet little work explores how time affects these feelings, especially when eating becomes an on-demand event shaped by screens and apps. Growth in digital meal orders reached about $288 billion globally by 2024, with projections near $505 billion by 2030, rising yearly at around 9.4% (Grand View Research, 2025). Behind those figures lie subtle shifts: mealtimes now bend less to habit, more to mood, access, or social bonds, guided by smartphones and interfaces (Alt, 2021; Kaur et al., 2021; Talwar et al., 2021; Ying et al., 2024). Nowhere is the change more clear than in how people sense a brand - through mood, momentary contact, through spaces built online. Hospitality reshapes service, not by checklist alone; presence gains strength when rhythm meets environment (Pappas, 2022).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

When shadows deepen past ten o'clock, how people choose food online shifts - drifting from earlier rhythms. Tiredness arriving, or solitude creeping close, nudges choices toward soothing bites, shaped by tension, alertness, lingering cravings after hours (Lin et al., 2022; Zmyslony & Pawlusiński, 2020). While care for health or budgets may guide actions under morning light, such discipline frays near midnight (Baumeister et al., 1998; Vohs & Heatherton, 2000). Between those silent hours - ten p.m. until five a.m. - impulses steer more clearly, exposing thin spots in usual restraint. Orders placed then reflect feelings seldom stirred while daylight lasts.

2. Theoretical Framework

2.1. Nighttime Hospitality and the Nighttime Economy

Nowadays, more scholars look at night-time activities within travel studies because city life runs around the clock (Lin et al., 2022; Zmyslony & Pawlusiński, 2020). Places like eateries, drinking spots, performance areas, alongside food couriers active after dark shape how people feel about a city. What happens when the sun goes down includes both face-to-face moments in real locations yet also touches on care-based actions meeting personal feelings, connection, and inner well-being (Eldridge & Smith, 2019; Pappas, 2022).

When darkness falls, daily patterns shift. Though activity slows, rhythms change in subtle ways.This timeframe is associated with conditions such as fatigue, loneliness, insomnia, and a reduced capacity for self-regulation (Baumeister et al., 1998). In tourism and hospitality literature, nighttime consumption has primarily been examined within the context of seeking entertainment, socialization, and experiences (Nofre & Eldridge, 2018). However, with digitalization, the nighttime hospitality experience has moved beyond physical spaces; services like platform-mediated food ordering have transformed into micro-experiences occurring within the home environment.

In this context, nighttime digital food ordering can be considered a new form of the night economy. Even if the consumer does not visit a physical restaurant, they participate in the service experience; the menu selection, ordering process, waiting for delivery, and consumption stages each generate a hospitality encounter (Rivera, 2019). This study expands the night economy literature by conceptualizing digital food ordering as a micro-level practice of nighttime hospitality.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.2. Platform-Mediated Hospitality Experience: The Expansion of the Service Encounter

In traditional hospitality literature, the concept of the "service encounter" focuses on the direct interaction between the customer and the service provider (Bitner, 1990). Still, digital platforms have reshaped how this interaction unfolds. Shaping the service now depends on algorithmic logic, layout choices, alerts, along with logistical routines (Alt, 2021; Kaur et al., 2021; Rini et al., 2024).

Cravings draped in shadow pull people toward lit displays rather than cooking spaces. While fingers scroll past food pictures, focus lingers where scores meet prices - decisions stretch past appetite alone. Layouts nudge vision gently, bending picks without force. A subtle turn in feeling arrives if known names sit near reduced labels. Midnight approaches, and slowly, the function of apps blurs - they become companions instead. Emotion shows up most oddly where tech leaves a soft mark. When glowing glass meets unspoken desire, chance appears quietly, almost by accident. Feelings shift subtly, not from speed, yet because wanting itself twists slightly.

This research views digital food platforms not merely as tools for delivery, but as spaces where customer engagement takes place online. Focusing on these contexts expands the notion of service interaction beyond physical locations, bringing brief virtual encounters into current hospitality practices.

2.3. Hedonic Consumption and Self-Reward

Below surface-level shopping behaviors lie emotional bonds with items, shaped by personal experiences (Hirschman & Holbrook, 1982). Food choices? Often guided less by hunger than by pleasure, relief, or small rewards. After sustained exertion, some turn to indulgent or so-called premium edibles - not due to nutritional need but as recognition of their own persistence (Ramanathan & Williams, 2007; Garg et al., 2007).

By evening, self-indulgence often increases. When willpower weakens after daylight hours, individuals may believe they deserve minor treats - a justification crafted internally (Kivetz & Simonson, 2002). Rather than pure delight, seeking pleasure shifts toward justifying decisions already made. Seemingly impulsive desires begin functioning as logic shaped by habit.

Looking at pleasure-driven spending in night-time settings reveals new angles on timing's role. Nightlife dining choices, shaped by ideas of treating oneself, show how rewards tie into when people act. Instead of just what they buy, attention shifts to hours when decisions unfold. Digital

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

orders after dark reflect personal justification more than impulse alone. Through this lens, indulgence links closely to time-bound habits. Insights emerge not from totals spent but moments chosen. Behavior gains meaning from late-night contexts others overlook. What counts appears less in quantity and more in scheduling patterns. Moments matter as much as motives behind them. This approach adds clock-based insight where earlier work focused on traits or products.

2.4. Self-Control Breakdown and Cognitive Dissonance

Later in the day, tiredness tends to weaken discipline, making slip-ups more likely. Though people aim to stay consistent with future plans, effort drains over time - evidence shows mental stamina fades (Baumeister et al., 1998; Muraven & Baumeister, 2000). When energy drops, choices grow less thoughtful, especially after sunset. Night brings a rise in spontaneous actions because earlier demands exhaust control systems slowly. Rather than failing by nature, willpower falters when stretched too far across hours.

After seeking pleasure through consumption, a person might notice a mismatch between what they do and who they see themselves as. According to cognitive dissonance theory, such inner conflict brings discomfort - prompting efforts to ease it (Festinger, 1957; Harmon-Jones & Mills, 2019). Feelings like regret or guilt voiced following late-night purchases reflect spoken signs of that unease.

This research frames lapses in self-control less as personal failure, instead seeing them as moments shaped by time and setting. What happens inside the mind often shows up differently online, shaped by how groups make sense of struggle. Yet confidence in classic views of discipline has weakened. Studies trying to repeat past findings point to inconsistent outcomes when testing if willpower runs out (Carter et al., 2015; Friese et al., 2019), making the battery metaphor seem less solid. In similar fashion, it is unclear if internal tension affects all people the same way (Cooper, 2019). Given these uncertainties, lapses in control are seen here not as universal laws, but as fluid responses tied to context.

2.5. Moral Licensing and Compensatory Discourse

One idea found in research says people excuse later actions after doing something good earlier (Blanken et al., 2015; Merritt et al., 2010). Take phrases like “I worked hard” or “I’m being careful during the week” - these often come up when justifying choices made at night. Because past effort feels like it earns room for slip-ups, behavior shifts without guilt. What matters is

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

how fairness gets measured internally. Now and then, tiny actions turn into big justifications. What comes next depends on balance, whether it exists or not.

Midnight cravings arrive, yet meals are justified by promises soon made. A workout waits - scheduled for tomorrow, whispered into the quiet. Balance feels possible, though only in theory. Movement gets postponed, framed as a deal struck across days. Tomorrow offers room to fix what went wrong. Though things seem under control today, they shift toward later moments. Doing something stays on hold until after rest. Decisions taken at night come with soft excuses. Effort ahead appears sufficient - "I will watch myself then." This pause works much like a delayed attempt to correct course (Rabiau et al., 2006), though such corrections rarely bring lasting change. Over time, old behaviors tend to resurface - repeating in loops. Rather than viewing moral licensing as a straight-line trade between right and wrong, this research sees it as part of a repeating cycle tied to self-control during night-time service settings. Yet doubt remains among some scholars. Evidence drawn from several investigations reveals inconsistent results, with the effect frequently fading under large-scale conditions (Blanken et al., 2015; Simbrunner and Schlegelmilch, 2017). Context matters - outcomes change depending on environment and cultural context (Mullen and Monin, 2016). Instead of seeing moral licensing as stable, this analysis approaches it as something fluid, reshaped through nightly exchanges in service work.

3. Method

3.1. Research Design: Netnographic Approach

This investigation applied a netnographic approach, aiming to explore how nighttime online food orders involve shifting phases of enjoyment, remorse, and corrective actions. Though focused on digital behaviors, it traced emotional patterns that emerge after placing late-hour meals. Because interactions happen remotely, the method captured natural expressions within virtual spaces. While participants acted independently, recurring themes appeared across their choices. From these traces, insights formed about temporary satisfaction followed by regret. Then, attempts to balance consequences often surfaced soon afterward.Netnography is a qualitative method that enables the systematic analysis of consumer narratives naturally generated in online environments (Kozinets, 2010, 2015, 2020; Kozinets & Gretzel, 2024). When it comes to hospitality, netnography fits well for studying how people share service experiences online - feelings and personal accounts often come through clearly without filtering (Lu & Stepchenkova, 2015; Costello et al., 2017; Khan & Fatma, 2023).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Aiming to understand personal views on late-night digital food orders, this work focuses on people's spoken reflections. Staying out of interactions, the investigator simply listened without stepping into conversations. Interpretations emerge directly from what users express, shaped by their unique nightly routines.

3.2. Context: Nighttime Digital Hospitality Practices in Turkey

Young adults fill city streets after dark, shaping Turkey’s vibrant night-time food culture. Digital apps make meal delivery fast, especially where populations are dense. In big towns, late-night orders rise not just to satisfy appetite - many turn to food as a way to unwind. Urban life moves quickly; meals arrive at doorsteps while routines shift. Eating late becomes part of managing pressure, woven into evenings without fanfare.

This situation makes visible those small-scale hospitality interactions shaped by digital platforms after dark, fitting the research aim. Though focused on Turkey, insights might apply elsewhere in cities where similar services operate. Growth marks the country's online meal ordering scene now, led by homegrown apps like Yemeksepeti and Getir (Chiu & Cho, 2024; Koç & Aydin, 2024).

3.3. Data Source and Sample

Late at night, people across Turkey shared thoughts about food deliveries through different digital spaces. Not every site worked the same - each shaped expression in its own way. From Twitter/X came bursts of immediate reaction, full of feeling, unfolding moment by moment. Over on Ekşi Sözlük, entries unfolded slowly, like personal essays with reflection threaded throughout. Pictures shaped stories on Instagram, guided by short notes beneath each frame. Not chosen at random - each example carried qualities vital for deeper insight. When deliberate choices met strict criteria, recurring shapes slowly surfaced. On every platform, differences added power instead of confusion. Separate tones widened scope while keeping meaning intact. A decade earlier, Kozinets already saw value in depth over sheer numbers. Importance lay less in quantity - more in nuance.

A time frame defines the first requirement - entries must cover meals bought from 10 p.m. to 5 a.m. Following that, personal experience matters most; only narratives where someone took part directly qualify. Feelings matter too, since reflections on pleasure, guilt, regret, or trying to fix past choices need to appear. When these elements combine, they form the full picture. One hundred five messages met all criteria for review. During October 2025 through December

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2025, information was gathered from social media entries. Repetition in key ideas appeared clearly once the initial fifty had been reviewed. By the seventy-fifth entry, no meaningful new themes emerged. Still, researchers continued until one hundred five posts were collected, supporting stronger conclusions. The method follows principles common in developing theories from qualitative data, where depth of insight matters more than broad coverage (Glaser & Strauss, 1967; Charmaz, 2014).

Summarizing platform spread and material traits, Table 1 outlines the dataset's structure. Because netnographic inquiry limits direct oversight of user demographics, interpretation relies on profile data alongside post features instead. Short bursts dominate Twitter/X and Instagram - often capturing real-time sentiment. In contrast, entries on Ekşi Sözlük unfold more slowly, taking a reflective, story-like form that questions personal stance.

Table 1. Data Source Distribution

Platform	n	Percentage	Content Type	Discourse
Twitter/X	42	40.0%	Short, instantaneous posts	Emotional, spontaneous, humorous
Ekşi Sözlük	38	36.2%	Detailed narrative entries	Reflexive, ironic, confessional
Instagram	25	23.8%	Stories and comments	Visual, performative, community-oriented
Total	105	100%		

Because netnographic methods rely on observed online behavior, standard demographic controls do not apply here. Clues like profile details, word choices, and site features suggest users tend to live in cities and are comfortable with digital tools - yet such patterns serve only as loose hints about identity, never exact measures. These signs help frame context without confirming who exactly is participating.

3.4. Data Collection Process

Data collection was conducted in three stages:

Stage 1 – Screening: Searches were conducted on platforms using keywords such as "late-night order," "I couldn't resist," "my diet is ruined," "I deserve it," and "late-night pizza."

Stage 2 – Filtering: Advertisements, bot posts, and out-of-context statements were removed.

Stage 3 – Anonymization: Usernames and identifying details were excluded from the dataset. Quotes were marked with anonymous codes (K1, K2...).

The data was archived in text format and transferred to the analysis software.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

3.5. Data Analysis: Multi-Layered Thematic and Micro-Discourse Analysis

A first phase of review unfolded, grounded in the methodological outline proposed by Braun and Clarke in 2006. Afterward, a second pass refined initial observations through structured interpretation.

During step one, researchers reviewed each segment of text carefully; thirty-eight starting labels emerged from that process. Phrases showing repeated themes appeared frequently - among them, talk about being worthy, statements stressing powerlessness, mentions of recurring struggles, hopes tied to later rewards, shared acceptance of hardship, along with jokes used to soften pain. A close look at wording revealed these patterns gradually. Each label reflected specific ways participants framed their experiences through speech

During stage two, connections among initial codes formed five broader themes tied to theory - starting with how justifications shape moral claims. Following that, patterns emerged where individuals repeatedly undermined their own ethical positions. Next came delays in addressing wrongdoing, revealing a tendency to postpone accountability. Group-based blame showed up later, spreading responsibility across many rather than focusing it. Finally, digital platforms shaped emotional responses, acting as buffers within the cycle. Each theme maps onto a distinct movement in the Hedonic Moral Regulation Cycle.

Looking more closely at language patterns, researchers paid attention to certain words and forms within the texts. The term "again" kept appearing, pointing toward repetition rather than progress. Sentences using “will” or “shall” tended to push responsibility into later time frames. Phrases like “all of us” spread blame across groups instead of locating it individually. Small features of speech helped shape how guilt was managed. Meaning emerged not just from what was said, but how it was phrased.

3.6. Reliability and Analytical Soundness

Aiming for stronger analysis, the research followed trustworthiness guidelines set out by Lincoln and Guba in 1985. A clear coding guide came first - developed before any data work began. Two full cycles of coding ensured patterns emerged more reliably. With only one person handling interpretation, checks between coders weren’t possible. Yet depth was preserved through consistent reflection on personal influence throughout. Notes marked with dates tracked each choice made while analyzing. Doubts about initial readings surfaced often, recorded just like conclusions. Transparency grew from these ongoing self-checks, supported

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

by Creswell and Poth's 2018 approach. Still, negative instances received close attention through structured review, while key patterns drew comparison against prior studies. By doing so, the approach works to reduce personal bias common in qualitative work, at the same time supporting broader relevance of results.

Testing the cyclical model meant paying close attention to material that broke away from expected trends - so-called negative cases - as suggested by Patton in 2015. Out of all entries, fourteen (that is, 11.7 percent) stood apart because they ran counter to dominant themes. Six showed no sign of guilt whatsoever: people openly defended nighttime eating habits with lines like "Eating at night is my right; why should I feel guilty?". Such views reflect an advanced stage where social acceptance has taken full hold. Five others claimed complete stoppage, using phrases such as "I no longer order food at night," though most accounts relied on memories rather than present behavior. Three instances pinned discomfort not on personal failure but on outer influences - like ads or group dynamics - shifting blame beyond oneself. Each outlier adds texture to how the pattern operates when pushed to its edges. Not every instance fits neatly - some challenge the idea of how platforms soften emotional impact. When negative examples are examined, gaps in the framework appear, yet they expose different patterns of shared adjustment and digital influence.

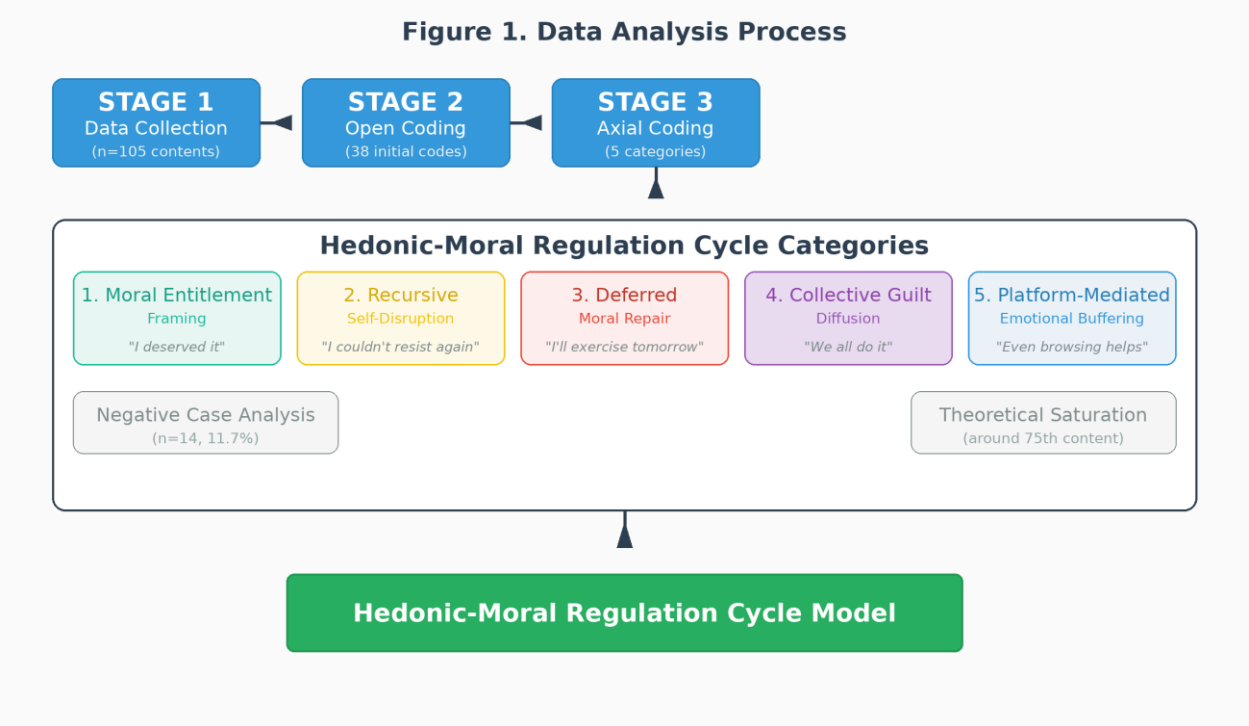

3.7. Ethical Considerations

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Public data formed the basis of this research. Identifiable details about users remained uncollected. Focus stayed on how people talk, rather than who they are - following Kozinets (2010).

4. Findings

Morning light hasn't yet touched the habits shaped after dark, where buying food online becomes more than craving - it loops through self-permission first. A justification builds slowly, rooted less in hunger, more in earned right. This sense of deserving opens the door, followed by inner resistance that interrupts its own flow. The mind stumbles, aware yet continuing, caught in repetitive hesitation rather than decisive choice. Later comes an attempt to make peace with the decision - not immediately, but delayed, like repaying a debt set too far into future time. Shared behavior softens personal blame; others do it too, so regret spreads thin across many instead of weighing on one. Feelings get handled at a distance, shaped by how apps look - tones, icons, simplicity - not by talking them through. This loop runs sideways: want sparks shame, shame opens room for excuse, excuse reignites want. Structure guides reaction before words appear.

4.1. The Moral Entitlement Framing: The "I Deserve It" Narrative

Much of the time, buying something late at night online ties back to how individuals justify decisions using morality. They frequently claim they deserve it - that belief surfaces repeatedly. Because they link spending to hard work or tension, the logic leans on treating themselves like a prize

"I worked all day, so I ordered pizza at 1 a.m. I deserve it." (K12)

"I don't think about calories after that hour; all I want is a little peace." (K54)

"I'm so tired; this is my reward." (K31)

It begins with the way individuals own their decisions, speaking about them not as reflexes but as intentions. Because they feel entitled, phrases like "I deserve it" appear frequently, turning purchases into acknowledgments of hard work. Through this lens, behavior labeled rash gains justification as self-maintenance. Thus, habits judged as failures shift toward normal acts of reward. Research indicates evening downtime recasts desire fulfillment as something justified - almost ceremonial in nature.It begins with the way individuals own their decisions, speaking about them not as reflexes but as intentions. Because they feel entitled, phrases like "I deserve it" appear frequently, turning purchases into acknowledgments of hard work. Through this lens, behavior labeled rash gains justification as self-maintenance. Thus, habits judged as failures

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

shift toward normal acts of reward. Research indicates evening downtime recasts desire fulfillment as something justified - almost ceremonial in nature.

4.2. Recurrent Self-Control Failure: "I Just Couldn't Resist Again"

Once pleasure takes hold, the breakdown of restraint shows up next. People report acting out in ways they see as repeated slips in discipline

"I just couldn't resist again, I told myself." (K19)

"It's the same story every night." (K29)

"The diet automatically goes out the window after 2 a.m." (K44)

Notably, the term 'again' stands out within this context. Its presence suggests repetition rather than an isolated incident - pointing to a pattern unfolding over time. Awareness surfaces alongside powerlessness when hearing "again," capturing two opposing states at once. In much the same way, saying "I couldn't resist" hints at intention existing beside lack of restraint. Such wording fits what researchers describe as lapses in self-regulation - a notion explored by Baumeister and colleagues in 1998. Yet, unlike general accounts, this instance links the lapse directly to timing

"I pay attention during the day, but when night falls, my willpower disappears." (K63)

What emerges here points to self-control being tied more closely to moments of instability over time, instead of fixed flaws in personal makeup.

4.3. Deferred Moral Reparation: "I'll Make It Up Tomorrow"

After losing control, people often shift toward making up for it. They mention actions they will take later, hoping to balance things out. Guilt drives talk of what comes next. Future plans surface as a way to feel better now. What follows is less about fixing and more about soothing. A promise to change becomes the response. Later efforts are framed as repair. Words replace immediate action. Intent steps in when behavior falls short. The mind reaches for correction through speech

"I'll exercise tomorrow." (K27)

"I'm already being careful during the week." (K72)

"I'll eat only salad tomorrow." (K15)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Notice how often the future comes up here. Phrases such as "I'll do" or "I'll eat" suggest a shift of responsibility ahead in time. Though pushing things forward may ease discomfort now, it leaves patterns unchanged over time. One remark stands out - showing just how repetitive this process tends to become

"I break my routine every night and start over in the morning." (K33)

Compensation often follows repeated actions, yet it does not end them. Rather than breaking the pattern, it sparks another round. What emerges is a loop - moral justification moving in circles rather than a straight line (Blanken et al., 2015).Compensation often follows repeated actions, yet it does not end them. Rather than breaking the pattern, it sparks another round. What emerges is a loop - moral justification moving in circles rather than a straight line (Blanken et al., 2015).

4.4. Collective Guilt Distribution: "We All Do It"

During the fourth phase, blame spreads across the group. People lean on phrases that blur personal accountability

"There's no one who doesn't order at 3 a.m." (K14)

"We all do this." (K52)

Here, shared ownership softens personal errors. Rather than standing out as an individual fault, responsibility blurs when many claim it. Just so, humor eases the burden that guilt often brings

"Regret belongs to the morning; happiness belongs to the night." (K80)

Still, irony softens the unease tied to such statements. As a result, the cycle continues without needing outside push.

4.5. Emotional Buffering via the Platform

When blame surfaces in the fourth phase, it moves quietly between members. Tension rises; people choose softer terms to describe what happened. Instead of pointing, speech turns toward collective framing. Responsibility blurs even if no one agrees aloud. Actions once individual now seem carried by everyone. Who made which call fades beneath common ownership. When outcomes loom, conversation shifts sideways. Gradually, replies emerge - guided less by truth,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

more by routine. Plain sense dissolves beneath stock phrases. Personal claims slip into shared wording. Significance lingers inside well-worn ways of speaking

"There's no one who doesn't order at 3 a.m." (K14)

"We all do this." (K52)

Something shifts when private mistakes spread through groups. Blame loses its edge, no longer aimed at one person alone. Laughter, once rare in serious moments, slips in quietly. It softens what guilt holds tight. Mistakes stop feeling heavy when others carry them too *"Regret belongs to the morning; happiness belongs to the night." (K80)*

Sometimes irony slips in, softening the unease behind such statements. This subtle shift lets the cycle continue without pause.

4.6. Processual Cohesion: The Hedonic-Moral Regulation Cycle

Looking at all five parts at once, the pattern unfolds like this: first, enjoyment kicks in when people feel they've earned it. Then, repeated lapses in discipline take hold - self-restraint slips again and again. After that, reward comes later instead of right away. Over time, what was once odd becomes ordinary through shared habits. Meanwhile, emotions get managed indirectly by the tools used - the app itself softens guilt. The cycle doesn't move straight forward - it loops back on itself. Paying for things emotionally afterward doesn't stop actions but fuels another round. Late-night online food buying slowly shifts into a small daily comfort practice caught between wanting joy and keeping personal rules.

5. Discussion

This research looks into how people order food online at night in Turkey, exploring a repeating cycle shaped by enjoyment and personal ethical balance during evening leisure activities. One pattern stands out in the data: claims of moral worth come firstLater on, personal battles echo repeatedly through the years. Because of setbacks, attempts to find stability face repeated postponement. As guilt moves quickly, it touches people far beyond its origin. A quiet presence fills digital displays today. Choices unfold more slowly than they once did.

Behind the numbers sits a quiet strangeness. Right now, digital meal services stretch across routines, folding themselves into daily rhythms without notice. Yet earlier studies treat it only

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

as buying and selling - overlooking deeper currents flowing beneath. When orders arrive after dark, they carry more than dishes; they open soft moments when selfhood, values, even restraint meet in silence. These are not just exchanges - convenience merges there with private reckoning. Unexpected shifts pull hotel ideas past buildings into paths where layout reflects quiet feelings. Meaning surfaces quietly once habits expose hidden layers.

5.1. Time-Dependent Hedonic Consumption in Nighttime Hospitality

Later at night, people often shift toward more indulgent eating behaviors. This pattern backs earlier work on pleasure-driven consumption. Yet it adds something new. During late hours, time itself seems to lower restraints. Sensory enjoyment becomes stronger when daylight fades. Emotional motives gain weight after dark. Moments before sleep open space for reward-seeking. Relaxation through food grows more common past evening routines. Darkness appears to amplify urges that stay quiet by day. Context changes how desire unfolds. Timing shapes what feels acceptable. Self-control may weaken not just from fatigue but from clock position. Temporal shifts influence decision patterns in ways beyond mood or hunger alone.

When darkness comes, choices shift without announcement. After hours of discipline, buying something feels less like excess, more like balance. Evening softens the edges of self-control. Comfort takes priority, framed not as weakness but reward. Daylight judges what nighttime quietly accepts. Darkness arrives, then permission begins to replace guilt inside the mind. As night settles, mental boundaries start to shift. When daily patterns fade, rewards feel more justified. Choices appear different once evening takes hold. With time moving on, self-control softens just a little.

A different angle on guilty pleasures moves attention away from static decisions toward nighttime social interactions. Timing proves as significant as preference when examined this way. Rather than treating these actions like individual habits, context and instant shape them. After sunset, room appears for conduct that daylight discourages. Behavior acceptable then strikes today as unusual. What matters shifts from selection to moment of significance. Once thought of as concealed defects, past perspectives now seem narrow. Instead, patterns emerge through motion, guided by internal timing. Social nights feel less like running away, instead echoing collective pulses. Judgment fades once understood as phase within rotation. A shift in thinking opens space where daily limits usually close. Now confined by habit feels unbound. Happiness slips definition, becoming experience rather than label.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

5.2. Recursive Moral Licensing in Hospitality Consumption

Later in the day, internal tensions tend to grow stronger when choices run against core beliefs (Festinger, 1957; Harmon-Jones & Mills, 2019). Rather than finding solutions, individuals frequently repeat excuses, pushing off meaningful adjustments. Although statements such as "I'll make up for it later" soften short-term unease, they leave the initial pattern untouched. Noticeably, ethical slippage rarely happens through isolated bargains.Rather than fixing imbalance, such rationalizations prolong it. Tension persists - despite attempts to smooth it over. Instead, deferral of reward restarts the cycle from the beginning. From this, two points emerge for understanding moral licensing (Blanken et al., 2015; Merritt et al., 2010). First, acts of moral justification lead to delayed correction during hotel stays. Second, such correction follows loops rather than straight paths. As a result, ordering online late at night opens room for balancing enjoyment with personal ethics. Evidence shows ethical control reappears regularly when people treat themselves in luxury settings.

5.3. Digital Platforms as Micro-Hospitality Interfaces

A fresh angle emerges when considering how digital spaces shape feelings during transactions. Rather than serving only as tools for delivery coordination, these apps appear to calm or uplift users through interaction alone. A single observation pointed to casual scrolling as a source of ease - minimal, but meaningful. Behind a glowing display, feelings once limited to in-person exchanges now quietly emerge. Though earlier models tied service engagement directly to being nearby, today's practices question that assumption. As behaviors shift, ideas about participation need adjusting just as much. Now guided by code structures, screen layouts, and notification rhythms, support seems less tied to physical clinics (Alt, 2021). Especially at night, the setup functions much like a quiet threshold - easing tension even as it allows different forms of interaction to emerge.

5.4. Nighttime Hospitality Is a Space for Moral Negotiation

Folks rarely carry guilt alone; it moves through conversations like a quiet current. Phrases like "most tend to order late" link choices to the group, shifting weight off individual shoulders. When night deepens, behavior shifts too, brushing up against questions of what's acceptable. Thoughts spoken online gain reflection, softening the load they once held. Eating after hours becomes something murmured, almost ritual - comfort tangled with a slow-building discomfort.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

5.5. Theoretical Contributions

Evenings tend to reveal moments where guilt mixes with enjoyment. Not an isolated event, past choices repeatedly open doors to these recurring situations. Digital aids do more than sort chores - they quietly support emotional balance. This research introduces three new insights into what we already know. Later on, nighttime app habits begin revealing patterns in user thinking. Notably, personal challenges tend to influence decisions more heavily after dark.

6. Managerial Implications

Midnight hunger isn’t only about picking something to eat. Underlying rhythms appear in routine decisions, mixing comfort with unspoken limits. More than trades between options, such instances pivot around brief comforts shadowed by regret or labeled as treats. Designers building tools, layouts, or step-by-step experiences face quiet changes in what users anticipate. Choices made at a distance ripple softly - particularly during solo meals late into the night.

Midnight tends to shift desires - comfort takes over when the day's framework dissolves. As sunlight fades, choices stop relying on order, instead responding to deeper impulses. Restaurants might highlight separate offerings labeled for late spans, such as “quiet hour plates” or “after-dark sips.” Messages land clearer if they move at the pace of night itself, matching lowered voices and stillness. What feels right emerges only under dimmed conditions.

Beside reducing remorse post-ordering, arranging meals based on feelings helps. Because guilt creeps in afterward, eaters invent reasons for their picks. Though craving fights discipline internally, dish clusters could follow that clash. While reflection comes late, framing options through emotion shifts decisions. Even without bullet points, grouping choices can shift how they’re seen. Take one item placed near another - say, a mini burger set beside steamed veggies during dinner service - and perception shifts. Smaller servings show up across menus, often split into halves: pizza cut down, desserts kept below a hundred calories. Notice it happens already at certain national outlets. Decisions around food change quietly when size and placement adjust together. A choice of smaller options shows up at Domino’s; similar moves appear on McDonald’s menus. Not every craving demands excess - design can guide restraint. What people accept as enough shifts when portion shapes change. Satisfaction often hides in limits quietly offered.

Later insights reveal people tend to justify delays in repayment right after spending too much. As a result, food spots could spread out their promotions through phases - detox-style meals

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

today, soft reminder packages later, or tied discounts over days. A real-world case shows how digital apps sometimes display short-lived alerts such as “Nighttime perk: One-fifth off the morning meal set arriving tomorrow.” Another path relies on bundled deals - choosing a sweet treat today could unlock a complimentary drink prior to midday tomorrow. Such setups let disappointment linger just enough, yet softly open doors for purchases later on.

Later at night, some applications shift toward gentler colors and clearer layouts - a subtle transformation shaping user emotions. Far beyond mere utility, these designs quietly convey mood. When alerts arrive abruptly, choices tend to become rushed; calm aesthetics help avoid that tension. Free from relentless banners pushing urgency, brief pauses bring equilibrium. A choice of words holds weight - thoughtful phrasing lets meaning take root. What follows builds on that truth: design doesn’t only direct, it influences the texture of every exchange.

Midnight culture may change if routines mistaken for customs get examined. As nighttime business runs on repeated forms of influence, spaces start valuing something beyond sales - a quiet focus emerges around emotional health. Rather than boosting urges using aggressive tech, setups can guide users toward steadier decisions. Seeing what was done before helps individuals notice patterns without being pushed. Starting small, these adjustments spread through subtle example. Over weeks, interaction changes - shaped not by force but gentle cues.

7. Limitations and Areas for Future Research

This study conceptualizes the process of hedonic moral regulation through online narratives generated in the context of late-night digital food ordering in Turkey. By the nature of qualitative research, this study claims theoretical transferability rather than statistical generalizability (Lincoln & Guba, 1985). The proposed model offers a conceptual framework applicable to similar platform-mediated micro-hospitality contexts; however, the research has certain limitations.

Contextual limitations: The research focuses on the practice of late-night digital food ordering in Turkey. Turkey offers a dynamic context for late-night hospitality due to its high proportion of young people, dense urbanization, and high platform usage rates. However, cultural norms, dietary habits, and perceptions of guilt may vary across societies. Future studies could examine cultural differences by testing the proposed Hedonic Moral Regulation Cycle model in different cultural contexts.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Methodological limitations: This study is based on a netnographic design, and the analysis was conducted using publicly available online narratives. While this approach offers the advantage of generating natural, unmanipulated data, it also entails certain limitations: Narratives are self-selected; more expressive users may be overrepresented. Later on, thoughts tend to reshape how people describe their earlier online comments - the instant response might not match what gets shared publicly. Could age or family background play a role? This phase didn't track those details closely. To dig deeper later, try in-person conversations, live journal entries, or time-locked exercises that capture choices made late at night. Without tighter tracking afterward, changes in emotion over time simply remain out of view.

Tourist vs. local distinction: This work looked at food picked late in the day by residents nearby. Yet, where visitors crowd in, night eating patterns might shift quite clearly. While away from home, routines tend to loosen. Enjoying rich dishes often brings fewer second thoughts on vacation. Future studies could deepen understanding in hospitality settings by comparing those who live there and those just passing through. Where someone sleeps affects what they eat once the sun goes down.

The impact of algorithmic and platform design: Looking into personal accounts of system use, this work did not assess how algorithmic influences steer actions. Shaping user behavior may depend on interface design, timing of notifications, or recommended material instead. These elements were absent from scrutiny here, yet dismissing their impact seems too quick. Future research might examine automatic cues, particularly during nighttime hours. Tracking message frequency comes next, while also observing instances where autonomy appears reduced. How users behave might shift due to app features, occasionally sparking tales of remorse followed by repair - patterns worth probing via controlled trials or trend analysis. Subtlety in these links doesn't drain their weight.

Temporal depth and longitudinal research: This study is based on a cross-sectional dataset. However, the hedonic moral regulation process may change over time However, the hedonic moral regulation process may change over time. Factors such as increased health awareness, weight control experience, and advancing age, in particular, may influence the structure of the cycle. Longitudinal studies can reveal the evolution of this process over time and test the dynamic nature of the model.

8. Conceptual Model: The Hedonic Moral Regulation Cycle

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

The model proposed in this study conceptualizes nighttime digital food ordering not as a linear impulsive consumption behavior, but as *a cyclical process operating between pleasure and moral self-regulation*. The model integrates the psychological and discursive dimensions of the platform-mediated micro-service experience within the nighttime hospitality context.

Figure 1. Hedonic-Moral Regulation Cycle Model

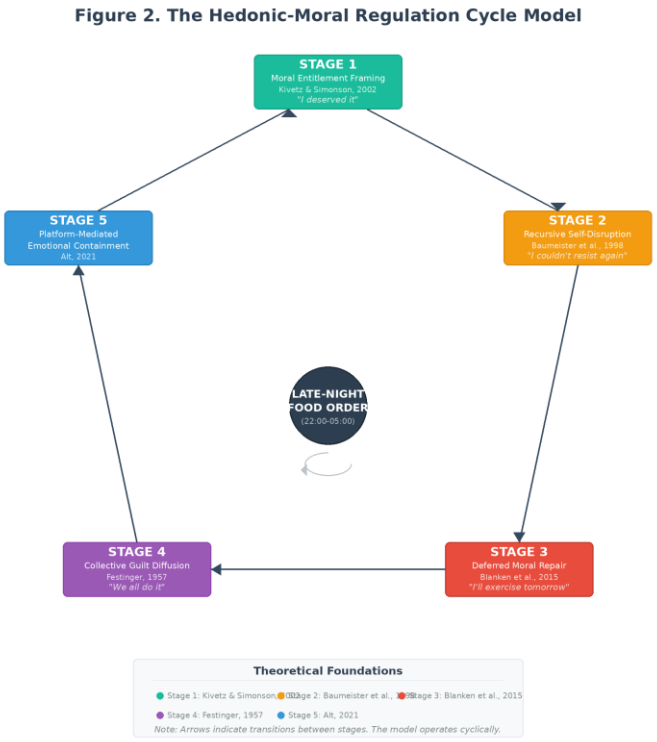

Note: The model demonstrates that ordering food online at night is not an impulsive act, but rather a structured hedonistic moral regulation process. The arrows indicate transitions between stages; the circular arrow (↻) represents the restart of the process.

A series of five core stages forms the framework (refer to Figure 1)

Midnight cravings change shape once they seem deserved. Following extended effort, the meal carries weight - not just consumption, but recognition tucked inside each bite. Fatigue hollows out space where small pleasures quietly settle. Past nine o'clock, usual rhythms begin to dissolve. What arrives late feels different, even if the food does not. What feels fair inside now shapes decisions more than clear reasoning. Rather than hunger, it is the need of the instant that holds weight. Once dark falls, actions previously questioned quietly settle into place.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Comfort arriving late follows its own quiet rhythm. Driven by softer pulls, it moves beyond standard rules.

Later hours wear down control, bit by bit. After pleasure comes a fading sense of choice - subtle, nearly silent. Words such as "I couldn't resist again" or "it's the same every night" point to patterns that strengthen with repetition. With each round, pushback fades; purpose shakes when stretched too often. Tension inside tilts one way, never quite even. What looks like falling short reveals itself as openness shaped by exhaustion.

Later, guilt settles by pledging improvement. Promises like "I'll exercise tomorrow" or "I'll listen more closely later" shift repair into the future. Intentions open doors to relief now, discussions about changing habits emerge, yet comfort returns even though nothing shifts today. Because correction stays delayed, routine remains unchanged - postponed fixes let patterns live on. The pause in accountability keeps behavior intact, despite spoken plans. Action waits. So does change.

Blame blends into group rhythm once behaviors settle into pattern. Excuses like "Everybody acts this way" or "We're simply night people" frame choices as normal. Shared laughter eases the weight of outcomes; fitting in disperses accountability. What people do after dark often writes the norms instead of obeying them.

Here, emotion finds structure through interface. Though silent, the device holds space for inner shifts. As choices unfold on display, mood adjusts alongside. Gestures grow quiet, yet speak of focus. Moving through pages feels heavier than it seems. Feeling slips into motion, almost unnoticed. Things that appear automatic might hold care beneath. Depth arrives quietly, not planned but found. Silence collects, one moment at a time.Interface does more than connect - it steadies. A sense of ease arrives later, soft and without warning. Though joy appears quickly, guilt lessens over time - shaped by decisions set in place well before any account is accessed.

Table 2. Hedonic Moral Regulation Cycle: Phase Model

Phase	Turkish	English	Theoretical Basis	Example
Phase 1	Ahlaki Hak Etme Çerçevelemesi	Moral Entitlement Framing	Kivetz & Simonson, 2002	I deserved it (P12)
Phase 2	Yinelemeli Öz Denetim Kırılması	Recursive Self-Disruption	Baumeister et al., 1998	I couldn't resist again (P19)

Phase 3	Ertelenmiş Ahlaki Onarım	Deferred Moral Repair	Blanken et al., 2015	I'll start tomorrow (P27)
Phase 4	Kolektif Suçluluk Dağılımı	Collective Guilt Diffusion	Festinger, 1957	We all do it (P52)
Phase 5	Platform Aracılı Duygusal Tamponlama	Platform-Mediated Emotional Containment	Alt, 2021	Just browsing the app feels good (P58)

Circular Structure: The model is not linear. The stages of deferred moral repair and collective guilt diffusion facilitate the process's return to the stage of reframing moral entitlement. Therefore, ordering food online at night is not a one-time indulgence, but a continuously repeated micro-hospitality ritual; it is a sustainable cycle of regulation operating between pleasure and morality. In conclusion, this study reveals that in the digital age, the hospitality experience is no longer confined to physical spaces but is a silent service encounter that begins with a touch on a screen at midnight and is completed within the consumer's inner world.

9. Conclusion

This study conceptualizes late-night digital food ordering not as an impulsive consumption behavior, but as a cyclical micro-hospitality experience operating between pleasure and moral self-regulation. Based on a netnographic analysis of 105 online consumer narratives in the Turkish context, it was revealed that nighttime ordering is structured within a five-stage Hedonic Moral Regulation Cycle: moral entitlement framing, repetitive self-control breakdown, deferred moral repair, collective guilt distribution, and platform-mediated emotional buffering. What emerges here is the idea that "guilty pleasure" does not sit fixed within an object - instead, it unfolds through acts of using. Later on, digital spaces do more than handle transactions - they start feeling like private corners where emotional balance slowly builds. Through everyday actions, moral concerns often surface without notice - especially during nighttime activities. Rather than isolated moments, repeated instances bring depth and practical meaning to understanding. Shifts in behavior begin softly, woven into regular exchanges. These small differences grow slowly across consecutive days.

References

Alt, R. (2021). Digital transformation in the restaurant industry: Current developments and implications. Procedia Computer Science, 196, 484-491.

Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Muraven, M., & Tice, D. M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? Journal of Personality and Social Psychology, 74(5), 1252-1265.

Bitner, M. J. (1990). Evaluating service encounters: The effects of physical surroundings and employee responses. Journal of Marketing, 54(2), 69-82.

Blanken, I., van de Ven, N., & Zeelenberg, M. (2015). A meta-analytic review of moral licensing. Personality and Social Psychology Bulletin, 41(4), 540-558.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77-101.

Carter, E. C., Kofler, L. M., Forster, D. E., & McCullough, M. E. (2015). A series of meta-analytic tests of the depletion effect: Self-control does not seem to rely on a limited resource. Journal of Experimental Psychology: General, 144(4), 796-815.

Charmaz, K. (2014). Constructing grounded theory (2. baskı). Sage.

Chiu, W., & Cho, H. (2024). Consumers' intention to use online food delivery services: A meta-analytic structural equation modeling approach. International Journal of Consumer Studies, 48(3), e13052.

Chen, W., Wang, L., Li, X., Wei, X., & Yuan, Y. (2020). Night tourism experience, brand satisfaction, and brand loyalty on cultural heritage nights in South Korea. Sustainability, 12(11), 4742.

Cho, M., Bonn, M. A., & Li, J. J. (2019). Differences in perceptions about food delivery apps between single-person and multi-person households. International Journal of Hospitality Management, 77, 108-116.

Costello, L., McDermott, M. L., & Wallace, R. (2017). Netnography: Range of practices, misperceptions, and missed opportunities. International Journal of Qualitative Methods, 16(1), 1-12.

Cooper, J. (2019). Cognitive dissonance: Where we've been and where we're going. International Review of Social Psychology, 32(1), 7.

Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (4. baskı). Sage.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Eldridge, A., & Smith, A. (2019). The gece economy: A multi-disciplinary bibliography. Urban Studies, 56(10), 2032-2046.

Festinger, L. (1957). A theory of cognitive dissonance. Stanford University Press.

Friese, M., Loschelder, D. D., Gieseler, K., Frankenbach, J., & Inzlicht, M. (2019). Is ego depletion real? An analysis of arguments. Personality and Social Psychology Review, 23(2), 107-131.

Garg, N., Wansink, B., & Inman, J. J. (2007). The influence of incidental affect on consumers' food intake. Journal of Marketing, 71(1), 194-206.

Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. Aldine.

Goffin, K., & Cova, V. (2019). Guilty pleasures: Exploring the moral ambivalence and attitudinal ambiguity of hedonic consumption. Journal of Consumer Psychology, 29(4), 621-642.

Goldsmith, K., Cho, E. K., & Dhar, R. (2020). When guilt begets pleasure: The positive effect of a negative emotion. Journal of Marketing Research, 57(5), 931-947.

Grand View Research. (2025). Online food delivery market size, share & trends analysis report, 2025-2030. https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/online-food-delivery-market-report

Harmon-Jones, E., & Mills, J. (2019). An introduction to cognitive dissonance theory and an overview of current perspectives on the theory. E. Harmon-Jones (Ed.), Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology içinde (2. baskı, s. 3-24). American Psychological Association.

Hirschman, E. C., & Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: Emerging concepts, methods and propositions. Journal of Marketing, 46(3), 92-101.

Hwang, J., & Kim, H. (2019). Consequences of a green image of drone food delivery services: The moderating role of gender and age. Business Strategy and the Environment, 28(5), 872-884.

Kaur, P., Dhir, A., Talwar, S., & Ghuman, K. (2021). The value proposition of food delivery apps from the perspective of theory of consumption values. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 33(4), 1129-1159.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Kivetz, R., & Simonson, I. (2002). Earning the right to indulge: Effort as a determinant of customer preferences toward frequency program rewards. Journal of Marketing Research, 39(2), 155-170.

Koç, E., & Aydin, G. (2024). Determinants of customers' intention to use online food delivery applications in Turkey. WSEAS Transactions on Business and Economics, 21, 1245-1260.

Kozinets, R. V. (2010). Netnography: Doing ethnographic research online. Sage.

Kozinets, R. V. (2015). Netnography: Redefined (2. baskı). Sage.

Kozinets, R. V. (2020). Netnography: The essential guide to qualitative social media research (3. baskı). Sage.

Lin, V. S., Qin, Y., Ying, T., Shen, S., & Lyu, G. (2022). Gece economy vitality index: Framework and evidence. Tourism Management, 89, 104448.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. Sage.

Lu, W., & Stepchenkova, S. (2015). User-generated content as a research mode in tourism and hospitality applications: Topics, methods, and software. Journal of Hospitality Marketing & Management, 24(2), 119-154.

Merritt, A. C., Effron, D. A., & Monin, B. (2010). Moral self-licensing: When being good frees us to be bad. Social and Personality Psychology Compass, 4(5), 344-357.

Miao, L. (2011). Guilty pleasure or pleasurable guilt? Affective experience of impulse buying in hedonic-driven consumption. Journal of Hospitality & Tourism Research, 35(1), 79-101.

Muraven, M., & Baumeister, R. F. (2000). Self-regulation and depletion of limited resources: Does self control resemble a muscle? Psychological Bulletin, 126(2), 247-259.

Mullen, E., & Monin, B. (2016). Consistency versus licensing effects of past moral behavior. Annual Review of Psychology, 67, 363-385.

Nofre, J., & Eldridge, A. (Ed.). (2018). Exploring nightlife: Space, society and governance. Rowman & Littlefield.

Pappas, N. (2022). Dazzled by the strobe lights: Tourist experience and complexity in the gece ekonomisi. Journal of Hospitality and Tourism Management, 52, 452-458.

Patton, M. Q. (2015). Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice (4. baskı). Sage.

Rabiau, M., Knäuper, B., & Miquelon, P. (2006). The eternal quest for optimal balance between maximizing pleasure and minimizing harm: The compensatory health beliefs model. British Journal of Health Psychology, 11(1), 139-153.

Ramanathan, S., & Williams, P. (2007). Immediate and delayed emotional consequences of indulgence: The moderating influence of personality type on mixed emotions. Journal of Consumer Research, 34(2), 212-223.

Ray, A., Dhir, A., Bala, P. K., & Kaur, P. (2019). Why do people use food delivery apps (FDA)? A uses and gratification theory perspective. Journal of Retailing and Consumer Services, 51, 221-230.

Rini, L., Schouteten, J. J., Faber, I., Bom Frøst, M., Perez-Cueto, F. J. A., & De Steur, H. (2024). Social media and food consumer behavior: A systematic review. Trends in Food Science and Technology, 143, 104290.

Rivera, M. (2019). Online delivery provider (ODP) services: Who is getting what from food deliveries? International Journal of Hospitality Management, 80, A1-A2.

Simbrunner, P., & Schlegelmilch, B. B. (2017). Moral licensing: A culture-moderated meta-analysis. Management Review Quarterly, 67(4), 201-225.

Talwar, S., Dhir, A., Kaur, P., & Mäntymäki, M. (2021). Why do people purchase from online food delivery apps? Journal of Retailing and Consumer Services, 63, 102667.

Vohs, K. D., & Heatherton, T. F. (2000). Self-regulatory failure: A resource-depletion approach. Psychological Science, 11(3), 249-254.

Xu, X., & Huang, Y. (2019). Restaurant information cues, Diners' expectations, and need for cognition: Experimental studies of online-to-offline mobile food ordering. Journal of Retailing and Consumer Services, 51, 231-241.

Zmyslony, P., & Pawlusiński, R. (2020). Tourism and the gece economy: The perspective article. Tourism Review, 75(1), 194-197.

Cao, L., Wang, Y., & Li, X. (2025). Compensatory consumption: A review and research agenda using the theory-context-characteristics-methodology framework. International Journal of Consumer Studies, 49(1), e70112.

Giacomini, G., Scacchi, A., Ragusa, P., Prinzivalli, A., Elhadidy, H. S. M. A., & Gianino, M. M. (2024). Which variables and determinants influence online food delivery consumption among workers and students? Results from the DELIvery Choice In OUr Society (DELICIOUS) cross-sectional study. Frontiers in Public Health, 11, 1326628.

Khan, I., & Fatma, M. (2023). Using netnography to understand customer experience towards hotel brands. Sustainability, 15(1), 279.

Kozinets, R. V., & Gretzel, U. (2024). Netnography evolved: New contexts, scope, procedures and sensibilities. Annals of Tourism Research, 104, 103693.

Sealey, J. (2024). What consistent themes inform individual's constructions of activities as guilty pleasures? A thematic analysis of gambling, shoplifting and consuming pornography. Current Psychology, 43, 5975-5986.

Ying, T., Wen, J., Tan, Z., & Wang, L. (2024). Digital transformation in the hospitality industry: A bibliometric review from 2000 to 2023. International Journal of Hospitality Management, 118, 103688.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SUBSTANCE USE INDICATORS: PARENTAL PRE-INTERVENTION OBSERVATIONS AND INDIVIDUAL PRE- AND POST-INTERVENTION CHANGES

Dr. Hilal Kaya Bal
Independent Researcher
kayahilal@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-8001-0270

Asst. Prof. Elvan Kiremitçi Canıöz
Balıkesir University, Department of Psychology
kiremitci.elvan@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4733-4780

ABSTRACT

This study was carried out within the scope of an Erasmus+ project designed to enhance psychoeducational processes and strengthen coping mechanisms among individuals with substance addiction and their families. Addressing a critical gap in family-oriented addiction research, the study adopts a multi-sample, correlational design.

The research phase consisted of three independent studies conducted with different participant groups. Data were collected from individuals seeking recovery and from parents reporting substance use-related symptoms observed in their children. In the first study (n = 633), the predictive role of demographic characteristics on the perceived effects of substance use was examined. The second study (n = 591) investigated parental observations of substance use symptoms in relation to the demographic characteristics of their children. The third study (n = 494) focused on the predictive effects of demographic variables on intervention-related outcomes.

Data were obtained using a demographic information form and researcher-developed Likert-type self-report measures, all of which demonstrated established validity and reliability. Regression analyses were conducted across all studies to examine predictive relationships between variables.

The findings are discussed in relation to the existing literature, emphasizing the multifaceted nature of substance addiction and the importance of integrative, evidence-informed approaches to intervention and family support.

Keywords: Family-based intervention, Erasmus+, Substance addiction, Socioeconomic factors

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI VE YEME TUTUM DAVRANIŞI ARASINDDAKİ İLİŞKİ

Ezgi Ceren ERGİN

Nişantaşı Üniversitesi

Ezgicerenergin13@gmail.com – ORCID: 0009-0007-5687-7230

Dr. Öğr. Üyesi Ferihan TANRIKUT

Nişantaşı Üniversitesi

Ferihan.tanrikut@nisantası.edu.tr – ORCID: 0000-0002-5409-8686

ÖZET

Günümüzde genç yetişkinler, özellikle üniversite döneminde, fiziksel görünümlerine yönelik toplumsal değerlendirmelere daha açık hale gelmektedir. Bu süreçte yeme tutumları ile sosyal görünüşe yönelik kaygı arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiği önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırma, üniversite öğrencilerinde sosyal görünüş kaygısı ile yeme tutumları arasındaki ilişkiyi incelemeyi, yeme tutumlarının sosyal görünüş kaygısını ne ölçüde yordadığını belirlemeyi ve bu ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolünü test etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, nicel yöntemle, ilişkisel tarama modelinde ve kesitsel desende yürütülmüştür. Örneklem, Türkiye'de öğrenim gören 18–24 yaş aralığındaki 402 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır ve katılımcılar kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Veriler, Sosyodemografik Bilgi Formu, Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği ve Yeme Tutum Testi (YTT-40) aracılığıyla toplanmıştır. Normallik incelemelerinin ardından Pearson korelasyon analizi, basit doğrusal regresyon analizi, bağımsız örneklemler t-testi ve PROCESS Macro (Model 1) kullanılarak 10.000 bootstrap örneklemine dayalı analizler gerçekleştirilmiştir. Bulgular, yeme tutumları ile sosyal görünüş kaygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir (r = .295, p < .001). Regresyon analizi sonuçlarına göre yeme tutumları sosyal görünüş kaygısını anlamlı düzeyde yordamaktadır (β = .295, p < .001; R^2 = .087). Cinsiyetin düzenleyici rolü anlamlı bulunmuş ve etkileşim teriminin güven aralığının sıfırı içermediği belirlenmiştir. Yeme tutumlarının sosyal görünüş kaygısı üzerindeki etkisinin erkek öğrencilerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca kadın öğrencilerin sosyal görünüş kaygısı puanlarının erkek öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır (p < .01).

Sonuç olarak bulgular, üniversite öğrencilerinde yeme tutumlarının sosyal görünüş kaygısıyla anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ve bu ilişkinin cinsiyete göre farklılaştığını göstermektedir. Bu durum, genç yetişkinlere yönelik psikoeğitsel ve önleyici müdahalelerde cinsiyet duyarlı yaklaşımların önemine işaret etmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Anahtar Kelimeler: sosyal görünüş kaygısı, yeme tutumu, genç yetişkinler, cinsiyet farklılıkları, düzenleyici etki

* Bu çalışma, birinci yazar tarafından ikinci yazarın danışmanlığında yayınlanmamış "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Görünüş Kaygısı ve Yeme Tutum Davranışı Arasındaki İlişki" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI VE YEME TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Psk. Ezgi Ceren ERGİN

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Ezgicerenergin13@gmail.com – ORCID: 0009-0007-5687-7230

Dr. Öğr. Üyesi Ferihan TANRIKUT

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi

Ferihan.tanrikut@nisantasi.edu.tr – ORCID: 0000-0002-5409-8686

ÖZET

Günümüzde genç yetişkinler, özellikle üniversite döneminde, fiziksel görünümlerine yönelik toplumsal değerlendirmelere daha duyarlı hale gelmektedir. Bu dönemde bireylerin yeme tutumları ile sosyal görünüşlerine ilişkin kaygıları arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiği önemli bir araştırma konusu olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde sosyal görünüş kaygısı ile yeme tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek, yeme tutumlarının sosyal görünüş kaygısını ne ölçüde yordadığını belirlemek ve bu ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolünü test etmektir. Ayrıca bu değişkenlerin sosyodemografik verilerle ilişkiside incelenmiştir. Çalışma, nicel araştırma yöntemi kullanılarak ilişkisel tarama modelinde ve kesitsel desende yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemi, Türkiye'de öğrenim gören 18–24 yaş aralığındaki 402 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcılar kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Veriler, Sosyodemografik Bilgi Formu, Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği ve Yeme Tutum Testi (YTT-40) aracılığıyla yüzyüze toplanmıştır. Normallik incelemelerinin ardından veriler Pearson korelasyon, basit doğrusal regresyon, bağımsız örneklemler t-testi ve PROCESS Macro (Model 1) kullanılarak bootstrap yöntemi (10.000 örneklem) ile analiz edilmiştir. Bulgular, yeme tutumları ile sosyal görünüş kaygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir (r = .295, p < .001). Regresyon analizi sonuçlarına göre yeme tutumları sosyal görünüş kaygısını anlamlı düzeyde yordamaktadır (β = .295, p < .001; R^2 = .087). Moderasyon analizi sonuçları, cinsiyetin yeme tutumları ile sosyal görünüş kaygısı arasındaki ilişkide anlamlı bir düzenleyici rolü olduğunu göstermiştir ve etkileşim teriminin güven aralığının sıfırı içermediği belirlenmiştir. Koşullu etkiler incelendiğinde, yeme tutumlarının sosyal görünüş kaygısı üzerindeki etkisinin erkek öğrencilerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca kadın öğrencilerin sosyal görünüş kaygısı puanlarının erkek öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu saptanmıştır (p < .01). Son olarak, kilo ile sosyal görünüş kaygısı arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r = −.128, p < .01). Sonuç olarak bulgular, üniversite öğrencilerinde yeme tutumlarının sosyal görünüş kaygısıyla anlamlı biçimde ilişkili olduğunu ve bu ilişkinin

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

cinsiyete göre farklılık gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, genç yetişkinlere yönelik psikoeğitsel ve önleyici müdahalelerde cinsiyete duyarlı yaklaşımların önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal görünüş kaygısı, yeme tutumu, üniversite öğrencileri, cinsiyet farklılıkları, moderasyon

*Bu çalışma, birinci yazar tarafından ikinci yazarın danışmanlığında yayınlanmamış "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Görünüş Kaygısı ve Yeme Tutum Arasındaki İlişki" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

MADDE BAĞIMLILIĞI TEDAVİSİ GÖRMÜŞ BİREYLERİN DOĞA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Dr. Hasan Suat AKSU
Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi
hasansuat.aksu@selcuk.edu.tr - 0000-0001-8196-129X

Dr. Hasan Tahsin KAVLAK
Sinop Üniversitesi, Turizm Fakültesi
htkavlak@sinop.edu.tr - 0000-0003-0036-9652

ÖZET

Bu araştırma, madde bağımlılığı tedavisi görmüş ve AMATEM'lerden taburcu olmuş bireylerin doğa deneyimlerini fenomenolojik perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (IPA) deseni kullanılarak İzmir ilinde 12 katılımcı (6 erkek, 6 kadın) ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda üç ana tema: (1) tedavi öncesi dönemde doğadan kopuş, (2) taburcu sonrası doğayla yeniden bağ kurma ve (3) kriz anlarında doğanın işlevi belirlenmiştir. Bulgular, aktif bağımlılık döneminde bireylerin doğayı görmezden gelme, doğadan kaçınma ve sentetik ortam tercih etme örüntüleri sergilediğini ortaya koymaktadır. Taburculuk sonrası dönemde katılımcılar, bahçecilik, balıkçılık ve arıcılık gibi üretken doğa uğraşları aracılığıyla varoluşsal bir dönüşüm deneyimlemişlerdir. Kriz anlarında doğa, fiziksel rahatlama, perspektif kazanma ve topraklanma stratejileri yoluyla nüks önleyici bir işlev göstermiştir. Araştırma, doğa temelli müdahalelerin AMATEM taburculuk protokollerine entegrasyonunu ve yeşil alan erişilebilirliğinin politika önceliği olarak değerlendirilmesini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Madde bağımlılığı, doğa temelli müdahaleler, fenomenolojik analiz, nüks önleme, terapötik rekreasyon

1. GİRİŞ

Madde bağımlılığı, bireyin biyopsikososyal işlevselliğini ciddi şekilde etkileyen kronik bir halk sağlığı sorunudur. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin (UNODC) Dünya Uyuşturucu Raporu 2024 verilerine göre, küresel düzeyde uyuşturucu kullanan kişi sayısı 2022 yılında 292 milyona ulaşmıştır; bu rakam son on yılda %20'lik bir artışı temsil etmektedir (UNODC, 2024). Bu geniş kullanıcı kitlesi içerisinde yaklaşık 64 milyon kişinin madde kullanım bozukluğu yaşadığı tahmin edilmekle birlikte, söz konusu bireylerin yalnızca 11'de birinin tedavi hizmetlerine erişebildiği bildirilmektedir. Küresel ölçekteki bu tedavi açığına paralel olarak, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi'nin (EMCDDA) 2024 raporu da Avrupa Birliği'ndeki yetişkin nüfusun %29'unun (83,4 milyon kişi) yaşamları boyunca en az bir kez yasadışı madde kullandığını ortaya koymaktadır (EMCDDA, 2024). Her iki rapor da tedavi imkânlarının yetersizliğini vurgularken; düşük ve orta gelirli ülkelerin bu krizden orantısız şekilde etkilendiğine işaret etmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Türkiye'de Sağlık Bakanlığı verilerine göre, 2024 yılında 373.000 bağımlı Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezlerine (AMATEM) başvurmuş ve bu hastaların 10.473'ü yatarak tedavi görmüştür (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2025). Ülke genelinde halihazırda 35 AMATEM ve 14 ÇEMATEM birimiyle toplam 1.501 yatak kapasiteli 64 arındırma merkezi hizmet sunmaktadır. Madde bağımlılığı tedavisindeki en temel güçlüklerden birini yüksek nüks (relaps) oranları oluşturmaktadır. Ulusal Uyuşturucu Bağımlılığı Enstitüsü (NIDA) verileri; madde kullanım bozukluklarında nüks oranlarının %40-60 arasında seyrettiğini ve bu durumun diyabet veya hipertansiyon gibi kronik hastalıkların seyriyle benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır (NIDA, 2024). Özellikle taburculuk sonrası ilk yılın kritik bir eşik olduğu bilinmekte; bu süreçte bireylerin %85'inin yeniden madde kullanımına yöneldiği raporlanmaktadır (Sinha, 2011). Dolayısıyla, klinik tedavi sonrası dönemde bireylerin iyileşme sürecini destekleyecek ve sürdürülebilir kılacak tamamlayıcı müdahalelerin araştırılması zorunlu hale gelmektedir.

Doğa temelli müdahaleler, madde bağımlılığı tedavisinde umut vadeden tamamlayıcı bir yaklaşım olarak literatürde öne çıkmaktadır. Coventry vd. (2021) tarafından gerçekleştirilen ve 50 çalışmayı kapsayan sistematik derleme ile meta-analiz; doğa temelli müdahalelerin depresif duygudurum (d=−0,64), anksiyete (d=−0,94), pozitif duygulanım (d=0,95) ve negatif duygulanım (d=−0,52) üzerinde anlamlı düzeyde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Madde bağımlılığı özelinde ise Alonso-Blanco vd. (2024) tarafından yürütülen sistematik derleme, incelenen 21 çalışmanın %85'inde doğa temelli müdahalelerin madde bağımlılığı tedavi ve önleme süreçlerinde pozitif sonuçlar verdiğini raporlamıştır. Bu çerçevede; bahçecilik terapisi, doğa yürüyüşleri ve macera terapisi gibi uygulamaların madde isteği (aşerme/craving) düzeylerini azalttığı ve iyileşme sürecini desteklediği belirlenmiştir (Alonso-Blanco vd., 2024). Söz konusu olumlu sonuçların temelinde, doğaya maruz kalmanın genel sağlık üzerindeki geniş kapsamlı koruyucu ve onarıcı etkileri yer almaktadır (Bowler vd., 2010; Bratman vd., 2019; Twohig-Bennett ve Jones, 2018).

Öte yandan, Engemann vd. (2019) tarafından Danimarka ulusal veri tabanları üzerinden 943.027 kişiyi kapsayan boylamsal kohort çalışması; çocukluk döneminde yeşil alanlara yönelik düşük maruziyetin, yetişkinlik evresinde psikiyatrik bozukluk riskini %55'e kadar artırdığını ortaya koymuştur. Bratman vd. (2019) ise doğa maruziyetinin bilişsel işlevler, beyin aktivitesi, kan basıncı, ruh sağlığı, fiziksel aktivite ve uyku kalitesi üzerindeki olumlu etkilerini kapsamlı bir şekilde özetlemiştir. Madde bağımlılığına özgü olarak Martin vd. (2019) tarafından yürütülen araştırma, yeşil alanlara erişimin ve doğal çevreyle temasın, madde isteği düzeylerini fiziksel aktiviteden bağımsız olarak azalttığını kanıtlamıştır. Bu bulgu, doğanın onarıcı etkisinin sadece hareketle değil, görsel ve mekânsal varlığıyla da tetiklendiğini göstermesi bakımından oldukça kritiktir. Ancak tüm bu güçlü kanıtlara rağmen, literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğu nicel yöntemlerle desenlenmiş olup bireylerin doğa deneyimlerine yükledikleri öznel anlamları derinlemesine keşfeden fenomenolojik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Mevcut araştırmalar ağırlıklı olarak aktif tedavi sürecindeki müdahalelere odaklanmakta; tedavi sonrası taburcu olmuş bireylerin yaşam dünyalarındaki doğa ilişkisi ihmal edilmektedir. Nüks oranlarının taburculuk sonrası ilk yılda %40-60 seviyelerine ulaştığı göz önüne alındığında, bu hassas dönemdeki bireysel başa çıkma stratejilerinin ve doğanın bu

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

süreçteki rolünün anlaşılması hayati önem taşımaktadır. Son olarak, Türkiye bağlamında AMATEM'lerden taburcu olmuş bireylerin doğa deneyimlerini fenomenolojik perspektifle inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu bağlamda mevcut araştırma, belirtilen literatür boşluğunu doldurmayı ve farklı paydaş gruplarına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Tedavi sonrası süreçte doğa deneyimlerinin yaşanmış anlamlarını derinlemesine anlamaya yönelik fenomenolojik yaklaşım, hem ulusal literatüre özgün bir katkı sunacak hem de farklı paydaş gruplarına uygulanabilir çıktılar sağlayacaktır. Klinik uygulayıcılar (psikiyatristler, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları) için bulgular, tedavi protokollerine doğa temelli aktivitelerin entegrasyonu ve taburculuk sonrası izlem süreçlerinde doğa reçetelerinin değerlendirilmesi açısından kanıt temelli öneriler sunacaktır. Politika yapıcılar (Sağlık Bakanlığı, Bağımlılıkla Mücadele Üst Kurulu) açısından, 2024-2028 Davranışsal Bağımlılıklar ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi'nin uygulanmasında ve kentsel planlama önerilerinin geliştirilmesinde kullanılabilecek verilerin elde edilmesi beklenmektedir. Akademik araştırmacılar için rekreasyon yönetimi, terapötik rekreasyon ve halk sağlığı alanlarında gelecekteki nicel ve karma yöntem araştırmaları için hipotezlerin geliştirilmesine katkı sağlaması öngörülmektedir. Tedavi görmüş bireyler ve aileleri için ise nüks önleme stratejisi olarak doğa temelli aktivitelerin kullanımına ilişkin pratik öneriler sunulacaktır.

Bu araştırmanın amacı, uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisi görmüş ve AMATEM'lerden taburcu olmuş bireylerin doğa ile etkileşim deneyimlerini ve bu deneyimlerin iyileşme sürecindeki anlamını fenomenolojik bir perspektifle derinlemesine keşfetmektir. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

- Bireyler tedavi öncesi ve sonrası dönemde doğa ile ilişkilerini nasıl tanımlamaktadır?
- Doğada geçirilen zaman ne tür duygusal ve psikolojik deneyimler yaratmaktadır?
- Doğa temelli aktiviteler nüks önleme stratejileri içinde nasıl bir yer tutmaktadır?
- Doğa deneyimleri sosyal bağlılık ve aidiyet duygularını nasıl etkilemektedir?

2. YÖNTEM

Madde bağımlılığı alanında yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu tedavi etkinliği ve nüks oranları üzerine odaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, tedavi sonrası dönemde bireylerin doğa deneyimlerini ve bu deneyimlerin iyileşme sürecindeki anlamını derinlemesine inceleyen nitel bir araştırmanın gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, madde bağımlılığı tedavisi görmüş bireylerin doğa ile etkileşim deneyimlerini fenomenolojik bir perspektifle ortaya koymak olduğundan, nitel araştırma yöntemlerinden Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (IPA) deseni tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan görüşme formu için T.C. Selçuk Üniversitesi Yayın Etiği Kurulu tarafından onaylanmıştır (Karar No: 2026-193/03).

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada; bireylerin belirli bir deneyimi nasıl anlamlandırdığını ve bu deneyimin yaşamlarında neye karşılık geldiğini derinlemesine keşfetmeyi amaçlayan idiografik

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

(genelleme yapmak yerine bireyin özgün ve tekil hikâyesine odaklanan) bir yaklaşım olan Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (Interpretative Phenomenological Analysis -IPA) deseni kullanılmıştır (Smith vd., 2009). IPA'nın temel kuramsal dayanaklarından ilki olan fenomenolojik (olayların kişide bıraktığı doğrudan his ve anlama dayanan) boyut, deneyimlerin özüne ulaşmayı hedeflerken; yorumlayıcı/hermenötik (metinlerin altındaki saklı anlamları yorumlama sanatı) niteliği çerçevesinde araştırmacı, katılımcının kendi dünyasını anlamlandırma çabasını yorumlamaya çalıştığı çift hermenötik (ikili yorumlama süreci) bir yol izlemektedir. Yaklaşımın üçüncü temel direği olan idiografik (tekil olanın derinlemesine incelenmesi) özellik ise her bir vakayı kendi özgün bağlamında analiz ederek kişiye has örüntüleri ortaya çıkarmayı amaçlamakta olup bu yönüyle IPA; bağımlılık araştırmaları gibi öznel, hassas ve karmaşık yaşantıların incelenmesinde oldukça işlevsel bir metodolojik çerçeve sunmaktadır (Shinebourne ve Smith, 2009; Dawood vd., 2021).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında, madde bağımlılığı tedavisi görmüş bireylerin doğa deneyimlerini rekreasyonel (boş zamanları değerlendirme ve yenilenme amaçlı) bir aktivite olarak derinlemesine incelemek hedeflenmiş ve bu doğrultuda İzmir ilindeki AMATEM'lerden taburcu olmuş bireylere ulaşılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, ulaşılması güç popülasyonlar için ideal olan kartopu/zincirleme (mevcut katılımcıların referansıyla yeni katılımcılara ulaşılan) örnekleme tekniği kullanılmıştır (Patton, 2014). Dahil edilme kriterleri; yatarak tedavi sürecini tamamlamış olmak, taburculuk üzerinden 3 ile 24 ay arası bir sürenin geçmiş olması, 18 yaş ve üzerinde bulunmak ve gönüllülük esası olarak belirlenmiştir. Araştırmanın dışlama kriterlerini ise; aktif psikoz veya ağır komorbidite (bağımlılığa eşlik eden ek psikiyatrik rahatsızlık) varlığı, görüşme anında madde etkisi altında bulunma ve yalnızca alkol veya tütün bağımlılığı tanısı almış olma (çoklu madde kullanımı hariç) durumları oluşturmaktadır. YFA (IPA) çalışmalarının idiografik doğası gereği önerilen sınırlı katılımcı sayısı (Smith vd., 2009) ve nitel araştırmalardaki veri doygunluğu ilkesi gözetilerek; 6 kadın ve 6 erkekten oluşan toplam 12 katılımcı ile çalışma tamamlanmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Takma Ad	Cinsiyet	Yaş	Taburculuk Süresi	Birincil Madde
K1	Erkek	28	14 ay	Uyarıcı Madde
K2	Kadın	34	24 ay	Alkol
K3	Erkek	45	8 ay	Çoklu Madde
K4	Kadın	22	11 ay	Madde
K5	Erkek	39	18 ay	Eroin
K6	Kadın	26	18 ay	Sentetik Kannabinoid
K7	Erkek	52	36 ay	Alkol
K8	Kadın	41	10 ay	Kokain
K9	Erkek	38	19 ay	Kumar ve Madde
K10	Kadın	53	48 ay	Alkol
K11	Erkek	23	11 ay	Sentetik Madde

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

K12	Kadın	31	15 ay	Kokain ve Reçeteli İlaç

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırma kapsamında, katılımcıların verdikleri yanıtların altında yatan nedenleri derinlemesine incelemek ve süreçle ilgili ek sorular sorabilmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanması sürecinde, öncelikle madde bağımlılığı ve doğa temelli müdahaleler alanındaki literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Ardından, rekreasyon yönetimi ve bağımlılık alanında deneyimli 2 öğretim üyesi ile ön görüşmeler yapılarak 6 soruluk bir havuz oluşturulmuştur. Bu bağlamda, nitel araştırma deneyimine sahip bir öğretim üyesi ve bağımlılık alanında deneyimli bir klinisyenden, soruları araştırmanın amacı ve nitel araştırma felsefesi/mantığı doğrultusunda analiz ve eleştiri yapmaları istenmiştir. Uzman değerlendirmesi sonucunda 1 sorunun yönlendirici olduğu bildirilmiş olup bu soru araştırmacılar tarafından kapsam dışı bırakılmıştır. Soru havuzu yeniden oluşturulmuş, süreç tekrarlanmış ve iki uzmanın görüşleri doğrultusunda araştırmanın amacını kapsayan 5 soru üzerinde uzlaşı sağlanmıştır.

Uzman görüşünün ardından, çalışma grubundaki katılımcılarla benzer özelliklere sahip 2 kişi ile her biri 15-20 dakika süren pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Pilot görüşmeler sonucunda oluşturulan görüşme formunda herhangi bir sorun olmadığı anlaşılmıştır. Oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu, İzmir ilinde 2026 yılında yüz yüze olarak uygulanmıştır. Görüşmeler, katılımcıların tercih ettiği sessiz ve rahat ortamlarda (kafe, park, katılımcının evi vb.) gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce araştırmanın amacı ve elde edilen bilgilerin ne amaçla kullanılacağı hakkında açıklamalar yapılmıştır. Konunun madde bağımlılığı olmasından kaynaklı olarak hiçbir katılımcı seslerinin kaydedilmesine müsaade etmemiştir. Bu kapsamda, tüm görüşmeler manuel olarak kayıt altına alınmıştır. Gerçekleştirilen 12 görüşmenin ortalama süresi 21 dakikadır. En uzun görüşme 32 dakika sürerken, en kısa görüşme 15 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Görüşme çıktılarının yorumlanmasında IPA'nın önerdiği analiz prosedürü takip edilmiştir (Smith vd., 2009). Analiz süreci şu aşamalardan oluşmaktadır: (1) Okuma ve yeniden okuma: Tüm transkriptler defalarca okunarak verilere aşinalık kazanılmıştır; (2) İlk notlar alma: Betimleyici, dilsel ve kavramsal yorumlar not edilmiştir; (3) Ortaya çıkan temaların geliştirilmesi: Notlardan anlamlı temalar türetilmiştir; (4) Temalar arasında bağlantı arama: Temalar kümelenerek üst temalar oluşturulmuştur; (5) Sonraki vakalara geçiş: Her katılımcı için süreç tekrarlanmıştır; (6) Vakalar arası örüntü arama: Tüm vakalardaki ortak ve farklı temalar belirlenmiştir.

Görüşmelerden elde edilen verilerin kodlanabilmesi için öncelikle tüm transkriptler Microsoft Office Word 2019 paket programına aktarılarak yazıya dökülmüş ve kodlama için kullanılacak MAXQDA 2020 paket programına aktarılmıştır. Program içerisinde açık ve aksiyel kodlama süreci takip edilerek invivo (cümle ifadeleri) olarak kodlama yapılmıştır. Kod güvenliğini sağlamak amacıyla tüm deşifreler bağımsız bir araştırmacı tarafından okunmuş ve

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

kodların doğruluğu üzerinde uzlaşı sağlanmıştır. Birbirine benzeyen kodlar kategorileri oluşturmuş olup bu kategoriler birleştirilerek temalar elde edilmiştir.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda güvenirlik ve geçerlik, nicel araştırmalardan farklı kriterlerle değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Lincoln ve Guba'nın (1985) önerdiği inandırıcılık (credibility), aktarılabilirlik (transferability), tutarlılık (dependability) ve doğrulanabilirlik (confirmability) kriterleri bu araştırmada esas alınmıştır. İnandırıcılık için görüşmeler sırasında elde edilen tüm kayıtlar bilgisayar ortamında saklanmakta ve görüşmelerin aktarıldığı belgeler muhafaza edilmektedir. Ayrıca, transkript sürecinde herhangi bir hata yapılıp yapılmadığının kontrolü için bir öğretim üyesinden yardım alınmış olup tüm veriler program aracılığıyla kodlanmıştır. Katılımcı teyidi (member checking) için analiz sonuçları 2 katılımcı ile paylaşılarak yorumların doğruluğu teyit edilmiştir. Aktarılabilirlik için araştırma bağlamı, katılımcı özellikleri, veri toplama ve analiz süreçleri ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Tutarlılık bağlamında, araştırma sürecinin tüm aşamaları (ham veriler, kodlama şemaları, analiz notları, tema geliştirme süreci) kaydedilmiş olup gerektiğinde yetkililerle paylaşılmak üzere saklanmaktadır. Son olarak doğrulanabilirlik için araştırmacının ön yargılarını ve varsayımlarını şeffaf hale getirmek amacıyla refleksif günlük tutulmuş, bulgular doğrudan alıntılarla desteklenerek yorumların veri temelli olduğu gösterilmiştir.

2.6. Araştırmacının Rolü

IPA araştırmalarında araştırmacının konumu ve ön yargıları şeffaf bir şekilde ortaya konulmalıdır. Sorumlu yazar, rekreasyon yönetimi alanında doktora derecesine sahip olup halk sağlığı, psikoloji, açık alan rekreasyonu ve terapötik rekreasyon alanlarında çalışmaktadır. Araştırmacının bağımlılık tedavisi geçmişi bulunmamaktadır; ancak daha önce yaşlı bireylerle fiziksel aktivite ve rekreasyon alanında TÜBİTAK destekli projelerde yer almıştır. Bu deneyim, hassas gruplarla nitel araştırma yürütme konusunda yetkinlik kazanmasını sağlamıştır. Bu kapsamda, araştırmacı görüşmeler öncesinde ve sonrasında refleksif günlük tutarak kendi ön yargılarını ve duygusal tepkilerini kayıt altına almıştır.

3. BULGULAR

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler; Smith vd. (2009) tarafından önerilen YFA protokolü (IPA; deneyimlerin adım adım çözümlenmesi süreci) temel alınarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde her bir görüşme metni önce kendi içinde derinlemesine incelenmiş; ardından ilk notlar ve ortaya çıkan temalar (katılımcının ifadelerindeki temel anlam birimleri) üzerinden kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Süreç boyunca idiografik (her bir bireyin hikâyesini ayrı ve özgün tutan) yaklaşım korunmuş, vakalar arası karşılaştırmalı analizler yapılarak benzer nitelikteki kodlar kategorileri, kategoriler ise kapsayıcı ana temaları (verinin en genel ve derin katmanını temsil eden geniş başlıklar) oluşturmuştur. Bu sistematik çözümleme sonucunda; (1) tedavi öncesi dönemde doğadan

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

kopuş, (2) taburculuk sonrası doğayla yeniden bağ kurma ve (3) kriz anlarında doğanın işlevi olmak üzere üç temel ana tema yapılandırılmıştır.

3.1. Tedavi Öncesi Dönemde Doğadan Kopuş

Elde edilen ilk ana tema olan 'Tedavi Öncesi Dönemde Doğadan Kopuş'a yönelik bulgular; katılımcıların aktif bağımlılık evresinde doğal çevreyle olan temaslarının nasıl anlamsal bir erozyona uğradığını ve bu sürecin bireyde yarattığı mekânsal yabancılaşmanın derinliğini gözler önüne sermektedir. Görsel 1'de yer alan veriler; özellikle "doğayı görmezden gelme" ve "doğadan kaçınma" gibi davranışların, bağımlılık döngüsündeki bireyin dış dünyaya karşı geliştirdiği duyusal körleşmeyi ve içsel izolasyonu temsil ettiğini doğrulamaktadır. Doğanın onarıcı bir mekân olmaktan çıkarak yalnızca maddeye erişim için fonksiyonel bir zemin olarak araçsallaştırılması, iyileşme öncesi dönemdeki algısal bozulmanın en belirgin yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu bütüncül tablo, madde kullanımının birey ile doğa arasındaki ontolojik (varlıksal) bağı nasıl zayıflattığını metodolojik bir netlikle ortaya koymaktadır.

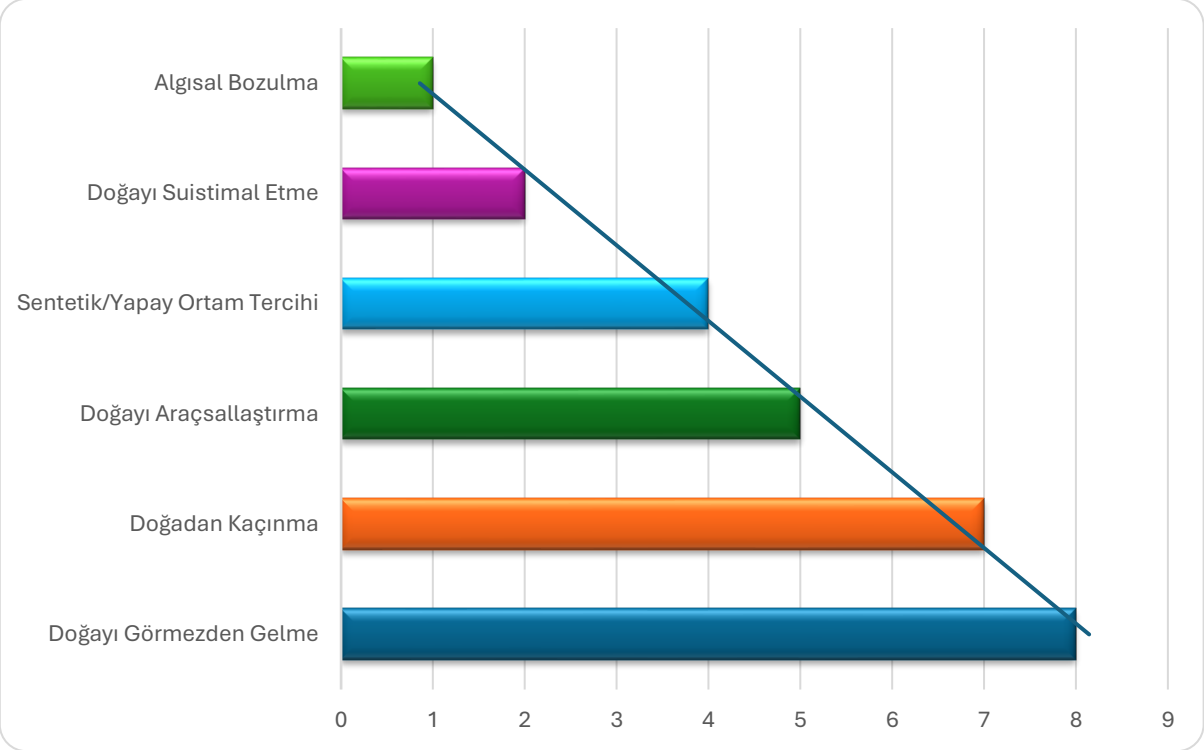

Görsel 1. Tedavi Öncesi Dönemde Doğadan Kopuş

Analiz sürecinde elde edilen ilk ana tema, aktif bağımlılık döneminde doğayla ilişkinin niteliğidir. Doğayı görmezden gelme, doğadan kaçınma, doğayı araçsallaştırma ve sentetik/yapay ortam tercihinin oluşturduğu ana temaya yönelik olarak düşüncelerini belirten K1: "Parkmış, ağaçmış, denizmiş... Hiç görmüyordum bile. Betonların arasında, loş ışıklarda takılıyorduk. Güneş doğunca rahatsız olurdum, perdeyi kapatırdım. Doğa benim için kaçılması gereken bir şeydi çünkü o canlılık bana kendi içimdeki ölümü hatırlatıyordu..." şeklindeki beyanı ile doğayı görmezden gelme ve doğadan kaçınma durumlarını aktarmıştır (Doğayı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Görmezden Gelme, Doğadan Kaçınma). K1'in düşüncelerini destekler nitelikte K4: "Sessizlikten korkardım çünkü sessiz kalmak demek kendinle yüzleşmek demekti. O yüzden hep gürültülü yerlerde, doğadan uzak, yapay ortamlardaydım" şeklindeki beyanında sentetik ortam tercihine dikkat çekmiştir (Sentetik/Yapay Ortam Tercihi).

Güneş ışığı ve açık havadan rahatsızlık duyma sıklıkla tekrarlanan bir örüntüdür. K5: "Güneşli günler benim için kabustu. Doğa canlandıkça ben ölüyordum sanki, o yüzden aramıza koca bir duvar örmüştüm" (Doğadan Kaçınma) şeklinde beyanda bulunmuştur. Sentetik kannabinoid kullanım öyküsü olan K6 ise algısal bozulmanın doğayla ilişkiyi nasıl etkilediğini aktarmıştır: "Ağaçların dalları el gibi görünüyor, yaprakların hışırtısı sanki arkamdan biri fısıldıyormuş gibi geliyordu. Paranoya işte... O yüzden doğadan nefret ediyordum" (Algısal Bozulma, Doğadan Kaçınma).

Alkol bağımlılığı öyküsü olan katılımcılar doğayı madde kullanımına eşlik eden bir dekor olarak tanımlamıştır. K2: "Benim için doğa, alkol masasına eşlik eden bir manzaradan ibaretti" (Doğayı Araçsallaştırma), K7: "Deniz kenarına giderdik ama denize bakmazdık bile, bardağın içine bakardık. Doğa sadece bir arka plandı" (Doğayı Araçsallaştırma) şeklinde beyanda bulunmuştur. K5 ise doğayı bir "risk alanı" olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir: "Bir parka girdiğimde ağacın gölgesine değil, o ağacın beni saklayıp saklamayacağına bakardım" (Doğayı Suistimal Etme).

3.2. Taburcu Sonrası Doğayla Yeniden Bağ Kurma

Elde edilen ikinci ana tema olan Taburcu Sonrası Doğayla Yeniden Bağ Kurma'ya yönelik bulgular; katılımcıların iyileşme sürecinde doğayı nasıl birer öz-keşif alanı olarak yapılandırdıklarını ve bu etkileşime yükledikleri onarıcı (yenileyici ve iyileştirici) anlamları ortaya koymaktadır. Görsel 2'de yer alan veriler; özellikle 'Üretken Uğraşlar' ve 'Duyusal Farkındalık' kategorilerinin en yüksek frekansta (görülme sıklığında) seyretmesi, bireylerin doğayla yalnızca pasif bir temas kurmadığını, aksine duyusal ve eylemsel düzeyde derin bir bütünleşme yaşadığını kanıtlamaktadır. Bunun yanı sıra 'Yavaşlama/Sabır Öğrenme' ve 'Varoluşsal Dönüşüm' gibi bulgular; doğanın, katılımcıların yaşam ritmini düzenleyen ve varoluşlarını yeniden anlamlandıran bir rehber işlevi gördüğünü göstermektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

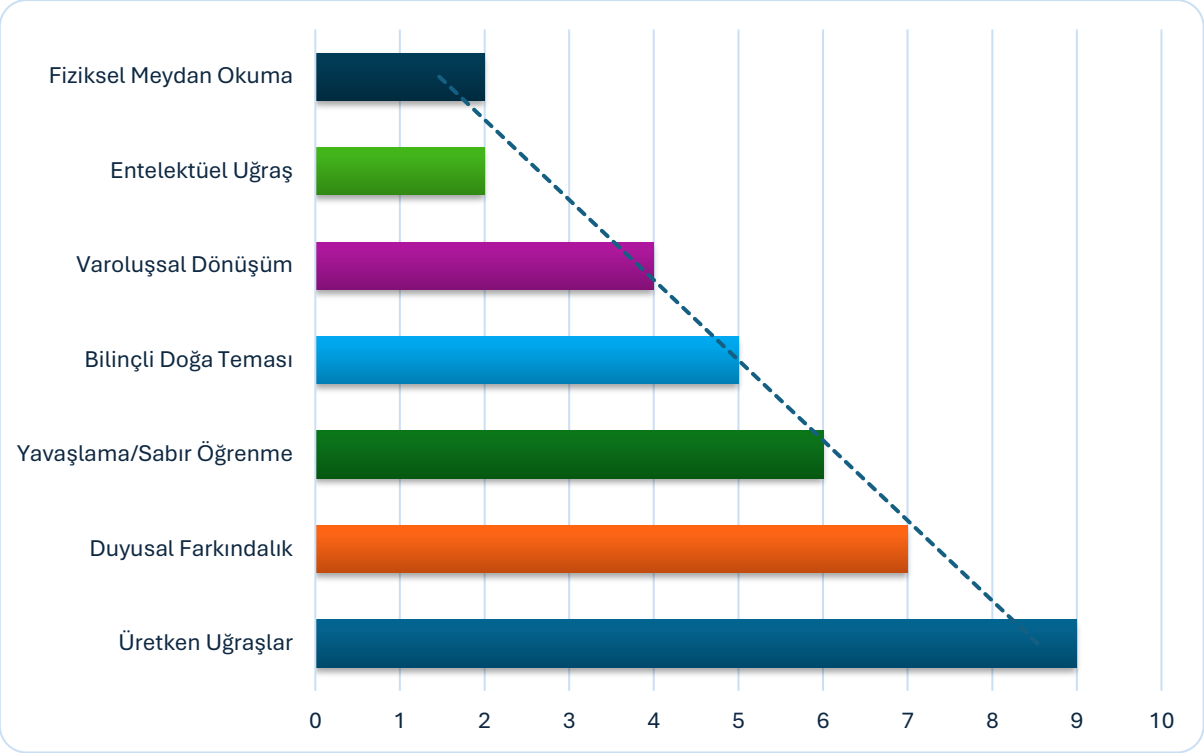

Görsel 2. Taburcu Sonrası Doğayla Bağ Kurma

Elde edilen ikinci ana tema, taburcu sonrası dönemde doğayla ilişkinin dönüşümüdür. Bilinçli doğa teması, üretken uğraşlar, duyusal farkındalık, yavaşlama/sabır öğrenme ve varoluşsal dönüşüm kategorilerinin oluşturduğu ana temaya yönelik olarak düşüncelerini belirten K1: "İlk başlarda zorunluluktan yürüyüşe başladım, doktor 'çık hava al' dediği için. Ama sonra şeyi fark ettim; toprakla temas etmek beni sakinleştiriyor. Şimdi her sabah erkenden parka giderim. Telefonu evde bırakıp sadece kuşları dinlediğim oluyor, bazen yarım saat bir ağaca bakıyorum..." şeklindeki beyanı ile bilinçli doğa teması ve duyusal farkındalık durumlarını aktarmıştır (Bilinçli Doğa Teması, Duyusal Farkındalık). K5 bu dönüşümü şu şekilde ifade etmiştir: "Doğada vakit geçirmek benim için artık bir 'kaçış' değil, bir 'varoluş' biçimi. Hatta evde saksılarım var, onlarla konuşuyorum desem yalan olmaz" (Varoluşsal Dönüşüm).

Üretken uğraşlar, katılımcıların doğayla bağ kurma biçimlerinde öne çıkan bir kategoridir. K3 balıkçılığa yöneldiğini belirtmiştir: "Hastaneden çıkınca ilk işim bir balık oltası almak oldu. Balık tutmasam bile o suyun şırıltısı kafayı boşaltıyor" (Üretken Uğraşlar). K7 hobi bahçeciliğinden bahsetmiştir: "Bir hobi bahçesi kiraladım. O tohumun çatlayıp topraktan çıkışını izlemek var ya... Vallahi o kadar yıllık hayatımda böyle bir mucizeyi fark etmemişim" (Üretken Uğraşlar, Duyusal Farkındalık). K9 ise arıcılıkla tanıştığını aktarmıştır: "O kovanların içindeki o disiplin, o sistem beni hayata bağladı. Doğada vakit geçirmek benim için artık 'boş boş gezmek' değil; bir sorumluluk, bir üretim süreci" (Üretken Uğraşlar).

Yavaşlama ve sabır öğrenme, katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından vurgulanan bir kazanımdır. K2: "Toprakla oynamak, bir canlının büyümesine şahit olmak bana sabretmeyi öğretti. Alkol varken her şey 'hemen' olsun istiyordum. Ama bitki öyle değil, bekleyeceksin"

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

(Yavaşlama/Sabır Öğrenme) şeklinde beyanda bulunmuştur. K9 bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Eskiden saniyeler içinde binlerce lira kaybederken, şimdi bir çerçeve bal için aylarca beklemeyi öğrendim. Doğanın o yavaş ama emin adımlarla ilerleyen hızı, benim o hastalıklı 'hız' tutkumu terbiye etti" (Yavaşlama/Sabır Öğrenme).

Entelektüel uğraş olarak doğaya yönelim de bazı katılımcılarda görülmüştür. K12: "Tıbbi ve aromatik bitkiler üzerine bir kursa gidiyorum. Doğadaki o devasa eczaneyi görmek beni büyüledi. Eskiden kimyasal haplarla kendimi uyuştururken, şimdi doğanın şifalı kimyasını keşfediyorum" (Entelektüel Uğraş) şeklinde aktarmıştır. K11 ise fiziksel meydan okuma olarak doğayı deneyimlediğini belirtmiştir: "Doğa yürüyüşü ve navigasyon eğitimlerine katıldım. O tepeyi aşmak, o yolu bitirmek... Eskiden maddeyle bulduğum o 'yapay başarı' hissini şimdi kendi kas gücümle buluyorum" (Fiziksel Meydan Okuma).

3.3. Kriz Anlarında Doğanın İşlevi

Elde edilen üçüncü ana tema olan "Kriz Anlarında Doğanın İşlevi" madde kullanma isteğinin (aşerme/craving; maddeye yönelik şiddetli arzu) yoğunlaştığı kritik anlarda doğanın nasıl bir psikolojik kalkan görevi gördüğünü özetlemektedir. Görsel 3'te görüleceği üzere, "Perspektif Kazanma" (olaylara dışarıdan bakabilme ve zihinsel mesafe koyma) kategorisinin en yüksek frekansa sahip olması, doğanın bireye kriz anlarında sarsılan öz-kontrolünü geri kazanması için geniş bir zihinsel alan sunduğunu kanıtlamaktadır. "Fiziksel Rahatlama" ve "Dikkat Yönlendirme" (odağı olumsuz duygulardan uzaklaştırıp çevreye verme) bulguları ise doğanın akut krizleri yönetmede sunduğu somut ve hızlı müdahale imkânlarına işaret etmektedir. "Topraklanma" (şimdiki ana odaklanarak zihinsel karmaşadan uzaklaşma) ve "Döngüsel Güven" kategorileri, doğadaki ritmin bireye iyileşme sürecinde ihtiyaç duyduğu süreklilik ve emniyet hissini sağladığını göstermektedir.

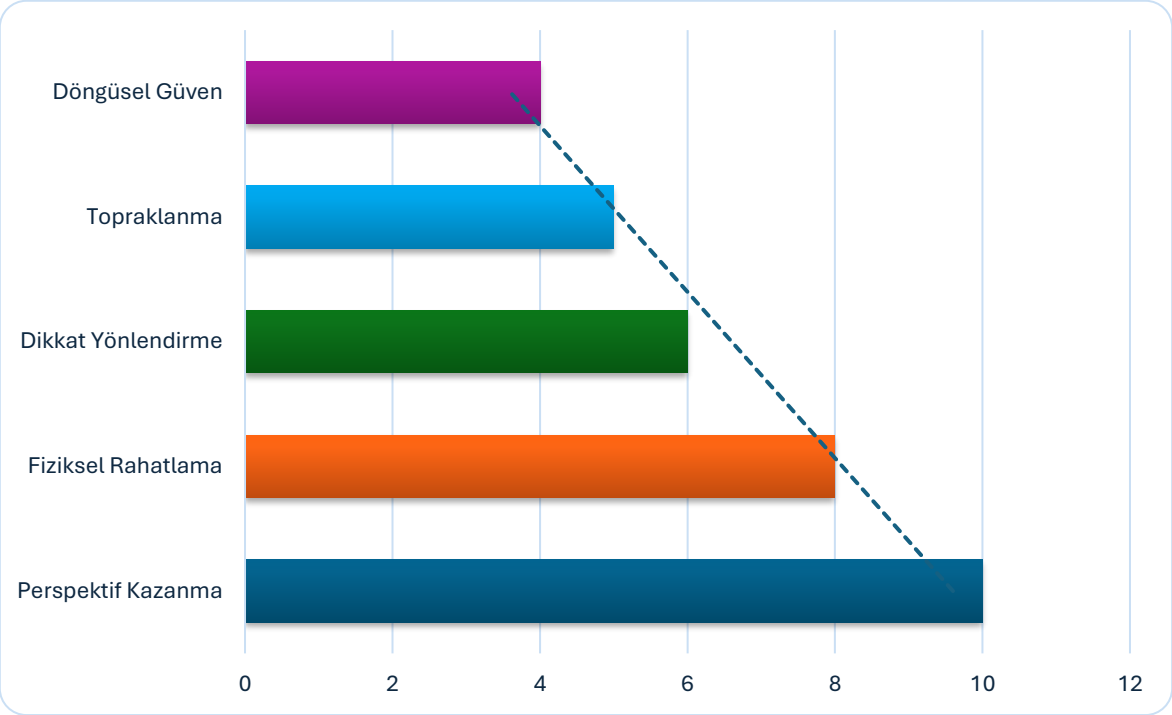

Görsel 3. Kriz Anlarında Doğanın İşlevi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Elde edilen üçüncü ana tema, madde kullanma isteği hissedildiğinde doğanın işlevidir. Fiziksel rahatlama, perspektif kazanma, dikkat yönlendirme, döngüsel güven ve topraklanma kategorilerinin oluşturduğu ana temaya yönelik olarak düşüncelerini belirten K1: "Kriz bastırdığında duvarlar üzerime geliyor gibi oluyor. Hemen dışarı atıyorum kendimi. Hızlı hızlı yürüyorum. Rüzgâr yüzüme çarpınca sanki o kirli düşünceleri alıp götürüyor..." şeklindeki beyanı ile fiziksel rahatlama stratejisini aktarmıştır (Fiziksel Rahatlama). K3 benzer bir deneyimi şöyle ifade etmiştir: "Hemen bi açık alan bulmam lazım. Derin nefes alıyorum, o temiz havayı ciğerlerime çekiyorum. Sanki o pislik havayla beraber dışarı çıkıyor. Doğa benim için bir nevi 'temizlik' demek" (Fiziksel Rahatlama, Topraklanma).

Perspektif kazanma, kriz anlarında en sık başvurulan mekanizmalardan biridir. K1: "Doğanın o devasa hali bana şunu diyor: 'Bak, dünya dönüyor, ağaçlar büyüyor, her şey yolunda. Sen de bu akışın içindesin, saçmalama.' O genişlik hissi, içimdeki o daralmayı söküp alıyor" (Perspektif Kazanma) şeklinde beyanda bulunmuştur. K4 bu durumu şöyle aktarmıştır: "O kadar büyük bir sistem var ki orada, benim o anlık isteğim çok küçük kalıyor. 'Bak Elif' diyorum, 'bu evren senden büyük, bu duygu geçici, sen kalıcısın'" (Perspektif Kazanma). K5 ise: "Doğanın o devasalığı karşısında benim o 'isteğim' o kadar küçülüyor ki... 'Koca orman ayakta duruyor, sen bir dürtüye mi yenileceksin?' diyorum" (Perspektif Kazanma) şeklinde eklemiştir.

Dikkat yönlendirme stratejisi, özellikle üretken uğraşlarla ilişkili katılımcılarda belirgindir. K7: "O an hemen bahçeye gidip çapa yapmaya başlıyorum. Ter dökünce, o toprakla hemhal olunca içimdeki o istek sönüp gidiyor" (Dikkat Yönlendirme, Fiziksel Rahatlama) şeklinde beyanda bulunmuştur. K9: "Fiziksel bir işle uğraşmak, toprağı çapalamak ya da o kovanlarla ilgilenmek odak noktamı değiştiriyor" (Dikkat Yönlendirme) şeklinde aktarmıştır. K12 ise: "O an hemen doğaya çıkıp bir bitkiyi veya bir ağacın dokusunu incelemeye başlıyorum. Odak noktamı o bitkinin formuna verdiğimde zihnimdeki o 'kullanma' komutu zayıflıyor" (Dikkat Yönlendirme) şeklinde eklemiştir.

Döngüsel güven, doğanın mevsimsel ritmine atıfla kriz anlarında umut kaynağı olarak işlev görmektedir. K6: "Gökyüzünün o sonsuzluğu bana şunu hatırlatıyor: Bu duygu geçici. Bak, bulutlar geçiyor, güneş batıyor ve yarın yine doğacak. 'Eğer bu doğa her kıştan sonra baharı getiriyorsa, ben de bu krizden çıkabilirim' diyorum" (Döngüsel Güven) şeklinde beyanda bulunmuştur. K12 benzer bir ifade kullanmıştır: "Doğada her şeyin bir zamanı ve sırası olduğunu görmek, bana sabırlı olmam gerektiğini hatırlatıyor. O anki isteğin geçici bir mevsim olduğunu biliyorum artık" (Döngüsel Güven).

Topraklanma, katılımcıların kriz anlarında kendilerini "şimdiki ana" bağlamak için kullandıkları bir stratejidir. K2: "O an bir ağaca sarılmak ya da yalın ayak çime basmak beni dünyaya bağlıyor. 'Buradasın, güvendesin' diyorum kendime" (Topraklanma) şeklinde aktarmıştır. K10: "Yalınayak toprağa basmak, o elektriği alıyor sanki" (Topraklanma), K8 ise: "Doğanın ritmi o kadar dengeli ki, benim o bozuk ritmimi de düzeltiyor. Sanki doğa bir 'ayarlayıcı' gibi" (Topraklanma) şeklinde eklemiştir.

4. TARTIŞMA

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu araştırma, madde bağımlılığı tedavisi görmüş ve AMATEM'lerden taburcu olmuş bireylerin doğa deneyimlerini fenomenolojik bir perspektifle incelemiş ve üç ana tema ortaya koymuştur: (1) tedavi öncesi dönemde doğadan kopuş, (2) taburculuk sonrası doğayla yeniden bağ kurma ve (3) kriz anlarında doğanın işlevi. Elde edilen bu bulgular, doğa temelli müdahalelerin bağımlılık iyileşme sürecindeki potansiyel rolüne ilişkin kritik teorik ve pratik çıkarımlar sunmaktadır. Araştırmanın ilk teması olan "tedavi öncesi dönemde doğadan kopuş", aktif bağımlılık sürecinde bireylerin doğal çevreyle olan ilişkilerinin niteliksel bir erozyona uğradığını kanıtlamaktadır. Katılımcıların sergilediği; doğayı görmezden gelme, doğadan kaçınma, doğayı araçsallaştırma (doğayı onarıcı değerinden koparıp yalnızca bir amaç için kullanma) ve sentetik ortamları tercih etme örüntüleri, bağımlılık döngüsünün bireylerin çevresel algılarını derinden sarstığını göstermektedir.

Bu bulgu, Ulrich'in (1991) Stres Azaltma Teorisi (Stress Recovery Theory - SRT; doğanın stresi düşürme gücü) ve Kaplan ve Kaplan'ın (1989) Dikkat Restorasyon Teorisi (Attention Restoration Theory - ART; zihinsel yorgunluğu doğa ile giderme kuramı) çerçevesinde yorumlanabilir. SRT'ye göre doğal ortamlar, pozitif duygusal tepkiler uyandırarak stres düzeyini düşürmekte; ART ise doğanın yumuşak çekicilik (soft fascination; doğanın insanı yormadan kendine çeken onarıcı etkisi) özelliği sayesinde yönlendirilmiş dikkatin yenilenmesine olanak tanıdığını savunmaktadır (Kaplan, 1995; Ulrich vd., 1991). Bu bağlamda, aktif bağımlılık döneminde bireylerin bu restoratif (onarıcı ve yenileyici) kaynaklardan sistematik olarak uzaklaşması, madde kullanımının yarattığı nörobiyolojik (sinir sistemi ve beyin yapısıyla ilgili) ve psikolojik değişimlerin çevresel tercihleri de şekillendirdiğine işaret etmektedir. Nitekim katılımcıların "güneş ışığından rahatsızlık duyma" veya "sessizlikten korkma" gibi ifadeleri, bağımlılığın tetiklediği kaçınma davranışlarının doğal ortamları da kapsayacak kadar genişlediğini doğrulamaktadır. Engemann vd. (2019) tarafından yürütülen çalışmada, çocukluk döneminde yeşil alanlara düşük maruziyetin yetişkinlikte psikiyatrik bozukluk riskini %55'e kadar artırdığı yönündeki bulgu; doğadan kopuşun hem bağımlılığın bir sonucu hem de bu süreci tetikleyen temel bir risk faktörü olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırmanın ikinci teması olan "taburculuk sonrası doğayla yeniden bağ kurma", iyileşme sürecinde doğayla kurulan ilişkinin niteliksel dönüşümünü gözler önüne sermektedir. Katılımcıların bilinçli doğa teması, üretken uğraşlar (balıkçılık, hobi bahçeciliği, arıcılık), duyusal farkındalık ve varoluşsal dönüşüm deneyimleri; doğanın iyileşme sürecinde çok boyutlu bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Bu bulgular, Alonso-Blanco vd. (2024) tarafından gerçekleştirilen ve doğa temelli müdahalelerin madde bağımlılığı tedavisinde %85 oranında olumlu sonuçlar verdiğini raporlayan sistematik derleme (belirli bir konudaki tüm çalışmaları titizlikle tarayan özet çalışma) ile tam bir tutarlılık içindedir. Özellikle hortikültürel terapi (bitki yetiştirme ve bahçecilik yoluyla uygulanan tedavi yöntemi) ile ilgili bulgular, Siu vd. (2020) ve Tu'nun (2022) meta-analizinde raporlanan ve bu yöntemin ruh sağlığı üzerindeki anlamlı pozitif etkilerini vurgulayan sonuçlarla örtüşmektedir. Bu kapsamda, katılımcıların "tohumun topraktan çıkışını izleme" gibi deneyimleri, doğadaki somut büyüme süreçlerinin bireylerde öz-yeterlilik (kişinin bir işi başarabileceğine dair inancı) ve anlam duygusu yarattığını kanıtlamaktadır. Coventry vd. (2021) tarafından yürütülen geniş kapsamlı analizde saptanan depresyon ve anksiyete üzerindeki güçlü etki büyüklükleri, katılımcıların bildirdiği duygusal

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

iyileşmeyi bilimsel olarak desteklemektedir; ayrıca "sabrı öğrenme" süreci, bağımlılığın temelindeki dürtüsellik özelliğinin doğa aracılığıyla dönüştürülebileceğine işaret etmektedir.

Üçüncü tema olan "kriz anlarında doğanın işlevi", madde kullanma isteği hissedildiğinde doğanın bir başa çıkma mekanizması olarak nasıl hayati bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Fiziksel rahatlama, perspektif kazanma, dikkat yönlendirme ve topraklanma (şimdiki ana ve fiziksel gerçekliğe odaklanarak zihni sakinleştirme) stratejileri, doğanın nüks önleme sürecinde aktif bir koruyucu olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Martin vd. (2019) tarafından gerçekleştirilen ve yeşil alan erişiminin madde isteğini fiziksel aktiviteden bağımsız olarak azalttığını kanıtlayan araştırmayla doğrudan örtüşmektedir. Katılımcıların "doğanın devasalığı karşısında isteğin küçülmesi" şeklindeki ifadeleri, zihinsel mesafe koyma stratejisinin gücünü yansıtmaktadır. Witkiewitz vd. (2012) tarafından vurgulanan farkındalık temelli nüks önleme programları gibi, araştırmamızda ortaya çıkan duyusal farkındalık temaları da doğanın benzer bir iyileştirici mekanizmayla işlediğini düşündürmektedir. Nitekim Shinrin-yoku (orman banyosu; doğayı duyularla hissederek yapılan kısa orman yürüyüşü) ve doğa temelli farkındalık uygulamaları; stres ve kaygıyı azaltmada etkili bulunmuş, bağımlılık tedavisinde potansiyel bir destekleyici yöntem olarak önerilmiştir (Harper vd., 2019; Westlund, 2015).

Araştırma bulguları, madde bağımlılığı iyileşme sürecinde doğanın rolüne ilişkin bütüncül bir model önermektedir. Bağımlılık dönemindeki doğadan kopuş, yalnızca bir belirti değil, aynı zamanda iyileşmeyi zorlaştıran bir faktör olarak görülmelidir. Tedavi sonrası dönemde kurulan bağ ise bireylere hem psikolojik yenilenme hem de varoluşsal anlam sağlayan bir kaynak sunmaktadır. Bu sonuçlar, Bratman vd. (2019) tarafından önerilen ve doğanın beyin aktivitesinden uyku kalitesine kadar çoklu faydalarını vurgulayan ekosistem hizmetleri perspektifiyle uyumludur. Twohig-Bennett ve Jones'un (2018) 143 çalışmayı kapsayan devasa incelemesi sonucunda belirlenen kortizol ve kalp atış hızı azalışları ile Bowler vd. (2010) tarafından raporlanan negatif duygulardaki düşüş; çalışmamızda ortaya çıkan fenomenolojik temaların biyolojik bir temele sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Tüm bu kanıt temeli, doğanın bağımlılık sonrası "yeniden insanlaşma" sürecinde vazgeçilmez bir onarıcı çevre olduğunu doğrulamaktadır.

4.1. Sınırlılıklar

Bu araştırma, madde bağımlılığı tedavisi görmüş bireylerin doğa deneyimlerini fenomenolojik perspektifle inceleyen Türkiye'deki ilk çalışma olmasına rağmen, bazı sınırlılıklar içermektedir. Birincisi, çalışma grubu yalnızca İzmir ilinde faaliyet gösteren AMATEM'lerden taburcu olmuş bireylerle sınırlıdır. İzmir, Ege Bölgesi'nde yer alan ve deniz, orman ve kentsel yeşil alanlara görece kolay erişim sağlayan bir metropoldür; bu coğrafi özellik, katılımcıların doğa deneyimlerini şekillendirmiş olabilir. İkincisi, araştırmanın kesitsel doğası, doğa deneyimlerinin zaman içindeki evrimini izlemeyi sınırlandırmaktadır. Üçüncüsü, katılımcıların ses kaydına izin vermemesi nedeniyle görüşmeler manuel olarak kaydedilmiştir. Dördüncüsü, araştırma yalnızca uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisi görmüş bireyleri kapsamakta olup yalnızca alkol veya tütün bağımlılığı tanısı almış bireyler dışlanmıştır. Beşincisi, mevcut araştırma nitel bir desen kullanmakta olup doğa deneyimleri ile iyileşme

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

çıktıları (nüks oranları, yaşam kalitesi, psikolojik iyilik hali) arasındaki ilişkiyi nicel olarak test etmemektedir.

5. SONUÇ

Bu araştırma, madde bağımlılığı tedavisi görmüş ve AMATEM'lerden taburcu olmuş bireylerin doğa deneyimlerini fenomenolojik perspektifle inceleyen Türkiye'deki ilk çalışmadır. Bulgular, aktif bağımlılık döneminde doğadan sistematik bir kopuşun yaşandığını, taburculuk sonrası dönemde doğayla yeniden bağ kurmanın varoluşsal bir dönüşüm süreci olarak deneyimlendiğini ve kriz anlarında doğanın somut bir başa çıkma mekanizması olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu üç tema, doğa temelli müdahalelerin madde bağımlılığı iyileşme sürecinde tamamlayıcı bir rol üstlenebileceğine işaret etmektedir.

Nüks oranlarının taburculuk sonrası ilk yılda %40-60'a ulaştığı göz önüne alındığında, doğa deneyimlerinin nüks önleme stratejileri içindeki potansiyel yeri klinik açıdan kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, araştırma bulguları AMATEM taburculuk protokollerine doğa oryantasyonu modüllerinin entegrasyonunu, nüks önleme planlamasına doğa temelli kriz müdahale stratejilerinin eklenmesini ve 2024-2028 Davranışsal Bağımlılıklar ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi kapsamında yeşil alan erişilebilirliğinin bir politika önceliği olarak değerlendirilmesini önermektedir. Gelecek araştırmaların, bu fenomenolojik bulguları boylamsal ve deneysel desenlerle test ederek doğa-iyileşme ilişkisinin nedensel mekanizmalarını aydınlatması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alonso-Blanco, C., Rodríguez-Arias, M., & Aguilar, M. A. (2024). Harnessing the healing power of nature: A review of natural interventions in substance abuse treatment and prevention. Environmental Health and Preventive Medicine, 29, 63. https://doi.org/10.1265/ehpm.24-00145

Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Knight, T. M., & Pullin, A. S. (2010). A systematic review of evidence for the added benefits to health of exposure to natural environments. BMC Public Health, 10, 456. https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-456

Bratman, G. N., Anderson, C. B., Berman, M. G., Cochran, B., de Vries, S., Flanders, J., ... & Daily, G. C. (2019). Nature and mental health: An ecosystem service perspective. Science Advances, 5(7), eaax0903. https://doi.org/10.1126/sciadv.aax0903

Coventry, P. A., Brown, J. V. E., Pervin, J., Brabyn, S., Pateman, R., Breedvelt, J., ... & White, P. C. L. (2021). Nature-based outdoor activities for mental and physical health: Systematic review and meta-analysis. SSM - Population Health, 16, 100934. https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.100934

Darcy, C., Sherring, K., Mizen, A., Mayfield, C., Sherwood, E., & Morgan, F. (2025). Green social prescribing: A before and after evaluation of a novel community-based intervention for adults experiencing mental health problems. Health & Social Care in the Community, 2025, 2016261. https://doi.org/10.1155/hsc/2016261

Engemann, K., Pedersen, C. B., Arge, L., Tsirogiannis, C., Mortensen, P. B., & Svenning, J. C. (2019). Residential green space in childhood is associated with lower risk of psychiatric

disorders from adolescence into adulthood. Proceedings of the National Academy of Sciences, 116(11), 5188-5193. https://doi.org/10.1073/pnas.1807504116

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2024). European Drug Report 2024: Trends and developments. Publications Office of the European Union. https://www.euda.europa.eu/publications/european-drug-report/2024_en

Fixsen, A., Seers, H., Polley, M., & Robins, J. (2022). Social prescribing of nature therapy for adults with mental illness living in the community: A scoping review of peer-reviewed international evidence. Frontiers in Psychology, 13, 1041675. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1041675

Harper, N. J., Mott, A. J., & Obee, P. (2019). Client perspectives on wilderness therapy as a component of adolescent residential treatment for problematic substance use and mental health issues. Children and Youth Services Review, 105, 104450. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104450

Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). The experience of nature: A psychological perspective. Cambridge University Press.

Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. Journal of Environmental Psychology, 15(3), 169-182. https://doi.org/10.1016/0272-4944(95)90001-2

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. SAGE.

Martin, L., Pahl, S., White, M. P., & May, J. (2019). Natural environments and craving: The mediating role of negative affect. Health & Place, 58, 102160. https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.102160

National Institute on Drug Abuse. (2024). Treatment and recovery. https://nida.nih.gov/publications/drugs-brains-behavior-science-addiction/treatment-recovery

Nguyen, P. Y., Astell-Burt, T., Rahimi-Ardabili, H., & Feng, X. (2023). Effect of nature prescriptions on cardiometabolic and mental health, and physical activity: A systematic review and meta-analysis. The Lancet Planetary Health, 7(4), e313-e328. https://doi.org/10.1016/S2542-5196(23)00025-6

Patton, M. Q. (2014). Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice (4th ed.). SAGE.

Pettersen, H., Landheim, A., Skeie, I., Biong, S., Brodahl, M., Oute, J., & Davidson, L. (2019). How social relationships influence substance use disorder recovery: A collaborative narrative study. Substance Abuse: Research and Treatment, 13, 1-8. https://doi.org/10.1177/1178221819833379

Sinha, R. (2011). New findings on biological factors predicting addiction relapse vulnerability. Current Psychiatry Reports, 13(5), 398-405. https://doi.org/10.1007/s11920-011-0224-0

Siu, A. M. H., Kam, M., & Mok, I. (2020). Horticultural therapy program for people with mental illness: A mixed-method evaluation. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(3), 711. https://doi.org/10.3390/ijerph17030711

Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research. SAGE.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2025, 8 Mart). 2024 yılı AMATEM ve ÇEMATEM verileri [Basın açıklaması].

Tu, H. M. (2022). Effect of horticultural therapy on mental health: A meta-analysis of randomized controlled trials. Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing, 29(4), 603-615. https://doi.org/10.1111/jpm.12818

Twohig-Bennett, C., & Jones, A. (2018). The health benefits of the great outdoors: A systematic review and meta-analysis of greenspace exposure and health outcomes. Environmental Research, 166, 628-637. https://doi.org/10.1016/j.envres.2018.06.030

Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., Fiorito, E., Miles, M. A., & Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. Journal of Environmental Psychology, 11(3), 201-230. https://doi.org/10.1016/S0272-4944(05)80184-7

United Nations Office on Drugs and Crime. (2024). World Drug Report 2024. United Nations. https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2024.html

Westlund, S. (2015). 'Becoming human again': Exploring connections between nature and recovery from stress and post-traumatic distress. Work, 50(1), 161-174. https://doi.org/10.3233/WOR-141934

Wilson, E. O. (1984). Biophilia. Harvard University Press.

Witkiewitz, K., Bowen, S., Douglas, H., & Hsu, S. H. (2012). Mindfulness-based relapse prevention for substance craving. Addictive Behaviors, 38(2), 1563-1571. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.04.001

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

TRAFİK KAZASI DENEYİMİ YAŞAMIŞ GENÇ YETİŞKİNLERİN ÖLÜM FARKINDALIĞI VE FİZİKSEL AKTİVİTE DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Dr. Hasan Suat AKSU
Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi
hasansuat.aksu@selcuk.edu.tr - 0000-0001-8196-129X
Dr. Hasan Tahsin KAVLAK
Sinop Üniversitesi, Turizm Fakültesi
htkavlak@sinop.edu.tr - 0000-0003-0036-9652

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, trafik kazası deneyimi yaşamış genç yetişkinlerin ölüm farkındalığı deneyimlerini ve bu deneyimlerin fiziksel aktivite davranışlarına yansımalarını fenomenolojik bir perspektifle incelemektir. Araştırmada Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (IPA) deseni kullanılmıştır. Çalışma grubu, Konya ilinde öğrenim gören ve son 24 ay içinde trafik kazası geçirmiş 12 üniversite öğrencisinden (6 erkek, 6 kadın; yaş aralığı: 20-28) oluşmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış ve MAXQDA 2020 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda üç ana tema belirlenmiştir. Temalar sırasıyla şu şekildedir: (1) ölümle yüzleşme ve varoluşsal uyanış, (2) bedenin yeniden keşfi ve fiziksel aktiviteye yöneliş, (3) yaşamın yeniden anlamlandırılması ve sürdürülebilir sağlık davranışları. Bulgular, trafik kazası deneyiminin bireylerde varoluşsal bir uyanış tetiklediğini ve bu uyanışın fiziksel aktiviteye yöneliş ile sürdürülebilir sağlık davranışlarına evrildiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, ölüm farkındalığının sağlık davranışları üzerinde yalnızca korku temelli değil, aynı zamanda büyüme temelli etkilere de sahip olabileceğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trafik kazası, ölüm farkındalığı, fiziksel aktivite, travma sonrası büyüme, yorumlayıcı fenomenolojik analiz

1. GİRİŞ

Trafik kazaları, küresel ölçekte en önemli halk sağlığı sorunlarından birini oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization [WHO], 2023) "Global Status Report on Road Safety 2023" raporuna göre, her yıl dünya genelinde yaklaşık 1,19 milyon kişi trafik kazalarında hayatını kaybetmekte ve 20-50 milyon kişi yaralanmaktadır. Trafik kazaları, 5-29 yaş arası bireyler için birinci ölüm nedeni olma özelliğini korumaktadır (WHO, 2023). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2024) verilerine göre, Türkiye'de son on yılda 62.000'i aşkın kişi trafik kazalarında hayatını kaybetmiş olup yalnızca 2024 yılında 1,44 milyon trafik kazası meydana gelmiş ve 6.352 kişi hayatını kaybetmiştir. Özellikle genç sürücüler (18-25 yaş arası) en riskli yaş grubu oluşturmaktadır (Collaborators GBDCoD, 2024).

Trafik kazası deneyimi, bireylerin ölümle yüzleşmelerine neden olan travmatik bir olaydır. Ölüme yakın deneyimler ve ölüm farkındalığı, bireylerin tutum ve davranışlarında

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

köklü değişikliklere yol açabilmektedir (Greyson, 2015). Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK), ölüm farkındalığının insan davranışları üzerindeki etkilerini açıklayan temel teorik çerçevelerden birini sunmaktadır (Greenberg vd., 1986; Solomon vd., 2015). DYK'ya göre, ölümün kaçınılmazlığının farkında olmak bireylerde varoluşsal kaygı yaratmakta ve bu kaygıyı yönetmek için çeşitli savunma mekanizmaları devreye girmektedir. Burke vd. (2010) tarafından gerçekleştirilen ve 164 makale ile 277 deneyi kapsayan meta-analiz çalışması; ölümün belirginliğinin (mortality salience), dünya görüşü ve benlik saygısı ile ilgili bağımlı değişkenler üzerinde orta düzeyde bir etki büyüklüğüne (r=0,35) sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Ölüm farkındalığının sağlık davranışları üzerindeki etkileri, Dehşet Yönetimi Sağlık Modeli (DYSM) çerçevesinde incelenmektedir (Goldenberg ve Arndt, 2008). DYSM, sosyal psikoloji araştırmalarını sağlıkla ilgili karar alma süreçleriyle entegre eden bütünleştirici bir model sunmaktadır (Rogers ve Vess, 2019). Bu modele göre, ölümü hatırlatan uyaranlar bireylerin sağlık davranışlarını iki farklı yönde etkileyebilmektedir: Yakın (proximal) savunmalar tehdidin bastırılması ve inkârı şeklinde ortaya çıkarken; uzak (distal) savunmalar benlik saygısını artıran ve anlam sağlayan davranışlara yönelmeyi içermektedir. Svet vd. (2023) tarafından gerçekleştirilen sistematik derleme, yaşamı tehdit eden hastalığa sahip bireylerde DYK prensiplerinin uygulanabilirliğini destekleyen kanıtlar sunmuştur.

Travma Sonrası Büyüme (TSB), bireylerin travmatik deneyimlerle mücadele sürecinde yaşadıkları olumlu psikolojik değişimleri tanımlamaktadır (Tedeschi ve Calhoun, 1996, 2004). TSB; başkalarıyla ilişkilerde gelişme, yeni olanakların farkına varma, kişisel güçlülük, manevi değişim ve yaşamın kıymetini anlama olmak üzere beş temel boyutta ortaya çıkmaktadır (Tedeschi ve Calhoun, 2004). Wu vd. (2019) tarafından gerçekleştirilen meta-analiz, travmatik olaylar yaşamış bireylerde orta-yüksek düzeyde TSB prevalansının (%52,6) yaygın olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan, Chen vd. (2020) tarafından gerçekleştirilen; 20 nicel ve 12 nitel çalışmayı inceleyen sistematik derleme, serbest zaman fiziksel aktivitesinin TSB ile pozitif ancak zayıf düzeyde (r=0,120) ilişkili olduğunu belirlemiştir. Buna karşın, Jang vd. (2021) tarafından gerçekleştirilen meta-analiz, yapılandırılmış fiziksel aktivite müdahalelerinin TSB üzerinde küçük-orta düzeyde bir etki büyüklüğüne (SMD=0,280) sahip olduğunu kanıtlamıştır. Bu bulgular, genel fiziksel hareketliliğin ötesinde, planlı egzersiz programlarının travma sonrası büyüme sürecini daha güçlü destekleyebileceğini göstermektedir.

Fiziksel aktivitenin travma sonrası psikolojik iyileşmeye katkısı, güncel sistematik derlemelerle de desteklenmektedir. Singh vd. (2023) tarafından gerçekleştirilen ve sistematik derlemeleri kapsayan şemsiye inceleme (umbrella review); fiziksel aktivite müdahalelerinin depresyon, anksiyete ve stres semptomlarının azaltılmasında etkili olduğunu ortaya koymuştur. Yuan vd. (2025) tarafından gerçekleştirilen meta-analiz ise fiziksel aktivitenin; travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) olan hastalarda stres semptomları, uyku kalitesi, anksiyete ve depresyon üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu belirlemiştir. Martinez-Calderon vd. (2024) tarafından gerçekleştirilen sistematik derlemede de çok bileşenli egzersiz programlarının TSSB semptomlarını azaltmada, yaşam kalitesini ve TSB düzeyini artırmada vaat edici sonuçlar verdiği ortaya konmuştur.

Fakat mevcut kanıtlara rağmen, trafik kazası geçirmiş bireylerin ölümün belirginliği (mortality salience) deneyimlerini ve bu deneyimlerin fiziksel aktivite davranışlarına

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yansımalarını fenomenolojik perspektifle inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Mevcut literatürün ağırlıklı olarak nicel yöntemlere odaklanması, bireylerin öznel deneyimlerinin ve anlamlandırma süreçlerinin derinlemesine anlaşılmasını geri planda bırakmıştır. Özellikle genç yetişkinlerin (üniversite öğrencileri) trafik kazası sonrası ölüm farkındalığı ile fiziksel aktivite davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen fenomenolojik çalışmalara Türkiye bağlamında rastlanmamıştır. Bu kapsamda araştırmanın amacı; trafik kazası deneyimi yaşamış üniversite öğrencilerinin ölüm farkındalığına ilişkin öznel deneyimlerini ve bu sürecin fiziksel aktivite davranışları üzerindeki yansımalarını fenomenolojik bir yaklaşımla derinlemesine keşfetmektir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (Interpretative Phenomenological Analysis- IPA) deseni kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan görüşme formu için T.C. Selçuk Üniversitesi Yayın Etiği Kurulu'ndan etik kurul onayı alınmıştır (Karar No: 2026-193/04).

2.1. Araştırma Deseni

IPA, bireylerin belirli bir deneyimi nasıl anlamlandırdığını ve bu deneyimin yaşamlarında ne anlama geldiğini derinlemesine keşfetmeyi amaçlayan idiografik (genel kurallar koymak yerine bireyin özgün ve tekil deneyimine odaklanan) bir yaklaşımdır (Smith vd., 2022). IPA'nın temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: (1) Fenomenolojik: bireylerin deneyimlerinin özüne ulaşmayı hedeflemektedir; (2) Yorumlayıcı (Hermenötik): araştırmacı, katılımcıların deneyimlerini anlamlandırırken çift hermenötik bir süreç izlemektedir; (3) İdiografik: her bir vakayı kendi bağlamında derinlemesine inceleyerek özgün örüntüleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Smith ve Osborn, 2015; Motta ve Larkin, 2022). Bu bağlamda, IPA karmaşık, belirsiz ve duygusal açıdan yüklü konuların incelenmesinde özellikle değerli bir metodoloji olarak kabul edilmektedir (Smith ve Osborn, 2015).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu (zincirleme) örnekleme tekniği kullanılmıştır (Patton, 2014). Araştırmanın dahil edilme kriterleri; katılımcıların son 24 ay içerisinde hastaneye başvurmayı gerektirecek düzeyde ciddi bir trafik kazası geçirmiş olması, kaza sonrası en az üç aylık bir iyileşme sürecini tamamlamış olması, 18-35 yaş aralığında bulunması ve aktif olarak üniversite eğitimine devam etmesi olarak yapılandırılmıştır. Ayrıca, tüm katılımcıların araştırmaya gönüllü olarak dahil olması esas alınmıştır. Öte yandan; aktif psikoz veya ağır psikiyatrik komorbidite varlığı, travmatik beyin hasarına bağlı gelişen kalıcı bilişsel hasar ve görüşme esnasında akut psikolojik kriz belirtileri sergilemek çalışmanın dışlama kriterlerini oluşturmaktadır.

IPA araştırmalarında önerilen katılımcı sayısı 6-15 arasında değişmektedir (Smith vd., 2022). Bu araştırmada 6 erkek ve 6 kadın olmak üzere toplam 12 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 23,58'dir (SS = 2,47; Ranj = 20-28). Kazadan

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bu yana geçen süre ortalaması 13,42 ay olarak hesaplanmıştır (SS = 4,89; Ranj = 6-22 ay). Katılımcıların demografik özellikleri Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Kaza Türü	Süre (Ay)	Yaralanma
K1	Erkek	22	Motosiklet	14	Ağır
K2	Kadın	24	Otomobil	18	Orta
K3	Erkek	21	Yaya	8	Ağır
K4	Kadın	23	Otomobil	12	Orta
K5	Erkek	26	Motosiklet	20	Ağır
K6	Kadın	20	Bisiklet	6	Orta
K7	Erkek	25	Otomobil	16	Ağır
K8	Kadın	22	Otobüs	10	Orta
K9	Erkek	28	Motosiklet	22	Ağır
K10	Kadın	21	Otomobil	9	Orta
K11	Erkek	24	Yaya	11	Ağır
K12	Kadın	27	Otomobil	15	Orta

2.3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlanması sürecinde, öncelikle ölüm farkındalığı, travma sonrası büyüme ve fiziksel aktivite alanındaki literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Uzman değerlendirmesi sonucunda araştırmanın amacını kapsayan 5 soru üzerinde uzlaşı sağlanmıştır. Görüşmeler, Konya ilinde 2026 yılında yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen 12 görüşmenin ortalama süresi 19 dakika olarak hesaplanmıştır (Ranj = 15-25 dakika).

2.4. Verilerin Analizi

Görüşme çıktılarının yorumlanmasında Smith, Flowers ve Larkin (2022) tarafından önerilen IPA analiz prosedürü takip edilmiştir. Analiz süreci şu aşamalardan oluşmaktadır: (1) okuma ve yeniden okuma, (2) ilk notlar alma, (3) ortaya çıkan temaların geliştirilmesi, (4) temalar arasında bağlantı arama, (5) sonraki vakalara geçiş, (6) vakalar arası örüntü arama. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi MAXQDA 2020 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Lincoln ve Guba (1985) tarafından önerilen inandırıcılık (credibility), aktarılabilirlik (transferability), tutarlılık (dependability) ve doğrulanabilirlik (confirmability) kriterleri bu araştırmada esas alınmıştır. İnandırıcılık için katılımcı teyidi (member checking) uygulanmış olup analiz sonuçları üç katılımcı ile paylaşılarak yorumların doğruluğu teyit edilmiştir. Aktarılabilirlik için araştırma bağlamı, katılımcı özellikleri ve veri toplama süreci ayrıntılı (thick description) bir şekilde betimlenmiştir. Tutarlılık bağlamında, araştırma süreci boyunca izlenen tüm adımlar, analiz kararları ve yöntem değişiklikleri detaylı bir şekilde kayıt altına alınarak bir denetim izi (audit trail) oluşturulmuştur. Son olarak doğrulanabilirlik kriterini karşılamak amacıyla; ulaşılan sonuçların araştırmacı yanlılığından ziyade katılımcıların

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ifadelerine dayandığını kanıtlamak için bulgular doğrudan katılımcı alıntılarıyla desteklenmiş ve analiz sürecinde araştırmacının kendi ön yargılarını fark etmesini sağlayan öz-düşünümsellik (reflexivity) ilkesi gözetilmiştir.

3. BULGULAR

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerin analizi sonucunda üç ana tema belirlenmiştir: (1) ölümle yüzleşme ve varoluşsal uyanış, (2) bedenin yeniden keşfi ve fiziksel aktiviteye yöneliş, (3) yaşamın yeniden anlamlandırılması ve sürdürülebilir sağlık davranışları.

3.1. Ölümle Yüzleşme ve Varoluşsal Uyanış

Katılımcıların trafik kazası deneyimleri, ölümle doğrudan yüzleşmenin tetiklediği derin bir varoluşsal uyanış sürecini ortaya koymaktadır. Bu tema altında ortaya çıkan alt temalar, bireylerin kaza anında ve sonrasında yaşadıkları bilişsel, duygusal ve manevi dönüşümleri yansıtmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu yaşamın kıymetini anlama deneyimini ifade ederken, ikinci şans algısı ve ölümün yakınlığını hissetme de sıklıkla tekrarlanan örüntüler olarak belirlenmiştir. Zamansal bozulma ve varoluşsal kabulleniş gibi deneyimler kaza anına özgü fenomenler olarak ortaya çıkmakta olup ölüm korkusunun azalması ve manevi uyanış kaza sonrası dönemde şekillenen dönüşümler olarak dikkat çekmektedir. Görsel 1'de bu tema altındaki alt temaların frekans dağılımı sunulmaktadır.

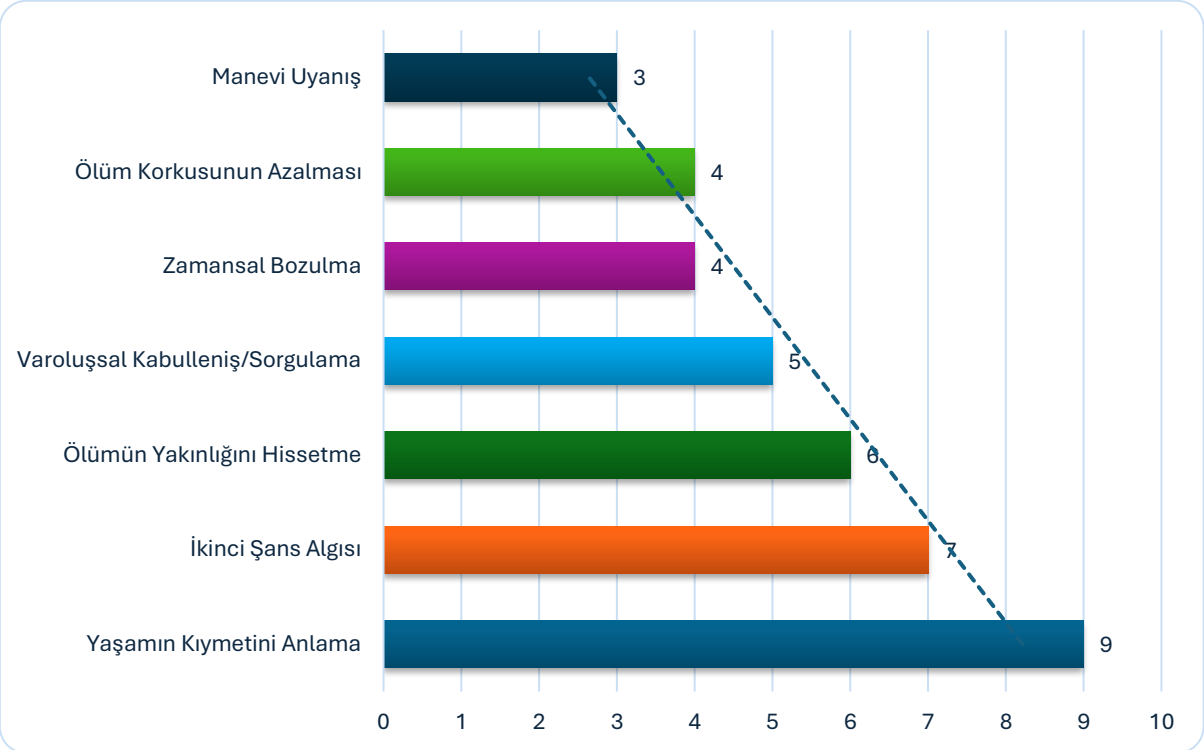

Görsel 1. Ölümle Yüzleşme ve Varoluşsal Uyanış Temasına İlişkin Alt Temaların Frekans Dağılımı

Analiz sürecinde elde edilen ilk ana tema, trafik kazası anında ve sonrasında ölümle yüzleşme deneyimidir. Bu tema altında yedi alt tema belirlenmiştir: yaşamın kıymetini anlama

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

(n = 9), ikinci şans algısı (n = 7), ölümün yakınlığını hissetme (n = 6), varoluşsal kabulleniş/sorgulama (n = 5), zamansal bozulma (n = 4), ölüm korkusunun azalması (n = 4) ve manevi uyanış (n = 3).

Kaza anında zamansal bozulma ve ölümün yakınlığını hissetme, katılımcıların büyük çoğunluğunda paylaşılan bir deneyimdir. K1 bu deneyimi şöyle ifade etmiştir: "O an motosikletimle giderken bir anda kontrolü kaybettim ve takla atmaya başladığımda, havada uçarken sanki zaman tamamen durdu; her şey o kadar yavaş gerçekleşiyordu ki bu durumu tarif etmek çok güç. Tüm hayatım o saniyeler içinde bir film şeridi gibi gözümün önünden geçti... İşte tam o havada asılı kaldığım saniyelerde ölümün aslında ne kadar yakın ve ne kadar gerçek bir olgu olduğunu ilk kez bu kadar derinden anladım." (K1)

K3 benzer bir varoluşsal kabulleniş deneyimini şöyle aktarmıştır: "Araba bana çarptığı o saniyelerde sanki dünya bir anda ağır çekime girdi... Havada savrulurken içimden sadece 'Ölüyorum' dedim ama o an hissettiğim duygu sanılanın aksine büyük bir panik değil, garip bir huzurlu kabulleniş haliydi." K5 ise ikinci şans algısını şöyle ifade etmiştir: "Yoğun bakımda gözlerimi ilk kez açtığım o an, hayatımın gerçek başlangıcı ve eski benliğimin ölümü gibiydi. 'Ben hâlâ buradayım, yaşıyorum' diye düşündüm."

K2 şöyle ifade etmiştir: "Kazadan önce ölümü hep korkutucu ve karanlık bir son gibi düşünürdüm ama o arabanın içinde o darbeyi aldıktan sonra ilginç bir şekilde ölümden korkmamaya başladım... Şimdi asıl korktuğum şey ölmek değil, bana verilen bu ikinci hayatı boşa harcamak." K9 ise yaşamın kıymetini anlama deneyimini şöyle aktarmıştır: "O motosiklet kazasından sonra benim için dünya artık bambaşka bir yer; artık her sabah uyandığımda güneşin doğuşu bile benim için her seferinde tekrarlanan bir mucize gibi geliyor... Her nefesin bir 'hediye' olduğunu çok iyi biliyorum."

Manevi uyanış, bazı katılımcılarda belirgin şekilde ortaya çıkan bir alt temadır. K7 bu deneyimi şöyle ifade etmiştir: "Doktorların 'mucize' demesi bende çok farklı bir kapı açtı; Tanrı'nın beni bir sebepten dolayı geri gönderdiğine, henüz tamamlamam gereken bir yolum olduğuna inanmaya başladım. Bu düşünce sadece zihnimi değil, ruhumu da derinden etkileyen gerçek bir manevi uyanış başlattı. Sonrasında hemen namaza başladım, artık namazlarımı aksatmıyorum."

3.2. Bedenin Yeniden Keşfi ve Fiziksel Aktiviteye Yöneliş

Kaza sonrası iyileşme sürecinde katılımcıların bedenle kurdukları ilişki köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Bu tema, fiziksel aktivitenin yalnızca fizyolojik bir rehabilitasyon aracı olmaktan öte, psikolojik iyileşmenin ve travmayı aşmanın merkezi bir bileşeni haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, katılımcılar bedenlerini yeniden keşfetme sürecinde hareketin şifa verici etkisini deneyimlediklerini ve fiziksel aktiviteyi travma üzerinde kazanılmış bir zafer olarak anlamlandırdıklarını ifade etmişlerdir. Yeniden inşa ve travmayla yüzleşme alt temaları, sporun bireylere kaybettikleri kontrol duygusunu ve öz-yeterlik inancını geri kazandırdığını göstermektedir. Öte yandan, anlam dönüşümü ve suda arınma gibi alt temalar fiziksel aktivitenin kişiselleştirilmiş anlamlarını yansıtmaktadır. Görsel 2'de bu tema altındaki alt temaların frekans dağılımı görülmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

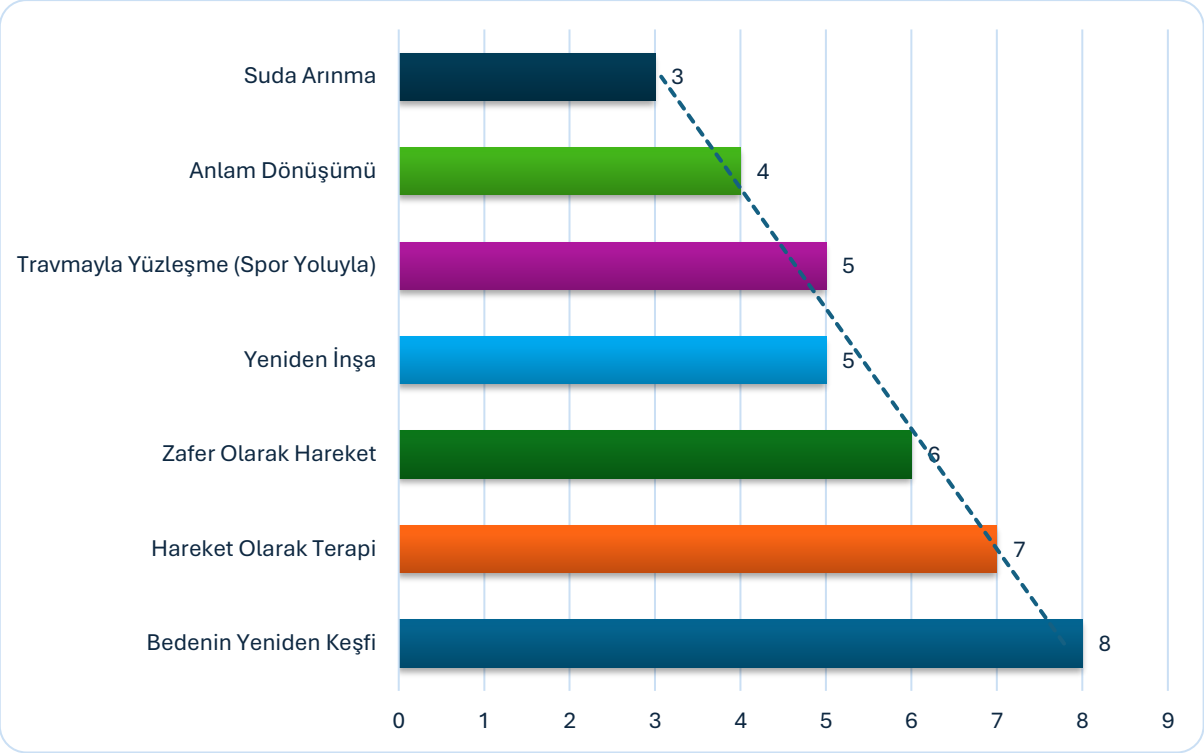

Görsel 2. Bedenin Yeniden Keşfi ve Fiziksel Aktiviteye Yöneliş Temasına İlişkin Alt Temaların Frekans Dağılımı

Elde edilen ikinci ana tema, kaza sonrası dönemde bedenle ilişkinin dönüşümü ve fiziksel aktiviteye yöneliştir. Bu tema altında yedi alt tema belirlenmiştir: bedenin yeniden keşfi (n = 8), hareket olarak terapi (n = 7), zafer olarak hareket (n = 6), yeniden inşa (n = 5), travmayla yüzleşme (n = 5), anlam dönüşümü (n = 4) ve suda arınma (n = 3).

K1, bedenin yeniden keşfi ve zafer olarak hareket deneyimini şöyle aktarmıştır: "Fizik tedavide aylar sonra ilk adımlarımı attığım o anı anlatmam gerekirse, sanki o kadar basit bir eylemi ilk kez yapıyormuşum gibi yeniden doğmuş gibi hissettim. Kendi bacağımı tekrar hissedebilmek, onu kendi irademle hareket ettirebilmek benim için tarif edilemez bir mucizeydi; o gün bedenime ne pahasına olursa olsun sahip çıkmam gerektiğini anladım... Şimdi yaptığım her antrenman veya her koşu, o kaza anından çıkardığım büyük bir zafer gibi geliyor bana." (K1)

K4, kaza sonrası sporun anlamındaki dönüşümü şöyle ifade etmiştir: "Kazadan önce spor yapmak benim için sadece estetik kaygılarla yapılan, kilo vermek için katlanılması gereken bir zorunluluk gibiydi. Ancak o travmadan sonra sporun anlamı benim için tamamen değişti ve artık spor yapmak sadece zayıflamak değil, tam olarak 'yaşıyor olmak' anlamına gelmeye başladı." K5 ise yeniden inşa deneyimini şöyle aktarmıştır: "Ağırlık kaldırdığım her an, sadece fiziksel olarak değil zihinsel olarak da çok daha fazla güçlendiğimi ve kaza anındaki o çaresizliği geride bıraktığımı hissediyorum... Kazada bedenim sanki bin parçaya bölünmüştü ve ben sporda her tekrar yaptığımda kendimi o parçalardan her gün yeniden inşa ediyorum."

K6, travmayla yüzleşme deneyimini şöyle ifade etmiştir: "Bisiklete tekrar binmek benim için en büyük korkumla ve travmamla yüzleşmek demekti ve bu süreci atlatmak

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

gerçekten çok büyük bir cesaret ve kararlılık istedi. Ancak sonunda o korkuyu yenip tekrar sele üzerine bindiğimde, rüzgarın yüzüme çarptığı o an özgürlüğüme yeniden kavuştuğumu ve kazayı geride bıraktığımı hissettim."

K8 suda arınma deneyimini şöyle aktarmıştır: "Kazadan sonra yüzme öğrenmeye başladım... Suyun içine girdiğimde sanki tüm o kazanın ağırlığı, o korkularım ve zihnimdeki olumsuz düşünceler birer birer benden uzaklaşıp gidiyor." K11, hareket olarak terapi deneyimini şöyle ifade etmiştir: "Koşarken kafamdaki tüm o olumsuz düşünceler, o kaza anının ürkütücü görüntüleri ve yaşadığım karanlık anılar sanki rüzgarla birlikte benden uzaklaşıp kayboluyor. Spor benim için sadece bedenimi güçlendirdiğim bir uğraş değil, zihnimi arındırdığım ve kendimi bulduğum gerçek bir terapi yöntemi oldu."

3.3. Yaşamın Yeniden Anlamlandırılması ve Sürdürülebilir Sağlık Davranışları

Trafik kazası deneyimi, katılımcıların yaşam önceliklerinde ve sağlık davranışlarında kalıcı değişimlere yol açmıştır. Bu tema, ölüm farkındalığının geçici bir şok etkisinin ötesinde sürdürülebilir yaşam tarzı değişikliklerine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Katılımcıların çoğunluğu önceliklerinin köklü bir dönüşüm geçirdiğini ve bugüne odaklanmanın yaşamlarının merkezine yerleştiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda, bedene saygı ve ertelemeden eyleme geçiş sağlık davranışlarındaki somut değişimleri yansıtmakta olup koruyucu sağlık davranışları proaktif bir sağlık yönetimi anlayışının geliştiğine işaret etmektedir. Ek olarak, sosyal sorumluluk ve deneyimi paylaşma alt temaları katılımcıların kendi dönüşümlerini başkalarına aktarma motivasyonunu göstermektedir. Görsel 3'te bu tema altındaki alt temaların frekans dağılımı sunulmaktadır.

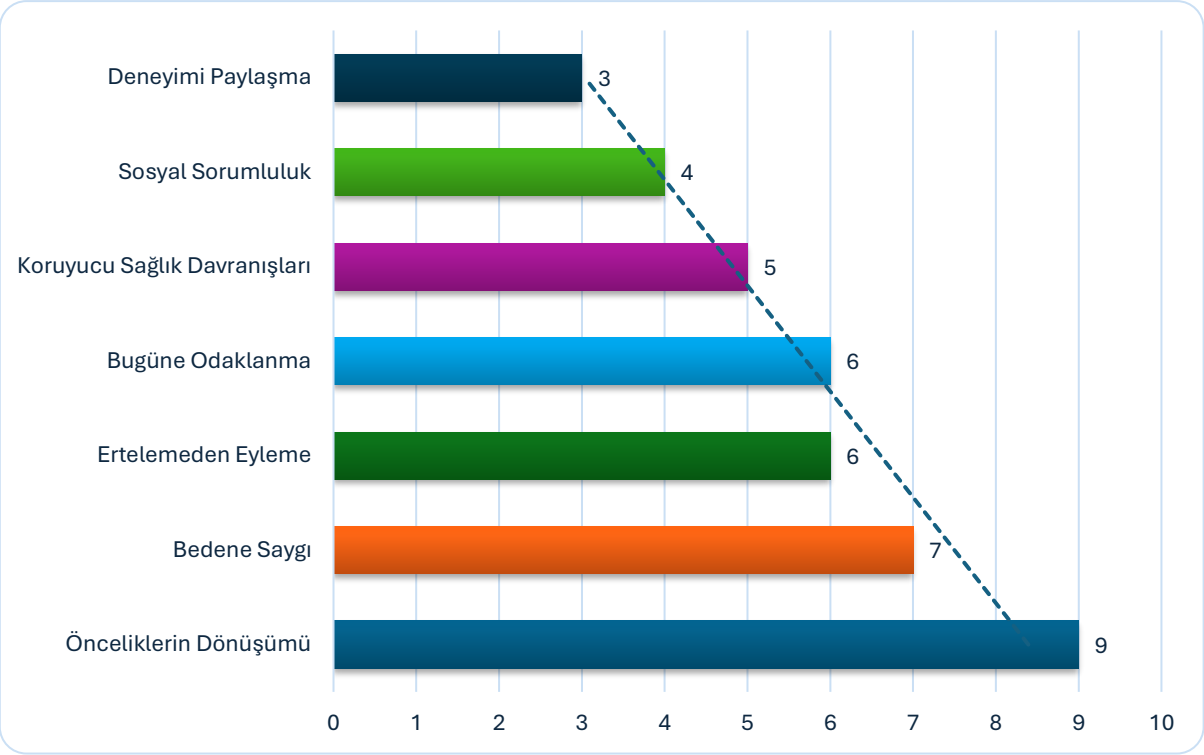

Görsel 3. Yaşamın Yeniden Anlamlandırılması ve Sürdürülebilir Sağlık Davranışları Temasına İlişkin Alt Temaların Frekans Dağılımı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Analiz sürecinde elde edilen üçüncü ana tema, kaza sonrası yaşamın yeniden anlamlandırılması ve sürdürülebilir sağlık davranışlarına yönelimdir. Bu tema altında yedi alt tema belirlenmiştir: önceliklerin dönüşümü (n = 9), bedene saygı (n = 7), ertelemeden eyleme (n = 6), bugüne odaklanma (n = 6), koruyucu sağlık davranışları (n = 5), sosyal sorumluluk (n = 4) ve deneyimi paylaşma (n = 3).

K2, önceliklerin dönüşümü ve bugüne odaklanma deneyimini şöyle aktarmıştır: "Kazadan önce zihnimde hep çok uzak gelecekler vardı; sürekli iyi bir kariyer yapayım, daha çok para kazanayım ya da toplumda bir statü sahibi olayım diye planlar kurup dururdum. Ama şimdi tek gerçek planım bugünü en kaliteli ve en sağlıklı şekilde yaşamak üzerine kurulu çünkü yarının hiçbir şekilde garantisi yok. Artık her gün aksatmadan spor yapıyorum ve beslenmeme her zamankinden çok daha fazla dikkat ediyorum." (K2)

K3, bedene saygı deneyimini şöyle ifade etmiştir: "Kazadan sonra ilk iş olarak yıllardır içtiğim sigarayı tamamen bıraktım ve alkol kullanımımı minimuma indirdim. Artık düzenli bir uyku programım var ve vücudumu kirletmemeye, ona hak ettiği değeri vermeye çok özen gösteriyorum. Kendi kendime dedim ki, bu beden beni o büyük çarpışmada ölümden döndürdü, ona artık saygısızlık edemem." K7 ise koruyucu sağlık davranışlarını şöyle aktarmıştır: "Artık sağlığım benim için hayattaki en büyük önceliğim haline geldi; eskiden kapısından geçmediğim hastanelere artık rutin check-up'larımı yaptırmak için düzenli gidiyorum."

K10, ertelemeden eyleme geçiş deneyimini şöyle ifade etmiştir: "Kazadan önce spor yapmak benim için her zaman listenin en sonunda yer alan, sürekli 'zamanım yok' bahanesinin arkasına sığındığım bir aktiviteydi... Ancak o kazadan sonra anladım ki o 'sonra' belki de hiç gelmeyecek, bu yüzden artık her günümü sağlığımı merkeze alarak yaşıyorum."

K9, sosyal sorumluluk deneyimini şöyle aktarmıştır: "Bu uyanış sadece kendi içimde kalmadı, çevremdeki insanları da bu konuda bilinçlendirmek için büyük bir istek duyuyorum. Arkadaşlarımı sürekli spora teşvik ediyorum, onlara 'Kazaya kadar beklemene gerek yok, sağlığının değerini şimdi bil' diyerek bir nevi rehberlik yapmaya çalışıyorum." K12 ise deneyimi paylaşma motivasyonunu şöyle ifade etmiştir: "Şu an Instagram üzerinden düzenli olarak spor paylaşımları yapıyorum ve orada sadece egzersizlerimi değil, kaza sonrası yaşadığım bu derin dönüşüm hikâyemi de samimiyetle anlatıyorum."

4. TARTIŞMA

Bu araştırma, trafik kazası deneyimi yaşamış genç yetişkinlerin ölüm farkındalığı deneyimlerini ve bu deneyimlerin fiziksel aktivite davranışlarına yansımalarını fenomenolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamıştır. Bulgular; "ölümle yüzleşme ve varoluşsal uyanış", "bedenin yeniden keşfi ve fiziksel aktiviteye yöneliş" ile "yaşamın yeniden anlamlandırılması ve sürdürülebilir sağlık davranışları" olmak üzere üç ana tema etrafında şekillenmektedir.

Birinci temada ortaya çıkan bulgular, Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK) ve Dehşet Yönetimi Sağlık Modeli (DYSM) çerçevesinde yorumlanabilir. Greenberg vd., (1986) tarafından geliştirilen DYK'ya göre, ölüm farkındalığı bireylerde varoluşsal kaygıyı tetikleyebilmektedir. Ancak bu araştırmanın bulguları, kuramın öngördüğü savunmacı tepkilerin ötesine geçmektedir. Katılımcılar, ölümle yüzleşme deneyiminin ardından korku

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

temelli savunmalar yerine büyüme odaklı bir dönüşüm yaşadıklarını ifade etmişlerdir; bu durum Greyson'ın (2015) ölüme yakın deneyimlerin dönüştürücü gücü üzerine yaptığı çalışmalarla örtüşmektedir.

İkinci temada elde edilen sonuçlar, Travma Sonrası Büyüme (TSB) literatürüyle doğrudan ilişkilidir. Tedeschi ve Calhoun'un (1996, 2004) modelinde tanımlanan "kişisel güçlülük" ve "yeni olanakların farkına varma" boyutları, fiziksel aktivite bağlamında belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Katılımcıların fiziksel aktiviteyi "zafer", "yeniden inşa" ve "terapi" olarak tanımlamaları, Hefferon vd.'nin (2009) "bedensel yeniden sahiplenme" (corporeal reclamation) kavramıyla tutarlıdır. Chen vd. (2020) tarafından gerçekleştirilen sistematik derleme, serbest zaman fiziksel aktivitesinin TSB ile pozitif ancak zayıf düzeyde ilişkili olduğunu belirtirken; Jang vd. (2021) müdahale odaklı çalışmaların TSB üzerinde küçük-orta düzeyde etki yarattığını kanıtlamıştır. Bu araştırmanın nitel bulguları, söz konusu ilişkilerin altında yatan öznel mekanizmalara ışık tutmaktadır.

Üçüncü temadaki bulgular ise sağlık davranışı değişimi modellerini destekler niteliktedir. Singh vd. (2023) tarafından yürütülen kapsamlı genel değerlendirme (umbrella review), fiziksel aktivitenin psikolojik semptomların azaltılmasındaki etkinliğini ortaya koymuştur. Bu araştırmanın bulguları, fiziksel aktivitenin yalnızca semptom azaltma işlevi görmediğini, yaşamın yeniden anlamlandırılması sürecinde de merkezi bir rol üstlendiğini göstermektedir.

4.1. Sınırlılıklar

Bu araştırma, sunduğu derinlemesine perspektife rağmen birtakım metodolojik ve kapsam bazlı sınırlılıklara sahiptir. Öncelikle, çalışma grubunun Konya örneklemindeki üniversite öğrencileriyle yapılandırılmış olması, elde edilen bulguların farklı sosyo-kültürel bağlamlara ve geniş yaş gruplarına aktarılabilirliği noktasında bir sınır çizmektedir. İkinci olarak, araştırmanın kesitsel bir desenle yürütülmüş olması, trafik kazası sonrası gelişen ölüm farkındalığı ve büyüme süreçlerinin zaman içerisindeki dinamik seyrini ve olası dalgalanmalarını izleme imkânını kısıtlamıştır. Ayrıca, çalışmanın doğası gereği yalnızca nitel verilere odaklanılmış olması, fiziksel aktivite davranışlarındaki değişimin istatistiksel yaygınlığını ve etki büyüklüğünü genelleme şansı vermemektedir. Bu bağlamda, gelecek araştırmaların boylamsal (longitudinal) desenler aracılığıyla zamansal değişimi takip etmesi, daha heterojen popülasyonlar üzerinde çalışması ve fenomenolojik derinliği nicel verilerle tahkim eden karma yöntem (mixed-method) desenlerini benimsemesi, literatürdeki boşluğun doldurulması açısından kritik öneme sahiptir.

5. SONUÇ

Bu araştırma, trafik kazası deneyimi yaşamış genç yetişkinlerin ölüm farkındalığı süreçlerini ve bu yaşantıların fiziksel aktivite davranışlarına yansımalarını fenomenolojik bir perspektifle derinlemesine inceleyen, Türkiye bağlamındaki öncü çalışmalardan biridir. Araştırma sonuçları; travmatik bir trafik kazası deneyiminin bireylerde sarsıcı bir varoluşsal uyanış tetiklediğini, bu uyanışın ise bedenin yeniden keşfi aracılığıyla bilinçli bir fiziksel aktivite yönelimine ve sürdürülebilir sağlıklı yaşam davranışlarına evrildiğini ortaya

koymaktadır. Elde edilen bulgular, ölümün belirginliğinin (mortality salience) sağlık davranışları üzerinde yalnızca Dehşet Yönetimi Kuramı (DYK) odaklı savunmacı bir kaçış mekanizması değil, aynı zamanda Travma Sonrası Büyüme (TSB) odaklı, yaşamı anlamlandırma ve öz-yeterlilik temelli yapıcı bir motivasyon kaynağı olabileceğine işaret etmektedir.

Uygulama bağlamında; travma sonrası rehabilitasyon süreçlerine varoluşsal destek modüllerinin ve yapılandırılmış fiziksel aktivite müdahalelerinin entegre edilmesi, üniversite sağlık ve rehberlik merkezlerinde travma sonrası büyüme odaklı psikososyal yaklaşımların benimsenmesi ve kaza sonrası iyileşme süreçlerinin bütüncül bir sağlık politikasıyla desteklenmesi kritik öneme sahiptir. Nihayetinde bu çalışma, ölüm farkındalığının bireyi işlevsiz hale getiren bir kaygıdan ziyade, yaşamın kıymetini anlama ve bedensel varlığına sahip çıkma noktasında dönüştürücü bir güç olarak işlev görebileceğini kanıtlamaktadır.

KAYNAKÇA

Burke, B. L., Martens, A., & Faucher, E. H. (2010). Two decades of terror management theory: A meta-analysis of mortality salience research. Personality and Social Psychology Review, 14(2), 155-195. https://doi.org/10.1177/1088868309352321

Chen, J., Xiang, X., Lee, J. L., & Lou, V. W. (2020). Physical activity and posttraumatic growth: A systematic review of quantitative and qualitative studies. Psychology of Sport and Exercise, 49, 101679. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2020.101679

GBD 2021 Road Injuries Collaborators. (2024). Global burden of road injuries and their attributable risk factors from 1990 to 2021: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2021. The Lancet Public Health, 9(10), e741-e760. https://doi.org/10.1016/S2468-2667(24)00190-2

Goldenberg, J. L., & Arndt, J. (2008). The implications of death for health: A terror management health model for behavioral health promotion. Psychological Review, 115(4), 1032-1053. https://doi.org/10.1037/a0013318

Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In R. F. Baumeister (Ed.), Public self and private self (pp. 189-212). Springer-Verlag.

Greyson, B. (2015). Western scientific approaches to near-death experiences. Humanities, 4(4), 775-796. https://doi.org/10.3390/h4040775

Hefferon, K., Grealy, M., & Mutrie, N. (2009). Post-traumatic growth and life threatening physical illness: A systematic review of the qualitative literature. British Journal of Health Psychology, 14(2), 343-378. https://doi.org/10.1348/135910708X332936

Jang, Y. J., Hsieh, H. F., & Liu, T. L. (2021). Physical activity intervention and posttraumatic growth: A systematic review and meta-analysis. Journal of Psychosomatic Research, 151, 110652. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2021.110652

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. SAGE.

Martinez-Calderon, J., Villar-Alises, O., Garcia-Munoz, C., Pineda-Escobar, S., & Matias-Soto, J. (2024). Multimodal exercise programs may improve posttraumatic stress

disorders symptoms and quality of life in adults with PTSD: An overview of systematic reviews with meta-analysis. Clinical Rehabilitation, 38(4), 451-467. https://doi.org/10.1177/02692155231225466

Motta, V., & Larkin, M. (2022). Absence of other and disruption of self: An interpretative phenomenological analysis of the meaning of loneliness in the context of life in a religious community. Phenomenology and the Cognitive Sciences, 22(1), 55-80. https://doi.org/10.1007/s11097-022-09832-8

Patton, M. Q. (2014). Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice (4th ed.). SAGE.

Rogers, R., & Vess, M. (2019). Physical health under the shadow of mortality: The terror management health model. In C. Routledge & M. Vess (Eds.), Handbook of terror management theory (pp. 317-342). Academic Press.

Singh, B., Olds, T., Curtis, R., Dumuid, D., Virgara, R., Watson, A., ... & Maher, C. (2023). Effectiveness of physical activity interventions for improving depression, anxiety and distress: An overview of systematic reviews. British Journal of Sports Medicine, 57(18), 1203-1209. https://doi.org/10.1136/bjsports-2022-106195

Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2022). Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research (2nd ed.). SAGE.

Smith, J. A., & Osborn, M. (2015). Interpretative phenomenological analysis as a useful methodology for research on the lived experience of pain. British Journal of Pain, 9(1), 41-42. https://doi.org/10.1177/2049463714541642

Solomon, S., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (2015). The worm at the core: On the role of death in life. Random House.

Svet, M., Portalupi, L. B., Pyszczynski, T., Matlock, D. D., & Allen, L. A. (2023). Applying terror management theory to patients with life-threatening illness: A systematic review. BMC Palliative Care, 22(1), 74. https://doi.org/10.1186/s12904-023-01192-z

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. Journal of Traumatic Stress, 9(3), 455-471. https://doi.org/10.1002/jts.2490090305

Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. Psychological Inquiry, 15(1), 1-18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Karayolu trafik kaza istatistikleri, 2024. Erişim tarihi: 22 Şubat 2026, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Road-Traffic-Accident-Statistics-2024

World Health Organization. (2023). Global status report on road safety 2023. https://www.who.int/publications/i/item/9789240086517

Wu, X., Kaminga, A. C., Dai, W., Deng, J., Wang, Z., Pan, X., & Liu, A. (2019). The prevalence of moderate-to-high posttraumatic growth: A systematic review and meta-analysis. Journal of Affective Disorders, 243, 408-415. https://doi.org/10.1016/j.jad.2018.09.023

Yuan, Z., Peng, C., Yang, L., & Chen, H. (2025). Effects of physical activity on patients with posttraumatic stress disorder: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Medicine, 104(3), e41139. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000041139

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL BAĞLILIK VE DİJİTAL BAĞIMLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ[1]

Investigation of The Relationship Between Social Connection and Digital Addiction Among University Students

Emir KÖPRÜLÜ

emir.koprulu@stu.fsm.edu.tr - 0009-0004-5938-7307

Prof. Dr. Tuğba YILMAZ BİNGÖL

tbingol@fsm.edu.tr - 0000-0002-1104-2244

ÖZET

Sosyal bir varlık olan insan için, iletişim kurmak ve diğer insanlarla ilişki içinde olmak, kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bireyin psikolojik ve fiziksel sağlığı açısından, iletişim kurması kadar, bu iletişimi nasıl kurduğu da önemlidir. Aidiyet ihtiyacı içinde olan bireyler, bir aidiyet duygusu yaşamak ve refahlarını artırabilmek için diğerleri ile anlamlı ilişkiler ve sosyal bağlar geliştirmek ve bu bağı sürdürmek durumundadırlar. Bu bağ sosyal bağlılık olarak adlandırılır. Günümüzde, sosyal bağın yüz yüze ve dijital ortamlarda kurulduğu görülmektedir. Dijital ortamlar söz konusu olduğunda önemli bir kavramda dijital bağımlılıktır. Yapılan araştırmaların sonuçları, sosyal bağlılığın ve dijital bağımlılığın, bireylerin iletişim ve sosyal hayatını önemli düzeyde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu araştırmada üniversite öğrencilerinde sosyal bağlılık ve dijital bağımlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. İlişkisel tarama deseni ile yürütülen bu araştırmanın çalışma grubunu, 18-25 yaş aralığında yer alan, kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan toplam 383 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada "Dijital Bağımlılık Ölçeği ve Sosyal Bağlılık Ölçeği" ile veri toplanmıştır. Araştırmada veri analizi sürecinde Process Macro Model 2 kullanılmıştır. Sonuçta, araştırmanın en dikkat çekici bulgusu, sosyal bağlılık ile dijital bağımlılık arasındaki ilişkide cinsiyetin anlamlı bir düzenleyici rol oynamasına karşın, sosyoekonomik düzeyin bu etkide bir farklılık yaratmamasıdır. Bu durum, dijital bağımlılığın ekonomik bir sınıfa özgü olmaktan ziyade, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyalleşme pratikleriyle daha yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle erkeklerin sosyal bağ kurma süreçlerinde dijital mecraları birincil 'aidiyet alanı' olarak kodlamaları, literatürdeki 'araçsal sosyalleşme' eğilimleriyle paralellik göstermektedir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak ilerleyen çalışmalarda hem erkeklerin dijital aidiyet kurma süreçlerinin altındaki psikolojik dinamikleri anlamak adına nitel yöntemlere başvurulması hem de sosyalleşme pratiklerinin farklı yaş ve kültür gruplarında nasıl şekillendiğinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bağlılık, Dijital Bağımlılık, Düzenleyicilik Analizi

[1] Bu çalışma "Tübitak–2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Desteği Programı" kapsamında yürütülmüştür.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ABSTRACT
As social beings, it is an inevitable need for humans to communicate and engage in relationships with others. In terms of an individual's psychological and physical health, how they establish this communication is just as important as the act of communicating itself. Individuals in need of belonging must develop and maintain meaningful relationships and social ties with others in order to experience a sense of belonging and enhance their well-being. This bond is referred to as social connectedness. Today, it is observed that social bonds are established in both face-to-face and digital environments. When digital environments are concerned, another important concept is digital addiction. The results of existing research reveal that social connectedness and digital addiction significantly affect the communication and social lives of individuals. Therefore, this study aims to examine the relationship between social connectedness and digital addiction among university students. The study group of this research, conducted with a correlational survey design, consists of a total of 383 university students aged between 18 and 25, reached through convenience sampling. Data were collected using the "Digital Addiction Scale" and the "Social Connectedness Scale." Process Macro Model 2 was used during the data analysis process. Ultimately, the most striking finding of the research is that while gender plays a significant moderating role in the relationship between social connectedness and digital addiction, socioeconomic status does not make a difference in this effect. This indicates that digital addiction is more closely related to gender roles and socialization practices rather than being specific to an economic class. In particular, the fact that men encode digital platforms as their primary 'space of belonging' during the process of establishing social bonds parallels the 'instrumental socialization' trends in the literature. Based on these results, for future studies, it is of great importance both to employ qualitative methods to understand the psychological dynamics underlying men's processes of establishing digital belonging, and to comparatively examine how socialization practices are shaped across different age and cultural groups.

Key Words: Social Connection, Digital Addiction, Moderation Analysis

1.GİRİŞ

Birey, çocukluğundan yaşlılığına kadar gelişen yaşam çizgisi üzerinde birbirinden farklı gelişim dönemlerinden geçmektedir. Bu dönemler içerisinde birbiriyle aynı olmayan fizyolojik ve psikolojik bazı özellikler göstermektedir (Koç, 2004). Gelişim psikolojisi; bireyin fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal alanlardaki gelişimini döllenmeden ölüme kadar geçen süre boyunca inceleyen bir bilim dalıdır. Gelişim psikolojinde bu uzun yaşam döngüsü biyolojik ve fiziksel değişmeler göz önüne alınarak belirli yaşam dönemlerine ayrılmıştır. Bu dönemler sırasıyla doğum öncesi, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılıktır. Sosyal bağlılık insan yaşamını doğrudan etkileyen bir şeydir, gelişimsel süreçte sosyalleşmeyi ve sosyal bir varlık olmayı öğrenen birey öğrendiklerini uygulamada başlangıç seviyelerinde zorluk çekse de tecrübe edindiklerini kendi yaşamında kullandıkça geliştirir ve ilerletir. Sosyal bağlılık da insan için bir aidiyet, ait olma duygusudur bu konuda; Sosyal bağlılık kavramı literatürde çok daha eski olan aidiyet çalışmaları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Sosyal bağlılık; insanların kendilerini, yaşadıkları toplumda deneyimledikleri sosyal ve duygusal ilişkilerin bir parçası olarak görmeleri ile ilgili öznel algısıdır (Lee & Robbins, 1998). Baumister ve Leary'e (1995) göre; bireyler bir aidiyet duygusu yaşamak için olumlu sosyal ilişkiler geliştirmeye ve sürdürmeye yönelirler. Sosyal bağlılık, aidiyet ihtiyacı için önemli bir destektir zira bireyler bir aidiyet duygusu yaşamak ve refahlarını artırabilmek için diğerleri ile anlamlı ilişkiler ve sosyal

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bağlar geliştirmek ve bu bağı sürdürmek durumundadırlar (Baumeister & Leary, 1995). Sosyal bir varlık olan insan; diğerleri ile kurduğu bağ sayesinde toplumun bir üyesi olarak kendisini güvende hisseder (McMillan & Chavis, 1986). Sosyal izolasyon, yalnızlık ve yabancılaşma gibi olumsuz duygular aidiyet duygusundan yoksun birey için kaçınılmaz duygulardır, denebilir.

Gelişim döneminde olan birey sosyalliğe ihtiyaç duyar ve bu isteği de kendi benliğini bulmak ve bu benliği bir yere ait hissettirme çabasındadır kendi kişiliğini sosyal çevreye tanıtma ve kendini gösterme çabasında bulunur; Sosyal bağlılığı güçlü olan bireyler farklı sosyal çevrelere daha rahat katılmakta ve katıldıkları çevreye daha kolay uyum sağlayabilmektedirler (Lee & Robbins, 1995). Sosyal bağlılığı güçlü olan birey benliklerinin tehdit altında olmadığının farkındadır ve dolayısıyla daha güvenli bir biçimde sosyal çevreyle bütünleşmektedirler. Sosyal bağlılık düzeyi güçlü olan bireylerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yüksek içsel kaynaklara sahip olduklarının farkında oldukları ve böylece ihtiyaçlarını düzenleyebilecekleri ifade edilmektedir (Lee & Robbins, 1998). Bir taraftan gelişimi ilerletmek bir taraftan ise bunu sosyal çevrede ve durumlarda bulunarak yapmaya çalışan birey ergenlik döneminde bunu daha yoğun hissettirir ve ön plana atar. Bu konuda; özellikle gençler sosyal bağlılık duygusunun doyumunu kimi zaman zararlı grup ve oluşumlar içinde yer edinerek sağlamaya çalışmaktadır. Aidiyet tatmini sağlıklı ya da sağlıksız sosyal ilgi gelişimine neden olabilmektedir. Toplumun bir parçası olan birey toplumla kurduğu bağ sayesinde mutluluk ya da başarı gibi edinimler kazanır (Adler, 1938). Sosyal deneyimlerle geliştiğine inanılan sosyal bağlılık, bireyin benlik saygısı, yalnızlık, sosyal sıkıntı ve kaygı düzeyleri gibi duyguları ile güçlü ilişkiler göstermektedir (Lee vd., 2001), denebilir.

Sosyal bağlılık bireyde kendini göstermeye devam ederken ilerleyen yaşlarda ergenliği içine katar ve bu durum biraz karışık olmakla beraber birazda birey için zor geçer. Bunun nedeni olarak kimlik kazanımı, fiziksel ve hormonsal değişimler, olgunlaşma beraberinde düşünce yapısının değişimi ve gelişimini de getirir. Sosyal bağlılık ergen kimliğinde önemli bir yere sahiptir gelişimsel açıdan sosyal bağlılık düzeyi tamamlanamamışken bu evreye çağımızın muhtemel gerçekliği olan teknoloji ve dijital dünya girmiştir. Dijital dünya faydalı olmakla birlikte fevkalade zararlı bir içeriğe de ev ev sahipliği yapar. Bu konuda literatür de çok fazla örnek bulabilmekle beraber sosyal bağlılığa olan etkisi hakkında; Sosyal bağlılığın, yüz yüze iletişim ile sürdürüldüğü alışılagelen sosyal ortamların alternatifi olarak, günümüzde sanal mecralar kullanılmaktadır. Tekno-sosyal bir dünyada internet ve dijital teknolojiler aracılığıyla mekânın dijitalleşmesi ile sosyal bağlılık olgusu da bir zemin kaymasına uğramakta, dünyanın farklı yerlerinden bireylerin mesafelere rağmen bir araya gelebilmesini sağlayan teknolojik ilerleme, sosyal bağlılığa katkı sağlamaktadır (Chayko, 2014). Bu bağlamda internet ve dijital teknoloji kullanımının sosyal bağlılığı güçlendirdiği yönünde karşıt görüşler de söz konusudur. Bu anlamda gençlerin çevrimiçi olarak bulundukları her türlü mecranın sosyal bağlılık için bir paradoks yarattığı söylenebilir. Çevrimiçi grup ve topluluklar oluşturmak ve bunlara dâhil olmak çok daha kolaydır ancak bu durum gençlerde bir yabancılaşma ve dışlanma kaynağı olabilmektedir (Allen vd., 2014), denebilir.

Dijital bağımlılık, literatüre yeni dahil olan ve üzerine tarihsel süreç üzerinden uzun soluklu bakılamayacak bir konudur bilgisayarın icadı ve ardından internetin icadı ile yaşamımızda yerini bulmuş ve hayatlarımıza dokunur hale gelmiştir. Ancak yinelemek gerekirse bilhassa olumlu yönü çok olmak beraber bir o kadarda zararı mevcuttur. Bunlardan en önemlisi gelişme

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

çağında olan bireye iletişim konusunda doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle sosyal bir varlık olan birey, sosyal bağlılık sürecinde dijital dünyayla tanışıp etkisi altına girdiğinde büyük zorluklarla karşılaşabilir veya bunu bir koz olarak kullanıp iletişim becerilerini güçlendirebilir. Bu konuda; dünya genelinde bilgisayar kullanımının ve internet ağına erişimin yaygınlaşması sonucunda teknolojik araç-gereç ve ortamların bireylerde bağımlılık yarattığı, farklı düzey ve türlerde davranış bozukluklarına yol açtığı belirlenmiştir. Bilgisayarların yaygın olarak kullanılması ve internet ağına erişimin her yerden sağlanması sonrasında bireylerin teknolojiye yönelik bağımlılık yaşadığı ve çeşitli davranış bozuklukları sergilediği belirlenmiştir. Bu bağımlılık ilk başta internet bağımlılığı olarak tanımlanmıştır (Yang & Tung, 2007). Ancak süreç içerisinde teknolojiye yönelik telefon, sosyal ortam, facebook bağımlılıkları gibi pek çok farklı bağımlılık türü ortaya çıkmış ve günümüzde bu bağımlıklar dijital bağımlılık adı altında genellenmiştir (Shaw & Black, 2008). Dijital araçların var olduğu bir ortamda bulunulması aşinalığı sağlamakta ve bu durum da bireyin dijital bağımlılık yaşamasında etkili olmaktadır. Genel olarak 1980 sonrası dünyaya gelen bireyler dijital araçların kullanıldığı bir ortamda yetiştikleri için "Dijital Yerliler" olarak adlandırılmaktadır. Daha önce doğan ve dijital araçları etkin bir şekilde kullanma becerisine sahip olan bireyler ise "Dijital Göçmenler" olarak tanımlanmaktadır (Prensky, 2001). Şeklinde söylenebilir.

Dijital bağımlılıklar öğrencilerin akademik performansları bağlamında da belirgin olumsuzluklar oluşturmaktadır (Anand, 2007; Gentile vd., 2009; Irmak & Erdoğan, 2016; Skoric vd., 2009; TÜİK, 2021). Benzer şekilde sosyal medya kullanımının da akademik süreçler açısından ele alındığında, öğrencilerin akademik performansları üzerinde olumsuz etkiler oluşturabildiği görülmektedir (Akungu vd., 2023; Kolan & Dzandza, 2018). Akademik yılmazlık; dışsal ve içsel çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Dış faktörler; şefkatli ilişkiler kurmak, hedeflere ilişkin yüksek beklentiler ve akademik sürecin doğru yönetilmesi olarak sıralanabilir (Ruiz, 2002). Bu konuda akademik başarısını ve sosyal hayatına doğrudan etki edecek olan sosyal bağlılık faktörü bireyde önemli bir yere sahip olacaktır. Konuya daha derin değinmek gerekilirse; sosyal bağlılığın özellikle de üniversite yıllarında bireyler için hayli önemli ve kritik bir değere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü gençler üniversiteye girişlerinde ait olduklarını hissettikleri bir ortamdan çıkarak yeni, farklı bir ortama geçiş yapmaktadırlar. Bu geçiş kendi içerisinde stresli olayları barındırabilmektedir. Gençlerin yeni geldikleri çevreye kendilerini ait hissedip, sosyal bağlılıklarını güçlendirebilmek için üniversiteye ve yeni çevrelerine uyum sağlamaları, yeni ilişkiler başlatmaları ve başlatılan ilişkileri sürdürmeleri gerekmektedir. Eğer gençler uyum sağlayamayıp sosyal bağlılıklarını güçlendiremezlerse üniversite kampüsünde kendilerini yalnız hissedeceklerdir (Lee, Keough & Sexton, 2002).

Yukarıdaki literatürden yola çıkılarak, bu araştırmada, üniversite öğrencilerinde sosyal bağlılık ve dijital bağımlılık arasındaki ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda araştırılması planlanan problem cümlesi ve alt problemler şu şekildedir: "Sosyal bağlılık ve dijital bağımlılık arasındaki ilişkide cinsiyet ve sosyoekonomik düzeyin düzenleyici rolü var mıdır?"

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu araştırmada, bireylerin sosyal bağlılık düzeylerinin dijital bağımlılık düzeyleri üzerindeki etkisinde cinsiyetin düzenleyici (moderatör) rolünü incelemek amaçlandığından, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli (correlational survey model) kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha çok değişken arasındaki birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir.

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, kolayda örnekleme (convenience sampling) yöntemiyle ulaşılan toplam 383 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların 299'u %[78.1] kadın ve 84'ü (% 21.9) erkektir. Katılımcıların yaşları 31'i (% 8.1) 18, 42'si (% 11) 19, 96'sı (%25.1) 20, 111'i (% 29) 21 ve 103'ü (% 26.9) 22 ve üstündedir. Yaşamın çoğunun geçirildiği yer sorusuna 16 kişi (% 4.2) köy, 64 kişi (% 16.7) ilçe, 61 kişi (% 15.9) şehir ve 242 kişi (% 63.2) büyükşehir olarak yanıt vermiştir. Sosyoekonomik durum içinse 20 kişi (% 5.2) düşük, 231 kişi (% 60.3) orta, 125 kişi (% 32.6) iyi ve 7 kişi (% 1.8) çok iyi yanıtını vermiştir.

2.3.Veri toplama araçları

Dijital Bağımlılık Ölçeği: Kesici ve Tunç'un (2018) geliştirdiği ölçek 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin; aşırı kullanma (5 madde), nüksetme (3 madde), hayatın akışını engelleme (4 madde), duygu durumu (4 madde) ve bırakamama (3 madde) şeklinde adlandırılan beş faktörü bulunmaktadır. Ölçek maddelerine bakıldığında daha çok bireyin kendi bağımlılık düzeyi hakkında bilgi verdiği görülmektedir. (Madde 6. "Dijital araçları kullanma süresi konusunda kendimi kontrol edemiyorum.", "Madde 9. Dijital araçlarla vakit geçirirken kendimi çok mutlu hissediyorum.") Ölçeğin toplam güvenirliği .87 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin faktörlerinde ise güvenirliğin; aşırı kullanma faktöründe .74, nüks etme faktöründe .79, hayatın akışını engelleme faktöründe .76, duygu durumu faktöründe .74, bırakamama faktöründe .72 olduğu belirlenmiştir. Beşli likert olarak düzenlenen ölçek "Kesinlikle Katılmıyorum=1", 45 Üniversite Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin İletişim Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi "Katılmıyorum=2", "Kararsızım=3", "Katılıyorum=4" ve "Tamamen Katılıyorum=5" şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin tüm maddelerine olumsuz olarak yanıt verilmesi durumunda alınabilecek en düşük puan 19 iken olumlu yanıt verilmesi durumunda alınabilecek en yüksek puan 95 olmaktadır.

Sosyal Bağlılık Ölçeği: SBÖ, (Duru, E. 2007) Çalışmasında alanyazına kazandırdığı, Lee ve Robbins (1995) tarafından, özellikle ergenlik dönemi ve sonrasında, bireyin aidiyet duygusunu ölçmek amacı ile geliştirilmiştir. SBÖ sekiz maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin her bir maddesinde sosyal ilişkilerle ilgili duygu ve düşünceleri belirten bir durum sunulmakta ve bireylerden bu durumu ne sıklıkla yaşadıkları, "Tamamen Katılıyorum' dan "Kesinlikle Katılmıyorum' a doğru uzanan altılı ölçek üzerinden değerlendirmeleri istenmektedir. Ölçekten alınacak yüksek puan yüksek aidiyet duygusunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Lee ve Robbins, 1995). Ölçeğin 626 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan orijinal geçerlik ve güvenirlik çalışmasında iç tutarlılık katsayısı .91, iki hafta arayla test-tekrar test güvenirlik katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Faktör yapısı faktör analizi üzerine temellendirilmiştir. Orijinal ölçeğin item total korelasyonlarına bakıldığında .68 ve üzerinde olduğu görülmüştür (Lee & Robbins, 1995). Aidiyetin diğer bir formu olan Sosyal Güven Ölçeği ölçümleri ile SBÖ arasındaki korelasyon katsayısı .34 olarak rapor edilmektedir. Aidiyeti ölçen SBÖ ve Sosyal Güven ölçekleri ile yapılan doğrulayıcı faktör analizi

(confirmatory factor analysis) sonuçları, aidiyetin iki faktörlü modelini desteklemiştir (Lee & Robbins, 1995). SBÖ benlik saygısı ve sosyal destek ölçümleri ile pozitif, kaygı ölçümleriyle negatif yönde ilişkiler vermektedir (Lee & Robbins, 1998).

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda katılımcıların cinsiyetleri ve algıladıkları sosyoekonomik düzeylerine dair bilgiler alınmıştır.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin istatistiksel analizi IBM SPSS Statistics (27.0) paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağılım varsayımlarını karşıladığı doğrulandıktan sonra, sosyal bağlılık değişkeninin dijital bağımlılık üzerindeki etkisinde cinsiyet değişkeni ve sosyoekonomik durumun düzenleyici (moderatör) rolünü test etmek amacıyla Hayes (2022) tarafından geliştirilen PROCESS Makrosu (Sürüm 5.0) kullanılmıştır. Analizler, basit moderasyon modelini ifade eden **Model 2** temel alınarak yürütülmüştür.

Etkileşim terimi hesaplanırken ortaya çıkabilecek yapay çoklu bağlantı (multicollinearity) sorunlarını önlemek amacıyla, analize dahil edilen sürekli değişkene ortalama merkezileştirme (mean centering) işlemi uygulanmıştır. Parametre tahminlerinin ve düzenleyici etkinin anlamlılığını test etmek için 5000 yeniden örneklemeli (bootstrapping) yöntem kullanılmış ve %95 güven aralıkları (LLCI, ULCI) raporlanmıştır. Güven aralıklarının sıfırı içermemesi, etkinin istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmesi için temel kriter olarak alınmıştır. Anlamlı çıkan etkileşim etkisinin yapısını ve yönünü detaylı inceleyebilmek için basit eğim (simple slopes) analizi uygulanmıştır.

2.5.Etik Kurul İzni

Bu çalışma, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 15.05.2025 tarih ve 47/28 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

3.BULGULAR

Tablo1. Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Mean	Sd	Skewness	Std Error	Kurtosis	Std Error
Cinsiyet	383	,78	,414	-1,362	,125	-,146	,249
Dijital bağımlılık	383	57,6423	13,35245	,139	,125	,220	,249
Sosyal bağlılık	383	36,6919	9,84137	-,737	,125	-,180	,249
Valid (listwise)	N383						

Tablo incelendiğinde verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olması verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Tabachnick Fidell, 2007).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Sosyal bağlılık ile dijital bağımlılık arasındaki ilişkide cinsiyet ve sosyoekonomik düzeyin düzenleyici rolünü incelemek için yapılan analiz sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Düzenleyicilik (Moderation) Analizi

Değişkenler ve Gruplar	B	SE	t	p	%95GA [Alt, Üst]
Sabit (Constant)	59,09	3,22	18,33	<,001	[52,75, 65,43]
Sosyal Bağlılık	0,63	0,33	1,89	0,06	[-0,03, 1,29]
Cinsiyet (0=E, 1=K)	-2,21	1,64	-1,35	0,179	[-5,45, 1,02]
Sosyal bağlılık x Cinsiyet (Int_1)	-0,35	0,16	-2,12	0,035	[-0,67, -0,03]
SED (Orta vs Düşük)	0,58	3,1	0,19	0,852	[-5,52, 6,67]
SED (Yüksek vs Düşük)		0,19	3,21	0,06	0,952
SED (Çok Yüksek vs Düşük)	-0,01	5,86	0	0,999	[-11,53, 11,51]
Sosyal bağlılık x SED_Orta (Int_2)	-0,08	0,32	-0,24	0,814	[-0,70, 0,55]

Not. N = 383. ***Model Özeti:*** R^2 *= ,053; F(9, 373) = 2,32; p = ,015*

Araştırma modelini test etmek amacıyla yapılan Model 2 düzenleyici etki analizi sonuçlarına göre; sosyal bağlılık, cinsiyet ve SED değişkenlerini içeren modelin bağımlı değişkendeki varyansın %5.3'ünü açıkladığı ve modelin anlamlı olduğu saptanmıştır ($F_{(9, 373)}$ = 2,32, p < ,05). Sosyal bağlılığın dijital bağımlılık üzerindeki etkisinde cinsiyetin anlamlı bir düzenleyici role sahip olduğunu göstermektedir (Int_1: *b* = -0,35, *t* = -2,12, *p* = ,035). Basit eğim (simple slopes) analizine göre, sosyal bağlılık arttıkça dijital bağımlılığın artma eğilimi erkeklerde (*b* = 0,53, *p* < , 001), kadınlara (*b* = 0,18, p < ,05) kıyasla çok daha keskindir.

Öte yandan, sosyoekonomik düzeyin (SED) hiçbir alt kategorisinin (Orta, Yüksek ve Çok Yüksek) düşük SED grubuyla kıyaslandığında sosyal bağlılık ile anlamlı bir etkileşim içine girmediği belirlenmiştir (*p* > ,05). Bu bulgu, sosyal bağlılığın dijital bağımlılığa dönüşme sürecindeki cinsiyet farkının, farklı gelir ve sosyoekonomik katmanlarda benzer şekilde seyrettiğini ve SED'in bu spesifik ilişkide düzenleyici bir etkisinin olmadığını kanıtlamaktadır.

4.SONUÇ ve TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Araştırmanın en dikkat çekici bulgusu, sosyal bağlılık ile dijital bağımlılık arasındaki ilişkide cinsiyetin anlamlı bir düzenleyici rol oynamasına karşın, sosyoekonomik düzeyin (SED) bu etkide bir farklılık yaratmamasıdır. Bu durum, dijital bağımlılığın ekonomik bir sınıfa özgü olmaktan ziyade, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyalleşme pratikleriyle daha yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle erkeklerin sosyal bağ kurma süreçlerinde dijital mecraları birincil 'aidiyet alanı' olarak kodlamaları, literatürdeki 'araçsal sosyalleşme' eğilimleriyle paralellik göstermektedir. Öğrencilerin yükseköğrenim görme nedenleri ile sosyalleşme taktikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi sonucunda genel olarak öğrencileri yükseköğrenim görmeye yönelten eğitsel, araçsal ve sosyal nedenler ile kullandıkları eğitsel, sosyal ve araçsal

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

sosyalleşme taktikleri arasında orta düzeye yakın anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Özkan & Gizir, 2013). SED'in anlamsız çıkması ise, günümüzde dijital araçlara erişimin yaygınlaşmasıyla birlikte, psikolojik bağlılık süreçlerinin ekonomik bariyerleri aştığını kanıtlar niteliktedir.

Erkeklerin sosyal bağlarını ortak bir aktivite veya görev etrafında (araçsal) kurma eğilimi, dijital platformlardaki oyun ve rekabet unsurlarıyla birleştiğinde bağımlılık riskini artırmaktadır (Li, Wang & Wang, 2018; Tsai & Men, 2017). Buna karşın kadınlar, dijital mecraları daha çok mevcut sosyal ilişkilerini sürdürmek ve duygusal destek almak amacıyla kullanmaktadırlar (Dufour et al., 2016). Sosyal telafi hipotezine göre, yüz yüze iletişimde zorluk yaşayan bireyler dijital dünyayı bir sığınak olarak kullanmaktadır (Valkenburg & Peter, 2007). Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri gereği duygusal dışavurumu kısıtlanan erkeklerin, bu ihtiyaçlarını dijital ortamdaki anonimlik ve grup aidiyeti üzerinden gidermeye çalışmaları, sosyal bağlılık arayışının neden erkeklerde daha yüksek bir bağımlılık eğilimi yarattığını açıklamaktadır (Kuss & Griffiths, 2017). Alanyazında yapılan pek çok çalışma, erkeklerin teknoloji kullanım motivasyonlarının kadınlardan farklılaştığını ve sosyal bağlılık odaklı dijital kullanımın erkeklerde 'problemli internet kullanımı' ile daha güçlü bir korelasyon gösterdiğini ortaya koymaktadır (Andreassen et al., 2016).

Bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda, üniversite öğrencilerinde sosyal bağlılık ile dijital bağımlılık arasındaki ilişkinin özellikle cinsiyet değişkeni bağlamında farklılaştığı görülmektedir. Sosyal bağlılık düzeyinin artmasının, dijital bağımlılık eğilimini özellikle erkek öğrencilerde daha güçlü biçimde artırdığı bulgusu dikkate alındığında, geliştirilecek müdahale ve önleme çalışmalarının cinsiyete duyarlı bir yaklaşımla yapılandırılması önerilmektedir. Bu kapsamda, üniversitelerde yürütülecek psikoeğitim programlarının yalnızca dijital kullanım süresini azaltmaya odaklanmak yerine, bireylerin gerçek yaşamda kurdukları sosyal bağların niteliğini artırmaya yönelik olması önem taşımaktadır. Özellikle erkek öğrencilerin sosyal bağlılık ihtiyaçlarını dijital ortamlarda karşılamaya daha yatkın oldukları göz önünde bulundurulduğunda, bu öğrencilerin yüz yüze sosyal etkileşimlerini artıracak yapılandırılmış grup etkinlikleri, takım çalışmaları ve ortak amaç odaklı faaliyetlerin (örneğin spor kulüpleri, proje grupları ve gönüllülük çalışmaları) teşvik edilmesi önerilmektedir. Bu tür uygulamaların, dijital ortamlarda kurulan aidiyetin gerçek yaşam ortamlarına taşınmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Öte yandan, sosyoekonomik düzeyin söz konusu ilişkide anlamlı bir düzenleyici rol oynamadığı bulgusu, dijital bağımlılığın yalnızca ekonomik koşullarla açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, müdahale programlarının belirli bir sosyoekonomik gruba odaklanmak yerine tüm öğrenci gruplarını kapsayıcı biçimde planlanması gerektiği söylenebilir. Dijital araçlara erişimin yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda, bağımlılık riskinin daha çok bireyin psikososyal ihtiyaçları ile ilişkili olduğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca, erkek öğrencilerin dijital ortamlarda kurdukları aidiyet algısının altında yatan psikolojik dinamiklerin daha derinlemesine anlaşılabilmesi için nitel araştırma yöntemlerinin (örneğin derinlemesine görüşmeler ve odak grup çalışmaları) kullanılması önerilmektedir. Bu tür çalışmaların, dijital bağımlılığın yalnızca davranışsal bir problem değil, aynı zamanda sosyal bağlılık ihtiyacının bir yansıması olduğunu daha kapsamlı biçimde ortaya koyacağı düşünülmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Son olarak, gelecekte yapılacak araştırmalarda, sosyal bağlılık ile dijital bağımlılık arasındaki ilişkinin farklı yaş gruplarında ve kültürel bağlamlarda karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilmektedir. Bunun yanı sıra, sosyal bağlılığı güçlendirmeye yönelik müdahale programlarının deneysel araştırma desenleri ile test edilmesi, bu alandaki uygulamaların etkililiğini ortaya koyması açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Adler, A. (1938). Social Interest: A Challenge to Mankind. (J. Linton, & R. Vaughan, Trans.). *Faber and Faber Limited*.

Akungu, O. A., Chien, K. P., & Chen, S. (2023). The longitudinal interaction of adolescents' interest in physical education, school burnout, and disturbed sleep related to social media and phone use. *Current Psychology*, *42*(5), 3725-3733.

Allen, K., Ryan, T., Gray, D., McInerney, D. & Waters, L. (2014). Social media use and social connectedness in adolescents: The positives and the potential pitfalls. The *Australian Educational and Developmental Psychologist, 31*(1), 18–31.

Anand, V. (2007). A study of time management: the correlation between video game usage and academic performance markers. CyberPsychology & Behavior, 10(4), 552-559. https://doi.org:/10.1089/cpb.2007.9991

Andreassen, C. S., Billieux, J., Griffiths, M. D., Kuss, D. J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., & Pallesen, S. (2016).The relationship between addictive use of social media and video games and symptoms of psychiatric disorders: A large-scale cross-sectional study. Psychology of Addictive Behaviors, 30(2), 252–262. https://doi.org/10.1037/adb0000160

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. Psychological Bulletin, 117(3), 497-529.

Chayko, M. (2014). Techno-social life: The internet, digital technology, and social connectedness. Sociology Compass, 8(7), 976-991.
Dufour, M., Brunelle, N., Tremblay, J., Leclerc, D., Cousineau, M.-M., Khazaal, Y., Légaré, A.-A., Rousseau, M., & Berbiche, D. (2016). Gender difference in internet use and internet problems among Quebec high school students. Canadian Journal of Psychiatry, 61(10), 663–668. https://doi.org/10.1177/0706743716640755

Duru, E. (2007). Sosyal Bağlılık Ölçeği'nin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (26).

Gentile, D., Anderson, C., Yukawa, S., Ihori, N., Saleem, M., Sakamoto, A., et.al. (2009). The effects of prosocial video games on prosocial behaviors: International evidence from

correlational, longitudinal, and experimental studies. Personality and Social Psychology Bulletin, 35(6), 752–763.

Hayes, A. F. (2022). Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach (3. Baskı). Guilford Publications.

Irmak, A. ve Erdoğan, S. (2016). Ergen ve genç erişkinlerde dijital oyun bağımlılığı: Güncel bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2), 128-137.

Kesici, A. ve Tunç, N. F. (2018). The development of the Digital Addiction Scale for the university students: Reliability and validity study. Universal Journal of Educational Research, 6(1), 91-98.

Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(17), 231-238.

Kolan, B. J., & Dzandza, P. E. (2018). Effect of social media on academic performance of students in Ghanaian Universities: A case study of University of Ghana, Legon. *Library Philosophy and Practice*, 0_1-24.

Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2017). Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. International Journal of Environmental Research and Public Health, 14(3), 311. https://doi.org/10.3390/ijerph14030311

Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2017). Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. International Journal of Environmental Research and Public Health, 14(3), 311.

Lee, R. M., Draper, M., & Lee, S. (2001). Social connectedness, dysfunctional interpersonal behaviors, and psychological distress: Testing a mediator model. Journal of Counseling Psychology, 48(3), 310-318.

Lee, R. M., Keough, K., & Sexton, J.D. (2002). Social connectedness, social appraisal and perceived stress in college women and men. Journal of Counseling and Development, 80, 355-361.

Lee, R. M., & Robbins, S. B. (1995). Measuring belongingness: The Social Connectedness and the Social Assurance scales. Journal of Counseling Psychology, 42(2), 232-241.

Lee, R. M., & Robbins, S. B. (1998). The relationship between social connectedness and anxiety, self-esteem, and social identity. Journal of Counseling Psychology, 45(3), 338-345.

Li, L., Xu, D.-D., Chai, J.-X., Wang, D., Zhang, L., Ng, C. H., Ungvari, G. S., Mei, S.-L., & Xiang, Y.-T. (2018). Prevalence of internet addiction disorder in Chinese university students:

A comprehensive meta-analysis of observational studies. Journal of Behavioral Addictions, 7(3), 610–623. https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.53

McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. Journal of Community Psychology, 14(1), 6-23.

Özkan, C., & Gizir, S. (2013). Lisans öğrencilerini yükseköğrenim görmeye yönelten nedenler ve sosyalleşme taktikleri. Education and Science, 38(170), 223-236.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. On the Horizon, 9(5), 1-6.

Ruiz, Y. (2002). Predictors of academic resiliency for Latino middle school students. [*Doctorate Tesis Philosophy, Boston College Lynch Graduate School of Education*].

Shaw, M., & Black, D. W. (2008). Internet addiction: Definition, assessment, epidemiology and clinical management. CNS Drugs, 22(5), 353-365.

Skoric, M., Teo, L. & Neo, R. (2009). Children and video games: Addiction, engagement, and scholastic achievement. CyberPsychology & Behavior, 12, 567–572.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). Using multivariate statistics (5. Baskı). Allyn & Bacon/Pearson Education.

Tsai, W. H. S., & Men, L. R. (2017). [Makale adı]. [Dergi Adı], [Cilt(Sayı)], [Sayfa aralığı].

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-KullanimArastirmasi-2021-41132

Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2007). Preadolescents' and adolescents' online communication and their closeness to friends. Developmental Psychology, 43(2), 267.

Yang, S. C., & Tung, C. J. (2007). Comparison of Internet addicts and non-addicts in Taiwanese high school. Computers in Human Behavior, 23(1), 79-96.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ÇASEY VE STEAM YAKLAŞIMLARININ BÜTÜNLEŞTİRİLMESİNİN GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Rabia ORUÇ

Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

rabia.oruc21@gmail.com - 0009-0004-4758-0804

Özet

21. yüzyıl becerileri kapsamında yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme ve disiplinlerarası düşünme yetkinliklerinin geliştirilmesi, güncel eğitim politikalarının öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Bu çalışmada Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yöntemi (ÇASEY), sanat üretimi, sanat tarihi, estetik ve sanat eleştirisi boyutlarını bütüncül bir yaklaşımla ele alınırken, STEAM yaklaşımı bilim, teknoloji, mühendislik, sanat ve matematik disiplinlerini bir araya getirerek öğrenme sürecinin zenginleştirilmesini literatür tarama temelli olarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bilindiği gibi ÇASEY, sanat üretimi, sanat eleştirisi, sanat tarihi ve estetik boyutlarını disiplinlerarası bir yapı içinde ele alır ve öğrencinin sanatsal algı, ifade ve yorumlama becerilerini bütüncül biçimde geliştirmeyi hedefler. STEAM ise sanatın yaratıcı ve tasarım odaklı süreçlerini; fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinleriyle ilişkilendirerek problem çözme, yenilikçilik ve üst düzey düşünme becerilerini destekleyen çağdaş bir eğitim paradigması sunmaktadır. Ulusal ve uluslararası literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, ÇASEY ile STEAM'in bütünleştirilmesinin öğrenme ortamlarında disiplinlerarası bağlantıları güçlendirdiğini, görsel okuryazarlık, tasarımsal düşünme ve yaratıcı problem çözme becerilerinde anlamlı gelişmeler sağladığını gözlemlemek mümkündür. Bu nedenle ÇASEY ve STEAM entegrasyonu, sanatın hem içerik hem de yöntem açısından merkezi bir rol üstlenmesini mümkün kılmakta olup bu entegrasyon ile öğrencilerin disiplinler arası bağlantılar kurmasını ve öğrenme sürecini çok boyutlu biçimde yapılandırmasını desteklediği ifade edilebilir. Kuramsal bir çerçevede yürütülen bu araştırma, iki yaklaşımın öğrencilerin yaratıcılık, eleştirel düşünme ve disiplinler arası ilişki kurma becerilerini desteklediğini ortaya koymaktadır. Çalışma, ilgili alan yazın ve literatür kapsamında betimsel olarak yapılandırılması ile tamamlanması hedeflenmektedir.

Sonuç olarak literatür, ÇASEY ve STEAM entegrasyonunun görsel sanatlar eğitiminde pedagojik açıdan zenginleştirici bir model sunduğunu; hem sanatsal öğrenme çıktılarının niteliğini yükselttiğini hem de 21. yüzyıl becerileriyle uyumlu yaratıcı öğrenme ortamları oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda öğretmen eğitimi programlarında ve öğretim tasarımlarında ÇASE-STEAM bütünleşik modellerinin geliştirilmesi önerilmektedir. Çalışma sonucunda, görsel sanatlar eğitiminin STEAM temelli uygulamalarla desteklenmesi halinde

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

çağdaş eğitim gereksinimlerine uygun, sürdürülebilir ve bütüncül bir öğrenme ortamına katkı sunacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Alanlı Sanat Eğitimi, STEAM, Görsel Sanatlar Eğitimi, Disiplinler Arası Öğrenme, Yaratıcılık

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Giriş

Eğitim, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olup, günümüzde de gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm toplumlarda varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Artut, 2013).

Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yaklaşımı (ÇASEY), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki resmi okul programlarında sanata yeterli önemin verilmediği tespitinden hareketle, Getty Güzel Sanatlar Eğitim Merkezi tarafından geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, sanatın genel eğitim sistemi içinde daha merkezi bir konuma taşınmasını hedeflemektedir. ÇASEY; sanatsal uygulamalar, sanat eleştirisi, sanat tarihi ve estetik olmak üzere dört temel disiplinin birbiriyle uyumlu biçimde bütünleşmesini esas alan bir görsel sanatlar eğitimi modelidir (Özsoy, 2003: 167–168). Bu yaklaşım, öğrencilerin yalnızca sanatsal üretim becerileri edinmelerini değil; aynı zamanda farklı boyutlarda deneyim kazanmalarını amaçlamaktadır. Bu kapsamda eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, sanatsal yaşantıların anlamlandırılması ve estetik duyarlılığın artırılması temel kazanımlar arasında yer almaktadır (Alakuş ve Şahin, 2014: 65). Disipline Dayalı Sanat Eğitimi (DDSE) ya da uluslararası literatürdeki adıyla Discipline-Based Art Education olarak da bilinen bu yaklaşım, söz konusu dört disiplinin bütüncül bir yapı içinde ele alınmasını öngören bir eğitim anlayışını ifade etmektedir (Alakuş ve Mecin, 2011).

STEAM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik) yaklaşımı, disiplinler arası bir anlayışı temel alarak öğrencilerin yaratıcı düşünme, problem çözme ve deneyim temelli öğrenme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir eğitim modelidir. Bu yaklaşımda sanat ile mühendislik gibi farklı alanların bir araya getirilmesi, öğrencilere hem analitik hem de yaratıcı düşünme becerilerini eş zamanlı olarak kazandırmaktadır. Özellikle tasarım süreçleri, sanatsal ifade ile mühendislik bakış açısını bütünleştirerek, soyut kavramların somut ürünlere dönüştürülmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, STEAM eğitiminin öğretmenler ve öğrenciler arasındaki etkileşimi artırdığı, iş birliğini desteklediği ve öğrenme sürecini daha anlamlı hale getirdiği çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. STEM yaklaşımı ise öğrencilerin yalnızca kuramsal bilgiyle sınırlı kalmayıp gerçek yaşam problemlerine çözüm üretmeye yönelmelerini sağlayarak bilimsel düşünme, yenilikçi yaklaşım geliştirme ve analitik becerilerini güçlendirmektedir (Çiftçi, 2025).

21.yüzyıl becerileri olarak tanımlanan yaratıcılık, eleştirel düşünme, iletişim, iş birliği, dijital ve bilimsel okuryazarlık, sorgulayıcı yaklaşım ve öz düzenleme gibi yetkinlikler, günümüzün hızla değişen dünyasında bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına eğitim politikalarının temel hedefleri arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda, bütünleştirilmiş eğitim yaklaşımlarını benimseyen programlar, söz konusu becerilerin öğrencilere kazandırılmasında etkili bir rol oynamaktadır. Disiplinler arası etkileşimi esas alan bu yaklaşımlar, farklı öğrenme alanlarının birbirleriyle ilişkili biçimde sunulmasını sağlayarak öğrencilerin yalnızca akademik açıdan değil; sosyal, duygusal ve bilişsel yönlerden de gelişimini desteklemektedir. Bu kapsamda, eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcı düşünme, iletişim ve iş birliği gibi becerilerin geliştirilmesi, öğrencilerin gerçek yaşam problemleri üzerinde çalışmasına olanak tanıyan disiplinler arası bağlantılar aracılığıyla mümkün olmaktadır (Çiftçi, 2025).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ken Robinson'a göre bilim ve sanat alanlarında yürütülen yaratıcı süreçler, temelde benzer aşamalardan oluşmaktadır. Her iki alan da öznel ve nesnel unsurları bir arada barındırırken; bilgi, duygu, sezgi ve doğrusal olmayan düşünme biçimlerinden beslenmektedir. Bu ortaklık, yaratıcı sürecin nasıl işlediğine dair önemli ipuçları sunmakta ve bu sürecin eğitim ortamlarında nasıl kullanılabileceğine ilişkin yaklaşımları da şekillendirmektedir (Artut, 2013). Amerika Birleşik Devletleri'nde, temelleri 1960'lı yıllara dayanan ve 1980'li yıllarda özellikle Elliot Eisner tarafından geliştirilip savunulan bu yaklaşım, Getty Güzel Sanatlar Eğitim Merkezi'nin katkılarıyla ülke genelinde yaygınlık kazanmıştır. Başlangıçta sınırlı bir çerçevede ele alınan ÇASEY, zamanla müze eğitimi ile çokkültürlü ve kültürlerarası boyutların programa dâhil edilmesiyle daha kapsamlı bir yapıya kavuşmuştur. Bu doğrultuda, öğrencilerin yalnızca yaratıcılıklarının değil; aynı zamanda görsel sanatların tarihsel ve kültürel bağlamlarını kavrama becerilerinin de geliştiği görülmektedir (Alakuş ve Mecin, 2011).

STEAM yaklaşımına sanatın dâhil edilmesiyle birlikte öğrencilere estetik bir bakış açısı kazandırılmakta ve tasarım odaklı düşünme süreçleri desteklenmektedir. Bu bütünleşme, STEM disiplinlerinin sorgulamaya dayalı öğrenme anlayışıyla yeniden yapılandırılmasını sağlayarak öğrencilerin karşılaştıkları problemlere daha yaratıcı çözümler üretmelerine imkân tanımaktadır. Böylece öğrencilerin akademik başarılarında da artış gözlemlenebilmektedir (McCullough, 2022). Öte yandan, ÇASEY kapsamında estetik, sanat tarihi, sanat eleştirisi ve sanatsal uygulamaların birlikte ele alınması; öğrencilerin yaratıcı üretim süreçlerini anlamlandırmalarına katkı sağlayan, araştırma, sorgulama ve eleştirel değerlendirme temelli bir eğitim yaklaşımı sunmaktadır (Artut, 2013).

Bigalı'ya göre, bir işin yalnızca teknik yönünü öğrenmek görece kolay olsa da bu durum, o alanın diline tam anlamıyla hâkim olunduğu anlamına gelmemektedir. Nasıl ki bir dilin yalnızca kelimelerini bilmek o dili etkin biçimde kullanmaya yetmiyorsa, sanat dilinin de olgun bir ifade düzeyine ulaşması derin bir birikim gerektirir. Sanatçı; düşünsel olgunluk, teknik yeterlik, ruhsal duyarlılık ve sezgisel kapasiteyi bir araya getirerek kendi özgün anlatım dilini oluşturur. Bu bağlamda, dağınık ve parçalı bilgiler yaratıcı ve bütüncül bir üretim için yeterli değildir (Artut, 2013). James A. Beane (1991) ise gerçek yaşam problemlerinin çoğunlukla tek bir disiplinin bilgi ve becerileriyle çözülemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu görüş, disiplinler arası öğrenmenin gerekliliğine işaret etmektedir. Günümüzün karmaşık yapısı içinde sorunlara tek boyutlu bir bakış açısıyla yaklaşmak, problemi tam anlamıyla kavramayı ve etkili çözümler üretmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, özellikle 21. yüzyıl becerilerinin kazandırılmasında farklı disiplinlerin bilgi ve yöntemlerinin bir araya getirilmesi, öğrencilerin daha kapsamlı ve etkili problem çözme becerileri geliştirmelerine katkı sağlamaktadır (Çiftçi, 2025).

Sanatın anlaşılması, sanatsal etkinliklere katılım ve sanata yönelik ilgi geliştirilmesi, bireyin çok yönlü gelişimi açısından önemli bir gereksinim olarak değerlendirilmektedir. Sanat, bireyin gerçekliği algılama, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerinde etkin bir araçtır. Bu doğrultuda sanat eğitimi; bireyin estetik duyarlılığını geliştirmeyi, düşünsel ve duygusal dünyasını zenginleştirmeyi, yaratıcılık potansiyelini ortaya çıkarmayı ve sanatsal değerlere karşı hoşgörülü bir yaklaşım geliştirmesini amaçlamaktadır. Aynı zamanda bireyin içsel eğilimlerini fark etmesine ve estetik doyuma ulaşmasına katkı sağlayan bütüncül bir eğitim süreci olarak

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

değerlendirilebilir (Artut, 2013). Sanat eğitimi, bilişsel, görsel, duyuşsal ve kinestetik öğrenme biçimlerini destekleyen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu süreç, öğretmen ile öğrenci arasında planlı estetik etkinlikler aracılığıyla kurulan anlamlı iletişim ve etkileşim temelinde gerçekleşmektedir. Uygun öğrenme ortamlarının oluşturulması ve öğrencilere gelişim düzeylerine uygun fırsatların sunulması durumunda; sanatsal üretim, sanat eleştirisi, sanat tarihi bilgisi ve estetik beğeni gibi alanlarda sağlanan kazanımlar, öğrencilerin sanatsal öğrenme düzeylerinin artmasında önemli rol oynamaktadır (Artut, 2013).

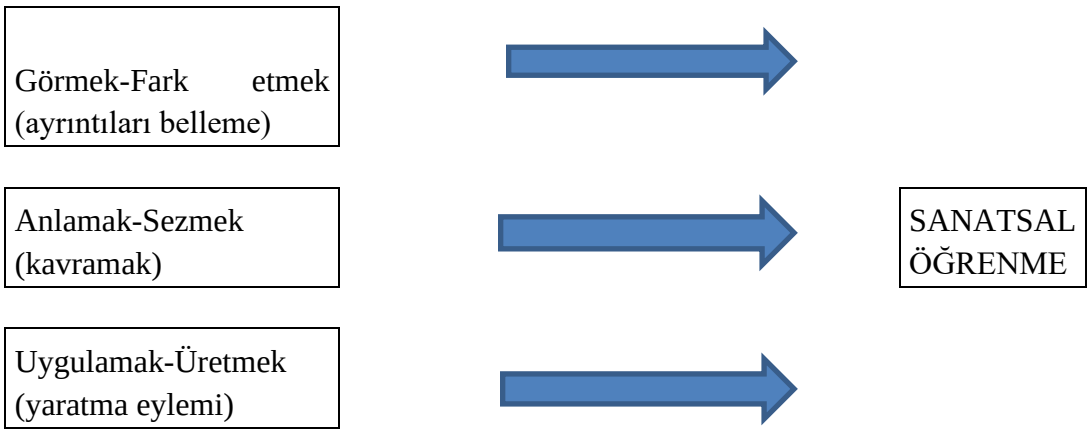

Tablo 1- Kalıcı Sanatsal Öğrenme Süreci (yaratıcı etkinlikler süreci) aşamaları

Çocuklar, yeni deneyim ve arayışlara yönelerek yaratıcılıklarını geliştirme sürecinde; kendilerini ifade edebilecekleri, iletişim kurabilecekleri ve iş birliği içinde bulunabilecekleri sosyal ortamlara ihtiyaç duymaktadırlar (Artut, 2013). Bu bağlamda, ÇASEY ve STEAM yaklaşımlarının bütünleştirilmesi, çocukların söz konusu gereksinimlerine yanıt verebilecek nitelikte bir öğrenme ortamı sunmaktadır. Bu entegrasyon sayesinde öğrenciler, grup çalışmaları içinde aktif rol alarak etkileşim kurmakta, birbirlerinden öğrenmekte ve daha dinamik bir öğrenme süreci deneyimlemektedir. Ayrıca bu süreç, öğrencilerin özgüvenlerini artırarak yaratıcı düşünme becerilerini desteklemektedir.

Bu çalışma, görsel sanatlar eğitiminde ÇASEY (Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yaklaşımı) ile STEAM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Sanat ve Matematik) yaklaşımlarının bütünleştirilerek müfredata dâhil edilmesinin, öğretmen ve öğrenciler üzerindeki olası etkilerini incelemeye yönelik özgün bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Yapılan literatür incelemesinde, bu iki yaklaşımın doğrudan entegrasyonuna odaklanan benzer bir çalışmaya rastlanmamış olması, araştırmanın alana katkı sağlayabilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, literatürdeki boşluğu doldurma potansiyeli taşıması açısından önem arz etmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu doğrultuda, sanat eğitimi süreçlerinde ÇASEY ve STEAM yaklaşımlarının bütünleştirilerek müfredatta uygulanmasının, günümüz eğitim anlayışları ve öğrenci ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda gerekli olduğu söylenebilir.

Yöntem

Bu araştırma, görsel sanatlar eğitiminde ÇASEY ve STEAM yaklaşımlarının entegrasyonuna yönelik kuramsal bir çerçeve oluşturmayı amaçlayan betimsel bir literatür taraması modeli ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen makaleler ULAKBİM veri tabanlarından, tezler ise Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nden elde edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, ÇASEY ve STEAM yaklaşımlarının görsel sanatlar eğitiminde daha etkili ve verimli bir şekilde uygulanabilmesine yönelik örnek bir ders planı geliştirilmiştir.

Ders Planı: "Geleceğin Sürdürülebilir Köprüleri" (ÇASEY + STEAM Uygulaması)

Ders: Görsel Sanatlar (Fen ve Mühendislik Entegreli)
Hedef Kitle: Ortaokul Düzeyi
Süre: 40 + 40 Dakika
Öğrenme Hedefleri:

- Öğrencilerin yaratıcılık, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmek.
- Sanat üretimi ile mühendislik tasarım süreçlerini ilişkilendirmek.
- Bir sanat eserini eleştirel basamaklara göre analiz etmek.

1. Aşama: Sanat Tarihi ve Estetik (ÇASEY Boyutu) - 15 Dakika

- **Sanat Tarihi:** Mimar Sinan'ın köprülerinden (örneğin Büyükçekmece Köprüsü) günümüzün modern asma köprülerine kadar tarihsel gelişim görsellerle incelenir.
- **Estetik:** "Bir köprünün sadece sağlam olması yeterli midir, yoksa çevreyle görsel bir uyum içinde mi olmalıdır?" sorusu üzerinden estetik beğeni tartışılır.

2. Aşama: Sanat Eleştirisi (ÇASEY Boyutu) - 15 Dakika

Öğrenciler ünlü bir köprü tasarımını (örneğin Golden Gate veya yerel bir mimari yapı) şu dört aşamaya göre analiz ederler:

1. **Betimleme:** Köprüde hangi formlar, renkler ve çizgiler görülüyor?
2. **Çözümleme:** Tasarımda denge, oran-orantı ve ritim nasıl sağlanmış?.
3. **Yorumlama:** Bu tasarım izleyicide nasıl bir duygu uyandırıyor?
4. **Yargı:** Bu yapı hem sanatsal hem de işlevsel açıdan başarılı bir eser midir?.

3. Aşama: STEAM ve Mühendislik Tasarımı - 10 Dakika

- **Bilim ve Mühendislik:** Köprülerin taşıma kapasitesi, ağırlık merkezleri ve kullanılan malzemelerin dayanıklılığı üzerine kısa bir beyin fırtınası yapılır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

- **Matematik:** Geometrik şekillerin (üçgenleme yöntemi gibi) yapısal sağlamlığa etkisi tartışılır.

4. Aşama: Sanat Üretimi (ÇASEY ve STEAM Uygulaması) - 30 Dakika

- **Görev:** Öğrencilerden geri dönüştürülebilir malzemeler (atık kartonlar, çubuklar, ipler vb.) kullanarak hem **estetik bir değere sahip** hem de belirli bir ağırlığı taşıyabilecek **dayanıklı bir köprü modeli** tasarlamaları istenir.
- **Süreç:** Öğrenciler tasarım aşamasında sanatsal ifadeyi, uygulama aşamasında ise mühendislik ve matematik bilgilerini kullanarak soyut kavramları somut bir ürüne dönüştürürler.

5. Aşama: Değerlendirme ve Paylaşım - 10 Dakika

- Öğrenciler kendi tasarımlarını sunar. Tasarımın hem mühendislik başarısı hem de sanatsal özgünlüğü (yaratıcılık) değerlendirilir.
- Süreç boyunca iş birliği ve iletişim becerileri gözlemlenir.

Not: Bu ders planı, sanatın merkezi rol üstlendiği bir model sunarak öğrenme sürecini çok boyutlu yapılandırmayı amaçlar. Bu tür disiplinler arası uygulamalar öğrencilerin gerçek dünya problemlerine analitik ve yaratıcı bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlar

Bulgular

Öğretmenlerin sorgulama tabanlı pedagojiyi benimsemekte zorlanmaları, uygun materyallerin eksikliği veya öğrencilerin bu yaklaşımı anlamada yaşadığı zorluklar, araştırma-sorgulama temelli öğretim stratejilerinin etkisini sınırlayabilmektedir (Çiftçi, 2025).

Analiz bulgularından yola çıkarak, sanatın hem içerik hem de yöntem açısından merkezi rol üstlendiği, ÇASEY'in dört boyutunu STEAM disiplinleriyle harmanlayan sürdürülebilir bir öğretim tasarımıdır. Öğretmenlerin STEAM pedagojisini benimseme ve uygulama sürecinde karşılaştıkları zorluklar, yöntemsel, yapısal ve kuramsal olmak üzere birkaç temel alanda yoğunlaşmaktadır.

Sonuç

- **Pedagojik Dönüşüm Zorlukları:** Öğretmenlerin, STEAM'in temelini oluşturan **araştırma-sorgulama tabanlı (inquiry-based) pedagojiyi** benimsemekte güçlük çektikleri görülmektedir. Sadece teknoloji kullanımının yeterli olmadığı, **öğretme ve öğrenme ilişkisinin yeniden tasarlanması** gerektiği, ancak bu yeniden odaklanma sürecinin öğretmenler için zorlayıcı olabildiği belirtilebilir.
- **Kaynak ve Materyal Eksikliği:** Uygulama aşamasında karşılaşılan en somut engellerden biri **uygun öğretim materyallerinin eksikliğidir**. Ayrıca, ülke şartlarını

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

göz önünde bulunduran, iyi geliştirilmiş ve **yenilenebilir programların oluşturulamaması**, öğretmenlerin harcadığı zaman ve emeğin karşılığını almasını zorlaştırmaktadır.

- **Yeterlilik ve Standart Belirsizliği:** Öğretmenlerin bu süreçteki rollerini ve yeterliliklerini belirlemeye yönelik çalışmaların yetersiz olduğu ifade edilebilir. Özellikle harmanlanmış ve disiplinler arası öğrenme ortamlarının tasarlanması ve düzenlenmesi konusunda **öğretmenin rolü üzerindeki çalışmaların artması** gerektiği söylenebilir.
- **Öğrenci Kaynaklı Bariyerler:** Öğrencilerin araştırma-sorgulama temelli bu yeni yaklaşımı **anlamada yaşadıkları zorluklar**, öğretmenlerin uyguladığı stratejilerin etkisini sınırlayabilmektedir.
- **Literatür ve Bilgi Boşluğu:** STEAM ve benzeri bütünleşik modellerle ilgili literatürde, özellikle uygulamaya yönelik **bilgi eksikliği** (knowledge gap) bulunması, öğretmenlerin bu süreçte ihtiyaç duydukları kuramsal ve pratik rehberliğe ulaşmalarını zorlaştırmaktadır.

Ülkeler gelişmekte olan dünyaya ayak uydurmak için bir yarışın içinde yer almaktadır. Bu yarışta galip gelebilmek adına teknoloji ve bilim çağında meydana gelen değişimleri takip ederek bu değişimleri özellikle eğitim alanında uygulayabilmelidir. Çünkü eğitimler bireylerin düşüncelerine yön vererek harekete geçmelerini sağlayıp nitelikli ve üretken bireyler oluşturmaktadır.

Öneri

Öğretmen yetiştirme programlarında, ÇASEY ve STEAM yaklaşımlarını bütünleştiren modellerin geliştirilmesi ve bu doğrultuda öğretmen yeterliliklerine ilişkin standartların açık biçimde tanımlanması önemli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, okullarda yürütülen sanat eğitimi süreçlerinde; sanat tarihi, estetik, sanat eleştirisi ve uygulamaya dayalı çalışmaların, STEAM temelli öğretim anlayışıyla dengeli ve bütüncül bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Böylelikle, bireylerin içinde bulundukları çağın gerekliliklerine uyum sağlayabilmeleri, değişen ihtiyaçlara yanıt verebilmeleri ve 21. yüzyıl becerileri olarak tanımlanan yetkinlikleri etkin biçimde kullanabilmeleri hedeflenmektedir. Öte yandan, sanatın öğretilebilirliğine ilişkin kapsamlı eğitim ve öğretim araştırmalarının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, günümüz sanat eğitiminin temel standartlarının yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, "öğrenciler ne öğrenmeli, nasıl öğrenmeli ve ne öğretilmelidir?" sorularının, sanat eğitimi programlarının yapılandırılmasında temel bir referans noktası oluşturması gerektiği söylenebilir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Kaynakça

1- Alakuş, A.O. ve Şahin, D. (2014), Çok Alanlı Sanat Eğitimi Yönteminin Öğrencilerin İşlenen Derslere Yönelik Bilgilerini Uygulamaya Geçirmelerine Katkısı, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 3/9, s. 63-73

2- Alakuş, A.O. ve Mercin, L. (2011),Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi, Pagem Akademi, Ankara.

3-Artut, K. (2013), Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri, Anı Yayıncılık, Ankara.

4-Bozkurt, N (1995), Sanat ve Estetik Kuramları, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

5-Çetin, Y. ve Başbay, M. (2015). Öğretmen ve Öğrenci Gözüyle On İkini Sınıf Biyoloji Dersi Öğretim Programı. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 38. s.115-130.

6-Çiftçi, T. (2025), Bilimsel Sorgulamaya Dayalı Steam Eğitiminin Öğrencilerin Akademik Başarısına, Meslek Tercihlerine, Steam Tutumlarına ve Bilimsel Yaratıcılıklarına Etkisi, Yükseklisans Tezi, Adıyaman, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

REGGIO EMILIA ESİNLİ EĞİTİM MODÜLÜNÜN ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAKLAŞIMA İLİŞKİN BİLGİ DÜZEYLERİNE ETKİSİ [1]

Doktora Öğrencisi Ecehan Atmaca
Ege Üniversitesi
ecehan.atmaca@gmail.com - ORCID: 0000-0002-1182-4246

ÖZET

Bu araştırma, Reggio Emilia yaklaşımından esinlenerek geliştirilen bir öğretmen eğitimi modülünün erken çocukluk öğretmen adaylarının ilgili yaklaşıma dair bilgi düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeyi hedeflemektedir. Araştırma kapsamında geliştirilen Reggio Emilia Yaklaşımı Eğitim Modülü (REYEM), öğretmen adaylarının alternatif pedagojik yaklaşımlara yönelik öğrenme gereksinimleri doğrultusunda yapılandırılmıştır. Modül, mevcut hizmet öncesi öğretmen eğitimi programından bağımsız bir şekilde 6 hafta süreyle hafta iki gün, her biri bir buçuk saatlik oturumlar şeklinde toplam 18 saat yürütülmüştür. Araştırmaya modül uygulamasına 29 erken çocukluk öğretmen adayı gönüllü olarak katılmıştır. Modülün etkililik düzeyini belirlemek amacıyla Reggio Emilia Yaklaşımı Başarı Testi ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen kapsamında uygulanmıştır. Elde edilen veriler ANCOVA analizi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları, ön test puanları kontrol altına alındığında deney grubunda bulunan öğretmen adaylarının son test puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Söz konusu bulgular, Reggio Emilia yaklaşımına dayalı yapılandırılmış ve uygulama temelli bir öğretim sürecinin öğretmen adaylarının kuramsal bilgi düzeylerini ve pedagojik farkındalıklarını anlamlı düzeyde geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Çalışma, alternatif pedagojik yaklaşımların hizmet öncesi öğretmen eğitiminde planlı ve deneyim temelli içeriklerle ele alınmasının önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler : Erken çocukluk eğitimi, hizmet öncesi öğretmen eğitimi, öğretmen adayları, öğretmen yeterlikleri, dokümantasyon

1. GİRİŞ

Geleneksel eğitim anlayışlarının çocukların bireysel özelliklerini, yaratıcılıklarını ve kendilerini ifade etme biçimlerini yeterince destekleyememesi, alternatif eğitim yaklaşımlarına ilgiyi artırmıştır. Uluslararası raporlar, öğretmen merkezli ve standartlaştırılmış uygulamaların, çocukların öğrenme süreçleri içindeki esnekliği ve aktif katılımı kısıtladığını ortaya koymaktadır (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2019; United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), 2022).

Literatür incelendiğinde özellikle erken çocukluk eğitimi alanında alternatif yaklaşımların giderek daha fazla benimsendiği görülmektedir (Aron, 2006; Duke & Tenuto, 2020; Sliwka, 2008;). Bu yaklaşımlar arasında öne çıkan Reggio Emilia yaklaşımı, çocukların

[1] Bu araştırma, Ecehan Atmaca'nın Prof. Dr. Gülsen Ünver danışmanlığında yürüttüğü doktora tezinden üretilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

öğrenme süreçlerine aktif katılımını teşvik etmesi, çoklu ifade biçimlerini desteklemesi ve sosyal-duygusal gelişime katkı sunması sebebiyle uluslararası ölçekte etkili bir model olarak kabul görmektedir (Forman & Fyfe, 1998; İnan, Trundle & Kantor-Martin, 2010; Mitchiner vd., 2018; Nurjanah & Wahyuseptiana, 2018; Fernández-Santín & Feliu-Torruella, 2020). Söz konusu çalışmalar, yaklaşımın çocuklarda eleştirel düşünme, yaratıcılık, çoklu dil kullanımı, iş birliği, demokratik katılım gibi becerilerin gelişimine destek sunduğunu göstermektedir. Bahse konu özellikleriyle Reggio Emilia yaklaşımı, çocuk merkezli öğrenme ortamlarının yapılandırılmasının yanında öğretmen adaylarının pedagojik yeterliklerinin yeniden ele alınmasına dair güçlü bir kuramsal çerçeve sağlamaktadır (Smith, 1998). Bunun yanında Türkiye odağında gerçekleştirilen çalışmalar, öğretmen adaylarının alternatif eğitim yaklaşımlarına ilişkin bilgi düzeylerinin kısıtlı olduğunu ortaya koymaktadır (Kalıpçı, 2008; Memduoğlu vd., 2015; Kılınç vd., 2018). Benzer biçimde uluslararası standartlar, erken çocukluk dönemindeki öğretmenlerin çocukların aktif ve yaratıcı öğrenme süreçlerini destekleyen alternatif yaklaşımlara dair kuramsal ve uygulamaya dayalı bilgiye sahip olmaları gerektiğine işaret etmektedir (NAEYC, 2011). Söz konusu durum, hizmet öncesi öğretmen eğitiminde alternatif pedagojik yaklaşımların kuramsal düzeyde ele alınmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Yapılandırılmış ve uygulama temelli öğretim süreçleriyle desteklenmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Bahsi geçen doğrultuda Reggio Emilia yaklaşımından esinlenerek geliştirilen öğretmen eğitimi modülleri, öğretmen adaylarının söz konusu pedagojik çerçeveyi daha bütüncül şekilde kavramalarına ve uygulamaya aktarmalarına katkı sunacak önemli araçlar olarak ele alınmaktadır. Fakat literatürde bu tür modüllerin hizmet öncesi öğretmen eğitimindeki etkisini deneysel olarak inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Buna dayanarak, bu araştırmanın temel amacı, Reggio Emilia yaklaşımından esinlenerek geliştirilen bir öğretmen eğitimi modülünün erken çocukluk öğretmen adaylarının bu yaklaşıma dair bilgi düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda "Reggio Emilia yaklaşımından esinlenerek geliştirilen öğretmen eğitimi modülü erken çocukluk öğretmen adaylarının bu yaklaşıma ilişkin bilgi düzeyleri üzerinde anlamlı bir etki oluşturmakta mıdır?" sorusuna yanıt aranmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Reggio Emilia yaklaşımı, İtalya'nın Reggio Emilia kentinde 20. yüzyılın ortalarında Loris Malaguzzi ve yerel halkın iş birliğiyle ortaya çıkan ve dünya genelinde erken çocukluk eğitiminde önemli bir pedagojik yaklaşım (Edwards, Gandini ve Forman,2011; Hewett, 2001İnan, 2012; Rinaldi,2006) olarak kabul görmüş olan bir eğitim felsefesidir (Emerson & Linder, 2021). Bu yaklaşım, çocukların öğrenme sürecine aktif katılımını odak noktasına alması ve öğrenmeyi sosyal etkileşimler üzerinden yapılandırması bakımından çağdaş erken çocukluk yaklaşımları arasında önemli bir yere sahiptir. Çocukların bilgiyi pasif bir konumdaki alıcı olarak değil de aktif olarak kurgulayan bireyler olduğunu kabul eden toplumsal yapılandırmacı bir kuramsal zemine dayanmaktadır. Bu bağlamda öğrenme, çocukların oluşturduğu etkileşimleri, çevreleri ve deneyimleri vasıtasıyla devamlı olarak gelişen bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Emerson & Linder, 2021; Yufiarti, Erik, Fidesrinur, Rosalinda & Garzia, 2022).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Reggio Emilia yaklaşımının temel noktalarını oluşturan kuram, çok yönlü ifade biçimlerini vurgulayan "çocukların yüz dili (hundred languages of children)" kavramına dayanmaktadır. Bu kavram, çocukların öğrenme ve kendini ifade etmelerinin sözel dil ile sınırlandırılamayacağını, sanat, drama, oyun, görsel medya ve deneyimsel eylemler gibi çoklu yollarla anlam kurguladıklarını ifade etmektedir (Emerson & Linder, 2021). Bu bakış açısı, çocukların bilişsel, duygusal ve yaratıcı potansiyellerinin farklı ifade kanalları aracılığıyla ortaya çıkabileceğini vurgulamakta ve öğrenme ortamlarının çoklu ifade biçimlerini destekleyecek şekilde tasarlanmasını gerekli hale getirmektedir. Öğrenme süreci içinde çocukların bu farklı diller ile düşüncelerini ortaya koyabilmeleri, yaklaşımın yapılandırmacı görüşünün odak noktasında bulunmaktadır.

Reggio Emilia yaklaşımı, öğretmen ve çocuk arasındaki etkileşimi de yeniden tanımlamaktadır. Öğretmenler geleneksel anlayışlarda hakim olan bilgi aktaran rolünün ötesine geçmektedir. Bu yaklaşımda öğretmenler, öğrenme sürecine ortak katılımcılar ve araştırmacılar olarak dahil olan profesyoneller şeklinde konumlandırılmaktadır. Öğretmenlerin, öğrenme sürecine ortak katılımcılar ve araştırmacılar olarak dahil oldukları görülmektedir. Bu bakış açısı; öğretmenlerin öğrenme sürecinde sadece yönlendirici bir konumda kalmayıp çocukların merak ve ilgi alanlarını yapılandıran araştırmacı rolünü benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Öğretmenler, gözlem, belgeleme ve çocuklarla beraber anlam üretme süreçlerine dahil olmaktadır. Öğretmen eğitiminin de bu pedagojik dönüşümü destekleyecek ve gereksinimleri karşılayacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir (Emerson & Linder, 2021).

Bu yaklaşımın kuramsal çerçevesini anlama noktasında öne çıkan bir diğer önemli unsur fiziksel çevrenin pedagojik bir araç olarak değerlendirilmesidir. Yaklaşım bağlamında öğrenme ortamları, "üçüncü öğretmen" olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda öğrenme ortamları çocukların etkileşimini, keşfetmesini ve iş birliğini teşvik edecek şekilde tasarlanmaktadır. Bu noktada çevre, mekânsal bir arka plan olmanın dışında öğrenmenin kendisi için bir parça olarak görülmektedir. Öğrenme ortamlarının düzenlenmesi hususunda estetik, düzen ve erişilebilirlik gibi olgular, çocukların merak duygularını tetiklemeyi ve öğrenme süreçlerini de zenginleştirmeyi hedeflemektedir (Emerson & Linder, 2021; Yufiarti vd., 2022).

Pedagojik dokümantasyon da önemli bir kuramsal kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların öğrenme süreçlerini görünür hale getirmek ve bu süreçler üzerinden çocuk, öğretmen ve aile arasındaki diyaloğu güçlendirmek adına sistematik olarak yapılan gözlemler, fotoğraflar, söylemler ve ürünler vasıtasıyla yürütülen bir süreçtir. Söz konusu süreç, eğitimcilerin çocukların fikirlerini, yaklaşımlarını ve anlamlandırma biçimlerini daha derinlemesine anlamalarını sağlamakta ve öğretim uygulamalarının da eleştirel olarak değerlendirilmesine katkı sunmaktadır (Emerson & Linder, 2021). Aynı zamanda pedagojik dokümantasyon, öğretmenlerin öğretim uygulamalarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerine imkan tanımaktadır.

Reggio Emilia yaklaşımı kuramsal olarak sosyal yapılandırmacılık, fenomenoloji ve postmodern pedagojik teoriyle ilişkilendirilmektedir. Bu kapsamda öğrenme etkinlikleri, çocukların kendi anlamlarını inşa etmeleri ve sosyokültürel bağlamları içinde etkileşim sağlamaları üzerinden şekillenmektedir. Yaklaşımın bu yönü, çocukların öğrenme süreçlerini

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bağlamsal olarak anlamayı ve öğretmenlerin de ilgili süreç içinde aktif bir rol üstlenmelerini öngörmektedir (Ghasemtabar, 2022).

Yaklaşımın uygulanabilirliği ve pedagojik değerinin değerlendirilmesine ilişkin küresel çapta yapılan araştırmalar, bu yaklaşımın farklı kültürel bağlamlarda yeniden yorumlanması ve uyumlu hale getirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Biermeier, 2015; Emerson & Linder, 2021; Kim & Darling, 2009; New, 2007).Emerson & Linder, 2021). Bu noktada öğretmen eğitim programlarının Reggio Emilia yaklaşımına özgü pedagojik değerleri öğretmenlere kazandıracak bir yapıda tasarlanması, kuramsal ve pedagojik uygulama becerisinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla, yaklaşımın erken çocukluk eğitiminde öğrenmenin sosyal etkileşimsel ve deneyimsel doğasına vurgu yapan güçlü bir pedagojik ve kuramsal çerçeve sunduğu görülmektedir. Çocuk, çevre ve öğretmen üçgeninde açığa çıkan öğrenme süreçlerini yeniden tanımlayan bu model, pedagojik dokümantasyon ve öğrenme ortamlarının rolünü merkezileştirerek öğretmenlerin ve eğitim programlarının bu anlayışı benimsemesini zorunlu hale getirmektedir (Emerson & Linder, 2021; Yufiarti vd., 2022).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma, Reggio Emilia yaklaşımından esinlenerek geliştirilen bir öğretmen eğitimi modülünün erken çocukluk öğretmen adaylarının bilgi düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla ön test-son test kontrol gruplu deneysel desende yürütülmüştür. Deneysel araştırma desenleri, belirli bir eğitim uygulamasının etkisini ortaya koymak hedefiyle deney ve kontrol grupları arasında karşılaştırma yapılmasına imkan sağlamaktadır (Büyüköztürk, 2012). Bu kapsamda araştırmada deney grubuna Reggio Emilia Yaklaşımı Eğitim Modülü (REYEM) uygulanırken kontrol grubunda mevcut öğretmen eğitimi programı sürdürülmüştür.

3.2. Katılımcılar

Araştırmanın kontrol ve deney grubundaki öğretmen adayları; iki ayrı devlet üniversitesinin erken çocukluk öğretmenliği programında öğrenim görmekte olan dördüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. İki farklı üniversitenin seçilme nedeni, ders döneminde öğrencilerin birbiri ile etkileşim sağlamasının, deney sürecinin bozulmasının önüne geçebilmektir. Çalışmada kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Deney grubu 29, kontrol gurubu 29 öğretmen adayından oluşturulmuştur.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada öğretmen adaylarının Reggio Emilia yaklaşımına ilişkin bilgi düzeylerini saptamak amacıyla Reggio Emilia Yaklaşımı Başarı Testi kullanılmıştır. Başarı testinin yapılandırılmasında, Reggio Emilia yaklaşımına dair detaylı literatür taraması yapılmıştır. REYEM için belirlenen öğrenme çıktıları doğrultusunda, her bir hedefi temsil eden üçer maddelik toplam 27 çoktan seçmeli sorudan oluşan bir taslak form hazırlanmıştır. Hazırlanan

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bu taslak maddelerin kapsam geçerliğini kontrol etmek amacıyla; Eğitim Programları ve Öğretim *(n= 1),* Ölçme ve Değerlendirme *(n = 1)* alanında görev yapan öğretim elemanlarından, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı ve Reggio Emilia yaklaşımı alanında çalışan ve Kaliforniya'da RE yaklaşımından esinlenen bir okulda yöneticilik yapan *(n = 1)* uzmandan, Türkçe dil uzmanından *(n = 1)* ve jüri üyelerinden e-posta yoluyla görüş alınmıştır. Uzmanlardan gelen geri bildirimler ışığında, maddelerin anlaşılırlığı ve güçlük seviyeleri üzerinde gerekli düzeltmeler yapılarak deneme formuna son hali verilmiştir.

Hazırlanan 27 maddelik deneme formu, üç farklı devlet üniversitesinin Okul Öncesi Öğretmenliği programında öğrenim gören dördüncü sınıf düzeyindeki 150 öğretmen adayına uygulanmıştır. Elde edilen verilerde madde istatistikleri TAP (Test Analysis Program), faktör yapısının incelenmesi için Mplus 7.4 yazılımı kullanılmıştır (Brooks & Johanson, 2003; Muthén & Muthén, 2015). Analizler sonucunda her hedefi temsil eden maddeler seçilerek nihai form oluşturulmuştur. Testin iç tutarlılığını ve maddelerin ölçülen davranış bakımından homojenliğini belirlemek amacıyla KR-20 güvenirlik katsayısı hesaplanmıştır (Özçelik, 1989).

3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın uygulaması, 28 Nisan 2025 ile 20 Haziran 2025 tarihleri arasında, toplam altı hafta uygulanmıştır. Deneysel uygulama, hizmet öncesi öğretmen eğitimi lisans programından bağımsız uygulanmıştır. Modül, haftalık iki oturum; her biri bir buçuk saat olmak üzere toplam 18 saat uygulanmıştır.

Verilerin elde edilmesinde, hazırlanan başarı testi öntest ve sontest olarak iki aşamada kullanılmıştır. Öntest uygulaması, deneysel süreç başlamadan önce iki farklı devlet üniversitesinin Okul Öncesi Öğretmenliği lisans programında öğrenim gören üçüncü sınıf öğrencilerine (Deney Grubu *n=29*, Kontrol Grubu *n=35*) uygulanmıştır.

Eğitim modülünün tamamlandıktan sonra aynı ölçme aracı sontest olarak tekrar uygulanmıştır. Araştırmanın iç geçerliğini korumak amacıyla, REYEM modül oturumlarının %30'undan fazlasına katılım sağlamayan adaylar değerlendirme kapsamı dışında tutulmuştur. Bu eleme kriteri sonucunda nihai analizler; deney grubundan 24, kontrol grubundan ise ulaşılan 29 öğretmen adayından elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir.

3.5. Veri Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, deney ve kontrol gruplarının son test puanları arasındaki farkı belirlemek amacıyla Kovaryans Analizi (ANCOVA) kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde ön test puanları ortak değişken olarak model kapsamına alınmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Betimsel Bulgular

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Reggio Emilia Yaklaşımı Başarı Testi'nden elde edilmiş olan betimsel istatistikler incelendiğinde, kontrol grubunun ön test puan ortalamasının 15.16 (SS=1.77), deney grubunun ön test ortalamasının ise 17.26 (SS=1.93) olduğu görülmektedir. Son test uygulamasında kontrol grubunun ortalaması 15.60 (SS=1.91) olarak hesaplanırken deney grubunun ortalaması 18.70 (SS=1.55) olarak saptanmıştır. Bu bulgular, deney grubunda yer alan öğretmen adaylarının son test puanlarında artış meydana geldiğini göstermektedir. Kontrol grubunda ise ön test ve son test puanları arasında sınırlı düzeyde bir değişim gözlenmiştir.

4.2.2. ANCOVA Sonuçları

Deney ve kontrol gruplarının son test puanları arasındaki farkın anlamlılığını belirlemek amacıyla ön test puanları ortak değişken olarak modele dahil edilerek Kovaryans Analizi (ANCOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre ön test puanları kontrol edildiğinde deney ve kontrol gruplarının son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($F(1,48) = 22.279$, $p < .001$, $\eta^2p = .331$). Etki büyüklüğü değeri, REYEM'in öğretmen adaylarının Reggio Emilia yaklaşımına ilişkin bilgi düzeyleri üzerinde orta-yüksek düzeyde (Cohen, 1988).bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, yapılandırılmış ve uygulama temelli REYEM uygulamasının öğretmen adaylarının ilgili pedagojik yaklaşıma yönelik kuramsal bilgi düzeylerini anlamlı biçimde artırdığını ortaya koymaktadır.

5. TARTIŞMA

Bu araştırmanın temel amacı, Reggio Emilia yaklaşımından esinlenilerek geliştirilen bir öğretmen eğitimi modülünün erken çocukluk öğretmen adaylarının ilgili yaklaşıma dair bilgi düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmadan elde edilen bulgular, uygulanmış olan REYEM'in öğretmen adaylarının Reggio Emilia yaklaşımına dair bilgi düzeylerini anlamlı şekilde artırdığını göstermektedir. Bu sonuç, erken çocukluk öğretmen eğitimi literatüründe vurgulanan alternatif pedagojik yaklaşımların öğretmen adaylarına kuramsal düzeyde aktarılmasının yeterli olmadığını, uygulama ve deneyim boyutuyla beraber ele alınması gerektiği yönündeki görüşlerle örtüşmektedir (Bowne vd., 2012; Dereli, 2013; Aydemir-Özalp & İnan, 2020). Nitekim öğretmen adaylarının pedagojik yaklaşımları, bu yaklaşımların temel ilkelerini uygulama bağlamında deneyimlemeleri, pedagojik farkındalıklarının gelişmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda araştırma kapsamında geliştirilmiş olan modülün uygulama temelli yapısı, öğretmen adaylarının yaklaşımın temel kavramlarını daha bütüncül bir şekilde kavramalarına katkı sağlamış olabilir.

Bowne ve arkadaşları (2012), okul öncesi öğretmenlerinin çocuk merkezli pedagojik yaklaşımlara dair yetkinlik düzeylerinin, eğitim süreçlerinin genel kalitesini ve öğrenme çıktılarının niteliğini doğrudan belirlediğini savunmaktadır. Bu doğrultuda mevcut araştırmadan elde edilen bulgular da öğretmen eğitimi süreçlerinde alternatif pedagojik yaklaşımların sistematik bir biçimde lisans programına dahil edilmesinin kritik önemini ortaya koymaktadır. Bu sebeple öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitim sürecinde farklı pedagojik yaklaşımlarla tartışmaları ve bu yaklaşımları deneyimledikleri öğrenme ortamlarının kurgulanması kritik bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Reggio Emilia yaklaşımı özellikle çocukların aktif katılımını, iş birliğine dayalı öğrenme süreçlerini ve çoklu ifade biçimlerini odak noktasına alan pedagojik yapısıyla erken çocukluk eğitiminde önemli bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Edwards, Gandini ve Forman, 2011; Hewett, 2001; Rinaldi, 2006;) Bu araştırma kapsamında uygulanan eğitim modülünün öğretmen adaylarının bilgi düzeyleri üzerinde anlamlı bir etki yaratması, söz konusu yaklaşımın öğretmen eğitimi programlarında planlı ve yapılandırılmış içeriklerle ele alınmasının pedagojik açıdan önemli kazanımlar sağlayabileceğini göstermektedir. Özellikle proje temelli öğrenme, etkileşimsel öğrenme ortamları ve pedagojik dokümantasyon gibi yaklaşımın temel bileşenlerinin öğretmen adaylarına deneyimsel biçimde sunulması, onların pedagojik yaklaşımlara dair kavramsal anlayışlarını güçlendirebilir.

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, Reggio Emilia yaklaşımından esinlenerek geliştirilen öğretmen eğitimi modülünün öğretmen adaylarının kuramsal bilgi düzeylerini artırma noktasında etkili bir araç olduğu görülmektedir. Bu durum, hizmet öncesi öğretmen eğitimi programlarında alternatif pedagojik yaklaşımların planlı, uygulama temelli ve deneyim odaklı öğrenme süreçleri aracılığıyla ele alınmasının öğretmen adaylarının pedagojik gelişimlerine önemli katkılar sağlayabileceğini göstermektedir.

6. SONUÇ

Bu araştırmada, ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen kapsamında elde edilmiş olan bulgular, Reggio Emilia Yaklaşımı Eğitim Modülü'ne (REYEM) katılan öğretmen adaylarının son test puanlarının, ön test puanları kontrol edildiğinde kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bu sonuç, yapılandırılmış ve uygulama temelli bir öğretmen eğitimi modülünün öğretmen adaylarının Reggio Emilia yaklaşımına ilişkin kuramsal bilgi düzeylerini geliştirmede etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna ek olarak uygulama ve deneyim temelli öğrenme süreçleriyle desteklenmesinin önemine de işaret etmektedir. Özellikle Reggio Emilia yaklaşımının temel bileşenleri arasında bulunan çocuk merkezli öğrenme anlayışı, proje temelli çalışmalar, etkileşimsel öğrenme ortamları ve pedagojik dokümantasyon süreçlerinin öğretmen adaylarına uygulamalı şekilde sunulması, söz konusu pedagojik yaklaşımın daha bütüncül bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. İlgili noktada araştırma sonuçları, alternatif pedagojik yaklaşımları öğretmen eğitimi programlarına planlı ve yapılandırılmış modüller aracılığıyla entegre edilmesinin öğretmen adaylarının pedagojik bilgi ve farkındalıklarının geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Araştırma kapsamında geliştirilen REYEM, erken çocukluk öğretmen eğitiminde alternatif pedagojik yaklaşımların öğretim süreçlerine dahil edilmesine yönelik uygulanabilir bir örnek sunmaktadır. Ancak çalışmanın sınırlı sayıda katılımcı ile gerçekleştirilmiş olması elde edilen sonuçların farklı örneklemlerle test edilmesini gerekli kılmaktadır. Araştırma sonuçları; alternatif pedagojik yaklaşımların hizmet öncesi öğretmen eğitimi programına planlı ve deneyim odaklı bir biçimde entegre edilmesinin, öğretmen adaylarının pedagojik bilgi düzeylerini anlamlı düzeyde geliştirdiğini göstermektedir.. REYEM, içerik yapısı ve uygulama süreci açısından erken çocukluk öğretmen eğitimine işlevsel ve somut bir model sunmaktadır.

7. ÖNERİLER

Araştırma bulguları ve sonuçları doğrultusunda erken çocukluk öğretmen eğitimi ve gelecekte yürütülebilecek araştırmalar için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Bu araştırma kapsamında geliştirilen Reggio Emilia yaklaşımı temelli öğretmen eğitimi modülü farklı üniversitelerin erken çocukluk eğitimi programlarında uygulanarak farklı örneklem grupları üzerinde test edilmelidir. Böylelikle modülün farklı eğitim bağlamlarında uygulanabilirliği ve etki düzeyi karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilebilir.
- Erken çocukluk öğretmen eğitimi programlarında alternatif pedagojik yaklaşımlara yönelik ders içerikleri artırılmalıdır. Özellikle Reggio Emilia yaklaşımının felsefi temelleri, çocuk imajı, öğrenme ortamı tasarımı, proje temelli öğrenme süreçleri ve pedagojik dokümantasyon uygulamaları içeren kuramsal ve uygulama temelli eğitim içerikleri programa uyumlanmalıdır.
- Reggio Emilia yaklaşımına dayalı eğitim uygulamalarının öğretmen adaylarının mesleki gelişimi üzerindeki uzun vadeli etkilerini incelemek amacıyla uzunlamasına araştırmalar yürütülmelidir. Bu kapsamda öğretmen adaylarının mezuniyet sonrasında sınıf içi uygulamaları izlenerek modülün mesleki pratiklere yansımaları değerlendirilebilir.
- Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde deneyim temelli ve uygulama odaklı öğrenme fırsatları artırılmalıdır. Öğretmen adaylarının alternatif pedagojik yaklaşımları uygulama ortamlarında deneyimleyebilecekleri öğrenme süreçlerinin tasarlanması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aron, I. (2006). *An invitation to the Montessori method and other alternative approaches in early childhood education*. Early Childhood Press.

Aydemir-Özalp, G., & İnan, H. (2020). *Reggio Emilia yaklaşımı ve erken çocukluk eğitiminde uygulamalar*. Eğitim Yayınları.

Bowne, M., Cutler, K., DeBates, D., Gilkerson, J., & Stremmel, A. (2012). Reggio Emilia approach in early childhood teacher education: Global perspectives. *Early Childhood Education Journal, 40*(5), 273–281. https://doi.org/10.1007/s10643-012-0515-0

Brooks, G. P., & Johanson, G. A. (2003). TAP: Test Analysis Program. *Applied Psychological Measurement, 27*(4), 303-304. https://doi.org/10.1177/0146621603027004007

Biermeier, M. A. (2015). Inspired by Reggio Emilia: Emergent Curriculum in Relationship-Driven Learning Environments, Young Children, November, 70, 5.

Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (15. baskı). Pegem Akademi.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Routledge

Dereli, E. (2013). *Reggio Emilia yaklaşımının okul öncesi öğretmen adaylarının pedagojik gelişimi üzerindeki etkisi*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Duke, D. L., & Tenuto, P. L. (2020). Alternative education and the promise of innovative learning environments. *International Journal of Educational Reform, 29*(3), 221–236.

Emerson, A. M., & Linder, S. M. (2021). A review of research of the Reggio Inspired approach: An integrative re-framing. *Early Years*, 41(4), 428–442. https://doi/10.1080/09575146.2019.1591350

Edwards, C., Gandini, L. ve Forman, G.(2011) The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation, ABC-CLIO/Santa Barbara,

Fernández-Santín, M., & Feliu-Torruella, M. (2020). Developing critical thinking in early childhood through the philosophy of Reggio Emilia. *Thinking Skills and Creativity*, *37*. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100686

Forman, G., & Fyfe, B. (1998). Negotiated learning through design, documentation and discourse. In C. Edwards, L. Gandini, & G. Forman (Eds.), *The hundred languages of children* (pp. 239–260). Ablex.

Ghasemtabar, S. A. (2022). Reggio Emilia: a postmodern approach to early childhood education. *Journal of Philosophical Investigations*, 16(39), 40–58. https://doi.org/10.22034/JPIUT.2022.52571.3297

Hewett, V. M. (2001)Examining the Reggio Emilia Approach to Early Childhood Education, Early Childhood Education Journal/New York.

İnan, H. Z., Trundle, K. C., & Kantor-Martin, R. (2010). Understanding natural sciences education in a Reggio Emilia-inspired pre-school. *Journal of Research in Science Teaching*, *47*, 1186–1208.

İnan, H. Z.(2012) Reggio Emilia Yaklaşımı: Temel İlkeleri ve Eğitim Ortamları, Eğiten Kitap/Ankara.

Kalıpçı, S. (2008). *Okul öncesi öğretmenlerinin uygulamalarında benimsedikleri eğitimsel yaklaşımları belirleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

Kim, B. S., & Darling, L. F. (2009). Interpreting Reggio Emilia: Lessons from a North American context. *Canadian Journal of Education*, *32*(1), 1–24.

Kılınç, F. E., Karayel, F., & Koyuncu, M. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin farklı eğitim yaklaşımlarını bilme durumları. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 194–212. https://doi.org/10.24130/eccd-jecs.196720182260

Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2015). *Mplus User's Guide. Seventh Edition*. CA: Muthén & Muthén.

Mitchiner, J., Batamula, C., & Kite, B. J. (2018). Hundred languages of deaf children: Exploring the Reggio Emilia approach in deaf education. *American Annals of the Deaf, 163*(3), 294–327.

NAEYC. (2011). *Position statement: Early learning standards*. https://www.naeyc.org/

Nurjanah, N. E., & Wahyuseptiana, Y. I. (2018). The application of playing based on Reggio Emilia's approach to stimulate creativity. *SHEs Conference Series, 1*(1), 555–561.

New, R. S. (2007). Reggio Emilia as cultural activity theory in practice. *Theory Into Practice, 46*(1), 5–13.

OECD. (2019). *Providing quality early childhood education and care*. OECD Publishing.

Özçelik, D. A. (*1989*). *Test hazırlama kılavuzu* (Genişletilmiş 2. baskı). Ankara: ÖSYM Eğitim Yayınları: 5.

Rinaldi, C.(2006) In Dialogue with Reggio Emilia: Listening, Researching and Learning, Routledge/London and New York.

Sliwka, A. (2008). The contribution of alternative education. *OECD Education Working Papers, 19.* https://doi.org/10.1787/19939019

Smith, C. (1998). Children with “special rights.” In C. Edwards, L. Gandini & G. Forman (Eds.), *The hundred languages of children* (pp. 199–214). Ablex.

UNESCO. (2022). *Establishing flexible learning pathways*. UNESCO.

Yufiarti, Y., Erik, E., Fidesrinur, F., Rosalinda, İ., & Garzia, M. (2022). Reggio Emilia’s philosophy approach; environment as a third teacher in child potential development in ECCE institutions. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(6), 297-308.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

AN EXAMINATION OF THE 2024 SCIENCE CURRICULUM IN LIGHT OF SCIENCE TEACHERS' EXPERIENCES: FROM THE PERSPECTIVES OF TEACHERS WITH AND WITHOUT MASTER'S DEGREES

Prof. Dr. Yılmaz KARA
Bartın University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Bartin, TÜRKİYE
E-posta: yilmazkaankara@gmail.com| Tel: 0538 461 01 57 | ORCID: 0000-0001-6897-3245

Graduate Student Metin BOZKAYA
Van Yuzuncu Yil University, Graduate School, Science Education, Van, TÜRKİYE
E-posta: m3tinbozkaya06@gmail.com | Tel: 0531 568 00 58 | ORCID:

Prof. Dr. Hasan BAKIRCI
Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Education, Department of Primary Education, Van, TÜRKİYE
E-posta: hasanbakirci@yyu.edu.tr | Tel: 0533 353 63 59 | ORCID: 0000-0002-7142-5271

Abstract

This research aims to examine how science teachers perceive the 2024 Science Education Program and how it is reflected in practice within the context of the Turkish Century Education Model. The research used a case study design and a qualitative research approach. The study participants were 10 science teachers, four of whom held master's degrees and six held bachelor's degrees, working in a district of Van province during the 2025-2026 academic year. Data were collected through a semi-structured interview form developed by the researcher and analyzed using content analysis. The research findings show that teachers generally evaluate the 2024 Science Education Program as student-centered, skill-oriented, and life-related. It was determined that the values education dimension of the program is integrated holistically into the teaching process. In addition, it was found to place strong emphasis on environmental, sustainability, and ethical values. It was observed that student participation increased in classroom activities, but structural problems, such as crowded classrooms, a lack of materials, and insufficient time, limited the program's implementation. In terms of measurement and evaluation, it was found that teachers' opinions varied according to their academic competence. Teachers with master's degrees were found to adopt process-based, formative, and multiple assessment approaches more frequently. In conclusion, it was revealed that the 2024 Science Education Program offers a structure compatible with contemporary understandings of science education. Still, effective implementation requires support for teachers' professional development and school conditions.

Keywords: Science education, in-service teachers, curriculum.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Introduction

Since the proclamation of the republic, science education in Turkey has been positioned as a priority component of national education policies. In this context, science education programs have been regularly reviewed to support the country's scientific and technological development (Karaca & Akbaba, 2022). Programs are updated periodically in line with societal needs, scientific developments, and global trends. During this update, the programs' philosophy, objectives, and implementation approaches are restructured (Bakırcı, Yucakuş & Karslı, 2025). The Turkish century education model, implemented by the Ministry of National Education in 2024, goes beyond the traditional understanding centered on knowledge transfer, adopting a value-based, skill-oriented, and holistic educational approach. Science lessons stand out as a fundamental component of this model because they support higher-level cognitive and affective achievements, such as scientific thinking, problem-solving, and application to daily life (MEB, 2024). In this context, how programs are reflected in classroom practices and how teachers perceive them are critical to evaluating the program's effectiveness. In particular, teachers' professional development levels and academic backgrounds are considered a decisive variable in their opinions and adaptation processes regarding new educational models.

Examining teachers' views on the 2024 science education program and the Turkish century education model offers insights into the model's applicability in the field and the challenges encountered. It is thought that there may be differences between teachers with and without postgraduate education in their understanding of the program's philosophy, in their interpretation of pedagogical approaches, and in how they reflect these in the teaching process. The academic level is emphasized as influencing teachers' critical evaluation skills, openness to innovation, and capacity to analyze programs from a scientific perspective (Ak & Köse, 2024). Therefore, a comparative analysis of the views of science teachers with and without postgraduate education is considered to have the potential to offer significant implications for both teacher training processes and in-service training practices. The studies conducted in this direction provide a scientific foundation that will contribute to the sustainable and effective implementation of the 2024 science education program.

While numerous studies in the literature examine the 2013 and 2018 science education programs (Deveci, 2018; Özcan et al., 2018), research examining the initial impact of the newly developed 2024 science education program on practice through teacher experiences is quite limited (Bakırcı, Yucakuş & Karslı, 2025). For example, one study found that learning outcomes were most concentrated in conceptual knowledge and least concentrated in factual knowledge. In the cognitive process dimension, it was found to be distributed across all sub-levels, but the distribution differences were narrower than in the knowledge dimension (Özel, Candan-Helvacı & Aydın, 2025). Another study compared the 2018 and 2024 science education programs on several variables. The 2024 program adopts a sustainability-based approach, incorporating concepts such as social-emotional learning, digital transformation, and self-regulation. The program is structured in accordance with the principles of moving from near to far – from concrete to abstract – in both content and structure; the term learning outcome is used instead of achievement, and a formative, skill-oriented approach is adopted in measurement and evaluation (Torun & Karamustafaoğlu, 2025). In another study, it was

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

determined that in the 2024 program for learning outcomes, the achievements/learning outcomes at the 3rd-8th grade levels were concentrated mainly at the fourth and sixth levels of systems thinking skills. It was found that the highest number of achievements/learning outcomes in systems thinking skills occurred at the 8th-grade level (Konanç & Bilir, 2025). Furthermore, teachers perceive the new program as student-centered, skill-based, and related to daily life; supporting learning by doing and experiencing, and process-oriented assessment. However, teachers stated that crowded classrooms, high activity levels, limited materials, and differences in learning environments limit the program's applicability (Bakırcı, Yucakuş & Karslı, 2025).

Few national studies compare teachers' opinions on the 2024 science education program, particularly among teachers with and without master's degrees. Most existing research focuses on general curriculum evaluations and does not delve deeply into teachers' academic competency levels as a distinguishing variable. This makes it difficult to present the practical implications of the new teaching model comprehensively and critically. In this context, this study aims to fill a significant gap in the national literature by presenting evidence-based findings on the applicability of the 2024 science education program and teachers' professional development needs. Furthermore, given the limited research on teachers who directly implement the program, this study is expected to make a unique contribution by systematically comparing the opinions of science teachers with and without master's degrees. So, this research aims to examine how science teachers perceive the 2024 Science Education Program and how it is reflected in practice within the context of the Turkish Century Education Model.

Method

Research Design

This research used a case study design within a qualitative research framework. A case study is a research approach that allows for the detailed and systematic examination of a phenomenon defined within specific boundaries, in its natural context (Merriam, 2013). This design aims to reveal, in depth, the functioning of individuals, groups, institutions, and specific practices in real-life conditions, and the meanings they attribute to these processes. In this study, the 2024 science education program was considered as a specific case. Furthermore, the program's implementation process was examined in light of the experiences and opinions of science teachers directly involved in its implementation. The case study design allows for the development of a holistic understanding by considering the experiences of a limited group of participants regarding a specific phenomenon, along with their contextual characteristics (Merriam, 2013). In this respect, the case study design offers a suitable methodological framework for detailing science teachers' evaluations of the program and for identifying the strengths and areas for improvement of the curriculum based on field applications (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Participants

The participants in this study were 10 science teachers working in public schools in Van province during the 2024–2025 academic year. Six of the participants were female, and four were male; four held master's degrees, and six held bachelor's degrees. In qualitative research,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

participants' sufficient knowledge and experience regarding the phenomenon under investigation are critically important for the depth and validity of the research findings (Çepni, 2021). Accordingly, the criterion sampling method, one of the purposeful sampling approaches, was preferred in this study. Criterion sampling involves selecting predetermined situations deemed significant to the research to better understand the research topic (Creswell & Clark, 2016). In this study, the criteria were teachers who teach science courses at the fifth- and sixth-grade levels and the 2024 science education program (Çepni, 2021). Since ethical principles and confidentiality were adhered to throughout the research process, the participants' identities were kept confidential. In this context, teachers were coded internally with sequential numbers and represented by the letter "T". Descriptive demographic information about the participants is presented in Table 1.

Table 1 Demographic Characteristics of Participating Science Teachers

Participants	Gender	Education Level	Service Year	Title
T1	Female	Masters Degrees	12	Expert Teacher
T2	Male	Masters Degrees	15	Expert Teacher
T3	Female	Masters Degrees	13	Expert Teacher
T4	Male	Masters Degrees	14	Expert Teacher
T5	Female	Undergraduate	11	Expert Teacher
T6	Female	Undergraduate	8	Teacher
T7	Male	Undergraduate	6	Teacher
T8	Male	Undergraduate	5	Teacher
T9	Female	Undergraduate	7	Teacher
T10	Female	Undergraduate	9	Teacher

Table 1 shows that four of the teachers participating in the study were male and six were female. Regarding their educational backgrounds, four teachers held master's degrees and six held bachelor's degrees. The teachers' professional experience ranged from five to fifteen years. Furthermore, when examining the distribution of participants by professional title, it was found that five were teachers and five were specialist teachers.

Data Collection Tools

Research data were obtained through a semi-structured interview form developed by the researcher. Semi-structured interviews, while conducted within a predetermined framework of questions, allow participants to express their views in detail and enable new perspectives to emerge (Creswell, 2014; Çepni, 2021). In developing the interview questions, qualitative studies related to the 2024 science education program were first examined. In line with the research's purpose, seven open-ended questions were initially prepared. To ensure the content validity of these questions, the opinions of two science teachers with postgraduate education and an academician with a doctorate in science education were sought. In line with the experts' feedback, the questions were revised, and the data collection tool was structured to include five open-ended questions. The questions included in the semi-structured interview form used in the research are given below.

How do you evaluate the general framework of the 2024 science education program?

What can you say about the reflections of the 2024 science education program on classroom teaching practices?

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

What are your thoughts on the contribution of the 2024 science education program to students' scientific process skills, critical thinking, and ability to relate to daily life?

How do you evaluate the reflections of the values education emphasized in the 2024 science education program on your lesson practices and students' learning processes?

How do you evaluate the measurement and evaluation approach adopted in the 2024 science education program?

Data Analysis

Interviews were conducted face-to-face at the schools where the participating teachers worked, and each interview lasted approximately 20–25 minutes. Because some participants did not consent to audio recording, the interviews were documented in detailed field notes kept by the researcher. Following the interviews, participants were presented with a summary of the notes to verify the accuracy of their statements. This practice was adopted to increase data reliability through participant verification, a method frequently used in qualitative research.

The data obtained within the scope of the research were systematically analyzed using content analysis techniques. Content analysis is an objective, repeatable analytical approach that enables the division of textual data into smaller, meaningful, and interpretable categories through a coding process carried out according to a specific set of rules (Büyüköztürk et al., 2017). Accordingly, the data obtained from the interviews were examined, meaningful expression units were identified, codes were created, and themes were derived by considering the relationships among these codes. The coding process was carried out independently by two researchers. The level of agreement between the obtained codes was calculated using Miles and Huberman's (1994) reliability formula. As a result of the calculation, the inter-researcher agreement rate was 87%. Given that the lower limit accepted in the literature is 80%, this value ensures the reliability of the data analysis process (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Findings

The findings obtained from the answers given by the teachers participating in the research to the question How do you evaluate the general framework of the 2024 science education program?" are given in Table 2.

Table 2 Findings Regarding the Overall Structure of the Program

Theme	Category	Codes	Participants	f
Opinions Regarding the Overall Structure of the Program	Positive	Student-centered learning emphasis	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9	9
		Values education emphasis	T1, T2, T3, T4, T5, T7, T8, T10	8
		Simpler structure compared to the previous program	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T9	7
		Increased connection to daily life	T2, T3, T4, T6, T7, T8	6
		Interdisciplinary linking	T1, T2, T3, T4, T6	5
		Skill and attitude-focused assessment	T1, T2, T3, T4	4
		Increased conceptual depth	T1, T2, T3, T4	4
	Negative	Difficulty in implementation in crowded classrooms	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	10
		Lack of materials	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9	9
		Insufficient time	T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T10	8

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

	Inability to break away from classical assessment tools	T5, T6, T7, T8, T9	5
	Theoretically strong but limited in practice	T1, T2, T3, T4	4
	Program-exam mismatch	T1, T2, T3, T4	4
	Dependence on physical resources	T1, T2, T3, T4	4

In the positive opinions category, the most emphasized aspect by teachers was student-centered learning (f=9). This was followed by emphasis on values education (f=8), a simpler structure than the previous program (f=7), and greater relevance to daily life (f=6). Regarding the program's positive aspects, teachers with master's degrees, unlike other participants, emphasized interdisciplinary connections (f=5), increased conceptual depth (f=4), and skill- and attitude-focused assessment (f=4).

In the negative category, all teachers emphasized the difficulty of implementation in crowded classrooms (f=10). This is followed by inefficiency of materials (f=9), insufficient time (f=8), and inability to collect information from statistical measurement tools (f=5). In contrast, teachers with master's degrees pointed out the limitations of the program with the following themes: "A structure that is theoretically strong but has limitations in practice (f=4), program-exam mismatch (f=4), and dependence on physical facilities (f=4). The quotes from the teachers participating in the research on this theme are given below. Direct quotes from the teacher interviews participating in the study are presented below:

"I think that the concepts in the program are addressed in depth, not superficially. This allows students to construct scientific concepts more accurately." (T1)

"The activity-based structure is largely dependent on the physical facilities of the school. When laboratories and equipment are insufficient, it becomes difficult to achieve the program's goals." (T4)

"The student-centered structure of the program makes the lessons more effective. I observe that learning is more effective when students are actively involved in the process." (T6)

"We have difficulty accessing the necessary materials for many of the activities suggested in the program. This situation reduces the efficiency of the applications." (T9)

The findings obtained from the answers given by the teachers participating in the research to the question "What can you say about the reflections of the 2024 science education program on classroom teaching practices?" are given in Table 3.

Table 3 Findings Regarding Classroom Teaching Practices

Theme	**Codes**	**Participants**	**f**
Opinions on Classroom Teaching Practices	Increased active student participation in the lesson	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	10
	Increased group work and classroom interaction	T1, T2, T3, T4, T5, T7, T8, T10	8
	Increased examples related to daily life	T1, T2, T3, T4, T5, T7, T8	7
	Making the lesson more engaging for students	T2, T3, T4, T6, T7, T8, T9	7
	Difficulty in applying alternative assessment tools	T1, T2, T3, T4, T6, T10	6
	Difficulty in activity-based teaching in large classes	T1, T2, T3, T4, T6	5
	Use of inquiry-based and problem-based learning activities	T1, T2, T3, T4	4
	Supporting students' self-regulated learning skills	T1, T2, T3, T4,	4

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Reflection of interdisciplinary connections in classroom practices	T1, T2, T3, T4	4
Increased use of performance tasks and rubrics	T1, T2, T3, T4	4

When examining the opinions of the participating teachers regarding classroom teaching practices, the most frequently cited code was increased student active participation in the lesson (f=10). This was followed by increased group work and classroom interaction (f=8), greater use of examples from daily life (f=7), and lessons that became more engaging for students (f=7). However, teachers also emphasized difficulties in applying alternative assessment tools (f=6) and implementing activity-based teaching in large classes (f=4). Teachers with master's degrees' opinions on classroom teaching practices differed from those of other teachers. These teachers particularly emphasized practices such as the use of inquiry- and problem-based learning activities (f=4), supporting students' self-regulated learning skills (f=4), reflecting on interdisciplinary connections in classroom practices (f=4), and giving greater prominence to performance tasks and rubrics (f=4). Direct quotations from interviews conducted with the participating teachers are included in this study.

> *"With the new program, I observe that students are speaking up more in class and actively participating in the process. Students are no longer just listeners, but have become individuals who question and participate in activities." (T1)*

> *"The alternative assessment tools suggested in the program are quite high-quality; however, we are struggling with time and class size limitations during the implementation phase. It is not always possible to provide detailed feedback to each student with a rubric." (T2)*

> *"Linking the learning outcomes to daily life helps students understand the topics more easily. Students realize how what they have learned is useful in their lives." (T5)*

> *"Thanks to the activity-based structure, lessons have become more fun and engaging for students. This increases students' motivation towards the lesson." (T8)*

The findings obtained from the answers given by the teachers participating in the study to the question "What are your thoughts on the contribution of the 2024 science education program to students' scientific process skills, critical thinking, and ability to relate to daily life?" are given in Table 4.

Table 4 Findings Regarding the Contribution of the 2024 Science Education Program to Students

Theme	Category	Codes	Participants	f
Contribution of the 2024 Science Education Program to Students	Contribution to Scientific Process Skills	Contributing to observation and data collection skills	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T10	9
		Supporting hypothesis formulation and testing skills	T1, T2, T4, T5, T6, T7, T9, T10	8
		Increasing experiment and research-based activities	T3, T4, T5, T7, T8, T9, T10	7
		Gradually acquiring the scientific thinking process.	T1, T2, T3, T5, T6, T7, T10	6
	Impact on Critical Thinking	Increasing inquiry-based question types	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	10
		Developing the ability to establish cause-and-effect relationships	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9	9

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

		Providing opportunities to discuss different solutions	T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9	8
		Encouraging students to justify their opinions	T1, T2, T5, T6, T7	5
	Relation to Daily Life	Connecting science topics to examples from daily life	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	10
		Making lessons more meaningful and engaging	T2, T3, T4, T6, T7, T8, T9, T10	8
		Enabling students to adapt what they have learned to real-life problems	T1, T2, T4, T5, T6, T7, T8	7
		Making learning permanent through connections to daily life	T1, T3, T4, T5, T6, T7	6

The teachers' opinions regarding the contributions of the 2024 science education program to students were grouped into three categories. When examining the contributions to scientific process skills, it was observed that teachers stated that the program improved observation and data collection skills (f=9), supported hypothesis formulation and testing skills (f=8), increased the use of experiment and research-based activities (f=7), and enabled the gradual acquisition of the scientific thinking process (f=6). Teacher opinions regarding the contribution to critical thinking were ranked as follows: increase in inquiry-based question types (f=10), development of cause-and-effect reasoning skills (f=9), opportunity to discuss different solution methods (f=8), and encouragement of students to justify their opinions (f=5). In opinions regarding the connection of the program to daily life, the prominent codes were: addressing science topics with examples from daily life (f=10), making lessons more meaningful and engaging (f=8), enabling students to adapt what they have learned to real-life problems (f=7), and increasing the permanence of learning through daily life connections (f=6). The text includes direct quotations from interviews conducted with the teachers who participated in the study.

> *"Presenting activities in a step-by-step structure allows students to learn the scientific thinking process gradually. Students develop problem identification, solution generation, and conclusion-drawing skills throughout the process." (T1)*

> *"Students can now make explanations by establishing cause-and-effect relationships between events. This contributes to students' understanding of the topics more deeply." (T4)*

> *"I observe that learning is more permanent when topics are related to daily life. Students remember this type of information for a longer time." (T6)*

> *"Examples related to daily life make lessons more engaging for students. This increases their interest in the lesson." (T9)*

The findings regarding the answers to the fourth question of the interview form used in the study, "How do you evaluate the reflections of the values education emphasized in the 2024 science education program on your lesson practices and students' learning processes?", are given in Table 5.

Table 5 Findings Regarding the Reflections of Values Education on Lesson Practices

Theme	**Category**	**Codes**	**Participants**	**f**
Reflections of Valu	Integration of Values	Integration of values into lesson content	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	10

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

	into the Teaching Process	Transmission of values through examples from daily life	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T9	8
		Instilling values through experiments and activities	T2, T3, T4, T6, T7, T8, T10	7
		Value-based classroom discussions	T2, T3, T4, T5, T7, T9,	6
		Emphasis on ethical scientific topics	T1, T2, T5, T6, T7	5
	The Impact of Values Education on Students' Learning Processes	Linking scientific thinking with values	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	10
		Development of a sense of responsibility	T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	9
		Development of ethical and moral reasoning skills	T1, T2, T3, T4, T5, T7, T8, T9	8
		Questioning the consequences of scientific decisions	T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	7
		Creation of a positive classroom climate	T1, T2, T5, T6, T7, T8	6
		Increased cooperation and mutual assistance	T4, T5, T6, T7, T9, T10	6
	Key Value Areas Emphasized in the Program	Development of environmental awareness	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8,	8
		Instilling awareness of sustainable living	T1, T2, T3, T4, T7, T8, T9, T10	8
		Conscious use of natural resources	T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9	7
		National identity and sense of belonging	T1, T2, T5, T7, T8, T9, T10	7
		Reflection of spiritual values in science lessons	T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7	6

When Table 5 is examined, it is evident that the values of education included in the 2024 science education program are reflected in multiple dimensions in teachers' lesson practices and students' learning processes. In the category of integrating values into the teaching process, all teachers emphasized integrating values into lesson content (f=10). This code is followed by the transmission of values through daily-life examples (f=8) and by the acquisition of values through experiments and activities (f=7). In addition, the codes of value-based classroom discussions (f=6) and emphasis on ethical scientific issues (f=5) reveal that the cognitive and ethical dimensions of values are also included in the lesson process.

In the category of the impact of values education on students' learning processes, all teachers mentioned the code of relating scientific thinking to values (f=10). Teachers also frequently emphasized the codes of developing a sense of responsibility (f=9) and developing ethical and moral reasoning skills (f=8). Questioning the results of scientific decisions (f=7) points to the aspect of values education that fosters critical thinking and awareness; The creation of a positive classroom climate (f=6) and the increase in cooperative and helpful behaviors (f=6) demonstrate that values education strengthens the social learning environment.

Among the program's core values, teachers most frequently highlighted the codes of developing environmental awareness (f=8) and instilling a sense of sustainable living (f=8). This finding shows that the program places sustainability and environmentally based values at the center of science teaching. Furthermore, the codes of conscious use of natural resources (f=7) and national identity and sense of belonging (f=7) reveal that environmental and social values are addressed together. The reflection of spiritual values in science lessons (f=6) is a

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

noteworthy finding supporting the program's holistic approach to values education. Below are direct excerpts from teacher interviews:

> *"Students can provide justifications when distinguishing between right and wrong in the face of a scientific situation. This shows that their moral reasoning skills are developing." (K1)*

> *"Students now consider ethical and social dimensions while thinking scientifically. This allows for more meaningful use of information." (K2)*

> *"I observe that the classroom environment becomes more respectful and safer in lessons where values are emphasized. Students listen to each other better." (K6)*

> *"The tasks given in activities develop students' sense of responsibility. This is especially evident in group work." (K8)*

The findings obtained from the answers given by the science teachers participating in the study to the question "How do you evaluate the measurement and evaluation approach adopted in the 2024 science education program?" are given in Table 6.

Table 6 Findings Regarding the Measurement and Evaluation Approach in the 2024 Science Education Program

Theme	Category	Codes	Participants	f
The Programs Measurement and Evaluation Approach	The Program's Measurement and Evaluation Approach	Moving away from the traditional exam model	T3, T5, T6, T7, T8, T9, T10	7
		Student-centered assessment approach	T5, T6, T7, T8, T9, T10	6
		Increased emphasis on process assessment	T5, T6, T7, T8, T9	5
		Process-based measurement and evaluation approach	T1, T2, T3, T4	4
		Emphasis on formative assessment	T1, T2, T3, T4	4
		Flexible structure for monitoring the learning process	T1, T2, T3, T4	4
	Alternative Measurement Tools	Use of performance assignments	T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10	7
		Observation and activity-based assessment	T2, T6, T7, T8, T9, T10	6
		Inclusion of open-ended questions	T5, T6, T7, T8, T9,	5
		Performance tasks and project-based assessment	T1, T2, T3, T4	4
		Increased importance of rubric use	T1, T2, T3, T4	4
		Self and peer assessment practices	T1, T2, T3, T4	4
		Use of multiple assessment tools together	T1, T2, T3, T4	4

Table 6 shows that science teachers' opinions regarding the measurement and evaluation dimension of the 2024 science education program are grouped under two main categories: the program's measurement and evaluation approach and alternative assessment tools. Teachers without a master's degree addressed the program's measurement and evaluation approach more at the application level, expressing their views through codes such as moving away from the classical exam approach (f=7), adopting a student-centered evaluation approach (f=6), and placing greater emphasis on process evaluation (f=5). In contrast, the opinions of teachers with a master's degree were shaped more within a theoretical and pedagogical framework; these teachers emphasized codes such as a process-based measurement and evaluation approach

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

(f=4), the prominence of formative assessment (f=4), and a flexible structure for monitoring the learning process (f=4).

When examining the findings regarding alternative assessment tools, it is observed that teachers with undergraduate education predominantly expressed opinions in favor of performance tasks (f=7), observation- and activity-based assessment (f=6), and the inclusion of open-ended questions (f=5). In contrast, teachers with master's degrees emphasized more diversified and systematic assessment approaches, such as performance tasks and project-based assessment (f=4), the increasing importance of rubric use (f=4), self- and peer-assessment practices (f=4), and the combined use of multiple assessment tools (f=4).

> *"Project and performance tasks allow students to put knowledge into practice. I think this type of assessment makes learning more meaningful." (K1)*
>
> *"Rubrics make the assessment process more objective and transparent. Students can clearly see what they are being assessed on." (K3)*
>
> *"Assessing by observing activities during the lesson makes students more active. However, managing this process becomes difficult in large classes." (K6)*
>
> *"Performance assignments help students understand the subject better. However, it is not always possible to give detailed feedback to every student." (K9)*

Discussion and Conclusions

A student-centered learning approach predominantly shapes teachers' positive perceptions of the 2024 science education program. This aligns with the program's constructivist understanding, its emphasis on active learning processes, and its pedagogical aspects that prioritize student responsibility for learning (Bakırcı, Yucakuş & Karslı, 2025). The values education dimension, frequently emphasized by teachers, aligns with the educational philosophy of the 21st-century education model, which centers on national, moral, and human values alongside academic achievement. National studies indicate that the program addresses values education within an interdisciplinary framework, encompassing attitudes and values alongside cognitive achievements (MoNE, 2024b). Furthermore, teachers' perception of the program as simpler and more relevant to daily life compared to previous implementations reflects an approach aimed at supporting meaningful learning by reducing content density (Öztürk, Akıncı & Beldağ, 2025). However, the fact that teachers with master's degrees place greater emphasis on elements such as interdisciplinary integration, conceptual depth, and skill-attitude-oriented assessment indicates that academic competence enables a more critical and in-depth evaluation of the program's theoretical foundations (Güneş, 2024).

In the limitations category, the agreement among all teachers on the difficulty of implementation in crowded classrooms indicates that the student-centered, process-oriented teaching approach envisioned by the 2024 science education program faces structural obstacles in current school conditions. In addition, the lack of materials and insufficient time indicate that the physical and organizational conditions need to be strengthened to ensure the effective implementation of the program. These findings are consistent with studies showing that, although the program is strong pedagogically, it is highly dependent on school resources for implementation (Arslan & Kimsesiz, 2025). Furthermore, the program-exam mismatch

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

emphasized by teachers with master's degrees reveals the incompatibility between the program's skill and process-oriented measurement and evaluation approach and the central examination system (Selvi, 2025).

Findings regarding classroom teaching practices show that student-centered approaches in science education are increasingly gaining strength. Increased active student participation in the lesson, support for group work and classroom interaction, and the greater use of examples related to daily life demonstrate that current curricula align with the constructivist learning approach. The literature also emphasizes that student-centered and life-based teaching positively impacts students' motivation, conceptual understanding, and academic success (Uludağ-Kırçıl & Uluçınar-Sağır, 2025). However, difficulties in applying alternative assessment tools and the limitations imposed by crowded classroom environments on activity-based teaching parallel the structural problems frequently mentioned in learning environments. This situation is also reflected in the negative impact of class size and time constraints on this process.

On the other hand, it is noteworthy that teachers with master's degrees place greater emphasis on inquiry-based and problem-based learning, self-regulated learning skills, interdisciplinary connections, and rubric-based assessment practices. The literature shows that postgraduate education deepens teachers' pedagogical knowledge, providing a more theoretical and holistic perspective on the teaching process. This indicates that academic competence is directly reflected in classroom practices (Ülçay, 2024). Research results reveal that classroom teaching practices generally adopt a student-centered, interactive approach linked to daily life. However, difficulties with alternative assessment and evaluation practices, as well as crowded classroom environments, stand out as significant factors limiting the full implementation of the teaching approach envisioned by the curriculum in classroom practice.

Research findings reveal that the 2024 science education program has a holistic structure that supports students' scientific process skills, critical thinking, and ability to relate to daily life. Teacher opinions indicate that the program offers strong potential for developing students' scientific process skills, particularly through observation, data collection, hypothesis formulation, and experiment-based activities (Adıgüzel, 2021). This aligns with the inquiry-based learning approach that has long been emphasized in science education. The literature frequently states that experiment and research-oriented teaching practices significantly improve students' scientific thinking and process skills (Gül, Ünsal, Özkan & Öz, 2025). Findings regarding critical thinking show that the program creates a learning environment that encourages students to question, establish cause-and-effect relationships, and discuss different solutions. Studies in this area demonstrate that inquiry-based question types and discussion-based classroom environments support students' higher-order cognitive skills. In this context, the findings indicate that the 2024 science education program aligns with contemporary understandings of science education that aim to develop critical thinking (Kaya & Yılmaz, 2016). Teacher opinions regarding the program's connection to daily life indicate that science topics are becoming more meaningful and interesting to students. Connecting science knowledge to daily life is considered an important element for enabling students to transfer what they have learned to real-life problems and for increasing the permanence of learning. In

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

this respect, the 2024 science education program makes a significant contribution to strengthening science literacy (MoNE, 2024a).

The findings show that the 2024 science education program considers values education as an integral part of science teaching. The fact that all teachers emphasize integrating values into lesson content reveals that the program designs values education not as a separate learning area but as a structure integrated into the teaching process. The transmission of values through daily life examples, experiments, and activities is consistent with the constructivist learning approach, demonstrating that values are acquired through concrete and meaningful learning experiences. Furthermore, the emphasis on value-based classroom discussions and ethically oriented scientific topics reveals that, in science lessons, scientific knowledge is addressed not only cognitively but also ethically and socially. In this respect, the findings support the idea that values education in science education is an important component that deepens students' scientific thinking processes and makes learning meaningful (Doğan & Aslamacı, 2025).

Values education demonstrates that it supports students' learning processes not only cognitively but also ethically and socially. Linking scientific thinking with values allows students to make sense of scientific knowledge within a framework of responsibility and ethics. The development of a sense of responsibility and ethical and moral reasoning skills reveals that values education strengthens students' self-regulation and decision-making processes. Furthermore, questioning the consequences of scientific decisions and supporting collaboration through a positive classroom climate shows that values education is a functional learning component that holistically develops critical thinking and social interaction (Taşkın, 2025). Additionally, the 2024 science education program shows that values based on the environment and sustainability hold a priority position. The emphasis on environmental awareness and sustainable living strengthens the function of science teaching in instilling environmental responsibility. The simultaneous emphasis on the conscious use of natural resources and on national identity and belonging demonstrates that the program addresses environmental and social values holistically. The reflection of spiritual values in science lessons reveals that values education is structured not only cognitively but also culturally and morally.

The study revealed that the science teachers participating in the program adopted the measurement and evaluation approach outlined in the 2024 science education program. However, perceptions and applications of this approach differed according to teachers' academic competence levels. It was found that teachers with bachelor's degrees had more application-oriented views and were grounded in classroom experience, and that they approached the measurement process in the context of moving away from a classical exam understanding and toward student-centered evaluation. In contrast, teachers with master's degrees interpreted measurement and evaluation from a process-based, formative assessment perspective, grounded in theoretical foundations (Cengiz, 2026). Similarly, a significant difference emerged between the two groups in the use of alternative measurement tools. While teachers with bachelor's degrees tended to use more limited, traditional tools, teachers with master's degrees preferred more systematic, multi-measurement approaches such as rubrics, self-assessment, and peer assessment. This situation shows that postgraduate education strengthens teachers' measurement and evaluation literacy and contributes to their more holistic

implementation of the contemporary measurement understanding envisioned by the program (Aktaş, 2024). In this context, increasing in-service and postgraduate training opportunities for teachers to improve their measurement and evaluation competencies is considered important.

References

Adıgüzel, T. (2021). Fen bilimleri öğretiminde yapılandırmacı yaklaşım ve deney temelli öğrenme. Pegem Akademi.

Ak, B. Ş., & Köse, M. (2024). 2024 Fen bilimleri dersi öğretim programı hakkında öğretmen görüşlerinin incelenmesi. Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi, 7(2), 132–169. https://doi.org/10.55150/apjec.1582677

Aktaş, E. (2024). 2018 ile 2024 fen bilimleri dersi öğretim programının karşılaştırılması ve öğretmen görüşleri çerçevesinde incelenmesi (Bursa ili örneği) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Arslan, A., & Kimsesiz, S. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli'ne yönelik verilen hizmet içi eğitim seminerlerine ilişkin öğretmen görüşleri. Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2(4), 1–18.

Bakırcı, H., Yucakuş, D. N., & Karslı, G. (2025). 2024 Fen bilimleri dersi öğretim programı hakkında fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri: Maarif modeli örneği. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 9(4), 1049–1070.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi

Cengiz, E. (2026). Fen bilgisi öğretmenleri milli eğitim bakanlığının 2023 yılı ölçme ve değerlendirme yönetmeliği hakkında ne düşünüyor? Gümüşhane University Journal of Social Sciences, 17(1), 33-51. https://izlik.org/JA42TU94XP

Creswell, J. W. (2014). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2016). Designing and conducting mixed methods research. Sage.

Çepni S. (2021). Araştırma ve proje çalışmalarına giriş. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Doğan, S., & Aşlamacı, İ. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modelinin değer eğitimi açısından analizi. Çukurova Araştırmaları Dergisi, 11(24), 72–90.

Gül, N., Ünsal, T., Özkan, M. N., & Öz, M. (2025). Fen bilimleri dersi öğretim programlarında bilimsel süreç becerileri, yaşam becerileri, 21. yüzyıl becerileri ve STEM eğitiminin incelenmesi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3(2), 80–110.

Güneş, E. (2024). Beceri temelli öğretim ve 2024 maarif modeli: Farklı coğrafi bölgelerden Türk dili ve edebiyatı öğretmenlerinin bakış açısından bir değerlendirme. Multidisipliner Yaklaşımlarla Coğrafya Dergisi, 2(4), 232–243. https://doi.org/10.29329/mdag.2024.1095.2

Kaya, G., ve Yılmaz, S. (2016). Açık sorgulamaya dayalı öğrenmenin öğrencilerin başarısına ve bilimsel süreç becerilerinin gelişimine etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(2), 300–318.

Konanç, S., & Bilir, V. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli fen bilimleri dersi öğretim programının sistem düşüncesi becerileri açısından incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, (66), 4432–4454. https://doi.org/10.53444/deubefd.1644771

MEB. (2024a). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni. https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/2024programortakmetinOnayli.pdf. Adresinden 4 Şubat 2026 tarihinde erişilmiştir.

MEB. (2024b). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları okuryazarlığı öğretmen kılavuz kitabı: 3. modül, erdem değer eylem çerçevesi. Ankara. https://tymm.meb.gov.tr/upload/kilavuz/modul-3- yayin.pdf. Adresinden 4 Şubat 2026 tarihinde erişilmiştir

Merriam, S. B. (2013). Nitel araştırma, desen ve uygulama için bir rehber. (S. Turan, Çev.). Nobel Yayın Dağıtım

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook (2nd edition). Sage Publications.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024b). Fen bilimleri dersi öğretim programı. Ankara: MEB.

Özel, H., Candan-Helvacı, S., & Aydın, A. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli ortaokul fen bilimleri dersi öğretim programı öğrenme çıktılarının yenilenmiş bloom taksonomisine göre incelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 54(1), 625–660. https://doi.org/10.37669/milliegitim.1704976

Özturk, F., Akıncı, M., & Beldağ, A. (2025). Program okuryazarlığı perspektifinden Türkiye yüzyılı maarif modeli: farklı öğretim kademelerinden öğretmen değerlendirmeleri. Milli Eğitim Dergisi, 54(1), 341–384.

Selvi H. H. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli bağlamında merkezi sınav sistemine yönelik bir değerlendirme. Toplum, Eğitim ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 4(3), 145–157.

Taşkın, S. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli'nin değerler eğitimi yaklaşımı. İstanbul Eğitim Dergisi, (2), 161–181.

Torun, B., & Karamustafaoğlu, O. (2025). 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile 2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarının Temel Öğeler Bakımından Karşılaştırılması. Trakya Eğitim Dergisi, 15(Özel Sayı), 346–388. https://doi.org/10.24315/tred.1614676

Uludağ-Kırçıl, R., & Uluçınar-Sağır, Ş. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli'nin sınıf içi yansımaları: Öğretmen Görüşleri. Erciyes Journal of Education, 9(1), 24–46. https://doi.org/10.32433/eje.1673094

Ülçay, O. (2024). Türkiye yüzyılı maarif modeli değerlendirmesi. Ulusal Eğitim, Toplum ve Dünya Dergisi, 1(2), 70–75. https://doi.org/10.5281/zenodo.11097248

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (12. baskı). Seçkin.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

EVALUATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN SCIENCE EDUCATION FROM THE PERSPECTIVE OF SCIENCE TEACHER CANDIDATES

Prof. Dr. Hasan BAKIRCI
Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Education, Department of Primary Education, Van, TÜRKİYE
E-posta: hasanbakirci@yyu.edu.tr | Tel: 0533 353 63 59 | ORCID: 0000-0002-7142-5271

Graduate Student İsmail ERTAŞ
Van Yuzuncu Yil University, Graduate School, Science Education, Van, TÜRKİYE
E-posta: ismailertasyyu@gmail.com | Tel: 0538 402 38 93 | ORCID: 0000-0002-0839-5145

Prof. Dr. Yılmaz KARA
Bartın University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Bartin, TÜRKİYE
E-posta: yilmazkaankara@gmail.com| Tel: 0538 461 01 57 | ORCID: 0000-0001-6897-3245

Abstract

This research aims to examine the perceptions, experiences, and concerns of prospective science teachers regarding the application of artificial intelligence in education. The study, conducted using a phenomenological design within a qualitative research framework, included 12 prospective teachers enrolled at a state university. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis. The findings show that prospective teachers primarily define artificial intelligence as a human-like thinking system, a machine learning-based structure, and an intelligent software system. While the candidates consider artificial intelligence an innovative and inevitable tool for transforming education, they also expressed reservations about ethical issues, the risk of addiction, and the reliability of information. It was determined that all participants used artificial intelligence applications during their undergraduate education; they mostly used these tools to prepare assignments and create content. In the context of integration into teaching and learning processes, the functions of artificial intelligence, such as making topics concrete, saving time, providing individualized instruction, and offering instant feedback, stood out. In conclusion, prospective science teachers are willing to use artificial intelligence functionally from a pedagogical perspective and in their professional lives. However, it was determined that they adopted a cautious approach regarding ethical and reliability dimensions. These findings highlight the importance of addressing the pedagogical and ethical aspects of artificial intelligence in teacher training programs.

Keywords: Artificial intelligence, educational technology, teacher education, science education.

Introduction

Human history can be considered a dynamic process of transformation driven by individual and societal needs. Technology, one of the fundamental determinants of this transformation, has shown a continuous trend of development throughout history. Today, one of the most striking

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

components of this development is the rapid advancement and widespread adoption of artificial intelligence-based systems in various fields (Öztemel, 2020). Despite being a relatively new field of study, artificial intelligence technologies, with their increasing computational capacity and data processing capabilities, have created a transformative sphere of influence, particularly in recent years, impacting daily life practices and institutional functioning. Artificial intelligence technologies are evaluated not only for their technical capacity but also for their potential to redefine information production processes, social relations, and the human position. Indeed, the integration of artificial intelligence into daily life and institutional structures has sparked multifaceted debates, including the restructuring of decision-making mechanisms, the transformation of professional roles, the expansion of ethical responsibility, and the changing nature of human-machine interaction (Haug & Drazen, 2023).

The need to address artificial intelligence applications from a human-centered perspective is emphasized. It is stated that, especially in the field of education, which directly affects the cognitive, affective, and social development of the individual, these technologies should be positioned as tools compatible with pedagogical principles that consider ethical responsibilities and that support learning processes (Öztemel, 2020). Therefore, evaluations of the use of artificial intelligence in educational environments should not rely solely on technological competence but also on a holistic approach that considers human development, learning theories, and professional responsibilities. It is argued that AI-supported applications make significant contributions, including increasing efficiency, improving time management, and making decision-making processes more systematic across sectors, especially education. However, the widespread adoption of these technologies also entails certain limitations and risks, including compliance with ethical principles, content reliability, pedagogical suitability, and technical infrastructure requirements (Kaleli & Özdemir, 2025). Therefore, the opportunities offered by artificial intelligence need to be evaluated from a multi-dimensional and critical perspective, taking into account potential drawbacks.

In recent years, rapid advancements in artificial intelligence have become a significant factor with the potential to transform teaching and learning processes in education. The developed intelligent systems have not only facilitated access to information but also offer effective solutions in the planning, application, and evaluation phases of the teaching process. Applications such as individualized learning environments, adaptive systems, automated assessment tools, and learning analytics support students' learning processes while strengthening teachers' educational decision-making, monitoring, and evaluation processes in a data-driven manner. The widespread adoption of distance education, particularly after the COVID-19 pandemic, has increased the need for digital technologies and made the interest and need for artificial intelligence applications in education more visible (Güzey et al., 2023). These developments demonstrate that artificial intelligence can play a significant role in creating more flexible, accessible, and student-centered learning environments in education systems.

A review of the literature on artificial intelligence in education in the Turkish context reveals a remarkable increase in research production in this area, especially in recent years. It appears that current studies on artificial intelligence are predominantly conducted with university students and prospective teachers, that quantitative and qualitative designs are most commonly used, and that mixed methods and action research remain limited. However, in studies with a Turkish address, it has been found that artificial intelligence applications are mostly discussed within the framework of intelligent teaching systems, with an approach focused on the

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

development of teaching materials adopted (Akdeniz & Özdinç, 2021). The rapid spread of artificial intelligence in education has heightened the importance of science teacher candidates' attitudes and concerns regarding these technologies. The fact that teacher candidates use artificial intelligence more frequently in educational processes indicates that their readiness, attitudes, and anxiety levels regarding these technologies can affect both their current learning experiences and their future professional practices. However, the literature shows that studies addressing these variables holistically are limited, most existing research remains descriptive in nature, and the pedagogical compatibility of artificial intelligence, its ethical dimensions, and its impact on teacher-student interaction have not been examined in sufficient depth (Uğur & Usta, 2025; Yazıcı & Erkoç, 2024).

It can be said that the number of studies conducted in the field of artificial intelligence in education in Turkey has increased in recent years. However, these studies largely remain descriptive and application-based, and discipline-based and long-term research is limited (Güzey et al., 2023). Furthermore, studies based on teacher opinions have found positive perceptions of artificial intelligence. However, this positive approach does not always coincide with perceived competence and application levels (Bayraktar et al., 2023). This situation necessitates a holistic examination of pre-service science teachers' attitudes, anxieties, and experiences regarding artificial intelligence, especially in the context of science education. This study aims to fill a gap in the literature by examining pre-service science teachers' attitudes and anxieties regarding the use of artificial intelligence, their experiences in undergraduate education, and their views on its integration into teaching processes in a multidimensional way. It is believed that the findings will be important for contributing to the integration of artificial intelligence into teacher training programs on a pedagogical basis and with a human-centered approach, and for providing a scientific basis for the development of pre-service education policies. Therefore, this research aims to examine prospective science teachers' perceptions, experiences, and concerns regarding the application of artificial intelligence in education.

Method

Research Design

This research was conducted within the framework of the phenomenological design, a qualitative research approach. The phenomenological design is a research approach that aims to deeply examine individuals' experiences regarding a particular phenomenon and the meanings they attribute to these experiences (Çepni, 2021). Accordingly, the main objective is to reveal participants' perceptions of the phenomenon through their experiences and to interpret these perceptions holistically (Bakırcı et al., 2024). This study also examined in detail the experiences and interpretation processes of prospective science teachers regarding the use of artificial intelligence in education.

Participants

The participants in this study consisted of 12 prospective science teachers, six women and six men, studying at a state university during the 2025–2026 academic year. In qualitative research, participants having experiences directly related to the research topic are considered a fundamental criterion (Yıldırım & Şimşek, 2021). Accordingly, ease of access, experience with actively using artificial intelligence-based applications, and voluntary participation in the research process were considered key criteria for selecting participants. Ethical principles were adhered to throughout the research process, and real names were not used to ensure participant

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

confidentiality. Prospective science teachers were coded from A1 to A12 and reported accordingly.

Data Collection Tools

In this research, a semi-structured interview technique was used as a data collection tool. Semi-structured interviews are a data collection method that allows participants the flexibility to express their opinions in detail, even though they are conducted within the framework of predetermined questions (Çepni, 2021). Accordingly, an interview form comprising six open-ended questions was prepared to align with the research's purpose. The prepared form was submitted to an academician at a state university, an expert in qualitative research methods who also teaches a course on qualitative data analysis in science education. In line with the expert's evaluation, the questions were reviewed for scope, clarity, and suitability for the purpose, and necessary adjustments were made. The final interview form consists of four open-ended questions aimed at revealing the participants' perceptions of the concept of artificial intelligence, their experiences during the undergraduate process, their views on its integration into education and training processes, their evaluations regarding its impact on the teaching role, their thoughts on the necessary conditions, and their intentions to use it in their professional lives. The questions included in the interview form are given below:

1. Could you explain your general perceptions of the concept of artificial intelligence and how you define this concept?

2. Did you experience any AI-based applications, tools, or teaching methods during your undergraduate studies? If so, could you describe in detail which applications you used, for what purposes, and in what contexts?

3. What are your views on the integration of AI technologies into education and training processes (especially science education)?

4. Do you plan to use AI-based applications in your professional life? If so, could you describe in which areas and how you plan to use them?

Data Analysis

The data obtained in the research were analyzed using content analysis techniques. This analysis is a method for systematically examining qualitative data and interpreting them according to specific themes, categories, and codes (Yıldırım & Şimşek, 2021). In this process, the data are first coded. Then, similar content is grouped into categories, and the relationships among the resulting structures are interpreted. It is widely used in the social sciences, especially in determining explicit and implicit meanings in text-based data (Patton, 2015). In the data analysis process, the raw data were first examined and coded in detail by two independent researchers. The coding process was carried out in accordance with the conceptual framework derived from the research questions. Thus, the data was given a more organized and meaningful structure. Then, the relationships between the created themes and codes were evaluated holistically, and, in this regard, the aim was to explain the research problem more comprehensively. To ensure reliability in the study, inter-coder agreement analysis was performed; the analysis revealed an 86% consensus rate among the coders (Miles & Huberman, 1994). This finding indicates the consistency of the analysis process and the reliability of the results obtained. In the final stage, the findings were organized in tables to reveal the relationships between themes and codes.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Findings

The findings regarding the answers given by prospective science teachers participating in the study to the question "Could you explain your general perceptions of the concept of artificial intelligence and how you define this concept?" are given in Table 1.

Table 7 Findings regarding prospective teachers' definitions and perceptions of artificial intelligence.

Theme	Category	Codes	Participants	f
Artificial Intelligence	Definitions	Human-like thinking system	A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6, A_7, A_9, A_{10}, A_{12}	10
		Machine learning-based system	A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_8, A_9, A_{10}, A_{11}	9
		Intelligent software systems	A_3, A_4, A_5, A_6, A_7, A_{10}, A_{11}, A_{12}	8
		Individualized learning tool	A_1, A_2, A_5, A_6, A_7, A_{11}	6
		Coding-required system	A_2, A_5, A_7, A_{10}, A_{12}	5
		Simulation-based learning tool	A_3, A_5, A_6, A_7	4
	Perceptions	Innovative technology	A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6, A_7, A_9, A_{10}, A_{11}, A_{12}	12
		Inevitable transformation in education	A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6, A_7, A_9, A_{10}	10
		Technology that facilitates teaching	A_1, A_2, A_3, A_4, A_6, A_7, A_9, A_{10}, A_{12}	9
		A tool for producing teaching materials	A_2, A_3, A_4, A_6, A_7, A_9, A_{11}	7
		A system that can replace the teacher	A_2, A_5, A_6, A_{10}, A_{11}, A_{12}	6
		Risk of creating addiction	A_3, A_7, A_9, A_{11}, A_{12}	5
		Source of ethical problems	A_1, A_2, A_6, A_8, A_9	5
		Making people lazy	A_1, A_3, A_5, A_8	4

The study revealed that the definitions and perceptions of artificial intelligence (AI) held by prospective teachers fall under different conceptual categories. Analysis of the findings shows that the most frequent associations with AI include technical codes such as human-like thinking systems (f=10), machine learning-based systems (f=9), intelligent software systems (f=8), individualized learning tools (f=6), and systems requiring coding. The concepts of technological innovation and educational transformation predominantly shape positive perceptions of AI among prospective teachers. In this context, the highest frequency is associated with the code "innovative technology" (f=12), followed by "inevitable transformation in education" (f=10), "technology that facilitates teaching" (f=9), and "systems that could replace teachers" (f=6). Conversely, negative perceptions of AI are more often centered around risk and ethical dimensions, expressed through codes such as "risk of addiction" (f=5), "source of ethical problems" (f=5), and "making people lazy" (f=4). Excerpts from interviews with prospective science teachers who participated in the study are given below.

"I see and use artificial intelligence as a tool that provides us with a time advantage in daily life, making it easier to access information through a human-like thinking system." (A1)

"It can be defined as a machine or technology, like intelligent software systems, that thinks like a human and shortens the time it takes." (A3)

"Artificial intelligence is a system I use for decision-making, research, and obtaining information easily. It is an intelligent technology that analyzes data to solve problems and can also think like a human. It is a very good system that saves time." (A7)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

The findings regarding the answers given by prospective science teachers participating in the study to the question, "Did you experience any AI-based applications, tools, or teaching methods during your undergraduate studies? If so, could you describe in detail which applications you used, for what purposes, and in what contexts?" are presented in Table 2.

Table 8 Findings on prospective teachers' experiences with artificial intelligence applications.

Theme	Codes	Participants	f
Artificial Intelligence Experience	ChatGPT usage	A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6, A_7, A_8, A_9, A_{10}, A_{11}, A_{12}	12
	Google Gemini usage	A_1, A_2, A_3, A_4, A_6, A_9, A_{10}, A_{11}, A_{12}	10
	Microsoft Copilot usage	A_1, A_3, A_4, A_5, A_7, A_8, A_9, A_{10}, A_{12}	9
	Helping with homework	A_1, A_3, A_4, A_5, A_7, A_8, A_9, A_{10}, A_{12}	8
	Canva	A_2, A_8, A_9	3
	Helping in daily life	A_3, A_8, A_{10}	3
	Game design	A_4, A_8, A_{11}	3
	Duolingo	A3, A8	2

Table 2 shows that all participants reported using AI-based applications during their undergraduate education. This indicates that prospective teachers directly interact with and actively use AI technologies. Examining the codes and frequency values obtained from participant opinions, it was determined that the code "Experienced" (f=12) encompassed all participants. In addition, ChatGPT had the highest frequency (f=12) among the AI applications. This was followed by Google Gemini (f=10), Microsoft Copilot (f=9), homework assistance (f=8), Canva (f=3), daily life assistance (f=3), game design (f=3), and Duolingo (f=2). The findings reveal that prospective teachers primarily use AI applications for academic purposes (especially homework preparation and content creation). Moreover, they experience them across contexts such as daily life, digital design, and game development. In this context, direct quotes from the interviewed teacher candidates reflecting their experiences with artificial intelligence applications are presented below.

"I have used many AI applications. I frequently used some of them, such as Gemini and ChatGPT, to help with research and project assignments." (A1).

"I used applications like ChatGPT, Duolingo, Copilot, and Gemini more often. I used them because I took an AI course. I used them because they helped me with the course, assignments, and daily life." (A3).

The findings regarding the answers given by prospective science teachers participating in the study to the question "What are your views on the integration of AI technologies into education and training processes (especially science education)?" are given in Table 3.

Table 9 Findings regarding the integration of artificial intelligence into education.

Theme	Codes	Participants	f
Integration of Artificial Intelligence into Science Education	Making topics concrete	A_2, A_3, A_4, A_5, A_7, A_8, A_9, A_{10}, A_{11}, A_{12}	10
	Providing an advantage	A_1, A_2, A_4, A_6, A_7, A_8, A_9, A_{11}, A_{12}	9
	Saving time	A_3, A_4, A_6, A_7, A_8, A_9, A_{10}, A_{12}	8
	Reducing the teacher's workload	A_2, A_5, A_8, A_{10}, A_{11}, A_{12}	6
	Individualized instruction	A_2, A_4, A_7, A_9, A_{12}	5
	Instant feedback	A_5, A_{10}, A_{11}, A_{12}	4
	Accessing different information	A_1, A_3, A_6, A_7	4
	Information insecurity	A_1, A_8, A_{12}	3

Using from a young age	A_5, A_{10}	2

When Table 3 is examined, prospective teachers' opinions on the integration of artificial intelligence into education are grouped into distinct codes. These codes, respectively, make topics concrete (f=10), provide an advantage (f=9), save time (f=8), and reduce the teacher's workload (f=4). Furthermore, the codes for providing individualized instruction (f=5) and instant feedback (f=4) indicate that candidates view artificial intelligence as a system that considers student differences and supports the learning process in real time. However, the code for accessing diverse information (f=4) reveals that artificial intelligence is seen as a source that diversifies access to information. On the other hand, the code for information unreliability (f=3) indicates that candidates have reservations about the accuracy and reliability of the content. The code for using it from a young age (f=1) reflects a limited but noteworthy view on the integration of artificial intelligence applications into early childhood education. In this context, excerpts from the opinions of some prospective teachers interviewed are presented below.

"I find the integration of artificial intelligence into education advantageous in terms of making subjects more concrete. With technological advances, the use of these tools has become somewhat necessary. Science education relies on experimentation and observation. I think artificial intelligence can provide convenience in situations where observation is difficult." (A8)

"I think it is good because it allows for instant feedback and can support the teacher. In science education, it can quickly provide support and facilitate lesson delivery. By making abstract concepts concrete, it can reduce the teacher's workload." (A10)

The findings regarding the answers given by prospective science teachers participating in the study to the question, "Do you plan to use AI-based applications in your professional life? If so, could you describe in which areas and how you plan to use them?" are given in Table 4.

Table 10 Views on the future use of artificial intelligence in education.

Theme	Codes	Participants	f
Using Artificial Intelligence in Teaching Processes	I think I will use it	A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_7, A_8, A_9, A_{10}, A_{11}, A_{12}	11
	Making topics concrete	A_1, A_2, A_4, A_5, A_7, A_8, A_9, A_{10}, A_{11}, A_{12}	10
	Creating animations	A_2, A_4, A_5, A_7, A_8, A_{10}, A_{12}	7
	Preparing slides	A_4, A_7, A_8, A_9, A_{10}, A_{12}	6
	Creating diagrams	A_2, A_5, A_7, A_9, A_{12}	5
	Providing background information	A_3, A_5, A_7, A_{11}	4
	Experiment simulations	AA_7, A_{11}, A_{12}	4
	Creating games	A_1, A_4, A_{11}	3
	Educational information network	A_9	1
	I am undecided	A_6	1

When Table 4 is examined, it is seen that prospective science teachers expressed their opinions with codes such as "I think I will use artificial intelligence in my professional life" (f=11), "making topics concrete" (f=10), "creating animations" (f=7), "preparing slides" (f=6), "creating diagrams" (f=5), and "providing prior knowledge" (f=4). In addition, the codes were determined, such as "experiment simulations" (f=4) and "educational information network" (f=1). One of the striking findings is that a participating prospective teacher expressed

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

uncertainty about the use of artificial intelligence in education. Some of the opinions of the participating prospective teachers on this subject are given below:

"I am considering using artificial intelligence in my lessons. As I will be a science teacher, my first choice for presenting the topics to make them more concrete would definitely be Canva, due to its ease of use. I would also use Copilot more for creating visuals. I would also use EBA content." (A9).

"I am undecided about using artificial intelligence. It did not exist until now, and I cannot pretend it does not exist now, but the dependency aspect worries me. I am also planning how I can use it more effectively in my lessons, taking into account students' cognitive differences. We do not know what the future holds." (A6)

Discussion and Conclusion

Research findings indicate that prospective teachers' perceptions of artificial intelligence are shaped within a multi-layered structure encompassing technical, educational, and ethical dimensions. The fact that candidates most frequently define artificial intelligence as a human-like thinking system and a machine learning-based structure reveals that they primarily position the concept within a cognitive and technical framework. However, the evaluation of artificial intelligence as a tool for individualized learning and a technology that facilitates teaching indicates a growing awareness of pedagogical integration (Çam et al., 2021). The concentration of positive perceptions around the discourse of innovation and inevitable transformation in education suggests that prospective teachers strongly embrace technological change. Furthermore, opinions regarding the possibility of artificial intelligence replacing teachers reflect uncertainties about the transformation of professional roles (Dağdelen et al., 2025). Conversely, risk-based codes such as dependency, ethical issues, and the risk of making teachers lazy reveal that candidates have developed a critical perspective. In this context, the findings suggest that teacher education should address not only the technical knowledge of artificial intelligence but also its educational and ethical dimensions holistically. Consequently, it was determined that prospective teachers' perceptions of artificial intelligence encompass both innovative and transformative potential, as well as ethical and professional concerns.

All prospective science teachers participating in the study reported using AI-based applications during their undergraduate education. This finding indicates that these technologies have become widespread and accessible tools in teacher training. The fact that all participants used ChatGPT indicates that generative AI tools have become central to academic processes. Similarly, the frequent mention of tools such as Google Gemini and Microsoft Copilot indicates that prospective teachers interact with diverse AI ecosystems. However, the fact that AI applications were most intensively used for homework preparation and content creation indicates that these technologies are primarily positioned as academic support tools. On the other hand, the mention of applications like Canva and Duolingo shows that their use is not limited to academic production; it also extends to different contexts such as daily life, design, and personal development. In conclusion, prospective teachers actively and comprehensively engage with AI applications; however, these experiences are predominantly focused on facilitating academic tasks. The findings of this study largely coincide with the literature on the use of artificial intelligence (Bayram & Çelik, 2023; Çelik, 2025).

Research findings indicate that prospective teachers largely evaluate the integration of artificial intelligence into education in the context of its contribution to the teaching process.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Specifically, codes such as making topics more concrete, saving time, and reducing the teacher's workload reveal that artificial intelligence is perceived as a tool that supports the teaching process and increases efficiency (Eriçok et al., 2024). Furthermore, the emphasis on individualized instruction and immediate feedback indicates that prospective teachers have developed an awareness of learning environments that account for student differences. On the other hand, concerns about information reliability reveal a critical, cautious approach to the use of artificial intelligence. In this context, the findings show that while prospective teachers see artificial intelligence as functional from an educational perspective, they believe that caution should be exercised regarding content accuracy and ethical use (Topcubaşı, 2025). In conclusion, prospective teachers largely stated that, in its integration into education, artificial intelligence is a tool that supports teaching, facilitates learning, and increases efficiency. However, they emphasized that they have certain reservations about the reliability of the information.

The findings reveal that the vast majority of prospective science teachers plan to use artificial intelligence in their professional lives and view this technology particularly as a tool for making teaching more concrete. The prominence of code for making topics concrete, creating animations, and simulating experiments shows that artificial intelligence is associated with visualization and modeling functions, consistent with the nature of science teaching (Hündür, 2025). In addition, expressions such as preparing slides, creating diagrams, and providing background information indicate that artificial intelligence is seen as a supportive tool in lesson planning and content production. The limited emphasis on the Educational Information Network suggests that the perception regarding integration with existing digital platforms is not yet strong. The fact that only one candidate expressed an undecided opinion shows that although the general trend is positive, cautious approaches also persist. In this context, it has been concluded that prospective science teachers evaluate artificial intelligence primarily as a technology that makes teaching more concrete, visualizes it, and supports lesson preparation. Therefore, it can be said that the candidates are willing to use artificial intelligence tools in their professional lives actively. Based on the research findings, the following recommendations can be made:

It is recommended that mandatory or elective courses aimed at improving AI literacy be added to teacher training programs. These courses should address not only the technical aspects of AI but also its integration into education, classroom applications, and its use in assessment processes. This would support prospective teachers in using AI consciously, critically, and effectively.

The research revealed that prospective teachers have ethical concerns. Therefore, prospective teachers should be instilled with a sense of responsibility in AI-assisted content production. Furthermore, awareness should be increased regarding issues such as access to reliable information, data privacy, and addiction risks.

It is recommended that practical workshops be organized to encourage prospective teachers to use AI not only for homework assignments, but also for pedagogical purposes such as developing instructional designs, creating individualized learning environments, and providing student feedback.

References

Akdeniz, M., & Özdinç, F. (2021). Eğitimde yapay zekâ konusunda Türkiye adresli çalışmaların incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 912–932.

Bakırcı, H., Arslan, Z. A., & Demiral, Ü. (2024). Fen ve matematik öğretmenleri gözünden öğretmenlik meslek kanunu. *Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi,* 7(3), 198–213.

Bayraktar, B., Gülderen , S., Akça, S., & Serin, E. (2023). Yapay zekâ teknolojilerinin eğitimde kullanımına yönelik öğretmen görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi*, *3*(11), 2012-2030.

Bayram, K., & Çelik, H. (2023). Yapay zekâ konusunda muhakeme ve girişimcilik becerileriyle bütünleştirilmiş sosyo-bilim etkinliği: Fen bilgisi öğretmen adaylarının görüşleri. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi,* 11 (1), 41–78. https://doi.org/10.56423/fbod.1241946.

Çam, M. B., Çelik, N. C., Güntepe, E. T., & Durukan, Ü. G. (2021). Öğretmen adaylarının yapay zekâ teknolojileri ile ilgili farkındalıklarının belirlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(48), 263–285.

Çelik, T. (2025). Examination of pre-service teachers' use of artificial ıntelligence. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences, 15*(2), 672–713. https://doi.org/10.17984/adyuebd.1754343

Çepni S. (2021). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş.* Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Dağdelen, E., Güngör, H., & Ünal, İ. (2025). Fen bilgisi öğretmen adaylarının yapay zekâ okuryazarlığı: Farklı değişkenler açısından bir inceleme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*(3), 2211–2244. https://doi.org/10.17679/inuefd.1650862

Eriçok, B., Karataş, F., & Yüce, E. (2024). Öğretmen adaylarının yapay zekaya (YZ) ilişkin metafor algıları. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 7*(2), 607–630. https://doi.org/10.33400/kuje.1511500

Güzey, C., Çakır , O., Athar, M. H., Yurdaöz, E., & Saad, S. (2023). Eğitimde yapay zekâ konusunda yapılmış araştırmaların içerik analizi. *Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dergisi,* 5(1), 66–77.

Haug, C. & Drazen, J. M. (2023). Artificial intelligence and machine learning in clinical medicine, 2023. *New England Journal of Medicine, 388*(13), 1201–1208.

Hündür, T. (2025). *Fen bilgisi eğitiminde yapay zekâya dayalı chatbotların uygulanması ve değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ordu Üniversitesi.

Kaleli, A., & Özdemir, C. (2025). Yapay zekâ destekli dil öğretiminde yeni bir yaklaşım: Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yapay zekâ uygulamaları. *International Journal of Social Sciences and Academic Research,* 2(3), 77–91.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook* (2nd edition). Sage Publications.

Öztemel, E. (2020). Yapay zekâ ve insanlığın geleceği. M. Şeker, Y. Bulduklu, C. Korkut, & M. Doğrul (Eds), *Bilişim teknolojileri ve iletişim: Birey ve toplum güvenliği* içinde (ss. 75–91). Türkiye Bilimler Akademisi.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice.* Sage Publications

Topcubaşı, T. (2025). Sınıf öğretmeni adaylarının yapay zekânın eğitim ortamlarında kullanımına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi,* 6(2), 43–55.

Uğur, S., & Usta, İ. (2025). Yapay zekânın eğitimde kullanımı ile ilgili Türkiye'de yapılan lisansüstü tezlerin bibliyografik analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14*(1), 143-163.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Yazıcı, S. Ç., & Erkoç, M. (2024). Kimya, fizik, biyoloji ve fen bilimleri öğretmenlerinin yapay zekâ kullanımına yönelik görüş ve tutumlarının teknoloji kabul modeline göre analizi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15*(2), 1606–1641.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

IMPACT OF THE VIETNAM WAR ON SOCIAL STRUCTURES AND CULTURE

Assoc. Prof. Dr. Nguyen Thi Huong, Le Minh Quang, Bui Van Linh
Department of Sociology, University of Social Sciences and Humanities, Ho Chi Minh City, Vietnam

ABSTRACT
This paper explores the long-term impact of the Vietnam War on social structures and cultural practices in both urban and rural contexts. Moving beyond military and diplomatic histories, the study focuses on transformations in family relations, gender roles, generational identities, and collective memory from the 1960s to the present. Drawing on oral histories, ethnographic fieldwork, and analysis of films, literature, and popular music, the research documents how war-time displacement, mass mobilization, and loss reshaped everyday life. The paper highlights changes in women's participation in the labor force and political organizations, as well as the tensions that emerged when many were expected to return to traditional roles after the conflict. It also examines the experiences of veterans and their families, including issues of trauma, disability, and social reintegration. At the cultural level, the study analyzes competing narratives of heroism, victimhood, and reconciliation expressed in official commemorations and grassroots memory practices. The authors argue that the Vietnam War produced a fragmented memory landscape, where state narratives of sacrifice coexist with more ambivalent or critical accounts transmitted within families and diasporic communities. These layered memories continue to influence contemporary debates on patriotism, development, and international relations.

Key words: Vietnam War, social structure, cultural change, memory, gender roles

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYSIS OF CONFUCIANISM IN SHAPING VIETNAMESE POLITICAL IDEOLOGY

Prof. Dr. Tran Van Hoa, Dr. Hoang Thi Mai
Faculty of Political Science, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

ABSTRACT
This paper analyzes the enduring influence of Confucianism on Vietnamese political ideology from the imperial era to the socialist present. While Marxism–Leninism and Hồ Chí Minh Thought are officially recognized as guiding doctrines of the modern state, the study argues that Confucian concepts continue to shape understandings of authority, merit, and moral governance. Through textual analysis of classical Confucian writings, imperial edicts, and contemporary party documents, the research identifies continuities in notions of hierarchical harmony, filial obedience, and the exemplary role of virtuous leaders. The paper examines how imperial examination traditions and scholar-official culture laid foundations for later bureaucratic practices, including emphasis on education, moral rectitude, and centralized control. It then explores how modern leaders selectively appropriate Confucian values—such as communal solidarity and emphasis on education—to legitimize development policies and social discipline, while downplaying elements that conflict with gender equality or participatory governance. Interviews with academics and students reveal mixed perceptions: some view Confucianism as a valuable cultural resource promoting social cohesion, whereas others criticize its patriarchal and authoritarian legacies. The article concludes that Vietnamese political ideology is best understood as a layered formation in which Confucian ethics, revolutionary discourse, and global governance norms interact, sometimes reinforcing each other and sometimes generating tension. Recognizing these layers is crucial for analyzing current debates on political reform and civic responsibility.

Key words: Confucianism, political ideology, Vietnam, governance, political culture

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

BİLGİ İŞLEMSEL DÜŞÜNMEYE YER VEREN DOKTORA TEZLERİNİN İNCELENMESİ (2018-2025)

INVESTIGATION OF PhD THESES INCLUDING COMPUTATIONAL THINKING BETWEEN 2018-2025

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahmet Buğra ÖZMEN[1]

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 20259426008@cumhuriyet.edu.tr- 0009-0006-5090-2266

Prof. Dr., ŞENEL ELALDI[2]

[2]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, selaldi@cumhuriyet.edu.tr-0000-0003 0780-4207

ÖZET

Bu çalışma ile 2018-2025 yıllarını kapsayan ve Türkiye'de yayımlanmış olan, bilgi işlemsel düşünme becerilerini ele alan doktora tezlerinin künye bilgileri, eğilimleri ve çalışma sonuçlarının betimsel içerik analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, "bilgi işlemsel düşünme", "algoritmik düşünme becerisi", "bilgi işlemsel düşünme ve eğitim" gibi anahtar sözcükleri kullanılarak yapılan tarama sonucunda ulaşılan ulusal alanda yayımlanmış doktora tezleri (n=36) araştırmaya dahil edilmiştir. Albayrak tarafından geliştirilen "yayın sınıflama formu" araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılmış ve elde edilen verilerin frekans ve yüzde hesaplamaları tablolar halinde gösterilmiştir. Ortaya çıkan bulgulara göre sayfa sayısı aralığı en çok 151-250 sayfa bandında toplandığı; en çok tezin (n=8) 2025 yılında yayımlandığı; konu alanı kapsamında STEM ve Disiplinlerarası Yaklaşımın (n=8) ön planda olduğu; araştırma deseni olarak en çok karma desen (n=27) kullanıldığı; enstitü bazında en çok eğitim bilimleri enstitüsünde (n=22); anabilim dalı olarak en çok (n=12) Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi ABD'da; üniversite kapsamında ise en çok tezin (n=5) Gazi Üniversitesi bünyesinde yapıldığı ortaya çıkmıştır. Bilgi işlemsel düşünmeyi ele alan farklı çalışmaların da incelenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi işlemsel düşünme, Doktora tezleri, Betimsel içerik analizi

ABSTRACT

This study aims to examine the bibliographic information, trends, and results of PhD theses on computational thinking skills published in Turkiye between 2018 and 2025 using descriptive content analysis. Therefore, 36 PhD theses published in the national area and retrieved through a search utilizing keywords such as "computational thinking," "algorithmic thinking skills," and "computational thinking and education" were included in the research. The "publication classification form" developed by Albayrak was used as a data collection tool, and the frequency and percentage calculations of the obtained data were presented in tables. According to the findings, the page count range was mainly concentrated between 151-250 pages; the highest number of theses (n=8) were published in 2025; STEM and Interdisciplinary

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Approaches (n=8) were prominent within the subject area; and the most frequently used research design was mixed-methods (n=27). The study also revealed that the Institute of Educational Sciences completed the most theses (n=22) at the institute level, the Department of Computer and Instructional Technologies Education completed the most theses (n=12) at the department level, and Gazi University completed the most theses (n=5) at the university level. It is recommended that other studies addressing computational thinking also be examined.

Keywords: Computational thinking, PhD theses, Descriptive content analysis

1. GİRİŞ

Bilgi işlemsel düşünme (BİD), genel anlamda bir problem çözme biçimi olarak tanımlanabilir (Grover & Pea 2013). Ancak, bu yaklaşım, bilgisayar bilimlerinin temel öğelerini insan zihninin problem çözme mekanizmalarına dahil etmesi bakımından ayrışmaktadır. Genel olarak bilgisayar biliminin kavramlarından faydalanarak problem çözme, sistem tasarlama ve insan davranışlarını anlama olarak ifade edilmektedir (Alsancak Sırakaya, 2019; Lu & Fletcher 2009). Başka bir tanımda BİD'in teknoloji ve düşünceyi bir araya getiren özelliğine vurgu yapılarak, bilgisayar biliminin temel ilkelerine dayanarak problem çözme, sistem tasarlama ve insan davranışlarını anlamanın bir yolu olduğuna vurgu yapılmıştır (Jacobs & Alcock, 2017; Üzümcü & Bay, 2018; Wing, 2008). Uluslararası Eğitim Teknolojileri Topluluğu (ISTE) bu kavramı, teknoloji ile düşünce bütünleştirerek güçlendiren bir problem çözme yöntemi olarak tanımlamaktadır (akt., Alsancak Sırakaya, 2019). BİD'nin özü, büyük problemleri otomatik çözümlere uygun hale getirmek, daha küçük problemlere bölmektir (National Research Council [NRC], 2010; Neuman & Dion, 2021). Kaya, Korkmaz ve Çakır (2020) analitik düşüncenin bir türü olarak bu düşünce tarzının, bilgisayarların hesaplama yeteneklerini insanların zekâ düzeyiyle birleştirmeyi amaçladığını belirtmişlerdir. BİD ayrıca indirgeme ve dönüşüm yoluyla zor problemlerin yeniden formüle edilmesini, belirsizlik durumunda planlamayı, öğrenmeyi ve zamanlamayı da içermektedir (NRC, 2010).

Bu kavramın kökenlerine bakıldığında, ilk örneklerinin Seymour Papert'in Mindstorm (1980) isimli eserinde yer aldığı görülmektedir (akt., Neuman & Dion, 2021). Papert, çocukların bilgisayar ile etkileşim kurmayı öğrenmelerinin, diğer öğrenim yöntemlerini de değiştireceğini ve ilerleteceğini savunmuştur (Üzümcü & Bay, 2018). Kavramın günümüzdeki popülaritesini kazanmasında ise Jeannette Wing'in 2006'daki "Computational Thinking" başlıklı makalesi önemli bir rol oynamıştır (Gülbahar vd., 2019; Neuman & Dion, 2021).

BİD'in özellikle 21. yüzyılın karmaşık problemlerini çözmek için önemli bir düşünme aracı olduğu belirtilmektedir (Grover & Pea 2013; NRC,2010; Oluk, Korkmaz & Oluk, 2018). Bu süreçte öğrencilerin doğrudan karmaşık kodlar yazması yerine, NRC raporunda önerilen 'Kullan-Değiştir-Yarat' (Use-Modify-Create) döngüsünün izlenmesi etkili bir pedagojik yaklaşımdır (NRC,2010). Bu modele göre öğrenciler önce mevcut bir projeyi kullanır, sonra parametrelerini değiştirerek yapıyı keşfeder ve en son kendi özgün çözümlerini yaratırlar (Whitney &Taylor 2018). BİD'i daha iyi anlayabilmek için onun bileşenlerini incelemek gerekmektedir. Bu bileşenler, zihinsel süreçlerin işleyişini gösteren temel öğelerdir (NRC,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2010). NRC raporunda bu temel bileşenler; "soyutlama, algoritma oluşturma, otomasyon, veri toplama, veri analiz etme, veri sunma, ayrıştırma, eş zamanlı işlemler yapma, örüntü tanıma, örüntü genelleştirme ve modellemeyi değerlendirme ve hata ayıklama" olarak yer almaktadır (Gülbahar vd. , 2019; NRC, 2010; Wolf, 2015). En yaygın ve temel olarak kabul edilen bileşenler aşağıda yer almaktadır:

Soyutlama (Abstraction)

Problemi çözmek için gerekli olan bilgilere odaklanarak gereksiz ayrıntıları ortadan kaldırma sürecidir. Soyutlama, problemin çözümü için kritik bilgiye odaklanmayı ve bu bilgiyi tanımlamayı sağlar. Alakalı olmayan bilgilerin kapsam dışında bırakılması da bu süreçle gerçekleşir (Gülbahar vd., 2019; NRC, 2010). Wing'e (2016) göre, bilgi işlemsel düşünmenin özü soyutlamadır.

Algoritma oluşturma (Algorithmic Design)

Bir problemin çözümü için adım adım kılavuzlar oluşturma işlemidir. Algoritma tasarımı, bir problemi çözmek için gerekli olan adımların sıralanması ve tasarlanması olarak tanımlanabilir (Gülbahar vd., 2019; NRC, 2010). Algoritmik düşünce, yalnızca programlama için değil, gündelik yaşamda planlama yaparken de gereklidir bu yüzden eylemlerin belirli bir sırada düzenlenmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Alsancak Sırakaya, 2019; NRC, 2010).

Ayrıştırma (Decomposition)

Karmaşık bir sorunu daha basit ve yönetilebilir parçalara ayırma sürecidir (Wing, 2008, 2016). Ayrıştırma, verileri, işlemleri veya problemleri daha küçük parçalara bölme ve bu şekilde problemi çözme veya belirli bir hedefe ulaşma olarak tanımlanabilir (Gülbahar vd., 2019; NRC, 2010). Bu süreç, karmaşık sorunların çözümünü kolaylaştırır. Örneğin çözülemeyen karmaşık problemlerde yaşanan başarısızlığın, problemin yeterince ayrılmamasından kaynaklandığı söylenebilir (NRC, 2010; Üzümcü & Bay, 2018).

Örüntü Tanıma (Pattern Recognition)

Veriler arasında bulunan ortak noktaları ve tekrarlayan unsurları tanıma yeteneğidir (Neuman & Dion,2021). Örüntü tanıma; belirli bir veri kümesinde benzerlikleri, farklılıkları, kalıpları veya kuralları tanımlama olarak tanımlanabilir (Gülbahar vd., 2019; NRC, 2010).

Değerlendirme ve Hata Ayıklama (Evaluation and Debugging)

Çözüm sürecinin gözden geçirilmesi ve hataların düzeltilmesidir (Neuman & Dion,2021). Programlama alanında önemli bir yere sahip olan hata ayıklama, yeni kod yazmanın ötesinde bir anlayış gerektirmektedir (NRC, 2010; Üzümcü & Bay, 2018; Wing, 2008, 2016). Bu aşama, öğrencilerin "problem çözme sürecinde hatalarını nasıl düzelteceklerini biliyorum" şeklinde ifade ettikleri bir öz-yeterlik alanıdır (Gülbahar vd., 2019; NRC, 2010).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Teknolojinin hayatın her alanına entegre olduğu günümüzde, bireylerin sahip olması gereken yetkinlikler de dönüşüme uğramaktadır. Bu bağlamda; BID olarak adlandırılan bu yetenek, sadece bilgisayar bilimleri, mühendislik, matematik gibi alanlarda çalışanları değil, günümüzde dijital dünya ile etkileşimde bulunan herkes için önemli bir yetkinlik olarak değerlendirilmektedir (Gülbahar vd., 2019). Bu kavram sıklıkla sadece kodlama ile ilişkilendirilse de aslında zihinsel süreçleri kapsayan çok daha derin bir yapıya sahiptir. Nitekim alanyazında da belirtildiği üzere bu düşünme sorunları çözme, problemleri parçalarına ayırma, soyutlama yapma, algoritmik düşünme, genelleme sağlama ve örüntüleri tanıma gibi daha geniş bir yetenekten oluşan unsurlardan meydana gelmektedir (Sarı, 2021; Wing, 2028). Dolayısıyla bu becerinin kazandırılması, bireylerin gelecekteki konumları açısından hayati bir önem taşımaktadır; çünkü bilgisayarla düşünmek, geniş ve kapsamlı bir çerçeve sunduğu için yalnızca bilgisayar uzmanları için değil, herkes için önemli bir temel yetenektir. Bunun yanı sıra, bu becerinin yakın gelecekte herkesin kullanacağı temel yetenekler (okuma, yazma ve matematik gibi) arasında bulunacağı öngörülmektedir (Korkmaz vd. , 2015). Dolayısıyla eğitim sistemlerinin de bu vizyonla düzenlenmesi gerekmektedir ve öğretim programlarında vurgulandığı gibi; bilişim sektöründe her bireye teknolojiden faydalanma ve bilgi işleme yönelik düşünme yeteneği edinme imkânı sunulmalıdır (MEB, 2018).

Bu araştırmanın problem cümlesi; 2018-2025 yılları arasında Türkiye'de yayımlanmış olan, bilgi işlemsel düşünme becerilerini ele alan doktora tezlerinin bilgileri, eğilimleri ve çalışma sonuçlarının değerlendirilmesi nasıldır? şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın amacına ve temel araştırma sorusuna uygun olarak sırasıyla aşağıda yer alan alt problemlere cevaplar aranmıştır;

1. 2018-2025 yılları arasında bilgi işlemsel düşünme becerilerini ele alan doktora tezlerinin künye bilgisi dağılımı nasıldır?

2. Araştırma kapsamına alınan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?

3. Araştırma kapsamına alınan çalışmaların konu alanlarına ilişkin dağılımları nasıldır?

4. Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?

5. Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları nelerdir?

6. Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda yer alan örneklem büyüklüklerinin dağılımı nasıldır?

7. Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda kullanılan veri analizi yöntemleri nelerdir?

8. Araştırma kapsamına alınan çalışmaların enstitü/üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile 2018-2025 yıllarını kapsayan ve Türkiye'de yayımlanmış olan, bilgi işlemsel düşünme becerilerini ele alan doktora tezlerinin künye bilgileri, eğilimleri ve çalışma sonuçlarının betimsel içerik analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, 2018-2025 yılları arasında Türkiye'de yayımlanmış olan, bilgi işlemsel düşünme becerilerini ele alan doktora tezlerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi yöntemi, belli bir konu veya alandaki bağımsız nitel ve nicel araştırmaların detaylı bir biçimde gözden geçirilip sistematik hale getirilmesidir (Ültay, Akyurt & Ültay, 2021).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2018-2025 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "Bilgi işlemsel düşünme", "algoritmik düşünme becerisi", "bilgi işlemsel düşünme ve eğitim" gibi anahtar sözcükleri kullanılarak yapılan tarama sonucunda ulaşılan ulusal alanda yayımlanmış doktora tezleri (n=36) oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçsal örnekleme çeşitlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örnekleme metodunun ana prensibi, daha önceden belirlenmiş bir dizi kritere uyan durumların incelenmesidir. Burada bahsedilen kıstas ya da kıstaslar, araştırmacı tarafından geliştirilebilir veya mevcut bir ölçüt listesinden yararlanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Araştırma kapsamında dâhil edilme ölçüt/kriterleri ve taranan çalışma sayıları Moher, Liberati, Tetzlaff ve Altman (2009) tarafından geliştirilen Prisma Akış Diyagramı'nda (Bkz. Görsel 1) gösterilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

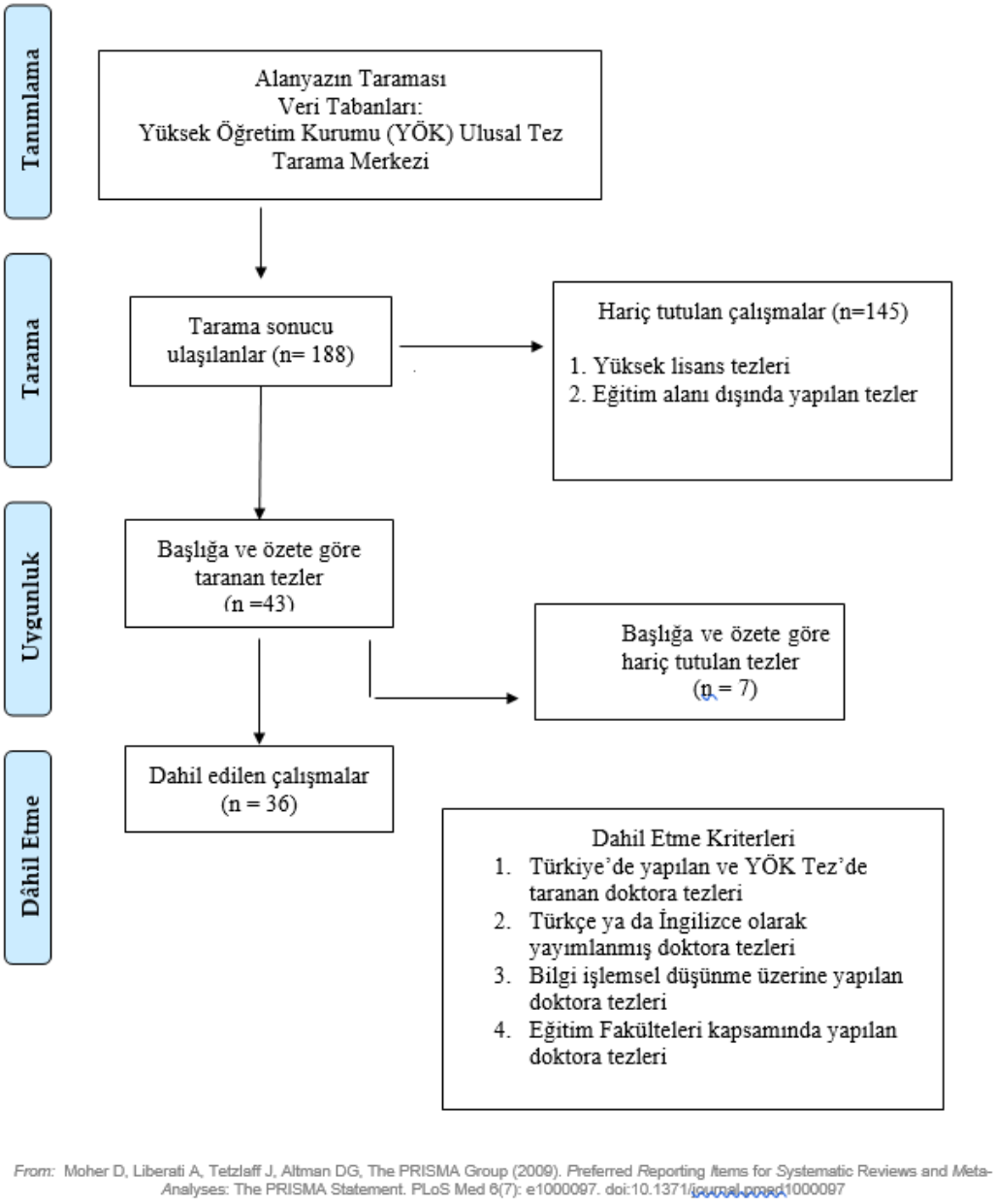

Görsel 1. Prisma Akış Diyagramı

İlk taramada, araştırmacılar tarafından belirlenen ve Görsel 1'de de yer alan dâhil etme kriterleri kapsamında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından belirlenen anahtar kelimeler kullanılarak 188 çalışmaya ulaşılmıştır. Eğitim alanı dışındaki tezler ve yüksek lisans tezleri (n=145) elenmiş ve kalan 43 çalışma başlıkları ve özetleri temel alınarak ikinci aşamada yeniden değerlendirilmiştir. Araştırmacılar tarafından belirlenen dâhil etme kriterleri kapsamında yer almayan tezler, ilgisiz konu başlıkları ya da özetler nedeniyle de 7 çalışma daha elenmiştir. Kalan 36 çalışma ise uygunluk kriterlerine göre tekrar gözden geçirilmiş ve niteliksel bir değerlendirmeden sonra çalışma kapsamına alınmıştır.

2.3.Veri Toplama Aracı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çalışmada veri toplama aracı olarak Albayrak (2017) tarafından geliştirilen yayın sınıflama formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan bu form: tezlerin künyesi, yıllara göre dağılımı, konu alanlarına ilişkin dağılımı, kullanılan araştırma yöntemleri, kullanılan veri toplama araçları, örneklem/çalışma grupları dağılımları, kullanılan veri analizi yöntemleri ve enstitü/üniversitelere göre dağılımı içermektedir.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırmaya dahil edilen çalışmaların (n=36) frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmış ve tablolar kullanılarak ifade edilmiştir.

3. BULGULAR

Bilgi işlemsel düşünme konusunu ele alan 2018-2025 yılları arasında yayımlanmış ve araştırmanın dahil etme kriterlerine uygun olan doktora tezlerinin (n=36) çeşitli niteliklerine ilişkin dağılımları araştırmanın alt problemleri doğrultusunda aşağıda yer almaktadır.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular Araştırmanın birinci alt problemi *"2018-2025 yılları arasında bilgi işlemsel düşünme becerilerini ele alan doktora tezlerinin künye bilgisi dağılımı nasıldır?"* şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren tezlerin künye bilgileri (yayın dili, sayfa sayıları) Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. **Künye Bilgisine Ait Bulgular**

Künye bilgisi			**F**	**%**
Yayın Dili	Türkçe		35	97,22
	İngilizce		1	2,78
		TOPLAM	36	100
Sayfa Sayıları	100-150		1	2,78
	151-200		13	36,11
	201-250		9	25
	251-300		7	19,44
	301-350		1	2,78
	351ve üzeri		5	13,89
			36	100
		TOPLAM		

Çizelge 1 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan 36 çalışmanın yayın dili açısından dağılımında %97,22'sinin (n=35) Türkçe; %2,78'inin (n=1) ise İngilizce olarak yayımlandığı görülmektedir. Tezlerin sayfa sayısı bulguları incelenecek olursa; %2,78'inin (n=1) 100-150 sayfa aralığında; %36,11'inin (n=13) 151-200 sayfa aralığında; %25'inin (n=9) 201-250 sayfa aralığında; %19,44'ünün (n=7) 251-300 sayfa aralığında; %2,78'inin (n=1) 301-350 sayfa aralığında ve %13,89'unun (n=5) 351 ve üzeri sayfa aralığında olduğu görülmektedir. Yoğunluğun 151-250 sayfa bandında toplandığı söylenebilir.

2.5.İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi *"Araştırma kapsamına alınan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?"* şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren doktora tezlerinin yıllara göre dağılımının yüzde ve frekans değerleri Çizelge 2'de gösterilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 2. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	F	%
2018	3	8,33
2019	2	5,56
2020	6	16,67
2021	3	8,33
2022	4	11,11
2023	5	13,89
2024	5	13,89
2025	8	22,22
TOPLAM	36	100

Çizelge 2 incelendiğinde, çalışmaların yıllara göre dağılımı şu şekildedir: 2018 yılında %8,33 (n=3), 2019 yılında %5,56 (n=2), 2020 yılında %16,67 (n=6), 2021 yılında %8,33 (n=3), 2022 yılında %11,11 (n=4), 2023 yılında %13,89 (n=5), 2024 yılında %13,89 (n=5) ve 2025 yılında %22,22 (n=8) oranında çalışma yapıldığı görülmektedir. Özellikle 2025 yılında çalışma sayısında belirgin bir artış olduğu dikkat çekmektedir.

2.6.Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi *"Araştırma kapsamına alınan çalışmaların konu alanlarına ilişkin dağılımları nasıldır?"* şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren doktora tezlerinin konu alanlarına göre dağılımının yüzde ve frekans değerleri Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Tezlerin Konu Alanlarına İlişkin Bulgular

Konu Alanları	F	%
Okul Öncesi Dönem	6	16,67
Özel Gruplar (Özel Eğitim, Üstün Yetenek, Yabancı Dil)	5	13,89
STEM ve Disiplinler Arası Yaklaşım	8	22,22
Öğretmen ve Öğretmen Adayı Eğitimi	5	13,89
Blok Tabanlı Kodlama ve Öğretim Yöntemleri	6	16,67
Bilgisayarsız ve Karşılaştırmalı Çalışmalar	4	11,11
Ölçme-Değerlendirme	2	5,56
TOPLAM	36	100

Çizelge 3 incelendiğinde, tezlerin konu alanları dağılımında en yüksek oranın %22,22 (n=8) ile STEM ve Disiplinler Arası Yaklaşım konusunda olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla %16,67 (n=6) ile Okul Öncesi Dönem; %16,67 (n=6) ile Blok Tabanlı Kodlama ve Öğretim Yöntemleri; %13,89 (n=5) ile Özel Gruplar (Özel Eğitim, Üstün Yetenek, Yabancı Dil); %13,89 (n=5) ile Öğretmen ve Öğretmen Adayı Eğitimi; %11,11 (n=4) ile Bilgisayarsız ve Karşılaştırmalı Çalışmalar ve %5,56 (n=2) ile Ölçme-Değerlendirme konularının takip ettiği görülmektedir.

2.7.Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt problemi *"Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?"* şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren doktora tezlerinin yıllara göre dağılımının yüzde ve frekans değerleri Çizelge 4 ve Çizelge 5'te gösterilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 4. Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri

Ana Kategori	Alt Kategori		F	%
NİCEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	Deneysel Araştırma Yöntemleri	Tam Deneysel	1	14,29
		Yarı Deneysel	5	71,43
	Deneysel Olmayan Araştırma Yöntemleri	Meta-Analiz	1	14,29
		TOPLAM	7	100
NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	Etkileşimli	Örnek Olay/Durum	2	100
		TOPLAM	2	100

Çizelge 4 incelendiğinde, nicel araştırma yöntemleri kapsamında yapılan çalışmaların %71,43'ünün (n=5) Yarı Deneysel desen; %14,29'unun (n=1) Tam Deneysel desen ve %14,29'unun (n=1) Meta-Analiz deseniyle yürütüldüğü görülmektedir. Nitel araştırma yöntemleri açısından bakıldığında ise çalışmaların tamamının (%100, n=2) Örnek Olay/Durum deseni kullanılarak gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Çizelge 5. Tezlerde Kullanılan Karma Araştırma Yöntemleri

Ana Kategori	Alt Kategori	F	%
Karma Araştırma Yöntemleri	Gömülü Desen	8	29,63
	Paralel Desen	1	3,70
	Tasarım Tabanlı Araştırma	9	33,33
	Keşfedici Ardışık Desen	1	3,70
	Çoklu Yöntem (Multi-Method)	1	3,70
	Sıralı Betimsel Desen	1	3,70
	Açımlayıcı Sıralı Karma Desen	1	3,70
	Kısmen Karma Sıralı Baskın Statülü Tasarım	1	3,70
	Sıralı Karma Desen	1	3,70
	İç İçe karma Desen	2	7,41
	Sıralı Açıklayıcı Karma Yöntem	1	3,70
	TOPLAM	27	100

Çizelge 5'te ise karma yöntem kullanan çalışmaların desen dağılımında; %33,33 (n=9) ile Tasarım Tabanlı Araştırma deseninin ilk sırada yer aldığı, bunu %29,63 (n=8) ile Gömülü Desenin takip ettiği görülmektedir. Diğer desenler incelendiğinde; %7,41'inin (n=2) İç İçe Karma Desen olduğu; Paralel Desen, Keşfedici Ardışık Desen, Çoklu Yöntem, Sıralı Betimsel Desen, Açımlayıcı Sıralı Karma Desen, Kısmen Karma Sıralı Baskın Statülü Tasarım, Sıralı Karma Desen ve Sıralı Açıklayıcı Karma Yöntem desenlerinin her birinin ise %3,70 (n=1) oranında tercih edildiği görülmektedir.

2.8. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt problemi *"Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda kullanılan veri toplama araçları nelerdir?"* şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

araştırma kapsamına giren doktora tezlerinin yıllara göre dağılımının yüzde ve frekans değerleri Çizelge 6 ve Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 6. Tezlerde Kullanılan Nitel Boyutlu Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

			F	%
NİTEL BOYUTLU VERİ TOPLAMA ARAÇLAR	GÖZLEM	Katılımcı	12	23,08
	GÖRÜŞME FORMU	Yarı Yapılandırılmış	17	32,69
		Odak Grup	7	13,46
	TUTUM/ALGI KİŞİLİK/YETENEK TESTLERİ	Açık Uçlu	1	1,92
		Çoktan Seçmeli	0	0
		Diğer	0	0
	DÖKÜMANLAR	Doküman İnceleme	14	26,92
	DİĞER	Diğer	1	1,92
		TOPLAM	52	100

Çizelge 6 incelendiğinde, nitel veri toplama araçları dağılımında %32,69 (n=17) ile Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formunun en çok kullanılan araç olduğu görülmektedir. Diğer araçların kullanım oranları ise sırasıyla; %26,92 (n=14) Doküman İnceleme; %23,08 (n=12) Katılımcı Gözlem; %13,46 (n=7) Odak Grup Görüşmesi; %1,92 (n=1) Açık Uçlu Test ve %1,92 (n=1) Diğer araçlar şeklindedir.

Çizelge 7. Tezlerde Kullanılan Nicel Boyutlu Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bulgular

			F	%
NİCEL VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	GÖZLEM BAŞARI TESTLERİ		12	14,81
	TUTUM/ALGI KİŞİLİK/YETENEK TESTLERİ		33	40,74
	ANKET ÖLÇEK		24	29,63
	DİĞER	Kişisel Bilgi Formu	11	13,58
		Diğer	1	1,23
		TOPLAM	81	100

Çizelge 7 incelendiğinde, araştırmalarda kullanılan nicel veri toplama araçları arasında en sık tercih edilenin %40,74 (n=33) ile Tutum/Algı/Kişilik/Yetenek Testleri olduğu görülmektedir. Bunu %29,63 (n=24) ile Anket/Ölçek; %14,81 (n=12) ile Gözlem/Başarı Testleri; %13,58 (n=11) ile Kişisel Bilgi Formu ve %1,23 (n=1) ile diğer araçların izlediği tespit edilmiştir

2.9.Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt problemi *"Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda yer alan örneklem büyüklüklerinin dağılımı nasıldır?"* şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren doktora tezlerinin yıllara göre dağılımının yüzde ve frekans değerleri Çizelge 8 'de gösterilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 8. Nitel ve Nicel Boyutlu Örneklem/Çalışma Gruplarının Büyüklüklerine İlişkin Bulgular

	Örneklem/Çalışma Grubu	F	%
NİTEL ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEM/ÇALIŞMA GRUPLARININ BÜYÜKLÜKLERİ	1-30 arası	9	37,50
	31-60 arası	15	62,50
	TOPLAM	24	100
NİCEL ÇALIŞMALARIN ÖRNEKLEM/ÇALIŞMA GRUPLARININ BÜYÜKLÜKLERİ	0-10 arası	3	8,57
	11-100 arası	24	68,57
	101-200 arası	5	14,29
	301-400 arası	2	5,71
	TOPLAM	35	100

Çizelge 8 incelendiğinde, örneklem büyüklükleri açısından nicel çalışmaların %68,57'sinin (n=24) 11-100 kişi aralığında; %14,29'unun (n=5) 101-200 kişi; %8,57'sinin (n=3) 0-10 kişi ve %5,71'inin (n=2) 301-400 kişi aralığında olduğu görülmektedir. Nitel çalışmalarda ise %62,50'sinin (n=15) 31-60 kişi aralığında; %37,50'sinin (n=9) ise 1-30 kişi aralığında toplandığı tespit edilmiştir.

2.10. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt problemi *"Araştırma kapsamına alınan çalışmalarda kullanılan veri analizi yöntemleri nelerdir?"* şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren doktora tezlerinin yıllara göre dağılımının yüzde ve frekans değerleri Çizelge 9'da gösterilmiştir.

Çizelge 9 incelendiğinde, nicel veri analizlerinde kestirimsel istatistiklerden Anova/Ancova (%15,18, n=17) ve T-testi (%13,39, n=15) yöntemlerinin; ayrıca Non-Parametrik Testlerin (%10,71, n=12) ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitel veri analizlerinde ise %19,64 (n=22) ile İçerik Analizi ve %13,39 (n=15) ile Nitel Betimsel Analiz yöntemlerinin baskın olduğu; Tümevarımsal Analizin ise %1,79 (n=2) oranında kullanıldığı saptanmıştır.

Çizelge 9. Tezlerde Kullanılan Veri Analizi Yöntemlerine İlişkin Bulgular

			F	%
NİTEL ÇALIŞMALARIN VERİ ANALİZİ		İçerik Analizi	22	19,64
		Nitel Betimsel Analiz	15	13,39
		Tümevarımsal Analiz	2	1,79
		Diğer	1	0,89
NİCEL BOYUTLU ÇALIŞMALARIN VERİ ANALİZİ	Betimsel	Frekans/Yüzde Tabloları	3	2,68
		Ortalama/Standart Sapma	8	7,14
		T-testi	15	13,39
	Kestirimsel	Korelasyon	3	2,68
		Anova/Ancova	17	15,18
		Manova/Mancova	5	4,46
		Regresyon	1	0,89

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

	Non-Parametrik Testler	12	10,71
	Diğer	8	7,14
	TOPLAM	112	100

2.11. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt problemi *"Araştırma kapsamına alınan çalışmaların enstitü/üniversitelere göre dağılımı nasıldır?"* şeklinde ifade edilmektedir. İlgili alt problem doğrultusunda araştırma kapsamına giren doktora tezlerinin yıllara göre dağılımının yüzde ve frekans değerleri Çizelge 10 ve Çizelge 11'de gösterilmiştir.

Çizelge 10. Tezlerin Bölüm/Ana Bilim Dallarına İlişkin Bulgular

		F	%
ANA BİLİM DALI	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi ABD	12	33,33
	Eğitim Bilimleri ABD	8	22,22
	Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi ABD	8	22,22
	İlköğretim ABD	2	5,56
	Temel Eğitim ABD	3	8,33
	Özel Eğitim ABD	1	2,78
	Türkiyat Araştırmaları ABD	1	2,78
	Okul Öncesi Eğitimi ABD	1	2,78
	TOPLAM	36	100
BÖLÜM / PROGRAM / BİLİM DALI	Eğitim Programları ve Öğretimi Programı	4	11,11
	Okul Öncesi Eğitimi Programı	6	16,67
	Fen Bilgisi Eğitimi Programı	6	16,67
	Eğitim Bilimleri Programı	3	8,33
	Eğitim Teknolojisi Program	1	2,78
	Özel Yetenekliler Eğitimi Programı	1	2,78
	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı	1	2,78
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programı	1	2,78
	Matematik Eğitimi Programı	1	2,78
	Enformatik Programı	1	2,78
	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Programı	11	30,56
	TOPLAM	36	100

Çizelge 10 incelendiğinde, tezlerin yürütüldüğü Ana Bilim Dalları arasında %33,33 (n=12) ile Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Ana Bilim Dalının ilk sırada olduğu görülmektedir. Program bazında bakıldığında ise Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Programı %30,56 (n=11) ile en yüksek paya sahiptir. Bunu %16,67'şer pay ile (n=6) Okul Öncesi Eğitimi ve Fen Bilgisi Eğitimi programları izlemektedir.

Çizelge 11. Tezlerin Enstitü/Üniversitelerine İlişkin Bulgular

		F	%
ÜNİVERSİTE	Atatürk Üniversitesi	2	5,56
	Gazi Üniversitesi	5	13,89
	Gaziantep Üniversitesi	2	5,56

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

	İstanbul Üniversitesi	2	5,56
	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	1	2,78
	Trabzon Üniversitesi	2	5,56
	Mersin Üniversitesi	2	5,56
	Hacettepe Üniversitesi	4	11,11
	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	2	5,56
	Çukurova Üniversitesi	2	5,56
	Marmara Üniversitesi	3	8,33
	Ankara Üniversitesi	2	5,56
	Yıldız Teknik Üniversitesi	2	5,56
	Akdeniz Üniversitesi	1	2,78
	Sakarya Üniversitesi	1	2,78
	Dokuz Eylül Üniversitesi	1	2,78
	Balıkesir Üniversitesi	1	2,78
	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	2,78
	TOPLAM	36	100
ENSTİTÜ	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	22	61,11
	Fen Bilimleri Enstitüsü	5	13,89
	Sosyal Bilimler Enstitüsü	4	11,11
	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	4	11,11
	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü	1	2,78
	TOPLAM	36	100

Çizelge 11'de görüldüğü gibi, tezlerin yapıldığı üniversiteler arasında %13,89 (n=5) ile Gazi Üniversitesi ilk sırada yer almaktadır. Bunu %11,11 (n=4) ile Hacettepe Üniversitesi; %8,33 (n=3) ile Marmara Üniversitesi takip etmektedir. Enstitü dağılımında ise çalışmaların %61,11'inin (n=22) Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirildiği; %13,89'unun (n=5) Fen Bilimleri Enstitüsü ve %11,11'inin (n=4) Sosyal Bilimler Enstitüsü ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde tamamlandığı görülmektedir.

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

BİD becerilerini ele alan 2018-2025 yıllarını kapsayan ve Türkiye'de yayımlanmış olan doktora tezlerden araştırmanın dâhil etme kriterlerine uygunluk gösteren çalışmaların (n=36) künye bilgileri, eğilimleri ve çalışma sonuçları betimsel içerik analizi yöntemi kapsamında incelenmiştir.

Çalışmaların künye bilgileri dağılımlarında sadece bir tezin (n= 1; %2,78) İngilizce olarak yayımlandığı; diğer tezlerin (n=35; %97,22) Türkçe yazılıp yayımlandığı görülmektedir. Çalışmaların sayfa sayısı dağılımları kapsamında en fazla çalışmanın 151-200 sayfa aralığında (n=13; %36,11); en az çalışmanın ise (n=1; %2,78) 100-150 sayfa ve 301-350 sayfa aralığında olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu bulgusuyla paralellik gösteren Öner (2019) tarafından yapılan çalışmada da eğitimde lisansüstü tezlerin eğilimleri incelenmiş ve en fazla tezlerin 101-200 sayfa sayısı arasında yazıldığı ortaya çıkmıştır. Yıllara göre dağılımda en çok çalışmanın

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

(n=8; %22,22) 2025 yılında; en az çalışmanın ise (n=2; %5,56) 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. Son yıllarda kodlama ve robotik kodlama derslerine programlarda ağırlık verilmesi bu alanlardaki çalışmalarda da artışa sebep olmaktadır (Top & Arabacıoğlu, 2021).Yang, Liu, ve Chen (2020) tarafından yapılan alanyazın taramasında, yıllara göre araştırma sayısında artış görülen en fazla çalışmanın programlama eğitimi ve robotik kodlama alanlarında yoğunlaştığı ortaya çıkarılmıştır. Konu alanı kapsamında en çok çalışma (n=8; %22,22) STEM uygulamaları ve disiplinlerarası yaklaşım kapsamında gerçekleştirilmiştir. Fen bilimleri (**S**cience), teknoloji (**T**echnology) mühendislik (**E**ngineering) ve matematik (**M**athematics) disiplinlerinin bütünleşik bir biçimde öğrenilmesine dayalı bir yaklaşım (Sanders, 2009) olan STEM eğitim yaklaşımının BID becerisini üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar alanyazında mevcuttur (örn. Çiftçi & Topçu, 2023; Karabulut- Coşkun, Bozdemir-Yüzbaşıoğlu, & Aşkın-Tekkol, 2022; Pewkam & Chamrat, 2022; Srisangngam & Dechsura, 2020). STEM etkinliklerinin çoğunlukla disiplinlerin bütünleştirilmesi kapsamında BİD becerilerinin de anlamlandırmasında etkili olduğu yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Çimentepe,2019; Karaşahin & Sarı, 2020; Pewkam & Chamrat, 2022).

Araştırma yöntemleri kapsamında en fazla karma desene (n=27; %75) yer verildiği görülmektedir. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre son 20 yıldır karma yöntem çalışmaları daha yaygın kullanılmaktadır. Benzer şekilde Sakallı ve Usta (2024), STEM eğitim yaklaşımının BID becerisi üzerine etkisi kapsamında yapılan çalışmaları sentezledikleri çalışmada hem Türkiye'de hem de yurtdışında karma yöntemin nicel yöntem ve nitel yönteme göre daha çok kullanıldığını ortaya çıkarmışlardır. Veri toplama araçları olarak en çok anket/ölçek ve görüşme formları kullanılarak veri toplandığı ortaya çıkmıştır. Araştırma kapsamına dahil edilen çalışmalar en çok karma yöntem kullanılan çalışmalar olduğu için nicel boyutta anket/ölçek kullanımının, nitel boyutta da görüşme formunun kullanımının sık kullanılan veri araçları olması da beklenen sonuçtur. Benzer şekilde, Ilıç, Haseski ve Tuğtekin (2018), en çok kullanılan veri toplama araçlarında ilk sırada ölçek/anket ve görüşme formları geldiğini ikinci sırada ise başarı testleri, gözlem yöntemlerinin yer aldığını belirtmişlerdir. Öte yandan Grover ve Pea (2013), BİD becerisi gibi karmaşık konularda birden çok veri toplama aracının kullanılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Alanyazında da eğitimde BİD üzerine yapılan çalışmaların değerlendirmesini kapsayan çalışmalarda da benzer sonuçlara rastlanılmaktadır (örn, Top & Arabacı; 2021; Sakallı & Usta, 2024). Örneklem büyüklükleri dağılımında en fazla 11-100 aralığında çalışmaların dağılım gösterdiği görülmektedir. Örnekleme kolay ulaşabilme ve analiz açısından uygunluk taşımasından dolayı bu aralığın tercih edilmesinin yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Veri analizi yöntemi olarak nicel çalışmalarda en çok Anova/Ancova ve t testi kullanılırken nitel çalışmalarda en çok içerik analizi kullanılmıştır. Bu doğrultuda Zhang & Nouri (2019) tarafından BID'ye yönelik yapılan çalışmaların sistematik incelemesine yer verilen çalışmada da benzer şekilde anova ve t-testinin sıklıkla tercih edilen veri analizi yöntemleri olduğu belirtilmektedir.

Çalışma kapsamında yer alan tezlerin en fazla bilgisayar ve öğretim teknolojileri programında (n=11) yapıldığı ortaya çıkmıştır. Alanyazında da BİD bağlamında en çok programlama ve bilgisayar bilimleri kapsamında yayınların yapıldığı ortaya çıkmıştır (örn., Tang, Yin, Lin, Hadad, & Zhai, 2020; Zhang & Nouri, 2019; Uzunboylu, Kınık, & Kanbul, 2017). Üniversite

kapsamında 18 farklı üniversitede tez çalışmalarına yer verilmiş; en fazla konu kapsamındaki tezlerin Gazi Üniversitesinde (n=5), ardından ise Hacettepe üniversitesinde (n=4) yapıldığı ortay çıkmıştır. Enstitü kapsamında ise en fazla tezin (n=22) Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde üretildiği ortaya çıkmıştır.

Araştırma sonucunda BID'nin eğitimde özellikle 21. yüzyılın karmaşık problemlerini çözmek için önemli bir yeni beceri olarak ele alınarak öğrencilere kazandırılması ve bu becerinin geliştirilmesinde multidisipliner bir yaklaşımın işe koşulması önem arz etmektedir. Bu çalışma kapsamında BID becerilerini ele alan doktora tezleri ele alınmıştır. Ancak BID'yi ele alan diğer akademik çalışmaların da incelenmesi önerilir. Bu araştırma kapsamında sadece yöktez veri tabanı işe koşulmuştur. Ancak hem yurt içi hem yurt dışı diğer veri tabanlarından da yararlanılarak çalışmaların çeşitliliğinin sağlanması önerilir. Çalışma bulgusu olarak özel eğitim kapsamında BİD'yi ele alan çalışmaların yetersizliği ortaya çıkmıştır. Alanyazına bu alanda katkı sağlamak için özel eğitimde BİD'yi ele alan çalışmalara daha fazla yer verilebilir. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak Albayrak (2017) tarafından geliştirilen yayın sınıflama formu kullanılarak veriler toplanmıştır. Farklı veri toplama araçlarına yer verilebilir ya da mevcut form üzerinde konu kapsamında ekleme/çıkarmalar yapılarak güncelleme sağlanabilir.

KAYNAKÇA

1. Albayrak, E. (2017). *Türkiye'deki matematik eğitimi alanında yayınlanan matematiksel model ve modelleme araştırmalarının betimsel içerik analizi* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
2. Alsancak Sırakaya, D. (2019). Programlama öğretiminin bilgi işlemsel düşünme becerisine etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 575-590.
3. Çiftçi, A., & Topçu, M. S. (2023). Improving early childhood pre-service teachers' computational thinking skills through the unplugged computational thinking integrated STEM approach. *Thinking Skills and Creativity*, 49, 101337. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101337
4. Çimentepe, E. (2019). *STEM etkinliklerinin akademik başarı, bilimsel süreç becerileri ve bilgisayarca düşünme becerilerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
5. Grover, S.,& Pea, R. (2013). Computational thinking in K–12: A review of the state of the field. *Educational Researcher,* 42 (1), 38–43.
6. Gülbahar, Y., Kert, S. B., & Kalelioğlu, F. (2019). Bilgi işlemsel düşünme becerisine yönelik öz yeterlik algısı ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education,* 10(1), 1-29.
7. Ilıç, U., Haseski, H. İ., & Tuğtekin, U. (2018). Publication trends over 10 years of computational thinking research. *Contemporary Educational Technology,* 9(2), 131-153. https://doi.org/10.30935/cet.414798
8. Jacobs, H.H., & Alcock. M. H. (2017). *Bold moves for schools: How we create remarkable learning environments.* Alexandria, VA: ASCD.
9. Karabulut Coşkun, B., Bozdemir Yüzbaşıoğlu, H., & Aşkın Tekkol, İ. (2022). Investigation of the effects of tinkercad based STEM implementations on

computational (computer) thinking skills and technology use 40 standards of teacher candidates. *Kastamonu Education Journal*, 30(4), 889-899. https://doi.org/10.24106/kefdergi. 1195676

10. Karaşahin, A., & Sarı, U. (2020). Fen eğitiminde bilgi işlemsel düşünme: Bir öğretim etkinliğinin değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Primary Education (TUJPED*), 5 (2), 194-218.
11. Kaya, M., Korkmaz, Ö., & Çakır, R. (2020). Oyunlaştırılmış robot etkinliklerinin ortaokul öğrencilerinin problem çözme ve bilgi işlemsel düşünme becerilerine etkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 21(1), 54-70.
12. Korkmaz, Ö., Çakır, R., Özden, M. Y., Oluk, A., & Sarıoğlu, S. (2015). Bireylerin bilgisayarca düşünme becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*(2), 68-87. https://doi.org/10.7822/omuefd.34.2.5
13. Lu, J., & Fletcher, G.L. (2009). Thinking about computational thinking. *ACM SIGCSE Bulletin*, 41 (1), 260–264.
14. Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine, 151*(4), 264-269. https://doi.org/10.7326/0003-4819-151-4-200908180-00135
15. Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Bilişim teknolojileri ve yazılım dersi öğretim programı (İlkokul 1, 2, 3 ve 4. sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları.
16. National Research Council. (2010). Report of a workshop on the scope and nature of computational thinking. *The National Academies Press*. https://doi.org/10.17226/12840
17. Neumann, M.D., & Dion, L. (2021). *Teaching computational thinking: An integrative approach for middle and high school learning*. The MIT Press.
18. Oluk, A., Korkmaz, Ö., & Oluk, H. A. (2018). Scratch'ın 5. sınıf öğrencilerinin algoritma geliştirme ve bilgi-işlemsel düşünme becerilerine etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 9(1), 54-71.
19. Öner, Ö. (2019). *Türkiye'de eğitim denetimi alanındaki lisansüstü eğitim tezlerinin incelenmesi (1990-2017).* Yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
20. Pewkam, W., & Chamrat, S. (2022). Pre-service teacher training program of stem-based activities in computing science to develop computational thinking. *Informatics in education*, 21(2), 311–329. https://doi.org/10.15388/infedu.2022.09
21. Sakallı, R., & Usta, N. (2024). STEM eğitim yaklaşımının bilgi işlemsel düşünme becerisine etkisi üzerine yapılan çalışmaların incelenmesi: Sistematik literatür taraması. *Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-45. https://izlik.org/JA72AB93PA
22. Sanders, M. (2009). STEM, STEM education, STEMmania. *The Technology Teacher*, 68(4), 20-26.
23. Sarı, T. (2021). Kitap inceleme: Bilgi işlemsel düşünmeden programlamaya. *International Journal of Computers in Education, 4*(1), 1-5.
24. Srisangngam, P., & Dechsura, C. (2020). *STEM education activities development to promote computational thinking's students.* 5th International STEM Education Conference (iSTEM-Ed 2020), 04-06 November, Huahin, Thailand. https://doi.org/10.1109/iSTEM-Ed50324.2020.9332734
25. Tang, X., Yin, Y., Lin, Q., Hadad, R., & Zhai, X. (2020). Assessing computational thinking: A systematic review of empirical studies. *Computers & Education*, 148, 1-22. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103798

26. Top, O., & Arabacıoğlu, T. (2021). Bilgi işlemsel düşünme: Bir sistematik alanyazın taraması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 527-567. https://doi.org/10.19171/uefad.85032
27. Uzunboylu, H., Kınık, E., & Kanbul, S. (2017). An Analysis of countries which have integrated coding into their curricula and the content analysis of academic studies on coding training in Turkey. *TEM Journal*, 6(4), 783-791. https://doi.org/10.18421/TEM64-18
28. Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10)*, 188201.
29. Üzümcü, Ö., & Bay, E. (2018). Eğitimde yeni 21. yüzyıl becerisi: Bilgi işlemsel düşünme. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER*), 3(2), 1-16.
30. Whitney, T., & Taylor, V. (2018). Increasing women and underrepresented minorities in computing: The landscape and what you can do. *Computer*, 51 (10), 24–31.
31. Wing, J. M. (2008). Computational thinking and thinking about computing. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*,366 (1881), 3717–3725.
32. Wing, J. M. (2016). Progress in computational thinking, and expanding the HPC community. *Communications of the ACM*, 59 (7). https://doi.org/10.1145/2933410.
33. Wolf, N. B. (2015). *Modeling with mathematics: Authentic problem solving in the middle school*. Portsmouth, NH: Heinemann.
34. Yang, K., Liu, X., & Chen, G. (2020). The influence of robots on students' computational thinking: A literature review. *International Journal of Information and Education Technology*, 10(8), 627-631. https://doi.org/10.18178/ijiet.2020.10.8.1435
35. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. bs.). Seçkin Yayıncılık.
36. Zhang, L., & Nouri, J. (2019). A systematic review of learning computational thinking through Scratch in K-9. C*omputers & Education*, 141. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103607

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

TÜRKİYE'NİN STRATEJİK OTONOMİ VİZYONU

Orhan Şentürk
Bursa Teknik Üniversitesi
orhansenturk16@hotmail.com – 0009-0001-9162-4382

ÖZET

II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte sisteme hâkim olan iki kutuplu uluslararası düzende, devletler savunma ve güvenlik politikalarını bu iki güç merkezinin tehdit tanımlamaları üzerinden şekillendirmiş; bu doğrultuda egemenliklerinin bir kısmını bağlı bulundukları ittifak yapıları nezdinde nispeten sınırlı tutmak zorunda kalmıştır. Türkiye de, Soğuk Savaş olarak tanımlanan bu süreçte karşı karşıya kaldığı Sovyetler Birliği tehdidini dengelemek amacıyla ABD'nin güvenlik mimarisinde yer alarak Batı ittifakına eklemlenmiş ve ulusal güvenlik politikalarını ittifakın yüklediği sorumluluk çerçevesinde şekillendirmek durumunda kalmıştır. Ancak izleyen süreçte Türkiye'nin milli güvenliğini hedef alan başta terör örgütleri olmak üzere birçok tehdidin Batılı müttefikleri tarafından dikkate alınmaması ve bilakis terör yapılanmalarının yine ittifak ortakları tarafından desteklenmesi gibi birçok sınamalardan geçen ilişkiler, Türkiye için birtakım farkındalıkların oluşmasına neden olmuştur. Kriz ve ambargolarla karşılaşılan bu süreç, Türkiye'nin bağımsız bir dış politika izlemesinin yine yerli ve milli imkânlarla tahkim edilen sert güç unsurlarıyla elde edilebileceğini ortaya koymuştur. Özellikle 2002 AK Parti iktidarı ile birlikte ivme kazanan ve 2004 Savunma Sanayi İcra Komitesi (SSİK) Kararlarıyla benimsenen savunma sanayi anlayışı, stratejik otonominin itici gücü olarak öne çıkmıştır. Avrupa merkezli ortaya çıkan ''stratejik özerklik'' kavramının Türkiye perspektifinden tanımlanması, kavramın çıkış noktası olan Avrupa Birliği'nden farklı olarak yalnızca savunma ve güvenlik odaklı kalmayıp, aynı zamanda kültürel ve kimliksel boyutların da dikkate alındığı, tarihsel mirası ve jeopolitik derinliği esas alan bir anlayışı kapsamaktadır. Bu durum, ''Stratejik Derinlik'' doktrini ile başlayıp ''Stratejik Otonomi'' ile vücut bulan dönemde ulusal güvenlik politikalarının nasıl dönüştüğünü göstermektedir. ABD'nin hegemon gücünün görece zayıfladığı ve farklı güç merkezlerinin uluslararası sistemde günümüzde, Türkiye de, askeri kapasitesi, savunma sanayi teknolojisi ve çok yönlü dış politika vizyonu gibi değerler etrafında Türkiye'nin merkezinde olduğu yeni bir eksen oluşturma çabalarını yansıtmaktadır. Bu çerçevede iç politikada gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) gibi kurumlarda yaşanan kurumsal dönüşümler, stratejik otonominin ulaşılabilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamanın temel adımları olarak görülmektedir. Kamu diplomasisi faaliyetleri ile birlikte sert güç unsurlarının da etkin kullanıldığı bu kapsamlı süreç, Türkiye'nin yalnızca ulusal çıkar arayışında olmakla yetinmeyip, değişen uluslararası jeopolitikte yeni bir güç merkezi olma iddiasının tezahürüdür. Türkiye'nin dış politikada yakaladığı bu ivme, aynı zamanda mevcut küresel normlara ve kurumlara yönelik reformist söylemleri de beraberinde getirmiş, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ''Dünya Beşten Büyüktür'' söylemi ile karşılık bulmuştur.

Anahtar Kelimeler : Stratejik otonomi, Savunma sanayi, Dış politika

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ABD'NİN JCPOA'DAN ÇEKİLMESİ SONRASI İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMI VE BÖLGESEL GÜVENLİK

Dr. Öğretim Üyesi Gül Seda ACET İNCE

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

seda.acet@ozal.edu.tr- 0000-0003-3329-7480

ÖZET

Bu çalışma, 2015 yılında imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı'nın (Joint Comprehensive Plan of Action – JCPOA) İran'ın nükleer programı ve Orta Doğu'daki bölgesel güvenlik dinamikleri üzerindeki etkilerini incelemektedir. Araştırma, JCPOA'nın ortaya çıkış sürecini, anlaşmanın temel ilkelerini ve özellikle ABD'nin 2018 yılında anlaşmadan çekilmesi sonrasında İran'ın nükleer politikasında meydana gelen değişimleri analiz etmektedir. Çalışma, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararları, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency – IAEA) raporları ve akademik literatürün incelenmesiyle hazırlanmıştır. Bulgular, JCPOA'nın ilk dönemde İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırlandırarak bölgesel gerilimin azalmasına katkı sağladığını göstermektedir. Ancak ABD'nin 2018 yılında anlaşmadan çekilmesiyle birlikte bu olumlu atmosfer bozulmuş ve İran nükleer faaliyetlerini yeniden artırmaya başlamıştır. Çalışma ayrıca, ABD'nin anlaşmadan çekilmesinin İran'ın nükleer programına ilişkin tehdit algılarını güçlendirdiğini ve bu gelişmelerin İran, İsrail ve ABD arasında 2025–2026 yıllarında yaşanan çatışmalara giden sürecin oluşmasında etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak çalışma, JCPOA'nın kısa vadede nükleer yayılma riskini sınırlayan önemli bir diplomatik araç olduğunu; ancak büyük güçler arasındaki siyasi uyum zayıfladığında bu tür anlaşmaların sürdürülebilirliğinin ciddi biçimde risk altına girdiğini göstermektedir. Bu bağlamda Orta Doğu'da kalıcı bölgesel güvenliğin sağlanabilmesi için nükleer faaliyetlerin güçlü uluslararası denetim mekanizmalarıyla desteklenmesi, çok taraflı diplomatik süreçlerin güçlendirilmesi ve bölgesel güven artırıcı politikaların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : JCPOA, IAEA, İran nükleer programı, Orta Doğu, Bölgesel istikrar.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

IRAN'S NUCLEAR PROGRAM AND REGIONAL SECURITY AFTER THE US WITHDRAWAL FROM THE JCPOA

ABSTRACT

This study examines the impact of the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), signed in 2015, on Iran's nuclear program and regional security dynamics in the Middle East. This research analyzes the emergence of the JCPOA, its fundamental principles, and especially the changes in Iran's nuclear policy following the US withdrawal from the agreement in 2018, within the context of regional security. This study was prepared by reviewing United Nations Security Council (UNSC) resolutions, International Atomic Energy Agency (IAEA) reports, and academic literature. The findings indicate that the JCPOA initially contributed to reducing regional tensions by limiting Iran's nuclear activities. However, this positive atmosphere was disrupted when the US withdrew from the agreement in 2018, and Iran resumed its nuclear activities. This situation has heightened regional security concerns. The study also reveals that the US withdrawal from the agreement has strengthened perceptions of threat regarding Iran's nuclear program, and that these developments could contribute to a process leading to conflicts between Iran, Israel, and the US in 2025–2026. In conclusion, the study shows that the JCPOA is an important diplomatic tool for limiting the risk of nuclear proliferation in the short term; however, the sustainability of such agreements is seriously jeopardized when political cohesion among major powers weakens. In this context, it is emphasized that achieving lasting regional security in the Middle East requires supporting nuclear activities with strong international oversight mechanisms, strengthening multilateral diplomatic processes, and developing regional confidence-building policies.

Keywords: JCPOA, IAEA, Iran's nuclear program, Middle East, Regional stability.

1. GİRİŞ

Orta Doğu, tarihsel olarak jeopolitik çıkar çatışmalarının ve güç mücadelelerinin yoğunlaştığı bir bölge olmuştur. İran İslam Cumhuriyeti, nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlara yönelik olduğunu sıkça belirtse de, bölgesel aktörler ve ABD gibi dış güçler bu programın potansiyel bir yayılma riskine dönüştüğü endişesini taşımıştır. 2015 yılında imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı (Joint Comprehensive Plan of Action-JCPOA), İran'ın nükleer programını belirli sınırlamalara tabi tutarken, uluslararası yaptırımların kaldırılmasını öngören dönüştürücü bir diplomatik girişim olarak ortaya çıkmıştır(UNSC, (S/RES/2231, 2015). JCPOA, İran ile P5+1 (BMGK'nın beş daimi üyesi ve Almanya) arasında müzakere edilerek 14 Temmuz 2015'te nihai hale getirilmiş ve 16 Ocak 2016'da uygulamaya konmuştur ("Joint Comprehensive Plan of Action", 2015)

JCPOA'nın temel amacı, İran'ın uranyum zenginleştirme kapasitesini ve nükleer madde stoklarını sınırlayarak nükleer silahlanmanın önünde önemli bir engel oluşturmaktır. Bu anlaşma, İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırlaması karşılığında ekonomik yaptırımların hafifletilmesini ve ülkenin uluslararası izolasyonunun azaltılmasını hedefleyen önemli bir girişimdir (Bayar, 2016, 84). Anlaşma çerçevesinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency-IAEA) denetimlerinin kapsamı genişletilmiş ve şeffaflığa özel bir vurgu yapılmıştır. Ayrıca, BMGK'nin 2231 sayılı kararı, JCPOA'yı onaylamış ve anlaşmanın ihlali durumunda "snapback" olarak adlandırılan yaptırımların hızlıca tekrar yürürlüğe girmesini mümkün kılmıştır; bu mekanizma, anlaşmanın denetlenmesini ve olası

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ihlallerin uluslararası düzeyde caydırıcı bir şekilde ele alınmasını garanti altına almaktadır ("Iran: Vote on a Draft", 2025).

JCPOA'nın etkileri, imzalandığı dönemde büyük önem kazanmıştır. Birçok çalışma bu anlaşmanın, nükleer yayılma riskini azaltarak Orta Doğu güvenliğine olumlu katkı sağlayabileceğini savunmuştur. Örneğin, JCPOA'nın kapsamlı denetim mekanizmalarının İran'ın nükleer faaliyetlerini öngörülebilir sınırlar içinde tuttuğu ve kısa vadede gerginliği düşürdüğü belirtilmiştir (Maklad, 2021). Ancak anlaşmanın uygulanması ve sürdürülebilirliği, 2018'de ABD'nin tek taraflı olarak anlaşmadan çekilmesi ile kritik bir dönemece girmiştir ("What Is the Iran", 2023). ABD'nin çekilmesinin ardından yeniden uygulanan yaptırımlar İran üzerinde ekonomik baskıyı artırmıştır. Tahran da anlaşma kapsamındaki bazı yükümlülüklerin uygulanmasını askıya alarak uranyum zenginleştirmede adımlar atmıştır (Bingöl, 2024: 15).

Bununla birlikte JCPOA'nın sona ermesine ilişkin gelişmeler, 2025 itibarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. İran'ın 2015 anlaşmasına ilişkin yükümlülüklerinin ve BMGK'nın 2231 sayılı kararının resmi olarak geçerlilik süresinin sona erdiği açıklamaları, oldukça önemlidir. Bu da nükleer faaliyetler üzerindeki uluslararası denetim mekanizmalarının belirsizleşmesine ve bölge aktörleri arasında güvenlik endişelerinin artmasına yol açmaktadır.

Çalışmanın odak noktası, JCPOA sonrası dönemde İran'ın nükleer programındaki değişimlerin bölgesel güvenlik üzerindeki etkilerini niteliksel olarak değerlendirmektir. Bu kapsamda, anlaşmanın tarihsel arka planı, uygulanması ve anlaşmadan sonra ortaya çıkan stratejik gerilimler incelenerek, Orta Doğu'daki güvenlik dinamikleri üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

Çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, İran'ın nükleer programının tarihsel gelişimi ve JCPOA'nın ortaya çıkış süreci ele alınarak anlaşmanın temel ilkeleri ve müzakere süreci incelenmektedir. İkinci bölümde, ABD'nin 2018 yılında JCPOA'dan çekilmesi sonrasında İran'ın nükleer politikasında meydana gelen değişimler ve bu gelişmelerin bölgesel güvenlik üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Üçüncü bölümde ise JCPOA sonrası dönemde artan bölgesel gerilimler ve özellikle 2025–2026 yıllarında yaşanan çatışmaların İran'ın nükleer programı bağlamındaki yansımaları değerlendirilmektedir. Son bölümde ise elde edilen bulgular doğrultusunda politika önerileri sunulmakta ve çalışmanın genel sonuçları tartışılmaktadır.

2. JCPOA: TARİHÇE, İLKELER VE MÜZAKERELER

İran'ın nükleer programı 1950'lerden itibaren bilimsel ve barışçıl enerji amaçlarıyla başlasa da, 2000'li yılların başından itibaren küresel güvenlik gündeminin önemli konularından biri haline gelmiştir. Uluslararası toplumun temel endişesi, İran'ın sivil nükleer programı kapsamında yürüttüğünü savunduğu faaliyetlerin nükleer silah üretimine yönelik kapasite geliştirme potansiyeline sahip olmasıydı (Sechser & Fuhrmann, 2017: 253).

2002 yılında İran'da Natanz ve Arak tesislerinin varlığının ortaya çıkması, ülkenin nükleer faaliyetlerinin kapsamı ve amacı konusunda ciddi soru işaretleri doğurmuştur. Ardından IAEA, İran'ın nükleer programına ilişkin kapsamlı bir denetim süreci başlatmıştır (Calamita, 2009: 1400-1401). 2003 yılında yayımlanan IAEA raporları, İran'ın nükleer programına ilişkin bazı faaliyetleri Ajans'a zamanında bildirmediğini ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması-Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) kapsamındaki yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmediğini ortaya koymuştur. Rapora göre İran, nükleer materyalin ithalatı, işlenmesi ve kullanımı ile bu materyalin depolandığı veya işlendiği tesislere ilişkin bazı bilgileri Ajans'a beyan etmemiştir. Bu, İran'ın nükleer programının kapsamı ve amacı konusunda uluslararası toplumda ciddi endişelerin doğmasına neden olmuş ve ülkeye yönelik baskının artmasına yol açmıştır (IAEA, GOV/2003/75).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu dönemde özellikle ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin nükleer silah geliştirme potansiyeline sahip olabileceğini savunarak Tahran yönetimine yönelik ekonomik ve diplomatik baskı politikaları uygulamaya başlamıştır. Avrupa ülkeleri başlangıçta İran ile müzakere yoluyla çözüm aramayı tercih etmiş ve Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık'tan oluşan "AB-3" (EU-3) grubu İran ile doğrudan görüşmeler yürütmüştür ("House of Commons Foreign Affairs Committee", 2003). 2003 yılında imzalanan Tahran Bildirisi ve 2004 yılında kabul edilen Paris Anlaşması ile İran geçici olarak uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almayı kabul etmiş olsa da taraflar arasındaki güven sorunu ve anlaşmanın bağlayıcılığına ilişkin tartışmalar nedeniyle bu süreç kalıcı bir çözüm üretmemiştir (Gül & Karapınar, 2020: 280-281).

2006 yılına gelindiğinde İran'ın zenginleştirme faaliyetlerini yeniden başlatması üzerine konu BMGK'ya taşınmış ve İran'a yönelik bir dizi yaptırım kararı kabul edilmiştir. Aynı dönemde müzakere süreci genişletilerek "P5+1" olarak bilinen müzakere formatı oluşturulmuştur. Bu grup, BMGK'nin daimi üyeleri olan ABD, Çin, Rusya, Fransa ve Birleşik Krallık ile Almanya'dan oluşmaktadır. 2006–2015 yılları arasında İran ile P5+1 ülkeleri arasında aralıklarla devam eden müzakereler, hem diplomatik girişimlerin hem de ekonomik yaptırımların eş zamanlı olarak kullanıldığı karma bir stratejiye dayanmıştır. Literatürde bu yaklaşım çoğu zaman "diplomatik baskı modeli" olarak tanımlanmaktadır (Shah & Rabnawaz, 2018: 393)

Müzakere sürecinde önemli bir dönüm noktası 2013 yılında İran'da Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesi olmuştur(Udum, 2018). Ruhani yönetimi, uluslararası izolasyonu azaltmayı ve yaptırımların kaldırılmasını öncelikli dış politika hedeflerinden biri olarak belirlemiştir. Aynı yıl, Cenevre'de imzalanan geçici anlaşmanın ardından taraflar yaklaşık yirmi ay süren yoğun müzakereler yürütmüştür (Karnap & Çağla, 2022: 1382). Uzun süren müzakerelerin ardından İran ile P5+1 ülkeleri arasında 14 Temmuz 2015 tarihinde JCPOA imzalanmıştır. Bu anlaşma, İran'ın nükleer programına yönelik uluslararası endişeleri azaltmayı amaçlayan kapsamlı bir düzenleme olarak ortaya çıkmıştır. JCPOA kapsamında İran, uranyum zenginleştirme kapasitesini ve zenginleştirilmiş uranyum stoklarını önemli ölçüde sınırlandırmayı kabul etmiş; Natanz tesisindeki santrifüj sayısı azaltılmış ve Fordo tesisinin nükleer araştırma merkezine dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır.("Joint Comprehensive Plan of Action", 2015).

JCPOA'nın temel ilkeleri üç ana unsur üzerine inşa edilmiştir: nükleer faaliyetlerin sınırlandırılması, kapsamlı denetim mekanizmalarının kurulması ve yaptırımların kademeli olarak kaldırılması ("Arms Control Association", 2025). Buna karşılık olarak ABD, AB ve BM tarafından İran'a uygulanan nükleer program bağlantılı ekonomik yaptırımların kademeli olarak kaldırılması planlanmıştır. Bir anlamda da anlaşmanın amaçlarından biri İran'ın nükleer silah geliştirme kapasitesini sınırlandırarak nükleer silahların yayılmasını önlemek ve aynı zamanda İran'ın barışçıl nükleer enerji faaliyetlerini sürdürebilmesine izin vermek olarak ifade edilebilir. Anlaşma, BMGK'nın 2231 sayılı kararı ile uluslararası hukuki çerçeveye oturmuştur. Bu yönüyle, hem taraf devletler hem de uluslararası toplum için hukuki ve yaptırım mekanizmalarını içeren bağlayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Anlaşmanın uygulanmasını denetlemek amacıyla IAEA yetkileri genişletilmiş ve İran'ın nükleer tesislerine yönelik kapsamlı doğrulama ve izleme mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu çerçevede JCPOA, uluslararası nükleer silahların yayılmasını önleme rejiminin güçlendirilmesine yönelik kapsamlı girişimlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3. ABD'NİN JCPOA'DAN ÇEKİLMESİ SONRASI İRAN'IN NÜKLEER POLİTİKASI VE BÖLGESEL SONUÇLARI

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2015'te imzalanan JCPOA, 16 Ocak 2016'da resmen yürürlüğe girmiş ve İran'ın nükleer faaliyetleri IAEA tarafından kapsamlı bir şekilde denetlenmeye başlanmıştır. 2016 yılında Raporda uranyum zenginleştirme faaliyetleri, santrifüj sayıları, nükleer materyal stokları ve Natanz ile Fordow tesislerindeki faaliyetler denetlenmiş; sonuç olarak İran'ın nükleer programının büyük ölçüde anlaşmada belirlenen sınırlar içinde yürütüldüğü tespit edilmiştir (IAEA, GOV/2016/23).

2016–2018 yılları arasında İran'ın nükleer faaliyetleri büyük ölçüde anlaşma hükümleri çerçevesinde yürütülmüş ve denetimler düzenli biçimde devam etmiştir. Ancak bu ılımlı süreç ABD'de yönetimin değişmesiyle birlikte bir kırılma yaşamıştır. Donald Trump'ın seçim vaatlerinden biri olan "İran nükleer anlaşmasının sonlanrılacağı" sözü seçim sonrasında Trump'ın seçilmesi ile hayata geçirilmiştir. 2018 Mayıs'ta tek taraflı anlaşmadan çekildiğini duyuran ABD kaldırılan yaptırımların yeniden uygulamaya konulacağını ve bununla birlikte yeni ekonomik müeyyidelerin de geleceğini ilan etmiştir ("Read the Full Transcript", 2018).

Trump, anlaşmadan çekilme kararını ilan ederken JCPOA'nın yalnızca İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırladığını, ancak balistik füze geliştirme programını, bölgesel istikrarsızlaştırıcı davranışlarını ve terör örgütlerine verdiği desteği kapsam dışı bıraktığını vurgulamıştır. Trump'a göre, anlaşma "kötü müzakereliydi" ve İran'ın sağladığı yaptırım muafiyetlerinin, Tahran'ın "teröre destek veren başlıca devlet" pozisyonunu pekiştirmesine ve bölgesel vekalet savaşlarına kaynak aktarmasına imkan tanıdığı eleştirisi yapılmıştır ("President Donald J. Trump", 2018). ABD JCPOA'dan çekilerek İran'a "maksimum baskı" stratejisini uygulamış ve yeniden devreye sokulan yaptırımlar aracılığıyla Tahran'ın balistik füze kapasitesini ve bölgesel terör bağlantılarını sınırlamayı amaçlamıştır.

Trump'ın çekilme kararı, uluslararası alanda farklı tepkilerle karşılandı. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve İsrail kararını memnuniyetle karşılarken, Almanya, İngiltere ve Fransa endişelerini dile getirerek anlaşmanın sürdürülmesi gerektiğini vurguladı. Öte yandan Rusya ve Çin, anlaşmanın yürürlükte kalması için çaba göstereceklerini belirtti. BM, AB ve Türkiye de kararı talihsiz bulduklarını ifade etmişlerdir ("World leaders react", 2018).

ABD'nin çekilmesi, hem İran ekonomisi hem de uluslararası güvenlik sistemi üzerinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle ABD'nin yeniden uygulamaya koyduğu ekonomik yaptırımlar, İran ekonomisi üzerinde ciddi baskı yaratmıştır. Özellikle petrol ihracatının keskin biçimde azalması, ulusal para biriminin değer kaybetmesi ve enflasyon oranlarının yükselmesi ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiş ve ülke ekonomisinde daralmaya yol açmıştır (Laudati & Pesaran, 2022: 271). İkinci olarak, ABD'nin anlaşmadan çekilmesi JCPOA'nın etkinliğini zayıflatmış ve İran'ın anlaşma kapsamındaki bazı nükleer taahhütlerinden kademeli olarak uzaklaşmasına neden olmuştur. İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerini anlaşmada belirlenen sınırların üzerine çıkarması, uluslararası toplumda ülkenin nükleer silah üretme kapasitesine ulaşma süresinin kısalabileceği yönündeki endişeleri artırmıştır (IAEA, GOV/2020/51).Üçüncü olarak bu karar, çok taraflı diplomasi açısından da önemli tartışmalara yol açmıştır. ABD'nin tek taraflı çekilmesi, uluslararası anlaşmaların güvenilirliği konusunda soru işaretleri doğurmuş ve özellikle Avrupa ülkelerinin anlaşmayı sürdürme yönündeki çabalarını zorlaştırarak transatlantik ilişkilerde gerilim yaratmıştır (Nephew, 2018).

ABD'nin çekilmesinin ardından İran, anlaşmadaki taahhütlerini askıya almış ve zenginleştirilmiş uranyum stokunun anlaşmada belirlenen 300 kilogram sınırını önemli ölçüde aştığını ve zenginleştirme seviyesinin de zamanla %20 ve daha sonra %60 seviyelerine kadar yükseltmiştir (Bingöl, 2024: 1). Bu gelişmeler, İran'ın nükleer silah üretme kapasitesine ulaşması için gereken sürenin önemli ölçüde kısaldığı yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

4. JCPOA SONRASI BÖLGESEL GERİLİMLER VE 2025–2026 ÇATIŞMA SÜRECİ

2018 yılında ABD'nin çekilmesi ile beraber, İran'ın nükleer taahhütlerini askıya alması ve zenginleştirilmiş uranyum stoklarını artırması, Orta Doğu'daki güvenlik dengelerinde kırılmaya neden olmuştur. Bu dönemde, İran'ın nükleer programına dair algılar bölge ülkileri arasında endişeleri artırmış ve İran'ın nükleer kapasitesi ile askeri faaliyetleri, bölgesel tehdit algısında kayda değer dönüşümlere sebep olmuştur.

2025'te İran'ın nükleer programındaki artış ve uluslararası denetim mekanizmalarına ilişkin artan uyumsuzluk iddiaları, Haziran 2025'te İran ile İsrail arasında doğrudan askeri çatışmanın patlak vermesine zemin hazırlamıştır. Özellikle 13 Haziran 2025'te İran'ın yüzlerce balistik füze ve insansız hava aracıyla İsrail'e geniş çaplı saldırı düzenlemesi, İsrail'in İran'daki nükleer ve askeri tesislere "Operation Rising Lion" kod adlı hava saldırısıyla karşılık vermesi yeni bir süreci başlatmıştır (Dağ, 2025). Bu çatışmalar, iki ülke arasında güvenlik ortamını ciddi şekilde gererken, İran'ın nükleer altyapısına yönelik saldırılar sonucunda hem altyapı hem de liderlik düzeyinde önemli kayıplar yaşanmış ve bölge genelinde çözüm çabaları başarısız olmuştur.

2026'ya gelindiğinde ise bu gerilimler, daha geniş bölgesel etkilere dönüşmüş; 28 Şubat 2026 itibarıyla ABD ile İsrail'in koordineli operasyonları, İran'ın stratejik tepkileriyle birlikte Basra Körfezi'ni ve özellikle Hürmüz Boğazı'nı doğrudan çatışma alanına dönüştürmüştür. Hürmüz Boğazı krizi, İran'ın deniz trafiğini fiilen durdurması ve siviller ile ticari gemilere yönelik saldırılarıyla küresel enerji arzını tehdit etmiş; bölgesel istikrarsızlığın yalnızca askeri değil ekonomik boyutlarını da ortaya koymuştur ("Iran has laid", 2026). İran'ın Körfez'de altyapı ve ticari hedeflere yönelik saldırıları, ABD ve İsrail'in misillemeleriyle birleşerek çatışma riskini derinleştirmiş; bu da bölgesel aktörlerin güvenlik stratejilerinin kırılganlığını ve çok taraflı diplomasi eksikliğini net şekilde göstermiştir. Ayrıca bu süreç, Orta Doğu'da nükleer programların, bölgesel askeri güç dengelerinin ve çok taraflı güvenlik mekanizmalarının birbirine ne denli bağımlı ve hassas olduğunu ortaya koymaktadır.

5. POLİTİKA ÖNERİLERİ

Çalışmanın bulguları doğrultusunda, Orta Doğu'da nükleer gerilimlerin azaltılması ve bölgesel güvenliğin güçlendirilmesi için bazı politika önerileri ortaya konulabilir. Öncelikle, İran'ın nükleer programına ilişkin uluslararası denetim mekanizmalarının yeniden güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda IAEA'nın doğrulama ve izleme yetkilerinin genişletilmesi, şeffaflığın artırılması ve taraflar arasında güvenin yeniden tesis edilmesi kritik öneme sahiptir.

İkinci olarak, nükleer anlaşmaların sürdürülebilirliğini sağlayacak çok taraflı diplomasi mekanizmalarının yeniden yapılandırılması gerekmektedir. JCPOA deneyimi, büyük güçler arasında siyasi uyum olmadan uzun vadeli bir nükleer anlaşmanın kalıcı olmasının zor olduğunu göstermiştir. Bu nedenle ABD, AB, Rusya ve Çin gibi aktörlerin dahil olduğu kapsamlı bir çerçevenin yeniden oluşturulması, önemli bir adım olabilir.

Üçüncü olarak, Orta Doğu'da bölgesel güven artırıcı önlemler ve diyalog mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. İran ile bölge ülkeleri arasında güven eksikliğinin azaltılması amacıyla güvenlik forumları, askeri şeffaflık uygulamaları ve kriz yönetimi mekanizmaları oluşturulabilir. Bu tür girişimler, yanlış hesaplamaların ve beklenmedik askeri gerilimlerin önlenmesine katkı sağlayabilir.

Son olarak, enerji güvenliği ve ticari deniz yollarının korunmasına yönelik uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Hürmüz Boğazı gibi stratejik bölgelerde yaşanan gerilimler, küresel enerji arzını doğrudan etkileyebilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Orta Doğu'da nükleer gerilimlerin azaltılması ve kalıcı bir güvenlik

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

mimarisinin oluşturulması ancak çok taraflı diplomasi, uluslararası denetim mekanizmaları ve bölgesel iş birliğinin eş zamanlı olarak güçlendirilmesi ile mümkün olacaktır.

6. SONUÇ

Bu çalışma, İran'ın nükleer programının 2015 yılında imzalanan JCPOA sonrasında Orta Doğu'daki bölgesel güvenlik dinamikleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Analizler, anlaşmanın ilk yıllarında İran'ın nükleer faaliyetlerinin uluslararası denetim mekanizmaları çerçevesinde sınırlandırıldığını ve bu durumun göreli bir istikrar ortamı oluşturduğunu göstermektedir. IAEA nın yürüttüğü kapsamlı denetimler sayesinde İran'ın nükleer programının şeffaflığı artmış, nükleer faaliyetler belirlenen sınırlar içerisinde yürütülmüş bölgesel gerilimlerin geçici olarak azaldığı bir dönem yaşanmıştır.

Bununla birlikte İran'ın nükleer programı ile ABD arasındaki ilişkilerin tarihsel gelişimi, bu sürecin daha karmaşık bir arka plana sahip olduğunu göstermektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD, İran'ın nükleer enerji programını desteklemiş; teknik eğitim, finansal yardım ve altyapı desteği sağlayarak İran'ın sivil nükleer kapasitesinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ancak 1979 İran Devrimi sonrasında iki ülke arasındaki ilişkilerin keskin biçimde değişmesi, İran'ın nükleer faaliyetlerinin uluslararası güvenlik tartışmalarının merkezine yerleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, İran'ın nükleer programı zamanla yalnızca enerji politikalarının değil, aynı zamanda jeopolitik rekabet algılarının önemli bir unsuru haline gelmiştir.

2015 yılında ABD Başkanı Barack Obama döneminde imzalanan JCPOA, İran ile uluslararası toplum arasındaki gerilimi azaltmayı amaçlayan önemli bir girişim olarak ortaya çıkmıştır. Anlaşma kapsamında İran, uranyum zenginleştirme faaliyetlerini sınırlandırmayı, nükleer tesislerinde kapsamlı denetimleri kabul etmeyi ve zenginleştirilmiş uranyum stoklarını belirli seviyelerde tutmayı kabul etmiştir. Buna karşılık olarak ABD, AB ve BM tarafından uygulanan ekonomik yaptırımların önemli bir kısmı kaldırılmıştır. Bu süreç, kısa vadede yumuşama yaratmış ve İran'ın nükleer faaliyetlerinin uluslararası denetim altında tutulmasını sağlamıştır.

Ancak 2018 yılında Donald Trump yönetiminin JCPOA'dan tek taraflı olarak çekilmesi, anlaşmanın sürdürülebilirliğini ciddi biçimde zayıflatmıştır. ABD'nin yeniden uygulamaya koyduğu ekonomik yaptırımlar İran ekonomisi üzerinde önemli bir baskı oluşturmuş, İran da buna karşılık olarak anlaşma kapsamındaki bazı nükleer kısıtlamalara uymama yönünde adımlar atmıştır. İran'ın uranyum zenginleştirme seviyesini artırması ve nükleer faaliyetlerini genişletmesi, bölgesel aktörler arasında güvenlik kaygılarının yeniden yükselmesine neden olmuştur. Böylece JCPOA'nın sağladığı göreli istikrar ortamı giderek zayıflamış ve Orta Doğu'daki stratejik belirsizlikler yeniden artmıştır.

2025 yılına gelindiğinde İran'ın nükleer kapasitesindeki ilerlemeler ve uluslararası denetim mekanizmalarına ilişkin tartışmalar, ortamı daha hassaslaştırmıştır. Bu süreçte İsrail, İran'ın nükleer programını ulusal güvenliği açısından doğrudan bir tehdit olarak değerlendirmiş ve 2025 yılında yaşanan çatışmalarla birlikte iki ülke arasında "on iki gün savaşı" olarak adlandırılan doğrudan askeri gerilim ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, İran'ın nükleer programının yalnızca diplomatik bir mesele olmaktan çıkarak doğrudan askeri çatışma riskini tetikleyebilen bir güvenlik sorununa dönüştüğünü göstermiştir.

2026 yılı Şubat ve Mart aylarında ise söz konusu gerilim daha geniş bir bölgesel boyut kazanmıştır. ABD ve İsrail'in İran'a yönelik askeri operasyonları ile İran'ın bölgesel tepkileri, özellikle Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı çevresinde yeni güvenlik krizlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, İran'ın nükleer programının sadece iki ülke arasındaki bir mesele olmadığını; küresel enerji güvenliği ve ticareti etkileyebilecek bölgesel bir kriz riski taşıdığını göstermektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çalışma, JCPOA'nın kısa vadede İran'ın nükleer faaliyetlerini sınırlayıp istikrar sağladığını; ancak uzun vadede büyük güçler arasındaki uyuma bağlı olduğunu göstermektedir. ABD'nin çekilmesi ise bu tür anlaşmaların kırılgan olduğunu ve diplomasi zayıfsa bölgesel istikrarsızlığın hızla artabileceğini ortaya koymuştur. Bu nedenle Orta Doğu'da kalıcı güvenlik için, uluslararası denetime ve çok taraflı diplomasiye dayalı yeni bir yaklaşım gereklidir.

KAYNAKÇA

Al Jazeera. (2018, May 9). *World leaders react to US withdrawal from Iranian nuclear deal*. https://www.aljazeera.com/news/2018/5/9/world-leaders-react-to-us-withdrawal-from-iranian-nuclear-deal (Erişim Tarihi: 11.03.2026)

Arms Control Association. (2025). The Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) at a Glance. https://www.armscontrol.org/factsheets/joint-comprehensive-plan-action-jcpoa-glance (Erişim Tarihi: 10.03.2026)

Bayar, M. (2016). Kapsamlı Ortak Eylem Planı ve İran'ın Nükleer Programının Geleceği, *Uluslararası İlişkiler,* 13(51), 81-97.

Bingöl, O. (2024). İran'ın Nükleer Programına İlişkin Uluslararası Anlaşmanın Mevcut Durumu ve Geleceğinin Değerlendirilmesi. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1-26.

Calamita, N. J. (2009). Sanctions, Countermeasures, and the Iranian Nuclear Issue. 42(5), 1393-1442.

Council on Foreign Relations. (2023). *What Is the Iran Nuclear Deal? https://www.cfr.org/backgrounders/what-iran-nuclear-deal* (Erişim Tarihi: 09.03.2026)

Dağ, A. E. (2025). Jeopolitik Kırılma: İran-İsrail Savaşı Ardından Ortadoğu'daki Yeni Güç Dinamikleri. *Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği-ORDAF*. https://ordaf.org/jeopolitik-kirilma-iran-israil-savasi-ardindan-ortadogudaki-yeni-guc-dinamikleri/ (Erişim Tarihi: 11.03.2036)

Gül, M. & Karapınar E. (2020). İran Nükleer Krizi ve Zorlayıcı Diplomasi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11(26), 279-290.

House of Commons Foreign Affairs Committee. "Annex II – Tehran Declaration, 21 October 2003." *Uncorrected Evidence (Memo 496)*. UK Parliament, 2003. https://publications.parliament.uk/pa/cm200607/cmselect/cmfaff/memo/496/ucm302.htm (Erişim Tarihi: 10.03.2026)

International Atomic Energy Agency. (2003). *Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran* (Report No. GOV/2003/75). Vienna: IAEA. https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2003-75.pd (Erişim Tarihi: 10.03.2026)

International Atomic Energy Agency. (2016). *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015).* (Report no. GOV/2016/23). https://www.iaea.org/sites/default/files/16/06/gov2016-23.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2026)

International Atomic Energy Agency. (2020). *Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council Resolution 2231 (2015).* (Report no. GOV/2020/51). https://www.iaea.org/sites/default/files/documents/gov2020-51.pdf

Joint Comprehensive Plan of Action. (2015). https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/122460/full-text-of-the-iran-nuclear-deal.pdf (Erişim Tarihi: 09.03.2026)

Karnap, A. & Çağla C. (2022). Hasan Ruhani Dönemi İRAN-ABD İlişkileri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi.* 57(2), 1375-1390. http://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.22.06.1760

Laudati, D. & Pesaran, M. H (2022). Identifying the effects of sanctions on the Iranian economyusing newspaper coverage. Journal of Applied Econometrics. 38(3), 269-449. https://doi.org/10.1002/jae.2947

Maklad, H. T. (2021). Security of the Middle East in light of the Iranian Nuclear Deal. *Contemporary Arab Affairs*, 14(2), 24-38.

Nephew, R. (2018). The US Withdrawal from the JCPOA: What to Look Out for Over the Next Year. Center on Global Energy Policy. https://www.energypolicy.columbia.edu/publications/us-withdrawal-jcpoa-what-look-out-over-next-year/ (Erişim Tarihi: 11.03.2026)

Reuters. (2026, 11 Mart). *Iran has laid about a dozen mines in Strait of Hormuz, sources say*. Reuters. https://www.reuters.com/business/energy/iran-has-laid-about-dozen-mines-strait-hormuz-sources-say-2026-03-11/ Erişim Tarihi: 11.03.2026

Sechser, T. S. & Fuhrman, M. (2017). *Nuclear Weapons and Coercive Diplomacy*. Cambridge University Press.

Security Council Report. (2025). Iran: Vote on a Draft Resolution regarding the "Snapback" of UN Sanctions. https://www.securitycouncilreport.org/whatsinblue/2025/09/iran-vote-on-a-draft-resolution-regarding-the-snapback-of-un-sanctions.php (Erişim Tarihi: 09.03.26)

Shah. M.N.H. & Rabnawaz. (2018). A Glance at Iranian Nuclear Program from Beginning to Nuclear Deal 2015 and the Role of Russia. *RUDN Journal of Political Science*. 20(3), 386-396. http://doi.org/10.22363/2313-1438-2018-20-3-386-396

The New York Times. (2018, May 8). *Read the full transcript of Trump's speech on the Iran nuclear deal.* The New York Times. https://www.nytimes.com/2018/05/08/us/politics/trump-speech-iran-deal.html Erişim Tarihi: 11.03.2026

Udum, Ş. (2018). "Fix it or Nix it?" An Analysis of the Trump Administration's Policy on the Iran Nuclear Deal (JCPOA). Turkish Studies Economics, Finance and Politics. 13(14), 211-231. : http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13495

UN Security Council. Resolution 2231 (2015). S/RES/2231. https://main.un.org/securitycouncil/en/content/2231/background (Erişim Tarihi: 09.03.2026)

White House (2018, May 8). *President Donald J. Trump is Ending United States Participation in an Unacceptable Iran Deal*. https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-ending-united-states-participation-unacceptable-iran-deal/ (Erişim Tarihi: 11.03.2026)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

FARABİ'DE SIRADAN HÜKÜMDARIN YETERSİZLİĞİ PROBLEMİ

Prof. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN

Erciyes Üniversitesi

mkozgen@erciyes.edu.tr- 0000-0002-3559-0333

Doktora Öğrencisi, Gamze KAYA

Erciyes Üniversitesi

gamze7188@gmail.com - 0009-0004-1007-6751

ÖZET

Bu çalışmada, Fârâbî'nin El-Medinetü'l Fazıla adlı eserinde ortaya koyduğu ideal devlet tasarımında yer alan yönetici figürünün temel özellikleri ele alınacaktır. Fârâbî'nin devlet yönetimi için ideal yönetici olarak gördüğü filozof-kral ile sıradan hükümdar arasındaki farklar ortaya konulacaktır. Ayrıca filozof-kral dışındaki bir yöneticinin hükümdarlığının neden yeterli görülmediği incelenecektir. Fârâbî'ye göre insan, fıtratı gereği diğer insanlara ihtiyaç duyan toplumsal bir varlıktır. Birey ancak diğer insanlarla birlikte yaşadığı ve onlarla uyum içinde hareket ettiği bir toplumsal düzen içerisinde yetkinliğe ulaşabilir. Ona göre gerçek mutluluk da ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. Bu nedenle Fârâbî, El-Medinetü'l Fazıla adlı eserinde ideal toplumsal düzenin gerekliliğini vurgulayarak erdemli şehir modelini ortaya koymuştur. Erdemli şehrin gerçekleşmesi doğrudan yöneticinin nitelikleriyle ilişkilidir. Fârâbî, "birinci başkan" olarak nitelendirdiği yöneticinin zeki, bilgili, erdemli ve adaletli olması gerektiğini belirtir. Sıradan bir hükümdarın da bu özelliklerin bir kısmına sahip olması mümkündür. Ancak Fârâbî'ye göre ideal yönetici, hakikati bilen ve bu bilgi sayesinde toplumu gerçek mutluluğa yönlendiren bir rehber konumundadır. Bu nedenle yöneticinin hakikati kavrayabilecek felsefi bilgiye sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla Fârâbî açısından erdemli şehri yönetecek ideal yönetici yalnızca siyasi bir lider değil, aynı zamanda hakikati bilen bir filozof olmalıdır. Fârâbî'nin ortaya koyduğu bu nitelikler göz önünde bulundurulduğunda, sıradan bir hükümdarın erdemli şehri yönetmek için neden yetersiz görüldüğü daha açık hale gelmektedir. Sıradan bir hükümdar siyasi güce sahip olabilir; ancak hakikati bilemez. Bu nedenle toplumu gerçek mutluluğa ulaştırması mümkün değildir. Bu bağlamda Fârâbî'ye göre toplumsal yaşamda ideal düzeni sağlayacak ve bireyleri gerçek mutluluğa yönlendirecek olan yönetimin başında filozof-kral bulunmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Sa'âde (mutluluk), Hikmet, Birinci Başkan, Siyasal Meşruiyet.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE PROBLEM OF THE INADEQUACY OF THE ORDINARY RULER IN AL-FARABI

Prof. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN
Erciyes University
mkozgen@erciyes.edu.tr – 0000-0002-3559-0333

PhD Candidate, Gamze KAYA
Erciyes University
gamze7188@gmail.com – 0009-0004-1007-6751

ABSTRACT

This study examines the fundamental characteristics of the ruler figure in al-Farabi's ideal state as presented in *al-Madinah al-Fadilah* (*The Virtuous City*). It aims to reveal the differences between the philosopher-king, whom al-Farabi regards as the ideal ruler for state governance, and the ordinary ruler. It also investigates why the rule of anyone other than the philosopher-king is considered insufficient. According to al-Farabi, the human being is, by nature, a social being who is in need of others. An individual can attain perfection only within a social order in which people live together and act in harmony with one another. In his view, true happiness is possible only in this way. For this reason, al-Farabi emphasizes the necessity of an ideal social order in *al-Madinah al-Fadilah* and puts forward the model of the virtuous city. The realization of the virtuous city is directly related to the qualities of its ruler. Al-Farabi states that the ruler, whom he describes as the "First Ruler" or "First Leader," must be intelligent, knowledgeable, virtuous, and just. An ordinary ruler may also possess some of these qualities. However, according to al-Farabi, the ideal ruler is a guide who knows the truth and, through this knowledge, directs society toward true happiness. Therefore, the ruler must possess philosophical knowledge capable of grasping the truth. From al-Farabi's perspective, the ideal ruler of the virtuous city must be not only a political leader but also a philosopher who knows the truth. When the qualities proposed by al-Farabi are taken into consideration, it becomes clearer why an ordinary ruler is deemed insufficient to govern the virtuous city. An ordinary ruler may possess political power, but cannot know the truth. Therefore, such a ruler cannot lead society to true happiness. In this context, according to al-Farabi, the head of the government that will establish the ideal social order and guide individuals toward true happiness must be the philosopher-king.

Keywords: Sa'ādah (Happiness), Wisdom, First Ruler, Political Legitimacy

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. GİRİŞ

Fârâbî, İslam siyaset düşüncesinin en önemli filozoflarından biridir. Onun siyaset felsefesinin temelinde mutluluk (sa'âde) kavramı yer almaktadır. Fârâbî (2023) *El-Medinetü'l-Fâzıla* adlı eserinde tüm toplum üyelerini mutluluğa ulaştıracak erdemli bir toplum düzeninin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu düzenin gerçekleşmesi ise toplumu doğru şekilde yönlendirecek ideal bir yöneticinin varlığına bağlıdır. Bu bağlamda filozof, erdemli toplum düzeninin kurulabilmesi için yöneticinin sahip olması gereken nitelikleri ayrıntılı biçimde ele almaktadır.

Fârâbî'ye göre bireyler, varlıklarını sürdürebilmek ve mükemmelliğe ulaşabilmek için diğer insanlara ihtiyaç duyarlar. Toplumun en küçük yapı taşı olan her bir birey, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için birçok insanın yardımına muhtaçtır. Dolayısıyla Fârâbî, hem bireysel ihtiyaçların karşılanabilmesi hem de insan doğasının nihai amacı olan mükemmelliğe ulaşılabilmesi için insanların bir araya gelerek toplumsal bir yapı oluşturmasını gerekli görmektedir (Fârâbî, 2023: 60-61). Bu doğrultuda Fârâbî, insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumun rastlantısal değil, belirli bir düzen ve amaç doğrultusunda şekillenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre bireyleri gerçek mutluluğa ulaştıracak olan toplum düzeninin temeli erdeme dayanmaktadır.

Fârâbî'ye göre erdemli şehir, belirli bir düzen ve amaç doğrultusunda işleyen; bireylerin iş birliği içerisinde hareket ettikleri ideal toplumsal düzeni ifade etmektedir. Ona göre bireyler ancak şehirler içerisinde yaşayarak mutluluğa ulaşabilirler. Ancak Fârâbî bu noktada erdemli şehir ile diğer şehirler arasında bir ayrım yapmaktadır. Filozofa göre bir şehrin insanları gerçek mutluluğa ulaştırabilmesi, bireylerin iyi amaçlar doğrultusunda bir araya geldikleri ve dayanışma içerisinde bulundukları erdemli şehirde mümkün olmaktadır (Fârâbî, 2023: 62- 63). Bu bağlamda Fârâbî'nin erdemli şehir anlayışında toplumsal düzenin gerçekleşebilmesi, yöneticinin sahip olduğu niteliklerle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle filozof, erdemli şehri yönetecek olan ideal yöneticinin özelliklerini ayrıntılı biçimde ele almaktadır.

2. FÂRÂBÎ'DE ERDEMLİ ŞEHİR ANLAYIŞI

Fârâbî'nin siyaset felsefesinin temelinde yer alan erdemli şehir kavramı, bireylerin gerçek mutluluğa ulaşmak için bir araya geldikleri ideal toplumsal düzeni ifade etmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere filozof, *El-Medinetü'l-Fâzıla* adlı eserinde bu şehir modelini ayrıntılı biçimde ele alarak toplumun nasıl bir düzen içerisinde olması gerektiğine dair açıklamalarda bulunmaktadır.

Fârâbî'ye göre iyi bir şehir, erdemli insanların bir araya gelerek birlikte yaşadıkları; bilginin, erdemin ve adaletin hâkim olduğu toplumsal düzeni ifade etmektedir. Bu tür bir toplumda bireyler, insan olmanın gereği olarak birbirlerinin yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak erdemli şehirde amaç yalnızca bir arada yaşamak değildir (Şenol, 2015: 293). Bu bağlamda erdemli şehir, bireylerin yalnızca maddî ihtiyaçlarını karşılayan değil, aynı zamanda onları hakiki mutluluğa yönelten bir yaşam alanı olarak önem kazanmaktadır.

Erdemli şehir modeli aynı zamanda bireylerin belirli bir amaç doğrultusunda ortak bir düzen içerisinde hareket etmelerini de gerekli kılmaktadır. Bu şehirde her birey sahip olduğu yetenek ve kabiliyetler doğrultusunda belirli görevler üstlenmekte ve toplumsal düzenin sürdürülmesine

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

katkıda bulunmaktadır. Filozofa göre toplum içerisindeki bu iş bölümü ve dayanışma, erdemli şehrin düzenli bir şekilde işlemesini sağlamaktadır. Böylece bireyler birbirlerinin eksikliklerini tamamlayarak ortak bir amaç doğrultusunda hareket etmekte ve gerçek mutluluğa ulaşma imkânı bulmaktadırlar. Nitekim Fârâbî insanın toplumsal doğasını şu şekilde ifade etmektedir: "Tüm insanlar varlığını devam ettirmek ve en üstün mükemmelliğine ulaşmak için birçok şeye muhtaç bir yaratılışla varlığa gelmiştir. Tek başına tüm bunları elde etmesi mümkün değildir. Bilakis o, her biri özel bir ihtiyacını karşılayacak birçok insana muhtaçtır" (Fârâbî, 2023: 60-61). Bu ifade, Fârâbî'nin insanı doğası gereği toplumsal bir varlık olarak gördüğünü ve erdemli şehir modelini bu düşünce üzerine temellendirdiğini göstermektedir.

Fârâbî, erdemli şehri, bütün organları birbiriyle uyum içinde çalışan canlı bir bedene benzetmektedir. Bu benzetme, onun organizmacı toplum anlayışının önemli bir yansımasıdır. Ona göre bireyler, tıpkı bedenin organları gibi, birbirleriyle iş birliği ve uyum içerisinde hareket etmelidir (Fârâbî, 2023: 62). Fârâbî, bedendeki organlar arasında bulunan hiyerarşik yapıdan hareketle, erdemli şehir düzeni için de benzer bir yapı tasavvur etmiştir. Bu bağlamda, sağlıklı bir bedene benzeyen erdemli şehrin temel belirleyicisi mutluluktur. Mutluluğun amaç edinildiği şehir erdemli; bu amacın gerçekleştirilemediği şehir ise erdemsizdir (Demirel, 2014: 363). Başka bir ifadeyle, siyasal ve toplumsal birlikteliğin nihai amacı mutluluğun sağlanmasıdır.

Bu çerçevede Fârâbî, şehirleri amaçlarına göre erdemli ve erdemsiz şehirler olmak üzere iki başlık altında değerlendirmektedir. Fârâbî'ye göre erdemli şehir, insanları gerçek mutluluğa ulaştırmayı amaçlayan ve bireylerin bu amaç doğrultusunda belirli bir düzen içerisinde yaşadığı ideal toplumsal yapıyı ifade etmektedir. Erdemli şehrin zıttı olan erdemsiz şehirde ise bireylerin amacı gerçek mutluluğa ulaşmak değil, daha çok maddi ve geçici hazlara yönelmektir (Fârâbî, 2020: 124- 134). Bu açıdan Fârâbî'ye göre bir toplumun erdemli olup olmaması, o toplumun hangi amacı gerçekleştirmeye yöneldiğiyle doğrudan ilişkilidir.

Fârâbî'ye göre erdemli şehir düzeninin kurulması ve sürdürülebilmesi, yöneticinin sahip olduğu temel niteliklerle yakından ilişkilidir. Bu nedenle Fârâbî, erdemli şehrin başında bulunacak yöneticinin belirli özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulamakta ve bu özellikleri ayrıntılı biçimde ele almaktadır.

3. İDEAL YÖNETİCİ (BİRİNCİ BAŞKAN)

Fârâbî'ye göre bireyin temel amaçlarından biri, varlığa geliş sebebini kavramaya yönelmektir. Bu yöneliş, aynı zamanda insanın ulaşması gereken yetkinliğin mahiyetinin ve bu yetkinliğe hangi yollarla erişilebileceğinin araştırılmasını da içermektedir. Bu çerçevede bireyin bir diğer önemli görevi, kendisini nihai amaca ulaştıracak iyilik, güzellik ve erdemleri belirlemek; buna karşılık yetkinliğe erişimi engelleyen kötülük, çirkinlik ve erdemsiz davranışları ayırt etmektir (Yıldırım-Kara, 2025: 363- 365). Ancak bütün bunların, akıl yoluyla kavranıp bilinir hâle gelinceye ve açıklanabilir bir niteliğe kavuşuncaya kadar, ne olduklarının ve nasıl tezahür ettiklerinin ortaya konulması gerekmektedir.

Bu yönüyle Fârâbî'de bireyin yetkinliğe yönelmesi, yalnızca bireysel bir olgunlaşma süreci olarak değil, aynı zamanda erdemli siyasal düzenin kurulmasının temel koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bireyin ahlâkî ve aklî yetkinliği, Fârâbî'nin siyaset

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

felsefesinde toplumsal ve siyasal düzenin asli dayanaklarından biri hâline gelmektedir. Nitekim filozof, bu hususu şu şekilde ifade etmektedir:

"İşte bu, siyaset ilmidir ve bu ilimle, şehir insanlarından her birinin, siyasal toplum vasıtasıyla yaradılışının mümkün kıldığı ölçüde mutlu olmasını sağlayan şeylerin ilmidir. Araştırmacı için, siyasi toplumun ve şehirlerde şehir halkının bir araya gelmesinden doğan her şeyin, âlemin bütününü meydana getiren cisimlerin bir araya gelmelerine benzediği ortaya çıkar"(Fârâbî, 2018: 15).

Ne var ki Fârâbî'de mutluluğu amaçlayan erdemli siyasal düzenin ortaya çıkabilmesi, yalnızca bireylerin ahlâkî ve aklî yetkinliğiyle sınırlı değildir; bu düzenin kurulması ve sürdürülebilmesi, topluma rehberlik edecek üstün niteliklere sahip bir yöneticinin varlığını zorunlu kılmaktadır.

Fârâbî, erdemli şehrin yöneticisini "birinci başkan" olarak adlandırmaktadır. Ona göre bu kişi sıradan bir hükümdarın olmanın ötesinde, toplumu gerçek mutluluğa yönlendirebilecek bilgi ve erdeme sahip olan ideal bir yöneticidir. Bu bağlamda, erdemli şehir düzeninin sürdürülebilmesi ve mutluluk idealinin gerçekleştirilebilmesi açısından birinci başkanın varlığı zorunlu bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerin kendi başlarına erdemli bir yaşam sürmeleri ve aklî yetkinliklerini gerçekleştirmeleri, toplumsal mutluluğun sürekliliğini tek başına güvence altına almamaktadır (Öztürk, 2024: 90). Bu nedenle birinci başkan, toplumu daima doğru amaca yönlendiren, erdemli şehir düzenini koruyan ve mutluluğun devamlılığını sağlayan merkezi bir otorite konumundadır.

Bu noktada, erdemli şehrin kurulması ve devamlılığının sağlanmasında böylesine merkezi bir role sahip olan birinci başkanın hangi niteliklere sahip olması gerektiği önem kazanmaktadır. Fârâbî, toplumu gerçek mutluluğa yönlendirebilecek bu yöneticide bulunması gereken özellikleri ayrıntılı biçimde ele almıştır.

3.1. İdeal Yöneticinin Nitelikleri

İnsanların fıtrat gereği farklı niteliklere sahip olmaları, beraberinde bir yöneticinin varlığını zorunlu kılmaktadır. Şöyle ki, ideal toplumda yaşayan her bir bireyin nihai amacı mutluluğa ulaşmak olduğundan, söz konusu mutluluğa giden yolun öğrenilmesi ve ona ulaşmak için yapılması gerekenlerin bilinmesi gerekmektedir.

İnsan tabiatının herkeste farklı olması nedeniyle bireyler, mutluluğa ve ona ulaşmak için yapılması gerekenlere kendi başlarına vakıf olamazlar. İşte bu nedenle bireyler, bir öğreticiye ve yol göstericiye ihtiyaç duymaktadır. Fârâbî'ye göre söz konusu niteliklere sahip olan bu yol gösterici, birinci başkandan başkası değildir (Aydınlı, 2022: 32- 33). Dolayısıyla birinci başkan, Fârâbî'nin siyaset felsefesinde yalnızca yönetim yetkisini elinde bulunduran bir otorite değil, aynı zamanda toplumu erdem ve mutluluk doğrultusunda yönlendiren asli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fârâbî, birinci başkanı diğer yöneticilerden ayıran temel nitelikler arasında tahayyül yetisine de özel bir yer vermektedir. Özellikle İslam düşünce geleneği içerisinde ele alınan tahayyül kavramı, Fârâbî tarafından üstün nitelikli insan olarak tasavvur edilen birinci başkan bağlamında değerlendirilmektedir. Bu anlamda tahayyül, duyu ile akıl arasında konumlanan ve bireye hakikati temsil edilebilir biçimde kavrama imkânı sunan bir yeti olarak öne çıkmaktadır"

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

(Çelik- Duyar, 2023: 7). Dolayısıyla herkeste aynı düzeyde bulunmayan bu özellik, birinci başkanın yalnızca hakikati bilmesini değil, aynı zamanda onu toplumun anlayabileceği bir düzeye indirerek aktarabilmesini de mümkün kılmaktadır.

Fârâbî, birinci başkanın diğer yöneticilerden oldukça farklı nitelikler taşıdığını savunmaktadır. Filozofa göre birinci başkanın sahip olduğu tüm nitelikler, yalnızca onda bulunan üstün özellikler olmayıp, aynı zamanda onu toplumu mutluluğa yönlendirebilecek yegâne kişi hâline getiren vasıflardır. O, konuya ilişkin şu açıklamalarda bulunmaktadır:

"Erdemli şehrin yöneticisinin rastgele bir insan olması düşünülemez. Nitekim yöneticilik iki şeyle olur; İlki, fıtraten ve yaradılış itibariyle yöneticiliğe yatkın olmak; ikincisi ise yöneticiliğe dair iradi meleke ve yeteneklere sahip olmaktır. Bunlar ancak yaradılışı itibariyle yöneticiliğe yatkın olan insanda gelişip ortaya çıkabilir" (Fârâbî, 2023: 64).

Fârâbî'ye göre birinci başkan, erdemli şehrin düzenini kurup sürdürebilecek üstün niteliklere sahip olmalıdır. Bu nedenle onda yalnızca yönetsel yeterlilik değil, aynı zamanda bilgi, hikmet, ahlâkî yetkinlik ve toplumu mutluluğa yönlendirebilecek bir rehberlik kapasitesi de bulunmalıdır (Fârâbî, 2023: 67). Dolayısıyla Fârâbî'ye göre bu nitelikler, birinci başkanı diğer yöneticilerden ayıran temel özelliklerdir. Zira o, yalnızca yöneten bir kişi değil, aynı zamanda toplumu doğru olana ve mutluluğa yönlendiren rehber konumundadır. Fârâbî bu hususta şunları söylemiştir:

"Bu yöneticinin yönetimiyle idare edilen insanlar, erdemli, iyi ve mesut insanlardır. Eğer onlar bir ulus ise bu, erdemli ulustur. Eğer onlar tek bir yerleşim yerinde toplanan birtakım insanlar ise onların tamamını bu yönetimin altında bir araya getiren bu yerleşim yeri erdemli şehirdir. Eğer onlar tek bir yerleşim yerinde toplanmış olup, ahalisi bundan başka yönetimlerle idare edilen farklı yerleşim yerlerinde bulunursa, onlar bu yerleşim yerlerinde bulunan erdemli yabancı insanlar olurlar"(Fârâbî, 2023: 118).

Fârâbî'nin erdemli şehir tasavvuru dikkate alındığında, ahlâk ile siyaset felsefesinin onun düşüncesinde iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Nitekim Fârâbî, eserlerini de büyük ölçüde bu ilişki çerçevesinde kuran bir düşünürdür. Onun sisteminde iyi ve kötü kavramları göz ardı edilemeyecek ölçüde ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla mutluluk anlayışı da bu bağlamda şekillenmektedir. Ona göre mutluluk, özü itibarıyla iyi olan bir değerdir. Nitekim Fârâbî, bu ilişkiyi şu şekilde ifade etmektedir:

"Mutluluk mutlak iyidir. Mutluluğa ulaşmada ve ona erişmede yararlı olan her bir şey de yine iyidir; fakat kendi zatından dolayı değil, mutlulukla ilgili yararından dolayı. Mutluluktan belli bir şekilde alıkoyan her bir şey de mutlak kötüdür. Mutluluğa ulaşmada yararlı olan iyi, tabii iyi olarak var olan bir şey de olabilir; bu, irade ile de olabilir. Mutluluktan alıkoyan kötü de, tabii olarak var olan bir şey de olabilir; o, irade ile de olabilir" (Fârâbî, 2023: 104).

Fârâbî'ye göre birinci başkanda bulunması gereken nitelikler, hem zihinsel hem de ahlâkî yetkinlikleri içermektedir. Bu bakımdan onun tasarladığı ideal yönetici tipi, birinci başkan olmanın gereği olarak daima yöneten konumunda yer almaktadır. Nitekim ideal yönetici, başka bir yöneticinin idaresi altına giren değil; yönetme yetkisini ve topluma rehberlik etme vasfını bizzat kendisinde toplayan kimsedir (Fârâbî, 2023: 66). Bu bağlamda, birinci başkanda bulunması gereken diğer özellikler de dikkatle ele alınmalıdır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Fârâbî'ye göre her şehir erdemli olarak nitelendirilemez. Gerçek anlamda erdemli şehir, içerisinde yaşayan bireylerin karşılıklı yardımlaşma ve uyum içerisinde yaşamaları, ayrıca bu amaç doğrultusunda bir araya gelmeleri sonucunda oluşan erdemli toplumla mümkün hâle gelir. Bunun yanında hakiki mutluluk da ancak bu toplum içerisinde elde edilebilir. Nitekim Fârâbî, mutluluğu insan ruhunun maddeden ayrılması neticesinde ulaşabileceği en yüksek mertebe olarak tanımlamaktadır(Cihan, 2022: 242- 243). Dolayısıyla gerçek mutluluk, mal, mülk ve servet gibi maddi unsurlarda değil; bireyin ahlâkî ve ruhsal yetkinliğe ulaşmasını mümkün kılan erdemli yaşamda temellenmektedir. Fârâbî'ye göre birinci başkan, gerçek mutluluğa erişmiş ve bu yolda topluma rehberlik etme yetkinliğine sahip kişidir. Şenol, bu hususa ilişkin olarak şunları ifade etmektedir:

"Bu insan, insanlığın en üst mertebesine ve mutluluğun en yüce mertebesine ulaşmıştır. O, kendisiyle mutluluğun elde edilebileceği her fiile vâkıf olmuş bir insandır. Fârâbî'ye göre bu olgu, erdemli ilk başkan olabilmenin şartlarından birincisidir. O, insanları mutluluğa ulaştırma ve mutluluğa yöneltme kudretine ve bunun bir mekanizması olarak en yüksek tahyil gücüne sahiptir"(Şenol, 2018: 307).

Yukarıdaki paragraftan hareketle birinci başkan, yalnızca kendisi mutluluğa ulaşmış bir kişi değil; aynı zamanda toplumun diğer üyelerini de bu nihai amaca yönlendirebilecek bilgi, kavrayış ve temsil gücüne sahip olan kimsedir. Bu durum, Fârâbî'de yöneticiliğin sıradan bir idare faaliyeti olarak değil, hakikati bilme, onu uygun biçimde aktarma ve toplumu erdem doğrultusunda şekillendirme sorumluluğu olarak ele alındığını göstermektedir. Bu bağlamda, söz konusu niteliklerden yoksun olan sıradan hükümdarın, ideal siyasal düzenin kurulması ve sürdürülmesi bakımından neden yetersiz görüldüğü ayrıca ele alınması gereken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2. Sıradan Hükümdarın Yetersizliği

Fârâbî'de yöneticilik, sıradan bir idare faaliyeti değil; toplumu erdem ve mutluluk doğrultusunda yönlendirme sorumluluğudur. Bu çerçevede, söz konusu niteliklerden yoksun olan sıradan hükümdarın siyasal düzen için neden yeterli görülmediği önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.

Fârâbî'ye göre toplumun başında bulunan kişinin yalnızca yönetme gücüne sahip olması yeterli değildir. Çünkü bir toplumun gerçek anlamda iyi yönetilebilmesi, yöneticinin bilgi, erdem ve hikmet sahibi olmasına bağlıdır. Bu niteliklerden yoksun olan sıradan hükümdar ise toplumu yalnızca dış düzen bakımından yönetebilir; fakat onu hakiki mutluluğa ulaştırma konusunda yetersiz kalır. Bu bağlamda söz konusu niteliklerden mahrum bir yöneticinin, toplumu gerçek anlamda mutluluğa sevk etmesi ve ideal düzeni tesis etmesi mümkün değildir. Fârâbî, bu hususa ilişkin olarak şunları ifade etmektedir:

"Öyle bir zaman gelir de bütün diğer şartlar olmasına rağmen felsefe yönetimde yer almazsa erdemli şehir hükümdarsız kalmış olur. Bu şehrin işlerini yürüten kişi de artık bir hükümdar değildir, şehir artık yok olmaya yüz tutmuş olur. Eğer şehrin işlerini yürüten kişiye eşlik edecek bir filozof bulunmazsa, şehir bir müddet sonra [yok olma] tehlikesiyle yüzleşir" (Farabi, 2023: 68).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere Fârâbî, devletin başındaki yöneticinin birtakım niteliklere sahip olmasını zorunlu görmüştür. Çünkü bu yönetici, sahip olduğu nitelikler sayesinde kendi bilgi ve tecrübesinden hareketle bireylere yol gösterecek ve böylece ideal düzenin sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Bunun sonucunda ise birey, gerçek mutluluğa ulaşma imkânı elde edebilecektir. Tüm bu açıklamalardan hareketle anlaşılmaktadır ki, Fârâbî açısından toplumun başındaki kişinin meşruiyeti ve yeterliliği, ancak felsefî bilgi bakımından yetkin bireylerin varlığıyla mümkün görünmektedir.

Birinci başkanın sahip olması gereken temel nitelikler arasında adalet ve hakkaniyet önemli bir yer tutmaktadır. Fârâbî, ideal insan tipi olarak tasavvur ettiği birinci başkanın aynı zamanda iyi bir eğitim sürecinden geçmiş olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Çünkü filozofa göre bu tür üstün nitelikler ancak eğitim ve yetkinleşme süreciyle kazanılabilmektedir (Altıntop, 2016: 59). Dolayısıyla birinci başkanın yetkinliği, yalnızca karakter özellikleriyle değil, zihinsel ve kavramsal donanımıyla da doğrudan ilişkilidir.

Sonuç olarak Fârâbî, ideal devletin başında yer alacak kişinin sıradan ya da rastgele bir birey olamayacağını açıkça ortaya koymuştur. Ona göre birinci başkan; herkeste bulunmayan tahayyül yetisine sahip, ahlâkî nitelikler bakımından kendisini geliştirmiş ve adaletli bir kimse olmalıdır. Ayrıca bu kişi, felsefî yetkinliğe sahip olmanın yanında eğitimsel açıdan da gelişime açık bir birey niteliği taşımalıdır. Bu yönüyle Fârâbî'nin birinci başkan anlayışı, yöneticiliği yalnızca siyasî bir otorite meselesi olarak değil, aynı zamanda ahlâkî, zihinsel ve felsefî bir yetkinlik alanı olarak ele almaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada temel olarak, Fârâbî'nin siyaset felsefesi anlayışı içerisinde değerlendirilen erdemli şehir kavramı ile bu şehrin başında bulunması gereken ideal yönetici tipi ele alınmaktadır. Fârâbî, insanı doğası gereği toplumsal bir varlık olarak nitelendirmekte ve aynı zamanda kendi ihtiyaçlarının tamamını tek başına karşılayamayacağını vurgulamaktadır. Bireyin hem kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek yetkinliğe ulaşması hem de gerçek anlamda mutluluğu elde etmesi, ancak ideal bir toplumsal düzen içerisinde mümkün olabilmektedir. Söz konusu düzen ise Fârâbî felsefesinde erdemli şehir modeliyle karşılık bulmaktadır.

Erdemli şehir kavramı, yalnızca bireylerin bir araya geldiği bir toplumsal yapıyı ifade etmemektedir. Bahsi edilen düzenin kurulması, korunması ve sürekliliğinin sağlanması doğrudan yönetici ile ilişkilidir. Fârâbî, ideal devletin yöneticisini birinci başkan olarak adlandırmakta ve ona birtakım nitelikler atfetmektedir. Söz konusu nitelikler, birinci başkanı herhangi bir siyasî otoriteden ayırarak onu daha yüksek bir konuma yerleştirmektedir. Çünkü birinci başkan, yalnızca siyasî kararlar alan sıradan bir kişi değil; aynı zamanda bilgili, ahlâkî değerlere sahip, adil ve felsefî yetkinliğe ulaşmış bir bireydir. Tüm bu niteliklere sahip olması neticesinde ise ideal toplumdaki her bir bireye mutluluğa ulaşma yolunu gösteren bir rehber konumundadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel problemi olan "sıradan hükümdarın yetersizliği" meselesi de daha açık hâle gelmektedir. Fârâbî'ye göre sıradan bir hükümdar, siyasal otoriteye, idari beceriye ya da toplumsal düzeni koruma gücüne sahip olabilir. Ancak bu özellikler tek başına erdemli şehri yönetmek için yeterli değildir. Çünkü sıradan hükümdar, çoğu zaman yönetimin

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

nihai amacını, yani insanı gerçek mutluluğa ulaştıracak hakikati bilme düzeyine sahip değildir. Bu nedenle Fârâbî, sıradan hükümdarın, toplumu geçici faydalar, maddî çıkarlar ve eksik iyiler etrafında yönlendirebileceğini; ancak onu nihai yetkinlik ve hakiki saadet düzeyine ulaştıramayacağını savunmaktadır.

Sonuç olarak Fârâbî'nin siyaset felsefesinde sıradan hükümdarın yetersizliği, yöneticinin yalnızca siyasal otoriteyle değil, hakikati kavrayabilen felsefi bilgelikle donatılmış olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu nedenle erdemli şehir düzeninin gerçek anlamda kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi için yönetimin başında mutluluğun ne olduğunu bilen, toplumu bu doğrultuda yönlendirebilen filozof-kralın ya da birinci başkanın bulunması zorunludur. Böylece Fârâbî, siyasal düzenin başarısını yalnızca güç, yasa ya da idari beceriyle değil; bilgelik, erdem ve hakikat bilgisiyle temellendiren özgün bir yönetim anlayışı ortaya koymaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

KAYNAKÇA

Altıntop, C. (2016). Ebû Nasr el-Farabî'nin İdeal Devlet Anlayışı. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, 2,* 59.

Aydınlı, Y. (2022). Fârâbî: İslam Felsefesinin Kurucu Filozofu. M. G. Deniz (Ed.), *El-Muallimus Sani Fârâbî* (ss. 32- 33). DİB Yayınları.

Cihan, A.K. (2022). Fârâbî'nin Savaş Teorisi. M. G. Deniz (Ed.), *El-Muallimus Sani Fârâbî* (ss. 242- 243). DİB Yayınları.

Çelik, F. & Duyar, Z. (2023). Fârâbî'nin "El-Medînetü'l Fâzıla" Adlı Eserinde Tahayyül Etme ve Akıl Anlayışının Siyaset ve Yönetim Düşüncesi Üzerindeki Etkisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD*), *13* (1), 7.

Demirel, D. (2014). Farabi'nin İdeal Devleti: Erdemli şehir. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7* (1), 363.

Fârâbî. (2023). *El-Medinetü'l-Fâzıla* (M. C. Ilgaroğlu, Çev.). Divan Kitap.

Fârâbî. (2023). *Es-Siyâsetü'l-Medeniyye* (Y. Aydınlı, Çev.). Litera Yayıncılık.

Korkut, Ş. (2015). *Fârâbî'nin Siyaset Felsefesi*. Atlas Yayınları.

Öztürk, C., & Koçi Çetin, E. (2024). Farabi'nin *El-Medinetü'l Fazıla*'sındaki Fazıl Şehir ve Cahil Şehrin Adaletle Değerlendirilmeleri. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy, 9* (2), 90.

Yıldırım, O. & Kara, A. (2025). Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Devletin Yüce Amacı Olarak Mutluluk. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 11*(2), 363- 365.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

CEZA HUKUKU AÇISINDAN TIBBİ MÜDAHALELERDE HEKİMİN KUSURUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ: TIBBİ STANDARTLAR VE UZMANLIK DÜZEYİ

ASSESSING PHYSICIANS' MALPRACTICE IN MEDICAL INTERVENTIONS FROM A CRIMINAL LAW PERSPECTIVE: MEDICAL STANDARDS AND LEVEL OF EXPERTISE

Avukat, Meral Sıla Kutlu

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı

avsilakutlu@gmail.com, ORCİD: 0009-0009-6036-2146,

ÖZET

Sağlık, bireyin yaşamını sürdürebilmesinin ve anlamlı kılabilmesinin temel unsurudur. Sağlık hakkı, yaşam hakkının ayrılmaz bir uzantısı olup modern hukuk sistemlerinde korunması gereken en temel haklardan biri kabul edilmekte ve devlete pozitif yükümlülükler yükleyen bir sosyal hak niteliği taşımaktadır. Devletler sağlık hakkı kapsamında bireylerin ulaşabileceği sağlık hizmeti için gerekli hukuki ve idari yapıyı oluşturmalıdır. Bu sağlık hizmetinin görünümlerinden biri de tıbbi müdahalelerdir. Ve fakat tıbbi müdahaleler doğası gereği belirli riskler taşımaktadır. Bu riskler istenmeyen sonuçları meydana getirse de ceza hukuku bakımından sorumluluktan söz edilebilmesi için, ortaya çıkan sonucun sağlık personeline isnat edilebilecek bir kusurdan kaynaklanması gerekmektedir. Dolayısıyla bir tıbbi müdahale sonucu ortaya çıkan sonuçtan sağlık personeli olan hekimin cezai sorumluluğundan söz edilebilmesi için kusurlu olması gerekmektedir. Hekimin kusurunun tespiti belli ölçütler kullanarak yapılır. Hekimin kusurluluğunun tespitinde mesleğinin gerektirdiği özel davranışlara bir başka deyişle "tıbbi standartlara" uygun davranıp davranmadığı incelenmelidir. Kusurluluğun tespitinde kullanılan bir başka ölçüt hekimin "uzmanlık düzeyinin" tespitidir. Hekimlik farklı uzmanlık alanlarında farklı uzmanlık dereceleri bulunabilen meslek grubudur. Hekimi somut olay kapsamında tüm bu ölçütlere uygun davrandığı kabul edildiğinde her ne kadar ortada haksız bir eylem sonucu ortaya çıkan olumsuz bir sonuç bulunsa da sorumluluğundan söz edilemeyecektir. Çünkü ortaya çıkan bu durum tıp literatüründe "komplikasyon" olarak adlandırılmakta ve hekime yöneltilebilecek kusurdan söz edilememektedir. Bu çalışmada hekimin kusurluluğunun tespitinde kullanılan ölçütler incelenmeye çalışılmış, bu ölçütler belirlenirken hangi kaynakların referans alındığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hekim, Kusur, Tıbbi Standart, Uzmanlık.

ABSTRACT

Health is a fundamental element that enables individuals to sustain and give meaning to their lives. The right to health, as an inseparable extension of the right to life, is recognized in modern legal systems as one of the most essential rights that must be protected, and it constitutes a social right that imposes positive obligations upon the state. Within the scope of the right to health, states are required to establish the necessary legal and administrative framework to ensure accessible healthcare services for individuals.One manifestation of these healthcare services is medical intervention. However, by their very nature, medical interventions involve certain risks. Although these risks may lead to undesirable outcomes, in terms of criminal law, liability can only be established if the resulting harm is attributable to a fault that can be imputed to the healthcare professional. Therefore, in order to speak of the criminal liability of a physician arising from the outcome of a medical intervention, the physician must be at fault. The

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

determination of a physician's fault is carried out based on certain criteria. In assessing fault, it must be examined whether the physician has acted in accordance with the specific duties required by the profession, in other words, in compliance with "medical standards." Another criterion used in determining fault is the physician's level of expertise. The medical profession encompasses various fields of specialization, each with differing levels of expertise.If it is established that the physician has acted in accordance with all these criteria within the context of the concrete case, then—even if an adverse outcome has occurred as a result of an unlawful act—no liability may be attributed to the physician. This is because such outcomes are defined in medical literature as "complications," and no fault can be ascribed to the physician in such cases. This study aims to examine the criteria used in determining a physician's fault and to explain the sources that are taken as references in establishing these criteria.

Key Words: Physician, Fault, Medical Standard, Expertise

1. Giriş

Bireyin en büyük kazanımı, hayatını anlamlı ve yaşanabilir kılan ve yaşam hakkının varlık nedeni olan yegâne değer sağlıktır.[1] İnsan haklarının ortaya çıkışı ile sağlık hakkı da korunması gereken haklar kategorisinde yerini almıştır. Sağlık hakkı bireylere sağlıklarının korunması konusunda beklenti ve istekte bulunma hakkını içeren yani devlete pozitif yükümlülükler yükleyen sosyal bir hak niteliğindedir.[2] Nitekim sağlık hizmetleri modern hukuk sistemlerinde bireyin yaşam hakkı ve sağlık hakkı ile doğrudan ilişkili olan en temel kamu hizmetlerinden biri olarak kabul edilmektedir.[3] Tıbbi müdahaleler de bu hizmetlerin en önemli uygulama alanını oluşturmakta ve bireylerin sağlık durumunun korunması, hastalıkların teşhis edilmesi ve tedavi edilmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir.[4] Bununla birlikte tıbbi müdahalelerin doğası gereği belirli riskler içermekte bu nedenle bazı durumlarda hastalar yönünden istenemeyen durumların doğmasına neden olabilmektedir.[5] Bu tür durumlar çeşitli yönlerden hukuki değerlendirmelerin konusunu oluşturmaktadır.

Tıbbi müdahaleler, nitelikleri gereği belirli riskler içerdiğinden istenmeyen sonuçların tamamen önlenmesi her zaman mümkün değildir. Bununla birlikte, ortaya çıkan her olumsuz sonuçtan hekimin veya sağlık personelinin sorumluluğunun doğduğu söylenemeyecektir[6]. Müdahale sonucunda ceza hukuku bakımından suç teşkil eden bir netice ortaya çıkmış olsa dahi, müdahaleyi gerçekleştiren kişiye yöneltilebilecek bir kusurun bulunmaması hâlinde

[1] Tuba Özalp ve Faruk Özalp, *Hekimin Cezai Sorumluluğu*, Adalet Yayınevi, Ankara 2014, s.6.
[2] Gülay Arslan Öncü, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ed. Sibel İnceoğlu, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013, s.324; Hasan Tahsin Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, Seçkin Yayıncılık,4.baskı, 2022, s.59.
[3] Aykut Cemil Aykın ve Serkan Çınarlı, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016, s.483.
[4] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.53.
[5] Öz Seçer, *Hekimin Hukuki Sorumluluğu*, Aristo Yayınevi, İstanbul 2020, s.3.
[6] Cenk Aydın Apaydın, *Malpraktis ve Komplikasyon Ayrımı Işığında Tıp Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2025, s.24.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

sorumluluktan söz edilemez.[7] Bu nedenle, cezai sorumluluğun belirlenebilmesi için öncelikle kusurun varlığının tespiti gerekmektedir. Kusur yok ise ceza da yoktur. Dolayısıyla kusurun tespiti ceza sorumluluğu açısından oldukça önemli olup tespiti her zaman kolay olmayan bir meseledir.

Hekimin kusurunun belirlenmesinde çeşitli ölçütler esas alınmaktadır. Bu değerlendirme sadece ortaya çıkan sonuca bakılarak yapılmamaktadır. Hekimin tıbbi müdahale sırasında gerekli dikkat ve özeni gösterip göstermediği, tıp biliminin kabul ettiği yöntemlere bir başka deyişle *tıbbi standartlara* uygun hareket edip etmediği ve sahip olduğu uzmanlık düzeyi de göz önünde bulundurulur.[8]

Tıbbi müdahale sonucunda ortaya çıkan olumsuzluk, müdahalenin tıbbi standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmesine ve gerekli dikkat ve özenin gösterilmesine rağmen meydana gelmişse, ayrıca bu sonuç hekime isnat edilebilecek bir kusurdan kaynaklanmıyorsa, söz konusu durum tıp literatüründe "komplikasyon" olarak nitelendirilir.[9] Bu hâlde hekimin cezai sorumluluğundan söz edilemez. Buna karşılık hekimin tıbbi standartlara aykırı davranması, kötü hekimlik ve yanlış uygulamalar sonucunda ortaya çıkan durum ise tıbbi hata bir diğer deyişle malpraktis olarak nitelendirilmektedir.[10] Bu nedenle tıbbi müdahaleler sonucunda meydana gelen olumsuz sonuçların değerlendirilmesinde önemli meselelerden biri, söz konusu sonucun komplikasyon mu yoksa kusurlu bir tıbbi müdahalenin sonucu mu olduğunun belirlenmesidir.[11]Bu çalışmanın amacı, tıbbi müdahalelerde kusurun belirlenmesinde kullanılan ölçütleri incelemek ve özellikle ceza hukuku bakımından tıbbi standartların ve hekimin uzmanlık düzeyinin kusur değerlendirmesindeki rolünü ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle tıbbi müdahale kavramı ve hukuki niteliği ele alınacak, ardından ceza hukukunda kusur kavramı incelenecek ardından tıbbi müdahalede kusur kavramı ceza hukuku yönüyle incelenmeye çalışılacak devamında ise tıp biliminin kabul ettiği bilimsel standartlar ile hekimin uzmanlık düzeyinin kusur değerlendirmesine etkisi üzerinde durulacaktır. Son olarak tıbbi hata ile komplikasyon arasındaki ayrım ele alınarak tıbbi müdahalelerde kusurun belirlenmesine ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır.

[7] Erdal Yerdelen, "Tıp Ceza Hukukunda Kusur", içinde *IV. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildiri Özetleri*, ed. Yakup Gökhan Doğramacı, Aristo Yayınevi, 2021, s.153.
[8] Oğuz Polat, *Tıbbi Uygulama Hataları*, Seçkin Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara 2024, s.20.
[9] Apaydın, *Malpraktis ve Komplikasyon Ayrımı Işığında Tıp Hukuku*, s.29.
[10] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.473.
[11] Hüseyin Rüzgar Akcan, *Hekimin Tıbbi Malpraktisten Doğan Cezai Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024, ss.31-32.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2. Tıbbi Müdahale Kavramı ve Hukuki Niteliği

2.1. Tıbbi Müdahalenin Tanımı

Tıbbi müdahale, sağlık hizmetlerinin yürütülmesi kapsamında tıp mesleğini yürütmeye yetkili kişiler tarafından hastaya hastalığını tedavi etme, hastalıktan koruma veya duyduğu acıyı giderme ya da azaltma amacıyla gerçekleştirilen teşhis, tedavi ve koruyucu sağlık ve yardım faaliyetlerini ifade eden geniş bir kavramdır.[12]Tıbbi müdahale kavramı çoğu zaman yalnızca cerrahi işlemlerle ilişkilendirilmektedir. Ancak tıbbi müdahale cerrahi işlemlerle sınırlı değildir.[13] Bir müdahalenin tıbbi müdahale sayılabilmesi için mutlaka deri bütünlüğünü bozan bir işlem olması da gerekmez. Genel anlamda *tıbbi müdahale* kavramı, bir hastalığın teşhis ve veya tedavi edilmesi ya da önlenmesi amacıyla hekim ve yetkili sağlık personeli tarafından tıp biliminin teknik gereklerine göre gerçekleştirilen her türlü tıbbi işlemler ile normal olmayan şeyi veya bir eksikliği düzeltmek ya da önlemek veya olumsuz sonuçlarını en aza indirmek için yapılan en basit tanı ve tedaviden en ağır cerrahi müdahalelere kadar uzanan her türlü tıbbi faaliyeti kapsamaktadır.[14]Tanım dikkate alındığında aşı uygulamaları, diş dolgusu yapılması veya gebeliği önleyici spiral yerleştirilmesi gibi basit tıbbi işlemlerden organ ve doku nakli, kısırlık tedavisi veya kök hücre tedavileri gibi ileri düzey tıbbi uygulamalara kadar uzanan tüm işlemler tıbbi müdahale kapsamında değerlendirilmektedir.[15] Ayrıca yalnızca görünümün değiştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen estetik operasyonlar ile psikiyatrik tedaviler de bu kapsamda tıbbi müdahale olarak kabul edilmektedir.[16]

2.2. Hukuka Uygun Tıbbi Müdahalenin Unsurları

Geçmiş dönemlerde var olan "iyileştiren daima haklıdır" kuralı günümüzde geçerliliğini yitirmiş durumdadır.[17] Bir tıbbi müdahale olumlu bir sonuç doğursa da hukuka uygun olmayabilir.[18] Dolayısıyla tıbbi müdahalenin hukuka uygun kabul edilmesi için birtakım şartlara haiz olması gereklidir. Bu şartlar: hastanın aydınlatılmış onamının alınması, hekimin

[12] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.54.
[13] Halide Savaş, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, Seçkin Yayıncılık,3.Baskı, Ankara 2013, ss.25-26.
[14] Işıl Güney Tunalı, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020, s.40; Savaş, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, s.26.
[15] İlhan Gülel, *Tıbbi Müdahaleye Rıza*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018, s.22; Tunalı, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, s.42.
[16] Gençer Özdemir, *Tıbbi Müdahale Hatalarından Doğan Maddi Tazminat Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s.24.
[17] Hüseyin Cem Barlıoğlu, *Defansif Tıp Unsuru Olarak Tıbbi Malpraktis*, 3.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2022, s.60.
[18] İzzet Özgenç, "Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Ceza Sorumluluğu: Hukuka Uygunluğa İlişkin Kriterler", *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 2011, s.2.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

tıbbi müdahalede bulunma yetkisinin bulunması, müdahalenin hukuken öngörülmüş amaçlara yönelmesi, müdahalenin tıp biliminin kurallarına göre yapılmasıdır.[19]

2.2.1 Aydınlatılmış Onam ve Rıza

Herkes konulacak teşhis sonucunda uygulanacak tedavi ve bu tedavinin olası sonuçlarını öğrenme ve bu tedavilere rıza verme veya tedaviyi reddetme[20] hakkına sahiptir.[21] Tıbbi müdahalenin hukuka uygun olabilmesi için önkoşul kişinin rızasının olmasıdır. Belirtmek gerekir ki tıbbi müdahaleye salt rıza gösterilmiş olması müdahaleyi hukuka uygun hale getirmeyecektir.[22] Kişinin rıza göstereceği tedavi hakkında önceden bilgilendirilmiş olması gerekmektedir.[23] *Bilgilendirilmiş rıza* yaygın ismi ile *aydınlatılmış onam*, hastaya uygulanacak teşhis ve tedavinin yöntemi, niteliği, etki ve sonuçları, uygulanacak tedavinin riskleri, alternatif tedavilerin de muhtemel de risk ve faydaları hakkında hekim tarafından hastaya yeterince ve kafa karışıklığı oluşturmayacak şekilde anlatılmasından sonra hasta tarafından hiçbir soru işareti kalmayacak şekilde anlaşılması ve gönüllü olarak kabul edilmesi anlamına gelir.[24] Burada dikkat edilmesi gereken husus hasta tarafından tıbbi müdahaleye verilecek aydınlatılmış onamın da ön şartı mevcut bir endikasyon bulunmasıdır.[25] Başka bir deyişle hiçbir tedavi, teşhis veya korunma maksadı olmadan hiçbir hekimden tıbbi müdahale talep edilemez ve bu müdahaleye verilen rıza geçerli olmaz.

2.2.2. Tıbbi Müdahalenin Gerekliliği/Endikasyonun Varlığı

Tıbbi müdahalenin temel amacı hastalığın teşhis edilmesi, tedavi edilmesi veya hastalığın ilerlemesinin önlenmesidir.[26] Bu amaçlara aykırı yapılan müdahaleler hastanın geçerli bir rızası olsa dahi hukuka aykırıdır. Hukuka uygun amacın en önemli göstergesi

[19] Qaisar Nasrat, "Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluk Şartları", *İbn Haldun Üniversitesi Hukuk Fakültesi* Dergisi, S.2,ss.86-91.
[20] "*Tedavinin reddini kapsayan ve pasif ötenazi olarak nitelendirilen bu durumda aslında hastanın tedaviyi red hakkı kullandığı için TCK m.26/1'de düzenlenen hakkın kullanılması hukuka uygunluk nedeni çerçevesinde açıklanmalıdır*." Veli Özer Özbek/İlker Tepe, *TCK İzmir Şerhi*, Seçkin Yayıncılık,4.Baskı, Ankara 2010, s.453.
[21] Özgenç, "Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Ceza Sorumluluğu: Hukuka Uygunluğa İlişkin Kriterler", s.2-4.
[22] Özgenç, "Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Ceza Sorumluluğu: Hukuka Uygunluğa İlişkin Kriterler", s.2.
[23]Özbek/Tepe, *TCK İzmir Şerhi*, s.433.
[24]Zeynep Günler, *İnsan Hakları Açısından Aydınlatılmış Onam*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s.85; Onur Koru, "Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu: Endikasyon Şartı", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, S.2, 2021, s.494; İsmail Atak, "Tıbbi Müdahalelerin Hukuka Uygunluk Şartları", *TOTBİD Dergisi*, C.19, S.1,2020, s.21; Özbek/Tepe, *TCK İzmir Şerhi,* s.433.
[25] Atak, "Tıbbi Müdahalelerin Hukuka Uygunluk Şartları", s.21.
[26] Özbek/Tepe, *TCK İzmir Şerhi,* s.435.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

endikasyonun varlığıdır.[27] Endikasyon[28] hekimin hastaya tıbbi müdahalede bulunması zorunluluğunu gösteren kavramdır.[29]Başka bir ifadeyle hekim, ancak tıbbi bir amaç doğrultusunda; bir hastalığı önlemek veya ortadan kaldırmak, iyileşme sürecini hızlandırmak, hastalığın doğurduğu tehlikeyi azaltmak ya da hastalığın sebep olduğu ızdırap ve belirtileri gidermek veya hafifletmek amacıyla müdahalede bulunmalıdır.[30]

Tıbbi müdahalelerde temel ölçüt müdahalenin tıbbi bir amaca dayanması, müdahalenin tıp bilimi açısından gerekli ve zorunlu olmasıdır. Böyle bir tespit akıllara sırf güzellik amacıyla yaptırılan estetik müdahaleleri getirecektir. Günümüzde bazı müdahaleler klasik anlamda bir hastalığın tedavisine yönelik olmamakla birlikte yine de hukuka uygun amaca yönelik bir tedavi olarak değerlendirilmekte olup estetik amaçlı müdahaleler bu duruma örnek teşkil etmektedir.[31] Zira estetik müdahaleler çoğu zaman bir hastalığı ortadan kaldırma amacını taşımamakta herhangi bir tıbbi endikasyonun giderilmesi amacıyla yapılmamaktadır. Bazı görüşler bu tür müdahalelerde endikasyon şartının bulunmadığını, buradaki endikasyon boşluğunun rıza ile doldurulduğunu ifade etmektedir. Ancak buradaki endikasyonun dar anlamda tıbbi endikasyon olarak değerlendirilmemesi, sosyal ve psikolojik endikasyon da olabileceğini kabul eden görüşler mevcuttur.[32] Bu nedenle öğretide, estetik müdahalelerin de yalnızca fiziksel bir zorunluluğa değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik endikasyona dayanabilmeleri sebebiyle tıbbi müdahale kapsamında değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Zira bireyin dış görünümüne ilişkin rahatsızlıklarının, sosyal yaşamını ve psikolojik bütünlüğünü doğrudan etkileyebildiği ve bu tür müdahalelerin de bireyin ruhsal iyilik hâlini sağlamaya yönelik olduğu açıktır. Kanaatimizce de endikasyon kavramını yalnızca bir doku veya organda meydana gelen fiziksel bozukluklarla sınırlı biçimde değerlendirmek isabetli değildir.

2.2.3. Yetkili Sağlık Personeli Tarafından Yapılması

Tıbbi müdahalelerin yalnızca bu konuda eğitim almış ve yetkilendirilmiş sağlık personeli tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir.[33] Hekimler başta olmak üzere diş

[27] Atak, "Tıbbi Müdahalelerin Hukuka Uygunluk Şartları", s.21.
[28] "Bir hastalık patolojisini, tedavisini, atak geliştiğini gösteren durumlar; hastada bir tedavinin ya da girişimin uygulanmasını geçerli kılan durum, endikasyon." Çağatay Güler, *Tıp Sözlüğü*, Palme Yayıncılık, Ankara 2012, s.232.
[29] Koru, "Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu: Endikasyon Şartı", s.495.
[30] Berna Özpınar, "Tıbbi Müdahalede Kötü Uygulamanın Hukuki Sonuçları", *Ankara Barosu Yayınları*, Ankara 2007, s.20.
[31] Kaan Sayın, *Hekimin Estetik Amaçlı Tıbbi Müdahaleden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2025, s.36.
[32] Koru, "Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu: Endikasyon Şartı",s.495; Sayın, *Hekimin Estetik Amaçlı Tıbbi Müdahaleden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu*, s.30.
[33] Özpınar, "Tıbbi Müdahalede Kötü Uygulamanın Hukuki Sonuçları", s.18.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

hekimleri, hemşireler ve diğer sağlık meslek mensupları belirli yetki sınırları içerisinde tıbbi müdahalede bulunabilmektedir.[34]

2.2.4. Tıp Biliminin Kabul Ettiği Yöntemlerin Kullanılması

Tıbbi müdahale her ne kadar yetkili hekim tarafından, hastanın aydınlatılmış onamı üzerine icra ediliyor olsa da bu müdahalenin tıp bilimi ve mesleğinin standartlarına uygun olması da hukuka uygunluk için aranan bir diğer şarttır.[35] Hekim uygulayacağı tedaviyi belirleme de serbest olsa da bu yöntem tıbben kabul görmeyen ve tıp standartlarının dışındaki yöntemlerden olmamalıdır.[36] Tıbbi standartlara uygun müdahale, uygulanan yöntemin tıbbın ilgili uzmanlık alanında yeterli ölçüde denenmiş, olumlu sonuçlar vermiş ve bu nedenle bilimsel çevrelerce genel kabul görmüş bir yöntem olmasını ifade eder.[37]

Tıp biliminin sürekli gelişen bir alan olması nedeniyle hekimlerin mesleki bilgilerini güncel tutmaları ve bilimsel gelişmeleri takip etmeleri önem taşımaktadır. Terk edilmiş veya bilimsel olarak bir dayanağı olmayan yöntemler uygulanmamalıdır. Bu bağlamda klinik uygulama kılavuzları, bilimsel araştırmalar ve uzmanlık dernekleri tarafından yayımlanan rehberler tıbbi uygulamaların değerlendirilmesinde önemli referans kaynakları oluşturmaktadır.

2.3. Tıbbi Müdahalenin Hukuki Niteliği

Tıbbi müdahale, niteliği gereği bireyin maddi ve manevi vücut bütünlüğüne yönelik bir müdahale edimini içermektedir. Her tıbbi müdahalenin kişinin vücut bütünlüğü hakkını etkileyen bir davranış olduğu düşünüldüğünde bu müdahale ilk bakışta dahi bir hakkı ihlal ediyormuş görünümü çizebilir. Tıbbi müdahalenin anayasal dayanağı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17. maddesinin ikinci fıkrasında yer almaktadır.[38] Söz konusu hükme göre "*tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı hâller dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tâbi tutulamaz*." Bu düzenlemeye göre bu şartlar bulunmadan yapılan müdahale bireyin maddi ve manevi vücut bütünlüğünün ihlali anlamına gelecek cezai ve hukuki sorumluluğun doğmasına sebebiyet verecektir.[39]

[34] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.452.
[35] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.468.
[36] Nasrat, "Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluk Şartları", s.89.
[37] Özge Yücel, "Modern Hukuk Bakış Açısıyla Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğunun Koşulları", *Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları*, ed. Özge Yücel ve Gürkan Sert, Seçkin Yayıncılık,3. Baskı, Ankara 2023, s.330.
[38] Gülel, *Tıbbi Müdahaleye Rıza*, s.46.
[39] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.281.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ceza Hukuku bağlamında tıbbi müdahalenin hukuki niteliği değerlendirildiğinde öğretideki bir görüş, tıbbi müdahalenin tek başına müessir bir fiil yani *tipe uygun eylem* olduğu ancak hukuka uygunluk nedenlerinin bulunması halinde suç oluşturmayacağını savunmaktadır.[40] Bu görüşe göre müdahale ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin veya müdahale sonucu ne olursa olsun kişinin vücut bütünlüğü her durumda zedelenmiş olacak ve dolayısıyla bu hukuksal yararın zedelenmesini haklı çıkaracak nitelikte daha güçlü bir başka değerin bulunması başka bir deyişle hukuka uygunluk nedenlerinin bulunması halinde suç oluşmayacaktır.[41] Bazı yazarlar ise her tıbbi müdahalenin tipe uygun eylem olarak yani tek başına bir suç olarak değerlendirilemeyeceği bununla birlikte bazı müdahalelerin müessir fiil oluşturduğunu dolayısıyla tipe uygun olmayan müdahaleler için hukuka uygunluk araştırması yapmaya gerek olmadığını bu müdahalelerin kendiliğinden ceza hukuku alanı dışında kaldığını kabul etmektedirler.[42]Belirtmek gerekir ki Türk Hukukunda kabul gören görüş tıbbi müdahalenin tipe uygun eylem yani tek başına müessir bir fiil olduğu ancak hukuka uygunluk sebeplerinin varlığı halinde ceza hukuku alanından çıkacağı yönündedir.[43] Tıbbi müdahalede bulunacak kişinin bu eylemi yapmaya yetkili olması, endikasyonun varlığı, hastanın aydınlatmış onamının alınması, müdahalenin tıbbi standartlara ve özen yükümlülüğüne uygun bir şekilde yapılmış olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi müdahaleyi hukuka uygun hale getirecektir.

3.Tıbbi Müdahalede Kusur

Hukuk düzeni, farklı hukuk dalları aracılığıyla hukuka aykırı davranışları yasaklamakta ve bu davranışlara çeşitli yaptırımlar öngörmektedir. Ceza hukuku, hukuk düzeninin yasakladığı fiilleri suç olarak düzenleyerek bunlara ceza yaptırımı bağlarken medeni hukuk ise kişilik haklarına yönelik ihlalleri önlemeyi amaçlamakta, borçlar hukuku da haksız fiiller ile sözleşmeye aykırı davranışların hukuki sonuçlarını düzenlemektedir. Dış dünyaya yansımış haksız eylemler birden fazla hukuk dalında sonuçlar doğurabilir. Tıbbi müdahaleler nitelikleri gereği birtakım riskler barındırdığından çeşitli hukuki dalların sıklıkla konusu olmaktadır. Her tıbbi müdahale belirli ölçüde risk içermekle birlikte, ortaya çıkan her olumsuz sonucun doğrudan sorumluluk doğurduğunu kabul etmek mümkün değildir. Bu noktada belirleyici olan,

[40] Barış Erman, *Ceza Hukukunda Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003, s.28.
[41] Muhammed Demirel, "Tıbbi Müdahalenin Niteliği ve Tıbbi Müdahalelerde Aydınlatılmış Onam", *İstanbul Tıp Hukuku*, ed. Muhammed Demirel ve Rahime Erbaş, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024, s.53.
[42] Erman, *Ceza Hukukunda Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu*, ss.34-35; Özge Yücel, "Hekimin, Özel Sağlık Kuruluşlarının, İlaç Üreticisi ve Eczanın Yükümlülükleri ve Hukuksal Sorumluluğu", *Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları*, ed. Özge Yücel ve Gürkan Sert, Seçkin Yayıncılık,3.Baskı, 2023, ss.394-395.
[43] Hakan Hakeri(1), *Tıp Hukuku*, Seçkin Yayıncılık,11.Baskı, Ankara 2016, ss.423-424.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

müdahaleyi gerçekleştiren hekimin davranışının kusurlu olup olmadığının tespitidir. Tıbbi meslek kusuru genel anlamda kast veya ihmal şeklinde ortaya çıkabilir.[44] İhmal hafif veya ağır olabilmektedir. İhmal ceza hukuku bağlamında genelde taksiri ifade etmektedir. Dolayısıyla tıbbi müdahaleden kaynaklanan sorumluluğun değerlendirilebilmesi için öncelikle kusur kavramının içeriği, türleri ve hangi ölçütlere göre belirleneceğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

3.1 Ceza Hukukunda Kusur Kavramı

Kişinin ceza hukuku yönünden eylemlerinden sorumlu tutulabilmesi için kişinin eylemlerini bazı psikolojik koşullarla birlikte gerçekleştirmesi gerekir.[45] Nitekim kişinin haksızlık teşkil eden eylemi iradi olarak gerçekleştirmesi eylem ile arasındaki bağlantıya işaret eder ve bu bağlantı ceza hukukunda manevi unsur olarak adlandırılır.[46] Ancak kişinin haksız davranışı ile meydana gelen netice arasındaki ilişki ile kusurluluk aynı şey değildir. Keza haksız eylem ile ortaya çıkan netice arasında bir illiyet bağı olmasına rağmen kişiye yöneltilecek kusurun bulunmadığı olaylar mevcuttur. Haksız eylem ile eylemi gerçekleştiren kişi arasında bağlantı bulunmaması durumunda suç o kişiye yönetilemez dolayısıyla kişi cezalandırılamaz.[47]

Ceza hukukunda haksızlık ile kusur kavramları birbirinden farklı nitelikte değerlendirilmesi gereken iki ayrı kavramdır.[48] Bir fiilin haksızlık teşkil etmesi, fiilin hukuk düzeninde var olan yasakları ve emirleri ihlal etmesi anlamına gelir.[49] Ancak bir fiilin haksızlık teşkil etmesi, failin cezalandırılması için tek başına yeterli değildir. Zira ceza sorumluluğunun doğabilmesi için haksızlık teşkil eden fiili gerçekleştiren kişinin kusurlu olması da gerekmektedir. Bu yönüyle haksızlık, fiilin objektif olarak hukuka aykırı olup olmadığının tespitini ifade etmekte iken kusur ise haksızlık teşkil eden fiilin faile isnat edilip edilemeyeceğinin değerlendirilmesini ifade etmektedir.[50] Nitekim haksızlık değerlendirmesi yapılırken fiili gerçekleştiren kişinin şahsi özellikleri dikkate alınmaksızın yalnızca fiilin hukuka aykırı olup olmadığı incelenmektedir.[51]Kusurluluk failin işlediği haksızlık teşkil eden

[44] Mehmet Demir, "Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C.57, S.3,2008, s.359.
[45] Kayıhan İçel, *Ceza Hukuku Genel Hükümler,* Beta Yayıncılık, 5.Baskı, İstanbul 2018, s.412.
[46] İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler,* Seçkin Yayıncılık, 21.Baskı, Ankara 2025, s.235.
[47] Nur Centel/Hamide Zafer/Özlem Çakmut, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Yayıncılık,10.Baskı, Ankara 2017, s.361.
[48] Özbek, *TCK İzmir Şerhi*, s.222.
[49] Özbek, *TCK İzmir Şerhi,* s.222.
[50] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.235.
[51] İçel, *Ceza Hukuku Genel Hükümler,* s.412.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

fiil nedeniyle kendisi hakkında yapılan bir değer yargısından ibarettir.[52] Kusurun bir yargı niteliği taşıması sebebiyle, failin gerçekleştirdiği somut eylemden bağımsız olarak yalnızca kişinin yaşam tarzı veya kişisel özellikleri nedeniyle kusurlu kabul edilmesi mümkün değildir.[53] Bununla birlikte failin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar, eğitim düzeyi ve benzeri kişisel durumlar tamamen göz ardı edilemez, bu unsurlar somut olayda işlenen haksızlık teşkil eden fiilin faile ne ölçüde isnat edilebileceğinin belirlenmesinde dikkate alınabilmektedir.[54]

Bu çerçevede kusurluluk, failin hukuka uygun davranma imkânına sahip olmasına rağmen hukuka aykırı bir davranışı seçip gerçekleştirmesi nedeniyle işlediği fiilin kendisine yüklenebilmesini ve bu fiil dolayısıyla kınanabilmesini ifade etmektedir.[55] Ceza hukukunda kusur, esas itibarıyla kast ve taksir olmak üzere iki temel biçimde ortaya çıkmaktadır.[56] Kast, failin suçun kanuni tanımında yer alan unsurların gerçekleşeceğini bilerek ve isteyerek hareket etmesini ifade ederken taksir ise failin dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranması sonucu öngörülebilir bir neticenin istemeden meydana gelmesini ifade etmektedir.[57] Dolayısıyla bir fiil suç tipine uygun ve hukuka aykırı olsa dahi, kast veya taksir bulunmadığı sürece fail hakkında ceza sorumluluğundan söz edilmesi mümkün olmayacaktır.

3.2 Tıbbi Müdahalelerde Kusurun Belirlenmesi

Bir tıbbi müdahalede kusur incelemesi yapmadan önce incelenmesi gereken hususun öncelikle söz konusu tıbbi müdahalenin ceza hukuku sınırları içinde olup olmadığıdır. Eğer bir tıbbi müdahale, tıbbi gereklilik (endikasyon) mevcut olmak üzere, yetkili sağlık personeli tarafından, tıp biliminin kabul ettiği standartlara uygun şekilde ve hastanın aydınlatılmış onamı alınarak gerçekleştirilmişse, bu müdahale hukuka uygun sayılacak ve kusur incelemesi yapılmasına gerek olmayacaktır.[58] Ceza hukukunda kusurun görünüm şekilleri temel olarak kast ve taksirdir.[59] Hakeri, tıbbi müdahalede, endikasyonun bulunmaması, aydınlatılmış rızanın alınmaması ve müdahalenin mesleğin icrasına yetkili kişi tarafından yapılmamış olması durumunda müdahaleyi yapanın kusurunun kasıt olarak kabul edilmesi gerektiği ancak hekimin

[52] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, ss.235-236.
[53] İçel, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.412; Centel vd., *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, s.362.
[54] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.235.
[55] Özbek, *TCK İzmir Şerhi,* s.225.
[56] Centel vd., *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, s.363.
[57] Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.238.
[58] Hakeri(1), *Tıp Hukuku*, s.423; Yücel, "Hekimin, Özel Sağlık Kuruluşlarının, İlaç Üreticisi ve Eczanın Yükümlülükleri ve Hukuksal Sorumluluğu", ss.417-417.
[59] Özbek, *TCK İzmir Şerhi Türk Ceza Kanunu'nun Anlamı*, 1:s.227.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

tıp biliminin gereklerine uygun davranmadığı, gerekli özeni göstermediği durumlarda ise kusurunun taksirli olduğunun kabul edilmesi gerektiği görüşündedir.[60] Elbette her şartın somut olay bağlamında değerlendirilmesi gereklidir ancak kusur tespitinde genel çerçevenin bu olduğu kabul edilebilir. Belirtmek gerekir ancak uygulamada hekimlerin sorumluluğu genelde taksirli eylemleri bakımından gündeme gelmektedir. Ceza Hukuku'nun taksire dayalı sorumluluk kuralları yönünden herkese yüklediği bir özen borcu vardır bu yüzden taksirli sorumluluğun temelini özen yükümlülüğü oluşturur.[61] Tıbbi müdahalede özen yükümlülüğünün ihlali belirli ölçütlere göre belirlenir. Hekimin, tıp biliminin gereklerine, tıbbi standartlara ve uzmanlık düzeyinin gereklerine uygun davranıp davranılmadığının belirlenmesi edilmesi kusur tespitinde başlıca ölçütlerdendir.

Hekimlik faaliyeti, yüksek düzeyde bilgi, deneyim ve mesleki uzmanlık gerektiren teknik bir faaliyet olduğundan, bu alanda kusurun değerlendirilmesi sıradan bir davranışın değerlendirilmesinden farklı bir nitelik taşımaktadır.[62] Bu nedenle tıbbi müdahalelerde kusurun belirlenmesi, yalnızca ortaya çıkan sonucun değerlendirilmesiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda hekimin müdahale sırasında tıp biliminin gereklerine uygun hareket edip etmediğinin, göstermesi gereken dikkat ve özen yükümlülüğüne uygun davranıp davranmadığının da incelenmesini gerektirir. Hekimin davranışı değerlendirilirken, aynı koşullar altında bulunan ve benzer mesleki bilgiye sahip bir hekimin nasıl davranması gerektiği esas alınmaktadır.[63] Bu çerçevede hekimin mesleki bilgi ve becerisini kullanma biçimi, teşhis ve tedavi sürecinde izlediği yöntemler ile tıbbi müdahalenin gerçekleştirildiği somut koşullar kusurun belirlenmesinde dikkate alınan unsurlar arasında yer almaktadır.[64]

Tıbbi müdahale sonucunda ortaya çıkan durumların ilgili yargı merci önüne taşındığı durumda kusurun tespitini yapacak olan hakimdir. Hâkim önüne gelen hukuki uyuşmazlıkta konunun kendi mesleki sınırları dışında kaldığı durumlarda bilirkişilere başvurmaktadır. Bu nedenle tıbbi müdahalelerde kusurun tespitinde mahkemeler, genellikle bilirkişi incelemesine başvurmaktadır. Keza bu husus Türk Ceza Kanunu m.22 gerekçesinde de *"Taksir dolayısıyla kusurun belirlenmesi normatif bir değerlendirmeyle mümkün olmakla birlikte, somut olayda dikkat ve özen yükümlülüğünün ihlâl edilip edilmediğinin belirlenmesi açısından bilirkişi incelemesi yaptırılabilir. Örneğin ölümle sonuçlanan bir ameliyat sırasında*

[60] Hakeri(1), *Tıp Hukuku*, s.424.
[61] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.224.
[62] Atiye B. Uygur, Hekimin Kusurunun Değerlendirilmesi, *TBB Dergisi,* S.144,2019,s.359.
[63] Demir, "Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu", s.232.
[64] Akcan, *Hekimin Tıbbi Malpraktisten Doğan Cezai Sorumluluğu*, s.29.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

hastaya yapılan tıbbi müdahalenin tekniğine uygun olarak yapılmış olup olmadığının belirlenmesi açısından bilirkişi incelemesine gerek bulunduğu muhakkaktır." şeklinde ifade edilmiştir. [65]Bilirkişilerden, somut olayda gerçekleştirilen müdahalenin tıp biliminin genel kabul görmüş standartlarına uygun olup olmadığı, müdahalenin yapıldığı ortamın koşulları ile uygulamayı gerçekleştiren hekimin eğitim ve deneyim düzeyi de dikkate alınarak, aynı şartlar altında ve benzer niteliklere sahip bir hekimin göstermesi gereken özen çerçevesinde değerlendirilmesi istenmektedir.[66] Nitekim gerçekleştirilen tıbbi müdahalenin kabul gören tıbbi standartlara uygun olup olmadığı ve somut olayda farklı tıbbi ekoller kapsamında birden fazla kabul edilebilir uygulama yönteminin mevcut olup olmadığı, hekimin söz konusu tıbbi müdahaleyi yapmaya görevli ve yetkili olup olmadığı gibi sorular mahkemece bilirkişilere sorulmaktadır.[67]Bilirkişilerce aynı koşullar altında bulunan ve benzer niteliklere sahip bir hekimin göstermesi gereken özenin somut olayda gösterildiği sonucuna varılması hâlinde, hekimin kusurundan söz edilemeyecek ve sorumluluğu doğmayacaktır.[68] Bu durumda ortaya çıkan olumsuz sonucun, daha sonra ele alınacak olan komplikasyon kapsamında değerlendirilmesi söz konusu olabilecektir.

Bu bölümde, hekimin taksirli sorumluluğuna yol açabilecek özen yükümlülüğünün belirlenmesinde esas alınan ölçütler ele alınacaktır. Bu kapsamda, hekimin tıp biliminin gereklerine ve yerleşik standartlara uygun davranma yükümlülüğü ile mesleki özen borcunun sınırları ve uzmanlık düzeyinin kusurun tespitindeki rolü incelenecektir. Nitekim tıbbi müdahalelerde kusurun belirlenmesinde, hekimin uzmanlık düzeyi ile tıp biliminin kabul ettiği standartlar temel ölçütler olarak öne çıkmaktadır.

4. Tıbbi Müdahalelerde Kusur Ölçütleri

4.1 Hekimin Özen Yükümlülüğü

Özen borcu esasen hukuk düzeninin belirli bir faaliyette bulunan herkesten, genel yaşam deneyimi ve mesleki tecrübenin gerektirdiği kurallara uyma, gerekli dikkat ve özeni gösterme yönünde beklediği bir yükümlülüktür.[69]Tıbbi müdahaleler de belirli bir mesleğin icrası kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler arasında yer almakta olup, bu alanda özen yükümlülüğü kusurun tespitinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Hekimin özen borcu iki görünüm altında

[65] Özbek, *TCK İzmir Şerhi*,s.269.
[66] Savaş, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, s.296.
[67] Akcan, *Hekimin Tıbbi Malpraktisten Doğan Cezai Sorumluluğu*, s.183.
[68] Hakeri(1), *Tıp Hukuku*,11.Baskı,2016, s.454.
[69]Özalp/Özalp, *Hekimin Cezai Sorumluluğu*, s.69; Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.223.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

incelenmektedir. Bunlardan ilki, subjektif özen yükümlülüğü olup hekimin somut olayda hastaya gerekli dikkat ve özeni göstermesini ifade ederken ikincisi ise objektif özen yükümlülüğü olup hekimin tıbbi standartlara uygun şekilde hareket etmesini gerektirir.[70]

4.1.1 Genel Olarak Özen Yükümlülüğü (Subjektif Özen Yükümlülüğü)

Tıbbi müdahaleler esasında doğası gereği kişilik haklarını ihlal edilmektedir. Bunlardan en önemlisi hatta diğer tüm hakların da olmasının sebebi olan yaşam hakkıdır. Bu sebeple hekim, tıbbi müdahaleyi gerçekleştirirken gereken dikkat ve özeni göstermek zorundadır. Bu yükümlülük, yalnızca mesleki özenle sınırlı olmayıp aynı zamanda somut olayın koşulları çerçevesinde, genel hayat tecrübelerine göre herkesten beklenen özen borcunu da içermektedir. Özen borcu, tanıdan tedaviye tıbbi müdahalenin her aşamasında yerine getirilmesi gereken bir yükümlülüktür. Hekimin özen yükümlülüğünün tespitinde hekimin kendisi değil, aynı tıbbi müdahalede aynı uzmanlık alanındaki ortalama bir hekimin sahip olması gereken bilgi, tecrübe, gösterdiği dikkat ve özen esas alınacak, müdahaleyi yapan hekimin esas alınan ortalama hekimin göstereceği özen ve dikkati göstermediğinin anlaşılması durumunda hekimin kusurluluğu gündeme gelecektir.[71] Hekim, tıbbın kabul görmüş kurallarına uygun hareket ederek doğru tanı ve tedaviyi belirlemek, süreci özenle yürütmek ve hastayı gerekli şekilde bilgilendirip yönlendirmekle yükümlüdür.[72]Yargıtay kararlarında hekimin en hafif kusurundan dahi sorumlu olduğuna dair kararları mevcuttur.[73]Hukukumuzda özen yükümlülüğünün tek tek sayılarak belirlenmesi mümkün olmadığından bu yazılı olmayan kurallar mahkemelerce somutlaştırılmaktadır. Özen yükümlülüğü bakımından "standart" kavramı vurgulanmaktadır.[74]

4.1.2 Tıbbi Standart Ölçütü (Objektif Özen Yükümlülüğü)

Tıbbi müdahale sırasında tıbbi standartlara uygun hareket edilmesi, hekimin özen yükümlülüğünün bir diğer unsuru olan objektif özen yükümlülüğünün bir gereğidir.[75]Objektif özen yükümlülüğü, hekimin gerçekleştirdiği tıbbi müdahalenin, tıp biliminin ulaştığı güncel bilgi düzeyi ve genel kabul görmüş uygulama esasları çerçevesinde değerlendirilmesini ifade

[70] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, ss.223-224.
[71] *"...hekim tıbbî faaliyetlerde bulunurken bazı meslekî şartları yerine getirmek, hastanın durumuna değer vermek ve geniş bir deyimle tıp biliminin kurallarını gözetip uygulamak zorundadır. Aksi halde hekim tıp biliminin verilerini yanlış ya da eksik uygulamışsa, mesleğinin gerektirdiği özel görevlere gereği ve yeteri kadar uymamışsa meslekî kusuru var demektir*." Yargıtay 4.Hukuk Dairesi E.76-6297, K.77-2541, T.7.3.1977; Aktaran: Demir, "Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu",s.245
[72] Tunalı, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, s.180.
[73] Savaş, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, s.309.
[74] Hakan Hakeri(2), Tıp Hukuku, Seçkin Yayıncılık,7.Baskı, Ankara 2013.s.544.
[75] Tunalı, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, s.178.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

etmektedir.[76] Bu bağlamda tıbbi standart, hekimin somut olayda aynı koşullar altında bulunan makul ve özenli bir hekimin göstereceği davranışa uygun hareket edip etmediğinin belirlenmesinde esas alınan objektif bir ölçüt niteliğindedir. Bu ölçüt, öğretide "tıbbi standart" kavramı ile ifade edilmektedir.

Tıbbi standart, belirli bir tıbbi müdahalenin, tıp biliminin güncel, bilimsel ve teorik verileri ışığında etkinliği kanıtlanmış ve genel kabul görmüş yöntemler ile mesleki tecrübe doğrultusunda, müdahale anında ulaşılan bilimsel ve teknik gelişmişlik düzeyine uygun şekilde gerçekleştirilmesini ifade eden objektif bir ölçüttür.[77]Nitekim Biyo-Tıp Sözleşmesi'nin 4. maddesinde, araştırma dâhil sağlık alanındaki her türlü müdahalenin ilgili mesleki yükümlülüklere ve standartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Benzer şekilde Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 11. maddesinde de hastanın, modern tıbbi bilgi ve teknolojinin gereklerine uygun biçimde teşhisinin konulmasını, tedavisinin yapılmasını ve bakımının sağlanmasını isteme hakkı düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde, tıbbi müdahalelerin mesleki standartlara uygun olarak gerçekleştirilmesinin hukuka uygunluğun temel unsurlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Hekimin hastaya uyguladığı müdahalede özen yükümlülüğünü ihlal etmesinden kaynaklanan kusurun temelinde, tıbbi standartlara aykırılık bulunmaktadır.[78]Tıbbi gerekliliğin bulunması, müdahalenin yetkili bir hekim tarafından gerçekleştirilmesi ve hastanın aydınlatılmış rızasının alınmış olması, tıbbi müdahaleyi kendiliğinden hukuka uygun hâle getirmez. Zira bu koşulların tamamı mevcut olsa dahi, müdahalenin tıbbi standartlara aykırı biçimde gerçekleştirilmesi hâlinde eylem hukuka aykırı sayılacak ve müdahaleyi yapan hekimin kusurluluğu gündeme gelecektir.[79] Dolayısıyla müdahalenin hukuka uygun olması için tıp biliminin gereklerine ve tıbbi standartlara uygun yapılması gerekecektir.

1847 yılında kurulan American Medical Association[80] ile tıp alanında belirli standartların oluşturulmaya başlandığı, bu standartlara aykırı şekilde gerçekleştirilen müdahaleler sonucunda ortaya çıkan zararların ise "malpraktis" olarak nitelendirildiği kabul

[76] Savaş, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, s.45; Ragıp Şengül, *Hasta ile Hekim Arasındaki İlişkinin Hukuki Niteliği ve Hekimin Tazminat Sorumluluğu*, Aristo Yayınevi, İstanbul 2020, ss.88-89.
[77] Hakeri(2), *Tıp Hukuku*, s.545; Yücel, "Modern Hukuk Bakış Açısıyla Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğunun Koşulları" s.330; Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.226.
[78] Hakeri(2),*Tıp Hukuku*, s.545.
[79] Özgenç, "Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Ceza Sorumluluğu: Hukuka Uygunluğa İlişkin Kriterler", s.3; Nasrat, "Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluk Şartları", s.89.
[80] Amerikan Tıp Derneği 1847 yılında kurulmuş 1897 yılında tüzel kişilik kazanmıştır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerikan_T%C4%B1p_Derne%C4%9Fi (Erişim Tarihi:22.03.2026)

edilmektedir.[81] Nitekim Dünya Tabipler Birliği de 1992 tarihli bildirisinde tıbbi uygulama hatalarını, hekimin müdahale sırasında gerekli mesleki standartlara uymaması, yeterli özen ve beceriyi göstermemesi veya hastayı uygun şekilde tedavi etmemesi sonucunda meydana gelen zararlar olarak tanımlamıştır.[82]Tıbbi standart kavramının tanımını yapmak kolay ise de somut olay bağlamında tespit etmek her zaman kolay değildir. Mahkemeler söz konusu müdahalenin tıbbi standartlara uygun olup olmadığının değerlendirilmesi için bilirkişi görüşlerinden faydalanır.[83]

Hekimin tıbbi standartlara uygun davranıp davranmadığının değerlendirilmesinde geçmişte "Bölgesellik Kuralı" esas alınmaktaydı.[84] Bu kural, hekimin aynı bölgedeki meslektaşlarının eğitim, kabiliyet, sağlık bakımından sunulan aynı standartlara sahip olması durumuna göre değerlendirilme yapılmasını öngörmekteydi.[85] Ancak bu yaklaşım, yerel standartların yetersizliği ve aynı bölgedeki tüm hekimlerin düşük standarda göre değerlendirilmesi nedeniyle eleştirilmiş ve zamanla yerini ulusal standartlara bırakmıştır. Günümüzde ise standartların meslek kuruluşları tarafından belirlenmesi beklenmektedir ve fakat bu süreç oldukça güçtür. Ülkemizde tıbbi standartların belirlenmesine ilişkin kesin ve bağlayıcı nitelikte kaynakların bulunmadığı, bu alanda sistematik ve kurumsal çalışmaların yeterince geliştirilmediği görülmektedir. Her ne kadar tıp bilimi durağan olmayıp sürekli gelişen ve değişen bir alan olsa da düzenli eğitim ve bilimsel araştırmalar yoluyla belirli bir standardizasyon sağlanabilecektir. Bu tür bir standardizasyon, mahkemelerin tıbbi standart ölçütünü değerlendirmesinde de önemli ölçüde kolaylık sağlayacaktır. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nde standart bakım için "American College of Surgeons (ACS)" yayınları profesyonel kaynak olarak kabul edilmekte ve son yıllarda bu kuruluş tarafından, cerrahlar için standart bakımı öğreten kurslar düzenlenmektedir.[86]Tıbbi standardın somut ve ölçülebilir ölçütlerle değerlendirilmesi gerekliliği, günümüzde klinik kılavuzlar ve kanıta dayalı tıp yaklaşımının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu araçlar, nihai ve kesin nitelikte olmasa da tıbbi uygulamaların değerlendirilmesinde önemli bir referans oluşturmaktadır.

4.1.1. Klinik Kılavuzlar

[81] Aykın/Çınarlı, Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu, s.348.
[82] Aykın/Çınarlı, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu*, s.348
[83] Savaş, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, s.42.
[84] Hakeri(2), *Tıp Hukuku*, s.548
[85] Savaş, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, s.46.
[86] Polat, *Tıbbi Uygulama Hataları*, s.83.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Klinik kılavuzlar, belirli hastalıkların tanı ve tedavi süreçlerinde hekimlere yol göstermek amacıyla, güncel bilimsel veriler ve kanıtlar doğrultusunda oluşturulan rehber niteliğindeki metinlerdir.[87] Amerikan Tıp Enstitüsü tarafından 1990 yılında yapılan tanıma göre klinik kılavuzlar, "hekimlere ve hastalara, belirli klinik durumlarda en uygun sağlık hizmetinin seçimi konusunda yardımcı olan sistematik açıklamalardır.[88] Günümüzde sağlık bilimlerinin farklı alanlarında etkinlik gösteren ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından, hastalıkların tanı, tedavi ve korunma süreçlerine yönelik çok sayıda kılavuz oluşturulmaktadır.[89] Bu kılavuzlar, tıp biliminin ulaştığı güncel bilgi birikimini sistematik bir şekilde ortaya koyarak, hekimlerin karar alma süreçlerinde standart bir çerçeve sunmaktadır.

Türk hukuk uygulaması bakımından tıbbi standartların belirlenmesinde, ilgili alanda yayımlanan klinik kılavuzlar önemli bir referans teşkil etmekle birlikte bu kılavuzlar kesin ve bağlayıcı kurallar olarak kabul edilmemektedir.[90]. Özellikle Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan tanı ve tedavi rehberleri ile uzmanlık derneklerinin hazırladığı klinik kılavuzlar, hekimin müdahalesinin tıp biliminin standartlarına uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır.Nitekim Türkiye'de Sağlık Bakanlığı tarafından 1992 yılından itibaren belirli alanlara ilişkin düzenli olarak rehberler yayımlanmakta olup, bu rehberler tıbbi uygulamaların standartlaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin COVID-19 pandemisi sürecinde yayımlanan daha sonra çeşitli değişiklikler ile 2.1.2026 tarihinde tekrar yayınlanan "COVID-19 (SARS-CoV-2 Enfeksiyonu) Tanı ve Tedavi Rehberi"[91] söz konusu salgın hastalığın tanı, izolasyon ve tedavi süreçlerine ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içermekte ve hekimlerin uygulamalarına yön veren temel kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında Sağlık Bakanlığı tarafından çeşitli yıllarda yayımlanan "Birinci Basamağa Yönelik Güncel Tanı ve Tedavi Rehberleri"[92] de tıbbi uygulamaların güncel standartlarını ortaya koyan önemli örnekler arasında yer almaktadır.

---

[87] National Library of Medicine, Klinik Uygulama Kılavuzu, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK390308/ (Erişim Tarihi:18.03.2026)
[88] Alev Özön, *Kılavuz Geliştirmede Temel İlkeler,* Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi, Ankara 2002, s.7.
[89] Ahmet Aslan, "Kanıta Dayalı Tıp ve Klinik Uygulama Kılavuzları", *Acta Medica Alanya Dergisi*, C.2, S.1,2018, s.1.
[90] Hakeri(2), *Tıp Hukuku*, s.545.
[91] Covid -19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Tanı ve Tedavi Rehberi, Kasım 2025,Ankara https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/52873/0/covid-19-sars-cov-2-enfeksiyonu-tani-ve-tedavi-rehberipdf.pdf (Erişim Tarihi:18.03.2026)
[92] Birinci Basamağa Yönelik Tanı ve Tedavi Rehberleri 2026, https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Rehberler/Birinci_Basamaga_Yonelik_Tani_ve_Tedavi_Rehberi_2026.pdf (Erişim Tarihi:18.03.2026)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Uluslararası alanda ise Dünya Sağlık Örgütü (WHO), National Institute for Health and Care Excellence (NICE), Centers for Disease Control and Prevention (CDC) ve European Society of Cardiology (ESC) gibi kurum ve kuruluşlar tarafından yayımlanan klinik kılavuzlar, tıp biliminin ulaştığı güncel bilgi ve uygulama standartlarını yansıtan temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu kılavuzlar, özellikle ulusal düzenlemelerin yetersiz kaldığı veya belirli bir alanda açık bir düzenleme bulunmadığı durumlarda, tıbbi standartların belirlenmesinde tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Ulusal ve uluslararası klinik kılavuzlar bağlayıcı ve nihai nitelikte hukuk kuralları olmamakla birlikte, tıp biliminin ulaştığı güncel bilgi düzeyini yansıtmaları sebebiyle tıbbi standartların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim uygulamada mahkemeler ve bilirkişiler tarafından, somut olayda hekimin davranışının tıbbi standartlara uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde bu kılavuzlara başvurulduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu kılavuzlar, doğrudan bağlayıcı olmasalar da özen yükümlülüğünün somutlaştırılmasında güçlü bir referans niteliği taşımaktadır.

4.2.2. Kanıta Dayalı Tıp

Kanıta dayalı tıp(KDT), en güvenilir ve güncel bilimsel verilerin, en iyi kanıtların hekimin klinik deneyimi ve hastanın bireysel değerleri ve tercihleri ile bütünleştirilerek somut olayda uygulanmasını ifade eden bir yaklaşımdır.[93] Bu yaklaşım, hastaya sunulan sağlık hizmetine ilişkin kararların, yalnızca geleneksel uygulamalar veya kişisel deneyimlere değil, bilimsel olarak elde edilmiş en iyi kanıtlara dayandırılmasını esas almaktadır.[94] Bu çerçevede kanıta dayalı tıp, hastanın iyileşmesi ve esenliğinin sağlanması ile sağlık hizmetinin en uygun, etkin ve güvenli şekilde planlanması ve yürütülmesini amaçlamaktadır.

Kanıta dayalı tıp yaklaşımının esasları 1970'li yıllarda İngiliz epidemiyolog Archie Cochrane tarafından ortaya konulmuş olup tıbbi müdahalede kullanılan yöntemlerin yüksek düzeydeki kanıtların sentezlenerek oluşturulması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır.[95] Bu yaklaşım, yaklaşık otuz beş yıllık geçmişiyle tıp alanında görece yeni ancak hızla gelişen bir anlayış olarak kabul edilmektedir.[96] Günümüzde bu yaklaşım, tıbbi uygulamaların önemli bir dayanağı haline gelmiştir. Kanıta dayalı tıp uygulamalarında temel ilke, en uygun ve geçerli

[93] Aslan, "Kanıta Dayalı Tıp ve Klinik Uygulama Kılavuzları", s.1; Melih Ö. Babaoğlu vd., "Kanıta Dayalı Tıp: Kavramlar, Örnekler ve Görüşler", *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi,*C.29, S. 5,2009, s.1299.
[94] Elif Yılmaz, *Oruç ve Kanıta Dayalı Tıp*, ed. Adem Özkara ve Mustafa Altay, Ankara Nobel Tıp Kitapevleri, Ankara 2020, s.4.
[95] Aslan, "Kanıta Dayalı Tıp ve Klinik Uygulama Kılavuzları", s.1.
[96] Babaoğlu vd., "Kanıta Dayalı Tıp: Kavramlar, Örnekler ve Görüşler", s.1299.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bilimsel kanıtlara ulaşılması ve bu kanıtların dikkatli ve sistematik bir şekilde değerlendirilmesidir.[97] Bu kapsamda hekim, öncelikle hastaya ilişkin tıbbi sorunları belirlemekte, bu sorunlara yönelik güvenilir bilimsel verileri araştırmakta, elde ettiği bulgular doğrultusunda uygun tanı ve tedavi yöntemlerini uygulamakta ve sonuçları değerlendirmektedir.[98] Bu süreç, birincil ve ikincil bilimsel kaynaklardan elde edilen kanıtların, hekimin mesleki deneyimi ile birlikte hastanın somut durumu çerçevesinde uygulanmasını içermektedir.[99]

Kanıta dayalı tıp yaklaşımında esas olan, her bir hasta bakımından yaşam süresi ve yaşam kalitesini mümkün olan en üst düzeye çıkaracak en etkili müdahalelerin belirlenmesidir. Bu nedenle maliyetin azaltılması bu yaklaşımın birincil amacı olmayıp, gerekli durumlarda daha yüksek maliyetli ancak daha etkili tedavi yöntemlerinin tercih edilmesi söz konusu olabilmektedir.[100] Dolayısıyla kanıta dayalı tıp, tıbbi müdahalelerin ekonomik boyutundan ziyade müdahalenin işlevselliği ve kalitesi üzerine odaklanan bir anlayışı ifade etmektedir. Geleneksel tıp anlayışında hekim, klinik sorunlara çözüm ararken çoğunlukla ders kitapları, formülerler ve kurumsal tanı ve tedavi rehberleri gibi kaynaklara başvurmaktadır.[101] Bu yönüyle kanıta dayalı tıp ile geleneksel tıp arasındaki temel farklardan biri başvurulan bilgi kaynaklarının niteliğinde ortaya çıkmaktadır. Kanıta dayalı tıp yaklaşımında ise esas olan, en güncel ve güvenilir bilimsel kanıtlara hızlı bir şekilde ulaşım sağlamak ve bu doğrultuda karar vermektir.[102] Günümüzde hekimler kanıta dayalı bilgiye erişimde Pubmed, Uptodate, Cochrane, MD Consult ve Medline gibi veri tabanlarından yararlanabilmektedir.[103].

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hekimlerin tıbbi müdahalelere ilişkin karar süreçlerinde ve karar alma aşamalarında kanıta dayalı tıp yaklaşımını bireysel olarak benimsemeleri mümkündür.[104]Nitekim ülkemizde kanıta dayalı tıp yaklaşımının eğitim boyutuna da yansıtıldığı görülmekte bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların ve yayımlanan araştırmaların varlığı dikkat çekici ve olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.[105] Bununla birlikte, söz konusu yaklaşımın yaygın şekilde uygulanmasını teşvik eden kurumsal

[97] Cuma Sungur, Hekimlerde Tıbbi Hata Suçlamalarına Karşı Savunmacı Tıp Davranışları, C.22, S.1,2019, s.199.
[98] Osman Ata Uysal, "Kanıta Dayalı Tıp(KDT) ",*Tıp Fakültesi Klinikleri Dergisi*, C.2, S.3,2019,s.84.
[99] Uysal, "Kanıta Dayalı Tıp(KDT)", s.84.
[100] Uysal, "Kanıta Dayalı Tıp (KDT)", s.1299.
[101] Babaoğlu vd., "Kanıta Dayalı Tıp: Kavramlar, Örnekler ve Görüşler", s.1301.
[102] Babaoğlu vd., "Kanıta Dayalı Tıp: Kavramlar, Örnekler ve Görüşler", s.1301; Sungur, "Hekimlerde Tıbbi Hata Suçlamalarına Karşı Savunmacı Tıp Davranışları", s.199.
[103] Sungur, "Hekimlerde Tıbbi Hata Suçlamalarına Karşı Savunmacı Tıp Davranışları", s.9.
[104] Babaoğlu vd., "Kanıta Dayalı Tıp: Kavramlar, Örnekler ve Görüşler", s.1305.
[105] Özlem Serpil Çakmakkaya, "Kanıta Dayalı Tıp: Temel Kavramlar, Öğrenme Teorileri, Eğitim Yaklaşımları ve Ölçme-Değerlendirme Yöntemleri ile İlgili Derleme", *Tıp Eğitimi Dünyası*, S.60,2021, s.124.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bir mekanizmanın varlığından söz etmek güçtür. Hekimlerin sınırlı bütçe imkânları ve yoğun hasta yükü altında faaliyet gösterdiği bir ortamda, kanıta dayalı tıp uygulamalarının bireysel düzeyde yürütülmesi yerine, çoğu zaman tanı ve tedavi kılavuzlarına dayanan klasik uygulamaların esas alındığı görülmektedir. Son dönemlerde hekimlerin artan sorumluluk baskısı nedeniyle mesleki risklerden kaçınma eğilimi gösterdikleri ve bu doğrultuda defansif tıp uygulamalarına yöneldikleri bilinmektedir.[106] Defansif tıp uygulamalarının hekimlik mesleğine, hasta ve toplum sağlığı ile ülke ekonomisine olumsuz etkileri bulunduğundan, hekimlerin bu tür uygulamalara yönelmesini engelleyecek koşulların oluşturulması gerekmektedir.[107] Bu nedenle hekimlerin tıbbi malpraktis riskinden kaçınmaya yönelik olarak defansif tıbba yönelme eğiliminin azaltılması amacıyla kanıta dayalı tıbbi uygulamalara bağlı kalınması genel bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır.[108]Bu çerçevede kanıta dayalı tıp yaklaşımı, tıbbi müdahalelerin bilimsel temellere dayandırılmasını sağlayarak, hekimin objektif özen yükümlülüğünün belirlenmesinde önemli bir ölçüt işlevi görmekte ve tıbbi standartların somutlaştırılmasına katkı sağlamaktadır.

4.2.3 Geleneksel/Tamamlayıcı Tıp

Tamamlayıcı modern tıp gereği tedavi yöntemine ek olarak uygulanan bilimsel bir kanıta dayanmayan daha çok hastanın isteğine bağlı olarak uygulanan bazı şifa yöntemleri olarak adlandırılmaktadır.[109] *Geleneksel tıp* ile benzer özellikler taşıyan tamamlayıcı tıbbın geleneksel tıp uygulamalarından farkı, uygulandığı ülkede, o ülkenin kendi geleneklerinin bir parçası olarak kabul edilmek zorunda olmaması noktasındadır.[110] Kısaca tamamlayıcı tıp uygulamaları, örneğin akupunktur tedavisi geleneksel olmak zorunda değildir. Kişilerin geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına yönelmesinin ardında, kanıta dayalı tıptan beklenen sonucun elde edilememesi veya tedavi imkânlarının sınırlı kalması, bu yöntemlerin daha düşük maliyetli ve doğal olduğu yönündeki inanç, yan etkilerinin bulunmadığına dair

[106]Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.482. Kerem Yılmaz, *Defansif Tıp*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, ss.174-176.
[107] Hüseyin Cem Barlıoğlu vd., *Defansif Tıp*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020, s.28.
[108] Hüseyin Cem Barlıoğlu vd., *Defansif Tıp*, s.30.
[109] Pervin Somer ve E. Elif Vatanoğlu, "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği'nin Hukuki ve Etik Açıdan Değerlendirilmesi", *Anadolu Kliniği*, C.22, S. 1,2017,s.60; Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.803.
[110] Özge Arpacı, "Sağlık Bakanlığı Tarafından Kabul Edilen Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları ve Bunların Hukuka Uygunluğunun Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C.23, S. 2,2021,s.9.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

kanaat ile zaman zaman hasta-hekim ilişkisinde yaşanan kopukluklar gibi çeşitli etkenler yer almaktadır.[111]

Türk hukukunda yapılan kapsamlı düzenleme ile 27 Ekim 2014 tarihinde 29158 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yönetmelik ve ekleri ile çeşitli geleneksel ve tamamlayıcı tıp tedavilerinin hangilerinin uygulanabileceği ve bunların hangi koşullarda ve kimler tarafından gerçekleştirilebileceği düzenlenmiştir.[112] Mevzuat kapsamında sayılan kurallara uygun ve yetkili hekimlerce uygulanan tedavilerine tıbbi müdahale olduğuna şüphe yoktur. Bu yüzden hekimin tıbbi standartlara uygun davranma, hastanın aydınlatılmış onamını alma gibi hukuka uygunluk şartları geleneksel tıp tedavileri için de geçerlidir.[113] Bununla birlikte, geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının hukuki değerlendirilmesinde en önemli husus, bu uygulamaların tıbbi standartlar ve kanıta dayalı tıp ilkeleri karşısındaki konumudur. Zira modern tıpta tıbbi standart, bilimsel olarak etkinliği kanıtlanmış ve genel kabul görmüş yöntemler üzerinden belirlenirken, geleneksel uygulamalar çoğu zaman bu tür bilimsel kanıtlarla desteklenmemektedir.[114] Bu nedenle geleneksel yöntemlerin, tıbben kabul edilebilir makul bir gerekçe olmadan, tıbbi tedavinin alternatifi olarak, tıbbi standart yöntemlerinin terk edilerek uygulanması hekimin kusuruna sebebiyet verebilecektir.[115]

Tamamlayıcı ve geleneksel tıp uygulamalarının tıbbi standart olmaması nedeniyle hekimin özen yükümlülüğünün değerlendirilmesinde daha dikkatli bir yaklaşım benimsenmesi gerekmekte hatta geleneksel tıbbi müdahalelerin aydınlatma kapsamının daha geniş olması gerektiği ifade edilmektedir.[116] Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının kanıta dayalı tıp yöntemlerinin yerine kullanılmasının, tıbbi standartlara aykırılık nedeniyle hukuki sorumluluk doğurabileceği kabul edilmektedir. Buna karşılık, bu yöntemlerin modern tıbbi tedavileri destekleyici nitelikte ve bilimsel sınırlar içerisinde uygulanması durumunda, somut olayın özelliklerine göre değerlendirme yapılması gerekmektedir. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları her ne kadar kültürel ve tarihsel birikimin ürünü olarak önem taşımakta ise de tıbbi standartların belirlenmesinde esas olan bilimsel kanıtlar karşısında ikincil bir konumda

[111] Somer/Vatanoğlu, "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği'nin Hukuki ve Etik Açıdan Değerlendirilmesi" , s.59.
[112] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.802.
[113] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.806.
[114] Hakeri(1), *Tıp Hukuku*, s.159
[115] Hakeri (1), *Tıp Hukuku*, s.157
[116] Hakeri (1), *Tıp Hukuku*, s.158

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yer almakta bu nedenle de hekimin tıbbi standartlara uygun olmayan tıbbi müdahale sebebiyle sorumluluğuna sebebiyet verebilmesi muhtemel bir alandır.

4.2 Uzmanlık Düzeyi Ölçütü

Tıbbi müdahale çoğu durumda özel uzmanlık gerektirir. Hekimlerin uzmanlık derecesi aynı olmadığı gibi uzmanlık alanları da aynı değildir. Sağlık kuruluşlarında pratisyen hekim, asistan hekim uzaman hekim gibi statülerde hekimler bulunur. Tıbbi standardın sağlanıp sağlanmadığı değerlendirilirken hekimin uzmanlık düzeyinin de dikkate alınması gerekir.[117] Ancak önemli olan her koşulda hastadır ve hastaya uzman hekim standardının sağlanmasıdır. Öğretide kabul edilen görüşe göre özel uzmanlığı gerektiren bir teşhis ve tedavi için hastasını hastalıkla ilgili uzman hekime göndermeyen ya da danışmayan bir hekim özen borcunu ihlâl etmiş sayılmaktadır.[118]

4.2.2 Uzman Hekim- Pratisyen Hekim Ayrımı

Pratisyen hekim herhangi bir alanda uzmanlık eğitimi almamış tıp fakültesinden mezun olan tıp doktorudur.[119] Asistan hekim ise tıptaki herhangi bir alanda uzmanlık sınavını geçen ve uzman olacağı alanda henüz öğrenci konumunda olan doktordur. Asistan hekim yönetmelikteki ismi ile uzmanlık öğrencisi[120], uzmanlık alanı yönünden öğrenci pozisyonunda olduğundan tıbbi müdahaleleri uzman hekim gözetimi olmadan, bağımsız olarak yapması durumunda kusurluluğu söz konusu olacaktır.[121]

Uzman hekim ile pratisyen hekimden beklenen özenin aynı olup olmayacağı hususu öğretide tartışmalı bir konudur. Hakeri ve Gökcan özen yükümlülüğünün derecesinde uzman hekim ile pratisyen hekim arasında herhangi bir ayrımın olmaması gerektiği, pratisyen hekimin bilgi birikim ve tecrübesinin uzman hekime kıyasla daha az olmasının ondan beklenen özenin daha az olması anlamına gelmeyeceği görüşündedir.[122] Bu nedenle uzman hekimden beklenen pratisyen hekimden daha fazla bilgi ve birikime sahip olmasıdır pratisyen hekimden daha fazla özen göstermesi değildir.[123] Öğretideki diğer görüşler ise uzman hekim ile pratisyen hekimin özen derecesi bakımından aynı ölçüte tabi tutulmaması gerektiği yönündedir.[124] Uzman

[117] Tunalı, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, s.348.
[118] Demir, "Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu", s.19.
[119] Aykın ve Çınarlı, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu*, s.453.
[120] 31942 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Tıpta ve Diş Hekimliğinde Uzmanlık Eğitimi Yönetmeliği m.3/ş
[121] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.515.
[122] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.225; Hakeri, *Tıp Hukuku*, s.354.
[123] Hakeri(1),*Tıp Hukuku*, s.354.
[124] Özalp/Özalp, *Hekimin Cezai Sorumluluğu*, s.76; Demir, "Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu", s.243; Atiye B. Uygur, "Hekimin Kusurunun Değerlendirilmesi", s.359.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

hekimin sahip olduğu bilgi birikimi, mesleki deneyim ve uzmanlaşma düzeyi dikkate alındığında, ondan beklenen özenin daha yüksek olması gerektiği kabul edildiğinden her iki hekimden aynı düzeyde özen beklenmesinin adil olmadığı ifade edilmektedir.[125] Bu görüşü savunanlar, belirtilen nedenlerle uzman hekimin, pratisyen hekime kıyasla daha yüksek düzeyde özen göstermesi gerektiği kanaatindedir.[126]Hekimin uzmanlık alanı ve derecesi onun belirli bir konuda daha ileri düzeyde bilgi ve beceriye sahip olduğunu göstermekte olup, kanaatimizce bu durum özen yükümlülüğünün kapsamını doğrudan etkilemektedir. Normal koşullarda ortalama düzeydeki bir hekimin yapması gerekenler dikkate alınırken, müdahalenin uzmanlık gerektiren spesifik bir alana ilişkin olması durumunda beklenen özen ve standart yükselecektir.[127]Nitekim uzmanlık gerektiren bir alanda faaliyet gösteren hekimden, o alana özgü güncel bilimsel gelişmeleri takip etmesi ve bu doğrultuda hareket etmesi beklenmektedir. Buna karşılık pratisyen hekim bakımından özen ölçütü, genel tıp bilgisi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu anlamda uzman hekimden beklenen özen ile pratisyen hekimden beklenene özen düzeyi aynı olmayacaktır.[128]

Tıp hukukunda kural olarak pratisyen hekimin teşhis ve tedaviye yönelik tıbbi müdahalelerde bulunamayacağına dair bir mevzuat düzenlemesi bulunmamaktadır.[129] Bu nedenle pratisyen hekimlerin de tıbbi müdahalede bulunmaları mümkündür. Ancak bazı tıbbi müdahalelerin, niteliği gereği yalnızca belirli bir uzmanlık düzeyine sahip hekimler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği özel düzenlemelerle hüküm altına alınmıştır.[130] Örneğin cerrahi müdahaleler bakımından ilgili mevzuatta uzmanlık şartı öngörülmüş aynı şekilde yine geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarına ilişkin ilgili yönetmelikte de yalnızca gerekli sertifikaya sahip hekimlerin belirli müdahaleleri gerçekleştirebileceği kabul edilmiştir. Bu tür durumlarda, gerekli uzmanlığa sahip olmayan hekimin söz konusu müdahaleyi üstlenmesi ve bu müdahaleyi tıbbi standartlara uygun yerine getirmemesi durumunda ise hekimin "üstlenme kusuru" nedeniyle sorumluluğu gündeme gelebilecektir.[131] Bununla birlikte sırf müdahalenin uzman olmayan bir hekim tarafından gerçekleştirilmiş olması hekime kusur atfedilmesi için

[125]Yücel, "Hekimin, Özel Sağlık Kuruluşlarının, İlaç Üreticisi ve Eczanın Yükümlülükleri ve Hukuksal Sorumluluğu", s.476.
[126] Polat, *Tıbbi Uygulama Hataları*, s.83.
[127] Tunalı, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, s.348.
[128] Yücel, "Hekimin, Özel Sağlık Kuruluşlarının, İlaç Üreticisi ve Eczanın Yükümlülükleri ve Hukuksal Sorumluluğu", s.476.
[129] Aykın/Çınarlı, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu*, s.453.
[130] Tunalı, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, s.333.
[131] Aykın/Çınarlı, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu*, s.461; Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.510.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yeterli olmayacak dolayısıyla bu husus tek başına cezai sorumluluk doğurmayacaktır.[132] Ancak bu tür müdahaleler mesleki ve idari yönden disiplin yaptırımlarına konu olabilecektir. Dolayısıyla, uzman olmayan hekimin gerekli dikkat ve özeni göstermesine ve tıp biliminin gereklerine ve standartlarına uygun şekilde hareket etmesine rağmen olumsuz sonucun ortaya çıkması hâlinde de tek başına cezai sorumluluktan söz edilemez.[133] Zira somut olayda aynı müdahale uzman bir hekim tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi aynı sonucun ortaya çıkacağı açık ise, bu durumda hekime ceza hukuku anlamında kusur isnat edilemeyecektir. Uzman olmayan hekimin, gerekli dikkat ve özeni göstermeyerek tıp biliminin gereklerine ve standartlarına uygun davranmaması ve bu suretle olumsuz bir sonucun meydana gelmesine sebebiyet vermesi hâlinde, başka bir ifadeyle söz konusu müdahalenin uzman bir hekim tarafından gerçekleştirilmesi durumunda bu sonucun ortaya çıkmayacağının anlaşılması hâlinde, hekime "üstlenme kusuru" isnat edilecek ve cezai sorumluluğu gündeme gelecektir.

Bu çerçevede tıbbi müdahalelerde kusurun belirlenmesinde, hekimin uzmanlık durumu, müdahalenin niteliği ve somut olayın gerektirdiği bilgi ve beceri düzeyi birlikte dikkate alınmalıdır.

5. Tıbbi Hata- Komplikasyon Ayrımı

Tıbbi müdahaleler sonucunda ortaya çıkan olumsuz sonuçların hukuki değerlendirilmesinde, tıbbi hata ile komplikasyon ayrımının yapılması büyük önem taşımaktadır. Zira her anabilim dalında hangi müdahalelerin tıbbi hata hangilerinin komplikasyon olduğunda dair standart oluşmadığında bu ayrımın yapılması kolay değildir.[134] Somut olayda meydana gelen sonucun, hekimin özen yükümlülüğünü ihlal etmesi sonucu ortaya çıkan bir tıbbi hata mı yoksa tıbbi müdahalenin doğasında bulunan ve gerekli dikkat ve özen gösterilmesine rağmen ortaya çıkabilen bir komplikasyon mu olduğunun belirlenmesi

---

[132] *"…kural olarak ve bazı özel ayrıcalıklar dışında doktorluk mesleğinin 'uzmanlık nedeniyle sınırlandırılması' söz konusu değildir. Bu nedenle, genel cerrah olan davalının varis ameliyatı yapması hukuka aykırı değildir. Ancak kendi içinde özel uzmanlık dallarına ayrılmış alanda tıbbi müdahalede bulunurken doktorun bu özel uzmanlık dalının gereği olan bilgiler ve araç gereçlere sahip olması gerekir. Bunlara sahip olmadan yapılacak tıbbi müdahaleden doğan zararlar hukuka aykırı bir hale gelebilir ve doktor kusuru nedeniyle sorumlu olur*" Yargıtay 4.Hukuk Dairesi, E. 5104/429, 06.05.1991; Aktaran: Aykın/Çınarlı, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu,* s.272

[133]"*Hükme dayanak Adli Tıp Kurumu raporunda, davalı nezdinde çekilen grafide kırığın belli olduğu, ancak hastada mevcut çocuk felci rahatsızlığının doğurduğu sair sorunlar nedeniyle deneyimi olmayan pratisyen hekim tarafından bunun fark edilemeyeceği, fark edilse idi yine aynı tedavi yönteminin uygulanacak olması hasebiyle kusurun bulunmadığı mütalaa edilmiştir. Rapor itirazlarını aydınlatır mahiyette olmamakla, hükme dayanak alınamasa da mesleki tecrübesizlikten dolayı geç teşhisin sabit olduğunu tespit etmektedir*." Yargıtay 13 Hukuk Dairesi, E. 2014 / 10929, K. 2014 / 34504, T. 05.11.2014; Aktaran: Tunalı, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, s.328.

[134] Polat, *Tıbbi Uygulama Hataları*, s.27.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

gerekmektedir. Bu kapsamda tıbbi müdahalelerde kusurun tespitinde mahkemeler, bilirkişi incelemesine başvurarak somut olayın özelliklerini değerlendirmektedir.[135] Bilirkişilerden, müdahalenin tıbbi standartlara uygun uygun olup olmadığı, komplikasyon oluşup oluşmadığı hususlarında inceleme yapılması istenmektedir.[136]

Müdahalenin tıp bilimi standartlarına uygun yapılmasına rağmen zararlı sonucun öngörülemeyen ve veya önlenemeyen nitelikte olması halinde ortaya çıkan olumsuz sonuç komplikasyon yani istenmeyen zarar olarak adlandırılmaktadır.[137] Bu durumda kural olarak hekimin sorumluluğu doğmamakta ancak öngörülebilen riskler hakkında hastanın önceden bilgilendirilmiş olması ve rızasının alınmış bulunması ile hekimin kusurlu bir davranışının bulunmaması gerekmektedir.[138] Buna karşılık, zararlı sonucun öngörülebilir ve aynı zamanda önlenebilir nitelikte olmasına rağmen bilgisizlik, deneyimsizlik ve belirlenen tıbbi standartlardan farklı davranılması sonucunda ortaya çıkan istenmeyen durumlar için tıbbi hatadan söz edilmekte olup, bu durumda hekimin sorumluluğu gündeme gelmektedir.[139] Bununla birlikte, komplikasyonun varlığı hekimin her durumda sorumluluktan kurtulacağı anlamına gelmemektedir. Hekimin komplikasyonu öngörmesi, hastayı bu konuda bilgilendirmesi ve gerekli önleyici tedbirleri alması gerekmektedir. Aksi hâlde komplikasyonun yönetimindeki eksiklikler de ayrıca kusur kapsamında değerlendirilebilecektir.

6. Sonuç

Tıbbi müdahalelerin doğası gereği belirli riskler barındırdığı ve her olumsuz sonucun hekime yüklenemeyeceği açıktır. Ceza hukuku bakımından hekimin sorumluluğundan söz edilebilmesi için, ortaya çıkan sonucun ötesinde hekime isnat edilebilecek bir kusurun bulunması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, kusurun bulunmadığı durumlarda ceza sorumluluğunun da doğmayacağı kabul edilmelidir. Bu çerçevede, olumsuz bir tıbbi sonucun varlığı tek başına cezai sorumluluk için yeterli olmayıp, kusurun varlığı belirleyici unsur niteliğindedir. Uygulamada hâkimlerin, hekimin kusurunun tespiti bakımından çoğunlukla bilirkişi görüşüne başvurduğu görülmektedir. Mahkemeler tarafından bilirkişilere yöneltilen sorular ve yapılan değerlendirmeler, kusurun belirlenmesinde belirli ölçütlerin esas alındığını

[135] Savaş, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, s.42.
[136] Apaydın, *Malpraktis ve Komplikasyon Ayrımı Işığında Tıp Hukuku*, s.33.
[137] Apaydın, *Malpraktis ve Komplikasyon Ayrımı Işığında Tıp Hukuku*, ss.30-31; Polat, *Tıbbi Uygulama Hataları*, s.26.
[138] Polat, *Tıbbi Uygulama Hataları*, s.30.
[139] Gökcan, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, s.473; Polat, *Tıbbi Uygulama Hataları*, s.26.

ortaya koymaktadır. Bu ölçütler arasında özellikle hekimin tıbbi standartlara uygun hareket edip etmediği ile sahip olduğu uzmanlık düzeyi belirleyici bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, tıbbi standartların somut ve kesin bir şekilde belirlenmesi her zaman mümkün değildir. Ulusal düzeyde yeknesak ve bağlayıcı standartların bulunmaması, uygulamada farklı değerlendirmelere yol açabilmektedir. Bu boşluk, çoğunlukla klinik kılavuzlar ve kanıta dayalı tıp yaklaşımı ile doldurulmaya çalışılmakta ise de, söz konusu kaynakların da mutlak ve bağlayıcı nitelikte olmadığı açıktır. Öte yandan, geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları bakımından belirli ve genel kabul görmüş tıbbi standartların bulunmaması, bu alanda gerçekleştirilen müdahalelerde hekimin kusurlu sayılabilme ihtimalini artırmaktadır. Kanaatimizce, tıbbi standartların alanlara göre ulusal düzeyde sistematik biçimde belirlenmesi ve geliştirilmesi, hem uygulamada ortaya çıkan belirsizliklerin giderilmesine hem de mahkemeler ile bilirkişilerin kusur tespitini daha öngörülebilir ve objektif kriterler üzerinden yapabilmesine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, ceza hukuku bakımından hekimin sorumluluğunun belirlenmesinde kusur kavramı merkezi bir öneme sahip olup, bu kusurun tespitinde tıbbi standartlara uygunluk ve hekimin uzmanlık düzeyi temel ölçütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak standartların belirlenmesindeki belirsizlikler ve özellikle alternatif uygulamalara ilişkin boşluklar, uygulamada dikkatli ve somut olayın özelliklerine göre değerlendirme yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Süreli Yayınlar

Akcan, Hüseyin Rüzgar, *Hekimin Tıbbi Malpraktisten Doğan Cezai Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.

Apaydın, Cenk Aydın, *Malpraktis ve Komplikasyon Ayrımı Işığında Tıp Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2025.

Arpacı, Özge, "Sağlık Bakanlığı Tarafından Kabul Edilen Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları ve Bunların Hukuka Uygunluğunun Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C.23, S. 2,2021.s.1245-1307

Arslan Öncü, Gülay, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, ed. Sibel İnceoğlu, Beta Yayıncılık, 2013.

Aslan, Ahmet, "Kanıta Dayalı Tıp ve Klinik Uygulama Kılavuzlar", *Acta Media Alanya Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1,s.1-2

Atak, İsmail, "Tıbbi Müdahalelerin Hukuka Uygunluk Şartları", *TOTBİD Dergisi,* Cilt: 19, Sayı:1,2020.s.19-26

Aykın, Aykut Cemil ve Serkan Çınarlı, *Sağlık Personelinin Hukuki Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016.

Babaoğlu, Melih Ö., vd. "Kanıta Dayalı Tıp :Kavramlar, Örnekler ve Görüşler", *Türkiye Klinikleri Dergisi,* Cilt:29, Sayı:5,2009.s.1298-1305

Barlıoğlu, Hüseyin Cem, *Defansif Tıp Unsuru Olarak Tıbbi Malpraktis*, Seçkin Yayıncılık, 3.Baskı, Ankara 2022.

Barlıoğlu, Hüseyin Cem, vd., *Defansif Tıp*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020.

Centel, Nur, vd., *Türk Ceza Hukukuna Giriş,* Beta Yayıncılık, 10.Baskı, Ankara 2017.

Çakmakkaya, Özlem Serpil, "Kanıta Dayalı Tıp: Temel Kavramlar, Öğrenme Teorileri, Eğitim Yaklaşımları ve Ölçme-Değerlendirme Yöntemleri ile İlgili Derleme", *Tıp Eğitimi Dünyası*, Sayı:60,2021.s.122-136

Demir, Mehmet. "Hekimin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C.57, S.3,2008.s.225-252

Demirel, Muhammed, "Tıbbi Müdahalenin Niteliği ve Tıbbi Müdahalelerde Aydınlatılmış Onam", *İstanbul Tıp Hukuku*, ed. Muhammed Demirel ve Rahime Erbaş, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2024.

Erman, Barış, *Ceza Hukukunda Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2003.

Gökcan, Hasan Tahsin, *Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk*, Seçkin Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara 2022.

Gülel, İlhan, *Tıbbi Müdahaleye Rıza*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2018.

Güler, Çağatay, *Tıp Sözlüğü*, Palme Yayıncılık, Ankara 2012.

Günler, Zeynep, *İnsan Hakları Açısından Aydınlatılmış Onam*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.

Hakeri, Hakan(1), *Tıp Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 11.Baskı, Ankara 2016.

Hakeri, Hakan(2), *Tıp Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 7.Baskı, Ankara 2013.

İçel, Kayıhan, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Beta Yayıncılık, 5.Baskı, İstanbul 2018.

Koru, Onur, "Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu: Endikasyon Şartı", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt:12, Sayı: 2,2021.s.491-500

Nasrat, Qaisar, "Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluk Şartları", *İbn Haldun Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2,2023.s.77-97

Özalp, Tuba ve Faruk Özalp, *Hekimin Cezai Sorumluluğu*, Adalet Yayınevi, Ankara 2014.

Özbek, Veli Özer, *Türk Ceza Kanunun Anlamı Cilt I*, Seçkin Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara 2010.

Özdemir, Gençer, *Tıbbi Müdahale Hatalarından Doğan Maddi Tazminat Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.

Özer, Veli Özbek ve İlker Tepe, *TCK İzmir Şerhi Türk Ceza Kanununun Anlamı*, Cilt:1, Seçkin Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara 2010.

Özgenç, İzzet, "Tıbbi Müdahale Dolayısıyla Ceza Sorumluluğu: Hukuka Uygunluğa İlişkin Kriterler", *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 2011.s.1-6

Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, 21. Baskı Ankara 2024.

Özön, Alev, *Kılavuz Geliştirmede Temel İlkeler*, Türk Tabipler Birliği Merkez Konseyi, 2002.

Özpınar, Berna, "Tıbbi Müdahalede Kötü Uygulamanın Hukuki Sonuçları", *Ankara Barosu Yayınları*, 2007.

Polat, Oğuz, *Tıbbi Uygulama Hataları*, Seçkin Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara 2024.

Savaş, Halide, *Yargıya Yansıyan Tıbbi Müdahale Hataları*, Seçkin Yayıncılık, 3.Baskı, Ankara 2013.

Sayın, Kaan, *Hekimin Estetik Amaçlı Tıbbi Müdahaleden Kaynaklanan Hukuki Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2025.

Seçer, Öz, *Hekimin Hukuki Sorumluluğu*, Aristo Yayınevi, İstanbul 2020.

Sever, Dilşad Çiğdem, "Sağlık Kamu Hizmetinin Örgütlenmesi ve Özelleştirme Biçimleri", *Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları*, 3.Baskı, ed. Özge Yücel, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2023.

Somer, Pervin ve E. Elif Vatanoğlu, "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği'nin Hukuki ve Etik Açıdan Değerlendirilmesi", *Anadolu Kliniği,* Cilt*:* 22, Sayı:1,2017.s.58-65

Sungur, Cuma, "Hekimlerde Tıbbi Hata Suçlamalarına Karşı Savunmacı Tıp Davranışları", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt:22, Sayı:1,2019.s.191-206

Şengül, Ragıp, *Hasta ile Hekim Arasındaki İlişkinin Hukuki Niteliği ve Hekimin Tazminat Sorumluluğu*, Aristo Yayınevi, İstanbul 2020.

Tunalı, Işıl Güney, *Hekimin Tıbbi Müdahalede Bulunma Yükümlülüğünün Sınırları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2020.

Uygur, Atiye B., "Hekimin Kusurunun Değerlendirilmesi", *TBB Dergisi*,Sayı:144,2019.s.355-381

Uysal, Osman Ata, "*Kanıta Dayalı Tıp(KDT), Tıp Fakültesi Klinikleri*", Cilt:2, Sayı:3,2019.s.83-89
Yerdelen, Erdal, "Tıp Ceza Hukukunda Kusur", *IV. Uluslararası Tıp Hukuku Kongresi Bildiri Özetleri*, editör Yakup Gökhan Doğramacı, Aristo Yayınevi, İstanbul 2021.

Yılmaz, Elif, *Oruç ve Kanıta Dayalı Tıp*, ed. Adem Özkara ve Mustafa Altay, Ankara Nobel Tıp Kitapevleri, Ankara 2020.

Yılmaz, Kerem, *Defansif Tıp*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014.

Yücel, Özge, "Hekimin, Özel Sağlık Kuruluşlarının, İlaç Üreticisi ve Eczanın Yükümlülükleri ve Hukuksal Sorumluluğu", *Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları*, ed. Özge Yücel ve Gürkan Sert, Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2023.

Yücel, Özge, "Modern Hukuk Bakış Açısıyla Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğunun Koşulları", *Sağlık ve Tıp Hukukunda Sorumluluk ve İnsan Hakları*, ed. Özge Yücel ve Gürkan Sert, Seçkin Yayıncılık,3. Baskı, Ankara 2023.

Çevrimiçi Kaynaklar

Amerikan Tıp Derneği https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerikan_T%C4%B1p_Derne%C4%9Fi (Erişim Tarihi:22.03.2026)

Birinci Basamağa Yönelik Tanı ve Tedavi Rehberleri 2026, https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Rehberler/Birinci_Basamaga_Yonelik_Tani_ve_Tedavi_Rehberi_2026.pdf (Erişim Tarihi:18.03.2026)

Covid -19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Tanı ve Tedavi Rehberi, Kasım 2025,Ankara https://covid19.saglik.gov.tr/Eklenti/52873/0/covid-19-sars-cov-2-enfeksiyonu-tani-ve-tedavi-rehberipdf.pdf (Erişim Tarihi:18.03.2026)

National Library of Medicin, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK390308/ (Erişim Tarihi:18.03.2026)

Yargı Kararları

Yargıtay 4.Hukuk Dairesi E.76-6297, K.77-2541, T.7.3.1977

Yargıtay 4.Hukuk Dairesi, E. 5104/429, T.06.05.1991

[1] Yaşar, Ercan. Maddi ve Şekli Suç Hukuku Boyutlarıyla Klasik Ceza Muhakemesine Alternatif Usuller. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2022, s.44 vd.
[1] Yavuz, Hakan A. Ceza Muhakemesinde Kovuşturmaya Alternatif Yöntemler. 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s.129-134.
[1] Tokdemir, Sercan. "*Ceza Adaleti Sistemine Yeni Bir Yaklaşım: Tamamlayıcı Bir Sistem Olarak 'Onarıcı Adalet' Mekanizması*". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 2017, ss. 75-114 (s.101-105).
[1] Koca Mahmut ve Üzülmez İlhan. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 18.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025, s.31-33.
[1]Artuk, Emin; Ahmet, Gökcen; Emin, Alşahin; Kerim, Çakır. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 19.Baskı. Adalet Yayınevi, Ankara, 2025, s.43-44, 894-895.
[1] Koca ve Üzülmez, 2025, s.788-789
[1] Özgenç İzzet. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 21.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025, s.825-826.
[1] Akbulut, Berrin. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 12.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2025, s.1359-1362.
[1] Erdin, Selim. Türk Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Önödeme. Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s.69-71.
[1] Erdin, 2021, s.72-76.
[1] Hakeri, Hakan. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 32.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2025, s.754-755.
[1] Balo, Yusuf Solmaz ve Çetintürk Ekrem. "*Amerika Birleşik Devletleri Ceza Hukuku Uygulamasında Savcı-Sanık Pazarlığı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*". Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17(2), 2013, ss.1243-1292 (s.1246).
[1] Feyzioğlu, Metin. "*Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 40(1), 1995, ss.665-688 (s.665, 668, 688).
[1] Artuk ve diğerleri, 2022, s.
[1] Özen Muharrem ve Köksal Atacan. "*Önödeme ve Bazı Çözüm Önerileri*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 70(2), 2021, ss.589-621 (s.593-594).
[1] Özen ve Köksal, 2021, s.595-597.
[1] Balo ve Çetintürk, 2013, s.1245-1246.
[1] Özen ve Köksal, 2021, s.592-594.
[1] Aslan, Ersel. Türk Ceza Hukukunda Önödeme Kurumu. Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s.73-77.
[1] Erdin, 2021, s.81 vd.
[1] Erdin, 2021, s.81-98.
[1] Özbek, Veli Özer; Doğan, Koray; Meraklı, Serkan; Bacaksız, Pınar; Başbüyük, İsa. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 16.Baskı. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025, s.825 vd.
[1] Aslan, 2023, s.79-80.
[1] Karakehya, Hakan. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 2.Baskı. Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s.358-359.
[1] Karakehya, 2025,s.359-360.
[1] Özek ve diğerleri, 2025, s.824-825.
[1] Aslan, 2023, s.137-143.
[1] Yenidünya, Caner. "*Yargıtay Kararları Işığında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Önödeme Kurumu*". Legal Hukuk Dergisi, 11(127), 2013, ss.51-74 (s.69).
[1] Özen ve Köksal, 2021, s.614-615.
[1] Güngör, Mümin. Ceza Yargılamasında Uzlaştırma. Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s.21 vd.
[1] Güngör, 2019, s.110-113.
[1] Güngör, 2019, s.110-113.
[1] Güngör, 2019, s.112-113.
[1] Güngör, Devrim ve Okuyucu-Ergün, Güneş. "*Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (4), 2016, ss.1951-1965 (s.1952 vd.).
[1] Güngör ve Okuyucu-Ergün, 2016, s.1955.
[1] Güngör ve Okuyucu-Ergün, 2016, s.1955-1959.
[1] Yılmaz, Davut. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.1 vd.
[1] Yılmaz, 2009, s.65-67.
[1] Yavuz, 2021, s.235 vd.
[1] Yaşar, 2022, s.95 vd.
[1] Yenidünya, Ahmet Caner. "*5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda Adli Para Cezası Ve İnfazı*". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(1-2), 2006, ss.121-154 (s.123 vd.).
[1] Sevdiren, Öznur. "*5237 Sayılı TCK Sonrası Kısa Süreli Hapis Cezalarına Seçenek Yaptırımlar (2005-2025): Mevzuat Değişikleri Ve Uygulama Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*". Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(1), ss.332-385 (s.337 vd.).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

[1] Sevdiren, 2026, s.344-345.
[1] Baba, Yasemin. Türk Ceza Hukukunda Etkin Pişmanlık. Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s.12 vd.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

TÜRK CEZA SİSTEMİNDE DENETİMLİ SERBESTLİK TÜRLERİ

Dr. Öğr. Gör. Mümin GÜNGÖR
Law-Justice Program, Vocational School of
Higher Education, Tarsus University,
Mersin, Turkey.
ORCID Code: 0000-0002-4731-2605
mumingungor@tarsus.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, Türk ceza sisteminde denetimli serbestlik kurumunu, cezalandırıcı yaklaşımlardan rehabilitasyon ve toplumsal yeniden entegrasyona doğru evrilen çok boyutlu bir mekanizma olarak ele almaktadır. Modern ceza sistemlerinde, yalnızca hapis cezasının suçun tekrarlanmasını önlemek ve uzun vadeli kamu güvenliğini sağlamak açısından giderek yetersiz kaldığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda denetimli serbestlik, suçluların bireyselleştirilmiş yükümlülüklere tabi tutulurken toplum içinde denetim altında tutulmalarına imkân veren temel bir kurum olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de denetimli serbestlik, başta 5402 ve 5275 sayılı Kanunlar olmak üzere ceza hukuku, ceza usul hukuku ve infaz hukuku çerçevesinde bütüncül bir yapı oluşturarak uygulanmakta, suçluların cezalarının toplum içinde gözetim altında infaz edilmesini sağlarken yeniden toplumsal uyum süreçlerini de desteklemektedir. Çalışma, yasal düzenlemelerin ve doktrinsel yaklaşımların analizine dayalı olarak nitel bir metodoloji ile yürütülmüştür. Bulgular, denetimli serbestliğin ceza sürecinin farklı aşamalarında çeşitli işlevler üstlendiğini göstermekte; ceza hukuku açısından kısa süreli hapis cezasına alternatif veya tamamlayıcı bir yaptırım olarak, ceza usul hukuku açısından ise adli denetim tedbirleri aracılığıyla gözaltına alternatif bir mekanizma olarak işlev görmektedir. En kapsamlı uygulama ise, hükümlülerin cezalarının bir kısmını toplum içinde, denetim altında geçirdiği ceza infazı süreçlerinde gözlemlenmekte ve bu uygulamalar klasik denetim, elektronik izleme, kamuya yararlı işlerde çalıştırma, rehabilitasyon programları, eğitim yükümlülükleri ve hareket kısıtlamalarını kapsamaktadır. Bu yönüyle denetimli serbestlik, suç tekrarını önlemeye, kamu güvenliğini sağlamaya ve suçluların topluma yeniden entegrasyonunu desteklemeye katkıda bulunan çağdaş ceza adaletinin merkezi bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir ve etkinliği yalnızca yasal düzenlemelere değil, aynı zamanda kurumsal kapasite, izleme teknolojileri ve uygulama kalitesine de bağlıdır.

Anahtar Kelimeler : Türk Ceza İnfaz Sistemi, Ceza Adaletinde Alternatif Tedbirler, Denetimli Serbestlik, Rehabilitasyon ve Sosyal Yeniden Entegrasyon, Tedavi ve Eğitim Tedbirleri (Yükümlülükler), Elektronik İzleme, Ev Hapsi, Toplum Hizmeti.

TYPES OF PROBATION IN THE TURKISH CRIMINAL SYSTEM

ABSTRACT

This study examines the institution of probation in the Turkish penal system as a multi-dimensional mechanism evolving from punitive approaches towards rehabilitation and social

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

reintegration. In modern penal systems, it is increasingly acknowledged that imprisonment alone is insufficient to prevent recidivism and ensure long-term public safety. In this context, probation stands out as a fundamental institution that allows criminals to be kept under supervision within society while being subjected to individualized obligations. In Turkey, probation is implemented within a holistic framework encompassing criminal law, criminal procedure law, and execution law, primarily through Laws No. 5402 and 5275. It ensures that criminals serve their sentences under supervision within society while also supporting their social reintegration processes. The study was conducted using a doctrinal and qualitative methodology based on the analysis of legal regulations. The findings demonstrate that probation assumes various functions at different stages of the penal process; In terms of criminal law, it functions as an alternative or supplementary sanction to short-term imprisonment, while in terms of criminal procedural law, it serves as an alternative mechanism to detention through judicial supervision measures. Its most comprehensive application is observed in penal execution processes where convicts serve part of their sentences within the community under supervision. These practices include classical supervision, electronic monitoring, community service, rehabilitation programs, educational obligations, and movement restrictions. In this respect, probation is considered a central component of contemporary criminal justice, contributing to preventing recidivism, ensuring public safety, and supporting the reintegration of offenders into society. Its effectiveness depends not only on legal regulations but also on institutional capacity, monitoring technologies, and the quality of implementation.

Keywords: Turkish Penal Execution System, Alternative Measures in Criminal Justice, Probation, Rehabilitation and Social Reintegration, Treatment and Educational Measures (Obligations), Electronic Monitoring, Home Detention, Community Service.

1. GİRİŞ

Denetimli serbestlik, modern ceza adalet sistemlerinde yalnızca cezalandırmaya dayalı yaklaşımın ötesine geçen, hükümlünün toplum içinde gözetim ve denetim altında tutulmasını sağlayan ve aynı zamanda yeniden topluma kazandırılmasını hedefleyen çok boyutlu bir infaz kurumudur. Türk hukukunda bu yapı, hem kamu güvenliğinin sağlanması hem de bireyin sosyal uyumunun desteklenmesi bakımından merkezi bir rol üstlenmektedir. Nitekim denetimli serbestlik, sadece ceza infaz hukukuna özgü bir mekanizma olmayıp; ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukuku alanlarında da farklı işlevler üstlenen bütüncül bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle kurum, bireyselleştirme, orantılılık ve rehabilitasyon ilkeleri temelinde şekillenen çağdaş ceza politikalarının somut bir yansımasıdır.[1]

Denetimli serbestlik, modern ceza infaz sistemlerinde cezalandırma anlayışının ötesine geçerek hükümlülerin toplum içinde gözetim ve denetim altında tutulmasını sağlayan, aynı zamanda onların yeniden topluma kazandırılmasını hedefleyen çok boyutlu bir infaz mekanizmasıdır. Türk hukukunda bu kurum, hem toplumsal güvenliğin sağlanması hem de hükümlünün sosyal uyumunun desteklenmesi bakımından önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu

[1] Mona Leonhardt (2017). Mehr Bühne für Resozialisierung – Gefängnistheater als Resozialisierungsmaß- nahme im Strafvollzug. LIT, Berlin, s.159-161; Klaus Roggenthin (2016). Künstlerisches Arbeiten hinter Gittern als Selbsterfahrung und soziales Lernen. Forum Strafvollzug, ss.53-67 (s.53 vd.)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

çerçevede denetimli serbestlik, yalnızca ceza infaz hukukuna özgü bir uygulama olmayıp, ceza hukuku ve ceza muhakemesi hukuku alanlarında da farklı işlevlerle karşımıza çıkan bütüncül bir yapıya sahiptir (5402 sayılı Kanun m. 3; Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m. 4).

Ceza hukuku bakımından denetimli serbestlik, özellikle kısa süreli hapis cezalarının alternatif yaptırımlara çevrilmesi, cezanın ertelenmesi veya güvenlik tedbirleri ile birlikte uygulanması bağlamında önem kazanmaktadır. Bu yönüyle kurum, failin özgürlüğünü tamamen ortadan kaldırmadan, bireyselleştirilmiş yaptırımlar aracılığıyla suçun önlenmesine hizmet etmektedir. Ceza muhakemesi hukuku açısından ise denetimli serbestlik, soruşturma ve kovuşturma evrelerinde tutuklamaya alternatif olarak uygulanan adli kontrol tedbirleri kapsamında kendini göstermektedir. Şüpheli veya sanığın belirli yükümlülüklere tabi tutulması, belirli yerlere gitmesinin yasaklanması veya belirli programlara katılmasının sağlanması gibi yükümlülükler, bu kapsamda değerlendirilmektedir (5271 sayılı Kanun m. 109, m. 115).

Denetimli serbestliğin en kapsamlı ve sistematik uygulama alanı ise ceza infaz hukuku içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, cezanın toplum içinde infaz edilmesi, koşullu salıverilme sonrası denetim sürecinin yürütülmesi ve hükümlünün belirli yükümlülüklere tabi tutulması gibi uygulamalar, denetimli serbestlik kurumunun temel unsurlarını oluşturmaktadır. Özellikle 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 105/A maddesi uyarınca, hükümlünün koşullu salıverilme tarihine kadar olan sürede kamuya yararlı bir işte çalıştırılması, belirli bir konutta veya bölgede denetim altında bulundurulması, belirli yerlere gitmesinin yasaklanması veya belirlenen programlara katılması gibi yükümlülüklere tabi tutulması mümkündür (5275 sayılı Kanun m. 105/A).[2]

Denetimli serbestlik uygulamaları doktrinde farklı şekillerde sınıflandırılmakla birlikte, genel olarak klasik denetimli serbestlik, elektronik izleme, kamuya yararlı işlerde çalıştırma, tedavi ve rehabilitasyon tedbirleri, eğitime devam yükümlülüğü, mekânsal ve hareket kısıtlamaları, meslek yasağı ve meslek edindirme ile ehliyet veya mesleki ruhsata el koyma şeklinde kategorize edilmektedir. Bu sınıflandırma, infaz sürecinin hem güvenlik hem de rehabilitasyon boyutunu birlikte ele alan bir yaklaşımı yansıtmaktadır.[3]

Birinci olarak, ceza hukuku bağlamında denetimli serbestlik, özellikle hapis cezasının infazına alternatif veya tamamlayıcı nitelikteki kurumlar çerçevesinde önem kazanmaktadır. Bu kapsamda, belirli şartların gerçekleşmesi hâlinde kısa süreli hapis cezalarının seçenek yaptırımlara çevrilmesi, erteleme veya güvenlik tedbirlerinin uygulanması gibi kurumlarla bağlantılı şekilde karşımıza çıkabilir.[4]

İkinci olarak, ceza muhakemesi hukuku bakımından denetimli serbestlik, soruşturma ve kovuşturma evrelerinde koruma tedbirlerine alternatif ya da tamamlayıcı nitelikte ortaya çıkabilmektedir. Özellikle tutuklamaya alternatif yükümlülüklerin uygulanması, şüpheli veya sanığın belirli davranışlara uymaya zorlanması ve adli kontrol kapsamında öngörülen yükümlülükler ile hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumunda verilebilecek

[2] Akalın, Kazım Yiğit ve diğerleri. (2020). Koşullu salıverilme ve denetimli serbestlik ile özel infaz usulleri bakımından yapılan değişikliklerin değerlendirilmesi ve yönetmelik üzerine düşünceler. *7242 Sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklere İlişkin Değerlendirmeler Raporu*. Türk Ceza Hukuku Derneği. https://www.tchd.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/infaz.pdf (Erişim Tarihi: 25.06.2025); Akkaş, Ahmet Hulusi (2008). Koşullu salıverilme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(1–2), 305–336 (s.305 vd.).

[3] Yavuz, Hakan A. (2025). *Denetimli serbestlik* (6. Baskı). Seçkin Yayınevi s.110 vd.

[4] Yavuz, 2025, s.131-140.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yükümlülükler muhakeme hukukunun öngördüğü denetimli serbestlik niteliğinde düzenlemelerdir.[5]

Üçüncü olarak, ceza infaz hukuku perspektifinde denetimli serbestlik, uygulama alanının en gelişmiş ve sistematik hâle geldiği türdür. 5275 sayılı Kanun ve 5402 sayılı Kanun çerçevesinde, özellikle koşullu salıverilme sonrası denetim, cezanın toplum içinde infazı, yükümlülüklerin belirlenmesi ve denetlenmesi, tedavi ve iyileştirme programlarına yönlendirme gibi çok yönlü bir sistem öngörülmüştür. Hükümlülerin toplumla yeniden bütünleşmesini sağlamak, tekrar suç işlemeyi önlemek ve infazın sosyal açıdan daha etkili yürütülmesini temin etmek bu alanın temel amaçlarındandır.[6]

Bu çerçevede, denetimli serbestlik kurumu; ceza hukuku, ceza muhakemesi hukuku ve ceza infaz hukuku düzeylerinde farklı fonksiyonlara sahip olmakla birlikte, tüm alanlarda ortak amacını, failin topluma yeniden kazandırılması, suç işleme riskinin azaltılması ve kamu güvenliğinin korunması oluşturmaktadır. Böylelikle kurum, modern ceza adalet sistemlerinin benimsediği bireyselleştirilmiş infaz ve toplumsal güvenlik ilkelerinin somut yansıması niteliğini taşımaktadır.[7]

Ceza infaz hukuku perspektifinde denetimli serbestlik kurumuna bakılacak olursa ceza infaz sisteminde hükümlülerin toplum içinde belirli denetim ve gözetim altında tutulmasını sağlayan çeşitli uygulamalardan oluşur. Denetimli serbestlik, farklı uygulama alanlarına göre çeşitlilik gösterir.[8] Doktrinde farklı şekillerde sınıflandırılan denetimli serbestlik türleri temel olarak klasik denetimli serbestlik, elektronik izleme (elektronik kelepçe-5402 sayılı Kanun m.15/A), kamuya faydalı işlerde çalıştırma, tedavi ve rehabilitasyon tedbirleri, eğitime devam zorunluluğu, mekânsal ve hareket kısıtlamaları, meslek yasağı ve meslek edindirme ile ehliyet veya mesleki ruhsata el koyma olarak özetlenebilir.[9]

Denetimli serbestlik sisteminin en dikkat çekici yönlerinden biri, farklı uygulama türleri aracılığıyla hem güvenlik hem de iyileştirme amaçlarını birlikte gerçekleştirmeye elverişli bir yapı sunmasıdır. Bu bağlamda denetimli serbestlik türleri, infaz sürecinin yalnızca denetim boyutunu değil, aynı zamanda hükümlünün sosyal, psikolojik ve ekonomik açıdan desteklenmesini de kapsayan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Klasik denetimli serbestlik uygulamaları, hükümlünün cezasını ceza infaz kurumu dışında, belirli yükümlülükler altında çekmesini mümkün kılarak toplumsal bağların korunmasına hizmet etmektedir. Buna karşılık elektronik izleme yöntemleri, teknolojik imkânların infaz sistemine entegrasyonu sayesinde denetimin etkinliğini artırmakta ve kamu güvenliğinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır.[10]

Öte yandan kamuya yararlı işlerde çalıştırma, hükümlünün topluma karşı sorumluluk geliştirmesini teşvik eden önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Tedavi ve rehabilitasyon tedbirleri ise özellikle suçun altında yatan nedenlere müdahale ederek tekrar suç işlenmesinin önlenmesine odaklanmaktadır. Bu kapsamda bağımlılık, öfke kontrolü veya psikososyal sorunlara yönelik programlar, denetimli serbestlik sisteminin iyileştirici yönünü

[5] Yavuz, 2025, s.110-128.
[6] Çetin, s.202 vd.
[7] Çetin, s.200-203.
[8] Laubenthal, s.101.
[9] Çetin, s.201-209.
[10] Manfred Otto (1993). Verhaltensmodifikation durch allgemeines und spezielles Soziales Training, Sayı 33, Kriminalpädagogische Praxis 21, ss.48-51 (s.48-50).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

güçlendirmektedir. Eğitim yükümlülükleri, bireyin kişisel gelişimini desteklerken; mekânsal kısıtlamalar ve meslek yasakları gibi tedbirler ise doğrudan kamu güvenliğini sağlamaya yönelik önleyici araçlar olarak işlev görmektedir.[11]

2. DENETİMLİ SERBESTLİK TEDBİRİ UYGULANARAK CEZANIN İNFAZI (KLASİK DENETİMLİ SERBESTLİK TEDBİRİ / 5275 sayılı Kanun m. 105-A)

5275 sayılı Kanun m.105/A hükmüyle düzenlenen denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezanın infazında hükümlünün, koşullu salıverilme tarihine kadar; "*a)Kamuya yararlı bir işte ücretsiz olarak çalıştırılması, b)Bir konut veya bölgede denetim ve gözetim altında bulundurulması, c)Belirlenen yer veya bölgelere gitmemesi, d)Belirlenen programlara katılması gibi yükümlülüklerinden bir veya birden fazlasına tabi tutulmasına, denetimli serbestlik müdürlüğünce karar verilir. Hükümlünün risk ve ihtiyaçları dikkate alınarak yükümlülükleri değiştirilebilir. Ayrıca TCK'nın 191 inci maddesinde yer alan kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak suçundan hükümlü olanlar ayrıca tedavi ve rehabilitasyon programlarına katılma yükümlülüğüne tabi tutulur*." (5275 sayılı Kanun m.105/A/5). Bu hüküm ışığında klasik denetimli serbestlikle, kesinleşmiş hapis cezası alan hükümlünün cezasını hapishane yerine toplum içinde, belirli yükümlülükler ve gözetim altında çekmesini sağlar. Bu tür, infazın topluma uyum ve toplumsal güvenlik dengesini sağlaması açısından önemlidir.[12]

Klasik denetimli serbestlik, kesinleşmiş hapis cezası bulunan hükümlünün cezasını ceza infaz kurumu dışında, toplum içinde ve belirlenen yükümlülükler çerçevesinde infaz etmesini ifade etmektedir. Bu model, infazın bireyselleştirilmesi ilkesine uygun olarak hükümlünün sosyal çevresiyle bağlarını koparmadan cezasını çekmesini sağlamakta ve yeniden suç işleme riskini azaltmayı amaçlamaktadır. Hükümlünün risk ve ihtiyaçlarına göre belirlenen yükümlülükler, denetimli serbestlik müdürlükleri tarafından düzenli olarak denetlenmekte ve gerektiğinde değiştirilebilmektedir (5275 sayılı Kanun m. 105/A/5).

3. KAMUYA YARARLI İŞLERDE ÇALIŞTIRMA TEDBİRLERİ (m.105)

Kamuya yararlı işlerde çalıştırma tedbiri, denetimli serbestlik sisteminin en işlevsel ve toplumsal yönü güçlü uygulamalarından biri olarak, hükümlünün cezasını toplum içinde ve topluma katkı sağlayacak şekilde infaz etmesini mümkün kılmaktadır. Bu tedbir, özellikle kısa süreli hapis cezalarına alternatif olarak veya denetimli serbestlik kapsamında yükümlülük olarak uygulanmakta olup, hükümlünün kamu yararına ücretsiz bir işte çalıştırılmasını öngörmektedir (5275 sayılı Kanun m. 105/A). Bu yönüyle kamuya yararlı işlerde çalıştırma, klasik cezalandırma anlayışının ötesine geçerek, infaz sürecine toplumsal fayda boyutunu da dâhil eden çağdaş bir yaklaşımı yansıtmaktadır.[13]

[11] Kai Kupka (2018). Was leistet die Straffälligenhilfe? In: Reichenbach, Marie-Therese Reichenbach, Sabine Bruns (Hrsg.) Resozialisierung neu denken: Wiedereingliederung straffällig gewordener Menschen als gesamtgesellschaftliche Aufgabe, Lambertus-Verlag Yayınevi, Freiburg, ss.134-143 (s.134 vd.).
[12] Kupka, s.134.
[13] Kupka, s.134-135.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Söz konusu tedbirin temel amacı, hükümlünün toplumsal sorumluluk bilincini geliştirmek ve suç nedeniyle bozulan toplumsal dengeyi onarıcı bir perspektifle yeniden kurmaktır. Hükümlünün kamu yararına faaliyetlerde bulunması, bir yandan bireyin topluma karşı sorumluluk üstlenmesini sağlarken diğer yandan da sosyal uyum sürecini desteklemektedir. Bu kapsamda hükümlüler; kamu kurum ve kuruluşlarında, belediyelerde veya kamu yararına faaliyet gösteren diğer kuruluşlarda temizlik, bakım, onarım, çevre düzenlemesi gibi işlerde görevlendirilebilmektedir (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m.65). Bu uygulama, aynı zamanda hükümlünün çalışma disiplini kazanmasına, üretken bir birey olarak topluma katılmasına ve sosyal dışlanma riskinin azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Kamuya yararlı işlerde çalıştırma tedbiri, yalnızca bireysel iyileştirme açısından değil, ceza infaz sisteminin etkinliği bakımından da önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu uygulama sayesinde ceza infaz kurumlarının yoğunluğu azaltılmakta, devletin infaz maliyetleri düşürülmekte ve alternatif infaz yöntemlerinin geliştirilmesi teşvik edilmektedir. Ayrıca, hükümlünün ceza infaz kurumu dışında tutulması, suçluların cezaevi ortamında karşılaşabileceği olumsuz etkilerin önüne geçilmesine de yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle tedbir, hem birey hem de toplum açısından çok boyutlu faydalar sağlayan bir mekanizma niteliğindedir (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m.45,50,52,65).

Öte yandan bu tedbirin uygulanmasında, hükümlünün kişisel özellikleri, mesleki becerileri, fiziksel yeterliliği ve sosyal durumu dikkate alınarak bireyselleştirilmiş bir planlama yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda yükümlülüğün niteliği ve süresi, hükümlünün yeniden suç işleme riskini azaltacak ve toplumsal uyumunu destekleyecek şekilde belirlenmelidir. Denetimli serbestlik müdürlükleri tarafından yürütülen denetim ve izleme faaliyetleri, hükümlünün yükümlülüklere uyumunu sağlamakta ve gerektiğinde programın yeniden yapılandırılmasına imkân tanımaktadır.[14]

4. TEDAVİ TEDBİRLERİ

Tedavi ve rehabilitasyon tedbirleri, özellikle madde bağımlılığı veya psikolojik sorunları bulunan hükümlüler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, hükümlüler sağlık kuruluşları ile iş birliği içerisinde yürütülen programlara yönlendirilmekte ve bireyselleştirilmiş tedavi süreçlerine tabi tutulmaktadır. Denetimli Serbestlik Kanunu'nda yapılan düzenlemelerle, özellikle uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanımı suçları bakımından tedavi ve rehabilitasyon yükümlülükleri daha sistematik hâle getirilmiştir (5402 sayılı Kanun m. 12/A; Türk Ceza Kanunu m. 191). Bu süreçte biyolojik testler, psikiyatrik değerlendirmeler ve sosyal uyum programları birlikte uygulanarak suçun tekrarının önlenmesi hedeflenmektedir. Tedavi ve rehabilitasyon tedbirleri, özellikle madde bağımlılığı veya psikolojik sorunları bulunan hükümlü ve şüpheliler bakımından, suçun altında yatan nedenlere müdahale ederek tekrar suç işlenmesini önlemeyi amaçlayan koruyucu ve iyileştirici nitelikte önlemlerdir. Bu doğrultuda 2023 yılında getirilen 5402 sayılı Kanun m. 12/A ile, TCK m. 191 kapsamında hakkında denetimli serbestlik veya tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri uygulanan şüpheliler için; tedaviye tabi tutulma, belirlenen programlara katılma ve benzeri yükümlülüklerden en az üçünün belirlenmesi, bu yükümlülüklerin şüphelinin ihtiyaçlarına göre değiştirilebilmesi ve

[14] Kupka, s.134-135.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

denetim süresi içinde madde kullanımının test edilmesine imkân tanınmıştır. Ayrıca tedavi yükümlülüğü öngörülen hâllerde, şüphelinin ayakta veya yatargılı tedavi ile rehabilitasyon programlarına yönlendirilmesi ve bu sürecin denetimli serbestlik ve sağlık kurumları iş birliğiyle yürütülmesi hükme bağlanmıştır (5402 sayılı Kanun m.12). Denetimli serbestlik kapsamında tedavi, yalnızca özel nitelikli terapötik müdahaleleri değil, aynı zamanda hükümlülerin eğitim ve öğretim faaliyetleriyle, kişisel ve ekonomik sorunların çözümüne yönelik danışmanlık hizmetleriyle ve kurumun ortak çalışmalarına katılımları suretiyle sosyal ve ekonomik yaşama yeniden dâhil edilmelerini sağlayan; böylelikle suç eğilimlerinin azaltılmasına hizmet eden genel nitelikteki tedbirleri de kapsamaktadır.[15]

Hükümlülere, kişisel ihtiyaçlarına göre yapılandırılmış bir infaz ve tedavi süreci kapsamında; onların sosyal sorumluluk bilinciyle, suçtan uzak bir yaşam biçimine uyum sağlamalarına imkân tanıyan ve öz-yardım becerilerini güçlendirmeye elverişli tüm infaz tedbirleri ile terapötik programlar sunulmaktadır. Tedavi, gelecekte suç işlemeden sürdürülebilecek bir yaşam tarzının desteklenmesine yönelik her türlü önlemi kapsamakta; aynı zamanda yeni suçların önlenmesine ve mağdurun korunmasına hizmet etmektedir. Bu çerçevede tedavi; okul ve mesleki eğitim, çalışma, psikolojik ve sosyal pedagojik müdahaleler, ruhani danışmanlık ve serbest zaman faaliyetleri gibi unsurları içermektedir. Tedavinin türü ve kapsamı ise, hükümlülerin suçluluk davranışının ortaya çıkışında etkili olan bireysel eksiklikleri esas alınarak belirlenmektedir. Bu doğrultuda hükümlülere yönelik tedavi sürecinde aşağıdaki ilkelerin gözetilmesi gerekmektedir: 1.Tedavinin yoğunluğunun risk ilkesine göre belirlenmesi, 2.Tedavi amaç ve içeriklerinin, hükümlülerin kendilerine özgü kriminogen motivasyon ve eksikliklerine uygun şekilde tasarlanması (ihtiyaç ilkesi), 3.Tedavi yöntemlerinin, hükümlülerin öğrenme özellikleri ve bireysel yeteneklerine uyarlanması (uygunluk ilkesi). Alman infaz mevzuatı, tedavi temelli infazın esaslarını düzenlemekte ve (yeniden) sosyalleşme hedefinin gerçekleşmesinin temelinde hükümlüye yönelik tedavi sürecinin bulunduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, ceza infazında tedaviye ilişkin unsurlar oldukça çok yönlü olup farklı tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi ve gözden geçirilmesi görevi hâlen bilimsel araştırmalara ve uygulamadaki deneyime bırakılmıştır.[16]

Belirli suç türlerinin karakteristik özellikleri ve bu suçların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bireysel eksiklikler, yanlış tutumlar veya psikodinamik süreçler dikkate alınarak geliştirilen müdahale programları, denetimli serbestlik uygulamaları çerçevesinde de uygulanmaktadır. Bu kapsamda, alkollü araç kullanımı nedeniyle trafik suçuna karışan bireylere yönelik yeniden eğitim programları, ceza infaz kurumları ile koordineli olarak yürütülen madde bağımlılığına ilişkin terapötik destek uygulamaları, şiddet suçlularına yönelik öfke ve agresyon kontrol eğitimleri ile cinsel suç faillerine yönelik özel terapi programları gibi çeşitli müdahale türleri kullanılmaktadır. Bu yöntemler, denetimli serbestlik sisteminin farklı türlerinde hükümlülerin topluma yeniden kazandırılması ve suç tekrarının önlenmesi amacına hizmet eden kapsamlı bir yaklaşımı yansıtmaktadır.[17]

[15] Laubenthal, s.122.
[16] Laubenthal, s.123-124.
[17] Leonhardt, s.55-56.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

5. EĞİTİM VE ÖĞRETİM TEDBİRLERİ (YÜKÜMÜLÜKLERİ)

Eğitime devam yükümlülüğü, özellikle çocuk ve genç hükümlüler bakımından önemli bir denetimli serbestlik tedbiridir. Bu yükümlülük sayesinde bireylerin eğitim süreçlerinin kesintiye uğraması engellenmekte ve sosyal gelişimleri desteklenmektedir. Eğitim programları, yalnızca akademik bilgi aktarımını değil, aynı zamanda sosyal becerilerin geliştirilmesini, problem çözme yeteneklerinin artırılmasını ve toplumsal sorumluluk bilincinin güçlendirilmesini de kapsamaktadır (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m. 89).[18]

Öğrenme hedefi, hükümlülerin sosyal yetkinliklerinin sistematik biçimde geliştirilmesi ve eş zamanlı olarak sosyal çaresizlik duygusunun azaltılmasıdır. Sosyal Eğitim, önleyici bir yaklaşım olarak, tekrar suç işleme riskini artıran başlıca problem alanlarına odaklanmaktadır; bunlar arasında sosyal ilişkiler, çalışma ve mesleki yaşam, boş zaman kullanımı, mali yönetim ve borç, madde kullanımı ile hak ve yükümlülüklerin bilinmesi yer almaktadır. Bu çerçevede öğrenme süreci dört temel aşamadan oluşmaktadır: 1.Katılımcılara, kendi ihtiyaçlarını, eksikliklerini, karşılaştıkları sorunları ve güçlü yönlerini fark etme ve değerlendirme imkânı sağlanır. 2.Hükümlülere, bilgi paylaşımı ve yeni bilgi edinme fırsatları sunularak, bilişsel ve sosyal farkındalıkları artırılır. 3.Katılımcıların kendi bakış açılarının farkına varmaları ve bilgi edinmeleri, problemli durumlarla yüzleşmelerini sağlar; bu süreçte farklı davranış stratejileri geliştirilir ve bunların uygulanabilirliği değerlendirilir. 4.Geliştirilen davranış niyetleri ve stratejiler, rol oyunları ve simülasyonlar aracılığıyla sınanır, gözden geçirilir ve nihayetinde günlük yaşama aktarılır. Bu yapı, denetimli serbestlik uygulamaları çerçevesinde hükümlülerin toplumsal uyum ve bireysel özyönetim becerilerinin güçlendirilmesine hizmet eden sistematik bir eğitim modelini temsil etmektedir.[19]

6. KISITLAMA TEDBİRLERİ (YÜKÜMLÜLÜKLERİ) VE EV HAPSİ (KONUTU TERK ETMEME) YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Mekânsal ve hareket kısıtlamaları, hükümlünün belirli yerlere gitmesinin yasaklanması veya belirli alanlarla sınırlandırılması şeklinde uygulanmaktadır. Bu tedbirler, suçun işlendiği ortamdan uzaklaştırmayı ve potansiyel mağdurların korunmasını amaçlamaktadır. Özellikle mağdurla temasın engellenmesi gereken durumlarda bu tür yükümlülükler büyük önem taşımaktadır.[20]

Ev hapsi veya diğer bir ifadeyle konutu terk etmeme yükümlülüğü, adli kontrol tedbirleri kapsamında düzenlenen ve tutuklamaya alternatif olarak öngörülen önemli bir koruma tedbiridir. Bu yükümlülük, kişi özgürlüğünü sınırlamakla birlikte, tutuklama tedbirine kıyasla daha hafif nitelikte bir müdahale teşkil etmektedir. Nitekim tutuklama, şüpheli veya sanığın özgürlüğünü tamamen ortadan kaldıran en ağır koruma tedbirlerinden biri olarak kabul edilmekte olup, bu yönüyle ancak zorunlu hâllerde başvurulması gereken istisnai bir araçtır (5271 sayılı Kanun m. 100). Buna karşılık konutu terk etmeme yükümlülüğü, kişinin tamamen özgürlüğünden yoksun bırakılmasını önleyerek daha ölçülü bir müdahale imkânı sunmaktadır (5271 sayılı Kanun m. 109).

---

[18] Laubenthal, s.101-102.
[19] Otto, s.48-50.
[20] Koç, Ziya (2013). "*Elektronik izleme ile hapis cezasının konutta çektirilmesi*". Ankara Barosu Dergisi, Sayı 2, ss.172–222 (s.173 vd.).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Her iki tedbirde de kişinin hareket özgürlüğünün sınırlandırılması söz konusu olmakla birlikte, bu sınırlamanın niteliği ve yoğunluğu bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Tutuklama tedbirinin uygulanması hâlinde şüpheli veya sanık, ceza infaz kurumunda tutulmakta ve kurumun genel işleyişine tabi hâle gelmektedir. Bu kapsamda bireyin günlük yaşamı; barınma, beslenme, iletişim, çalışma ve sosyal faaliyetler dâhil olmak üzere kurum idaresinin sıkı denetimi altında yürütülmektedir. Bu durum, kişinin yalnızca fiziksel olarak değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik açıdan da ciddi ölçüde sınırlandırılmasına yol açmaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 109. maddesinin gerekçesinde de ifade edildiği üzere, tutuklama tedbiri hâkimi, ya kişinin tamamen özgürlüğünden yoksun bırakılması ya da tamamen serbest bırakılması arasında bir tercihe zorlayan katı bir yapıya sahiptir (5271 sayılı Kanun m. 109 gerekçesi). [21]

Buna karşılık konutu terk etmeme yükümlülüğü, bireyin kendi yaşam alanında kalmaya devam etmesine imkân tanıyarak özgürlüğe yapılan müdahalenin etkisini önemli ölçüde azaltmaktadır. Kişi, ceza infaz kurumunun katı ve merkezi denetim yapısı yerine kendi konutunda bulunmakta; sosyal çevresiyle sınırlı da olsa ilişkilerini sürdürebilmekte ve günlük yaşam faaliyetlerini belirli ölçüde devam ettirebilmektedir. Bu yönüyle ev hapsi, hem bireyin toplumsal bağlarının korunmasına katkı sağlamakta hem de tutuklamanın doğurabileceği olumsuz etkileri asgari düzeye indirmektedir. Ayrıca bu tedbir, ölçülülük ilkesi çerçevesinde daha dengeli bir koruma mekanizması sunarak, kişi özgürlüğü ile kamu güvenliği arasında makul bir denge kurulmasına hizmet etmektedir.[22]

7. MESLEK YASAĞI VE MESLEK EDİNDİRME TEDBİRLERİ

Meslek yasağı ve meslek edindirme tedbirleri, denetimli serbestlik sisteminin hem koruyucu hem de iyileştirici işlevlerini birlikte yansıtan önemli araçlar arasında yer almaktadır. Bu tedbirler, bir yandan hükümlünün suçla bağlantılı faaliyet alanlarından uzaklaştırılmasını sağlayarak yeniden suç işleme riskini azaltmayı, diğer yandan ise bireyin mesleki beceriler kazanmasını destekleyerek toplumsal uyumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle söz konusu tedbirler, yalnızca sınırlayıcı değil aynı zamanda yapıcı ve rehabilite edici bir nitelik taşımaktadır. Meslek yasağı, özellikle suçun işleniş biçimi ile failin mesleki faaliyeti arasında doğrudan bir bağlantı bulunduğu durumlarda önem kazanmaktadır. Bu kapsamda hükümlünün belirli bir mesleği icra etmesinin yasaklanması, kamu güvenliğinin sağlanması ve belirli yetkilerin kötüye kullanılmasının önlenmesi açısından etkili bir önlem olarak uygulanmaktadır. Nitekim belirli mesleklerin icrası, kamuya duyulan güvenin korunmasını gerektirdiğinden, bu güveni zedeleyen fiillerin varlığı hâlinde meslekten geçici veya sürekli men edilme tedbirine başvurulabilmektedir. Bu tür sınırlamalar, ölçülülük ilkesi çerçevesinde değerlendirilmekte ve yalnızca gerekli olduğu ölçüde uygulanmaktadır.[23]

Buna karşılık meslek edindirme tedbirleri, hükümlünün ekonomik ve sosyal hayata yeniden kazandırılmasını hedefleyen önemli bir rehabilitasyon aracıdır. Bu tedbirler kapsamında bireylerin mesleki eğitim programlarına katılımı sağlanmakta, iş becerileri geliştirilmekte ve istihdam olanaklarına erişimleri desteklenmektedir. Özellikle işsizlik,

[21] Koç, s.180-187.
[22] Koç, s.215-218.
[23] Çetin, s.201-208.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

eğitimsizlik ve mesleki yetersizlik gibi kriminal faktörlerin suç davranışı üzerindeki etkisi dikkate alındığında, meslek edindirme uygulamalarının tekrar suç işlenmesini önlemede önemli bir rol oynadığı görülmektedir (5402 sayılı Kanun m.14).

Ehliyet veya mesleki ruhsata el koyma tedbirleri ise daha çok belirli yetki ve sorumluluk gerektiren alanlarda işlenen suçlar bakımından uygulanan, koruyucu ve caydırıcı nitelikteki önlemler arasında yer almaktadır. Bu tedbirler sayesinde, hükümlünün belirli araçları veya yetkileri kullanarak yeniden suç işlemesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle trafik suçları veya meslek icrası sırasında işlenen suçlar bakımından bu tür yaptırımların uygulanması, kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanmasına doğrudan katkı sunmaktadır.[24]

8. ELEKTRONİK İZLEME DENETİMLİ SERBESTLİK TEDBİRİ

8.1. Kavram ve Mevzuat

Elektronik izleme; şüpheli, sanık veya hükümlülerin elektronik yöntem ve araçlar ile toplum içinde izlenmesini, gözetim ve denetim altında tutulmasını sağlayan, mağdurun ve toplumun korunmasını destekleyen kararların infaz edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Elektronik izleme, denetimli serbestlik sisteminde yükümlülerin toplum içinde gözetim ve denetim altında tutulmasını sağlayan, teknolojik temelli modern bir denetim yöntemidir. Bu uygulamanın hukuki dayanağı, 5402 sayılı Kanun'un 15/A maddesinde açıkça düzenlenmiş olup, söz konusu hüküm uyarınca şüpheli, sanık ve hükümlülerin izlenmesi ve denetlenmesi elektronik cihazlar aracılığıyla yerine getirilebilmektedir (5402 sayılı Kanun m. 15/A). Bu düzenleme, klasik denetim yöntemlerine alternatif olarak daha etkin, hızlı ve kesintisiz bir kontrol mekanizmasının kurulmasına imkân tanımaktadır. [25]

Türk hukukunda elektronik izleme sistemlerinin uygulanması, farklı hukuki kurumlar çerçevesinde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu kapsamda elektronik izleme; adli kontrol tedbirleri (5271 sayılı Kanun m. 109), kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar (Türk Ceza Kanunu m. 50), hükmün açıklanmasının geri bırakılması (5271 sayılı Kanun m. 231), hapis cezasının konutta çektirilmesi (5275 sayılı Kanun m. 110), denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezaların infazı (5275 sayılı Kanun m. 105/A) ile mükerrirlere ve bazı suç faillerine özgü infaz rejimi kapsamında (5275 sayılı Kanun m. 108) uygulanabilmektedir. Bu çok yönlü kullanım alanı, elektronik izlemenin hem ceza muhakemesi hem de ceza infaz hukuku bakımından işlevsel bir araç hâline geldiğini göstermektedir. Elektronik izleme sistemine ilişkin usul ve esaslar ise Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği'nde ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Yönetmeliğin 101 ila 106'ncı maddelerinde, elektronik izleme tedbirinin uygulanma koşulları, denetim süreçleri ve yükümlülüklerin ihlali hâlinde izlenecek yöntemler belirlenmiştir (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m. 101-106). Bu düzenlemeler, uygulamanın hukuki güvenlik ve ölçülülük ilkeleri çerçevesinde yürütülmesini sağlamayı amaçlamaktadır.[26]

Teknik açıdan elektronik izleme; küresel konumlandırma sistemi (GPS), radyo frekansı (RF) teknolojileri, biyometrik doğrulama araçları ve alkol izleme cihazları gibi çeşitli teknolojik araçlar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu sistemler sayesinde yükümlünün

[24] Çetin, s.208-209.
[25] https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/elektronik-izleme (Erişim Tarihi, 12.08.2025).
[26] Çetin, s.24 vd.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

belirlenen alan içerisinde kalıp kalmadığı anlık olarak takip edilmekte, yükümlülüklere aykırılık hâlleri derhâl tespit edilerek ilgili birimlere bildirilmektedir. Bu yönüyle elektronik izleme, klasik denetim yöntemlerine kıyasla daha hızlı ve etkin bir müdahale imkânı sunmaktadır. Elektronik izleme tedbiri, yalnızca denetim kapasitesini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda kamu güvenliğinin sağlanması ve mağdurun korunması açısından da önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle mağdur ile failin temasının engellenmesi gereken durumlarda, belirli mesafe kısıtlamalarının elektronik sistemler aracılığıyla denetlenmesi, koruyucu işlevin güçlendirilmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, yükümlünün ceza infaz kurumu dışında tutulmasına imkân tanıması, hem bireysel özgürlüklerin korunmasına katkı sağlamakta hem de infaz sisteminin daha esnek ve bireyselleştirilmiş bir yapıya kavuşmasına yardımcı olmaktadır.[27]

8.2. Elektronik İzlemenin Karşılaştırmalı Hukukta Gelişimi ve Türk Ceza İnfaz Sisteminde Durumu

Elektronik izleme uygulamaları, karşılaştırmalı hukukta 1960'lı yıllardan itibaren deneysel çalışmalarla başlamıştır. Bu dönemde, Harvard Üniversitesi'nde psikoloji eğitimi gören ikiz kardeşler Robert ve Kirk Gable, çocuk suçluların hareketlerini izlemek ve eski askeri radyo ekipmanlarıyla konumlarını tespit etmek amacıyla bir sistem geliştirmişlerdir. 1964 yılında Dr. Ralph Schwitzgebel, yaklaşık bir kilogram ağırlığında, kişinin üzerine giyebileceği bir radyo telemetri cihazını geliştirmiş; cihaz, alınan sinyalleri 400 metreye kadar uzaktaki izleme ünitesine aktararak kişinin konumunu göstermiştir. Bu gelişmeler, elektronik izlemenin temellerini oluşturan teknolojik denemeler olarak değerlendirilmektedir.[28]

1980'li yıllarda, ev telefon hatlarına bağlanabilen alıcılar ve ayak bileğine takılabilen telsiz vericiler aracılığıyla elektronik izleme denemeleri yapılmaya başlanmıştır. 1983 yılında New Mexico'da çocuk suçluların izlenmesi amacıyla ayak bileğine takılan vericiler ve ev telefonuna bağlı sinyal alıcılarıyla 150 metrelik bir hareket alanı tanınarak hükümlülerin takibi sağlanmıştır. İngiltere'de elektronik izlemenin mevzuata girmesi ise 1981 yılında tartışılmaya başlanmış ve uygulamanın temel gerekçeleri arasında ceza infaz kurumlarındaki doluluk oranının yüksekliği ve hükümlülerin cezaevinin olumsuz koşullarına maruz kalmasını engelleme amacının yer aldığı belirtilmiştir. İlk uygulama 1989 yılında İngiltere'de hayata geçirilmiş, ABD'de ise denetimli serbestlik uygulamaları kapsamında hem "*ev hapsi*" (home confinement) hem de elektronik izleme (electronic monitoring) sistemi çok yönlü olarak uygulanmaya başlanmıştır.[29]

Fransa'da 1997 yılında ceza infaz rejimi kapsamında düzenlenen elektronik izleme, Avrupa genelinde yaygınlaşmıştır. İsveç ve Hollanda 1994 ve 1995 yıllarında, diğer Avrupa ülkeleri ise takip eden yıllarda elektronik izleme sistemlerini uygulamaya başlamışlardır. 2008 yılında ise İrlanda, Avusturya ve Norveç söz konusu uygulamayı yürürlüğe koymuştur. 1990'ların sonlarına doğru Küresel Konumlama Sistemi (GPS) teknolojilerindeki ilerlemeler, merkezden uydu marifetiyle yükümlülerin izlenmesine imkân tanımış ve çeşitli ülke

[27] Yavuz, 2025, s.183-186.
[28]Renzema, Marc /Mayo-Wilson, Evan (2005). "*Can electronic monitoring reduce crime for moderate to high-risk offenders?*". Journal of Experimental Criminology, Sayı 1, ss.215–237 (s.217 vd.)
[29] Renzema/Mayo-Wilson, s.216.

mevzuatlarında elektronik izlemenin düzenlenmesi sürecini hızlandırmıştır. Almanya'da Mayıs 2000'de Frankfurt/Main bölge mahkemesinde deneme uygulaması başlatılmış ve 2002'den itibaren kalıcı hâle getirilmiştir. Benzer şekilde, İtalya'da 2001'den itibaren beş şehirde elektronik izleme deneme uygulamaları yürütülmüştür.[30]

Türkiye'de elektronik izleme uygulamaları, 25 Şubat 2012 tarihinde gerçekleştirilen pilot uygulamalarla başlamış ve elde edilen deneyimler doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmıştır. 20 Ocak 2013 tarihinde Elektronik İzleme Merkezi kurulmuş olup, modern teknolojilerle donatılmış bu merkez, aynı anda 5.000 kişiyi izleme kapasitesine sahiptir ve yedi gün, yirmi dört esasına göre dört vardiya şeklinde çalışmaktadır. Merkezin giriş ve çıkışları elektronik sistemlerle kontrol edilmekte, personelin yükümlülerle gerçekleştirdiği tüm görüşmeler ve işlemler kayıt altına alınmaktadır. Sistemin veri güvenliği ise Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) denetimi altında sağlanmaktadır (5402 sayılı Kanun m. 15/A; Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m. 101-106).

Hakkında elektronik izleme kararı verilen yükümlü, elektronik kelepçenin takılmasına izin vermek, gerekli teçhizatın kurulmasına rıza göstermek ve cihazı işlevsel durumda bulundurmakla yükümlüdür. Ayrıca, kararın infazı için öngörülen kısıtlamalara uymak ve cihazların kullanımına ilişkin kurallara riayet etmek zorundadır; aksi hâlde yükümlülük ihlal edilmiş sayılmaktadır (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m. 103-105). [31] Bu uygulama, hükümlülerin toplum içindeki hareketlerinin etkin bir şekilde denetlenmesini sağlayarak hem kamu güvenliğinin güçlendirilmesine hem de infaz sisteminin esnek ve bireyselleştirilmiş bir yapıya kavuşmasına katkıda bulunmaktadır.[32]

8.3. Elektronik İzleme Ünite Türleri

Elektronik izleme sistemleri, denetimli serbestlik uygulamalarında farklı amaçlar doğrultusunda geliştirilen teknolojik araçları kapsamaktadır. Bu sistemler arasında özellikle alkol izleme, konum takibi, ev hapsi ve mağdur koruma alanlarına yönelik cihazlar öne çıkmaktadır. SCARM, uzaktan alkol izleme esasına dayanan ve aynı zamanda konum takibi ile ev hapsi uygulamalarına uygun cihazlar içeren bir sistemdir. İlk patent 1991 yılında alınmış olan SCARM, 2002'de yapılan deneme uygulamalarının ardından 2003 yılında yaygın biçimde kullanıma sunulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nde 46 eyalette, 1.800'den fazla mahkeme ve 9.100'den fazla hükümlü için kullanılan bu sistem, sürekli alkol izlemenin yanı sıra GPS ve ev hapsi uygulamaları için de kullanılmaktadır. Sistem, Alaska Üniversitesi tarafından Güvenli Sürekli Uzaktan Alkol İzleme projesi kapsamında geliştirilmiş olup, ter örnekleri üzerinden alkol düzeylerini analiz etmektedir. Elektronik kelepçe aracılığıyla alınan örnekler, önceden belirlenmiş zamanlamaya göre modem ile merkezi web sayfasına iletilmekte ve soğuk iklim koşullarında dahi doğrulukla çalıştığı gözlemlenmiştir.[33]

TAD sistemi ise SCARM sistemine benzer şekilde alkol testlerinin takibini sağlamaktadır. SCARM ile TAD arasındaki temel fark, alkol ölçüm yöntemlerinde, özellikle

[30] Frieder Dünkel/Christoph Thiele/Judith Treig (2017). "*You'll never stand-alone: Electronic Monitoring İn Germany*". European Journal of Probation, Cilt 9, Sayı 1, ss.28-45 (s.30-32).
[31] Koç, s.182-183.
[32] Renzema/Mayo-Wilson, s.217-218.
[33] McKnight, A. S./Fell, J. C./Auld-Owens, A. (2012). Transdermal alcohol monitoring: Case studies. DOT HS 811 603. Washington, DC: National Highway Traffic Safety Administration (https://anstse.info/nhtsas-2012-transdermal-alcohol-monitoring-case-studies/, Erişim Tarihi, 02.08.2025).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

deri üzerinden yapılan ölçümlerde yatmaktadır. OMNILINK sistemi ise 2005 yılında tasarlanmış, su geçirmez ve tek parça ayak bilekliği izleme cihazı olarak öne çıkmaktadır. Bu sistem, gelişmiş ileri bağlantı trilaterasyonu (AFLT) teknolojisi sayesinde GPS sinyallerine erişimi kısıtlı ortamlarda dahi yükümlülerin konumlarını tespit edebilmektedir. OMNILINK, duruşma öncesi, şartlı tahliye, denetimli serbestlik, ev hapsi, cinsel suçlu takibi, okuldan kaçma, çete faaliyetleri ve aile içi şiddet gibi birçok elektronik izleme alanında kullanılabilen yazılımlar sunmaktadır.[34]

3M elektronik izleme sistemi, çoklu izleme ve denetim platformu olarak tasarlanmış olup biyometrik doğrulama, görsel doğrulama, RF ve GPS izleme, sabit hat ve hücresel bağlantılar aracılığıyla ev hapsi ve alkol izlemesini entegre şekilde sağlamaktadır. Sistem, veri transferi ve izleme merkezleri arasında tek bir veri tabanı kullanarak farklı merkezlerden verilerin merkezi olarak takip edilmesini mümkün kılmaktadır. 3M sistemi, sabotaj alarmı, izleme alanının ayarlanabilirliği ve yetkisiz erişimin engellenmesi gibi özelliklerle desteklenmektedir. Aynı zamanda yükümlülerin konum ve suç alanı verilerinin analizini sağlayarak etkin denetim imkânı sunmaktadır . MEMS 3000 sistemi, sabit hat ve kablosuz uzaktan alkol izleme yeteneklerini birleştiren bir cihazdır. Sistem, nefes testi ve otomatik yüz tanıma teknolojisini entegre ederek yükümlülerin kimlik doğrulamasını sağlamaktadır. Kullanıcı düğmeye bastığında, hem nefes testi hem de görüntülü kayıt başlatılmakta ve bu kayıt izleme merkezi ile eşleştirilerek doğrulama yapılmaktadır. Benzer şekilde Soberlink sistemi, cep tabanlı alkol testi ve GPS lokasyonu takibi ile kullanıcı doğrulamasını fotoğraf yoluyla gerçekleştirmektedir. Cihaz, bluetooth veya doğrudan veri transferi seçenekleri ile sonuçları merkezi izleme platformuna iletmektedir.[35]

Türkiye'de elektronik izleme kapsamında dört ana ünite kullanılmaktadır: konutun terk edilmemesi amacıyla kullanılan ünite, belirli alanların terk edilmesini engelleyen ünite, alkol kullanımını izleme ünitesi ve mağdur koruma ünitesi. Ev ünitesi, ayağa takılan RF verici ve evde konumlandırılan alıcıdan oluşmaktadır. Bu iki parça, radyo frekansı aracılığıyla iletişim kurmakta ve izleme merkezine veri göndermektedir. RF izleme, öncelikli olarak ev hapsi için kullanılır ve yükümlü kelepçeyi çıkarmaya çalıştığında sistem uyarı verir (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m. 101-103). GPS ünitesi, uydu sinyalleri aracılığıyla dünya genelinde konum tespiti yapılmasını sağlar. Sistemde konumun doğru şekilde belirlenebilmesi için en az dört uydu sinyali gerekmektedir. GPS, özellikle RF teknolojisinin kullanımının sınırlı olduğu durumlarda tercih edilmektedir. Alkol ünitesi, yükümlünün kimlik doğrulaması sonrası nefes testi, deri üzerinden ter ölçümü ve araç ateşleme kilidi gibi yöntemlerle alkol seviyesini tespit etmektedir. Yükümlüye ait veriler izleme merkezine gönderilmekte ve anlık takip sağlanmaktadır. Mağdur ünitesi ise üç parçadan oluşmaktadır: mağdurun taşıdığı mobil iletişim cihazı, failin ayağına takılan kelepçe ve failin taşıdığı mobil iletişim cihazı. Bu sayede fail ve mağdurun konumları harita üzerinde sürekli izlenebilmekte, belirlenen sınırlar ihlal edildiğinde izleme merkezine anında bildirim gönderilmektedir. Böylece, hem failin mağdura yaklaşması hem de mağdurun failin bulunduğu alana girmesi önlenmektedir (Denetimli Serbestlik Yönetmeliği m. 104-106). [36]

[34] Renzema/Mayo-Wilson, s.220-226.
[35] Frieder ve diğerleri, s.30 vd.
[36] https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/elektronik-izleme (Erişim Tarihi, 14.08.2025).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

9. ADLİ KONTROL TEDBİRİ

Adli kontrol tedbiri 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanun'un 109 ve 115. maddeleri arasında düzenlenmiş bir koruma tedbiridir. Bu hükümler arasında bir tanıma yer verilmemiş olsa da bu tedbiri ilgili madde hükümlerine göre şu şekilde tanımlamak mümkündür: Adli kontrol, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin bulunması ve şüpheli/sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olguların varlığı halinde veya şüpheli/sanığın davranışları delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme şüphesinin bulunması veya tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunması ihtimalinin mevcut olduğu durumlarda yetkili mercilerin alacağı bir kararla, şüpheli/sanığın kanunda öngörülen bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutulmasını içeren tedbirlerdir. Ayrıca Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği'nin 55. maddesinde adli kontrol "Şüpheli veya sanığın tutuklanması yerine bir veya birden fazla yükümlülüğe tâbi tutularak, toplum içinde denetimini öngören bir koruma tedbiridir" şeklinde kısaca tanımlanmıştır[37].

Şüpheli/sanığın kaçma veya delilleri karartma şüphesinin varlığı veya tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapma girişiminde bulunması ihtimalinin varlığı halinde yargılamanın sıhhatli bir şekilde ilerlemesi için geçici bir tedbir olarak hürriyetinden yoksun bırakılmasına tutuklama denilmektedir. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanun'un 109. maddesinden anlaşıldığı üzere adli kontrolün amacı tutuklamanın amacıyla aynı olup, kaçma veya delilleri yok etme gibi sebeplerin varlığının olması halinde yargılamanın sıhhatli bir şekilde yürütülmesi ve sonlandırılması için tutuklama tedbirine alternatif olarak getirilmiş bir koruma tedbiridir[38]. Tutuklama tedbiri yerine adli kontrol yükümlülüklerinin uygulanması en başta şüpheli/sanık olmak üzere toplum ve hukuk sistemimize birçok fayda sağlamaktadır. Öncelikle hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında geçerli olan ölçülülük ilkesi gereği durum ve şartların elvermesi halinde tutuklama yerine adli kontrol uygulanacak ve bu da ilgili kişinin, hürriyetinden tamamen yoksun bırakılmasını engelleyecektir[39].

Şüpheli/sanığın denetleme planına uyup uymadığı, şube müdürlüğü veya bürolar tarafından rutin bir şekilde, gerek denetim memurlarının ilgili kişiyi ziyareti gerekse de kişinin denetimli serbestlik ve yardım merkezlerine gelerek denetlenmesi şeklinde yapılır. Adli kontrol tedbirlerinin nasıl icra edileceğine dair şube müdürlükleri veya bürolarca hazırlanan plana uymayan kişiler bir defaya mahsus olmak üzere uyarılır, tekrarı halinde ise kişinin dosyası kapatılarak Cumhuriyet başsavcılığına bildirim yapılır[40].

10.SONUÇ

Denetimli serbestlik, modern ceza adalet sistemlerinde klasik cezalandırma anlayışının ötesine geçerek, suç işleyen bireyin yalnızca cezalandırılmasını değil, aynı zamanda topluma yeniden kazandırılmasını hedefleyen çok boyutlu bir infaz mekanizması olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel ceza infaz sistemlerinde özgürlüğün kısıtlanması temel yaptırım olarak kabul edilirken, günümüzde bu yaklaşımın suçun önlenmesi ve tekrarının engellenmesi

[37] Tekin, Abdrurrahman (2017). Adli Kontrol Tedbirleri. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı 32, ss.283-313 (s.284).
[38] Tekin, 2017, s.285.
[39] Özgüven, A. Duygu (2009). "*Ceza Muhakemesi Kanunu Çerçevesinde Adli Kontrol*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 81, ss1-42(s.8-9).
[40] Özgüven, s.37.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bakımından sınırlı kaldığı yönündeki görüşler güç kazanmıştır. Türk hukukunda bu kurum, 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun başta olmak üzere çeşitli yasal düzenlemelerle sistematik bir çerçeveye kavuşturulmuştur.

Denetimli serbestlik, modern ceza infaz sisteminin yalnızca tamamlayıcı bir unsuru değil, aynı zamanda merkezî bileşenlerinden biri hâline gelmiş olup, farklı türleri aracılığıyla çok yönlü bir işlev üstlenmektedir. Klasik denetimli serbestlikten elektronik izlemeye, kamuya yararlı işlerde çalıştırmadan tedavi ve rehabilitasyon tedbirlerine kadar uzanan bu çeşitlilik, infaz sisteminin hem güvenlik hem de yeniden topluma kazandırma hedeflerini eş zamanlı olarak gerçekleştirmesine imkân tanımaktadır. Bu yönüyle denetimli serbestlik türleri, tek tip ve katı infaz anlayışının yerine, bireyin risk ve ihtiyaçlarına göre şekillenen esnek ve bireyselleştirilmiş bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Çalışmada incelendiği üzere, her bir denetimli serbestlik türü farklı bir ihtiyaca cevap vermektedir. Klasik denetimli serbestlik hükümlünün toplumsal bağlarını koruyarak infazı mümkün kılarken, elektronik izleme denetim kapasitesini teknolojik araçlarla güçlendirmektedir. Kamuya yararlı işlerde çalıştırma, hükümlünün topluma karşı sorumluluk geliştirmesine katkı sağlamakta; tedavi ve rehabilitasyon tedbirleri ise suçun altında yatan bireysel nedenlere müdahale ederek tekrar suç işlenmesini önlemeye yönelmektedir. Eğitim yükümlülükleri, meslek edindirme uygulamaları ve sosyal uyum programları hükümlünün toplumsal entegrasyonunu desteklerken; mekânsal kısıtlamalar, meslek yasakları ve ruhsat sınırlamaları gibi tedbirler doğrudan kamu güvenliğini sağlamaya yönelik koruyucu işlevler üstlenmektedir.

Bununla birlikte denetimli serbestlik sisteminin etkinliği, yalnızca bu türlerin mevzuatta öngörülmesiyle sınırlı olmayıp, uygulamadaki kurumsal kapasite, denetim mekanizmalarının işlerliği ve bireyselleştirme ilkelerinin ne ölçüde hayata geçirildiği ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle yükümlülüklerin belirlenmesinde risk ve ihtiyaç analizine dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi, tedbirlerin amacına ulaşması bakımından kritik öneme sahiptir. Aynı şekilde teknolojik altyapının geliştirilmesi, kurumlar arası iş birliğinin güçlendirilmesi ve denetimli serbestlik personelinin uzmanlaşması da sistemin başarısını artıran temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Sonuç itibarıyla denetimli serbestlik türleri, çağdaş ceza adalet sisteminin insan odaklı ve rasyonel yapısını somutlaştıran araçlar olarak değerlendirilmektedir. Bu sistem, hem hükümlünün yeniden topluma kazandırılmasını hem de kamu güvenliğinin sürdürülebilir şekilde sağlanmasını mümkün kılan dengeli bir model sunmaktadır. Dolayısıyla denetimli serbestlik uygulamalarının geliştirilmesi ve etkinliğinin artırılması, yalnızca infaz hukukunun değil, genel ceza politikasının da öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır.

KAYNAKÇA

Akalın, K. Y., ve diğerleri. (2020). Koşullu salıverilme ve denetimli serbestlik ile özel infaz usulleri bakımından yapılan değişikliklerin değerlendirilmesi ve yönetmelik üzerine düşünceler. *7242 Sayılı Kanunla Yapılan Değişikliklere İlişkin Değerlendirmeler Raporu*. Türk Ceza Hukuku Derneği. https://www.tchd.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/infaz.pdf (Erişim Tarihi: 25.06.2025)

Akkaş, A. H. (2008). Koşullu salıverilme. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(1–2), 305–336.

Akkaya, A. (2016). *Türk hukukunda denetimli serbestlik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Apaydın, C., & Kaplan, H. (2019). Ceza infaz sistemi ve denetimli serbestlik. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5*(2), 185–207.

Ashworth, A. (2015). *Sentencing and criminal justice* (6th ed.). Cambridge University Press.

Bacaksız, P. (2014). Cezalandırma ve topluma yeniden kazandırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16*(Özel Sayı), 4917–4941.

Çetin, S. H. (2020). *Türk ceza hukukunda elektronik izleme*. Adalet Yayınevi.

Çolak, H., & Altun, U. (2006). Denetimli serbestlik kavramının yaptırım teorisi ve penolojik bakımdan tahlili ile pozitif hukukumuzdaki düzenlemeler. *Adalet Dergisi,* 25, 2–37.

Demirbaş, T. (2023). *İnfaz hukuku* (9. Baskı). Seçkin Yayınevi.

Demirbaş, T. (2016). Denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak hapis cezasının infazı (5275 sayılı Kanun m.105A). D. Özyörük (Ed.), *Türkiye'de denetimli serbestlik 10. yıl uluslararası sempozyumu bildiri kitabı: Uluslararası yaklaşımlar* (ss. 27–31). Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü.

Fenton, N., Reimer, E., & Wilmer, H. (1967). *The correctional community: An introduction and guide*. University of California Press.

Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Vintage Books.

Frieder Dünkel/Christoph Thiele/Judith Treig (2017). "*you'll never stand-alone": Electronic Monitoring İn Germany*" , European Journal of Probation, Cilt 9, Sayı 1, ss.28-45.

Garland, D. (2001). *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*. University of Chicago Press.

Gayretli, T. (2022). *Mükerrerlere ve bazı suç faillerine özgü denetimli serbestlik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güngör, M. (2019). *Ceza yargılamasında uzlaştırma*. Adalet Yayınevi.

Jones, M. (1962). *Social psychiatry in the community in hospitals and in prisons*. Charles C. Thomas.

Kamer, K. V. (2016). Türkiye'de denetimli serbestlik sisteminin kuruluşu ve gelişimi. D. Özyörük (Ed.), *Türkiye'de denetimli serbestlik 10. yıl uluslararası sempozyumu bildiri kitabı: Uluslararası yaklaşımlar* (ss. 24–26). Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü.

Karakehya, H. (2025). *İnfaz hukukunun esasları*. Adalet Yayınevi.

Kaya Bozok, F. (2024). Bir infaz siyaseti olarak toplumla yeniden bütünleştirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 28*(3), 461–500.

Kaya, B. G. (2011). *Suça sürüklenen çocuklar ve denetimli serbestlik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Klug, W. (2018). Soziale dienste der justiz–traditionen und aktuelle diskurse. B. Maelicke & S. Suhling (Eds.), *Das Gefängnis auf dem Prüfstand: Zustand und Zukunft des Strafvollzugs* (ss. 523–548). Springer.

Koç, Z. (2013). Elektronik izleme ile hapis cezasının konutta çektirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi,* Sayı 2, 172–222.

Kupka, K. (2018). Was leistet die Straffälligenhilfe? M. T. Reichenbach & S. Bruns (Eds.), *Resozialisierung neu denken: Wiedereingliederung straffällig gewordener Menschen als gesamtgesellschaftliche Aufgabe* (ss. 134–143). Lambertus.

Laubenthal, K. (2019). *Strafvollzug* (8th ed.). Springer.

Laubenthal, K., & Nestler, N. (2018). *Strafvollstreckung* (2nd ed.). Springer.

Leonhardt, M. (2017). *Mehr Bühne für Resozialisierung: Gefängnistheater als Resozialisierungsmaßnahme im Strafvollzug*. LIT Verlag.

MacKenzie, D. L. (2006). *What works in corrections*. Cambridge University Press.

McKnight, A. S./Fell, J. C./Auld-Owens, A. (2012). Transdermal alcohol monitoring: Case studies. DOT HS 811 603. Washington, DC: National Highway Traffic Safety Administration (https://anstse.info/nhtsas-2012-transdermal-alcohol-monitoring-case-studies/, Erişim Tarihi, 02.08.2025).

McNeill, F., & Dawson, M. (2014). Social solidarity, penal evolution and probation. *The British Journal of Criminology, 54*(5), 892–907.

Morris, N., & Tonry, M. (1990). *Between prison and probation: Intermediate punishments in a rational sentencing system*. Oxford University Press.

Nursal, N., & Ataç, S. (2006). *Denetimli serbestlik ve yardım sistemi (Probation)*. Yetkin Yayınevi.

Otto, M. (1993). Verhaltensmodifikation durch allgemeines und spezielles soziales training. *Kriminalpädagogische Praxis*, 33, 48–51.

Özbek, V. Ö. (2020). *İnfaz hukuku* (12. Baskı). Seçkin Yayınevi.

Özdemir, M. (2011). *Denetimli serbestlik tedbiri olan hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve uygulaması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.

Özgenç, İ. (2001). Bir ceza infaz rejimi olarak erteleme. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 18, 99–148.

Özgüven, A. Duygu (2009). "*Ceza Muhakemesi Kanunu Çerçevesinde Adli Kontrol*", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 81, ss.1-42.

Petersilia, J. (1997). Probation in the United States. *Crime and Justice*, 22.

Petersilia, J. (2003). *When prisoners come home: Parole and prisoner reentry*. Oxford University Press.

Renzema, M. /Mayo-Wilson, E. (2005). "*Can electronic monitoring reduce crime for moderate to high-risk offenders?*". Journal of Experimental Criminology, Sayı 1, ss.215–237.

Roggenthin, K. (2016). Künstlerisches arbeiten hinter gittern als selbsterfahrung und soziales lernen. *Forum Strafvollzug*, 53–67.

Ruderich, D. (2014). *Führungsaufsicht*. Peter Lang.

Sanıvar, R. (2020). *Modern infaz hukuku ve koşullu salıverilme kurumu*. Seçkin Yayınevi.

Sevinçli, Ç. (2021). *Türk ceza adalet sisteminde denetimli serbestlik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Soysal Bulgurcu, H. (2023). Damgalama yaklaşımı ve onarıcı adalet bağlamında denetimli serbestlik. *Olgu Sosyoloji Dergisi, 2*(1), 9–19.

Sözüer, A., Özgenç, İ., & Koca, M. (2020). Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı hakkında kanun ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi'nin değerlendirilmesi. https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=i%CC%87nfaz-kanunu-deg%CC%86is%CC%A7iklik-teklifi-deg%CC%86erlendirmesi-(2020.04.06).pdf (Erişim Tarihi: 25.06.2025)

Tekin, Abdrurrahman (2017). Adli Kontrol Tedbirleri. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı 32, ss.283-313.

Tekin, C. (2023). Türkiye ceza infaz kurumlarında eğitim ve iyileştirme (Faaliyetler ve yasal dayanakları). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(87), 1200–1223.

Tokdemir, S. (2017). Ceza adaleti sistemine yeni bir yaklaşım: Tamamlayıcı bir sistem olarak "onarıcı adalet" mekanizması. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21*(1–2), 75–114.

Tonry, M. (1996). *Sentencing matters*. Oxford University Press.

Turan, U. (2019). *Ceza hukukunda hümanizm ilkesi açısından kastrasyon yaptırımı*. Adalet Yayınevi.

Turhan, F., & Altıkat, A. (2012). Yeni bir ceza infaz usulü olarak denetimli serbestlik ve bu usulden yararlanılma şartları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2*(2), 1–46.

Usta, İ., & Öztürk, H. (2010). Denetimli serbestlik. *Ceza Hukuku Dergisi, 5*(13), 7–46.

Ünal, O. G. (2024). Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı hakkında kanun'a getirilen geçici madde 10 hükmü üzerine bir inceleme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 171, 67–120.

Vanstone, M. (2004). *Supervising offenders in the community: A history of probation theory and practice*. Ashgate.

Yavuz, H. A. (2016). Türkiye'de denetimli serbestlik mümkün müdür? Dünü, bugünü ve yarınıyla Türk ceza adalet sisteminde denetimli serbestlik. D. Özyörük (Ed.), *Türkiye'de denetimli serbestlik 10. yıl uluslararası sempozyumu bildiri kitabı* (ss. 15–23). Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü.

Yavuz, H. A. (2018). *Ceza infaz sistemi ve denetimli serbestlik*. Seçkin Yayınevi.

Yavuz, H. A. (2025). *Denetimli serbestlik* (6. Baskı). Seçkin Yayınevi.

Yetgin, F. (2025). *İnfaz hukuku* (6. Baskı). Adalet Yayınevi.

Wyvekens, A. (2009). The evolving story of crime prevention in France. A. Crawford (Ed.), *Crime prevention policies in comparative perspective* (ss. 110–129). Willan Publishing.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SOCIAL MECHANISMS OF PUBLIC CONTROL AND ITS ROLE IN DEMOCRATIC GOVERNANCE

Ibragimov Mirfayz Ikrom ugli[1]
[1]PhD researcher, Bukhara State University,
E-mail: mirfayzibragimov1126@yahoo.com
https://orcid.org/0009-0005-2555-1321

ABSTRACT

In this article, the authors address the social processes and functions of social policing in contemporary society. It examines the increased demand to democratize the administration of the people, the lawfulness of the citizens and the empowerment of the social activity, the responsibility of every individual and the feeling of civic participation in the society. The paper also emphasizes the fact that the public control makes citizens more active in the life of the state and society, allows them to control and assess the work of the state bodies and gives them a chance to present their offers and recommendations. Meanwhile, it stresses that the societal control has a moral and ethical implication on the conduct of individuals, which also helps to create the legality, justice, and legal culture. This is a strategic institution in coming up with a culture of open dialogue in society and a strong civil society.

Keywords: social activity, public control, justice, civil society, public administration, public awareness, legality, freedom.

1. INTRODUCTION

Today, the socio-political transformations that occurred in the lives of the peoples of the world are actively evoking the necessity to democratize the system of state affairs, improve the legal awareness of citizens, and the social activity, personal responsibility, and civic sense of society members. The history of the modern society proves that success of the public administration is not only in the work of the state institutions but also in direct relation to the active role of citizens in the life of the society and the state. In this respect, the process of public surveillance is especially important as one of the valuable democratic control mechanisms.

2. METHODS

In this study, systematic, comparative, and logical analysis methods were employed to reveal the social and philosophical essence of mass media within the system of public control. The institutional aspects of public control in an information-based society, as well as its role in democratic development, were examined on the basis of theoretical sources. In addition, the experiences of developed countries were generalized, and processes related to the activities of civil society institutions were analyzed. During the research, social consciousness, civic engagement, and the principles of transparency were considered in their interrelation, and the effectiveness of public control was evaluated on a scientific basis.

3. RESULTS AND DISCUSSION

One of the primary tasks of the public control is to ensure the active involvement of citizens into the processes of managing the life of society and the state, to transfer their interests and needs to the system of public administration, and to ensure the effective and constructive communication between the people and the state. The citizens obtain the possibility to control

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

and assess the activity of state bodies with the help of public control and, in some cases, to propose and offer recommendations. This procedure is used to maintain the openness and transparency of the public administration, create the social justice and enhance the political stability within the society. Simultaneously, the successful operation of the public control is strictly connected with the renewal of the social life and evolution of the worldview and social consciousness of the citizens. This process helps in the development of social responsibility, legal culture and civic position among citizens. Thus, the scientific investigation of functional peculiarities of the public control, its role in society development and its ideological basis are viewed as one of the significant tasks [1].

The relation to the mechanisms of the effective organization of the public control and the questions of their integration are getting specific attention in the global scholarship. Specifically, the removal of potential institutional inconsistencies in the system of state control, the availability of openness and transparency in the operation of state institutions, and the elaboration of ideological immunity to the disinformation attacks that occur in the information space are becoming urgent. In this case, the improvement of the effectiveness of the control of the population is directly connected with the guarantee of the active engagement of citizens in the administration. Moreover, the synchronized work of the institutional aspects like the role of public awareness, civic control, responsibility of the state institutions and management of the public opinion helps to reinforce the social processes of the public control. These contribute to the formation of the culture of open dialogue in the society, the active involvement of citizens in the work of the government and social activities, and has a positive effect on the formation of the opinion of the mass.

In the process of societal development, further improving the system of public control, strengthening its socio-legal foundations, and expanding the powers of the subjects of public control remain important tasks. This is because public control is not merely a means of monitoring the activities of state bodies, but also functions as an important social institution that ensures reliable cooperation between the state and society.

In recent years, the reforms implemented in our country have increasingly focused on the practical implementation of public control mechanisms and the strengthening of the role of civil society institutions. This approach is based on such principles as “State bodies must serve the people effectively”, “Our main goal is to establish the power of the people in our country not in name but in practice”, and “The people must truly be the sole source and author of the law” [2]. Because without achieving the effectiveness of public control, it is impossible to build a civil society in which democratic values prevail and human rights and freedoms are ensured. Therefore, strengthening the socio-legal mechanisms, methods, and instruments of the activities of the subjects that serve as the “locomotive” of public control is becoming increasingly important.

From a theoretical perspective, “public control” is understood as the monitoring conducted within the framework of the law by citizens, their associations and self-governing bodies, other structures (institutions) of civil society, as well as public bodies established within state and non-state organizations, over the activities of state authorities, administrative bodies, and their officials [3].

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Joining the ranks of fully developed, free, prosperous, and law-governed modern democratic states has been defined as Uzbekistan's strategic goal. Today, comprehensive reforms are being carried out in all spheres of our country to achieve this lofty objective. The effective implementation of these reforms, in turn, serves to ensure that our country takes its place among developed democratic states governed by the rule of law.

Certainly, there are several important factors that determine the development of the state and society. Briefly, three of these aspects can be highlighted:

first, members of society should possess a high level of legal awareness, legal culture, and legal literacy;

second, members of a developed society, as well as citizens of the state, should demonstrate a high degree of socio-political activity;

third, citizens of the state must have a sense of responsibility and involvement regarding the reforms taking place in society [4].

The development of society and the stability of civil society are closely linked to an individual's social activity, moral development, and human virtues. Public influence on personal behavior is significant, serving as an important factor in fostering maturity and shaping social responsibility. Therefore, the effective use of the institution of public control in the process of educating citizens of a new society contributes to the development and strengthening of civil society [5].

The ability to control through the use of public has moral and ethical power on the behavior of the individual. This influence is being exerted basically within the boundaries of a democratic ideology that includes such aspects like legality, justice, truth, and freedom. It is with the help of this institution that the citizens gain the culture of respecting the Constitution and laws and following their norms, which subsequently contributes to the establishment of social stability and the atmosphere of trust in the society. Furthermore, the social activity of a person is increased with the help of public control, thus making a person want to behave in that way which is positively assessed by society and state. The process will enhance the development of the citizens in regard to the sense of responsibility, creation of awareness of participation and encourage them to be active in the development of the society. By doing so, the effectiveness of the state government is not only guaranteed by the social control of the people, but also is a significant social mechanism in the personal and moral growth of every citizen.

In conclusion, the issue of public control becomes a part of enhancing democratic regimes and the civil society institutions. The evolution of society and the active work of the state administration does not only rely on the actions of the state bodies but directly on the social activity, responsibility, and involvement of the citizens. In that view, the public control is a significant societal tool of democratic government, which promotes healthy communication between the state and society.

Public control makes citizens more active in the life of the state and society, transfers their interests and needs to the system of governance, and assists in making sure that activities of state bodies are more open and transparent. Meanwhile, social and moral pressure on the people by the means of the public control is to be imposed on the individual behavior and strengthen the values of democracy, including the laws, justice, truth, and freedom. The

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

enhancement of the system of public control, the formation of its socio-legal mechanisms and the increase in the strength of its subjects still have a strategic significance in the establishment of the civil society and the state of democracy. In such a way, our country is guaranteed a position among the developed democratic countries where the rule of law and human rights are respected completely.

REFERENCES

[1] Babajanov S.B. Socio-Legal Mechanisms for Ensuring Public Control. Abstract of PhD Dissertation in Philosophy. – Samarkand, 2023. – P. 5.

[2] Mirziyoyev Sh.M. The Strategy of New Uzbekistan. – Tashkent: “Uzbekistan” Publishing House, 2021. – P. 82.

[3] Mamasiddiqov M.M., Otajonov A.A., et al. Developing and Improving Mechanisms for Effective Public Control over the Activities of State Institutions in Our Country. Monograph. – Tashkent: “Lesson Press”, 2020. – P. 40.

[4] Odilqoriyev X. Legal Values and Social Protection of the Individual // Improving the Legal Mechanisms of National Values and Social Protection of the Individual. – Tashkent: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2007. – P. 44.

[5] Babajanov S.B. The Role of Public Control in Enhancing the Effectiveness of National Education // Republican Scientific-Theoretical Conference on Urgent Issues of National Education in the Context of Globalization of Ideological Processes. – Nukus, 2021. – P. 110–112.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

TÜRK BASININDA YAPAY ZEKÂ VE İSTİHDAM SÖYLEMİ

Ön Lisans Öğrencisi, Meftune ÖZAN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
meftuneozan17@gmail.com-ORCID ID: 0009-0004-4447-3982
Ön Lisans Öğrencisi, Rojin NABIZ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
nabizrojin@gmail.com-ORCID ID: 0009-0001-2976-7032
Ön Lisans Öğrencisi, Şengül Güney
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
sengulguney80@gmail.com-ORCID ID:0009-0003-6530-3133
Öğr. Gör. Dr. Bahar BALCI AYDOĞAN
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
baharbalci@mu.edu.tr-ORCID ID: 0000-0003-3207-5595

ÖZET

ChatGPT'nin kamuya açıldığı Kasım 2022 tarihinden itibaren küresel ölçekte yoğunlaşan yapay zekâ tartışmaları, Türk medya gündemini de derinden etkilemiş; "yapay zekâ işleri elimizden alacak mı?" sorusu önemli haber konularından biri haline gelmiştir. Bu çalışmada, Türk basınında yapay zekâ ve istihdam ilişkisinin nasıl çerçevelendiği incelenmektedir. Araştırma nitel içerik analizi yöntemiyle yürütülmüştür. Farklı yayın çizgilerini temsil eden medya kuruluşları; BBC Türkçe, T24, Hürriyet, Cumhuriyet, Sözcü ve Sabah araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Her gazetenin dijital arşivinde "yapay zekâ" ve "istihdam" anahtar sözcükleriyle tarama yapılmış; yapay zekâ ve istihdam ilişkisini konu edinen haberler belirlenmiştir. Araştırmada içerik tekrarını önlemek ve farklı tematik vurguları yansıtmak amacıyla her gazeteden beş haber seçilmiştir. Böylece toplam 30 haber analiz kapsamına alınmıştır. İnceleme yalnızca başlık düzeyinde değil, haber metinlerinin tamamı üzerinden gerçekleştirilmiş; kullanılan metaforlar, söylem tonu, başvurulan kaynak türleri ve tematik çerçeveler bütüncül olarak değerlendirilmiştir. İncelenen haberlerin büyük bölümünde tehdit söylemi öne çıkarken, fırsat odaklı içerikler oldukça sınırlı kalmaktadır. Ancak bu genel eğilim gazeteler arasında önemli farklılıklar barındırmaktadır. BBC Türkçe, tehdit söylemini salt ekonomik iş kaybı boyutunun ötesine taşıyarak psikolojik bağımlılık, gerçeklik algısının bozulması ve varoluşsal riskler gibi boyutlara genişletmektedir. Cumhuriyet ise konuyu ekonomi, politik ve felsefi bir perspektiften ele almaktadır. Sözcü gazetesinde alarm niteliğindeki dikkat çekici başlıklar, metin içinde daha ölçülü ifadelerle çelişmektedir. Sabah gazetesi, yapay zekâ ve istihdam ilişkisini diğer gazetelerden farklı olarak cinsiyet ekseninde ele almakta; ILO verilerine dayanarak kadın ağırlıklı mesleklerin daha fazla etkilendiğine dikkat çekmektedir. Hürriyet ise tarihsel analojilere başvurarak uyum söylemini meşrulaştıran daha dengeli bir tutum benimsemektedir. Bu çalışma, Türk basınında yapay zekâ ve istihdam ilişkisinin tek boyutlu bir anlatıyla değil; tehdit, uyum ve fırsat eksenlerinde çeşitlenen, yer yer çelişen çok katmanlı çerçeveler aracılığıyla kurulduğunu göstermektedir. Araştırma, medyatik temsilin yalnızca teknolojik bir dönüşümü değil, aynı zamanda toplumsal beklenti, kaygı ve güç ilişkilerini de yeniden üreten bir anlam alanı olduğunu ortaya koymaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, istihdam, medya, nitel içerik analizi, Türk basını.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DİJİTAL ÇAĞDA SİYASAL İLETİŞİM: SOSYAL MEDYA, POPÜLİZM VE KAMUSAL ALANIN DÖNÜŞÜMÜ

Doç. Dr. Birol Demircan
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
birol.demircan@hbv.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-3938-4884

ÖZET

Dijital iletişim teknolojilerinin gelişimi siyasal iletişim süreçlerinde köklü dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle sosyal medya platformları, siyasal aktörler ile vatandaşlar arasındaki iletişim biçimini yeniden şekillendirerek siyasal katılım, gündem belirleme ve kamusal tartışma pratiklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu çalışma, sosyal medyanın siyasal iletişim üzerindeki etkilerini; siyasal aktörlerin sosyal medya kullanımı, gündem belirleme süreçleri, popülist söylemin yayılımı ve kamusal alanın dönüşümü bağlamında incelemektedir. Araştırma, sosyal medyanın siyasal aktörlere geleneksel medyanın "eşik bekçiliği" rolünü aşarak seçmenlerle doğrudan iletişim kurma imkânı sağladığını göstermektedir. Bu durum siyasal iletişimde "aracısızlaşma" olarak tanımlanan yeni bir iletişim biçimini ortaya çıkarmaktadır. Sosyal medya aynı zamanda siyasetçilerin gündem oluşturma kapasitesini artırmakta ve kimi zaman geleneksel medyanın haber gündemini doğrudan etkileyebilmektedir. Bununla birlikte dijital platformlar, popülist söylemin yayılması, alternatif medya ağlarının güçlenmesi ve kutuplaşmış iletişim pratiklerinin ortaya çıkması için de uygun bir zemin hazırlamaktadır. Çalışmada ayrıca sosyal medya ortamlarında kullanıcı etkileşiminin çoğu zaman homofili temelli gerçekleştiği ve bu durumun "yankı odaları" olarak tanımlanan ideolojik kümelenmeleri güçlendirdiği tartışılmaktadır. Bu bağlamda sosyal medya, demokratik katılımı artırma potansiyeline sahip olsa da aynı zamanda dezenformasyonun yayılması, duygusal ve çatışma odaklı söylemlerin güçlenmesi ve kamusal tartışmanın niteliğinin dönüşmesi gibi yeni sorun alanlarını da beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak dijital çağda siyasal iletişim, demokratik fırsatlar ile yeni iletişim risklerini aynı anda barındıran karmaşık bir yapıya dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyasal iletişim, sosyal medya, popülizm, kamusal alan, dijital siyaset.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DİJİTAL VATANDAŞLIK VE İLETİŞİM

Doç. Dr. Birol Demircan
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
birol.demircan@hbv.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-3938-4884

ÖZET

Dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, bireylerin bilgiye erişim biçimlerini ve toplumsal iletişim pratiklerini köklü biçimde dönüştürmüştür. İnternet ve sosyal medya platformları bireylere yalnızca bilgi tüketicisi olma rolü değil, aynı zamanda içerik üreticisi ve kamusal tartışmaların aktif katılımcısı olma imkânı da sunmaktadır. Bu dönüşüm, "dijital vatandaşlık" kavramını çağdaş iletişim çalışmalarının önemli bir araştırma alanı haline getirmiştir. Bu çalışma, dijital vatandaşlığın iletişim süreçleriyle olan ilişkisini; dijital katılım, medya okuryazarlığı, etik sorumluluk ve çevrim içi kamusal alan bağlamında incelemektedir. Dijital vatandaşlık, bireylerin çevrim içi ortamlarda bilinçli, sorumlu ve eleştirel bir şekilde hareket edebilme yetkinliğini ifade etmektedir. Bu bağlamda bireylerin dijital platformlarda doğru bilgiye ulaşabilme, yanlış bilgiyi ayırt edebilme ve saygılı iletişim pratiklerini sürdürebilme becerileri büyük önem taşımaktadır. Araştırma, dijital vatandaşlık bilincinin gelişmesinin hem demokratik katılımı artırabileceğini hem de çevrim içi ortamlarda ortaya çıkan dezenformasyon, nefret söylemi ve kutuplaşma gibi sorunların azaltılmasına katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle medya okuryazarlığı ve dijital etik eğitimlerinin güçlendirilmesi, bireylerin dijital kamusal alanda daha sorumlu iletişim kurmalarını destekleyen önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak dijital vatandaşlık, yalnızca teknolojiyi kullanma becerisini değil, aynı zamanda dijital ortamda eleştirel düşünme, etik davranış ve demokratik katılımı kapsayan çok boyutlu bir iletişim pratiğini ifade etmektedir. Bu nedenle dijital çağda sağlıklı bir kamusal iletişim ortamının oluşması, dijital vatandaşlık bilincinin geliştirilmesine bağlıdır

Anahtar Kelimeler: Dijital vatandaşlık, dijital iletişim, medya okuryazarlığı, dijital katılım.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DİJİTAL OYUNLARDA TİPOGRAFİNİN ANLATI VE KULLANICI DENEYİMİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Öğr. Gör. Ebubekir KOÇAK
İstanbul Esenyurt Üniversitesi
ebubekirkocak@esenyurt.edu.tr - ORCID ID: :0009-0003-8862-2452

ÖZET

Dijital oyunlar, görsel, işitsel ve etkileşimli unsurların senteziyle örülen çok boyutlu bir medya türüdür. Bu yapı içerisinde metin; bilgi aktaran bir araç olmanın yanı sıra, oyunun atmosferini oluşturan ve kullanıcı deneyimini (UX) şekillendiren temel tasarım bileşenlerinden biridir. Çalışmanın amacı, dijital oyunlarda tipografinin anlatı yapısı ve kullanıcı deneyimi üzerindeki rolünü kuramsal ve pratik düzlemde incelemektir. Tipografinin oyun dünyasındaki işlevi, salt okunurluğun ötesine geçerek oyunun duygusal tonunu belirleme ve oyuncunun oyun dünyasıyla kurduğu bağı derinleştirme kapasitesine sahiptir.

Çalışmanın kapsamı, tipografinin tarihsel ve kuramsal temellerinden başlayarak, modern oyun tasarımı pratiklerine kadar uzanan geniş bir perspektifi içermektedir. Çalışmada; tipografinin anlatı atmosferine katkısı, karakter diyaloglarının vurgulanması ve anlatı tonunun belirlenmesi gibi unsurlar detaylandırılmıştır. Ayrıca kullanıcı deneyimi tasarımı bağlamında; okunurluk, cihaz farklılıklarına uyum, tipografik tutarlılık ve erişilebilirlik gibi teknik parametreler ele alınmıştır. Kuramsal çerçeveyi somutlaştırmak adına; *BioShock Infinite, The Last of Us, Persona 5, Splinter Cell: Conviction* ve *Remember Me* gibi farklı görsel dillere sahip oyunlar üzerinden nitel bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen bulgular, tipografinin oyunun anlatısal kimliğiyle bütünleştiğinde oyuncunun odağını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Örneğin, *BioShock Infinite* örneğinde görülen dönem tipografisi tarihsel gerçeklik algısını güçlendirirken, *Persona 5*'teki dinamik yaklaşımlar oyunun enerjisini ve stilistik kimliğini doğrudan kullanıcıya aktarmaktadır. UX açısından ise tipografik hiyerarşinin ve okunurluğun, karmaşık oyun mekaniklerinin anlaşılmasında ve oyuncu bilişsel yükünün yönetilmesinde kritik bir rol oynadığı saptanmıştır.

Sonuç olarak çalışma, tipografinin dijital oyun tasarımında ikincil bir unsur değil, oyunun estetik ve işlevsel başarısını belirleyen merkezi bir disiplin olduğunu ortaya koymaktadır. Oyun tasarımcılarına ve arayüz geliştiricilerine tipografik tercihlerin anlatı ve kullanıcı sadakati üzerindeki etkisini anlamaları için bir analiz sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun Tasarımı, Tipografi, Kullanıcı Deneyimi (UX), Görsel İletişim, Arayüz Tasarımı.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF TYPOGRAPHY IN NARRATIVE AND USER EXPERIENCE IN DIGITAL GAMES

Abstract

Digital games are a multi-dimensional media genre woven together by the synthesis of visual, auditory, and interactive elements. Within this structure, text, in addition to being a tool for conveying information, is one of the fundamental design components that create the game's atmosphere and shape the user experience (UX). The aim of this study is to examine the role of typography in the narrative structure and user experience of digital games at both theoretical and practical levels. The function of typography in the gaming world goes beyond mere readability; it has the capacity to determine the emotional tone of the game and deepen the player's connection with the game world.

The scope of the study includes a broad perspective, starting from the historical and theoretical foundations of typography and extending to modern game design practices. In the study, elements such as the contribution of typography to the narrative atmosphere, the emphasis of character dialogues, and the determination of the narrative tone are detailed. In addition, technical parameters such as readability, adaptability to different devices, typographic consistency, and accessibility are addressed within the context of user experience design. To concretize the theoretical framework; A qualitative analysis was conducted on games with diverse visual styles, such as BioShock Infinite, The Last of Us, Persona 5, Splinter Cell: Conviction, and Remember Me.

The findings show that typography significantly enhances player focus when integrated with the game's narrative identity. For example, the period typography seen in BioShock Infinite reinforces the perception of historical reality, while the dynamic approaches in Persona 5 directly convey the game's energy and stylistic identity to the user. From a UX perspective, typographic hierarchy and readability were found to play a critical role in understanding complex game mechanics and managing player cognitive load.

In conclusion, the study reveals that typography is not a secondary element in digital game design, but a central discipline determining the aesthetic and functional success of the game. It offers game designers and interface developers an analysis to understand the impact of typographic choices on narrative and user loyalty.

Keywords: Digital Game Design, Typography, User Experience (UX), Visual Communication, Interface Design.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

MOBİL OYUNLARDA MİNİMALİST TASARIM YAKLAŞIMLARI: KULLANICI ARAYÜZÜ VE ERİŞİLEBİLİRLİK ANALİZİ

Öğr. Gör. Ebubekir KOÇAK
İstanbul Esenyurt Üniversitesi
ebubekirkocak@esenyurt.edu.tr - ORCID ID: :0009-0003-8862-2452

ÖZET

Dijital oyun dünyasında mobil platformların yaygın hale gelmesi, donanımsal kısıtlılıklar ve kullanıcıların etkileşim alışkanlıkları nedeniyle arayüz tasarımı konusu merkezi bir sorunsal haline getirmiştir. Görsel iletişim tasarımının tarihsel süreçte olgunlaşan "minimalizm" anlayışı, günümüz dijital arayüzlerinde görsel bir yalınlaştırma aracı olmasının yanı sıra, aynı zamanda bilişsel yükü azaltan bir yönetim biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, mobil oyun tasarımında benimsenen minimalist yaklaşımların kullanıcı arayüzü (UI) üzerindeki yapısal ve anlamsal etkilerini çözümlemek; bu yaklaşımların evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde erişilebilirlik standartlarına sağladığı katma değeri akademik bir zeminde değerlendirmektir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesi, Gestalt Algı İlkeleri ve Bilişsel Yük Teorisi üzerine temellendirilmiştir. Minimalizmin temel ilkeleri olan negatif alan kullanımı, tipografik ve görsel hiyerarşinin oyuncunun karar verme süreçleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden çoklu örnek olay incelemesi ve sezgisel analiz teknikleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, minimalist tasarım diliyle küresel başarı elde etmiş ve arayüz estetiğiyle literatüre geçmiş olan *Monument Valley, Mini Metro, Prune* ve *Alto's Odyssey* gibi yapımlar; arayüz sadeliği, renk kontrastı ve erişilebilirlik, ikonografik anlatım gücü ve geri bildirim uyumu başlıkları altında kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir.

Analiz sürecinde özellikle görsel kısıtlılığı, motor beceri sınırlılığı veya dikkat dağınıklığı olan kullanıcı grupları için minimalist tasarımın sunduğu kapsayıcı çözümler değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları, minimalizmin oyunun mekaniklerini öğrenme eğrisini optimize ettiğini, görsel gürültüyü engelleyerek kullanıcı odağını artırdığını ve dijital erişilebilirliği tasarımın ayrılmaz bir parçası haline getirdiğini ortaya koymaktadır. Ancak çalışma, mobil oyunlardaki aşırı sadeleştirmenin getirdiği anlam belirsizliklerine karşı da eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma; dijital oyun tasarımcıları, görsel iletişim uzmanları ve bu alanlarda çalışan akademisyenler için estetik sadelik ile fonksiyonel performans arasındaki dengeyi kuracak bir nitelik taşımaktadır. Çalışma, mobil oyunlarda minimalist tasarımın erişilebilirlik odaklı dönüşümünü ortaya koyarak oyun tasarımı literatürüne özgün bir kuramsal katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler : Mobil Oyun Tasarımı, Kullanıcı Arayüzü (UI), Dijital Erişilebilirlik, Görsel İletişim Tasarımı, Minimalizm.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

MİNİMALİST DESİGN APPROACHES İN MOBİLE GAMES: USER INTERFACE AND ACCESSİBİLİTY ANALYSİS

Abstract

The widespread adoption of mobile platforms in the digital gaming world has made user interface design a central issue due to hardware limitations and user interaction habits. The concept of "minimalism," which has matured in the historical process of visual communication design, is considered not only a visual simplification tool in today's digital interfaces but also a management style that reduces cognitive load. The main aim of this study is to analyze the structural and semantic effects of minimalist approaches adopted in mobile game design on the user interface (UI); and to evaluate the added value that these approaches provide to accessibility standards within the framework of universal design principles on an academic basis.

The theoretical framework of the research is based on Gestalt Perception Principles and Cognitive Load Theory. The effect of the use of negative space, typographic and visual hierarchy, which are the basic principles of minimalism, on the player's decision-making processes has been examined. As a method, multiple case studies and heuristic analysis techniques from qualitative research methods were used. In this context, productions such as Monument Valley, Mini Metro, Prune, and Alto's Odyssey, which have achieved global success with their minimalist design language and have entered the literature with their interface aesthetics, have been comprehensively analyzed under the headings of interface simplicity, color contrast and accessibility, iconographic narrative power, and feedback compliance.

The analysis process specifically evaluated the inclusive solutions offered by minimalist design for user groups with visual limitations, motor skill limitations, or attention deficits. The research findings reveal that minimalism optimizes the learning curve of game mechanics, increases user focus by preventing visual noise, and makes digital accessibility an integral part of the design. However, the study also offers a critical perspective on the ambiguities of meaning brought about by excessive simplification in mobile games.

In conclusion, this study has the potential to establish a balance between aesthetic simplicity and functional performance for digital game designers, visual communication specialists, and academics working in these fields. The study aims to provide a unique theoretical contribution to the game design literature by revealing the accessibility-oriented transformation of minimalist design in mobile games.

Keywords: Mobile Game Design, User Interface (UI), Digital Accessibility, Visual Communication Design, Minimalism.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

AÇIK HAVA REKLAMCILIĞINDA DERİNLİK VE GÖRSEL ALGI: STEREOSKOPİK, LENTİKÜLER VE ANAMORFİK FOTOĞRAF TEKNİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Muhammed Hamza DOĞRUL

Akdeniz Üniversitesi

202553015004@ogr.akdeniz.edu.tr - ORCID:0009-0005-1818-2089

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Uluç CEYLANİ

Akdeniz Üniversitesi

ulucceylani@akdeniz.edu.tr - ORCID:0000-0003-1379-3452

Özet

Tüketim, modern çağda insan hayatını şekillendiren en önemli etkenlerden biri haline gelmiştir. Markalar tüketicinin dikkatini çekmek ve satın alma davranışını yönlendirmek amacıyla reklam iletişimini kullanırken, bu sürecin en etkili aracı olarak fotoğrafa başvurmaktadır. Bu çalışma, reklamcılıkta fotoğrafın ve görsel algının rolünü inceleyerek, gelişen teknolojinin reklam görsellerini iki boyuttan üç boyuta nasıl taşıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden çoklu örnek olay deseni çerçevesinde yürütülen bu araştırmada, kavramsal çerçeveyi oluşturmak amacıyla reklamcılıkta görsel algı, reklam fotoğrafçılığı ve yaratıcılık üzerine yazılı akademik kaynaklar incelenmiştir. Çalışma kapsamında stereoskopik fotoğraf, anaglif yöntemi, lentiküler baskı (derinlik, flip, zoom, animasyon) ve anamorfik illüzyon teknikleri ele alınmıştır. İncelemeler sonucunda, derinlik algısı sunan üç boyutlu görsel tekniklerin izleyiciyi pasif bir gözlemciden aktif bir katılımcıya dönüştürdüğü, reklamın etkisini uzattığı ve marka mesajının akılda kalıcılığını önemli ölçüde artırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Reklam Fotoğrafı, Stereoskopik, Lentiküler, Anamorfik, 3 boyutlu reklam.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DEPTH AND VİSUAL PERCEPTİON İN OUTDOOR ADVERTİSİNG: A STUDY OF STEREOSCOPİC, LENTİCULAR, AND ANAMORPHİC PHOTOGRAPHİC TECHNİQUES

Abstract

Consumption has become one of the most prominent factors shaping human life in the modern era. While brands employ advertising communication to attract consumer attention and influence purchasing behavior, they utilize photography as the most effective tool in this process. This study aims to demonstrate how advancing technology transitions advertising visuals from two dimensions to three dimensions by examining the roles of photography and visual perception in advertising. Conducted within the framework of a multiple case study design (a qualitative research method), this research reviews academic literature on visual perception, advertising photography, and creativity to establish its conceptual framework. Within the scope of the study, stereoscopic photography, the anaglyph method, lenticular printing (depth, flip, zoom, and animation), and anamorphic illusion techniques are examined. The findings reveal that three-dimensional visual techniques providing depth perception transform the viewer from a passive observer into an active participant, prolong the impact of the advertisement, and significantly enhance the retention of the brand message.

Keywords: Advertising Photography, Stereoscopic, Lenticular, Anamorphic, 3D Advertising.

1. Giriş

Günümüzde reklamlar, çoğu zaman ihtiyacımız olmamasına rağmen ürünleri satın almamıza ikna eden en güçlü iletişim araçlarından biridir. Bir ürün veya hizmetin geniş kitlelere tanıtılmasını sağlayan reklamcılıkta, doğru mesajın iletilmesi için görsel bir araca ihtiyaç duyulur ve bu araçların en temeli fotoğraftır. Bireyler dış dünyadan edindikleri izlenimlerin büyük bir kısmını görme duyusu ve görsel algı yoluyla oluştururlar. Bu nedenle reklamcılar hedef kitleyi psikolojik olarak etkilemek için görsel algı süreçlerini merkeze alırlar. Zamanla yaratıcılık arayışları ve teknolojik gelişmeler görsel iletişimi yalnızca iki boyutlu bir aktarım olmaktan çıkarmıştır. İnsanda merak duygusunu uyandıran ve odağı tamamen üzerine çeken üç boyutlu çalışmalar, günümüz açık hava ve dijital reklamcılığının odak noktası haline gelmiştir. Bu çalışmada, reklam fotoğrafçılığında görsel algının temelleri ve derinlik hissi yaratarak izleyiciyi içine çeken stereoskopik, lentiküler ve anamorfik illüzyon gibi üç boyutlu görüntüleme teknolojilerinin etkileri incelenecektir.

2. Araştırma Yöntemi

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden çoklu örnek olay deseni çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla reklamcılıkta görsel algı, reklam fotoğrafçılığı ve yaratıcılık üzerine yazılı akademik kaynaklar incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda markaların (Jeep, McDonald's, ING Bank, Nike) reklam çalışmaları gözden geçirilerek stereoskopik, anaglif, lentiküler ve anamorfik görüntüleme

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

tekniklerini kullandıkları çalışmalar örnek gösterilmiştir. Seçilen reklam çalışması, izleyicide yarattığı optik illüzyon, derinlik algısı ve mesaj iletimi bağlamında çözümlenerek analiz edilmiştir.

3. Reklam ve Reklam Fotoğrafı

İnsan yaşamını şekillendiren en büyük etkenlerden biri tüketimdir. İhtiyaç dahilinde olsun veya olmasın, çağımızın getirdiği bir etkidir. Bu etkiyi cazip hale getirmek için tüketicilerin kendi ürünlerini satın almasını sağlamaya çalışan markalar reklama başvururlar. Reklamlar hayatımızı etkileyen ve çoğu zaman bireylerin ihtiyacı olmamasına rağmen ürünleri satın almasına ikna eden iletişim araçlarıdır.

> Reklam, bir ürün ya da hizmetin medya imkanlarını kullanarak geniş kitlelere tanıtılmasıdır. Bu tanıtım, insanları belli bir yere yönlendirmek, dikkatlerini bir ürüne ya da hizmete çekmek, bu ürün ve hizmetler hakkında bilgi vermek amacını güder. Reklamlar iletişim araçlarından yer veya süre satın alarak sergilenebilir veya gazete, dergi gibi basılı yollarla dağıtılabilir (Kaya, 2018, s.100).

Reklamlar belirli bir ücret karşılığında ürünü veya hizmetin tüketiciye tanıtılması, pazarlanması ve alma hissi oluşturması için yapılan bir iletişim biçimidir.

Reklam artık sadece ürün ya da hizmetlerin satışını sağlamak ya da artırmak için tüketiciyi manipüle eden bir yöntem değil, üreticinin tüketici ile konuşabileceği, kendisini ve ürettiklerini anlatabildiği, neyi, neden, nerede, hangi koşullarda, kime, niçin ürettiğini hedef kitlesine aktarabildiği bir iletişim biçimidir (Elden, 2016, s.1). Bu bağlamda bakıldığında reklam fotoğrafında farklı teknikler algıyı üzerine çekmek için kullanılmaktadır. Çünkü reklam sadece ürünü tanıtmak için değil, rakip firmalardan sıyrılıp ön planda olmak için de vardır.

Reklamlarda tanıtım için bir araca ihtiyaç duyulur. Bu araçların en önemlisi fotoğraftır. Fotoğraf, tek başına birçok anlama karşılık gelen, içinde yer alan imgeler aracılığıyla aktarım gücü oldukça yüksek olan ve reklamcıların ihtiyaç duyduğu en temel unsurlardan biridir (Çağlar Demir, 2024, s. 379). Reklam sektörünün vazgeçilmezleri arasında olan reklam fotoğrafçılığı; görsel içeriklerin bir araya getirilmesi ile ürün veya hizmetlerin etkili bir şekilde tanıtılmasını amaçlayan bir fotoğraf dalıdır (Gençcelep ve Özkemahlı, 2023, s.8560).

Reklam fotoğrafçılığı, bir ürünün kimliğini yansıtmak ve tüketici belleğinde kalıcı bir zihinsel konumlandırma sağlamak amacıyla hikaye kurgusu, kompozisyon ilkeleri, renk teorisi ve teknik parametrelerin stratejik bir bütünlük içinde harmanlandığı, titizlikle tasarlanmış görsel bir anlatı sürecidir. Tarihsel süreçte gazete, dergi ve afiş gibi geleneksel basılı yayın organlarının en temel iletişim aracı olan fotoğraf, dijital çağın getirdiği teknolojik dönüşümle birlikte etki alanını genişletmiştir. Günümüzde televizyon ve mobil cihazlar başta olmak üzere sosyal medya platformları, video oyunları ve dijital içerik uygulamaları gibi yeni medya kanallarında yoğun bir şekilde yer bulan reklam görselleri, sanal gerçeklik (VR) gibi sürükleyici teknolojilere de entegre olmuştur. Kentsel mekanlarda ise devasa billboardlardan dijital cephe giydirmelerine, üç boyutlu (3D) görselleştirmelerden video ekranlarına kadar çeşitlenen açık hava reklamcılığı, markaların görünürlük stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Görsel algı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

mekanizmalarını doğrudan harekete geçiren bu uygulamalar, izleyicinin seçici dikkatini maksimize ederek mesajın iletimini güçlendirmekte, fotoğraf sanatı ise bu algısal sürecin en yetkin aktarıcısı olarak işlev görmektedir.

4. Reklamda Algı Yönetimi ve Görsel Algı Etkisi

Dış dünyamızdaki soyut/somut nesnelere ilişkin olarak aldığımız duyumsal bilgi algılamadır. Algılamayı duyumsal bir bilgilenme olarak tanımladığımızda, duyma, tatma, görme, koklama, dokunma duyularından oluşan beş duyu organımız aracılığı ile ve bunlara ek olarak da hissetme duyusu yardımı ile dış dünyadan bilgi edinme sürecinden söz etmiş olmaktayız (İnceoğlu, 2010, s.68). Algı, çevredeki nesneleri, olayları, ilişkileri duyu organları yoluyla anlama ve anlamlandırma sürecidir. Algı sürecinde, biçimleri tanıma, birbirinden ayırma, bir araya getirerek anlam çıkarma gibi karmaşık işlevler yerine gelmektedir (Yazıcı, 2015, s.140). Genel anlamıyla algı, insanın çevresinde meydana gelen olayları, nesneleri ve varlıkları duyu organları aracılığıyla tanıyıp onlara anlam kazandırmasıdır. Görsel iletişimde görme algıdan önce gelir. Görme duyumunun insan beyninde yorumlanması görsel iletişimin başlangıç noktasıdır (Özmutlu, 2009, s.21). Duyu organlarımız harekete geçer, etrafımızda olan biteni yorumlar ve bir anlam çerçevesine oturtur. Algılanan çevre bize bilgi verir. Bu bilgiler ışığında etrafımızda olan biteni anlarız. Kişi, içinde yer aldığı dış çevreye ilişkin izlenimlerinin önemli bir kesitini görme yoluyla oluşturur. O halde görme duyusu, insanın çevresini algılama ve anlamlandırmasında, dolayısıyla çevresiyle ilişki kurmasında önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır (İnceoğlu, 2010, s.79).

Terim ruhbilim sözlüklerinde ilk kez 1890'da göründüğü zaman, ayrı öğelere dağıtılamayan ama algılanan nesnelerin tam betimlenmelerinde bulunan belli algısal "biçim/form" niteliklerini- Gestaltqualitäten- belirtmek için kullanıldı (Fancher,1997, s.104). Gestalt kuramına göre birey, çevresini parçalar halinde değil, organize edilmiş bir bütünlük içinde algılar. Gestalt, sözcük olarak, kalıp, biçim, düzenleme, şekillerin birleşmesi anlamına gelmektedir. Gestalt deyimi ile gelişigüzel bir dizi ya da yığılma değil, bütünleşmiş bir grup elemanın algılanması işaret edilmektedir (Özmutlu, 2009, s.22). Gestalt yaklaşımına göre görsel algılama sürecindeki bütünlük, o bütünü oluşturan parçaların özellikleri geri plana itilerek yorumlanmalıdır. Gestalt yaklaşımına göre görsel algılama sürecinde algılanan görsellere ilişkin yakınlık, benzerlik, tamamlama, süreklilik gibi ilkeler bütünlüğü oluşturur. Bu ilkeler ile tasarım süreçlerinde yapılandırılan şekil-zemin ilişkisi ise uyaranları bir araya toplayarak algısal bütünlük oluşturur (Erişti ve Urgun, 2016, s.314).

Görsel bir imajın parçaları farklı bileşenler şeklinde değerlendirilebilir ve görsel imajın tamamı onun parçalarının toplamından farklı ve daha kapsamlıdır. Görseli oluşturan ayrık öğelerin beyin tarafından bütün olarak algılanması beş temel gruplama ilkesi aracılığıyla gerçekleşmektedir (Yılmaz ve Kaya, 2023, s.3012).

• Şekil-zemin ilkesi, ilişkisinde insanların nesne algılamalarındaki eğilimleri şekil ve zemini birbirlerinden ayırt etmeleriyle başlar. Yani, nesnelerin zeminine göre daha önce göze çarpması neden olur.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

• Yakınlık ilkesi ise insan zihninin birbirine yakın bulduğu nesneleri gruplaması, birbirine yakın görsellerin bir örüntü içerisinde gruplanmasıdır.

• Benzerlik ilkesi, insan zihninde birbirine benzeyen nesnelerin bir grup halinde algısal bütünlük oluşturmasıdır.

• Tamamlama ilkesi, parça-bütün ilişkisinin tanımıdır. Örneğin, bir tasarımda renk tonlarının tek başlarına bir anlamları olmayabilir, ancak bir "bütünlük" oluşturacak şekilde düzenlendiklerinde bir anlam kazanırlar. Aslında insan zihninde bir nevi bulmacayı temsil eder.

• Devamlılık ilkesi ise aslında sürekliliktir. Algısal alanda aynı yöne giden birimlerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi olarak da açıklanabilir (Yılmaz ve Kaya, 2023, s.3012-3013).

Hayatımızın her anında görsel öğeler yer almaktadır. Bir yolda yürürken panolar, direkler, tabelalar… insan etrafa bakar ve her koşula anlam yükler. Bu sayede etrafı tanır ve yorumlar. Bireyler çevrelerindeki her şeye bakarlar, ancak görme eylemi kişiye göre değişmektedir. Çünkü kişi algısını ihtiyacına göre açık tutabilir. Görsel algılamanın gerçekleşebilmesi için bireyin psikolojik olarak bakmaya ve görmeye hazır olması gerekir. Burada bireyin gereksinim ve güdüleri önemli ölçüde etkili olmaktadır (İnceoğlu, 2010, s.80).

Görsel algı fotoğraf ile reklam çalışmalarında sıkça karşımıza çıkar. Fotoğraf ürünü tanıtmada en iyi rol üstlenen bir iletişim aracıdır. Reklamcı ve propagandacı mesajını organize ederken, ne tür görüntüler kullanacağını, mesajın özellikle görsel dokusunda hangi renklere ağırlıklı yer vereceğini, diğer görsel malzemeyi nasıl bir kompozisyon içinde bir araya getireceğini, özellikle hedef kitleyi dikkate alarak kararlaştırır. Çünkü mesajın algılanmasında görsel algının önemi yadsınamaz (İnceoğlu, 2010, s.80).

> Reklam fotoğraflarının kullanılma amacı, hedef kitleyi psikolojik anlamda etkilemektir. Bu etki yaratılırken birçok yöntem kullanılır. Ürünler cezbedici şekilde sunulur, izleyici de o ürünü alma istediği uyandırılır. Özel efektler, animasyonlar kullanılmak suretiyle görsel, çarpıcı ve merak uyandıran bir yapıya kavuşturulur. Reklam mesajı hedef kitlenin kolay ve çabuk anlayacağı şekilde kodlanır. Mesajın anlaşılır olması önemlidir. Çünkü reklamın görsel sunumu, hedef kitle üzerinde yarattığı duygu, onun doğru algılanmasına yardımcı olur. Fotoğrafın reklamcılar tarafından tercih edilmesinin en önemli nedeni de yarattığı gerçeklik etkisi ve kolay ve çabuk anlaşılır olmasıdır (Kaymakçıoğlu, 2016, s.59-60).

Yaratıcılık, bireyin mevcut bilgi, deneyim ve fikirlerini yeni bir bakış açısıyla harmanlayarak özgün bir yapı ortaya koyma becerisini temsil eder. Bu süreç, eski ve yeni fikirlerin bir araya gelmesiyle, geçmişten gelen birikimlerin yenilikçi bir perspektifle yeniden şekillendirilmesini içerir (Atar, Gençcelep ve Mutlugün, 2024, s.653). Yaratıcılık dürtüsü görsel iletişim tasarımcılarını sürekli olarak yenilikçi ifade biçimlerine ve teknik arayışlara yöneltmiştir. Bu arayışlar neticesinde, geleneksel basılı yayın organlarından dijital medya teknolojilerine kadar uzanan geniş bir spektrumda çeşitlilik gösteren uygulama yöntemleri geliştirilmiştir. Başlangıçta iki boyutlu düzlemle sınırlı olan bu görsel anlatı süreci, teknolojik ilerlemelerin sağladığı olanaklarla evrimleşerek üç boyutlu çalışmalara zemin hazırlamış, izleyicide derinlik algısı ve hacim hissi uyandıran ileri düzey tekniklerin ortaya çıkmasını

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

sağlamıştır. Üç boyutlu çalışmalar şehirlerde yer alan billboardlarda, otobüs duraklarında, şehir meydanlarında dikkat çekici bir yerde büyük bir ekran ile gösterilmektedir. Bu çalışmalar lentiküler, stereoskopik, anamorfik illüzyon gibi tekniklerdir. Bu teknikler insanda iki boyutlu görselden üç boyut algısı oluşturmaya yardımcı olmaktadır.

5. 3 Boyutlu Algılama

Sağlıklı bir insan vücudunda iki tane göz vardır. Yapılan araştırmalar doğrultusunda gözlerin birbirlerine olan uzaklığının yaklaşık 5-7 cm olduğu saptanmış, mercek uzaklığı ortalama olarak 6,5 cm olarak tespit edilmiştir. Farklı açılardan gören bu iki göz, beyin görme korteksinde bir düzenleme yaparak yani bu iki görüntüyü üst üste bindirerek derinliği görmemize, üçüncü boyutu algılamamıza neden olur (Sertalp, 2016, s.254). Bu durumu baz alarak görsel teknikler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalarda derinlik algısı oluşturmak için denemeler yaparak stereoskopik yöntemi keşfetmişlerdir. Stereoskopik teknik ile bir konunun iki farklı fotoğrafı çekilir bu fotoğraflar ilk bakışta aynı fotoğraf gibi görünse de yatay eksende biri sağ diğeri sol açıdan çekilen iki fotoğraftan oluşur (Görsel 1).

Görsel 1. Yazarın arşivinden.

Reklamın amacı dikkat çekme üzerine kuruludur. Stereoskopik fotoğraf tekniği kullanılarak yapılan reklam çalışmaları etkileyiciliği yüksek çalışmalardır. Bu teknik izleyiciye sunulan derinlik hissi ile iki boyutlu görsellere göre daha çarpıcı bir deneyim sunar.

5.1. Stereoskopik Görüntüleme Yöntemleri

Anaglif (Anaglyph) yöntemi: Anaglif görüntüleme yöntemi sol göz ve sağ göz için uygun açılardan alınan perspektif görüntülerin renk katmanları ile maskelenerek tek bir görüntüde birleştirilmesi esasına dayanır. Renk filtrelerinden oluşan bir gözlük kullanılarak her bir göze doğru görüntünün iletilmesi sağlanır. Genellikle kırmızı-mavi renkli filtreleme gözlüğü kullanılır. Sol göze sadece soldaki görüntü, sağ göze ise sadece sağdaki görüntünün gitmesi için, sol görüntü mavi filtre, sağ görüntü ise kırmızı filtre ile maskelenir. Kullanılan gözlükte sol cam kırmızı, sağ cam mavi filtreden oluşur. Bu sayede bir görüntü başka bir göze iletilmez

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ve üç boyutlu görme sağlanır (akt. Güler ve Erdem, 2014, s.3). Bu yöntemde renk filtresine sahip gözlük kullanılması gerekir ve ancak özel gözlük ile derinlik algısını anlayabiliriz. Gözlüksüz bakıldığında anlamsız bir fotoğraf gibi görünür (Görsel 2).

Görsel 2. Yazarın arşivinden.

Anaglif tekniği, reklamcılıkta ve eğlence sektöründe dikkat çekmek, izleyiciyi görselin içine çekmek ve ürünlerin akılda kalıcılığını artırmak için sıklıkla kullanılmıştır. Çeşitli markalar ve yapımcılar bu optik illüzyonu hedef kitle üzerinde merak uyandıran bir yapıya kavuşturmak için kampanyalarına entegre etmişlerdir. Bu reklamlar genellikle Anaglif yöntemiyle gösterimde olan bir filmden önce gösterilmektedir. Hem film akışına uygun bir tercih hem de reklamın dikkat çekiciliğini ortaya koyan bir hamledir. Bu duruma bir örnek olarak, sinema ve animasyon sektörü de izleyicinin derinlik algısını harekete geçirmek için bu yöntemi güçlü bir iletişim aracı olarak kullanır. Görsel 3'te yer alan animasyon sahnesinde, sahnenin kendisi anaglif teknikle oluşturulurken, karakterlerin tuttuğu büyük üç boyutlu gözlük ile bu yöntemin işleyişine atıf yapılmaktadır. Özel filtreli gözlükler kullanılmadığında görseldeki renk kaymaları belirgin bir şekilde anlamsız görünürken, gözlük aracılığıyla beyinde iki görüntü üst üste bindirilerek üçüncü boyut algılanır.

Görsel 3: Toy Story (Oyuncak Hikayesi) filminden anaglif 3B sahnesi (www.youtube.com).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

5.2. Lentiküler Baskı Yöntemi ve Uygulama Türleri

Lensler yardımıyla yüzey üzerinde açı değiştirilerek birden fazla görüntünün oluşturulmasıdır. Lentiküler, optik bir yanılsama yaratarak görüntülerin üç boyutlu ya da hareketli algılanmasını sağlayan bir baskı teknolojisidir. Bu teknoloji sayesinde üç boyutlu gözlük gerektirmeden sol ve sağ gözün algılama prensibine göre görüntülerle derinlik yaratılarak üç boyutlu görme sağlanmış olur (Keş ve Timur, 2016, s.667).

Lentiküler baskı günümüzde plastik bir alt tabakaya kalıplanmış bir dizi silindirik mercek içerir. Göz lentiküler yaprağın altındaki görüntüye odaklanır. İzleyicinin sol gözü yalnızca sol göz şeritlerini, sağ göz ise sadece sağ göz şeritlerini görecektir. Her göz kendisine karşılık gelen iki ayrı görüntüyü görerek üç boyutlu algı oluşur. Lentiküler görüntü, her iki gözün görüş hattının farklı şeritlere odaklanması için tasarlanmıştır (Akpınar, 2019, s.23).

3D Lentiküler Depth (Derinlik) Efekt: İnsan çift göz görüşü sayesinde birden fazla görseli beyin aracılığıyla birleştirerek herhangi bir başka araca gerek kalmadan zihninde görüntüyü üç boyutlu olarak algılar. Lentiküler derinlik efekti bu temel bilgiye dayanmaktadır. Üç boyutlu algılamanın başlangıcından beri derinlik algısı her zaman ön planda bulunmuştur (Akpınar, 2019, s.41). Depth efekti, düz bir plastik yüzey üzerinde derinlik etkisinin elde edilmesidir. Bu teknoloji ile oluşturulan görseller, gözlüğe ihtiyaç duyulmadan da üç boyutlu görülebildiği için reklam veya ürünün etkisini arttırmaktadır. Bu baskı türü iç ve dış mekanlarda bakış mesafesi yakın olan yerlerde uygulanmaktadır (Keş ve Timur, 2016, s.668).

3D lentiküler depth efektinin başarılı bir reklam uygulaması olarak görülmektedir (Görsel 4). Düz bir plastik yüzey üzerinde elde edilen bu derinlik etkisi sayesinde, otomobil ve etrafa saçılan kaya parçaları bir tablonun içinden izleyiciye doğru fırlıyormuş gibi konumlandırılmıştır. Özel bir gözlüğe ihtiyaç duyulmadan algılanabilen bu optik illüzyon, görselin çok katmanlı ve üç boyutlu görünmesini sağlayarak reklamın ve tanıtılan ürünü izleyiciye aktarılmasını sağlar. Aracın arazideki dinamizmi ve gücü, yaratılan bu derinlik algısıyla bütünleşerek sıradan bir iki boyutlu fotoğrafın ötesine geçer ve hedef kitlenin dikkatini hapseden, akılda kalıcı bir görsel deneyime dönüşür.

Görsel 4: Jeep (3dadworks.com).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

3D Lentiküler Flip (Değişim) Efekt: Aynı poster üzerinde iki ya da daha fazla fotoğraf kullanılarak bakılan açı değiştikçe farklı fotoğrafların görünmesidir. Böylece bir fotoğraftan başka bir fotoğrafa hızlı bir şekilde geçilmiş olur. Flip Efekt'te asıl amaç bütün fotoğrafın değişmesinden ziyade mesaj içerecek şekilde imajın belirli bir bölgesinde hareket etkisi elde edilmesidir (Keş ve Timur, 2016, s.668).

Yeni Zelanda'da Kasım 2008'de DDB reklam ajansı tarafından yayınlanan reklamda bu tekniğin açık hava reklamcılığındaki en yaratıcı örneklerinden biri, günün her saati hizmet veren markaların tüketicinin fiziksel durumuyla bağ kurduğu çalışmalardır. Görsel 5'te yer alan lentiküler afişte, izleyici otobüs durağına yaklaşırken veya yanından geçerken bakış açısının değişmesiyle ardışık kareler devreye girer. İlk açıda uykusuzluktan ve yorgunluktan esneyen bir tüketici profili görülürken, izleyicinin hareketine bağlı olarak açı değiştikçe esneme eylemi optik bir yanılsama yaratarak bir anda ürün tüketimine dönüşür. Bu sayede markanın "saat kaç olursa olsun yiyecek bir şeyler bulabilirsiniz" şeklindeki reklam mesajı, hedef kitlenin kolay ve çabuk anlayacağı şekilde kodlanır. İzleyicinin konumsal değişimiyle tetiklenen bu hareketlilik, düz bir yüzeyde derinlik ve zaman etkisi yaratarak reklamın etkisini önemli ölçüde artırmaktadır.

Görsel 5: McDonald's 'Isırık', 2008 (www.adsoftheworld.com).

3D Lentiküler Zoom (Yakınlaştırma) Efekt: Bir objenin öne ve ileri hareket etmesiyle elde edilir (Keş ve Timur, 2016, s.668). Yakınlaştırma efekti genellikle arka plan değiştirilmeden sadece bir nesnenin yaklaşması şeklinde uygulanır (Akpınar, 2019, s.42).

İNG Bank'ın "Turuncu Hesap" kampanyası için hazırlanan lentiküler afiş çalışması yer almaktadır (Görsel 6). Bu tasarım, 3D lentiküler zoom efektinin basılı reklamcılıktaki başarılı ve dikkat çekici uygulamalarından biridir. İzleyici afişin yanından geçerken veya farklı bir açıdan baktığında, görseldeki "SON" kelimesinin renkleri anında değişmekte ve vurgulanmak istenen mesaj hareket kazanmaktadır. İNG Bank, düz ve hareketsiz bir afiş kullanmak yerine bu optik illüzyon tekniğini tercih ederek "Eski Köye Yeni Adet" sloganını ve "Vade beklemeye SON" mesajını interaktif bir deneyime dönüştürmüştür. Bakış açısına göre değişen bu dinamik yapı, hedef kitlenin merak duygusunu tetikleyerek reklamın izlenme süresini ve akılda kalıcılığını önemli ölçüde artırmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Görsel 6: İng Bank, 2013 (3dadworks.com).

3D Animasyon Efekt: Animasyon efektinde devam eden bir hareketteki görüntülerin ufak hareket farkları ile değişerek bir varyasyon yaratmasıdır (Akpınar, 2019, s.39). Birkaç resmin art arda film karesi şeklinde gelerek birbirini tamamlaması dolayısıyla elde edilen hareketli görüntüdür. Hareketin elde edilmesi esasına dayanan bu türde, birbirini takip eden görüntüler 5 fotoğraftan 25 fotoğrafa kadar değişkenlik gösterebilir (Keş ve Timur, 2016, s.668). Animasyon efekti kullanılacak tasarımlarda kaynak olarak videolardan elde edilen ya da özel stüdyo çekimleri ile oluşturulacak görseller kullanılmaktadır. Genel olarak yakın bakış açısı tercih edilir (Akpınar, 2019, s.39).

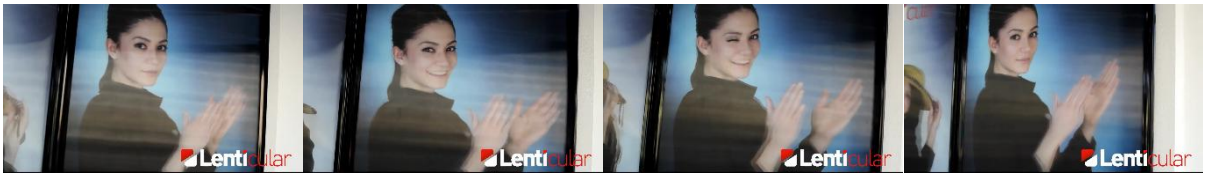

Görsel 7: Lentiküler Animasyon Efekti Çalışması (Youtube.com).

5.3. Dijital Açık Hava Reklamcılığında Anamorfik İllüzyon

Görüntüler farklı perspektiflerden yakalanır ve tek bir görüntüde birleştirilir; bu şekilde, insan gözüne son derece gerçekçi görünen bir optik illüzyon oluşturulur (Akt. Tekin Yücesoy, 2025, s.409). Anamorfik illüzyon uygulamaları, stratejik olarak belirlenen sabit bir bakış açısından izlendiğinde, nesnelerin iki boyutlu ekran düzleminden ayrılarak fiziksel mekana taştığı yönünde güçlü bir hacimsel algı oluşturur. Bu görsel etkinin başarısı, genellikle binanın mimarisiyle bütünleşen L tipi kavisli ekranların kullanımına ve perspektif kurgusunun yaya trafiğinin en yoğun olduğu ideal izleme noktasına göre optimize edilmesine dayanır. Belirlenen odak noktası haricindeki açılardan bakıldığında deforme olmuş (uzamış veya bozuk) bir görüntüyle karşılaşılırken, doğru açıdan yakalanan derinlik illüzyonu izleyici deneyimini maksimize eder. Bu etkileyici görsel deneyim, izleyicileri içeriği kaydetmeye ve dijital

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

platformlarda paylaşmaya teşvik ederek yerel bir açık hava reklamını kullanıcı türevli içerik yoluyla küresel ölçekte viral bir iletişim aracına dönüştürür.

Anamorfik illüzyon tekniğinin açık hava reklamcılığındaki en nitelikli uygulamalarından biri olarak kabul edilen Nike'ın "Air Max Day" kampanyası, dijital görüntüleme teknolojilerinin mekansal algı üzerindeki etkisini somutlaştıran önemli bir örneklem teşkil etmektedir. Cekai Ajansı tarafından tasarlanan ve 2022 yılında Tokyo'nun en yoğun yaya akslarından Shinjuku'da gösterime sunulan bu çalışma, üç boyutlu dijital reklamcılığın en önemli örneklerinden biridir. Projenin teknik başarısı, 90 derecelik kavisli L tipi ekran formunun sağladığı perspektif avantajının anamorfik içerik tasarımıyla senkronize edilmesine dayanır. Bu mimari bütünleşme sayesinde, dijital ortamda kurgulanan ikonik Nike kutusu ve Air Max ayakkabısı, ekran düzleminden ayrılarak fiziksel mekana taşıyormuşçasına güçlü bir hacimsel gerçeklik etkisi yaratmaktadır. Ekranın köşe noktalarını saran bu mekansal sarmalanma kurgusu, izleyiciye fiziksel ve sanal gerçekliğin iç içe geçtiği hibrit bir derinlik algısı sunmaktadır. Sokak seviyesindeki izleyicinin görsel dikkatini maksimize eden bu illüzyon, anlık bir fiziksel deneyimle sınırlı kalmamış; izleyicilerin kayıt altına alarak sosyal medya platformlarında yeniden üretmesiyle, yerel bir gösterimden küresel ölçekte milyonlarca etkileşime ulaşan viral bir iletişim fenomenine evrilmiştir (Görsel 8).

Görsel 8: Nike, Air Max Day, 2022 (https://www.thedrum.com).

6. Sonuç

Açık hava reklamcılığı, dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte yalnızca mesaj ileten bir yüzey olmaktan çıkmış, mekansal deneyim üreten bir görsel iletişim pratiğine dönüşmüştür. Bu dönüşümde fotoğraf temelli görselleştirme teknikleri belirleyici bir rol oynamaktadır. Çalışmada ele alınan stereoskopik görüntüleme, anaglif yöntemleri, lentiküler baskı türleri ve dijital anamorfik illüzyon uygulamaları, iki boyutlu düzlemde derinlik yanılsaması oluşturarak izleyicinin algısal katılımını artırmaktadır. Bu teknikler, görseli yalnızca bakılan bir nesne olmaktan çıkararak deneyimlenen bir olaya dönüştürmektedir.

Gestalt kuramının bütünlük ilkeleri bağlamında değerlendirildiğinde, üç boyutlu reklam uygulamaları şekil-zemin ilişkisini yeniden yapılandırmakta ve algısal örgütlenmeyi izleyicinin konumsal hareketine bağlı hale getirmektedir. Özellikle lentiküler ve anamorfik uygulamalarda görüntü, sabit bir bakışla değil, hareketle tamamlanmaktadır. Böylece izleyici, yalnızca mesajın alıcısı değil, algısal sürecin etkin bir bileşeni haline gelmektedir. Bu durum, reklamın

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

hatırlanabilirliğini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda görsel deneyimi zamansal bir boyuta taşımaktadır.

Jeep, McDonald's, ING Bank ve Nike örneklerinde görüldüğü üzere, derinlik yanılsaması ve optik illüzyon stratejileri marka mesajını sıradan görsel sunumun ötesine taşımaktadır. Özellikle dijital anamorfik billboard uygulamaları, mimari yüzey ile dijital görüntüyü bütünleştirerek fiziksel ve sanal mekan arasında hibrit bir algı alanı oluşturmaktadır. Bu tür uygulamalar, izleyicinin görüntüyü kaydetme ve dijital platformlarda paylaşma eğilimi üzerinden reklamın etki alanını mekansal sınırların ötesine taşımaktadır.

Neticede, üç boyutlu fotoğraf teknikleri açık hava reklamcılığında yalnızca estetik bir yenilik değil, algı yönetimine dayalı stratejik bir iletişim aracıdır. Derinlik algısı, hareket yanılsaması ve mekansal bütünleşme gibi unsurlar, tüketici dikkatini yakalama süresini uzatmakta ve marka ile kurulan görsel ilişkiyi güçlendirmektedir. Bu bağlamda, fotoğrafın iki boyutlu temsil gücünden üç boyutlu deneyim üretimine evrimi, çağdaş reklamcılığın görsel stratejilerinde önemli bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Gelecekte artırılmış gerçeklik, yapay zeka destekli içerik üretimi ve etkileşimli dijital yüzeylerin gelişimiyle birlikte, üç boyutlu algı temelli reklam uygulamalarının daha da çeşitleneceği ve disiplinlerarası araştırmalar için yeni kuramsal tartışma alanları açacağı öngörülebilir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Kaynakça

1. Atar, V., Gençcelep, B. ve Mutlugün, E., Reklam fotoğrafında yaratıcı yaklaşımlar: still-life ve çekim tekniklerine bir bakış. Academic Social Resources Journal, December, 26,12,2024.
2. Akpınar, Ö., *Çağdaş sanatta bir ifade biçimi olarak lentiküler fotoğrafın kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2019.
3. Çağlar Demir, B., Reklam Fotoğraflarında Manipülasyon Ve Gerçeklik: Ürünlerin Büyülü Dünyası Mı, Görünenin Ardındaki Gerçeklik Mi?, Yeni Medya Elektronik Dergisi, September, 27,09,2024
4. Erişti B. D. S., Urgun G., Görsel Algı Kuramlarına Göre Reklam İçerikli Tasarımların Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Art-e Sanat Dergisi, July, 20,07,2016.
5. Fancher E. R. Çeviri: Yardımlı A., *Ruhbilimin Öncüleri,* İdea Yayınevi, İstanbul, 1997.
6. Gençcelep, B. ve Özkemahlı, K. K., Afiş tasarımında reklam fotoğrafının gücü: gıda temalı yaratıcı reklam afişleri. Social Sciences Studies Journal, September, 30,09,2023.
7. Güler, O. ve Erdem, O. A., Mesleki Eğitimde Etkileşimli 3b Eğitimin Uygulanması ve Stereoskopik 3b Teknolojisi Kullanımı. Bilişim Teknolojileri Dergisi, June, 10.06.2014.
8. İnceoğlu, M., Tutum algı iletişim. Beykent Üniversitesi Yayınevi, 2010.
9. Kaya, F., Reklam ve Pazarlama Stratejileri: Bir Reklamda Olması Gerekenler. Mecmua, July, 02,07,2018,
10. Kaymakçıoğlu, T. E., *Reklam fotoğrafçılığında manipülasyon uygulamaları: uygulamalı örnekleri ve göstergebilimsel analizleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
11. Keş, Y. ve Timur, S., Grafik Tasarımda Üç Boyut Algısı. İdil Sanat ve Dil Dergisi, May, 05,05,2016.
12. Özmutlu A., *Grafik Tasarım Atölye Derslerinde Afiş Konusunun Uygulama Ve Çözümleme Süreçlerinde Göstergebilimsel Çözümleme Yönteminin Kullanımı,* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2009.
13. Yazıcı, Y. E., Anamorfik İllüzyonun Mekan Algısına Etkilerinin Farklı Sanatçı Yaklaşımlarına Göre İrdelenmesi. Sanat ve Tasarım Dergisi, June, 01,06,2015.
14. Yılmaz A. ,Kaya A., Görsel İletişim Tasarımında Görsel Algı Kuramlarının Değerlendirilmesi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, February, 20,02,2023.
15. Yücesoy, İ. T., A New Dimension İn Advertising İn Urban Space: 3d Dynamic Digital Billboards. İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, January, 13,01,2025.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Görsel Kaynakça

16. Görsel 1: Yazarın arşivinden.
17. Görsel 2: Yazarın arşivinden.
18. Görsel 3: https://www.youtube.com/watch?v=2wYyl3xxhkI (Erişim Tarihi: 18.02.2026)
19. Görsel 4: https://3dadworks.com/3d-lenticular-baski-turleri/3d-lenticular-depth/ (Erişim Tarihi: 18.02.2026)
20. Görsel 5: https://www.adsoftheworld.com/campaigns/bite-79b71f46-0708-4362-8cd1-b2a3ca24012b (Erişim Tarihi: 18.02.2026)
21. Görsel 6: https://3dadworks.com/3d-lenticular-baski-turleri/3d-lenticular-zoom/ (Erişim Tarihi: 18.02.2026)
22. Görsel 7: https://www.youtube.com/watch?v=uDF5ZlAqNbQ (Erişim Tarihi: 02.03.2026)
23. Görsel 8: https://www.thedrum.com/news/worlds-best-ooh-ads-ever-7-nike-redefines-spectacle-with-3d-illusion (Erişim Tarihi: 18.02.2026)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

MODERN GRAFİK TASARIMIN DÖNÜŞÜMÜNDE JAN TSCHICHOLD VE YENİ TİPOGRAFİ ANLAYIŞI

Dr. Öğr. Üyesi, Merve Özel
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi,
merve.ozel@nisantadi.edu.tr - 0000-0002-3425-8283

ÖZET

Bu çalışma, modern grafik tasarımın gelişmesinde önemli bir rol oynayan Jan Tschichold'un geliştirdiği Yeni Tipografi anlayışını tarihsel ve kavramsal bağlamda incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, Yeni Tipografi'nin ortaya çıktığı dönemin sosyo-kültürel koşulları değerlendirilmiş ve bu yaklaşımın geleneksel tipografik anlayıştan hangi yönleriyle ayrıldığı ortaya konulmuştur. Tschichold'un asimetrik tasarım yaklaşımı, sans-serif yazı karakterlerinin kullanımı, işlevsellik ve sadelik ilkelerine dayanan yaklaşımının, grafik tasarımda iletişim odaklı bir dönüşüm yarattığı vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu anlayışın modern ve dijital tasarım pratikleri üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Çalışma sonucunda, Yeni Tipografi anlayışının yalnızca kendi dönemiyle sınırlı kalmadığı, günümüz görsel iletişim tasarımında da etkisini sürdüren temel bir yaklaşım olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Yeni Tipografi, Jan Tschichold, grafik tasarım, tipografi.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

GELENEKTEN GELECEĞE KEÇE SANATI: SATUK BUĞRA HAN TÜRK İSLAM SANATLARI MERKEZİNDE KÜLTÜREL DEVAMLILIK

Dr. Öğr. Üyesi, Gözde Uzgidim
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Mimarlık Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi
gozdeuzunca@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-3872-0700

ÖZET

Keçe sanatı, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarihsel sürekliliği içinde korunma, barınma, örtünme amacıyla üretilmiş olmasına rağmen estetik bilgi ve anlayışı nesnelerde görülen köklü bir sanat alanıdır. Somut olmayan kültürel miras olarak kabul edilen keçe, zamanla önemini yitirmiş ve talep görmemeye başlamıştır. Oysa ki bu sanatın hammaddesi olan yün, sürdürülebilir ve doğal bir malzemedir. İnsanı ve doğayı koruma düşünce ve yaklaşımı ele alındığında bu malzemenin önemi ve gerekliliği daha net anlaşılmaktadır. Günümüzde keçe sanatına ilişkin kurs, atölye çalışmaları gibi öğretiler azalmasına rağmen geleneksel sanatların yaşatılmasına katkıda bulunan kişi, kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır.

Satuk Buğra Han Türk İslam Sanatları Merkezi Ankara ili Etimesgut ilçesinde faaliyetini sürdürmektedir. Kurum, Türk İslam sanatları temelinde eğitimler düzenlemekte, kurslar vermektedir. Minyatür, tezhip, keçe, çini, ebru sanatına ilişkin başlangıç ve ileri seviyede atölyeler bulunmaktadır. Merkezde geleneksel sanatların unutulmaması ve kültürel devamlılığa katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çalışmada Satuk Buğra Han Türk İslam Sanatları Merkezinde keçe atölyeleri incelenecek; malzeme, yöntem, tasarım süreci ve ders çıktıları ele alınacaktır. Keçenin tarihsel kullanım alanları ile günümüzde kazandığı estetik ve tasarımsal yorumlar değerlendirilecektir. Usta-çırak geleneği içinde aktarılan teknik bilginin, kurumsal eğitim ortamlarında yeniden yapılandırılması ve sürdürülebilir kültürel miras perspektifiyle değerlendirilmesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Keçe, keçecilik, kültürel miras, sürdürülebilirlik, Satuk Buğra Han.

FELT ART FROM TRADITION TO THE FUTURE: CULTURAL CONTINUITY AT THE SATUK BUĞRA HAN TURKISH ISLAMIC ARTS CENTER

Although felt art was produced for the purpose of protection, shelter and cover-up within the historical continuity extending from Central Asia to Anatolia, it is a deeply rooted art form in which aesthetic knowledge and understanding are evident in the objects created. Felt, which is considered an intangible cultural heritage, has lost its importance and demand over time. However, wool, which is the raw material of this art, is a sustainable and natural material. When the thought and approach of protecting people and nature are considered, the importance and necessity of this material are understood more clearly. Although the teachings related to felt art

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

such as courses and workshops have decreased today, there are also people, institutions and organizations that contribute to the preservation of traditional arts.

The Satuk Buğra Han Turkish Islamic Arts Center continues its operations in Etimesgut district of Ankara. The institution organizes trainings and courses based on Turkish Islamic arts. There are beginner and advanced level workshops for miniature art, illumination, felt, tile art, and marbling art. The center's aim is to preserve traditional arts and to contribute to cultural continuity. In the study, felt workshops at the Satuk Buğra Han Turkish Islamic Arts Center will be examined; materials, methods, design process and course outcomes will be discussed. The historical uses of felt and its contemporary aesthetic and design interpretations will be evaluated.The reconstruction of technical knowledge transmitted within the master-apprentice tradition in institutional training environments and its evaluation from the perspective of sustainable cultural heritage will be examined.

Key words: Felt, felting, cultural heritage, sustainability, Satuk Buğra Han

1. GİRİŞ

Hızlı tüketim anlayışı ülkemizde ve dünyada önüne geçilemeyen bir problem haline gelmiştir. Doğadan ve doğal yaşamdan uzaklaşma yaşamın her alanında kendini hissettirir durumdadır. Bu yanlış algı ve tutumun tekstil alanında var olması, insanın yaşam kalitesini doğrudan etkilemektedir. Malzeme seçimi, üretim şekli ve kullanım alanı gibi unsurlar insana, doğaya ve çevreye zararı etkilemekte ve ekonomik ve ruhsal boyutta hasarlara yol açmaktadır.

21. yüzyıl boyunca büyümeye devam eden bu tüketim sürecine karşı, yetersiz olmasına rağmen, adımlar atılmaya başlamıştır. Dünyanın sürdürülebilir geleceği üzerine etki eden üretim ve tüketim şeklinin olumsuz etkilerini en aza indirmeye yönelik mücadele ortaya konmuş ve bu noktada tasarımcıların toplum üzerinde büyük bir etki yaratabileceği görülmüştür (Türkmen, 2011: 99). Bu noktada kritik aşama malzeme seçimi ve üretim yöntemidir. Doğada çözülebilen ekolojik malzemeler ile üretim süreci tasarımcının çevreyi koruma bilincinde olduğunu gösterirken, tüketici açısından ise kaliteli ve insan dostu ürün kullanmanın hazzını yaşatacaktır. Bu bağlamda yün lifinin önemi ortaya çıkmakta ve tarih boyunca keçecilik ile üretilen nesnelerin neden tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Keçe Orta Asya'da işlevsel bir kullanım eşyası olarak ortaya çıkmasına rağmen kullanıldığı dönemin toplumu ile ilgili bilgilerin günümüze aktarılmasını sağlayan sembolik bir taşıma aracı olmuştur.

Konar göçer Türk toplumlarında önemli bir yere sahip olan keçe malzemesi ile insanlar çeşitli ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Özellikle bu yaşam tarzının en temel ihtiyaçları barınaklar olmuştur. 'Yurt' adı verilen ve ahşap bir yapıdan oluşan yuvarlak planlı karkasın üzerine kalın keçe örtülerle kaplanan bu çadırlar ile Türkler barınma sorununu çözmüşlerdir. Çok renkli motiflerle elde edilen keçeler ile örtüler, at koşum takımları, giyim ürünleri üretilmiştir. Keçeciliğin yaşamın her alanında sıklıkla kullanılmasının nedeni hayvancığın yaygın olması ve

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

soğuk hava koşulları ile ilişkilidir. İnsanlar yetiştirdikleri hayvanların yününden yararlanmışlar ve bunları halı, kilim ve keçe malzemesi olarak değerlendirmişlerdir (URL-1).

Çalışmada Satuk Buğra Han Türk İslam Sanatları Merkezinde bulunan keçe atölyeleri incelenmiş; malzeme, yöntem, tasarım süreci ve ders çıktıları ele alınmıştır. Keçe ürünlerin nasıl değerlendirildiği ve usta-çırak geleneğinin kurumsal bir eğitim ortamında ne şekilde ilerlediği gözlemlenmiştir. Bu çalışma keçe sanatının korunması, geliştirilmesi ve gelecek nesillere aktarılmasında kurumsal kurslar ve atölye çalışmalarının stratejik önemini vurgulamaktadır.

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemleri içerisinde değerlendirilen betimsel bir çalışmadır. Kursiyerlerin keçe sanatına ilişkin farkındalığı ve ürünlerini bu farkındalık çerçevesinde üretmeleri kültürel devamlılığının sağlanması için uğraş verildiğini göstermektedir.

2. SATUK BUĞRA HAN TÜRK İSLAM SANATLARI MERKEZİ

Satuk Buğra Han Türk İslam Sanatları Eğitimi Merkezi 2013 yılında Etimesgut Belediyesi tarafından hizmete açılmıştır. Karahanlı Devleti'nin İslamiyeti kabul eden ilk Türk Devleti olmasından ötürü merkeze Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'ın ismi verilmiştir.

Merkezde, 'Etisem' ve 'e-yaygın' bünyesinde Türk-İslam Sanatının farklı dallarında eğitim verilmektedir. Ebru, tezhip, katı, çini, gümüş kazaziye, ıslak keçe, Hüsn-i hat, Arapça, Osmanlıca Türkçesi, ney, mandrelde cam boncuk, cam süs eşyası yapımı, cam füzyon, hasır örme, kıl testere, dekoratif ahşap süsleme, filografi, kaligrafi merkezde verilen kurslardan bazılarıdır. Unutulmaya yüz tutmuş Türk-İslam Sanatlarımız bu merkezde yeniden hayat bulmaktadır. (URL-2)

4 atölye ve 3 derslikten oluşan merkezde sergi alanı, okuma alanı, yeme-içme alanı, ney çalışma alanı ve öğretmenler odası bulunmaktadır.

2.1. Keçe Atölyesi

Günümüzde keçeciliğin "yaşayan bir gelenek" olarak kalabilmesi, ancak sistematik eğitimler ve kolektif üretim alanlarıyla mümkündür. Merkezde tasarım odaklı atölye çalışmaları yürütülmektedir. Kursiyerler, ıslak keçe yöntemini çağdaş formlarla birleştirerek keçeye katma değerli bir kimlik kazandırmaktadır. Aynı zamanda kursiyerlerin merakı ve ilgisi ile kuru keçe yöntemi ile de farklı tasarımlar ve ileri dönüşüm ürünler meydana getirmektedirler. Burada kursiyerlere ekonomik fırsat alanı sunulmaktadır. Nitekim eğitimler ile kendi çalışmalarını ilerletme ve kazanç sağlanması söz konusudur.

Bu tarz kurs ve atölyelerin kolektif bilinç üzerinde yarattığı etki büyüktür. Ortak çalışma alanı kişilerin birbirinden ilham aldığı ve etkilendiği bir süreci destekler. Atölyenin amacı kültürel belleğin korunması, yenilikçi yaklaşım, sosyo-ekonomik kalkınma ve toplumsal fayda sağlamak olarak belirtilebilir.

Keçe yapımı sabır ve emek gerektirir. Atölyede iş ve işlem akışı şu şekilde ilerlemektedir;

Tasarım ve Malzeme Hazırlığı; ürün ve buna bağlı olarak tasarım ile süreç başlar. Malzemeler hazırlanır. Atölyede kullanılan yünler yerel kaynaklardan temin edilmektedir. Dekoratif bir

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

pano veya ihtiyaca yönelik kullanılacak bir ürün için yünler dikey ve yatay yönde homojen bir şekilde serilir.

Görsel 1. Hazırlık aşaması, (2026)

Keçeleştirme Süreci; Zeytinyağlı sabunun içinde eritildiği ılık su ile yünler ıslatılır. Islatılan yünler hafifçe düzeltilir ve rulo yapılır. El ile ileri ve geri hareketler yapılarak keçeleştirme işlemine başlanılır. Keçe yapımı, su, sabun ve fiziksel güç dışında kimyasal gerektirmeyen nadir bir sanat alanıdır. Bu durum, keçeyi günümüzün *ekolojik sanat* veya *yeşil tasarım* trendlerinin merkezine konumlandırmaktadır.

Görsel 2. Desen işlemleri (2026)

Keçeleşme olana kadar rulo birkaç defa açılır kontrol edilir. Liflerin birbirine kenetlenmesi için uygulanan mekanik baskı sürecidir. Desenlendirme işlemi bu sırada da yapılabilir. Uygulama tekniklerine göre 3 şekilde üretim yapılmaktadır. Birincisi desen yoğunluğuna göre yaygı, seccade gibi üretimlerde desen ve zemin aynı anda keçeleşebilir. İkinci üretim şekli duvar panosu gibi üretimlerde önceden hazırlanmış farklı renklerdeki keçeler kesilir ve yüzeye iğneleme ile sabitlenir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Görsel 3. Duvar panosu ve eldiven ürünleri (2026)

Son üretim şekli ise kalıp yöntemiyle elde edilen dikişsiz form verme halidir. Şapka, çanta, yelek gibi ürünler bu yöntem ile oluşturulmaktadır.

Görsel 4. Yelek ve şapka ürünleri (2026)

Bitim işlemi; keçeleştirme işlemi bittikten sonra ürün yıkanır ve kurumaya bırakılır.

Keçe atölyesinde sadece yeniden üretim yapılmamaktadır. Burada kullanılmayan, eskimiş, yıpranmış bir atık tekstil ürünü değerlendirilip ‘ileri dönüşüm’ (Upcycling) yaklaşımı ile yeniden kullanılır hale getirilmektedir. Görsel 5’de kullanılmayan kot ceket çiçek desenleri ile yeniden yorumlanmış, desenlendirilmiş ve yeniden kullanılmaktadır. Burada kuru keçe (iğneli keçe) yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca kuru keçe yöntemleri ile çeşitler tasarımlar yapılmıştır. Kuru keçe tekniği, tekstil sektöründe 'sıfır atık' felsefesine hizmet eden, kimyasal ve su tüketimi gerektirmeyen bir estetik onarım ve kişiselleştirme yöntemidir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Görsel 5. Kuru keçe tekniği ile yapılan çalışmalar (2026)

Giyilebilir tekstil üzerine kuru keçe ile yeniden dönüştürme süreci, sürdürülebilirlik perspektifinden bakıldığında tekstil atıklarının azaltılması ve ileri dönüşüm olarak kullanılması şeklinde tekstilin kullanım ömrünü uzatmaktadır. Kursiyerler evlerinde bulunan atık tekstilleri ıslak keçe ve kuru keçe teknikleri ile yeniden değerlendirmekte, düşük maliyetli yüksek katma değerli ürünler üreterek yerel ekonomiye katkı sağlamaktadırlar. Böylelikle geleneksel sanat hem korunmuş hem de yeniden işlevlendirilerek geleceğe taşınmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kültürel yozlaşmanın azalması ve hatta yok olması geçmişini bilen toplumlar ile sağlanabilir. Türk medeniyetleri kültür ve sanat açısından köklü, zengin ve derin bir mirasa sahiptir. Bu mirasa sahip çıkmak, korumak ve devamlılığını sağlamak her bireyin özellikle kültür, sanat çalışmalarında faaliyet gösteren uzmanların görevidir. Nitekim geçmişini bilmeyen toplumların içinde yaşadığı yüzyılın olumsuz yönlerinden etkilenmesi daha kolaydır. Ne yazık ki günümüzde kullan-at, hızlı tüketim gibi unsurlar oldukça yaygındır. Tekstil ürünlerinde ucuz ve sağlıksız malzeme kullanımı, sürdürülebilirliği ve çevre dostu zincir halkasını kırmaktadır. Bu bağlamda doğa dostu, ekolojik bir malzeme olan yün ve bu malzemeden üretilen keçe nesnelerin önemi artmaktadır.

Keçe ile tasarım ve nesne üretimi geniş bir yelpazede ele alınmaktadır. Islak keçe ve kuru keçe teknikleri ile gerek sanatsal objeler gerekse fonksiyonel nesneler üretmek mümkündür. Son zamanlarda insanların bu yönde farkındalığı artmış ve bu malzemeye ilgi duyup çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu noktada halk eğitim kursları ve yerel yönetimlerin açtığı kurs programların rolü yadsınamaz durumdadır. Satuk Buğra Han Türk İslam Sanatları Merkezi'nde de yıllardır aktif halde var olan keçe atölyeleri çok sayıda kursiyeri keçe sanatı ile tanıştırmıştır. Kursiyerlerin üretimleri yıl sonunda sergilenmektedir. Keçe sanatına başladıkları bu yolu ilerletip meslek haline getiren kursiyerlerin sayısı da artmaktadır. Burada kurum ve kurum öğretmenlerinin desteği aşikardır. Unutulmaya yüz tutmuş bir sanat kolu olarak değerlendirilen keçe sanatı, bu çaba ve çalışmalar ile devamlılığını koruyacak ve kültürel aktarımı nesilden nesile sağlanacaktır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

KAYNAKÇA

Türkmen, N. (2011). Yeni Yüzyıl İçin Alternatif Bir Bakış Açısı: Yavaş Tasarımlar, MSGSÜ Sosyal Bilimler, 3, 98-105.

URL-1: https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78807/hunlar-doneminde-tepme-kececilik.html (Erişim tarihi:18.03.2026)

URL-2: https://www.etimesgut.gov.tr/kultursanat-satuk-bugra-han-turk-islam-sanatlari-merkezi (Erişim tarihi: 20.03.2026)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ULUSLARARASI EĞİTİM İŞLETMECİLİĞİ ALANINDA TAHKİM UYGULAMALARI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Uğur KELEŞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü
ugurkeles@gmail.com – ORCID: 6500-0001-3210-6754

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Fethiye İşletme Fakültesi
maliakkaya@mu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-7754-671X

ÖZET

Eğitim sektörü, özellikle özel eğitim kurumları ve vakıf üniversiteleri bağlamında değerlendirildiğinde, çok paydaşlı, sözleşmeye dayalı ve giderek uluslararasılaşan bir yapıya sahiptir. Eğitim hizmetlerinin küresel ölçekte yaygınlaşması, farklı hukuk sistemlerine tabi taraflar arasında karmaşık sözleşme ilişkilerinin kurulmasına neden olmaktadır. Bu durum, eğitim işletmeciliği alanında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümünü daha da önemli hale getirmektedir. Geleneksel yargılama süreçlerinin uzunluğu, maliyeti ve esnek olmaması, eğitim faaliyetlerinin sürekliliğini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda tahkim, hızlı, gizli ve uzmanlaşmış bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, uluslararası eğitim işletmeciliği alanında ortaya çıkan uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözümlenebilirliğini incelemek ve Türk hukuku çerçevesinde değerlendirmektir. Çalışmada literatür taraması, karşılaştırmalı hukuk analizi ve yargı kararları incelenmiştir. Elde edilen bulgular, özellikle ticari nitelikteki eğitim sözleşmelerinde tahkimin etkin bir çözüm yöntemi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte tüketici hukuku ve kamu düzeni sınırlamaları tahkimin uygulanabilirliğini belirleyen temel unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Çalışma sonucunda, eğitim sektörüne özgü bir tahkim modeli önerilmiş ve Türkiye'de bu alanda kurumsal bir yapı oluşturulmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim İşletmeciliği, Tahkim, Uluslararası Hukuk, Eğitim Sözleşmeleri

ARBITRATION PRACTICES IN THE FIELD OF INTERNATIONAL EDUCATION MANAGEMENT: THE CASE OF TÜRKİYE

ABSTRACT

When evaluated in the context of private educational institutions and foundation universities, the education sector has a multi-stakeholder, contract-based, and increasingly international structure. The global expansion of educational services has led to the establishment of complex contractual relationships among parties subject to different legal systems. This situation makes the resolution of disputes arising in the field of educational management even more critical. The length, cost, and inflexibility of traditional litigation processes can negatively impact the continuity of educational activities. In this context, arbitration stands out as a fast, confidential, and specialized method of dispute resolution.

The purpose of this study is to examine the feasibility of resolving disputes arising in the field of international education management through arbitration and to evaluate this within the

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

framework of Turkish law. The study involves a literature review, comparative legal analysis, and an examination of judicial decisions. The findings reveal that arbitration is an effective resolution method, particularly in commercial education contracts. However, limitations under consumer law and public policy stand out as key factors determining the applicability of arbitration. As a result of the study, a arbitration model specific to the education sector has been proposed, and the necessity of establishing an institutional framework in this area in Turkey has been emphasized.

Keywords: Education Management, Arbitration, International Law, Education Contracts

1. GİRİŞ

Uluslararası eğitim hizmetleri, küreselleşmenin etkisiyle hızla büyüyen bir sektör haline gelmiştir. Bu gelişim, eğitim faaliyetlerinin yalnızca pedagojik bir süreç olmaktan çıkıp aynı zamanda ekonomik ve ticari bir faaliyet olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Özellikle özel okullar, vakıf üniversiteleri ve uluslararası eğitim ağları, farklı ülkelerden öğrenciler, akademisyenler ve yatırımcılarla yoğun sözleşmesel ilişkiler kurmaktadır. Bu çok katmanlı yapı, kaçınılmaz olarak çeşitli uyuşmazlıkları beraberinde getirmektedir. Eğitim hizmetlerinin sürekliliği açısından bu uyuşmazlıkların hızlı ve etkin bir şekilde çözülmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak geleneksel yargı sistemlerinin uzun süren prosedürleri, eğitim kurumlarının işleyişini aksatabilmektedir. Bu çalışmada, tahkim yönteminin eğitim sektörüne uygulanabilirliği incelenmekte ve özellikle Türkiye örneği üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Araştırmada literatür incelemesi, mevzuat analizi ve karşılaştırmalı hukuk yöntemleri kullanılmıştır.

2. ULUSLARARASI EĞİTİM İŞLETMECİLİĞİ VE HUKUKİ YAPISI

2.1. Eğitim İşletmeciliği Kavramı

Eğitim işletmeciliği, eğitim hizmetlerinin planlanması, örgütlenmesi, yürütülmesi ve denetlenmesi süreçlerinin ekonomik, yönetsel ve stratejik ilkeler doğrultusunda ele alınmasını ifade etmektedir. Geleneksel olarak kamusal bir hizmet olarak değerlendirilen eğitim, küreselleşme süreciyle birlikte giderek daha fazla piyasa mekanizmaları içerisinde konumlandırılmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm, eğitim kurumlarının kaynak yönetimi, kalite güvencesi, rekabet stratejileri ve marka değeri gibi işletmecilik unsurlarını ön plana çıkarmıştır. Özellikle yükseköğretim kurumları, uluslararası öğrenci çekme, araştırma fonlarına erişim sağlama ve küresel sıralamalarda yer edinme gibi hedefler doğrultusunda faaliyetlerini birer işletme mantığıyla sürdürmektedir. Bu bağlamda eğitim hizmetleri, günümüzde yalnızca toplumsal fayda üretmekle sınırlı kalmayıp aynı zamanda ekonomik değer yaratan, ticarete konu olabilen bir hizmet sektörü haline gelmiştir.

2.2. Uluslararasılaşma Süreci

Eğitim sektöründe uluslararasılaşma, bilgi ekonomisinin gelişmesi, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler ile birlikte hız kazanmıştır. Öğrenci ve akademisyen hareketliliğinin artması, uluslararası ortak programların yaygınlaşması ve çift diploma uygulamalarının gelişmesi bu sürecin temel göstergeleri arasında yer almaktadır.

Bunun yanı sıra, üniversitelerin yabancı ülkelerde şube kampüsler açması ve franchise modeli ile eğitim hizmeti sunması, yükseköğretimin sınır ötesi bir faaliyet haline geldiğini göstermektedir. Bu gelişmeler, eğitimin yalnızca ulusal sınırlar içerisinde sunulan bir kamu hizmeti olmaktan çıkarak küresel bir hizmet sektörüne dönüşmesine yol açmıştır. Aynı zamanda, uluslararası kuruluşların ve akreditasyon sistemlerinin etkisiyle eğitimde kalite

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

standartlarının küresel ölçekte belirlenmesi söz konusu olmuştur. Uluslararasılaşma süreci, eğitim kurumlarına yeni fırsatlar sunmakla birlikte, rekabetin artması, kültürel uyum sorunları ve hukuki karmaşıklıklar gibi çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir.

2.3. Taraflar ve İlişkiler

Uluslararası eğitim işletmeciliği kapsamında çok aktörlü ve çok katmanlı bir ilişki ağı söz konusudur. Bu sistemde başlıca taraflar; öğrenciler, veliler, akademik ve idari personel, yatırımcılar, uluslararası ortaklar, hizmet sağlayıcılar ve düzenleyici kamu otoriteleridir. Her bir tarafın sistem içerisindeki rolü ve beklentileri farklılık göstermekte olup, bu durum ilişkilerin karmaşık bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır.

Taraflar arasındaki ilişkiler çoğunlukla sözleşmeler aracılığıyla düzenlenmektedir. Öğrenci kabul sözleşmeleri, akademik iş sözleşmeleri, hizmet alım sözleşmeleri, franchise anlaşmaları ve uluslararası iş birliği protokolleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu sözleşmeler, yalnızca borçlar hukuku çerçevesinde değil, aynı zamanda ticaret hukuku ve uluslararası özel hukuk kuralları kapsamında da ele alınmaktadır. Özellikle sınır ötesi eğitim faaliyetlerinde tarafların farklı hukuk sistemlerine tabi olması, sözleşmelerin hazırlanması ve uygulanması sürecinde dikkatli bir hukuki planlama yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, sözleşmelerde açık hükümlere yer verilmesi, risklerin önceden öngörülmesi ve uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır.

2.4. Hukuki Sorunlar

Uluslararası eğitim işletmeciliğinde karşılaşılan hukuki sorunlar, büyük ölçüde farklı hukuk sistemlerinin bir araya gelmesinden kaynaklanmaktadır. Tarafların farklı ülkelerde bulunması, uyuşmazlık durumunda hangi ülke mahkemelerinin yetkili olacağı ve hangi hukuk kurallarının uygulanacağı gibi temel sorunları gündeme getirmektedir. Bunun yanı sıra, eğitim hizmetinin niteliğine ilişkin uyuşmazlıklar, sözleşmenin ihlali, hizmetin ayıplı ifası, akademik tanınırlık ve diploma denkliği gibi konular da sıkça karşılaşılan hukuki problemler arasında yer almaktadır. Özellikle uluslararası öğrencilerin haklarının korunması ve eğitim kurumlarının yükümlülüklerinin belirlenmesi, bu alandaki düzenlemelerin önemini artırmaktadır.

Bu çerçevede, geleneksel yargı yollarına alternatif olarak tahkim yöntemi ön plana çıkmaktadır. Tahkim, taraflara daha hızlı, esnek ve gizli bir uyuşmazlık çözüm süreci sunması bakımından uluslararası ticari ilişkilerde olduğu gibi eğitim sektöründe de giderek daha fazla tercih edilmektedir. Tarafların sözleşmelerine tahkim şartı eklemeleri, olası uyuşmazlıkların etkin bir şekilde çözümlenmesine katkı sağlamaktadır.

3.1. Tahkim Kavramı

Tahkim, tarafların aralarındaki uyuşmazlıkları devlet mahkemeleri yerine, tarafsız ve bağımsız hakemler aracılığıyla çözmeyi kararlaştırdıkları alternatif bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Bu yöntem, özellikle uluslararası ticari ilişkilerde, tarafların farklı hukuk sistemlerine tabi olmaları nedeniyle ortaya çıkan belirsizlikleri azaltmak amacıyla yaygın olarak tercih edilmektedir. Uluslararası tahkim, taraflara uyuşmazlık çözüm sürecinde daha fazla kontrol imkânı tanıması, yargılamanın daha hızlı ve esnek bir şekilde yürütülmesi ve kararların uluslararası alanda daha kolay tanınması ve tenfiz edilebilmesi gibi avantajlar sunmaktadır. Bu yönüyle tahkim, küreselleşen ekonomik ve ticari ilişkilerin önemli bir hukuki aracı haline gelmiştir.

3.2. Temel İlkeler

Uluslararası tahkim hukukunun işleyişi, belirli temel ilkeler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu ilkeler, tahkimin etkinliğini ve tercih edilebilirliğini artıran unsurlar olarak öne çıkmaktadır:

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

- *Taraf İradesi:* Tahkim yargılamasının temelini tarafların serbest iradesi oluşturur. Taraflar, tahkim anlaşması ile uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözümleneceğini kararlaştırmakta; hakemlerin seçimi, uygulanacak hukuk ve yargılama usulü gibi konularda belirleyici rol oynamaktadır.
- *Gizlilik:* Tahkim yargılaması kural olarak gizli yürütülmektedir. Bu durum, özellikle ticari sırların korunması ve tarafların itibarının zedelenmemesi açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.
- *Esneklik:* Tahkim süreci, devlet yargısına kıyasla daha esnek bir yapıya sahiptir. Taraflar, yargılama usulünü kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirebilmekte ve süreci daha verimli hale getirebilmektedir.
- *Uzmanlık:* Hakemler genellikle uyuşmazlık konusu alanında uzman kişiler arasından seçilmektedir. Bu durum, özellikle teknik bilgi gerektiren uyuşmazlıklarda daha isabetli ve nitelikli kararların verilmesine katkı sağlamaktadır.

Bu ilkeler, tahkimin uluslararası alanda tercih edilen bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olmasının temel nedenlerini oluşturmaktadır.

3.3. Tahkime Elverişlilik

Tahkime elverişlilik, bir uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözümlenip çözülemeyeceğini ifade eden temel bir kavramdır. Her uyuşmazlık türü tahkime konu olamaz. Özellikle kamu düzenini ilgilendiren, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği haklara ilişkin uyuşmazlıklar tahkime elverişli kabul edilmemektedir. Bu kapsamda, aile hukuku, ceza hukuku ve bazı idare hukuku uyuşmazlıkları genellikle tahkim dışında bırakılmaktadır. Eğitim alanında ise uyuşmazlığın niteliği belirleyici olmaktadır. Örneğin, ticari nitelik taşıyan sözleşmesel ilişkilerden doğan uyuşmazlıklar tahkime elverişli olabilirken, eğitim hakkının özüne ilişkin konular tahkim dışında değerlendirilebilmektedir.

Dolayısıyla tahkime elverişlilik, hem ulusal hukuk düzenlemeleri hem de uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde somut olay bazında değerlendirilmesi gereken bir konudur.

3.4. Kamu Düzeni

Kamu düzeni, tahkim yargılamasının sınırlarını belirleyen en önemli kavramlardan biridir. Tahkim kararlarının geçerliliği ve icra edilebilirliği, kamu düzenine aykırı olmaması şartına bağlıdır. Bu bağlamda, hakem kararları, ilgili devletin temel hukuk ilkelerine, anayasal düzenine ve toplumsal değerlerine aykırılık teşkil etmemelidir. Eğitim hakkının anayasal bir hak olarak düzenlenmiş olması, uluslararası eğitim uyuşmazlıklarında kamu düzeni kavramını daha da önemli hale getirmektedir. Eğitim hakkının ihlali, eşitlik ilkesine aykırılık veya kamu yararını zedeleyen uygulamalar, tahkim kararlarının denetiminde dikkate alınan başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle, uluslararası eğitim işletmeciliği kapsamında yapılan sözleşmelerde tahkim şartı öngörülürken, kamu düzenine ilişkin sınırlamaların göz önünde bulundurulması ve bu çerçevede hukuki risklerin önceden değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

4. EĞİTİM UYUŞMAZLIKLARINDA TAHKİM

4.1. Öğrenci Sözleşmeleri

Eğitim kurumları ile öğrenciler arasında kurulan hukuki ilişkiler çoğunlukla sözleşmesel nitelik taşımaktadır. Bu sözleşmeler kapsamında öğrenciler, birçok hukuk sisteminde "tüketici" olarak kabul edilmektedir. Bu durum, öğrenci sözleşmelerine uygulanacak hukuk

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

kurallarının belirlenmesinde tüketici hukukunun koruyucu hükümlerinin devreye girmesine neden olmaktadır.

Tüketici sıfatı nedeniyle öğrencilerin korunması amacıyla, tahkim şartlarının geçerliliği çoğu zaman sınırlı tutulmaktadır. Özellikle standart sözleşmelerde yer alan tahkim kayıtlarının, öğrencinin açık ve bilgilendirilmiş rızasına dayanmaması durumunda geçersiz sayılması söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, bazı hukuk sistemlerinde tüketici uyuşmazlıklarının zorunlu olarak devlet mahkemelerinde görülmesi gerektiği kabul edilmektedir. Bu çerçevede, eğitim kurumlarının öğrenci sözleşmelerinde tahkim şartı öngörürken, tüketici hukukuna ilişkin emredici düzenlemeleri dikkate almaları ve öğrencinin haklarını zedelemeyecek dengeli hükümler oluşturması büyük önem taşımaktadır.

4.2. Personel Uyuşmazlıkları

Eğitim kurumlarında görev yapan akademik ve idari personel ile işveren arasındaki ilişkiler, büyük ölçüde iş hukuku kapsamında değerlendirilmektedir. İş hukuku, işçinin korunması ilkesine dayanan emredici hükümler içermesi nedeniyle tahkim uygulamasına sınırlı ölçüde izin vermektedir. Birçok hukuk sisteminde, iş sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözümü ancak belirli şartlar altında mümkün olmaktadır. Özellikle işçinin zayıf taraf olarak korunması amacıyla, önceden yapılmış tahkim anlaşmalarına şüpheyle yaklaşılmakta ve bu tür anlaşmaların geçerliliği sıkı koşullara bağlanmaktadır.

Bununla birlikte, üst düzey yöneticiler veya uluslararası nitelik taşıyan iş sözleşmeleri bakımından tahkim uygulamasının daha yaygın olduğu görülmektedir. Eğitim sektöründe de özellikle yabancı akademik personelin istihdamında ortaya çıkan uyuşmazlıklar, uluslararası tahkim kapsamında değerlendirilebilmektedir.

4.3. Ticari Sözleşmeler

Eğitim işletmeciliği kapsamında yatırımcılar, eğitim kurumları ve hizmet sağlayıcılar arasında kurulan sözleşmeler genellikle ticari nitelik taşımaktadır. Franchise anlaşmaları, ortaklık sözleşmeleri, yönetim hizmet sözleşmeleri ve altyapı yatırımlarına ilişkin sözleşmeler bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu tür ticari ilişkiler, tarafların genellikle eşit konumda olması ve sözleşme serbestisinin geniş ölçüde uygulanabilmesi nedeniyle tahkime en elverişli alanı oluşturmaktadır. Taraflar, tahkim anlaşmaları ile uyuşmazlıkların çözümünde uygulanacak hukuku, hakemlerin seçimini ve yargılama usulünü serbestçe belirleyebilmektedir.

Uluslararası eğitim yatırımlarında, tarafların farklı ülkelerden olması ve yüksek mali değerler içeren sözleşmelerin söz konusu olması, tahkimin tercih edilme oranını artırmaktadır. Bu bağlamda tahkim, taraflara hem hukuki güvenlik hem de öngörülebilirlik sağlamaktadır.

4.4. Uluslararası Boyut

Eğitim sektöründe uluslararasılaşmanın artması, uyuşmazlıkların da sınır ötesi bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Yabancı öğrencilerin farklı ülkelerde eğitim alması, uluslararası akademik iş birlikleri ve yabancı yatırımcıların eğitim sektörüne dahil olması, taraflar arasındaki ilişkilerin uluslararası özel hukuk boyutunu güçlendirmektedir. Bu tür uyuşmazlıklarda, yetkili mahkemenin belirlenmesi, uygulanacak hukukun tespiti ve verilen kararların farklı ülkelerde tanınması ve tenfizi gibi konular önemli hukuki sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Tahkim, bu sorunların çözümünde etkin bir araç olarak öne çıkmakta; özellikle uluslararası sözleşmelerde taraflara tarafsız ve öngörülebilir bir uyuşmazlık çözüm mekanizması sunmaktadır.

Ayrıca, uluslararası tahkim kararlarının geniş ölçüde tanınmasını sağlayan uluslararası sözleşmeler, tahkimin eğitim sektöründeki önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, eğitim

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

uyuşmazlıklarının küresel ölçekte çözümünde tahkim, giderek daha fazla tercih edilen bir yöntem haline gelmektedir.

5. TÜRK HUKUKUNDA DURUM VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

5.1. Türk Hukuku

Türkiye'de uluslararası tahkim, temel olarak 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu çerçevesinde düzenlenmektedir. Söz konusu Kanun, büyük ölçüde uluslararası standartlara uyumlu şekilde hazırlanmış olup, taraf iradesine dayalı bir tahkim sistemi öngörmektedir. Bunun yanı sıra, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda yer alan tahkime ilişkin hükümler de iç tahkim bakımından uygulama alanı bulmaktadır.

Türk hukukunda tahkim anlaşmasının geçerliliği, tarafların açık iradesine dayanmasına ve yazılı şekilde yapılmasına bağlıdır. Ayrıca, tahkime elverişlilik ve kamu düzeni gibi sınırlamalar da bu alanda belirleyici rol oynamaktadır. Eğitim sektörüne ilişkin uyuşmazlıklarda ise, uyuşmazlığın niteliğine göre hem tahkim hem de genel mahkeme yolları gündeme gelebilmektedir.

5.2. Yargı Kararları

Türk yargı uygulamasında, tahkim şartlarının geçerliliği özellikle sözleşmenin taraflarının niteliğine göre değerlendirilmektedir. Öğrenci sözleşmeleri gibi tüketici ilişkisi doğuran sözleşmelerde, mahkemelerin genellikle koruyucu bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Bu çerçevede, standart sözleşmelerde yer alan ve tüketici konumundaki öğrencinin müzakere imkânı bulunmaksızın kabul ettiği tahkim şartları, çoğu durumda geçersiz sayılabilmektedir. Yargı kararlarında, taraflar arasındaki güç dengesizliği ve tüketicinin korunması ilkesi ön planda tutulmaktadır. Buna karşılık, tarafların eşit konumda olduğu ticari ilişkilerde, tahkim şartlarının geçerliliği daha geniş ölçüde kabul edilmekte ve mahkemeler tahkim iradesine saygı göstermektedir.

5.3. Uluslararası Uygulamalar

Farklı hukuk sistemlerinde tahkime yaklaşım, özellikle tarafların korunma düzeyi ve sözleşme serbestisinin kapsamı bakımından çeşitlilik göstermektedir:

- **Avrupa Birliği (AB):** Avrupa Birliği hukukunda tüketici korunması ön plandadır. Bu nedenle, tüketici sözleşmelerinde yer alan tahkim şartları sıkı denetime tabi tutulmakta ve çoğu durumda tüketici aleyhine sonuç doğurabilecek hükümler geçersiz kabul edilmektedir.
- **İngiltere:** İngiliz hukuk sistemi, tahkim konusunda oldukça esnek ve taraf iradesine saygılı bir yaklaşım benimsemektedir. Tahkim anlaşmalarının geçerliliği geniş yorumlanmakta ve mahkemeler genellikle tahkim yargılamasına müdahaleden kaçınmaktadır.
- **Amerika Birleşik Devletleri (ABD):** ABD'de tahkim, hem ticari hem de tüketici ilişkilerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Federal Arbitration Act kapsamında tahkim anlaşmaları güçlü bir şekilde korunmakta ve mahkemeler tahkime geniş destek sağlamaktadır.
- **Asya Ülkeleri:** Singapur ve Hong Kong gibi merkezler başta olmak üzere birçok Asya ülkesi, tahkimi teşvik eden ve "tahkim dostu" olarak nitelendirilen hukuk sistemleri geliştirmiştir. Bu ülkelerde tahkim kararlarının tanınması ve tenfizi hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu karşılaştırmalı çerçeve, tahkimin farklı hukuk sistemlerinde nasıl konumlandığını ve eğitim uyuşmazlıkları bakımından hangi sınırlar içerisinde uygulandığını göstermektedir.

5.4. Türkiye'nin Potansiyeli

Türkiye, coğrafi konumu ve gelişen hukuk altyapısı sayesinde uluslararası tahkim açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle İstanbul'un bölgesel bir finans ve ticaret merkezi olma hedefi doğrultusunda tahkim alanında yapılan yatırımlar dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC), uluslararası standartlara uygun kuralları ve hızlı yargılama imkânı ile Türkiye'nin tahkim alanındaki rekabet gücünü artırmaktadır. ISTAC'ın sunduğu kurumsal yapı, hem yerli hem de yabancı yatırımcılar açısından güvenilir bir uyuşmazlık çözüm platformu oluşturmaktadır.

Eğitim sektöründe uluslararasılaşmanın artmasıyla birlikte, Türkiye'nin tahkim alanındaki bu kurumsal kapasitesi daha da önem kazanmaktadır. Özellikle yabancı yatırımcıların ve uluslararası öğrencilerin dahil olduğu uyuşmazlıklarda, Türkiye'nin tahkim altyapısı etkin bir çözüm yolu sunma potansiyeline sahiptir. Bu durum, Türkiye'nin bölgesel bir tahkim merkezi haline gelmesine katkı sağlayabilecek önemli bir avantaj olarak değerlendirilmektedir.

6. MODEL ÖNERİSİ VE STRATEJİK YAKLAŞIM

6.1. Uyuşmazlık Türlerine Göre Model

Eğitim sektöründe ortaya çıkan uyuşmazlıkların niteliği, uygulanacak çözüm yönteminin belirlenmesinde temel bir kriter oluşturmaktadır. Bu bağlamda, her uyuşmazlık türü için farklılaştırılmış bir tahkim modeli geliştirilmesi gerekmektedir.

- *Öğrenci–kurum uyuşmazlıkları:* Bu tür uyuşmazlıklarda öğrencinin tüketici olarak korunması ön planda tutulmalıdır. Tahkim ancak öğrencinin açık ve bilgilendirilmiş rızasına dayanmalı, zorunlu tahkim uygulamalarından kaçınılmalıdır. Ayrıca, alternatif çözüm yolları (arabuluculuk gibi) öncelikli olarak değerlendirilmelidir.

- *Personel–kurum uyuşmazlıkları:* İş hukuku kapsamındaki uyuşmazlıklarda işçinin korunması ilkesi gereği tahkim sınırlı şekilde uygulanmalıdır. Ancak üst düzey yöneticiler veya uluslararası nitelik taşıyan iş ilişkilerinde tahkim daha etkin bir çözüm yöntemi olarak kullanılabilir.

- *Kurum –yatırımcı uyuşmazlıkları:* Ticari nitelik taşıyan bu ilişkilerde tahkim en uygun çözüm yöntemidir. Tarafların eşit konumda olması ve yüksek ekonomik değer içeren sözleşmelerin varlığı, tahkimin etkinliğini artırmaktadır. Bu nedenle bu tür sözleşmelerde tahkim şartına sistematik olarak yer verilmesi önerilmektedir.

Bu model, eğitim sektöründeki farklı aktörlerin hukuki statülerini dikkate alarak daha dengeli ve işlevsel bir uyuşmazlık çözüm sistemi oluşturmayı amaçlamaktadır.

6.2. Tahkim Klozu Tasarımı

Tahkim yargılamasının etkinliği, büyük ölçüde sözleşmelerde yer alan tahkim klozunun niteliğine bağlıdır. Bu nedenle tahkim şartlarının açık, anlaşılır ve dengeli bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Tahkim klozlarında özellikle; tahkim yeri, uygulanacak hukuk, hakem sayısı, hakemlerin seçilme yöntemi ve yargılama dili gibi unsurların açıkça belirlenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca, tüketici veya işçi konumundaki tarafların haklarını zedeleyebilecek tek taraflı düzenlemelerden kaçınılmalıdır. İyi tasarlanmış bir tahkim klozu, olası uyuşmazlıkların daha hızlı ve etkin bir şekilde çözülmesini sağlamakta ve taraflar arasındaki hukuki belirsizlikleri önemli ölçüde azaltmaktadır.

6.3. Uzman Hakem Sistemi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Eğitim sektörüne özgü uyuşmazlıkların kendine has teknik ve idari boyutları bulunmaktadır. Bu nedenle, tahkim yargılamasında görev alacak hakemlerin eğitim hukuku, yükseköğretim sistemleri ve uluslararası eğitim politikaları konusunda bilgi sahibi olması büyük önem taşımaktadır. Uzman hakem sisteminin geliştirilmesi, verilen kararların kalitesini artıracak ve tarafların tahkime duyduğu güveni güçlendirecektir. Bu kapsamda, eğitim alanında uzmanlaşmış hakem listelerinin oluşturulması ve bu alanda eğitim programlarının düzenlenmesi önerilmektedir.

6.4. E-Tahkim ve Dijitalleşme

Teknolojik gelişmeler, uyuşmazlık çözüm yöntemlerini de dönüştürmektedir. E-tahkim (online tahkim) uygulamaları, tarafların fiziksel olarak bir araya gelmesine gerek kalmaksızın, dijital platformlar üzerinden yargılama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle uluslararası eğitim uyuşmazlıklarında tarafların farklı ülkelerde bulunması, e-tahkim sistemlerini daha da önemli hale getirmektedir. Bu sistemler sayesinde zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmakta, süreçler daha hızlı ve erişilebilir hale gelmektedir. Bu bağlamda, eğitim sektörüne özgü dijital uyuşmazlık çözüm platformlarının geliştirilmesi ve mevcut tahkim merkezlerinin teknolojik altyapılarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

6.5. Türkiye İçin Strateji

Türkiye'nin eğitim sektöründeki büyüme potansiyeli ve artan uluslararası öğrenci sayısı, bu alanda özel bir tahkim sistemine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, eğitim uyuşmazlıklarına özgü bir tahkim merkezi kurulması stratejik bir adım olarak değerlendirilebilir. Mevcut kurumsal yapı içerisinde faaliyet gösteren İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC), bu alanda önemli bir altyapı sunmakla birlikte, eğitim sektörüne özel ihtisaslaşmış bir birimin oluşturulması daha etkin sonuçlar doğurabilir. Bunun yanı sıra, mevzuatın uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi, yabancı yatırımcıların ve öğrencilerin güveninin artırılması ve Türkiye'nin bölgesel bir eğitim ve tahkim merkezi olarak konumlandırılması hedeflenmelidir. Bu stratejik yaklaşım, Türkiye'nin hem eğitim hem de hukuk alanında rekabet gücünü artıracaktır.

7. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, eğitim sektöründe ortaya çıkan uyuşmazlıkların niteliği, taraf yapısı ve uluslararası boyutu dikkate alınarak, mevcut uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin yeterliliği değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, klasik yargı mekanizmalarının özellikle uluslararası nitelik taşıyan eğitim uyuşmazlıklarında zaman, maliyet ve uzmanlık açısından yetersiz kaldığı görülmüştür.

Bu noktada tahkim, taraflara sağladığı hız, gizlilik, esneklik ve uzmanlık gibi avantajlar sayesinde önemli bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Özellikle uluslararası eğitim işletmeciliği kapsamında ortaya çıkan ticari nitelikli uyuşmazlıklarda tahkim, tarafların ihtiyaçlarına daha uygun ve etkin çözümler sunabilmektedir. Bununla birlikte, tahkimin eğitim sektöründe sınırsız bir uygulama alanına sahip olmadığı da açıktır. Özellikle öğrenci sözleşmeleri bakımından tüketici hukukuna ilişkin koruyucu düzenlemeler ve eğitim hakkının anayasal niteliğinden kaynaklanan kamu düzeni sınırlamaları, tahkimin uygulanabilirliğini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle, tahkim mekanizmalarının uygulanmasında taraflar arasındaki güç dengesi gözetilmeli ve zayıf tarafın korunması ilkesi ihmal edilmemelidir.

Çalışmada önerilen model, eğitim sektöründeki farklı uyuşmazlık türlerini dikkate alarak, her birine uygun çözüm yöntemlerinin geliştirilmesini öngörmektedir. Bu yaklaşım, hem hukuki güvenliğin sağlanmasına hem de uyuşmazlık çözüm süreçlerinin daha etkin hale getirilmesine

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

katkı sunmaktadır. Özellikle ticari ilişkilerde tahkimin yaygınlaştırılması, buna karşılık tüketici ve iş hukuku alanlarında daha sınırlı ve dengeli bir uygulamanın benimsenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'nin eğitim alanında uluslararası bir merkez haline gelebilmesi için, yalnızca akademik ve ekonomik yatırımların artırılması yeterli olmayıp, aynı zamanda etkin ve güvenilir uyuşmazlık çözüm mekanizmalarının da geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, İstanbul Tahkim Merkezi (ISTAC) gibi kurumsal yapıların güçlendirilmesi ve eğitim sektörüne özgü tahkim uygulamalarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Sonuç olarak, eğitim sektöründe tahkimin bilinçli, dengeli ve sektöre özgü bir yaklaşımla uygulanması, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hukuki öngörülebilirliği artıracak ve Türkiye'nin bu alandaki rekabet gücünü destekleyecektir. Bu çalışma, eğitim uyuşmazlıklarında tahkimin uygulanabilirliğine ilişkin teorik ve pratik bir çerçeve sunmakta olup, ileride yapılacak akademik ve uygulamaya yönelik çalışmalara katkı sağlayabilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

Akıncı, Z. (2021). *Milletlerarası Tahkim Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

Born, G. (2021). *International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International.

Redfern, A., Hunter, M. (2022). *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. Sweet & Maxwell.

Drahozal, C. (2016). *Consumer Arbitration: Empirical Evidence and Policy Implications*. Cambridge University Press.

Şanlı, C. (2019). *Kamu Düzeni Kavramı ve Tahkim Üzerindeki Etkisi*. Ankara: Adalet Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

YEREL ULUSAL İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMA STRATEJİLERİ: (SERVET ŞEKERLEME ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ülkü KORKMAZ YILMAZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Korkmazulku1@gmail.com - ORCID ID:1209-4678-0987-8912

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Fethiye İşletme Fakültesi,

maliakkaya@mu.edu.tr - ORCID ID:0000-0002-7754-671X

ÖZET

Yerel işletmelerin uluslararasılaşması, bir işletmenin faaliyetlerini ulusal sınırların ötesine taşıyarak yabancı pazarlarda üretim, pazarlama veya dağıtım faaliyetlerinde bulunması sürecidir. Bu süreç yalnızca ekonomik bir genişleme değil; aynı zamanda örgütsel öğrenme, kurumsal dönüşüm ve stratejik adaptasyonu içeren çok boyutlu bir gelişimdir. Özellikle KOBİ niteliğindeki yerel işletmeler açısından uluslararasılaşma; yeni pazarlara erişim sağlama, rekabet avantajı elde etme, riskleri çeşitlendirme ve marka değerini artırma gibi önemli fırsatlar sunmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan Servet Şekerleme, Türkiye'nin Muğla ili Fethiye ilçesinde faaliyet gösteren ve temelleri 1980'li yıllara dayanan yerel bir üretim işletmesidir. "Tohumdan değirmene" anlayışıyla hareket eden işletme, yerel lezzetleri sürdürülebilir ve yüksek kalite standartlarında üretmeyi hedeflemektedir. Sahip olduğu kalite sertifikaları ve geleneksel üretim mirası, işletmeye önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Ancak bu avantajın etkili pazarlama ve doğru konumlandırma stratejileriyle desteklenmesi, uluslararası pazarlarda elde edilecek başarının belirleyici unsurlarından biri olacaktır. İşletme son yıllarda uluslararasılaşma sürecine adım atmıştır. Bu çalışma kapsamında, Servet Şekerleme'nin uluslararasılaşma sürecinde izlemesi gereken stratejik yaklaşımlar; hazırlık ve altyapı gereklilikleri, düşük riskli pazara giriş stratejileri, hedef pazarlarda derinleşme süreçleri ve uluslararası markalaşma aşamaları çerçevesinde değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İşletme, Ulusal İşletme, Servet Şekerleme

INTERNATIONALIZATION STRATEGIES OF LOCAL AND NATIONAL COMPANIES: (THE CASE OF SERVET CONFECTIONERY)

ABSTRACT

The internationalization of local businesses is the process by which a company expands its operations beyond national borders to engage in production, marketing, or distribution activities in foreign markets. This process is not merely an economic expansion but a multidimensional development that requires organizational learning, institutional transformation, and strategic adaptation. Particularly for local businesses classified as SMEs, internationalization offers

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

significant opportunities such as access to new markets, gaining a competitive advantage, risk diversification, and enhancing brand value. The subject of this study, Servet Şekerleme, is a local business based in Muğla-Fethiye, Turkey, with production activities dating back to the 1980s. It aims to sustainably and qualitatively produce local flavors based on the "from seed to mill" philosophy. The company's existing quality certifications and traditional production heritage provide it with a significant competitive advantage; supporting this advantage with the right marketing and positioning strategies will directly impact its international success. The business has entered the internationalization process in recent years. This study evaluates and analyzes the strategic approach the business should follow regarding its internationalization process, including preparation and infrastructure, entry into a low-risk market, market penetration, and the international branding process.

Keywords: International Business, Domestic Business, Servet Şekerleme

1.GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte işletmelerin uluslararası pazarlara açılması önemli bir rekabet unsuru haline gelmiştir. Günümüzde yalnızca büyük ölçekli işletmeler değil, KOBİ'ler de uluslararası pazarlarda aktif rol oynamaktadır. Uluslararasılaşma süreci, işletmeler açısından yeni fırsatlar sunarken aynı zamanda önemli belirsizlikler ve riskler de içermektedir. Bu süreçte işletmelerin yeni pazar koşullarına uyum sağlaması, kurumsal yapılarını geliştirmesi ve stratejik kararlarını doğru şekilde yönlendirmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın konusu olan Servet Şekerleme, geleneksel üretim bilgisi ve kalite odaklı yaklaşımı ile uluslararasılaşma potansiyeline sahip yerel bir işletmedir. Ancak bu potansiyelin sürdürülebilir başarıya dönüşmesi, stratejik planlama ve doğru uygulamalarla mümkündür. Bu çalışmanın amacı, geleneksel üretim yapan yerel işletmelerin yapısal özelliklerini ortaya koymak, Servet Şekerleme'nin uluslararasılaşma sürecini analiz etmek ve benzer KOBİ'ler için uygulanabilir bir stratejik çerçeve sunmak, uluslararasılaşma sürecinde karşılaştıkları engelleri belirlemek ve stratejik dönüşüm yollarını analiz etmektir.

2. KAVRAMSAL ANALİZ VE LİTERATÜR TARAMASI

Kavramsal literatüre ilişkin en önemli sorun ekonomi, hukuk ve işletme ve diğer sosyal bilimler ile ilgili farklı disiplin ekseninde ilişkilendirilen "uluslararasılaşma" olgusuna ilişkin kavramsal analizin yapılmasının güçlüğüdür. Tartışmadan uzak kavramsal analizin yapılmaması beraberinde söz konusu kavramlara yüklemiş olduğumuz anlamları tartışmalı hale getirmektedir. Uluslararasılaşma, işletme ve ekonomi biliminin konusu olduğu kadar hukuk ve uluslararası ilişkiler biliminin de konusudur. Dolayısıyla bu kapsamda önceliğin doğrudan ve dolaylı olarak ilgili birtakım teknik kavramların irdelenmesi ve konunun daha anlaşılır hale gelmesinde faydalı olacağı kanısından hareketle bazı teknik kavramların analiz edilmesi gerekmektedir. Bunlar; uluslararasılaşma ve işletme kavramlarıdır.

2.1.Uluslararasılaşma

Uluslararasılaşma**,** en genel anlamıyla bir kurumun, işletmenin, ürünün ya da sürecin ulusal sınırları aşarak uluslararası boyuta taşınması ve farklı ülkelerle etkileşim kurması süreci olarak tanımlanır. Daha yalın bir ifade olarak; bir şirket için ürün veya hizmetlerini başka ülkelere sunmasıdır. Uluslararasılaşma, bir yapının veya faaliyetin küresel ölçekte geçerli ve etkili hale gelmesi sürecidir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Uluslararasılaşma literatüründe farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Aşamalı uluslararasılaşmayı açıklayan Uppsala Modeli[1], işletmelerin yabancı pazarlara kademeli olarak giriş yaptığını ve deneyim kazandıkça taahhütlerini artırdığını savunmaktadır. Uluslararasılaşma sürecinin aşamalı bir yapıya sahip olduğu ve işletmelerin deneyim kazandıkça dış pazarlara yöneldiği, literatürde yaygın olarak kabul edilmektedir (Johanson & Vahlne, 2009). Buna karşılık Doğuştan Küresel Yaklaşımı[2], bazı işletmelerin kuruluş aşamasından itibaren uluslararası pazarlara hızlı bir şekilde açıldığını ileri sürmektedir. KOBİ'lerin uluslararasılaşma sürecini birçok faktör etkilemektedir. Bu faktörleri kaynak ve finansman olanakları, yönetim kapasitesi, pazar bilgisi, ağ (network) ilişkileri, kurumsal ve devlet destekleri şeklinde sıralamak mümkündür. Ayrıca markalaşma ve farklılaşma stratejileri, uluslararası pazarlarda rekabet avantajı elde etmede kritik rol oynamaktadır.

Uluslararasılaşma, işletmeler açısından yalnızca yeni pazarlara açılma süreci değil; aynı zamanda rekabet gücü kazanma, risk yönetimi, inovasyon kapasitesini artırma ve sürdürülebilir büyüme sağlama stratejisidir. Küresel ekonomik sistemde yer edinmek isteyen işletmeler için uluslararasılaşma, artık bir seçenek değil, kaçınılmaz bir dönüşüm sürecidir. Uluslararasılaşma, işletmelerin faaliyetlerini ulusal sınırların dışına taşıması ve yabancı pazarlarda ekonomik faaliyetlerde bulunması sürecidir. Bu süreç; ihracat, lisanslama, franchising, ortak girişim ve doğrudan yabancı yatırım gibi farklı giriş biçimlerini içermektedir (Hill, 2020). Bu bağlamda uluslararasılaşma; pazar genişletme stratejisi, kaynak erişim aracı ve rekabet avantajı mekanizması olarak üç temel boyutta değerlendirilebilir. Uluslararasılaşma süreci aynı zamanda dinamik ve aşamalı bir yapı arz eder. İşletmeler genellikle düşük riskli giriş yöntemleriyle başlayarak zamanla daha yüksek yatırım gerektiren stratejilere yönelirler.

Uluslararasılaşma, modern işletmecilik anlayışının temel unsurlarından biridir. İşletmelerin küresel pazarlarda rekabet edebilmesi, inovasyon kapasitesini artırması ve sürdürülebilir büyüme sağlaması açısından kritik bir rol oynamaktadır (Lu & Beamish, 2001). Bu bağlamda uluslararasılaşma; stratejik bir zorunluluk, rekabet avantajı kaynağı, sürdürülebilir büyüme aracı olarak değerlendirilmelidir.

2.2.İşletme

İşletme**,** insanların ihtiyaçlarını karşılamak için mal veya hizmet üreten ve bu üretimi yaparken çeşitli kaynakları (sermaye, emek, doğal kaynaklar, teknoloji vb.) bir araya getiren ve faaliyetlerinde kâr elde etmeyi amaçlayan ekonomik ve sosyal bir örgütlenmedir (Dereli, 2016). Farklı akademik kaynaklarda işletme; İşletme**,** insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim faktörlerini (emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimcilik) bir araya getirerek mal veya hizmet üreten, bu faaliyetleri süreklilik içinde yürüten ve ekonomik değer yaratmayı amaçlayan örgütlü bir birimdir (Ülgen ve Mirze, 2020). Başka bir tanıma göre işletme, belirli amaçlar doğrultusunda girdileri çıktılara dönüştüren; planlama, örgütleme, yöneltme ve denetim fonksiyonları çerçevesinde faaliyet gösteren ekonomik ve sosyal bir sistemdir (Koçel, 2021). Bu tanımlardan yola çıkarak bir işletme tanımı yapılacak olursak işletme; insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim faktörlerini bir araya getiren, mal veya hizmet üreten, faaliyetlerini süreklilik içinde yürüten ve ekonomik değer yaratmanın yanı sıra toplumsal ve çevresel

[1] Uppsala Modeli**,** işletmelerin uluslararasılaşma sürecini kademeli ve öğrenmeye dayalı bir süreç olarak açıklayan en önemli teorik yaklaşımlardan biridir. Model, 1970'lerde Uppsala Üniversitesi'nde yapılan çalışmalar sonucunda geliştirilmiştir. Uppsala Modeli'ne göre işletmeler, yabancı pazarlara bir anda büyük yatırımlarla girmez; bunun yerine adım adım ilerleyerek, deneyim kazandıkça uluslararası faaliyetlerini artırır.

[2] Doğuştan Küresel Yaklaşımı, işletmelerin kuruluşlarının çok erken aşamalarından itibaren uluslararası pazarlara açıldığını ve faaliyetlerini küresel ölçekte yürütmeyi hedeflediğini savunan bir uluslararasılaşma teorisidir. Bu yaklaşım, geleneksel ve kademeli ilerlemeyi öngören Uppsala Modeli'nden farklı olarak, firmaların hızlı ve eş zamanlı bir şekilde birden fazla pazara girebileceğini ileri sürmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

sorumluluklarını da gözeterek sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamayı amaçlayan örgütlü bir yapı olarak tanımlanmaktadır.

Teknik hukuk tanımı olarak işletme Türk Ticaret Kanunun 11. maddesinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre "esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir"[3] Kanunda yer alan hükümde, öncelikle ticari işletmenin bir işletme türü olduğuna; insan gereksinimlerini karşılamak ve kâr elde etmek amacıyla ekonomik faaliyette bulunan bir örgüt olduğu (Akkaya, 2012)'na vurgu yapılmıştır.

İşletmeler yürütmüş olduğu faaliyetlerin dış çevrisi diğer ifade ile coğrafyası olarak ulusal işletmeler ve uluslararası işletmeler olarak nitelendirilmektedir. Ulusal işletmeler, faaliyetlerini ağırlıklı olarak tek bir ülkenin sınırları içinde sürdüren, üretim, pazarlama ve yönetim süreçleri o ülkeye odaklı olan işletme türüdür. Ulusal işletme, kaynaklarını, faaliyetlerini ve hedef pazarını kendi ülkesiyle sınırlayan işletmedir. Uluslararası işletme**,** bir işletmenin faaliyetlerini sadece kendi ülkesinde değil, birden fazla ülkede yürütmesi ve küresel pazarlarda faaliyet göstermesi anlamına gelmektedir (Peng, 2014). Mal veya hizmetlerin uluslararası pazarlarda üretilmesi, satılması, satın alınması veya yönetilmesi gibi tüm süreçleri içerir. Uluslararası işletme, üretim, pazarlama, finans, lojistik, insan kaynakları gibi faaliyetlerini uluslararası boyutta gerçekleştiren işletme türüdür (Cavusgil, 1980).

Farklı akademik çalışmalarda uluslararası işletme; faaliyetlerini birden fazla ülkede yürüten; mal ve hizmet üretimi, ticareti veya doğrudan yabancı yatırım yoluyla ulusal sınırların ötesinde değer yaratan; farklı ekonomik, hukuki, kültürel ve politik çevreleri yönetme kapasitesine sahip kurumsal bir örgüttür (Hill, 2020; Griffin and Pustay, 2022). Daha kapsamlı bir yaklaşıma göre uluslararası işletme, küresel değer zincirinin farklı aşamalarını çeşitli ülkelerde organize eden; stratejik kararlarını uluslararası ölçekte alan ve faaliyetlerini merkez–yerel birimler arasında koordine eden çok uluslu bir ekonomik aktör olarak tanımlanmaktadır (Knight & Cavusgil, 2004). KOBİ'lerin uluslararasılaşma süreci, kaynak kısıtları ve bilgi eksikliği nedeniyle büyük ölçekli işletmelere kıyasla daha karmaşık bir yapı arz etmektedir (Ruzzier et al., 2006).

Bu çalışma kapsamında ele alınan Servet Şekerleme[4], Türkiye'nin Muğla ili Fethiye ilçesinde faaliyet gösteren ve temelleri 1980'li yıllara dayanan yerel bir üretim işletmesidir. "Tohumdan değirmene" anlayışıyla hareket eden işletme, yerel lezzetleri sürdürülebilir ve yüksek kalite standartlarında üretmeyi hedeflemektedir.

2.3.Materyal, Metod ve Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden vaka çalışması (case study) desenine dayanmaktadır. Vaka çalışması, belirli bir olgunun derinlemesine incelenmesine olanak tanıyan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmada kullanılan veriler kamuoyuna açık kaynaklardan; işletmeye ilişkin tanıtım metinleri, üretim süreçlerine dair betimleyici bilgiler ve yerel işletme yapısına ilişkin gözlemsel verilerden oluşmaktadır. Veriler, nitel içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Bu kapsamda; metinler kodlanmış ve kodlar temalara dönüştürülmüştür. Çalışmada dokümanlar analiz edilmiştir. Doküman analizi, nitel araştırma bilgi kaynaklarından biri olup belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamakta (Hoepfl, 1997), birincil araştırma verileri kaynağı olarak çeşitli yazılı metin biçimlerini toplamak, gözden geçirmek, sorgulamak ve analiz etmektir (Karasar, 2005).

[3] Türk Ticaret Kanunu 11. maddesinde ticari işletmeyi "esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletme" şeklinde tanımlamıştır.

[4] Bakınız geniş bilgi için; www.servet.com. Tohumdan Değirmene Servet Ustalığı, Tohumdan başlayıp, değirmene uzanan titiz malzeme seçimi ve ustalıkla ürettiğimiz tahin helvası, tahin, lokum, taze kuruyemişlerden barlar, Servet'e özel Türk kahvesi ve dahası.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çalışmada, Servet Şekerleme, derinlemesine bir vaka analizi kapsamında ele alınmıştır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yaklaşımına dayanmaktadır.

2.4.Servet Şekerleme[5]

Fethiye'de bulunan işletmenin temeli 1980 yıllarına dayanmaktadır. Kuruluşundan bu yana, geleneksel üretim anlayışını koruyarak yerel lezzetleri sürdürülebilir ve kaliteli bir şekilde üretmek hedeflenmiş ve seneler içinde edinilen deneyim, ürünlerin hem içerik hem de lezzet bakımından istikrarlı bir kaliteye ulaşmasını sağlamıştır. Üretimin merkezinde, hammaddenin kaynağından son ürüne kadar geçen tüm sürecin titizlikle kontrol edilmesi yer almaktadır. "Tohumdan değirmene" sloganıyla hayat bulan bu anlayışla kullanılan malzemelerin organikliği ve tazeliği temel kabul edilmiştir. 1987 yılında işletme olarak "Yerel ürünler katkısız ve yüksek kaliteyle nasıl üretilebilir?" sorusu, bugünkü üretim şeklinde belirleyici bir yol olmuştur. Küçük bir kuruyemiş işletmesinin zamanla önce lokum daha sonrasında tahin helvası ve daha sonrasında şekersiz ürünler üretme fikirleriyle büyüme öyküsüdür.

2.4.1.Üretim Süreci

İşletmede lokum, tahin ve tahin helvası başta olmak üzere çeşitli geleneksel ürünler üretilmektedir (Çizelge 1). Üretim sürecinde kullanılan kuruyemişler, meyveler ve baharatlar özenle seçilmekte; tazelik ve kalite kriterleri doğrultusunda değerlendirilmektedir. Bir ürünün kalitesini belirleyen unsurlar yalnızca teknik bilgi ve deneyimle sınırlı değildir. Doğal içerik kullanımı, hammaddenin güvenilir kaynaklardan temin edilmesi, üretimde hijyen ve standartlara bağlılık vb. gibi faktörler de büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, ürünlerinde katkı maddesi kullanımından kaçınılmakta ve mümkün olduğunca sade içerikler tercih edilmektedir.

Çizelge 1: Servet Şekerleme Üretim Grubu Ürünler

Üretim Grubu Ürünler			
	Ana Üretim Grubu	**Alt Üretim Grubu**	**Temel Özellik**
1.	**Lokum Grubu Ürünler**	• Gül aromalı lokum • Sade (nişasta bazlı klasik lokum) • Pudra şekerli lokum • Antep fıstıklı lokum • Fındıklı lokum • Cevizli lokum • Karışık premium lokum kutuları • Çifte kavrulmuş lokum • Meyve aromalı lokumlar	• Yumuşak doku, • Yoğun aroma • Katkısız üretim
2.	**Tahin ve Tahin Bazlı Ürünler**	• Tahin • Tahin ve pekmez karışımları • Susam ezmesi bazlı ürünler	• %100 susamdan üretilmiş doğal tahin • Taş değirmende çekilmiş tahin

[5] BAKINIZ GENİŞ BİLGİ İÇİN; **WWW.SERVET.COM**

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

			• Daha yoğun kıvam ve aroma
3.	**Helva Çeşitleri**	• Sade tahin helvası • Vanilyalı helva • Kakao katkılı helva • Antep fıstıklı helva • Fındıklı helva	• Lifli yapı ve doğal şeker dengesi
4.	**Pekmez ve Doğal Tatlandırıcılar**	• Üzüm pekmezi • Keçiboynuzu pekmezi • Doğal şeker alternatifleri	• Genelde tahinle birlikte tüketim odaklı satış yapılır
	Reçel ve Yöresel Ürünler	• Ev yapımı reçel çeşitleri • Bölgesel meyve ürünleri • Doğal kahvaltılık ürünler	• Şekersiz doğal üretim
	Kuruyemiş ve Katkı Ürünleri	• Susam • Fıstık, fındık gibi üretimde kullanılan hammaddeler • Bazı durumlarda perakende satış	
	Hediyelik Ürünler (Turizm odaklı)	• Lokum kutuları (karışık) • Helva paketleri • Kombine ürün setleri	• Turistik satışın önemli kısmını oluşturur

Kaynak:www.servet.com

Servet Şekerleme, geleneksel üretim anlayışıyla Türk şekerleme ve yöresel gıda ürünlerinde geniş ama odaklı bir ürün portföyüne sahiptir. Ürün çeşitliliği, hem klasik tatları hem de bölgesel üretimi yansıtır. Servet Şekerleme'nin ürün portföyü, geniş kategori çeşitliliğinden ziyade belirli ürün gruplarında derinleşmeye dayalı bir uzmanlaşma stratejisini yansıtmaktadır. Bu durum, kalite algısını güçlendirmekle birlikte, yeni pazarlara açılım açısından ürün inovasyonu ihtiyacını da beraberinde getirmektedir.

2.4.2.Ustalık ve Gelişim Süreci

1990'lı yıllarda, işletmenin gelişim sürecinde önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. Kurucusu Servet Erdoğan'ın yurtdışında katıldığı fuarlar sayesinde, o dönemde yeni yaygınlaşmaya başlayan organik üretim anlayışıyla tanışılmıştır. Bu deneyim, işletmede daha doğal ve besin değeri yüksek ürünlerin geliştirilmesine yönelik bir farkındalık oluşturmuştur. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar sonucunda, ürün çeşitliliği artırılmış ve şeker ilavesiz alternatifler geliştirilmiştir. Şekersiz ürün nasıl olur? Bu işletmede şeker yerine hurma suyu kullanılıyor. Hurma suyu; tat olarak bala benzer. Baldan daha akışkan ama bal kadar yapışkan bir gıda malzemesidir. Söz konusu yenilikler, hem tüketici beklentilerine yanıt vermiş hem de uluslararası albeni oluşturmuştur.

2.4.3.Kalite ve Belgelendirme

Üretim faaliyetleri, uluslararası kalite ve gıda güvenliği standartlarına uygun olarak yürütülmektedir. İşletme; ISO 9001, ISO 22000, ISO 10002, GMP, HALAL, EAC, FSSC 22000 ve FDA gibi çeşitli kalite ve güvenlik sertifikalarına sahiptir. Ayrıca, sürdürülebilir

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

üretim anlayışı kapsamında "Sıfır Atık" prensibi benimsenmiştir. 2015 yılında Belçika'nın Brüksel kentinde faaliyet gösteren Uluslararası Lezzet ve Kalite Enstitüsü tarafından verilen "Üstün Lezzet Ödülü", şirket ürünlerinin uluslararası düzeyde de kabul gördüğünü göstermektedir. Geleneksel üretim temelli yerel işletmelerin sınırlı yapısal kapasiteye rağmen küresel pazarlara açılma potansiyelinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3.1.Bulgular

Servet Şekerleme'nin üretim anlayışı, modern endüstriyel üretimden ziyade geleneksel yöntemlere dayanmaktadır. Özellikle tahin üretiminde taş değirmen kullanımı ve lokum üretiminde el işçiliği, ürünlerin farklılaşmasını sağlamaktadır. Bu durum, işletmeye "otantik ürün avantajı" kazandırmaktadır. İşletme, tipik bir aile işletmesi olup karar alma süreçleri merkezi ve esnektir. Ancak bu yapı; kurumsallaşma eksikliği ve stratejik planlama yetersizliği gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu araştırmada elde edilen bulgular, yerel ve geleneksel üretim yapan işletmelerin uluslararasılaşma süreçlerine ilişkin klasik ve çağdaş teorilerle karşılaştırıldığında çok katmanlı bir uyum ve ayrışma örüntüsü ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, ekonomik büyüme ile çevresel ve sosyal sorumluluk arasında denge kurulmasını gerektirmektedir.

Servet Şekerleme örneği, özellikle Uppsala Uluslararasılaşma Modeli bağlamında değerlendirildiğinde, işletmenin henüz "ön uluslararasılaşma" aşamasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Modelin öngördüğü üzere işletmeler, bilgi eksikliği ve risk algısı nedeniyle dış pazarlara temkinli yaklaşmakta ve önce yerel pazarda deneyim biriktirmektedir. Ancak bu noktada dikkat çekici olan husus, işletmenin yalnızca bilgi eksikliği nedeniyle değil, aynı zamanda kurumsal kapasite sınırlılığı nedeniyle de uluslararasılaşma sürecine geçememiş olmasıdır. Bu durum, Uppsala modelinin günümüz KOBİ'leri açısından yetersiz kaldığı yönündeki literatür eleştirileriyle örtüşmektedir.

Pazarlama ve satış bulguları kapsamında satışların büyük bölümünün fiziksel mağaza ve turistik müşteri kitlesi üzerinden gerçekleşmektedir. Dijital pazarlama ve e-ticaret eksikliği**,** büyümenin önündeki en kritik engeldir. İşletme, iki farklı rekabet baskısı altındadır. Bunlar; Endüstriyel üreticiler (düşük maliyet avantajı) ve Premium butik markalar (yüksek marka değeri)**.** Servet Şekerleme bu iki segment arasında "sıkışmış" bir konumdadır.

İçerik analizi sonucunda işletmenin uluslararasılaşma potansiyeli üç başlıkta ortaya çıkmaktadır. Bunlar;

- Ürün avantajı yönünden; doğal ve katkısız üretim ve geleneksel Türk tatlıları
- Pazar avantajı yönünden; Avrupa'da Türk ürünlerine talep ve gurbetçi nüfus talebi,
- Stratejik aksiklik yönünden; marka bilinirliğinin düşük olması ve ihracat altyapısı yeterli değildir.

3.2. SWOT Analizi

SWOT analizi**,** bir işletmenin veya projenin içsel ve dışsal durumunu sistematik şekilde değerlendirmek için kullanılan stratejik bir analiz yöntemidir. SWOT analizi, işletmenin iç çevresini (güçlü ve zayıf yönler) ve dış çevresini (fırsatlar ve tehditler) bir arada değerlendirerek stratejik karar alma sürecini destekler. Akademik olarak SWOT, stratejik yönetim literatüründe temel araçlardan biridir ve özellikle stratejik yönetim alanında yaygın şekilde kullanılmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu kapsamda Servet Şkerleme için uluslararasılaşma süreci SWOT analizi kapsamında değerlendirilmiştir.

Çizelge 2: SWOT Analizi

Güçlü Yönler	**Zayıf Yönler**
• Doğal üretim • Geleneksel kalite • Ürün çeşitliliği	• Düşük marka bilinirliği • Sınırlı finansman • Dijitalleşme eksikliği
Fırsatlar	**Tehditler**
• Global Türk mutfağı ilgisi • E-ihracat imkanları • Organik ürün talebi	• Uluslararası rekabet • Regülasyonlar • Maliyet artışı

SWOT analizi de dikkate alındığında Servet Şekerleme örneği, Türkiye'deki yerel işletmelerin uluslararasılaşma potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu süreçte; Kurumsallaşma, Finansman erişimi ve Dijital dönüşüm kritik başarı faktörleri olarak öne çıkmaktadır. Servet Şekerleme'nin uluslararasılaşması için; E-ihracat altyapısı kurulmalı, marka stratejisi güçlendirilmeli, uluslararası sertifikasyon süreçleri tamamlanmalı ve Devlet teşviklerinden yararlanılmalıdır. Servet Şekerleme örneği, yerel üretim geleneğine sahip işletmelerin doğru strateji, dijitalleşme ve markalaşma ile küresel pazarlarda rekabet edebileceğini göstermekte; bu bağlamda uluslararasılaşmanın yalnızca büyük ölçekli işletmelere özgü olmadığı, aksine KOBİ'ler için de uygulanabilir ve sürdürülebilir bir büyüme modeli sunduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.Tartışma

Elde edilen bulgular, literatürde yer alan Uppsala Uluslararasılaşma Modeli ile uyumludur. Bu modele göre işletmeler; Önce yerel pazarda güçlenmektedir. Daha sonra kademeli olarak dış pazarlara açılır. Servet Şekerleme henüz ilk aşamada yer almakta olup, dış pazarlara açılım için gerekli kurumsal ve dijital altyapıyı tamamlamamıştır. Dijital teknolojiler, işletmelerin uluslararası pazarlara erişimini kolaylaştırarak geleneksel giriş engellerini önemli ölçüde azaltmaktadır (Sinkovics et al., 2013). Ayrıca, işletmenin mevcut yapısı "Born Global" modeline uygun değildir. Ancak uygun stratejik dönüşüm ile bu modele yaklaşabilir.

Araştırma bulguları, Servet Şekerleme'nin en güçlü yönünün geleneksel üretim yapısı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu avantaj, aynı zamanda önemli bir yapısal sınırlılık yaratmaktadır. Geleneksel üretim, Ürün kalitesini artırmakta ve Marka hikâyesini güçlendirmektedir. Ancak ölçeklenebilirliği sınırlandırmakta ve standardizasyonu zorlaştırmaktadır. Bu durum literatürde "otantiklik paradoksu" olarak ifade edilmektedir. Servet Şekerleme, bu paradoksun tipik bir örneğidir. Servet Şekerleme'nin ürün çeşitliliği konusunda; ürün çeşitliliğinde lokum ve helvada çok çeşit derinlik vardır. Ürün kategorileri geleneksel ile sınırlıdır. İşletmelerin rekabet avantajı, sahip oldukları benzersiz kaynak ve

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yeteneklerden kaynaklanmaktadır. Bu yapı işletmede odaklanmış ürün çeşitliliğinin varlığını göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Servet Şekerleme örneği üzerinden yürütülen bu analiz, yerel işletmelerin uluslararasılaşma süreçlerinin yalnızca ekonomik bir genişleme değil, aynı zamanda yapısal bir dönüşüm gerektirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Geleneksel üretim ile küresel rekabet arasında kurulan denge, işletmelerin sürdürülebilir büyüme kapasitesini belirleyen temel unsur haline gelmiştir. Bu bağlamda, dijitalleşme, kurumsallaşma ve stratejik markalaşma ekseninde gerçekleştirilecek bütüncül dönüşüm, yerel işletmelerin küresel değer zincirine entegrasyonunun ön koşulu olarak değerlendirilmelidir.

Servet Şekerleme örneği, Türkiye'deki geleneksel üretim yapan yerel işletmelerin; yüksek ürün kalitesine sahip olduğunu ancak kurumsal ve dijital eksiklikler nedeniyle büyüme sınırına ulaştığını göstermektedir. Kısa vadede işletme; sosyal medya ve e-ticaret entegrasyonu sağlamalı ve marka kimliği oluşturmalıdır. Orta vadede; ihracat süreçlerine giriş ve coğrafi işaret başvurusu yapmalıdır. Uzun vadede ise kurumsallaşma süreci tamamlanmalı ve uluslararası marka oluşturmalıdır. Akademik katkı kapsamında bu çalışma; yerel işletmelerin uluslararasılaşma sürecine, nitel içerik analizi yöntemiyle katkı sunmakta ve geleneksel üretim ile küresel rekabet arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Servet Şekerleme örneği, geleneksel üretim yapan yerel işletmelerin yalnızca kültürel mirasın taşıyıcısı değil, aynı zamanda doğru stratejik yönelimlerle küresel pazarda rekabet edebilecek ekonomik aktörler olduğunu göstermektedir. Ancak bu dönüşüm, kendiliğinden gerçekleşmeyecek; dijitalleşme, kurumsallaşma ve markalaşma ekseninde planlı bir stratejik yeniden yapılanmayı zorunlu kılacaktır. Servet Şekerleme'nin uluslararasılaşması konusunda yurt dışı siparişlerinin gümrükten geçişleri oldukça maliyetli ve zaman açısından gecikmeli oluyor. Fakat bu şirket yurt dışında bir depo kiralayarak veya satın alarak sahip oldukları depodan civar ülkelere satışları daha kolaylaştırabilir. Zamanla bu depo sayısı çoğaltılabilir. Birbirine uzak birkaç ülkede birer depo açılarak o ülkeler satış potansiyeli olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Servet Şekerleme, yalnızca yerel pazarda değil, uluslararası alanda da faaliyet göstermektedir. Farklı ülkelere gerçekleştirilen ihracat sayesinde, geleneksel Türk lezzetleri daha geniş bir coğrafyaya ulaştırılmaktadır. Uzun yıllara dayanan deneyim, doğal üretim anlayışı ve kalite odaklı yaklaşım, işletmenin temel değerlerini oluşturmaktadır. Bu değerler doğrultusunda üretim faaliyetlerimize devam edilmekte ve ürün kalitesinin korunması hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

Akkaya, M. A., *Ticaret Hukuku.* Yediiklim Yayıncılık. Ankara:2012.

Cavusgil, S. T. (1980). On the internationalization process of firms. *European Research*, 8(6), 273–281.

Dereli, T., *Uluslararası İşletmecilik*. Beta Yayınları. İstanbul:2016.

Griffin, R. W., and Pustay, M. W. (2022). International business: A managerial perspective (9th ed.). Boston: Pearson.

Hill, C. W. L. (2020). International business: Competing in the global marketplace (13th ed.). New York: McGraw-Hill Education.

Hoepfl, M. C. (1997). Choosing qualitative research: A primer for technology education researchers. *Journal of Technology Education,* 9(1), 47-63.

http://www.servet.com (Erişim tarihi: 06.04.2026)

Johanson, J., & Vahlne, J. E. (2009). The Uppsala internationalization process model revisited. *Journal of International Business Studies*, 40(9), 1411–1431.

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. Ankara;2005.

Knight, G. A., & Cavusgil, S. T. (2004). Innovation, organizational capabilities, and the born-global firm. *Journal of International Business Studies*, 35(2), 124–141.

Koçel, T., *İşletme Yöneticiliği* (18. bs.). Beta Yayınları. İstanbul:2021.

Lu, J. W., & Beamish, P. W. (2001). The internationalization and performance of SMEs. *Strategic Management Journal*, 22(6–7), 565–586.

Peng, M. W., *Global Business* (3rd ed.). Cengage Learning. London:2014.

Ruzzier, M., Hisrich, R. D., & Antoncic, B. (2006). SME internationalization research: Past, present, and future. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 13(4), 476–497.

Ülgen, H., ve Mirze, S. K., *İşletmelerde Stratejik Yönetim* (9. bs.). İstanbul: Beta Yayınları. İstanbul:2020.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI'NIN TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN STRATEJİK DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yılmaz Mithat SAYAR
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,
mithatsayar48@gmail.com - ORCID ID:1209-4678-0987-8912

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Fethiye İşletme Fakültesi,
maliakkaya@mu.edu.tr - ORCID ID:0000-0002-7754-671X

ÖZET

Avrupa Komisyonu tarafından 2019 yılında ilan edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı (European Green Deal), Avrupa Birliği'nin 2050 yılına kadar karbon nötr bir ekonomi olma hedefini ortaya koyan kapsamlı bir dönüşüm stratejisidir. Bu mutabakat, yalnızca AB üyesi ülkeleri değil, AB ile yoğun ticari ilişkileri bulunan Türkiye gibi ülkelerde faaliyet gösteren çok uluslu şirketleri (ÇUŞ) da doğrudan etkilemektedir. Türkiye'nin ihracatının yaklaşık yarısının AB'ye yapılması, "Yeşil Mutabakat"'ın etkisini ekonomik ve hukuki açıdan kritik hale getirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketler, rekabet avantajlarını sürdürebilmek adına stratejik dönüşüm süreçlerini hızlandırmak zorundadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın temel bileşenleri arasında temiz enerjiye geçiş, döngüsel ekonomi, enerji verimliliği, sürdürülebilir tarım "tarladan çatala stratejisi" ve sıfır kirlilik hedefleri yer almaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketler için sadece çevresel bir düzenleme değil, aynı zamanda zorunlu bir stratejik dönüşüm çerçevesidir.Bu dönüşüm; üretimden finansmana, tedarik zincirinden kurumsal yönetime kadar tüm alanları kapsamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin Avrupa Yeşil Mutabakatına dönüşüm süreci ve modelinin stratejilerinin analizi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Yeşil Mutabakatı, Uluslararası İşletme, Çok Uluslu Şirketler

THE IMPACT OF THE EUROPEAN GREEN DEAL ON THE STRATEGIC TRANSFORMATION OF MULTINATIONAL COMPANIES OPERATING IN TURKİYE

ABSTRACT

The European Green Deal, announced by the European Commission in 2019, is a comprehensive transformation strategy that sets out the European Union's goal of becoming a carbon-neutral economy by 2050. This agreement directly affects not only EU member states but also multinational corporations (MNCs) operating in countries like Turkey, which have close trade ties with the EU. The fact that approximately half of Turkey's exports are destined for the EU makes the impact of the "Green Deal" critically important from both economic and legal perspectives. In this context, multinational companies operating in Turkey must accelerate their strategic transformation processes to maintain their competitive advantages. Key components of the European Green Deal include the transition to clean energy, the circular

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

economy, energy efficiency, sustainable agriculture ("farm-to-fork strategy"), and zero-pollution targets. The European Green Deal is not merely an environmental regulation for multinational companies operating in Turkey; it is also a mandatory strategic transformation framework. This transformation encompasses all areas, from production to finance, and from supply chains to corporate governance. This study aims to analyze the transformation process and strategic models of multinational companies operating in Turkey in relation to the European Green Deal.

Keywords: European Green Deal, International Business, Multinational Corporations

1.GİRİŞ

Küresel iklim değişikliği, son yıllarda ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla uluslararası gündemin en önemli konularından biri haline gelmiştir. Artan sera gazı emisyonları, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve çevresel bozulmalar, ülkeleri daha sürdürülebilir kalkınma modelleri benimsemeye yöneltmiştir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği (AB), iklim değişikliğiyle mücadelede öncü bir rol üstlenerek 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı (European Green Deal) ilan etmiştir. Bu kapsamlı politika çerçevesi, AB'nin 2050 yılına kadar karbon nötr bir ekonomi olmasını hedeflemekte ve ekonomik büyümeyi çevresel sürdürülebilirlikle uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı, yalnızca çevresel hedefler içeren bir politika seti olmanın ötesinde; sanayi, enerji, tarım, ulaşım ve finans gibi birçok sektörü kapsayan geniş ölçekli bir dönüşüm programıdır. Bu yönüyle mutabakat, AB sınırları içinde faaliyet gösteren işletmelerin yanı sıra, AB ile ticari ilişkileri güçlü olan ülkelerdeki firmalar üzerinde de önemli etkiler yaratmaktadır. Türkiye, AB ile olan yoğun ticaret hacmi ve ekonomik entegrasyonu nedeniyle bu dönüşüm sürecinden doğrudan etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır.

Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketler (ÇUŞ), küresel değer zincirlerinin önemli aktörleri olarak, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın getirdiği düzenlemelere uyum sağlamak durumundadır. Özellikle sınırda karbon düzenlemesi, sürdürülebilir üretim standartları ve çevresel raporlama yükümlülükleri gibi uygulamalar, bu şirketlerin operasyonel ve stratejik yapılarını yeniden şekillendirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu süreç, işletmeler açısından hem maliyet artışları hem de yeni yatırım gereksinimleri doğururken, aynı zamanda sürdürülebilirlik odaklı rekabet avantajları elde etme fırsatlarını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketler üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi, hem akademik literatür hem de uygulama açısından önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, söz konusu şirketlerin Yeşil Mutabakat'a uyum süreçlerini, karşılaştıkları zorlukları ve geliştirdikleri stratejileri incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece, sürdürülebilir dönüşüm sürecinde işletmelerin nasıl bir yol haritası izleyebileceğine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunulması hedeflenmektedir.

2.AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI

AB'nin Paris İklim Anlaşmasının getirdiği yeşil dönüşüm sürecine yönelik yol haritası Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ile ortaya konulmuştur. 11 Aralık 2019 tarihinde, Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula Von Der Leven tarafından açıklanan Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa'yı 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarının net olarak sıfırlandığı dünyanın ilk iklim-nötr kıtası haline getirmeyi hedefleyen Avrupa Birliği'nin yeni büyüme stratejisidir. (T.C Dışişleri Bakanlığı-Avrupa Birliği Başkanlığı Medya/Avrupa Yeşil Mutabakatı). Avrupa Birliği'nin kaynak-verimli, rekabetçi ve modern bir ekonomik yapıya kavuşturmayı öngören Avrupa Yeşil

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Mutabakatı, üretimden ticarete, enerjiden ulaştırmaya, tarımdan vergilendirmeye kadar pek çok alanı kapsayan köklü bir dönüşüm planıdır. Avrupa Yeşil Mutabakatı uyarınca, Avrupa Birliği ekonomisinin tüm sektörlerinin 2050 yılında iklim-nötr olma hedefine katkıda bulunacak şekilde yeniden yapılandırılması öngörülmektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın hedeflerine ulaşılabilmesi için 10 yıllık dönemde yaklaşık 1 trilyon avro tutarında sürdürülebilir yatırımın hayata geçirilmesi planlanmaktadır. (T.C Dışişleri Bakanlığı-Avrupa Birliği Başkanlığı Medya/Avrupa Yeşil Mutabakatı)

2.1. Avrupa Yeşil Mutabakatı Genel Görünüm

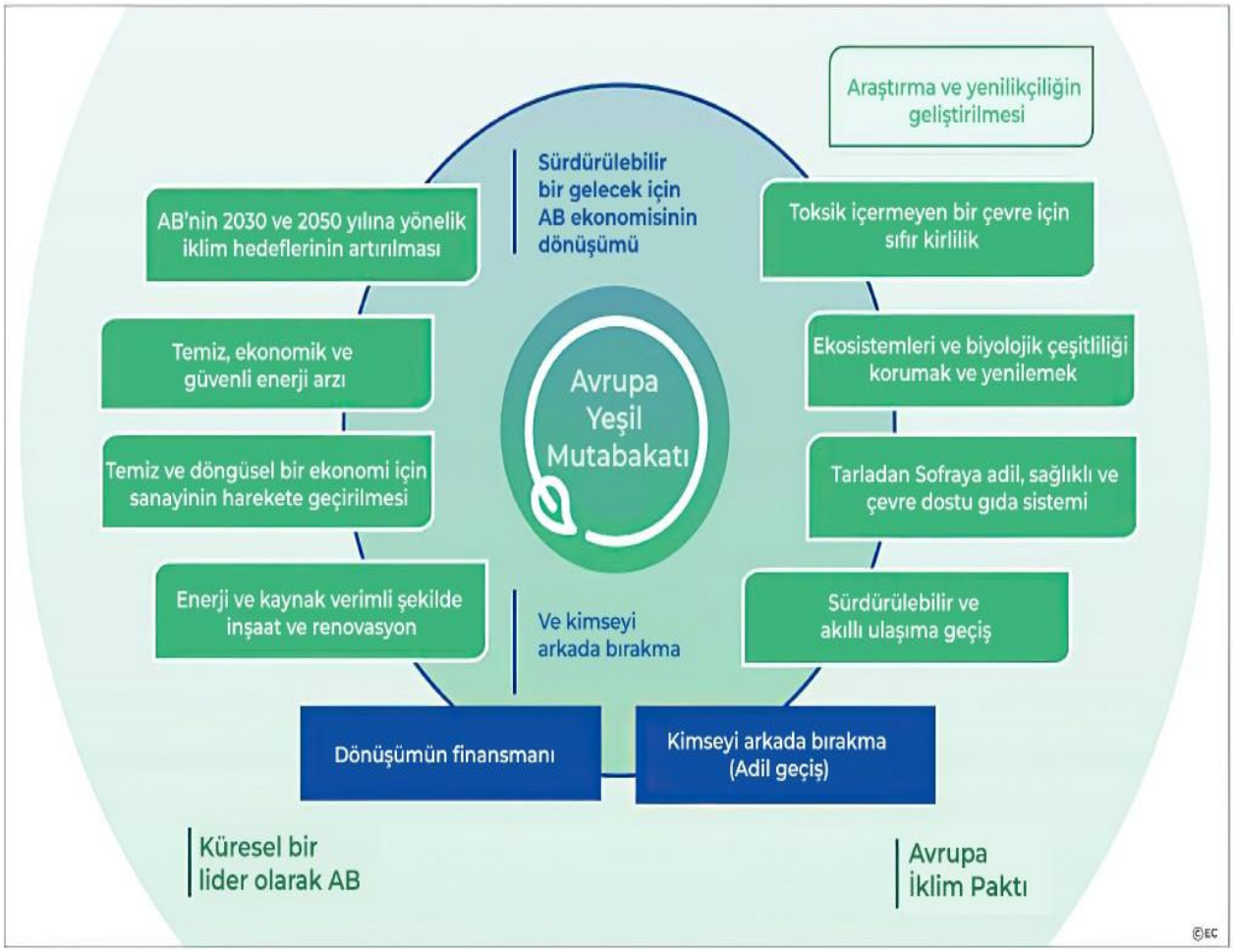

Görsel 1. Avrupa Yeşil Mutabakatı Genel Görünüm (https://www.ab.gov.tr)

2.2. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Amaçları

Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın amacı iklim değişikliğiyle mücadelenin yanı sıra, yeşil yatırımların teşvik edilmesini, yeni istihdam olanaklarının oluşturulmasını, temiz enerjiye geçişin sağlanmasını ve çevresel adaletin güçlenmesini sağlamaktır. (İstanbul Sanayi Odası Sürdürülebilirlik Vizyonu) Kısacası AB ekonomisinin ve doğa dengesinin sürdürülebilir bir gelecek için dönüşüm olmasının gerekliliğini anlatan bir politika paketidir.

AYM, sanayiden finansmana, enerjiden ulaştırmaya ve tarıma kadar geniş bir yelpazede AB politikalarının iklim değişikliği ekseninde yeniden şekillendirilmesini öngörmektedir. (T.C.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ticaret Bakanlığı “Avrupa Yeşil Mutabakatı”) Bu hedeflere ulaşmak amacıyla Avrupa Komisyonu, 14 Temmuz 2021 tarihinde "Fit for 55" (55'e Uyum) mevzuat paketini yayımlamıştır. Bu paket, AB'nin iklim, enerji, arazi kullanımı, ulaşım ve vergilendirme politikalarının 2030 yılına kadar 1990 seviyelerine kıyasla %55 emisyon azaltımı sağlayacak şekilde güncellenmesini içermektedir. (T.C. Ticaret Bakanlığı “Avrupa Yeşil Mutabakatı”)

Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın temel bileşenleri arasında temiz enerjiye geçiş, döngüsel ekonomi, enerji verimliliği, sürdürülebilir tarım “Tarladan Çatala stratejisi” ve sıfır kirlilik hedefleri yer almaktadır.

2.3. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Dış Ticarete Etkileri

Avrupa Yeşil Mutabakatı, yalnızca AB'nin iç politikalarını değil, aynı zamanda küresel ticaret sistemini de derinden etkileyen bir dönüşüm sürecidir. AB, iklim hedeflerine ulaşırken kendi sanayisinin rekabet gücünü korumak ve "karbon kaçağı" (carbon leakage) riskini önlemek amacıyla çeşitli dış ticaret mekanizmaları geliştirmiştir.

2.4. Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM / CBAM)

Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın uluslararası ticareti en çok etkileyecek unsuru Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması'dır (SKDM). Bu mekanizma, AB'ye ithal edilen karbon yoğun ürünlerin, AB içindeki üreticilerle aynı karbon maliyetine tabi tutulmasını sağlamayı amaçlamaktadır. (T.C Dışişleri Bakanlığı-Avrupa Birliği Başkanlığı Medya/Avrupa Yeşil Mutabakatı). SKDM, 1 Ekim 2023 tarihinde geçiş dönemiyle yürürlüğe girmiş olup, ilk etapta demir-çelik, çimento, alüminyum, gübre, elektrik ve hidrojen sektörlerini kapsamaktadır.

Geçiş döneminde (1 Ocak 2026'ya kadar) ithalatçılar yalnızca ürünlerin karbon emisyonlarını raporlamakla yükümlüdür. Ancak 1 Ocak 2026'dan itibaren başlayacak asıl uygulama döneminde, ithal ürünlere gömülü emisyonlar için AB Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) fiyatları dikkate alınarak karbon ücreti ödenmeye başlanacaktır. (T.C Dışişleri Bakanlığı-Avrupa Birliği Başkanlığı Medya/Avrupa Yeşil Mutabakatı). Bu durum, karbon yoğun üretim yapan ve AB'ye ihracat gerçekleştiren ülkeler için yeni bir maliyet unsuru ve tarife dışı engel niteliği taşımaktadır.

2.5. Döngüsel Ekonomi ve Sürdürülebilir Ürün Standartları

Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın dış ticarete etkileri yalnızca SKDM ile sınırlı değildir. Döngüsel Ekonomi Eylem Planı kapsamında geliştirilen "Sürdürülebilir Ürünler İçin Eko-Tasarım Tüzüğü" (ESPR), ürünlerin daha dayanıklı, tamir edilebilir, geri dönüştürülebilir ve enerji verimli olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda uygulamaya konulacak olan "Dijital Ürün Pasaportu", ürünlerin tedarik zinciri boyunca çevresel ayak izinin izlenebilirliğini sağlayacaktır. Özellikle tekstil, ambalaj, batarya ve elektronik sektörlerinde faaliyet gösteren ihracatçılar, AB pazarına erişimde bu yeni standartlara uyum sağlamak zorunda kalacaktır. (T.C. Ticaret Bakanlığı “Avrupa Yeşil Mutabakatı”)

2.6. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye'deki Çok Uluslu Şirketler Açısından Analizi

Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye'deki iş dünyası ve çok uluslu şirketler açısından etkileri değerlendirildiğinde, özellikle güçlü yönlerin ve fırsatların ön plana çıktığı bir tablo görülmektedir. Öte yandan zayıf yönler ve tehditler genellikle çok uluslu şirketleri değil KOBİ'lerin tarafında yer almaktadır. Türkiye’de hala çok aktif bir şekilde rol alan ve büyük bir

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

pazar payına sahip olan çok uluslu şirketler Avrupa Yeşil Mutabakatı açısından güçlü konumda yer aldığından dolayı SWOT analizimize güçlü yönler ile başlamalıyız.

2.6.1. Güçlü Yönler (Strengths)

İnovasyon ve Teknolojik Gelişim İvmesi: Avrupa Yeşil Mutabakatı, ticari ve üretim firmaları başta olmak üzere bütün çok uluslu şirketleri düşük karbonlu teknolojilere, yenilenebilir enerjiye ve enerji verimliliğine yatırım yapmaya zorlayarak Ar-Ge ve inovasyon kapasitelerini olağanüstü düzeyde artırmaktadır. Bu durum, çok uluslu şirketlerin küresel teknoloji yarışında ve küresel gelir dağılımına bakıldığında ön saflara geçmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Kurumsal İtibar ve Marka Değeri Artışı: Yeşil dönüşüme erken uyum sağlayan çok uluslu şirketler, çevreye duyarlı tüketiciler ve yatırımcılar nezdinde güçlü bir güven inşa etmektedir. Sürdürülebilirlik, artık bir sosyal sorumluluk projesi olmaktan çıkıp, markanın temel değer önerisi haline geldiği açıkça görülmektedir.
Operasyonel Verimlilik ve Maliyet Tasarrufu: Döngüsel ekonomi prensiplerinin benimsenmesi, atık yönetimi ve enerji verimliliği uygulamaları, uzun vadede üretim maliyetlerinde ciddi maliye yükümlülüğü azaltma sağlamakta ve kaynak kullanımını optimize etmektedir.

Sistematik ve Ölçülebilir Hedefler: Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın getirdiği net standartlar (örneğin SKDM/CBAM ve CSRD), şirketlerin sürdürülebilirlik hedeflerini somut, ölçülebilir ve raporlanabilir hale getirerek kurumsal yönetişim kalitesini artırmaya yönelik önemli adımlar atmaktadır.

2.6.2. Zayıf Yönler (Weaknesses)

Kısa vadede yüksek ilk yatırım maliyetleri gerektirmesi.

Karmaşık mevzuat süreçleri

Raporlama standartlarına (TSRS/CSRD) uyum için nitelikli insan kaynağı ihtiyacının karşılanamaması durumu.

2.6.3. Fırsatlar (Opportunities)

Yeşil finansman ve sürdürülebilirlik odaklı uluslararası fonlara (yeşil tahviller, ESG kredileri) erişim kolaylığı.

Karbon yoğun üretim yapan rakiplerin pazar payı kaybedeceği bir ortamda, erken uyum sağlayan şirketler için yeni pazar payları elde etme şansı.

Türkiye'nin coğrafi konumu sayesinde, AB'nin "yakın tedarik" (nearshoring) stratejisinden faydalanarak yeşil üretim üssü haline gelme potansiyeli.

2.6.4. Tehditler (Threats)

SKDM kapsamında uygulanacak karbon vergilerinin ihracat rekabetçiliğini zayıflatma riski.

Tedarik zincirindeki KOBİ'lerin dönüşüme ayak uyduramaması durumunda yaşanabilecek tedarik kesintileri.

Uyum sağlayamayan sektörlerde yaşanabilecek küresel rekabet gücü kaybı.

2.7.Türkiye'de Faaliyet Gösteren Çok Uluslu Şirketlerin Yeşil Yatırımları ve Avrupa Yeşil Mutabakatı'na Olan Tutumları

Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketler ve büyük ölçekli sanayi kuruluşları, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı bir tehdit olmaktan ziyade küresel rekabette öne geçmek için stratejik bir fırsat olarak görmektedir. Bu şirketler, karbon nötr hedefleri doğrultusunda milyarlarca dolarlık yatırımlara imza atmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.7.1. Arçelik

Arçelik Türkiye'de döngüsel ekonomi ve sürdürülebilirlikte zirve yarışında genellikle başı çeken çok uluslu bir şirkettir. Küresel pazarlarda güçlü bir konuma sahip olan Arçelik, yeşil dönüşümde en agresif yatırım yapan şirketlerin başında gelmektedir. Şirketin 2024 yılı TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu'na göre, yalnızca 2024 yılındaki çevresel yatırım ve harcamaları 6 milyar TL'yi aşmıştır. (Arçelik. "2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu". Kamu Gözetimi Kurumu-KGK). Arçelik, 2050 yılına kadar tüm değer zincirinde net sıfır emisyon hedefine ulaşmayı taahhüt etmiştir. 2024 yılında ürünlerinde 27 bin 835 ton geri dönüştürülmüş plastik kullanmış ve dünya genelindeki yenileme ağı aracılığıyla 114 binden fazla ürünün ömrünü uzatarak döngüsel ekonomiye doğrudan katkı sağlamıştır. (Investing.com. "Arçelik, 2024 yılı entegre performanslarını ve geleceğe yönelik hedeflerini paylaştı". 25 Eylül 2025.). Bu yatırımlar, Arçelik'in S&P Global Kurumsal Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi'nde (CSA) dayanıklı tüketim sektöründe üst üste en yüksek puanı almasını sağlamıştır. (Ekonomi Gazetesi. "Arçelik'e CSA'dan üst üste 7. kez en yüksek puan". 15 Aralık 2025.)

2.7.2. Ford Oto Sanayi: Elektrikli Araç Üssü

Otomotiv sektörü, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın emisyon hedeflerinden en çok etkilenen sektörlerden biridir. Ford Otosan, Türkiye'yi Avrupa'nın elektrikli ticari araç üretim üssü yapmak amacıyla 2021 yılında duyurduğu 2 milyar Euro'luk dev yatırım planının 2025 yılı itibarıyla %95'ini tamamlamıştır. (TradingView. "Ali Koç: Ford'un Avrupa'daki elektrikli araç üretim merkezi...". 17 Mart 2025.) Bu yatırım kapsamında Kocaeli ilinde bulunan fabrikalarında yıllık üretim kapasitesi 650 bin adede çıkarılmış ve batarya montaj tesisi kurulmuştur. Türkiye'nin ilk elektrikli ticari aracı E-Transit'in üretimiyle başlayan süreç, şirketin karbon nötr üretim hedefleriyle doğrudan örtüşmektedir.

2.7.3. Mercedes-Benz Türk: Karbon Nötr Fabrikalar

Mercedes-Benz Türk, "Yeşil Hedefler 2039" programı kapsamında Türkiye'deki tesislerini tamamen karbon nötr hale getirmek için yüklü miktarda yatırımlar yapmaya devam etmektedir. Şirket, Hoşdere Otobüs Fabrikası'na kurduğu 3.5 MWp gücündeki Güneş Enerjisi Santrali ile fabrikanın yıllık elektrik ihtiyacının yarısını karşılamakta ve yılda 5.300 ton karbon salımını engellemektedir. (Mercedes-Benz Türk. "Mercedes-Benz Türk'ten Sürdürülebilir Geleceğe Büyük Adım". 10 Haziran 2024.) Ayrıca, Aksaray Kamyon Fabrikası'nda üretim sırasında ortaya çıkan atıkların %99,9'u geri dönüştürülmektedir. Bu yeşil üretim stratejisi, şirketin 2025 yılında 1,6 milyar Avroluk ihracat geliri elde etmesinde önemli bir rol oynamıştır. (Analiz Gazetesi. "Mercedes-Benz Türk'ten 2025'te 1,6 milyar Avroluk ihracat". Mart 2026.)

2.8. Türkiye'de Yeşil Dönüşümde Geride Kalan Şirketler ve Yaşanan Zorluklar

Türkiye ekonomisinin bel kemiğini oluşturan KOBİ'ler ve sermaye yoğunluğu düşük işletmeler, Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) sürecinde çok uluslu şirketlerin aksine ciddi bir "stratejik dar boğaz" ile karşı karşıyadır. Türkiye'de büyük pazar payına sahip çok uluslu şirketler yeşil dönüşüme devasa bütçeler ayırırken, tedarik zincirinin alt sıralarında yer alan, yatırımı bütçesi daha az olan şirketler ve KOBİ'ler çok ciddi zorluklarla mücadele etmek durumundadır. Bu şirketlerin yaşadığı temel sorunlar; finansmana erişim zorluğu, bilgi ve kapasite eksikliği, tedarik zincirinden dışlanma riski ve mevzuat yoğunluğu olarak sınıflandırıp bu başlıklar adı altında inceleyebiliriz.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.8.1.Finansmana Erişim Zorluğu

Yeşil teknolojiler (yenilenebilir enerji kurulumu, enerji verimli makineler) yüksek ilk yatırım maliyeti gerektirmektedir. KOBİ'ler ve sermaye yapısı zayıf şirketler, artan faiz oranları ve zorlaşan kredi koşulları nedeniyle yeşil finansmana erişimde zorlanmaktadır. Yeşil dönüşüm, üretim hatlarının modernize edilmesini ve yenilenebilir enerji yatırımlarını zorunlu hale getirmektedir. Ancak Türkiye'deki KOBİ'lerin %68,5'lik istihdam payına rağmen toplam kredilerdeki payının sınırlı olması, yeşil finansmana erişimi zorlaştırmaktadır (TÜİK, 2024). SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi'nin 2025 yılında yayımladığı verilerine göre, Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) kapsamında demir-çelik ve çimento gibi sektörlerde karbon fiyatlandırmasının getireceği ek maliyet yükü, 2026-2030 döneminde ton başına 70-100 Euro bandında seyredecektir. Bu durum, özellikle öz kaynak yapısı zayıf olan yerel üreticiler için işletme sermayesi üzerinde önüne geçilebilmesi güç bir baskı oluşturmaktadır.

2.8.2. Yetkinlik ve Kapasite Eksikliğine Bağlı Olarak Tedarik Zincirinden Dışlanma Riski

Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) kapsamında getirilen Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi (CSRD) ve Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS), şirketlerin sadece kendi emisyonlarını değil, tüm tedarik zincirindeki (Kapsam 3) emisyonları raporlamasını gerektirmektedir. Yatırımı çok uluslu şirketlere göre nispeten daha az olan şirketler, bu süreçleri yönetecek nitelikli insan kaynağına ve danışmanlık bütçesine sahip değildir. Nitelikli çalışan sayısının az olması nitelikli işgücünün bulunması zor, maliyeti daha yüksek ve dışarıya bağımlı hale getirmiştir.

Türkiye'deki KOBİ'lerin büyük bir kısmının henüz karbon ayak izi hesaplama metodolojilerine hakim olmaması, bu şirketlerin çok uluslu şirketlerin tedarik zincirinden dışlanma riskini (nearshoring avantajının kaybı) doğurmaktadır. Ticaret Bakanlığı'nın 2025 yılında yayımladığı verilere göre "SKDM Geçiş Dönemi Gözden Geçirme Raporu"na göre, Türkiye kütle bazında AB'ye en fazla ihracat yapan ikinci ülke olmasına rağmen, raporlama kalitesi ve veri doğruluğu konusunda KOBİ düzeyinde ciddi eksiklikler gözlemlenmektedir. (T.C. Ticaret Bakanlığı "Avrupa Yeşil Mutabakatı"). Arçelik, Ford Otosan gibi dev şirketler, kendi "Kapsam 3" (tedarik zinciri kaynaklı) emisyonlarını düşürmek zorundadır. Bu nedenle, yeşil dönüşüme ayak uyduramayan ve karbon ayak izini belgeleyemeyen alt tedarikçiler, çok uluslu şirketlerin tedarik ağından çıkarılma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

2.8.3. Mevzuat Yoğunluğuna Bağlı Olarak Yaşanan Zorluklar

Sürekli güncellenen AB regülasyonları ve Türkiye'nin uyum yasaları, küçük ölçekli şirketlerde "bekle-gör" refleksine ve uyum yorgunluğuna neden olmaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın getirdiği SKDM (Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması) raporlamaları, karbon ayak izi hesaplamaları ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS/CSRD) oldukça karmaşık teknik süreçlerdir. Bahsi geçen uyum yorgunlu ve karmaşık teknik süreçlerin yaşanması yaşanan zorluklara örnek olarak gösterilebilmektedir.

2.9. Türkiye'de Yeşil Dönüşümde Yaşanan Zorluklara Farklı Sektörlerden Örnekler

Özellikle demir-çelik sektöründe faaliyet gösteren ve ark ocaklı tesis kullanan küçük ölçekli üreticiler, yeşil elektrik temininde yaşanan maliyet artışları nedeniyle rekabet güçlerini kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Çimento sektöründe ise klinker üretimindeki yüksek emisyonu azaltacak teknolojik yatırımların (karbon yakalama ve depolama - CCUS) maliyeti, orta ölçekli bir işletmenin yıllık cirosunun %40'ına kadar ulaşabilmektedir (SHURA, 2025). Bu durum, "yeşil enflasyon" (greenflation) etkisini tetikleyerek yerel üreticilerin hem iç hem de dış pazarda fiyat avantajını yitirmesine yol açmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketler için bir "stratejik kaldıraç" işlevi görürken, yerel üreticiler ve KOBİ'ler için "varoluşsal bir sınav" niteliği taşımaktadır. Çalışma kapsamında incelenen Arçelik, Ford Otosan ve Mercedes-Benz Türk gibi örnekler, yeşil dönüşümün erken safhalarında yapılan yatırımların küresel rekabet gücünü artırdığını ve sürdürülebilir finansman kaynaklarına erişimi daha kolay hale getirdiğini kanıtlamaktadır.

Sayısal veriler ışığında yapılan projeksiyonlar, SKDM'nin (Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması) 2026 yılında tam olarak devreye girmesiyle birlikte Türkiye'nin AB'ye ihracatında yıllık yaklaşık 1,5 ila 2 milyar Euro arasında bir karbon vergisi yüküyle karşılaşabileceğini göstermektedir (SHURA, 2025). Ancak bu risk, Türkiye'nin "yeşil üretim üssü" olma potansiyeli ile dengelenebilir bir durum açığa çıkarmaktadır. Türkiye'nin yenilenebilir enerji kurulu gücündeki artış ve coğrafi yakınlık avantajı, Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) uyum sürecinin başarıyla yönetilmesi durumunda GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) üzerinde %0,22'lik bir büyüme potansiyeli yaratmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2025).

Sonuç olarak, Türkiye'deki çok uluslu şirketlerin stratejik dönüşümü, sadece bir uyum süreci değil, aynı zamanda tedarik zincirindeki yerel aktörleri de dönüştürecek bir ekosistem inşasıdır. Akademik literatür ve reel sektör verileri, yeşil dönüşümün başarısının; finansmana erişimin demokratikleşmesi, teknik kapasitenin tabana yayılması ve kamu-özel sektör iş birliğiyle oluşturulacak "Ulusal Emisyon Ticaret Sistemi"nin (ETS) etkinliğine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde aldığımız işletme eğitimi ve uluslararası ticaret perspektifiyle değerlendirildiğinde, Türkiye'nin küresel değer zincirindeki konumunu "maliyet odaklı" yapıdan "değer ve sürdürülebilirlik odaklı" bir yapıya taşıyacak en kritik eşiktir.

Avrupa Yeşil Mutabakatı, Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin stratejik dönüşümünde bir dönüm noktasıdır. Bu etki, şirketlerin vizyonuna ve yatırım kapasitesine göre olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

3.1. Olumlu Sonuçlar

Arçelik, Ford Otosan ve Mercedes-Benz Türk gibi süreci erken okuyan ve milyarlarca liralık/euroluk yatırımlarla üretim altyapılarını dönüştüren şirketler için Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) inovasyonu tetikleyen, operasyonel verimliliği artıran ve küresel pazar payını büyüten muazzam bir kaldıraç görevi görmektedir. Bu şirketler, yeşil dönüşümü bir maliyet kalemi değil, geleceğin rekabet avantajı olarak konumlandırmışlardır.

3.2. Olumsuz Sonuçlar

Olumsuz sonuçları kısa bir özet olarak finansal yetersizlikler veya stratejik vizyon eksikliği nedeniyle yeşil yatırımlarda geride kalan şirketler için AYM; artan karbon vergileri (SKDM), tedarik zincirlerinden dışlanma ve pazar kaybı anlamına gelen varoluşsal bir tehdit oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Arçelik. (2024). 2024 TSRS Uyumlu Sürdürülebilirlik Raporu. Kamu Gözetimi Kurumu.

Avrupa Komisyonu. (2025). CBAM Implementation and Economic Impact Assessment Report. Avrupa Komisyonu.

https://www.ab.gov.tr/avrupa-yesil-mutabakati_53729.html (Erişim Tarihi: 02.03.2026)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Mercedes-Benz Türk. (2024). Sürdürülebilirlik ve Yeşil Hedefler 2039 Raporu. Mercedes-Benz Türk.

SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi. (2025). SKDM ve Türkiye: Sektörel Etkileşimler, Fayda ve Maliyetler Raporu. SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025). SKDM Geçiş Dönemi Gözden Geçirme Raporu. T.C. Ticaret Bakanlığı.

TÜİK. (2024). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ONUNCU YILINDA KALICI YAZ SAATİ UYGULAMASININ ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK FAALİYETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Adem CERDİK
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,
cerdikadem@gmail.com - ORCID ID:1230-6754-9873-7432

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Fethiye İşletme Fakültesi,
maliakkaya@mu.edu.tr - ORCID ID:0000-0002-7754-671X

ÖZET

Zaman, yalnızca teknik bir ölçüm aracı değil, aynı zamanda hukuk ve ekonomik süreçlerde belirleyici bir normdur. Küreselleşen dünya ekonomisinde zaman, yalnızca fiziksel bir ölçüm birimi değil; aynı zamanda ticaretin, üretimin ve iletişimin temel koordinasyon aracıdır. Özellikle uluslararası işletmeler açısından zaman dilimi uyumu, operasyonel verimlilik, maliyet yönetimi ve rekabet gücü üzerinde doğrudan etkili bir değişken haline gelmiştir. Türkiye, 2016 yılında aldığı kararla yaz-kış saati uygulamasını kaldırarak kalıcı olarak GMT+3 zaman dilimine geçmiştir. Türkiye'nin kalıcı olarak GMT+3 saat dilimine geçmesi, Avrupa ile zaman senkronizasyonunun kısmen terk edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durum, uluslararası sözleşmeler açısından öngörülebilirliği etkileyebilmektedir. Bu değişiklik, enerji tasarrufu ve ekonomik verimlilik gerekçeleriyle uygulanmış olup, yalnızca iç ekonomik yapıyı değil, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası ticari entegrasyonunu da etkilemiştir. Kalıcı yaz saati uygulaması, klasik enerji politikası aracı olmaktan çıkmış; uluslararası işletmecilik bağlamında stratejik bir zaman yönetimi politikası haline gelmiştir. Türkiye örneğinde bu politika, enerji verimliliği ve üretim avantajı sağlarken, Avrupa ile zaman uyumsuzluğu nedeniyle küresel ticaret entegrasyonunda yeni maliyetler doğurmuştur. Bu çalışmada, onuncu yılında kalıcı yaz saati uygulamasının Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası işletmeler üzerindeki etkileri; zaman koordinasyonu, enerji maliyetleri, işgücü verimliliği ve küresel entegrasyon bağlamında analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İşletme, Yaz Saati Uygulaması, GMT+3

THE IMPACT OF THE PERMANENT DAYLIGHT SAVING TIME POLICY IN ITS TENTH YEAR ON INTERNATIONAL BUSINESS OPERATIONS: THE CASE OF TURKİYE

ABSRACT

Time is not merely a technical instrument of measurement, but also a defining norm in legal and economic processes. In the globalising world economy, time is not merely a physical unit of measurement; it is also the fundamental coordinating mechanism for trade, production and communication. Particularly for international businesses, time zone alignment has become a variable that directly influences operational efficiency, cost management and competitive

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

strength. Turkey, following a decision taken in 2016, abolished the summer-winter time change and permanently adopted the GMT+3 time zone. Turkey's permanent adoption of the GMT+3 time zone signifies a partial departure from time synchronisation with Europe. This situation may affect predictability in the context of international contracts. This change, implemented on the grounds of energy savings and economic efficiency, has affected not only the domestic economic structure but also Turkey's international trade integration. The permanent summer time arrangement has moved beyond being a conventional energy policy tool; it has become a strategic time management policy within the context of international business operations. In the case of Turkey, whilst this policy has provided energy efficiency and production advantages, it has also generated new costs in global trade integration due to time incompatibility with Europe. This study analyses the effects of the permanent summer time arrangement, now in its tenth year, on international businesses operating in Turkey, within the context of time coordination, energy costs, labour productivity and global integration.

Keywords: International Business, Daylight Saving Time, GMT+3

1.GİRİŞ

Zaman, insanlık tarihi boyunca yalnızca teknik bir ölçüm aracı değil, aynı zamanda toplumsal düzenin, hukuki normların ve ekonomik süreçlerin temel belirleyicisi olarak işlev görmüştür. Modern dünyada zaman yönetimi, uluslararası ticaretin ve finansal piyasaların işleyişi için kritik bir unsurdur. Türkiye'de zamanın düzenlenmesi, tarihsel olarak 697 sayılı Günün Yirmi Dört Saate Taksimine Dair Kanun ile çerçevelenmiş ve bu yetki yürütme organına bırakılmıştır. 7 Eylül 2016 tarihinde yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye, kalıcı olarak UTC+3 dilimine geçiş yapmıştır [1]. Bu köklü değişiklik, Türkiye'nin geleneksel olarak kış aylarında kullandığı UTC+2 dilimini terk ederek, yıl boyunca yaz saati uygulamasında kalmasını sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin Batı dünyası, özellikle de en büyük ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ile olan zaman senkronizasyonunu kısmen bozmuş, buna karşılık Doğu eksenli bir saat dilimine sabitlenmesine neden olmuştur. Zamanın bu şekilde ani ve kalıcı olarak değiştirilmesi, uluslararası sözleşmelerde öngörülebilirliği zedeleyebilmekte ve sınır ötesi ekonomik süreçlerde ciddi koordinasyon sorunları yaratabilmektedir [2]. Kavramsal olarak bakıldığında, "kalıcı yaz saati", gün ışığından maksimum düzeyde yararlanmayı hedeflerken, aynı zamanda küresel iş dünyasında "zaman uyumsuzluğu maliyeti" (time-mismatch cost) denilen bir olguyu da beraberinde getirmektedir. Bu maliyetler, sadece doğrudan ekonomik kayıplarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal uyumsuzluklar, psikolojik etkiler ve teknolojik adaptasyon zorlukları gibi dolaylı sonuçları da içermektedir. Bu çalışmada, kalıcı yaz saati uygulamasının Türkiye özelinde uluslararası işletmecilik faaliyetleri üzerindeki çok boyutlu etkileri detaylı bir şekilde incelenecektir. Özellikle küresel rekabet ortamında, zaman dilimi farklılıklarının işletmelerin stratejik kararları üzerindeki etkileri, bu araştırmanın temel odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu ve ekonomik bağları göz önüne olduğunda, bu tür bir zaman düzenlemesinin bölgesel ve küresel entegrasyon süreçlerine etkileri de önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, kalıcı yaz saati uygulamasının getirdiği avantaj ve dezavantajları kapsamlı bir şekilde analiz ederek, politika yapıcılara ve iş dünyasına stratejik öneriler sunmaktır.

2.YAZ SAATİ UYGULAMASI

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.1.Tarihsel Gelişimi ve Küresel Perspektifler

Yaz saati uygulamasının (Daylight Saving Time - DST) kökeni, 18. yüzyılın sonlarına, Benjamin Franklin'in 1784 yılında Paris'te yayımlanan bir makalesindeki "gün ışığından daha fazla yararlanarak mum tasarrufu sağlama" önerisine kadar uzanmaktadır. Ancak modern anlamda sistematik bir uygulama önerisi, 19. yüzyılın sonlarında entomolog George Vernon Hudson tarafından yapılmıştır. Uygulama, küresel ölçekte ilk kez 1916 yılında, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından kömür ve enerji tasarrufu sağlamak amacıyla hayata geçirilmiştir [3]. Savaş sonrası dönemde birçok ülke uygulamayı askıya alsa da, 1973 Petrol Krizi ile birlikte enerji maliyetlerini düşürme ihtiyacı, yaz saati uygulamasının Batı dünyasında kalıcı bir gelenek haline gelmesine yol açmıştır. Türkiye, bu küresel trende uyum sağlayarak uzun yıllar boyunca Avrupa ile eş zamanlı olarak saat değişimlerini gerçekleştirmiştir. Ancak 2016 yılındaki karar, Türkiye'yi bu döngüden çıkararak farklı bir patikaya sokmuştur. Günümüzde, kalıcı yaz saati uygulamasının temel motivasyonu halen enerji tasarrufu ve ekonomik verimlilik olarak sunulsa da, uygulamanın sosyal, psikolojik ve hukuki boyutları akademik çevrelerde ve kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmalar, uygulamanın faydaları ve maliyetleri arasındaki dengeyi sorgulamakta, özellikle kış aylarında ortaya çıkan olumsuz etkileri ön plana çıkarmaktadır. Küresel ölçekte, yaz saati uygulamalarının kaldırılması yönünde artan bir eğilim bulunmaktadır. Avrupa Birliği, 2018 yılında yaptığı bir kamuoyu yoklaması sonucunda, yaz saati uygulamasının kaldırılması yönünde güçlü bir destek görmüş ve bu konuda yasal düzenlemeler yapma sürecine girmiştir. Ancak üye ülkeler arasında hangi saat diliminde kalınacağı konusunda henüz bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu durum, zaman dilimi politikalarının sadece ulusal değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası düzeyde de karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

2.2.Hukuki Dayanak, Yargısal Denetim ve Uluslararası Hukuk Boyutu

Türkiye'de kalıcı yaz saati uygulamasının hukuki temelleri, idare hukukunun temel ilkeleri ve yasama-yürütme dengesi çerçevesinde önemli tartışmalara konu olmuştur. Başlangıçta 697 sayılı Kanun'un verdiği yetkiyle Bakanlar Kurulu tarafından alınan karar, yargı denetimine tabi tutulmuştur. Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 2017 yılında verdiği bir kararda, yürütme organının "kalıcı" bir saat değişikliği yapma yetkisinin kanuni sınırları aştığını, 697 sayılı Kanun'un sadece "başlangıç ve bitiş tarihleri belirleme" yetkisi verdiğini hükme bağlamıştır [4]. Bu karar, idari işlemlerin hukuka uygunluk denetimi açısından önemli bir emsal teşkil etmiştir. Yargı kararı sonrası oluşan hukuki boşluk, 2017 yılında 7061 sayılı Bazı Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 6. maddesi ile giderilmiştir. Bu düzenleme ile Bakanlar Kurulu'na (ve sonrasında Cumhurbaşkanı'na) "yaz saati uygulamasını yıl boyu sürdürme" konusunda açık bir yetki tanınmıştır [5]. Hukuki açıdan bakıldığında, saat dilimi seçimi sadece teknik bir karar değil, aynı zamanda vatandaşların çalışma saatlerinden uluslararası sözleşmelerin ifasına kadar geniş bir yelpazeyi etkileyen temel bir düzenlemedir [6]. Uluslararası sözleşmelerde zaman dilimi referansları genellikle UTC (Coordinated Universal Time) üzerinden yapılmakta olup, ulusal saat dilimindeki kalıcı değişiklikler, bu sözleşmelerin yorumlanmasında ve uygulanmasında potansiyel sorunlara yol açabilmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Örneğin, uluslararası uçuş tarifeleri, deniz taşımacılığı programları ve telekomünikasyon hizmetleri gibi alanlarda zaman senkronizasyonu kritik öneme sahiptir. Türkiye'nin kalıcı yaz saati uygulaması, bu tür uluslararası operasyonlarda ek koordinasyon çabaları gerektirebilmekte ve zaman zaman hukuki belirsizliklere neden olabilmektedir. Bu durum, uluslararası işletmelerin Türkiye ile olan iş ilişkilerinde ek maliyetlere ve operasyonel risklere katlanmasına yol açabilir. Bu nedenle, zaman dilimi politikalarının belirlenmesinde ulusal mevzuatın yanı sıra uluslararası hukukun ve anlaşmaların da dikkate alınması gerekmektedir.

2.3.Enerji Ekonomisi ve Tasarruf Tartışmaları

Kalıcı yaz saati uygulamasının en güçlü savunma noktası, enerji tüketiminde sağlanan tasarruftur. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) tarafından paylaşılan 2025 yılı verilerine göre, uygulamanın başladığı 2016 yılından bu yana yaklaşık 20 milyar Türk Lirası tutarında bir ekonomik tasarruf sağlandığı belirtilmektedir [7]. Bakanlık, bu tasarrufun temelinde akşam saatlerindeki aydınlatma ihtiyacının azalması ve elektrik talebinin gün içine daha dengeli yayılmasının yattığını vurgulamaktadır. Bu iddia, gün ışığından daha fazla yararlanarak yapay aydınlatma ve ısıtma ihtiyacının azalacağı varsayımına dayanmaktadır. Ancak bu veriler, bağımsız kuruluşlar ve akademik çevreler tarafından farklı açılardan analiz edilmektedir. İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) tarafından hazırlanan 2021 tarihli bir raporda, akşam 17:00 ile 22:00 saatleri arasındaki elektrik talebindeki düşüşün, sabah saatlerindeki artışı dengelediği ve toplamda 11,25 milyar kWh enerji tasarrufu yaratıldığı ifade edilmiştir [8]. Buna karşın, Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) gibi kuruluşlar, sabah saatlerindeki ısınma ve aydınlatma ihtiyacının yarattığı tüketim artışının, akşam sağlanan tasarrufu büyük ölçüde nötralize ettiğini ve net bir kazancın tartışmalı olduğunu ileri sürmektedir [9]. Bu durum, enerji ekonomisi literatüründe "rebound etkisi" (geri tepme etkisi) olarak tartışılan konulardan biridir. Kalıcı yaz saati uygulamasının enerji tüketimi üzerindeki net etkisi, farklı sektörler ve tüketici davranışları göz önüne alındığında daha karmaşık bir tablo sunmaktadır. Sanayi sektöründe üretim süreçleri genellikle gün ışığından bağımsız olarak devam ederken, hane halkı ve hizmet sektöründe aydınlatma ve ısıtma/soğutma ihtiyaçları zaman dilimi değişikliklerinden daha fazla etkilenebilmektedir. Bu bağlamda, enerji tasarrufu iddialarının metodolojisi ve kullanılan veri setleri, şeffaflık ve güvenilirlik açısından detaylı bir incelemeyi gerektirmektedir. Özellikle uluslararası enerji piyasalarındaki dalgalanmalar ve enerji fiyatlarındaki değişimler, tasarruf hesaplamalarını doğrudan etkileyen faktörlerdir. Ayrıca, enerji tasarrufu hesaplamalarında sadece elektrik tüketiminin değil, aynı zamanda doğalgaz ve diğer yakıt tüketimlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Kış aylarında sabah erken saatlerde artan ısınma ihtiyacı, elektrik tasarrufunu dengeleyebilecek önemli bir faktördür.

2.4.Sosyal ve Psikolojik Etkiler

Zaman dilimi değişikliklerinin insan sağlığı ve toplumsal refah üzerindeki etkileri, sirkadiyen ritim (biyolojik saat) çalışmalarıyla yakından ilgilidir. İnsan vücudu, güneş ışığına göre ayarlanmış biyolojik bir saate sahiptir. Kalıcı yaz saati uygulaması nedeniyle, özellikle Türkiye'nin batı illerinde kış aylarında güneşin saat 08:30 civarında doğması, milyonlarca insanın güne biyolojik olarak "gece" sayılan bir vakitte başlamasına neden olmaktadır. Bu durum, özellikle çocukların ve gençlerin okul performansını, yetişkinlerin ise iş verimliliğini

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

olumsuz etkileyebilmektedir. Akademik çalışmalar, bu durumun uyku kalitesini bozduğunu, sabah saatlerinde dikkat dağınıklığına yol açtığını ve uzun vadede "Mevsimsel Duygu Bozukluğu" (Seasonal Affective Disorder - SAD) gibi psikolojik rahatsızlıkları tetikleyebileceğini göstermektedir [10]. SAD, özellikle kış aylarında güneş ışığına maruz kalmanın azalmasıyla ortaya çıkan bir depresyon türüdür. Kalıcı yaz saati uygulaması, bu durumu daha da kötüleştirebilir. Özellikle çocukların ve kadınların sabah karanlığında sokağa çıkmak zorunda kalması, güvenlik kaygılarını da beraberinde getirmektedir. Sosyal maliyet perspektifinden bakıldığında, enerji tasarrufundan elde edilen ekonomik kazancın, toplumun genel sağlık ve güvenlik algısındaki bozulma ile karşılaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında işverenlerin, çalışanların biyolojik ritmine uygun çalışma ortamları sağlama yükümlülüğü de yeni bir boyut kazanmıştır. Kronobiyoloji alanındaki son araştırmalar, bireylerin "sosyal jet-lag" olarak adlandırılan durumla karşı karşıya kaldığını ve bunun uzun vadede metabolik sendrom, obezite ve kardiyovasküler hastalıklar gibi sağlık sorunlarına yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, kalıcı yaz saati uygulamasının halk sağlığı üzerindeki etkileri, sadece kısa vadeli rahatsızlıklarla sınırlı kalmayıp, uzun vadeli ve sistemik sonuçlar doğurabilmektedir. Eğitim performansı üzerindeki etkileri de göz ardı edilmemelidir; sabah karanlığında derse başlayan öğrencilerin konsantrasyon ve öğrenme kapasitelerinde düşüşler gözlemlenebilmektedir.

2.5.Uluslararası İşletmecilik Faaliyetine Etkiler

Uluslararası işletmecilik perspektifinden bakıldığında, zaman senkronizasyonu küresel tedarik zincirlerinin ve finansal işlemlerin "can damarı" niteliğindedir. Türkiye'nin kalıcı olarak UTC+3 dilimine geçmesi, kış aylarında Orta Avrupa Zaman Dilimi (CET) ile farkı 2 saate, İngiltere (GMT) ile farkı ise 3 saate çıkarmıştır. Bu durum, Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarıyla olan iş birliği pencerelerini daraltmıştır. Akpınar (2021) tarafından yapılan bir çalışmada, Türkiye'nin Avrupa ile olan zaman farkının artmasının, sipariş onayları, üretim planlaması ve "just-in-time" süreçlerinde operasyonel gecikmelere yol açtığı tespit edilmiştir [11]. Finansal piyasalar açısından durum daha karmaşıktır. Borsa İstanbul (BIST) ve Avrupa borsaları arasındaki işlem saatlerinin çakışma süresinin azalması, piyasa likiditesini ve anlık arbitraj kabiliyetini sınırlamaktadır. Uluslararası bankacılık sisteminde (SWIFT/EFT) valör kayıpları ve mutabakat sürelerinin bir sonraki iş gününe sarkması, dış ticaret finansmanında ek maliyetler yaratmaktadır [12]. Avrupa Merkez Bankası (ECB) raporlarına göre, ödeme sistemleri ve zaman koordinasyonu arasındaki uyumsuzluk, finansal sistemin verimliliğini %5 ile %8 arasında etkileyebilmektedir [13]. Bu verimsizlik, özellikle sınır ötesi sermaye akışlarında ve döviz işlemlerinde kendini göstermekte, şirketlerin kur riskine maruz kalma sürelerini uzatmaktadır. Ayrıca, uluslararası yatırımcıların Türkiye piyasalarına erişiminde zaman farkından kaynaklanan zorluklar, doğrudan yabancı yatırımları (FDI) olumsuz etkileyebilecek bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası finans merkezleri ile olan entegrasyonunu zayıflatmakta ve sermaye piyasalarının derinliğini olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle yüksek frekanslı ticaret (high-frequency trading) ve algoritmik işlemlerin yaygınlaştığı günümüz finans piyasalarında, zaman senkronizasyonundaki küçük farklılıklar bile büyük operasyonel ve finansal maliyetlere yol açabilmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.6.Lojistik, Dış Ticaret ve Tedarik Zinciri Yönetimine Etkiler

Lojistik sektörü, zamanın en kritik maliyet kalemi olduğu alanlardan biridir. Türkiye'nin Avrupa ile olan lojistik koridorlarında, zaman farkı nedeniyle gümrük operasyonlarının senkronizasyonunda aksamalar yaşanmaktadır. OECD (2022) raporuna göre, sınır geçişlerindeki bekleme süreleri ve zaman farkından kaynaklanan koordinasyon eksikliği, lojistik maliyetlerini %12'ye kadar artırabilmektedir [14]. Özellikle bozulabilir ürünlerin taşımacılığında ve hızlı tüketim malları (FMCG) sektöründe, her bir saatlik gecikme ciddi ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından hazırlanan 2025 tarihli raporda, otomotiv, tekstil ve kimya gibi yüksek ihracat potansiyeline sahip sektörlerde, zaman senkronizasyonu eksikliğinin rekabet dezavantajı yarattığı belirtilmiştir [15]. Avrupa'daki müşterilerle olan "canlı iletişim" süresinin kısalması, müşteri hizmetleri ve teknik destek birimlerinin çalışma saatlerini kaydırmasına neden olmuş, bu da şirket içi operasyonel maliyetleri artırmıştır. Gümrük işlemlerinde dijitalleşme ve otomasyon, bu sorunları bir ölçüde hafifletse de, fiziksel sınır geçişlerindeki zaman uyumsuzluğu halen önemli bir darboğaz oluşturmaktadır. Özellikle çok modlu taşımacılıkta (intermodal transportation), farklı taşıma modları arasındaki aktarmalarda yaşanan zaman uyumsuzlukları, tüm tedarik zincirinin verimliliğini düşürmektedir. UTİKAD (2025) raporu, zaman dilimi farklılıklarının uluslararası taşımacılıkta operasyonel planlama ve takip süreçlerini karmaşıklaştırdığını ve bu durumun sigorta maliyetlerini de artırabileceğini belirtmektedir [18].

2.7.Teknoloji, Dijitalleşme ve Uzaktan Çalışma Pratikleri Üzerine Etkiler

Dijitalleşen dünyada sistemlerin birbirleriyle konuşabilmesi için zaman standartları (NTP - Network Time Protocol) hayati önem taşır. Türkiye'nin kalıcı UTC+3 tercihi, UTC tabanlı sunucularla yerel saat arasındaki farkın sabitlenmesine yol açsa da, küresel yazılım güncellemeleri ve veritabanı timestamp yönetimi uyumsuzluklar yaratmıştır. TÜBİSAD (2024) raporuna göre, teknoloji şirketleri bu uyumsuzlukları gidermek için ek yazılım geliştirme ve sistem kalibrasyon maliyetlerine katlanmak zorunda kalmıştır [16]. Uzaktan çalışma modelinin yaygınlaşmasıyla birlikte, Türkiye'deki teknoloji çalışanlarının Batı'daki müşterilerle olan "toplantı pencereleri" daralmıştır. Bu durum, proje yönetimi süreçlerinde verimlilik kaybına ve çalışanların sosyal hayatlarının olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Ayrıca, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve akıllı şebeke sistemleri, gün ışığına duyarlı sensörlerin kalibrasyonunda yerel saat farklarını dikkate almak zorunda kalmakta, bu da teknolojik altyapı maliyetlerini artırmaktadır. Siber güvenlik açısından da zaman damgalarının doğruluğu, olay müdahalesi ve log analizi süreçlerinde kritik bir rol oynamaktadır. Zaman senkronizasyonundaki hatalar, güvenlik ihlallerinin tespitini ve analizini zorlaştırabilmektedir. Özellikle bulut bilişim (cloud computing) ve dağıtık sistemlerde, farklı coğrafyalardaki sunucular arasında zaman senkronizasyonunun sağlanması, veri bütünlüğü ve tutarlılığı açısından hayati öneme sahiptir. Türkiye'nin bu alandaki uyumsuzluğu, uluslararası teknoloji şirketlerinin Türkiye'deki operasyonlarını planlarken ek zorluklarla karşılaşmasına neden olabilmektedir.

2.8.Çalışan Refahına Etkileri

Kalıcı yaz saati uygulamasının iş hukuku boyutunda en önemli yansıması, 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 69. maddesinde tanımlanan "gece çalışması" sınırlarıdır. Kış aylarında sabah saat

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

08:30'a kadar devam eden karanlık, sabah mesaisine başlayan işçilerin "gece çalışması" kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda hukuki tartışmalar yaratmıştır. İş kazası istatistikleri incelendiğinde, sabah karanlığında işe gidiş yollarında ve iş yerlerinde düşük aydınlatma kaynaklı kazaların arttığı gözlemlenmektedir. İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) açısından bakıldığında, karanlıkta işe başlamanın yarattığı psikolojik stres ve dikkat dağınıklığı, iş kazası riskini yükseltmektedir. İşverenler, bu riskleri minimize etmek için aydınlatma sistemlerini güçlendirmek ve servis güzergahlarında ek güvenlik önlemleri almak zorunda kalmış, bu da genel giderleri artırmıştır. Hukuki uyuşmazlıklarda, sabah karanlığında meydana gelen kazaların "iş kazası" niteliği ve işverenin kusur oranı, yargı kararlarında yeni bir içtihat alanı oluşturmaktadır [2]. ABD Çalışma Bakanlığı (U.S. Department of Labor) tarafından yayımlanan kılavuzlar, yaz saati uygulamalarının çalışanların ücretlendirilmesi ve fazla mesai hesaplamaları üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir [19]. Türkiye'de de benzer şekilde, kalıcı yaz saati uygulamasının çalışma süreleri, mola saatleri ve fazla mesai ücretleri üzerindeki etkileri, iş hukuku uzmanları tarafından detaylıca incelenmelidir. Özellikle vardiyalı çalışanlar ve uluslararası operasyonlarda görev alan personel için bu durum, yasal uyum ve çalışan memnuniyeti açısından kritik öneme sahiptir.

2.9.Küresel Karşılaştırmalar ve Vaka Analizleri

Kalıcı yaz saati uygulaması sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir; ancak dünya genelindeki örnekler farklı sonuçlar vermiştir. Rusya, 2011 yılında kalıcı yaz saati uygulamasına geçmiş, ancak halktan gelen yoğun şikayetler nedeniyle 2014 yılında bu karardan vazgeçerek kalıcı kış saatine (standart saat) dönmüştür. ABD'de ise bazı eyaletler kalıcı yaz saati için yasal girişimlerde bulunsa da, federal düzeyde henüz kesin bir sonuç alınamamıştır. Avrupa Birliği içinde de saat değişimlerinin kaldırılması gündemdedir; ancak üye ülkeler arasında hangi saat diliminde kalınacağı konusunda bir fikir birliği sağlanamamıştır. Türkiye örneği, bu küresel tartışmaların ortasında "erken bir deney" niteliği taşımaktadır. Uluslararası karşılaştırmalar, kalıcı saat uygulamasının başarılı olabilmesi için sadece enerji tasarrufunun değil, aynı zamanda toplum sağlığı, eğitim verimliliği ve uluslararası ticaret senkronizasyonunun da bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Jensen ve Martin (2017) tarafından yapılan bir araştırma, yaz saati uygulamalarının trafik kazaları ve iş kazaları üzerindeki etkilerini incelemiş ve bazı durumlarda kazalarda artış olduğunu tespit etmiştir [17]. Bu tür vaka analizleri, kalıcı yaz saati uygulamasının potansiyel risklerini ve sosyal maliyetlerini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Küresel ölçekte, zaman dilimi politikalarının belirlenmesinde, ekonomik faydaların yanı sıra halk sağlığı, güvenlik ve sosyal uyum gibi faktörlerin de eşit derecede önemli olduğu kabul edilmektedir.

3. SONUÇ VE STRATEJİK ÖNERİLER

Kalıcı yaz saati uygulaması, Türkiye için enerji tasarrufu iddialarıyla hayata geçirilmiş olsa da, sekiz yıllık uygulama süreci göstermiştir ki; bu kararın uluslararası işletmecilik, finans, lojistik ve toplum sağlığı üzerinde çok boyutlu etkileri bulunmaktadır. Uygulamanın yarattığı "zaman uyumsuzluğu maliyeti", bazı sektörlerde enerji tasarrufundan elde edilen kazancı gölgeleyebilmektedir. Geleceğe yönelik stratejik öneriler şu şekilde sıralanabilir.

- Uluslararası ticaret ve finans sektörleri için esnek çalışma saatleri teşvik edilerek, Avrupa ile olan zaman farkı yönetilmelidir.
- Teknoloji altyapısında UTC uyumlu global standartlar benimsenmeli ve sistem senkronizasyon maliyetleri minimize edilmelidir.
- Kış aylarında okul ve mesai başlangıç saatlerinin gün ışığına göre kaydırılması, toplum sağlığı ve güvenliği açısından değerlendirilmelidir.
- Bağımsız akademik kuruluşlar tarafından uygulamanın net ekonomik ve sosyal bilançosu periyodik olarak çıkarılmalı ve politika yapıcılarla paylaşılmalıdır.
- Gümrük ve sınır geçişlerinde dijitalleşme artırılarak, zaman farkından kaynaklanan beklemeler azaltılmalıdır.
- Avrupa Birliği ve diğer ticaret ortaklarıyla zaman dilimi politikaları konusunda diyalog ve işbirliği artırılmalıdır.
- Kalıcı yaz saati uygulamasının etkileri hakkında kamuoyu düzenli ve şeffaf bir şekilde bilgilendirilmelidir.

Bu önerilerin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin kalıcı yaz saati uygulamasından kaynaklanan olumsuz etkileri azaltmasına ve uluslararası işletmecilik faaliyetlerinde daha rekabetçi bir konuma gelmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Resmî Gazete. (2016). Yaz Saati Uygulaması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı.

[2] Eren, F., Borçlar Hukuku Genel Hükümler. Yetkin Yayınları.Ankara:2020.

[3] Prerau, D. (2009). Seize the daylight: The curious and contentious story of daylight saving time.

[4] Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu. (2017). E.2017/844, K.2017/1032.

[5] TBMM. (2017). 7061 sayılı Bazı Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

[6] Gözler, K., İdare Hukuku. Ekin Yayınları.Ankara:2019.

[7] Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2025). 2024 Enerjide Tasarruf Yılı Oldu.

[8] İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ). (2021). Sabit Saat Uygulaması Değerlendirme Raporu.

[9] EMO. (2021). Yaz Saati Uygulaması Değerlendirme Raporu.

[10] Roenneberg, T., et al. (2019). Daylight saving time and human health. Current Biology, 29(5), R171–R176.

[11] Akpınar, M. (2021). Uluslararası ticarette zaman dilimi etkisi: Türkiye üzerine bir analiz. İktisat ve Toplum Dergisi, 11(3), 45–62.

[12] Türkiye Bankalar Birliği (TBB). (2024). Uluslararası Mutabakat ve Zaman Dilimi Analizi.

[13] European Central Bank (ECB). (2020). Payment systems and time coordination report.

[14] OECD. (2022). Trade facilitation and border delays report.

[15] Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM). (2025). Sektörel Etki Analizleri ve Zaman Senkronizasyonu Raporu.

[16] TÜBİSAD. (2024). Dijital Hizmet İhracatı ve Operasyonel Verimlilik Raporu.

[17] Jensen, R., & Martin, A. (2017). Daylight saving time and accidents.

[18] UTİKAD. (2025). Uluslararası Lojistik ve Gümrük Süreçleri Analizi.

[19] U.S. Department of Labor. Wage and hour rulings related to daylight saving time.

[20] 4857 Sayılı İş Kanunu, Madde 22 ve 69.

[21] World Health Organization (WHO). (2023). Impact of time zone changes on public health.

[22] International Air Transport Association (IATA). (2024). Global Aviation Time Synchronization Standards.

[23] International Maritime Organization (IMO). (2023). Maritime Transport and Time Zones.

[24] European Parliament. (2018). Abolition of seasonal time changes.

[25] National Institute of Standards and Technology (NIST). (2022). Time and Frequency Standards.

[26] International Organization for Standardization (ISO). (2021). ISO 8601 Date and Time Format.

[27] World Federation of Exchanges (WFE). (2023). Global Market Hours and Trading Synchronicity.

[28] International Telecommunication Union (ITU). (2022). Time Synchronization in Telecommunication Networks.

[29] European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). (2023). Cybersecurity and Time Synchronization.

[30] United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (2024). Harmonization of Border Crossing Procedures.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ULUSLARARASI İŞLETMELERİN YEREL ULUSAL İŞLETMELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (TEMU ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kardelen Yudum ŞİMŞEK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,

kyudum@gmail.com - ORCID ID:0965-8912-7432-0090

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ali AKKAYA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/Fethiye İşletme Fakültesi,

maliakkaya@mu.edu.tr - ORCID ID:0000-0002-7754-671X

ÖZET

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte uluslararası işletmelerin ekonomik sistem içerisindeki rolü giderek artmış ve bu işletmelerin yerel piyasalar üzerindeki etkileri daha belirgin hale gelmektedir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, dijitalleşme ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin azalması, çok uluslu işletmelerin farklı ülke pazarlarına daha kolay erişim sağlamasına olanak tanımaktadır. Bu durum, yerel işletmeler açısından hem yeni fırsatlar hem de ciddi rekabet baskıları doğurmaktadır. Uluslararası işletmelerin yerel pazarlara giriş süreçleri yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda hukuki düzenlemeler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda dış ticaret mevzuatı, söz konusu etkileşimin temel belirleyicilerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu konudaki yasal düzenlemeler, dijitalleşen ticaret yapısında hem uluslararası hem de yerel işletmeler için önemli yükümlülükler getirmektedir. Uluslararası işletmelerin pazara giriş modelleri, doğrudan yatırım, şube açma veya yerel temsilci aracılığıyla faaliyet gösterme gibi farklı biçimlerde ortaya çıkmakta; bu durum yerel işletmelerin rekabet koşullarını doğrudan etkilemektedir. Son yıllarda özellikle Çin merkezli dijital platformların agresif büyüme stratejileri, yerel işletmeler açısından hem fırsatlar hem de ciddi tehditler doğurmaktadır. Bu bağlamda TEMU**,** düşük fiyat politikası, doğrudan üreticiden tüketiciye satış modeli ve yoğun dijital pazarlama stratejisi ile küresel pazarlarda hızlı bir yayılım göstermiştir. Bu çalışma, Temu örneği üzerinden uluslararası işletmelerin yerel işletmeler üzerindeki ekonomik, rekabetçi ve yapısal etkilerini analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İşletme, Ulusal İşletme, TEMU

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE IMPACT OF INTERNATIONAL COMPANIES ON LOCAL NATIONAL COMPANIES (THE TEMU CASE)

ABSTRACT

As globalization has accelerated, the role of international businesses within the economic system has grown steadily, and their impact on local markets has become increasingly pronounced. The liberalization of capital flows, digitalization, and the reduction of barriers to international trade have enabled multinational corporations to gain easier access to markets in different countries. This situation creates both new opportunities and significant competitive pressures for local businesses. The entry processes of international businesses into local markets are shaped not only by economic factors but also by legal regulations. In this context, foreign trade legislation emerges as one of the key determinants of this interaction. Legal regulations in this area impose significant obligations on both international and local businesses within the digitalizing trade structure. International businesses' market entry models take various forms, such as direct investment, opening branches, or operating through local representatives; this directly impacts the competitive conditions for local businesses. In recent years, the aggressive growth strategies of China-based digital platforms, in particular, have created both opportunities and serious threats for local businesses. In this context, TEMU has demonstrated rapid expansion in global markets through its low-price policy, direct-to-consumer sales model, and intensive digital marketing strategy.

Keywords: International Business, Domestic Business, TEMU

1.GİRİŞ

Küreselleşme süreci, ekonomik, teknolojik ve ticari alanlarda köklü dönüşümlere yol açarak işletmelerin faaliyet biçimlerini yeniden şekillendirmiştir. Özellikle sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, dijitalleşmenin hız kazanması ve uluslararası ticaretin önündeki engellerin azalması, uluslararası işletmelerin farklı ülke pazarlarına daha kolay ve hızlı bir şekilde giriş yapmasına olanak tanımıştır. Bu gelişmeler, yerel işletmeler açısından hem yeni iş fırsatları yaratmakta hem de rekabet koşullarını daha zorlu hale getirmektedir. Uluslararası işletmelerin pazara giriş süreçleri yalnızca ekonomik faktörlerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda hukuki düzenlemeler ve dış ticaret mevzuatı çerçevesinde şekillenmektedir. Doğrudan yabancı yatırım, şubeleşme veya yerel iş ortaklıkları gibi farklı giriş stratejileri, yerel piyasalardaki rekabet yapısını doğrudan etkilemektedir. Özellikle dijital platformlar üzerinden faaliyet gösteren küresel işletmeler, geleneksel ticaret yapısını dönüştürerek yerel işletmelerin rekabet gücünü yeniden tanımlamaktadır. Son yıllarda Çin merkezli dijital ticaret platformlarının hızlı yükselişi, bu dönüşümün en dikkat çekici örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu platformlardan biri olan TEMU, düşük fiyat politikası, doğrudan üreticiden tüketiciye satış modeli ve yoğun dijital pazarlama stratejileri ile kısa sürede geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşmıştır. Bu bağlamda çalışma, uluslararası işletmelerin yerel işletmeler üzerindeki etkilerini incelemekte ve TEMU örneği üzerinden söz konusu etkileri ekonomik, rekabetçi ve yapısal boyutlarıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.ULUSLARARASI İŞLETME- ULUSAL İŞLETME ETKİLEŞİMİ HUKUKİ BOYUT

Günümüzde internetle birlikte küreselleşmenin hız kazanması, dijitalleşmenin ekonomik yapılara entegre edilmesi ve veri temelli iş modellerinin yaygın olmasıyla birlikte ticaret kavramı geleneksel olmaktan çıkmış ve yeni platformlara taşınmıştır. Geleneksel ticaret anlayışı; Geleneksel ticaret fiziksel mağazalarda gerçekleştirilir ve müşteriler satış alanlarında yüz yüze alışveriş yaparak satın almak istediği ürünü alır. Gelenekse ticaret yapanlar için kira, personel ve depolama maliyetleri daha yüksektir. Mağazalar için fiziksel güvenlik maliyetleri e-ticarete göre daha fazladır. Günümüzde ise ticaret dijital platformlara taşınmış ve bu sayede sınır ötesi, algoritmik destekli ve veri odaklı bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşüm sadece ticari faaliyetleri dönüştürmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda hukuki düzenlemelerin yeniden yapılanmasına ve incelenmesine sebep olmuştur.

Çin merkezli e-ticaret platformlarının küresel pazarlara hızlı ve agresif girişleri yerel pazara zara vermeye başlamıştır. Bu durumun en somut örneklerinden birisi de TEMU' dur. TEMU; düşük fiyat stratejisi, üreticiden tüketiciye doğrudan satış modeli, veri ve algoritmik temelli satış teknikleri sayesinde küresel pazarlara kolay ve etkili bir şekilde girmiştir. Bu stratejiler tüketici davranışlarını değiştirmekle kalmamış aynı zamanda yerel işletmelerin rekabet koşullarını da zorlaştırmıştır. Türkiye için bu durumu incelediğimizde, bu platformlar tüketiciye fiyat avantajı, ürün çeşitliği, zaman tasarrufu sağlarken; yerel işletmelerde ise artan maaliyetler, vergi yükümlülüğünün artması ve düzenleyici yükümlülüklerin artması sebebiyle dezavantajlı konuma düşmüşlerdir. Bu durum piyasa dengesini bozmuş, rekabetin adaletli bir şekilde gerçekleşmesine engel olmuştur. Bu çerçevede Türkiye'de ticaret hukukunun temel dayanaklarının, dijitalleşen ticaret yapısına uygun şekilde yeniden ele alınması gerekmektedir.

Aşağıda, bu dönüşüm sürecinde öne çıkan temel düzenlemeler ve TEMU örneği üzerinden ortaya çıkan uygulama sorunları detaylı biçimde incelenmektedir.

2.1.Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, Türkiye'de elektronik ticaret faaliyetlerini düzenleyen temel mevzuat niteliğindedir. Kanunun temel amacı, elektronik ortamda gerçekleştirilen ticari işlemlerin güvenli, şeffaf ve denetlenebilir bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Bu kapsamda hizmet sağlayıcılar ve aracı hizmet sağlayıcılar için çeşitli yükümlülükler öngörülmüştür. Kanun çerçevesinde hizmet sağlayıcı; elektronik ticaret faaliyetinde bulunan gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlanırken, aracı hizmet sağlayıcı ise başkalarına ait ekonomik ve ticari faaliyetlerin yapılmasına elektronik ortam sağlayan kişi veya kuruluşları ifade etmektedir.

Ancak kanunun hazırlanış dönemindeki ticaret modeli ile günümüzdeki platform ekonomisi arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kanun, büyük ölçüde yerel işletmelerin faaliyetlerini düzenlemeye yönelik olarak tasarlanmış fakat sınır ötesi dijital platformların yarattığı karmaşık yapıyı tam anlamıyla kapsayamamıştır. Temu örneği bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Platform, Türkiye'de yerleşik bir tüzel kişiliğe sahip olmadan faaliyet gösterebilmekte ve ürünleri üreticiden tüketiciye doğrudan ulaştırabilmektedir. Bu model, tedarik zincirini sağlayan aracıların ortadan kalkmasına yol açmakta ve kanunda öngörülen yükümlülüklerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Özellikle bilgilendirme yükümlülüğü kapsamında tüketicinin satıcıya ilişkin açık, doğru ve eksiksiz bilgiye erişebilmesi gerekmektedir. Ancak Temu platformunda yer alan satıcıların çoğunlukla anonim ya da sınırlı bilgi ile temsil edilmesi, bu yükümlülüğün fiilen yerine getirilmesini engellemektedir. Bu durum, tüketicinin doğru karar verme hakkını ve hukuki şeffaflığı azaltmaktadır.

Bunun yanı sıra sözleşme ilişkilerinin kurulması sürecinde tarafların açıkça belirlenmesi gerekmektedir. Fakat Temu üzerinden gerçekleştirilen işlemlerde tüketici çoğu zaman sözleşmenin hangi tarafla kurulduğunu net olarak tespit edememektedir. Platform mu, satıcı mı yoksa lojistik sağlayıcı mı sorumludur sorusu, uygulamada ciddi belirsizlikler doğurmaktadır. Bu belirsizlik, özellikle uyuşmazlık durumlarında yetkili mahkemenin belirlenmesini ve sorumluluğun tespitini güçleştirmektedir. Elektronik ticari iletilere ilişkin düzenlemeler de benzer şekilde sorunlu bir uygulama alanı yaratmaktadır. Türkiye'de yerel işletmeler açısından ticari elektronik iletiler sıkı kurallara bağlanmışken, yurtdışı merkezli platformların bu yükümlülüklerden dolaylı biçimde kaçınabilmesi, rekabet eşitsizliğini artırmaktadır. Bu durum, hukuki düzenlemelerin yerel işletmeler üzerinde daha ağır bir yük oluşturmuştur.

Bununla birlikte dijital platformların, algoritmalar ve veri analitiği üzerinden gerçekleştirilen yönlendirmeler, klasik reklam ve pazarlama anlayışının ötesine geçmektedir. Bu durum, kanunun mevcut haliyle bu yeni nesil ticari uygulamaları düzenlemekte yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak; 6563 sayılı Kanun teorik olarak yerel işletmeler üzerinde kapsamlı bir düzenleme sunarken, uluslararası dijital platformlar için etkinliğinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu nedenle kanunun günümüzdeki dijital ticareti de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

2.2.Kişisel Verilerin Korunması Kanunun İncelenmesi

6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, kişisel verilerin sınırsız biçimde ve gelişigüzel toplanmasının, yetkisiz kişilerin erişimine açılmasının, açıklanması veya amaç dışı ya da kötüye kullanımı sonucu kişilik haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Kişisel verilerin hangi kurallara tabi olarak, hangi şartlarda işlenebileceği hususunu kontrol altına alma amacını güden 6698 sayılı Kanun, kişisel verilerin işlenmesine ilişkin denetim mekanizmaları getirerek bu verilerin hukuka aykırı olarak işlenmesini engellemeyi amaçlamaktadır.

Günümüzde veri, yalnızca teknik bir unsur değil; aynı zamanda ekonomik, stratejik ve rekabetçi bir güç unsuru haline gelmiştir. E-ticaret platformları, kullanıcı davranışlarını analiz ederek kişiselleştirilmiş öneriler sunmakta, fiyatlandırma stratejilerini optimize etmekte ve pazarlama faaliyetlerini veri üzerinden şekillendirmektedir. Bu durum, veri koruma hukukunu yalnızca bireysel hakların korunması açısından değil, aynı zamanda piyasa dengesi açısından da önemli hale gelmektedir.

Temu'nun iş faaliyetleri incelendiğinde, yoğun veri işleme faaliyetlerine dayanmaktadır. Kullanıcıların gezinme alışkanlıkları, satın alma tercihleri, arama geçmişleri ve etkileşimleri detaylı biçimde analiz edilmekte ve bu veriler üzerinden algoritmik karar mekanizmaları oluşturulmaktadır. Bu süreç, platforma önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Kanunun teorik kısmına göre kişisel verilerin yurtdışına aktarılması belirli şartlara bağlanmış olup, açık

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

rıza ve yeterli koruma düzeyi gibi kriterlerin sağlanması gerekmektedir. Ancak uygulamaya baktığımızda kullanıcıların bu süreçlere ilişkin yeterli farkındalığa sahip olmadığı görülmektedir. Çoğu kullanıcı, veri işleme süreçlerine ilişkin açık rıza metinlerini uzun ve karmaşık olmalarından dolayı okumadan kabul etmekte; bu durum rızanın "bilinçli" olup olmadığı konusunda ciddi soru işaretleri yaratmaktadır.

Sonuç olarak; kişisel verilerin onaylanmasında açık rıza metinlerinin tüketicinin anlayabileceği şekilde hazırlanması, bilgi aktarımının eksiksiz yapılması, veri işlemeyi belirli koşullar çerçevesinde yapılabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

2.3.Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun İncelenmesi

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı, tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemektir. Ancak bu düzenlemelerin büyük ölçüde ulusal sınırlar içinde faaliyet gösteren işletmeler esas alınarak oluşturulduğu görülmektedir.

Temu gibi sınır ötesi e-ticaret platformları üzerinden gerçekleştirilen işlemler, bu kanunun uygulanabilirliği açısından ciddi zorluklar doğurmaktadır. Özellikle mesafeli satış sözleşmeleri kapsamında değerlendirilen bu işlemlerde, tüketicinin sahip olduğu hakların teorik olarak güçlü olmasına rağmen uygulamada çeşitli engellerle karşılaştığı görülmektedir. Mesafeli sözleşmelerde tüketiciye tanınan en önemli haklardan biri cayma hakkıdır. Kanun uyarınca tüketici, herhangi bir gerekçe göstermeksizin ve cezai şart ödemeksizin belirli bir süre içinde sözleşmeden dönebilme hakkına sahiptir. Ancak Temu üzerinden yapılan alışverişlerde ürünlerin yurtdışından gönderilmesi, iade sürecini hem maliyetli hem de uzun hale getirmektedir. Tüketici çoğu zaman iade kargo ücretini karşılamak zorunda kalmakta ve bu durum cayma hakkının fiilen kullanılmasını zorlaştırmaktadır.

Bunun yanı sıra ayıplı mal hükümleri açısından da önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kanuna göre ayıplı mal durumunda satıcı; onarım, değiştirme, bedel indirimi veya sözleşmeden dönme gibi seçenekler sunmakla yükümlüdür. Ancak satıcının yurtdışında bulunması, bu hakların kullanılmasını pratikte zorlaştırmaktadır. Hukuki başvuru yolları teorik olarak mevcut olsa da, sınır ötesi uyuşmazlıkların çözümü zaman, maliyet ve yetki sorunları nedeniyle etkinliğini kaybetmektedir. Temu'nun uygulamada sıklıkla tercih ettiği "kısmi geri ödeme" modeli, klasik tüketici hukuku anlayışından farklı bir pratik ortaya koymaktadır. Platform, iade sürecine girmek yerine tüketiciye belirli bir miktar geri ödeme yaparak sorunu çözmeye çalışmaktadır. Bu durum tüketicinin tam anlamıyla korunup korunamadığı konusunda tartışmalara sebep olmaktadır.

Sonuç olarak; 6502 sayılı Kanun'un teorik olarak güçlü bir koruma mekanizması sunduğu, ancak sınır ötesi e-ticaret modelleri karşısında uygulamada zayıfladığı görülmektedir. Bu nedenle tüketici hukukunun, dijital platformların yarattığı yeni ticaret dinamiklerine uygun şekilde yeniden ele alınması gerekmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.4.Şirketler ve Ticaret Hukuku Perspektifi

Uluslararası e-ticaret platformlarının yükselişi, şirketler hukuku ve ticaret hukuku açısından köklü bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Geleneksel ticaret yapılarında şirketler, belirli bir coğrafi alanda faaliyet gösteren, fiziksel varlığa sahip ve klasik üretim-tüketim ilişkisine dayanan organizasyonlar olarak tanımlanırken; günümüzde platform ekonomisi, bu anlayışı önemli ölçüde dönüştürmüştür. Özellikle dijital platform ekonomisinin yükselişiyle birlikte klasik rekabet anlayışının ötesine geçmiş ve hukuki boyutları daha görünür hale gelmiştir. Bu dönüşümün somut örneklerinden biri olan Temu, hem fiyatlandırma stratejileri hem de teknolojik altyapısı üzerinden yerel piyasalar üzerinde güçlü etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, özellikle haksız rekabet hükümleri ile teknolojik transfer ve lisans sözleşmeleri açısından incelendiğinde daha net anlaşılmaktadır.

2.4.1.Haksız Rekabet Hükümleri Açısından

Haksız rekabet, ticari hayatta dürüstlük kuralına aykırı davranışlarla rakiplerin zarar görmesine veya piyasadaki rekabet dengesinin bozulmasına yol açan uygulamaları ifade eder. Türkiye'de bu konu, Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde düzenlenmiş olup, özellikle yanıltıcı ticari uygulamalar, damping benzeri fiyat politikaları ve tüketiciyi aldatıcı davranışlar haksız rekabet kapsamında değerlendirilmektedir.

Temu'nun iş modeli incelendiğinde, en dikkat çekici unsur agresif fiyatlandırma politikasıdır. Platform, üreticiye doğrudan erişim, düşük operasyonel maliyetler ve ölçek ekonomisi sayesinde ürünleri yerel piyasanın oldukça altında fiyatlarla sunabilmektedir. Bu durum ilk bakışta rekabetin doğal bir sonucu gibi görünse de, yerel işletmeler açısından sürdürülemez bir rekabet ortamı yaratabilmektedir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler, maliyet yapıları gereği bu fiyat seviyelerine inememekte ve pazar payı kaybı yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, platform ekonomisinin doğası gereği Temu'nun algoritmik yönlendirme gücü de rekabeti etkileyen önemli bir unsurdur. Hangi ürünlerin öne çıkarılacağı, hangi satıcıların görünür olacağı gibi kararlar platform tarafından belirlenmektedir. Bu durum, piyasada şeffaf olmayan bir rekabet ortamı oluşturabilir ve eşit koşullarda rekabet ilkesini zedeleyebilir.

Ayrıca sınır ötesi satış modeli nedeniyle, Temu üzerinden satılan ürünlerin vergi, gümrük ve teknik düzenleme yükümlülüklerinden kısmen daha az etkilenmesi, yerel işletmeler açısından dolaylı bir haksız rekabet unsuru oluşturabilir. Yerel firmaların daha sıkı denetime tabi olması, rekabet dengesini bozabilecek bir farklılık yaratmaktadır. Bu çerçevede, Temu gibi platformların faaliyetleri doğrudan klasik haksız rekabet tanımına girmese bile, "rekabet eşitsizliği" yaratan yapısal unsurlar barındırdığı söylenebilir. Bu durum, mevcut hukuki düzenlemelerin dijital platformlara uyarlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2.4.2.Teknolojik Transfer ve Lisans Sözleşmeleri Açısından

Uluslararası işletmelerin yerel piyasalar üzerindeki etkisinin bir diğer önemli boyutu ise teknolojik transfer ve lisans ilişkileridir. Temu gibi dijital platformlar, yalnızca bir satış kanalı değil, aynı zamanda gelişmiş bir teknoloji altyapısı sunmaktadır. Temu'nun sahip olduğu veri analitiği sistemleri, yapay zekâ destekli öneri algoritmaları ve dinamik fiyatlandırma mekanizmaları, platforma dahil olan satıcılar için dolaylı bir teknolojik transfer anlamına gelir. Yerel işletmeler, bu platform üzerinden faaliyet gösterdiklerinde, aslında kendi başlarına

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

geliştiremeyecekleri bir teknolojiye erişim sağlamaktadır. Bu durum, özellikle dijitalleşme sürecinde geri kalmış işletmeler için önemli bir fırsat sunar.

Ancak bu teknolojiye erişim, bağımsız bir sahiplik ilişkisi doğurmaz. Aksine, platforma bağımlılığı artıran bir yapı oluşturur. Yerel işletmeler, Temu'nun altyapısını kullanırken belirli kullanım şartlarını kabul eder ve bu durum örtülü bir lisans ilişkisi yaratır. Bu lisans, klasik anlamda bir yazılım lisansından farklı olarak platform kullanımına dayalıdır ve genellikle tek taraflı sözleşmelerle düzenlenir. Bu noktada iki temel etki ortaya çıkar. Birincisi, yerel işletmelerin rekabet gücünün artmasıdır. Platform sayesinde daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşabilir, veri odaklı satış stratejileri geliştirebilir ve uluslararası pazarlara açılabilirler. İkincisi ise uzun vadeli bağımlılık riskidir. Teknolojinin mülkiyeti platformda kaldığı için, yerel işletmeler kendi teknolojik kapasitelerini geliştirmekte geri kalabilir ve platformdan ayrıldıklarında rekabet avantajlarını kaybedebilirler. Ayrıca lisans sözleşmelerinin genellikle standart ve müzakereye kapalı olması, yerel işletmelerin hukuki açıdan zayıf bir konumda kalmasına neden olabilir. Veri kullanımı, komisyon oranları ve platform kurallarındaki değişiklikler, işletmeler üzerinde doğrudan etki yaratırken bu konularda sınırlı söz hakkı bulunur.

Sonuç olarak; Temu örneği, uluslararası işletmelerin yerel işletmeler üzerindeki etkisinin yalnızca fiyat rekabetiyle sınırlı olmadığını; aynı zamanda teknolojik, hukuki ve yapısal boyutlar içerdiğini açıkça göstermektedir. Haksız rekabet hükümleri açısından bakıldığında, platform ekonomisinin yarattığı eşitsizlikler mevcut düzenlemelerin sınırlarını zorlamaktadır. Teknolojik transfer ve lisans ilişkileri açısından ise kısa vadeli fırsatlar ile uzun vadeli bağımlılık riskleri bir arada bulunmaktadır. Bu nedenle, yerel işletmelerin sürdürülebilir rekabet gücü kazanabilmesi için yalnızca fiyat odaklı değil, teknoloji geliştirme, marka oluşturma ve müşteri deneyimi gibi alanlara yönelmesi gerekmektedir. Aynı zamanda düzenleyici otoritelerin de dijital platformlara özgü yeni hukuki çerçeveler geliştirmesi, adil ve dengeli bir piyasa yapısının sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

2.5. Pazara Giriş Modelleri ve Temsil Zorunluluğu

Uluslararası e-ticaret platformlarının pazara giriş stratejileri, hukuki ve ekonomik açıdan büyük önem taşımaktadır. Temu örneğinde görüldüğü üzere, platformun Türkiye'de fiziksel bir varlık oluşturmadan faaliyet göstermesi, klasik ticari yükümlülüklerin büyük ölçüde dışında kalmasını sağlamaktadır.

2.5.1.Doğrudan Yatırım Doğrudan yatırım modeli,

Yabancı bir işletmenin hedef ülkede fiziki varlık kurması, şirket açması veya üretim/dağıtım faaliyetlerini yerel düzeyde gerçekleştirmesi anlamına gelir. Bu modelde uluslararası işletme, pazara daha kalıcı ve güçlü bir giriş yapar. Temu özelinde değerlendirildiğinde, platformun Türkiye'de klasik anlamda bir doğrudan yatırım modeliyle hareket etmediği görülmektedir. Yani Temu, Türkiye'de fabrika, depo ağı ya da bağımsız bir tüzel kişilik kurarak faaliyet göstermemektedir (en azından başlangıç aşamasında). Bu durum, yerel işletmeler açısından iki farklı etki doğurmaktadır.

Birincisi, doğrudan yatırımın olmaması yerel istihdam ve yerel üretim katkısını sınırlamaktadır. Yerel işletmeler, yabancı yatırımcıyla iş birliği yaparak büyüme fırsatı elde edemezken, aynı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

zamanda güçlü bir rakiple karşı karşıya kalmaktadır. İkincisi ise Temu'nun maliyet avantajı elde etmesidir. Fiziki yatırım yapmayan bir platform, kira, vergi, işçilik gibi maliyetlerden kaçınarak ürünlerini çok daha düşük fiyatlarla sunabilmektedir. Bu da yerel işletmeler üzerinde ciddi bir fiyat baskısı yaratmaktadır. Dolayısıyla doğrudan yatırım yapılmaması, kısa vadede platforma esneklik sağlarken, uzun vadede yerel ekonomi açısından sınırlı katkı ve yoğun rekabet baskısı anlamına gelmektedir.

2.5.2.Sınır Ötesi Satış Sınır Ötesi Satış Modeli

Uluslararası işletmelerin herhangi bir ülkede fiziki varlık bulundurmadan, doğrudan başka bir ülkedeki tüketicilere satış yapmasını ifade eder. Temu'nun temel iş modeli de büyük ölçüde bu modele dayanmaktadır. Bu modelin en önemli özelliği, ticaretin dijital platformlar üzerinden gerçekleşmesi ve ürünlerin doğrudan yurtdışından tüketiciye gönderilmesidir. Temu, Çin merkezli üreticiler ile Türkiye'deki tüketicileri doğrudan buluşturarak aracıları ortadan kaldırmakta ve bu sayede maliyet avantajı sağlamaktadır.

Yerel işletmeler açısından bu durum oldukça kritik sonuçlar doğurur. Öncelikle fiyat rekabeti ciddi şekilde artar. Yerel üretici veya satıcılar; gümrük, vergi, kira ve işletme maliyetleri nedeniyle aynı fiyat seviyesine inmekte zorlanır. Bu da özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin pazar payı kaybetmesine neden olabilir. Diğer yandan sınır ötesi satış modeli, tüketiciler için daha fazla ürün çeşitliliği ve daha düşük fiyat anlamına gelir. Bu durum, tüketici refahını artırırken yerel işletmelerin rekabet stratejilerini yeniden gözden geçirmesine yol açar. Artık yalnızca fiyatla rekabet etmek yerine marka değeri, hızlı teslimat, satış sonrası hizmet ve güven unsurları daha önemli hale gelir.

Ancak bu modelin hukuki boyutu da önemlidir. Ürün güvenliği, iade süreçleri, garanti hakları ve tüketici korunması gibi konularda sınır ötesi satışlar gri alanlar oluşturabilmektedir. Bu da yerel işletmelerin daha sıkı düzenlemelere tabi olması nedeniyle rekabet eşitsizliği tartışmalarını gündeme getirir.

2.5.3.Yerel Temsilci Atama Zorunluluğu

Yabancı işletmelerin bir ülkede faaliyet gösterebilmesi için o ülkede bir muhatap bulundurmasını ifade eder. Bu temsilci; hukuki süreçler, tüketici şikayetleri, vergi yükümlülükleri ve idari işlemler açısından sorumluluk üstlenir. Temu gibi sınır ötesi satış yapan platformlar açısından bu zorunluluk oldukça kritik bir düzenleme aracıdır. Türkiye'de özellikle e-ticaret ve dijital platformlara yönelik düzenlemelerde, yabancı şirketlerin yerel bir temsilci bulundurması yönünde eğilim giderek artmaktadır. Bu durumun temel amacı, denetim mekanizmalarını güçlendirmek ve tüketici haklarını daha etkin korumaktır.

Yerel işletmeler açısından temsilci zorunluluğu, rekabet eşitliğini sağlamaya yönelik önemli bir adımdır. Çünkü yerel firmalar zaten vergi, denetim ve hukuki sorumluluklara tabiyken, yabancı platformların bu yükümlülüklerden kaçınması haksız rekabet yaratabilmektedir. Temsilci atanmasıyla birlikte, Temu gibi platformların da belirli yükümlülüklere tabi olması sağlanabilir. Ancak bu zorunluluğun uygulanması bazı sonuçlar doğurur. Öncelikle platformun maliyetleri artabilir ve bu durum fiyatlara yansıyabilir. Ayrıca temsilci üzerinden yürütülen faaliyetler, platformun operasyonel esnekliğini azaltabilir. Buna rağmen, uzun vadede bu düzenlemeler piyasa dengesi ve hukuki güvenlik açısından olumlu katkı sağlar.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Sonuç olarak; uluslararası platformların pazara giriş biçimi yalnızca ekonomik bir tercih değil, aynı zamanda hukuki ve rekabetçi sonuçlar doğuran stratejik bir unsurdur. Yerel işletmelerin bu yeni düzende ayakta kalabilmesi için dijitalleşmeye uyum sağlaması, farklılaşma stratejileri geliştirmesi ve devletin düzenleyici politikalarının etkin şekilde uygulanması kritik önem taşımaktadır.

2.6.Gümrük ve Vergi Rejimi

Türkiye'nin gümrük ve vergi politikaları, sınır ötesi e-ticaret faaliyetleri açısından önemli etkiler yaratmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği ile gümrük birliği kapsamında yürütülen ticaret politikaları, üçüncü ülkelerden gelen ürünler açısından farklı bir yapı ortaya koymaktadır.

2.6.1.Gümrük Birliği ve Üçüncü Ülkeler

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yürürlükte olan Gümrük Birliği, sanayi ürünlerinde gümrük vergilerinin kaldırılmasını ve ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasını öngörmektedir. Bu sistem, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ticareti kolaylaştırırken, AB dışındaki ülkeler (üçüncü ülkeler) için farklı bir rejim uygulanmasına neden olur. Temu gibi Çin merkezli platformlar, bu noktada "üçüncü ülke" statüsünde değerlendirilmektedir. Yani bu platform üzerinden Türkiye'ye gelen ürünler, AB içi ticarette olduğu gibi serbest dolaşıma tabi değildir ve normal şartlarda gümrük vergisi ve diğer mali yükümlülüklere tabidir. Ancak burada önemli bir kırılma noktası vardır: Temu'nun iş modeli, büyük ölçekli toplu ithalat yerine küçük değerli bireysel gönderilere dayanmaktadır. Ürünler genellikle doğrudan tüketiciye gönderildiği için klasik ithalat süreçlerinden farklı bir akış oluşur. Bu durum, gümrük denetimlerinin etkinliğini azaltabilir ve bazı ürünlerin daha düşük maliyetlerle piyasaya girmesine olanak tanıyabilir.

Yerel işletmeler açısından bu durum, ciddi bir rekabet sorunu yaratmaktadır. Çünkü Türkiye'de faaliyet gösteren firmalar, ürün ithal ederken gümrük vergileri, ithalat prosedürleri ve çeşitli teknik düzenlemelere tam olarak uymak zorundadır. Buna karşılık sınır ötesi e-ticaret yoluyla gelen ürünlerin aynı düzeyde denetime tabi olmaması, maliyet avantajı yaratır ve rekabet eşitsizliğine yol açar. Dolayısıyla Gümrük Birliği sistemi, AB ile ticarette avantaj sağlarken; Temu gibi üçüncü ülke merkezli platformlar karşısında mevcut yapının güncellenmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır. Özellikle e-ticaretin yarattığı yeni ticaret biçimlerine uygun denetim mekanizmalarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

2.6.2. 30 Avro Eşiği

Düşük değerli gönderiler için uygulanan 30 Avro eşiği, e-ticaretin yaygınlaşmasıyla birlikte en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Bu eşik, belirli bir değerin altındaki ürünlerin daha basit bir gümrük prosedürüne tabi tutulmasını ifade eder. Amaç, küçük çaplı bireysel alışverişleri kolaylaştırmak ve bürokratik yükü azaltmaktır. Temu'nun iş modeli tam olarak bu sistem üzerine kuruludur. Platformda satılan ürünlerin büyük çoğunluğu düşük fiyatlıdır ve genellikle bu eşik altında kalacak şekilde fiyatlandırılır. Bu sayede ürünler, daha düşük vergi yükü ve daha hızlı gümrük işlemleriyle Türkiye'ye giriş yapabilir.

Bu durum tüketiciler açısından avantajlıdır; çünkü daha uygun fiyatlarla ürünlere erişim sağlanır. Ancak yerel işletmeler açısından bakıldığında ciddi bir rekabet dezavantajı ortaya çıkar. Yerel firmalar, aynı ürünleri satarken KDV, gümrük vergisi (ithalatta) ve diğer

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

maliyetleri fiyatlarına yansıtmak zorundayken; sınır ötesi düşük değerli gönderiler bu yüklerden kısmen kaçınabilmektedir. Bu durum, özellikle küçük işletmeler için sürdürülemez bir rekabet ortamı yaratabilir. Aynı ürünü daha yüksek maliyetle sunmak zorunda kalan yerel satıcılar, fiyat odaklı rekabette geri düşer. Bu da piyasada yerli işletmelerin pay kaybetmesine neden olabilir. Son yıllarda bu eşik değerinin düşürülmesi veya tamamen kaldırılması yönünde çeşitli düzenleme tartışmaları yapılmaktadır. Amaç, hem vergi kaybını önlemek hem de yerel işletmeler ile sınır ötesi satıcılar arasında daha adil bir rekabet ortamı oluşturmaktır.

Sonuç olarak; Gümrük Birliği ve 30 Avro eşiği birlikte değerlendirildiğinde, Temu gibi uluslararası platformların mevcut ticaret ve gümrük sistemlerindeki boşluklardan faydalanarak önemli bir rekabet avantajı elde ettiği görülmektedir. Üçüncü ülke statüsüne rağmen, sınır ötesi e-ticaret modeli sayesinde geleneksel ithalat yükümlülüklerinin bir kısmı fiilen aşılabilmektedir.

Bu durum, tüketici refahını artırırken yerel işletmeler açısından ciddi bir baskı yaratmaktadır. Dolayısıyla çözüm, bu tür platformları tamamen sınırlamak değil; aksine mevcut düzenlemeleri dijital ticaret gerçeklerine uygun şekilde güncelleyerek dengeyi sağlamaktır. Gümrük politikaları ve düşük değerli gönderi eşikleri, artık yalnızca ticaretin teknik unsurları değil; aynı zamanda rekabet hukukunun ve ekonomik sürdürülebilirliğin temel belirleyicileri haline gelmiştir. Bu nedenle hem ulusal hem de uluslararası düzeyde daha bütüncül ve güncel düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

2.7.Ürün Güvenliği ve Teknik Düzenlemeler

2.7.1.CE İşareti ve Uygunluk Belgeleri CE işareti,

Bir ürünün European Union teknik mevzuatına uygun olduğunu ve güvenlik, sağlık ile çevre koruma standartlarını karşıladığını gösterir. Türkiye'de de bu sistem büyük ölçüde uygulanmakta ve birçok ürün grubu için piyasaya arz öncesinde uygunluk değerlendirmesi zorunlu tutulmaktadır. Yerel işletmeler, ürünlerini satışa sunmadan önce bu belgeleri almak, test süreçlerinden geçmek ve denetimlere tabi olmak zorundadır. Bu durum maliyet ve zaman açısından bir yük oluşturmakla birlikte, tüketici güvenliğini garanti altına alır.

Temu gibi platformlar üzerinden yapılan sınır ötesi satışlarda ise bu denetim mekanizması her zaman aynı etkinlikte işlemeyebilir. Ürünler doğrudan yurtdışından tüketiciye ulaştığı için, CE işareti taşıyıp taşımadığı veya gerçekten uygun olup olmadığı her zaman sistematik olarak kontrol edilemeyebilir. Bu durum iki önemli sonuç doğurur:

- Tüketici açısından potansiyel güvenlik riskleri oluşabilir.
- Yerel işletmeler, daha sıkı kurallara tabi oldukları için rekabet dezavantajı yaşayabilir.

Bu nedenle CE işareti, yalnızca teknik bir zorunluluk değil; aynı zamanda adil rekabetin sağlanması açısından kritik bir araçtır. Sınır ötesi e-ticaretin artmasıyla birlikte, bu standartların platformlar üzerinden satılan ürünlere de etkin şekilde uygulanması zorunlu hale gelmiştir.

2.7.2.İfa Hizmet Sağlayıcıları

Ürünlerin depolanması, paketlenmesi, taşınması ve iade süreçlerini yöneten lojistik aktörlerdir. E-ticaret sisteminde ürünün tüketiciye ulaşmasında kritik bir rol oynarlar. Temu modelinde ürünler çoğunlukla doğrudan yurtdışından gönderildiği için, yerel ifa

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

hizmet sağlayıcılarının rolü başlangıçta sınırlıdır. Ancak platformların zamanla yerel depo ve dağıtım ağları kurması halinde bu aktörler sistemin önemli bir parçası haline gelir. Ürün güvenliği açısından temel mesele, bu sağlayıcıların sorumluluk kapsamıdır. Her ne kadar üretici veya ithalatçı olmasalar da, ürünün piyasaya sunulma sürecine dahil oldukları için belirli yükümlülükler üstlenmeleri gerekebilir. Özellikle güvensiz veya standart dışı ürünlerin dolaşıma girmesi durumunda, ifa hizmet sağlayıcılarının da denetim zincirine dahil edilmesi önem taşır.

Yerel işletmeler açısından bu durum, rekabet eşitliğinin sağlanmasına katkı sunar. Çünkü ürünün yalnızca satıcısı değil, dağıtım sürecine katılan tüm aktörlerin sorumluluk taşıması, denetimsiz ürün girişini azaltır ve piyasa güvenliğini artırır. Sonuç olarak; ürün güvenliği ve teknik düzenlemeler açısından bakıldığında, Temu gibi platformlar mevcut sistemde bazı denetim boşluklarını görünür hale getirmektedir. CE işareti ve uygunluk belgeleri, tüketici güvenliği için vazgeçilmezdir; ancak bu standartların sınır ötesi satışlarda da etkin şekilde uygulanması gerekir. İfa hizmet sağlayıcılarının sisteme dahil edilmesi ise bu denetimin tamamlayıcı unsurudur. Teknik düzenlemelerin tüm piyasa aktörlerine eşit şekilde uygulanması hem tüketici korunması hem de yerel işletmelerin adil rekabet koşullarında faaliyet gösterebilmesi açısından zorunludur.

2.8.Rekabet Hukuku ve Teknik Düzenlemeler

2.8.1.Yıkıcı Fiyatlandırma

Yıkıcı fiyatlandırma, bir işletmenin rakiplerini piyasadan çıkarmak amacıyla maliyetinin altında veya sürdürülemez derecede düşük fiyatlarla satış yapmasıdır. Amaç kısa vadede zarar edilse bile uzun vadede pazarı ele geçirerek kâr elde etmektir. Temu'nun düşük fiyat stratejisi, doğrudan bu kavramla ilişkilendirilmektedir. Platform; üreticiye doğrudan erişim, ölçek ekonomisi ve düşük operasyonel maliyetler sayesinde ürünleri yerel piyasanın çok altında fiyatlarla sunabilmektedir. Bu durum tüketiciler için avantaj sağlasa da, yerel işletmeler açısından ciddi bir tehdit oluşturur.

Eğer bu fiyatlandırma, rakipleri piyasadan dışlamak ve sonrasında fiyatları yükseltmek amacı taşıyorsa, rekabet hukuku açısından sorunlu hale gelebilir. Ancak uygulamada bunu ispatlamak oldukça zordur. Bu nedenle Temu örneği, klasik yıkıcı fiyatlandırma ile "agresif ama hukuken gri alanda kalan fiyat rekabeti" arasında bir yerde değerlendirilmektedir.

2.8.2. Hakim Durumun Kötüye Kullanılması

Hakim durum, bir işletmenin piyasada rakiplerinden bağımsız hareket edebilecek güçte olmasıdır. Bu gücün kötüye kullanılması ise rekabeti sınırlayan davranışları ifade eder. Temu gibi platformlar, özellikle büyüdükçe veri, algoritma ve kullanıcı trafiği açısından ciddi bir güç elde eder. Bu güç;

- Hangi ürünlerin öne çıkarılacağını belirleme,
- Satıcılar arasında görünürlük farkı yaratma,
- Fiyat ve kampanya dinamiklerini kontrol etme,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

gibi alanlarda kendini gösterir. Eğer platform bu gücünü kendi çıkarı doğrultusunda kullanarak bazı satıcıları avantajlı, bazılarını dezavantajlı hale getiriyorsa, bu durum "hakim durumun kötüye kullanılması" kapsamında değerlendirilebilir. Özellikle platformun aynı zamanda satıcı gibi davranması (kendi ürünlerini öne çıkarması gibi) rekabet hukuku açısından riskli bir alan oluşturur.

2.8.3.E-Ticaret Lisans Ücretleri

Sundukları altyapı karşılığında satıcılardan çeşitli ücretler talep eder. Bunlar komisyonlar, listeleme ücretleri veya reklam giderleri şeklinde olabilir. Temu modelinde bu ücretler, doğrudan "lisans ücreti" olarak adlandırılmasa da, platform kullanımına bağlı bir ekonomik yükümlülük yaratır. Bu durum, aslında bir tür dolaylı lisans ilişkisi doğurur. Satıcılar, platformun teknolojik altyapısını kullanabilmek için belirli koşulları ve ücretleri kabul etmek zorundadır. Sorun şu noktada ortaya çıkar: Eğer platform, sahip olduğu pazar gücünü kullanarak bu ücretleri tek taraflı ve aşırı şekilde belirliyorsa, bu durum rekabet hukuku açısından müdahale gerektirebilir. Çünkü satıcıların alternatif platformlara erişimi sınırlıysa, bu ücretler fiilen zorunlu hale gelir ve piyasa dengesi bozulabilir.

2.8.4.Haksız Ticari Uygulamalar

Tüketiciyi yanıltan, baskı altına alan veya karar verme özgürlüğünü etkileyen ticari davranışları ifade eder. Bu kapsamda özellikle dijital platformlarda kullanılan bazı yöntemler dikkat çekmektedir.

- Sürekli indirim algısı yaratma
- "Sınırlı stok" veya "son fırsat" gibi yönlendirici mesajlar
- Gerçek dışı veya abartılı ürün değerlendirmeleri

Temu gibi platformlarda bu tür uygulamalar, tüketici davranışını doğrudan etkileyebilecek güçtedir. Bu durum, hem tüketici hukuku hem de rekabet hukuku açısından değerlendirilir. Yerel işletmeler açısından ise bu tür uygulamalar ek bir rekabet baskısı yaratır. Çünkü yerel firmalar daha sıkı denetimlere tabi olurken, sınır ötesi platformlarda bu tür uygulamaların kontrolü daha zor olabilir. Bu da rekabet eşitliğini zedeleyebilir.

Sonuç olarak; Rekabet hukuku ve teknik düzenlemeler açısından Temu örneği, dijital platformların klasik rekabet anlayışını nasıl dönüştürdüğünü açıkça göstermektedir. Yıkıcı fiyatlandırma iddiaları, algoritmik güç üzerinden hakim durum tartışmaları, platforma bağlı lisans benzeri ücretler ve haksız ticari uygulamalar; bu yeni ekonomik yapının temel sorun alanlarını oluşturmaktadır. Bu tür platformların tamamen sınırlandırılması yerine, rekabet hukukunun dijital ekonomiye uyarlanması ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Böylece hem tüketici refahı korunabilir hem de yerel işletmeler için daha adil bir rekabet ortamı sağlanabilir.

KAYNAKLAR

4054 Sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun

6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun

6563 Sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu

Arkan, S. (2021). Ticari İşletme Hukuku. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

Aslan, İ. Y. (2022). *Elektronik Ticaret Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aydın, O. (2022). "Dijital Platform Ekonomisi ve Rekabet Hukuku", Rekabet Dergisi.

Çekin, M. (2021). "Elektronik Ticaret ve Hukuki Sorunlar", İstanbul Hukuk Mecmuası.

Demir, M. (2023). "Sınır Ötesi E-Ticaretin Vergilendirilmesi", Maliye Dergisi.

Eren, F. (2021). Borçlar Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Yetkin Yayınları.

European Commission (2022). Digital Markets Act Impact Assessment.

https://temu.com

https://unctad.org

https://www.kvkk.gov.tr

https://www.oecd.org

https://www.rekabet.gov.tr

https://www.ticaret.gov.tr

Kocayusufpaşaoğlu, N. (2019). Tüketici Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi.

OECD (2021). Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy PDD Holdings Annual Reports

Rekabet Kurumu, Dijital Pazarlar ve Platform Ekonomisi Raporları

Tekinalp, Ü. (2020). Türk Ticaret Hukuku, Vedat Kitapçılık. İstanbul:2020

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

AN EMPIRICAL STUDY ON THE IMPACT OF OCCUPATIONAL STRESS ON WORK-LIFE BALANCE AND MENTAL HEALTH AMONG UTTARAKHAND POLICE PERSONNEL

Sunil Kumar Meena[1] Dr. Surendra Kumar[2], Shubham Goswami Giri[3]

1.Research Scholar,Faculty of Management Studies Gurukula Kangri (Deemed to be University), Haridwar - 249404Uttarakhand, India.

2.Associate Professor, Department of Business Management, H.N.B. Garhwal Central University, Srinagar (Garhwal), Uttarakhand, India, ksurendra02@gmail.com

3. Research Scholar, Department of Business Management, H.N.B. Garhwal Central University, Srinagar (Garhwal), Uttarakhand, India.

Abstract

In most cases, the occupational stress is one of the major concerns in careers that are characterized by high level of responsibility, workload, and contact with people. The police work with a high level of stress due to working hours, workloads, and a responsibility in case of emergency and being constantly exposed to difficult situations can be observed with the police staff. This paper will focus on the impacts of stress at the work place in the work-life balance and police mental health in Uttarakhand. Quantitative empirical research methodology used in the study is informed by primary data produced in the form of a structured questionnaire that will be used to administer to the 165 population of police personnel to be used in the study using the convenience sampling method. The relationships between the variables in the study were interrogated using descriptive statistics, correlation and regression analysis. These statistical methods were used to offer a strict guideline of the evaluation of the extent and direction of the associations under research. The empirical findings indicate statistically significant negative contribution of the occupational stress to work life balance and positive association with mental health strain. These findings indicate the negative impact of the chronic stressors on the overall health of the officers. The research project shows that there is a necessity of effective treatments of stress levels and effective organizational support systems aimed at achieving the health and effectiveness of the police in their duties.

Keywords: Occupational Stress, Work–Life Balance, Mental Health, Police Personnel

1. Introduction

Stress at work has become a topical issue in a continuum of job categories, particularly those where significant responsibility, inherent uncertainty, and physically demanding work conditions are significant(Griffin & Clarke, 2011). Specifically, policing is widely considered one of the most difficult occupations, which can be explained by the specifics of its duties, being exposed to severe events, and the necessity to protect the population, despite the difficult

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

situations(Alkus & Padesky, 1983). The police officers are regularly exposed to long and odd working hours, emergency response, maintaining the law and order, and handling various social conflicts(Mayhew & Graycar, 2001). Those conditions always lead to the development of high rates of work-related stress, which may have the harmful impact on the professional work and personal health(Eas ton et al., 2013). Occupational stress refers to the physical and mental pressure that occurs once the workload of the job exceeds the positive coping ability of an individual(Ma et al., 2015). In the policing context, this stress can be caused by various factors and influences, and they can include excessive workload, rotating shifts, lack of restorative time, criticism of the population, and facing traumatic experiences(Waters & Ussery, 2007). Constant stressor may compromise the ability of a person to balance between work and personal life(Eas ton et al., 2013). One of the main effects of occupational stress relates to work to life balance. Work-life balance represents the ability of people to balance between professional duties and maintain an appropriate personal and family environment(Koubova & Buchko, 2013). It is common to see people who have burdensome occupational requirements fail to allocate time and energy towards their personal spheres when such demands are onerous. An example is police officers who tend to struggle maintaining such balance because of irregular working hours, emergency operations, and because of the vagaries of their profession(Koubova & Buchko, 2013). Work-life imbalance may trigger work dissatisfaction, emotional tension, and poor general wellbeing. Occupational stress may have impact on mental health besides affecting work-life balance. Problems like anxiety, depression, emotional burnout, and psychological distress are becoming a noted problem among those who are on high-stress occupation(Waters & Ussery, 2007). The continuous exposure to the stressful working conditions can undermine the coping strategies and increase susceptibility to mental health issues(Ma et al., 2015; Waters & Ussery, 2007). In the policing environment, it is impossible to underestimate the importance of keeping a strong mental health, not only in the wellbeing of officers but also in effective decision-making and professional practices(Sen et al., 2015). This effect presupposes an increased topicality in the areas where the police officers regularly work in geographically challenging conditions, i.e., mountainous relief and isolated locations, e.g., the Uttarakhand(Chandrakanta et al., n.d.). In addition to normal policing roles, they are often involved in disaster management, provision of crowd control in religious festivals, and maintenance of law and order in hostile environments(Rohwer et al., 2022). Such added roles increase work requirements and stress levels among the officers working in the state(Kumar Verma et al., n.d.). Irrespective of the importance of the issue, very few empirical studies have examined the role of occupational stress in determining both work life and psychological well-being of the police officers in the state of Uttarakhand. The clarification of this relationship is crucial in developing the effective organizational policies and support systems aimed at helping the officers to cope with the stress and maintain the psychological health(Kaushal & Singh Parmar, n.d.). The current study is therefore aimed at empirically examining how work life and mental health of Uttarakhand police members are influenced by occupational stress. By examining such interrelations, the study will provide the information that may guide the efforts to improve working conditions, promote well-being, and increase the overall effectiveness of police services.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2. Research Objectives

1. To examine the impact of occupational stress on the work–life balance of Uttarakhand police personnel.
2. To analyse the effect of occupational stress on the mental health of Uttarakhand police personnel.

3. Review of Literature

Current literature reveals policing as one of the most challenging and stressful professions, mainly due to the fact that officers are persistently exposed to uncoordinated conditions, take on increased responsibility, and constantly interact with the community(Mayhew, 2001). Occupational stress is a common experience among the police personnel that occurs due to heavy workloads, long and irregular hours of work, rotating shifts, work with violence or occurrence of traumatic events, and pressures of the organisation(Smita Pradhan et al., n.d.). The scholars have highlighted that such stressors do not only deteriorate the professional performance of officers but also affect their well being(Griffin & Clarke, 2011). The specificity of police work in many cases presupposes the fact that police officers should be on duty even outside the usual work hours, which creates significant difficulties in combining work and personal life(Gumani & Gumani, 2019). According to research undertaken on work life balance, employees with high risk-profile careers often have work family conflicts caused by time pressures and unpredictable work schedules(Kumar, 2017). In the policing setting, these imbalances can lead to low job satisfaction, burnout and emotional distress. In turn, the explanation of interaction between occupational stress and work-life balance has become an important research direction in the field of organisational and occupational health(Kumar, 2021). Besides influencing the work–life balance, occupational stress has also been found to have adverse psychological-health consequences in the police(Rahayu et al., 2024). The continual exposure to stressful work conditions may trigger psychological disorders like anxiety, depression, emotional exhaustion and general psychological distress(Fordjour et al., 2020). The empirical studies have emphasized the significant role of mental health in maintaining the effectiveness, decision-making ability, and emotional stability of the officers(Alkus & Padesky, 1983). However, irrespective of the growing body of literature on occupational stress in policing, much of the available literature remains to discuss stress, work-life balance, and mental health as independent constructs(Kumar et al., 2021). There is a paucity of empirical studies that question the interrelationships between occupational stress, work-life balance, and mental health outcomes in the context of a single analysis. Furthermore, the research studies, which specifically target the regional police force, especially in states like Uttarakhand, are relatively uncommon. Since police staff are faced with specific geographical and operational issues in this area, it is urgently required that thorough empirical research be conducted, investigating the effect of occupational stress on work-life balance, as well as mental-health outcomes(Singh & Wasim Khalid, 2024). In line with this, the current research attempts to fill this gap in research by determining the effects of work stress on working-life balance and mental-health among police officers in the state of Uttarakhand

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

4. Research Methodology

The quantitative empirical research design is adopted in this research to examine the effects of occupational stress on work life balance and mental health among the police officers in Uttarakhand. Primary data were collected through a structured questionnaire that will be administered to the officers in the state using secondary sources of data like scholarly journals, monographs and antecedent studies consulted to facilitate the theoretical framework. The case study was located in the Uttarakhand Police, a cadre, which constantly must operate in the domains that expose them to strenuous geographical and operational obstacles, such as mountainous terrain, disaster management tasks, and maintenance of law and order in the middle of vast masses of people. In the study, convenience sampling has been used to select the sample size. There were one hundred and sixty-five officers of various ranks and departments of the Uttarakhand Police who participated. The questionnaire was divided into four sections, namely, Section A contained demographic variables, such as age, gender, rank, years of service, and duty hours; Section B contained occupational stress by including questions that were relatable to workload, job pressure, and duty condition; Section C contained the work-life balance by looking at the degree to which the job responsibility had interceded upon personal and family life. In section D, mental health outcomes were assessed by self-reporting of statements on psychological strain, anxiety, emotional exhaustion, and overall mental well-being. The recorded data were analyzed with the help of descriptive statistics, correlation analysis and regression analysis with the aim of explaining the existing interrelationship that occurs between occupational stress, work-life balance and mental health. The data were analyzed using SPSS and Microsoft Excel because it was necessary to have systematic work and correct interpretation of the results of the data.

5. Results and Analys

The section presents the analysis of the data of 165 police officers of Uttarakhand to mention the impact of work-related stress on the mental health and work-life balance. Descriptive statistics, correlation, and regression analysis will be used to determine the relationship between the variables in the analysis.

5.1 Demographic Profile of Respondents

Table 1: Demographic Characteristics of Respondents (N = 165)

Variable	Category	Frequency	Percentage
Age	21–30 years	46	27.90%
	31–40 years	69	41.80%
	41–50 years	34	20.60%
	Above 50	16	9.70%
Gender	Male	139	84.20%
	Female	26	15.80%
Years of Service	1–10 years	60	36.40%

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

	11–20 years	71	43.00%
	Above 20 years	34	20.60%

Interpretation

The majority of the respondents are aged 31-40 years which means that they are of a middle career labor force. All of its participants, except very few, are male, which fits the gender representation of the police staff in a number of regions. A considerable portion of the respondents are 11 20 years of service that means that many respondents have a large amount of working experience.

5.2 Descriptive Statistics of Key Variables

Table 2: Descriptive Statistics

Variable	Mean	Standard Deviation
Occupational Stress	3.92	0.64
Work-Life Balance	2.87	0.71
Mental Health (GHQ-12)	3.15	0.68

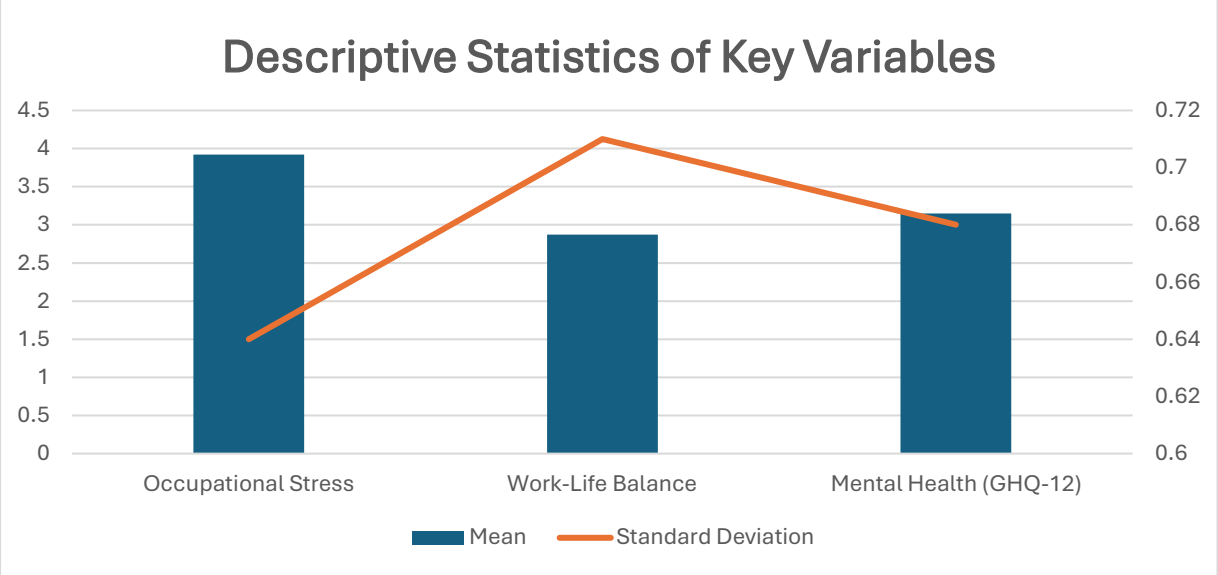

Figure 1: Descriptive Statistics

Interpretation

Fig 1 shows the mean score for occupational stress (3.92), which indicates that police personnel experience relatively high levels of job-related stress. The lower mean score for work–life balance (2.87) suggests that respondents experience moderate difficulty in maintaining balance between professional duties and personal life. The mean score for mental health (3.15) reflects the presence of psychological strain among respondents.

5.3 Correlation Analysis

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Correlation analysis was conducted to examine the relationship between occupational stress, work–life balance, and mental health.

Table 3: Correlation Matrix

Variables	Occupational Stress	Work-Life Balance	Mental Health
Occupational Stress	1	-0.58	0.62
Work-Life Balance	-0.58	1	-0.49
Mental Health	0.62	-0.49	1

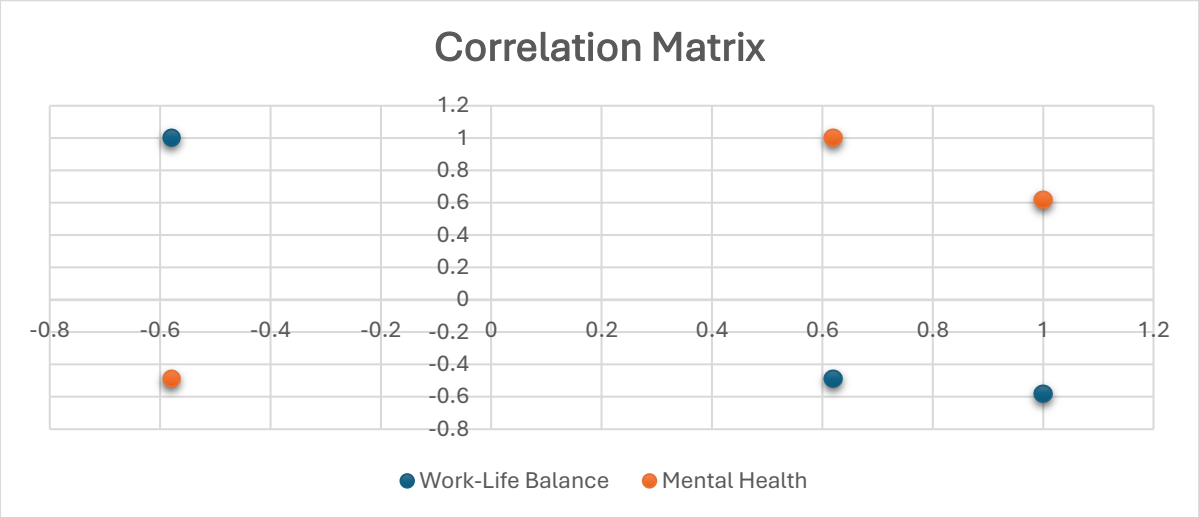

Fig:2 Correlation Analysis

Interpretation

Figure 2 reveal the findings express the results as a negative association between occupational stress and work-life balance (-0.58), that when stress levels are high, the police personnel cannot balance between work and personal life. Also, mental health distress correlates positively with occupational stress (0.62), which implies that the greater the stress, the more the strain on psychology.

5.4 Regression Analysis

Regression analysis was conducted to examine the impact of occupational stress on work–life balance and mental health.

Table 4: Regression Analysis – Occupational Stress → Work-Life Balance

Variable	Beta	t-value	Significance

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Occupational Stress	-0.56	-7.21	0

Interpretation

The regression results indicate that occupational stress has a **significant negative impact on work–life balance** (β = -0.56, $p < 0.05$). This suggests that higher levels of job stress significantly reduce the ability of police personnel to maintain a healthy balance between work and personal life.

Table 5: Regression Analysis – Occupational Stress → Mental Health

Variable	Beta	t-value	Significance
Occupational Stress	0.61	8.34	0

Interpretation

The regression result indicates that occupational stress impacts mental health distress in a positive significant way (61 = 0.61, $p < 0.05$). This implies that the higher the occupational stress, the greater the level of psychological strain among the police personnel.

5.5 Summary of Findings

It has been revealed that the work-life balance and mental health are largely contingent on occupational stress in the Uttarakhand police workforce. A higher level of stress results in a reduced work life balance, and a high level of psychological distress. These findings highlight the importance of implementing stress management practices and organizational support systems in order to promote the wellbeing of the police officers.

6. Discussion

This current paper investigated the effect of work-related stress on work-life balance and mental health among the police officers in Uttarakhand based on the data gathered on 165 police officers. The strategies used in the analysis comprised descriptive statistics, correlation analysis, and regression analysis to determine the correlation between the study variables. The results show that work-life balance and mental health of policemen are influenced by occupational stress to a great extent. The descriptive statistics showed that the mean occupational stress score (M = 3.85) was comparatively high, in comparison with the mean work-life balance score (M = 2.94), which implies that the respondents are characterized by the significant levels of job-related stress and the inability to balance between work-related roles and personal life. The average of the mental health (M = 3.12) reflects a moderate amount of psychological pressure among the respondents.

The correlation analysis further showed that work-life balance is negatively correlated with occupational stress (r = -0.54), thus, an increase in occupational stress causes a decrease in the capacity of the police personnel to support healthy balance between work and personal life. Meanwhile, occupational stress was positively correlated with mental health strain (r = 0.59), which implies that the more stress individuals experience, the more they tend to suffer

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

psychologically. Such findings indicate that stress in work, excessive working hours, and their work should play a significant role in the welfare of police officers. These relationships were also confirmed by the regression analysis. These findings indicate that occupational stress negatively influences the work-life balance (-0.52, $p < 0.05$) and positively influences mental health strain (0.58, $p < 0.05$).

These results suggest quite conclusively that work stress is a very critical factor in determining individual and psychological results of police officers. According to these findings, the two study objectives of the research were attained. The findings that the effect of occupational stress on the work life balance supported the first objective which sought to investigate how occupational stress affects the work-life balance amongst the police personnel. The second goal, which sought to examine the impact of the occupational stress on mental health, was also backed by the findings that the high levels of stress are associated with the increased psychological load of the respondents. All in all, the results indicate that occupational stress has a significant impact on the work life balance and mental health of the Uttarakhand police officers.

7. Implications

The results of this study have strong implications to policing administration and policy formulation. Since the effect of occupational stress is a strong influence over the work life balance as well as psychological health, the police organisations should appreciate stress management as an inherent part of workforce management. The implementation of holistic stress level programs, counselling services, and programmes on mental health awareness may allow police officers to cope with the demands of their job more effectively. Besides, duty rosters optimisation and proper provision of sufficient recuperative intervals will mitigate work-life incongruence among officers. The mechanisms of institutional support, including training modules, psychological counselling, and employee assistance schemes also have the capacity to improve the general well-being of the police officers. Through a systematic approach to occupational stress and a push towards healthier workplaces, police departments can both improve employee satisfaction and organisational performance.

8. Conclusion

The present research included examining the impacts of occupational stress on work-life balance and mental health among the Uttarakhand police force contingent. The results reveal that the occupational stress is a salient variable, which influences personal and psychological well-being of police officers. Specifically, the mentioned negative correlations between work-life balance and greater occupational stress levels are negatively correlated and causes mental strain simultaneously. These findings reveal the dilemmas that police officers experience during their journey to professional responsibilities and at the same time taking care of themselves. Another issue that the paper brings out is the necessity of having efficient organizational policies and support structures that could be employed to alleviate working stress and develop healthier work environments. Work optimization, evidence-based stress-

management interventions, and holistic mental-health-support interventions can help police departments to promote the health and performance of their officers significantly.

9. Limitations

The study has some limitations despite the valuable insights that it gives. First, the study used a sample of 165 respondents, which can restrict the possibility of the findings being generalizable to the whole population of police personnel in Uttarakhand. Second, the research was based on the use of the self-reported questionnaire, which could have been subjective perceptions and bias in responses. Third, the study was based on three main variables occupational stress, work-life balance, and mental health, whereas other factors that might have had a significant impact on the issue, including organizational support, job satisfaction, and coping strategies, were not investigated.

10. Future Research

Further research can be conducted in the future by increasing the scope of the study by including higher and diversified sample of police staffs in various districts and ranks. Other potential variables that can be studied by researchers include organizational support, the type of leadership, job satisfaction, and coping to acquire a clearer insight into the factors influencing occupational stress and well-being in policing. Additional information about the impact of different working conditions on stress levels could be obtained by comparing various states or urban police forces with those of the rural police forces. Longitudinal studies may also be conducted to observe changes in occupational stress and mental health outcomes over time among police personnel.

11. References

Alkus, S., & Padesky, C. (1983). Special problems of police officers: Stress-related issues and interventions. *The Counseling Psychologist, 11*(2), 55–64. https://doi.org/10.1177/0011000083112010

Chandrakanta, A., Vats, A., Kwatra, S., Kushwaha, G., & Singh, S. (n.d.). Occupational stress among police personnel of the Kumaon region of Uttarakhand. *International Journal of Cultural Studies and Social Sciences, 20*(2).

Easton, S., Van Laar, D., & Marlow-Vardy, R. (2013). Quality of working life and the police. *Management, 3*(3), 135–141. https://doi.org/10.5923/j.mm.20130303.01

Fordjour, G. A., Chan, A. P. C., & Fordjour, A. A. (2020). Occupational stress and related issues. *International Journal of Psychiatric Research, 3*(7), 1–11.

Griffin, M. A., & Clarke, S. (2011). Stress and well-being at work. In S. Zedeck (Ed.), *APA handbook of industrial and organizational psychology: Vol. 3. Maintaining, expanding, and contracting the organization* (pp. 359–397). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/12171-010

Gumani, M. A., & Gumani, M. (2019). Occupational stress and organizational behavior. *SA Journal of Industrial Psychology*. http://www.sajip.co.za

Kaushal, P., & Singh Parmar, J. (n.d.). Work-life balance and its relation to demographic factors: A study of police personnel of Himachal Pradesh. Retrieved from http://publishingindia.com/jshrm/

Koubova, V., & Buchko, A. A. (2013). Life-work balance: Emotional intelligence as a crucial component of achieving both personal life and work performance. *Management Research Review, 36*(7), 700–719. https://doi.org/10.1108/MRR-05-2012-0115

Kumar, S. (2017). An empirical study on hospital management worker perceptions concerning structural justice. *International Research Journal of Human Resources and Social Sciences, 4*(4), 81–97.

Kumar, S. (2021). Exploring human resource management practices in small scale hospitals of Rajasthan.

Kumar, S., Maindola, S., & Rawat, M. (2021). Employee and work engagement: An answer to the problems of the handloom industry in India. *Parikalpana: KIIT Journal of Management, 17*(1), 147. https://doi.org/10.23862/kiit-parikalpana/2021/v17/i1/209026

Kumar Verma, A., Garhwal, S., & Padiyar, G. (n.d.). A sociological study of job-stress in Dehradun police in Uttarakhand state. Retrieved from www.pragatipublication.com

Ma, C. C., Andrew, M. E., Fekedulegn, D., Gu, J. K., Hartley, T. A., Charles, L. E., Violanti, J. M., & Burchfiel, C. M. (2015). Shift work and occupational stress in police officers. *Safety and Health at Work, 6*(1), 25–29. https://doi.org/10.1016/j.shaw.2014.10.001

Mayhew, C., & Graycar, A. (2001). Occupational health and safety risks faced by police officers.

Mayhew, C. (2001). *Occupational health and safety risks faced by police officers*. Australian Institute of Criminology.

Rahayu, S., Nurahmi, M., & Samsuddin, W. (2024). The influence of promotion and service quality on satisfaction and its impact on tourist loyalty in historical tourism objects. *Revista de Gestao Social e Ambiental, 18*(4). https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n4-089

Rohwer, E., Velasco Garrido, M., Herold, R., Preisser, A. M., Terschüren, C., Harth, V., & Mache, S. (2022). Police officers' work-life balance, job satisfaction and quality of life: Longitudinal effects after changing the shift schedule. *BMJ Open, 12*(9). https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-063302

Sen, C. (2015). Psychological capital and work-life balance: A study on police officers. *International Research Journal Consortium, 4*(7). https://ssrn.com/abstract=2946662

Singh, V. B., & Khalid, M. W. (2024). Factors and impacts of work-life balance of police officers: A literature review. *International Journal of Advance Research in Computer Science and Management Studies*, *12*(4), 1–15. https://doi.org/10.61161/ijarcsms.v12i4.1

Smita Pradhan, B., Kannekanti, P., & Professor, A. (n.d.). Occupational stress, burnout, work-family conflict and quality of life among police personnel working in Ranchi.

Waters, J. A., & Ussery, W. (2007). Police stress: History, contributing factors, symptoms, and interventions. *Policing: An International Journal*, *30*(2), 169–188. https://doi.org/10.1108/13639510710753199

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

YAŞLILIKTA TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI

Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, ibrahimbozaci@kku.edu.tr

0000-0002-9584-6126

ÖZET

Yaşlı nüfusun artmasına bağlı olarak; emekliliğin veya yaşlılığın tüketime etkileri farklı disiplinlerden araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Bu noktada yaşlıların yaşam standartlarını devam ettirme eğiliminin ileri sürüldüğü iktisadi bakış açısına karşın; gelirin azalması, miras bırakma motivasyonları ve yaşlılığa bakış açısı gibi birçok faktörün yaşlılıkta tüketimleri azaltabildiğine ilişkin yazında bulgularla karşılaşılmaktadır. Kısaca finansal, psikolojik, biyolojik gereksinimlere dayalı olarak veya bilinçli tercihlerle yaşlılıkta tüketimlerin farklılaşabildiği, işletmelerin ise yaşlıların gereksinim ve beklentilerine uygun şekilde pazar bölümlendirmeleri yapabildiği görülmektedir. Pazarlama yazında geleneksel olarak yaşlıları hedeflemede, duyusal yeteneklerin azalmasına bağlı olarak pazarlama karması unsurlarının kolay algılanabilecek şekilde tasarlanması önerilmektedir. Bunun ötesinde yaşlıların tüketim davranışlarını etkileyen göreli yaş gibi farklı faktörlerin olduğu ve bu davranışların yaşlılığın dönemine göre de incelenebileceği ifade edilebilir. Son olarak; yaşlılığın ilerleyen aşamalarında yaşlı bakım hizmetleri satın alma, bu konuda yaşlılara yönelik tutumun yeterince olumlu olmaması, buna bağlı istihdam sorunu ve yaşlı bakım hizmetlerinde kalitenin önemi tartışılmaktadır. Bu araştırmanın yaşlılıkta tüketici davranışlarıyla ilgili araştırma gerçekleştirecek olanlara konunun araştırılabilecek yönlerine ilişkin bakış açıları sunması bakımından değerli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Yaşlı, Yaşlılık, Tüketim, Yaşlı tüketici, Yaşlılara yönelik pazarlama.

A LITERATURE REVIEW ON CONSUMER BEHAVIOR IN OLD AGE

ABSTRACT

With the increasing elderly population, the effects of retirement or old age on consumption are attracting the attention of researchers from various disciplines. While the economic perspective suggests that the elderly tend to maintain their living standards, the literature also contains findings indicating that several factors, such as decreased income, motivations for leaving inheritance, and attitudes towards old age, can reduce consumption in old age. In short, consumption patterns in old age can differ based on financial, psychological, and biological needs, or through conscious choices, and businesses can segment their markets to meet the needs and expectations of the elderly. In marketing literature, it is traditionally suggested that marketing mix elements targeting the elderly should be designed in a way that is easily perceived due to the decrease in sensory abilities. Furthermore, it can be stated that various factors, such as relative age, influence the consumption behavior of the elderly, and these behaviors can be examined according to the stage of old age. Finally, the purchase of elderly care services in the later stages of old age, the insufficiently positive attitudes towards the elderly in this regard, the resulting employment problem, and the importance of quality in elderly care services are discussed. This research is considered valuable because it offers

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

perspectives on researchable aspects of consumer behavior in old age to those who will conduct research on the subject.

Keywords: Elderly, Aging, Consumption, Elderly Consumer, Marketing to the Elderly.

GİRİŞ

Birçok ülkede yaşlı ve emekli nüfusun artması ve çalışan genç nüfusun azalmasına bağlı olarak, sosyal programların sürdürülebilirliği ve yaşlıların tüketim davranışları, iktisatçı ve pazarlamacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bu noktada yaşlıların davranışları daha çok gelirin azalması, çalışmaya tekrar geri dönememe ve duyusal yeteneklerin azalması gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir (Hurd, 1990). Emeklilikte tüketim davranışlarına yönelik Modigliani'nin Yaşam Döngüsü Modeli yaklaşımına göre insanlar zamanlar arası tercih yaparak yaşam standartlarını devam ettirme eğilimindedir. Diğer taraftan sıklıkla karşılaşıldığı üzere emeklilikte tüketimin azalması durumu emeklilik tüketim bilmecesi (puzzle) olarak ifade edilmektedir. Bu düşüşün; kullanılabilir zaman, düşük gelir ve likidite sorunlarının yanında, çocuk yetiştirme maliyetlerinin azalmasıyla ilişkili olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla aslında emeklilik bilmecesinin olmadığı, harcama değişikliklerinin heterojen olduğu ve azalmaların daha çok yemek, işle ilgili maliyetler ve sağlık şoklarından kaynaklanabildiği, dayanıklı olmayan ürün harcamalarının sabit kalabildiği veya artabildiği ve gerçek gıda tüketiminin artabildiği de ileri sürülmektedir (Battistin vd., 2009). Neticede nüfus artışında yavaşlama ve yaşam süresindeki artış, yaşlıların ekonomik davranışlarına olan dikkati artırmaktadır. Özellikle yaşlı nüfusun arttığı günümüzde, bu bakımdan pazar bölümlerini doğru anlamak ve hedeflemek için yaşlıların davranışları ve bunu etkileyen faktörleri bilmek önemlidir. Yaşlılığın devam eden sürecinde ileri düzeyde yaşlılar, bakım hizmetlerden yararlanmak bir seçenek olsa da, finansal kaynakların yetersizliği, hizmet kalitesindeki algılamalar, kültürel değerler ve yaşlılara yönelik çok olumlu olmayan tutumlara bağlı olarak bu hizmetlerden yararlanmada sorunlar yaşayabilmektedir. İlgili çalışmaların bir kısmında sağlık çalışanlarının veya yaşlıya bakanların, yaşlılara yönelik tutumları konu alınmış, yaşlılar için bakım hemşireliği gibi uzmanlık alanlarında çalışan ihtiyacına dikkat çekilmiştir. Neticede yaşlılıkta tüketici davranışlarının kendi içerisinde farklılaşabildiği ve pek çok faktörden etkilenebildiği görülmektedir.

EMEKLİLİKTE TÜKETİM DAVRANIŞLARI

Yaşam Döngüsü Modeli'nde insanların genelde tüketimlerini yaşamları boyunca dengelemeye çalıştığı (Blau, 2008), gelir dalgalanmalarından bağımsız olarak tüketimlerini borçlanma ve tasarruf gibi yöntemlerle dengeli şekilde devam ettirme eğiliminde olduğu ileri sürülür. Ancak özellikle gelirdeki düşme ve emeklilikteki harcamalara yeterince hazırlıklı olmama kaynaklı tüketimde meydana gelen düşüş olarak açıklanan emeklilik tüketim bilmecesine (puzzle) yönelik bulgular yaygındır (Hurd & Rohwedder, 2006; Ameriks vd., 2007; Haider & Stephens, 2007). Örneğin Moreau & Stancanelli'nin (2015) Fransa'da gerçekleştirdiği araştırmada, emeklilik sonrası çift çalışanlı ailelerde erkeklerin giyim harcamalarında belirgin düşüş tespit edilmiştir. Agarwal vd.'nin (2015) Singapur'da gerçekleştirdiği araştırmasında ise giyim, dayanıklı tüketim malları, ulaşım, seyahat gibi hizmetlere olan harcamaların emeklilikle daha fazla düştüğü, ancak süpermarket alışverişi, yemek, eğlence ve hizmetlere olan harcamaların değişmediği belirlenmiştir. Dolayısıyla emekliliğin tüketime farklı etkileri olduğu değerlendirilmiştir.

Li vd.'nin (2015) Çin'de gerçekleştirdiği araştırmada, emekliliğin dayanıksız tüketim harcamalarını % 20 azalttığı, bunun işle ilgili harcamalar ve evde yemek hazırlayıp tüketmekten kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca emeklilik sonrası erkek eşlerin alışverişe ve evde yemek hazırlamaya daha fazla zaman ayırdığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla yaşam

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

döngüsü modelinin desteklendiği, tüketimlerde meydana gelen düşüşün bilinçli tüketim davranışlarıyla ilgili olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Velarde & Hermann'ın (2014) emeklilik tüketim bilmecesini Almanya'da test ettiği araştırmasında, emeklilikle birlikte yemekle ilgili zaman kullanımında belirgin farklılık görülmüş, evde üretilen yemeğin ve ilgili alışverişlerin ev dışı yenilen işle ilgili yemeğe ikame edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca boş zamanla ilişkili ev dışı tüketimin bazı emekliler için önem kazandığı belirlenmiştir.

Borella vd.'nin (2014) İtalya'da panel veriye dayalı gerçekleştirdiği araştırmada, düşük eğitimli ve varlıklı bireylerin emekliliklerinde tüketim düşüşü tespit edilmiş, ancak bunun beklenmedik emeklilikle bir ilgisi bulunmamıştır. Diğer taraftan yüksek eğitimli bireylerin düşük varlığa sahip olmadıklarında ve beklenmedik emeklilik olmadığında tüketim düzeyini devam ettirdikleri anlaşılmıştır. Stephens & Unayama (2012) Japonya'da gerçekleştirdiği araştırmada ise emeklilik sonrası ani düşüşe yönelik kısıtlı bulgu tespit edilmiş, ancak gıda ve işle ilgili tüketimlere odaklanan düşük gelirli bireylerde tüketimde düşüş gözlenmiştir. Öte yandan büyük emeklilik bonuslarının emeklilerinin tüketimlerindeki dengeyi devam ettirmesine imkan verebileceği değerlendirilmiştir.

Aguila vd.'nin (2011) araştırmasında ise dayanıklı tüketim ürünlerinde olmasa da, gıda ürünlerinde emeklilik tüketim bilmecesi desteklenmiştir. Hopkins vd.'nin (2006) araştırmasında emekliliği yeni bir başlangıç veya kesinti olarak görenlerin deneyimsel ve dışa yönelik harcamaları artırdığı, yaşlılığın başlangıcı veya geçmişin devamı olarak görenlerin ise deneyimsel olmayan ve içe yönelik harcamaları artırdığı belirlenmiştir. Dolayısıyla emekli pazar bölümlerinin hedeflenmesinde farklı pazarlama faaliyetlerinin etkili olabileceği değerlendirilmiştir.

Miniaci vd.'nin (2003) İtalya'da gerçekleştirdiği araştırmada emeklilikle birlikte işle ilgili harcamaların azaldığı, evsel yemek ve diğer ürün harcamalarının arttığı anlaşılmıştır. Ayrıca çalışmada dayanıksız ürün talebindeki düşüşün, boş zaman harcamaları göz önünde bulundurulduğunda ortadan kalktığı değerlendirilmiştir. Robb & Burbidge'nin (1989) Kanada'da aile harcama verilerini incelediği araştırmada ise, yaşam döngüsü ve emeklilikte tasarruf etmeme fikirleri desteklenmemiş, emeklilik sonrası tüketimin azaldığına yönelik bulgular tespit edilmiş ve bunda miras motivasyonlarının rolünün olabileceği değerlendirilmiştir. Hamermesh'in (1982) A.B.D.'de 62-69 yaş arası emekli çiftlere yönelik araştırmasında, emekliliğin ilk yıllarında harcamaların gelirden % 14 yüksek olduğu tespit edilmiş ve tasarrufların tüketimlerini devam ettirmek için yetersiz olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca tüketimlerin azaltıldığı, sosyal güvenlik, kişisel tasarruf ve sağlanan faydaların emeklilik öncesi yaşam standardını devam ettirmede yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Neticede yaşlıların az veya çok tüketimlerinin önceki dönemlere göre farklılaştığı ve genelde düştüğü, bakım ihtiyacının yoğun olmadığı dönemlerde dahi, daha önceki tüketimlerini devam ettirmede sorunlar yaşadığı anlaşılmaktadır. Yaşlılığın ilerleyen süreçlerinde veya ileri düzeyde yaşlılık dönemlerinde tüketimlerin nasıl devam ettiği de araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

YAŞLILARIN TÜKETİMLERİ VE YAŞLI BAKIM HİZMETLERİ SATIN ALMA DAVRANIŞI

Fizyolojik faktörlerin ve bu bakımdan yaşın tüketicileri etkileyen önemli bir değişken olduğu bilinmektedir. Pazarlama bakımından yaşlı nüfusun hedeflenmesinde; birikim sistemleri, sağlık hizmetleri, sağlıklı gıda, boş zaman hizmetleri, tatil köyü, huzurevi, hasta bakımı hizmetleri gibi ürünlere odaklanmak mümkündür (Altunışık vd., 2006; Tek & Özgül, 2007). Nitekim yaşlılar; ev bakımı hizmetleri, emeklilik planları (Solomon vd., 2006; Walters, 1974), zinde kalma hizmetleri, sağlıklı beslenme ürünleri, kozmetik cerrahi hizmetleri ve ergonomik

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yatak gibi ürünlere ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca ürün ve iletişim araçlarındaki (etiket, ambalaj, uyarı, el kitabı, tarife, liste, besin değeri açıklaması, kullanma kılavuzu, gösterge vb.) yazıların punto büyüklüğü, ürünlerin ve parçalarının büyüklüğünün (klavye, tuş, düğme, fermuar vb.) yaşlılara uygun şekilde tasarlanmasının önemli olduğu ifade edilebilir. Yanı sıra, yaşlıları hedefleyen mağazaların daha aydınlık olması, yaşlılara yönelik sağlık ve bakım ürünlerinin kolayca erişebilecekleri raflara yerleştirilmesi, mağazaların tekerlekli sandalyelerle kolayca ulaşılabilecek şekilde tasarlanması gibi öneriler de bu tüketicileri hedeflemede önerilir (Underhill, 1999). Bunların yanında harcanabilir gelirleri düşük, ancak zamanları fazla olan yaşlıların hızlı alışveriş kaygısının daha az olması, buna bağlı olarak seyahat, eğlence, spor izleme, kamp ve kendin yap ürünleriyle zaman gelir dengesi sağlayan ürünleri tercih etmesi beklenebilir (Walters, 1974).

Yaşlıların tüketim davranışlarını etkileyebilecek psikolojik değişkenlerden biri de göreli yaş olabilir. Bireyin kendisini kronolojik yaşına göre hissettiği yaş (daha genç veya yaşlı) anlamına gelen göreli yaş (Sghaier & Gharbi, 2012; Kotter-Gruhn vd., 2015a; Kotter-Grühn vd., 2015b) tüketimleri etkileyebilmektedir. Nitekim genç hisseden yaşlılar, daha çok hissettikleri yaştakiler gibi davranabilmektedir. Bu ise fiziksel görünüm algısı, genç kalma arzusu gibi değişkenlerle ilişkilidir (Guiot, 2001). Genç hisseden yaşlı tüketicilerin, daha sağlıklı yaşam tarzına sahip olabildiği (Buggle, 2018) ve bunlarda daha genç hissetmeyi sağlayan değer sunularına yönelik iletişimlerin daha etkili olabildiği ifade edilmektedir (Peluso vd., 2021).

Ayrıca yaşlanan tüketiciler, benlik imajlarını devam ettirmek ve korumak için tüketimle ilgili davranışlarda bulunabilmektedir. Özellikle yeni yaşlı grup içerisinde olup genç hissedenler; yaşlılara özel kampanyalara daha duyarsız veya duygusal olarak yaşlıların reklamlarda gösterilmesinden rahatsız olabilmektedir (Moschis & Mathur, 2006). Dolayısıyla, bazen çocuk veya gençlere yönelik mal ve hizmetlerin yetişkinlerce kullanılmasında olduğu gibi, yaşlıların genç hissetmesi de dikkat çekici bir araştırma konusudur (Sghaier & Gharbi, 2012). Örneğin 60'lı yaşlarında olan bir tüketici, kendisini 40'larında hissedebilir ve buna bağlı 40 yaşlarında olan modellerle kendini özdeşleştirebilir. Bu durumda, kronolojik yaşına dayalı olarak içerisinde olduğu pazar bölümü, yanlış değerlendirilmiş olabilir. Dolayısıyla, göreli yaşın yaşa duyarlı ürünler başta olmak üzere, yaşla ilgili çekicilikler ve rol modeller bakımından pazarlamayla ilgilidir. Kısaca yaş değişkeninin, tüketim ve pazarlamayla ilgili araştırmalarda daha yaratıcı şekilde ele alınması ve somut demografik bir değişken olarak incelenmesinin ötesine geçilmesi gerekmektedir (Barak & Schiffman, 1981). İlgili yazında da, yaşlıların tüketimlerini anlamada göreli yaşın yeterince incelenmediğine dikkat çekilmektedir (Zniva & Weitzl, 2016).

Yaşlanmaya bağlı gündeme gelen tüketim davranışlardan biri, yaşlı bakım hizmetleri satın almadır. Bu noktada yaşlıların evde bakılmasının; finansal imkanların yanında ülkemizde olduğu gibi sosyokültürel temelleri olmakla birlikte, yaşlılara yönelik tutumlar, yaşlılara yönelik sunulan hizmetlere yönelik algılamalar yaşlı bakım hizmeti satın almayı etkileyebilmektedir. Nitekim sağlık hizmeti kalitesinin azalmasına neden olabilecek yaşlılara yönelik olumsuz tutumlar, yaşlı bakım hizmetleri bakımından araştırmacıların dikkatini çeken bir konudur.

İnsanların yaşam süresinin uzaması, buna bağlı daha fazla hastalık deneyimleme, engelliliklerin artması ve yavaş iyileşme gibi durumlar sağlık bakım hizmetlerini zorlaştırmaktadır. Bu durumlar, öncelikle hemşireler gibi meslek adayları için zorlayıcı olup, inanış, değer, kültür, deneyim ve gözlem gibi faktörlere bağlı olarak hemşirelik adayları yaşlılara yönelik olumsuz veya çok olumlu olmayan tutumlara sahip olabilmektedir. Bu sorun ise yaşlı bakım hizmetlerinde istihdam sorununu gündeme getirmektedir (Lovell, 2006). Çiftci & Evcimen'in (2023) yaşlı bakım programı öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmada

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

öğrencilerin yaşlılara tutumlarının orta düzeyin üstünde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada yaşlı bakım hizmeti vermek isteyenlerin ve birinci sınıf öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumunun daha pozitif olduğu anlaşılmıştır. Mohammed & Omar'ın (2019) Mısır'da hemşirelik son sınıf öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmada, öğrencilerin çoğunun yaşlı bakımıyla ilgili bilgi eksiliği ve negatif tutumlarının olduğu belirlenmiştir.

Sözvurmaz & Mandıracıoğlu'nun (2017) hemşirelik, ebelik ve diyetisyenlik öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmasında, katılımcıların % 20'sinin ailelerinin yaşlılarla aynı evi paylaştığını ve yarısının yaşlılarla ilgili aktivitelere katıldığı belirlenmiştir. Araştırmada, yaşlı tutum düzeyinin diyetisyenlik öğrencileri, birinci sınıf öğrencileri ve huzurevinde aktiviteye katılmayanlarda daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yaşlanma endişesinin evlerinde yaşlı yakını ile yaşayanlarda daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Benzer şekilde Yazıcı vd.'nin (2016) hemşirelik, fizyoterapi ve yaşlı bakım bölümü öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmada, öğrencilerin yaşlılara yönelik zayıf bir pozitif tutuma sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca 20 yaş altındakilerin, yaşlı bakım bölümünde okuyanların daha düşük tutum düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Bulut & Çilingir'in (2016) araştırmasında ise hemşirelerin personel eksikliği, iş stresi ve tatmin edici olmayan çalışma şartlarının yaşlılara yönelik tutumları olumsuz etkilediği anlaşılmıştır. Yanı sıra, hemşirelerin dörtte birinin yaşlılarla iletişim sorunları yaşadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla hemşire adaylarına iletişim yeteneklerini geliştirici eğitimlerin eklenmesi önerilmiştir. Ayrıca çalışmada eğitim düzeyinin artmasına, geniş aileye sahip olma bağlı olarak yaşlılara yönelik tutumların artabildiği anlaşılmıştır.

Luchesi vd.'nin (2016) bakıma muhtaç yaşlı bakıcılarıyla gerçekleştirdiği araştırmada, yaşlılara yönelik tutumun nötr olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tutumların bazı boyutlarının; yaşlı olma, kentsel ortamda yaşama, daha fazla ilaç kullanma, temel yaşam aktivitelerinde muhtaç bir yaşlıya bakma, yaşamdan ortalama düzeyde memnun olma ve daha yüksek stresle ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Samra vd.'nin (2015) doktorlar ve tıp öğrencileriyle gerçekleştirdiği nitel araştırmasında ise katılımcıların genel olarak yaşlı hastalara bakıma yönelik negatif duygular (korku, kaygı, üzüntü vb.) belirttiği, memnuniyetsizlik kaynaklarının ise daha çok bakım verilen örgütsel yapı ve sistemle ilgili olduğu anlaşılmıştır. Buna göre yaşlıların benzersiz ihtiyaçları olduğu ve hastalara bakımın bilgi ve beceri gerektirdiği belirtilmiştir. Mandıracıoğlu & Lüleci'nin (2015) eczacılık öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmada ise bunların nötr veya hafif olumlu tutumlara sahip olduğu anlaşılmıştır. Özellikle öğrencilerin; yaşlı insanlarla olmanın keyifli olduğu ve yaşlılara bakmanın toplumun sorumluluğu olduğunu düşünme ve yaşlıların deneyimlerini ilginç bulmaya katıldığı tespit edilmiştir.

Adib-Hajbaghery & Mohamadghasabi'nin (2014) araştırmasında, hemşirelik öğrencilerinin önemli oranda yaşlılara karşı olumsuz tutumlara sahip olduğu, ancak bakım sürecinde olumlu davranış sergilemeye çalıştığı belirlenmiştir. Zambrini vd.'nin (2008) tıp, ergoterapi, fizyoterapi, hemşirelik, psikoloji, sosyal hizmet ve diş hekimliği son sınıf öğrencileriyle gerçekleştirdiği araştırmada, öğrencilerin % 54'ünün yaşlılara karşı olumlu tutumlar sergilediği, kadın öğrencilerin daha olumlu tutumlara sahip olduğu, psikoloji ve psikoterapi öğrencilerinin uzmanlık alanı olarak geriatriyi seçmeye daha fazla ilgi gösterdiği (% 36), tıp öğrencilerinin ise az bir kısmının (% 16) bunu kariyer seçenekleri arasında değerlendirdiği belirlenmiştir. Kısaca sağlık hizmetleri öğrencilerinin yaşlılara yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olumlu olmadığı, hemşirelik öğrencilerinin ise daha düşük, psikoloji ve sosyal çalışma öğrencilerinin daha yüksek olumlu tutumlara sahip olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, farklı uzmanlıklara arasındaki etkileşimin artırılması, hemşirelikte yaşlı bakımına yönelik psikolojik ve yaşam seyri yaklaşımlarıyla geliştirilmesi önerilmiştir. Mellor vd.'nin (2007) Avustralya'da çok amaçlı yaşlı sağlık bakım hizmetlerindeki hemşirelerle gerçekleştirdiği saha

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

araştırmasında, çalışanların yaşlılara yönelik pozitif tutumları olmasına karşın, gerontik hemşirelik ve yaşlanan nüfusun sosyoekonomik anlayışında eksiklikler tespit edilmiştir.

Yaşlı bakım evleri tüm yaşlılara hizmet verebilmekte, ailesel yaşlı bakımının alternatifi olarak görülmektedir. Zhan vd.'nin (2006) yaşlı bakımevlerinde kalan yaşlılarla gerçekleştirdiği araştırmasında, yaşlıların bakımevlerine yönelik kalite değerlendirmesinin yüksek olduğu, önceki yaşam düzenleri ve maddi olanaklarının bakımevlerinde kalma istekleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Buna göre yaşlı evindeki yaşlıların çoğunluğunun çocuğu olduğu tespit edilmiştir. Yaşlıların çocuklarının meşguliyetini yaşlı evine taşınma nedeni olarak gösterdiği, çoğunluğun sağlık durumu olarak iyi veya ufak sağlık sorunlarının olduğu, beşte birinin günlük yaşam aktivitelerini yönetmede kısmi ve % 11'inin ise tam yardıma ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Bunların yanında, yaşlıların huzurevine taşındıktan sonra büyük oranda daha iyi fiziksel ve duygusal sağlığa sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların % 66'sı evde yaşamaya kıyasla huzurevinde yaşamayı tercih ettiğini belirtmiştir. Yanı sıra; fiziksel ve duygusal olarak daha iyi hissettiklerini belirtenlerin, yaşlı evi kalite algısının daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Artan yaşlı nüfusun başlıca tüketim dinamikleri ve bunları etkileyen faktörlerin incelendiği bu araştırmada, yaşlıların standart veya homojen bir tüketim kalıbına sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Öncelikle tüketimlerin yaşam dönemi boyunca benzer düzeyde ve şekilde devam ettiği fikriyle örtüşmeyen çok sayıda bulguyla karşılaşılmaktadır. Bu noktada; yaşlılıkta gelirin azalmasına bağlı tüketimlerin düşmesinin yanında, artan zaman karşısında gelir-zaman dengelemesi yaparak ev içi üretimi tercih etme ve miras bırakma gibi motivasyonların da etkisiyle tüketimlerin azalabildiği (emeklilik tüketim bilmecesi) görülmektedir.

Pazarlama bakış açısıyla, geleneksel olarak yaşlı tüketicilerin fiziksel ihtiyaçlarına uygun şekilde ürünlerin ve iletişimlerin tasarlanması önerilmektedir. Ancak bunun ötesinde; yaşlılığın farklı aşamalarında sağlık duyarlılığından, görece genç görünme ürünleri ve yaşlı bakım hizmetleri satın almaya kadar yaşlı tüketim davranışlarının farklılaştığı ifade edilebilir. Ayrıca çalışmada, yaşlı bakım hizmetlerinde çalışanların veya çalışan adaylarının fazla pozitif olmayan tutumlarının, yaşlı bakım hizmetlerine yönelik algılamaların ve sosyokültürel faktörlerin, yaşlı tüketicilerin yaşam standardı ve sektörün sürdürülebilirliği için önemli rol oynadığı değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, yaşlı dostu pazarlama stratejileri geliştirmede, içsel pazarlama bakış açısıyla hizmet sunanların memnuniyet ve motivasyonun sağlanması, yaşlıların sadece biyolojik engelleri olan bireyler olarak görülmemesi, psikolojik ve sosyokültürel yönleriyle de anlaşılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Yaşlı tüketicileri incelemede; genç yaşlılar veya ileri yaşlılar gibi belirli yaşlı türlerine odaklanan araştırmalar yapılabileceği gibi, yaşlıların tüketimlerden kaçınmasının psikolojik temellerinin daha iyi anlaşılması, yaşlılara hizmet sunma işinde çalışanların motivasyonları, yaşlılara sunulan hizmet kalitesinin belirleyicileri, kendini yaşlı olarak tanımlamaya veya yaşlılığa bakış açısına bağlı olarak tüketimlerdeki farklılıklar, yaşlı bakım hizmetlerinin markalaşması ve bunlarda marka sadakati gibi konunun aydınlatılabilecek yönleri hakkında araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Örneğin ülkemizde karşılaşıldığı gibi kültürel ve geleneksel olarak yaşlılara ailede bakılması eğiliminin yaşlılar ve yetişkin çocuklar üzerindeki etkilerinin, yaşlı ebeveynler ile yetişkin çocuklardaki bu bakımdan algılama farklılıklarının veya beklentilerin anlaşılmasının, yaşlıların iradelerine dayalı ilgili kararları alabilmesi ve yaşam standartlarını artırabilmesi bakımından değerli olduğu düşünülmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

KAYNAKÇA

Adib-Hajbaghery, M., & Mohamadghasabi, M. (2014). Effect of an elderly care program on the nursing students' attitudes toward the elderly. Iranian Journal of Ageing, 9(3), 189-196.

Agarwal, S., Pan, J., & Qian, W. (2015). The composition effect of consumption around retirement: Evidence from Singapore. American Economic Review, 105(5), 426-431.

Aguila, E., Attanasio, O., & Meghir, C. (2011). Changes in consumption at retirement: evidence from panel data. Review of Economics and Statistics, 93(3), 1094-1099.

Altunışık, R., Özdemir, Ş. & Torlak, Ö. (2006). Modern Pazarlama, Sakarya: Değişim, 4. Basım, 40.

Ameriks, J., Caplin, A., & Leahy, J. (2007). Retirement consumption: Insights from a survey. The Review of Economics and Statistics, 89(2), 265-274.

Barak, B., & Schiffman, L. G. (1981). Cognitive age: A nonchronological age variable. ACR North American Advances, 602-606.

Battistin, E., Brugiavini, A., Rettore, E., & Weber, G. (2009). The retirement consumption puzzle: evidence from a regression discontinuity approach. American Economic Review, 99(5), 2209-2226.

Blau, D. M. (2008). Retirement and consumption in a life cycle model. Journal of Labor Economics, 26(1), 35-71.

Borella, M., Coda Moscarola, F., & Rossi, M. (2014). (Un) expected retirement and the consumption puzzle. Empirical Economics, 47(2), 733-751.

Buggle, C. (2018). Subjective Age, Lifestyle Behaviours and Cognitive Functioning in Older Adults: Findings from the English Longitudinal Study of Ageing (ELSA) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,, Psikoloji, Maynooth University, National University of Ireland, Maynooth, İrlanda).

Bulut, E., & Cilingir, D. (2016). Attitudes of surgical nurses towards the elderly. Türk Geriatri Dergisi, 19(4), 253-259.

Çiftci, N., & Evcimen, H. (2023). Attitudes of elderly care students towards elderly individuals. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12(4), 1827-1835.

Guiot, D. (2001). Antecedents of subjective age biases among senior women. Psychology & Marketing, 18(10), 1049-1071.

Haider, S. J., & Stephens Jr, M. (2007). Is there a retirement-consumption puzzle? Evidence using subjective retirement expectations. The review of Economics and Statistics, 89(2), 247-264.

Hamermesh, D. S. (1982). Consumption during retirement: The missing link in the life cycle. National Bureau of Economic Research, Working Paper Series. 930, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w0930/w0930.pdf, 27.09.2025.

Hopkins, C. D., Roster, C. A., & Wood, C. M. (2006). Making the transition to retirement: appraisals, post-transition lifestyle, and changes in consumption patterns. Journal of Consumer Marketing, 23(2), 87-99.

Hurd, M. D. (1990). Research on the elderly: Economic status, retirement, and consumption and saving. Journal of Economic Literature, 28(2), 565-637.

Hurd, M. D., & Rohwedder, S. (2006). Some answers to the retirement-consumption puzzle. National Bureau of Economic Research.12057, http://www.nber.org/papers/w12057, 27.9.25.

Kotter-Grühn, D., Kornadt, A. E., & Stephan, Y. (2015b). Looking beyond chronological age: Current knowledge and future directions in the study of subjective age. Gerontology, 62(1), 86-93.

Kotter-Grühn, D., Neupert, S. D., & Stephan, Y. (2015a). Feeling old today? Daily health, stressors, and affect explain day-to-day variability in subjective age. Psychology & Health, 30(12), 1470-1485.

Li, H., Shi, X., & Wu, B. (2015). The retirement consumption puzzle in China. American Economic Review, 105(5), 437-441.

Lovell, M. (2006). Caring for the elderly: changing perceptions and attitudes. Journal of Vascular Nursing, 24(1), 22-26.

Luchesi, B. M., da Silva Alexandre, T., de Oliveira, N. A., Brigola, A. G., Kusumota, L., Pavarini, S. C. I., & Marques, S. (2016). Factors associated with attitudes toward the elderly in a sample of elderly caregivers. International Psychogeriatrics, 28(12), 2079-2089.

Mandıracıoğlu, A., & Lüleci, N. E. (2015). Attitudes towards the elderly among Turkish pharmacy students. Türk Geriatri Dergisi. 18(4), 305-309.

Mellor, P., Greenhill, J., & Chew, D. (2007). Nurses' attitudes toward elderly people and knowledge of gerontic care in a multipurpose health service (MPHS). Australian Journal of Advanced Nursing, The, 24(4), 37-41.

Miniaci, R., Monfardini, C., & Weber, G. (2003). Is there a retirement consumption puzzle in Italy?. Institute for Fiscal Studies, Working Papers. 03/1, London. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/71551/1/367451573.pdf, 27.09.2025.

Mohammed, R. F., & Omar, A. A. A. (2019). Knowledge about elderly care and its relation to ageism attitude among undergraduate nursing students. American Journal of Nursing Research, 7(1), 73-78.

Moreau, N., & Stancanelli, E. (2015). Household consumption at retirement: A regression discontinuity study on French data. Annals of Economics and Statistics. (117/118), 253-276.

Moschis, G. P., & Mathur, A. (2006). Older consumer responses to marketing stimuli: the power of subjective age. Journal of Advertising Research, 46(3), 339-346.

Peluso, A.M., Amatulli, C., Yoon, C. & Guido, G.(2021). Subjective age and older consumers. (içinde: The aging consumer: Perspectives from psychology and marketing. eds: Drolet, A., & Yoon, C.), Routledge.

Robb, A. L., & Burbidge, J. B. (1989). Consumption, income, and retirement. Canadian Journal of Economics. 22(3), 522-542.

Samra, R., Griffiths, A., Cox, T., Conroy, S., Gordon, A., & Gladman, J. R. (2015). Medical students' and doctors' attitudes towards older patients and their care in hospital settings: a conceptualisation. Age and Ageing. 44(5), 776-783.

Sghaier, S., & Gharbi, A. (2012). Subjective age trends and fashionable clothes involvement. Journal of Marketing Research & Case Studies. 2012(2012), 1-17.

Sghaier, S., & Gharbi, A. (2012). Subjective age trends and fashionable clothes involvement. Journal of Marketing Research & Case Studies, 2012(2012), 1-17.

Solomon, Michael, Bamossy, Gary, Asegaard, Soren & Hogg, Margaret K. (2006). Consumer Behaviour A European Perspective, Edinburgh Gate, Harlow, Essex, England: Prentice Hall Europe, 3. Edition.

Sözvurmaz, S., & Mandıracıoğlu, A. (2017). Health sciences students' ageing anxiety and attitudes towards older people. Türk Geriatri Dergisi. 20(1), 54-60.

Stephens Jr, M., & Unayama, T. (2012). The impact of retirement on household consumption in Japan. Journal of the Japanese and International Economies, 26(1), 62-83.

Tek, Ö. B. & Özgül, E. (2007). Modern Pazarlama İlkeleri Uygulamalı Yönetimsel Yaklaşım, 2. Baskı: Birleşik Matbaacılık: İzmir, 157.

Underhill, P. (2000). İnsanlar Neden Alışveriş Yapar?, Sabah Kitapları, Türkçesi: Ekin Duru, İstanbul, orijinal.1999, 113-123.

Velarde, M., & Herrmann, R. (2014). How retirement changes consumption and household production of food: Lessons from German time-use data. The Journal of the Economics of Ageing, 3, 1-10.

Walters, C. G. (1974). Consumer behavior theory and practice, revised edition, Richard Irwin, Homewood.

Yazıcı, s. Ö., Kalaycı, I., Kaya, E., & Tekin, A. (2016). Sağlıkla ilgili bölümlerde okuyan öğrencilerin yaşlılara yönelik tutumları. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15(2), 601-614.

Zambrini, D. A. B., Moraru, M., Hanna, M., Kalache, A., & Nuñez, J. F. M. (2008). Attitudes toward the elderly among students of health care related studies at the University of Salamanca, Spain. Journal of Continuing Education in the Health Professions, 28(2), 86-90.

Zhan, H. J., Liu, G., & Guan, X. (2006). Willingness and availability: Explaining new attitudes toward institutional elder care among Chinese elderly parents and their adult children. Journal of Aging Studies, 20(3), 279-290.

Zniva, R., & Weitzl, W. (2016). It's not how old you are but how you are old: A review on aging and consumer behavior. Management Review Quarterly, 66(4), 267-297.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SOKAKTA YAŞAMA VE DİLENCİLİK İLE TÜKETİM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Doç. Dr. İBRAHİM BOZACI
Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, ibrahimbozaci@kku.edu.tr
0000-0002-9584-6126

ÖZET

Sokakta yaşama ve dilencilikle ilgili araştırmaların; sağlık sorunları, bağımlılık, çocuk hakları, bunların gelir kaynakları, davranış nedenleri ve şekilleri, bakım hizmetleri alma davranışları gibi konular üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer taraftan bunların tüketimle ilişkisine yönelik araştırmaların temel ihtiyaçları karşılamada yaşanan sorunlar, yetersiz beslenme, alkol kullanımı, turistlere etkileri gibi konularda ve kısıtlı düzeyde ilgi çektiği görülmektedir. Bu literatür araştırmasında, sokakta yaşama ve dilenme olgularına yönelik yazın incelemesinin ardından, bunların tüketimle ilişkisine yönelik gerçekleştirilen başlıca araştırmalar özetlenmektedir. Böylece sokakta yaşayanların ve dilenenlerin tüketim kalıplarının anlaşılması bakımından yazındaki boşluğa dikkat çekilmekte ve araştırmacılara öneriler geliştirilmektedir. Zira belirli işler yaparak, dilenerek veya sosyal yardımlarla gelir elde eden bu bireylerin tüketici davranışları üzerine yeterli bulgularla karşılaşılmamaktadır. Neticede sokakta yaşayan ve dilenenlerin de pazarlama değer sunularıyla sosyalleşme, prestij ve kendini gerçekleştirme gibi duygusal ve manevi yönlü ihtiyaçlarını karşılayabilmek için davranışlarda bulanabileceği ileri sürülmektedir. Bu özel tüketici grupları üzerine gerçekleştirilecek araştırmaların, tüketici davranışlarının yeterince aydınlatılmayan bu yönü hakkındaki bilgi birikiminin artmasına ve toplumun bu bileşenlerinin yaşam standardının geliştirilmesinde gerçekleştirilebilecek faaliyetlerin tasarlanmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sokakta yaşama, Dilencilik, Tüketim

A LITERATURE REVIEW ON THE RELATIONSHIP BETWEEN HOMELESSNESS, BEGGING, AND CONSUMPTION

ABSTRACT

Research on homelessness and begging tends to focus on issues such as health problems, addiction, children's rights, their sources of income, the reasons and patterns of their behavior, and their behavior in accessing care services. On the other hand, research on their relationship with consumption focuses on issues such as problems in meeting basic needs, malnutrition, alcohol use, and their impact on tourists, and receives limited attention. This literature review summarizes the main studies conducted on the relationship between homelessness, begging and consumption. Thus, it draws attention to the gap in the literature regarding understanding the consumption patterns of homeless and begging individuals and develops suggestions for researchers. This is because sufficient findings are not encountered regarding the consumer behavior of these individuals who earn income by doing certain jobs, begging, or receiving social assistance. In conclusion, it is argued that homeless and beggar individuals may also engage in behaviors to meet their emotional and spiritual needs, such as socialization, prestige, and self-actualization, through marketing value offerings. Research conducted on these specific consumer groups is expected to contribute to increasing knowledge about this often overlooked

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

aspect of consumer behavior and to the design of activities that can improve the living standards of these segments of society.

Keywords: Homelessness, Begging, Consumption

GİRİŞ

Sokakta yaşayan veya evsiz (düzenli ikameti olmayan) sayısını bilmek zor olsa da, otobüs terminalleri, ucuz otel, kiralık oda, araba, işyeri, park, köprü altı, tünel ve terk edilmiş ev gibi yerlerde kalanlar ve ilgili faaliyetlere katılan binlerce kişi göz önünde bulundurulduğunda, bunun az olmadığı ifade edilmektedir (Çelebi, 2014). Sokakta yaşayanların tüketimleri üzerine gerçekleştirilen araştırmalarda daha çok, bunların sağlık ve hijyen ihtiyaçlarını karşılamadaki sorunlarına dikkat çekilmektedir. Buna göre çamaşır yıkama, tuvalet, banyo ve kişisel hijyen ürünlerine erişimindeki sorunların varlığı bilinmektedir (Sommer vd., 2020). Diğer taraftan, sokakta yaşamayı önleme ve bu durumu düzeltme toplum sağlığı bakımından dikkat çeken bir konu olup (Norena-Herrera vd., 2016), bunu azaltma önemli kamu politikalarından biridir. Yazındaki araştırmalar daha çok; sokakta yaşama ve çalışmanın nedenleri, sokakta yaşamanın sağlığa ve çocuklara etkileri, sokakta yaşayanların hakları ve ihtiyaçlarını karşılamadaki dezavantajlı konumları üzerine odaklanmıştır.

Sokakta yaşamaya benzer ve bununla ilgili diğer bir değişken dilenmedir. Dilencilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve topluma kazandırılması tarihsel süreçte her zaman önemli bir konu olmuştur (Özgün, 2016). Öyle ki dilencilik, insan onurunun düşük düzeyde de olsa bozulması ve sağlıklı bir toplum için tehdit olarak görülebilmektedir. Dengesiz sosyoekonomik sistemin kurbanı olarak ifade edilen dilenciler, toplumun savunmasız gruplarındandır (Khan, 2014). Her ne kadar kapıya geleni geri çevirmeme gibi değerler (Coşkun & Erkilet, 2010) ve birçok dinde diğerlerine farklı isimlerle bağış yapmaya önem verilse de, dilencilik artan bir sosyoekonomik sorun ve bir yoksulluk türü olarak ifade edilmektedir. Kentleşme ve şehirlerin büyümesi (Demirtaş, 2006), artan aşırı nüfus, yoksulluk, yüksek işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, evsizlik, okuryazar olmama ve sosyal-ekonomik dışlanma bu sorunu artırmaktadır. Neticede dilenciler yol, durak, tren istasyonu, dini ve turistik yer gibi neredeyse her yerde görülebilmektedir (Sarkar, 2007). Araştırmalarda ise çocuk dilenciler (Yang & Sui, 2020) ve dilenciliğin öncülleri ve etkileri gibi konulara odaklanılmaktadır. Bu araştırmada ise, sokakta yaşamayla birlikte gerçekleşebilen dilenciliğin tüketim davranışlarıyla ilişkisi konu alınmaktadır.

SOKAKTA YAŞAMA

Konutta yaşama temel haklardan biri olup, bazen insanlar zorla, mecburen (aile desteğinin yetersizliği, ebeveyni olmama veya boşanma, eğitim hayatında başarısızlık, akranlarla sorunlar, zihinsel sorunlar vb. kaynaklı) veya tercih ederek sokakta yaşayıp, buna bağlı fiziksel ve cinsel suiistimal bakımından dezavantajlı olabilmektedir (Raleigh-DuRoff, 2004). Bu noktada net sayısını belirlemek zor olsa da, sokakta yaşayanlar yaygınlıkla görülmekte olup, bu insanların sağlık ve madde bağımlılığı gibi sorunlarla mücadele etmesi gerekmektedir (Tsemberis & Asmussen, 2016; Ferguson vd., 2006). Örneğin sokakta yaşayanlar için HIV önemli bir sorun olup, bunu engellemede önlemler alınması gerekmektedir (Carmona vd., 2014). Nitekim sokakta yaşayan pek çok ergenin birçok yakın partnerinin ve madde bağımlılığının olduğu ifade edilmektedir (Hartmann vd., 2021). Örneğin Norena-Herrera vd.'nin (2016) sokakta yaşayan 10-20 yaş arası çocuk ve gençlere yönelik gerçekleştirdiği sistemli literatür araştırmasında, bunlarda HIV'in yaygın olduğu (% 37.4'e kadar çıkabilmekte) belirlenmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Sokakta yaşama özellikle yaşı küçük olanlar için zorlayıcıdır. Toplumların gelişmişlik seviyesinin göstergelerinden biri çocuğa verilen değer olup, gelişmiş toplumlar gelecek nesillerin sağlıklı, refah içinde yaşamasını ve iyi eğitim almasını sağlamayı amaçlar (Eren & Çubuk, 2023). Dolayısıyla çocukların sokakta yaşamasının öncül ve ardılları pek çok araştırmaya konu olmuştur. Örneğin Plummer vd.'nin (2007) Sudan'da gerçekleştirdiği araştırmada, sokak çocuklarının; ailelere sahip olma olasılığının daha düşük olduğu, daha fazla anne kaybı gibi önemli yaşam deneyimlerine sahip olduğu veya savaş bölgelerinden gelme olasılıklarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sokak çocuklarının büyük çoğunluğunun tutkal kokladığı anlaşılmıştır. Neticede toplum temelli önleme, sokak temelli sağlık/güvenlik müdahaleleri, sokak çocuğu danışmanlığı ve yeniden entegrasyon programları önerilmiştir.

Dahlman vd.'nin (2013) Bolivya'nın La Paz ve El Alto bölgelerinde gerçekleştirdiği araştırmasında ise, sokak çocuklarının daha az eğitim aldığı, ebeveyni olmama ve tek ebeveyni olma durumlarının daha yüksek olduğu, halihazırda okula gitme durumlarının daha düşük olduğu (% 50) ve çalışma durumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sokaklarda yaşayan, çalışan ve ebeveynleriyle düzenli bağlantısı olmayan çocukların yaratıcılık düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu, diğer bilişsel testlerde ise diğerleriyle benzer olduğu belirlenmiştir. Bunların yanında evleri olanlarda hiç bulunmazken, sokak çocuklarının % 31'inin daha önce veya her gün hap kullandığı, kaygı, acı ve üzüntü gibi duyguları daha fazla yaşadığı anlaşılmıştır. Strehl'in (2010) araştırmasında ise sokakta yaşayan çocukların çoğunluğunun tek ebeveynli (büyük oranda kadının olduğu) ailelerden geldiği, bunların ekonomik kısıtlamalar, duygusal ve psikolojik dengesizlik gibi nedenlerle çocuğa bakma imkanlarının olmadığı, ekonomik faktörlerden önce agresif aile ilişkileri ve sevgi eksikliği gibi faktörlerin yaygın olduğu belirlenmiştir.

Sokakta yaşayanlara yönelik toplumsal algı da genelde sorunlu (aciz, zayıf, güçsüz, muhtaç, dengesiz, bağımlı, agresif, kötü vb.) olup, bunların belirlenmesine yönelik araştırmalarla da karşılaşılmaktadır. Örneğin Çelebi'nin (2014) araştırmasında, devletin bunlara yönelik yardımlarının yetersiz olduğu, sokakta yaşayanların güvenilir-hijyenik olmadığı ve ciddi sağlık sorunlarının olduğuna yönelik algıların olduğu belirlenmiştir. Ayrıca insanların sokakta yaşayanlarla etkileşim kurma ve bunlara yönelik sosyal sorumluluk faaliyetlerine katılma isteği de düşüktür.

DİLENCİLİK

Herhangi bir resmi hizmet sunmadan para isteme ile karakterize edilen dilencilik (De Coulon vd., 2015), toplumsal yaşamda yaygın, herkesin farkında olduğu, edebi eserlerde dahi yer bulan, ancak genelde insanlar tarafından olumsuz karşılanan ve yer yer yasaklanan bir davranıştır (Korkut, 2017; Anar & Özbay, 2013). Genel olarak dilencilik, yaşam standartlarını iyileştirmeye çalışan toplumlarda, karmaşaya neden olan ve genel toplumsal görünüme zarar veren sosyal olumsuzluklardan biri olarak kabul edilir. Bunun şiddeti, bir toplumdan diğerine ve faillerin farklı davranış kalıplarına göre değişir; çünkü failler, çok sayıda çocuğu istismar eden organize bir suç örgütü, mağdurun akrabası veya başka biri olabilmektedir (Ali & Madhloom, 2022). Bunun bir yönü, çocukların suç örgütlerince kaçırılması, zorla dilendirilmesi veya ebeveynleri tarafından dilendirilmesi sorunudur. Hatta birçok çocuk yoksulluk ve maddi çıkar gibi sebeplerle ebeveynleri tarafından satılabilmekte veya terk edilebilmektedir (Yang & Sui, 2020).

Öte yandan, dilenmenin ifade özgürlüğü olup olmadığı tartışılabilmekte, ticari doğası, rahatsız ediciliği, korkutucu, ısrarcı ve agresif olmasına göre dilencilik değerlendirilip yasal olarak düzenlenebilmektedir (Moon, 1999). Gelişmiş ülkelerde de karşılaşılan ve sorunlu olarak

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

görülen dilencilik; bazı Avrupa şehirlerinde belirli alan (toplu taşımada yasaklanması vb.), zaman (belirli gün ve saatlerde yasaklanması) ve şekil (çocukların kullanılmaması vb.) bakımından düzenlenmiş, İsviçre'nin Cenevre Kanton'unda ise yasaklanmıştır (De Coulon vd., 2015). Neticede dilencilik, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde mevcut olup, bazı yargı bölgelerinde suç teşkil eden bir faaliyet olarak kabul edilmektedir (Qiao vd., 2017).

Dilenme konusunu anlama doğrultusunda öncelikle bunun dilenenler ve diğerleri tarafından nasıl algılandığı üzerine araştırmalarla karşılaşılmaktadır. Buna göre dilenenler dilenmeyi mecburiyet, çaresizlik gibi nedenlerle ilişkilendirirken, diğer insanlar genelde aynı duygu ve düşünceleri paylaşmamakta, bunu daha çok kandırma, tembellik, kolay kazanma ve duygu sömürüsü olarak görebilmektedir (İnan & Kara, 2022). Benzer durum Türkiye'de de söz konusudur. Örneğin Erken'in (2017) Türkiye'de en çok okunan üç gazeteyi incelediği araştırmasında dilencilerin sahtekar, tehlikeli, rahatsız edici, duygu sömürücü temalarla anlatıldığı belirlenmiştir.

Bazı araştırmalarda dilenmenin nasıl yapıldığı, nedenleri, etkileri ve süreçte yaşanan zorluklar anlaşılmaya çalışılmıştır. Örneğin Agyemang vd.'nin (2024) Gana'da gerçekleştirdiği nitel araştırmada, sokak dilencilerinin rekabetçi ve finansal avantaj kazanmada; çocuk reklamı, vücut pazarlaması ve öykü pazarlaması stratejileri izlediği belirlenmiştir. Buna göre araştırmaya katılan ve çocuğu olanların çoğu, çocukların sempati kazanmada etkili olduğunu, bazıları insanlar çocukları görünce sinirlendiğini ve sokakta olmaması umuduyla daha fazla para verdiğini belirtmiştir. Vücut pazarlaması bakımından ise insanların bir engellilik veya sakatlık (kırık ayak vb.) durumunu gördüğünde dilenmenin nedeniyle ilgili daha çok sempati duyduğu ve bağış yaptığı tespit edilmiştir. Öykü pazarlaması bakımından dilencilerin hayatlarının çilesini ve zorluklarını anlattığı ve insanların bunları anlayışla karşıladığı, üzüldüğü veya sempati duyduğu ve para verdiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte dilencilerin ilk başladığında veya tanıdıklarını gördüğünde insanlardan utanabildiği, bunlardan saklanmaya çalışabildikleri görülmüştür. Dolayısıyla dilencilerin pasif kurban olmak yerine, kazançlarını artırmaya çalışan rasyonel seçimler yapan bireyler olduğu değerlendirilmiştir. Araştırmada; dilenme için belirli alanlar belirleme, kabul edilebilir uygulamalar için yönergeler oluşturma ve çocukların sömürülmesini engelleme gibi kuralların belirlenmesi önerilmiştir. Ayrıca dilenciler için beceri eğitimleri, girişimcilik programları ve mikro-finans erişimi gibi alternatifler yaratılabileceği de belirtilmiştir (Angyemang vd., 2024).

İnan & Kara'nın (2022) nitel araştırmasında ise dilenenler büyük oranda iş olsa çalışacaklarını belirtmiştir. Ayrıca dilencilerin; en fazla trafik ışıkları, cami ve hastane önlerinde dilendiği, çoğunun dilenirken utandığı, yoksulluk, çocuğun ihtiyacı ve gelecek olmamasından dolayı dilendikleri, en fazla dini günlerde para kazandıkları, dilenirken en fazla dua, çocuklara yardım ve "Allah rızası için" şeklinde iletişim kurdukları, büyük oranda sosyal yardım aldıkları ve yöneticilerden en fazla para yardımı bekledikleri belirlenmiştir.

Gin vd.'nin (2021) Malezya'da gerçekleştirdiği nitel araştırmada, minnettarlık duygusunun ortasında dilencilerin her küçük şeye karşı takdir duygusuyla tepki verdiği belirlenmiştir. Vatandaş'ın (2002) dilencilerle gerçekleştirdiği nitel araştırmada ise, dilencilerin dilenme nedeni olarak; işsizlik/yoksulluk, hastalık/sakatlık ve yolda kalma gibi gerekçeleri gösterdiği anlaşılmıştır. Bunların yanında dilenciliğin birçok dilenci tarafından bir meslek olarak algılandığı, ihtiyaçtan daha fazla yüksek getiri için yapıldığı ve getirinin yüksek olmasının teşvik edici olduğu anlaşılmıştır.

Sokakta yaşama konusunda olduğu gibi dilencilik de çocuklar bakımından araştırmacıların dikkatini çeken bir konudur. Drydakis'in (2023) Atina'da dilenci çocuklarla gerçekleştirdiği araştırmada, dilenci çocukların çoğunun başkaları tarafından dilenmeye zorlandığı, şiddet

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

tehditlerine, fiziksel ve sözlü tacize maruz kaldığı ve bırakmaya izin verilmemesi konusunda zorluklarla karşılaşıldığı belirlenmiştir. Ayrıca dilenmenin açlık ve sağlığı olumsuz etkilediği anlaşılmıştır. Neticede zorlama ve insan özgürlüğünden mahrum bırakma unsurlarını kapsayabilen, zorla çalıştırma ve modern kölelik olarak değerlendirilebilecek çocuk dilenciliğinde, çocukların bunlardan uzaklaştırılması ve zorlayanların adalete teslim edilmesi önerilmektedir.

Kamruzzaman & Hakim'in (2015) Bangladeş'in başkenti Dakka şehrinde gerçekleştirdiği araştırmada, çocuk dilencilerin büyük çoğunluğunun başka bir meslekle bağlantısının olmadığı, babalarının çocuğun çekçekçi, annelerinin ise yaklaşık yarısının ev hanımı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların çoğunun gecekondu mahallesinden dilenci olarak geldiği, yoksulluk nedeniyle dilenciliği benimsediği ve önemli bir kısmının ebeveynleri, arkadaşları veya kaçıranlar tarafından dilenciliğe zorlandığı anlaşılmıştır.

Kaushik'in (2014) Hindistan'ın Varanasi şehrinde çocuk dilencilerle gerçekleştirdiği araştırmada, çocukların dilencilik için aileleri ve arkadaşları tarafından kabul görüp teşvik edildiği, belirli kutsal günlerde para istedikleri, bazılarının yoksul görünmese de çok fakir olduğu, çoğunlukla pazar, dini bina ve tren istasyonlarının yakınlarında bulundukları, bazılarının ebeveynlerinin ağır işlerde veya küçük işletmelerde çalıştığı, bazılarının ise ebeveynlerinin olmadığı, dilencilik yapmaya alışkın olmadıkları, erkek çocukların daha yoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Ayrıca devletin bunları okula göndermesi, ailelerinin aşırı yoksulluk ve suç çeteleriyle başa çıkmasına yardımcı olması önerilmiştir.

Dilencilik üzerine gerçekleştirilen araştırmaların bir kısmı insanların bunlara para veya benzeri değerleri vermesinin anlaşılması üzerinedir. Örneğin Awang vd.'nin (2017) Malezya'da gerçekleştirdiği araştırmada, dilencilere verme davranışının; özgecilik, algılanan davranışsal kontrol, yaş, konut sahipliği, istihdam edilme gibi faktörlerle ilişkili olduğu belirlenmiştir.

SOKAKTA YAŞAMA, DİLENCİLİK VE TÜKETİM

Sokakta yaşayanların tüketim davranışlarına yönelik bulgular kısıtlıdır. Öncelikle sokakta yaşayan veya evsizlerin sağlık (Hino vd., 2018) ve sosyal hizmet ihtiyaçlarını karşılamada yaşanan sorunlar, bakım ve yardım hizmetlerinde yaşadığı deneyimler araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Buna göre bu hizmet süreçlerinde ihtiyaçları anlamak, onlara karşı önyargılı olmamak ve etkili şekilde hizmet sunmaya çalışmanın gerekli olduğu ifade edilmektedir (Koopmans vd., 2019). Nitekim sokak çocuklarının rehabilitasyonuna yönelik sunulan hizmetler (özellikle toplum pekiştirme yaklaşımı; katılmamakla başa çıkma, iş arama becerileri, ilişki becerileri, öfke yönetimi vb.) madde bağımlılığı, depresyon gibi sorunları azaltabilmekte ve sosyal dengeyi artırabilmektedir (Slesnick vd., 2007).

Bu noktada sokakta yaşayanların bakım merkezlerine (bunların medikal, psikiyatrik ve sosyal hizmetler vermesi; gelişim ve bireysel rehabilitasyon programları uygulaması; diğerleriyle buluşma ve sosyalleşmeye imkan vermesi gibi seçenekler sunması mümkündür) alınması veya ev sahibi yapılması gibi uygulamalar yapılabilmektedir. Ferguson vd.'nin (2006) araştırmasında, merkez faaliyetlerinin bunların evde yaşamasında yeterince etkili olmadığı, ancak ev sahibi yapma durumunda beklenen etkinin oluştuğu belirlenmiştir. Thompson vd.'nin (2006) ilgili yardım merkezlerindeki evsizlerle gerçekleştirdiği nitel araştırmada, bunların saygılı, empatik ve arkadaşça hizmet sunan, otonomisine müdahale etmeden destekleyenlere karşı olumlu tepki verdiği belirlenmiştir. Bu hizmetlerden faydalanmada; uygun ve güvenli olmayan ortam, saygısız, katı hizmet sağlayanlar gibi engellerin olduğu anlaşılmıştır.

Bunların yanında sokakta yaşayanlara yönelik sosyal bütünleştirme uygulamaları da yapılabilmektedir (Rice vd., 2012). Raleigh-DuRoff'un (2004) araştırmasında sokakta

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yaşayanları kurtarmak için onlara; şefkat gösterme, beceri öğretme, bilgilendirme, ihtiyaçları karşılama (sadece fiziksel değil, sanat gibi estetik ihtiyaçlar), gurur aşılama, sokak yaşamının kötü yönlerini gösterme ve eğitim gibi önerilerde bulunmuştur. Diğer taraftan gençleri sokakta tutan faktörlerin; özgürlük inanışı, topluluk deneyimi, otoriteye güvenmeme, başarı şansının olmadığına inanma ve macera hissi olduğu anlaşılmıştır.

Sosyal politika ve toplumsal bütünleştirme odaklı bu araştırmalara karşın, tüketici davranışları bakış açısıyla sokakta yaşayanları ele alan araştırmalar kısıtlıdır. İlgili araştırmalarda sokakta yaşayanların gelirlerinin kaynakları ve gelirlerini kullanma biçimleri, sigara gibi sağlıksız ürünlerin ve temel ihtiyaç ürünlerinin tüketimi üzerine odaklanılmıştır. Bu bakış açısıyla ele alındığında, genel olarak sokakta yaşayanların temel düzey ihtiyaçlarını karşılamada sorunlar yaşadığı görülmektedir. Buna göre sokakta yaşayanların; daha çok gıda, giyecek ve barınma ihtiyaçlarına öncelik verdiği, psikolojik ve maddi olarak durumlarını düzeltmeyi çok zor görebildiği, dışarıda kaldıkları yerlere yönelik konut benzeri hisler besleyebildiği ve varlıkların stoklanması için yer bulamadığı ifade edilmektedir (Hill, 2003).

Strehl'in (2010) araştırmasında sokakta yaşayan çocukların önemli oranda bir ürün sattığı ve önemli bir kısmının ayakkabı boyama gibi hizmetlerde çalıştığı, erkeklerin gelirlerini daha çok kendi gıda veya giysilerini almada kullandığı, kadınların ise ebeveyn veya yakınlarına verdiği belirlenmiştir. Türkmen vd.'nin (2004) Adana'da sokakta yaşan ayakkabı boyacılığı, çöpçülük ve farklı mal satışı gibi işler yapan çocuklarla gerçekleştirdiği araştırmada, bunların yaklaşık beşte birinin ağır veya orta düzeyde sigara içtiği belirlenmiştir. Ayrıca bunların önemli oranda eğitime hiç katılmadığı (% 29) veya ilkokulu terk ettiği (%30) anlaşılmıştır. McCarthy & Hagan'ın (1992) Toronto sokaklarında yaşayanlarla gerçekleştirdiği araştırmasında, bunların uzun süre uygun barınak, yiyecek ve gelir olmadan yaşadığı, pek çoğunun yasal olmayan davranışlarla ilişkili olduğu, hapsedildiği ve intiharla ilgili (% 27'sinin intihar girişimi mevcut) olduğu belirlenmiştir. Ayrıca açlık, suç davranışı ve hapsedilmenin sokak yaşamının koşullarıyla (güvenli barınak olmaması ve sokakta geçirilen süre) ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Diğer taraftan bunların gelecekle ilgili büyük oranda umutlarının olduğu tespit edilmiştir. Hill & Stamey'in (1990) araştırmasında da evsizlerin daha çok gıda, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlara yönelik tüketimler yaptığı, süpermarket ve restoran gibi yerlere erişiminin finansal, hijyen, görünüm ve sosyal faktörlere bağlı olarak kısıtlı olduğu, madde satıcılarıyla temasta olduğu, takas ve diğer evsizlerle paylaşma gibi davranışların olduğu belirlenmiştir. Ayrıca varlıkların ve gelirin edinilmesinde çöpçülüğün (scavenging) ve geri dönüşümün ana yöntem olduğu görülmüştür.

Dilencilik bakımından ise; dilencilik ile tüketim ilişkisinin incelendiği az sayıda araştırmanın bir kısmında; dilencilerin turizm gibi bağlamlarda diğer tüketiciler üzerindeki etkileri konu alınmıştır. Buna göre dilencilik turizm bakımından yeni anlaşılmaya başlanmakta, turist, dilenci ve işletmeleri ilgilendiren karaborsa turizmi başlığı altında incelenmekte ve bunun turizmin pozitif yönlerini azalttığı vurgulanmaktadır. Gowreesunkar vd.'nin (2021) Hindistan'da gerçekleştirdiği araştırmada, dilenciliğin maliyetli yatırımlar gerektirmeyen kazançlı bir sektöre veya kara turizm pazarına dönüştüğü, dilencilerin kartel halinde faaliyette bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre dilenciler organize bir çeteyle iş yapan profesyoneller, belirli bir performans veya hizmet karşılığı para dilenen performans odaklılar, belirli bir yerde durup bağış bekleyen pasif yaşlılar, yer değiştirerek para ve hediye dilenen aktifler ve insanları zorlayan ve şiddet gösterebilen saldırganlar gibi türlerde olabilmektedir.

Qiao vd.'nin (2017) araştırmasında, uluslararası turistlerin Çin'de dilencilerle karşılaşmalarına verdikleri tepkiler incelenmiştir. Çalışmada, en fazla yaşlı dilencilerle karşılaşıldığı, dilencilere para verip onlarla daha fazla iletişim kurmayı reddetmenin en yaygın tepki olduğu, buna yakın

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

oranda ise dilencilerin göz ardı edildiği, dilenciliğin genel seyahat memnuniyeti ve Çin'i tekrar ziyaret etme olasılığı üzerinde önemli bir etkisi olmadığı ortaya konulmuştur.

Bunların yanında dilencilerin tüketim davranışlarını anlamaya imkan veren kısıtlı düzeyde araştırmayla karşılaşılmaktadır. Khan'ın (2014) Aligarh bölgesinde 396 dilenci hanesinde gerçekleştirdiği araştırmada, ilçenin merkez ve batısındaki dilencilerin düşük, güneydoğudakilerin ise çalışma alanında yüksek sosyoekonomik statüye (demografi, okuryazarlık, istihdam oranı, kişi başı gelir, konut olanakları vb.) sahip olduğu belirlenmiştir. Kaushik'in (2014) çocuk dilenciler üzerine gerçekleştirdiği araştırmada ise, araştırmaya katılanların çoğunun parayı kendilerine yemek yapan anne veya ağabeylerine verdiği anlaşılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sokakta yaşama ve dilencilik olgularının sosyoekonomik ve tüketim davranışları bakış açısıyla incelendiği bu araştırmada; sokakta yaşayanların tüketimlerinin daha çok isteğe bağlı tercihlerden ziyade gıda, barınma, sağlık ve hijyen gibi zorunlu ihtiyaçları karşılama doğrultusunda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan gündelik tüketim ve alışverişlerde; toplumsal dışlanma ve temizlik gibi faktörlerin sınırlandırıcı bir unsur olduğu görülmektedir. Araştırmada özellikle çocukların savunmasızlığına bağlı olarak dilenme davranışlarında pazarlama iletişim aracı veya zorunlu çalışan olarak kullanılabildiği, bu durumun ise çocukların eğitim hizmetlerine erişimini ve buna bağlı gelecekteki tüketim davranışlarını kısıtladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sokakta yaşayanların ve dilencilerin tüketim davranışlarının; tüketimden kaçınma, tüketimden dışlanma, kalite algısı (dayanıklılık, besin değeri vb.), hazcı ve faydacı tüketim davranış motivasyonları, sahip olunan temel düzey de olsa ürünleri kimlik oluşturma, sembolik veya statü amaçlı kullanma, ürünleri takas ve diğerleriyle paylaşma gibi farklı değişkenler bakımından incelenmesi mümkündür. Bunların yanında tüketim davranışlarının, sokakta yaşama ve dilenme davranışlarını ve bunlardan kurtulma motivasyonlarını nasıl etkilediği de incelenebilir.

İşletmelerin ise bu dezavantajlı müşterilere önyargılı davranmaması, kapsayıcı hizmet sunma politikaları tasarlaması, bunların satın alım gücüne uygun ürünler geliştirmesi, gerçek ihtiyaç sahiplerini tespit etmesi, bu ihtiyaçları sosyal sorumluluk anlayışıyla karşılamaya çalışması ve hatta müşterilerin de bunlara katılımını teşvik etmesi mümkündür. Diğer taraftan bunları gerçekleştirirken diğer müşterilerin rahatsız olmasını engellemesi, profesyonel ve insani sınırlar içerisinde güvenliği sağlaması, marka imajı ve işletme karlılığını da göz önünde bulundurması gerekir. Dolayısıyla bu müşterilere hizmet sunma ve sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştirmede sistemli bir yaklaşım önemlidir. Nitekim dilencilik özelinde çocukların ve dini inanışların stratejik gelir artırma yöntemi olarak kullanıldığının belirtildiği araştırmada, dilenmenin turizm yöreleri gibi belirli pazarlama alanlarında gerçekleştirilebildiği ve diğer tüketicileri negatif etkileyebildiği anlaşılmaktadır. Kısaca sokakta yaşama ve dilencilik sadece bir güvenlik ve toplumsal sağlık sorunu olmayıp, bu bireylerin tüketim kalıplarını iyileştirme, yaşam standartlarını geliştirme ve değiştirmede, tüketimlerden ve pazarlama faaliyetlerinden yararlanılabileceği ifade edilebilir. Neticede, sokakta yaşama ve dilencilik davranışlarının azaltılmasında sadece sağlık ve güvenlik odaklı kamu politikalarının sorunun çözümünde tek başına yeterli olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, pazarlama bakış açısıyla bu tüketici gruplarının ihtiyaçlarının analizi, bölümlendirilmesi, kamu otoriteleri, sivil toplum kuruluşları ve işletmelerle ortaklaşa kapsayıcı politikaların geliştirilmesi ve ilgili faaliyetlerin gerçekleştirilmesi mümkündür. Böylece bu bireylerin anlaşılması, toplumun diğer bileşenleriyle uyumunun artırılması, istihdamının sağlanması gibi amaçlara ulaşmaya katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Yeterli örnekleme ulaşmak zor olsa da, konu hakkında yazındakilere benzer şekilde etnografik veya gözlemsel araştırmalar yapılabileceği gibi, boylamsal araştırmalarla sokakta yaşamanın evresine göre tüketimlerdeki değişimler incelenebilir. Yanı sıra, zorunlu ihtiyaçları karşılayıcı tüketimlerin ötesinde sokakta yaşama, dilenme ve bunların özelliklerine bağlı olarak tüketimlerin nasıl şekillendiğine yönelik betimsel saha araştırmaları da gerçekleştirilebilir. Örneğin bu tüketicilerin davranışları; belirli ürün veya markalara yönelik istek, sadakat veya eğilimleri, algılanan eksiklikleri gidermek üzere gerçekleştirilen telafi edici, sembolik veya estetik tüketimleri, fiyat-kalite bilinçleri ve dürtüsel karar alma tarzları gibi farklı değişkenler bakımından incelenebilir. Bunların sokakta yaşayanların gelecekteki yaşama tarzı ve yaşam şatlarını değiştirme isteklerini nasıl etkilediğinin ortaya konulmasının ise teorik ve pratik açıdan değerli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Agyemang, E., Forkuor, J. B., Kondor, R., & Odongo, D. A. (2024). The street begging economy: investigating the economic strategies of street beggars in Ghana. International Journal of Sociology and Social Policy. 44(11/12), 1137-1151.

Ali, A. L. S. S. N., & Madhloom, A. L. M. H. (2022). The crime of children exploiting in beggary. International Journal of Early Childhood. 14(03), 196-203.

Anar, T., & Özbay, F. (2013). Edebiyat sosyolojisi bağlamında Osmanlı'dan günümüze Türk şiirinde dilenme ve dilenciliğe genel bir bakış. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi. 2, 1-27.

Awang, S. A., Borhan, J. T., Mohamad, M. T., & Muhammad, F. (2017). The scenario of giving to beggars: A behavioural analysis among Malaysians. Labuan e-Journal of Muamalat and Society. 11, 1-12.

Carmona, J., Slesnick, N., Guo, X., & Letcher, A. (2014). Reducing high risk behaviors among street living youth: outcomes of an integrated prevention intervention. Children and Youth Services Review. 43, 118-123.

Coşkun, İ., & Erkilet, A. (2010). Kapıya geleni geri çevirmeme: İstanbul esnafının dilencilik olgusuna bakış açısı. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(20), 1-21.

Çelebi, E. (2014). Sokakta yaşayanlara yönelik sosyal sorumluluk çalışmaları için toplumsal algının belirlenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 7(33), 808-815.

Dahlman, S., Bäckström, P., Bohlin, G., & Frans, Ö. (2013). Cognitive abilities of street children: Low-SES Bolivian boys with and without experience of living in the street. Child Neuropsychology. 19(5), 540-556.

De Coulon, G., Reynaud, C., & Wiget, A. C. (2015). Begging in Geneva in times of crisis: Multi-layered representations of beggars, begging and cohabitation in the public space. European Journal of Homelessness. 9(1), 191-211.

Demirtaş, M. (2006). Osmanlı Başkenti'nde dilenciler ve dilencilerin toplum hayatına etkileri. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. 20(20), 81-104.

Drydakis, N. (2023). Forced labor and health-related outcomes. The case of beggar children. Working Paper, IZA-Institute of Labor Economics, Discussion Papers, 16519.

Eren, Z., & Çubuk, F. (2023). Çocuk hakları bağlamında sokakta yaşayan çocuklar sorunu. J-EDUCAT: Journal of Educational Studies. I(1), 1-43.

Erken, F. (2017). Yazılı basında dilenci stereotipi: hürriyet, sabah, milliyet gazetelerine yönelik bir analiz. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. 44, 216-227.

Ferguson, K. M., Dabir, N., Dortzbach, K., Dyrness, G., & Spruijt-Metz, D. (2006). Comparative analysis of faith-based programs serving homeless and street-living youth in Los Angeles, Mumbai and Nairobi. Children and Youth Services Review. 28(12), 1512-1527.

Gin, L. L., Syasyila, K., & Zhooriyati, S. M. (2021). The psychological states of beggars in Malaysia: Happiness, subjective well-being, and gratitude. Journal of Cognitive Sciences and Human Development. 7(2), 26-46.

Gowreesunkar, V. G., Seraphin, H., & Nazimuddin, M. (2021). Beggarism and black market tourism–a case study of the city of Chaar Minaar in Hyderabad (India). International Journal of Tourism Cities. 7(3), 662-682.

Hartmann, C. F., Silva, L. N., Corrêa, M. L., Oliveira, G. F., Dutra, J. C., Ishikame, K. R., ... & dos Santos Paludo, S. (2021). Risky sexual behavior among street children, adolescents, and young people living on the street in southern Brazil. Journal of Community Health, 46(6), 1188-1196.

Hill, R. P. (2003). Homelessness in the US: An ethnographic look at consumption strategies. Journal of Community & Applied Social Psychology. 13(2), 128-137.

Hill, R. P., & Stamey, M. (1990). The homeless in America: An examination of possessions and consumption behaviors. Journal of Consumer Research. 17(3), 303-321.

Hino, P., Santos, J. D. O., & Rosa, A. D. S. (2018). People living on the street from the health point of view. Revista Brasileira de Enfermagem. 71(1), 684-692.

İnan, K., & Kara, B. (2022). İnsana Yakışır Yaşamanın Arayışında İnsanlığı İnciten Hal Dilencilik: Niğde Örneği. 8th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress, 17-19 November, 1002.

Kamruzzaman, M., & Hakim, M. A. (2015). Socio-economic status of child beggars in Dhaka City. Journal of Social Sciences and Humanities. 1(5), 516-520.

Kaushik, A. (2014). Rights of children: A case study of child beggars at public places in India. Journal of Social Welfare and Human Rights. 2(1), 01-16.

Khan, J. H. (2014). Socio-Economic Status of Beggars in Urban Areas: A Case Study. Global Journal of Multidisciplinary Studies. 3(9), 388-416.

Koopmans, F. F., Daher, D. V., Acioli, S., Sabóia, V. M., Ribeiro, C. R. B., & Silva, C. S. S. L. D. (2019). Living on the streets: An integrative review about the care for homeless people. Revista Brasileira de Enfermagem. 72(1), 211-220.

Korkut, D. (2017). Tanzimat hikâye ve romanlarında dilenciler ve dilencilik. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. 6(12), 13-23.

McCarthy, B., & Hagan, J. (1992). Surviving on the street: The experiences of homeless youth. Journal of Adolescent Research, 7(4), 412-430.

Moon, R. (1999). Begging and freedom of expression. Forum Constitutionnel. 11(2), 41-49.

Norena-Herrera, C., Rojas, C. A., & Cruz-Jimenez, L. (2016). HIV prevalence in children and youth living on the street and subject to commercial sexual exploitation: A systematic review. Cadernos de Saude Publica, 32, e00134315.

Özgün, C. (2016). Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında çocuk dilenciler sorunu. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi. 16(33), 25-60.

Plummer, M. L., Kudrati, M., & Yousif, N. D. E. H. (2007). Beginning street life: Factors contributing to children working and living on the streets of Khartoum, Sudan. Children and Youth Services Review, 29(12), 1520-1536.

Qiao, G., Chen, N., & Prideaux, B. (2017). Understanding interactions between beggars and international tourists: The case of China. Asia Pacific Journal of Tourism Research. 22(3), 272-283.

Raleigh-DuRoff, C. (2004). Factors that influence homeless adolescents to leave or stay living on the street. Child & Adolescent Social Work Journal. 21(6), 561-572.

Rice, E., Kurzban, S., & Ray, D. (2012). Homeless but connected: The role of heterogeneous social network ties and social networking technology in the mental health outcomes of street-living adolescents. Community Mental Health Journal. 48(6), 692-698.

Sarkar, S. (2007). Beggary in urban India: Reflections on destitution and exploitation. Indian Journal of Social Work, 68(4), 531-544.

Slesnick, N., Prestopnik, J. L., Meyers, R. J., & Glassman, M. (2007). Treatment outcome for street-living, homeless youth. Addictive Behaviors, 32(6), 1237-1251.

Sommer, M., Gruer, C., Smith, R. C., Maroko, A., & Hopper, K. (2020). Menstruation and homelessness: Challenges faced living in shelters and on the street in New York City. Health & Place, 66, 102431.

Strehl, T. (2010). Street-working and street-living children in Peru: Conditions and current interventions. IREWOC research project on street children in Peru. Foundation for International Research on Working Children (IREWOC), supported by Plan Negherlands, Cordaid & ASN Bank.

Thompson, S. J., McManus, H., Lantry, J., Windsor, L., & Flynn, P. (2006). Insights from the street: Perceptions of services and providers by homeless young adults. Evaluation and Program Planning, 29(1), 34-43.

Tsemberis, S., & Asmussen, S. (2016). From streets to homes: The pathways to housing consumer preference supported housing model. In Homelessness Prevention in Treatment of Substance Abuse and Mental Illness (113-131). Routledge.

Türkmen, M., Okyay, P., Ata, O., & Okuyanoğlu, S. (2004). A descriptive study on street children living in a southern city of Turkey. The Turkish Journal of Pediatrics. 46(2), 131-136.

Vatandaş, C. (2002). Dilenciler ve dilencilik (Sosyolojik bir araştırma). Sosyal Bilimler Dergisi. 4(1), 170-183.

Yang, X., & Sui, D. Z. (2020). Can social media rescue child beggars?. Spatial Synthesis: Computational Social Science and Humanities (303-321). Cham: Springer International Publishing.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

AN INTEGRATED MODEL OF ECONOMIC PROSPERITY, MIGRATION, AND TOURISM FOR REGIONAL AIRLINE NETWORK PLANNING IN TÜRKİYE: AN APPLICATION USING ATR 72 AIRCRAFT

Assist. Prof. Dr. Ümit Kanmaz
İstanbul Ticaret University/ Aviation Management Department,
ukanmaz@ticaret.edu.tr - 0000-0003-2186-2737

Dr. Lecturer Cengiz Kerem Kütahya
Australian University, School of Aviation, Kuwait,
c.kutahya@au.edu.kw- 0000-0002-7222-0921

Abstract

Türkiye's domestic air transport system has traditionally been dominated by routes centred on major metropolitan hubs, which has constrained direct air connectivity between economically prosperous western cities, migration-origin eastern provinces, and major tourism destinations. Despite sustained internal mobility driven by migration and tourism demand, many regional city pairs remain underserved. This study aims to develop an integrated regional airline network planning model that simultaneously incorporates economic prosperity, internal migration flows, and tourism mobility, and evaluates the operational viability of these routes using ATR 72 turboprop aircraft.

The analysis integrates regional income indicators, interprovincial migration statistics, and tourism flow data obtained from the Turkish Statistical Institute and the Ministry of Culture and Tourism. A Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) approach is employed to rank potential route alternatives based on passenger demand potential, runway suitability, regional income level, and touristic attraction strength. Subsequently, a fuzzy logic model is applied to assess operational feasibility under uncertainty by incorporating key variables such as aircraft load factor variability, seasonal demand fluctuations, and cost sensitivity.

The results identify İstanbul, Gaziantep, and Diyarbakır as the primary hubs within the proposed regional network. Direct connections from these hubs to high-income western centres such as Izmir, Bursa, Kocaeli, and Antalya, as well as to culturally and tourism-oriented destinations including Mardin, Şanlıurfa, Nevşehir, Erzurum, and Trabzon, emerge as the most sustainable and socio-economically efficient network configuration. The findings demonstrate that ATR 72 aircraft provide a suitable and cost-effective solution for supporting regional connectivity within this integrated framework.

Anahtar Kelimeler : Regional airline; ATR 72; migration; tourism; economic prosperity; multi-criteria decision-making; fuzzy logic; Türkiye.

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES
April 3 – 5, 2026 – TIRAN
ISBN NR : 978-625-5694-94-2

INTEGRATED ACCESSIBILITY AND MIGRATION-BASED MODEL FOR REGIONAL AIRLINE NETWORK PLANNING IN TÜRKİYE: AN APPLICATION USING ATR 72 AIRCRAFT

Assist. Prof. Dr. Ümit Kanmaz
İstanbul Ticaret University/ Aviation Management Department,
ukanmaz@ticaret.edu.tr - 0000-0003-2186-2737

Dr. Lecturer Cengiz Kerem Kütahya
Australian University, School of Aviation, Kuwait,
c.kutahya@au.edu.kw- 0000-0002-7222-0921

Abstract

Turkey's domestic transportation system predominantly relies on road transport and a hub–spoke airline structure centred on Istanbul. This structure limits direct air accessibility between Eastern and Southeastern Anatolian cities and the industrial and commercial centres of western Türkiye, despite sustained passenger mobility driven by internal migration. The aim of this study is to develop an integrated regional airline network planning model based on accessibility indicators, including distance and travel time, together with migration intensity, in order to identify optimal regional routes suitable for operation with ATR 72 turboprop aircraft.

The study adopts a three-stage methodological framework. In the first stage, interprovincial migration patterns and intercity travel times are analysed to identify potential city pairs with continuous mobility demand. In the second stage, a Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) approach is employed to evaluate route alternatives using operational and infrastructural criteria such as runway length, airport infrastructure, competition level, demand continuity, and network connectivity potential. In the final stage, a fuzzy logic model is applied to assess operational feasibility under uncertainty by incorporating variables including fuel price sensitivity, seasonal demand fluctuations, and aircraft load factor variability.

The results indicate that the Istanbul–Erzurum, Izmir–Van, Bursa–Diyarbakır, Kocaeli–Diyarbakır and Antalya–Van routes represent the most economically, socio-demographically, and operationally feasible regional flight alternatives. In addition, the utilisation of secondary hubs along the Kayseri–Sivas corridor improves overall network efficiency while remaining within the operational performance limits of the ATR 72 aircraft.

This study presents the first integrated model combining accessibility and migration dynamics for regional airline network planning in Türkiye and proposes a strategic framework that incorporates socio-economic mobility into air transport network design.

Anahtar Kelimeler : Regional airline; ATR 72; migration; tourism; economic prosperity; multi-criteria decision-making; fuzzy logic; Türkiye.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

BIST LİKİT BANKA ENDEKSİ'NDE İŞLEM GÖREN BANKALARIN BÜYÜME PERFORMANSLARININ ANALİZİ: ENTROPİ VE MAIRCA YAKLAŞIMI

Doç. Dr. Musa GÜN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

musa.gun@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5020-9342

Dr. Osman Nuri AKARSU

osmannuriakarsu@gmail.com - 0000-0002-5393-956X

Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN

Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ceydayerdelen@kafkas.edu.tr - ORCID ID:0000-0001-9544-9991

ÖZET

Finansal piyasaların önemli enstrümanlarından biri olan bankacılık sektörü, tasarrufları yatırıma dönüştürerek ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bankacılık sektörü; likidite sağlama, ödeme sistemlerinin yönetimi, risk yönetimi ve para politikalarının ekonomiye aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle bankaların büyüme performanslarının ölçülmesi; finansal istikrarın sağlanması ve doğru kararların alınması açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankaların büyüme performanslarının ÇKKV yöntemlerinden entropi ve MAIRCA analizleri ile tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın veri seti: aktif büyüme, faiz gelirleri büyüme, mevduat büyüme, net kâr büyüme ve özsermaye büyüme değişkenlerinin yüzdelik değerlerinden oluşmaktadır. Entropi analizi bulgularına göre, net kâr büyümesi değişkeni kriterler arasında en yüksek ağırlığa, mevduat büyümesi değişkeni ise en düşük ağırlığa sahip değişkenler olarak belirlenmiştir. MAIRCA Analizi bulgularına göre ise büyüme performans başarı sıralamaları bakımından en yüksek başarının VAKBN şirketine, en düşük başarının ise HALKB şirketine ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Performans Analizi, BIST Likit Banka Endeksi, Entropi Yöntemi, MAIRCA Yöntemi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYSIS OF THE GROWTH PERFORMANCE OF BANKS TRADED IN THE BIST LIQUID BANK INDEX: AN ENTROPY AND MAIRCA APPROACH

Assoc. Prof. Dr. Musa GÜN

Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

musa.gun@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5020-9342

Dr. Osman Nuri AKARSU

osmannuriakarsu@gmail.com - 0000-0002-5393-956X

Assoc. Prof. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN

Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ceydayerdelen@kafkas.edu.tr - ORCID ID:0000-0001-9544-9991

ABSTRACT

The banking sector, which constitutes one of the most significant instruments of financial markets, supports economic growth by channeling savings into investments. The banking sector plays a pivotal role in liquidity provision, payment systems management, risk management, and the transmission of monetary policies to the broader economy. For this reason, measuring the growth performance of banks is of considerable importance in terms of ensuring financial stability and facilitating sound decision-making.

The present study aims to assess the growth performance of banks listed in the BIST Liquid Bank Index using Entropy and MAIRCA analyses, both of which fall within the scope of Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) methods. The dataset of the study comprises the percentage values of the following variables: asset growth, interest income growth, deposit growth, net profit growth, and equity growth. According to the findings of the Entropy Analysis, the net profit growth variable was identified as carrying the highest weight among the criteria, while the deposit growth variable was found to carry the lowest weight. The findings of the MAIRCA Analysis, on the other hand, revealed that VAKBN achieved the highest growth performance ranking, whereas HALKB recorded the lowest performance among the banks examined.

Keywords: Performance Analysis, BIST Liquid Bank Index, Entropy Method, MAIRCA Method

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. GİRİŞ

1980'lerin başlangıcından itibaren uygulanan liberalleşme politikaları, genel olarak Türk bankacılık sistemi üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Finansal liberalleşme süreci finansal piyasalara yeni kurum ve araçların katılımını sağlamıştır. Bu durum banka ve şube sayısında önemli bir artışa sebep olurken, bankacılık sisteminin sunduğu hizmet yelpazesinin genişlemesine de katkı sunmuştur. Başka bir ifadeyle, finansal liberalleşme süreci finans piyasalarında daha rekabetçi bir ortam yaratarak bankaları hizmet kalitesini yükseltmeye ve ürünlerini çeşitlendirmeye zorlamıştır (Kaya, 2002).

Türkiye'de finansal sistemin büyük bir bölümünü bankacılık sektörü oluşturduğundan, finansal istikrarın büyük ölçüde bankaların finansal gücüne, dayanıklılığına ve sağlam yapısına bağlı olduğu düşünülmektedir. 2000'li yılların başlarında bankaların bilançolarındaki ve kurumsal yapıdaki gözlemlenen zayıflıklar, 2001 yılında yaşanılan finansal krizin başlıca nedenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir (Türker, 2015). Türkiye'deki ekonomik faaliyetin büyük bir bölümünü finanse eden bankalar, başlıca finansal aracı kurumlardır ve sistemik bir öneme sahiptirler. Bu nedenle 2001 krizi, bankacılık sektöründeki sorunların hızla ekonominin geri kalanına yayılabileceğini ve büyük aksamalara neden olabileceğini açıkça göstermiştir. Finansal istikrar güçlü ve sermayesi yeterli bankalar ile sağlanabileceği gibi, sistemik riskleri izlemek, kontrol altına almak ve yönetmek için etkili denetim mekanizmalarına sahip bankalar ile de sağlanabilir (Zengin ve Yüksel, 2016). Bankacılık finansmanına dayalı ekonomilerde söz konusu düzenlemelerin çok katı olmaması ve bankaların verimsiz çalışmasına da yol açmaması gerekmektedir (Kartal, 2018).

Bankalar finansal kalkınmaya finansal sistemlerinin istikrarı ile katkı sunabilirler. Bu süreçte bankalar, finansal aracılık, likidite sağlama ve bilgi asimetrilerini azaltma gibi temel mikroekonomik işlevleri ile para politikasının etkinliğini artırma ve finansal piyasaların gelişimine katkıda bulunma gibi makroekonomik işlevleri de yerine getirmektedirler (Ulusoy ve Özbilge, 2023). Bu bağlamda bankacılık sektörünün ekonomik büyüme için önemi göz önüne alındığında, bankaların büyüme performanslarının analizi finansal sistemin sağlıklı işleyişi ve ekonomik büyüme açısından oldukça önemli bir konudur.

Bankaların büyüme performanslarının analizinin çok boyutlu ve karmaşık olması nedeniyle tek bir performans ölçütü ile tam bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri, birden fazla finansal göstergeyi aynı anda değerlendirme olanağı sunarak daha güvenilir ve objektif bir performans değerlendirmesi olanağı sunmaktadır (Zavadskas ve Turskis, 2011; Kahraman vd., 2015). Bu çalışmada, BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankaların büyüme performanslarının ÇKKV yöntemlerinden Entropi ve MAIRCA analizleri ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankaların 2025 yılına ait aktif büyüme, faiz gelirleri büyümesi, mevduat büyümesi, net kâr büyümesi ve özsermaye büyümesi değişkenlerinin yüzdesel değerlerinin ele alınarak literatüre farklı bir bakış açısı kazandırılması ve araştırmanın özgün değerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2. LİTERATÜR

ÇKKV yöntemleri literatürde birden fazla finansal ve finansal olmayan göstergeyi tek bir modele entegre ederek performansı değerlendirmek için kullanılmıştır. Shaverdi vd. (2011), özellikle FAHP ile TOPSIS, VIKOR ve ELECTRE yöntemlerinin İran özel bankalarını sıralamada etkili olduğunu ve bulanık ağırlıklandırmanın belirsizliğini ele almak için yararlı bir destek sağladığını göstermişlerdir.

Çelen (2014), özellikle birden fazla sıralama yöntemi birlikte kullanıldığında, ÇKKV tekniklerinin bankacılık performans değerlendirmesinde nasıl kullanılabileceğini vurgulamıştır. Benzer şekilde, Sarı (2019) hibrit ÇKKV yöntemlerinin çeşitli kriterler üzerinden büyüme ve kıyaslama perspektifleriyle ilişkilendirilmiş ve banka performansını değerlendirmek için kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Gökalp 2015, Türkiye'de farklı ekonomik dönemlerde banka performansını değerlendirmek için PROMETHEE ve AHP tabanlı modeller uygulamış ve sektördeki yapısal değişiklikleri ve dayanıklılığı ortaya koymuştur.

Kaya vd. (2018), ÇKKV uygulamalarına ilişkin sistematik bir inceleme sunmuş ve bankacılık ve ilgili alanlarda performans ölçümü için temel teknikleri belirlemişlerdir. Adepoju vd. (2020) ÇKKV yöntemlerinin bankacılık sektöründe tutarlı ve yorumlanabilir sıralamalar sağladığını savunmuşlardır. Gupta vd. (2020), Hint özel bankalarının uzun vadeli performansını değerlendirmek için bir AHP-TOPSIS hibrit modeli kullanmışlardır. Locurcio vd. (2021) yılında PROMETHEE tabanlı çerçeveleri kredi risk değerlendirmesine uygulamışlardır. Roy ve Shaw (2021) performans ölçümünde ÇKKV tekniklerinin etkinliğini vurgulamışlardır.

Barrera vd. (2022) bankacılıkla ilgili alanlarda tedarikçi seçimi ve stratejik karar almayı desteklemek için hibrit bir ÇKKV modeli önermişlerdir. Ziemba vd. (2023), finansal istikrar ve riskin değerlendirilmesi için PROSA/PROMETHEE tabanlı yaklaşımlar uygulamış ve ÇKKV yöntemlerinin belirsizlik altında performans değerlendirmesi için değerli bir araç olduğu ileri sürmüşlerdir.

Literatürde daha önce yapılan araştırmalar dikkate alındığında, genel olarak ÇKKV yöntemlerinin farklı ülkelerde, piyasalarda ve zaman dilimlerinde bankacılık performansını ve büyümesini değerlendirmek için güçlü, şeffaf ve güvenilir araçlar olarak kullanıldıkları görülmüştür. Bankacılık sektörünün büyüme performansının belirlenmesi, yüksek kârlılık ve rekabet gücü ile daha fazla müşteri ve pazar payının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda bankaların büyüme performanslarının ölçülmesi sektörün güçlü ve zayıf yönlerinin tespit edilmesinde önemli bir değerlendirme kriteri olarak ele alınabilir.

3. METODOLOJİ

Araştırmanın metodolojik altyapısı başlıklar halinde sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Veri Seti

Araştırmada, BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankaların büyüme performanslarının ÇKKV yöntemlerinden entropi ve MAIRCA analizleri ile belirlenmesi amaçlanmıştır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankalara ait kodlar ve analizde kullanılan kriterlere ait bilgiler Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Kriter ve Kod Bilgileri

Kodlar	Şirketler	Kriterler	Kriterlerin Yönü
AKBNK	AKBANK T.A.Ş.	Aktif Büyüme (%)	Max
GARAN	TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Max
HALKB	TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.	Mevduat Büyüme (%)	Max
ISCTR	TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.	Net Kar Büyüme (%)	Max
VAKBN	TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T.A.O.	Özsermaye Büyümesi (%)	Max
YKBNK	YAPI VE KREDİ BANKASI A.Ş.		

Araştırma kapsamında analiz edilen değişkenler 01.03.2026 tarihinde Finnet Veritabanı'ndan temin edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Kısıtı, Özgün Değeri

Araştırmada ele alınan örneklem, büyüme kriteri, analiz yöntemi ve zaman çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Araştırmada BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankaların 2025 yılı büyüme performanslarının tespitinde kullanılan kriterlerin önem ağırlık derecelerinin belirlenmesi ile bankaların büyüme performanslarının başarı skor puanlarının ve sıralamalarının tespit edilmesi, araştırma sorularının oluşturulmasında temel teşkil etmektedir.

Araştırmada BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankaların aktif büyüme, faiz gelirleri büyümesi, mevduat büyümesi, net kâr büyümesi ve özsermaye büyümesi kriterlerine ait yüzdesel değerlerin kullanılması çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kriterlerin ağırlıklı önem dereceleri Entropi Analizi ile büyüme performansları analizi ise MAIRCA Analizi ile belirlenmiştir.

3.3.1. Entropi Yöntemi

Entropi yöntemi, karar verme problemlerinde kriterlerin nesnel ağırlıklarını belirlemek ve olasılık teorisine dayanarak belirsizliği ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Entropi yönteminde uygulanan formüller aşağıda beş adım şeklinde sunulmuştur (Shannon, 1948; Chodha vd., 2022; Wang vd., 2022).

1. Adım: Karar Matrisi

Yöntemin ilk adımında karar matrisi Eşitlik (1)'de gösterilen şekilde oluşturulmuştur.

$$D = \begin{array}{c} \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \cdots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \cdots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix} \end{array} \quad (1)$$

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2. Adım: Karar Matrisi Normalizasyonu

Eşitlik (2)'den yararlanılarak karar matrisi normalizasyon işlemiyle [0,1] aralığında değer alacak şekilde standart hâle getirilmiştir.

$$P_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m} x_{ij}}} \; ; \; \forall_{i,\ j} \qquad (2)$$

3. Adım: Kriterlerin Entropi Değerleri (e_j)

Eşitlik (3) ile kriterlerin e_j değeri hesaplanmıştır.

$$e_{ij} = -k \sum_{j=1}^{n} P_{ij} \; . \; ln(P_{ij)} \; ; \; i = 1,2, \dots, m \; ve \; j = 1,2, \dots, n \qquad (3)$$

Formülde yer alan k değeri:

$k = (\ln(m))^{-1}$ olarak tanımlanan sabit bir katsayıdır ve $0 \leq e_j \leq 1$ olacak şekilde bir değer almaktadır.

4. Adım: Farklılaşma Derecelerinin Bulunması

Eşitlik (4) ve e_j değerleri kullanılarak farklılaşma dereceleri (d_j) elde edilmiştir.

$$d_j = 1 - \; e_j \quad (j \; = \; 1,2, \dots \dots, n) \qquad (4)$$

5. Adım: Entropi Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

Eşitlik (5) ile kriterlerin farklılaşma derecesi, toplam farklılaşma derecesine oranlanarak kriterlerin ağırlık değerleri (w_j) tespit edilmiştir.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^{n} d_j} \qquad (5)$$

3.3.2. MAIRCA Yöntemi

MAIRCA yöntemi, her bir kriter için teorik (beklenen) ve reel (gerçek) derecelendirme matrisleri arasındaki farkları (boşlukları) nicelleştirerek alternatifleri ideal duruma olan uzaklıklarına göre sıralamaktadır. MAIRCA yönteminde yer alan formüller aşağıda yedi adım şeklinde sunulmuştur (Gigović vd., 2016; Negi vd., 2025).

1. Adım: Karar Matrisi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Her bir alternatiften (A_i) elde edilen kriter (C_j) değerleri Eşitlik (6) kullanılarak oluşturulmuştur.

$$X = \begin{array}{c} \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \cdots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \cdots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix} \end{array} \tag{6}$$

2. Adım: Alternatiflerin Önceliklerinin Belirlenmesi

Bu adımda m toplam alternatif sayısı olmak üzere i. alternatifin önceliği P_{Ai} Eşitlik (7) ile hesaplanmıştır.

$$P_{Ai} = \frac{1}{m}$$

$$\sum_{i=1}^{m} P_{Ai} = 1 \qquad\qquad i = 1,2,\dots,m \tag{7}$$

Eşitlik (8) ile alternatiflerin öncelikleri birbirine eşitlenmiştir.

$$P_{A1} = P_{A2} = \cdots = P_{Am} \tag{8}$$

3. Adım: Teorik Derecelendirme Matrisinin Oluşturulması (T_p)

Eşitlik (9) kullanılarak matris elemanları (t_{pij}) alternatiflerin öncelikleri (P_{Ai}) ile kriter ağırlıklarının (w_j) çarpımı ile hesaplanmaktadır.

$$T_p = \begin{bmatrix} P_{A1}w_1 & P_{A1}w_2 \dots & P_{A1}w_n \\ P_{A2}w_1 & P_{A2}w_2 \dots & P_{A2}w_n \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ P_{Am}w_1 & P_{Am}w_2 & P_{Am}w_n \end{bmatrix} \tag{9}$$

4. Adım: Gerçek Derecelendirme Matrisinin Tanımlanması ($\boldsymbol{T_r}$)

$\boldsymbol{T_r}$ matrisinin oluşturulmasında teorik derecelendirme matrisi $(\boldsymbol{T_p})$ ile başlangıç karar matrisi (X) kullanılmıştır. Fayda yönlü kriterler için Eşitlik (10) maliyet yönlü kriterler için Eşitlik (11) ile hesaplamalar yapılmıştır.

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \left(\frac{x_{ij} - x_{ij}^{-}}{x_{ij}^{+} - x_{ij}^{-}} \right) \tag{10}$$

$$t_{rij} = t_{pij} \cdot \left(\frac{x_{ij} - x_{ij}^{-}}{x_{ij}^{+} - x_{ij}^{-}} \right) \tag{11}$$

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

x_{ij}^{+} kriterinin alternatiften aldığı maksimum değeri $(x_{ij}^{+} = \max(x_1, x_2, \dots, x_m))$, x_{ij}^{-} ise kriterlerin alternatiften aldığı minimum değeri $(x_{ij}^{-} = \min(x_1, x_2, \dots, x_m))$ göstermektedir. Eşitlik (12) ile gerçek derecelendirme matrisi hesaplanmıştır.

$$T_r = \begin{bmatrix} t_{r11} & t_{r12} \dots & t_{r1n} \\ t_{r21} & t_{r22} \dots & t_{r2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ t_{rm1} & t_{rm2} & t_{rmn} \end{bmatrix} \quad (12)$$

5. Adım: Toplam Boşluk Matrisinin Hesaplanması (G)

Boşluk matrisinin oluşturulmasında (G) Eşitlik (13) kullanılarak teorik derecelendirme matrisi (T_p) ve gerçek derecelendirme matrisinin (T_r) farkı alınmıştır. Eşitlik (14) ile toplam boşluk matrisi oluşturulmuştur.

$$g_{ij} = t_{pij} - t_{rij} \qquad g_{ij} \in [0, \infty) \quad (13)$$

$$\mathrm{G} = T_p - T_r = \begin{bmatrix} g_{11} & g_{12} \dots & g_{1n} \\ g_{21} & g_{22} \dots & g_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots \\ g_{\mathrm{m1}} & g_{\mathrm{m2}} & g_{\mathrm{mn}} \end{bmatrix} \quad (14)$$

6. Adım: Toplam Boşluğun Alternatifler ile Tanımlanması

Hesaplamalar sonucunda bir kriter (C_j) için bir alternatifin (A_i) teorik derecesi (t_{pij}) ile gerçek derecesi (t_{rij}) sıfırdan farklı ve birbirine eşit bir değer almışsa boşluk değeri sıfır olması beklenmektedir $(g_{ij} = 0)$. Bu durumda ilgili kriter (C_j) için ilgili alternatifin (A_i) ideal alternatif (A_i^{+}) olacağı ifade edilmektedir. Bir kriter (C_j) için bir alternatifin (A_i) teorik derecesi (t_{pij}) ile gerçek derecesi (t_{rij}) sıfıra eşitse boşluk değeri de sıfır olmaktadır $(t_{pij} = t_{rij} = g_{ij} = 0)$. U durumda ise ilgili kriter (C_j) için ilgili alternatif (A_i) en kötü alternatif (A_i^{-}) olmaktadır.

7. Adım: Alternatiflerin Nihai Kriter Fonksiyonlarının Değerinin Hesaplanması

Kriter fonksiyonlarının değeri Eşitlik (15) ile her bir alternatif için hesaplanmıştır.

$$Q_i = \sum_{j=1}^{n} g_{ij} \quad , \qquad i = 1,2, \dots, m \quad (15)$$

Yapılan hesaplamalar sonucunda en büyük (Q_i) değerine sahip karar alternatifi en iyi alternatif olarak değerlendirilmektedir.

3.4. Araştırma Bulguları

Araştırmanın bulguları Entropi ve MAIRCA Yöntemi bulguları olmak üzere iki başlık şeklinde ele alınmıştır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

3.4.1. Entropi Yöntemi Bulguları

Eşitlik (1) uygulanarak oluşturulan karar matrisi Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Karar Matrisi

Şirketler	Aktif Büyüme (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)
AKBNK	32,61	30,85	32,62	35,12	29,05
GARAN	46,53	42,16	40,75	19,99	34,69
HALKB	42,04	35,63	46,41	23,11	31,10
ISCTR	39,15	42,12	45,69	48,16	34,33
VAKBN	33,99	40,27	35,91	73,50	47,08
YKBNK	33,23	27,36	40,66	62,29	32,57

Eşitlik (2) ile normalize edilmiş karar matrisi Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Normalize Karar Matrisi

Şirketler	Aktif Büyüme (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)
AKBNK	0,1433	0,1413	0,1348	0,1340	0,1391
GARAN	0,2045	0,1930	0,1684	0,0762	0,1661
HALKB	0,1848	0,1631	0,1917	0,0881	0,1489
ISCTR	0,1721	0,1929	0,1888	0,1837	0,1644
VAKBN	0,1494	0,1844	0,1484	0,2804	0,2255
YKBNK	0,1460	0,1253	0,1680	0,2376	0,1560

BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankaların büyüme kriterlerine ait entropi değerleri Eşitlik (3) ile hesaplanarak Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Entropi Değerleri

Şirketler	Aktif Büyüme (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)
AKBNK	-0,2784	-0,2765	-0,2701	-0,2693	-0,2744
GARAN	-0,3246	-0,3175	-0,3000	-0,1962	-0,2982
HALKB	-0,3120	-0,2958	-0,3167	-0,2141	-0,2836
ISCTR	-0,3028	-0,3174	-0,3147	-0,3113	-0,2968
VAKBN	-0,2840	-0,3118	-0,2831	-0,3565	-0,3358
YKBNK	-0,2810	-0,2602	-0,2997	-0,3415	-0,2898
ln(m)	0,5581				
ej	0,9950	0,9930	0,9958	0,9426	0,9927

Çizelge 4'te yer alan entropi değerleri kullanılarak farklılaştırma dereceleri Eşitlik (4) ile hesaplanmış ve Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Farklılaşma Dereceleri

Şirketler	Aktif Büyüme (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)
dj	0,0050	0,0070	0,0042	0,0574	0,0073

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Entropi yöntemi kriter ağırlıkları (5) numaralı formül ile hesaplanmış ve sonuçlar Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Entropi Kriter Ağırlıkları

Şirketler	Aktif Büyüme (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)
wj	0,0621	0,0866	0,0519	0,7091	0,0902

Entropi analizi sonucunda bankaların performans hesaplamasında en önemli kriter net kâr büyümesi (0,7091) olarak belirlenmiştir. Bu kriteri, sırasıyla özsermaye büyüme (0,0902), faiz gelirleri büyüme (0,0866), aktif büyüme (0,0621) ve mevduat büyüme (0,0519) kriterleri takip etmiştir.

3.4.2. MAIRCA Yöntemi Bulguları

Entropi Yöntemiyle Eşitlik (1) kullanılarak belirlenen ve Çizelge 2'de sunulan karar matrisi MAIRCA Yöntemiyle Eşitlik (6) ile hesaplanmıştır. Entropi ve MAIRCA yöntemleri ile oluşturulan karar matrislerinin formülasyonlarının aynı olması nedeniyle Çizelge 2'de verilen karar matrisi MAIRCA yöntemi içinde kullanılmıştır. Eşitlik (6) uygulanarak oluşturulan karar matrisi, Eşitlik (7) ve Eşitlik (8) ile hesaplanan MAIRCA yöntemin bir varsayımı olan karar vericinin her alternatife eşit mesafede olduğunu gösteren P_{Ai} değeri ve Entropi yöntemiyle belirlenen kriter ağırlıkları Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Karar Matrisi ve Alternatiflerin Öncelik Değerleri

Şirketler	Aktif Büyüme (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)	Pai
AKBNK	32,61	30,85	32,62	35,12	29,05	0,1667
GARAN	46,53	42,16	40,75	19,99	34,69	0,1667
HALKB	42,04	35,63	46,41	23,11	31,10	0,1667
ISCTR	39,15	42,12	45,69	48,16	34,33	0,1667
VAKBN	33,99	40,27	35,91	73,50	47,08	0,1667
YKBNK	33,23	27,36	40,66	62,29	32,57	0,1667
wj	0,0621	0,0866	0,0519	0,7091	0,0902	

Eşitlik (9) kullanılarak hesaplanan teorik derecelendirme matrisi Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Teorik Derecelendirme Matrisi

Şirketler	Aktif Büyüme (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)
AKBNK	0,0104	0,0144	0,0087	0,1182	0,0150
GARAN	0,0104	0,0144	0,0087	0,1182	0,0150
HALKB	0,0104	0,0144	0,0087	0,1182	0,0150
ISCTR	0,0104	0,0144	0,0087	0,1182	0,0150
VAKBN	0,0104	0,0144	0,0087	0,1182	0,0150
YKBNK	0,0104	0,0144	0,0087	0,1182	0,0150

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Analizde ele alınan kriterlerin fayda yönlü olması nedeniyle Eşitlik (10) ve Eşitlik (12) kullanılarak gerçek derecelendirme matrisi oluşturulmuştur. Ayrıca kriterin alternatiften aldığı maksimum ve minimum değerler tespit edilmiştir ve Çizelge 9'da gösterilmiştir.

Çizelge 9. Gerçek Derecelendirme Matrisi

	Aktif Büyüme (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)
Xij+	46,53	42,16	46,41	73,50	47,08
Xij-	32,61	27,36	32,62	19,99	29,05
Şirketler	**Aktif Büyüme (%)**	**Faiz Gelirleri Büyüme (%)**	**Mevduat Büyüme (%)**	**Net Kar Büyüme (%)**	**Özsermaye Büyümesi (%)**
AKBNK	0,0000	0,0034	0,0000	0,0334	0,0000
GARAN	0,0104	0,0144	0,0051	0,0000	0,0047
HALKB	0,0070	0,0081	0,0087	0,0069	0,0017
ISCTR	0,0049	0,0144	0,0082	0,0622	0,0044
VAKBN	0,0010	0,0126	0,0021	0,1182	0,0150
YKBNK	0,0005	0,0000	0,0050	0,0934	0,0029

Eşitlik (13) kullanılarak teorik derecelendirme matrisi ve gerçek derecelendirme matrisinin farkı alınarak Eşitlik (14) ile toplam boşluk matrisi oluşturulmuş ve Çizelge 10'da verilmiştir.

Çizelge 10. Toplam Boşluk Matrisi

Şirketler	Aktif (%)	Faiz Gelirleri Büyüme (%)	Mevduat Büyüme (%)	Net Kar Büyüme (%)	Özsermaye Büyümesi (%)
AKBNK	0,0104	0,0110	0,0087	0,0848	0,0150
GARAN	0,0000	0,0000	0,0036	0,1182	0,0103
HALKB	0,0033	0,0064	0,0000	0,1113	0,0133
ISCTR	0,0055	0,0000	0,0005	0,0560	0,0106
VAKBN	0,0093	0,0018	0,0066	0,0000	0,0000
YKBNK	0,0099	0,0144	0,0036	0,0248	0,0121

Eşitlik (15) ile alternatiflerin göreceli performans sıralamaları belirlenerek Çizelge 11'de verilmiştir

Çizelge 11. Alternatif Göreceli Performans Sıralamaları

Şirketler	Qi	Sıralama
AKBNK	0,1298	4
GARAN	0,1321	5
HALKB	0,1343	6
ISCTR	0,0726	3
VAKBN	0,0178	1
YKBNK	0,0648	2

MAIRCA Analizi sonucunda BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankalar arasında VAKBN'nin en yüksek büyüme performans sıralamasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bankalara ait büyüme performans başarıları sıralamaları ise sırasıyla YKBNK, ISCTR, AKBNK, GARAN ve HALKB şeklinde belirlenmiştir.

4. SONUÇ

Performans ölçümü hem iç paydaşlar hem de dış paydaşlar açısından karar alma süreçlerini desteklemektedir ve kontrol imkânı sunmaktadır. Bankaların büyüme performanslarının analizi, finansal sistemin sağlığı ve ekonomik kalkınma açısından oldukça önemli bir araştırma konusudur. Bu nedenle bankaların büyüme performansı genellikle aktif büyüklüğü, mevduat artışı ve kârlılık gibi temel finansal göstergeler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışmada BIST Likit Banka Endeksi'nde işlem gören bankaların aktif büyüme, faiz gelirleri büyüme, mevduat büyüme, net kâr büyüme ve özsermaye büyüme kriterlerinin yüzdelik değerleri kullanılarak büyüme performanslarının ÇKKV yöntemlerinden Entropi ve MAIRCA analizleri ile tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Entropi Analizi sonuçlarına göre, net kâr büyümesi değişkeni en yüksek ağırlığa sahip kriter iken mevduat büyümesi en düşük ağırlığa sahip kriter olarak belirlenmiştir. MAIRCA Analizi sonuçlarına göre ise VAKBN en iyi büyüme performansı gösteren banka iken HALKB en kötü büyüme performansı gösteren banka olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları kullanılan veri setinin kısıtlarıyla sınırlıdır; dolayısıyla sonuçların genelleştirilmesi için farklı araştırmalar ile desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Adepoju, S. A., Oyefolahan, I. O., Abdullahi, M. B., & Mohammed, A. A. (2020). Multi-criteria decision-making based approaches in website quality and usability evaluation: *A Systematic Review*.

Barrera, F., Segura, M., & Maroto, C. (2022). Sustainable technology supplier selection in the banking sector. *Mathematics*, 10(11), 1919.

Chodha, V., Dubey, R., Kumar, R., Singh, S., & Kaur, S. (2022). Selection of industrial arc welding robot with TOPSIS and Entropy ÇKKV techniques. *Materials Today: Proceedings*, 50, 709-715.

Çelen, A. (2014). Comparative analysis of normalization procedures in TOPSIS method: with an application to Turkish deposit banking market. *Informatica*, 25(2), 185-208.

Gigović, L., Pamučar, D., Bajić, Z., & Milićević, M. (2016). The combination of expert judgment and GIS-MAIRCA analysis for the selection of sites for ammunition depots. *Sustainability*, 8(4), 372.

Gökalp, F. (2015). Comparing the financial performance of banks in Turkey by using Promethee method. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 63-82.

Gupta, S., Mathew, M., Gupta, S., & Dawar, V. (2021). Benchmarking the private sector banks in India using ÇKKV approach. *Journal of Public Affairs*, 21(2), e2409.

Kahraman, C., Onar, S. C., & Oztaysi, B. (2015). Fuzzy multicriteria decision-making: a literature review. *International Journal of Computational Intelligence Systems*, 8(4), 637-666.

Kartal, M. T. (2018). Bankaların finans sektöründeki önemi (Importance of banks in finance sector). *Finansal İktisat* (Financial Economics), 5-27.

Kaya, İ., Çolak, M., & Terzi, F. (2018). Use of ÇKKV techniques for energy policy and decision-making problems: A review. *International Journal of Energy Research*, 42(7), 2344-2372.

Kaya, Y. T. (2002). *Türk bankacılık sektöründe karlılığın belirleyicileri*. MSPD çalışma raporları, BDDK yayınları, 1, 21.

Locurcio, M., Tajani, F., Morano, P., Anelli, D., & Manganelli, B. (2021). Credit risk management of property investments through multi-criteria indicators. *Risks*, 9(6), 106.

Negi, A., Ranakoti, L., Singh, V., Bhandari, P., Wang, M., Fekete, G., & Singh, T. (2025). A hybrid CRITIC-MAIRCA framework for optimal phase change material selection in solar distillation systems. *International Journal of Thermofluids*, 27, 101167.

Roy, P. K., & Shaw, K. (2022). An integrated fuzzy model for evaluation and selection of mobile banking (m-banking) applications using new fuzzy-BWM and fuzzy-TOPSIS. *Complex & Intelligent Systems*, 8(3), 2017-2038.

Sarı, T. (2019). Do ownership, method and type really matter? A literature survey on comparative bank performance and efficiency. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 631-649.

Shannon, C. E. (1948). A Note on the concept of Entropy. *Bell System Tech. J*, 27(3), 379-423.

Shaverdi, M., Akbari, M., & Fallah Tafti, S. (2011). Combining fuzzy ÇKKV with BSC approach in performance evaluation of Iranian private banking sector. *Advances in Fuzzy Systems*, 2011(1), 148712.

Türker, M. (2015), *Finansal güvenlik sistemi erken uyarı modeli: türk bankacılık sektörü üzerine bir uygulama ve politika önerileri*, TBB Yayınları, Yayın No: 313, İstanbul.

Ulusoy, A., & Özbilge, G. (2023). Türkiye'de bankacılık sektörü performansının finansal gelişmişlik üzerine etkileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 1685-1709.

Wang, C. N., Le, T. Q., Chang, K. H., & Dang, T. T. (2022). Measuring road transport sustainability using ÇKKV-based entropy objective weighting method. *Symmetry*, 14(5), 1033.

Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2011). Multiple criteria decision making (ÇKKV) methods in economics: an overview. *Technological and Economic Development of Economy*, 17(2), 397-427.

Zengin, S., & Yüksel, S. (2016). Likidite riskini etkileyen faktörler: Türk bankacılık sektörü üzerine bir inceleme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29), 77.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ziemba, P., Becker, J., Becker, A., & Radomska-Zalas, A. (2023). Framework for multi-criteria assessment of classification models for the purposes of credit scoring. *Journal of Big Data*, 10(1), 94.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

LOPCOW TEMELLİ COCOSO YAKLAŞIMI İLE FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARININ NOMİNAL VE REEL GETİRİLERİNİN ANALİZİ

Dr. Osman Nuri AKARSU

osmannuriakarsu@gmail.com - 0000-0002-5393-956X

Doç. Dr. Musa GÜN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

musa.gun@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5020-9342

Doç. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN

Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ceydayerdelen@kafkas.edu.tr - ORCID ID:0000-0001-9544-9991

ÖZET

Yatırımcılar birikimlerinin zaman içinde değer kazanmasını sağlamak ve finansal riski kontrol altına almak için farklı finansal yatırım araçlarından bir portföy oluşturarak getiri elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu nedenle hem bireysel yatırımcıların hem de kurumsal yatırımcıların uzun vadeli yatırım planlarını düzenli ve bilinçli bir şekilde yönetmeleri oldukça önemlidir. Belirli periyotlarda yatırımdan elde edilen getirilerin karşılaştırmalı analizlerinin yapılması hangi yatırım aracının en yüksek getiriyi sağladığını tespit etmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu çalışma, finansal yatırım araçlarının 2025 yılındaki aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık nominal ve reel getirilerinin performans başarı sıralamalarını ÇKKV yöntemlerinden LOPCOW ve CoCoSo analizi ile belirlemeyi amaçlamaktadır. Analizlerde, mevduat faizi (brüt), BIST 100 endeksi, Amerikan doları, Euro, külçe altın ve devlet iç borçlanma senetlerinden oluşan yatırım araçları veri seti olarak kullanılmıştır. LOPCOW analizi bulgularına göre, kriterler arasında aylık TÜFE reel getirisi en yüksek ağırlığa sahip kriter iken 3 aylık TÜFE reel getirisi en düşük ağırlığa sahip kriter olduğu görülmüştür. CoCoSo Analizi bulgularına göre külçe altın en yüksek getiri sağlayan, Amerikan doları ise en düşük getiri sağlayan yatırım aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Yatırım Araçları, LOPCOW Yöntemi, CoCoSo Yöntemi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYSIS OF NOMINAL AND REAL RETURNS OF FINANCIAL INVESTMENT INSTRUMENTS THROUGH AN INTEGRATED LOPCOW-BASED COCOSO APPROACH

Dr. Osman Nuri AKARSU

osmannuriakarsu@gmail.com - 0000-0002-5393-956X

Assoc. Prof. Dr. Musa GÜN

Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

musa.gun@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5020-9342

Assoc. Prof. Dr. Ceyda YERDELEN KAYGIN

Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

ceydayerdelen@kafkas.edu.tr - ORCID ID:0000-0001-9544-9991

ABSTRACT

Investors construct diversified portfolios to preserve the real value of their savings and to limit exposure to financial risk. This strategy constitutes a fundamental component of long-term financial planning for both individual and institutional investors. The comparative analysis of investment instruments across defined time horizons enables the objective identification of asset classes with superior performance.

This study aims to evaluate the monthly, quarterly, semi-annual, and annual nominal and real returns for 2025 within a Multi-Criteria Decision Making (MCDM) framework. To this end, the LOPCOW and CoCoSo methods are applied in an integrated manner. The analysis covers six investment instruments: gross deposit interest rates, the BIST 100 index, the US Dollar, the Euro, bullion gold, and government domestic debt securities (GDDS).

In the criterion weighting conducted via the LOPCOW method, the monthly CPI-based real return was identified as the criterion with the highest weight. Conversely, the three-month CPI-based real return ranked as the lowest-weighted criterion. The CoCoSo method findings reveal that bullion gold achieved the highest composite performance score. The US Dollar, on the other hand, was determined to be the investment instrument with the lowest return performance over the analysis period.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Keywords: Financial Investment Instruments, LOPCOW Method, CoCoSo Method, Multi-Criteria Decision Making, Nominal Return, Real Return

GİRİŞ

Küreselleşmenin başlangıcından bu yana ülkeler ekonomik faaliyetlerde daha fazla etkileşime girmeye başlamışlardır. Küreselleşme, özellikle finansal piyasaların birbirine bağımlı hale gelmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bir ülkede meydana gelen ekonomik kriz, diğer ülkelerde de zincirleme reaksiyonlara neden olarak ülkelerin ekonomik ve finansal sistemlerini etkileyebilir (Keskin ve Çekiç, 2024). Günümüzde modern ekonomi ve finansın en hayati sorunlarından biri nakit akışlarının etkin yönetimidir. Dijital dönüşümle birlikte sınır ötesi sermaye hareketleri hızlanmış ve çeşitli finansal yatırım araçları ortaya çıkmıştır. Sınır ötesi sermaye hareketliliği ve finansal yatırım araçlarının çeşitliliği uluslararası piyasalarda nakit akışlarının yönetimini daha da karmaşık hale getirmiştir (Cui vd., 2010; Asiri, 2026). Piyasa hakkında daha doğru ve güvenilir bilgi edinmek için yatırımcılar çeşitli finansal araçları yakından takip etmektedirler. Tasarruflarını en etkili şekilde kullanmak ve maruz kaldıkları riskleri en aza indirmek isteyen yatırımcılar genellikle stratejik portföy kararları alırlar (Güngör Karyağdı ve Aytekin, 2023). Finansal piyasalar esasen kaynakları fazla birimlerden açık birimlere aktarmak üzere tasarlanmış yapılardır (Bağcı, 2025). Finansal piyasalar, ekonomide kaynakların verimli tahsisinde kritik bir role sahiptirler. Çeşitli finansal araçlar aracılığıyla finansal piyasalar, doğrudan ve dolaylı finansman mekanizmaları yoluyla tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesini sağlayabilirler. Bu bağlamda tasarruf sahipleri sadece getirileri maksimize etmeyi ve riskleri yönetmeyi hedeflemekle kalmaz, aynı zamanda sermaye piyasalarının gelişimine ve ekonomik büyümeye de katkıda bulunur (Demir, 2021).

Para ve sermaye piyasalarındaki yatırımcılar ve diğer ekonomik aktörler, piyasa derinliğini ve likiditeyi artıran hisse senetleri, tahviller, kıymetli madenler, emtia ve türevler gibi araçları kullanarak getiri elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Getiri nominal getiri ve reel getiri olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Nominal getiri, bir yatırımın enflasyon dikkate alınmadan sağladığı yüzeysel kazancı ifade ederken; reel getiri, bu kazancın enflasyondan arındırılmış hâliyle yatırımcının gerçek alım gücündeki değişimini göstermektedir (Alcock ve Steiner, 2017; Baltussen vd., 2022; Öztürk, 2025). Yatırım araçlarının zaman içindeki performansında, nominal ve reel getiriler farklılık gösterebilir (Cutsinger ve Luther, 2025). Kısa vadeli performans; likidite koşulları, piyasa duyarlılığı ve makroekonomik göstergelerden, uzun vadeli performans ise enflasyon beklentiler, ekonomik büyüme ve değişen risk primleri gibi daha yapısal etkenlerden etkilenebilir (Bordo ve Duca, 2024). Bu nedenle getirileri hesaplamak için kullanılan ölçütler de önemlidir. TÜFE tüketici düzeyinde enflasyonu ölçerken, ÜFE üretici düzeyinde enflasyonu ölçmektedir (Çollaku ve Hajdini, 2025). Yatırım araçlarının performans değerlendirmesi tek bir kriter/gösterge yerine birden fazla kriterin eşzamanlı olarak dikkate alınmalıdır.

ÇKKV, alternatif eylem yollarını sistematik olarak değerlendiren ve bunları çok sayıda kriter açısından karşılaştıran bir analiz yöntemidir (Turan ve Ayasrah, 2024). ÇKKV hem nicel hem de nitel verileri karar verme sürecine dahil ederek, karar vericilerin tercih fonksiyonlarını şeffaf ve tutarlı bir şekilde yönetmelerinde etkili bir yöntemdir (Adu vd., 2025). ÇKKV yöntemleri,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

farklı performans göstergelerini birleşik bir analitik çerçevede değerlendirerek alternatifleri karşılaştırmalı olarak sıralama olanağı sunmaktadır. Bu nedenle araştırmada finansal yatırım araçlarının nominal ve reel getirilerini ayrı ayrı değil, eşzamanlı olarak değerlendirerek daha kapsamlı bir şekilde analiz yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada, farklı yatırım araçlarının nominal ve reel getirileri farklı zaman periyotları için karşılaştırılmış ve reel getiriler, TÜFE ve ÜFE'ye dayalı değerleri dikkate alınarak kullanılmıştır. Çalışma bu yönüyle daha önce yapılan araştırmalardan ayrışarak literatüre katkı sağlanması temelinde yapılandırılmıştır.

LİTERATÜR

Literatür taramasında finansal yatırım araçlarına ilişkin farklı çalışmalara yer verilerek kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Lin vd. (2018) çalışmalarında hisse senedi piyasası getirileri, döviz kurları, kredi faiz oranları, tüketici fiyat endeksi ve döviz rezervleri gibi makroekonomik göstergeleri kullanarak parasal genişleme politikasını gelişmekte olan ülkeler özelinde değerlendirmişlerdir. Kita ve Tortorice (2019) enflasyon takasları ve enflasyona endeksli tahviller kullanarak devlet nominal tahvillerinin nakit akışını incelemişlerdir. Galstyan vd. (2020) ABD doları, Euro, İngiliz sterlini, Japon yeni ve İsviçre frangından oluşan küresel para birimleri cinsinden uluslararası portföy varlıklarının dağılımını ve belirleyicilerini araştırmışlardır. ABD doları ve Euro cinsinden varlıkların kullanımının daha yaygın olduğunu gözlemlemişlerdir. Mohamed Youssef vd. (2022) Mısır'daki bankaların mevduat davranışları üzerindeki faiz ve enflasyon oranlarındaki hareketlerini etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Simões vd. (2021) enflasyona endeksli tahviller kullanan çoklu yükümlülük bağışıklık stratejisinin nominal tahviller kullanan eşdeğer stratejiden daha iyi performans gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. Karyağdı ve Aytekin (2023) BIST100 endeksi, altın ve ABD doları getirilerinin enflasyon üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. BİST100 getirileri ile ABD doları getirilerinin enflasyon üzerinde hem kısa hem de uzun dönemde etkili olduğunu, altın getirilerinin enflasyon üzerindeki etkisinin ise olmadığını tespit etmişlerdir.

Atmaca ve Karadaş (2020), ARDL sınır testi ve Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemlerini entegre ederek altın, ABD doları ve Euro'nun yatırım araçları olarak performanslarını analiz etmişlerdir. Yatırım araçlarının ÇKKV yöntemleri ile analiz edilmesinin daha tutarlı ve sağlam yatırım kararlarında etkili olduğunu belirtmişlerdir. İncelenen yatırım araçları arasında Euro'nun en uygun alternatif olduğunu tespit etmişlerdir. Demir ve Arslan (2021), Türk sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren hayat dışı sigorta şirketlerinin hisse senetlerinin performansını ÇKKV teknikleri aracılığıyla nesnel biçimde ölçmüşlerdir. Çalışma kapsamında şirket performanslarını değerlendirmek amacıyla LBWA ve PIV tekniklerini birleştiren özgün bir hibrit model önerilmiştir. Ozcalici (2022) S&P 500 hisse senetlerinden oluşan portföylerin varlık tahsisinde ÇKKV yöntemlerini uygulamıştır. ÇKKV tabanlı portföylerin getiri ve genel performans açısından kıyaslama stratejilerinden üstün olduğunu vurgulamışlardır. Liew vd. (2022) yatırımcıların iyi finansal performansa sahip şirketler arasından en uygun portföyü belirlemelerine yardımcı olmak amacıyla bütünleşik bir ÇKKV modeli geliştirmişlerdir. Gupta vd. (2023), 2013-2020 dönemini kapsayan NSE 100 endeks verilerine dayalı olarak yüksek getiri ve düşük riskli hisse senetlerinin seçimine yönelik özgün bir ÇKKV modeli önermiştir. Jing vd. (2023), Tahran Menkul Kıymetler Borsası'nda işlem gören 79 firmanın verisini kullanarak optimal hisse senedi portföyü oluşturmaya yönelik kapsamlı bir ÇKKV modeli

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

geliştirmiştir. Çalışma, çok kriterli ve belirsizlik içeren finansal ortamlarda birden fazla ÇKKV yönteminin eşzamanlı kullanımının daha güvenilir sonuçlar sağladığını ileri sürmüştür. Benzer şekilde Alsanousi vd. (2024), Suudi Arabistan borsasında Goutte vd. (2025) ise VN100'de işlem gören hisse senetlerinin finansal performansını değerlendirmek amacıyla hibrit bir ÇKKV modeli kullanmışlardır.

3. METODOLOJİ

Metodoloji bölümü üç başlık şeklinde sunulmuştur.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Veri Seti

Araştırmada finansal yatırım araçlarının 2025 yılındaki aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık nominal ve reel getirilerinin performans başarı sıralamalarının ÇKKV yöntemlerinden LOPCOW ve CoCoSo analizleri ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma örneklem, analiz yöntemi, kriterler ve zaman boyutu gibi sınırlılıklar içermektedir.

Finansal yatırım araçlarının 2025 yılındaki aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık nominal ve reel getirilerine ait önem ağırlık dereceleri ve performans başarı sıralamalarının tespit edilmesi araştırma sorularını oluşturmaktadır. Araştırmada finansal yatırım araçlarının 2025 yılındaki nominal getirilerinin aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık zaman periyotlarının dikkate alınması ve reel getiri değerlerinin Yİ-ÜFE ve TÜFE şeklinde ele alınması çalışmanın özgün değerini ortaya koymaktadır. Analizde kullanılan alternatifler, kriterler, kriterlerin yönleri ve kısaltmaları Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Kriterler ve Kodlar

Alternatifler	Kısaltmalar	Kriterler	Kısaltmalar	Kriterlerin Yönü
Yatırım Araçları	**YA**	Nominal Getiri	NG	Max
Mevduat Faizi (Brüt)	**YA1**	Reel Getiri Yİ-ÜFE	RG1	Max
BIST 100 Endeksi	**YA2**	Reel Getiri TÜFE	RG2	Max
Amerikan doları	**YA3**	Getiriler aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık dönemler şeklinde verilmiştir.		
Euro	**YA4**			
Külçe Altın	**YA5**			
Devlet İç Borçlanma Senetleri	**YA6**			

Araştırmada kullanılan veri seti 05.03.2026 tarihinde TÜİK veritabanından temin edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada finansal yatırım araçlarının 2025 yılındaki aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık nominal ve reel getirileri kriterlerinin ağırlıklı önem dereceleri LOPCOW Analizi ile performans başarı sıralamaları ise CoCoSo Analizi ile belirlenmiştir.

3.2.1. LOPCOW Yöntemi

LOPCOW yöntemi, kriterlere ait standart sapma ve yüzde değerlerini hesaplayarak kriterlerin ağırlıklarının objektif bir şekilde tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. LOPCOW Yöntemi dört adımdan oluşmakta ve adımlara ilişkin formüller aşağıda sırasıyla gösterilmektedir (Ecer ve Pamucar, 2022; Sonawane ve Kubade,2026).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. Adım: Karar Matrisi

Bu adımda m tane alternatif ve n tane kriter için Formül (1) kullanılarak karar matrisi hesaplanmıştır.

$$\begin{matrix} & C_1 & C_2 & \dots & C_n \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \cdots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \cdots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2. Adım: Karar Matrisi Normalizasyonu

Formül (2) ile karar matrisi [0,1] arasında değerler alarak normalizasyon matrisi oluşturulmuştur.

$$R = \begin{matrix} & C_1 & C_2 & \dots & C_n \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (2)$$

Fayda yönlü kriterlerin maksimizasyonu Formül (3), maliyet yönlü kriterlerin minimizasyonu Formül (4) kullanılarak tespit edilmiştir.

$$r_{ij} = \frac{X_{ij} - min\ X_{ij}}{max\ X_{ij} - min\ X_{ij}} \quad (3)$$

$$r_{ij} = \frac{max\ X_{ij} - X_{ij}}{max\ X_{ij} - min\ X_{ij}} \quad (4)$$

3. Adım: Kriterlerin Yüzde Değerleri (PV_{ij})

Her bir kriterin yüzde değerleri Formül (5) kullanılarak hesaplanmıştır. Kriterin standart sapmalarının yüzdesi olarak ortalama kare değeri, verilerin boyutundan kaynaklanan farkı (boşluk) ortadan kaldırmak amacıyla hesaplanmıştır.

$$PV_{ij} = \left| \ln \left(\frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{m} r_{ij^2}}{m}}}{\sigma} \right) . \quad 100 \right| \quad (5)$$

4. Adım: Kriterlerin Objektif Önem Ağırlıkları

Formül (6) ve PV_{ij} değerleri kullanılarak kriterlerin objektif önem ağırlıkları tespit edilmiştir.

$$w_j = \frac{PV_{ij}}{\sum_{i=1}^{n} PV_{ij}} \quad (6)$$

3.2.2. CoCoSo Yöntemi

CoCoSo yöntemi, basit toplamsal ağırlıklandırma yaklaşımı ile üstel çarpım modelinin entegrasyonuna dayanan hibrit bir karar verme yöntemidir. CoCoSo Yöntemi beş adımdan

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

oluşmakta ve adımlara ilişkin formüller aşağıda sırasıyla gösterilmektedir (Yazdani vd., 2019; Goswami vd., 2025).

1. Adım: Karar Matrisi

Formül (7) ile m tane alternatif ve n tane kriter olacak şekilde karar matrisi oluşturulmuştur.

$$X = \begin{array}{c} \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \cdots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \cdots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix} \end{array} \tag{7}$$

2. Adım: Karar Matrisinin Normalizasyonu

Formül (8) ile her bir karar matrisi elemanı [0,1] arasında değer alarak karar matrisi normalizasyonu sağlanmıştır.

$$X = \begin{array}{c} \\ A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{array} \begin{array}{c} \begin{array}{cccc} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{array} \\ \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \end{array} \tag{8}$$

Formül (9) ile fayda yönlü, Formül (10) ile maliyet yönlü kriterlerin normalizasyon işlemi yapılmıştır.

$$r_{ij} = \frac{X_{ij} - min\, X_{ij}}{max\, X_{ij} - min\, X_{ij}} \tag{9}$$

$$r_{ij} = \frac{max\, X_{ij} - X_{ij}}{max\, X_{ij} - min\, X_{ij}} \tag{10}$$

3. Adım: (S_i) ve (P_i) Değerleri

Formül (11) ile (12) ile ağırlıklı karşılaştırılabilirlik dizisinin toplam değeri (S_i) ve dizilerinin güç ağırlığının toplam değeri (P_i) hesaplanmıştır.

$$S_i = \sum_{J=1}^{n} \left(w_j r_{ij}\right) \tag{11}$$

$$P_i = \sum_{j=1}^{n} (r_{ij})^{w_j} \tag{12}$$

4. Adım: Alternatiflerin Göreceli Performansları

Bu aşamada alternatiflerin değeri Formül (13-15) arasında bulunan üç farklı formülasyon ile belirlenmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

$$k_{ia}\frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^{m}(P_i + S_i)} \tag{13}$$

$$k_{ib} = \frac{S_i}{\underset{i}{minS_i}} + \frac{P_i}{\underset{i}{minP_i}} \tag{14}$$

$$k_{ic} = \frac{\lambda(S_i) + (1-\lambda)(P_i)}{\lambda \underset{i}{maxS_i} + (1-\lambda)\underset{i}{maxP_i}} \tag{15}$$

Formül (13) ile WSM (Ağırlıklı Toplam Model) ile WPM (Ağırlıklı Çarpım Modeli) değerlerinin toplamının aritmetik ortalaması, Formül (14) ile WSM ve WPM'nin en iyiye kıyasla göreceli değerlerin toplamı ve Formül (15) ile WSM ve WPM model puanlarının dengeli uzlaşması belirlenmektedir. "ƛ" değeri genellikle 0,50 olarak kullanılmaktadır. Ancak farklı bir ƛ değeri de kullanılabilir.

5. Adım: Alternatiflerin Sıralanması

Formül (16) ile k_i büyükten küçüğe sıralanarak en yüksek değer en iyi alternatif olarak seçilmektedir.

$$k_i = (k_{ia} + k_{ib} + k_{ic})^{\frac{1}{3}} + \frac{1}{3}(k_{ia}k_{ib}k_{ic}) \tag{16}$$

3.3. Araştırma Bulguları

Bu bölümde LOPCOW ve CoCoSo yöntemlerinin bulguları ayrı ayrı başlıklar halinde incelenmiştir.

3.3.1. LOPCOW Yöntemi Bulguları

Finansal yatırım araçlarının nominal ve reel getirilerine Formül (1) uygulanarak karar matrisi oluşturulmuş ve Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Karar Matrisi

Finansal yatırım araçlarının nominal ve reel getirileri, Aralık 2025						
	Aylık			3 Aylık		
YA	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	2,99	2,22	2,08	9,81	6,36	5,22
YA2	3,58	2,81	2,67	2,46	-0,76	-1,82
YA3	0,96	0,21	0,07	3,3	0,06	-1,02
YA4	2,32	1,56	1,42	3,11	-0,13	-1,2
YA5	4,53	3,75	3,61	21,22	17,42	16,16
YA6	4,91	4,13	3,98	10,42	6,95	5,81
YA	6 Aylık			Yıllık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	18,19	7,11	5,35	39,07	8,93	6,25
YA2	19,71	8,49	6,7	13,18	-11,35	-13,53
YA3	8,16	-1,98	-3,59	21,96	-4,47	-6,82
YA4	9,83	-0,46	-2,1	36,4	6,84	4,21
YA5	40,29	27,14	25,05	98,65	55,6	51,77
YA6	22,74	11,24	9,4	37,07	7,36	4,72

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Formül (2) ile Formül (3) kullanılarak normalize matrisi hesaplanarak Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Normalize Karar Matrisi

Finansal yatırım araçlarının nominal ve reel getirileri, Aralık 2025						
	Aylık			3 Aylık		
YA	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	0,5139241	0,5127551	0,5140665	0,3917910	0,3916392	0,3915462
YA2	0,6632911	0,6632653	0,6649616	0,0000000	0,0000000	0,0000000
YA3	0,0000000	0,0000000	0,0000000	0,0447761	0,0451045	0,0444939
YA4	0,3443038	0,3443878	0,3452685	0,0346482	0,0346535	0,0344828
YA5	0,9037975	0,9030612	0,9053708	1,0000000	1,0000000	1,0000000
YA6	1,0000000	1,0000000	1,0000000	0,4243070	0,4240924	0,4243604
YA	6 Aylık			Yıllık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	0,3121693	0,3121566	0,3121508	0,3029133	0,3029126	0,3029096
YA2	0,3594771	0,3595467	0,3592877	0,0000000	0,0000000	0,0000000
YA3	0,0000000	0,0000000	0,0000000	0,1027261	0,1027633	0,1027565
YA4	0,0519763	0,0521978	0,0520251	0,2716743	0,2716953	0,2716692
YA5	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000
YA6	0,4537815	0,4539835	0,4535615	0,2795133	0,2794623	0,2794793

Formül (5) ile yüzde değerleri (PVij) hesaplanmış ve Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. PV_{ij} Değerleri

Finansal yatırım araçlarının nominal ve reel getirileri, Aralık 2025						
	Aylık			3 Aylık		
YA	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	0,2641179	0,2629178	0,2642644	0,1535002	0,1533812	0,1533084
YA2	0,4399551	0,4399209	0,4421740	0,0000000	0,0000000	0,0000000
YA3	0,0000000	0,0000000	0,0000000	0,0020049	0,0020344	0,0019797
YA4	0,1185451	0,1186029	0,1192104	0,0012005	0,0012009	0,0011891
YA5	0,8168499	0,8155196	0,8196964	1,0000000	1,0000000	1,0000000
YA6	1,0000000	1,0000000	1,0000000	0,1800365	0,1798544	0,1800817
PV	58,4024726	58,3841010	58,4474977	20,5925041	20,5993321	20,5707051
YA	6 Aylık			Yıllık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	0,0974497	0,0974417	0,0974381	0,0917565	0,0917561	0,0917543
YA2	0,1292238	0,1292738	0,1290877	0,0000000	0,0000000	0,0000000
YA3	0,0000000	0,0000000	0,0000000	0,0105527	0,0105603	0,0105589
YA4	0,0027015	0,0027246	0,0027066	0,0738069	0,0738183	0,0738042
YA5	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000
YA6	0,2059177	0,2061010	0,2057180	0,0781277	0,0780992	0,0781087
PV	30,8689976	30,8854156	30,8622741	26,4320466	26,4327979	26,4321284

Formül (6) ile kriterlerin objektif önem ağırlıkları hesaplanmış ve Çizelge 5'te gösterilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 5. Kriterlerinin Objektif Önem Ağırlıkları

Finansal yatırım araçlarının nominal ve reel getirileri, Aralık 2025						
w_j	Aylık			3 Aylık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
	0,1428247	0,1427797	0,1429348	0,0503595	0,0503762	0,0503062
w_j	6 Aylık			Yıllık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
	0,0754909	0,0755310	0,0754744	0,0646402	0,0646420	0,0646404

LOPCOW Analizi sonucunda 0,1429348 değeri ile aylık TÜFE reel getiri kriteri en iyi önem ağırlığına sahipken 0,0503062 değeri ile 3 aylık TÜFE reel getiri kriteri en kötü önem ağırlığına sahiptir.

3.3.2. CoCoSo Yöntemi Bulguları

LOPCOW yöntemiyle Formül (1) kullanılarak belirlenen ve Çizelge 2'de verilen karar matrisi CoCoSo yöntemiyle Formül (7) ile hesaplanmıştır. LOPCOW Yöntemiyle Formül (2) ile Formül (3) ile hesaplanan ve Çizelge 3'te sunulan normalize matrisi CoCoSo yöntemiyle Formül (8) ve Formül (9)'dan faydalanılarak hesaplanmıştır ve Çizelge 4'te gösterilmiştir. LOPCOW ve CoCoSo yöntemleriyle elde edilen sonuçların aynı olması sebebiyle Çizelge 3 ile Çizelge 4'te verilen karar matrisi ve normalize karar matrisi CoCoSo yöntemi için de kullanılmıştır. LOPCOW Yöntemi ile belirlenen w_j değerleri Formül (11) kullanılarak hesaplanan S_i değeri Çizelge 6'da verilmiştir.

Table 6. S_i Değerleri

Finansal yatırım araçlarının nominal ve reel getirileri, Aralık 2025						
YA	Aylık			3 Aylık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	0,0734010	0,0732110	0,0734780	0,0197304	0,0197293	0,0196972
YA2	0,0947344	0,0947008	0,0950462	0,0000000	0,0000000	0,0000000
YA3	0,0000000	0,0000000	0,0000000	0,0022549	0,0022722	0,0022383
YA4	0,0491751	0,0491716	0,0493509	0,0017449	0,0017457	0,0017347
YA5	0,1290846	0,1289388	0,1294090	0,0503595	0,0503762	0,0503062
YA6	0,1428247	0,1427797	0,1429348	0,0213679	0,0213642	0,0213480
YA	6 Aylık			Yıllık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	0,0235659	0,0235775	0,0235594	0,0195804	0,0195809	0,0195802
YA2	0,0271373	0,0271569	0,0271170	0,0000000	0,0000000	0,0000000
YA3	0,0000000	0,0000000	0,0000000	0,0066402	0,0066428	0,0066422
YA4	0,0039237	0,0039426	0,0039266	0,0175611	0,0175629	0,0175608
YA5	0,0754909	0,0755310	0,0754744	0,0646402	0,0646420	0,0646404
YA6	0,0342564	0,0342898	0,0342323	0,0180678	0,0180650	0,0180657
	YA1	YA2	YA3	YA4	YA5	YA6

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

S_i	0,408691	0,365893	0,026691	0,217401	0,958893	0,649596

Formül (12) kullanılarak hesaplanan P_i değerleri Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. P_i Değerleri

Finansal yatırım araçlarının nominal ve reel getirileri, Aralık 2025						
YA	Aylık			3 Aylık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	0,9093043	0,9090359	0,9092736	0,9539079	0,9538743	0,9539255
YA2	0,9430505	0,9430627	0,9433470	0,0000000	0,0000000	0,0000000
YA3	0,0000000	0,0000000	0,0000000	0,8551994	0,8554699	0,8550689
YA4	0,8587443	0,8588154	0,8589869	0,8442266	0,8441857	0,8441747
YA5	0,9856571	0,9855469	0,9858912	1,0000000	1,0000000	1,0000000
YA6	1,0000000	1,0000000	1,0000000	0,9577456	0,9577075	0,9577954
YA	6 Aylık			Yıllık		
	NG	RG1	RG2	NG	RG1	RG2
YA1	0,9158642	0,9158186	0,9158777	0,9257044	0,9257022	0,9257034
YA2	0,9256722	0,9256478	0,9256510	0,0000000	0,0000000	0,0000000
YA3	0,0000000	0,0000000	0,0000000	0,8632068	0,8632234	0,8632229
YA4	0,7999356	0,8000976	0,8000313	0,9192143	0,9192168	0,9192130
YA5	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000	1,0000000
YA6	0,9420958	0,9420976	0,9420736	0,9209061	0,9208931	0,9208986
P_i	YA1	YA2	YA3	YA4	YA5	YA6
	11,11399	5,606431	5,155391	10,26684	11,9571	11,46221

Formül (13), (14) ve (15) ile kriterlerin strateji değerlendirmesi belirlenmiştir. Formül (16) alternatiflerinin göreceli performanslarını hesaplamak için kullanılmış ve $\lambda = 0{,}5$ değeri dikkate alınarak sıralama yapılmıştır. Elde edilen performans sıralamaları Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Alternatif Göreceli Performans Sıralamaları

YA	kia	kib	kic	ki	Sıralama
YA1	0,1980212	17,467924	0,8921255	3,6761773	3
YA2	0,1026364	14,796107	0,4623977	2,7199163	5
YA3	0,0890558	2,000000	0,4012145	1,3792662	6
YA4	0,1801753	10,136656	0,8117259	2,7267824	4
YA5	0,2219657	38,245462	1,0000000	6,2344323	1
YA6	0,2081456	26,561270	0,9377377	4,7540944	2
λ	0,50				

CoCoSo Analizi sonucunda finansal yatırım araçlarının 2025 yılındaki aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık nominal ve reel getirilerinin performans başarı sıralamalarında külçe altın ilk sırada yer almaktadır. Diğer finansal yatırım araçları ise sırasıyla devlet iç borçlanma senetleri, mevduat faizi, Euro, BIST 100 Endeksi ve Amerikan doları şeklindedir.

SONUÇ

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Finansal yatırım araçları, tasarrufların değer kaybını önlemek, yatırımları enflasyona karşı korumak ve gelecekteki finansal hedeflere ulaşmak amacıyla kullanılmaktadır. Finansal yatırım araçlarının getirilerinin performans analizi, yatırımcıların bilinçli ve rasyonel kararlar alabilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle finans ve portföy yönetimi kapsamında performans analizi yatırımcıların varlık dağılımını optimize etmelerine ve risk-getiri dengesini kurmalarına yardımcı olabilir. Bu nedenle araştırmada finansal yatırım araçlarının 2025 yılındaki aylık, 3 aylık, 6 aylık ve yıllık nominal ve reel getirilerinin performans başarı sıralamalarının ÇKKV yöntemlerinden LOPCOW ve CoCoSo analizi ile tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada mevduat faizi (brüt), BIST 100 endeksi, Amerikan doları, Euro, külçe altın ve devlet iç borçlanma senetlerinden oluşan 6 adet yatırım aracı kullanılmıştır. LOPCOW analizi bulgularına göre, aylık TÜFE reel getirisi en yüksek ağırlığa sahip kriterken, 3 aylık TÜFE reel getirisi ise en düşük ağırlığa sahip kriter olarak belirlenmiştir. CoCoSo Analizi bulgularına göre külçe altın en yüksek getiri sağlayan, Amerikan doları ise en düşük getiri sağlayan yatırım aracı olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

Adu, T. F., Mensah, L. D., Rockson, M. A. D., & Kemausuor, F. (2025). Decision support systems for waste-to-energy technologies: A systematic literature review of methods and future directions for sustainable implementation in Ghana. *Heliyon,* 11(3).

Alcock, J., & Steiner, E. (2017). Unexpected Inflation, capital structure, and real risk-adjusted firm performance. *Abacus,* 53(2), 273-298.

Alsanousi, A. T., Alqahtani, A. Y., Makki, A. A., & Baghdadi, M. A. (2024). A hybrid MCDM approach using the BWM and the TOPSIS for a financial performance-based evaluation of Saudi stocks. *Information,* 15(5), 258.

Asiri, M. (2026). The impact of digital transformation on cash holding: evidence from Saudi Arabia. *Digital Policy, Regulation and Governance*, 28(2), 113-131.

Atmaca, S., & Karadaş, H. A. (2020). Decision making on financial investment in Turkey by using ARDL long-term coefficients and AHP. *Financial Innovation,* 6(1), 30.

Bağcı, H. (2025). The causal relationship between financial markets, financial institutions and financial development: Findings from Panel Granger causality analysis. *Business & Management Studies: An International Journal*, 13(2), 647-660.

Baltussen, G., Swinkels, L., van Vliet, B., & van Vliet, P. (2023). Investing in deflation, inflation, and stagflation regimes. *Financial Analysts Journal*, 79(3), 5-32.

Bordo, M. D., & Duca, J. V. (2025). Money matters: Broad divisia money and the recovery of the US nominal GDP from the COVID-19 Recession. *Journal of Forecasting*, 44(3), 1071-1096.

Cui, Q., Hastak, M., & Halpin, D. (2010). Systems analysis of project cash flow management strategies. *Construction Management and Economics*, 28(4), 361-376.

Cutsinger, B. P., & Luther, W. J. (2025). Symposium introduction: Reviewing the federal reserve's framework. *Southern Economic Journal,* 91(4), 1213-1228.

Çollaku, L., & Hajdini, A. (2025). The causal relationship between harmonized consumer price index, producer price index and gross domestic product: Evidence from kosovo. *Economic Alternatives*, 31(1), 166-182.

Demir, A. (2021). Küresel finans piyasalarına genel bakış. *Mali Çözüm Dergisi*, 31, 275-292.

Demir, G., & Arslan, R. (2021, October). *Türkiye'de hayat dışı sigorta şirketlerinin performansının LBWA-PIV ÇKKV modeliyle analizi*. 3. In International Baku Scientific Research Congress (pp. 419-435).

Ecer, F., & Pamucar, D. (2022). A novel LOPCOW-DOBI multi-criteria sustainability performance assessment methodology: An application in developing country banking sector, *Omega*, 112, 102690

Galstyan, V., Mehigan, C., & Mercado Jr, R. (2020). The currency composition of international portfolio assets. *Journal of International Money and Finance*, 103, 102132.

Goswami, S. S., Tapankumar, T., Naik, N. C. K., Gowrishankar, J., Bhosle, N., Singh, A., ... & Santhosh, A. J. (2025). Multi-model MCDM framework for sustainable renewable energy selection in India: integrating CRITIC-EDAS-CODAS-CoCoSo. *Discover Sustainability*, 6(1), 500.

Goutte, S., Le, H. V., Liu, F., & von Mettenheim, H. J. (2025). Mcda strategies for portfolio optimization: a case study on Vietnamese stock market dynamics. *Annals of Operations Research*, 353(1), 321-351.

Gupta, S., Bandyopadhyay, G., Biswas, S., & Mitra, A. (2023). An integrated framework for classification and selection of stocks for portfolio construction: Evidence from NSE, India. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 6(1), 774-803.

Güngör Karyağdı, N., & Aytekin, İ. (2023). Finansal yatırım araç getirileri ve enflasyon ilişkisi: Türkiye örneği (2005-2023). *Alanya Akademik Bakış*, 7 (2), 809-822.

Jing, D., Imeni, M., Edalatpanah, S. A., Alburaikan, A., & Khalifa, H. A. E. W. (2023). Optimal selection of stock portfolios using multi-criteria decision-making methods. *Mathematics*, 11(2), 415.

Keskin, İ., & Çekiç, A. İ. (2024). Finansal piyasalar arası oynaklık yayılımının analizi: Türkiye örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 631-660.

Kita, A., & Tortorice, D. L. (2021). Arbitrage in international sovereign debt markets? Evidence from the inflation-protected securities of six countries. *Journal of Money, Credit and Banking*, 53(6), 1417-1448.

Liew, K. F., Lam, W. S., & Lam, W. H. (2022). Financial network analysis on the performance of companies using integrated entropy–DEMATEL–TOPSIS model. *Entropy*, 24(8), 1056.

Lin, J. Y., Batmunkh, M. U. J., Moslehpour, M., Lin, C. Y., & Lei, K. M. (2018). Impact analysis of US quantitative easing policy on emerging markets. *International Journal of Emerging Markets*, 13(1), 185-202.

Mohamed Youssef, A. M., Lashin Mohamed Mansi, A., & Mohamed Hassan Shahwan, T. (2022). The impact of interest and inflation rates on deposits behavior of banks: the case of Egypt. *The Academic Journal of Contemporary Commercial Research*, 2(1), 55-80.

Ozcalici, M. (2022). Asset allocation with multi-criteria decision making techniques. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 5(2), 78-119.

Öztürk, E. (2025). Borçla yatırım: bireysel yatırımcıların ve ihtiyaç kredilerinin borsa getirileri üzerindeki etkisi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), 238-253.

Simões, C., Oliveira, L., & Bravo, J. M. (2021). Immunization strategies for funding multiple inflation-linked retirement income benefits. *Risks*, 9(4), 60.

Sonawane, S. A., & Kubade, P. R. (2026). Optimizing WEDM of Nimonic-75 Via MCDM techniques and objective weighting. *Journal of The Institution of Engineers (India): Series C*, 1-18.

Turan, F. M., & Ayasrah, O. I. (2024). Sustainable decision-making framework: Enhancing MCDM with Intuitionistic Fuzzy Entropy and Variable Weight Theory.

Yazdani, M., Zarate, P., Kazimieras Zavadskas, E., & Turskis, Z. (2019). A combined compromise solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems, *Management Decision*, 57(9), 2501-2519.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

BİR İLAÇ DAĞITIM ŞİRKETİNİN (ECZA DEPOSU) 2015-2025 DÖNEMİ FİNANSAL PERFORMANSININ ORAN ANALİZİ VE FİNANSAL YAŞAM ENDEKSİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Pınar Nur DALGIÇ

Yozgat Bozok Üniversitesi

p.nur.dalgic@bozok.edu.tr – 0009-0002-0534-6767

Arş. Gör. Osman ŞAHMAN

Batman Üniversitesi

osman.sahman@batman.edu.tr – 0009-0009-8567-5501

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'nin en büyük ilaç dağıtım şirketlerinden biri olan Selçuk Ecza Deposu'nun finansal tabloları üzerinden finansal durumunu inceleyerek finansal performansını değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda Selçuk Ecza Deposunun kamuya açık olarak yayınladığı, 2015-2025 dönemine ait finansal tabloları kullanılarak, oran analizi ve Finansal Yaşam Endeksi (FYE) uygulanmıştır. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, söz konusu ecza deposunun geçmiş yıllara ait finansal performansı ve sektör ortalamaları ile karşılaştırılarak, değerlendirilmiştir. Bu araştırma bulgularına göre Selçuk Ecza Deposu'nun aktif yapısının ağırlıklı olarak dönen varlıklardan oluştuğu, finansmanda kısa vadeli yabancı kaynak kullanımının özkaynak ve uzun vadeli kaynaklara göre daha yüksek olup, yıllar içinde arttığı ve likidite oranlarının yıllar itibariyle azalma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Finansal yapı oranları açısından yapılan değerlendirmelerde özellikle finansal kaldıraç oranı ve özkaynakların varlık toplamına oranı konusunda performansın, yıllar içinde azaldığı belirlenmiştir. Ancak faaliyet oranları incelendiğinde, stok ve alacaklara ilişkin bazı göstergelerin (stok devir hızı, stok devir süresi, alacak tahsil süresi) yıllar itibarıyla artış göstermesi, işletmenin operasyonel verimliliğinde iyileşme olduğunu ortaya koymaktadır. Kârlılık oranları incelendiğinde, genel olarak artış olsa da 2023 ve sonrası dönemde belirgin bir düşüş sergilediği belirlenmiştir. FYE sonuçları, ecza deposunun finansal yaşam kapasitesinin genel itibariyle yıllar içinde azaldığını ortaya koymuştur. Bu çalışmanın, işletmenin finansal performansını ortaya koyarak daha etkin finansal kararların alınmasına katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : *Eczane Sektörü, Mali Performans Analizi, Oran Analizi, Finansal Yaşam Endeksi*

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

RATIO ANALYSIS AND EVALUATION OF THE FINANCIAL PERFORMANCE OF A PHARMACEUTICAL DISTRIBUTION COMPANY (PHARMACY WAREHOUSE) FOR THE 2015–2025 PERIOD USING THE FINANCIAL VITALITY INDEX

Research Assistant Pınar Nur DALGIÇ

Yozgat Bozok University

p.nur.dalgic@yobu.edu.tr – 0009-0002-0534-6767

Research Assistant Osman ŞAHMAN

Batman University

osman.sahman@batman.edu.tr – 0009-0009-8567-5501

ABSTRACT

The purpose of the study is to evaluate the financial performance of Selçuk Ecza Deposu, one of Türkiye largest pharmaceutical distribution companies, by analyzing its financial statements. To this end, ratio analysis and the Financial Viability Index (FVI) were applied using the financial statements for the 2015-2025 period that Selçuk Ecza Deposu has publicly disclosed. The findings of this study were evaluated by comparing the pharmaceutical warehouse's financial performance from previous years with industry averages. According to the findings of this study, it was determined that Selçuk Ecza Deposu's balance sheet is predominantly composed of current assets; the use of short-term debt in financing is higher than that of equity and long-term debt, and has increased over the years; and liquidity ratios have shown a declining trend over the years. In evaluations of financial structure ratios, it was determined that performance, particularly regarding the financial leverage ratio and the ratio of equity to total assets, has declined over the years. However, when examining operational ratios, the increase in certain indicators related to inventory and receivables (inventory turnover rate, inventory turnover period, accounts receivable collection period) over the years indicates an improvement in the company's operational efficiency. When profitability ratios are examined, while there was a general increase, a significant decline was observed in the period starting from 2023. The FVİ results indicate that the pharmacy warehouse's overall financial viability has decreased over the years. It is expected that this study will contribute to the adoption of more effective financial decisions by highlighting the company's financial performance.

Key Words: *Pharmacy Sector, Financial Performance Analysis, Ratio Analysis, Financial Vitality Index.*

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. GİRİŞ

Sağlık sektörü, toplumsal refahın korunması ve geliştirilmesindeki kritik rolünün yanı sıra ekonomik açıdan da stratejik bir öneme sahiptir (WHO, 2023). Bu sektör içerisinde yer alan ilaç tedarik zinciri, sağlık hizmetlerinin kesintisiz sunulabilmesi açısından hayati bir fonksiyon üstlenmektedir. Özellikle ecza depoları, ilaç üreticileri ile eczaneler ve sağlık kuruluşları arasında köprü görevi görerek, ilaçların etkin ve zamanında dağıtımını sağlamaktadır (International Pharmaceutical Federation, 2018). Bu yönüyle ecza depoları, sağlık sisteminin sürdürülebilirliği açısından önemli bir rol oynamaktadır (Saxena vd., 2022).

İlaç dağıtım sektöründe faaliyet gösteren işletmeler; yüksek işlem hacmi, düşük kâr marjı ve sıkı düzenleyici çerçeve altında faaliyet göstermektedir (OECD, 2022). Ayrıca stok yönetimi, alacak devir hızı ve nakit akışı gibi finansal unsurlar bu işletmelerin performansını doğrudan etkilemektedir (Gapenski & Pink, 2015). Yapılan çalışmalar, ilaç sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansman ve ciro açısından daha yoğun bir baskı altında olduğunu ortaya koymaktadır (Bağcı & Atasever, 2020). Bununla birlikte, ilaç sektöründeki işletmelerin yapısal özellikleri gereği ilaç ve tıbbi malzeme satışı dışında hizmet sunumlarının sınırlı olması (örneğin klinik veya danışmanlık hizmetleri) ve serbest piyasa koşullarının etkisiyle toplum eczaneleri gibi yeni aktörlerin pazara dahil olması, eczanelerin gelir düzeylerini sınırlandıran önemli faktörler arasında yer almaktadır (Malovecká vd., 2015; Philip & Weber, 2013). Bu nedenle ecza depolarının finansal performanslarının sistematik olarak analiz edilmesi, hem yönetsel karar alma süreçleri hem de paydaş ve yatırımcı değerlendirmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim eczaneler ve ecza depoları gibi işletmeler üzerine yapılan finansal performans değerlendirmeleri, maliyet kontrolü sağlamak suretiyle, verimliliği artırmaktadır (Sakınç & Bilginer, 2021).

Finansal performansı değerlendirmek için de finansal tablolar kullanılmaktadır. Bu tablolar, bir işletmenin finansal durumunu, gücünü ve zayıflıklarını yansıtan bir aynadır (Shah, 2020). Bu analizlerde farklı sınıflamalar yapılsa da genellikle dört başlık altında adlandırılmaktadır (Suarez vd., 2011; Ağırbaş, 2022; Bülüç vd., 2017; Brigham & Ehrhardt, 2020):

i. Karşılaştırmalı Tablolar Analizi (Yatay Analiz)
ii. Yüzde Yöntemi ile Analiz (Dikey Analiz)
iii. Trend Analizi
iv. Oran Analizi

Karşılaştırmalı tablo analizi, finansal tablolarda yer alan kalemlerin farklı dönemler itibarıyle hem mutlak hem de oransal değişimlerinin incelenmesine dayanan bir yöntemdir. Bu yaklaşım, işletmenin zaman içerisindeki büyüme dinamiklerini ve finansal yapısındaki yönelimleri ortaya koymada etkili bir araç olarak kullanılmaktadır (White vd., 2003; Fraser vd., 2016). Dikey analiz olarak da bilinen yüzde yöntemi ise, finansal tablo kalemlerinin belirli bir toplam içindeki (örneğin toplam varlıklar veya net satışlar) paylarının yüzdesel olarak ifade edilmesine dayanmaktadır. Bu sayede işletmenin varlık ve kaynak dağılımı daha net bir şekilde değerlendirilebilmekte ve farklı işletmelerin finansal performansları karşılaştırılabilmektedir (Penman, 2013). Trend analizi, belirli bir baz yıl esas alınarak finansal tablo kalemlerinin uzun

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

dönemli değişimlerinin izlenmesini amaçlamaktadır. Bu yöntem, işletmenin finansal performansındaki süreklilik gösteren eğilimleri ve yapısal değişimleri ortaya koymada önemli bir rol oynamaktadır (Özgülbaş, 2006; Higgins, 2012). Oran analizi de finansal tablolarda yer alan kalemler arasında anlamlı ilişkiler kurarak işletmenin likidite, finansal yapı, faaliyet etkinliği ve kârlılık düzeyini kapsamlı biçimde değerlendirmeye imkân tanımaktadır. Oran analizinde, işletmelerin finansal performansının zaman içerisindeki seyrini değerlendirebilmek amacıyla genellikle son üç ya da beş yıla ait finansal veriler kullanılmaktadır. Bu araştırmada kullanılan finansal oranlar ve bu oranların hesaplanma yöntemleri Çizelge 1'de ayrıntılı olarak sunulmuştur:

Çizelge 1. Finansal Oranlar ve Hesaplama Formülleri

Oran Grubu	Oran Adı	Hesaplama Formülü
Likidite Oranları	Cari Oran	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Likit (Asit-Test) Oranı	(Dönen Varlıklar − Stoklar) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
	Nakit Oranı	(Hazır Değerler + Menkul Kıymetler) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Finansal Yapı Oranları	Finansal Kaldıraç Oranı	(Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar) / Varlık Toplamı
	Öz Kaynakların Varlık Toplamına Oranı	Öz Kaynaklar / Varlık Toplamı
	Öz Kaynakların Yabancı Kaynaklara Oranı	Öz Kaynaklar / (Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar + Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar)
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Kaynak Toplamına Oranı	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Kaynak Toplamı
	Uzun Vadeli Yabancı Kaynakların Kaynak Toplamına Oranı	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Kaynak Toplamı
	Kısa Vadeli Yabancı Kaynakların Öz Kaynaklara Oranı	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar / Öz Kaynaklar
	Duran Varlıkların Devamlı Sermayeye Oranı	Duran Varlıklar / (Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar + Öz Kaynaklar)
Faaliyet Oranları	Stok Devir Hızı	Satılan Hizmetlerin Maliyeti / Ortalama Stoklar
	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar / Ortalama Ticari Alacaklar
	Alacakların Tahsil Süresi (Gün)	360 / Alacak Devir Hızı
	Ticari Borçları Ödeme Süresi (Gün)	360 × Ticari Borçlar / Satılan Hizmetlerin Maliyeti
	Hazır Değer Devir Hızı	Net Satışlar / Hazır Değerler
	Dönen Varlık Devir Hızı	Net Satışlar / Dönen Varlıklar
	Duran Varlık Devir Hızı	Net Satışlar / Duran Varlıklar
	Toplam Varlık Devir Hızı	Net Satışlar / Varlık Toplamı
	Öz Kaynak Devir Hızı	Net Satışlar / Öz Kaynaklar
Kârlılık Oranları	Öz Kaynak Kârlılığı (ROE)	Net Kâr / Öz Kaynaklar
	Faaliyet Kâr Marjı	Faaliyet Kârı / Net Satışlar
	Brüt Kâr Marjı	Brüt Kâr / Net Satışlar
	Net Kâr Marjı	Net Kâr / Net Satışlar
	Satılan Hizmetlerin Maliyetinin Net Satışlara Oranı	Satılan Hizmetlerin Maliyeti / Net Satışlar

Kaynak: (Ağırbaş, 2022; Özgülbaş vd., 2008; Cleverley vd., 2021)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Finansal performans değerlendirmelerinde en yaygın kullanılan yöntemlerden biri olan oran analizi, işletmelerin finansal durumlarının çok boyutlu olarak analiz edilmesini sağlamaktadır (Özgülbaş vd., 2008; Ağırbaş, 2022; Cleverley vd., 2021). Bununla birlikte, son yıllarda finansal performansı daha bütüncül bir perspektiften ele alan Finansal Yaşam Endeksi (FYE) gibi bileşik ölçütler de finansal performans değerlendirmelerinde kullanılır olmuştur (Popa vd., 2021). Bu tür yaklaşımlar, farklı finansal göstergeleri tek bir çatı altında toplayarak, işletmenin genel finansal sağlığına ilişkin daha kapsamlı ve bütünsel bir değerlendirme sunmaktadır (Zeller vd., 1996). FYE, farklı finansal oranların ağırlıklandırılarak tek bir endeks değerine dönüştürülmesiyle oluşturulmakta ve işletmenin finansal sürdürülebilirliğini, performans bütünlüğünü ve risk profilini daha kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır (Molinari vd., 1993). Literatürde FYE'nin özellikle finansal istikrarın ve uzun vadeli sürdürülebilirliğin değerlendirilmesinde yararlı bir araç olduğu, geleneksel oran analizine kıyasla sinerjik bir bakış açısı sağladığı vurgulanmaktadır (Upadhyay & Smith, 2020). Sağlık sektöründe de FYE'nin; likidite baskılarının, mali yapı dengesizliklerinin ve faaliyet verimliliğindeki dalgalanmaların tek bir göstergede toplanmasını sağlayarak hastanelerin finansal dayanıklılığını karşılaştırmalı bir çerçevede değerlendirme imkânı sunduğu belirtilmiştir (Ozcan & McCue, 1996; Popa vd., 2021).

FYE endeksi Eşitlik (1)'de verilen formül kullanılarak hesaplanmaktadır (Karataş & Çınaroğlu, 2023):

$$\alpha = \frac{4 \times (SYO) \times (FO)^4}{CO} \tag{1}$$

Bu modelde SYO, yabancı kaynakların toplam varlıklara; FO, faaliyet giderlerinin faaliyet gelirlerine; CO ise dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklara oranı olarak tanımlanmaktadır. Hesaplanan α değeri, işletmenin finansal durumunu göstermektedir. α>1 olması finansal sıkıntıyı ve artan borç yükünü, α<1 olması ise finansal gücün iyi olduğunu ifade etmektedir. Değerin 1'e yaklaşması, finansal sürdürülebilirliğin zayıfladığını göstermektedir. Ayrıca, CO'daki artış α'yı düşürürken, SYO ve FO'daki artış α'yı yükseltmektedir (Eşitlik 1). Bu kapsamda, α değerinin düşük olması işletmenin finansal açıdan daha güçlü olduğunu göstermektedir (Narine vd., 1996, ss: 144; Işıkçelik vd., 2022, ss: 510).

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'nin en büyük ilaç dağıtım şirketlerinden biri olan Selçuk Ecza Deposu'nun finansal tabloları üzerinden finansal durumunu inceleyerek, finansal performansını değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda Selçuk Ecza Deposunun kamuya açık olarak yayınladığı, 2015-2025 dönemine ait finansal tabloları kullanılarak, oran analizi ve FYE uygulanmıştır. Bu araştırma kapsamında kullanılan veriler, ilgili ecza deposunun kamuya açık web sitesinden elde edilmiştir (Selçuk Ecza Deposu, 2026, 30.03.2026 https://selcukecza.com.tr/yatirimci-iliskileri/operasyonel-finansal-veriler/finansal-tablolar).
Bu araştırma, ikincil veriler kullanılarak yapıldığından araştırma etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalar kapsamında değerlendirilmektedir. Ayrıca, bu araştırma için ilgili ecza deposunun

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yatırım ilişkileri birimi ile görüşülerek, e-posta yolu ile yazılı izin alınmıştır. Bu araştırmada, kullanılan finansal tablolardaki 2023 yılı ve sonrasına ait kalem değerleri, Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından zorunlu hale getirilen Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) No: 29 kapsamında eczane deposu tarafından enflasyondan arındırılmış şekildeki haliyle elde edilmiştir (KGK, 2023). Dolayısı ile ilgili kalem değerlerinde herhangi bir enflasyondan arındırma (düzeltme) işlemi uygulanmamıştır. Bu araştırmada finansal tablolarda yer alan kalem verileri, Microsoft Excel programı kullanılarak analiz edilmiş ve bulgular görselleştirilmiştir. Ecza deposunun likidite durumu, finansal yapısı (kaldıraç), faaliyet (devir hızı) ve kârlılık durumları oran analizi yöntemi ile incelenmiştir. Ayrıca, ecza deposunun genel finansal durumu FYE ile değerlendirilmiş ve böylece tek bir gösterge üzerinden ecza deposunun finansal yaşam ömrü ve kapasite tespiti gerçekleştirilmiştir. Oran analizi, sağlık sektörü finansal tablolarına kolay uygulanabilmesi ve finansal performansı farklı ölçütler üzerinden değerlendirmeye olanak vermesi (Pegels, 1984; Schoenebeck & Holtzman, 2013), FYE de çeşitli finansal oranları birleştirmek suretiyle tek bir gösterge üzerinden işletmenin finansal yapısını ve finansal sağlığını ortaya koyduğu için tercih edilmiştir (Narine vd., 1996).

2.1. Araştırmanın Sınırlıkları ve Varsayımları

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. Analiz dönemi olarak sadece, 2015-2025 yıllarının seçilmesi ve önceki yıllara ait verilerin analize dahil edilmemesi, işletmenin daha uzun dönemli finansal performansının değerlendirilmesini sınırlandırmaktadır. Ayrıca bu araştırmadan elde edilen bulgular, yalnızca Selçuk Ecza Deposu'nun finansal tabloları üzerinden gerçekleştirildiğinden, elde edilen bulguların tüm eczane ve ilaç dağıtım sektörüne genellenemesi mümkün değildir. Bununla birlilkte, ecza depoları, eczane işletmeleri veya eczane sektörü kapsamında finansal performans değerlendirmesine yönelik yapılan amprik çalışma sayısının sınırlı olması bulgularının mevcut literatürle kapsamlı bir şekilde mukayese edilmesini zorlaştırmıştır. Bu araştırma kapsamında analiz edilen finansal tabloların, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve yasal mevzuat hükümlerine uygun olarak düzenlendiği ve doğruluğunun tam olduğu varsayılmıştır. Buna ek olarak, inceleme dönemi olarak belirlenen 2015-2024 zaman aralığının genel finansal performansı belirleme noktasında yeterli ve uygun olduğu varsayılmıştır.

3. BULGULAR

Selçuk Ecza Deposu finansal tablolarına ilişkin 2015-2024 yıllarındaki oran analizi ve FYE sonuçları bu kısımda gösterilmektedir. Çizelge 2, ecza deposunun yıllar itibariyle finansal yapısını sunmaktadır.

Çizelge 2. Selçuk Ecza Deposunun Yıllara Göre Genel Finansal Yapısı (%)

Kalemler	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	***2020***	***2021***	***2022***	***2023***	***2024***	***2025***
Dönen Varlıklar	88,49	88,17	87,86	88,52	90,35	90,70	91,88	94,23	85,12	86,32	85,08
Duran Varlıklar	11,51	11,83	12,14	11,48	9,65	9,30	8,12	5,77	14,88	13,68	14,92
Toplam Aktif	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Özkaynaklar	44,34	43,20	41,60	38,67	36,36	35,72	34,36	29,52	33,64	33,86	37,04

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

KVYK	54,60	55,64	57,04	59,99	62,13	62,96	64,36	68,77	64,13	64,89	61,65
UVYK	1,05	1,17	1,36	1,35	1,51	1,31	1,28	1,71	2,24	1,25	1,32
Toplam Pasif	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Çizelge 2'den elde edilen bulgular doğrultusunda, ecza deposunun varlık ve kaynak yapısında 2015-2025 yılları arasında belirgin farklılık yaşandığı saptanmıştır. Aktif yapısına göre, dönen varlıklar 2025-2025 arası dönemde oldukça yüksek seyretmiş ancak yıllar itibari ile dönen varlık kullanımında görece kısmi bir azalma meydana gelmiş, 2025 yılında en düşük düzeyi görmüştür (%85,08). Duran varlıklar, 2015-2025 arası dönemde oldukça sınırlı düzeyde yer almış, ancak yıllar itibari ile duran varlık oranlarında bir artış eğilimi meydana gelmiştir. En düşük duran varlığın olduğu 2022 yılında (%5,77), en yüksek 2025 (%14,92) yılında olduğu belirlenmiştir. Ecza deposunun pasif yapısı değerlendirildiğinde, KVYK'lerin toplam pasifler içindeki oranının daha fazla olduğu belirlenmiştir. Buna göre KVYK, yıllar itibariyle artmış, en düşük 2015 (%54,60) en yüksek 2022 (%68,77) yılında olduğu bulunmuştur. Ayrıca, KVYK görece daha az yararlanılan özkaynakların özellikle 2022 (%29,52) yılı ve sonrasında belirgin düşüş yaşadığı saptanmıştır. Ecza deposunun toplam pasif yapısı içindeki en küçük oran ise tüm yıllarda UVYK'da olmuştur. Nitekim 2023 yılında (%2,24) diğer yıllara göre kısmi bir artış yaşanan UVYK, diğer yıllarda %2'nin altında kalmıştır.

Çizelge 3. Yıllara Göre Likidite Oranları

Likidite Oranları	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	***2020***	***2021***	***2022***	***2023***	***2024***	***2025***
Cari Oran	1,62	1,59	1,54	1,48	1,45	1,44	1,43	1,37	1,33	1,33	1,38
Asit-Test Oranı	1,21	1,20	1,20	1,10	1,21	1,09	1,14	1,03	1,05	1,05	1,04
Nakit Oran	0,08	0,08	0,07	0,05	0,21	0,20	0,17	0,06	0,17	0,08	0,06

Çizelge 3'den elde edilen bulgulara göre, ecza deposunun 2015-2025 arası dönemde genel olarak kısa vadeli yükümlülüklerini ödeyecek likiditeye sahip olduğu ancak likidite oranlarının yıllar itibariyle azalma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Cari oran değerleri genel olarak sağlık sektörü ortalamaları ile paralellik gösterse de (Ağırbaş, 2022), yıllar içinde bir azalma eğilimi göstermiş 2025 yılında artma yönünde ivme kazanmıştır. İşletmenin likidite yapısı belirlenirken stokların dikkate alınmadığı asit-test oranına göre (Sakınç & Bilginer, 2021) ecza deposunun asit-test oranlarının da cari oranlara benzer bir eğilim göstererek yıllar içinde azaldığı belirlenmiştir. Buna göre asit-test oranının en yüksek olduğu yıl 2019 (1,21) ve en düşük olduğu yıl 2022 (1,03) olarak hesaplanmıştır. Kısa vadeli borçları sadece nakit ve benzeri varlıklar ile ödeme kapasitesini gösteren nakit oranlara açısından yapılan incelemelerde, oranların tüm yıllarda düşük olmakla birlikte dalgalı bir seyir izlediği gözlenmişitr. Nitekim 2019 (0,21), 2020 (0,20) ve 2021(0,17) yıllarında nakit oran değerleri görece fazla iken, 2018 (0,05), 2022 (0,06) ve 2025 (0,06) yıllarında görece daha sınırlı düzeyde kalmıştır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 4. Yıllara Göre Finansal Yapı Oranları

Finansal Yapı Oranları	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	***2020***	***2021***	***2022***	***2023***	***2024***	***2025***
Finansal Kaldıraç Oranı	0,56	0,57	0,58	0,61	0,64	0,64	0,66	0,70	0,66	0,66	0,63
Özkaynakların Varlık Toplamına Oranı	0,44	0,43	0,42	0,39	0,36	0,36	0,34	0,30	0,34	0,34	0,37
KVYK'ların Kaynak Toplamına Oranı	0,55	0,56	0,57	0,60	0,62	0,63	0,64	0,69	0,64	0,65	0,62
UVYK'ların Kaynak Toplamına Oranı	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,01	0,01
KVYK'ların Özkaynaklara Oranı	1,23	1,29	1,37	1,55	1,71	1,76	1,87	2,33	1,91	1,92	1,66
Duran Varlıkların Devamlı Sermayeye Oranı	0,25	0,27	0,28	0,29	0,25	0,25	0,23	0,18	0,41	0,39	0,39
Özkaynakların Yabancı Kaynak Toplamına Oranı	0,80	0,76	0,71	0,63	0,57	0,56	0,52	0,42	0,51	0,51	0,59

Çizelge 4'te sunulan bulgulara göre, Selçuk ecza deposunun finansal kaldıraç oranının tüm yıllarda eczane ve sağlık sektörü için genel kabul gören oranların (1,0 ve 1,50 arası) altında kaldığı tespit edilmiştir. Buna göre, ecza deposunun 2015-2025 yılları arasında dış borç yükünün artma eğiliminde olduğu, 2022 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı belirlenmiştir. İşletmenin elindeki varlıkların, ne kadarının özkaynaklar ile finanse edildiğini gösteren özkaynakların varlık toplamına oranının, sağlık sektöründe yüksek çıkması arzu edilmektedir (Ağırbaş, 2022). Yapılan incelemede varlıkların finansmanında özkaynak kullanımının da yıllar içinde azalma eğiliminde olduğu ancak 2023 ve sonrası kısmi bir artış seyri olduğu belirlenmiştir. Söz konusu oranın en yüksek olduğu yıl 2015 (0,44) ve en düşük olduğu yıl 2022 (0,30) olarak saptanmıştır. Toplam pasifler içerisinde KVYK kullanımı ortaya koyan KVYK'lerin kaynak toplamına oranı incelendiğinde, 2025-2025 arası dönemde artmış, özellikle 2022 (0,69) yılında varlıkların finansmanında kısa vadeli borç kullanımı daha fazla olmuştur. UVYK' lerın varlıkların finansmanındaki miktarını gösteren UVYK'lerın kaynak toplamına oranı açısından, ecza deposunun yıllar içinde varlık alımında uzun vadeli kaynak kullanımının 2019 (0,02) 2022 (0,02) ve 2023 (0,02) yılları dışında hemen hemen tüm yıllarda daha az ve durağan kaldığı elde edilmiştir. İşletmenin kısa vadeli borçlarının ne kadarının özkaynaklar karşılandığını gösteren KVYK'lerin özkaynaklara oranı açısından bakıldığında, oranın tüm yıllarda dalgalı bir seyir izlediği belirlenmiştir. Bu oranın en yüksek olduğu yıl 2022 (2,33) ve en düşük olduğu yıl da 2025 (1,23) olarak belirlenmiştir. Söz konusu değerin aşırı yüksek çıkması özkaynakların dengesiz kullanıldığına işaret ederken, aşırı düşük çıkması da işletmenin finansal açıdan baskı yaşadığını göstermektedir (Ağırbaş, 2022). Duran varlıkların devamlı sermayeye oranı açısından yapılan incelemelerde, 2019 (0,19) ve yılı sonrası azalma eğiliminde olduğu ancak 2023 (0,41) ve sonrası yıllarda tekrar artma eğilimi sergilediği

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

belirlenmiştir. Literatürde özkaynaklar ve UVYK' lerin toplamı olarak tanımlanan devamlı sermaye kavramı (Ağırbaş, 2022), işletmenin uzun vadeli finansal yapısını temsil etmektedir. Bu doğrultuda duran varlıkların devamlı sermayeye oranı, bilançodaki duran varlıkların ne ölçüde uzun vadeli kaynaklarla finanse edildiğini ortaya koyan bir yapısal orandır. Elde edilen sonuçlara göre, ecza deposunun duran varlık finansmanında özkaynaklar ve UVYK'lerden yararlanma oranının dalgalı bir yapı sergilediği ancak belirlenmiştir. Toplam kaynaklar içinde özkaynakların oranının gösteren özkaynakların yabancı kaynaklara oranı açısından yapılan incelemede, ecza deposunun yıllar içinde özkaynaklardan yararlanma oranının düştüğü saptanmıştır. Söz konusu değerin 1'in altında kalması, borç ödeme gücünün sınırlı olduğunu temsil ettiğinden (Ağırbaş, 2022), kısa ve uzun vadeli borç kullanımının da yıllar içinde arttığı söylenebilmektedir.

Çizelge 5. Yıllara Göre Faaliyet Oranları

Faaliyet Oranları	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	***2020***	***2021***	***2022***	***2023***	***2024***	***2025***
Stok Devir Hızı (%)	9,41	9,60	10,93	10,96	11,12	10,68	11,65	12,23	11,84	10,69	10,39
Stok Devir Süresi (Gün)	38	38	33	33	32	34	31	29	30	34	35
Alacak Devir Hızı (%)	3,12	3,15	3,21	3,31	3,83	3,91	3,44	3,20	4,18	4,01	4,04
Alacak Tahsil Süresi (Gün)	115	114	112	108	94	92	104	112	86	89	89
Öz Kaynak Devir Hızı (%)	4,37	4,54	4,97	5,45	5,76	5,89	6	7,01	6,49	5,47	5,74
Dönen Varlık Devir Hızı (%)	2,19	2,22	2,35	2,38	2,32	2,32	2,24	2,20	2,56	2,14	2,50
Duran Varlık Devir Hızı (%)	16,84	16,57	17,03	18,36	21,71	22,64	25,40	35,88	14,66	13,55	14,24
Toplam Varlık Devir Hızı (%)	1,94	1,96	2,07	2,11	2,09	2,10	2,06	2,07	2,18	1,85	2,13

Çizelge 5'te sunulan bulgular doğrultusunda, eczo deposunun stok devir hızının yıllar içinde arttığı ancak 2023 ve sonraki yıllarda kısmi azalma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Stok devir hızının en düşük olduğu yıl 2015 (%9,41) ve en yüksek olduğu yıl 2022 (%12,23) olarak belirlenmiş genel olarak oranların sağlık ve eczan sektörü ortalamları ile yakın olduğu saptanmıştır (Ağırbaş, 2022; Sakınç & Bilginer, 202). Stokların ortalama kaç gün depoda beklediğini gösteren stok devir süresi de stok devir hızı ile benzer bir seyir izlemiş buna göre 2022 yılında en kısa güne ulaşmış (29 gün) ancak 2023 yılı sonrasi kısmi artma trendi görülmüştür. İşletmenin alacaklarını tahsil edebilme becerisini gösteren alacak devir hızı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

incelendiğinde, hızın 2015-2025 arası dönemde artma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Buna göre alacak devir hızı en zayıf olan yıl 2015 (%3,12) iken, 2023 yılında alacakların tahsil hızı görece artmıştır (%4,18). Alacak devir süres açısından yapılan incelemeye göre, ecza deposunun alacaklarını en kısa sürede tahsil ettiği yıl alacak devir hızına paralel olarak 2023 (86 gün), alacak tahsilinde zorluk yaşanan ve eczane sektörü ortalamalarının altında kalınan yıl da 2015 (115 gün) olarak saptanmıştır (Sakınç & Bilginer, 2021). Özkaynak kullanımı ve yönetiminde verimliliği gösteren özkaynak devir hızı; yıllar içinde artma eğilimi göstermiş, özkaynakların en verimli kullanıldığı yıl 2022 (%7,01) ve en verimsiz kullanıldığı yıl da 2015 (%4,37) olmuştur. Dönen varlık devir hızının hemen hemen tüm yıllarda durağan seyretmesi ecza deposunun dönen varlık yönetiminn dengesiz olduğuna işaret etmektedir. Diğer yandan duran varlık devir hızı yıllar içinde artarak, 2022 yılında en seviyeye ulaşmış; 2023 yılında en düşük düzeyde kalarak (%14,66) azalma trendine geçmiştir. Bu oranın düşük olduğu yıllar 2020 (%1,26) ve 2024 (%1,65) olarak saptanmıştır. Varlık yönetiminin etkinliği gösteren toplam varlık devir hızı da tüm yıllarda dalgalı bir seyir izlemiş, hızın en düşük olduğu yıl 2024 (%1,18) ve en yüksek olduğu yıl 2023 (%2,18) olarak belirlenmiştir.

Çizelge 6. Yıllara Göre Kârlılık Oranları

Kârlılık Oranları	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	***2020***	***2021***	***2022***	***2023***	***2024***	***2025***
Brüt Kâr Marjı	0,07	0,08	0,08	0,08	0,08	0,97	0,08	0,11	0,09	0,10	0,05
Faaliyet Kâr Marjı	0,03	0,03	0,04	0,04	0,05	0,03	0,04	0,07	0,05	0,04	0,01
Net Kâr Marjı	0,03	0,03	0,03	0,03	0,04	0,03	0,04	0,05	0	0,02	0
Özkaynak Kârlılığı	0,11	0,13	0,14	0,16	0,22	0,16	0,21	0,37	0,01	0,08	0,01
Varlıkların Kârlılığı	0,05	0,06	0,06	0,06	0,08	0,06	0,07	0,11	0	0,03	0

Çizelge 6'da sunulan bulgular doğrultusunda, Selçuk Ecza Deposu'sunun tüm kârlılık oranlarının 2015-2025 arası dönemde nispteen genel kabul gören kârlılık oranlarının altında kaldığı belirlenmiştir. (Ağırbaş, 2022; Sakınç & Bilginer, 2021). Ancak, tüm kârlılık oranlarının görece en düşük olduğu yıl 2025 olarak tespit edilmiştir. Buna göre brüt kâr marjı, faaliyet kâr marjı ve varlıkların kârlılığındaki değerler tüm yıllarda birbirine yakın ve düşük seyretmiştir. Özkaynak kârlılığı da diğer kârlılık türleine göre daha fazla değerler almış buna göre özkaynak kârlılığının en fazla olduğu yıl 2022 (%37) ve en düşük olduğu yıl da 2025 olarak (%1) olarak saptanmıştır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Görsel 1. Ecza Deposunun 2015-2025 FYE Trend Grafiği

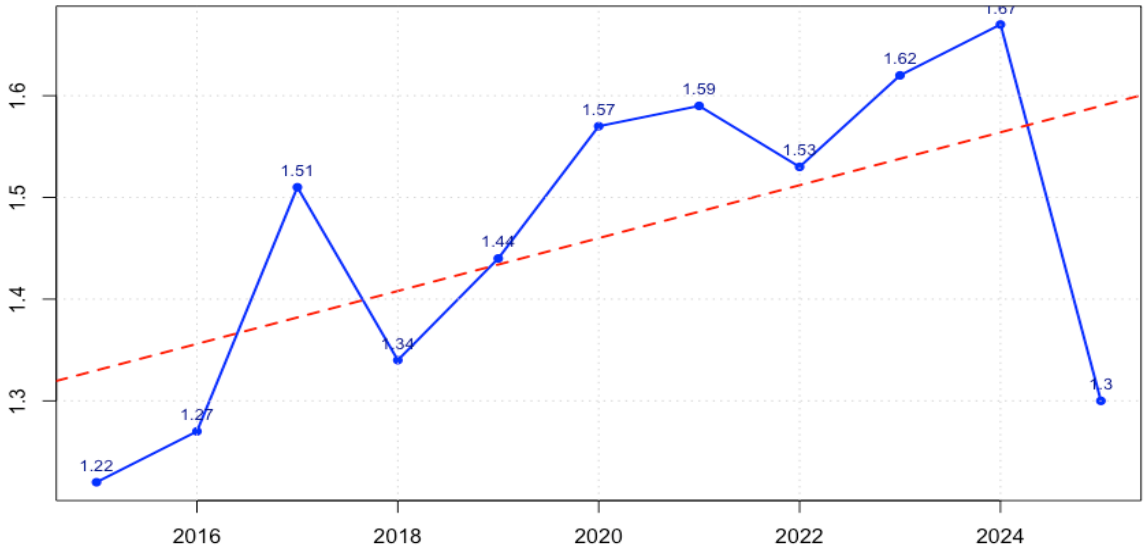

Görsel 1, 2015-2025 dönemine ait FYE değerlerinin zaman içindeki değişimi ve doğrusal trendi (kırmızı kesikli çizgi) göstermektedir. Bulgular, incelenen dönem boyunca FYE'nin genel olarak artış eğilimi sergilediğini göstermektedir. Nitekim trend doğrusunun pozitif eğimi, finansal yaşam koşullarında uzun vadeli bir iyileşmeye işaret etmektedir. Bulgular, endeksin genel olarak artış eğiliminde olduğunu ve bu durumun uzun vadede finansal yaşam koşullarında iyileşmeye işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Nitekim, FYE değerinin sıfıra yaklaşması, olumlu kabul edilirken, bire yaklaşması veya birden fazla olması finansal yaşam gücünün zayıfladığı şeklinde değerlendirilmektedir (Narine vd., 1996). Buna göre, yıllar itibarıyla dalgalanmalar dikkat çekmekte; özellikle 2018 (1,34) ve 2025 (1,30) yıllarında belirgin düşüşler gözlenmektedir. Buna karşın 2020-2024 döneminde endeks değerlerinin görece yüksek seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Genel olarak, FYE'deki artış eğilimine rağmen kısa dönemli oynaklık, finansal yaşam koşullarının ekonomik faktörlere duyarlılığını göstermektedir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada, Türkiye'nin önde gelen ilaç dağıtım şirketlerinden biri olan Selçuk Ecza Deposu'nun 2015-2025 dönemi finansal performansı, oran analizi ve FYE ile değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, ecza deposunun finansal yapısı, likidite durumu, faaliyet verimliliği ve kârlılık performansına ilişkin önemli göstergeler sunmaktadır.

İlk olarak, aktif yapının ağırlıklı olarak dönen varlıklardan oluşması, ecza deposunun faaliyetlerinin kısa vadeli sermaye ile finanse edildiğini göstermektedir. Bu durum, özellikle stok ve alacak yönetiminin sektörde kritik önem taşıdığı ecza depoları için beklenen bir durumdur (Sharıf & Islam, 2017; OECD, 2022). Dönen varlıkların yıllar içinde görece azalması, şirketin varlık kullanımında etkinliğe odaklandığını göstermekle birlikte, 2025 yılında dönen varlık oranındaki sınırlı düzey, kısa vadeli likidite yönetiminde bazı sınırlamalara işaret edebilir. Duran varlıkların toplam içindeki payının düşük ancak yıllar içinde artış

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

göstermesi, ecza deposunun uzun vadeli yatırımlara sınırlı düzeyde yöneldiğini, ancak zaman içinde bu yatırımların arttığını ortaya koymaktadır. Faaliyet oranları incelendiğinde, stok ve alacak devir hızlarının artışı operasyonel verimlilikte iyileşmeye işaret etmektedir. Ancak toplam varlık ve dönen varlık devir hızındaki dalgalanmalar, varlık yönetiminde dönemsel dengesizlikler olduğunu göstermektedir. Kârlılık oranları genel olarak düşük seyretmiş, özellikle 2023-2025 döneminde belirgin düşüş yaşanmıştır.

Literatürde yer alan çalışmalar genel olarak finansal performansın oran analizi ile etkin bir şekilde değerlendirilebildiğini ortaya koymaktadır. Basri vd. (2024) tarafından ilaç sektöründe yapılan çalışmada, likidite oranlarındaki artışa rağmen kârlılık oranlarında düşüş gözlenmesi, sektörde maliyet baskılarının ve kâr marjlarındaki daralmanın belirleyici olduğunu göstermektedir. Sağlık sektörü özelinde yapılan çalışmalar incelendiğinde ise finansal performansın çoğu durumda olumlu bir eğilim sergilediği görülmektedir. Nitekim Bhat ve Jain (2006) ile Bülüç vd. (2017) çalışmalarında, hastane işletmelerinde finansal göstergelerin zaman içerisinde iyileştiği ve kârlılık ile etkinlik oranlarında artış olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın bazı çalışmalar, sektörün finansal açıdan çeşitli yapısal sorunlar barındırdığını ortaya koymaktadır. Akca ve Somunoğlu İkinci (2014) çalışmasında likiditenin yüksek olmasına rağmen alacak tahsilinde sorunlar yaşandığı belirlenirken, Başaran ve Özdemir (2022) çalışmasında likidite yetersizliği, düşük özkaynak yapısı ve faaliyet oranlarının istenilen düzeyde olmaması gibi olumsuzluklar vurgulanmıştır. Özgülbaş vd. (2008) ise zaman içerisinde yabancı kaynak kullanımının azalması ve özkaynakların artmasıyla daha dengeli bir finansal yapıya geçiş olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, COVID-19 dönemini inceleyen çalışmalar, finansal performansın dışsal şoklara duyarlı olduğunu göstermektedir. Karamahmutoğlu (2022), pandemi sürecinin likidite üzerinde olumlu, ancak borçlanma ve faaliyet oranları üzerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtmektedir.

FYE bulguları değerlendirildiğinde, finansal yaşam kapasitesinin yıllar içinde azaldığını ve 2023-2024 yıllarında en zayıf performansın görüldüğünü ortaya koymuştur. Genel olarak, elde edilen sonuçlar, ecza deposunun yüksek operasyonel etkinlik ile sınırlı finansal yapı ve düşük kârlılık arasında bir denge kurduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, sektör ortalamaları ile karşılaştırıldığında, ecza deposunun likidite ve borç yönetiminde dikkatli olmasını ve uzun vadeli finansal stratejilere öncelik vermesini gerektirmektedir. Bu endeksin kullanıldığı bir diğer çalışmada (Kabak & Yurttadur, 2023), *Q-861 Hastane Hizmetleri* alt sektörü verileri hastane finansal yaşam indeksi kullanılarak hastanelerin finansal performansı değerlendirilmiştir. Elde edilen verilere göre hastanelerin 2017-2020 yılları arasında finansal sıkıntılar yaşadığı ancak pandemi dönemini de kapsayan 2021 yılında hastanelerin finansal durumunun ideal düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde sağlık sektörü kapsamında yapılan çalışmaların çoğu hastaneler üzerine yoğunlaşmıştır (Alkan & Durmuş, 2023; Güngör Tanç & Erciyes Eravcu, 2021; Kabak & Yurttadur, 2023). Öte yandan eczacılık sektörü kapsamında yapılan çalışmaların ise göre sınırlı düzeyde oluşu, bu çalışmanın literatürdeki belirgin boşluğu gidermesi ve gelecek araştırmaları teşvik etmesi açısından önemini ortaya koymaktadır (Abu Assab vd., 2024; Doucette, DeVolder & Heggen, 2021; Malovecká vd., 2015; Sakınç & Bilginer, 2021)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

5. SONUÇ

Bu çalışma, Selçuk Ecza Deposu'nun 2015-2025 dönemi finansal performansını incelemiş ve özellikle 2023 sonrası yıllarda finansal yaşam kapasitesinde düşüş eğilimi olduğunu ortaya koymuştur. Bulgular doğrultusunda, şirketin finansal yapısının güçlendirilmesi, kısa vadeli borçların uzun vadeli kaynaklarla dengelenmesi ve özkaynak kullanımının optimize edilmesi önerilmektedir. Likidite yönetiminin iyileştirilmesi, stok ve alacak yönetiminde etkin stratejiler uygulanması ve operasyonel verimliliğin artırılması kısa vadeli finansal esnekliği destekleyecektir. Ayrıca düşük kârlılık oranlarını artırmak için maliyet kontrolü, satış ve pazarlama stratejilerinin gözden geçirilmesi gereklidir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, benzer analizlerin diğer ecza depoları ve eczane zincirleri üzerinde gerçekleştirilmesi, FYE yöntemi ile farklı dönemlerde trend analizlerinin yapılması ve finansal performansın makroekonomik değişkenlerle ilişkisi incelenebilir. Bu öneriler, ecza depolarının hem kısa vadeli likidite yönetimini iyileştirmeyi hem de uzun vadeli kârlılık ve finansal yaşam kapasitesini artırmayı hedeflemektedir.

Çalışmalarda finansal performans analizlerinin büyük ölçüde hastane ve klinik odaklı olarak gerçekleştirildiği, ecza depoları veya ilaç dağıtım şirketleri üzerinde yapılan çalışmaların ise oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca mevcut çalışmalarda finansal performans analizinde çeşitli yöntemler kullanılmış olmasına rağmen, oran analizi ile FYE yöntemini birleştiren çalışmalarına sık rastlanmamıştır. Dolayısı ile bu araştırmanın, ecza depoları düzeyinde finansal performansı inceleyerek literatürdeki boşluğu doldurması ve gelecek çalışmaları teşvik etmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Abu Assab, M., Hasan, H. E., Alhamad, H., Albahar, F., Alzayadneh, A., Abu Assab, H., ... & Zakaraya, Z. (2024). Financial indicators utilization among community pharmacists: a comprehensive study for pharmacy management. Plos one, 19(3), e0299798.

Ağırbaş, İ. (2022). *sağlık kurumlarında finansal yönetim vVe maliyet analizi*. Siyasal Kitabevi.

Akca, N. & Somunoğlu İkinci, S. (2014). 'Ankara'da yer alan özel bir sağlık işletmesinin finansal tablolarının oran analizi yöntemi ile değerlendirilmesi'', *İşletme Bilimi Dergisi,* 2(1):111-126.

Durmuş, A., & Durmuş, E. (2023). Üniversite hastanesi finansal performansının oran analiziyle değerlendirilmesi. *İzmir Yönetim Dergisi, 4*(1), 50-63.

Bağcı, H., & Atasever, M. (N.D.). Türkiye Serbest Eczane Sektör Analizi. Türk Eczacıları Birliği.

Basri, N. W., Rum, M., & Rustam, A. (2024). Comparison of Financial Performance in Pharmaceutical Industry Companies. *Golden Ratio of Finance Management, 4*(2), 226-241.

Başaran, G., & Özdemir, M. (2024). Türkiye'de hastane hizmetleri sektöründeki firmaların finansal performanslarının Covid-19 dönemiyle birlikte oran analizi ve WASPAS yöntemi ile belirlenmesi. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal), 8*(59), 887-901.

Bhat, R., & Jain, N. (2006). Financial Performance of Private Sector Hospitals in India: Some Further Evidence.

Brigham, E. F., & Ehrhardt, M. C. (2020). *Financial management: Theory and practice*. Cengage Learning.

Bülüç, F., Özkan, O., & Ağırbaş, İ. (2017). Oran analizi yöntemiyle özel hastane finansal performansının değerlendirilmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(11), 64–72.

Cleverley, W. O., Cleverley, J. O., & Song, P. H. (2021). *Essentials of health care finance*. Jones & Bartlett. Conference on System Science in Health Care.

Curtis, P. G., & Roupas, T. (2009). Health care finance, the performance of public hospitals and financial statement analysis.

Doucette, W. R., DeVolder, R., & Heggen, T. (2021). Evaluation of financial outcomes under a value-based payment program for community pharmacies. Journal of managed care & specialty pharmacy, 27(9), 1198-1208.

Fraser, L. M., Ormiston, A., & Mukherjee, A. K. (2016). *Understanding financial statements*. New York: Pearson.

Gapenski, L. C., & Pink, G. H. (2015). *Understanding healthcare financial management.* Health Administration Press.

Higgins, R. C. (2012). *Analysis for financial management*. McGraw-Hill.

International Pharmaceutical Federation. (2018). *Annual report 2018: Working towards sustainable health for all*. The Hague, Netherlands: International Pharmaceutical Federation

Işıkçelik, F., Durur, F., & Günaltay, M. M. (2021). Özel hastane finansal performansının dupont finansal analiz yöntemiyle değerlendirilmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), 773-791.

Kabak, S., & Yurttadur, M. (2023). Türkiye'deki hastane alt sektörünün finansal performansının değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(3), 1076-1085.

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK). (2023). *Türkiye Muhasebe Standardı 29: Yüksek enflasyonlu ekonomilerde finansal raporlama.* Erişim tarihi: 28.03.2026 https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/Türkiye Muhasebe Standartları/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_29_2018.pdf

Kılıç Karamahmutoğlu, M. (2022). Covid-19'un Sektörlerin Finansal Performansına Etkisinin Oran Analizi Yöntemi ile İncelenmesi. Muhasebe Ve Finansman Dergisi, 95, 35-56. https://doi.org/10.25095/mufad.1086620.

Malovecká, I., Papargyris, K., Mináriková, D., Foltán, V., & Jankovská, A. (2015). Prosperity Of Community Pharmacy Evaluated By Gross And Net Profit And Suggested Corrective Measures. 10 Years Study. Acta Fac Pharm Univ Comen, 62(1), 20-24.

Molinari, C., Morlock, L., Alexander, J., & Lyles, C. A. (1993). Hospital board effectiveness: relationships between governing board composition and hospital financial viability. *Health Services Research*, 28(3), 358.

Narine, L., Pink, G., & Leatt, P. (1996). Prediction of the financial performance of ontario hospitals: a test of environmental determinist and adaptationist perspectives. *Health Services Management Research*, 9(3), 137-155. https://doi.org/10.1177/095148489600900301

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2014). *Competition issues in the distribution of pharmaceuticals* (OECD Report). OECD Publishing.

Ozcan, Y. A., & McCue, M. J. (1996). Development of a financial performance index for hospitals: DEA approach. *Journal of the Operational Research Society*, 47(1), 18-26.

Özgülbaş, N. (2006). Türkiye'de kamu hastanelerinin finansal durum değerlendirmede kullanılabilecek bir yöntem: Trend analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (29), 129–139.

Özgülbaş, N., Koyuncugil, A. S., Duman, R., & Hatipoğlu, B. (2008). Özel hastane sektörünün finansal değerlendirmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (40), 120–131.

Pegels, C. C. (1984). *A model for evaluating financial viability of a hospital.* Third International

Penman, S. H. (2013). *Financial statement analysis and security valuation* (5th ed.). McGraw-Hill.

Philip, B., & Weber, R. J. (2013). Enhancing Pharmacy Practice Models Through Pharmacists' Privileging. Hospital Pharmacy, 48(2), 160-165.

Popa, D. C. S., Popa, D. N., Bogdan, V., & Simut, R. (2021). Composite financial performance index prediction–a neural networks approach. *Journal of Business Economics and Management*, 22(2), 277-296.

Sakınç, S. Ö., & Bilgener, E. (2021). The Financial Status Of Community Pharmacies: Çorum Province. *Turkish Journal Of Pharmaceutical Sciences*, 18(6), 695-701.

Saxena, K., Balani, S., & Srivastava, P. (2022). The role of pharmaceutical industry in building resilient health system. *Frontiers in public health*, *10*, 964899.

Schoenebeck, K. P., & Holtzman, M. P. (2013). *Interpreting And Analyzing Financial Statements: A Project-Based Approach (6th Ed.).* Prentice Hall / Pearson Education.

Selçuk Ecza Deposu. (2026). *Finansal tablolar*. Erişim tarihi: 30 Mart 2026,https://selcukecza.com.tr/yatirimci-iliskileri/operasyonel-finansal-veriler/finansal-tablolar

Shah, N. K. (2020). Financial statement analysis through ratio analysis of selected pharmaceutical companies. *GAP Interdisciplinarities*, *3*(6), 321-331.

Sharif A., & Islam R. (2018). Working Capital Management a Measurement Tool for Profitability: A Study on Pharmaceutical Industry in Bangladesh. *Journal of Finance and Accounting*, *6*(1), 1-10.

Suarez, V., Lesneski, C., & Denison, D. (2011). Making the case for using financial indicators in local public health agencies. *American Journal of Public Health*, 101(3), 419–425.

Tanç, Ş. G., & Eravcu, T. E. (2021). Özel Hastanelerde Finansal Performans Analizi: Kayseri İlinde Faaliyet Gösteren Özel Hastaneler Üzerine Bir Araştırma. İşletme Akademisi Dergisi, 2(4), 381-397.

Upadhyay, S., & Smith, D. G. (2020). Cash, cash conversion cycle, inventory and covid-19. *Journal of Health Care Finance*. 46 (4).

White, G. I., Sondhi, A. C., & Fried, D. (2003). *The analysis and use of financial statements* (3rd ed.). Wiley.

World Health Organization. (2023). *Health and the economy: health sector's contribution to economic performance and social goals*. WHO Regional Office for Europe.

Zeller, T. L., Stanko, B. B., & Cleverley, W. O. (1996). A revised classification pattern of hospital financial ratios. *Journal of Accounting and Public Policy*, *15*(2), 161-181.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

İMAM MATÜRİDİ'YE GÖRE NAMAZ VE ZEKÂTIN BİREYSEL VE SOSYAL HİKMETLERİ (*)

The Individual and Social Wisdom of Prayer and Zakat Accordıng To Imam Maturidi

Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
rbicer@sakarya.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1501-2103

ÖZET

Namaz**,** ilahî bir emir ve farz bir ibadet olup kul ile Allah arasındaki doğrudan ilişkinin en güçlü tezahürüdür. Kur'an'da özel bir yere sahip olan namaz, özellikle Fatiha suresi üzerinden kul–Rab ilişkisinin özü olarak sunulur. Fatiha, Allah'ı tanıma, O'nu yüceltme, yalnızca O'ndan yardım ve hidayet isteme esaslarını içerdiği için bütün insanlar açısından vazgeçilmez bir muhtevaya sahiptir. Namaz, aklen de gerekli bir ibadet olup insanın bedenî ve ruhî tüm yetilerini Allah'a yöneltmesini, şükür bilincini ve teslimiyeti zirveye taşır. Kul, namazla Allah'ın nimetlerine şükreder; bu yönüyle namaz, şükrün en açık ve kapsamlı ifadesidir. Namaz, mümini kötülüklerden alıkoyan, ahlâkı ve nefis terbiyesini güçlendiren, imanla doğrudan bağlantılı bir ibadettir. Huşu ile kılınan namaz, bireyi hem dünyada hem ahirette kurtuluşa götürür. Ayrıca namaz, psikolojik destek sağlar, kulun Allah'a yakınlığını artırır ve bütün ibadetleri bünyesinde toplayan merkezi bir konuma sahiptir. Zekât ise Kur'an'da çoğu zaman namazla birlikte anılan, malî bir ibadet ve İslam'ın temel ilkelerinden biridir. İmanla doğrudan özdeş olmasa da imanın tabiî bir sonucu ve tamamlayıcısıdır. Zekâtın farz kılınmasının temel hikmeti, Allah'ın verdiği mal ve servete şükür, nefsin arındırılması ve toplumda adaletin sağlanmasıdır. Zekât, cimriliği giderir, cömertliği geliştirir, kalpler arasında kardeşlik ve dayanışmayı güçlendirir. Aynı zamanda büyük bir imtihan aracıdır; mal sevgisiyle sınanan insanın ahiret bilincini canlı tutar. Zekât, fakirlerin mal üzerindeki hakkı olup belirli sınıflara verilmesi emredilmiştir; ancak dağıtımda hem alanın ihtiyacı hem verenin durumu gözetilir. Zekât vermemek ağır bir tehdit konusu yapılmış, vermek ise malın bereketlenmesine ve ilahî mükâfata vesile olarak sunulmuştur. Farz zekâtın yanı sıra Allah rızası için yapılan her infak da geniş anlamda zekât kapsamına girer. Matüridi, namazı kulun Allah'a teslimiyetinin, şükrünün ve ahlâkî arınmasının merkezi; zekâtı ise malın arınması, toplumsal adalet ve

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

dayanışmanın ilahî bir aracı olarak ele almakta, her iki ibadetin hem bireysel hem toplumsal hayattaki vazgeçilmez rolünü vurgulamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Matüridi, İbadet, Hikmet, Namaz, Zekât.

1. GİRİŞ

Fatiha Suresi Ekseninde Namazın Teolojik ve Ahlaki İçeriği

Kur'an'ın anahtarını teşkil eden Fatiha suresinin içerdiği muhteva bütün insanlar için vazgeçilmez bir konuma sahiptir. Çünkü bu muhtevada Allah'a yönelik övgü, şan ve şerefle nitelemenin yanında O'nun birliğinin dile getirilmesi, kendisinden yardım ve hidayet talep edilmesi vardır. Bunların hepsi aklı yerinde olan insanların tamamı için gerekli şeylerdir. Şöyle ki bu anlatılanların temel muhtevasında yaratıcının gerektiği şekilde tanınması ve layık olduğu biçimde övülmesine dair ilkeler mevcuttur. Zira bütün mahlukata nimetlerini başlangıçta veren O'dur. Her kulun ihtiyacı ve her talep sahibinin arzı O'nun katına yöneliktir. Bu özellikleri bünyesinde toplamış olması sebebiyledir ki Fatiha suresi Allah'ın kulları için vazgeçilmez bir mertebeye sahip olmuştur. Fatiha suresinin namazda okunması farz statüsünde değildir. Ancak Fatiha namaz ibadetine bağlı olmayarak herkese farzdır. Çünkü hiçbir insan için Rabbini yakışmayan sıfatlardan tenzih etmemesi ve O'nu yüceltmemesi mümkün değildir. Buna göre namazda olması zorunluluğu olmaksızın Fatiha'yı okumak, yüksek bir ibadettir. Zira ona göre Fatiha suresinin muhtevası tüm insanlar için gereklidir. Çünkü Fatiha birçok iyilik özelliğini bünyesinde toplamış bir suredir. Onun içerdiği her bir özellik de kendi türündeki bütün hayırları ihtiva etmektedir.

2. NAMAZIN İLAHİ KAYNAĞI, HİKMETİ VE KUL–RAB İLİŞKİSİNDEKİ MERKEZİ KONUMU

Namaz, ilahi bir emir olup, farzdır. Namaz doğrudan kul-tanrı ilişkisiyle bağlantılıdır. Kur'an namaza ayrı bir kutsiyet atfetmiş ve ilk suresi olan Fatiha'nın her namazda okunmasının hikmeti de kul-rab arasındaki doğrudan ilişkiyle bağlantılı olmuştur. Nitekim kutsi bir hadiste şöyle denilmiştir: "Namazı benimle kulum arasında ikiye taksim ettim. Kul, '*Elhamdülillah*'dan '*maliki yevmi'd-din*'in sonuna kadar okuyunca ki bunlar üç ayettir, 'işte bu ilk yarı bana aittir' Allah Teâlâ kutsi hadisin devamında '*ihdina*'dan itibaren sonuna kadar zikrettikten sonra, 'Bu da kuluma aittir' dedi. Hadisi bu beyanıyla Fatiha'nın '*ihdina*'dan itibaren sonuna kadar olan kısmının üç ayet olduğu sabit olmaktadır. Çünkü surenin ikiye taksimi ancak bu şekilde düzenine girer. Cenâb-ı Hak kutsi hadisteki beyanında, *'iyyake na'budu ve iyyake nestain*' ayeti için, 'Bu benimle kulum arasında ikiye bölünmüştür' buyurdu'. Böylece bu kısmın tek ayet

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

olduğu ortaya çıkmış oldu" mealindeki kutsi hadisten hareketle, Fatiha suresinin içeriğini kulu ile zat-ı mukaddes arasında bir taksime tabi tutmuştur.

2.1. Namazın Bireysel Arınma, Nefis Terbiyesi ve Ahlaki İnşa Fonksiyonu

Namaz, aklen de gerekli görülen bir ibadettir. Çünkü namaz bütün iyi davranışları bünyesinde toplamaktadır. Bu doğrultuda Allah'a yönelik boyun eğiş ve ürperişin doruk noktasına çıkışı namazda gerçekleşmektedir. Bu, nakil gelmemiş olsa da aklın gerekli bulduğu bir husustur. Namazın farz kılınmasının hikmeti, servet ve zenginlik, ayrıca bedenin bütün afetlerden uzak kalma türünden olmak üzere Allah Teâlâ'nın kullarına yönelik ihsanlarını namaz ve zekât yoluyla izhar etmek aziz ve celil olan Allah'ın lütfettiği nimetlerin şükrünü yerine getirme konumunda olur. İnsana bedeni ve mali açıdan verilen nimetlerin şükrünün edası yine kendi cinslerinden olmasının hikmeti ne olabilir? Hâlbuki diğer nimetlerin şükrü kendi cinslerinden değildir? şeklindeki bir soruya, şükrün edası verilen nimetin cinsinin dışındaki bir şeyde gerçekleştiği takdirde durum şükretme konumundan çıkıp alışveriş ve mübadele şekline bürünür şeklinde yanıt verilebilir. Namazın farz kılınmasının hikmeti şudur: Allah Teâlâ bütün insanlara çeşitli nimetler lütfetmiştir; mesela insanı tür olarak üstün konumda yaratmış, yeryüzündeki her şeyi onların emrine vermiş ve sayısız nimetleri ayaklarının altına sermiştir. Öyle ki bizzat çalışıp hak edileceklerin dışında, verilmemiş bir nimetin bulunduğunu kimse kabul etmez. İşte bundan dolayıdır ki lütfettiği nimetlere mukabil Allah'a şükretmek insanlar için gerekli olmuştur.

Namaz, üzerlerinde Allah'a şükür borcu bulunan bedenin bütün organlarını çalıştırmayı içeren bir ibadettir. Şunu da ilave etmek gerekir ki namazda insan bedeninde yaratılış gereği bulunan bütün yetenekleri son noktasına kadar iradi olarak kullanmak, kalbi niyet (ve Allah'a çevirme) yoluyla meşgul etmek, azabından endişe edip rahmetini ummak (havf ve reca), hem zihni hem de aklı tazim ve saygı ile uyanık halde tutmak gibi davranışlar bulunmaktadır. Sonuç olarak namaz kılanın her davranışı Allah'ın o noktadaki sınırsız nimetine mukabil bir şükür konumunda bulunur.

Hz. Peygamber ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Kendisinin günahlarının bağışlanmış olmasına rağmen bu denli namaz kılmasının gerekçesini, *"Şükreden bir kul olmayayım mı?"*[1] şeklinde cevaplayan Allah elçisi bu davranışıyla bütün taat çeşitlerini Allah'a şükür statüsünde tutmaktadır. Buna göre Allah'a itaat ve kullukta bulunan O'na şükretmiş olur. Dolayısıyla şükretme temel bir ibadettir ve namaz şükrün en açık göstergesidir.

(*) Bu bildirinin hazırlanmasında, tarafımızca kaleme alınan *İbadetlerin Hikmetleri* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2021) adlı eserden yararlanılmıştır.

[1] Buhârî, "Rikak", 20, "Tefsir": 48/2; Müslim, "Sıfâtü'l-Münafıkîn", 79-81.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Namaz, Allah'a imanın bir tezahürü olduğundan, O'na inanmayanın namazının bir anlamı yoktur. Buna göre Allah'a boyun eğiş, itaat ve övgü unsurlarıyla gerçekleşir. Bu ise bütün müminlerin görevidir. Her bir müminin Rabbine boyun eğmesi, itaat etmesi ve buyruklarına karşı çıkmaması kaçınılmaz bir zarurettir.

2.2. Namazın İlahi İletişim Aracı Olması

Namaz kılmak için Kâbe'ye yönelmek farzdır ancak kıbleye yönelmede farz olan tıpatıp isabet değil, kuvvetli bir zan ve en üst derecedeki kanaattir. Zira Kâbe'nin tam kendisine yönelme imkânı bulunmamaktadır. Aslında kıblenin belirlenmesi hiçbir yönüyle şüphe arz etmeyecek bir kesinlikle olmayıp sadece elden gelen fikrî gayretle gerçekleşir.

Namaz, kul ile Allah arasındaki yakınlığı sağlar, bütün iyi davranışları bünyesinde toplar. Kulun Allah'a olan boyun eğiş ve itaat fiilinin doruk noktası namaz içinde yer alır: Allah'ın huzurunda durmak, niyaz konumunda O'nunla konuşmak, Allah için eğilerek rükûa gitmek, secdeye kapanarak yüzünü toprağa sürmek gibi. Öyle ki bütün dini duyguları Allah'a yönelik olma derecesinde bulunan bir kimseye, yaratıklardan herhangi biri için yüzünü yere sürme karşılığında dünyanın serveti verilmiş olsa bunu kabul etmez.

Namazın kendisine özgü bir karşılığı vardır. Bu nedenle Mu'tezile'nin "Büyük günah işleyen bir kimse namaz kılıp zekât verse, Allah yolunda cihat yapsa, hac görevini yerine getirse ve birçok hayır işlese de ahiret gününde bunlardan hiçbir şey bulamaz. Onun bulacağı tek şey önceden işlediği kebiredir." şeklindeki görüşleri tutarlı değildir. Zira büyük günah işleyen birinin namazı boşa gitmemekte ve karşılığını göreceği bir ibadet statüsünde olmaktadır. Buna göre namaz, başlı başına bir ibadet olup, mükâfatı da bu doğrultuda karşılık görecektir.

Namaz bir boyun eğiş ve teslimiyetten ibaret olup kişi teslimiyetin yansımaları olan çeşitli fiilleri işlemekle emredilmiştir; kul, bazen kıyam, bazen rükû, bazen de secde haliyle teslimiyetini gerçekleştirir. Namazda yer alan hareketler yaşamdaki hareketlere paralellik arz eder. Bu sebeple namaz kılan kimseye namazda ve hayatta tekrarlanan, kendisine teslimiyeti ve Allah'ın huzurunda bulunuşunu hatırlatan hal ve duruşu edinmesi emredilmiştir. Bundan dolayıdır ki namaz her yerde eda edilebilmektedir.

Namaz ile iyilik arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Buna göre başta namaz olmak üzere ibadetler, onları yapanlara, iradesini her durumda yürüten yüce varlığın huzuruna çıkacakları zamandaki dehşet verici hallerini hatırlatır. Ayrıca ahiret hayatı için kendilerine vaat edilen mutluluğun hazlarını hissettirir. Bunlar etkileyici iki önemli faktördür. Birincisi, huzur-u ilahide duruş ve kahhar olan Cenâb-ı Hakk'ın bütün sırlara vakıf oluşu bilinci 'kötülükten sakınma' anlayışını sağlar. İkincisi de ebedi hayat için vaat edilen zevkten yana kalbi hissiyatın ilham

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

edeceği 'iyilik yapma'' faktörü, her lezzetin yok olacağı, kul ile ebedi hayatın mutluluğu arasına girebilecek her türlü beşerî arzunun söneceği bir zevk haline gelmektedir. Bu ifadeler *"Namaz kötülüklerden alıkoyar."*[2] ayetiyle doğrudan bağlantılıdır. Zira kötülüklerden alıkoyacak bir namaz ancak huşu içerisinde kılınandır. Kendisini tamamen rabbin huzurunda bilmesidir. Bu tür bir namaz hali kişiyi yanındakilerin farkına varmaktan bile alıkoyar.

Namazın önemi, *"Namazı bekleyen kimse bu durumda bulunduğu sürece namazda imiş gibi sevap alır."*[3] hadisinde vurgulanmıştır. Çünkü namaz dini hayatın orta derecesini teşkil eder. Üst derecesi ise imandır. Zira namaz, diğer ibadetler için yerine getirilmeleri sırasında ilgili bulundukları dünyevi fiillerle ilişkili olmaları tarzında belirtilen bütün hususiyetlerden uzak bulunan bir ibadettir. Bu açıdan namaz imana benzemektedir. Bunun yanında o, meşru mazeretler sebebiyle mükelleften düşer ve imtihan alemi olan dünya hayatından sonra diğer ibadetlerde olduğu gibi gerekli olmaz. Bu suretle namaz din alanında orta bir yer işgal etmiştir.

Namaz, Allah'ın gerçek müminleri ortaya çıkarma aracıdır. Buna göre mümin namazın Allah'ın bir emri olduğunu, yani namazın Allah'ın emriyle farz kılınmış olduğunu bilir. Namaz mümini birtakım kötülüklerden alıkoymaktadır. Nitekim cehennemliklerin *"Biz namaz kılanlardan değildik, yoksula yemek yedirmezdik, günaha dalanlarla beraber biz de dalardık ve kıyamet gününü yalanlardık."*[4] şeklindeki mazeretlerine göre namaz kendilerine külfet ve meşguliyet olarak geliyor ayrıca nefislerinin arzu ettiği şeylere engel oluyordu. Bu sebeple sözü edilen ibadetleri inkâr etmişlerdir.

Namaz büyük bir psikolojik destektir. Zira *"Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman onlardan bir bölük seninle namaza dursun, silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secde ettiklerinde ötekiler arkanızda olsunlar, sonra henüz namazlarını kılmamış bulunan (bu) bölük gelip seninle namazlarını kılsınlar ve bunlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar."*[5] ayetine göre, namazı tamamladıktan sonra kalkıp düşmanın karşısına geçmek, namazı tamamlamadan önce gitmekten daha çok arzu ve ümit edilir. Buna karşılık denilmiştir ki aksine, onların namazda iken düşmanın karşısına geçmesi namaz dışında geçmesinden daha çok arzu edilen ve ümit veren bir durumdur.

Namaz, bağışlanmaya koşmak olduğundan bu ibadet ruhen ve bedenen bir temizliktir. Bu nedenle abdestsiz namaz olmayacağı belirtilmektedir. Buna göre namaz öncesi temizlik bir anlamda bedensel temizliğe yapılan vurguyu göstermektedir. Bu ise ancak su ile gerçekleşir.

[2] el-Ankebût 29/45.
[3] Buhârî, "Salat",38, "Ezan": 36; Müslim, "Mesacid": 271-282.
[4] el-Müddessir 74/43-46.
[5] en-Nisâ 4/102.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Namazda temizlenen bölge ve organlara bakıldığında, günümüzdeki sağlık açısından insana zarar veren mikroplarla öncelikle temas kurulan yerler olduğu görülmektedir.

Her bir namaz vaktinin kendisine özgü bir hikmeti vardır. Bunlardan biri olan sabah namazı *"Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını, çünkü sabah namazı şahitlidir."*[6] ayeti doğrultusunda şahitlidir. Yani sabah namazında okunan Kur'an'a, gece melekleri ile gündüz melekleri şahitlik eder. Sabah namazında kalpler, kulaklar ve akıllar şahit olur. Çünkü bu vakit, bütün meşguliyetlerden, dinleme ve anlamayı işgal eden engellerden uzak olunan bir vakittir. Akşam ve yatsı namazı gibi diğer namazlarda bu boşluk olmaz. Çünkü bu vakitler meşguliyet ve ihtiyaçlara yakın vakitlerdir. Görmez misin ki, aşikâre Kur'an okumak sadece meşguliyetlerden kurtulmuş olan akşam ve yatsı gibi namazlar için konulmuştur. Bunun yanında sabah vakti diğer vakitlere göre en boş olan vakittir. Çünkü bu vakit uykuyu tamamladıktan sonra ve değişimlerin olacağı vakitten hemen öncedir. Dolayısıyla bu vakitte Kur'an okumak daha çok işitilir, kalpler ona daha kuvvetle şahit olur. Buna göre sabah namazı vakti, zihnin dinginlik zamanı ve ruhun açılım olup, sadece namaz açısından olmayıp, tüm ibadetler ve dünyevi meşgaleler için en verimli vakittir.

Namaz tüm güzellikleri içermekte ve bütün ibadet çeşitlerini bünyesinde toplamaktadır. Çünkü kul namazda organlarından her birini namazın bütün intikallerinde kullanır. Netice olarak namaz, bütün ibadetleri bünyesinde toplamış olur. Bu doğrultuda namaz her zaman ve her mekânda Allah Teâlâ'yı övme ve O'na dua etmektir. Namaz kılan kimseyi Rabbiyle gizlice konuşan (münacatta bulunan); namaz kılan kişi, nefsini her türlü meşgaleden sıyırıp Rabbine teslim ettiği için münaci olarak tanımlamıştır.

Namaz, insanın nefis terbiyesi sayesinde Allah Teâlâ'nın yarattığı karakterden bir başka hale, yani ağırbaşlı ve sabırlı olma haline geçebilmesine yol açmaktadır. Çünkü kul namaz kılmakla hayâsızlıktan ve kötülükten kaçınmış olur. Namazın en belirgin boyutu, adaleti emretmesidir. Namazını ifa eden müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar. Buradaki kurtuluş ise dünya ve ahireti kapsamaktadır.

Namaz iyilik kaynağı ve kötülük engelidir. Bu doğrultuda "kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder." ayetinin anlamı, iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan biri nimet verme manasındadır. İkincisi ise ilzam anlamına gelmektedir. Nimet verme manası, Cenâb-ı Hakk'ın, namazı sizi hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyması için farz kılmasıdır. Şöyle ki eğer böyle maksatla farz kılmamış olsaydı sizi hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyacak bir şey

[6] el-İsrâ 17/78.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

olmazdı. Dolayısıyla Cenâb-ı Hak, bildirmiş olduğu durumlardan alıkoyduğu için namazı farz kılmakla onlara nimette bulunmuştur. Buradaki ilzam yorumu iki manaya açıktır. Bunlardan biri şudur: Eğer namazın alıkoymasından konuşmak ve yasaklamak hususiyetleri düşünülürse, namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Nitekim dünyanın aldatması söz konusu ise bu kendisini dünyanın aldattığı kimselerden olur. Buna göre eğer namazda emir ve nehyin hakikati meydana gelirse namaz hayâsızlık ve kötülükten alıkoyar. Buna göre namaz, kulu kötülüklerden alıkoymak için emredilmiştir. Zira namaz başından sonuna Cenâb-ı Hakk'ın tenzih edilmesidir. Çünkü namazda insanın O'na olan ihtiyacının, acziyetin ve zayıflığın izharı vardır. Yine namazda Cenâb-ı Hakk'ın tazimi ve yüceltilmesi; O'nun celal ve yücelikle nitelenmesi bulunmaktadır.[7]

3. MATÜRİDİ'YE GÖRE ZEKÂTIN HİKMETLERİ

3.1. Zekâtın İmanla İlişkisi ve Dinî Statüsü

Kur'an'da genellikle namaz ve zekât birlikte anılmıştır. Zira aziz ve celil olan Allah namaz kılmak ve zekât vermekle ilgili emrini Kur'an'da çok defa tekrar etmiştir. Öyle ki nerede ise hiçbir sure kalmamıştır ki bu iki husus orada birden fazla zikredilmiş olmasın. Bu doğrultuda biz de ibadetlerin hikmetlerinin sıralanışında namazdan sonra zekât konusunu ele almayı uygun bulduk.

Diğer ibadetler gibi zekât verme de imanın bir parçası olarak değerlendirilmez. Nitekim "Duyuları aşan âlemin varlığına inanırlar"[8] ayetindeki ifadede müttakileri, namaz kılmalarını ve zekât vermelerini henüz söz konusu etmeden iman vasfıyla nitelemiştir. Bununla birlikte zekât gibi ibadetleri imandan bağımsız değildir. Nitekim "zekât verir, peygamberlerime inanıp onları desteklerseniz ve Allah'a veriyormuş gibi ihtiyaç sahibine karşılıksız borç verirseniz mutlaka günahlarınızı bağışlar ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım"[9] ayeti bunun bir göstergesidir.

Zekât ibadeti İslami bir ilkedir. Nitekim *"İslam'a dönüş yapıp namaz kılar ve zekât verirlerse kendilerini serbest bırakın."*[10] mealindeki ayet-i kerime, namaz ve zekât ibadetlerinin hemen yerine getirilmesini değil, onları benimseyip gönülden bağlanılması manasına gelir. Buna göre mümin olmanın şartı, zekât vermekten öte zekâtın dini bir görev olarak farz kılınmasının benimsenmesidir.

---

[7] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1: 30-31, 142, 234-236, 243, 274; 2: 141, 143, 481; 3: 178, 367; 4: 21; 5: 376; 9: 90, 369; 10: 44, 16; 11: 153, 197*; Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, 483.
[8] el-Bakara 2/2.
[9] el-Maide 5/1 2.
[10] et-Tevbe 9/5.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Namaz ile zekât arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Bu olgu namaz ile zekâtın durum ve konumlarının yüce olması, Allah nezdindeki derece ve değerlerinin üstün bulunması sebebine bağlıdır. Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak namaz ile zekâtı geçmiş peygamberlerin şeriatlarına da koymuştur. Bu gerçeğin eseri olarak Hz. İbrahim, Musa ve İsa'nın kendi sözleri veya Allah'ın onlara yönelik hitabı meyanında şu ayet-i kerimelerin Kur'an-ı Kerimde yer aldığına dikkat etmelisin. Hz. İbrahim Cenâb-ı Hakk'a şöyle hitap etmiştir: *"Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek kimseleri namazı devamlı kılanlardan eyle."*[11] . Yine Allah'ın Hz. Musa ve Harun'a yönelik beyanı: *"Musa'ya ve kardeşine, 'Kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve bu evleri namaz kılacak yerler haline getirin, namazlarınızı düzenli olarak kılın' diye vahyettik."*[12] buyruğu yanında Hz. İsa'nın *"Allah yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti*."[13] ifadesi bulunmaktadır. Yine "Allah şöyle buyurdu: *"Eğer namaz kılar ve zekât verirseniz mutlaka günahlarınızı bağışlayacak ve sizi eteklerinden nehirler akan cennetlere koyacağım."*[14]

Zekât kalpler arasında ülfet ve birliğin sağlanması amacına yönelik olarak veren kimse ile diğer insanlar arasında etkili olan bir ibadettir. Zekâtta diğerlerine yönelik olarak şefkat ve merhamet unsurları bulunmaktadır. Bazılarına temas edilen sebeplerden ötürüdür ki Allah Teâlâ namaz ile zekâtın dindeki konumlarını yüceltmiş, durumlarını şerefli kılmış ve derecelerini üstün mertebeye yükseltmiştir. Bu unsurlara bağlı olarak namaz ile zekâtı Kur'an'da yer aldıkları hemen her yerde imanla paralel bir şekilde zikretmiştir. Ayrıca insanlar arasındaki kardeşliğin namaz ve zekâtla oluşacağını şu şekilde beyan buyurmuştur: *"Müşrikler tövbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse din kardeşlerinizdir."*[15] Dolayısıyla günanlardan vazgeçme ve pişmanlık duyma anlamında olan tövbe sonrası zekât gibi ibadetlere yönelmek gerektiği vurgulanmıştır.

3.2. Zekâtın Hikmeti: Şükür, Tezkiye ve Toplumsal Denge

Zekâtın farz kılınmasının hikmeti, "servet ve zenginlik, ayrıca bedenin bütün afetlerden uzak kalma türünden olmak üzere Allah Teâlâ'nın kullarına yönelik ihsanlarını namaz ve zekât yoluyla izhar etmek aziz ve celil olan Allah'ın lütfettiği nimetlerin şükrünü yerine getirme konumunda olur" ayeti bağlamında açıklanmıştır. Buradaki "Namazı zayi ettiler" ifadesi, namazın zayi edilmesi de onu kılmayıp kazaya bırakmak değil, vücubunu reddetmekle oluşmaktadır.

[11] İbrâhîm 14/40.
[12] Yûnus 10/87.
[13] Meryem 19/31.
[14] el-Maide 5/ 12.
[15] et-Tevbe 9/1 1.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Allah'ın kullarına verdiği servete mukabil şükretmek gerekmektedir. Çünkü servet sahipleri dünya hayatında üstün konumda tutulmuş ve hayatın tadını almaları sağlanmıştır. Bu sebeple mallarının bir kısmını Allah için vermeleri emredilmiştir. Bir de yerküresi, içindeki her şeyle birlikte bütün insanların emrine verildiğine göre servete sahip olmayanlara yardım etmek gerekli olmuştur. Böylece Cenâb-ı Hakk'ın dünya ve ahiret saadetini belirlediği yönden olmak üzere bütün insanlar yeryüzünün nimetlerinden faydalanmakta eşit hale gelsinler. Bu durum Allah Teâlâ'nın dünya ve ahiret mutluluğunu belirlediği yöndendir. Bu suretle zenginler fakirlere rızkın ulaşmasına vesile olmaları sebebiyle dünyada saygınlığa, ahirette de sevap ve mükâfata nail olurlar. Zira bir kimse durup dururken, sonucunda kendisine bazı dini vecibe ve gerekliliklerin ortaya çıkacağı bir işe teşebbüs etmekle mükellef tutulmamıştır. Zekât gibi, Allah tarafından vacip kılınan bir mükellefiyet lütfettiği nimetlerin şükrü karşılığındadır. Buna göre zekât ibadetinin öncelikli gerekçesi, Allah'ın kuluna lütfettiği nimetlerin şükrü olmaktadır. Zekât, *"Onların mallarından zekât al ki bu suretle kendilerini temizlemiş ve arındırmış olasın."*[16] ayeti doğrultusunda insanların maneviyatlarını arındırması demektir. Bu durum onları manevi kir, pas ve kötülüklerden arındıracak, temizlenmelerine vesile olacak davranışlara götürecek demektir. Zekât büyük imtihan aracıdır. Böylece insanlar sahip olduklarıyla sınanmaktadırlar. Zira zekât müminlerin günahlarını temizlemekte ve huylarını arındırmaktadır. Böylece zekât, onlarda cimriliği sonlandırır ve onları cömertliğe sevk eder.

Farzların tamamı belli bir vakte tahsis edilmiştir. Nafile ibadetler ise ikiye ayrılıp, içlerinden bir kısmı belli bir zamana tahsis edilmiş, bir kısmına da zaman tayin edilmemiştir. Zekât için belirli bir zaman tayin edilmemiş ve her zaman bu ibadetin vakti olmuştur. Zekât geniş yelpazeli bir kavramdır. Nitekim *"Allah için ne harcayacaklarını sorarlar. 'De ki ihtiyacınızdan artanı harcayın'. Bu geçim miktarından artan şeydir."*[17] Buyrulmaktadır. Şöyle ki, ziraatla meşgul olanlar bir yılın geçiminden, gelir sahipleri ise birkaç aylık geçimden, zanaat ve işçilikle uğraşanlar da bir günlük geçimden artan imkânlarını Allah yolunda harcıyorlardı. Daha sonra Enes b. Malik (r.a.) yoluyla Resulullah'tan (s.a.) rivayet edilen hadisle bu nesh edilmiştir: "*Zekât Allah rızası için yapılan her ödemeyi (sadaka), ramazan orucu diğer oruçları, kurban günlerindeki kesim diğer bütün kurban türlerini kaldırmıştır".* Bu rivayet sabit ise durum söylediğimiz gibidir. İbn Abbas'tan (r.a.) nakledildiğine göre şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ayette yer alan bu husus zekât ve sadaka farz kılınmadan önceki döneme aitti. Bu görüşün isabetli oluşunun delili ashab-ı kiramdan itibaren günümüze kadar birçok kimsenin

[16] et-Tevbe 9/103.
[17] el-Bakara 2:219.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

azımsanmayacak derecede servetinin bulunuşudur. Onlar geçimlerinden fazla olan bu servetleri mülkiyetlerinden çıkarmamış ve tasadduk etmemişlerdir. Bunun yanında davranışlarını yadırgayan da görülmemiştir. Şu hâlde ayette yer alan "ihtiyacınızdan artanı harcayın" emrinin neshedildiği anlaşılmaktadır. Yahut da buradaki emir nafile konumundadır.

Sadaka, yardım, infak ve zekât gibi ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını karşılama insani bir nitelik ve evrensel bir ilkedir. Bununla birlikte zekât, ihtiyaç fazlası ifadesini daraltmış ve belirli bir miktar belirlenmiştir. Bu ise infakta bulunulanın gereksinimlerini karşıladığı gibi, zekât türü infak eden kimsenin de gönül rahatlığıyla verebileceği bir ölçüdedir. Belirli bir ölçüde de olsa zekât, fakire ödeme yapmak statüsünde olup, dış görünüşü itibariyle alacaklıya borcunu ödemeye benzemektedir.

Ticaret malları da zekâta tabi olmuştur. Zira kazanılmak suretiyle elde edilen servet, ticaret mallarından ibarettir. Ticaret mallarının zekâtı ticari işlemin uygulanmasıyla farz olur. Bu doğrultuda taze hurma ve sebzelerde de zekât hakkının bulunduğuna dair delil vardır, çünkü Allah, burada yerden çıkarılan şeyleri zikretmiştir. Taze hurma ve yeşil sebzeler de yerden çıkmaktadır. Tahıl ürünlerine gelince, onlar yerden çıkan tohumdan üremektedir. Bu açıdan bakıldığında ayetin zahirine dayanılarak taze hurma ve sebzelerin, zekâtın gerçekleşmesi açısından diğerlerinden önce geldiği söylenebilir. Bunun gerekçesi ise "*O, denizi de hizmetinize ram etti ki ondan taze et yiyesiniz."*[18] ve *"Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helal şeylerden yiyin."*[19] buyruğudur. Temiz ve taze olan yiyeceklerden istifade etmek aynı zamanda onlara ulaşmakta zorluk çeken fakirin de bir hakkıdır.

Tahıl ürünlerinin zekâtının hikmeti şudur: Cenâb-ı Hakk'ın, toprak altından bizim için çıkardığı nimetler, yere atılıp önceki şekli değişen ve çimlenen bir tohum sayesinde meydana gelmiştir. Bu tohumdan, hiçbir kimsenin katkısı olmaksızın, O'nun lütfuyla çeşitli bitkiler ortaya çıkar. Bu ilahi lütuf, sadece arazi sahibi olanlara değil, onlara yönelik olduğu kadar fakirlere de yöneliktir. Çünkü Allah, yerden çıkan ürünleri bütün insanlar için yaratmıştır, onda hem fakirlerin hem de zenginlerin hakkı bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle, ileri yaşa varmamış küçük yaştaki kimsenin de öşür ödeme mükellefiyetinden söz etmek mümkün olmuştur. Şu ilahi beyana bakmaz mısınız: *"Şimdi bana ektiğiniz tohumu haber verin, onu yerden siz mi bitiriyorsunuz yoksa biz mi bitirmekteyiz."*[20] Tohumun bitki haline gelişinden sonra onu sulamak, korumak vb. hizmetlerini görmekte insanlar ortaklaşa rol alırlar. Bu sebeple de 'sizin

[18] en-Nahl 16/14.
[19] el-Bakara 2/168.
[20] el-Vâkıa 56/63-64.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

için yerden çıkardığımız nimetler' mealindeki ilahi beyanı tohumlarla değil, onların ekilmesi sonunda Allah'ın topraktan çıkardığı bitki ve üründür.

Zekât Allah'ın hakkı, fakirlerin haklı beklentisi ve müminin bir görevidir. Nitekim *"Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız kötü malı vermeye kalkışmayın."*[21] ayetine göre kişinin, iyi malın içinden kötüsünü çıkarıp zekât veya sadaka olarak vermesinin caiz olmadığına dair delil bulunmaktadır. Şayet böyle bir davranışta bulunacak olursa İmam Muhammed'e göre iyi olmayanın üstünü tamamlaması gerekir. Onun bu konudaki dayanağı kendiniz göz yummadan alıcısı olmadığınız mealindeki beyandır. Ebu Hanife'ye (r.a.) göre ise bu caiz olup aradaki farkı tamamlaması gerekli değildir. Ebu Hanife'nin düşünce tarzı şudur: Allah, göz yumdukları takdirde bu nitelikteki malı da kabul etmeye bir anlamda teşvik etmiştir. Fakire gelince, kendisine karşılıksız olarak yapılan bir ikram olduğundan daha rahat bir psikoloji içinde onu kabul edebilir. Bir de kalitesi düşük malın dâhil olduğu türün, ölçü ve tartı açısından farklı bir değeri bulunmamaktadır. Böyle olunca da ödeyen kimse için fazla bir şey vermesi gerekli görülmez.

Zekât verilmemesinin önde gelen amillerden birinin fakirlik korkusu olduğunu belirten "*Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve cimrilik telkin eder. Allah ise kendi katından bir bağışlama ve bolluk vaat eder."*[22] ayeti şu manayı içerir: Allah rızası için verip harcama yapmanız sebebiyle, dünyada fakirlikle korkutur ve cimrilik, yani sadaka vermemeyi telkin eder. Oysaki başka ayet verilerine göre zekât, malın bereketlenmesine ve artmasına yol açmaktadır. Zira Allah, uğrunda harcama yapmanız suretiyle kendi katından bir bağışlama, ayrıca dünyada isim bırakmayı vadeder. Diğer bir ihtimale göre Allah, ahirette bağışlama ve dünyada O'nun için harcadığınızın devamını getirmeyi vadeder. Bir de kötülüğünüze mukabil mağfiret ve fakirliğinizi giderecek bolluk vadetmektedir. Zira Allah, O'nun yolunda harcadığınızın yerini doldurmaya güç yetiren bir zengindir, harcamalarınızın mükâfatını nasıl vereceğini bilendir. O'nun, insanları tasaddukta bulunmaya ve karşılıksız harcama yapmaya teşvik edişi, kendi ihtiyaç ve fakirliğinden ötürü değil, insanları sınayıp denemeye tabi tutması hikmetine bağlıdır.

Kur'an'daki *"Yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı Allah mutlaka bilir."*[23] ayetindeki 'bilir' kelimesi insanların, Allah'ın rızası için yaptığı harcamaları ve adaklarını bildiğine dair uyarma ve hatırlatma vardır. Bu, harcamalarda ihsan sınırına ulaşmaları içindir. Çünkü Allah ne amaçla zekât ve benzeri infakların yapıldığını bilendir. Buna göre zekâtın sadece Allah'ın rızası için gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Böyle bir niyet de zekât

[21] el-Bakara 2/267.
[22] el-Bakara 2/268.
[23] el-Bakara 2/270

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

verilen kimseye yönelik bir başa kakma ve minnet içeriği taşımamasını gerektirir. Zekât mümin için farzdır. Cenâb-ı Hak gizlice verilmesinde hayrın bulunduğunu haber vermiştir. Oysa ki nafile ibadet, farz olanından daha hayırlı değildir. Açıkça yapılan yardımı farz olarak yorumlayan kimse, zenginlerin farz zekâtların insanlara örnek ve teşvik olması için görülecek şekilde vermelerini güzel bulmaktadır" diyerek, imkânı olanları teşvik bağlamında zekâtlarını açıktan vermenin de ayrı bir önemi bulunduğunu belirtir. Zira zekâtın açıktan verilmesi aynı zamanda biri yardımın kendisi, diğeri gösteriş tavrının terk edilmesi ve yardımın menfi etkilerden korunmuş bulunması, üçüncüsü ise başa kakma ve eziyet etmekten kendini uzak tutmasını ihtiva etmektedir.

Zekâtın bir iyilik olduğu, *"Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir."*[24] ayeti açıkça belirtmektedir. Ayete göre kâfirlerin iyilikten mahrum olduğu belirtilmektedir. Zira onların maldan verilmesi gereken zekât ve sadaka mecburiyeti, onları İslam'dan alıkoymuştu. Nitekim başka bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: *"Onların içinde öyleleri var ki, 'Allah bize lütuf ve kereminden bahşederse biz de elbette hayır yolunda harcar ve iyi kimselerden oluruz' diye Allah'a söz vermişlerdi. Fakat Allah onlara lütuf ve kereminden ihsan edince hemen cimrilik gösterdiler ve yüz çevirdiler, zaten yan çizip duruyorlardı. Bunun üzerine Allah da kendisine verdikleri sözden caydıkları ve hep yalan söyledikleri için, kendi huzuruna çıkacakları güne kadar yüreklerine münafıklığı yerleştirdi*."[25] Aziz ve celil olan Allah, onların sevdikleri mallardan infak etmedikçe İslam'a giremeyeceklerini haber vermektedir. Şu ayet-i kerimede de bu husus dile getirilmektedir: *"Onlar mallarından muhtaçları yararlandırmazlar; onlar ahireti de inkâr ederler."*[26]

Allah müminleri sevdikleri şeylerden infak etmeye özendirmektedir. Zira sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe cennetin üst derecelerine ve Allah katındaki sevaba ulaşamazsınız. Buradaki temel vurgu niyettir. Ayete göre zekât ve infakın Allah rızası için olması gerekir. Zira az da olsa verilen sadaka kabul edilecektir. Çünkü insanlar, küçümsedikleri için az bir şeyi sadaka olarak vermekten çekiniyorlardı. Cenâb-ı Hak ise bunların hepsini bildiğini haber vermiştir; verdiği şey az da olsa aziz ve celil olan Allah için verdikten sonra Allah onu bilmektedir.

Zekât bir temizlik olup bu doğrultuda Allah müminleri temizlemek istemektedir. Bunun kanıtı ise *"Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilakis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal kıyamet*

[24] Âl-i İmrân 3/92.
[25] et-Tevbe 9/75-77.
[26] Fussilet 41/7.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır!"[27] ayetidir. Bu ayete göre vermediği zekât malı kıyamet günü dazlak başlı, gözlerinin üstü benekli, büyük, erkek bir yılana dönüşür. Sahibinin boynuna sarılır, yanaklarından ısırır ve ellerine dolanır. Bu hal insanlar arasında hüküm verilene kadar devam eder, sonra birlikte cehenneme sevk edilirler.

Zekâtın kişinin bizzat kendisinin iradesiyle uygulaması gereken bir ibadet olması nedeniyle vasiyet etmeyince zekât borcunun ölü adına ödenmesi caiz değildir. Çünkü zekât onu verenin niyeti olmaksızın ödenemez. Niyetse kalp işidir. Ölü adına bedeni ibadetlerin kazası caiz olmayınca, ölü adına zekât öderken varislerin niyetinin ölünün niyeti yerinde tutulması da caiz değildir. Burada temel vurgu, zekâtın bilinçli bir ibadet olmasıdır. Bu ise zekâtın hangi niyet ve amaçla verileceğinin iradi olarak şekillenmesidir.

Bazı kimseler servetlerini eksilteceği inancından dolayı zekât vermemekte, dolayısıyla zekâtı inkâr etmekteler. Oysaki zekât Hz. İsa'nın şeriatında da mevcut idi. Bu ise zekâtın dini bir nitelik olduğunu göstermektedir. Hz. İsa sanki şöyle demiş olur: Allah bana yaşadığım sürece insanlara zekâtın hükmünü bildirmemi ve öğretmemi emretti. Çünkü Hz. İsa'nın zekâtını vermek gerekecek kadar malı yoktu. Netice olarak kendisine zekâtın hükmünü bildirmesi emredilmiştir. Öte yandan müşriklerin mümin statüsünde olabilmesi, bir diğeri de *"Eğer tövbe ederlerse ve namazlarını kılıp zekâtlarını verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir."*[28] mealindeki ayet doğrultusunda zekatla bağlantılıdır. Zira ayette "gerçek din budur." buyrulmuştur. Nitekim *"Onlar arasından ilimde derinleşmiş olanlarla müminler ki bunlar sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman ederler- namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar başkadır. İşte onlara pek yakında büyük mükâfat vereceğiz."*[29] ayetinin anlamı ilimde derinleşmiş olanlar ve müminler sana indirilene ve senden önce indirilmiş olana iman ederler, demektir. Namaz kılmak ve zekât vermek emrine iman ederler, Allah'a ve ahiret gününe inananlara büyük mükâfat vereceğiz anlamını içermektedir.

Zekât, nefsi tezkiye edip temizlemektir. Bunun herkes için her zaman gerekli olduğunu akıl kabul eder. Yine Allah Teâlâ zekâtın geçmiş ümmetlere de farz olduğunu bildirmiştir. Nitekim Hz. İsmail halkına yani kavmine namazı ve zekâtı emretmiştir. Bu beyanda geçen "zekât" da bilinen zekât anlamına gelirse, bu iki ibadet geçmiş milletlerde de mevcuttu demek olur. Eğer ayetteki zekât kelimesi nefisleri arındıran ve ıslah eden anlamına gelirse, bunlar herkesin yapmakla yükümlü olduğu buyruk demek olur.

[27] Âl-i İmrân 3/180.
[28] et-Tevbe 9/11.
[29] en-Nisâ 4/162.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Zekâtın geniş kapsamlı bir anlamı olduğundan, Allah rızası için verilen sadakaya zekât ismi verilmiştir. Dolayısıyla nafile olarak Allah rızası için verilen sadaka da zekattır. Allah rızası için nafile verilmiş olsa da Cenâb-ı Hak ona zekât diye isim vermiştir. Buna göre Allah yolunda her harcanan şey, zekât statüsündedir. Bu yaklaşım *"Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (manevi karlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir."*[30] ayetiyle desteklenmektedir. Buna göre Allah rızası için nafile verilmiş olsa da Cenâb-ı Hak ona zekât diye isim vermiştir.

Zekâtların herhangi bir kötülük yapmadan ve Allah'ın lütfettiği nimetlere şükür için verilmesi gerekir. Şükür de Allah'a itaat yolunda infak etmektir. Allah, nefsi, arzu etmediği bir şeyi yapmakla imtihan etmektedir. İnsan hiçbir şey yapmasa (suç işlemese) bile zekâtları vermek durumundadır. Allah kesin bir ifadeyle zekât vermeyi hak olarak belirlemiştir. Zekâtlar malda fakirlerin hakkı olarak farz kılınmıştır. Zekâtlar öncelikle fakirlerin hakkı olarak farz kılındığına göre her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allah, yaratıkların rızıklarını içlerinden bazılarına mülk olarak vermiş ve bu malları kendilerine vermediği kişilerin mali ihtiyaçlarını karşılamayı onlara yüklemiştir. Çünkü O, başlangıçta rızkı bütün yaratıklar için yaratmış değildir. Zekâtları gerektiren mali durumlar başlangıçtan itibaren mevcut olup mükellefleri bu sayede zengin olunca; küfür ehli zenginlerin mallarında muhtaç olan fakirlere hak tanıyan bu dini benimsememiştir. Dolayısıyla fakirlere tanınan bu hak onların mezhebinde bulunmamaktadır. Şayet böyle olsaydı, Müslüman zenginlerin mallarında bu hak bulunduğuna göre, kendi mezheplerinin zenginlerine ait mallarında da aynı hak olurdu. Üzerinde bu hak bulunan kişiler de kendi dindaşları için onu kabul ederler, dolayısıyla başkaları buna dâhil olmaz.

3.3. Zekâtın Uygulama İlkeleri ve Hak Sahipleri

Zekât verilecek kesimlerle ilgili olan *"Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak kimseler, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur."*[31] ayeti doğrultusunda bu sınıfların isim olarak bildirilmesi, en doğrusunu Allah bilir ya, müminlere beşte birlik payın, başkasına değil, belirtilen ehil kimselere harcanacağını öğretmek içindir. Bu, her bir sınıfa, belirli bir hisseyi Allah'ın vacip kılması demek değildir. Zira eğer her bir sınıf için sekizde birlik pay olsaydı, bunu tek bir sınıfa veren kimse, emredilene aykırı hareket etmiş olurdu. Burada üzerinde durulan temel husus, zekât

[30] er-Rûm 30/39.
[31] et-Tevbe 9/60.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

payından herkesin almak istemesidir. Ancak belirli kesimlere tahsis edilmesi, ihtiyaç sahibi olmalarına binaendir. Bu doğrultuda azat edilecek antlaşmalı köleler ve borçlular sınıfı da bu kesimlere eklenmiştir. Zekâtın tüm belirtilen kesimlere dağıtımı değil de imkân ve şartlar ölçüsünde zekât veren kimsenin söz konusu kesimlerden birine veya birkaçına zekât vermesi yeterli görülmüştür. Zira zekât gönülden iradi olarak ve sahibini fakir hale düşürmeden belirli miktarlarda verilmelidir. Buna göre buradaki veriler hem zekât alan hem de zekât verenin gözetildiğini göstermektedir. Burada zekât, ayette belirtilen sınıfların bir hakkı olarak görülmekle birlikte, zekât veren kimsenin de hak ve hukuku olarak da dikkate alınmıştır.

Zekâtın ehline verilmesi gerektiği ayette açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, söz konusu kesimin nitelikleri doğrultusunda toplumsal sınıflandırmada varlıklı, orta halli ile fakir arasındaki ayrımın nasıl olacağını anlamak için onların tanımlanmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda fakir, çalışanlardan olup malı bulunmayan kimsedir. Bunun gibilere Müslümanların zekât vermeleri gerekir. Bunlar çalışan fakirlerdir. İki yüz dirhemden az (1 dirhem=3,207 gram) malı bulunan kimse bu sınıftan sayılır. İkinci sınıf kişinin malının iki yüz dirheme ulaşması durumudur. Bazıları şöyle demiştir: Eğer malı dört bin dirheme ulaşırsa veya daha fazla olursa üçüncü sınıftan olur. Dört bin ve aşağısı nafakadır şeklinde görüş ileri sürülmüştür. Bu durumda bu miktarın üstü ise birikim sayılır. Ayrıca ikinci sınıfın iki yüz dirhemden on bin dirheme kadar malı bulunan kimselerden oluşturulması da mümkündür. Bu miktardan fazla mala sahip bulunanlar ise üçüncü sınıf kabul edilirler. Bir hadise göre "Kendisine yetecek kadar malı bulunduğu halde başkasından isteyen bir kul, bu istemesiyle ancak kıyamet günü yüzünde yaralar olduğu halde gelecektir. Ona "Kendisine yetecek mal nedir?" diye sorulduğunda Hz. Peygamber, "elli dirhem veya bu miktarda altın" buyurmuştur.[32]

Zekâttan maksat nefis tezkiyesi ve nefsin ıslahı olduğuna göre, her zaman böyle olması gerekir. Her vakitte herkesin O'na itaat edip boyun eğmesi, nefsini tezkiye ve ıslah etmesi icap eder. Bu, tıpkı *"Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir."*[33] ayetindeki beyan gibidir. Zekât nefsin arınması olduğuna ve nefsi arındıranların cennetle müjdelendiğine göre zekât, doğrudan cennete girmeye bir araçtır. Bununla birlikte *"Zekât zengin ve güçlü kuvvetli kimseye helal değildir."*[34] şeklindeki hadisi baz alarak, bu tür kimselere zekât verilmemesinin hikmetinin, insanları çalışmaya ve emeğiyle kazanmaya bir teşviktir. Zekâtın insanları tembelliğe sevk etmemesi gerekir. Bu nedenle de düzgün bir yaşam süren kimsenin sadaka alması uygun düşmez.

[32] İbn Mâce, "Zekât", 26; Ebû Dâvud, "Zekât", 24; Tirmizî, "Zekât", 22.
[33] eş-Şems 9 1/9.
[34] İbn Mâce, "Zekât': 26; Ebû Dâvud, "Zekât': 24; Tirmizî, "Zekât", 23.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Zekât verilecek kimseler arasında bulunan ve azat edilecek köleler statüsünde olan kimselere zekât verilmesi yani köleyi zekât karşılığında azat etmek, borçlunun borcunu ödemek konumundadır. Burada söz konusu dönemin önemli bir kesimini teşkil eden kölelerin, özgürlüklerine yönelik bir girişim söz konusudur. Öte yandan borçlulara zekât verilmesi *"İnsanlardan dilenme şu üç şey haricinde helal değildir: Zillet sebebiyle toprağa düşürücü fakirlik; ağır borç, elem verici bir kan parası vermekle yükümlü olan kimse."*[35] hadisi çerçevesinde değerlendirilmiş olup, bu üç şartlar dairesinde bir duruma sahip olan müminlere zekât verilebilmektedir. Bu ise muhtaç insanların gereksinimlerini karşılama açısından önemli bir sosyal görev statüsündedir.

3.4. Zekâtın Teo-Sosyal Tezahürleri

Allah yolunda çalışanlara zekâtın verilmesinin hikmetini, Allah onu, ikamet ettiği yerde her ne kadar zengin olsa da kendisinde ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı zekât verilecekler haline getirmiştir. Dolayısıyla bu kişiye, seferinde ortaya çıkan ihtiyaçlarını giderecek sadaka verilmesi caiz olur. Hâlbuki bu kişi ikamet ettiği yerde sahip olduklarıyla zengindir. Çünkü o, o zaman açıkladığımız hususlara ihtiyaç duymaz. Böyle bir kimse seferinde ise zengin değildir. Zekât verilecekler arasında olan yolda kalmışlar, "bir yerden başka bir yere giden kişidir. Bu şahıs ikamet ettiği yerde zengin olsa da malıyla ilişkisi kesilmiş olan kimsedir.

Zekât vermeyen bir mümin, Allah tarafından cezalandırılma ile tehdit edilmiştir. Bunun nedeni, zekât vermeyen ve hayır yolunda harcamayan müminlerin söz konusu tehdidin kapsamına girmesi ve kendilerine münafıklığın ilişmesi korkusu vardır. Çünkü Cenâb-ı Hak, onların harcadıkları malları angarya saydıklarını bildirmiştir. Bunu yerine getirmeyi terk eden, bunu bir sorumluluk olarak görmediği için böyle davranır. Zira eğer bunu gerekli bir yükümlülük olarak görseydi, diğer sorumluluklarını yerine getirdiği gibi, bunu da yerine getirirdi. Mümin, sorumluluk bilincine sahip kimsedir. Zira inanan bir kimse Allah'ın tüm buyruklarını benimsemek zorundadır. Bu konuda bir ayırım söz konusu değildir. Zira insanlardan öyleleri vardır ki Allah'a ve resulüne inanmakta, ancak namaza ve zekâta inanmaya yanaşmamaktadır.

Hayır yolunda harcananlar, peygamberin duasıyla Allah'a yakın olmak için vesile kılınmaktadır. Çünkü onlar hayır yolunda harcadıklarında peygamber, bundan dolayı onlara dua ediyor ve bağışlanmalarım diliyordu. Bu durum ise bir mümin için büyük bir kazançtır. Zira müminlerin hayır yolunda harcadıkları ve bununla Allah'a yakınlık vesilesi saydıkları eylemler, onlar için Allah katında yakınlık vesilesidir. Buradaki temel ölçü zekâtın gönüllü olarak verilmesidir. Buna göre malın tümünün alınması, onları muhtaç kılacak ve bütün itaat

[35] İbn Mâce, "Ticarat", 25; Ebû Dâvud, "Zekât", 26; Tirmizî, "Zekât", 23.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ve ibadetlerden alıkoyacaktır. Aksine Cenâb-ı Hak, ondan, bu mallardan bir miktar ve bir gruptan işlemiş oldukları günahlara kefaret olacak ölçüde almasını emretmiştir.

Zekâtın Allah tarafından emredilmesinin bir hikmeti de bu ibadetin yükümlüleriyle insanlar arasını düzeltme anlamı taşımasıdır. Buna göre bir mümin özelliği olan zekâttan maksat, insanların Allah katında kendileri sayesinde arındırdıkları fiil olabilir. Zira Allah, münafıkları tembellik, anlaşmazlık, infaka yanaşmama ve itaatlerde gösteriş yapma gibi olumsuzluklarla nitelerken müminleri bunların zıddı olan emirlerini yerine getirmede arzulu, O'na masiyette (günah işlemede) bulunmada, yasaklarından geri durmada da azimli olmaları ile nitelemiştir. Kâfirlerin inkârlarının sebebi zekâtı vermemek ve onu inkâr etmektir. Zira "Rabbim! Beni geri gönder de geride bıraktığım dünyada iyi işler yapayım" ayetindeki yapmayı arzuladıkları şeyler arasında 'Dünyada bıraktığım mallardan senin hakkın olanı ödeyeyim' feryadı bulunmaktadır. Nitekim buradaki "gönüllü yardımlarda bulunsam" ibaresi, 'daha önce engellediğim malın sadakasını ödesem' demektir. Çünkü ayetin bağlamı zekât hakkındadır ve "size verdiğimiz rızıklardan başkaları için de harcayın" diye başlamaktadır.

Kur'an'daki *"İnsanların malları içinde artsın diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (manevi karlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir."*[36] ayeti ile Cenâb-ı Hak kendi katında neyin artacağını açıklamaktadır. Buna göre artan, Allah'ın rızasını isteyerek zekât malından verdikleridir. Zira Allah'ın kat kat artırdığı ve Allah'ın katında çoğalan bu zekâttır. Zekât verenler, Allah'ın rızasını gözeterek sadaka vermek suretiyle birleri onlarca miktar haline, katları kat kat haline getirenlerdir. Dolayısıyla kendileri için arttıranlar onlardır. Ayette geçen "Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar" ifadesi farz olan zekât olması da nafile sadaka olması da mümkün olmakla birlikte 'kendilerine uzak olarak verdiğimiz şeylerden' yani verdiğimiz güç ve sağlam vasıtalardan Allah için harcarlar. Yani bunlarla amel ederler" demek suretiyle zekâtın geniş kapsamına vurguda bulunulmuştur.

Zekât ile ahiret inancı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kur'an-ı Kerim'de *"Ki onlar zekât vermezler; onlar ahireti de inkâr ederler."*[37] buyruğu bulunmaktadır. Özel olarak zekâtı vermeyen ve ahirete inanmayan müşriklerin vay haline diye tehdit edilmesi, onların zekât vermeyi reddetmelerinden ve ahireti inkâr etmelerinden dolayıdır. Onların inkâr etmelerinin sebebi muhtelifti. Bazılarının sebebi, cimrilik ve mal hırsı idi, dolayısıyla mal hırsı onu zekâtı inkâr etmeye ve zekât vermemeye sevk etmişti. Bazılarının sebebi de yaptıklarına karşılık

[36] er-Rûm 30/39.
[37] Fussilet 41/7.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

cezalandırılacağını inkâr etmesiydi. Dolayısıyla bu onu ahireti inkâr etmeye yöneltiyordu. Bazılarının kafirliğinin sebebi de dünya işinde kendisi gibi veya kendisinden daha alt seviyede olan birine boyun eğmek zorunda kalması idi. Dolayısıyla bu da onu risaleti inkara sürüklüyordu. Onları inkâra ve dalalete sevk eden bunlara benzer çeşitli sebepler vardı. Zekât, bireysel bir arınma olduğu gibi toplumsal bir dayanışmanın dini bir sunumu olduğundan hem dünya hem de ahireti yönelik sorumluluk aracı olup, tüm müminler bu ilahi buyrukla kendi iyilikleri için yükümlüdür.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Namaz ve zekât, yalnızca şekli yükümlülükler olarak değil, insanın varoluşsal borcu kabul edilen şükrün iki asli ifadesidir. Şöyle ki namaz, kul ile Allah arasındaki doğrudan ilişkiyi kuran ve koruyan merkezî ibadettir; zekât ise bu ilişkinin toplumsal düzlemde ülfet, adalet ve merhamet olarak görünür hâle gelmesini sağlayan zorunlu tamamlayıcıdır. Fâtiha'nın kutsî hadis üzerinden "Allah'a ait kısım–kula ait kısım–ortak kısım" biçiminde taksimi, namazın özünü "münacat" ve "yakınlık" olarak açıklarken; namazın bedenin tüm organlarını devreye sokması, huşu ile kötülükten alıkoyması ve nefis terbiyesi üretmesi, ibadetin yalnızca emir-komut düzeyinde değil, ahlâk üretici bir iç disiplin olarak işlediğini gösterir. Buna paralel olarak zekât, malın fakirler üzerindeki hakkını teslim eden bir "temizlik/tezkiye" fiili şeklinde konumlandırılır; niyet şartı, başa kakmayı dışlayan gizlilik vurgusu ve muhatap grupların belirlenmesi, onun rastgele bir yardım değil, bilinçli ve ölçülü bir sorumluluk olduğunu ortaya koyar. Metin, bu iki ibadetin birlikte anılmasını tesadüf saymaz: Namaz imanın görünür tezahürü, zekât ise imanın toplumsal doğrulamasıdır; biri Allah'a yönelişi, diğeri insanla ilişkiyi ıslah eder. Bu çerçevede temel sonuç, dinî hayatın omurgasının "şükür" olduğu; şükrün de soyut bir duygu değil, bedende namazla, malda zekâtla kurumsallaşan bir kulluk biçimi olduğudur. Bu nedenle ibadetlerin değeri, yalnızca bireysel kurtuluş iddiasına indirgenemez; aksine, hem bireyi kötülükten alıkoyan içsel bir arınma düzeni hem de toplumu bir arada tutan ahlâkî-ekonomik bir denge mekanizması üretir.

KAYNAKÇA

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim el-Cûfî. *Sahîhü'l-Buhârî*. 1-3 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvud*. 7-11 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. 17-18 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandî. *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*. trc. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları 2002.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar, 2015-2019.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahîhu Müslim*. 4-6 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

İMAM MATÜRİDİ'YE GÖRE HAC VE ORUÇ İBADETİNİN HİKMETLERİ (*)

The Wisdom of Hajj and Fasting According To Imam Maturidi

Prof. Dr. RAMAZAN BİÇER
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
rbicer@sakarya.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1501-2103

ÖZET

Hac, İslam'ın beş şartından biri olup gücü yeten her mümin için farz kılınmış ilahî bir ibadettir. Kur'an ve sünnette hac, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkı olarak tanımlanır. Hac, Beytullah'ın ziyaret edilmesiyle sınırlı olmayıp belirli mekânlarda ve belirli fiillerle (menâsik) yerine getirilen kapsamlı bir kulluk pratiğidir. Bu fiillerin her biri, akılla kavranamasa dahi, ilahî emir oluşları sebebiyle ibadet değeri taşır ve kulun teslimiyetini sınar. Beytullah ve çevresi Allah tarafından güvenli kılınmış, insanların kalplerine bu mekâna karşı derin bir sevgi yerleştirilmiştir. Hac, müminleri ırk, dil, statü farkı olmaksızın aynı kıyafet (ihram) ve aynı ibadet düzeni içinde birleştirerek tevhit bilincini pekiştirir. İhram süresince günah, kavga ve cinsel ilişkiden uzak durma şartı, nefis terbiyesini ve ahlaki arınmayı amaçlar. Bu şartlara riayet eden hacı, günahlarından arınmış olarak döner. Hac, hem bireysel arınma hem de toplumsal düzen açısından hikmetler taşır. Ticaret yapmaya engel olmaması, dini istismarın önüne geçilmesi, ibadetin hayatın içinden kopuk olmadığını gösterir. "Azığın en hayırlısı takvadır" ilkesiyle hac, hem dünya hem ahiret hazırlığını birlikte öğreten bir ibadet olarak sunulur. Ayrıca hac, müminler için büyük bir imtihan olup, çeşitli bahanelerle bu ibadetten alıkoymaya çalışmak ağır bir sapma olarak değerlendirilmiştir.

Oruç, önceki ümmetlere de farz kılınmış evrensel bir ibadet olup, Ramazan ayında müminler için zorunlu hale getirilmiştir. Oruç, insanın nefsini terbiye etmeyi, arzularını kontrol altına almayı ve takva bilincini geliştirmeyi hedefler. Açlık ve susuzluk, kulun acziyetini idrak etmesini, Allah'a olan bağlılığını ve şükür duygusunu güçlendirir. Orucun farz oluşu, imanla doğrudan ilişkilidir; iman olmadan ibadet anlam kazanmaz. Bununla birlikte İslam, kolaylık dini olduğu için hastalık, yolculuk, hamilelik, emzirme ve yaşlılık gibi durumlarda oruç tutmama ruhsatı tanınmış; bu durumlarda kaza veya fidye hükümleri getirilmiştir. Bu ruhsatlar, farz oluşu ortadan kaldırmaz; aksine ilahî merhametin ve kolaylaştırma ilkesinin bir yansımasıdır. Oruç, mümini kötülüklerden alıkoyan güçlü bir ahlaki kalkandır. Özellikle

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

şehvet, öfke ve bencillik gibi zaafları dizginler. Aynı zamanda psikolojik arınma sağlar, sabır ve irade gücünü artırır. Oruç, günahlara kefaret olma yönüyle de önemlidir ve tövbe bilincini canlı tutar. Ramazan'da verilen fıtır sadakası, orucun toplumsal boyutunu tamamlar; fakirlerin bayram sevincine ortak edilmesini ve dilenciliğin önlenmesini amaçlar. Oruç, kişiyi gurura değil, tevazuya sevk etmeli; ibadetlerine güvenerek kendini kurtulmuş sayma anlayışından uzak tutmalıdır. Orucun özü, samimi kulluk ve Allah'ın rızasını kazanmaktır.
Anahtar Kelimeler: Hac, Oruç, Matüridi, İbadet, Hikmet.

1. GİRİŞ

Matüridi'ye göre hac, İslam'ın şartlarından biri olup, müminin mükellef olduğu ibadetler arasındadır. Hz. Peygamber müminin bu sorumluluğunu, "Allah nezdinde amellerin en değerlisi tereddüt taşımayan iman, ganimetine dokunulmayan savaş ve Allah tarafından kabul edilen hacdır." şeklinde vurgulamıştır.[1]

Kur'an'da yer alan "Beytullah'ı insanlar için gelip toplanacakları bir yer ve emin bir mahal yaptık. Siz, her biriniz Makam-ı İbrahim'den bir namaz yeri edinin! İbrahim ve İsmail'e, 'Yeni gelip tavaf edenler, orada kalanlar, rükûa ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tutun!' diye emrettik."[2] ayetine göre, buradaki ifade hac anlamına gelmektedir. Ayetin ifadesi doğrultusunda Cenâb-ı Hak o mekânı güvenli bir niteliğe büründürmüştür. Allah insanların Beytullah'a olan şiddetli özlemlerini ve orada bulunma arzularını zikretmiştir. Oysaki mesafenin uzaklığı ve tehlikelerin mevcudiyetinin yanı sıra zorluk ve güçlüklere göğüs germek ve mali yükümlülüğü de yerine getirmek söz konusudur. Sonuç olarak bu realite, Beytullah'ı lütfu ve keremi ile bizzat Allah Teâlâ'nın mümin gönüllere sevdirdiği, onu rububiyyet ve vahdaniyyet işaretlerinden kıldığı, ayrıca beşerî değil semavi tedbir ve tasarrufa bağlı bulunduğu gerçeğini kanıtlamaktadır.

Matüridi'ye göre oruç ibadeti belli zamanlara tahsis edilmiştir. Hayatın maddi zevkleri kesintisiz olarak devam etmediği için oruç ibadetinin de lütf-u ilahi ile kesintisiz olması hikmete uygun görülmemiş ve oruç yıl boyu değil senede bir ay ile sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte kefaretler, adaklar ve nevâfil gibi oruç hayatın çeşitli safhalarında başka sebeplerle de yerini almaktadır.

(*) Bu bildirinin hazırlanmasında, tarafımızca kaleme alınan *İbadetlerin Hikmetleri* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2021) adlı eserden yararlanılmıştır.

[1] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 2: 258, 442; 111, 4 1 1 -412; Dârimî, "Salat", 135, "Rikak", 28.

[2] el-Bakara 2/125.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Açlığın ibadet niteliğinde olmasının bir örneği oruçtur. Bu aynı zamanda kulun bir imtihanıdır. Orucun farz oluşu "Ey iman edenler! Oruç sizden önceki ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı, umulur ki bu yolla kötülüklerden sakınırsınız."[3] ayetiyle sabittir. Mazeret halinde oruca bedel bir işlemin yapılması ve tutulmayan günlerin kaza edilmesinin buyurulması da bunu desteklemektedir. Bu sonuncu işlem ve emir farz seviyesine ulaşmayan bir nafile konumunda bulunmamaktadır. Aziz ve celil olan Allah, "Hasta veya yolcu olan kimse tutamadığı günler sayısınca başka günlerde kaza eder. Allah sizin için zorluk değil, kolaylık ister."[4] buyurmak suretiyle bize olan lütuf ve nimetini hatırlatmaktadır. Bu ayette söz konusu edilen kolaylık "mazeret halinde oruç tutmamanıza izin vermeyi murat eder" manasına gelmektedir. Oruca başlamak ilke olarak farz olmasaydı mazerete binaen tutmamaya izin verilmesinin bir anlamı kalmazdı. Hem de tutulmayan günler sayısınca kaza edilmesinin şart kılınmasıyla, ilgili ayetlerde oruca böyle bir konumun verilmesi ve yerine getirilmeyen bir hususun temel statüsünün korunması kaza edilmesinde bir eksikliğin doğmaması esasına bağlıdır, ümmetin icmâı da aynı şekildedir.

2. HAC İBADETİ

2.1.Hac, Müslümanların En Kapsamlı İbadetidir

Beytullah'a giren ahiret azabından emin olur. Buradaki ‘güven vasıtası’ demek, oraya sığınan her suçlu için öldürülme vb. cezalardan güven vardır anlamındadır. Zira Mekke Haremi'nin yaş otu koparılmaz, ağacı kesilmez, av hayvanı ürkütülmez. Bu durum, Kâbe’nin bir suçlu sığınağı olduğu anlamına gelmez. Zira Harem içinde birini öldürdüğü takdirde orada kısas uygulanır. Bunun gerekçesi şudur ki öylesinin Harem'de işlediği suçun karşılığı olan benzerini uygulamak hakkaniyete uygundur. Çünkü bu ceza gerçekleştirdiği fiilin günahından kurtulması için bir kefaret konumundadır. Böyle bir durumda ibret oluşturması için verilecek cezanın en uygun yeri aynı mekândır. Kişi, Harem sınırlarının dışında öldürme fiili işleyip, Hareme sığındığı takdirde, Ebu Hanife (r.a.) oradan çıkarılmaz demiştir. Ebu Yusuf (r.a.) ise bu yetkiyi devlet başkanına tanımıştır. Ayette yer alan “İbrahim ve İsmail'e emrettik” ifadesinde Kâbe’nin inşa edilmesinin emri yer almaktadır. “Evimi temiz tutun diye” ifadesindeki temizleme kavramı iki anlamı içerebilir. Biri orada bulunabilecek putlardan ve Allah'tan başkasına tapınma mahalli olmaktan uzak tutulması, diğeri de camilerin adabında zikredildiği üzere her çeşit pislikten ve alışveriş faaliyetlerinden arındırılmasıdır.

[3] el-Bakara 2/183.
[4] el-Bakara 2/185.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.2. Menâsik, Mensik Kavramı ve İbadet Formunun Korunması

Hac ile ilgili bir kavram olan ‘mensik’, Allah'a yakınlık demektir. Hac sırasında ifa edilecek ibadetlere menâsik denilmiştir. Buna göre hac, Allah’a yakınlık aracıdır. Hz. Âdem ve melekler İbrahim’den önce Beytullah'ı hac statüsünde ziyaret etmişlerdir. Demek ki hac emri daha önce verilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın haccın kendisi hakkındaki şu beyanıdır: *"Beytullah'ın hac niyetiyle ziyaret edilmesi, Allah'ın, oraya ulaşabilen herkes üzerindeki bir hakkıdır.”*[5]

Haccın yerine getirilmesi sırasında yer alan çeşitli ibadetlerin (menasik) her biri hakkında bazı hikmet ve gerekçeler çerçevesinde açıklamalar yapılmış ve bunlar Hz. Âdem, İbrahim ve Muhammed'e ait hallere yönelik olarak söz konusu edilmiştir, oysaki hac onlardan önce de mevcuttu. Safa ile Merve arasında yapılan hervelenin (remel) Resullullah ve beraberindeki ashabın bedeni güçlerinin devam ettiğinin bilinmesine yöneliktir. Hatta Hz. Ömer, *"Yanında kimse bulunmadığı halde omzumu neden sallayayım? Fakat ben bu noktada da Resıllullah'a uymaktayım.”*[6] demiştir. Hervele İbrahim (a.s.) kıssasında da zikredilmiş ve onun bunu uyguladığı ifade edilmişti. Hâlbuki onun döneminde karşısında bedeni sağlığının yerinde olduğunu göstereceği kimseler bulunmuyordu, durum diğer peygamberler için de aynıdır.

Hacda yapılan ibadetler ve ibadet yerleri yani menasikinin bu şekilde belirlemiş olması, bu tür fiillere zaman zaman ihtiyaç duyulacağını bilmesinden ötürüdür. O, bu fiilleri hacca özgü birer ibadet kabul etmiş ve her zaman biriminde gerçek sebep bulunmasa da bu şekilleri ibadet statüsünde muhafaza etmiştir.

Haccın hikmetleri arasından sayılabilecek bir yön de hac bilinen mekânı ziyaret etmeyi hedeflemekten ibarettir. Bu görevi yerine getirecek kimse, sayesinde ziyaretin gerçekleşeceği çeşitli fiilleri işlemekle emredilmiştir. Bu yönüyle hac, namaza benzemektedir. Namaz bir boyun eğiş ve teslimiyetten ibaret olup kişi teslimiyetin yansımaları olan çeşitli fiilleri işlemekle emredilmiştir. O, bazen kıyam, bazen rükû, bazen de secde haliyle teslimiyetini gerçekleştirir. Hac ibadetinde ziyaret ve dolaşmayı içeren muhtelif fiillerin gerçekleştirilmesi emredilmiştir. Ancak namaz ile hac arasında fark bulunmaktadır. Şöyle ki namazda yer alan hareketler hayattaki hareketlere paralellik arz eder. Bu sebeple namaz kılan kimseye namazda ve hayatta tekrarlanan, kendisine teslimiyeti ve Allah’ın huzurunda bulunuşunu hatırlatan hal ve duruşu edinmesi emredilmiştir. Bundan dolayıdır ki namaz her yerde eda edilebilmektedir. Haccın fiillerine gelince, onlar hayatta gerçekleşen eylemlere ve yönelişlere dış görünüş itibariyle yaklaşmakta, fakat tıpatıp aynını temsil etmemektedir. Şu kadar var ki hacdaki hareketleri

[5] Âl-i İmrân 3/97.
[6] Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, l, 45; İbn Mâce, "Menasik”, 29; Ebû Dâvud, "Menâsik”, 50.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

hayata geçirip uygulamanın zorluğu söz konusudur. Bu sebeple de her mekânda yapılamamaktadır.

2.3. Şeâir: Mekânın İşaret Oluşu ve İhram Ahlâkı

Hac uygulamasındaki bazı mekânların şeâir olarak adlandırılması şu ayetteki ifadeyle belirginleşmiştir: *"Safa ile Merve Allah'ın koyduğu şiarlardandır (nişanelerindendir)."*[7] *Dolayısıyla Beytullah'ı hac maksadıyla ziyaret eden veya umre yapan kimsenin bunları tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Gönüllü olarak iyilik işleyen insan şunu bilsin ki Allah bu tür davranışlara fazlasıyla mükâfat veren ve her şeyi bilendir."*[8] Bahsi geçen bu iki tepeye çıkmak hac görevini yapan kimse için gerekli olan hususlardandır. Burada Safa ile Merve arasında tavaf etmek değil bunların tepelerine çıkmanın Allah'ın belirlediği alametlerden olduğunun ispatı vardır. Hac mekânındaki semboller Allah'ın işaretleri olup, onlara saygısızlık edilmemelidir. Yani haccın yapıldığı ibadet mekânlarına saygısızlık etmeyin, Allah'ın işaretlerini terk etmeyi helal saymayın, çünkü o işaretler hac menasikidir. Zira Cenâb-ı Hak hac esnasında yapılması gereken her ibadete Allah'ın nişan ve işaretleri demiştir. Mesela Safa ile Merve Allah'ın nişanlarındandır.

Şeair teriminin, Allah'a işaretler olarak anlaşılması gerekmektedir. Aynı zamanda kutsal mekânlar ile Tanrı arasında fiziki bir bağ anlaşılmaması gerekmektedir. Şöyle ki hacca gittiği için Mekke'ye yönelen kimse Allah'ın oralarda, ayrıca hac ibadeti görevlerinin ifa edildiği yerlerde olduğunu zanneden kimse gibidir. Öyle ki hac menasikindeki sa'y esnasında bir yitiği veya düşmanın saklandığı yeri arayan gibi davranır ve yine hacılar bir şeye mağlup olup ondan kurtulmaya çalışan biri gibi hareket ederler. Allah ise bütün bunlardan münezzehtir.

Müşriklerin hac yapmalarının yasak olması ve onların mukaddes bölgeye alınmamasının hikmetini, *"Ey müminler! Müşrikler manevi açıdan pistir, onun için bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."*[9] ayeti açıklamaktadır. Haccın müminler için farz oluşu da, *"Yoluna gücü yetenlerin Beytullah'ı hac maksadıyla ziyaret etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."*[10] ayet-i kerimesi kanıtlamaktadır.

Haccın birçok hikmeti arasında müminlerin ihramda iken, ilahi beyanda zikredilen emir dışına çıkmak, günah işlemek, tartışmak ve düşmanca davranışta bulunmaktan dilini ve avret yerini koruması ayrıca fiili ve sözlü cinsel davranıştan kaçınması emredilmiştir. Hac ibadetini yerine getirip de ihramda iken cinsel ilişkide bulunmayan ve günah niteliğindeki fiilleri işlemeyen

[7] el-Bakara 2/158.
[8] el-Bakara 2/158.
[9] et-Tevbe 9/28.
[10] Âl-i İmrân 3/97.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

kimse anasından yeni doğmuşçasına günahları bağışlanmış olarak memleketine döner. Böylece hacda birtakım olumsuz davranışlardan uzak ve ahlaki nitelikler ve dini buyruklarla bezenmiş olan bir mümin, haccını tamamladığında günahlarından arınmış olur.

Hac ile bağlantılı olarak *"Yakın ve uzak yolculuk (hac ve ölüm) için azık edinin. Şunu bilin ki azığın en hayırlısı takvadır."*[11] ayeti, hac ve umre esnasında dilencilik yapma zilletinden koruyabilecek kadar azık edinin, insanlara yük olacak biçimde gerekli azığı hazırlamadan hac yolculuğuna çıkmayın emrini içermektedir. Buradaki ilahi buyruğun ahiret için hazırlık yapma manasına gelmesi de muhtemeldir. Nitekim ayetin devamında, "şunu bilin ki azığın en hayırlısı takvadır", buyurulması bunu desteklemektedir. Cenâb-ı Hak şunu buyurmaktadır: Allah'a karşı gereğince saygılı olmak dünyevi azıktan çok daha hayırlı bir hazırlıktır. Buna göre dini bir görevi yerine getirme çabasında olan bir kimse, bunu istismar ederek, insanların mallarına göz dikerek, onlara dilencilik etmek uygun değildir. Buna göre ayetin hitabı, "Ey akıl sahipleri, hac için gerekli hazırlığı yapın ve insanların huzurunda dilencilik yapma konusunda benden korkun" şeklindedir. Ayetteki bu buyruğun ise ancak akıl sahipleri için geçerli olacağına vurguda bulunulmaktadır.

Hac ibadeti, ticaret yapmaya engel değildir. Bu nedenle ibadet alanlarında ücret mukabilinde isçi çalıştırmak caizdir. Bu ise dini istismarın önüne geçmektedir. Yani insanların dini duygularını sömürerek, ücretsiz olarak onları ibadet mahallerinde çalıştırmak, dini açıdan uygun değildir. Zira işçinin ve tacirin haccı tam olarak kabul edilir. Bu doğrultuda hac başkasına iş görmeye engel bir ibadet olmayıp bu açıdan oruca benzemiştir. Oruçluya işçilik ücreti ödemek caiz olduğu gibi hac ibadetini yerine getirmekte olana da ödemek caizdir. Namaza gelince, eda edildiği sırada başka fiillerin yapılmasına engel teşkil eder, bu sebeple namazla diğer iki ibadet arasında farklılık oluşmuştur.

Kur'an'daki *"Gerçek şu ki, insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidayet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir."*[12] ayetine göre, günahlar ve hatalar orada bağışlanır. Zira orası âlemlere hidayet olan bir yerdir. Ayette geçen "İnsanlar düşünürse, orada hidayet bulacakları deliller vardır. Aziz ve celil olan Allah o evi dağların arasında, verimi ve bereketi az, düz bir yerde yarattı. Orada ne su ne ağaç ne gezmeye değer bir yeşillik ne de yaratıkların ilgisini çekecek bir şey vardı. Sonra insanların dolaşmaları için ilgilerini çekecek bir şey olmadığı o yere doğru Cenâb-ı Hak onların kalplerini yönlendirdi ve orayı gönüllerine sevdirdi. Bu, Allah'ın bir lütfu ve mucizesi olmasaydı, insanların öyle bir yere ilgi duymaları söz konusu

[11] el-Bakara 2/197.
[12] Âl-i İmrân 3/96.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

olamazdı. Orada apaçık deliller vardır mealindeki ilahi beyanla, orada sözü edilen Makam-ı İbrahim'in bulunması ve oraya girenin emniyette olacağının belirtilmesi kastedilmiş olabilir.

Hz. Peygamber Mekke'nin İslam'dan önce olduğu gibi İslam'dan sonra da harem, yani saygın olduğunu haber vermektedir. Kendisine de ancak günün belli bir saati (savaş için) helal kılınmıştı. İslam'dan önce oraya sığınan biri güven ve emniyette olurdu. Elbette İslam'dan sonra da insanın güvende olması gerekir. Bu husus, Cenâb-ı Hakk'ın büyük mucizelerinden biridir. Çünkü Cahiliye dönemi halkı dinlerini ve yaşantılarının biçimini büyük ölçüde değiştirmelerine rağmen, Allah onların Harem konusundaki uygulamayı değiştirmelerine engel oldu. Bu mucizeyi gören her insan, otoritenin Allah'a ait olduğunu anlasın diye o uygulamayı devam ettirdi. O sayede bu büyük tedbir ve idare yürürlükte kaldı. Varlıkların hakikatine ilişkin bilgi O'na aittir ve O her şeyi, ait olduğu yere koymuştur (hikmet). Dini bakımdan güvenli kılmasının delili peygamberlerin getirmiş oldukları vahiylerdir. Yaratılış açısından güvenli olmasının delili de insanların bundan nefret duymasıdır. Hatta bu durum, av hayvanını yakalayıp eziyet vermeye ve orada kendiliğinden yetişen çeşitli bitkilere varıncaya kadar yaygınlaşmıştır. Bu, insanın kendi gayretiyle elde edebileceği bir sonuç değildir. Bundan dolayıdır ki orada yetişen bitkiyi satmaya müsaade edilmiş, Mekke'de ev satmak da mekruh kılınmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de hac ibadetinin zorunluluğu*, "Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."*[13] şeklinde bir Tanrı hakkı olarak vurgulanmıştır. Allah Teâlâ bu ayetle Kâbe'ye gitmeye gücü yeten herkesin hac yapmasını farz kılmaktadır. Fakat gitmeye gücü yetmekten maksadın ne olduğunu açıklamamaktadır. Resulullah, gücü yetmekten maksadın ne olduğu sorulduğunda bunun, "Azık ve binitten ibaret bulunduğunu açıklamıştır. Hacca engel olan şey, savaş ve düşmanların mevcudiyetidir. Buna göre savaş ve benzeri olayların vuku bulması, haccı erteleme gerekçesidir. Bu doğrultuda salgın hastalıklar da buna dâhil olmuştur.

Yukarıdaki ayet, köle iken hac yapan biri, sonra azad edilecek olursa tekrar İslami anlamda hac yapması gerektiğine de işaret etmektedir. Çünkü onun başlangıçta ne azığı vardı ne de bineği. Bu ikisi olmadan yapılan hac İslami ölçülere göre caiz olmayan bir hacdır. Bu konuda Resulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Bir köle on defa hac yapmış olsa bile, azad edildiğinde İslami ölçülere uygun olarak tekrar hac yapması gerekir".* Bu hükmün temel gerekçesi, ibadetlerin iradi olmasıdır. Yani bir kul, bir ibadeti gerçekleştirirken kendi iradesiyle bilinçli bir şekilde bunu gerçekleştirmelidir. Zira dini yükümlülüklerde irade ve bilinç asıldır.

[13] Âl-i İmrân 3/97.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Hacca gitmek isteyip de iktisadi durumu müsait olmayan insanların bu arzularının gerçekleşmesi de mümkündür. Şöyle ki, bir şekilde kendi imkânlarıyla Mekke'ye kadar ulaşan bir kimse, zengin statüsünde olur ve hac ona farz olur. O da arzuladığı bu ibadeti gerçekleştirebilir. Buradaki temel olgu, dindeki samimiyettir. Samimi olarak bunu arzulayan kimselerin azim ve gayretleri sonucunda ulaştığı ibadet, Allah tarafından kabul edilir demektir. Öte yandan yaşlı olmasına rağmen hac ibadetini arzulayan kimselerin bu aşklarının bizzat kendileri tarafından gerçekleşmesi imkânı olmayınca kendisi yerine bir başkasını hacca gönderebilir. Hatta bu vasiyetle de mümkündür.

Çeşitli bahanelerle müminleri hacdan vazgeçirmek bir küfür niteliğidir. Zira hac bir imtihan aracıdır. Hac ve benzeri ibadetler, kulluğun hafifletilmesi anlamına gelmektedir. İnsan için bu itaatleri yerine getirmeyi, ibadet ve itaatlerin en hafifi ile en kolayını yerine getirmekten daha kolay ve hafif yaptı. İşte bu, O'nun katından bir lütuf ve rahmet olarak Allah'ın kullarının yüklerini hafifletmesi ve kolaylaştırmasıdır.

Hac mekânı olan Mekke'nin "Ümmü'l-kura" olarak nitelenmesinin nedeni, insanların hac sırasında oraya gitmesi, hac ibadetlerini orada yapması, orayı gaye edinmesi ve orasını ana saymalarıdır. Buna göre Mekke, şehirler halkının yöneldiği yerdir. Benzer bir şekilde Cenâb-ı Hakkın, Hudeybiye yılında Mekke'ye ulaşamayacağını, Mekke'ye girmesine ve hac menâsikini yerine getirmesine engel olunacağını bildiği halde Peygamber'ine hac için yola çıkmasını emretmesinin hikmeti nedir? Çünkü Hz. Peygamber'in bu seyahatini Allah'ın emri olmadan yapma ihtimali yoktur. O, diğer insanlar gibi değildir; diğer insanlar kimseden emir almadan çeşitli işler yaparlar, sonra o işleri yapmaktan engellenir veya menedilirler, Resûlullah'ın (s.a.) ise Allah'tan emir gelmeden hiçbir iş yapması mümkün değildir". Ancak Müslümanların umre yapmalarına engel olunacağını bilmesine rağmen Allah Teâlâ bu seyahati emretmiştir. Bunu da Hz. Peygamber'e ve ümmetine, hac yolunda engellenen insanın hükmünü öğretmek için yapmıştır. Hacdan engellenen ve hac menâsikini yerine getirmek için Mekke'ye girmesine engel olunan biri ne yapacaktır ve ne ile oradan çıkacaktır? İnsanlara şeriatını bazen verdiği bir emirle, bazen gönderdiği bir haberle, bazen de Hz. Peygamber'in fiiliyle öğretmesi, Allah'ın hakkıdır. O, insanları dilediği işlerle İmtihan eder, yarattıkları hakkında hüküm vermek ve emretmek O'na aittir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan *"Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların akıbetinin ne olduğunu görün."*[14] ayeti hacılara yönelik bir emri içermektedir. Yani yeryüzünde yürüyüp dolaşın. Çünkü siz, yalanlamalarından ötürü yok edilen sizden öncekilerin izlerini göreceksiniz.

[14] en-Nahl 16/36.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Hac ile ilgili ayette yer alan *"Kuşkusuz İbrahim, bir tevhit önderi olarak Allah'a gönülden itaat eden iyilik rehberiydi, müşriklerden de değildi."*[15] "hanifen" teriminin bir anlamı hacıdır. Zira Kabe'yi ilk yapan ve insanları ilk olarak hacca davet eden, Hz. İbrahim'dir. Nitekim müminler, hacda ve hac dışında İbrahim'in dinine uymakla emrolunmuştur.

Burada Allah Teâlâ, "hacda görülmesi gereken yerleri görürler de Allah'ı anarlar ve ahirette kendilerine fayda verecek ameller kazanırlar. Açık seçik görecekleri faydalı şeyler işte bunlardır." buyruğunu vermektedir. Öte yandan faydalı olan şeylerden maksat, hac için memleketlerinden çıktıkları zaman yaptıkları alış-verişler ve elde ettikleri kârlardır. Yine burada dünyada ticaret ve ahirette mükâfat anlamı da bulunmaktadır. Faydalı şeylerin hacca gelenler için uzak beldelerde takdir edilen rızıklar olması da mümkündür. Bu insanlar hacca gelmeseler, Allah kendilerine söz konusu rızıkları vermezdi. Çünkü hacca gelenler için beldelerde öyle rızıklar vardır ki ikamet ettikleri yerlerde ve bulundukları mekânlarda kendilerine verilir. Öyle rızıklar da vardır ki hacca gelmeseler bu rızıklar kendilerine verilmezdi.

Kur'an'da yer alan *"Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadim evi (Kâbe) tavaf etsinler."*[16] ayetinde geçen "et-tefes" kelimesi bakımsız olmak, yani süslenmeyi bir yana bırakmak, kirli olmak şeklinde yorumlamak isabetli değildir. Ayetin anlamının ziynet (süs) vakti geldi diye tevil edilmesi mümkündür. Zira zinet vaktinden maksat, tıraş olma ve (ihramdan çıkıp) günlük elbise giyme zamanıdır.

Hac mekânı güvenli kılınmıştır. Zira Allah insanların kalplerinde Kâbe'ye karşı ortak bir ülfet oluşturdu ve bunun sonucunda insanlar orada toplanmak için harekete geçmeyi arzular hale geldiler. Kendi aralarında birbirlerine karşı kin, düşmanlık gibi duygular beslemelerine rağmen akıl erdiremedikleri bir şekilde orada bir araya gelmeye arzulu oldular. Bunun sonucunda Mekke halkı tam bir güven içinde beldelerde dolaşır hale geldi. Öyle ki Allah Teâlâ bu gerçeği ifade etmek üzere şöyle buyurmuştur: *"İnkâr edenlerin (gönüllerince) diyar diyar dolaşmaları sakın seni yanıltmasın!"*[17] Uzak belde halklarını Mekke halkının ihtiyaç duyacağı erzak ve sair gereksinimlerini oraya götürmeye müheyya kıldı. Kendilerini, oldukça külfetli gelse de oraya gitmeye arzulu kıldı. Sonra bu külfetli durum onların hac için Mekke'ye gelmelerine mâni olmadı. Bunlardan da anlaşıldı ki orada birtakım sırlar ve lütuflar vardır ki bunlar ora halkının kendi güçlerinin ve tedbirlerinin dışında bir durum arz etmektedir. Bunun belirtilmesinde ölümden sonra tekrar diriltme ve ahiret hayatının varlığını kabule ve içlerindeki şüphelerin

[15] en-Nahl 16/120.
[16] el-Hac 22/29.
[17] Âl-i İmrân 3/196.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

giderilmesine işaret edecek kanıt vardır. Allah Teâlâ, hac günleri olması ve bütün rükünlerinin bu günlerde eda edilmesi hasebiyle şanı yüce olan bu vakitlere ve günlere yemin etti. Arap âdetine göre kendilerince ulu gördükleri babalarına, atalarına ve putlarına yemin etmek söz konusuydu. Bu belirtilenler de onlar nezdinde tazimi gerekli olaylardır.[18]

3. ORUÇ

3.1. Orucun Farziyeti ve Ümmetlere Teşmili

Allah'ın oruç tutmayı bu ümmete özgü kılmamakla birlikte Muhammed ümmeti Allah'ın kendilerine verdiği özellikler sebebiyle Allah'ın affetme ve kusurlarını cezalandırmaktan vazgeçme lütfunu kullandığı ümmetlerin en önde gelenidir. Çünkü Allah onları bütün insanlığın yararlanması için dünya sahnesine gönderilmiş en hayırlı ümmet kılmıştır. Din alanında kendilerine zor gelecek hükümlerin konulmadığını haber vermiştir. Lütuf ve keremi sayesinde kendilerine yapılması zor ibadetler yüklememiş ve onları bütün insanlık için hakikatin şahitleri konumunda tutmuştur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Oruç sizden önceki ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Bu ilahi beyanda yer alan 'kema' (gibi) edatı iki şekilde yorumlanabilir: Önceki ümmetlere farz kılınan sayı kadar yahut da öncekilere farz kılınanın tıpatıp aynı değil konum bakımından benzer olarak farz kılınmıştır. Öte yandan ayette oruçla ilgili kolaylık gösterilmek suretiyle ilahi lütuf dile getirilmiştir.

Yüce Allah oruç tutma konusunda "ey iman edenler" buyurmak suretiyle müminleri muhatap tutmuştur. Bu ayette Cenâb-ı Hak müminlere hitap etmiştir. Bu ilahi hitaba konu teşkil edenler iman kavramının kendilerini kapsadığını anlamıştır. Zira mümin diye bilinen hiçbir kimseden, iman niteliğine layık olmasını sağlayacak ameli yerine getirmediğinden bu ayetin içerdiği hükmün dışında kaldığını zannettiği şeklinde bir nakil zikredilmemiştir.

İman olmaksızın ibadetlerle yükümlü tutulmayı imkânsız kılan iki husus daha vardır. Birincisi akıldır. Kulluk bilincini taşımayan ve peygamberlik müessesesini benimsemeyen birinin ibadette bulunmak ve resule uymakla mükellef tutulmasının mantık dışı bir şey olduğu açıktır. Adam pekâlâ, "Birincinin gerekliliğini bize kabul ettirin ki ikincisi de gündeme gelmiş olsun!" diyebilir. Bu, âlimlerin, peygamberlerin gönderilişinin hak olduğu konusunu Allah'ı ve dolayısıyla peygamber gönderecek varlığı inkâr eden kimselerle tartışmanın muhal olduğunu söylemelerine benzemektedir. Evet, iman-ibadet ilişkisi de bu konumda bir meseledir. Aksine Allah'a yakınlık konumundaki her davranış ancak imanın bulunması halinde gereklilik kazanır, çünkü onsuz yerine getirilemez.

[18] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1: 258-260, 274, 317, 402—403, 405, 430-432; 2: 158-159, 407-408; 4: 145; 5: 60, 159; 8: 126-127, 236; 9: 478, 480; 17: 206*; Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi,* 96, 331.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu ayetin ifadeleri doğrultusunda bütün müminlerin oruç tutma hitabına dâhil olduğu kanıtlanmıştır. Çünkü Cenâb-ı Hak mazereti bulunan kimsenin sonradan kaza etmek şartıyla oruç tutmamasına izin verildiğini beyan etmiştir. Oruç tutmamakta mazereti bulunan kişi daha sonra kaza etme vecibesine yönelik hitaptan hariç tutulmadığına göre mazereti olmayanın oruçla mükellef tutmamasına cevaz verilemeyeceği kendiliğinden ortaya çıkmış oldu.

Allah Teâlâ'nın *"Sizden bu ayı (Ramazan) idrak edenler onu oruçlu olarak geçirsin."*[19] buyruğu insanların nefis terbiyesine yöneliktir. Bu ayette nefsinizi arzu ettiği gıdalardan uzak tutmak suretiyle çeşitli maddi lezzetlerden sakınırsınız yahut dünyada fiillerinizle Allah'a muhalefet etmekten ve dolayısıyla ahiretteki azabından korunmuş olursunuz denmektedir. Şüphe yok ki şanı yüce olan Allah ibadetleri, sürekli yerine getirenler için kendisine asi olmaktan ve beşerî arzularda O'na muhalefet etmekten kaçınma eylemini destekleyici konumda kılmıştır. Oruç gibi ibadetler, onları yapanlara, iradesini her durumda yürüten yüce varlığın huzuruna çıkacakları zamandaki dehşet verici hallerini hatırlatır. Ayrıca ahiret hayatı için kendilerine vaat edilen mutluluğun nazlarını hissettirir. Bunlar sonucu etkileyici iki önemli faktördür. Birincisi, huzur-u ilahide duruşu ve kahhar olan Cenâb-ı Hakk'ın bütün sırlarına vakıf oluşu bilincinin sağlayacağı "kötülükten sakınma" faktörüdür. İkincisi de ebedi hayat için vaat edilen zevkten yana kalbi hissiyatının ilham edeceği "iyilik yapma" faktörüdür. O'nun dışındaki her lezzetin yok olacağı, kul ile ebedi hayatın mutluluğu arasına girebilecek her türlü beşerî arzunun söneceği bir zevktir.

Ayette yer alan "umulur ki bu yolla sakınırsınız" ifadesinin anlamı yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden, günahlardan kaçınırsınız demektir. Çünkü nefis acıktığında diğer arzu ve heveslerinin hepsinden doymuş olur. Yemekten doyduğunda ise diğer arzu ve istekleri tatmin etmenin derdine düşer. Umulur ki sakınırsınız beyanı, bir de Allah'ın azap ve cezalandırmasından korunursunuz anlamına gelebilir.

3.2. Fidye ve Kaza: Güç Yetirebilme Ölçüsü

Doğrudan oruç hakkında olan *"Oruç sayılı günlerden ibarettir. İçinizden hasta olan yahut yolculuğa çıkan kimse tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde kaza eder. Oruç tutmaya gücü yetenlere (yetmeyenlere) bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermek gerekir. Bununla birlikte gönül rızasıyla daha fazlasını yapan kimseye daha çok mükâfat vardır. Şundan emin olun ki oruç tutmanız -kulluk bilincini koruduğunuz takdirde- sizin için daha hayırlıdır."*[20] ayetinde yer alan sayılı günlerle ilgili olarak bazı sahabilerin "Resulullah döneminde otuzdan

[19] el-Bakara 2/185.
[20] el-Bakara 2/184.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

çok yirmi dokuz gün oruç tutuyorduk" rivayeti bulunmaktadır. Buna göre her Ramazan'ın otuz güne tamamlanmasıyla ilgili görüşler, sağlıklı görünmemektedir.

Mazeret halinde oruç tutulmayacağı hem nakil hem de akıl yoluyla bilinmektedir. Nakil yolculuk ve hastalık halinde oruç tutulmasına izin veren nasların muhtevasıdır. Nitekim "sayısınca diğer günlerde (kaza eder)" buyurulmuş olmasında önceki dönemde oruç tutulmadığı gerçeği dolaylı olarak mevcuttur. Bunun akıl yoluyla ispatına gelince, Allah Teâlâ hastalık ve yolculuk olgularını oruç tutmamaya izin verilmesinin sebepleri kılmıştır. Bu iki mazeretin doğması, oluşmalarından önceki dini vecibenin artmasına sebep teşkil etmesi makul değildir. Şunu da hatırlatmak gerekir ki oruçla ilgili olarak devam eden bir sonraki ayette, "Allah sizin için kolaylık diler" buyurulması, hastalık ve yolculuk halinde oruç tuttuktan sonra bir de kaza edilmesi gerekseydi bu, dinde güçlük doğururdu. Oysaki Allah Teâlâ din hususunda kullarını zor bir mükellefiyet altında bırakmadığını beyan etmiştir.

3.3. Mazeretler, Ruhsatlar ve Kolaylık İlkesi

Kur'an'da yasak zikredildikten sonra hemen ardından ruhsatlar söz konusu edilmiştir. Oruç ruhsatında ise yemeye mecbur kalan kimseler başkasının hakkına tecavüz etmemek ve haddi aşmamak şartıyla kaydı bulunmaktadır. Buna göre oruç aynı zamanda ruhsatıyla birlikte değerlendirilmelidir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, "Tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde kaza eder" buyurmuştur. Burada bir zorluk değil, kolaylık vardır. Böylesi hasta veya yolcunun ise oruç tutmamaktan çekinmesi doğru değildir. Zira yolculuk esnasında iken ortaya çıkan zaruret durumunda oruç tutmanın menedildiğine dair hadis vardır. Buna göre insanların yanlış yargılarından çekinerek yolculuk veya hastalık gibi durumlarda oruç tutmamaktan kaçınması ve çekinmesi söz konusu olmamalıdır. Çünkü oruç tutmama bazen yolculuk dışındaki hallerde de caizdir. Yolculuk kişinin zaruri durumu değil mazeretidir. Bu açıdan illet konumunda anlaşılmamalıdır. Yolculuk esnasında oruç tutma fiilinde dine saygı gösterme unsuru bulunmasına rağmen ölmüş hayvan etinin yenmesinde böyle bir şey yoktur. Yolculuğunun beşerî imkânları az olan çöl gibi özel yerlerde olması şart değildir. Şehirlerarasında yapılacak sefer de oruç tutulmaması için mazeret teşkil eder.

Dini açıdan seferi sayılmanın birçok hikmeti bulunmaktadır. Dini açıdan bazı ruhsatlara sebep teşkil eden yolculuğun belli mekânlar arasında olmasının söz konusu edilemeyeceği noktasında ittifak oluşmuştur. Zira şehirlerarası yolculuk sırasında oruç tutmamanın da meşruiyeti nakledilegelmiştir. Bu açıdan bakıldığında sefer ruhsatlarının dış sebepler bahis konusu olmaksızın bizzat sefer için olduğu ortaya çıkmaktadır. Seferin mahiyeti evinden ve iskân ettiği yerden ayrılmaktan ibarettir. Bu açıdan yolculuk bazen arazi ve kır mıntıkalarına çıkmakla da

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

oluşur. Ancak böyle bir gezinti için oruç tutmamaya izin verilmemiştir. Şu hâlde dini hükme konu teşkil edecek yolculuk belli kriterler çerçevesine girendir.

Hastalık, oruç tutmamanın sebebi değildir. Şöyle ki hastalığın mutlak manada oruç tutulmamasına sebep teşkil etmesi isabetli değildir. Bazen hastalık orucu hafifletir ve hastanın işini kolaylaştırır. Yerine getirilmesi kolay olana kolaylık göstermek, zor olanı da zorlaştırmak makul olmaktan uzak bir şeydir. Şu hâlde oruç tutmama izninin mutlak hastalıktan ötürü olmadığı anlaşılmaktadır. Buradaki izin yememek suretiyle hastalığının artması endişesine bağlı olmalıdır. Aslında kişinin iradeli olarak hastalanması ve zararlı şeyleri alması tasvip edilmeyecek bir husustur. Bu sebeple hastanın oruç tutmamasına müsaade edilmiştir. Söz konusu müsaade dinde kolaylığın esas alınışının yönlerinden birini teşkil eder. Çünkü bu kolaylıkta mükellefin hastalığını hafifletme yahut da kendisine gelebilecek zararı engelleme faktörü vardır. Mesela âlimlerimiz yakalandığı göz ağrısının artmasından endişe eden kimseye oruç tutmama müsaadesi tanımıştır. Hz. Peygamberin, "Hasta oruç tutmayabilir, ayrıca çocuğunu düşürme endişesi taşıyan hamile ile yavrusunun zarar göreceğinden korkan emzikli hanım da oruç tutmayabilir" şeklindeki hadislerinden öyle anlaşılıyor ki oruç tutmamaya yönelik müsaade muhtemel zarardan ötürüdür.

Oruç ile ilgili olarak "Gücü olduğu halde yeme ve içmeyi azaltma yüzünden ölen kimse cehennemliktir" hadisine göre, ölüme götürecek bir rahatsızlığa sahip olmasına rağmen yemeden ve içmeden uzak kalan kimsenin sağlıklı bir dini anlayışa sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ayette yer alan “oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır” ifadesi, “ayetin devamında oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır”, yani ‘kaza etmeniz’ buyurulmaktadır.

Oruç ayetinin nazil olduğu ilk zamanlarda dileyen oruç tutuyor, dileyen de tutmayıp her gün bir fakiri doyuruyordu. "Ramazan ayı" diye başlayan müteakip ayet gelince oruç tutabilen için önceki uygulamayı nesh etmiş, güç yetiremeyenlere ise müsaade edilme hükmünü getirmiştir. Bunlar da bitkin ihtiyar, hamile ve yavrusunun zarar göreceğinden endişe eden emzikli kadınlar olmuştur. Orucu kaza etmekten aciz olan kimseler için doğrudan kendisini yerine getirmekten aciz olmaları sebebiyle fidye verme yöntemi getirilmiştir, bitkin ihtiyar ve diğerleri gibi. Kaza etmekten aciz olmayan kimse içinse fidye vermek suretiyle oruç borcunu ödemiş olma yöntemi kabul edilmemiştir ki bunlar emzikli ve hamile kadınlar, hasta ve yolculardır. Çünkü sözü edilen kimseler farz orucun kendisini yerine getirmekten aciz değillerdir. Fidye vermek suretiyle bedel yöntemine başvurmak mükelleflerin ibadetin aslını ifa etmekten aciz bulunmaları haline münhasırdır. Buna göre oruçta, açlık ve susuzluk asıldır. Zira orucun ilk farz kılındığı günlerde oruç tutmak yerine fidye verenlerin eylemleri daha sonra iptal edilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bununla birlikte bedensel gücü yeterli olmayan, hasta olan, hamile ve bebek emziren kadınlar gibi sıra dışı durumlarda oruç tutulmayabilir. Bu durumda fidye gerekir. Fidyenin belirli bir miktarı olmakla birlikte gönülden vermek asıldır. Burada söz konusu edilen "gönül rızasıyla amel (tatavvu)" kavramının temel manası her türlü nafile iyiliğin kişi için hayırlı olacağı şeklinde de düşünülebilir. Çünkü tatavvu kelimesinin kök manası hayırdan ibarettir. Bütün ibadetler de aynı konumdadır. Namazın, orucun ve haccın tamamlanmasını sağlayan sebebin kendisinde bulunmadığını bilen kimse bu ibadetlerle başlangıçta mükellef tutulamaz.

Ayette yer alan hak ile batılı birbirinden ayırt eden anlamında Furkan terimiyle Kur'an tanımlanmıştır. Zira "O sayılı günler ramazan ayıdır ki Kur'an bu ayda inmeye başlamıştır. İnsanlara rehber olan, içinde doğru yolun ve hak ile batılı ayırt eden hükümlerin açık delilleri bulunan Kur'an (Furkan) ayetinde bu husus belirtilmiştir. Furkan, kişiyi din alanında şüphe ve dalaletten çıkarıp kurtaran manasındadır. "Sizden Ramazan ayını idrak eden kimse onu oruçlu geçirsin" ayetine göre ramazan ayını mukim ve sağlıklı iken idrak eden kimse onu oruçlu geçirsin demektir. Ayetin devamında hasta ve yolcu olana oruç tutmama izni verilmiş ve şöyle buyurulmuştur: "Hasta veya yolu olan, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde kaza eder". 'Sizden ramazan ayını idrak eden kimse', yani aklı başında iken idrak eden, onu oruçlu geçirsin. Buna göre ilahi hitaba deliler ve çocuklar girmez. Hitabın başlangıcı, "Ey iman edenler! Oruç size farz kılınmıştır." buyurulmak suretiyle müminlere yönelmiştir. Deli ve çocuklar ise bu hitaba dâhil değildir. Şu hâlde sizden Ramazan ayını idrak eden kimse yani aklı ile idrak eden onu oruçlu geçirsin yorumunu yapmanın gerektiği ortaya çıkmıştır.

Dini buyruklarda akıl önceliklidir ve bireye sorumluluk yükler. Buna göre Ramazan ayını idrak eden kimse yani aklı ile idrak eden onu oruçlu geçirsin yorumunu yapmanın gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda oruç, ancak aklen idrak edebilen kimseler için bir zorunluluktur. Cenâb-ı Hak, hasta ve yolcuya oruç tutmama müsaadesi vermesi sebebiyle Allah sizin için kolaylık ister buyurmuştur. Oruç farz olmasaydı bize kolaylık dilemesi münasebetiyle lütufkarlığını hatırlatmasının bir anlamı kalmazdı. Zira yapılmaması da mümkün olan bir konuda minnettarlık ifadesi kullanılmaz. Buna göre oruçtaki kolaylık, Allah'ın müminlere bir lütfudur. Hatta bu lütuf doğrultusunda kaza edilecek orucun, peş peşe olması şartı da bulunmamaktadır. Allah'ın kolaylık dilemesi, oruç tutmamaktan sakındırmak suretiyle işinizi zorlaştırmak değil buna izin vermek suretiyle kolaylaştırmayı dilemesidir. Öte yandan orucun farz kılınmasının bir nedeni de kullarına lütfettiği bu nimetlere mukabil Rablerine şükretmek içindir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Oruç çok yönlü bir ibadet olmasına rağmen bazı durumlarda tutulmayacağı kabul edilmiştir. Buna göre çocuğunu emziren kadınların oruç tutmamasının hikmeti şudur: kendisinin emzirme durumu sebebiyle daha çok yeme-içme ve giyinmeye ihtiyaç duymasıdır. Bilmez misin ki o, bu münasebetle oruç da tutmayabilir. Demek ki emzikli hanım diğer zamanlarda hissetmediği ihtiyacı bu dönemde duyabilir. Buna göre tefsirini yapmakta olduğumuz ayette zikredilen yeme-içme ve giyim bu özel zamana özgü fazlalık içindir.

Oruç, insanı kötülüklerden alıkoymaktadır. Şöyle ki bir kötülük olan zina etmemek için oruç tutma emri gelmiştir ki, oruç zinaya karşı bir kalkandır. Zira oruç gibi Allah'ın buyruğunu yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak ancak iman ile gerçekleşir. Bu doğrultuda bir kölenin azat edilebilmesi için onun namaz kılması ve oruç tutmasının yeterli olmaktadır. Burada orucun bir mümin için ne denli bir gösterge olduğunu anlaşılmaktadır. Oruç tutmanın insan psikolojisine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle işlenen günahlardan bağışlanmak için oruç önerilmiştir. Zira burada bir nefis müzakeresi ve sorgulaması bulunmaktadır. Bu doğrultuda büyük günah işleyen müminlerin de oruç tutmaları gerekmektedir. Nitekim yaptığı bir işten dolayı birini öldürdüğü ortaya çıkan bir kimse şüphe yok ki buna pişman olur ve üzülür. Buna göre "Allah'tan gelen tövbe" demek O'nun, öldürme üzüntüsünü katilin gönlüne atması yahut da katilin üzülüp, köle azat etmek veya oruç tutmak suretiyle Allah'a dönüş yapması demektir.

Çok yönlü bir ibadet olan orucun bir hikmeti de bu ayda verilen fıtır sadakası, oruç tutmanın sevincini ortaya koymak ve dilenmeyi ortadan kaldırmaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Böyle günlerde fakirleri dilenmekten kurtarın". Dolayısıyla bu, insanın vermesi gereken malına ait bir hak değil, yardım etme konumudur. Akıl da her dilenciye sadaka vermeyi gerekli görür. Özellikle bütün Müslümanların sevinçli olduğu günlerde dilenmek zorunda kalmamaları için fukaraya destek verilmesi icap eder.

Orucu terk edene sapık denilemez ancak hidayetin zıddını din olarak benimseyene sapık denilir. Bu doğrultuda oruç tutmayanlara yönelik tutum ve tavırlarda dikkatli olunması gerektiği belirtilmektedir. Zira oruç gibi ibadetlerde kusur gösterenler, günah işlemişlerdir ki bu sapıklık değildir. Oruç tutmayanların imanları onları kurtarabilecektir. Ramazan ayında unutarak yiyen ve içen insan mutat olarak kendini yemeye ve içmeye alıştırmıştır. Oruç ise alışkanlığın dışında olan bir şeydir, bundan dolayı onun unutarak yemesi ve mutad olanı yapması mazur görülür. Çünkü alışkanlığın hilafına olan şeyleri her zaman koruyabilmesi insanlar için zordur.

Kur'an'da "O tövbekârlar, ibadet edenler, hamdedenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah'ın sınırlarını

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

gözetenler; müjdele o müminleri!"[21]ayetindeki buradaki "yolcu gibi yaşarlar" cümlesi oruç tutanları ifade etmektedir. Zira ümmetin seyahati, oruçtur. Bir kişi gezdiğinde ve bir yere gittiğinde ona 'sâih' denilmektedir. Yeryüzünde seyahat eden kimse, şehvetleri terk edendir. Dolayısıyla Hz. Peygamber oruçluyu, yemekten, içmekten ve tüm zevklerden el çektiği için seyahat edene benzetmiştir.

Hz. Yusuf kıssası bağlamında onun hapse atılmasını anlatan ayetlere göre Hz. Yusuf zindanda iken insanlara iyilik yapıyor, aynı zamanda oruç gibi kendisi ile Rabbi arasında malum olan ibadetleri yapmaya çalışıyordu. Bundan dolayı ona Muhsin, yani iyi insan adını vermişlerdi. Kelime anlamı olarak "güzel olmak" mânasında olan hüsn kökünden türetilmiş bir mastar olan terim, "başkasına iyilik etmek" ve "yaptığı işi güzel yapmak" şeklinde iki bağlamda kullanılmaktadır. İhsan sahibine de muhsin denir. Kur'an'da ihsan, hem Allah'a hem de insanlara nispet edilmiştir. Nitekim "O yarattığı her şeyi en güzel yapmıştır"[22] ayeti doğrultusunda muhsin, bizzat Allah'ın övdüğü bir niteliktir. Hz. Yusuf ise bu yüce tanımlamaya oruç tutmakla ulaşmıştır. Bu ise aynı zamanda muhsin olmak isteyen müminler için bir teşvik aracı olup, buna ulaşmada oruç, önemli bir faktördür.

Orucun müminleri kötülüklerden alıkoyduğu *"Onlar, Allah'a andolsun ki bizim bu yerde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz, biz hırsız da değiliz' dediler."*[23] ayeti, "siz de görüyorsunuz ki bizler oruç tutan, namaz kılan insanlarız; böyle olan ve böyle yaşayan bir insan hırsızlıkla itham edilmez" anlamında buna kanıt olarak kullanmıştır. Allah'ın mümini övülmüş bir makama yükseltmesi ancak Allah'a ibadet etmek ve bütün emir ve yasaklarında ona itaat etmek, namazı kılmak ve orucu tutmak sayesinde gerçekleşir.

Oruç, bir ibadettir. Allah Teâlâ'nın bizzat nasla bildirerek ibadet kıldığı davranışlar, özü itibariyle ibadettir. Kulun niyetle ve kasıtla ibadet haline getirdiği davranışlar da bu kategoridedir. Böylece kul, bütün hallerinde ibadet yapan bir kul statüsünde olur. Kulun, eda ettiği nafile namazlar, oruç ve başka şeylerin tümünde bir farzı eda ediyor gibi olması işte böylece üzerine yükümlülük olmaktadır. Kul bütün bunları Allah'ın nimetlerine şükür ve işlediği masiyetlere kefaret niyetiyle yapar. Bunların ikisi de gereklidir ve kulun üzerine bir yükümlülüktür. Kul eğer bunları yaparsa üzerine gerekli olan bir şeyi yapmış olur. Buna göre oruç, kulun işlemiş olduğu günahlara karşılık bir kefarettir. Burada ise yapılan işin Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için gerçekleştirilmesidir. Bu ise ibadetin özüdür. Kullukta samimiyet

[21] et-Tevbe 9/112.
[22] es-Secde 32/7.
[23] Yusuf 12/73.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

gerekir. Bu doğrultuda hasta olduğu zaman oruç tutulmaz vb. başka ruhsatlar söz konusudur. Kısacası ruhsatı olmayan hiçbir fariza yoktur. Bu ise kulun içtenliğine karşı ilahi bir kolaylıktır. Mümin kulu, bu denli bir yüceliğe ulaştıran oruç ibadetinin kişinin kendisine yönelik bir gurur ve kibre sürüklememesi gerekmektedir. Nitekim Hz. Peygamber "Onlar oruç tutanlar, namaz kılanlar, sadaka verenler ancak bu halde iken yaptıkları ibadetlerin kabul edilip edilmediği konusunda kaygı duyanlardır. Onlar hayır işlerde yarışırlar"[24] buyurmaktadır. Buna göre bir müminin oruç gibi amellerine kendisini mutlak kurtarıcı anlamında güvenmemesi gerekmektedir.

Kur'an'da "Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yüklendi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir."[25] ayetindeki emanetin bir anlamı da oruç gibi ibadetlerdir. Zira oruç ilahi bir tekliftir. Hz. Davud ailesinin şükür için çaba göstermesi, gündüz oruç tutmalarının bir göstergesidir. Buna göre oruç, temel bir şükür aracıdır.

Allah'ın nimetlerinin tadının alınmasının önde gelen vasıtalarından biri oruçtur. Ancak bunun elde edilebilmesi için gereği gibi gerçekleştirilmesi gerekir. Uyulmadığı takdirde imanın tadına ulaşılamaz. Oruç konusunda Allah'ın koyduğu ilke ve kuralları aşmamak ve taşmamak gerekir. Gereğini yeterine getirmemek, bir itaatsizlik olduğu gibi ilahi buyruktan ötesine geçmek de aynı türden bir itaatsizliktir. Bu doğrultuda Kur'an ve sahih hadislerde geçen oruçla ilgili ilke ve sürecin dışına çıkmamak gerekir. Zira din orta yol olup, her türlü aşırılıktan uzaktır. Kendilerine farz kılınmayan namaz, oruç ve benzeri ibadetlerle Allah'a yaklaşma yolunu açan, ama sonra buna vefa göstermeyen ve devam ettirmeyen biri de aynı kınamaya maruz olacaktır. Kur'an'da "Ceza gününü de asılsız sayıyorduk"[26] ayetine göre inkârcıların ahiret hayatını asılsız saymalarının nedeni şudur: Allah Teâlâ ceza gününü inkâr etmek, namaz kılmamayı, zekât vermemeyi ve yoksulu doyurmamayı bir arada belirtmiştir. Kâfirleri ceza gününü inkâr etmeye sevk eden sebebin, İslâm'ın gelmesiyle kendilerine yüklenen bu görevler olması da mümkündür. Çünkü onlar, ceza gününe iman edince namaz kılmak, zekât vermek, yoksulları doyurmak, ramazan orucunu tutmak ve diğer ibadetleri yerine getirmek gibi fiilleri üstlenmeleri gerekli olur. Ancak bu ibadetler onlara ağır gelmiş ve müminlerin üstlendikleri bu fiillerle yükümlü olmamak için bunlara iman etmeye yanaşmamışlardır.

Oruç, iyiliklere teşvik eder, olumsuzluklarda da uzaklaştırır. Yine orucun uygulanmamasında küfre yönelik bir temayül oluşur. Zira orucu kabul etmemenin arka planında yaratıcıyı göz ardı

[24] İbn Mâce, "Zühd", 20; Tirmizî, "Tefsirü'l-Kur'an", 24.
[25] el-Ahzab 33/72.
[26] el-Müddesir 74/46.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

etme meyli bulunmaktadır. Zira oruç, Allah'ın buyruğudur. Yani sözün gücü, sahibinden ortaya çıkar. Buna göre oruç, tüm evrenin mutlak sahibi ve kadiri olan Allah'ın müminlere maddi ve manevi temizlenmeye yönelik bir buyruğudur.[27]

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hac ibadeti, müminin hayatında yalnızca belirli bir mekâna yapılan yolculuk değil; Allah'ın rubûbiyyetini, vahdâniyyetini ve kulluk düzenini görünür kılan bir imtihan ve arınma sürecidir. Kur'ân'da Beytullah'ın "insanların toplanacağı yer" ve "emin bir mahal" kılınması, bu ibadetin semavî tedbir ve tasarrufa bağlı bulunduğunu; insanların uzaklık, tehlike, meşakkat ve mali külfete rağmen Kâbe'ye yönelmesinin ise ilahî bir sevdirme ve çağrı mahiyeti taşıdığını ortaya koyar. Bu yöneliş, salt beşerî bir tercih olmaktan öte, Allah'ın kalplerde oluşturduğu ortak ülfetin ve orada saklı "delillerin" bir neticesidir.

Güven ilkesi, Harem'in dokunulmazlığı ile adaletin birlikte yürüdüğünü göstermektedir. Harem sınırları içinde tabiatın dahi korunması, mekânın kutsiyetini ve emniyet vasfını pekiştirir; buna rağmen Harem'de işlenen ağır suçlara kısasın uygulanması, 'güven'in keyfî bir sığınma değil, hakkaniyetle tamamlanan bir düzen olduğunu teyit eder. Kâbe'nin "temiz tutulması" emri de hem tevhid akidesinin korunması hem de ibadet adabının sürdürülmesi bakımından merkezi bir ilke olarak belirir: Beytullah, şirk unsurlarından uzak tutulduğu gibi, ibadetin vakarını zedeleyen dünyevî kirlerden ve uygunsuz davranışlardan da arındırılmalıdır.

Hac menâsikinin "Allah'a yakınlık" anlamı taşıyan mensik kavramıyla irtibatı, bu ibadetin hedefinin yalnızca ziyaret değil, itaat ve teslimiyet olduğunu ortaya koyar. Menâsikin kimi zaman belirli tarihsel hikmetlerle açıklanması mümkün olsa da, metnin işaret ettiği temel hakikat şudur: Allah bu fiilleri hacca özgü ibadetler olarak takdir etmiş, gerçek sebep her zaman görünür olmasa bile bu şekilleri kulluğun korunmuş kalıpları halinde sürdürmüştür. Bu nedenle hac, namaz gibi, kulluğun fiillerle tezahür eden bir disiplinidir; ancak namazın her yerde eda edilebilmesine karşılık, haccın belirli mekânlarda yapılması, onun fiillerinin hayattaki eylemlere benzerlik taşısa da birebir aynı olmaması ve uygulanışının kendine mahsus zorluğu ile ilişkilidir.

Şeâir kavramı üzerinden yapılan açıklamalar, hac mekânlarının Allah'a "işaretler" oluşunu öne çıkarır: Safâ ile Merve, Kâbe ve diğer menâsik mahalleri, Allah'ı hatırlatan nişanelerdir; fakat bu nişaneler üzerinden Tanrı ile mekân arasında fizikî bir bağ kurulması doğru değildir. Hac, Allah'ın belli bir yerde "aranması" değil; O'nun emrine bağlı kalınarak, belirlenmiş işaretlere

[27] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi,* 1: 268, *370-371, 373, 375, 377, 379, 381, 386-388, 391; 2: 103; 3: 145, 365-366; 4: 325; 5: 155, 219; 6: 494; 7: 332, 367; 8: 536; 9: 542; 11: 460; 12: 293; 14: 401; 16: 281; Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi,* 331, 483.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

saygı gösterilmesi ve kulluğun ahlâkî sınırlar içinde tamamlanmasıdır. Bu çerçevede ihramın getirdiği yasaklar da haccın arındırıcı yönünü derinleştirir: günah, tartışma, düşmanca davranış ve cinsel fiillerden uzak durma, ibadetin ahlâkî boyutunu teşkil eder; hac, bu disiplinle tamamlandığında günahlardan arınma vaadiyle ilişkilendirilir.

Ekonomik ve toplumsal boyuta dair vurgular da haccın istismar ve zillet kapısı olmadığını gösterir. "Azık edinin" emri, hem yolculuğun vakarını hem de insanlara yük olmama ilkesini temellendirir; "azığın en hayırlısı takvadır" kaydı ise hac yolculuğunun nihai ufkunun ahiret hazırlığı olduğunu bildirir. Ticaretin caiz görülmesi ve ibadet alanlarında emeğin ücretle karşılanabilmesi, dini duyguların sömürülmesini engelleyen bir ölçü olarak belirir; böylece hac, hem dünya düzenini tümden askıya alan bir kopuş değil, hem de ibadetin adabını bozan dünyevîleşmeye kapı aralayan bir pratik değildir.

Hac, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkı olarak farz kılınmış; güce yetmenin azık ve binitle açıklanmasıyla, mükellefiyetin gerçekçi bir zemine oturtulduğu bildirilmiştir. Savaş, düşman tehdidi ve salgın gibi engellerin erteleme gerekçesi olması, dinin kolaylık ilkesine uygun bir hüküm çerçevesi sunar. Bunun yanında samimi arzu ve gayretin, imkânların oluşmasına vesile olabileceği; yaşlılık gibi hallerde ise vekâlet ve vasiyet yollarıyla ibadetin gerçekleştirilmesinin mümkün olduğu ifade edilmiştir. Bütün bu açıklamalar, haccın özünde Allah'ın otoritesine teslimiyeti, iman-amel bütünlüğünü, ahlâkî arınmayı ve ümmetin ortak yönelişini bir arada taşıdığını; Beytullah'ın ise bu bütünlüğün merkezî nişanesi olarak güven, bereket ve hidayetle ilişkilendirildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrâhim el-Cûfî. *Sahîhü'l-Buhârî*. 1-3 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvud*. 7-11 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. 17-18 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandî. *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*. trc. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları 2002.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar, 2015-2019.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahîhu Müslim*. 4-6 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa es-Sülemî, *Sünen-i Tirmizî*. 12-16 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

BAKARA SURESİ 134. AYETİN TEFSİRİ HAKKINDA MÜFESSİRLERİN GÖRÜŞLERİ*

Öz

Bakara suresi 134. ayette geçen bazı kavramlar ve ayetin tefsiri müfessirler arasında farklı anlamalara sebep olmuştur. "*Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz"* meâlindeki bu ayet, özellikle Yahudi ve Hıristiyanların geçmiş atalarının dindarlıklarına ve de seçilmiş toplum olmaları özelliğine sığınarak kendilerinin kurtulacaklarına dair yanlış inançlarına bir cevap niteliğindedir. Tek bir cümlelik ayet olmasına rağmen müfessirler arasında yorum bakımından birçok tartışmanın ortaya çıktığı bu ayeti bütün yönleriyle ele almanın tefsir literatürü açısından faydalı olacağı kanaati hasıl olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada bahse konu olan ayette geçen kavramları ve müfessirlerin ayetin tefsiri sadedindeki görüşlerini ortaya koymak hedeflenmiştir. Tartışma konusu olan hususların kadim ve güncel kaynaklar ışığında ele alınmak suretiyle tartışmanın odağını oluşturan problemin saptanması ve bir sonuca ulaşılması amacıyla bu çalışma ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bakara suresi ayet 134, Ümmet, Hesap, Sorumluluk, Tefsir.

COMMENTATORS' VIEWS ON THE INTERPRETATION OF VERSE 134 OF SURAH AL-BAQARAH

Abstract

Some concepts in verse 134 of Surah Al-Baqarah and the interpretation of the verse have led to different understandings among commentators. This verse, which translates as, "They are a people who have passed away. What they earned is theirs, and what you earn is yours. You will not be held accountable for what they did," is particularly a response to the erroneous belief of Jews and Christians that they will be saved by relying on the piety of their ancestors and their status as a chosen people. Although it is a single-sentence verse, it has given rise to many debates among commentators regarding its interpretation. It has been concluded that examining this verse in all its aspects would be beneficial for the tafsir literature. Therefore, this study aims to present the concepts mentioned in the verse and the views of commentators regarding its interpretation. This study aims to identify the central problem of the debate and reach a conclusion by examining the issues under discussion in light of ancient and contemporary sources.

Keywords: Surah Al-Baqarah, Verse 134, Ummah, Accountability, Responsibility, Tafsir.

1. BAKARA SURESİ 134. AYETİN MEÂLİ VE NÜZÛL SEBEBİ

* Prof. Dr. Yakup Yüksel, Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrt. Üyesi.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bakara sûresi 134. âyetin meâli şöyledir: "*Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz."* Aynı lafız ve aynı anlamda bu ayet yine Bakara suresinde tekrar edilmiştir. Ancak müfessirler tarafından konumuzun başlığı olan ayetten farklı bir şekilde değerlendirilmediğinden sadece ilk geçtiği yerde yapılan açıklamalarla iktifa ettiğimizi belirtmek isteriz.

Yahudiler, kendi milletlerinin İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub gibi peygamberlerin soyundan geldiğini, bu sebeple kendilerinin seçilmiş ve imtiyazlı bir ümmet olduklarını, bundan dolayı Allah karşısında da özel bir muameleye tâbi tutulup mükâfat göreceklerini savunuyorlardı. İşte bu ayet onların bu iddialarının batıl olduğunu ortaya koymak için inmiştir.[1]

2. BAKARA SURESİ 134. AYETİN TEFSİRİ HAKKINDA MÜFESSİRLERİN GÖRÜŞLERİ

Başlıkta yer alan müfessirlerin görüşü ifadesinden ilk asırlardan günümüze kadar mevcut bütün müfessirler olarak anlaşılmaması gerektiğini baştan belirtelim. Bu sınırlı çalışmamızda buna imkân olmadığı gibi ihtiyaç da yoktur. Zira çalışmamızın başlığını oluşturan ayet Kur'an'da aynı lafız ve aynı anlamda olmak üzere iki defa geçmiş ve tüm müfessirler tarafından ya bire bir aynı ya da yakın anlama gelecek şekilde tefsir edilmiştir. Dolayısıyla ilk dönem önemli müfessirlerin birkaçı ile son dönem müfessirlerinden birkaçının görüşünü vermek yeterli olacaktır.

"*Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz*."[2]

Taberî (ö. 310/923) ayette geçen ümmet kelimesinden kimlerin kastedildiği hususunda; İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve onların oğulları olduğunu söylemiş ve şöyle demiştir: Yüce Allah'ın "O, bir ümmetti gelip geçti" sözüyle kastettiği; İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve onların çocuklarıdır. Ona göre Yüce Allah burada Yahudi ve Hristiyanlara hitapla "Ey Yahudi ve Hristiyan topluluğu! İbrahim'i, İsmail'i, İshak'ı, Yakub'u ve onların soyundan gelen Müslümanları layık olmadıkları sıfatlarla anmayı bırakın. Kendi küfrünüz olan Yahudilik ve Hristiyanlığı onlara nispet ederek bu inançları onlara eklemeyin" buyurmaktadır.[3] Taberî bu ayetin tefsirine devam ederek ayette geçen *halet* kelimesinin ölüm anlamına geldiğini ve Arapların kelimeyi bu anlamda kullandıklarına yer vermiştir. Yani buna göre sizden önceki ümmetler ölüp gitmişlerdir. Onlarla övünmek, onların yaptığı iyilikleri zikretmek size bir fayda sağlamaz. Onların yaptıkları hayırlı ya da kötü şeyler onları bağlayacaktır. Siz kendi amellerinize dikkat edin şeklinde bir yorumla ayeti tefsir etmiştir.[4]

---

[1] Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî, (1992). Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ılmiyye, 1992, I/614.

[2] Bakara 2/134, 141.
[3] Taberî. *Câmi'u'l-beyân,* I/614.
[4] Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* I/614.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Zemahşerî de (ö. 538/1144) ayette geçen *tilke* işareti ile aynı kişilere işaret edildiğini söylemiş ve ayetin tefsiri bağlamında hiç kimsenin kazandığının bir başkasına fayda ya da zarar veremeyeceğini ifade etmiştir.[5] Yine müfessirlerden Râzî de (ö. 606/1210) bu kelime ile aynı kişilere işaret edildiğini söylemiş ve ayeti kelam ilmi ışığı altında başka bir ifadeyle kelam ilminin "kesb" konusu çerçevesinde ele almış ve uzun bir değerlendirmede bulunmuştur. O, ayete şöyle bir anlam verme tercihinde bulunmuştur: "Ben onların yani geçmiş peygamberlerin haberlerini ve onların İslam üzere oluşlarını, İslam'a davetlerini size anlattım; ancak onların yaptıklarını siz de yapmadıkça onların hayat hikayelerinden size bir fayda yoktur. Eğer siz de onlar gibi yaparsanız fayda görürsünüz, yapmazsanız onların amellerinden yararlanamazsınız. Râzî bu ayeti detaylı bir şekilde açıklamış ve ayetten şu meselelerin yani bazı konu başlıklarının çıkarılabileceğini söylemiştir:

1. Bu âyet, taklidin batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü *"Onların kazandıkları kendilerinindir"* ifadesi, her ferdin kazancının kendisine mahsus olduğunu ve başkasının ondan yararlanamayacağını gösterir. Eğer taklit caiz olsaydı, öncekilerin kazancı kendilerine tabi olanlara da bir fayda sağlardı.

2. Ayet, insanları iman etmeye ve Hz. Muhammed'e uymaya teşvike, ona muhalefet etmekten de sakındırmaya delalet etmektedir.

3. Ayet, Yahudilerin "Atalarının sâlih amellerinin kendilerine fayda vereceği" iddiasının aksine, çocukların babalarının ibadetlerinden dolayı sevap kazanamayacaklarına delalet etmektedir.

4. Bu ayet, "Çocuklar, babalarının küfrü sebebiyle azap görürler" diyenlerin görüşünün batıl yani geçersiz olduğuna delalet etmektedir.

5. Ayet, kulun bir "kâsib"[6] yani fiillerini kazanan olduğuna delalet etmektedir.[7]

Müfessir Kurtubî'nin (ö. 671/1273) ayetin tefsiri hakkındaki yorumu da şu şekildedir: "Bu ayette kula amellerin ve kazançların izafe edileceğinin, kula dayandırılacağının delili vardır. Her ne kadar bunları işlemek ve kazanmak gücünü veren yüce Allah ise de şayet bu

[5] Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an ḥaḳâiḳî't-tenzîl ve 'uyûni'l-aḳâvîl fi vücûhi't-te'vîl,* Beyrut: bby., 1997, I/314.

[6] "Kesb" konusunda Râzî'nin eserinde yer alan bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür: "Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile, "kesb" kavramının tefsiri konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ehl-i Sünnet; kulun "kâsib" olmasının, arazlardan (fiillerden) herhangi bir şeyin kulun kudretiyle yokluktan varlığa çıkması anlamına gelmediği konusunda ittifak etmişlerdir. "Kesb" konusunda Ehl-i sünnet'in görüşünü şu şekilde özetlemek mümkündür: 1. İmam Eş'arî'nin görüşü: Kudret, makdur/yaratılan fiil ile bağlantılı bir sıfattır; ancak kudretin makdur üzerinde bir etkisi yoktur. Bilakis hem kudret hem de makdur, Allah'ın yaratmasıyla hasıl olur. Fakat Allah'ın yaratmasıyla hasıl olan ve sonradan olan kudretle bağlantılı olan şeye "kesb" denir. 2. Ebû Bekir el-Bâkıllânî'nin görüşü: Fiilin kendisi Allah'ın kudretiyle var olur. Ardından o fiilin "itaat" veya "isyan" olma niteliği kazanması, kulun hadis kudretiyle gerçekleşir. 3. Ebû İshak el-İsferâyînî'nin görüşü: Hadis kudret ve Kadim kudret tek bir makdura taalluk ettiğinde; o fiil her ikisiyle de meydana gelir. Sanki kulun fiili Allah'ın yardımıyla gerçekleşmiş gibidir. İşte "kesb" budur. Mu'tezile bu konuda Eş'arî'ye şöyle itiraz etmiştir: "Eğer kulun fiili Allah'ın yaratmasıyla meydana geliyorsa; Allah o fiili kulda yarattığı anda, kulun o fiille vasıflanmaması imkânsız hale gelir. Eğer Allah o fiili yaratmazsa, o anda kulun o fiille vasıflanması yine imkânsız olur ki bu durumda kul mecbur kalmış olur. Durum böyle olunca, kulun bir fiili yapmaya veya terk etmeye dair en küçük bir seçme yeteneği kalmaz."

[7] Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî. *Mefâtîhu'l-ġayb,* Beyrut: Dâru'l-fikr, 1985, IV/86-87.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

kazandığı şey bir iyilik ise onun lütfuyla onu kazanmıştır. Eğer bir kötülük ise adaleti ile kazanmıştır. Ehl-i Sünnet'in bu konudaki görüşü budur. Bu anlamı ifade eden Kur'ân-ı Kerim'deki âyet-i kerimeler pek çoktur. Kul, fiillerini kazanandır. Bunun anlamı ise kul için fiille birlikte onu işleyebilecek bir kudret de yaratılmıştır. İşte böyle bir fiil yapabilme kudretini veren bu imkân, insanın mükellef tutulmasının kaynağını teşkil eder. Cebriyye ise kulun fiillerini kazanmasını yani kâsib olmasını reddetmektedir. Onlara göre rüzgârın evirip çevirdiği bir kuru yaprak gibi bir bitkidir. Kaderiye ve Mu'tezile bu iki görüşten farklı bir görüş ortaya atarak kulun kendi fiillerini yarattığını ileri sürmektedirler".[8]

Müfessir Nesefî'nin (ö. 710/1310) yorumu: "*Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları onlara ait, sizin de kazandıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz*. Ayetinde geçen işaret ismiyle yani *tilke* ile adı geçen ümmete işaret olunmaktadır ki bunlar da Hz. İbrahim ile Hz. Yakub ve tek ilâh inancına yani tevhid inancına bağlı olan zatlardır. Yani hiçbir kimsenin kazandığı şey ister önceden gönderilmiş olsun ister sonradan olmuş olsun başkasına yarar getirmez. Nitekim, daha önce geçmiş olanlara kendi kazandıklarının dışında başkalarının onlara bir faydası ve menfaati olmaz. İşte bu bakımdan sizler de öylesiniz. Kendi kazandıklarınızın dışında kimsenin size bir menfaati olmaz."[9]

Müfessirlerden Ebû Hayyân (ö. 745/1344) bu ayetin tefsirinde şu bilgilere yer vermiştir: Ayette geçen "Tilke" kelimesi; İbrahim, Yakub ve o ikisinin oğullarına işarettir. "Halet" Kelimesinin manası "öldü, yok oldu ve boşluğa gitti" anlamındadır. Böyle bir yer hiç kimsenin olmadığı ıssız bir yerdir. Burada muhatab olanlar İbrahim ve oğullarının Yahudi ve hırıstiyan olduklarını iddia eden yahudiler ve hırıstiyanlardır. *Leha mâ kesebet* yani bu ümmet kendi yaptıklarının cezasına has olanlardır. Aynen sizin de hayır ya da şer olarak kendi yaptıklarınızın cezasına has olmanız gibi. Başkasının yaptığı diğerine fayda vermez. Ebû Hayyân, bu ayetin tefsirinde İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) şöyle dediğine yer vermiştir: "Kulun kesbi yoktur diyen Cebriye mezhebine bu ayette bir reddiye vardır. Bu konu Usulü'd-din (Kelam) ilminde bahsedilen bir hususdur ki problemli meselelerden birisidir. İslam alimlerinin bu konudaki görüşleri dörttür.

1. Cebriyye'nin görüşü. Onlara göre kul fiilini yapmaya mecburdur. Onun bu konuda ihtiyarı/iradesi yoktur. Bilakis o fiili yapmaya mecbur bırakılmıştır. Onun fiilini yapmadaki misali, bir dalı hareket ettirenin bu hareketi sonucunda o dalın hareket etmesi (hareket etmek zorunda olması) gibidir.

2. Kaderiyye'nin görüşü. Onlara göre kul bir fiili işlemeye mecbur değildir. Tam aksine kulun bir fiilin meydana gelmesinde kudreti vardır.

3. Mutezile'nin görüşü. Onlara göre kulun bir fiili işlemeye kudreti vardır ki bu kudreti Allah o kul fiili işlemeden önce yaratmıştır. Dolayısıyla o kişi bunu yapıp yapmamak konusunda muhayyerdir.

[8] Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1992, I/
[9] Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve ḥaḳā'iḳu't-te'vîl*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984, I/76.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

4. Ehli Sünnet'in görüşü. Onlara göre Allah kul için bir fiili yapma imkân ve kudretini fiille birlikte yaratmıştır. Mecbur kalmamak ve zorunda olmamak kaydıyla kul ya iyilik yapar ya da kötülük. İşte kulun bir fiili yapabilme gücüne sahip olması kendisine mükafat ya da ceza terettüp edebilmesi için mükellef tutulmasının sebebidir. Mezhep alimleri asli olan bu konuda ittifak ettikten sonra bunun açıklamasını da üç görüşle tefsir etmişlerdir.

a. Ebü'l-Hasen'in (bu konudaki) sözü şöyledir: Kudret, kendisine hiçbir tesiri olmaksızın makdura/güç yetirilen şeye yani fiile taalluk eden bir sıfattır. Bilakis kudret ve makdur/güç yetirilen şey yani fiil Allah'ın yaratması ile meydana gelen iki şeydir. Ne var ki Allah'ın yaratması ile meydana gelen şey hadis olan kudrete bağlı olan şeydir ki o da kulun kesbidir.

b. Bakılla'nin (bu konudaki) sözü şöyledir: Fiilin bizzat kendisi itaat ve isyan sıfatlarını meydana getirmez. Bilakis bu sıfat hâdis olan kudretle meydana gelir. (Yani ona göre fiilin iyi veya kötü ya da itaat ve isyan oluşu şeklindeki vasıfları kulun iradesi ile oluşur).

c. Ebü'l-İshak el-Esferayinî'nin (bu konudaki) sözü şöyledir: Kadim ve hâdis olan bu iki kudret makdura/fiile taalluk ettikleri zaman ikisi birden o fiilde vaki olur. Sanki de kulun fiili bir yardımı ortaya koyar ki işte bu da kesbdir.

Velâ tus'elûne cümlesi kendinden önceki cümleyi pekiştirmedir. Zira her insanın yaptığı iyilik veya kötülükten bilhassa kendisinin sorumlu olduğu bildirilmiştir. Bu böyle olunca, kimse bir başkasının yaptığı işten dolayı sorguya çekilmez. Nitekim başkalarının iyilikleri size fayda vermeyeceği gibi, onların işlediği kötülüklerden dolayı da sizler sorgulanmaz ve cezalandırılmazsınız. "Hiç kimse başkasının günahını yüklenmez."[10] (Alimler şöyle) dediler: Bu ayette ve bundan önceki ayetlerde bir insanın başkasına karşı, onun sözlerinin çelişkili olduğunu göstermek amacıyla –her ne kadar bu delil kendi başına kesin bir hüccet olmasa da- onun sözlerine benzer şeylerle delil getirebileceğine dair bir işaret vardır. Bu, onu susturmak içindir. Çünkü bilinir ki Hz. Peygamber nübüvvetini böyle sözlerle ispat etmezdi. Apaçık mucizelerle delil getirirdi. Ancak bu mucizelerle açıkça delil getirdikten ve özrü ortadan kaldırdıktan sonra onların hâlâ inatla batıl üzere ısrar ettiklerini görünce, o zaman onlara kendi tarzlarına uygun bir şekilde yani onların alışkın oldukları türden bir delille cevap verdi ve şöyle dedi: 'Eğer din, ataların yolunu takiple olacaksa, o zaman üzerinde ittifak edilen yol (yani geçmişteki peygamberlerin hak olan yolun) takibi daha önceliklidir.

Leha mâ kesebet cümlesi (ile başlayıp) sonuna kadar devam eden ayette "müşriklerin çocuklarının babalarının günahları yüzünden azap çekecekleri" şeklindeki görüşe cevaz verenlerin bu sözlerinin batıl olduğuna dair bir delil vardır. Yine bu ayetin öncesinde babalarına itaat eden çocukların sevap göreceklerine dair delil vardır.[11]

Son dönem müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır ayeti şu şekilde tefsir etmiştir: "Ümmet: İmam kökünden alınmış bir çoğul isimdir ki, çeşitli insan gruplarına önder olan ve kendisine uyulan bir cemaat demektir. Yani bir insanın çevresinde sağlam bir birlik oluşturup,

[10] Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf Ebû Hayyân. *el-Baḥru'l-muḥît*. thk. Mâhir Habbûş, Beyrut: Dârürrisâleti'l-'Almiyye, 2010, I/23-26.
[11] Ebû Hayyân. *el-Baḥru'l-muḥît*. I/23-26.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

düzenli bir şekilde fâaliyet gösteren ve bu şekilde çeşitli insan grupları üzerine hâkim olan bir topluluktur. Diğer bir tabirle ümmet, imamet-i kübra sahibi cemaattir. Cemaatlere göre ümmet, (fertlere göre imam gibidir. Demek ki ümmet, hâkim bir milletin fertlerinden meydana gelmiş olan bir sosyal toplumdur.

Tilke ile bu zikrolunan cemaat, yani İbrahim ile Yakub ve bunların vasiyyetlerini tutan, Allah'ın birliğine inanan ve müslüman olan oğulları geçmiş bir ümmettirler. Çeşitli insan gruplarının birliği için, onların önüne geçmiş, uyulmaya ve itaat edilmeye layık bir cemaat idiler. Şu halde onlar başka siz başkasınız, siz onlar değilsiniz ve onlar sizden hiç değildir. Siz "Biz onların evladıyız." diye kuru bir neseple iftihar etmekle kurtulamazsınız, onların kazandıkları onlara aittir, sizin kazandıklarınız da size aittir. Ve siz, onların yaptıkları amellerden sorumlu olmazsınız, sorumlu tutulmazsınız. Herkesin menfaati kendi kazancında ve herkesin sorumluluğu da kendi yaptığındadır. Cemaatler de böyledir: Sizden öncekiler iyilik yapıp sevap kazandıkları halde, siz onlara benzemeyip fenalık yapar, günah kazanırsanız, sırf onların soyundan gelme iddianızla onların ka= zancından faydalanamazsınız. Yine bunun gibi, öncekiler fena şeyler yapmışlar, ancak siz bu hususta onlara uymamış iseniz, onların fenalığı da sizden sorulmaz. Sizden hesabı sorulacak olan şey sadece kendi amelleriniz, kendi yaptıklarınızdır. O halde sizden öncekilerin iyiliğiyle iftihar etmeyin, onlarla öğünmeyin. Siz de onlar gibi iyi kazançlar kazanmaya bakın. Ayrıca eski atalarınız hatalar yapmış, günah işlemiş ise ondan dolayı da üzülmeyin, siz onlara uymayıp hak yoluna gidin, iyilik yapın.

İyilerin, geçmiş büyüklerin evlatları ve mensupları onlara uyup, onlara benzeyip İslâm ve ihsan ile iyi ameller ve büyük işler yapmazlarsa, kuru bir nesep ve mensubiyet iddiasıyla kendilerini sorumluluktan kurtaramazlar. Aynı şekilde kötülerin evlatları, geçmiş atalarına uymayarak iyi ve güzel işler yaparlarsa sırf onların soyuna mensup olmaları yüzünden, geçmişlerinin yaptıkları kötülüklerden dolayı hesaba çekilmezler ve kendilerini kurtarmış olurlar. Herkes kazancından sorumludur. Kimse kimsenin günahından hesaba çekilmeyeceği gibi, hiçbir kimse bir başkasının kazancından, kendisinin bir çalışması olmadan istifade edemez.[12]

Yâni onların yaptıklarından sizler hesaba çekilecek değilsiniz. Biz Peygamberin yolundayız diyerek, onun yolunun dışında bir hayat sürmek, biz Hz. Muhammed'in yolundayız diyerek onun yolunun dışında bir hayat sürmek hiçbir mânâ ifade etmeyecektir. Biz İbrahim'in yolundayız, biz Yakub'un yolundayız, biz İsrâil oğullarıyız, biz Mûsâ'nın, biz İsa'nın yolundayız diyerek, onların yolunun dışında bir yol izlemek hiçbir mânâ ifade etmeyecektir. Sizler ey yahudiler ve ey hıristiyanlar, onların torunları olmanıza rağmen onlarla aranızda gerçek bir bağ yoktur, kalmamıştır. Onların yolundan saptıktan, onların dini olan İslâm'ı terkettikten sonra onlarla aranızda bir bağ iddia etmeye hakkınız yoktur. Biz filan peygamberin torunlarıyız, biz falan peygamberin yolundayız diye öğünmeye hakkınız yoktur. Zira Allah size atalarınızın ne yaptığını değil, sizin ne yaptığınızı soracaktır. Onlar başka, siz başkasınız. Siz hiçbir zaman onlar değilsiniz, onlar da sizden değildir. Sizler, onların evlâtlarıyız diye kuru bir nesep iddiasındasınız. Bu iddia sizi asla kurtarmayacaktır. Atalarınızın tarihiyle öğünmeyi bırakın da siz nesiniz ona bakın. Sizler, kendiniz iyi ameller işlemezseniz tarihinizle öğünmeniz size hiçbir şey sağlamayacaktır.[13]

Süleyman Ateş de Yazır'ın yapmış olduğu yoruma yakı bir yorum yapmış ve şöyle demiştir: "Ey İsrailoğulları evet siz de öncekiler gibi bir ümmetsiniz. Ancak onların yaptıklarıyla övünmeniz yersiz ve anlamsızdır. Zira herkes yaptıklarından sorumlu olacaktır.

[12] Yazır, M. Hamdi. *Hak Dînî Kur'an Dili.* İstanbul: Eser Neşriyat, 1971, I/508-511.
[13] Ali Küçük. *Besâiru'l-Kur'an*. İstanbul: Beka Yayınları, 2021, I/548-549.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu durum fert için böyle olduğu gibi toplumlar için de aynıdır. Her kes yaptığı şeye bağlıdır. Ahirette soy sopun hiçbir önemi ve yararı yoktur."[14]

Bir komisyon tarafından yapılan tefsir kaynağında da bu ayetle ilgili olarak şu yorumlara yer verilmiştir: Yahudiler, kendi milletlerinin İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub gibi peygamberlerin soyundan geldiğini, bu sebeple kendilerinin seçilmiş ve imtiyazlı bir ümmet olduklarını, bundan dolayı Allah karşısında da özel bir muameleye tâbi tutulup mükâfat göreceklerini savunuyorlardı. Âyette söz konusu peygamberlerle onların neslinin artık gelip geçtiği, onların amellerinin ve bunlardan doğan sonuçların sadece kendilerini ilgilendirdiği, herkesin yalnızca kendi yapıp ettiklerinden sorumlu olacağı; bu sebeple atalarıyla övünen yahudilerin, boş bir kuruntu içinde oldukları, bu kuruntuları bırakarak kurtuluşun yolunu kendi amelleriyle aramaları gerektiği ifade buyurulmakta; bu suretle sorumluluğun şahsîliği ilkesi de ortaya konmuş bulunmaktadır. "Üstün ırk", "imtiyazlı ümmet" gibi görüşlerin ve iddiaların reddedildiği bu âyette, dolaylı olarak Hz. Âdem ve eşinin işlediği hata yüzünden bütün İnsanların günahkâr olduğu ve bu "aslî günah"ın sorumluluğunu bütün insanlığın paylaştığı yönündeki Hıristiyanlık doktrini de çürütülmüştür."[15]

Seyyid Kutub'un (ö. 1966) yorumu şöyledir: "Bunların her ikisinin hesabı, yolu, ünvanı ve sıfatı birbirinden ayrıdır. Onlar mümin bir ümmettir; buna göre fasık halefleri ile aralarında hiçbir ilişki yoktur. Bu halefler o eskilerinin uzantısı, devamı değillerdir. Bunlar başka bir grup, başka bir parti (hizb) dir, onlar ise başka... Bunların taşıdıkları sancak başkadır, onların taşıdıkları sancak başka. Bu konudaki İslâm düşüncesi, imana dayalı bakış açısı, cahiliye düşüncesinden tamamen farklıdır. Cahiliye düşüncesi bir milletin iki kuşağı arasında ayırım gözetmez. Çünkü bu düşünceye göre; söz konusu kuşaklar arasındaki bağ, ırk ve soy birliği bağıdır. Fakat İslâm düşüncesi aynı milletin mümin kuşağı ile fasık kuşağını birbirinden ayrı görür. Bunlar aynı millet değildirler. Aralarında hiçbir ilişki, hiçbir akrabalık yoktur. Bu iki kuşak yüce Allah'ın ölçüsüne göre iki ayrı millettirler; müminlerin ölçüsüne göre de öyledirler. İslâm'ın imana dayalı düşünce tarzına göre, millet; aynı inanca bağlı insanlar topluluğudur. Bu topluluğun fertleri hangi ırktan gelirse gelsin, hangi ülkede yaşarsa yaşasın farketmez. Yoksa millet, aynı ırktan gelen ve aynı ülkede yaşayan insanların toplamı değildir. İşte insanlığını, yeryüzünün çamur bileşimlerine değil de yüce ruh soluğuna dayandıran insana yaraşan düşünce tarzı budur. Burada tarihe ilişkin kesin bir açıklama karşısındayız. Hz. İbrahim'in oğullarından söz aldığını, müslümanların Kâbe'si olan Beytullah'ın yapılışını mirasçılığın ve dinin gerçek anlamının ne olduğunu anlatan bu açıklamanın ışığında Peygamberimizin çağdaşı olan kitap ehlinin iddiaları tartışılıyor; onların delillerine ve gerekçelerine karşılık veriliyor. Açıkça görülüyor ki, bütün bu delil ve gerekçeler zayıf ve tutarsız oldukları kadar inat ürünü ve dayanaksızdırlar da. Buna karşılık, İslâm inancının tabiî, geniş kapsamlı ve sadece inatçıların karşı çıkacakları derecede tutarlı olduğu da açıkça görülüyor."[16]

Müfessir Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) yorumu şu şekildedir: "Bu âyeti kerime biz İsrail Oğullarıyız diye gelip geçmiş olan ata ve ecdatları ile iftihar edip duran Yahudilere şöyle hitap ediyor: (Onlar) yani Hz. İbrahim ile oğulları ve onlara tâbi olan zatlar (bir ümmet) bir üstün zümre (dir ki gelip geçmişlerdir.) Onlara mensup olanlar onların izinde gidenlerdir. Sizin ise onlar ile bir alâkanız yoktur. Onların yollarını takip etmiş bulunmuyorsunuz. Artık (onların

[14] Süleyman Ateş. Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991, I/244.
[15] Hayrettin Karaman ve Diğerleri. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020, I/216.
[16] Seyyid Kutub. *Fî Zılâli'l-Kur'ân.* trc. Mehmet Yolcu ve Diğerleri. İstanbul: Tayf Yayıncılık, 2020, I/182.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

kazandıkları kendilerinedir.) Onların kazançlarına, güzel amellerine siz iştirak edemezsiniz. Nasıl ki (sizin kazancınız da size mahsustur.) Ondan ecdadınız istifâde edecek veya sorumlu olacak değildir. (Ve siz) de (onların yapmış oldukları amellerden mesul olmayacaksınızdır.) Binaenaleyh onlar ile övünmek yeterli değildir. Onların amellerinden siz mesul olmayacağınız gibi ondan istifade edemezsiniz. Siz de güzel amellerde bulununuz ki mükâfata erişip o büyük zatlara katılabilesiniz. Ümmet; Büyük bir cemaat, bir heyet, bir dine girmiş veya bir zata tâbi olmuş kimselerin meydana getirdiği topluluk gibi mânaları kapsar."[17]

Mevdudi'nin (ö. 1979) yorumu ise şöyledir: "Yani, "Siz onların torunları olmanıza rağmen, onlarla aranızda gerçek bir bağ yoktur. Onların yolundan saptıktan sonra, onlarla aranızda bir bağ olduğunu iddia etmeye hakkınız da yoktur. Allah size atalarınızın ne yaptığını değil, kendinizin ne yaptığını soracaktır." Bizim "amel ve iş" dediğimiz şeyler, Kur'an'a göre, bizim kazançlarımızdır. Çünkü her hareket, her iş ya iyi ya da kötü bir sonuç doğurur. Eğer yaptığımız iş iyi ise, Allah bizden razı olacak ve bize bunun karşılığı olan mükâfatı verecektir. Eğer yaptığımız iş kötü ise, Allah buna denk gelen cezayı bize verecektir. Kur'an sonuçlarının ciddiyetine dikkat çekmek için yapılan iş ve hareketleri kazanç olarak niteliyor."[18]

Bayraktar Bayraklı'nın yorumu da şöyledir: Ayetin analizinden şu sonuçlar çıkarılabilir: 1. Geçmiş toplumlar, yaptıklarının ürünlerini kendileri toplayacaktır. Onların yaptıkları, gelecek nesilleri aşın bir şekilde bağlamamalıdır. Geçmişi taklit etmek, oraya bağlı kalmak ve o zamanı yaşamaya çalışmak, dinen doğru olmadığı gibi, sosyolojik olarak da sakıncalıdır. 2. Hiçbir nesil, önceki nesillerin yaptıklarıyla sorgulanamaz. Geçmiş nesillerin yaptıklarıyla gelecek nesiller sorgulanamayacağına göre, onları körü-körüne taklit etmenin hiçbir anlamı yoktur. 3. "Sorumluluk şahsidir" prensibiyle Kur'an hem dinî hem de hukukî alanda bir devrim yapmıştır. Ceza ve mükafatın bu ve buna benzer ayetlerle şahsileştiren Kur'an hem hukukta bir devrim yapmış hem de ahiretteki sorgulamanın nasıl olacağını bildirmiştir. Bu, ferdî manada böyle olduğu gibi, toplumsal manada da böyledir. Her toplum, kendi yaptığından sorumlu tutulacaktır. Bakara/134 ayeti toplumsal sorumluluğa dikkat çekmektedir. Milletler kendi yapaklarını devşireceklerdir. Bu devşirmenin dünyevî ve uhrevî boyutu vardır. Böylece Kur'an ferdî sorumlulukla, toplumsal sorumluluğu birbirinden ayırmıştır. Kültürel mirasın nesilden nesile aktarımı, geçmişin gelecekteki nesillere ayak bağı olmaması gibi önemli oluşumlar, toplumsal sorumluluk-lar arasında yer almaktadır. 4. Geçmiş nesillerin yaptıklarım ve onların faziletlerini anarak bu günkü hayatı yaşamak, hele hele dünyayı ihya etmek mümkün değildir. Geçmişte üstün basanlar gösteren ve yaşadığı zamana göre gerekeni yapan nesilleri anarak bir yere varılamayacağına dikkat çeken bu ayet, ciddi bir uyanda bulunarak, mezarlarla övünmenin, oyalanmadan başka bir şey olamayacağına işaret etmektedir.[19]

Sonuç

Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz" meâlindeki bu ayetin tefsiri sadedinde gerek ilk dönem gerekse son dönem müfessirlerinin yapmış oldukları yorumlardan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

[17] Ömer Nasuhi Bilmen. *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri.* İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, I/132.
[18] Ebü'l-A'lâ Mevdûdî. Tefhimu'l-Kur'an. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986, I/95.
[19] Bayraktar Bayraklı. Yeni Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2005, II/246-247.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. Ayetin dile getirdiği konuda bütün müfessirler arasında görüş birliği vardır. O da ayetin başta İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve onların torunları olmak üzere bütün milletlere bir hitap olduğu

2. Ayette geçmiş atalarla övünmenin hiçbir fayda sağlamayacağı

3. Herkesin kendi yaptıklarının karşılığını göreceği. Fiillerin ve yapılan bu fiilerin karşılıklarının şahsiliği

4. Taklit etmenin doğru bir şey olmadığı, ancak iyi kimselerin yolunun taklit edilebileceği

5. Allah'ın her toplumu hesaba çekeceği

6. İnsanlığın fani olduğu, hiçbir fert ve toplumun ebedi olmadığı

7. Fert ve ümmet olarak herkesin yaptıklarının kayıt altına alındığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kaynakça

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri.* İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2005.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri.* İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf. *el-Baḥru'l-muḥît.* thk. Mâhir Habbûş, Beyrut: Dârür-risâleti'l-'Almiyye, 2010.

Karaman Hayrettin ve Diğerleri. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1992.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân.* trc. Mehmet Yolcu ve Diğerleri. İstanbul: Tayf Yayıncılık, 2020.

Küçük, Ali. *Besâiru'l-Kur'an.* İstanbul: Beka Yayınları, 2021.

Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve ḥaḳāʾiḳu't-teʾvîl.* İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Mefâtîhu'l-ġayb.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1985.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'Ilmiyye, 1992.

Yazır, M. Hamdi. Hak Dînî Kur'an Dili, İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an ḥaḳâiḳî't-tenzîl ve 'uyûni'l-aḳâvîl fi vücûhi't-te'vîl.* Beyrut: bby., 1997.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

BAKARA SURESİ 138. AYETTE GEÇEN "SIBGATALLAH/ALLAH'IN BOYASI" KAVRAMI HAKKINDA MÜFESSİRLERİN GÖRÜŞLERİ*

Öz

Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz" (deyin) meâlindeki Bakara suresi 138. ayette geçen "Sıbgatallah/Allah'ın boyası" kavramı müfessirler arasında farklı yaklaşımlara konu olmuştur. Kavramın mecazi ya da hakiki anlamda ele alınıp alınamayacağı etrafında müfessirler arasında tartışmaların olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kelime hakkında oldukça zengin yorumlar ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda konuyla ilgili kadim ve güncel eserlerde yer alan bilgileri ortaya koymak ve ayetin tefsiri hakkında sağlıklı bir sonuca varmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayet, Sıbgatallah, Tefsir, Mecaz, Hakikat.

THE VIEWS OF COMMENTATORS ON THE CONCEPT OF "SIBGETALLAH/THE DYE OF ALLAH" IN VERSE 138 OF SURAH AL-BAQARAH

Abstract

We have been dyed with the dye of Allah. And who is better in dye than Allah? We are those who worship Him. (Say this). The concept of "Sibgetallah/the dye of Allah" in verse 138 of Surah Al-Baqarah has been a problematic issue among commentators. It is known that there are deep discussions among commentators about whether the concept should be taken in a metaphorical or literal sense. In this context, quite rich interpretations of the word have emerged. In this study, the aim is to present the information found in ancient and contemporary works on the subject and to reach a sound conclusion about the interpretation of the verse.

Keywords: Verse, Sibgetallah, Commentary, Metaphor, Literature.

1. BAKARA SURESİ 138. AYET, NÜZÛL SEBEBİ VE "SIBGATALLAH/ALLAH'IN BOYASI" KAVRAMI

İlgili ayetin meâli şöyledir: *Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz" (deyin).*

Ayetin nüzûl sebebi hakkında kaynaklarda şu şekilde bir rivayet yer almaktadır: Hristiyanlar, çocuklarını "vaftiz" dedikleri sarı bir suya batırıyor ve bunun o çocukları manen temizlediğini söylüyorlardı. Onlardan biri çocuğunu vaftiz ettirince: "İşte şu anda temizlendi

* Prof. Dr. Yakup Yüksel, Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrt. Üyesi.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yani hırıstiyan oldu" diyorlardı. Bundan dolayı Yüce Allah "Onların boyasını değil, Allah'ın boyasını isteyiniz" demek suretiyle batıl inançlarına reddiye yapmıştır.[1]

Kur'an'da birçok kavramın geçtiği bilinmektedir. Bu kavramlardan birçoğunun ayetlerde yalın halde yer aldığı görülürken bazılarının da Allah lafzına izafe edilerek geçtiği müşahede edilmektedir. Örneğin fıtratallah, sebilullah[2], hablullah[3], sünnetullah, dinullah[4], fadlullah[5], hududullah[6], va'dullah[7], rızkullah[8], halkullah, vechullah[9], yedullah[10], kitabullah[11] ve benzeri kavramlar gibi sıbgatallah kavramı da onlardan birisidir. Bu kavramlardan bazıları Kur'an'da birkaç kere geçmekte olup konumuz olan sıbgatallah kavramı ise sadece bir ayette iki defa geçmektedir. Müfessirler, Kur'an ayetlerinin en iyi şekilde anlaşılması için kafa yordukları gibi özellikle kavramların anlaşılması hususunda daha detaylı inceleme yapmışlardır. Nitekim bu kavramların sadece lügat ve ıstılâhi anlamlarıyla yetinmeyip konuyu bütün boyutları ile araştırma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu bağlamda kavramın dilsel, tarihsel, sosyolojik ve ilmi boyutunu da ele almışlardır. Çalışmamızın başlığını oluşturan sıbgatallah kavramının da Kur'an'ın nüzulünden önce Araplar arasında kullanılıp kullanılmadığını tespite yönelmişlerdir. Bu yolu takip eden müfessirlerin gayreti ilgili kavramın ayetin ruhuna en uygun düşecek manayı ortaya koyma çabalarının bir sonucu olarak tezahür etmiştir.

2. SIBGATALLAH/ALLAH'IN BOYASI" KAVRAMI HAKKINDA MÜFESSİRLERİN GÖRÜŞLERİ

Kur'an'ın tefsiri hususunda yüzlerce eserin kaleme alındığı bilinmektedir. Yaşadığımız tarihten önce yazılan eserlerle iktifa edilmeyip yenilerinin yazıldığı da bilinen bir gerçektir. Amaç Kur'an ayetlerinin her asırda en iyi şekilde anlaşılmasına matuf olduğundan bu konuda ortaya konulan çalışmaların sayısının çokluğu yadırganmamalıdır. Ne var ki bizim bu sınırlı çalışmamızda mevcut kaynakların tamamına yer vermemiz mümkün değildir. Dolayısıyla en kadim ve en meşhur eserler başta olmak üzere sınırlı sayıda kaynağa yer vereceğimizi belirtmek isteriz. Klasik kaynakların yanı sıra bazı güncel eserlerden de yararlanacağız. Sıbgattallah kavramı etrafında müfessirlerin görüşleri de benzer yorumlar içerdiğinden kaynak sayısını ne kadar artırsak da kavram hakkında ileri sürülen görüşlerin sayısının artmayacağını da sözlerimize ilave etmek isteriz.

İlk müfessirlerden Taberî (ö. 310/923) bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: Yahudi ve Hıristiyanlar Hz. Muhammed ve ümmetine "Yahudi veya Hıristiyan olun"[12] dediler bunun

[1] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân.* Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'Ilmiyye, 1992. I/ ; Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî. *en-Nüket ve'l-uyun.* Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'Ilmiyye, ts. I/195.
[2] Bakara 2/190, 217; Nisa 4/95; Maide 5/54; Enfal 8/72; Tevbe 9/120
[3] Âl-i İmrân 3/103.
[4] Âl-i İmrân 3/83; Nasr 110/2
[5] Maide 5/54
[6] Nisa 4/13
[7] Nisa 4/122
[8] Bakara 2/60
[9] Bakara 2/115
[10] Maide 5/64
[11] Tevbe 9/36
[12] Taberî. Câmi'u'l-beyân. I/

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

üzerine Yüce Allah Hz. Peygamber'e şöyle demesini emretti: "Ey Yahudi ve Hıristiyanlar! Bilakis İbrahim'in milletine yani dinine tabi olunuz ki o Allah'ın boyasıdır ve boyaların en güzelidir. O boya, Müslümanlık ve hanifliktir. Allah'a Şirk koşmayı bırakın, Allah'ın hidayetinin zıddına bir delil bulma ve mücadele etmeyi terk edin.[13]

Erken dönem müfessirlerinden Maturidî (ö. 333/944) bu kavram hakkında şu bilgilere yer vermiştir: "Sıbgatallah" hakkında şunlar söylenmiştir: Allah'ın dini, Allah'ın fıtratı -ki nitekim bir hadiste de şöyle denilmiştir: Her doğan kimse fıtrat üzere doğar-[14], yine sıbgatallah kavramının; "Allah'ın insanlar için gösterdiği delilleri" ve de "Allah'ın sünneti/kanunu" anlamında olduğu söylenmiştir."[15]

Müfessirlerden Mâverdî de (ö. 450/1058) bu kavramın iki anlamını vermekle yetinmiş ve şöyle demiştir: Sıbgatallah iki şekilde tevil edilmiştir. Birincisi "Dînullah" yani Allah'ın dini, ikincisi de "Halkullah" yani Allah'ın yaratması anlamındadır.[16]

Müfessir Râzî (ö. 606/1210) ayetin tefsirinde şu açıklamaları yapmıştır: "Sıbg" elbisenin kendisiyle boyandığı şeydir. Sıbgâ, boyanın üzerinde bulunduğu duruma denir. Alimler, sıbgatallah ifadesiyle neyin murad edildiği hususunda şu farklı görüşleri ileri sürmüşlerdir:

1. Allah'ın dini" manasınadır. Böyle diyenler, Yüce Allah'ın dinini Sıbgatullah" diye isimlendirmesi hususunda şu delilleri ileri sürmüşlerdir: a. Hristiyanlar, çocuklarını "vaftiz" dedikleri sarı bir suya batırıyor ve bunun o çocukları manen temizlediğini söylüyorlardı. Onlardan biri çocuğunu vaftiz ettirince: "İşte şu anda bu, hırıstiyan oldu" derdi. Bundan dolayı Allah "Onların boyasını değil, Allah'ın boyasını isteyiniz" demiştir. Allah'ın boyası da din ve İslâm'dır. b. Yahudiler evlâtlarını Yahudilik ile, hıristiyanlar da Hristiyanlıkla boyuyorlardı. Yani bu din o çocukların kalplerinde iyice yer etsin diye, onları kendi dinlerine sokup adetâ onunla onları boyuyorlardı. Bu izah Katâde'den rivayet edilmiştir. İbnu'l-Enbâri şöyle demiştir: "Falanca falancayı, falanca şeyde boyuyor" denir. Bunun manası, boya elbiseden nasıl ayrılmaz, onunla birlikte kalırsa, "O adam, falancayı o işe sokuyor ve ondan ayrılamaz hale getiriyor" demektir. c. Din, "boya" olarak isimlendirilmiştir; çünkü dinin görünüşü temizlik ve namaz gibi alâmetlerin müşahede edilmesiyle ortaya çıkar. d. Kadî şöyle demiştir: Bu ayet önceki ayetlere bağlıdır. Yüce Allah onlardan meydana gelen bu imanı, hiss-i selim sahibi olan bir kimse nezdinde renkler arasındaki fark nasıl hemen anlaşılıyorsa, bunun gibi, Allah'ın seçmiş olduğu bu din ile bâtıla tutunmuş olan kimsenin seçmiş olduğu din arasında da apaçık bir farkın bulunduğunu ifâde etmek için, "Allah'ın boyası" olarak vasfetmiştir."

2. Allah'ın boyası" O'nun yaratışıdır. Bu Yüce Allah'ın tıpkı şu ayetine benzer: İnsanları yaratmış olduğu fıtratına., (yönel). Allah'ın yaratmasında hiçbir değişme yoktur!" (Rûm, 30). Buna göre mana şöyle olmaktadır. Terkibi ve bünyesi itibarıyla insan, acz ve ihtiyaç içindedir. Onun sonradan yaratıldığına ve bir yaratıcıya muhtaç olduğuna delâlet eden bu alâmet ve izler, onun için bir boya ve ayrılmaz bir mühür, nişan gibidir. Kadî, şöyle demiştir: "Allah'ın sözünü

[13] Taberî, II/603.
[14] Sahih-i Buhari, Cenâiz, 80, 93; Sahih-i Müslim, Kader, 22-25.
[15] Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Teʾvîlâtü'l-Ḳurʾân,* thk. Ahmet Vanlıoğlu, İstanbul: Dâru'l-Mizan, 2005, I/253.
[16] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî. en-Nüket ve'l-ʿuyûn

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

"fıtrat" mânasına hamleden kimse, mana itibarıyla, sıbga ifâdesinin "din" olduğunu söyleyen kimseye yaklaşmıştır. Çünkü müslümanların emrolunmuş olduğu "fıtrat", aklî ve şerî delillerin iktiza ettiği şeydir ki, bu da "din" dir. Fakat, "din" daha açık ve nettir; çünkü, daha önce açıklamış olduğumuz üzere burada murad, "Deyiniz ki biz Allah'a... iman ettik" ayetinde kendilerini niteledikleri şeydir. Yüce Allah bu hususta sanki şöyle söylemiştir: "Size, kendisine sarılmanızı emrettiğim ve kendisinden faydalanmanızı zorunlu tuttuğum bu din, hem dinen, hem de dünya yönüyle galib ve üstün gelecektir; tıpkı boyanın güzelliğinin kendini göstermesi gibi..." Söz zikrettiğimiz bu mânaya hamledildiği zaman, Allah'ın bu sözü, "Çocuklarının vaftizi esnasında boya kullanmak şeklinde carî olan yahudi ve hıristiyan geleneği itibarıyla söylemiştir" diyen kimsenin bu sözünün bir yeri ve mânası kalmaz. Çünkü söz, izahların en güzeline hamledilince, onun dışındakileri zikretmekte bir fayda bulunmaz.

3. Allah'ın boyası" sünnet olmak demektir. Sünnet olmak bir temizlenmedir. Hristiyanlara mahsus olan vaftiz, nasıl onlar için bir temizlenme ise, sünnet olmak da müslümanlar için bir temizlenmedir. Bu görüş Ebu'l-Âliye'den rivayet edilmiştir.

4. Esamm'dan rivayet edildiğine göre, "Allah'ın hüccet ve delili" demektir. Ebû Ubeyde'den rivayet edildiğine göreyse, onun "Allah'ın kanunu", "Sünnetullâh" olduğu söylenmiştir. En güzel görüş, birinci görüştür. Allah en iyi bilendir.[17]

Müfessir Ebû Hayyân'ın (ö. 745/1344) konuyla ilgili yapmış olduğu açıklamaları da şu şekilde vermek mümkündür: Sıbgatallah yani "Allah'ın dini". Bunu İbn Abbas söylemiştir. Bir dine mensup olan kişinin üzerinde o dinin izleri zuhur ettiği için *sıbgat* olarak isimlendirilmiştir. Aynen boyanın izinin bir elbisenin üzerinde etkisinin göründüğü gibi. Bir de boyanın elbiseden hiç ayrılmadığı gibi din de kişiye yapışıp ondan ayrılmadığı için böyle isimlendirilmiştir. Ya da *Fıtratallahi* yani "Allah'ın fıtratı" anlamındadır. Bunu da Mücâhid ve Mukâtil söylemiştir. Veyahut *Hılkatallah* yani "Allah'ın yaratması" anlamındadır ki bunu da Zeccâc ve Ebû Ubeyde söylemiştir. Veya *Sünnetellah* yani "Allah'ın sünneti" anlamındadır. Bunu da yine Ebu Ubeyde söylemiştir. Ya da "İslam" anlamındadır. Bunu da yine Mücâhid söylemiştir. Yahut *Cihetellah*, "Allah'ın ciheti" yani kıblesi anlamındadır ki bunu da İbn Kîsan söylemiştir. Ya da *Huccetullahi alâ 'ıbâdihi* yani "Allah'ın kullarına delili" anlamındadır. Bunu da el-Asam söylemiştir. Veya "sünnet olmak" manasındadır. Çünkü sünnet olan kişiyi onun kanı boyadığı için (ayette sıbgat) denilmiştir. Hıristiyanlar kendi çocukları olduğu zaman onu yedinci gününde "Ma'mudiyye" denilen bir suya batırırlar ve kendilerine göre o çocuğun temizlenip hıristiyan olduğuna inanırlardı. Bundan dolayı da sünnet etme ihtiyacı duymamışlardır. İşte bu yüzden Yüce Allah onlara Sıbgatallah "Allah'ın boyası" sözü ile onlara reddiye yapmıştır. Ya da "Ma'mudiyye" suyu yerine İslam'a girmek için gusül almalarını bu sözle ifade etmiştir. Bunu da Mâverdî nakletmiştir. Veya "Allah'a yakın olmak" manasındadır. Bunu da İbn Fâris *el-Cümel* adlı eserde zikretmiştir. Veya "telkin" manasındadır. Bir kimse bir başkasını ilzam edip (ona yapışıp peşini bırakmayarak) bir şeye sokuyorsa onun için فُلَانٌ يَصْبُغُ فُلَانًا فِي الشَّيْءِ denilir. Aynen boyanın elbiseden hiç ayrılmayıp ona yapıştığı gibi. Bu anlamlar birbirine yakın manalardır. En yakın anlam ise din veya millet manasıdır.

[17] Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ġayb.* Beyrut: Dâru'l-fikr, 1985, I/

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu ayet, hanîf dininin aslını içermektedir. Allah, dini sıbgat yani "boya" kelimesiyle kinaye yoluyla ifade etmiştir. Bu ifadenin mecaz yönü, dinin etkisinin kişide açıkça görünmesi veya onu benimseyen kişiye sürekli olarak eşlik etmesidir. Bu iki özellikle din, boya gibidir. Aynı şekilde iman da kalplerin derinliklerine yerleştiğinde kişide açık bir şekilde kendini gösterir.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, dinin adlandırılmasında aslında صِبْغَةً "boya" esas alınmıştır. Hz. İsa, Yahya b. Zekeriyya'ya gelerek şöyle demiştir: "Ben senden boyama almak ve Ürdün Nehri'nde yıkanmak için geldim." İsa nehirden çıktıktan sonra Cebrail/Ruhulkuds ona indi. Bundan sonra Hristiyanlar da çocuklarını kiliselerinde tıpkı İsa gibi boyamaya başlamışlar ve şöyle demişler: "Şimdi gerçek bir Hıristiyan oldu." Ve iddia etmişlerdir ki İncil'de İsa'nın "boyayan" olarak anıldığı belirtilmiştir. Çocuklarını içine batırıp yıkadıkları suyu da râ harfiyle "Ma'muriyye" olarak adlandırmışlardır. İbn Abbas sözüne devamla yaptıkları bu eylemi de ta'mid olarak isimlendirdiklerini söylemiştir. Onlardan bazıları da bunu es-Sıbğ yani boyama olarak adlandırmıştır. İşte Yüce Allah onların bu eylemlerini Sıbgatallah sözü ile reddetmiştir.

Râgıb (ö. 502/1108) şöyle demiştir: "es-Sıbgatu yani boyama/damga (Allah'ın) insanlarda var ettiği ve onunla bizi hayvanlardan ayırt ettiği akıl yeteneklerine bir işaretidir. Bu akıl ile bize O'nu tanıma ve gerçeği arama yeteneği vermiştir. Bu yetenekle fıtrata işaret edilmiştir. Buna boya denmişti zira insanın güçleri düşünüldüğünde, sanki boyanan bir şeydeki boyanın akışı gibi ona işlemektedir. Hristiyanlar çocuklarına Hristiyanlığı telkin ederken 'onu Hristiyan yaptık' derler. O (yani Râgıb bu konuda) şöyle demiştir: "İşte sizin inandığınız gibi bu iman, Allah'ın boyasıdır."

Bir komisyon yatarından yapılan tefsir çalışmasında vereceğimiz şu bilgiler konuyu en güzel şekilde özetlemektedir: "Allah'ın boyası" (sıbgatallah) deyimine tefsirlerde "İslâm, İslâm boyası, Hanîflik, Allah'ın ezelî-ebedî değişmez dini (ed-dînü'l-kayyim), Hz. Nûh ve ondan sonraki bütün peygamberlerin bildirdikleri din, Allah'ın insan tabiatına lutfetmiş olduğu temiz fıtrat, Allah'ın kanunu (sünnetullah), hücceti, Allah'ın arındırıp temizlemesi, sünnet olma" gibi anlamlar verilmiştir. Bir önceki âyette anılan peygamberlere indirildiği veya verildiği bildirilen ilâhî gerçeklerin aslı ve özü hak dindir; yani Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, O'nu rab tanıyıp -biçimi devirden devire değişse de- O'na kulluk etmek, adalet, doğruluk vb. evrensel ahlâk ilkelerine riayet etmek, âhiret gününe, o günde herkesin inançlarından ve yaptıklarından hesaba çekileceğine inanmak gibi öğretileriyle, ilk peygamberden sonuncusuna kadar değişmeyen dindir. "Allah'ın boyası" da bu hak dinden veya bu dine uyma ve onu yaşama sayesinde kazanılan ruhî-ahlâkî kemalden ibarettir. Müfessirlere göre âyette dolaylı olarak hıristiyanların vaftiz uygulamalarının yanlışlığına da işaret edilmiştir. Zira onlar, yeni doğan çocukları sarım tırak boyalı bir suya batırarak gerçek Hıristiyanlığa soktuklarına, onunla boyadıklarına inanırlar, Kur'an'a göre ise böyle sunî yollarla, sembolik uygulamalarla gerçek dindarlığa ulaşılamaz; gerçek iman öyle boyalı suya girip çıkmakla kazanılamaz. Gerçek iman, Allah'ın boyasıyla boyanarak, Allah'ın, yaratılışta insanın temiz fıtratına aşıladığı hak dinle bezenerek kazanılır. Allah'ın insanlığa verdiği böyle bir din ile boyanıp bezenmekten, böyle bir fıtratla donanmış olmaktan daha güzel bir şey de yoktur; hele vaftiz gibi sunî bir uygulama

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

böyle bir dinin ve inancın yerini asla tutamaz. Ayetin ifadesine göre müslümana yakışan da kendisine ve genel olarak insanlığa bu güzellikleri bahşetmiş olan Allah'a, lâyık olduğu şekilde kulluk etmektir; bu kulluğunu bir şükran ifadesi olarak dile getirmektir. Bu şekilde inanıp kulluk eden insan Allah'ın hak dini ile veya tevhid inancına yatkın olan fıtrat boyasıyla boyanmış olup bundan güzel bir arınma ve bezenme de yoktur"[18]

Bayraktar Bayraklı'nın açıklaması ise şöyledir: Biz Allah'ın rengiyle boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz sadece O'na kulluk ederiz. {sıbğatallâhi-Allah'ın boyası) ifadesindeki 'boya'manasına gelen sıbga kelimesinin manasını açığa kuvuşturmak gerekir. Çünkü ayetin örgüsünü meydana getiren temel kavram odur. Se-be-ğa kalıbında, yani fiil olarak alındığında boyamak, vernik sürmek, fırça ile düzeltmek, suya batırıp vaftiz etmek, daldırmak, başka şekle sokmak, değiştirmek manalarına gelmektedir. Sıbğ kalıbından, yani isim olarak alındığında renk, boya, boya eczası, boya tozu, allık, cila, makyaj, makine yağı anlamlarını ifade etmektedir. Bakara/138'de şu manaları ifade etmektedir: Allah'ın dini, Allah'ın yaratışı, Allah'ın hüccet ve delili, Allah'ın kanunu, yani sünnetullah. Diğer taraftan sıbğ kelimesi, Mü'minûn/20'de 'tat' manasına gelmektedir. Bu kavramın anlaşılabilmesi için Bakara/l 35'e dönmek gerekiyor. Hatırlanacağı gibi, o ayette, yahudi ve hıristiyanlar müslümanlara yahudi veya hıristiyan olmalarını söylüyorlardı. Bir inancı veya dini kabullenmek, onun boyası ile boyanmak demektir. Hıristiyanlar çocuklarını renkli bir suya batırarak vaftiz ederlerdi. O su, onları adeta gerçek hıristiyan yapıyordu. İşte bu ayet, insanın, böyle renkli sulara batırılmak suretiyle hıristiyan olamayacağına işaret etmektedir. Vaftiz çağını geçmiş olan müslümanları bu yöntemle hıristiyan yapmaları mümkün değildi. Onlara "Hıristiyan veya yahudi olun, doğru yolu bulun" demekle, aslında mecazen, onlardan kendi inançlarının renkli suyuna dalmalarını istemiş oluyorlardı. Gerçek şu ki, şirke bulaşmış bir inancın başkalarına aşılanması ancak şartlandırma ile mümkün olabilir. Şartlandırma boyası ise sahte bir boyadır. Şimdi, "Allah'ın boyası" kavramını inceleyip, çıkaracağımız ilkeleri sıralayalım: 1. "Allah'ın dini" manasını verebiliriz. Yahudi ve hıristiyanların teklif ettikleri din, sahtedir; din ancak Allah'ın dinidir. Beşer din koyamaz, olsa olsa felsefe yapılabilir. Din Allah'a aittir ve o alana beşer giremez. 2. "Allah'ın fıtrat kanunu" manasına da alabiliriz. İnsanın sahip olduğu psikolojik doğa, onu eğitmenin hareket noktasını teşkil etmektedir. Allah Rum/30'da eğitimin bu kanun dikkate alınarak yapılmasını istemektedir. Yüce Allah, insanı yaratırken onu boyamış, yani ona bir psikolojik yapı vermiştir. Eğitim bu yapıyı değiştiremez, bu rengi silemez, yeni bir doğa ya-ratamaz. Sadece var olan bu doğayı geliştirip cilalayabilir. 3. Yüce Allah'ın eğitimini ifade etmektedir. Yüce Allah'ın eğitim ile insana kazandırdığı değerler, kendisinin yarattığı o iç yapıya uygun ve onun-la uyumlu değerlerdir. Bu değerler vasıtasıyla Yüce Allah, insana manevî bir şekil vermekte, kendisine nisbet ettiği bir boya ile boyamaktadır. Bu şekli ve rengi beşerin vermesi, hele hele hıristiyan ve yahudi olmakla elde edilmesi mümkün değildir. Çünkü Allah'tan daha iyi renk veren, yani eğiten kimse olamaz. Yüce Allah, böyle birinin var olup olmadığını, cevabı belli olan bir üslupla sormak-tadır. Bir çocuk, suya batırmakla dindar yapılamaz; dindarlık, bir eğitim süreci sonunda, gönülden gelen bir oluşumdur.

[18] Karaman, Hayrettin ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, I/221-22.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

"Bizden olursan doğru yolu bulursun" demekle doğru yol bulunmaz; doğru yol Allah'a kulluk edilirse, bulunmuş olur. "Biz sadece O'na kulluk ederiz". İnsana, en güzel eğitimle en güzel boya-yı süren ve en güzel şekli veren Allah kulluk edilmeye layık tek varlıktır. Sadece Allah'a kulluk etmek, gerçek boyaya bürünmek ve gerçek eğitim almak demektir. Sadece Allah'a kulluk etmekteki karar, ısrar ve bilinç, ilahî boyanın etkinliğinin işaretidir. Beynin, gönlün ve nefsin gerçek boyası böyle bir kulluk bilincinde yatmaktadır. Allah'ın vaftizi, beyinde, gönülde ve ne-fiste olandır; suya batırılmakla olan değil. Allah'ın boyası, ayrılıkların, kin ve düşmanlık duygularının silinip, ilahî nur ile dolan beyinlerin, gönül ve nefislerin boyasıdır. Şirkin karışmadığı, haniflikteki tevhid inancı neticesinde oluşan boyadır. İlahî iradenin fırçası ile gönül duvarlarına, bir daha silinmemek üzere sürülen tevhid boyasıdır. Bu boya, barış, güven, teslimiyet ve ilahî rahmetle gö-nüllerin boyandığı bir boyadır. Tefekkür, takva, ihsan ve ihlas değerleriyle renklenen gönüllerin boyasıdır”[19]

Seyyid Kutub’un açıklamaları. “Burada Kur'an-ı Kerim'in derin anlamlı ifade özelliklerinden birine parmak basmak istiyoruz. Yukarıdaki ayetin baş tarafını oluşturan "Bu din, Allah'ın verdiği bir renktir; kim Allah'tan daha iyi bir renk verebilir?" cümlelerinden ilki yüce Allah'ın belirleyici karakterli bir buyruğu, geriye kalan kısmı ise müminlerin sözüdür. Ayet, müminlerin sözünü, aralık vermeksizin yüce Allah'ın sözü ile birleştiriyor. Her iki bölüm de yüce Allah tarafından indirilmiş bir Kur'an parçasıdır, ama ilk bölüm Allah'ın sözünü, ikinci bölüm ise müminlerin sözünü naklediyor. Bu üslup, yani aynı ayetin akışı içinde müminlerin sözünün yüce Allah'ın sözünün arkasına eklenmesi, müminlere büyük bir şeref bağışlamakta ve müminler ile Rabbleri arasında sıkı ilişki bulunduğu, müminlerin, Allah'a ulaştıran bir istikamet üzerinde bulundukları gerçeğini düşündürmektedir. Kur'an'da benzerlerine sık sık rastladığımız bu ifade tarzı, müminler için son derece büyük bir onurlandırma özelliği taşır.”[20]

Mevdudi’nin açıklamaları: "Biz rengi Allah'tan alırız" anlamına da gelebilir. Hıristiyanlıktan önce, Yahudiler arasında, Yahudiliği kabul eden kimseleri yıkamak bir âdet olmuştu. Yıkanan (vaftiz edilen) kimsenin bütün günahlarının temizleneceği ve onun yeni bir hayat rengine kavuşacağı ifade edilmek üzere böyle yapılırdı. Daha sonra bu âdet Hıristiyanlar tarafından benimsendi ve "vaftiz" adını aldı. Vaftiz, suya batırma ve su ile ıslatma şeklinde yerine getirilen bir başlangıç ayini veya kilise'nin kutsama törenidir. Sadece dine yeni girenlere değil, yeni doğan bebeklere de uygulanır. Kur'an, bu "renk verme" töreninin kurtuluş için gerekli olmadığından, özünde zaruri bir şeylerin bulunmadığını söyler. Bu amaçla kişi, O'nun yolundan gidip, O'nun kanunlarına uyarak Allah'ın rengine boyanmalıdır.”[21]

Ö. N. Bilmen’in açıklamaları: Bu âyeti kerime, Hıristiyanların bir iddiasını reddetmektedir. Şöyle ki: Hıristiyanlar doğan çocuklarını yedinci gün Mamudiye = Vaftiz denilen sarı bir suya daldırılırlar. Bu onlarca sünnet olma yerine geçen bir temizleme ve boyama muamelesidir. Çocukların bu daldırma ânında hakkıyla Hıristiyan olduklarına inanırlar. İşte bunların bu kanaatlerine, ayinlerine karşı buyruluyor ki: (Ey müslümanlar!) onlara (deyiniz ki, bizim boyamız Allah'ın boyasıdır.) Bizim manevî süsümüz, bizim fazilet rengimiz, bizim taharet ve temizliğimiz İslâm dinidir, bizim İslâm fıtratı üzerine bulunmamızdır. Cenab'ı Hak biz müslümanları bu suretle boyadı ve süsledi. Bunlar bizim için bir ilâhî, manevî boyadır.

[19] Bayraktar Bayraklı. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri.* İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2005, I/257-258.
[20] Seyyid Kutup. *Fî Zılâli’l-Kuran.* İstanbul: Tayf Yayınları, 2020, I/185.
[21] Ebu’l-Ala el-Mevdudi. *Tefhîmu’l-Kur’an.* İstanbul: İnsan Yayınları, I/95.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bunlara "Sibgatullah" denmiştir. (Artık Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kim vardır?) Onun bütün insanlık için en mükemmel bir mukaddeslik cilası olan dininden daha mükemmel, daha güzel bir renk ve cila düşünülebilir mi? İşte böyle bir lütfi ilâhiye mazhar olduğumuzdan dolayı (bizler ancak ona) o Hâlikî Kerime (ibâdet edenleriz.) Bu şekilde şükran vazifemizi verine getirmeye çalışırız.[22]

Sonuç

Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz" (deyin). Mealindeki ayette geçen "Sıbgatallah" kavramı hakkında müfessirler tarafından ortaya atılan görüşlerden şu sonuçların çıktığını anlamaktayız:

1. Bazı müfessirlere göre bu ifade mecazdır. Allah'ın dini ve Allah'ın yaratması ya da farklı anlamlara gelmektedir.
2. Bu ifade bazı müfessirlere göre ise hakiki anlamındadır. Yahudi ve Hırıstiyan geleneğinde var olan vaftiz olayına bir reddiyedir. Yani ehl-i kitap yeni doğan çocuklarını vaftiz suyuna batırmak suretiyle gerçek dindar olduğu şeklindeki inançlarında nasıl ki özel bir su ile o dinin ferdi olacak olan birisini adeta boyamaktadırlar. Ayet buna işaretle Allah'ın boyası ile boyanmalarını emretmektedir.
3. Sıbgatallah, sünnet olmak anlamındadır.
4. Allah'ın ciheti/yönü yani kıblesi anlamındadır.
5. Allah'ın kanunu anlamındadır.
6. Allah'ın kullarına delili anlamındadır.
7. Allah'ın yarattığı fıtrat anlamındadır.
8. Allah'a yakın olmak anlamındadır.
9. İslam anlamındadır.

Kaynakça

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri.* İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri.* İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2005.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri.* İstanbul: Bilmen Yayınevi,

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim. *el-Câmi'u'ṣ-sahîh.* İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1981.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf. *el-Baḥru'l-muḥît.* thk. Mâhir Habbûş, Beyrut: Dârür-risâleti'l-'Almiyye, 2010.

Karaman Hayrettin ve Diğerleri. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li aḥkâmi'l-Ḳur'ân.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-

[22] Ömer Nasuhi Bilmen. Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri. I/132.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

‘İlmiyye, 1992.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli’l-Kur’ân.* trc. Mehmet Yolcu ve Diğerleri. İstanbul: Tayf Yayıncılık, 2020.

Küçük, Ali. *Besâiru’l-Kur’an.* İstanbul: Beka Yayınları, 2021.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Teʾvîlâtü’l-Ḳurʾân.* thk. Ahmet Vanlıoğlu, İstanbul: Dâru’l-Mizan, 2005.

Mâverdî. Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve’l-uyun.* Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-‘Ilmiyye, ts.

Mevdûdî, Ebü’l-A‘lâ. *Tefhîmu’l-Kur’an.* İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.

Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu’s-sahîh.* İstanbul: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1981.

Nesefî, Ebü’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü’t-tenzîl ve ḥaḳāʾiḳu’t-teʾvîl.* İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. Mefâtîhu’l-ġayb. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1985.

Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Ḳur’ân*. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-‘Ilmiyye, 1992.

Yazır, M. Hamdi. *Hak Dînî Kur’an Dili.* İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.

Zemahşeri, Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an ḥaḳâiḳî’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-aḳâvîl fi vücûhi’t-te’vîl.* Beyrut: bby, 1997.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

İBADETİN İKİ YÜZÜ: TANRI'YA YÖNELİŞ İLE İNSANIN KENDİNİ İNŞASI ARASINDA

Başöğretmen Dr. Ülkü Koçak
T.C. Millî Eğitim Bakanlığı
Türkiye
ORCID ID: http://orcid.org/0000-0002-7317-8884
kocakulku78@gmail.com

ÖZET

İbadet, İslâm düşüncesinde çoğu zaman ritüel pratikler üzerinden ele alınsa da bu çalışmada onun daha geniş bir anlam alanına sahip olduğu gösterilmektedir. Metin, ibadetin sadece Tanrı'ya yönelen bir eylem mi yoksa insanın kendisini dönüştüren bir süreç mi olduğu sorusundan hareket eder. Bu soru, İslâm geleneği ile analitik din felsefesi arasında dikkat çekici bir gerilim ve aynı zamanda bir temas noktası ortaya çıkarır. İslâm geleneğinde ibadet; niyet, ihlâs, kulluk, dua ve zikir gibi kavramlarla birlikte, insanın varoluşunu düzenleyen kapsamlı bir yöneliş olarak ifade edilir. Filozoflar ve kelâmcılar ibadetin erdem, nefis terbiyesi ve sorumluluk bilinciyle bağını öne çıkarırken, tasavvufî yaklaşım onun kalbî derinliğini, marifet ve ilahî yakınlık boyutunu ön plana çıkarır. Analitik din felsefesinde ise tartışma, daha çok ibadetin gerekçesi etrafında yoğunlaşır: Tanrı'nın yaratıcı oluşu, mutlak iyiliği, güzelliği ya da emir verme yetkisi ibadet yükümlülüğünü temellendirebilir mi? Yoksa ibadet insanın iyiliği bakımından mı savunulmalıdır? Çalışma, bu iki hattın birbirini dışlamadığını göstermektedir. İbadet, Tanrı'ya yönelen bir teslimiyet ve sevgi biçimi olarak anlam kazanırken, aynı süreçte insanın ahlâkî olgunlaşmasına, benlik terbiyesine ve varoluşunu yeniden kavramasına da eşlik eder. Bu çift yönlü yapı, ibadetin felsefî önemini daha görünür kılmaktadır. Ayrıca ibadetin bu çerçevede değerlendirilmesi, onu fayda ya da yükümlülük ikilemine sıkıştırmadan düşünmeyi sağlar. Çünkü ibadet, bir yandan kulun aşkın olana yönelişini ifade ederken, öte yandan insanın dünyayla, toplumla ve kendi iç hayatıyla kurduğu ilişkinin niteliğini de dönüştürür. Burada dikkat çeken nokta, ibadetin dışsal biçimi ile içsel anlamı arasında zorunlu bir ayrım bulunmamasıdır. Ritüel, niyet ve ahlâk birbirinden kopuk alanlar değildir. Aynı tecrübenin farklı katmanları olarak ifade edilir. Bu nedenle çalışma, ibadeti ne salt metafizik bir ödev ne de sadece psikolojik bir rahatlama pratiği olarak yorumlar. İbadetin felsefî değeri, tam da bu sınır aşan yapıda, yani Tanrı'ya yöneliş ile insanın kendini inşası arasında kurduğu canlı ilişkide ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler : İbadet, Din Felsefesi, İslâm Düşüncesi, Tasavvuf, Analitik Felsefe

THE TWO FACES OF WORSHIP: BETWEEN ORIENTATION TOWARD GOD AND THE CONSTRUCTION OF THE SELF

ABSTRACT

Although worship is often addressed through ritual practices in Islamic thought, this study shows that it has a broader field of meaning. The text proceeds from the question of whether worship is merely an act directed toward God or a process that transforms the human being.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

This question reveals a striking tension as well as a point of contact between the Islamic tradition and analytic philosophy of religion. In the Islamic tradition, worship appears as a comprehensive orientation that regulates human existence, together with concepts such as intention, sincerity, servitude, prayer, and remembrance. While philosophers and theologians emphasize the connection of worship with virtue, self-discipline, and a sense of responsibility, the Sufi approach makes visible its inner depth and its dimension of gnosis and divine proximity. In analytic philosophy of religion, however, the discussion is mostly concentrated around the justification of worship: can God's status as creator, absolute goodness, beauty, or authority to command ground the obligation of worship, or should worship be defended in terms of human well-being? The study shows that these two lines do not exclude one another. While worship gains meaning as a form of submission and love directed toward God, it simultaneously accompanies the moral maturation of the human being, the discipline of the self, and the re-comprehension of existence. This dual structure makes the philosophical significance of worship more visible. Moreover, evaluating worship within this framework makes it possible to think about it without confining it to the dichotomy of benefit or obligation. For while worship expresses the servant's orientation toward the transcendent, it also transforms the quality of the human being's relationship with the world, society, and their inner life. The notable point here is that there is no necessary separation between the external form and the internal meaning of worship; ritual, intention, and morality appear not as disconnected domains but as different layers of the same experience. For this reason, the study interprets worship neither as a purely metaphysical duty nor merely as a psychological practice of relief. The philosophical value of worship emerges precisely in this boundary-transcending structure, that is, in the dynamic relationship it establishes between orientation toward God and the construction of the self.

Keywords: Worship, Philosophy of Religion, Islamic Thought, Sufism, Analytic Philosophy

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SOCIAL PARTICIPATION IN URBAN POLICIES: AGING AND PARTICIPATION MECHANISMS

Halil ECER*

*Ankara Hacı Bayram Veli Universıty, Ankara/Türkiye
ORCID Code: 0000-0003-3139-413X
* halil.ecer@outlook.com, +905413721351

ABSTRACT

The rapid transformation of urban spaces significantly shapes forms of social participation and the opportunities for inclusion in decision-making processes. This transformation necessitates a fundamental rethinking of the position of elderly individuals within urban life. Aging is not merely a biological process but a multilayered experience with spatial, social, and political dimensions. Therefore, designing mechanisms that strengthen the participation of older adults in urban policies is of critical importance, not only for social inclusivity but also for the quality of democratic governance.

In recent years, although the "age-friendly cities" approach has increased the visibility of elderly individuals' needs in urban planning, this perspective often remains confined to a service-oriented framework, positioning the elderly as passive beneficiaries. However, as active agents of urban life, older individuals possess the experience, knowledge, and perspectives necessary for meaningful inclusion in decision-making processes. At this point, various forms of social participation—such as consultation processes, neighborhood councils, digital feedback platforms, and co-design models—must be re-evaluated in a manner consistent with the experience of aging.

One of the primary challenges in designing participation mechanisms is the heterogeneity of the elderly population. Variables such as economic status, health conditions, education levels, technological literacy, and gender-based inequalities differentiate the participatory capacities of older individuals. Consequently, instead of a "one-size-fits-all" participation model, multi-channel and flexible mechanisms must be established. For instance, while digital participation platforms hold the potential to enhance accessibility, the social interaction provided by face-to-face meetings can be more effective for groups where the digital divide is prominent. The integrated design of these two channels is the key to inclusive participation.

Furthermore, the participation of elderly individuals often encounters the structural limits of representative mechanisms. Although structures such as city councils and neighborhood committees exist, physical, cognitive, or socio-cultural barriers hinder the access of older adults to these entities. Therefore, "in-situ participation" models—such as micro-participation sessions held in local parks, health centers, or day-care facilities—possess the potential to generate more effective feedback. Such models transform space from a barrier into an active component of the process.

In conclusion, the relationship between aging and social participation is one of the fundamental areas requiring transformation in urban policies. Recognizing elderly individuals not as passive service recipients but as equal subjects of the "right to the city" will strengthen the quality of democratic participation. In this context, the redesign of participation mechanisms should be addressed based on the principles of accessibility, multi-channeling, in-situ participation, and co-production; the experiences of the elderly should be regarded as a vital resource in shaping the future of cities.

Keywords: Urban policy, Public participation, Elderly Participation mechanisms, Inclusive governance

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ÖZET

Kentsel Politikalara Toplumsal Katılım: Yaşlılık ve Katılım Mekanizmaları

Kentsel mekânların hızla dönüşmesi, toplumsal katılım biçimlerini ve karar alma süreçlerine dahil olma imkanlarını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Bu dönüşüm, özellikle yaşlı bireylerin kent yaşamındaki konumunu yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Yaşlılık yalnızca biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda mekânsal, sosyal ve politik boyutları olan çok katmanlı bir deneyimdir. Bu nedenle yaşlı bireylerin kent politikalarına katılımını güçlendiren mekanizmaların tasarlanması, yalnızca sosyal kapsayıcılık açısından değil, aynı zamanda demokratik yönetişimin niteliği açısından da kritik bir önem taşımaktadır.

Son yıllarda "yaş dostu şehirler" yaklaşımı, kent planlamasında yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının görünürlüğünü artırsa da, bu yaklaşım çoğu zaman hizmet odaklı bir perspektife sıkışmakta; yaşlıları edilgen yararlanıcılar olarak konumlandırmaktadır. Oysa yaşlı bireyler, kentsel yaşamın aktif özneleri olarak karar alma süreçlerine anlamlı biçimde dahil edilebilecek deneyim, bilgi ve perspektiflere sahiptir. Bu noktada toplumsal katılımın çeşitli biçimlerinin—danışma süreçleri, mahalle meclisleri, dijital geri bildirim platformları ve ortak tasarım (co-design) modelleri—yaşlılık deneyimine uygun biçimde yeniden ele alınması gerekmektedir.

Katılım mekanizmalarının tasarımında karşılaşılan temel zorluklardan biri, yaşlı nüfusun heterojenliğidir. Ekonomik durum, sağlık koşulları, eğitim seviyesi, teknolojik okuryazarlık ve cinsiyete dayalı eşitsizlikler gibi değişkenler, yaşlı bireylerin katılım kapasitelerini farklılaştırmaktadır. Bu nedenle tek tip bir katılım modeli yerine, çok kanallı ve esnek mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Örneğin dijital katılım platformları erişilebilirliği artırma potansiyeli taşırken, yüz yüze toplantıların sağladığı sosyal etkileşim, özellikle dijital uçurumun belirgin olduğu gruplar için daha etkili olabilmektedir. Bu iki kanalın birlikte tasarlanması, kapsayıcı katılımın anahtarıdır.

Ayrıca, yaşlı bireylerin katılımı çoğu zaman temsili mekanizmaların sınırlarına takılmaktadır. Kent konseyleri, mahalle komiteleri gibi yapılar mevcut olmakla birlikte, yaşlı bireylerin bu yapılara erişiminde fiziksel, bilişsel ya da sosyo-kültürel engeller mevcuttur. Bu nedenle "yerinde katılım" modelleri—örneğin semt parklarında, sağlık merkezlerinde veya gündüz bakım evlerinde düzenlenen mikro-katılım oturumları—daha etkili geri bildirim üretme potansiyeli taşımaktadır. Bu tür modeller, mekânı katılım için bir bariyer olmaktan çıkarıp sürecin aktif bir bileşeni haline getirir.

Sonuç olarak, yaşlılık ve toplumsal katılım arasındaki ilişki, kentsel politikalarda dönüşüm gerektiren temel alanlardan biridir. Yaşlı bireylerin pasif bir hizmet alıcısı olarak değil, kent hakkının eşit bir öznesi olarak tanınması, demokratik katılımın niteliğini güçlendirecektir. Bu bağlamda, katılım mekanizmalarının yeniden tasarımı; erişilebilirlik, çok kanallılık, yerinde katılım ve ortak üretim ilkeleri temelinde ele alınmalı; yaşlıların deneyimleri, kentlerin geleceğini şekillendirecek önemli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel politika, Toplumsal katılım, Yaşlılık, Katılım mekanizmaları, Kapsayıcı yönetişim

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SESSİZ ZORUNLULUKLAR VE GÖRÜNMEZ YÜKLER: ZORUNLU VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Şerif DURMUŞ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi/Kazım Karabekir MYO
serifdurmus@kmu.edu.tr - 0000-0003-1906-5528

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, zorunlu vatandaşlık davranışı konusunu ele alan çalışmaların bibliyometrik yöntemler ile analiz edilmesidir. Araştırma kapsamında veriler Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilmiş ve analiz sürecinde VOSviewer yazılımı vasıtasıyla görsel haritalama yapılmıştır. WoS veri tabanında "Compulsory Citizenship Behavior" şeklinde gerçekleştirilen tarama sonucunda, 2001–2026 (Mart 2026) yılları arasında yayımlanmış toplam 146 yayına ulaşılmıştır. Yayın türü makale, bilim alanı "yönetim" ile "işletme" olan çalışmalar filtrelenmiş ve 20 makale araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. İncelenen yayınlar; yayın yılları, yazar ve ülke bazında dağılım, atıf sayıları, yayın yapılan kurumlar ve ortak anahtar kelimeler açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca, VOSviewer programı kullanılarak ağ haritaları oluşturulmuştur.

Elde edilen sonuçlar, Zhao, Vigoda-Gadot, ve Peng'in zorunlu vatandaşlık davranışı alanında öne çıkan yazarlar olduğunu göstermektedir. En fazla atıf alan çalışmanın Vigoda-Gadot'un 2007 yılında *Journal of Business and Psychology* dergisinde yayımlanan makalesi olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, en fazla yayının Çin kaynaklı olduğu, en sık tekrarlanan anahtar kelimenin "compulsory citizenship behavior" olduğu ve bu alanda en çok yayın üreten kurumun Texas A&M Üniversitesi olduğu tespit edilmiştir. Bulgular, örgütsel vatandaşlık davranışının karanlık yönlerinden biri olarak değerlendirilen zorunlu vatandaşlık davranışının sınırlı sayıda çalışmaya konu edildiğini, fakat son yıllarda konuya yönelik akademik ilginin arttığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmanın, gelecekte yapılacak araştırmalara yol gösterici nitelik taşıdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu vatandaşlık davranışı, Bibliyometrik analiz, VOSviewer.

1. GİRİŞ

Son yıllarda rekabet, dijitalleşme vb. gibi nedenlerle çalışma hayatında performans baskısının giderek yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla örgütlerin çalışanlardan beklentileri de değişmektedir. Çalışanlar iş hayatında rol tanımında yer alan görevleri yapmakla sorumlu olmaktadır. Bununla birlikte çalışanlar rol tanımının dışına çıkarak fedakâr bir şekilde örgütlerine katkı sağlayabilirler. Örgütsel vatandaşlık davranışı olarak tanımlanan bu davranış, ödül ceza sisteminin dışında, yapılması tamamen çalışanın kendisine kalmış informal davranışlardır. Çalışanın fedakârca yaptığı bu davranışların örgüte olumlu yönde katkıları bulunmaktadır (Organ ve Konovsky, 1989). Fakat örgütsel vatandaşlık davranışının her

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

halükârda olumlu katkılarının olmayabileceğini, bu davranışın karanlık taraflarının da bulunabileceği öne sürülmüştür (Shu vd., 2018; Zhao vd., 2014; Vigado-Gadot, 2006). İş görenler, diğer başarılı çalışanlar, yöneticiler, örgüt iklimi, sosyal baskı ve hatta kendi ailelerinin istek veya zorlaması ile görev tanımının dışında davranış sergilemek durumunda kalabilmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan davranış zorunlu vatandaşlık davranışı olmaktadır (Alkan ve Turgut, 2015; Vigoda-Gadot, 2006). Çalışanın isteği dışında baskı ve zorlama neticesinde ortaya çıkan davranış, çalışanda kızgınlık ve kırgınlık duygularına sebep olabilmekte, örgütsel ve bireysel olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir (Doğan, 2019; Bolino vd., 2010). Zorunlu vatandaşlık davranışı ile ilgili literatürde az sayıda çalışma bulunmaktadır. Örgütsel ve bireysel açıdan önemli sonuçları olan bu davranış ile ilgili daha fazla amprik ve kuramsal çalışmanın yapılması davranışı ve sonuçlarını anlamak için önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, literatürde zorunlu vatandaşlık davranışı kavramı hakkındaki çalışmaları sistematik olarak incelemek için bibliyometrik analiz yöntemi uygulanmıştır. Bibliyometrik analiz, makalelerin, kitapların veya diğer bilimsel yayın türlerinin matematiksel ve istatistiksel teknikler aracılığıyla nicelleştirilmesine ve analizine olanak sağlayan bir yöntem olarak tanımlanır (Pritchard, 1969: 348). Bibliyometri, özellikle teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı yoğun bilgi birikimi içerisinde araştırmacılara yol gösteren bir yöntem niteliği taşımaktadır (Castillo-Vergara vd., 2018: 1). Bibliometrik analiz, belirli bir araştırma alanındaki yazarlar, dergiler, kurumlar, ortak anahtar kelimeler ve atıf ilişkileri gibi unsurları tanımlamayı mümkün kılar ve bu veriler aracılığıyla belirli bir ilgi alanındaki ana eğilimleri yansıtan bilimsel haritaların oluşturulması mümkündür (Zhang vd., 2022: 624). Bibliyometrik analiz, araştırma alanının baskın temalarını ve araştırma alanının geleceğe yönelik çalışmalardaki gelişim yönlerini görünür kılan bir metin madenciliği yaklaşımı olarak düşünülebilir. Bibliyometrik çalışmalarda kullanılan veriler, WoS, Scopus, MEDLINE PubMed, CiteSeer ve Google Scholar gibi çeşitli uluslararası veri tabanlarından elde edilebilmektedir (Chen, 2017: 3). Elde edilen bibliyometrik verilerin analiz edilmesi ve görsel ağ haritalarının oluşturulması sürecinde, VOSviewer, Bibexcel, CiteSpace II, IN-SPIRE, Network Workbench Tool, CoPalRed, VantagePoint, Leydesdorff's Software ve Science of Science (Sci2) Tool gibi yazılımlardan yararlanılmaktadır (Cobo vd., 2011: 1383). Bu yazılımlar arasında VOSviewer, kullanıcı dostu arayüz ve büyük ölçekli, okunabilir haritalar oluşturulabilmesi nedeniyle, araştırmacılar tarafından en çok kullanılan yazılımlardan biridir (Van Eck ve Waltman, 2010: 523).

Bu araştırmada analiz için gerekli verilerin temin edildiği kaynak WoS veri tabanı olmuştur. Veri tabanına "Compulsory Citizenship Behavior" kelime grubu girilerek tarama yapılmış ve 2001-2026 yılları içerisinde yayımlanmış çalışmalar Mart 2026 tarihi itibari ile araştırmaya dahil edilmiştir. Tarama sonucunda toplam 146 yayına ulaşılmış; sadece makale türü ve yönetim ve işletme alanındaki yayınlar filtrelenerek 20 çalışma analiz kapsamına alınmıştır. İncelenen yayınlar; yayın yılları, yazar ve ülke bazında dağılım, atıf sayıları, yayın yapılan kurumlar ve ortak anahtar kelimeler açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca, VOSviewer programı kullanılarak ağ haritaları oluşturulmuştur.

Araştırma sonucunda, son zamanlarda örgütlerde zorunlu vatandaşlık davranışı kavramına yönelik akademik ilginin arttığı tespit edilmiştir. Öte yandan genele bakıldığında konu ile ilgili literatürde az sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Zorunlu vatandaşlık davranışının iş yaşamında olumsuz etkilerinin olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, konunun daha fazla araştırmacı tarafından ele alınmasının önemi vurgulanmaktadır. Bu araştırmada, zorunlu vatandaşlık davranışı konusuyla ilgili üretilen bilimsel çalışmaların gelişim sürecinin sistematik bir analiz yoluyla temel eğilimler ve araştırma temalarının ortaya konması hedeflenmektedir. Araştırmanın, mevcut alan yazının genel bir değerlendirmesinin

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

oluşturulması ve ilerleyen dönemlerde yapılabilecek kuramsal ve ampirik çalışmalara rehberlik edecek nitelikte kaynak oluşturması beklenmektedir.

2. BULGULAR

Araştırma kapsamında, 2001-2026 yılları arasında WoS veri tabanında yer alan "Compulsory Citizenship Behavior" (zorunlu vatandaşlık davranışı) hakkında yapılmış çalışmalar değerlendirmeye alınmıştır. Web of Science veri tabanına "Compulsory Citizenship Behavior" şeklinde giriş yapılarak arama kriterinin geçtiği çalışmalar taranmıştır. Tarama neticesinde 146 adet yayına ulaşılmıştır. Elde edilen yayınlardan yayın türü makale olanlar yayınlar filtrelenmiş ve farklı alanlara ait 110 adet yayına ulaşılmıştır. Bu yayınlardan alanla ilgili olmayanları ayıklamak amacıyla "management" ve "business" kriterlerine uygun olan yayınlar taranmış ve 20 adet yayın araştırmaya dahil edilmiştir. Filtremeler neticesinde ulaşılan 20 adet yayının yayın yıllarına göre dağılımı Görsel 1.'de gösterilmiştir.

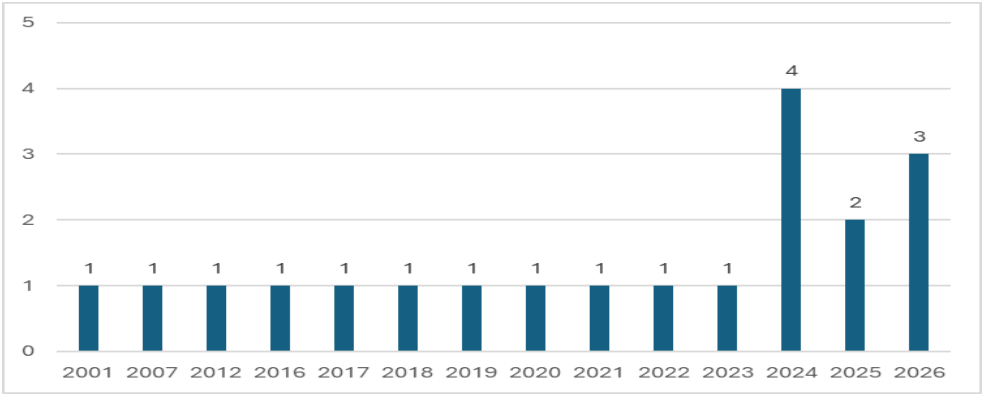

Görsel 1. Zorunlu Vatandaşlık Davranışı Hakkında Yapılmış Makalelerin Yayın Yıllarına göre Dağılımı

Görsel 1.'de görüldüğü üzere zorunlu vatandaşlık davranışını konu eden yayınların 2001 (1 adet) yılında başladığı, genel olarak aynı sayıda durağan bir seyirle 2024 yılına gelindiği ve son üç yılda önemli bir ivme kazandığı görülmektedir. Mart 2026 itibariyle 3 adet yayın yapıldığı görülmüştür. Ulaşılan veriler göz önünde bulundurulduğunda son yıllarda zorunlu vatandaşlık davranışına olan ilginin arttığı söylenebilir. Zorunlu vatandaşlık davranışını konu eden makalelerin yazarlara göre dağılımı Görsel 2'de yer almaktadır.

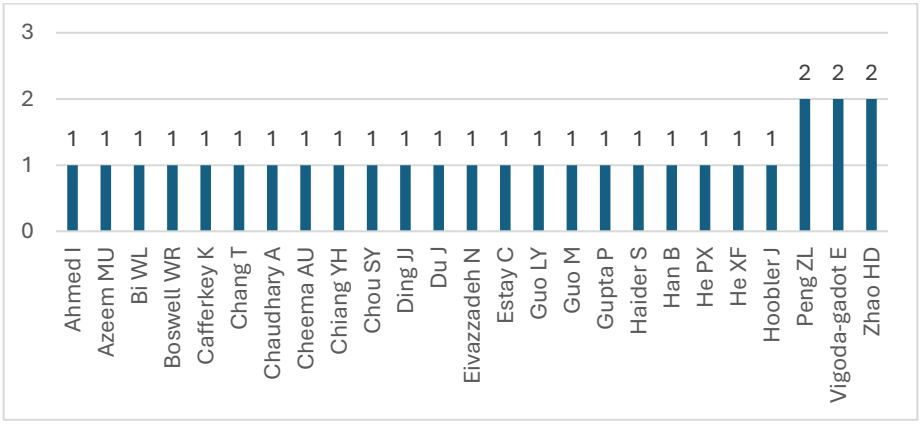

Görsel 2. Zorunlu Vatandaşlık Davranışı Hakkında Yapılmış Makalelerin Yazarlara göre Dağılımı

Görsel 2'de zorunlu vatandaşlık davranışı ile ilgili yayın yapmış yazarlar sıralanmıştır. Buna göre ikişer adet çalışmayla Zhao, Vigoda-gadot ve Peng zorunlu vatandaşlık davranışı ile

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ilgili en çok makale yayına sahip yazarlar olduğu görülmektedir. Makale yayınlarının ülkelere göre dağılımı Görsel 3'te yer almaktadır.

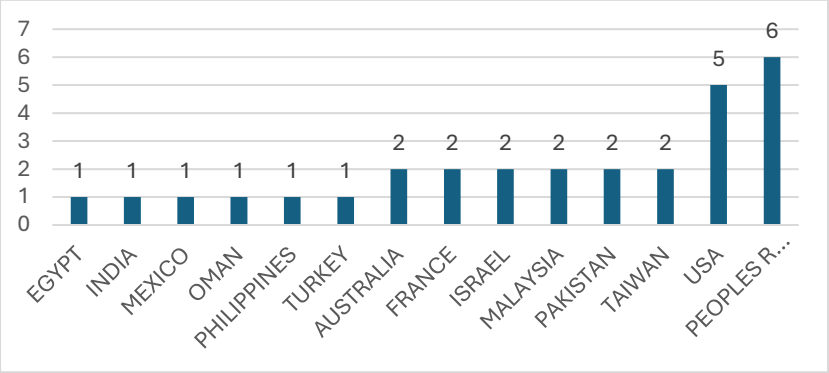

Görsel 3. Zorunlu Vatandaşlık Davranışı Hakkında Yapılmış Makalelerin Ülkelere göre Dağılımı

Görsel 3'te zorunlu vatandaşlık davranışıyla ilgili makalelerin en çok yapıldığı ülkeler sıralanmıştır. Buna göre 6 yayınla en çok çalışmanın Çin'de yapıldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla 5 adet yayın ile ABD, 2 adet yayın ile Tayvan, Pakistan, Malezya, İsrail, Fransa ve Avustralya takip etmektedir. Türkiye, Filipinler, Umman, Meksika, Hindistan ve Mısır ülkelerinde birer adet konu hakkında yayına rastlanmaktadır. Zorunlu vatandaşlık davranışı hakkındaki yayınların dizin ve indekslere göre dağılımına Görsel 4'te yer verilmektedir.

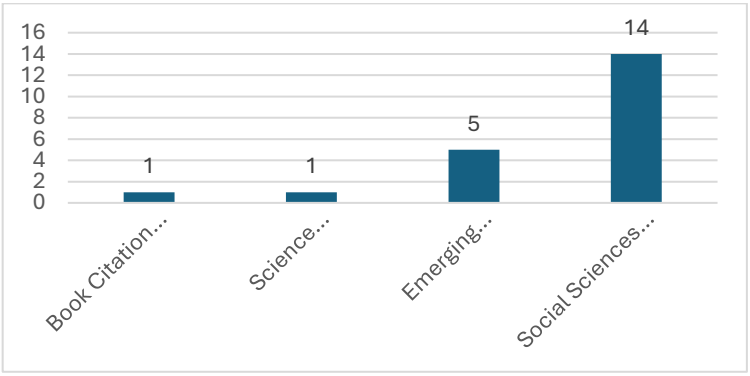

Görsel 4. Zorunlu Vatandaşlık Davranışı Hakkında Yapılmış Makalelerin Tarandığı Dizin ve İndekslere göre Dağılımı

Görsel 4'te zorunlu vatandaşlık davranışı hakkındaki makalelerin tarandığı dizin ve indeksler sıralanmaktadır. Buna göre 14 adet yayının SSCI'de, 5 adet yayının ESCI'de, 1 adet yanının SCI-EXPANDED ve 1 adet yayının BBKCI-SSH tarandığı anlaşılmaktadır. Zorunlu vatandaşlık davranışıyla ilgili makalelerin yazar, dergi, toplam ve ortalama atıf sayısı ile ilgili verilere Çizelge 1'de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Zorunlu Vatandaşlık Davranışı Hakkındaki Makalelerin Yazar, Dergi, Atıf Oranları Dağılımı

Yazar	Dergi	Yayının Adı	Atıf	Her Yıl Ortalama Atıf
Vigoda-Gadot, (2007)	Journal of Business and Psychology	Redrawing the boundaries of OCB? An empirical examination of compulsory extra-role behavior in the workplace	187	9,35
He vd. (2019)	Journal of Business Ethics	How and when compulsory citizenship behavior leads to employee silence: a moderated mediation model based on	135	16,88

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

		moral disengagement and supervisor-subordinate guanxi views		
Tepper vd. (2001)	Journal of Applied Psychology	Justice, citizenship, and role definition effects	107	4,12
Methot vd. (2017)	Academy of Management Review	Good citizen interrupted: calibrating a temporal theory of citizenship behavior	58	5,8
Pradhan vd. (2021)	International Journal of Conflict Management	Abusive supervision and work-family conflict: an empirical investigation of Indian professionals	31	5,7

Çizelge 1.'de zorunlu vatandaşlık davranışı hakkındaki ilk beş makalenin yazar, dergi, toplam atıf sayısıyla ilgili bilgiler yer bulmaktadır. Çizelgeye göre Vigoda-Gadot (2007)'un kaleme aldığı ve "Journal of Business and Psychology" dergisinde yayımlanan makalenin, toplamda 187 atıfla en çok atıf alan makale olduğu anlaşılmaktadır. Bir sonraki en çok atıf alan makale 135 atıf ile He vd. (2019) tarafından "Journal of Business Ethics" dergisinde yayımlanan makaledir. En fazla atıf alan üçüncü makale ise 107 atıfla Tepper vd. (2001)'nin "Journal of Applied Psychology" dergisinde yayımlanan makalesidir.

Zorunlu vatandaşlık davranışı ile ilgili makale yayınlarına WoS veri tabanı üzerinden ulaşılmış ve VOSviewer yazılımı kullanılarak haritalanmıştır. VOSviewer programı kullanılarak yazar atıf analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde makalesinde zorunlu vatandaşlık davranışını konu eden 61 yazarın bulunduğu görülmüştür. İlgili programa, zorunlu vatandaşlık davranışı hakkında makalesi bulunan 61 yazardan en az 1 çalışmada ismi bulunma ve en az 1 atıf almış olma kriteri girilmiş ve bu şartı sağlayan 45 yazarın olduğu saptanmıştır. Bu 45 yazardan bulutun dışında olanların haritadan çıkarılması sonucunda 37 yazar ağ haritası şeklinde görselleştirilmiştir. Yazarların atıf bağlantılarını gösteren ağ haritası Görsel 5.'de verilmiştir.

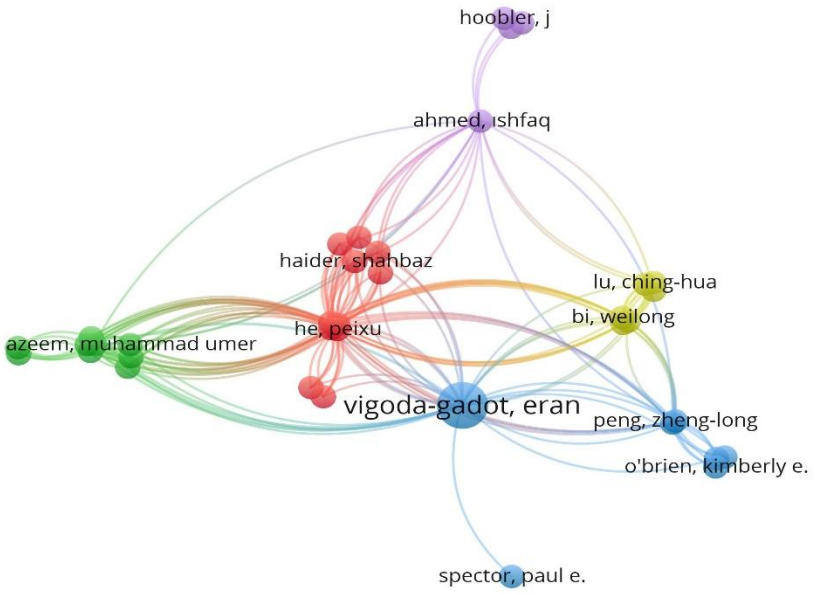

Görsel 5. Zorunlu Vatandaşlık Davranışı Üzerine Yayını Bulunan Yazarların Atıf Analizi Ağ Haritası

Zorunlu vatandaşlık davranışı üzerine makalesi bulunan yazarlara ait atıf analizi ağ haritası Görsel 5.'de gösterilmektedir. Analiz sonucunda 37 yazar, 5 küme ve 176 yazarlar arası bağlantı olduğu görülmüştür. Yapılan analiz ile Vigado-Gadot, E., Estay, C. ve Peng, Z.'nin yayın sayısı bakımından öne çıkan yazarlar olmuşlardır. Bununla birlikte konuyla ilgili en çok

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

atıf alan yazarların sırasıyla Vigado-Gadot (190 atıf), Estay (135 atıf) ve Peng (135 atıf) olduğu tespit edilmiştir.

Zorunlu vatandaşlık davranışıyla ilgili makale yayınlarında yer alan ortak anahtar kelimelerin tespiti için analiz yapılmıştır. Analiz için ilgili yazılıma ortak anahtar kelimenin en az 1 çalışmada olma kriteri girilmiş, elde edilen 69 anahtar kelimeden bulutun dışındakiler çıkarılmış ve ulaşılan 65 ortak anahtar kelime ağ haritasına Görsel 6'da yer verilmiştir.

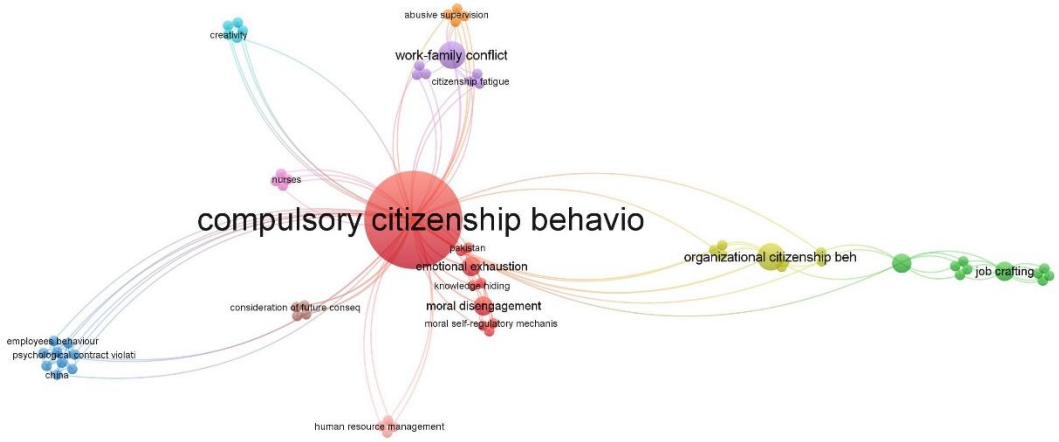

Görsel 6 Zorunlu Vatandaşlık Davranışıyla İlgili Makalelerde Tekrarlanan Anahtar Kelime Ağ Haritası

Görsel 6.'da zorunlu vatandaşlık davranışı hakkındaki makalelerde yer alan ortak anahtar kelimeler görülmektedir. Analiz sonucunda 65 kelime, 10 kümelenme ve kelimeler arasında 199 bağlantının olduğu tespit edilmiştir. Görsel 6'dan anlaşıldığı üzere "compulsory citizenship behavior" (13), "work-family conflict" (3) ve "organizational citizenship behavior" (3) en çok tekrarlanan kelimeler olmuştur. Bununla birlikte citizenship pressure (2), job-crafting (2), moral disengagement (2) ve emotional exhaustion (2) en çok tekrarlanan diğer anahtar kelimeler olmuştur.

Zorunlu vatandaşlık davranışıyla ilgili makaleler ülkeler bakımından ele alınmıştır. İlgili yazılıma en az 1 çalışması olan ve bu çalışmalara en az 1 atıf yapılmış olan ülkeleri getirmesi talimatı verilmiş ve bu şartı sağlayan 13 ülkeye ulaşılmıştır. Ağ haritası oluşturulması safhasında bulutun dışında kalanlar haritadan çıkarılmış ve elde edilen 8 ülke Görsel 7'deki ağ haritasında gösterilmiştir.

Görsel 7 Zorunlu Vatandaşlık Davranışıyla İlgili Yayınların Ülke Ağ Haritası

Zorunlu vatandaşlık davranışıyla ilgili yapılan yayınların ait olduğu ülke ağ haritasına Görsel 7.'de yer verilmiştir. Ortaya çıkan ağ haritasında 8 ülke, 3 kümelenme ve ülkeler arası 11 bağlantı tespit edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde Çin, ABD ve Malezya'nın en çok yayın yapılan ülkeler olduğu görülmüştür. Bununla birlikte İsrail (190), ABD (179) ve Çin (172)'in en çok atıf alan ülkeler olduğu tespit edilmiştir.

Zorunlu vatandaşlık davranışıyla ilgili makaleler ait olduğu kurumlar bakımından ele alınmış ve yapılan analiz neticesinde konuyla ilgili makalelerin üretildiği 40 kurumun olduğu tespit edilmiştir. İlgili yazılıma en az 1 yayın ve bu yayına en az 1 atıf alınmış olma kriteri

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

girilmiş ve şartı sağlayan 30 kurumun olduğu görülmüştür. Ağ haritası oluşturulma safhasında bulutun dışında kalanlar haritadan çıkarılmış ve elde edilen 6 kurum Görsel 8'deki ağ haritasında gösterilmiştir.

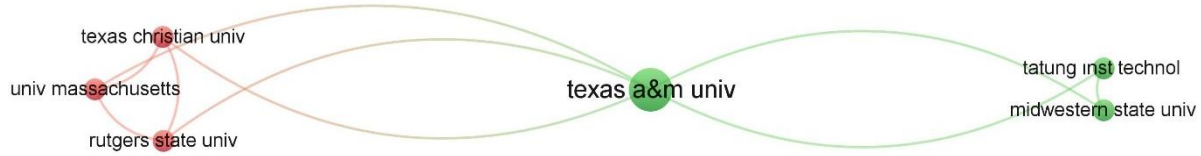

Görsel 8 Zorunlu Vatandaşlık Davranışıyla İlgili Makalelerin Kurum Ağ Haritası

Zorunlu vatandaşlık davranışıyla ilgili makalelerin ait olduğu kurum ağ haritasıha Görsel 8'de yer verilmiştir. Ortaya çıkan ağ haritasında 6 kurum, 2 kümelenme ve kurumlar arası 9 bağlantı tespit edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde Texas a&m Univ (2), Tongji Univ (2) ve Univ Haifa (2) en çok yayının kurumlar olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Univ Haifa (190), Tongji Univ (162) ve Huaqiao Univ (135) en çok atıf alan kurumlar olduğu tespit edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, zorunlu vatandaşlık davranışı kavramına ilişkin literatürde yer alan çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemiyle ele alınarak alanın genel görünümünün ortaya konulması hedeflenmiştir. Elde edilen sonuçlar zorunlu vatandaşlık davranışına yönelik akademik ilginin özellikle son yıllarda artış gösterdiğini ve konunun örgütsel davranış literatüründe görünür bir araştırma alanı olarak şekillendiğini göstermektedir. Yayınların yıllara göre dağılımı belirli dönemlerde yoğunlaşan bir artış eğilimine işaret ederken, yazarlar, dergiler ve ülkeler bazındaki analizler, araştırmaların belirli merkezlerde kümelendiğini ortaya koymaktadır. Ortak anahtar kelimeler ve atıf analizleri aracılığıyla zorunlu vatandaşlık davranışı ile en çok birlikte anılan kavramların iş-aile çatışması, örgütsel vatandaşlık davranışı, vatandaşlık baskısı, iş becerikliliği, ahlaki kopukluk ve duygusal tükenmişlik olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, zorunlu vatandaşlık davranışının sadece bireysel değil, örgütsel sonuçlar açısından da çok boyutlu bir araştırma konusu olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında, WoS veri tabanında 2001 ile 2026 yılları arasında yayınlanmış, zorunlu vatandaşlık davranışı kavramıyla ilgili toplam 146 çalışma bulunmuştur. Bu yayınlar arasından yalnızca "makale" belge türü ve "yönetim" ile "işletme" konu alanları filtre olarak seçilmiş ve böylece analize 20 makale dahil edilmiştir. Sonuçlar, özellikle 2024 yılından itibaren zorunlu vatandaşlık davranışı teması üzerine akademik üretimde belirgin bir yoğunlaşma eğilimini ve bu eğilimin günümüze kadar istikrarlı bir şekilde arttığını göstermektedir.

Bulgulara göre zorunlu vatandaşlık davranışı literatüründe en çok yayının Zhao, Vigoda-Gadot ve Peng tarafından yayımlandığı ve bu yazarların her birinin iki makaleye sahip olduğu gözlemlenmiştir. Alıntı sayıları bakımından toplam 190 alıntıyla konuyla ilgili en etkili yazarın Eran Vigoda-Gadot. 187 atıf ile en çok atıf alan çalışma, Vigoda-Gadot (2007)'un *"Journal of Business and Psychology"* dergisinde yayımlanan *"Redrawing the boundaries of OCB?* An empirical examination of compulsory extra-role behavior in the workplace" başlıklı çalışmasıdır. Konu hakkında en çok makale yayını yapılan ülkenin Çin olduğu tespit edilmiştir. WoS verilerine göre Türkiye'de 1 adet makale yayının olduğu görülmüştür. Dolayısıyla zorunlu vatandaşlık davranışı ile ilgili makale yayınlarının ülkemizde kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Makale yayınlarında en çok tekrarlanan ortak anahtar kelimenin "compulsory citizenship behavior" ve en çok yayının yapıldığı kurumun Texas A&M Üniversitesi olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada zorunlu vatandaşlık davranışı ile ilgili makaleler bibliyometrik yöntemle incelenmiş, ağ haritaları ile görselleştirilerek konunun bağlantıları ve gelişimi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda çalışma, araştırmacıların çok sayıdaki bilgi içinden kavram ile ilgili temel eğilimlere daha kısa zamanda erişmelerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunların en başında, analiz edilen verilerin WoS veri tabanıyla sınırlı olması gelmektedir. Bu durum bulguların kapsamını daraltmaktadır. Ayrıca çalışmanın nicel doğası nedeniyle, ele alınan içerik herhangi bir nitel analizden geçmemiştir. Ayrıca, ulusal literatürde zorunlu vatandaşlık davranışı üzerine yapılan çalışmaların yetersizliği, bu alanda yapılacak daha fazla araştırmanın literatüre özgün katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Gelecekteki bibliyometrik çalışmalarda, Scopus, PubMed, TR Dizin ve YÖK Tez Merkezi gibi diğer veri tabanlarının analize dahil edilmesi, konunun daha kapsamlı ve karşılaştırmalı bir şekilde anlaşılmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1) Alkan, S., & Turgut, T. (2015). A Research About the Relationship of Psychological Safety and Organizational Politics Perception with Compulsory Citizenship Behavior and the Pressures Behind Compulsory Citizenship Behavior. *Research Journal of Business and Management*, 2(2), 185-203.

2) Bolino, M. C., Turnley, W. H., Gilstrap, J. B., & Suazo, M. M. (2010). Citizenship Under Pressure: What's a ''Good Soldier'' to do? Journal of Organizational Behavior, 31, 835-855.

3) Castillo-Vergara, M., Alvarez-Marin, A., & Placencio-Hidalgo, D. (2018). A bibliometric analysis of creativity in the field of business economics. *Journal of business research*, 85, 1-9.

4) Chen, C. (2017). Science Mapping: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Data and Information Science*, 2 (2), 1-40.

5) Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E. & Herrera, F. (2011). Science Mapping Software Tools: Review, Analysis, And Cooperative Study Among Tools. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 62 (7), 1382-1402.

6) Doğan, E. (2019). *İstismarcı Yönetim Algısının Zorunlu Vatandaşlık Davranışlarına Etkisinde Kariyerizmin Moderatör Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Gebze.

7) He, P., Peng, Z., Zhao, H., & Estay, C. (2019). How and when compulsory citizenship behavior leads to employee silence: a moderated mediation model based on moral disengagement and supervisor–subordinate guanxi views. *Journal of Business Ethics*, *155*(1), 259-274.

8) Methot, J. R., Lepak, D., Shipp, A. J., & Boswell, W. R. (2017). Good citizen interrupted: Calibrating a temporal theory of citizenship behavior. *Academy of Management Review*, *42*(1), 10-31.

9) Organ, D. W., & Konovsky, M. (1989). Cognitive Versus Affective Determinants of Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Applied Psychology*, 74(1), 157-164.

10) Pradhan, S., & Gupta, P. (2021). Abusive supervision and work-family conflict: an empirical investigation of Indian professionals. *International Journal of Conflict Management*, *32*(3), 493-513.

11) Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25, 348-349.

12) Shu, C.-Y., Chiang, Y.-H., & Lu, C.-H. (2018). Authoritarian Leadership Supervisor Support And Workers' Compulsory Citizenship Behavior. *International Journal of Manpower, 39*(3), 468-485.

13) Tepper, B. J., Lockhart, D., & Hoobler, J. (2001). Justice, citizenship, and role definition effects. *Journal of applied psychology, 86*(4), 789.

14) Van Eck, N., & Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, 84 (2), 523-538.

15) Vigoda-Gadot, E. (2007). Redrawing the boundaries of OCB? An empirical examination of compulsory extra-role behavior in the workplace. *Journal of business and psychology, 21*(3), 377-405.

16) Vigoda-Gadot, E. (2006). Compulsory Citizenship Behavior: Theorizing Some Dark Sides of the Good Soldier Syndrome in Organizations. *Journal for the Theory of Social Behaviour, 36*(1), 77-93.

17) Zhang, L., Carter Jr, R. A., Qian, X., Yang, S., Rujimora, J., & Wen, S. (2022). Academia's Responses to Crisis: A Bibliometric Analysis of Literature on Online Learning in Higher Education During COVID-19. *British Journal of Educational Technology*, 53, 620-646.

18) Zhao, H., Peng, Z., & Chen, H.-K. (2014). Compulsory Citizenship Behavior and Organizational Citizenship Behavior: The Role of Organizational Identification and Perceived Interactional Justice. *The Journal of Psychology, 148*(2), 177-196.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Şerif DURMUŞ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi/Kazım Karabekir MYO
serifdurmus@kmu.edu.tr - 0000-0003-1906-5528

ÖZET

Çalışmada, yeşil insan kaynakları üzerine yapılmış çalışmaların bibliyometrik yönden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Web of Science (WoS) veri tabanından verilere ulaşılmış ve elde edilen verilerin analizi ve ağ haritalarının oluşturulması için VOSviewer programı kullanılmıştır. WoS veri tabanının "green human resources" şeklinde arama yaptırılmış ve 2001-2026 (Mart 2026) yılları arasında yapılmış 248 yayına ulaşılmıştır. Bu 248 yayından yayın türü makale olanlar filtrelenmiş ve 186 yayın araştırmaya dahil edilmiştir. Ulaşılan makaleler, alan, yayın yılı, yayın sayısı, atıf, yazar, ülke, kurum, anahtar kelime, dizin ve indekslere göre dağılım açısından incelenmiştir. Elde edilen veriler rakamsal açıdan araştırmada sunulmuş ve VOSviewer programı oluşturulan ağ haritaları ile görselleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makalelerin en çok yönetim alanında yapıldığı, en fazla yayının 2024 yılında olduğu, en çok yayına sahip yazarın Jabbour (6) olduğu, en çok yayın yapılan ülkenin Çin (25), en çok tarandığı indeksin SSCI (92) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca en çok atıf alan yayının Tang vd. (2018) tarafından kaleme alınan yayın olduğu, makalelerde en çok tekrarlanan ortak anahtar kelimenin "green human resource management" (15) ve en çok yayın yapılan kurumun King Faisal Univ (3) olduğu görülmüştür. Son yıllarda sürdürülebilirliğin ve çevre duyarlılığının örgütler ve örgüt çevresi açısından giderek daha önemli hâle gelmesi, yeşil insan kaynakları uygulamalarına yönelik ilgiyi artırmıştır. Bu araştırmanın, konuya ilişkin literatürde gerçekleştirilen çalışmaları sistematik biçimde ele alarak, alanda yapılacak gelecekteki araştırmalara katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil insan kaynakları, Bibliyometrik analiz, VOSviewer.

1. GİRİŞ

Son yıllarda artan çevre kirliliği, kaynakların azalması, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi çevresel sorunlar, işletmelerin örgütsel stratejilerinde bu yönde değişikliklere gitmesine neden olmuştur (Molina-Azorin vd., 2021). Yasalar, tüketiciler vb. dış çevre unsurlarının çevre duyarlılığında yaşanan artış, örgütlerin strateji, politika ve uygulamalarında da yansımaktadır (Durmuş ve Erbaşı, 2023). Üretim faktörlerinden biri olan emek (işgücü) yani insan kaynağı, rekabetle başa çıkmada stratejik öneme sahiptir. Bu bağlamda, kamuoyunun çevresel beklentilerinin karşılanması, sürdürülebilir rekabet avantajının sağlanması ve kurumsal imajın güçlendirilmesi amacıyla, örgütlerde geleneksel insan kaynakları yönetimi anlayışının yeşil insan kaynakları yönetimine dönüşmeye başladığı söylenebilir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Yeşil insan kaynakları yönetimi, faaliyet ve uygulamalarda sürdürülebilirliğin ön plana alındığı, çalışanların farkındalığının artırılması, çalışanların katılımının sağlanması, örgütün çevreye olumsuz etkilerinin azaltılması bunun yanında olumlu etkilerinin artırılması yönündeki çabalar bütünüdür (Arulrajah vd. 2015; Mandip, 2012). Yeşil insan kaynakları yönetimi, iş tasarımı, iş gören eğitimi ve gelişimi, motivasyon vb. insan kaynakları fonksiyonlarının çevreye duyarlı uygulamalar ile gerçekleştirilmesi sürecidir (Shah, 2019). Çevreye dair uygulama ve faaliyetlerin, örgütler için rekabet avantajı, sosyal sorumluluk ve olumlu mali sonuçlar gibi önemli katkıları bulunmaktadır (Molina-Azorin vd., 2021). Bu bağlamda yeşil insan kaynakları konusu son yıllarda daha fazla araştırmacı tarafından çalışmalara konu edilmiş ve edilmektedir. Bu noktadan yola çıkarak çalışma ile daha sonra yapılacak çalışmalar için literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Kitap vb. yayınlarda matematiksel ve istatistiksel tekniklerin uygulandığı tekniklerden biri olan bibliyometri (Pritchard, 1969), belli bir konu veya alandaki eğilimleri, öne çıkan temaları incelemeyi amaçlayan bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır (Ellegaard ve Wallin, 2015; Grant, 2000). Günümüz yoğun veri akışının içinde araştırmacıların istenen veriye daha kısa zamanda ulaşmasını sağlaması açısından bibliyometrik analizler önemli hale gelmiştir. Bu teknikte araştırmacıların performans açısından karşılaştırılmasından öte kavramların kategorize edilmesi ve aralarındaki ilişkilerin ele alınması söz konusu olmaktadır (Castillo-Vergara vd., 2018). Bu bağlamda analiz, yazar, atıf, ülke, kurum, yayım yapan dergi, anahtar kelime gibi bilgilerin derlenmesi, ilişkilerin ortaya konulması ve ağ haritalarının oluşturulması imkânı tanıyarak sonraki çalışmalar için önemli çıktılar verebilmektedir (Zhang vd., 2022).

Bibliyometrik analiz için gerekli olan verilerin elde edilmesinde sıklıkla WoS, Scopus, PubMed, CiteSeer gibi veri tabanları kullanılmaktadır (Chen, 2017; Cobo vd., 2015). Bu veri tabanlarınadn WoS ve Scopus bünyesinde barındırdıkları dergiler ve disiplin çeşitliliği açısından yaygın şekilde tercih edilenler arasında gelmektedir (Mingers ve Leydesdor, 2015: 5; Moed, 2009). Bu veri tabanlarından herhangi biri veya birkaçından elde edilen verilerin analizlerinde ise VOSviewer, CiteSpace, Sci2 gibi programlardan yararlanılmaktadır (Cobo vd., 2011). Bu programlar arasından VOSviewer, anlaşılır arayüzü ve işlevsel haritalamaları ile bibliyometrik analiz yapan araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Van Eck ve Waltman, 2010).

Bu çalışmada bibliyometrik analiz tekniği kullanılarak, nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde WoS veri tabanından yararlanılmıştır. WoS veri tabanında “green human resources” şeklinde arama yapılmış ve 2001 yılından Mart 2026 tarihine kadar yapılmış 248 adet yayına ulaşılmıştır. Bahse konu 248 yayından yayın türü makale olanlar ayıklanmış ve 186 adet makale yayını araştırma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. İncelenen yayınlar; yayın yılları, yazar ve ülke bazında dağılım, atıf sayıları, yayın yapılan kurumlar ve ortak anahtar kelimeler açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca, VOSviewer programı kullanılarak ağ haritaları oluşturulmuştur.

2. BULGULAR

Araştırma verilerinin elde edilmesi amacıyla Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. Veri tabanında "green human resources" (yeşil insan kaynakları) şeklinde arama yaptırılmış ve toplam 248 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan çalışmalardan yayın türü makale olanlar filtrelenmiş ve 186 yayın olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen makalelerin alan bazında dağılımına Görsel 1.’de yer verilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

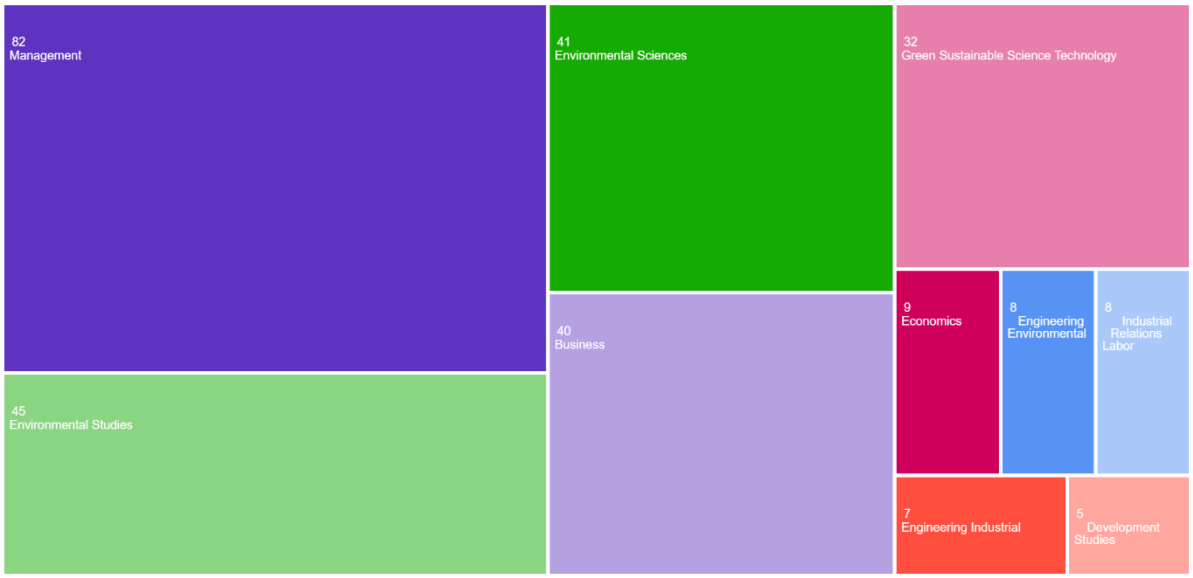

Görsel 5. Yeşil İnsan Kaynakları Üzerine Yapılan Makalelerin Alan Bazında Dağılımı

Görsel 1.'de görüldüğü üzere yeşil insan kaynakları üzerine yayımlanmış makalelerin büyük oranda (82 adet) yönetim, çevre araştırmaları (45 adet), çevre bilimi (41 adet) ve işletme (40 adet) alanlarında yapılmıştır. Yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makalelerin yıllara göre dağılımı incelenmiş ve Görsel 2'de sunulmuştur.

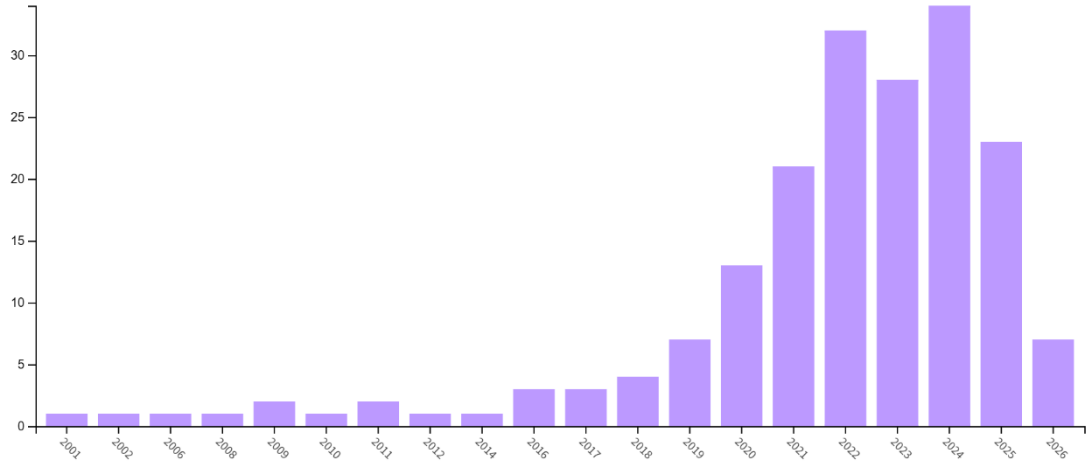

Görsel 6. Yeşil İnsan Kaynakları Üzerine Yapılmış Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Görsel 2.'de yeşil insan kaynakları üzerine yapılmış makale yayınlarının yıllara göre dağılımı verilmiş ve buna göre ilk makale çalışmasının 2001 yılında yapıldığı ve yayınların günümüze kadar farklı sayılarda geldiği görülmektedir. Görsel 2'ye göre son 5 yılda makale yayın sayılarının önemli bir ivme kazandığı ve araştırmacılar tarafından daha fazla ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makalelerin yazarlara göre dağılımı Görsel 3'te verilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

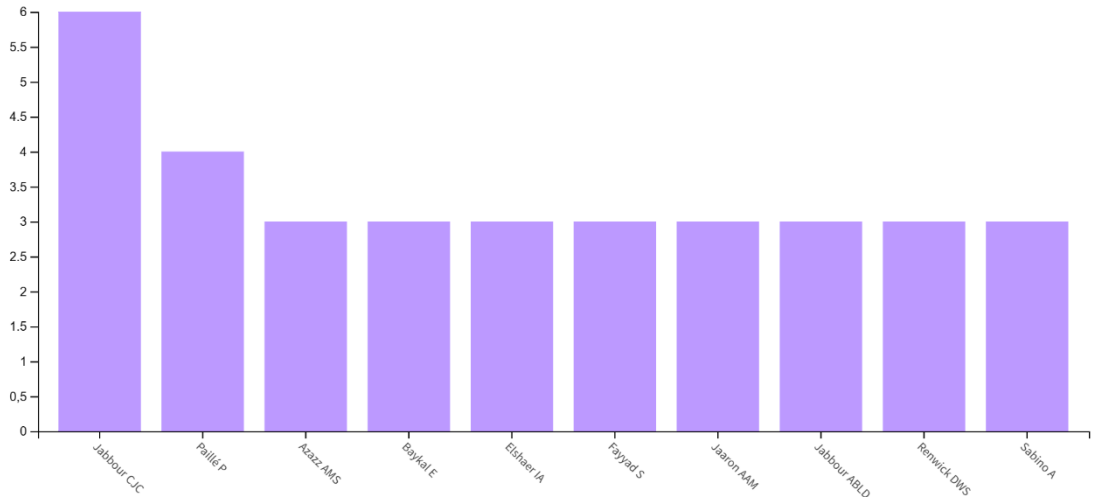

Görsel 7. Yeşil İnsan Kaynakları Hakkında Yapılmış Makalelerin Yazarlara göre Dağılımı

Görsel 3'te yeşil insan kaynakları üzerine yayın yapmış ilk 10 yazar sıralanmıştır. Buna göre altı adet çalışmayla Jabbour en çok yayın yapan yazar olmuştur. Onu dört yayınla Paillé ve üçer yayınla diğer yazarlar izlemektedir. Ülkelere göre makale yayınlarının dağılımı Görsel 4'te verilmiştir.

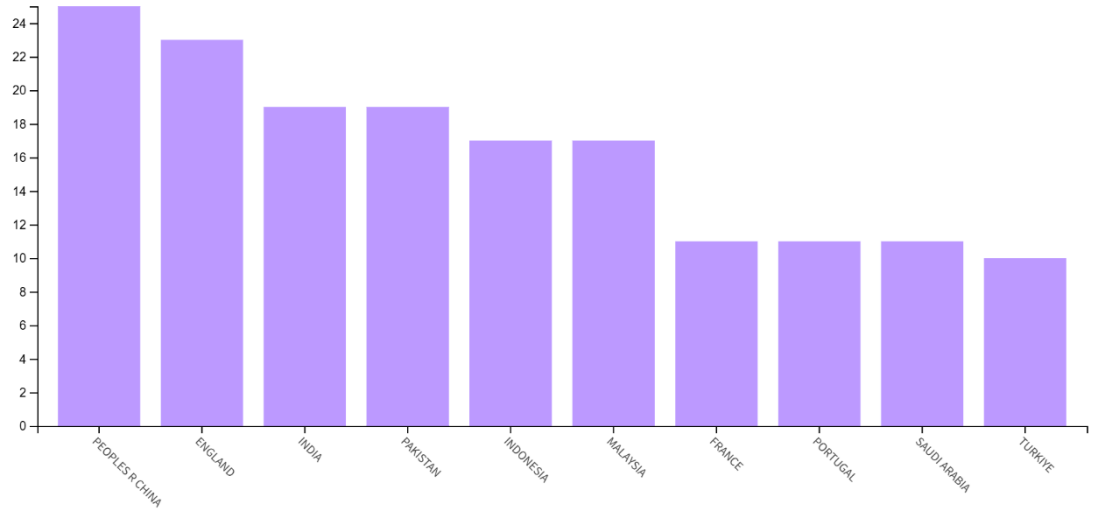

Görsel 8. Yeşil İnsan Kaynakları Üzerine Yapılmış Makalelerin Ülkelere göre Dağılımı

Görsel 4'te yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makale yayını yapılan ilk 10 ülke sıralanmıştır. Buna göre 25 adet yayınla en çok makale yayını olan ülkenin Çin olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla 23 adet yayın ile İngiltere, Hindistan (19 adet), Pakistan (19 adet), Pakistan ve Malezya (17 adet), Fransa-Portekiz ve Suudi Arabistan (11 adet) ve Türkiye (10 adet) takip etmektedir. Yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makale yayınlarının tarandıkları dizin ve indekslerin dağılımı Görsel 5'te sunulmuştur.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

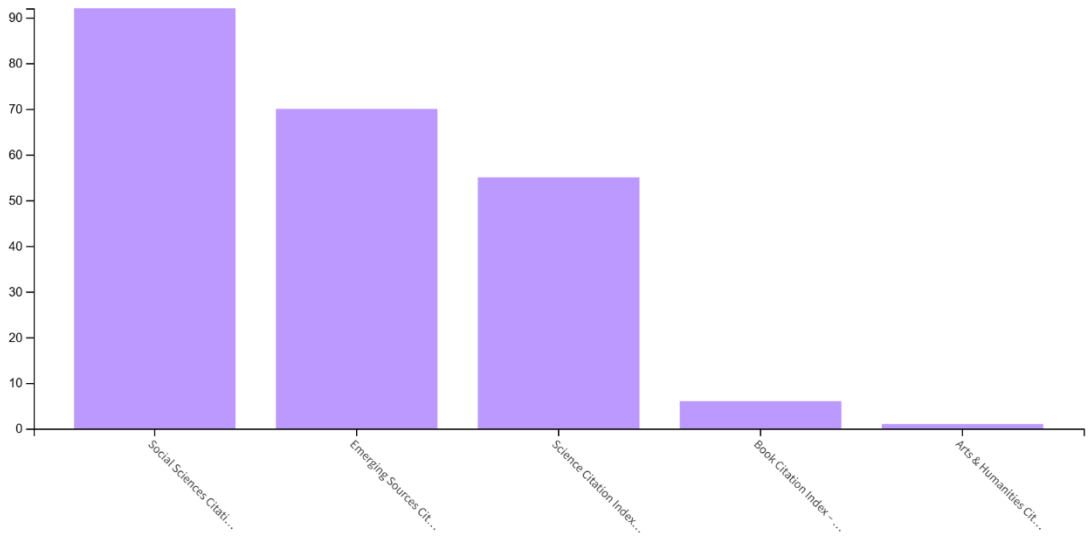

Görsel 9. Tarandığı Dizin ve İndekslere göre Yeşil İnsan Kaynakları Üzerine Yapılmış Makalelerin Dağılımı

Görsel 5.'te yeşil insan kaynakları üzerine yapılmış makalelerin tarandığı ilk 5 dizin ve indeks sıralanmıştır. Görsele göre makalelerin 92'sinin SSCI, 70'inin ESCI, 55'inin SCI-Expanded, 6'sının BKCI-SSH ve 1'inin A&HCI'de tarandığı görülmektedir. Yeşil insan kaynakları üzerine yapılmış makale yayınlarının yazar, dergi ve atıf sayılarıyla ilgili bilgilere Çizelge 1'de yer verilmiştir.

Çizelge 2. En Çok Atıf Alan Makalelerin Yazar, Dergi, Atıf Bilgileri

Yazar	Dergi	Yayının Adı	Atıf	Her Yıl Ortalama Atıf
Tang vd. (2018)	Asia pacific journal of human resources	Green human resource management practices: scale development and validity	591	65,67
Zaid vd. (2018)	Journal of cleaner production	The impact of green human resource management and green supply chain management practices on sustainable performance: An empirical study	519	57,67
Jackson vd. (2011)	Zeitschrift fur Personalforschung	State-of-the-Art and Future Directions for Green Human Resource Management: Introduction to the Special Issue	446	27,88
Masri ve Jaaron (2017)	Journal of Cleaner Production	Assessing green human resources management practices in Palestinian manufacturing context: An empirical study	384	38,4
Aboramadan (2022)	International Journal of Organizational Analysis	The effect of green HRM on employee green behaviors in higher education: the mediating mechanism of green work engagement	262	37,43

Yeşil insan kaynakları üzerine yapılmış makale yayınlarının ilk beşinin, yazar, dergi, yıl başına düşen ortalama atıf ve toplam atıf sayılarına dair bilgileri Çizelge 1.'de sunulmuştur. Buna göre Tang vd. (2011) yayımlamış olduğu makalenin 591 atıfla en çok atıf alan makale olduğu anlaşılmaktadır. Onu 519 atıfla Zaid vd. (2018), 446 atıfla Jakcson vd. (2011), 384 atıfla

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Masri ve Jaaron (2017) ve 262 atıfla Aboramadan (2022) tarafından yayımlanan makaleler izlemektedir.

Web of Science veri tabanında yer alan yeşil insan kaynaklarıyla ilgili makale yayınları yapılan tarama yoluyla elde edilmiş ve elde edilen veriler VOSviewer programı kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Yeşil insan kaynakları üzerine yayın yapan yazarların atıf analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre yeşil insan kaynakları üzerine yayın yapan 174 yazarın olduğu tespit edilmiştir. Bu 174 yazardan en az 1 atıf ve en az 1 çalışmada ismi olma şartını sağlayan 160 yazarın olduğu görülmüştür. 160 yazardan bulutun uzağında kalanlar ağ haritasından çıkarılmış ve 8 yazardan oluşan ağ haritası Görsel 6.'da sunulmuştur.

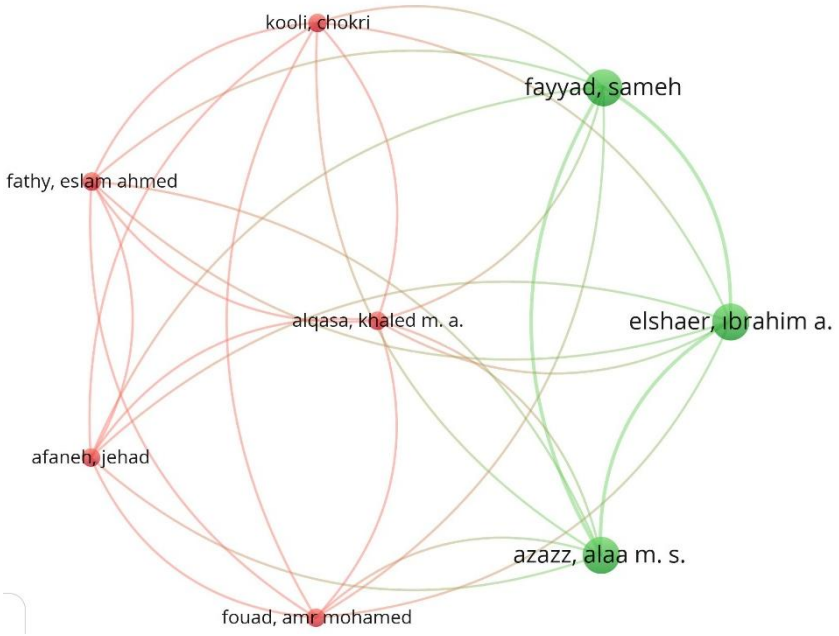

Görsel 6. Yeşil İnsan Kaynakları Üzerine Yapılan Makalelerin Yazar Atıf Analizi Ağ Haritası

Görsel 6.'daki yazarlara ait atıf analizi ağ haritasında 8 yazar, 2 küme ve 28 bağlantının olduğu görülmüştür. Analiz sonucunda yayın sayısı bakımından Azazz, A. M. S., Elshaer, İ. A. ve Fayyad, S. öne çıkan yazarlar olurken, atıf sayısı bakımından Jaaron, A. A. M. (384), Masri, H. A. (384) ve Aboramadan, M. (262) en çok atıf yapılan ilk üç yazar oldukları tespit edilmiştir.

Yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makalelerdeki ortak anahtar kelimelerin ortaya konulmasına yönelik analiz yapılmıştır. Makale yayınlarında yer alan 186 anahtar kelimenin arasından en az 3 yayında görülme kriteri yazılıma girilmiş ve bu şartı taşıyan 11 ortak anahtar kelimenin olduğu tespit edilmiştir. Bu 11 ortak anahtar kelimeden bulutun dışında kalanlar ağ haritasından çıkarılmış ve 10 anahtar kelime Görsel 7.'de gösterilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

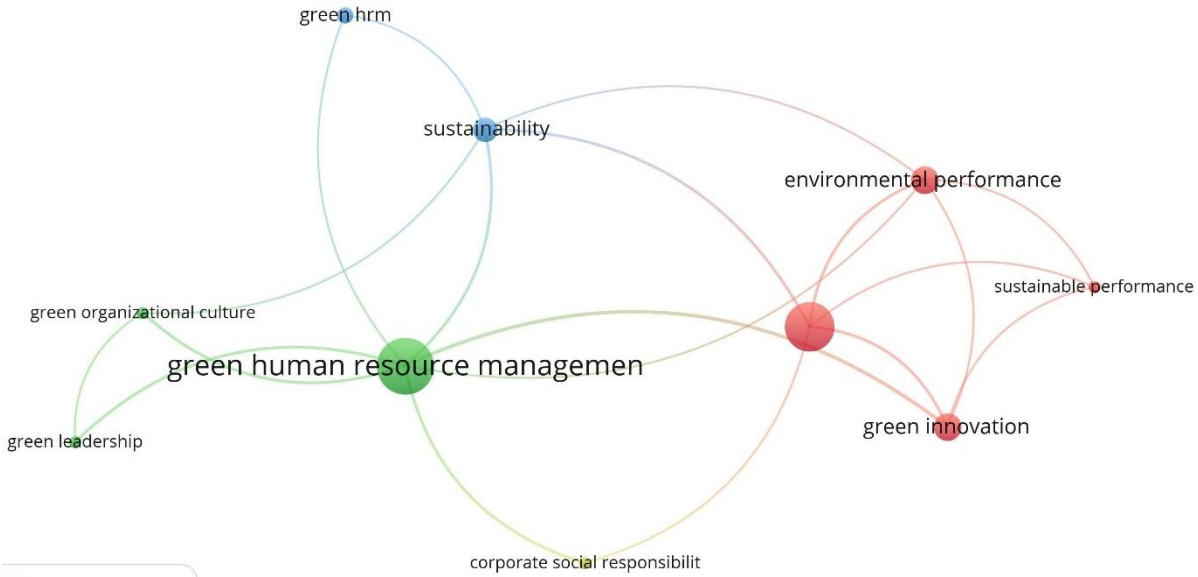

Görsel 7. Yeşil İnsan Kaynakları Üzerine Yapılan Makalelerdeki Ortak Anahtar Kelime Analizi Ağ Haritası

Yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makalelerdeki ortak anahtar kelime analizi sonucunda ortaya çıkan ağ haritası Görsel 7.'de verilmiştir. Ağ haritasına göre 10 ortak anahtar kelime, 4 küme ve 19 bağlantı tespit edilmiştir. Görsel 7.'den anlaşıldığı üzere yayınlarda en çok tekrarlanan anahtar kelimeler sırasıyla "green human resource management" (15), "green human resources management" (13), "green inovation" (7), "sustainability" (6), "green hrm" (4), "green organizational culture" (3), "corporate social responsibility" (3), "green leadership" (3), "sustainable performance" (3), "green human resources" (3) en çok tekrarlanan anahtar kelimelerdir.

Yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makalelerdeki ülkelerin belirlenmesine yönelik analiz sonucunda konuyla ilgili 37 ülkede makale yayınının yapıldığı görülmüştür. Belirlenen bu 37 ülkeden en az 1 çalışma ve en az 1 atıf şartına uyan 34 ülkenin olduğu tespit edilmiştir. Ağ haritası oluşturulma safhasında bulutun dışında kalanlar ağ haritasından çıkarılmış ve 24 ülkeden oluşan ağ haritası Görsel 8'de verilmiştir.

Görsel 8. Yeşil İnsan Kaynakları Üzerine Yapılan Makalelerin Ülke Ağ Haritası

Yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makale yayınların yapıldığı ülkelere dair ağ haritası Görsel 8.'de gösterilmiştir. Analiz sonucunda 24 ülke, 6 küme ve 41 bağlantının olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlarda altı adet yayınla en çok yayına sahip ülkelerin Çin, Türkiye ve Endonezya'nın olduğu görülmüştür. Bununla birlikte konuyla ilgili makale yayınlarına en çok atıf yapılan ülkeler Malezya (434), Filistin (384) ve Suudi Arabistan (334) olmuştur.

Yeşil insan kaynakları üzerine yapılan makalelerdeki ait oldukları kurumlar incelendiğinde 116 kurumda konuyla ilgili yayın yapıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen 116 kurumdan en az 1 çalışmaya sahip ve en az 1 atıf almış olma şartı girilmiş ve 107 kuruma ulaşılmıştır. Analiz sonucunda bulutun dışında kalanlar çıkarıldığında ulaşılan 9 kurum Görsel 9'daki ağ haritasında verilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

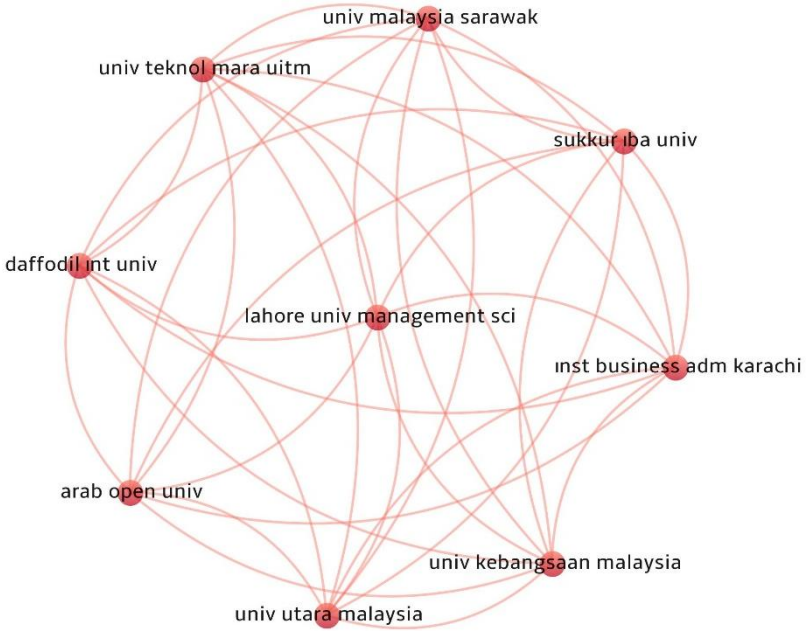

Görsel 9. Yeşil İnsan Kaynakları Üzerine Yapılan Makalelerin Kurum Ağ Haritası

Yeşil insan kaynakları üzerine makale yayınına sahip kurumlar Görsel 9'daki ağ haritasında görülmektedir. Analiz sonucunda 9 kurum, 1 küme ve 36 bağlantı tespit edilmiştir. Konuyla ilgili en çok yayına sahip kurumların King Faisal Univ (3), Suez Canal Univ (3) ve Montpellier Business SCH (2) olduğu, en çok atıf alan kurumların ise An Najah Natl Univ (384), Univ Milano Bicocca (262) Univ Malaya (172) oldukları görülmüştür.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada, yeşil insan kaynakları üzerine literatürde yer alan makalelerin tarihsel gelişimi ve araştırma konusuyla ilgili öne çıkan eğilimlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda nicel araştırma yöntemi benimsenmiş ve bibliyometrik analiz tekniği kullanılmıştır. Analiz için gerekli veriler WoS veri tabanından elde edilmiştir. Ulaşılan veriler yayın alanı, yayın yılları, yazar, ülke, dergi, atıf, kurum ve ortak anahtar kelime açısından incelenmiş, ulaşılan bulgular tablo ve ağ haritaları ile gösterilmiştir.

Veri tabanında "green human resources" şeklinde tarama yapılarak 248 adet yayına ulaşılmıştır. Çeşitli yayın türlerinde olan 248 adet yayından sadece makale türünde olan yayınlar istenerek 186 adet yayına ulaşılmıştır. Yeşil insan kaynakları konulu yayımlanmış makalelerin büyük oranda (82 adet) yönetim alanında yer aldığı görülmüştür. İlk makalenin 2001 yılında yayımlandığı, 2018 yılına kadar az sayıda makalenin olduğu, 2018 yılı itibariyle yayın sayılarında önemli bir ivme gerçekleştiği ve 2024 yılında zirve yaptığı tespit edilmiştir. Konuyla ilgili makalelerin büyük bir kısmının son 5 yılda yayımlandığı göz önünde bulundurulduğunda, son yıllarda konuya olan ilgide artış olduğu söylenebilir. Konuyla ilgili makale kaleme almış yazarlar incelendiğinde WoS veri tabanında Jabbour ismi en çok yayına sahip yazar olarak öne çıkmıştır. Makale yayınları ülkeler açısından incelendiğinde en çok yayın yapılan ülkenin Çin (25) olduğu, Türkiye'nin ise 10 adet makale ile 10. sırada yer aldığı görülmüştür. İncelenen makalelerin çoğunluğunun (92 adet) SSCI indekste tarandığı anlaşılmıştır. 591 atıf ile en çok atıf alan makalenin Tang vd. (2018) tarafından kaleme alınan *"Green human resource management practices: scale development and validity"* adlı makalenin olduğu görülmüştür.

Veri tabanından elde edilen veriler VOSviewer programına yüklenmiş en az 1 atıf ve 1 makalede ismi olma şartını sağlayan yazarlar filtrelenerek ağ haritası oluşturulmuştur. Buna

göre yayın sayısı bakımından Azazz'ın, atıf sayısı bakımından Jaaron (384)'un öne çıktığı görülmüştür. Yapılan yayımlarda en çok tekrarlanan anahtar kelimenin "green human resource management" (15) olduğu tespit edilmiştir. En az 1 yayın ve en az 1 atıf şartı girildiğinde en fazla yayına sahip ülkenin Çin, yayınlara en fazla atıf alan ülkenin ise Malezya (434) olduğu görülmüştür. En az 1 çalışmaya sahip ve en az 1 atıf almış olma şartı girilerek yapılan analiz sonucunda en fazla yayına sahip kurum King Faisal Üniversitesi, en fazla atıf alan kurum ise An-Najah National Üniversitesi olmuştur.

Çalışmada, yeşil insan kaynakları literatürün taranması, bibliyometrik açıdan değerlendirilmesi sonucunda konu ile ilgili kapsamlı bilgilere yer verilmiştir. WoS veri tabanı üzerinden elde edilen tablolar ve kullanılan programdan alınan ağ haritaları ile veriler görselleştirilmiş, bu sayede konu ile ilgilenen araştırmacıların konunun bağlantıları, alandaki eğilimler ve konuyla ilgili gelişmeleri daha rahat görmesi ve yorumlamasına katkı sağlanmıştır. Araştırmacıların, teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan veri yığını arasından ilgilendiği konuya dair verileri bulması zaman alıcı olabilmektedir. Bu bağlamda bibliyometrik çalışmalarda ortaya konulan sonuçların, araştırmacılara zaman kazandırması açısından önemli katkıları olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada, konuyla ilgili sadece makale yayınlarının alınarak kitap, kitap bölümü, bildiri vb. diğer yayınların kapsam dışı bırakılması bir sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte sadece WoS veri tabanında yer alan verilerin kullanılması da çalışmayı sınırlandıran bir durum olmuştur. Bu bağlamda ileride yapılacak çalışmalarda tüm yayın türlerinin dikkate alınmasının daha kapsamlı bir sonuç elde etmeyi sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca daha sonra yapılacak bibliyometrik araştırmalarda Scopus, TR Dizin, YÖK tez merkezi gibi farklı veri tabanlarında yer alan verilerin kullanılması ile ortaya çıkacak sonuçların literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aboramadan, M. (2022). The effect of green HRM on employee green behaviors in higher education: the mediating mechanism of green work engagement. *International Journal of Organizational Analysis*, *30*(1), 7-23.
2. Arulrajah, A. A., Opatha, H., & Nawaratne, N. (2015). Green human resource management practices: A review. *Sri Lankan Journal of Human Resource Management*, 5(1), 1-16.
3. Castillo-Vergara, M., Alvarez-Marın, A. and Placencıo-Hidalgo, D. (2018). A bibliometric analysis of creativity in the field of business economics. *Journal of Business Research*, 85, 1-9.
4. Chen, C. (2017). Science mapping: a systematic review of the literatüre. *Journal of Data and Information Science*, 2 (2), 1-40.
5. Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E. and Herrera, F. (2011). Science mapping software tools: review, analysis, and cooperative study among tools, Journal of the American Society for Information Science and Technology, 62 (7), 1382-1402.
6. Cobo, Manuel J., López-Herrera, A. G. and Herrera-Viedma E. (2015). A relational database model for science mapping analysis. *Acta Polytechnica Hungarica*, 12(6), 43- 62.
7. Durmuş, Ş., & Erbaşı, A. (2023). Yeşil imaj. Ali Erbaşı (Ed.), *Tüm Yönleriyle Yeşil İşletme* (Genişletilmiş 2. Baskı) içinde (s. 375-392). Konya: Atlas Akademi.

8. Ellegaard, O., and Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics,* 105 (3), 1809-1831.

9. Jackson, S. E., Renwick, D. W., Jabbour, C. J., & Muller-Camen, M. (2011). Forschungsstand und entwicklungsmöglichkeiten für umweltorientiertes personalmanagement: Einführung in das schwerpunktheft. *Zeitschrift fur Personalforschung*, *25*(2), 99-116.

10. Mandip, G. (2012). Green HRM: People management commitment to environmental sustainability. *Research Journal of Recent Sciences,* 1, 244-252.

11. Masri, H. A., & Jaaron, A. A. (2017). Assessing green human resources management practices in Palestinian manufacturing context: An empirical study. *Journal of cleaner production, 143*, 474-489.

12. Mingers, J. and Leydesdor, L. (2015). A review of theory and practice in scientometrics. *European Journal of Operational Research*, 246 (1), 1-19.

13. Moed, H. F. (2009). New developments in the use of citation analysis in research evaluation. *Archivum Immunologiae et Therapiae Experimentalis*, 57, 13-18.

14. Molina-Azorin, J. F., López-Gamero, M. D., Tarí, J.J., Pereira-Moliner, J. & Pertusa-Ortega, E. M. (2021). Environmental management, human resource management and green human resource management: A literature review. *Administrative Sciences,* 11(48), 1-17.

15. Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics?, *Journal of Documentation*, 25, 348-349.

16. Shah, M. (2019). Green human resource management: Development of a valid measurement scale. *Business Strategy and the Environment*, *28*(5), 771-785.

17. Tang, G., Chen, Y., Jiang, Y., Paillé, P., & Jia, J. (2018). Green human resource management practices: scale development and validity. *Asia pacific journal of human resources*, *56*(1), 31-55.

18. Van Eck, N., and Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84 (2), 523-538.

19. Zaid, A. A., Jaaron, A. A., & Bon, A. T. (2018). The impact of green human resource management and green supply chain management practices on sustainable performance: An empirical study. *Journal of cleaner production*, *204*, 965-979.

20. Zhang, L., Carter Jr, R. A., Qian, X., Yang, S., Rujimora, J., and Wen, S. (2022). Academia's responses to crisis: A bibliometric analysis of literature on online learning in higher education during COVID-19. *British Journal of Educational Technology*, 53, 620-646.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

COMPARISON OF JOB SATISFACTION LEVELS OF COMMUNITY PHARMACISTS ACCORDING TO SOCIODEMOGRAPHIC VARIABLES

PhD Student Pharmacist - Elif Bölükbaş
Ankara University/Institute of Health Sciences,
Faculty of Pharmacy, Department of Pharmaceutical Management and History
bolukbase@ankara.edu.tr - 0000-0001-7085-7710

Prof. Dr., Gülbin Özçelikay
Ankara University/ Faculty of Pharmacy
Department of Pharmaceutical Management and History
gozcelikay@ankara.edu.tr - 0000-0002-1580-5050

This study was conducted between January and May 2025 using an online survey method to determine whether job satisfaction levels of community pharmacists in Turkey differ according to sociodemographic characteristics. Data obtained from 302 pharmacists were analyzed. The Minnesota Job Satisfaction Scale (MJSS), developed by Weiss et al. and adapted into Turkish by Baycan (1985), was used as the data collection instrument. Permission for the research was obtained from the Ankara University Ethics Committee.

The normality assumption was evaluated using the Shapiro–Wilk test, and it was determined that the data did not show a normal distribution ($p < 0.001$). Therefore, non-parametric methods were preferred. Relationships were evaluated using Spearman correlation, and group comparisons were assessed using Mann–Whitney U and Kruskal–Wallis tests. No significant difference was observed between female and male pharmacists in the analysis based on age ($\rho = 0.069$, $p = 0.230$), years of professional experience ($\rho = 0.060$, $p = 0.299$), education level ($H(2) = 0.937$, $p = 0.626$), marital status ($U = 9368.50$, $Z = -1.348$, $p = 0.178$), and gender ($U = 8917$, $Z = -1.098$, $p = 0.272$).

These findings suggest that job satisfaction among pharmacists may be more closely related to professional context and working conditions than to demographic characteristics. This indicates that job satisfaction should be evaluated within the framework of structural and organizational factors specific to the work environment, rather than individual characteristics. Further studies examining these factors with larger samples will contribute to the development of intervention programs.

Keywords: Job satisfaction, Pharmacist, Minnesota Job Satisfaction Scale

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. INTRODUCTION

Job satisfaction means that a person is pleased with their profession and willingly and voluntarily continues to perform that job. Individuals with low job satisfaction may experience psychological and physical problems over time; they may encounter consequences such as absenteeism, lack of professional motivation, work accidents, and even resignation (Koçoğlu, 2015).

In professional groups that encompass qualified human resources in the health field, such as pharmacy, high job satisfaction affects the quality of health services and indirectly the quality of health services provided to the community. Previous research has shown that pharmacists' job satisfaction is closely related not only to individual demographic factors such as age, gender, and education level, but also to structural aspects of the job such as workload, work-life balance, working conditions, autonomy in decision-making processes, support from colleagues and managers, remuneration, opportunities to participate in patient care, and career development opportunities (Al-Muallem & Al-Surimi, 2019; Lau, Pang & Chui, 2011; Fadare et al., 2022).

The results of an institution-based cross-sectional study conducted between January and April 2019 with 80 pharmacy employees at Tikur Anbessa Specialty Hospital in Addis Ababa, Ethiopia, revealed that a significant portion of hospital pharmacists were dissatisfied with their jobs. Participants cited high workload, low salaries, insufficient respect and attitudes from management, unsuitable working conditions, and limited promotion opportunities as the main reasons for job dissatisfaction (Berassa, Chiro & Fanta, 2021).

A descriptive, cross-sectional study conducted between March and July 2023 among pharmacists working in public health facilities in Nigeria evaluated job satisfaction. Data collection used an anonymous, validated online questionnaire adapted from the Minnesota Job Satisfaction Questionnaire short form and the Job Description Index. The research results revealed that pharmacists generally experience low levels of job satisfaction. When evaluated specifically with respect to the age variable, satisfaction with the workplace decreased with increasing age. This suggests that those newly hired may have a more positive approach to their jobs and higher motivation. On the other hand, satisfaction in relationships with colleagues tended to increase with age. It is suggested that this situation stems from increased experience and a better understanding of the work environment over time (Abdullahi, Mosanya, Bello, & Musa, 2023).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ulutaş Deniz et al. (2024) examined the relationship between pharmacists' job satisfaction levels and their emotional intelligence skills, while Li et al. (2023) investigated the effect of perceived social capital on pharmacists' job satisfaction. Malik et al. (2019), on the other hand, evaluated the relationships among perceived emotional intelligence, work-life balance, and job satisfaction among healthcare professionals, including nurses, pharmacists, and physicians.

2. APPLICATIONS

This study was conducted using an online, anonymous survey form (Google Forms). Participants were informed of the study's purpose and scope before starting the survey. The target audience was reached by sharing the survey on social media platforms such as Facebook, Instagram, and WhatsApp, as well as in various communication groups targeting pharmacists. In addition, consent was obtained from individuals to ensure voluntary participation.

The ‘Minnesota Job Satisfaction Scale,’ developed by Weiss et al. and adapted into Turkish by Baycan, and whose validity and reliability were tested (Baycan, F. A., 1985), was used. The necessary research permission was obtained from the Ankara University Ethics Committee for the research application.

The survey was administered between January 2025 and May 2025 to adult male and female pharmacists aged 18 or older working in different sectors across Turkey. The study population consists of 30,672 individuals, representing the population of self-employed pharmacists in pharmacies in Turkey. Therefore, the research requires a sample of at least 328 people. In this context, 302 pharmacists were reached.

Study Tools

Two tools were used to collect the necessary data: the Socio-Demographic Data Form, and the Minnesota Job Satisfaction Scale. These two scales were combined into a single survey form in Google Forms.

1) Socio-Demographic Data Form

A form created by the researcher was used to obtain descriptive information about the participants. This form consists of seven questions about the pharmacists' field of work, gender,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

age, professional experience, marital status, education level, and workplace location.

2) Minnesota Job Satisfaction Scale

The original was developed in 1967 by Weiss, Davis, England, and Lofquist, and tested in Turkish for validity and reliability by Baycan. The Minnesota Job Satisfaction Scale is a 20-item, 5-point Likert-type scale that shows the intrinsic and extrinsic satisfaction factors individuals experience regarding their work. The 20 items form intrinsic satisfaction (12 items), extrinsic satisfaction (8 items), and overall satisfaction scores.

The scale consists of two dimensions: “Intrinsic Satisfaction” (items 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 19, and 20) and “Extrinsic Satisfaction” (items 5, 6, 12, 13, 14, 16, 17, and 18). Intrinsic satisfaction comprises factors related to the job itself, such as achievement, recognition, and promotion. Extrinsic satisfaction comprises factors related to the job environment, such as organizational policy, supervision, relationships with managers, colleagues, and subordinates, working conditions, and salary.

The score range for each question is 1 to 5. In the scale scoring, “Not satisfied at all” is 1 point, “Not satisfied” is 2 points, “Undecided” is 3 points, “Satisfied” is 4 points, and “Very satisfied” is 5 points. The lowest possible score on the scale is 20, and the highest is 100. There are no reverse-scored items on the scale (Ordu, A., 2016; Koçak & Tunç, 2020).

3. RESULTS AND EVALUATION

A total of 302 community pharmacists participated in the study. 68.2% of the participants were female, 31.1% were male, and 0.7% did not wish to specify their gender. Regarding age distribution, 35.1% of the participants were between 26-30 years old, 22.2% were between 36-40 years old, and 20.2% were 41 years and older. In terms of professional experience, 22.8% had 0-5 years, 14.2% had 6-10 years, 19.5% had 11-15 years, 18.5% had 16-20 years, and 24.8% had 21 years or more. Regarding marital status, 65.2% of the participants were single, and 34.8% were married. In terms of educational level distribution, the vast majority of participants were undergraduate graduates (75.8%), while 22.2% held master's degrees and 2.0% held doctorates.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

The internal consistency of the Minnesota Job Satisfaction Scale was evaluated using Cronbach's Alpha. As a result of the analysis, the scale's overall Cronbach's Alpha was found to be $\alpha = 0.861$, indicating high reliability.

The scale consists of two dimensions: "Intrinsic Satisfaction" (items 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 19 and 20) and "Extrinsic Satisfaction" (items 5, 6, 12, 13, 14, 16, 17 and 18). When the sub-dimensions were examined, Cronbach's alphas for intrinsic satisfaction and extrinsic satisfaction were 0.807 and 0.746, respectively. These results reveal that the scale is a reliable measurement tool at both the general and sub-dimension levels.

When participants' total scores on the Minnesota Job Satisfaction Scale were examined, the minimum score was 25, the maximum was 100, and the average was 68.70 (SD = 16.31).

The scale consists of two sub-dimensions: "Intrinsic Satisfaction" (e.g., sense of achievement, taking responsibility, opportunities for development) and "Extrinsic Satisfaction" (e.g., salary, job security, relationship with manager). According to the descriptive statistics of the sub-dimensions, the average extrinsic satisfaction of pharmacists was found to be 3.47 (SD = 0.83), and the average intrinsic satisfaction was 3.41 (SD = 0.94).

According to the Shapiro–Wilk test results, the distribution of both intrinsic and extrinsic job satisfaction sub-dimensions shows a statistically significant deviation from normality ($p < .001$). Therefore, the Wilcoxon Signed-Rank Test was applied to test the difference between intrinsic and extrinsic job satisfaction levels. The test result showed no statistically significant difference between the two dimensions ($Z = 0.297$, $p = .767$). This finding indicates that pharmacists experience job satisfaction at a similar level across intrinsic and extrinsic sources.

To determine whether there is a significant difference in job satisfaction scores among pharmacists by education level, the Kruskal-Wallis H test was applied. Education level was divided into three categories: undergraduate (n=229), master's (n=67), and doctorate (n=6). The mean ranks were 154.00, 144.86, and 130.08, respectively. The analysis showed no statistically significant difference in job satisfaction scores by education level ($H(2) = 0.937$, $p = 0.626$). This finding suggests that education level does not play a determining role in pharmacists' job satisfaction.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

The relationship between years of professional experience and total job satisfaction was examined using Spearman rank correlation analysis. The findings show a positive but quite weak relationship between the two variables ($\rho = 0.060$). However, it was determined that this relationship was not statistically significant ($p = 0.299 > 0.05$). This result indicates that increasing the years of professional experience of pharmacists does not lead to a significant change in their job satisfaction levels.

The Mann–Whitney U test was used to compare total job satisfaction scores by marital status. The analysis results show that there is no statistically significant difference in job satisfaction levels between married and single participants ($U = 9368.50$, $Z = -1.348$, $p = 0.178 > 0.05$). This finding reveals that marital status does not have a significant effect on job satisfaction. In other words, whether participants are married or single does not significantly affect their job satisfaction levels.

The Mann-Whitney U test was applied to compare job satisfaction scores by gender. According to the analysis results, there was no statistically significant difference in job satisfaction scores between female ($n = 206$, rank mean = 146.79) and male ($n = 94$, rank mean = 158.64) participants ($U = 8917.00$, $Z = -1.098$, $p = 0.272$). Although the rank means for male participants were higher than those for female participants, the difference did not reach statistical significance. This finding indicates that job satisfaction among community pharmacists does not differ significantly by gender.

The relationship between age and total job satisfaction was examined with Spearman rank correlation analysis. The analysis results show a positive but quite weak relationship between the two variables ($\rho = 0.069$). However, it was determined that this relationship was not statistically significant ($p = 0.230 > 0.05$). This finding indicates that increasing age of participants does not lead to a significant change in their job satisfaction levels.

Overall, the findings suggest that sociodemographic variables do not explain job satisfaction among community pharmacists.

4. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSIONS

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

The most striking finding from our study is that none of the sociodemographic variables, such as age, gender, professional seniority, marital status, and education level, made a statistically significant difference in job satisfaction. This result contradicts some studies in the literature. For example, while a study conducted in Nigeria by Abdullahi et al. (2023) found that satisfaction decreased with increasing age, our study found no significant relationship between age and job satisfaction. Similarly, while a study conducted in Ethiopia indicated low salary and limited promotion opportunities as reasons for dissatisfaction, our findings showed no significant difference between intrinsic and extrinsic satisfaction levels ($Z = 0.297$, $p = .767$).

The fact that the vast majority of participants in our study were female pharmacists (68.2%) is a finding parallel to the increasing representation of women in the pharmacy profession. This situation should also be considered as a methodological factor affecting the sample distribution. When the age distribution is examined, a significant proportion of participants are in the 26–30 age range (35.1%), followed by the 36–40 age group (22.2%) and the 41+ age group (20.2%). This finding shows that the sample comprises not only young pharmacists but also middle-aged and more experienced pharmacists. Therefore, the study has a structure that represents different career stages.

In terms of professional seniority, only 22.8% have 0–5 years of experience, while 24.8% have 21 years or more of experience. This distribution shows that the sample includes pharmacists at both early and advanced career stages and exhibits a heterogeneous distribution of professional experience. This diversity allows for a more comprehensive evaluation of a multidimensional variable such as job satisfaction.

In terms of marital status, the majority of participants are single (65.2%). This may be related to the high representation of the younger age group in the sample.

When the distribution of educational levels is examined, the vast majority of participants are undergraduate graduates (75.8%), while pharmacists with postgraduate education are

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

represented to a lesser extent. This finding suggests that undergraduate education is considered sufficient for basic professional competence in the pharmacy profession, while postgraduate education is more focused on academic or specialized areas of specialization.

Especially in professions requiring continuous interaction with patients, such as community pharmacy, the fact that job satisfaction is more closely related to factors like emotional labor, workload, and work environment may reduce the effect of sociodemographic variables. These findings suggest that job satisfaction cannot be explained solely by individual sociodemographic characteristics and is more strongly shaped by contextual factors such as the work environment, workload, professional autonomy, and interpersonal interactions. This reveals that job satisfaction is a dynamic and multidimensional structure rather than a static individual characteristic.

CONCLUSION

Especially in professions requiring intensive interaction with patients, such as community pharmacy, job satisfaction is not only related to individual demographic characteristics; it is thought to be more closely related to factors such as working conditions, workload, interpersonal relationships, and emotional labor. Overall, the sample in this study exhibits heterogeneity in age, seniority, and education level, and the inclusion of pharmacists at different career stages increases the generalizability of the findings. However, imbalances in gender and education level are among the limitations that should be considered in interpreting the results. This situation reveals that interventions aimed at increasing job satisfaction should focus not only on individual characteristics but also on the work environment and professional conditions.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

REFERENCES

- Baycan, F. A. (1985). An analysis of the several aspects of job satisfaction between different occupational groups. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

- Li, H., Zhao, Y., Huang, L., Deng, J., Wang, D., & Zhang, L. (2023). The influence of social capital: A trigger for increasing job satisfaction. *Frontiers in Psychology, 14*, 1190766. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1190766

- Malik, M., Atif, M., & Rasool, G. (2019). Perceived emotional intelligence, work life balance and job satisfaction among healthcare professionals in Pakistan. *International Journal of Pharmaceutical Research and Allied Sciences, 8*(3), 32–40.

- Ulutaş Deniz, E., Eren, R., & Alaf, D. (2024). Evaluating the influence of emotional intelligence on job satisfaction among pharmacists. *Journal of Research in Pharmacy, 28*(1), 1–8. https://doi.org/10.29228/jrp.273

  Koçoğlu, C. M. (2015). Akademik personelin iş tatmin düzeylerinin ölçülmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 16–35.

- Berassa, M. S., Chiro, T. A., & Fanta, S. (2021). Assessment of job satisfaction among pharmacy professionals. *Journal of Pharmaceutical Policy and Practice, 14*(1), 71. https://doi.org/10.1186/s40545-021-00356-1

- Al-Muallem, N., & Al-Surimi, K. M. (2019). Job satisfaction, work commitment and intention to leave among pharmacists: A cross-sectional study. *BMJ Open, 9*(9). https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024448

- Lau, W.-M., Pang, J., & Chui, W. (2011). Job satisfaction and the association with involvement in clinical activities among hospital pharmacists in Hong Kong. *International Journal of Pharmacy Practice, 19*(4), 253–263. https://doi.org/10.1111/j.2042-7174.2011.00117.x

- Fadare, O. O., Doucette, W. R., Gaither, C. A., et al. (2022). Exploring the moderating role of job resources in how job demands influence burnout and professional fulfillment among US pharmacists. Research in Social and Administrative Pharmacy, 18(10), 3821–3830. https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2022.04.003

- Abdullahi, A. K., Mosanya, A. U., Bello, N., & Musa, M. K. (2023). Evaluation of job satisfaction among pharmacists working in public health facilities. Exploratory Research in Clinical and Social Pharmacy, 12, 100338. https://doi.org/10.1016/j.rcsop.2023.100338

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

- Ordu, A. (2016). Lise öğretmenlerinin iş doyumları ve bireysel performansları arasındaki ilişki. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(36), 1–19.

- Koçak, E., & Tunç, B. (2020). İş doyumu ve çalışma yaşamında yalnızlık: Mersin Üniversitesi idari çalışanlarına ilişkin bir araştırma. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(4), 2281–2292.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

TOPLUM ECZACILARININ İŞ DOYUMU DÜZEYLERİNİN SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF JOB SATISFACTION LEVELS OF COMMUNITY PHARMACISTS ACCORDING TO SOCIODEMOGRAPHIC VARIABLES

Doktora Öğrencisi Ecz. - Elif Bölükbaş
Ankara Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
Eczacılık Fakültesi, Eczacılık İşletmetciliği ve Tarihi Ana Bilim Dalı
bolukbase@ankara.edu.tr - 0000-0001-7085-7710

Prof. Dr., Gülbin Özçelikay
Ankara Üniversitesi/Eczacılık Fakültesi
Eczacılık İşletmetciliği ve Tarihi Ana Bilim Dalı
gozcelikay@ankara.edu.tr - 0000-0002-1580-5050

Bu çalışma, Türkiye'de toplum eczacılarının iş doyumu düzeylerinin sosyodemografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek üzere Ocak–Mayıs 2025 tarihleri arasında çevrimiçi anket yöntemiyle yürütülmüş ve 302 eczacıdan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Weiss ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve Baycan (1985) tarafından Türkçeye uyarlanan Minnesota İş Doyumu Ölçeği (MİDÖ) kullanılmıştır. Araştırma için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır.

Normalite varsayımı Shapiro–Wilk testi ile değerlendirilmiş ve verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir ($p < 0.001$). Bu nedenle parametrik olmayan yöntemler tercih edilmiştir. İlişkiler Spearman korelasyonu, grup karşılaştırmaları Mann–Whitney U ve Kruskal–Wallis testleri ile değerlendirilmiştir. Yaş ($\rho = 0.069$, $p = 0.230$), mesleki deneyim yılı ($\rho = 0.060$, $p = 0.299$), eğitim düzeyi, ($H(2) = 0.937$, $p = 0.626$), medeni durum, ($U = 9368.50$, $Z = -1.348$, $p = 0.178$), cinsiyete göre yapılan analizde de kadın ve erkek eczacılar arasında anlamlı fark gözlenmemiştir ($U = 8917$, $Z = -1.098$, $p = 0.272$).

Bu bulgular, eczacılar arasında iş doyumunun demografik özelliklerden ziyade mesleki bağlam ve çalışma koşullarıyla daha yakından ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, iş doyumunun bireysel özelliklerden çok, iş ortamına özgü yapısal ve örgütsel faktörler çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Gelecekteki çalışmalarda bu faktörlerin daha geniş örneklemlerle incelenmesi, müdahale programlarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İş doyumu, Eczacı, Minnesota İş Doyumu Ölçeği

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. GİRİŞ

İş doyumu, kişinin yaptığı meslekten memnuniyet duyması ve bu işi isteyerek, gönüllü olarak sürdürmesi anlamına gelmektedir. İş doyumu düşük olan birey, zaman içinde psikolojik ve fiziksel sorunlar yaşayabilir; devamsızlık, mesleki motivasyon eksikliği, iş kazaları ve hatta işten ayrılma gibi sonuçlarla karşılaşabilir (Koçoğlu, 2015).

Eczacılık gibi sağlık alanında nitelikli insan gücünü kapsayan meslek grubunda iş doyumunun yüksek olması, sağlık hizmeti kalitesini ve topluma sunulan sağlık hizmetlerinin dolaylı biçimde niteliğini etkilemektedir. Daha önceki araştırmalar, eczacıların iş doyumunun yalnızca yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi gibi bireysel demografik faktörlerle değil, aynı zamanda iş yükü, iş-yaşam dengesi, çalışma koşulları, karar alma süreçlerindeki özerklik, meslektaş ve yönetici desteği, ücretlendirme, hasta bakımına katılım imkânları ve kariyer gelişim fırsatları gibi işin yapısal özellikleriyle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Al-Muallem & Al-Surimi, 2019; Lau, Pang & Chui, 2011; Fadare et al., 2022).

2019 yılının Ocak-Nisan ayları arasında Etiyopya'nın Addis Ababa kentindeki Tikur Anbessa ihtisas hastanesindeki 80 eczacılık çalışanıyla kurumsal temelli kesitsel bir araştırma sonuçları hastane eczacılarının önemli bir kısmının işlerinden memnun olmadığını ortaya koymuştur. Katılımcılar, iş memnuniyetsizliğinin temel nedenleri arasında yüksek iş yükü, düşük maaşlar, yönetim kadrolarının yetersiz saygı ve tutumları, uygun olmayan çalışma koşulları ile sınırlı terfi olanaklarını belirtmişlerdir (Berassa, Chiro & Fanta, 2021).

2023 yılı Mart-Temmuz ayları arasında Nijerya'daki kamu sağlık tesislerinde görev yapan eczacılarla yürütülen tanımlayıcı, kesitsel bir araştırmada iş doyumu düzeyleri değerlendirilmiştir. Veri toplama sürecinde, Minnesota İş Doyumu Anketi kısa formu ile İş Tanımı İndeksi'nden uyarlanan anonim ve doğrulanmış çevrimiçi bir anket kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, eczacıların genel anlamda düşük düzeyde iş doyumu yaşadığını ortaya koymuştur. Özellikle yaş değişkeni açısından değerlendirildiğinde, yaş arttıkça çalışma tesisine yönelik memnuniyetin azaldığı saptanmıştır. Bu durum, göreve yeni başlayanların işe daha olumlu yaklaştıkları ve motivasyonlarının daha yüksek olabileceğini düşündürmektedir. Öte yandan, yaşla birlikte iş arkadaşlarıyla olan ilişkilerdeki memnuniyet artma eğilimi göstermektedir. Bu durumun, zamanla artan deneyim ve iş ortamına dair daha iyi bir anlayışa sahip olunmasından kaynaklandığı öne sürülmektedir (Abdullahi, Mosanya, Bello, & Musa, 2023).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ulutaş Deniz ve ark. (2024) eczacıların iş doyumu düzeyleri ile duygusal zekâ kullanım becerileri arasındaki ilişkiyi ele alırken; Li ve ark. (2023) sosyal sermaye algısının eczacıların iş doyumu üzerindeki etkisini incelemiştir. Malik ve ark. (2019) ise hemşireler, eczacılar ve hekimler gibi sağlık profesyonelleri arasında algılanan duygusal zekâ, iş-yaşam dengesi ve iş doyumu arasındaki ilişkileri değerlendirmiştir.

2. UYGULAMALAR

Bu çalışma, çevrim içi erişime açık ve anonim olarak tasarlanmış bir anket formu (Google Forms) aracılığıyla yürütülmüştür. Katılımcılar, ankete başlamadan önce çalışmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgilendirilmiştir. Eczacılara yönelik Facebook, Instagram ve WhatsApp gibi sosyal medya platformları ile çeşitli iletişim gruplarında paylaşılarak hedef kitleye ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca gönüllü katılımın sağlanması için kişilerden onay alınmıştır.

Weiss ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olup, Türkçeye Baycan tarafından uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirliği test edilmiş 'Minnesota İş Doyumu Ölçeği' kullanılmıştır (Baycan, F. A. 1985) Araştırma uygulaması için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli araştırma izni alınmıştır.

Anket formu Ocak 2025 - Mayıs 2025 tarihleri arasında Türkiye genelinde farklı sektörlerde çalışan 18 yaş üstü reşit kadın ve erkek eczacılar arasında uygulanmıştır. Çalışmanın evreni Türkiye'de çalışan serbest eczane eczacı nüfusu olan 30672 kişiden oluşmaktadır. Bu nedenle de araştırma, en az 328 kişilik bir örneklem gerektirmektedir. Bu bağlamda, 302 eczacıya ulaşılmıştır.

Çalışma Araçları

Gerekli verileri toplamak için iki araç kullanılmıştır: Sosyo-Demografik Veri Formu, ve Minnesota İş Doyumu Ölçeği. Bu iki ölçek tek bir anket formunda birleştirilmiş ve Google Forms aracılığıyla oluşturulmuştur.

1) Sosyo-demografik Veri Formu

Katılımcılarla ilgili tanımlayıcı bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulan bir form kullanılmıştır. Bu form, eczacıların çalışma alanları, cinsiyeti, yaşı, mesleki kıdem süresi, medeni durumu, eğitim düzeyi, iş yeri konumu olmak üzere yedi sorudan oluşmaktadır.

2) Minnesota İş Doyum Ölçeği

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Orijinali 1967 Yılında Weiss, Davis, England ve Lofquist tarafından geliştirilmiştir ve Baycan tarafından Türkçe geçerlik ve güvenirlik açısından test edilmiştir. Minnesota İş Doyumu Ölçeği, bireylerin işleriyle ilgili yaşadıkları içsel ve dışsal doyum faktörlerini gösteren 20 maddelik 5'li Likert tipi bir ölçektir. 20 madde ise içsel doyum (12 madde), dışsal doyum (8 madde) ve genel doyum puanları oluşturulmaktadır.

"İçsel Doyum" (1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 19 ve 20'nci maddeler) ve "Dışsal Doyum" (5, 6, 12, 13, 14, 16, 17 ve 18'inci maddeler) olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. İçsel doyum başarı, tanınma, işin kendisi, yükselme gibi işin içsel niteliğine ilişkin faktörlerden oluşmaktadır. Dışsal doyum ise örgütün politikası, denetim, yönetici, çalışma arkadaşları ve astlarla olan ilişkiler, çalışma koşulları, ücret gibi işin çevresine ilişkin faktörlerden oluşmaktadır.

Her bir soru için puan aralığı 1 ile 5'tir. Ölçek puanlamasında , " Hiç memnun değilim", 1 puan, "Memnun değilim", 2 puan, "Kararsızım", 3 puan, "Memnunum", 4 puan, "Çok memnunum", 5 puan olarak değerlendirilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 100'dür. Ölçekte ters soru bulunmamaktadır (Ordu, A., 2016 & Koçak & Tunç, 2020)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmaya toplam 302 toplum eczacısı katılmış olup, katılımcıların %68,2'si kadın, %31,1'i erkek ve %0,7'si cinsiyet belirtmek istememiştir. Yaş dağılımına bakıldığında, katılımcıların %35,1'i 26–30 yaş aralığında, %22,2'si 36–40 yaş ve %20,2'si 41 yaş ve üzerindedir. Mesleki kıdem açısından, katılımcıların %22,8'i 0–5 yıl, %14,2'si 6–10 yıl, %19,5'i 11–15 yıl, %18,5'i 16–20 yıl ve %24,8'i 21 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahiptir. Medeni durum bakımından ise katılımcıların %65,2'si bekar, %34,8'i evlidir. Eğitim düzeyi dağılımında, katılımcıların büyük çoğunluğunu lisans mezunları (%75,8) oluştururken, %22,2'si yüksek lisans ve %2,0'ı doktora mezunudur.

Minnesota İş Doyum Ölçeği'nin iç tutarlılığı Cronbach's Alpha katsayısı ile değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin genel Cronbach's Alpha değeri $\alpha = 0.861$ olarak bulunmuş olup, bu değer ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Ölçek, "İçsel Doyum" (1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 19 ve 20'nci maddeler) ve "Dışsal Doyum" (5, 6, 12, 13, 14, 16, 17 ve 18'inci maddeler) olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Alt

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

boyutlar incelendiğinde, içsel doyum için Cronbach's Alpha değeri $\alpha = 0.807$, dışsal doyum için ise $\alpha = 0.746$ olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, ölçeğin hem genel hem de alt boyutlar düzeyinde güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcıların Minnesota İş Doyumu Ölçeği toplam puanları incelendiğinde, minimum puan 25, maksimum puan 100, ortalama puan ise 68.70 (SD = 16.31) olarak bulunmuştur.

Ölçek; "İçsel Doyum" (örn. başarı hissi, sorumluluk alma, gelişim imkânı) ve "Dışsal Doyum" (örn. maaş, iş güvencesi, yöneticiyle ilişki) olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Alt boyutlara ait tanımlayıcı istatistiklere göre, eczacıların dışsal doyum ortalaması 3.47 (SD = 0.83), içsel doyum ortalaması ise 3.41 (SD = 0.94) olarak bulunmuştur.

Shapiro–Wilk testi sonuçlarına göre hem içsel hem de dışsal doyum alt boyutlarının dağılımı istatistiksel olarak anlamlı derecede normallikten sapma göstermektedir ($p < .001$). Bu nedenle içsel ve dışsal doyum düzeyleri arasındaki farkı test etmek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır. Test sonucunda iki boyut arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($Z = 0.297$, $p = .767$). Bu bulgu, eczacıların iş doyumunun içsel ve dışsal kaynaklar bakımından benzer düzeyde deneyimlendiğini göstermektedir.

Eczacıların eğitim düzeyine göre iş doyumu puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Eğitim düzeyi lisans (n=229), yüksek lisans (n=67) ve doktora (n=6) olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Ortalama sıra değerleri sırasıyla 154.00, 144.86 ve 130.08 olarak hesaplanmıştır. Analiz sonuçları, eğitim düzeyine bağlı olarak iş doyumu puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($H(2) = 0.937$, $p = 0.626$). Bu bulgu, eğitim düzeyinin eczacıların iş doyumu üzerinde belirleyici bir rol oynamadığını düşündürmektedir.

Mesleki deneyim yılı ile toplam iş doyumu arasındaki ilişki Spearman sıralama korelasyon analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, iki değişken arasında pozitif yönlü ancak oldukça zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir ($\rho = 0.060$). Bununla birlikte, söz konusu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p = 0.299 > 0.05$). Bu sonuç, eczacıların mesleki deneyim sürelerinin artmasının iş doyumu düzeylerinde anlamlı bir değişime yol açmadığını göstermektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Medeni duruma göre toplam iş doyumu puanlarının karşılaştırılması amacıyla Mann–Whitney U testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları, evli ve bekar katılımcılar arasında iş doyumu düzeyleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığını göstermektedir ($U = 9368.50$, $Z = -1.348$, $p = 0.178 > 0.05$). Bu bulgu, medeni durumun iş doyumu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, katılımcıların evli ya da bekar olmaları iş doyumu düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır.

Cinsiyete göre iş doyumu puanlarının karşılaştırılmasında Mann–Whitney U testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre kadın ($n = 206$, sıra ortalaması = 146.79) ve erkek ($n = 94$, sıra ortalaması = 158.64) katılımcıların iş doyumu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($U = 8917.00$, $Z = -1.098$, $p = 0.272$). Her ne kadar erkek katılımcıların sıra ortalamalarının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu gözlemlense de, bu fark istatistiksel olarak anlamlı düzeye ulaşmamıştır. Bu bulgu, toplum eczacıları arasında iş doyumunun cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Yaş ile toplam iş doyumu arasındaki ilişki Spearman sıralama korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonuçları, iki değişken arasında pozitif yönlü ancak oldukça zayıf bir ilişki olduğunu göstermektedir ($\rho = 0.069$). Bununla birlikte, söz konusu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($p = 0.230 > 0.05$). Bu bulgu, katılımcıların yaşlarının artmasının iş doyumu düzeylerinde anlamlı bir değişime yol açmadığını göstermektedir.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, sosyodemografik değişkenlerin toplum eczacılarının iş doyumunu açıklamada belirleyici olmadığı görülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çalışmamızdan elde edilen en dikkat çekici bulgu; yaş, cinsiyet, mesleki kıdem, medeni durum ve eğitim düzeyi gibi hiçbir sosyodemografik değişkenin iş doyumu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmamasıdır. Bu sonuç, literatürdeki bazı çalışmalarla çelişmektedir. Örneğin, Abdullahi ve ark. (2023) tarafından Nijerya'da yapılan çalışmada yaş arttıkça memnuniyetin azaldığı saptanmışken, bizim çalışmamızda yaş ile iş doyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Benzer şekilde, Etiyopya'da yapılan bir araştırma düşük maaş ve sınırlı terfi olanaklarını memnuniyetsizlik nedeni olarak gösterirken, bizim bulgularımızda içsel ve dışsal doyum düzeyleri arasında ($Z = 0.297$, $p = .767$) anlamlı bir fark görülmemiştir

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çalışmamızda katılımcıların büyük çoğunluğunu kadın eczacıların oluşturması (%68,2), eczacılık mesleğinde kadınların artan temsiline paralel bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bu durum, örneklem dağılımını etkileyen metodolojik bir faktör olarak da göz önünde bulundurulmalıdır.

Yaş dağılımı incelendiğinde, katılımcıların önemli bir kısmının 26–30 yaş aralığında olduğu (%35,1) ve bunu 36–40 yaş (%22,2) ile 41 yaş ve üzeri grubun (%20,2) takip ettiği görülmektedir. Bu bulgu, örneklemin yalnızca genç eczacılardan değil, aynı zamanda orta yaş ve daha deneyimli gruplardan da oluştuğunu göstermektedir. Dolayısıyla çalışma, farklı kariyer evrelerini temsil eden bir yapıya sahiptir.

Mesleki kıdem süresi dağılımında ise yalnızca %22,8'inin 0–5 yıl deneyime sahip olduğu, buna karşılık %24,8'inin 21 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu görülmektedir. Bu dağılım, örneklemin hem erken kariyer hem de ileri kariyer dönemindeki eczacıları kapsadığını ve mesleki deneyim açısından heterojen bir yapı sunduğunu göstermektedir. Bu çeşitlilik, iş doyumu gibi çok boyutlu bir değişkenin daha kapsamlı değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Medeni durum açısından katılımcıların çoğunluğunun bekar (%65,2) olduğu görülmektedir. Bu durum, özellikle genç yaş grubunun örneklemde yüksek oranda temsil edilmesi ile ilişkili olabilir.

Eğitim düzeyi dağılımı incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu (%75,8), lisansüstü eğitim düzeyine sahip eczacıların ise daha sınırlı oranda temsil edildiği görülmektedir. Bu bulgu, eczacılık mesleğinde lisans eğitiminin temel mesleki yeterlilik için yeterli kabul edildiğini ve lisansüstü eğitimin daha çok akademik ya da spesifik uzmanlık alanlarında yoğunlaştığını düşündürmektedir.

Özellikle toplum eczacılığı gibi hasta ile sürekli etkileşim gerektiren mesleklerde, iş doyumunun duygusal emek, iş yükü ve çalışma ortamı gibi faktörlerle daha yakından ilişkili olması, sosyodemografik değişkenlerin etkisini görece olarak azaltıyor olabilir. Bu bulgular, iş doyumunun yalnızca bireysel sosyodemografik özelliklerle açıklanamayacağını ve daha çok çalışma ortamı, iş yükü, mesleki özerklik ve kişilerarası etkileşimler gibi bağlamsal faktörler tarafından şekillendiğini düşündürmektedir. Bu durum, iş doyumunun statik bireysel özelliklerden ziyade dinamik ve çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SONUÇ

Özellikle toplum eczacılığı gibi hasta ile yoğun etkileşim gerektiren mesleklerde, iş doyumunun yalnızca bireysel demografik özelliklerle değil; çalışma koşulları, iş yükü, kişilerarası ilişkiler ve duygusal emek gibi faktörlerle daha yakından ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu çalışmanın örneklemi yaş, kıdem ve eğitim düzeyi açısından heterojen bir yapı sergilemekte olup, farklı kariyer evrelerini temsil eden eczacıların dahil edilmesi, elde edilen bulguların genellenebilirliğini artırmaktadır. Bununla birlikte, cinsiyet ve eğitim düzeyindeki dengesizlikler, sonuçların yorumlanmasında dikkate alınması gereken sınırlılıklar arasında yer almaktadır.

Bu durum, iş doyumunu artırmaya yönelik müdahalelerin yalnızca bireysel özelliklere değil, çalışma ortamına ve mesleki koşullara odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

. KAYNAKÇA

- Baycan, F. A. (1985). An analysis of the several aspects of job satisfaction between different occupational groups. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

- Li, H., Zhao, Y., Huang, L., Deng, J., Wang, D., & Zhang, L. (2023). The influence of social capital: A trigger for increasing job satisfaction. *Frontiers in Psychology*, *14*, 1190766. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1190766

- Malik, M., Atif, M., & Rasool, G. (2019). Perceived emotional intelligence, work life balance and job satisfaction among healthcare professionals in Pakistan. *International Journal of Pharmaceutical Research and Allied Sciences, 8*(3), 32–40.

- Ulutaş Deniz, E., Eren, R., & Alaf, D. (2024). Evaluating the influence of emotional intelligence on job satisfaction among pharmacists. *Journal of Research in Pharmacy, 28*(1), 1–8. https://doi.org/10.29228/jrp.273

  Koçoğlu, C. M. (2015). Akademik personelin iş tatmin düzeylerinin ölçülmesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 16–35.

- Berassa, M. S., Chiro, T. A., & Fanta, S. (2021). Assessment of job satisfaction among pharmacy professionals. *Journal of Pharmaceutical Policy and Practice, 14*(1), 71. https://doi.org/10.1186/s40545-021-00356-1

- Al-Muallem, N., & Al-Surimi, K. M. (2019). Job satisfaction, work commitment and intention to leave among pharmacists: A cross-sectional study.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

BMJ Open, 9(9). https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024448

- Lau, W.-M., Pang, J., & Chui, W. (2011). Job satisfaction and the association with involvement in clinical activities among hospital pharmacists in Hong Kong. *International Journal of Pharmacy Practice, 19*(4), 253–263. https://doi.org/10.1111/j.2042-7174.2011.00117.x

- Fadare, O. O., Doucette, W. R., Gaither, C. A., et al. (2022). Exploring the moderating role of job resources in how job demands influence burnout and professional fulfillment among US pharmacists. Research in Social and Administrative Pharmacy, 18(10), 3821–3830. https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2022.04.003

- Abdullahi, A. K., Mosanya, A. U., Bello, N., & Musa, M. K. (2023). Evaluation of job satisfaction among pharmacists working in public health facilities. Exploratory Research in Clinical and Social Pharmacy, 12, 100338. https://doi.org/10.1016/j.rcsop.2023.100338

- Ordu, A. (2016). Lise öğretmenlerinin iş doyumları ve bireysel performansları arasındaki ilişki. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *13*(36), 1–19.

- Koçak, E., & Tunç, B. (2020). İş doyumu ve çalışma yaşamında yalnızlık: Mersin Üniversitesi idari çalışanlarına ilişkin bir araştırma. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(4), 2281–2292.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA RUHSAL HASTALIK DAMGALAMASI: SOSYAL KİMLİK KURAMI BAĞLAMINDA BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Elif YILMAZ
Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
elif.mehmet1837@gmail.com- 0009-0009-4927-9691

ÖZET

Bu çalışma sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik damgalayıcı tutumlarını Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, damgalamanın bireysel bir önyargıdan ziyade; grup aidiyeti, sosyal kategarizasyon ve gruplar arası karşılaştırma süreçleriyle nasıl şekillendiğini incelemektedir. Ayrıca bu çalışma, sağlık çalışanlarının tutumlarının sosyal kimlik süreçleriyle ilişkisini ortaya koymayı ve damgalamayı azaltmaya yönelik müdahalelere temel oluşturmayı hedeflemektedir. Çalışma, 2015-2025 yılları arasında yayımlanmış ulusal literatürden 25 makalenin incelenmesine dayalı kuramsal bir değerlendirme niteliğindedir. Ruhsal hastalıklarda damgalama olgusu; Sosyal Kimlik Kuramının temel bileşenleri olan sosyal kimliklenme ve sosyal karşılaştırma süreçleri üzerinden, sağlık profesyonellerinin perspektifiyle ele alınmıştır. Alan araştırmaları, damgalanmanın kökeninde sağlık çalışanlarının kendilerini "sağlıklı iç grup", hastaları ise "stigmatize edilen dış grup" olarak sınıflandırmalarının yattığını göstermektedir. Mesleki kimliğin korunması refleksiyle geliştirilen sosyal mesafe, hastaların "tehlikeli" veya "yetersiz" olarak etkilenmesine ve gruplar arası sınırların keskinleşmesine neden olmaktadır. Bu durum, hem hasta-sağlık çalışanı ilişkisini zayıflatmakta hem de sunulan bakımın niteliğini olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak, damgalamayı önleme stratejilerinin sadece bilgi aktarımıyla sınırlı kalmaması; sağlık çalışanları ve hastalar arasındaki "biz ve onlar" ayrımını ortadan kaldıracak, ortak bir üst kimlik (örneğin insana odaklı bakım gibi) inşasına odaklanan müdahaleleri içermesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu tür müdahaleler hem sağlık çalışanlarının tutumlarını dönüştürmeye hem de ruhsal hastalığı olan bireylere sunulan bakımın niteliğini artırmaya katkı sağlayabilir. Literatürdeki çalışmalarda da görüldüğü üzere sosyal kimlik temelli stratejilerin damgalamayı azaltmada etkili olabileceğini göstermektedir. Bu çalışmanın, sağlık çalışanları arasında ruhsal hastalıklarla ilgili damgalanmayı sosyal kimlik kuramsal çerçevesi içinde ele alarak ve böylece sosyal süreçlerin rolünü vurgulayarak literatüre katkıda bulunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: **Sağlık Çalışanları, Ruhsal Hastalıklar, Sosyal Kimlik Kuramı, Damgalama.**

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1.GİRİŞ

Damgalama (stigma), bireyin sahip olduğu bir özelliğin toplum tarafından olumsuz biçimde etiketlenmesi ve bu etiketleme sonucunda bireyin sosyal olarak dışlanmasına yol açan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç bireyin toplumsal kimliği, sosyal ilişkileri ve yaşam kalitesi üzerinde önemli etkiler yaratabilmektedir (Baysal, 2013; Özmen & Erdem, 2018; Bekiroğlu, 2021). Damgalama yalnızca bireysel bir tutum değil aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutları olan bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Sevim, 2020; Günaydın, 2020).

Sosyo-demografik özellikler, toplumsal normlar ve sosyal roller damgalama süreçlerinin oluşumunda belirleyici olabilmektedir. Türkiye'de yapılan bazı çalışmalar sosyal damgalanmanın bireylerin toplumsal algıları ve sosyal ilişkileri üzerinde etkili olabildiğini göstermektedir (Aksoy & Köse, 2021; Ayhan & Yağcı, 2021). Eğitim, iş yaşamı ve farklı sosyal alanlarda damgalama bireylerin sosyal aidiyet ve kimlik algılarını etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Şahin & Şahin, 2024).

Ruhsal hastalıklara yönelik damgalama ise bireylerin ruhsal hastalık tanısı nedeniyle olumsuz stereotiplere maruz kalması, ayrımcılık yaşaması ve sosyal mesafeye maruz bırakılması şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Araştırmalar ruhsal hastalığı olan bireylerin toplumda çoğu zaman tehlikeli, öngörülemez veya sosyal açıdan uzak durulması gereken kişiler olarak algılanabildiğini göstermektedir (Asan, 2019; Avcil, Bulut, & Sayar, 2016; Malas, 2019). Bu durum ruhsal hastalığı olan bireylerin tedavi arama davranışlarını olumsuz etkileyebilmekte ve bireylerin sosyal yaşama katılımını sınırlayabilmektedir (Önder & Keskin, 2023; Yılmaz & Cüceler, 2019).

Damgalama yalnızca toplum genelinde değil, sağlık hizmeti sunumunun gerçekleştiği ortamlarda da ortaya çıkabilmektedir. Sağlık çalışanlarının ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik tutumları, hastaların tedavi süreçlerini ve sağlık hizmetlerinden yararlanma deneyimlerini doğrudan etkileyebilmektedir (Açıkgöz & Akkuş, 2018; Ağır & Kılıç, 2024). Türkiye'de yapılan çeşitli araştırmalar sağlık çalışanları ve sağlık bilimleri öğrencileri arasında ruhsal hastalıklara yönelik bazı önyargılı tutumların bulunabildiğini ortaya koymaktadır (Alpan et al., 2018; Demiray et al., 2018; Ceylan & Uyaroğlu, 2018). Bununla birlikte ruh sağlığı eğitimi ve klinik deneyimin damgalayıcı tutumları azaltabileceği de belirtilmektedir (Esen Danacı et al., 2016; Demirören et al., 2015).

Damgalama olgusunun açıklanmasında sosyal psikoloji kuramları önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda sosyal kimlik yaklaşımı bireylerin kendilerini ve diğer bireyleri farklı sosyal kategoriler içinde değerlendirme eğiliminde olduklarını vurgulamaktadır (Alpman, 2018; Narcıkara, 2018). Sosyal kimlik süreçleri, bireylerin ait oldukları grubu olumlu değerlendirme ve diğer grupları farklılaştırma eğilimleri ile ilişkili olabilmektedir. Bu durum bazı sosyal grupların "öteki" olarak algılanmasına ve damgalama süreçlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir (Çağış, 2022; Mete, 2023; Çaylak, 2023).

Türkiye'de ruhsal hastalıklara yönelik damgalamayı inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, özellikle sağlık çalışanlarının tutumlarını sosyal kimlik perspektifi çerçevesinde ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Ulakbilim TR Dizin, DergiPark, Google Scholar ve tez veri tabanları tarandığında 2015–2025 yılları arasında bu konuya odaklanan sınırlı sayıda ulusal araştırmaya ulaşılabilmektedir. Bu durum konunun Türkiye bağlamında daha fazla

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

araştırılmasına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik damgalayıcı tutumları ulusal literatür çerçevesinde incelenmiş ve elde edilen bulgular sosyal kimlik kuramsal perspektifi doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışmanın, sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik tutumlarının anlaşılmasına ve damgalamayı azaltmaya yönelik yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Damgalama (Stigmatizasyon) Kavramı

Damgalama kavramı sosyal bilimler ve sağlık bilimleri literatüründe bireylerin sahip oldukları belirli özellikler nedeniyle toplum tarafından olumsuz biçimde etiketlenmesi ve bu etiketleme sonucunda sosyal dışlanmaya maruz kalmaları sürecini ifade etmektedir. Damgalama, bireylerin toplumsal kimliklerinin olumsuz biçimde tanımlanmasına yol açabilen sosyal bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Özmen & Erdem, 2018; Bekiroğlu, 2021). Bu süreçte bireyler sahip oldukları özellikler nedeniyle stereotiplere maruz kalmakta, ayrımcılık yaşayabilmekte ve sosyal ilişkilerinde çeşitli kısıtlamalarla karşılaşabilmektedir (Sevim, 2020; Günaydın, 2020).

Damgalama kavramı literatürde farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Damgalama bireylerin belirli özellikleri nedeniyle olumsuz biçimde etiketlenmesi ve bu etiketlerin sosyal ilişkiler üzerinde belirleyici hale gelmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte toplumsal önyargılar, stereotipler ve ayrımcı tutumlar önemli rol oynamaktadır (Özmen & Erdem, 2018). Ruhsal hastalıklar bağlamında damgalama, bireylerin toplum tarafından "farklı" veya "tehlikeli" olarak algılanmasına neden olabilmekte ve bu durum sosyal dışlanma süreçlerini güçlendirebilmektedir (Asan, 2019; Avcil et al., 2016). Ruhsal hastalıklara yönelik toplumsal tutumların sağlık hizmetlerinin kullanımı ve tedavi süreçleri üzerinde de etkili olabildiği çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır (Özmen & Erol, 2004).

Damgalama yalnızca bireyler arası ilişkilerde ortaya çıkan bir tutum değil, aynı zamanda toplumsal normlar, kültürel değerler ve sosyal yapılar tarafından şekillenen bir olgudur. Toplumsal düzeyde üretilen stereotipler ve önyargılar bazı sosyal grupların sistematik biçimde dışlanmasına neden olabilmektedir (Alkan, Erdem, & Çelik, 2016). Bu bağlamda damgalama süreci bireysel, toplumsal ve kurumsal boyutları bulunan çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmaktadır (Esin, 2021; Şahin & Şahin, 2024).

Damgalamanın farklı sosyal alanlarda ortaya çıkabildiği görülmektedir. Literatürde yoksulluk, beden algısı, bağımlılık, sağlık sorunları ve sosyal kimlik farklılıkları gibi çeşitli alanlarda damgalama süreçlerinin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Günaydın, 2020; Yılmaz & Cüceler, 2019; Esin, 2021). Benzer şekilde çocuk ve ergenlerde zihinsel yetersizlik bağlamında da damgalama süreçlerinin ortaya çıkabildiği ve bu durumun bireylerin sosyal uyumunu ve toplumsal katılımını olumsuz etkileyebildiği belirtilmektedir (Ağaç & Turan, 2022). Bu çalışmalar damgalamanın bireylerin benlik algısını, sosyal ilişkilerini ve toplumsal katılımını önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.2. Ruhsal Hastalıklara Yönelik Damgalama

Ruhsal hastalıklara yönelik damgalama, bireylerin sahip oldukları psikiyatrik tanılar nedeniyle toplum tarafından olumsuz biçimde etiketlenmeleri ve sosyal açıdan dışlanmaları sürecini ifade etmektedir. Ruhsal hastalığı olan bireyler çoğu zaman toplumda tehlikeli, öngörülemez veya sosyal açıdan uzak durulması gereken kişiler olarak algılanabilmektedir (Asan, 2019; Avcil, Bulut, & Sayar, 2016). Bu tür stereotipler ruhsal hastalığı olan bireylerin sosyal yaşamlarını ve toplumsal rollerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Malas, 2019; Bekiroğlu, 2021).

Damgalama yalnızca toplum genelinde değil, sağlık hizmetleri ortamında da ortaya çıkabilmektedir. Sağlık çalışanlarının ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik tutumları hastaların tedavi süreçleri ve sağlık hizmetlerinden yararlanma deneyimleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Açıkgöz & Akkuş, 2018; Ağır & Kılıç, 2024). Literatürde sağlık çalışanları ve sağlık bilimleri öğrencileri arasında ruhsal hastalıklara yönelik tutumların incelendiği çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Alpan et al., 2018; Demiray et al., 2018; Ceylan & Uyaroğlu, 2018; Karaca & Yüksel, 2025).

Türkiye'de yürütülen bazı araştırmalar sağlık çalışanlarının ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik tutumlarının bilgi düzeyi, eğitim, mesleki deneyim ve çalışma ortamı gibi çeşitli faktörlerden etkilenebildiğini göstermektedir (Boz et al., 2022; Özaydın et al., 2022). Bununla birlikte ruh sağlığı alanında verilen eğitimlerin damgalayıcı tutumların azaltılmasında önemli bir rol oynayabileceği de belirtilmektedir (Demirören et al., 2015; Esen Danacı et al., 2016).

2.3. Sosyal Kimlik Kuramı

Sosyal kimlik kuramı bireylerin kendilerini ve diğer bireyleri çeşitli sosyal kategoriler içinde değerlendirme eğiliminde olduklarını vurgulayan önemli bir sosyal psikoloji yaklaşımıdır. Bu kurama göre bireyler ait oldukları gruplarla özdeşleşmekte ve bu gruplar aracılığıyla sosyal kimliklerini oluşturmaktadır (Alpman, 2018; Narcıkara, 2018). Sosyal kategorizasyon süreci bireylerin sosyal çevrelerini anlamlandırmalarına yardımcı olmakla birlikte bazı durumlarda gruplar arası ayrımcılığın ortaya çıkmasına da zemin hazırlayabilmektedir.

Sosyal kimlik kuramına göre bireyler ait oldukları grubu "iç grup" olarak değerlendirirken diğer grupları "dış grup" olarak algılayabilmektedir. Bu durum sosyal karşılaştırma süreçleri aracılığıyla iç grubun daha olumlu değerlendirilmesine ve dış gruplara yönelik olumsuz stereotiplerin oluşmasına yol açabilmektedir (Çağış, 2022; Mete, 2023). Bu süreç bazı sosyal grupların "öteki" olarak algılanmasına ve damgalama süreçlerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Çaylak, 2023).

Sosyal kimlik yaklaşımı bireylerin kendilerini belirli sosyal grupların üyeleri olarak tanımladığını ve bu gruplar arasında karşılaştırmalar yaptığını ileri sürmektedir. Bu karşılaştırmalar sonucunda "biz" ve "ötekiler" ayrımı ortaya çıkabilmekte ve bu durum bazı grupların toplumsal olarak dezavantajlı konumlara yerleşmesine neden olabilmektedir. Sosyal kategorizasyon süreçleri bireylerin grup aidiyetlerini güçlendirirken aynı zamanda diğer gruplara yönelik stereotiplerin oluşmasına da zemin hazırlayabilmektedir (Çağış, 2022). Damgalama da çoğu zaman bu sosyal kategorizasyon süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve bireylerin sosyal kimlikleri üzerinden değerlendirilmelerine yol açabilmektedir (Çaylak, 2023).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ruhsal hastalığı olan bireyler toplumda çoğu zaman farklı bir sosyal kategori içinde değerlendirilmekte ve bu durum damgalayıcı tutumların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Sosyal kimlik yaklaşımı, ruhsal hastalıklara yönelik damgalamanın yalnızca bireysel önyargılardan değil aynı zamanda sosyal grup dinamiklerinden de kaynaklanabileceğini vurgulamaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik damgalayıcı tutumlarını inceleyen ulusal literatürü değerlendirmeyi amaçlayan nitel bir literatür incelemesi niteliğindedir. Literatür incelemesi yöntemi, belirli bir konuya ilişkin daha önce yapılmış araştırmaların sistematik biçimde incelenmesi ve elde edilen bulguların belirli bir kuramsal çerçeve doğrultusunda değerlendirilmesini içermektedir. Bu çalışmada sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik damgalayıcı tutumları, Sosyal Kimlik Kuramı bağlamında ele alınarak değerlendirilmiştir.

3.2. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında 2015–2025 yılları arasında yayımlanmış ulusal çalışmalar incelenmiştir. Literatür taraması sürecinde ULAKBİM TR Dizin, DergiPark, Google Scholar ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanları kullanılmıştır. Tarama sürecinde "ruh sağlığı", "ruhsal hastalık", "damgalama", "stigma", "sağlık çalışanları" ve "sosyal kimlik" gibi anahtar kelimelerden yararlanılmıştır.
Tarama sonucunda elde edilen çalışmalar belirli ölçütlere göre değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında yalnızca Türkiye'de yürütülmüş, sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik tutumlarını inceleyen ve tam metnine erişilebilen çalışmalar değerlendirmeye dahil edilmiştir. Konu ile doğrudan ilişkili olmayan çalışmalar, tekrar eden kayıtlar ve tam metnine ulaşılamayan araştırmalar inceleme kapsamı dışında bırakılmıştır.

3.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında incelenen çalışmalar; araştırmanın amacı, örneklem grubu, kullanılan ölçüm araçları ve temel bulgular açısından değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler tablolaştırılarak çalışmaların temel özellikleri karşılaştırmalı biçimde sunulmuştur. Literatür taraması sonucunda ulaşılan araştırmaların bulguları, Sosyal Kimlik Kuramı'nın temel bileşenleri olan sosyal kategorizasyon, sosyal kimliklenme ve sosyal karşılaştırma süreçleri çerçevesinde yorumlanmıştır.
Çalışmaların analiz edilmesi sonucunda sağlık çalışanlarının ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik tutumlarında ortaya çıkan ortak eğilimler belirlenmiş ve elde edilen bulgular bir sonraki bölümde sunulmuştur. Bu kapsamda literatür incelemesi sonucunda ulaşılan araştırmaların

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

temel özellikleri ve bulguları Bulgular bölümünde tablolar aracılığıyla ayrıntılı biçimde gösterilmiştir.

4. BULGULAR

Bu çalışmada sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik tutumlarını inceleyen ulusal araştırmalar incelenmiştir. Ulakbilim TR Dizin, DergiPark, Google Scholar ve tez veri tabanlarında yapılan tarama sonucunda özellikle son yıllarda ruhsal hastalıklara yönelik damgalama konusunun sağlık çalışanları ve sağlık bilimleri öğrencileri bağlamında ele alındığı görülmektedir. İncelenen çalışmalar farklı örneklem grupları, araştırma yöntemleri ve değişkenler çerçevesinde damgalama olgusunu değerlendirmektedir.
Literatür incelendiğinde sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik tutumlarının bilgi düzeyi, mesleki deneyim, eğitim düzeyi ve ruh sağlığı alanındaki klinik deneyim gibi çeşitli faktörlerden etkilenebildiği görülmektedir (Ağır & Kılıç, 2024; Boz et al., 2022; Özaydın et al., 2022). Bununla birlikte sağlık bilimleri öğrencileri üzerinde yürütülen bazı çalışmalar da eğitim sürecinin ruhsal hastalıklara yönelik tutumların şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Alpan et al., 2018; Demiray et al., 2018; Karaca & Yüksel, 2025).

Türkiye'de ruhsal hastalıklara yönelik damgalama konusunu inceleyen bazı çalışmaların temel özellikleri çizelge1'de özetlenmiştir.

Yazar / Yıl	Örneklem / Alan	Temel Bulgular	Damgalama Boyutu
Demiören ve ark. (2015)	Tıp Fakültesi Öğrencileri	Sağlık çalışanlarının ttutumları ruhsal hastalıklara tanı ve tedavisüreçlerini doğrudan etkileyebilmektedir.	Ön yargı, sosyal mesafe, eğitim gereksinimi
Esen Danacı ve ark. (2016)	Tıp fakültesi öğrencileri (5 yıllık izlem)	Damgalamayı azaltmadı sağlık profesyonellerinin aktif rol üzstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.	Dangalama eğilimi, sosyal mesafe
Karakuş ve ark. (2017)	Psikiyatri hastanesinde çalışan hemşireler	Sağlık çalışanlarının ruhsal sorunları olan bireylere yönelik tutumları, hastaların sağlık hizmetine erişimini, tedaviye başvurma davranışını ve uygun yönlendirilmesini etkilemektedir.	Tutumsal damgalama, sosyal mesafe, sağlık hizmetine erişimde engel olma.
Açıkgöz & Akkuş (2018)	Hemşireler ve hekimler	Psikiyatri hastaları saldırgan olarak algılanmakta ve birlikte çalışmaya isteksiz görülmektedir.	Tehlikelilik algısı, sosyal mesafe, kaçınma
Demiray ve ark. (2018)	Hemşirelik öğrencileri	Damgalayıcı tutumlar tedaviye uyumu ve iyileşme sürecini olumsuz etkilemektedir.	Önyargı, inançlar ve damgalayıcı tutumlar.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ceylan & Uyaroğlu (2018)	Psikiyatri hemşireleri	Şizofreni hastalarına karşı önyargılarsağlık personelleri arasında da yaygındır.	Ön yargı, damgalayıcı tutumlar
Alpan ve ark. (2018)	Sağlık bilimleri öğrencileri	Reddedici ve dışlayıcı zaman içinde değişmeden devam edebildiği görülmektedir.	Sosyal mesafe, önyargı, dışlayıcılık
Yılmaz & Cüceler (2019)	Bağımlılıkve ruh sağlığı	Sağlık çalışanlarının bağımlı bireylerle çalışmaya daha isteksiz olduğu belirlenmiştir.	Ahlaki yargı,sosyal dışlanma, öz damgalama
Asan (2019)	Birinci basamak sağlık hizmetleri	Ruhsal hastalıklar yeterince tanınmamakta ve dışlayıcı tutumlar görülebilmektedir.	Tanılama yetersizliği, olumsuz tutum, dışlayıcılık
Bana (2020)	COVİD-19 sürecinde sağlık çalışanları	Salgın döneminde sağlık çalışanları da damgalamaya maruz kalmaktadır.	Dışlanma, damgalanma, kaçınılma
Sevim (2020)	Sosyal hizmet alanı	Dangalama bireyin sosyal dışlanmasına ve hizmetlere erişimde dezavantaj yaşamasına neden olur.	Sosyal dışlanma, etiketleme, yapısal ayrımcılık
Günaydın (2020)	Yoksulluk yaşayan bireyler	Bireyler önyargılar nedeniyle değersizleştirilmektedir.	Yoksulluk temelli damgalama
Akkaya (2021)	Hekimler / Ruh sağlığı	Damgalayıcı tutumlar belirli düzeyde devam etmektedir.	Sosyal mesafe, ön yargı
Ercan ve ark., 2021	Psikiyatri klinikleri	Damgalama algısı gruplar arasında farklılık göstermektedir.	Önyargı, sosyal mesafe, stereotipleştirme
Toker ve ark. (2021)	Tıp fakültesi öğrencileri	Olumsuz tutumlar eğitimle değiştirilebilmektedir.	Ön yargı, sosyal mesafe
Özaydın ve ark. (2022)	Kamu sağlık çalışanları	Olumsuz tutumlar hizmetlere erişimi zorlaştırmaktadır.	Önyargı ve damgalayıcı tutumlar
Taşdelen ve ark. (2022)	Pandemi sürecinde sağlık çalışanları	Damgalanma, stres ve kaygı düzeylerinde artış görülmektedir.	Sosyal dışlanma, damgalanma algısı
Köroğlu & Durat, (2022)	COVİD-19 ile temas eden sağlık çalışanları	Sağlık çalışanları toplum tarafından butırıcı olarak görülmektedir.	Etiketlenme, sosyal izolasyon, içselleştirilmiş damgalama

Ağaç & Turan (2022)	Zihinsel yetersizliği olan çocuklar ve ergenler	Yoğun damgalanma ve sosyal dışlanma görülmektedir.	Engellilik temelli damgalama
Şahin & Şahin (2024)	Eğitim ortamları	Önyargı ve etiketleme damgalamayı artırmaktadır.	Önyargı, etiketleme, sosyal dışlama
Karaca & Yüksel (2025)	Hemşirelik öğrencileri	Damgalama yardım arama ve tedaviye katılımı azaltmaktadır.	Damgalayıcı tutumlar
Demirel & Arslan (2025)	Ruh sağlığı personeli	Uzun süreli ilişkilerde ön yargı artmaktadır.	Sosyal mesafe, ön yargı
Özçelik ve ark. (2025)	Sağlık Çalışanları	Ayrımcı uygulamalar görülebilmektedir.	Ayrımcılık, sosyal mesafe, önyargı
Erkan, Akyurt & Şenol (2025)	Tıp fakültesi öğrencisi	Farklı gruplar damgalamaya marus kalmaktadır.	Önyargı, sterotipleşme
Karakuş (2025)	Edebi Analiz	Kadın figürler, toplumsal normlara aykırılık nedeniyle damgalanmaktadır.	Cinsiyet temelli damgalama

Çizelge-1 incelendiğinde Türkiye'de damgalama konusunu ele alan çalışmaların önemli bir bölümünün sağlık çalışanları ve sağlık bilimleri öğrencileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte literatürde damgalama olgusunun farklı sosyal bağlamlarda da ele alındığı araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin örgütsel bağlamda yapılan bazı çalışmalar bireylerin grup uyumu, sosyal aidiyet ve örgütsel ilişkiler bağlamında da damgalama ve sosyal dışlanma süreçlerinin ortaya çıkabileceğini göstermektedir (Çiçek et al., 2018). Bunun yanı sıra bireylerin sosyal karşılaştırma süreçleri ve psikolojik özelliklerinin de toplumsal algılar ve sosyal ilişkiler üzerinde etkili olabileceği belirtilmektedir (Kaya & Savaşlı, 2020). Bazı çalışmalarda ise eğitim programlarının damgalayıcı tutumların azaltılmasına katkı sağlayabileceğini göstermektedir (Demirören et al., 2015; Esen Danacı et al., 2016).
Literatürde ayrıca farklı sosyal ve sağlık alanlarında damgalama süreçlerini ele alan çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar damgalamanın yalnızca ruhsal hastalıklarla sınırlı olmadığını, farklı sosyal kimlikler ve sağlık durumları bağlamında da ortaya çıkabildiğini göstermektedir (Ayhan & Yağcı, 2021; Özçelik et al., 2025; Karakuş, 2025). Bu durum damgalamanın toplumsal ve kültürel boyutları olan geniş kapsamlı bir sosyal olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

5. TARTIŞMA

Bu çalışmada Türkiye'de ruhsal hastalıklara yönelik damgalama konusunu ele alan ulusal çalışmalar incelenmiş ve özellikle sağlık çalışanları ile sağlık bilimleri öğrencilerinin tutumlarını değerlendiren araştırmaların literatürde önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Bulgular genel olarak sağlık çalışanlarının ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik tutumlarının

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

tamamen olumsuz olmamakla birlikte belirli düzeylerde damgalayıcı eğilimler içerebildiğini göstermektedir. Nitekim sağlık çalışanlarının ruhsal hastalıklara yönelik tutumlarının bilgi düzeyi, eğitim süreci ve mesleki deneyim gibi faktörlerden etkilenebildiği çeşitli çalışmalarda belirtilmektedir (Açıkgöz & Akkuş, 2018; Ağır & Kılıç, 2024; Boz et al., 2022).

Literatürde ruhsal hastalıklara yönelik damgalama yalnızca bireysel tutumlar bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal algılar ve kültürel normlar çerçevesinde de ele alınmaktadır. Ruhsal hastalıkların toplumda yanlış anlaşılması ve çeşitli stereotiplerle ilişkilendirilmesi damgalayıcı tutumların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Malas, 2019). Bunun yanı sıra farklı damgalama türlerinin de literatürde ele alındığı görülmektedir. Örneğin kilo damgalaması gibi farklı alanlarda yapılan çalışmalar damgalamanın bireylerin psikolojik iyi oluşları ve sosyal ilişkileri üzerinde önemli etkiler oluşturabileceğini göstermektedir (Esin, 2021).

İncelenen çalışmaların önemli bir bölümünün sağlık bilimleri öğrencileri üzerinde yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Bu durum sağlık eğitimi sürecinin ruhsal hastalıklara yönelik tutumların şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle hemşirelik ve tıp öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalar eğitim sürecinin ilerleyen aşamalarında ruhsal hastalıklara yönelik bilgi düzeyinin arttığını ve bunun bazı durumlarda damgalayıcı tutumların azalmasına katkı sağlayabildiğini ortaya koymaktadır (Alpan et al., 2018; Demiray et al., 2018; Karaca & Yüksel, 2025). Benzer şekilde tıp eğitimi sürecinde ruhsal hastalıklara yönelik damgalamayı azaltmaya yönelik eğitim programlarının öğrencilerin tutumlarında olumlu değişimlere katkı sağlayabileceği belirtilmektedir (Demirören et al., 2015; Esen Danacı et al., 2016).

Literatürde ruhsal hastalıklara yönelik damgalamanın yalnızca bireysel tutumlarla sınırlı olmadığı, aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutları olan karmaşık bir sosyal süreç olduğu vurgulanmaktadır (Sevim, 2020; Günaydın, 2020). Bu bağlamda damgalama bireylerin toplumsal kimlikleri üzerinden değerlendirildiği ve belirli grupların diğerlerinden farklılaştırılarak ötekileştirildiği bir mekanizma olarak da ele alınabilmektedir. Sosyal kimlik kuramı bu süreci açıklamada önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Kurama göre bireyler kendilerini belirli sosyal grupların üyeleri olarak tanımlamakta ve bu gruplar arası karşılaştırmalar sonucunda "biz" ve "öteki" ayrımları ortaya çıkabilmektedir (Alpman, 2018; Narcıkara, 2018). Ruhsal hastalığa sahip bireylerin de toplumda zaman zaman bu tür kategorik ayrımların hedefi haline gelebildiği ifade edilmektedir.

Damgalama sürecinin bireyler üzerindeki etkileri yalnızca sosyal dışlanma ile sınırlı değildir. Ruhsal hastalığa sahip bireyler damgalanma nedeniyle toplumsal ilişkilerde güçlük yaşayabilmekte, tedavi arama davranışları olumsuz etkilenebilmekte ve bu durum ruh sağlığı hizmetlerine erişimi zorlaştırabilmektedir (Önder & Keskin, 2023; Yılmaz & Cüceler, 2019). Bunun yanı sıra damgalamanın bireylerin benlik saygısı ve psikososyal iyilik halleri üzerinde de olumsuz etkiler oluşturabileceği belirtilmektedir (Tel & Pınar, 2012).

Öte yandan literatürde damgalama olgusunun yalnızca ruhsal hastalıklarla sınırlı olmadığı, farklı sağlık durumları veya sosyal kimlikler bağlamında da ortaya çıkabildiği görülmektedir. Örneğin HIV ile yaşayan bireylere yönelik damgalama, sağlık çalışanlarının tutumları bağlamında incelenen önemli araştırma alanlarından biridir (Özçelik et al., 2025). Benzer şekilde pandemi döneminde sağlık çalışanlarının veya hastaların damgalanmaya maruz kalabildiğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Bana, 2020; Taşdelen et al., 2022; Köroğlu

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

& Durat, 2022). Bu durum damgalamanın toplumda farklı bağlamlarda ortaya çıkabilen çok boyutlu bir sosyal olgu olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de ruhsal hastalıklara yönelik damgalamayı inceleyen çalışmaların son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte mevcut araştırmaların büyük ölçüde belirli meslek grupları veya öğrenci örneklemleri üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle farklı sağlık profesyonellerini kapsayan daha geniş örneklemlerle yürütülecek çalışmaların literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca damgalayıcı tutumların azaltılmasına yönelik eğitim programlarının etkisini değerlendiren müdahale çalışmalarının artırılması da önemli görülmektedir.

Sonuç olarak ruhsal hastalıklara yönelik damgalama hem bireysel hem de toplumsal boyutları olan önemli bir sosyal sorun olarak değerlendirilmektedir. Sağlık çalışanlarının ve sağlık bilimleri öğrencilerinin bu konudaki tutumları ruh sağlığı hizmetlerinin niteliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle eğitim süreçlerinde ruhsal hastalıklara yönelik farkındalığı artırmaya ve damgalayıcı tutumları azaltmaya yönelik yaklaşımların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma kapsamında yalnızca Türkiye'de ruhsal hastalıklara yönelik damgalama konusunu ele alan ulusal çalışmalar incelenmiştir. Uluslararası literatürün kapsamlı biçimde dahil edilmemesi çalışmanın genellenebilirliğini sınırlayabilir. Ayrıca literatür taraması belirli veri tabanları (Ulakbilim TR Dizin, DergiPark, Google Scholar ve tez veri tabanları) ile sınırlandırılmıştır. Bu durum farklı veri tabanlarında yer alan bazı çalışmaların araştırma kapsamına dahil edilmemesine neden olmuş olabilir.

Bunun yanı sıra incelenen çalışmaların önemli bir bölümünün sağlık çalışanları ve sağlık bilimleri öğrencileri üzerinde yoğunlaşması literatürdeki araştırma çeşitliliğinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Gelecek araştırmalarda farklı sağlık meslek gruplarını ve daha geniş örneklemleri kapsayan çalışmaların yürütülmesi ruhsal hastalıklara yönelik damgalamanın daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye'de ruhsal hastalıklara yönelik damgalama konusunu ele alan ulusal çalışmalar incelenmiş ve özellikle sağlık çalışanları ile sağlık bilimleri öğrencilerinin tutumlarını değerlendiren araştırmaların literatürde önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. İncelenen çalışmalar ruhsal hastalıklara yönelik damgalayıcı tutumların tamamen ortadan kalkmadığını, ancak eğitim düzeyi, mesleki deneyim ve ruh sağlığı alanındaki bilgi düzeyinin bu tutumları etkileyebildiğini göstermektedir. Özellikle sağlık eğitimi sürecinde ruh sağlığı alanına ilişkin bilgi ve farkındalığın artırılmasının damgalayıcı tutumların azaltılmasına katkı sağlayabileceği çeşitli araştırmalarda vurgulanmaktadır.

Son yıllarda sağlık eğitimi sürecinde damgalamayı azaltmaya yönelik eğitim programlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar da dikkat çekmektedir. Özellikle tıp fakültesi öğrencileri

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

üzerinde yürütülen bazı araştırmalar, eğitim programlarının psikolojik damgalama eğilimlerinin azaltılmasında etkili olabileceğini göstermektedir (Toker et al., 2021). Bu nedenle sağlık eğitimi süreçlerinde ruhsal hastalıklara yönelik farkındalığı artırmaya yönelik eğitim içeriklerinin geliştirilmesi önemli görülmektedir.

Literatürdeki bulgular, ruhsal hastalıklara yönelik damgalamanın yalnızca bireysel tutumlarla açıklanamayacağını, aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutları olan çok yönlü bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda sağlık çalışanlarının ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik tutumlarının geliştirilmesi yalnızca bireysel farkındalık çalışmalarıyla değil, aynı zamanda eğitim programları, kurumsal politikalar ve toplumsal farkındalık faaliyetleriyle desteklenmelidir. Nitekim tıp eğitimi kapsamında ayrımcılık, önyargı ve damgalama konularını ele alan eğitim programlarının öğrencilerin bu konudaki farkındalıklarını artırabileceği ve damgalayıcı tutumların azaltılmasına katkı sağlayabileceği ifade edilmektedir (Erkan, Akyurt & Şenol, 2025).

Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Sağlık bilimleri eğitim programlarında ruhsal hastalıklara yönelik damgalama konusunu ele alan ders ve eğitim içeriklerinin artırılması,
- Sağlık çalışanlarına yönelik hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi,
- Ruh sağlığı okuryazarlığını artırmaya yönelik farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması,
- Ruhsal hastalıklara yönelik toplumsal farkındalığı artıracak medya ve toplum temelli programların desteklenmesi.

Bu tür uygulamaların hem sağlık çalışanlarının hem de toplumun ruhsal hastalıklara yönelik tutumlarının daha olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

7. ETİK BEYAN

Bu çalışma literatür incelemesine dayalı olarak hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında herhangi bir insan ya da hayvan üzerinde veri toplama süreci yürütülmemiştir. Bu nedenle çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Çalışma hazırlanırken bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuş, yararlanılan tüm kaynaklara metin içerisinde ve kaynakça bölümünde uygun biçimde atıf yapılmıştır.

Kaynakça

Ağaç, N., & Turan, S. (2022). Çocuk ve ergenlerde zihinsel yetersizlik ile ilişkili damgalama. Çocuk ve Medeniyet, 7(13), 149–155.

Açıkgöz, F., & Akkuş, D. (2018). Ruhsal hastalıklarda damgalama ile mücadele: Anahtar rol üstlenen meslekler. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8(3), 142–146.

Ağır, F., & Kılıç, S. T. (2024). Sağlık çalışanlarının ruhsal bozukluğu olan bireylere yönelik tutumunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 11(2), 125–134.

Aksoy, Ö. N., & Köse, E. (2021). Bazı sosyo-demografik değişkenler açısından sosyal damgalanma (stigma) düzeylerinin incelenmesi: Bandırma örneği. Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 291–307.

Akkaya, Ö. (2021). Hekimlerin ruhsal bozukluğu olan hastalara yönelik damgalamalarının değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.

Alkan, A., Erdem, R., & Çelik, R. (2016). Sağlık alanındaki ayrımcı tutum ve davranışlar: Kavramsal bir inceleme. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 19(3), 365–383.

Alpan, A., Kocamanoğlu, E., Yüce, F., Akçakmak, G., Günbal, M., Aşık, E., & Albayrak, S. (2018). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin şizofreni hastalığına karşı tutumları. Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 20(1), 8–17.

Alpman, P. S. (2018). Sosyal teorinin konusu olarak kimlik: Sosyal inşacı yaklaşım. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 21(2), 1–28.

Asan, Ö. (2019). Ruhsal hastalıklar ve damgalama: Toplumda, medyada, sağlık çalışanlarında ve her yerde. Sakarya Tıp Dergisi, 9(2), 199–205.

Avcil, C., Bulut, H., & Sayar, G. H. (2016). Psikiyatrik hastalıklar ve damgalama. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 175–202.

Ayhan, E. E., & Yağcı, H. (2021). İşyerinde damgalanmanın işe yabancılaşma açısından değerlendirilmesi: Bir kamu kurumu örneği. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 5(2), 167–188.

Bana, P. E. (2020). COVID-19 salgını sürecinde sağlık çalışanlarının sosyal damgalanma algısının değerlendirilmesi. PressAcademia Procedia, 11(1), 115–120.

Baysal, G. Ö. D. (2013). Damgalanma ve ruh sağlığı. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 22(2), 239–251.

Bekiroğlu, S. (2021). Ruhsal hastalığa sahip bireylere yönelik damgalama: Etkileyen faktörlere ve bireyler üzerindeki etkilerine dair kavramsal bir çalışma. OPUS International Journal of Society Researches, 17(33), 595–618.

Boz, Ş., Çilhoroz, Y., Karaman, S., & Işık, O. (2022). Ruhsal hastalıklara yönelik inancın incelenmesi: Sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. Prof. Dr. Elif Dikmetaş Yardan, 39.

Ceylan, B., & Uyaroğlu, A. K. (2018). Psikiyatri kliniğinde çalışan hemşirelerin şizofreni hastalarına yönelik damgalamaya ilişkin görüşleri ve önerileri. Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 21(2), 97–103.

Çağış, Z. G. (2022). Ötekiliği kucaklamak: Mega-üst kimlikler, sosyal kategorizasyon ve gruplar arası ilişkiler. Nesne: Psikoloji Dergisi, 10(24), 278–292.

Çaylak, M. (2023). Sosyal kimlik inşasında damgalanmanın rolü. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 9(18), 1–22.

Çiçek, I., Evcimen, İ., & Biçer, İ. H. (2018). Örgütsel bağlamda kişi-grup uyumu: Kuramsal perspektif. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 14(3), 699–730.

Demiray, T., Dal, Ü., Güleryüz, İ. O., & Ülker, E. (2018). Hemşirelik öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik inançları. Hemşirelik Bilimi Dergisi, 1(2), 14–18.

Demirel, B., & Arslan, A. (2025). Ruh sağlığı kurumlarında çalışanların sosyal yaşamda ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik tutumları. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 9(4), 313–345.

Demirören, M., Şenol, Y., Koşan, A. M. A., & Saka, M. C. (2015). Tıp eğitiminde ruhsal bozukluklara karşı damgalama eğitimi gereksiniminin değerlendirilmesi: Nitel ve nicel yaklaşım. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16(1).

Ercan, F., Karakaş, M., Gürhan, N., Demircan, Ü., & Kaya, H. M. (2021). Psikiyatri kliniklerinde hemşire/hekim, hasta ve hasta yakınlarının damgalamaya yönelik inanç ve tutumlarının değerlendirilmesi. Klinik Psikiyatri Dergisi, 24(4), 499–512.

Erkan, M., Akyurt, D., & Şenol, Y. (2025). Tıp eğitiminde ayrımcılık, yanlılık ve damgalamaya yönelik bir eğitim programının tanıtımı ve öğrencilerin ayrımcılığa neden olan durumlar hakkındaki görüşleri. Tıp Eğitimi Dünyası, 24(72), 70–80.

Esen Danacı, A., Balıkçı, K., Aydın, O., Cengisiz, C., & Uykur, A. B. (2016). Tıp eğitiminin şizofreniye yönelik tutumlar üzerine etkisi: 5 yıllık izlem çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi, 27(3), 176–184.

Günaydın, D. (2020). Yoksulluk, damgalama ve utanma: Sosyal yardım ağı çerçevesinde bir araştırma. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20(49), 837–860.

Karaca, H., & Yüksel, A. (2025). Hemşirelik öğrencilerinin ruh sağlığı okuryazarlığı düzeyi ile ruhsal hastalıklara yönelik inançları. Genel Sağlık Bilimleri Dergisi, 7(1), 93–108.

Karakaş, S. A., Polat, H., Ay, E., & Küçükoğlu, S. (2017). Türkiye'de bir psikiyatri hastanesinde çalışan hemşirelerin ruhsal sorunu olan bireylere karşı tutumları ile tükenmişlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bozok Tıp Dergisi, 7*(1), 40–48.

Karakuş, O. (2025). Damgalanma üzerinden öteki konumuna yerleşen kadın figürlere karşılaştırmalı bir yaklaşım: Kızıl Damga ve Medusa. Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi, 6(1), 1–13.

Kaya, Z., & Savaşlı, Y. (2020). Ergenlerin sosyal karşılaştırma ve duygusal öz-yeterlik düzeylerinin demografik değişkenlere göre incelenmesi. Gençlik Araştırmaları Dergisi, 8(20), 71–100.

Köroğlu, S., & Durat, G. (2022). Damgalanmaya karşı savunmasız sağlık çalışanlarının COVID-19 hastalarına yönelik yaklaşımlarının değerlendirilmesi. Sakarya University Journal of Holistic Health, 5(2), 153–165.

Malas, E. M. (2019). Ruhsal bozukluklara karşı stigma: Derleme. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1), 1170–1188.

Mete, M. (2023). Sosyal kimlik teorisi ve göçmen kimliğinin ötekileştirilmesi süreci: Stereotipleştirmeye yönelik psikopolitik bir analiz. Akademik İncelemeler Dergisi, 18(2), 470–489.

Narcıkara, E. B. (2018). Sosyal kimlik teorisi perspektifiyle kraliçe arı sendromu. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 8(16), 159–176.

Önder, D., & Keskin, G. (2023). Ruhsal bozukluğu olan hastalarda damgalanma ve suç. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7(1), 217–224.

Özaydın, Ö., Gürün, H. P., Çavdar, S., Tanrıverdi, S., Dağ, B., Yüzal, S., & Akay, O. (2022). İstanbul'daki kamu sağlık çalışanlarının ruh sağlığı sorunu olan bireylere yönelik inançları. Klinik Psikiyatri Dergisi, 25(3).

Özçelik, M. N., Zerdali, E., Pehlivanoglu, F., & Sengoz, G. (2025). Sağlık çalışanlarında HIV ile yaşayan bireylere yönelik damgalama. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 22(1), 159–164.

Özmen, S., & Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 23(1), 185–208.

Özmen, E., & Erol, Ö. (2004). Ruhsal hastalıklara yönelik tutumların ruh sağlığı hizmetlerine etkisi. Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi, 12(3), 83–92.

Polat, S., & Kutlu, F. Y. (2019). Ruhsal bozukluklarda hastalık yönetimi ve iyileşme programı. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4(3), 111–115.

Sevim, K. (2020). Sosyal çalışma ve damga. Turkish Journal of Social Work, 4(1), 44–54.

Şahin, M., & Şahin, T. (2024). Eğitimde damgalama. UMAY Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 6–20.

Taşdelen, R., Ayik, B., Kaya, H., Erciş, M., & Ertekin, E. (2022). Türk sağlık çalışanlarının COVID-19 pandemisine psikolojik tepkileri: Damgalanmanın etkisi. Nöro-Psikiyatri Arşivi, 59(2), 133–138.

Tel, H., & Pınar, Ş. E. (2012). Ayaktan izlenen psikiyatri hastalarında içselleştirilmiş damgalama ve benlik saygısı. Journal of Psychiatric Nursing, 3(2).

Toker, T., Atabay, E., Tosun, E., Yılmaz, E., Öztürk, M., & Ateşçi, F. (2021). Tıp fakültesi öğrencilerinde psikolojik damgalama eğilimi: Bir özel çalışma modülü örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 34(3), 253–261.

Yılmaz, M., & Cüceler, S. (2019). Alkol bağımlılığı ve damgalanma. Bağımlılık Dergisi, 20(3), 167–174.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

İLKOKUL MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE PROBLEM ÇÖZME ÖĞRETİMİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ DÖNÜŞÜMÜ

Melike DEMİR
Düzce Üniversitesi
melike8169@gmail.com - 0009-0004-7862-1752

Doç. Dr. Filiz EVRAN ACAR
Düzce Üniversitesi
filizacar@duzce.edu.tr – 0000-0002-0453-8508

ÖZET

İyi bir problem çözme yeteneğine sahip bireyler, yaşamlarında daha başarılı olma eğilimindedir. Bu nedenle problem çözme, Matematik Dersi Öğretim Programı'nda temel beceriler arasında yer almakta; matematiksel problem çözme becerisi gelişmiş bireylerin gerçek yaşam sorunlarını çözmede daha etkili olabilecekleri vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, alanyazında matematiksel problem çözmenin özellikle ilkokul düzeyindeki öğrenciler için zorlayıcı bir alan olduğu belirtilmektedir. Öğrencilerin problem çözme sürecini tam olarak kavrayamaması; soyut düşünme becerilerinin yeterince gelişmemesi, çok aşamalı düşünmenin oluşturduğu bilişsel yük, okuduğunu anlamada yaşanan yetersizlikler ve bilgi birikimi eksikliği ile ilişkilendirilmektedir. Bu durum, problem çözme becerilerini destekleyici öğretim yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada, ilkokul öğrencilerinin matematik dersi kapsamında karşılaştıkları problem çözme güçlükleri literatür temelinde ele alınmış; bu becerileri geliştirmeye yönelik strateji, yöntem ve teknikler üretken yapay zekâ destekli öğretim tasarımı bağlamında tartışılmıştır. Bu kapsamda, problem çözme öğretiminde öne çıkan yaklaşımların süreci hangi yönleriyle desteklediği, üretken yapay zekâ araçlarının bu strateji, yöntem ve tekniklerin planlanması, çeşitlendirilmesi ve öğrenci düzeyine uygun biçimde yapılandırılmasına nasıl katkı sağlayabileceği literatür temelinde incelenmiştir. Alanyazında Polya'nın problem çözme stratejisi, işbirlikli öğrenme, sorgulamaya dayalı öğrenme, aktif öğrenme, bilgisayar destekli öğretim, örnek olay, tartışma, oryantiring, matematiksel modelleme, beyin fırtınası ve canlandırma gibi yöntem ve tekniklerin problem çözme öğretiminde kullanılabileceği görülmektedir. Sonuç olarak, üretken yapay zekânın öğretmenin yerini alan bir unsur değil; öğretim sürecini destekleyen, zenginleştiren ve daha esnek hâle getiren bir tasarım desteği sunduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üretken yapay zeka, Matematiksel problem çözme, öğretim yaklaşımları

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. GİRİŞ

İyi gelişmiş problem çözme becerileri, bireylerin hem akademik yaşamlarında hem de günlük yaşamda karşılaştıkları durumları yönetmelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Gür, 2005; Kösece Loğoğlu, 2016; PISA, 2024). Problem çözme, okul matematiğinin temel unsurlarından biridir. Öğrencilerin kazanması gereken bu becerinin yeterince gelişmemesi, onların hem matematik dersine hem de çözülemeyen problem durumlarına yönelik olumsuz tutum geliştirmelerine neden olabilmektedir (Altun, 2015; Memnun ve Kanbur, 2020). Öğrenciler genellikle matematiği zor, karmaşık ve içinden çıkılamaz bir ders olarak algılamakta ve karşılaştıkları her türlü probleme karşı önyargı geliştirmektedirler (Björn vd., 2016; Fuchs vd., 2015; Verschaffel vd., 1999). Öğrencilerin öğrenim hayatları boyunca defalarca karşılaştıkları problem çözme sürecini tam olarak kavrayamamaları, konunun zorluğundan ziyade, öğrencilerin bu süreci yeterince içselleştirememelerinden kaynaklanmaktadır (Daroczy vd., 2015; Boonen vd., 2016; Sweller, 1988; Ji ve Guo, 2023). Bu durum, öğrencilerin soyut düşünme becerilerinin henüz tam anlamıyla gelişmemiş olmasından ve problem çözme sürecindeki çok aşamalı düşünme becerilerinin gerektirdiği bilişsel yükten kaynaklanmaktadır (Sweller, 1988). İlköğretim Matematik Öğretim Programı (MEB, 2018), soyut kavramların somut yaşantılar ve günlük yaşam örnekleri üzerinden yapılandırılmasını önermektedir. Bunun yanı sıra, program öğrencilerin bağımsız düşünme, karar verme ve öz düzenleme gibi bireysel becerilerini geliştirmeyi de amaçlamaktadır. Dolayısıyla, bu alanda yapılan araştırmalar, öğrencilerin problem çözme becerilerini destekleyici öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Vessonen vd., 2025).

Çocukların eğitim yolculuğunda kritik bir aşama olan ilkokul dönemi, formal matematik eğitimi ile tanıştıkları ve problem çözme becerilerinin temellerini attıkları önemli bir süreçtir. Bu dönemde, öğrenciler hem matematiğin temel kavramlarıyla tanışmakta hem de problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik ilk adımları atmaktadırlar. (Kayapınar, 2015; Memnun ve Kanbur, 2020) İlkokul matematik eğitimi, yalnızca akademik başarı açısından değil, aynı zamanda öğrencilerin problem çözme yetenekleri ve öz güvenlerinin gelişimi açısından da kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, ilkokulda verilen matematik eğitimi, bireylerin gelecekteki öğrenme başarıları ve toplumsal gelişime katkıları üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Kayapınar, 2015; Memnun ve Kanbur, 2020). Bununla birlikte birçok araştırmacı, matematiksel problem çözmenin ilkokul düzeyindeki öğrenciler için oldukça zorlayıcı olduğunu çeşitli çalışmalarla ortaya koymuştur. (Altun, 2015; Kılıç, 2009; Verschaffel vd., 1999).

Problem çözme stratejileri, öğrencilerin karşılaştıkları her problemi doğru bir şekilde çözmelerini sağlamaz; aksine, bu stratejiler problem çözme sürecini kolaylaştıran ve zihinsel şemaların daha etkin bir şekilde oluşturulmasına yardımcı olan araçlardır. Bu stratejilerin öğretiminde ve öğrencilerin bunları kullanma becerilerinin geliştirilmesinde öğretmenin rolü oldukça önemlidir. Araştırmalar, geleneksel öğretim yöntemlerinin birçok öğretmen tarafından hala yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir (Freeman vd., 2014; Lazonder ve Harmsen, 2016). Bununla birlikte, birçok çalışma, ilkokul öğrencilerinin yalnızca bu tür yöntemlerle problem çözme becerilerini yeterince geliştiremediklerine işaret etmekte; güncel

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

değerlendirme sonuçları da bu gereksinimi desteklemektedir (PISA, 2024; TIMSS, 2020). Özellikle ilkokul düzeyindeki öğrenciler, bilişsel süreçlerinin henüz şekillenmekte olduğu bu dönemde öğretmen rehberliğine ihtiyaç duyarlar. Bu dönemde, öğrenciler kendilerine sunulan bilgileri alıp işlemekte zorlanabilirler. Bu nedenle, ilkokuldan itibaren geleneksel öğretimden uzaklaşarak, öğrencilerin merkezde olduğu, eleştirel düşünme, sorgulama ve fikir üretme becerilerini geliştirebilecekleri öğrenme ortamlarının oluşturulması gerekmektedir. Bu tür ortamların, öğrencilerin problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde daha etkili olduğu söylenebilir (Başdamar, 2019).

Üretken yapay zekanın (ÜYZ) hızlı yükselişi bu tartışmayı daha görünür hale getirmiştir. Uluslararası kılavuzlar artık, ÜYZ'nın açık pedagojik, etik ve kurumsal sınırlar içinde kullanıldığında öğretme ve öğrenmeyi destekleyebileceğini; ancak yalnızca görevleri dış kaynaklara devretmek veya hazır cevaplar sunmak amacıyla kullanıldığında gerçek öğrenmeyi zayıflatabileceğini vurgulamaktadır (OECD, 2025; UNESCO, 2023). Bu nedenle ilkokul matematik eğitimi için kilit soru YZ'nın içerik üretip üretemeyeceği değil, öğretmenin öğretimdeki konumunu korurken öğrencilerin muhakeme becerilerini derinleştirecek şekilde konumlandırılıp konumlandırılamayacağıdır.

Bu bağlamda bu çalışmada, ilkokul öğrencilerinin matematik dersi kapsamında karşılaştıkları problem çözme güçlüklerinin ve bu güçlükleri azaltmada kullanılabilecek çeşitli strateji, yöntem ve tekniklerin ÜYZ destekli öğretim tasarımı bağlamında ele alınması amaçlanmaktadır. Araştırma, problem çözme öğretiminde öne çıkan yaklaşımların hangi yönleriyle süreci desteklediği, ÜYZ araçlarının bu strateji, yöntem ve tekniklerin planlanması, çeşitlendirilmesi ve öğrenci düzeyine uygun biçimde yapılandırılmasına nasıl katkı sağlayabileceğini literatür temelinde inceleyen bir derleme çalışmasıdır. Araştırmanın alt amaçları şunlardır:

1. İlkokul matematik öğretiminde problem çözme sürecinde hangi güçlüklerle karşılaşılmaktadır?
2. Bu güçlükleri azaltmada hangi strateji, yöntem ve tekniklerden yararlanılabilir?
3. Üretken yapay zekâ; ders planlama, farklılaştırma, materyal geliştirme ve geri bildirim tasarımında nasıl kullanılabilir?

2. PROBLEM KAVRAMI VE MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE PROBLEM ÇÖZME

Günlük dilde problem, genellikle istenmeyen veya zor bir durum olarak anlaşılır (Mayer, 2013). "Bununla birlikte, matematik eğitiminde problem; öğrencinin elinde doğrudan uygulanabilir bir çözüm yolu bulunmadığı, bu nedenle hedefe ulaşmak için yorumlama, planlama ve bilinçli akıl yürütme süreçlerini devreye sokmasının gerektiği durumları ifade eder (Mayer, 2013; Polya, 1945). Bu ayrım pedagojik açıdan önemlidir. Birçok ders kitabı görevi, yakın zamanda öğretilen bir işlemin basitçe taklit edilmesi yoluyla çözülebildiği için gerçek problemlerden ziyade alıştırmalardır. Gerçek bir matematik problemi, öğrencinin verilen durum ile hedeflenen sonuç arasındaki boşluğu doldurmasını gerektirir (Polya, 1945; Sweller, 1988).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Literatür, matematiksel kelime problemlerinin karmaşık görevler olarak anlaşılması gerektiğini öne sürmektedir (Daroczy vd., 2015; Boonen vd., 2016; Vessonen vd., 2025). Bu problemler, niceliksel akıl yürütme gerektirmeleri bakımından matematiksel; anlamının metinden çıkarılmasını gerektirmeleri bakımından ise dilsel bir yapı taşımaktadır (Boonen vd., 2016; Björn vd., 2016; Daroczy vd., 2015; Memnun ve Kanbur, 2020). Daroczy vd. (2015), kelime problemlerindeki performansı dilbilimsel ve sayısal faktörlerin bir ürünü olarak tanımlarken, Björn vd. (2016) ilkokulda metin anlama becerisinin daha sonraki kelime problemleri performansını öngördüğünü göstermektedir. Bu durum, etkili bir öğretimin dil, temsil ve matematiği ayrı konular olarak ele almak yerine birbirine bağlaması gerektiği anlamına gelmektedir (Boonen vd., 2016; Daroczy vd., 2015).

Matematik öğretiminde problem çözme, hem bir amaç, hem bir araç hem de bir öğrenme alanı olarak anlaşılmalıdır (Schoenfeld, 1992). Bir amaçtır, çünkü öğrencilerden matematik bilgisini kullanarak alışılmadık durumları yorumlayıp bunlara yanıt verebilen bireyler olmaları beklenir (MEB, 2018). Bir araçtır, çünkü kavramlar ve işlemler genellikle öğrenciler bunları amaçlı görevlerde karşılaştıklarında anlam kazanır (Sweller, 1988). Aynı zamanda başlı başına bir öğrenme alanıdır, çünkü öğrencilerin çözümleri anlamak, planlamak, izlemek ve değerlendirmek için stratejiler geliştirmede açık bir desteğe ihtiyaçları vardır (Pólya, 1945; Schoenfeld, 1992). Matematik Öğretim Programı (2018), matematiği gerçek yaşam, akıl yürütme ve öz düzenleme ile ilişkilendirerek bu çok boyutlu rolü yansıtmaktadır.

Öğrenci açısından bakıldığında, problem çözme katmanlı bilişsel bir eylemdir (Schoenfeld, 1992). Bir kelime problemini çözen bir ilkokul öğrencisi, metni okur, ilgili bilgileri belirler, tahminlerde bulunur, temsil biçimlerini seçer, işlemleri belirler, aşamaları uygular ve çözümü değerlendirir. Bu, başarının sadece aritmetik bilgisine değil, aynı zamanda okuduğunu anlama, çalışma kapasitesi, metabilişsel kontrol ve somut ile sembolik temsil biçimleri arasında geçiş yapma becerisine de bağlı olduğu anlamına gelir. Matematiksel problem çözme üzerine yapılan araştırmalar, uzun zamandır bu boyutların birbirinden ayrılabilir değil, birbiriyle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır (Boonen vd., 2016; Daroczy vd., 2015; Ji ve Guo, 2023; Schoenfeld, 1992; Verschaffel vd., 1999).

Öğretim açısından bakıldığında, etkili öğretim doğru sayısal cevap elde edildiğinde sona ermez. Öğrencilerin düşünme süreçlerini görünür kılmayı gerektirir (Schoenfeld, 1992). Öğretmenler bunu; düşünmeyi ve araştırmayı gerektiren sorular sorarak, çoklu temsil biçimlerini teşvik ederek, somut materyaller ve görsel modeller kullanarak, akran tartışmalarını yapılandırarak ve öğrencileri akıl yürütmelerini gerekçelendirmeye ya da hatalarını düzeltmeye teşvik ederek gerçekleştirebilir (Freeman vd., 2014).

3. İLKOKULDA MATEMATİK PROBLEM ÇÖZMEDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Araştırmalar, öğrencilerin problem çözme sürecinin her aşamasında birbirinden farklı ancak birbiriyle ilişkili zorluklar yaşayabileceğini göstermektedir (Altun, 2015; Daroczy vd.,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2015; Boonen vd., 2016; Phonapichat vd., 2014; Govender, 2024; Suseelan vd., 2022). Bu zorlukların aşama aşama ele alınması eğitsel açıdan yararlıdır; çünkü başarısızlık çoğu zaman genel bir yetersizlikten değil, sürecin belirli bir basamağında yaşanan güçlükten kaynaklanmaktadır: Örneğin bir öğrenci metni anlayabildiği halde planlama aşamasında başarısız olabilir ya da bir işlemi tamamlayabildiği halde sonucu değerlendirmede başarısız olabilir (Kingsdorf ve Krawec, 2014; Kılıç, 2009; Memnun ve Kanbur, 2020; Nugraheni ve Marsigit, 2021; Polya, 1945; Salim, 2024; Schoenfeld, 1992; Sweller, 1988; Verschaffel vd., 1999).

İlkokul matematik problemlerini çözme sürecinde sık karşılaşılan zorluklar Polya (1945)'nın dört aşamalı modeli temel alınarak sınıflandırılmış ve Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1: İlkokulda matematik problemlerini çözmede sık karşılaşılan zorluklar

Süreç Basamağı	Görülen Güçlükler
Problemi Anlama	Metni yüzeysel okuma, verilenler ve isteneni ayırt edememe, anahtar sözcüğe aşırı bağımlılık (Boonen vd., 2016; Björn vd., 2016; Daroczy vd, 2015; Memnun ve Kanbur, 2020; Phonapichat vd., 2014; Polya, 1945; Verschaffel vd., 1999) Şekil, tablo, şema ya da model oluşturmada yetersizlik (Boonen vd., 2016; Polya, 1945; Verschaffel vd., 1999)
Plan Yapma	İşleme hemen geçme (Govender, 2024; Phonapichat, 2014; Polya, 1945) Uygun strateji seçememe (Govender, 2024; Kılıç, 2009; Phonapichat, 2014; Polya, 1945; Schoenfeld, 1992)
Planı Uygulama	İşlemi sürdürürken dikkat ve sıra hataları yapma (Ji ve Guo, 2023; Polya, 1945; Sweller, 1988)
Sonucu Değerlendirme	Sonucu mantıksal olarak sorgulamama, yalnızca işlem doğruluğuna odaklanma (Memnun ve Kanbur, 2020; Schoenfeld, 1992; Polya, 1945; Verschaffel vd., 1999)

Ayrıca literatürde, problemlerin dil yorumlaması, çok aşamalı akıl yürütme veya metin, tablo, şema ve denklem gibi farklı temsil biçimleri arasında geçiş gerektirdiği durumlarda bu zorlukların daha da arttığı gösterilmektedir (Daroczy vd., 2015). İlkokul öğrencileriyle yapılan çalışmalar, okuduğunu anlama konusundaki zayıflığın kelime problemlerinde matematik performansını önemli ölçüde kısıtlayabildiğini gösterirken, tasarım temelli müdahaleler, temsil ve planlamaya yönelik açık desteğin rutin olmayan görevlerdeki performansı artırabileceğini göstermektedir (Boonen vd., 2016; Deng vd., 2025; Verschaffel vd., 1999).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

4. PROBLEM ÇÖZME BECERİSİNİ GÜÇLENDİREN ÖĞRETİM STRATEJİ, YÖNTEM VE TEKNİKLER

Günlük yaşamda ya da eğitim sürecinde problemlerin çözümü için kesin bir kural veya tek bir formül bulunmamaktadır (Polya, 1945). Ancak, bu tür problemleri çözmek için birkaç çözüm yolu ve farklı adımları içeren işlemler mevcuttur (Altun, 2015). Problem çözme adımlarının veya modellerinin bireylerin deneyimlerine ve yaşantılarına bağlı olduğu düşünülse de, matematik alanında çalışan araştırmacılar, problem çözme sürecini farklı aşamalardan oluşan modellerle açıklamışlardır (Polya, 1945; Sweller, 1988). Problem çözme becerisini desteklemek amacıyla alanyazında öne çıkan bazı strateji, yöntem ve teknikler ile bunların problem çözmeye katkıları Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2: Problem Çözme Becerilerini Geliştirmek İçin Kullanılabilecek Strateji, Yöntem ve Teknikler

Strateji/ Yöntem/ Teknik	Açıklama	Problem çözmeye katkısı
Polya'nın problem çözme stratejisi	Problemi anlama, plan kurma, planı uygulama ve sonucu değerlendirme olmak üzere dört aşamalı bir yapı sunar (Polya, 1945; Başdamar, 2019).	Süreci görünür kılar; öğrencinin problemi çözmeden önce düşünmesini, çözümünü izlemesini ve sonucu kontrol etmesini destekler.
İşbirlikli öğrenme yöntemi	Öğrenciler küçük gruplarda ortak amaç doğrultusunda çalışır; etkileşim ve karşılıklı öğrenme temellidir (Açıkgöz, 2011; Namlu, 1999; Özdoğan, 2008).	Çözüm yollarının paylaşılmasını, akıl yürütmenin sözelleştirilmesini ve farklı bakış açılarının karşılaştırılmasını sağlar.
Sorgulamaya dayalı öğrenme yöntemi	Soru sorma, araştırma yapma ve elde edilen verileri analiz ederek anlam kurma sürecine dayanır (Llewellyn, 2002; Perry ve Richardson, 2001)	Neden–sonuç ilişkisi kurmayı, alternatif çözüm yolları üretmeyi ve gerekçeli karar vermeyi güçlendirir.
Aktif öğrenme yöntemi	Öğrenci öğrenme sürecinde sorumluluk alır; karar verme, katılım ve öz düzenleme ön plandadır (Koç, 2011; Açıkgöz, 2011).	Çözüme pasif biçimde ulaşmak yerine, strateji seçme ve kendi öğrenmesini izleme davranışlarını geliştirir.
Düz anlatım yöntemi	Öğretmenin bilgiyi yapılandırılmış biçimde sunduğu; görsel, işitsel materyal ve soru-cevapla desteklenebilen bir yöntemdir (Ocak, 2007; Küçükahmet, 2008).	Yeni bir stratejinin ilk kez tanıtılmasında, çözüm adımlarının modellenmesinde ve ortak dil oluşturmada işlevseldir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bilgisayar destekli öğretim	Bilgisayar programları, görsel temsiller, animasyonlar ve geri bildirim mekanizmalarıyla öğrenmeyi destekler (Baki, 2002; Seferoğlu, 2006).	Problemin farklı biçimlerde temsil edilmesine, anında dönüt verilmesine ve öğrencinin kendi hızında ilerlemesine katkı sağlar.
Oryantiring tekniği	Harita, yönerge ve istasyonlara dayalı görevlerle okul dışı veya hareket temelli öğrenme ortamları oluşturur (Ferguson ve Turbyfill, 2013; Gillman, 2007).	Mekânsal düşünme, ölçme, tahmin ve problem bağlamını gerçek ortamda deneyimleme fırsatı sunar.
Matematiksel modelleme tekniği	Gerçek yaşam durumlarının matematiksel olarak temsil edilmesi, modellenmesi ve yeniden yorumlanmasına dayanır (Doruk, 2010; Lesh ve Doerr, 2003).	Günlük yaşam ile matematik arasında ilişki kurmayı; modeli kurma, sınama ve değerlendirme becerilerini destekler.
Beyin fırtınası tekniği	Bir probleme ilişkin olabildiğince çok fikrin, başlangıçta eleştirilmeden üretilmesini esas alır (Ocak, 2007).	Tek çözüme odaklanmayı azaltır; yaratıcı düşünme, çoklu strateji geliştirme ve esnek akıl yürütmeyi besler.
Örnek olay tekniği	Gerçek ya da gerçeğe yakın durumların sınıfa taşınması ve çözüm yollarının konuşularak değerlendirilmesine dayanır (Ocak, 2007; Sağlam, 2011).	Matematiksel düşüncenin savunulmasını, çözümün gerekçelendirilmesini ve eleştirel değerlendirmeyi destekler.

Polya'nın dört aşamalı problem çözme modeli, öğrencilere rutin olmayan görevleri sistematik biçimde ele alma imkânı sunar. Problemi anlama, plan kurma, planı uygulama ve sonucu değerlendirme basamakları; öğrencilerin çözüm sürecini izlemesine ve kendi akıl yürütmelerini düzenlemesine yardımcı olur (Fuchs vd., 2004; Polya, 1945; Schoenfeld, 1992). Şema temelli öğretim ve açık strateji öğretimi, özellikle ilkokul öğrencileri açısından bu sürecin yapılandırılmasını kolaylaştırmaktadır (Gersten vd., 2009; Kong vd., 2021; Vessonen vd., 2025).

İşbirlikli öğrenme ortamları, öğrencilerin çözüm yollarını sözlü olarak ifade etmelerine, akranlarının stratejilerini duymalarına ve aynı problemin birden fazla temsilini görmelerine olanak tanır (Turgut & Turgut, 2018). Benzer biçimde sorgulamaya dayalı öğrenme, öğrencilerin neden-sonuç ilişkileri kurmalarını, alternatif çözüm yolları geliştirmelerini ve çözüm seçimlerini gerekçelendirmelerini destekler (Lazonder ve Harmsen, 2016).

Aktif öğrenme, matematiksel modelleme, örnek olay, tartışma, beyin fırtınası ve bilgisayar destekli öğretim gibi yaklaşımlar da öğrencilerin problem durumunu farklı yönleriyle incelemelerine katkı sağlar. Özellikle çoklu temsiller, somut materyaller ve yönlendirici öğretmen soruları; ilkokul öğrencilerinin soyut matematiksel yapıları daha anlaşılır hâle getirmesinde etkili olmaktadır (Freeman vd., 2014; Çavuş ve Deniz, 2021; Kaygısız ve Asenel, 2022).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu süreçte metabilişsel destekler özel bir öneme sahiptir. Öğretmenin yüksek sesle düşünme modellemesi yapması, "Bu problem bizden ne istiyor?", "Neden bu işlemi seçtik?" ve "Cevabımızı nasıl kontrol edebiliriz?" gibi sorular yöneltmesi, öğrencilerin öz düzenleme ve kendini izleme becerilerini geliştirmektedir (Schoenfeld, 1992).

5. ÜRETKEN YAPAY ZEKA VE EĞİTİMDE KULLANIMI

5.1.Bir Kavram Olarak Yapay Zeka

Eğitimde YZ'nın kullanımını tartışmadan önce, bu kavramın neyi ifade ettiğini açıklamak gerekir. Yapay zekâ, örüntü tanıma, dil işleme, tahminde bulunma, içerik üretme ve karar vermeyi destekleme gibi, genellikle insan zekâsıyla ilişkilendirilen görevleri yerine getirebilen sistemlerin geliştirilmesini konu alan bir bilgisayar bilimi alanıdır (Holmes vd., 2019; Chen vd., 2020). Bu alanın kökleri Alan Turing'in "makinelerin düşünebileceği" sorusuyla başlayan tartışmalardan, Dartmouth toplantısında "yapay zekâ" teriminin yerleşmesine; oradan makine öğrenimi ve üretken modellere kadar uzanmaktadır; burada YZ terimi, bir araştırma gündeminin adı olarak resmen tanıtılmıştır (Turing, 1950; McCarthy vd., 1955). Güncel kaynaklar, YZ'yi tek bir teknoloji olarak değil, sembolik sistemler, makine öğrenimi, derin öğrenme ve doğal dil işlemeyi içeren bir yöntemler ailesi olarak tanımlamaktadır (Miao ve Holmes, 2023; Turing, 1950; Zawacki-Richter vd., 2019).

Güncel tartışmalarda, genellikle YZ ile özellikle ÜYZ arasında bir ayrım daha yapılmaktadır. ÜYZ, büyük veri kümelerinden kalıpları öğrenerek metin, görüntü, ses veya kod gibi yeni çıktılar üretebilen modelleri ifade eder. ChatGPT gibi büyük dil modelleri bu kategoriye aittir (Wang vd., 2024; Mao vd., 2024).

5.2. Eğitim ve Öğretim Tasarımında YZ Kullanımı

Yapay zekânın eğitim alanındaki kullanımı, üretken sistemlerden önce de akıllı özel ders sistemleri, uyarlanabilir öğrenme ortamları, otomatik değerlendirme uygulamaları ve öğrenme analitiği gibi yapılar üzerinden gelişim göstermiştir (Zawacki-Richter vd., 2019). Eğitim alanında ÜYZ üzerine yapılan son çalışmalar, tartışmayı teknolojik yeniliklerin ötesine taşıyarak eğitimsel amaç, kanıt ve yönetişim konularına yöneltmiştir. Kapsamlı incelemeler, eğitimde yapay zekanın artık eski sistemleriyle sınırlı olmadığını; günümüzde konuşma tabanlı ajanları, uyarlanabilir geri bildirim araçlarını, üretken içerik sistemlerini ve öğretmenlere yönelik planlama desteklerini de içerdiğini göstermektedir (Alfarwan, 2025; Holmes vd., 2019; Wang vd., 2024; Zawacki-Richter vd., 2019).

Bu bağlamda üretken yapay zekâ, öğretmenlerin ders planı hazırlama, farklı düzeylere uygun etkinlikler geliştirme, alternatif açıklamalar oluşturma, problem durumlarını yeniden yapılandırma, yönlendirici sorular üretme ve biçimlendirici geri bildirim tasarlama gibi görevlerinde işlevsel bir destek sunabilmektedir. Özellikle ilkokul matematik öğretiminde ve problem çözme becerisinin geliştirilmesinde bu araçlar; yaşa uygun problem bağlamları oluşturma, aynı problemin farklı güçlük düzeylerine göre çeşitlendirme, çoklu temsiller

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

geliştirme ve öğrencilerin düşünme süreçlerini destekleyecek ipuçları hazırlama açısından önemli fırsatlar sağlamaktadır (Coşkun ve Soylu, 2021; Suseelan vd., 2022; Demir ve Ev Çimen, 2024; Gurl vd., 2024; Pişkin Tunç, 2024; Yanar ve Ergene, 2025).

Bununla birlikte, alanyazın ve uluslararası politika belgeleri, üretken yapay zekânın eğitimsel değerinin ancak açık pedagojik ilkeler ve insan denetimi çerçevesinde anlam kazandığını vurgulamaktadır. Başka bir deyişle bu araçların eğitimsel değeri, insan merkezli tasarıma bağlıdır (Alfarwan, 2025; Holmes vd., 2019; Kasneci vd., 2023; UNESCO, 2023; Wang vd., 2024; Zhang ve Tur, 2024). UNESCO (2023), üretken yapay zekayı acil etik ve pedagojik rehberlik gerektiren bir alan olarak tanımlarken, OECD (2025) bu araçların açık öğretim ilkeleriyle yönetildiklerinde öğrenmeyi destekleyebileceğini savunmaktadır. Çünkü üretken yapay zekâ; yanlış veya yüzeysel içerik üretme, aşırı güvenle hatalı açıklamalar sunma, veri gizliliği riskleri oluşturma, eşitsiz erişimi derinleştirme ve öğrencilerin bağımsız düşünme süreçlerini zayıflatma gibi önemli sınırlılıklar taşımaktadır (Alfarwan, 2025; Kasneci vd., 2023; Selwyn, 2022; UNESCO, 2023). Özellikle ilkokul düzeyinde, öğrencilerin gelişimsel özellikleri ve yönlendirmeye duydukları ihtiyaç dikkate alındığında, bu riskler daha hassas hale gelmektedir. Bu nedenle üretken yapay zekânın eğitimde en savunulabilir kullanımı, öğrencilere doğrudan cevap sunmak değil; öğretmene planlama, farklılaştırma, materyal geliştirme, geri bildirim oluşturma ve olası kavram yanılgılarını öngörme süreçlerinde yapılandırılmış destek sağlamaktır (Miao ve Holmes, 2023; Zhang ve Tur, 2024). Sonuç olarak, üretken yapay zekâ eğitimde önemli bir potansiyel taşımakla birlikte, bu potansiyelin etkili ve etik biçimde kullanılabilmesi, öğretmen denetimine, yaşa uygunluğa, şeffaflığa ve sağlam pedagojik temellere bağlıdır.

Literatür derlemelerinden türetilmiş (Alkhasawneh vd., 2025; Balaji vd., 2025; Demir ve Ev Çimen, 2024; Doğan, 2025) aşağıdaki YZ Destekli Öğretim önerileri, doğrudan kanıtlanmış bir model olarak değil; öğretmenin karar verici olduğu, YZ'dan "tasarım ortağı" olarak yararlanıldığı, araştırmacılar tarafından hazırlanan kavramsal öneriler olarak sunulmaktadır. Görsel 1, üretken yapay zekânın öğretmenin yerini alan bir unsur olarak değil, öğretim tasarımını destekleyen bir araç olarak konumlandığı kavramsal yapıyı göstermektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Görsel 1: YZ Destekli Öğretim Tasarımı

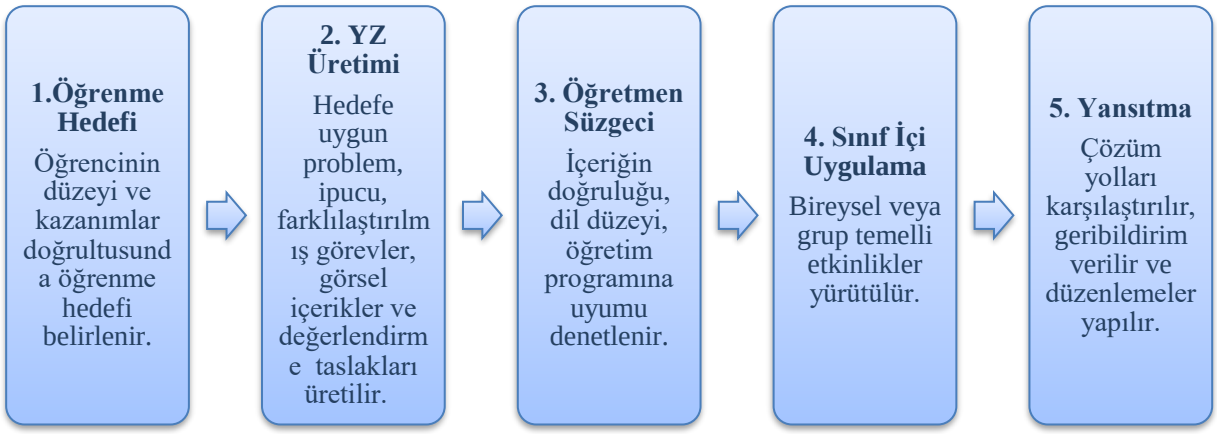

Aşağıda verilen Çizelge 3, matematiksel problem çözme öğretiminde yapay zekâ destekli öğretim sürecini beş aşamalı bir yapı içinde sunmaktadır. Tanılama, çoklu temsil, kademeli destek, işbirlikli tartışma ve yansıtma basamaklarından oluşan bu yapıda, her aşamaya ilişkin öğretimsel amaç, yapay zekâ desteği ve öğrencide beklenen kazanımlar sistematik biçimde gösterilmiştir.

Çizelge 3: Matematiksel Problem Çözmede YZ Destekli Öğretim Tasarımı

Aşama	Amaç	YZ desteği	Beklenen kazanım
1. Tanılama	Öğrencinin zorlandığı problem türünü belirleme	Her öğrencinin düzeyine ve ihtiyacına uygun problem sunma	Düzeye uygun katılım (Problemi anlama ve düzeyine uygun şekilde çözüm sürecine katılması)
2. Çoklu temsil	Metin, görsel, tablo, somut materyal vb. farklı temsil biçimleriyle problemi açma	Aynı problemi farklı temsillerle yeniden yazma	Temsil zenginliği (Öğrencinin problemi tek bir sunum biçimine bağlı kalmadan anlayabilmesi)
3. Kademeli destek	İpucu, yönlendirici soru, yarım çözüm sunma	Adım adım ipucu ve öğretmen yönlendirme notları üretme	Destekli ilerleme (Öğrencinin uygun destekle çözüm sürecinde ilerleme göstermesi)
4. İşbirlikli tartışma	Çözüm yollarını karşılaştırma ve gerekçelendirme	Tartışma soruları ve akran değerlendirme yönergesi üretme	Matematiksel iletişim (Matematik diliyle konuşma, açıklama ve tartışma becerisinin gelişmesi)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

5. Yansıtma	Öğrencinin kendi düşünme sürecini fark etmesi ve değerlendirmesi	Yansıtıcı sorular ve öz değerlendirme ifadeleri hazırlama	Üstbiliş (Kendi öğrenme ve problem çözme sürecine ilişkin farkındalık geliştirmesi)

5.3. YZ'nın Eğitimde Katkıları ve Sınırlılıkları

YZ destekli problem çözme öğretimi dengeli bir çerçeve ile ele alınmalıdır. Hızlı içerik üretimi; öğrenci düzeyine göre uyarlama; çoklu temsil tasarımı; anında geri bildirim ve biçimlendirici değerlendirme desteği gibi fırsatları barındırmakla birlikte bu katkılar, özellikle öğretmenin ön doğrulaması yaptığında anlamlı hale gelmektedir (Alfarwan, 2025; Wang vd., 2024; Zhang ve Tur, 2024). Yanlış ya da yüzeysel matematiksel açıklama üretme riski; aşırı bağımlılık; şeffaflık, etik kullanım ve akademik dürüstlük sorunları YZ'nın olası temel sınırlılıklarındandır (Kasneci vd., 2023; UNESCO, 2023; Zhang ve Tur, 2024).

Çizelge 4: Problem Çözme Öğretiminde Üretken YZ'nın Kullanım Alanlarına Göre Katkılar/Sınırlılıklar

Problem çözme eğitiminde kullanımı	Katkılar	Sınırlılıklar
Ders Planlama	Ders planları, yönlendirici sorular, örnek çözümler ve alternatif etkinlikler üretir (Zhang ve Tur, 2024).	Matematiksel hata ve yüzeysel akıl yürütme üretebilme. Veri gizliliği, şeffaflık ve adalet sorunları (Kasneci vd., 2023; UNESCO, 2023). Öğretim Programına uygunluğu ve doğruluğu açısından öğretmen tarafından gözden geçirilmesi gerekir.
Farklılaşma	Öğrenci düzeyine göre farklılaştırılmış etkinlik üretimi Farklı hazırlık seviyeleri ve dil gereksinimlerine gore soruları yeniden yazabilir veya genişletebilir (Wang vd., 2024; Zhang ve Tur, 2024).	Öğretmenin eleştirel denetimi olmadan yanlış yönlendirme (Kasneci vd., 2023). Yetersiz yönlendirmede matematiksel yapıyı aşırı basitleştirebilir. (UNESCO, 2023).
Geribildirim	Hızlı geribildirim ve alternatif çözüm yolları genişletebilir (Wang vd., 2024; Zhang ve Tur, 2024). Süreç aşamalarıyla uyumlu ipuçları, düşünmeye yönelik sorular ve geliştirici yorumlar üretir (Kasneci vd., 2023).	Yanıltıcı yönlendirmeleri önlemek için geri bildirim kalitesi kontrol edilmelidir (Kasneci vd., 2023; UNESCO, 2023).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Materyal Geliştirme	Öğretmen için zaman tasarrufu ve materyal çeşitliliği (Alfarwan, 2025), Derse katılımı artırabilecek etkileşimli içerikler önerme Çalışma sayfaları, hikâye bağlamları, görsel tanımlama yönlendirmeleri ve değerlendirme ölçekleri oluşturur (Zhang ve Tur, 2024).	Genel nitelikteki veya kültürel açıdan zayıf materyaller kullanma riski (Kasneci vd., 2023; UNESCO, 2023).
Öğretmen Yansıması	Öğretim seçeneklerinin karşılaştırılmasını ve öğrencilerin yapabileceği hataların öngörülmesini destekler (Alfarwan, 2025; Zhang ve Tur, 2024).	İnsan etkileşiminin ve pedagojik bağlamın zayıflama riski (Kasneci vd., 2023; UNESCO, 2023). Mesleki muhakeme veya yerel bilginin yerini almamalıdır (OECD, 2025)

6. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Derleme bulguları, ilkokul matematik öğretiminde problem çözmenin temel zorluğunun çok boyutlu ve bütünleşik yapısından kaynaklandığını göstermektedir (Daroczy vd., 2015; Boonen vd., 2016). Öğrenciler yalnızca işlem yapmakla kalmamakta; aynı zamanda problemi anlamlandırmakta, uygun stratejiyi seçmekte, çözüm sürecini sürdürmekte ve sonucunu değerlendirmektedir (Polya, 1945; Schoenfeld, 1992). Dolayısıyla etkili öğretim, bu bileşenleri birbirinden kopuk değil; birbiriyle ilişkili ve süreç odaklı biçimde ele almalıdır.

Bu sonuç, problem çözme öğretiminde açık strateji öğretimi ile diyalog, temsil, modelleme ve öz düzenlemeyi destekleyen öğrenme ortamlarının birlikte yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Öğretim stratejilerinin öğrenciye önemli bir iskelet sunduğu; ancak bu iskeletin işbirlikli tartışma, sorgulama ve üstbilişsel desteklerle zenginleştirildiğinde daha anlamlı hâle geldiği söylenebilir (Turgut ve Turgut, 2018; Lazonder ve Harmsen, 2016; Schoenfeld, 1992).

Üretken yapay zekâ bağlamında öne çıkan değerlendirmelerden biri, bu araçların öğretim tasarımını çeşitlendirme ve zenginleştirme potansiyeline sahip olduğudur (Alfarwan, 2025; Zhang ve Tur, 2024). Yapay zekâ, öğretmenin görev çeşitlendirme, alternatif temsil geliştirme ve geri bildirim üretme kapasitesini artırabilir (Wang vd., 2024; Zhang ve Tur, 2024). Ancak hangi içeriğin matematiksel olarak doğru, gelişimsel olarak uygun ve etik açıdan kabul edilebilir olduğuna ilişkin kararlar pedagojik kararlardır ve öğretmen denetimiyle verilmelidir (Kasneci vd., 2023; UNESCO, 2023). Bu nedenle üretken yapay zekânın eğitimdeki değeri, teknik gücünden çok pedagojik çerçeveye nasıl yerleştirildiğiyle ilişkilidir. Yani öğretmenin yerini alan bir araç olarak değil; öğretmenin onu eleştirel biçimde yönettiği, doğruladığı ve öğrenci ihtiyacına göre uyarladığı durumlarda ortaya çıkar (Alfarwan, 2025; Holmes vd., 2019;

Kasneci vd., 2023; UNESCO, 2023). Bu nedenle YZ, "tasarım ortağı" olarak konumlandırılabilir.

Bu sonuçlar doğrultusunda şu öneriler geliştirilebilir: Öğretmenler, yapay zekâyı öncelikle öğrencinin akıl yürütmesini destekleyen ipuçları, alternatif temsil biçimleri ve yansıtıcı sorular üretmek için kullanmalıdır. Yapay zekâ tarafından oluşturulan tüm matematik içerikleri sınıfta kullanılmadan önce kavramsal doğruluk, gelişimsel uygunluk ve dilsel sadelik açısından gözden geçirilmelidir. Öğretmen eğitimi programlarında öğretmenlerin üretken yapay zekâya ilişkin doğrulama, etik kullanım, veri gizliliği, prompt (komut) yazma ve pedagojik uyarlama konularında bilgilendirilmesi ve desteklenmesi gerekir. Okullar ise çocukların verilerini koruyan ve değerlendirme bütünlüğünü gözeten açık kullanım ilkeleri geliştirmelidir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, ilkokul matematik öğretiminde yapay zekâ destekli problem çözme uygulamalarının sınıf içi etkilerini, öğrencilerin stratejik bağımsızlıklarını ve matematiksel akıl yürütme düzeylerini inceleyen çalışmalara ihtiyaç vardır.

7. KAYNAKÇA

Alfarwan, A. (2025). Generative AI use in K-12 education: A systematic review. Frontiers in Education,10.1647573.

Alkhasawneh, S.N., Lampropoulos, G., & Hernández-Leo, D. (2025). Generative AI in Learning Design: A Systematic Review. In: Cristea, A.I., Walker, E., Lu, Y., Santos, O.C., Isotani, S. (eds) Artificial Intelligence in Education. AIED 2025. Lecture Notes in Computer Science, vol 15880. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-98459-4_2

Altun, M. (2015). İlkokullarda matematik öğretimi. Alfa Aktüel Yayınları.

Altuntaş, Z. & Deringöl, Y. (2023). İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin matematik kaygısı ve matematik öz yeterlik algılarının incelenmesi. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 14(Özel Sayı), 26–44. https://doi.org/10.51460/baebd.1247992

Baki, A. (2002). Öğrenen ve öğretenler için bilgisayar destekli matematik. Ceren Yayın Dağıtım.

Balaji, V., Ogange, B. O., & Mays, T. (2025). Teacher in the loop AI (TiL-AI): A strategy for empowering educators in developing countries through OER adaptation. Journal of Learning for Development, 12(2), 439–445.

Boonen, A. J. H., de Koning, B. B., Jolles, J., & Van der Schoot, M. (2016). Word problem solving in contemporary math education: A plea for reading comprehension skills training. Frontiers in Psychology, 7, 191.

Başdamar, B. (2019). Problem çözme stratejileri öğretiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin matematik dersi akademik başarısına etkisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Björn, P. M., Aunola, K., & Nurmi, J.-E. (2016). Primary school text comprehension predicts mathematical word problem-solving skills in secondary school. Educational Psychology, 36(2), 362–377. https://doi.org/10.1080/01443410.2014.992392

Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. IEEE Access, 8, 75264–75278. https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988510

Daroczy, G., Wolska, M., Meurers, D., & Nuerk, H.-C. (2015). Word problems: A review of linguistic and numerical factors contributing to their difficulty. Frontiers in Psychology, 6, Article 348. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00348

Demir, G., & Ev Çimen, E. (2024). Lesson plan preparation process with ChatGPT in mathematics teaching: An example of research and practice. Technology, Innovation and Special Education Research Journal, 4(1), 83–98.

Doğan, S. (2025). A Human-AI hybrid co-design model: planning effective instruction with ChatGPT. Asian Journal of Distance Education, 20(1).

Doruk, B. K. (2010). Matematiği günlük yaşama transfer etmede matematiksel modellemenin etkisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ferguson, C., & Turbyfill, R. (2013). Discovering orienteering: Skills, techniques, and activities. Human Kinetics.

Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. Proceedings of the National Academy of Sciences, 111(23), 8410–8415. https://doi.org/10.1073/pnas.1319030111

Gersten, R., Chard, D. J., Jayanthi, M., Baker, S. K., Morphy, P., & Flojo, J. (2009). Mathematics instruction for students with learning disabilities: A meta-analysis of instructional components. Review of Educational Research, 79(3), 1202–1242. https://doi.org/10.3102/0034654309334431

Gür, H. (2006), Matematik Öğretimi, İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Govender, R. (2024). Preferred problem-solving methods employed by Grade 4 learners. South African Journal of Childhood Education, 14(1), 1–11. https://doi.org/10.4102/sajce.v14i1.1571

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning. Center for Curriculum Redesign.

Ji, Z., & Guo, K. (2023). The association between working memory and mathematical problem solving: A three-level meta-analysis. Frontiers in Psychology, 14, 1091126.

Kasneci, E., Seßler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., … Kasneci, G. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. Learning and Individual Differences, 103, 102274.

Kayapınar, A. (2015). Matematiksel problem çözme stratejileri öğretiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin problem çözme performanslarına ve öz düzenleyici öğrenmelerine etkisi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.

Kaygısız, E., & Asenel, B. (2022). İlkokul düzeyinde matematiksel modelleme etkinliklerinin akademik başarı ve tutuma etkisi: Meta-analiz çalışması. Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi, 5(2), 449–469.

Kılıç, A. (2009). İlköğretim 4. sınıf öğrencilerinin problem çözme becerilerinin belirlenmesi: Bir özel durum çalışması. Milli Eğitim, 182, 171–190.

Koç, C. (2011). Aktif öğrenmenin okuduğunu anlama ve eleştirel düşünme üzerindeki etkileri. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35(1), 28–37.

Kösece Loğoğlu, P. (2016). Polya'nın problem çözme yöntemine dayalı etkinliklerle matematik öğretiminin ilkokul 4.sınıf öğrencilerinin matematik problemi çözme başarılarına etkisi (M.S. thesis). Mersin Üniversitesi.

Lazonder, A. W., & Harmsen, R. (2016). Meta-analysis of inquiry-based learning: Effects of guidance. Review of Educational Research, 86(3), 681–718.

Lesh, R., & Doerr, H. M. (Eds.). (2003). Beyond constructivism: Models and modeling perspectives on mathematics problem solving, learning, and teaching. Lawrence Erlbaum Associates.

McCarthy, J., Minsky, M., Rochester, N., & Shannon, C. (1955). A proposal for the Dartmouth summer research project on artificial intelligence.

Mayer, R. E. (2013). Problem solving. In J. M. Spector, M. D. Merrill, J. Elen, & M. J. Bishop (Eds.), Handbook of research on educational communications and technology (4th ed., pp. 357–370). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3185-5_28

Memnun, D. S., & Kanbur, N. İ. (2020). Üçüncü sınıf öğrencilerinin okuma becerilerine göre problem çözme başarıları ve çözüm sürecinde karşılaştıkları güçlükler. OPUS– Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15(22), 927–965. https://doi.org/10.26466/opus.639152

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). MEB Yayınları.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2020). TIMSS 2019 Türkiye ön raporu. https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_12/10175514_TIMSS_2019_Turkiye_On_Raporu_.pdf

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). PISA 2022 OECD ülke raporu – Türkiye. https://pisa.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_03/21120745_26152640_pisa2022_rapor.pdf

OECD. (2025). Results from TALIS 2024: Teachers as designers of learning environments. OECD Publishing.

Ocak, G. (2007). Yöntem ve teknikler. In G. Ocak (Ed.), Öğretim ilke ve yöntemleri (pp. 213–282). Pegem A Yayıncılık.

Perry, V. R., & Richardson, C. P. (2001, October). The New Mexico Tech master of science teaching program: An exemplary model of inquiry-based learning. Frontiers in Education Conference, Reno, NV, United States.

Phonapichat, P., Wongwanich, S., & Sujiva, S. (2014). An analysis of elementary school students' difficulties in mathematical problem solving. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 116, 3169–3174. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.728

Polya, G. (1945). How to solve it. Princeton University Press.

Sağlam, U. G. (2011). 6-7-8. sınıf matematik öğretmenlerinin öğretim yöntem/teknik ve materyallerine ilişkin görüşleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Seferoğlu, S. S. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı. Pegem A Yayıncılık.

Su, J., & Yang, W. (2023). Unlocking the power of ChatGPT: A framework for applying generative AI in education. ECNU Review of Education, 6(3), 355–366. https://doi.org/10.1177/20965311231168423

Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. Cognitive Science, 12(2), 257–285. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1202_4

Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. Mind, 59(236), 433–460. https://courses.cs.umbc.edu/471/papers/turing.pdf

Turgut, S. & Turgut, İ. G. (2018). Türkiye'de işbirlikli öğrenmenin matematik tutumuna etkisi: Meta-analitik bir inceleme. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(3), 1233–1254. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/614256

UNESCO. (2023). Guidance for generative AI in education and research. UNESCO.

Verschaffel, L., De Corte, E., Lasure, S., Van Vaerenbergh, G., Bogaerts, H., & Ratinckx, E. (1999). Learning to solve mathematical application problems: A design experiment with fifth graders. Mathematical Thinking and Learning, 1(3), 195–229.

Vessonen, T., Hellstrand, H., Kurkela, M., Aunio, P., & Laine, A. (2025). The effectiveness of mathematical word problem-solving interventions among elementary schoolers: A systematic review and meta-analysis. Learning and Instruction, 95, 101.

Wang, F., Tai, K. W. H., & Pan, X. (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. Expert Systems with Applications, 252, Article 124167. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167

Zhang, P. & Tur, G. (2024). A systematic review of ChatGPT use in K-12 education. European Journal of Education, 59(2), e12599. https://doi.org/10.1111/ejed.12599

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM YETERLİKLERİNİN ÇOK BOYUTLU ANALİZİ[1]

Dr. Zafer Hanedar
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Mezunu
zhanedar10@gmail.com ORCID: 0009-0009-1338-7041

Dr. Öğrt. Üyesi, Ali Rıza Erdem
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
aliriza.erdem@ogu.edu.tr ORCID: 0009-0000-8866-6074

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri öğretim yeterliklerini; öğretme becerileri, konu alan bilgisi ve yöntem-teknik kullanım boyutlarıyla incelemek; bu yeterliklerin çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşma durumunu ve mekânsal/ihtiyaçsal faktörlerle olan ilişkisini belirlemektir. Araştırmada, nicel ve nitel veri toplama süreçlerinin ardışık olarak yürütüldüğü karma araştırma yöntemlerinden "açımlayıcı sıralı desen" benimsenmiştir. Araştırmanın nicel örneklemini İzmir ilinde görev yapan 804 sınıf öğretmeni; nitel çalışma grubunu ise gönüllülük esasıyla belirlenen 63 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler, yüksek geçerlik ve güvenirliğe sahip "Fen Bilimleri Öğretim Yeterlik Ölçeği (FBÖYÖ)" ve "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma bulguları, sınıf öğretmenlerinin fen öğretim yeterliklerinin genel olarak "yeterli" düzeyde olduğunu ($\bar{X}$=4.01), ancak bu öz-algı yüksekliğine rağmen uygulamada geleneksel yöntemlerin (düz anlatım) ağırlığını koruduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin fen öğretim yeterlikleri; cinsiyet, öğrenim durumu ve mezun olunan fakülteye göre anlamlı bir farklılık göstermezken; mesleki kıdem, görev yapılan yerleşim birimi ve mezun olunan bölüm (fen tabanlı bölümler lehine) değişkenlerine göre anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Özellikle 11-15 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin yeterlik algılarındaki düşüş, mesleki durağanlık riskine işaret etmektedir. Korelasyon analizi sonuçları, öğretim yeterliği ile ihtiyaçsal durumlar (araç-gereç, teknoloji) arasında orta düzeyde (r=.336); mekânsal durumlar arasında ise düşük düzeyde (r=.243) pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Nitel bulgular ise laboratuvar olanaklarının yetersizliği, zaman kısıtlılığı ve hizmet içi eğitimlerin uygulamadan uzak, daha çok teorik düzeyde kalması gibi yapısal sorunların, öğretmenlerin sahip oldukları yeterlikleri sınıf ortamına etkili biçimde yansıtmalarını sınırlandırdığını doğrulamaktadır. Bu doğrultuda, fen öğretiminin kalitesinin yükseltilmesi amacıyla "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli" vizyonuyla örtüşen; teknolojik altyapı ve donanımın güçlendirildiği, öğretmenlere uygulamaya dayalı, mentorlukla desteklenen ve sürekliliği olan mesleki gelişim fırsatlarının sunulduğu bütüncül bir eğitim sisteminin geliştirilmesi önerilmektedir.

[1] Bu çalışma Zafer Hanedar tarafından Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Dr. Öğrt. Üyesi Ali Rıza Erdem danışmanlığında hazırlanan 2016 yılında yayınlanan "Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilimleri Öğretim Yeterlikleri ile İhtiyaçsal ve Mekânsal Durumlarının İncelenmesi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Anahtar Kelimeler: Fen Bilimleri Öğretimi, Sınıf Öğretmenleri, Öğretim Yeterliği, İhtiyaçsal ve Mekânsal Durumlar

"A Multidimensional Analysis of Primary School Teachers' Science Teaching Competencies"

Abstract

The primary objective of this research is to examine the science teaching competencies of primary school teachers across the dimensions of teaching skills, content knowledge, and the use of methods and techniques; to determine how these competencies vary according to various demographic variables; and to identify their relationship with spatial and needs-based factors. The study adopted the "sequential explanatory design," one of the mixed-methods research approaches in which quantitative and qualitative data collection processes are conducted sequentially. The quantitative sample consists of 804 primary school teachers working in Izmir, while the qualitative study group comprises 63 primary school teachers determined on a voluntary basis. Data were collected using the "Science Teaching Competency Scale (STCS)," which exhibits high validity and reliability and a "Semi-Structured Interview Form." Research findings indicate that primary school teachers' science teaching competencies are generally at a "competent" level ($\bar{X}$ = 4.01); however, despite this high self-perception, traditional methods (direct instruction) maintain their dominance in practice. While teaching competencies did not show a significant difference based on gender, educational status, or the type of faculty graduated from, significant differences were identified according to professional seniority, geographical location, and the specific department of graduation (in favor of science-based departments). Notably, the decline in competency perceptions among teachers with 11–15 years of seniority points to a risk of professional stagnation. Correlation analysis results revealed a moderate, positive, and significant relationship between teaching competency and needs-based conditions (materials and technology) (r = .336), and a low-level relationship with spatial conditions (r = .243). Qualitative findings confirm that structural problems such as insufficient laboratory facilities, time constraints, and in-service training remaining largely theoretical rather than practical limit teachers' ability to effectively reflect their competencies in the classroom environment. Accordingly, it is recommended that a holistic education system be developed to improve the quality of science education, aligning with the "Turkish Century Education Model" vision; a system that strengthens technological infrastructure and equipment, and provides teachers with application-based, mentor-supported, and continuous professional development opportunities.

Keywords: Science Education, Classroom Teachers, Teaching Competence, Needs and Spatial Requirements.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

MATEMATİK ÖĞRENMEYE YÖNELİK MOTİVASYON ÖLÇEĞİNİN ORTAOKULLAR İÇİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI*

VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE MOTIVATION SCALE FOR LEARNING MATHEMATICS FOR MIDDLE SCHOOLS*

Merve DALAK
Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Tezli Yüksek Lisans Programı, Düzce, Türkiye
mervekahvecidalak@gmail.com - 0000-0009-0001-0771-9953

Doç. Dr. Şule ÇEVİKER AY
Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Düzce, Türkiye
suleay@duzce.edu.tr - 0000-0002-9505-5105

ÖZET

Bu araştırmanın amacı lise öğrencileri için geliştirilen "Matematik öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği"nin ortaokul öğrencileri için geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesidir. Özgün formu "Fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği" olup Tuan, Chin ve Shieh tarafından ortaokullar için geliştirilmiştir. Geçerli ve güvenilir olan ölçeğin lise matematik dersi için uyarlaması Akçakın tarafından yapılmıştır. Bu araştırmada ortaokul seviyesinde matematik öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği bulmakta yaşanan güçlük nedeniyle ölçeğin ortaokullarda kullanılabilirliğinin sınanması amaçlanmaktadır. Çalışma, nicel-metodolojik bir araştırmadır. Araştırmanın katılımcılarını tek bir il merkezinde yer alan 5 farklı okuldan iki aşamalı kümeleme örnekleme ile seçilen 5., 6., 7. ve 8. sınıfa devam eden 693 ortaokul öğrencisi oluşturmaktadır. Açımlayıcı faktör analizleri sonucunda önceki çalışmalarda 6 faktör elde edilmesi ve birçok çalışmada 6 faktörlü yapısını koruması sebebiyle tekrar açımlayıcı faktör analizi yapılmamıştır. Doğrulayıcı faktör analizleri yapılırken STDYX Standardization kullanılmıştır. Ölçekte yer alan 20. maddenin faktör yükünün (λ=.14; λ<.30) düşük gelmesi sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır. 27. ve 28. maddeler hata kovaryansını gidermek için birbirine bağlanmıştır. Model uyum iyilik değerlerine bakıldığında bu değerlerin kabul edilebilir sınırlarda olduğu [RMSEA = 0.043 (iyi uyum), CFI/TLI ≈ 0.93 (kabul edilebilir iyi uyum), SRMR = 0.056 (kabul edilebilir)]; ölçeğin genelinin ve alt boyutlarının iç tutarlılığının yüksek olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgular ölçeğin, ortaokul öğrencileri için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu desteklemektedir.

* Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın "Matematik Dersinde Farklılaştırılmış Öğretimin Etkilerinin İncelenmesi" başlıklı Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde devam etmekte olan yüksek lisans tezi kapsamında yapılan çalışmalardan üretilmiştir.

* This study was produced from the research conducted within the scope of the master's thesis titled *"Examining the Effects of Differentiated Instruction in Mathematics Course"*, which is being carried out by the first author under the supervision of the second author at the Graduate School of Education of Düzce University.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Anahtar Kelimeler: İlköğretim matematik, matematik öğrenmeye yönelik motivasyon, ortaokul, ölçek uyarlama, geçerlik güvenirlik

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the validity and reliability of the "Motivation Scale for Learning Mathematics," originally developed for high school students, for use with middle school students. The original form of the scale, the "Motivation Scale for Learning Science," was developed for middle school students by Tuan, Chin, and Shieh. The adaptation of this valid and reliable scale for high school mathematics courses was carried out by Akçakın. Due to the difficulty in finding an appropriate scale to measure middle school students' motivation toward learning mathematics, this study aims to test the applicability of the scale at the middle school level. This study employs a quantitative methodological research design. The participants consist of 693 middle school students (5th, 6th, 7th, and 8th grades) selected through two-stage cluster sampling from five different schools located in a provincial center. Since previous studies identified a six-factor structure and this structure has been preserved across many studies, exploratory factor analysis was not conducted. Confirmatory factor analysis was performed using STDYX standardization. Item 20 was removed from the scale due to its low factor loading ($\lambda = .14$; $\lambda < .30$). Additionally, items 27 and 28 were correlated to address error covariance. The model fit indices were found to be within acceptable limits [RMSEA = 0.043 (good fit), CFI/TLI ≈ 0.93 (acceptable fit), SRMR = 0.056 (acceptable)]. Furthermore, the internal consistency of both the overall scale and its subdimensions was found to be high. The findings support that the scale is a valid and reliable measurement tool for assessing middle school students' motivation toward learning mathematics.

Keywords: Elementary mathematics, motivation for learning mathematics, middle school, scale adaptation, validity and reliability

1. GİRİŞ

Başarı, birçok değişkenden etkilenir. Bilişsel beceri ve yeterlikler başarıyı açıklamada yeterli değildir. İlgi, değer, özyeterlik, kaygı, tutum, inanç, motivasyon vb. duyuşsal faktörlerin de başarı üzerinde güçlü etkileri vardır (Oflaz, 2023; Pintrich 1999, 2004; Seah & Bishop, 2000). Öğrencilerin ilgi, değer ve duygusal tepkileri gibi duyuşsal özellikleri onların öğrenmeye katılımını ve görevlerde gösterdikleri çabayı belirleyen motivasyon süreçlerini doğrudan şekillendirir (Ryan & Deci, 2000; 2009). Motivasyon, öğrenme için gerekli bir duyuşsal özelliktir ve öğrenci başarısının altında yatan gizli bir güç kaynağı olarak değerlendirilir (Bandura, 1997; Schunk & DiBenedetto, 2016). Bireyin amaçları doğrultusunda harekete geçmesini ve bunun devamlılığını sağlayan güç motivasyondur (Schunk, 2009). Motivasyon sadece öğrenci başarısını değil, öğrencinin kavrama yeteneğini, eleştirel düşünme becerisini, öğrenme stratejilerini de etkiler (Pintrich & De Groot, 1990; Pintrich & Garcia, 1993).

Motivasyonun akademik başarı üzerindeki etkisi, öğrencilerin matematik dersine ilişkin yeterlik algılarıyla birlikte değerlendirildiğinde, öğrencinin kendini yeterli hissetmesinin öğrenme sürecine katılımını artırdığını, bu artan katılımın da akademik başarıya yansıdığı görülmektedir (Çiner & Kılıç, 2022; Pintrich, 2003; Wigfield & Eccles, 2002). Matematik

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yeterliliği öğrencinin topluma katılımını sağlamada önemli görülmektedir (OECD, 2021b). Türkiye'nin de katıldığı uluslararası sınavlar içerisinde PİSA (Programme for International Student Assessment), TİMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), PİAAC (Yetişkin Becerileri Araştırması) gibi sınavlarda tespit edilen matematik becerisinin sonuçları dikkat çekmektedir. PISA, OECD tarafından üç yılda bir yapılmakta olup 15 yaş öğrencilerin matematik okuryazarlığını ölçmektedir. TIMMS, 4. ve 8. sınıf öğrencilerinin matematik ve fen başarısını ölçen ve 4 yılda bir yapılan uluslararası bir araştırmadır. PIAAC, 16-65 yaş arası yetişkin becerilerini ölçen bir sınav olmakla birlikte genellikle üç senede bir yapılmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2020; MEB, 2022, OECD, 2016). PISA ve TIMSS uluslararası sınavların Türkiye sonuçları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. PİSA ve TIMMS Uluslararası Sınavların Yıllara Göre Türkiye Sonuçları

Yıllar	TIMSS		PİSA
	4. SINIF Genel Sıralama (S/Ü)	8. SINIF Genel Sıralama (S/Ü)	15 Yaş Genel Sıralmaa (S/Ü)
2003	-	-	35/41
2006	-	-	43/57
2009	-	-	43/65
2011	35/50	24/42	-
2012	-	-	44/65
2015	36/49	24/39	49/72
2018	-	-	42/79 33/37 (OECD)
2019	23/58	20/39	-
2022	-	-	39/81 32/37 (OECD)
2023	8/58 4/27 (OECD)	13/44 10/18 (OECD)	-

S/Ü: Sıralama/Ülke sayısı

Çizelge 1'de yer alan sıralama sonuçları incelendiğinde; Türkiye'nin PISA'da 2003-2015 yılları arasında matematik alanında sıralaması katılan tüm ülkeler arasında gerilerde kaldığı, 2018 ve 2022 yıllarında yapılan PISA sonuçlarında ise sıralamada belirgin bir yükseliş olduğu görülmektedir (MEB, 2022; OECD, 2022a; OECD, 2022b) . TIMSS'den elde edilen

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

sonuçlar incelendiğinde ise 4. ve 8. sınıf düzeyinde 2011 ve 2015 yıllarında matematik alanında başarısı gerilerde yer aldığı ancak 2019 ve 2023'teki sonuçlara bakıldığında önceki yıllara göre sıralamasını sürekli yukarılara çektiği görülmektedir (MEB, 2019; MEB, 2020; MEB, 2023; OECD, 2022b).

PİAAC açısından değerlendirme yapıldığında PİSA ve TIMMS'e göre Türkiye 16-65 yaş arası matematiksel yetişkin becerilerinde katılan 24 OECD ülkesi arasında alt sıralarda yer almaktadır (OECD, 2016; OECD, 2019; OECD, 2021b; OECD, 2024). Yaş seviyesi ilerledikçe motivasyon ve öz yeterlilik gibi duyuşsal özelliklerde gözlenen düşüşler OECD'nin sosyal duygusal beceriler araştırmasında da tespit edilmiştir (OECD, 2021a). TIMMS, PISA VE PIAAC sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de yaş düzeyi ilerledikçe ve matematik içeriği daha soyut, bağlayıcı ve transfer gerektirici bir yapıya dönüştükçe matematik başarısında ve matematik öz-yeterliğinde belirgin düşüşler olduğu gözlemlenmektedir (MEB, 2020; MEB, 2022, OECD, 2016).

Matematik dersinin içeriğinin soyutlaşması ve problem çözme süreçlerinin çok adımlı hale gelmesi, öğrencilerin bilişsel yükünü artırmakta; yeterli motivasyon ve öz yeterlik algısı gelişmediğinde bu bilişsel yük, öğrenme isteğini desteklemek yerine kaygı ve hata yapmaktan kaçınma davranışlarına neden olmaktadır (Hulleman vd., 2010; Middleton & Spanias, 1999; Midgley, 1998). Motivasyon kişisel doğaya sahiptir ve her öğrenci üzerinde aynı şekilde etki göstermemektedir. Öğrencilerin matematikte başarılı olabileceklerine dair inançları, derse yükledikleri değer, akademik geri bildirimler ve başarıya yönelik sosyal beklentiler gibi içsel ve dışsal faktörler akademik performans üzerinde doğrudan etkili olmaktadır (Avcı, 2020; Çiner & Kılıç, 2022; Dweck, 1999; Wigfield & Eccles, 2002). Bu bağlamda motivasyon, matematik başarısının hem öncülü hem de sürdürücüsü olarak değerlendirilmektedir (Elliot & McGregor, 2001; Wigfield & Eccles, 2002). Matematik öğrenme sürecinde motivasyon, öğrencinin derse katılımını başlatan bir unsur olmanın ötesinde, öğrenmenin derinliğini ve sürekliliğini belirleyen temel bir faktördür. Yapılan araştırmalar, matematik motivasyonu ile akademik başarı arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki bulunduğunu; motivasyonun, matematik başarısını yordayan güçlü bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır (Schunk, 2009; Schunk & DiBenedetto, 2016). Öğrencinin sorunu çözmek ve hedefe ulaşmak için çabasında motivasyonun etkisi görülmektedir. Öğretmenlerin sınıftaki motivasyon yapısını anlaması ve öğrenciye uygun farklı müdahalaleler geliştirmesi, bilgiyi anlama, içselleştirmeye yönelik yapılandırmacı yaklaşımları benimsemesi önemlidir (Brophy, 2010; Piaget, 1970; Pintrich, 2004; Ryan & Deci, 2000; Shunk & DiBenedetto, 2016; Vygotsky, 1978). Çünkü, motivasyon düzeyi yüksek olan öğrenciler, öğrenme sürecine daha aktif katılmakta, karşılaştıkları güçlükler karşısında daha dirençli davranmakta, öz yeterliklerinin farkında olmakta ve akademik başarı düzeyleri daha yüksek olmaktadır (Pintrich & Schunk, 2002; Zimmerman, 2000). Bu nedenle öğretmenlerin öğrencilerinin motivasyonunu sağlamaları önemlidir. Öğrencilerin motivasyonunu ölçmeyi amaçlayan ölçeklerin üretilmesi öğretmen ve araştırmacıların motivasyonu destekleyen ve düşüren faktörleri belirlemede kullanımına sunulmalıdır (Tuan vd., 2005).

Öğrencilerin motivasyonel özelliklerinin güvenilir ve geçerli ölçme araçlarıyla tespit edilmesi, hem öğretim sürecinin planlanması hem de başarıyı arttırmaya yönelik çalışmaların

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yapılması açısından önem taşımaktadır. Motivasyonu ölçmeye yönelik geliştirilen ölçekler, öğrencilerin derse yönelik inançlarını, değer algılarını ve öğrenme sürecine katılımlarını bütüncül biçimde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır (Pintrich & De Groot, 1990; Pintrich & Garcia, 1993; Pintrich, 1999). Öğretim süreçlerinde motivasyonun hangi koşullarda örneğin hangi yöntem ve uygulamalarla arttığının ya da azaldığının takibi etkili bir matematik eğitimi için gereklidir. Sınıf içinde yapılan gözlemler gibi ölçekler de bu takibi kolaylaştırmaktadır. Sınıf düzeyine uygun varsa geçerli ve güvenilir bir ölçeğin kullanılması ya da uyarlaması yapılarak motivasyon düzeyleri tespit edilebilir (Güngör, 2016; Uysal, 2023). Türkiye'de çok sayıda çalışmada kullanılan, geçerli ve güvenilir bir veri toplama aracı olan Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon (MÖYM) ölçeği bulunmaktadır. Ancak ölçeğin uygulandığı eğitim kademesi lisedir (Akçakın, 2018).

Bir ölçme aracının geliştirilmiş olduğu eğitim kademesi ve kültürel bağlam, elde edilen sonuçların geçerliğini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda lise düzeyinde geliştirilmiş veya uyarlanmış bir motivasyon ölçeğinin ortaokul öğrencileri için doğrudan kullanılması, gelişimsel ve pedagojik farklılıklar nedeniyle ölçme sonuçlarında yanlılıklara neden olabilmektedir. (Beaton vd., 2000). Aynı zamanda Wigfield ve Eccles (2002) ile Pintrich (2003)'e göre ortaokul döneminin, öğrencilerin akademik benlik algılarının ve derse yönelik tutumlarının şekillendiği kritik bir geçiş süreci olması bakımından, ortaokul öğrencilerine uygun geçerli ve güvenilir ölçme araçlarına sahip olmak için uyarlama çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Ölçek uyarlama çalışmaları, mevcut bir ölçme aracının farklı yaş grupları veya eğitim kademeleri için ölçeklerin bağlam uyumu, geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yeniden yapıldığı sistematik bir süreçtir. Bu süreçte dilsel uyarlama, ölçme aracının yapı geçerliği, faktör yapısı ve madde işlevselliği hedef örneklem üzerinde incelenmektedir (Büyüköztürk 2007; Cohen, 1988; Fornell & Lacker, Hu & Bentler, 1999; Karasar, 2006; MacCallum vd., 1992; Muthén & Muthén, 2017; Sörbom, 1989; Tabachnick & Fidel, 2019; Yıldırım & Şimşek, 2013; Yılmaz & Çavaş, 2007). Böylece, ölçülmek istenen yapının ilgili bağlamda aynı kuramsal anlamı taşıyıp taşımadığı ortaya konulmaktadır.

Türkiye'de ortaokul düzeyinde matematik motivasyonunu ölçen geçerli ve güvenilir ölçme aracı (Aktan & Tezci, 2013) bulmak konusunda sınırlıklar yaşanmaktadır. Bu çalışma, ortaokul öğrencileri için matematikteki motivasyonu ölçen geçerli ve güvenilir ölçme araçlarına duyulan ihtiyacı karşılaması açısından literatüre katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı alternatif ölçek ihtiyacını karşılamak amacıyla orjinali Tuan vd. (2005)'e ait olan Akçakın (2018) tarafından Türkçe'ye çevrilerek kültürel açıdan da uygulanabilirliği sınanmış, lise matematik dersine uyarlanan, geçerli ve güvenilir bir ölçek olan Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon (MÖYM) ölçeğinin; ortaokul (5, 6, 7 ve 8. Sınıf) öğrencilerine uygunluğunu belirlemektir. Bu doğrultuda, lise düzeyinde matematik dersine yönelik motivasyonu ölçmek amacıyla kullanılan bir ölçeğin ortaokul matematik dersinde ölçme yapabilmek için uyarlanması; öğrencilerin motivasyonel özelliklerinin erken dönemde belirlenmesine, matematik başarısını etkileyen psikolojik değişkenlerin daha sağlıklı biçimde analiz edilmesine ve öğretim uygulamalarının bu doğrultuda şekillendirilmesine katkı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

sağlayacaktır. Bu önem ve amaçlar doğrultusunda araştırma sürecinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon ölçeğinin önerilen faktör yapısı ortaokul öğrencileri örnekleminde doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre geçerli midir?
2. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon ölçeği ortaokul öğrencileri için güvenilir ölçümler vermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni

Bu araştırma daha önce geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlanmış bir ölçeğin ortaokul örnekleminde kullanılabilirliğini araştırmayı amaçlayan nicel-metodolojik bir araştırmadır. (Creswell, 2017; Karasar, 2006). Araştırma, 2025-2026 eğitim öğretim yılında Batı Karadeniz Bölgesinde bir ilin Merkez ilçesine bağlı ortaokullara devam eden 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrenci ile gerçekleştirilmiştir.

2.2.Evren-Örneklem

Araştırma, Batı Karadeniz Bölgesinde bir ilin Merkez ilçesine bağlı ortaokullarda 2025-2026 eğitim öğretim yılında ortaokula devam eden 357 (%52) kız ve 336 (%48) erkek olmak üzere 693 öğrencinin katılımıyla yürütülmüştür. Merkez ilçede yer alan İmam Hatip Ortaokullarına (İHO) devam eden öğrenci sayısı 1138, genel ortaokula devam eden öğrenci sayısı ise 12212 olup toplam evrendeki öğrenci sayısı 13.400 kişidir. Evreni temsil eden örneklem büyüklüğü Cochran formülünün düzeltme formu ile %95 güven düzeyi ve %5 hata payı ile en az 374 kişi olarak hesaplanmıştır (Büyüköztürk, 2007).

$$n = \frac{n_0}{1+\frac{n_0-1}{N}} = \frac{384,16}{1+\frac{384,16-1}{13400}} = \frac{384,16}{1+\frac{383,16}{13400}} = \frac{384,16}{1+0,0286} = \frac{384,16}{1,0286} = 373,5 \approx 374$$

Çalışmaya iki aşamalı küme örnekleme yöntemi ile İHO'dan 161 öğrenci, genel ortaokullardan ise 532 kişi katılmıştır. İki aşamalı küme örneklemede evrenden kura ile belirlenen okulların içinden tekrar kura yapılarak sınıflar belirlenmiş ve belirlenen sınıflardaki tüm öğrencilere veri toplama aracı uygulanmıştır (Creswell, 2017; Karasar, 2006).

2.3.Verilerin Toplanması

Ölçek, 2025-2026 eğitim öğretim bahar yarıyılında ortaokul öğrencisi 693 kişiye araştırmacılar tarafından kendi okullarında yüz yüze ve her biri tek oturumda uygulanmıştır. Bu araştırma, Batı Karadeniz Bölgesi'nde bir devlet üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 23.12.2025 tarihli ve E-63781167-100-665628 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

2.4.Veri Toplama Aracı

Orijinal ölçek Tuan vd. (2005) tarafından Fen öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeği olarak geliştirilmiştir. Ölçek; "Öz Yeterlik", "Aktif Öğrenme Stratejileri", "Fen Öğrenmenin Değeri", "Performans Amacı", "Başarı Amacı" ve "Öğrenme Ortamının Özendiriciliği" olmak üzere 6 faktörden oluşmaktadır. "Öz Yeterlik" 7, "Aktif Öğrenme Stratejileri" 8, "Fen

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Öğrenmenin Değeri" 5, "Performans Amacı" 4, "Başarı Amacı" 5 ve "Öğrenme Ortamının Özendiricliği" 6 maddeden oluşmaktadır. 5'li likert yapısına sahip 26'sı olumlu, 9'u olumsuz olmak üzere toplam 35 maddeden oluşan ölçeğin pozitif maddeleri (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde puanlanırken, negatif maddeler ise ters puanlanmaktadır. Ölçek geliştirilirken öz-yeterlik kuramı, hedef yönelimi kuramı, beklenti değer kuramı, içsel dışsal motivasyon yaklaşımı gibi motivasyon kuramlarına dayandırılmış, literatür taramaları yapılarak geniş bir madde havuzu oluşturulmuş, uzman görüşleri alınarak uygun olmayan maddeler çıkarılmış ya da düzenlenmiştir. Ölçeğin pilot uygulamasından toplanan veriler üzerinde AFA yapılarak faktör yapısı belirlenmiştir. Ölçeği oluşturan her bir maddenin faktör yüklerine bakıldığında 0,4 'ün altında kalan faktör yüküne sahip maddeler ölçekten çıkarılmıştır. DFA ile de faktör yapısının doğruluğu test edilmiştir. Ölçeğin genelinin Cronbach Alpha değeri 0.89 olarak hesaplanmış, alt boyutlarda ise bu değer 0.70 ile 0.89 arasında hesaplanmıştır. Ölçeği oluşturan alt boyutlar arasında diğer alt boyutlar ile bilim tutumu arasında anlamlı bir ilişkisi olduğu ve hesaplanan bu korelasyon değerleri arasında en yüksek korelasyon değerinin r=0,48 ile öğrenme ortamı uyarımına, en düşük korelasyon değerinin ise r=0,07 ise bilimsel tutuma ait olduğu görülmüştür. Yüksek ve orta düzeyde motivasyona sahip öğrenciler ile ve düşük motivasyona sahip öğrencilerde yapılan hesaplamalar sonucunda ölçeği oluşturan alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Tuan vd. (2005) motivasyonun genel olarak ölçülemeyeceğini, her ders için ayrı bir motivasyon değerlendirmesi yapılabileceğini vurgulamaktadır. Fen dersinin yapısı ile matematik dersinin yapısının benzerlik göstermesi sebebiyle ölçeğin orjinalinin matematik dersinde de kullanılabilirliği Akçakın (2018) tarafından incelenmiş ve Fen dersi için geliştirilen ölçek; anlamın korunması, kültürel uygunluk ve dilsel doğruluk için alan uzmanları, ölçme değerlendirme uzmanları ve İngilizce dil uzmanları tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. İlgili ölçeğin kapsam geçerliliği için uzman görüşleri alınmıştır. Maddelerin anlaşılabilirliğini ölçmek ve veri toplamak amacıyla pilot uygulama yapılmıştır. Matematik dersine uyarlanan ölçeğin yapı geçerliliğini inceleme sürecinde faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett'in küresellik (Bartlett's sphericity) testi ile yapılmıştır (Büyüköztürk, 2007; Çokluk vd., 2021; Pallant, 2020). Kaiser-Meyer-Olkin testi sonucu .885 gelirken, Barlett'in küresellik test sonucu istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır ($\chi^2(595)=6456.618$, $p<.001$). Bu sonuçlar ölçeğin faktör analizlerine uygun olduğunu göstermektedir. Anti imaj matrisinin köşegen elemanlarına bakıldığında her bir elemanın 0.70'den yüksek değerde geldiği dolayısı ile faktör analizlerine uygun olduğu görülmüştür. Toplanan veriler üzerinde yapılan AFA sonucunda bir maddenin tek başına faktör oluşturması diğer maddenin ise birden fazla faktöre yük bindirmesi sonucu orijinal ölçekte öz yeterlik alt boyutunda bulunan 3. ve öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutunda bulunan 30. madde ölçekten çıkarılarak ölçek 33 maddeye indirilmiştir. Geriye kalan 33 maddede öz değeri 1'den yüksek 6 faktör tespit edilmiştir. Her bir faktörün toplam varyansa katkısı; öz yeterlik faktörü %10.3, aktif öğrenme stratejileri %10.8, matematik öğrenmenin değeri %9.1, performans amacı %7.0, başarı amacı %10.3, öğrenme ortamının özendiriciliği %7.5 olarak hesaplanmıştır. Toplamda faktörlerin hepsi ilgili yapının %54.9'unu açıklamaktadır. DFA ile faktör yapısının doğruluğu incelenmiş uyum iyilik değerlerinden ki kare ($\chi^2/df\approx2.49$); yaklaşık hataların ortalama karekökü

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

(RMSEA≈0.057); uyum iyiliği indeksi (GFI≈0.91); karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI≈0.95) ve standartlaştırılmış hata karekök ortalaması (SRMR≈0.071); SRMR değeri için normlaştırılmış uyum indeksi (NFI≈0.92) hesaplanmıştır. Modelin veriyle uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Alt boyutlar arasında anlamlı korelasyonlar bulunmaktadır. (Büyüköztürk, 2007; George & Mallery, 2010; Karasar, 2006; Pallant; 2020; Yıldırım ve Şimsek, 2013). Likert yapısı korunan ölçek orijinal ölçekteki gibi puanlanmıştır (Akçakın, 2018).

Ölçeği oluşturan altı faktör matematik öğrenmeyi doğrudan ya da dolaylı şekilde etkileyen faktörlerdir. İlgili faktörlerden Bandura (2009) ve Schunk (2009)'a göre bireyin kendi yeteneklerine duyduğu inanç "Öz Yeterlilik"; Pintrich (2004)'e göre sürece etkin katılımını sağlayan stratejiler "Aktif Öğrenme Stratejileri"; matematik öğrenmenin birey için faydalı ve önemli görülmesi içten gelen motivasyona öğrenmeye ihtiyaç duyulması "Matematik Öğrenmenin Değeri"; başarı elde etmek, yüksek notlar almak, Brophy (2010)' göre olumlu geri bildirimler almak gibi dıştan gelen onay ile yani dış motivasyonla hareket etmek "Performans Amacı"; bireyin kendini geliştirme ihtiyacı ile ortaya çıkan ve içsel motivasyona yönelik hareket etmesi "Başarı Amacı"; Brophy (2010), Pintrich (1999) ve Schunk (2009)'a göre öğrenciyi motive etmesi, derse katılımını teşvik edip desteklemesi ise "Öğrenme Ortamının Özendiriciliği" olarak tanımlanabilir. Orijinal ölçekte yer alan fen öğrenmenin değeri, Akçakın tarafından matematiğe uyarlandığı için "Matematik Öğrenmenin Değeri" şeklinde tanımlanmıştır (Akçakın, 2018).

Cronbach Alpha değerleri "Öz Yeterlik" faktörü .81, "Aktif Öğrenme Stratejileri" faktörü .81, "Matematik Öğrenmenin Değeri" faktörü için .79, "Performans Amacı" faktörü için .71, "Başarı Amacı" faktörü için .83, "Öğrenme Ortamının Özendiriciliği" faktörü için .73 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin matematik dersinde lise grubu öğrenciler üzerinde kullanılabilir olduğu yani geçerli ve güvenilir bir test olduğu görülmektedir.

Akçakın (2018) tarafından Matematik dersine uyarlanan ölçeğin matematik dersinde lise grubu için Günel (2022)'in ve Oflaz (2023)'ün çalışmasında da kullanıldığı görülmüştür. Tuan vd. (2005) tarafından geliştirilen orijinal ölçek ise Yıldırım ve Karataş (2018)'ın çalışmasında da görüldüğü gibi fen bilimleri dersinde ortaokul öğrencilerinin motivasyon düzeylerini ölçme amacıyla kullanılmıştır. Fen bilimlerine yönelik çalışmalarda orijinal ölçekle ilgili uyarlama kullanılırken matematik dersi için Akçakın (2018)'in uyarlama çalışması sonucu elde edilen ölçeğin kullanıldığı görülmektedir.

Ölçeğin ilk Türkçeye uyarlama çalışması Yılmaz ve Çavaş (2007) tarafından ortaokul fen dersi için ortaokul düzeyine yönelik olarak yapılmıştır. Akçakın (2018)'ın çalışmasında ise matematik dersine yönelik alan uyarlama çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada, Tuan vd. (2005) tarafından geliştirilen ölçeğin Akçakın (2018) tarafından matematik öğrenmeye özgü motivasyonu incelemek amacıyla matematik dersine uyarlanmış formu temel alınmıştır. Matematik ve fen dersleri arasında bilişsel örtüşmeler bulunsa da, matematik dersine özgü kavramsal ve dilsel yapının korunması açısından, alan içi uyarlamaya dayalı bir ölçeğin kullanılması ölçme aracının geçerliğini artırıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir (DeVellis, 2017). Akçakın (2018)'ın çalışmasında yer alan uyarlama hem matematik dersinin doğasına uygun şekilde dil çevirisinin düzenlenmesi hem de güncel bir çalışma olması sebebiyle tercih edilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2.5.Verilerin Analizi

Ölçeğin Akçakın (2018)'ın Matematik dersine uyarlanan 33 maddelik formu 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerine uygulanmış, maddeler Kesinlikle Katılmıyorum-Kesinlikle Katılıyorum (1'den 5'e ve ters işleyen maddeler 5'den 1'e) şeklinde puanlanmıştır. Puanlanan veriler verilerin güvenirliliğini artırmak için çift kontrol yöntemi uygulanarak SPSS 22.0 programına girilmiştir. Çift kontrol yöntemi araştırmalarda nicel verilerde veri doğruluğunu sağlamak, nitel verilerde ise veri güvenirliliğini artırmak için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2007; Merriam, 2013; Pallant, 2020). Veriler SPSS 22.0 ve Mplus 8.3 programı ile analiz edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), kuramsal olarak belirlenen model ile elde edilen verinin ne düzeyde uyum gösterdiğini değerlendiren bir tekniktir ve ölçeğin ortaokullara uygulanabilirliğini incelemek amacıyla kullanılmıştır. Analiz sürecinde ölçekte yer alan maddelerin önceden belirlenmiş faktörlere yüklenmesi beklenmiş ve modelin uyum indeksleri incelenmiştir. DFA doğrultusunda faktör yükü düşük olan madde 20 (λ=0.14) modelden çıkarılmıştır, bazı maddelerde hata kovaryansları kuramsal gerekçelerle ilişkilendirilmiştir. Yapılan düzenlemeler sonunda model yeniden test edilmiştir. DFA'dan elde edilen bulgular daha önce kuramsal olarak belirlenen yapının istatiksel olarak doğrulandığını göstermektedir. Çalışmada ölçek uyarlaması yapılması sebebiyle yapının geçerliliğini test etmek için sadece DFA kullanılmıştır (Cohen, 1988; Fornell & Larcker, 1981; Hu & Bentler, 1999; MacCallum vd., 1992; Muthén & Muthén,2017; Sörbom, 1989; Tabachnick & Fidell, 2019).

3. BULGULAR

3.1.MÖYM Ölçeğinin Geçerlik Sonuçlarına Ait Bulgular

Bu çalışmayla amaçlanan, ölçek geliştirme değil, ölçek uyarlamadır. Ölçeğin faktör yapısı kuramsal olarak daha önce tanımlanmıştır. Bu nedenle açımlayıcı faktör analizi yapılmamış, yapı geçerliği doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir.

3.1.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Doğrulayıcı faktör analizleri yapılırken MPlus 8.3 analiz programı kullanılmıştır (Muthén & Muthén, 2017). 6 faktörlü yapı program üzerinde tanımlanmış ve öncelikle faktör yük değerleri incelenmiştir. Faktör yük değerleri STDXY standardizasyonu ile yapılmış DFA sonucudur. Gizil değişkenleri (faktörleri) ve görünen değişkenleri (maddeleri) standartlaştırdığı için STDXY standardizasyonu kullanılmıştır. Bu sayede maddeler farklı varyans ve farklı ölçek dağılımlarına sahip olsa da tüm faktör yükleri aynı metrikte ifade edilmekte, faktör yükleri karşılaştırılabilir hale gelmekte, etki büyüklükleri yorumlanabilmekte ve uluslararası raporlama standartlarına uygun hale gelmektedir. Bu nedenle DFA ve ölçek çalışmalarında STDXY standardizasyonunun kullanılması uygundur. 20. madde düşük faktör yükü nedeniyle (λ = 0.14) modelden çıkarılmıştır (Muthén & Muthén, 2017). Kalan 32 maddeye ait DFA modeli Görsel 1'de ve faktör yükleri Çizelge 2'de görülmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

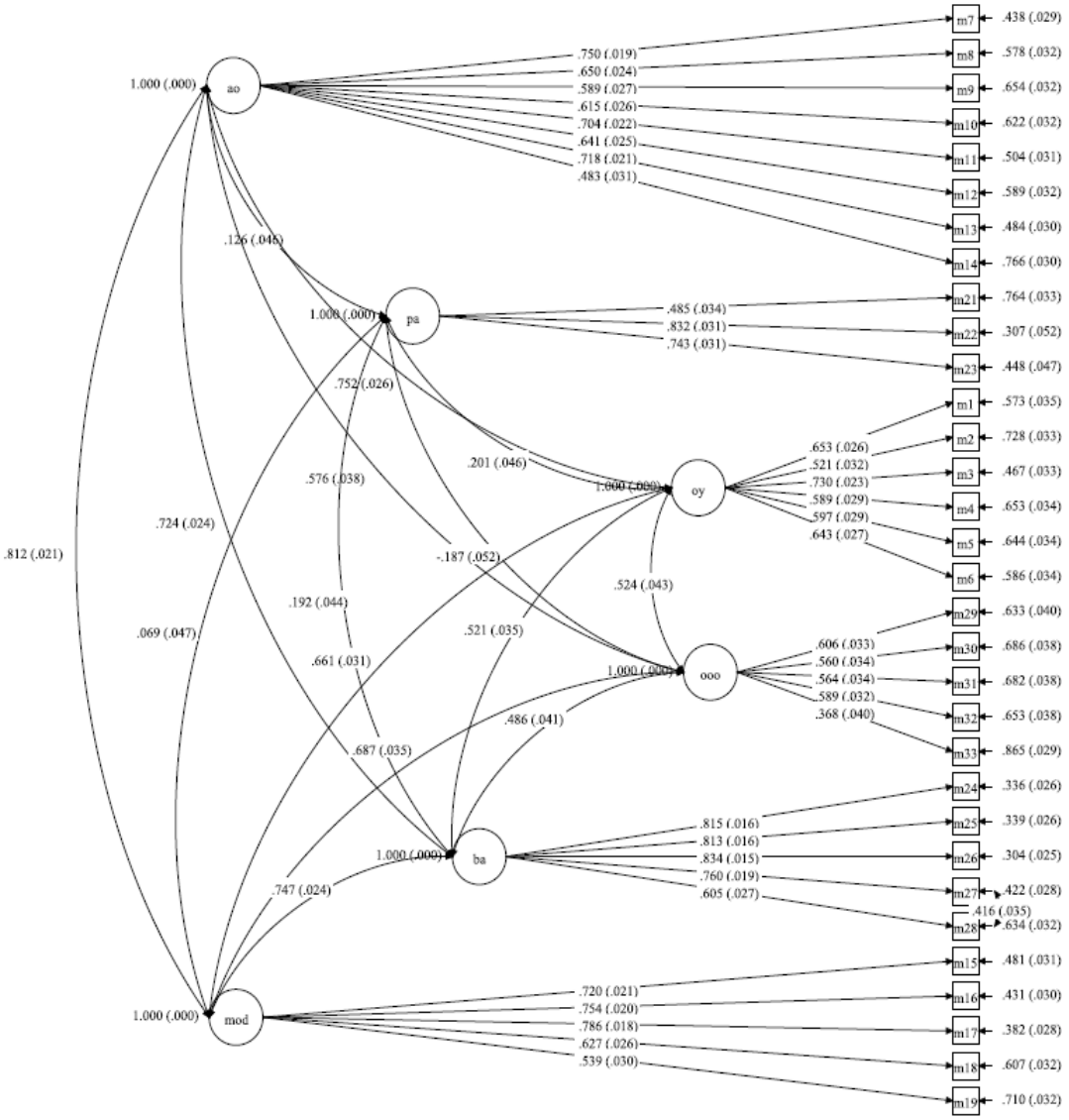

Görsel 1. Faktörler Arası İlişkiler ve Hata Kovaryanslarını Gösteren Standartlaştırılmış DFA Modeli

Görsel 1 incelendiğinde madde 27 ve madde 28 arasında hata kovaryansı tanımlandığı diğer maddelerin faktör yüklerinin madde 33 dışında 0.4 üzerinde geldiği görülmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

3.1.1.1.Faktör Yüklerinin Değerlendirilmesi

Ölçeğin faktör yükleri Çizelge 2'de görülmektedir.

Çizelge 2. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizleri Sonuçları (STDXY Standardizasyon ile Elde Edilen Faktör Yükleri) ve Anlamlılık Değerleri

Faktörler	Maddeler	Standartlaştırılmış Faktör Yükü (λ-lambda) (Estimate)	Standart Hata (S.E)	t/z Değeri (Est./S.E)	Two-Tailed P-Vaule
Aktif Öğrenme (AO)	M7	.750	.019	38.722	.000
	M8	.650	.024	26.618	.000
	M9	.589	.027	21.654	.000
	M10	.615	.026	23.562	.000
	M11	.704	.022	32.411	.000
	M12	.641	.025	25.828	.000
	M13	.718	.021	34.187	.000
	M14	.483	.031	15.376	.000
Performans Amacı (PA)	M21	.485	.034	14.077	.000
	M22	.832	.031	26.433	.000
	M23	.743	.031	23.636	.000
Öz Yeterlik (OY)	M1	.653	.026	24.710	.000
	M2	.521	.032	16.424	.000
	M3	.730	.023	32.194	.000
	M4	.589	.029	20.234	.000
	M5	.597	.029	20.854	.000
	M6	.643	.027	24.172	.000

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 2. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizleri Sonuçları (STDXY Standardizasyon ile Elde Edilen Faktör Yükleri) ve Anlamlılık Değerleri-Devam

Öğrenme Ortamının Özendiriciliği (OOO)	M29	.606	.033	18.552	.000
	M30	.560	.034	16.523	.000
	M31	.564	.034	16.544	.000
	M32	.589	.032	18.121	.000
	M33	.368	.040	9.282	.000
Başarı Amacı (BA)	M24	.815	.016	51.862	.000
	M25	.813	.016	51.199	.000
	M26	.834	.015	56.614	.000
	M27	.760	.019	40.623	.000
	M28	.605	.027	22.590	.000
Matematik Öğrenme Değeri (MOD)	M15	.720	.021	33.517	.000
	M16	.754	.020	37.937	.000
	M17	.786	.018	43.806	.000
	M18	.627	.026	24.156	.000
	M19	.539	.030	18.151	.000

Çizelge 2'de yer alan değerler MPlus 8.3 programı kullanılarak elde edilen STDYX standartlaştırılmış katsayılardır (Muthén & Muthén, 2017). Tüm Faktör yükleri $p<.001$ düzeyinde anlamlıdır. 32 maddenin faktör yükleri 0.368 ile 0.834 arasında değişkenlik göstermektedir. Tüm faktör yükleri 0.30 eşik değerini aşmıştır (Field, 2009). En düşük faktör yüküne sahip olan madde λ=0.368 ile 33. maddedir. 33. maddenin modelden çıkarıldığında faktör yüklerinde dalgalanmaların fazla olduğu, maddelerin faktör dağılımlarının değiştiği görülmüş ayıca daha fazla maddenin eşik değerinin altında kaldığı görülmüştür. Maddenin bu sebeplerle modelde kalması modelin uyumluluğu için daha geçerlidir (Field, 2009). Faktör yükleri incelendiğinde "Başarı Amacı" faktörünün en güçlü yapıyı sergilediği ($\bar{\lambda} = 0.77$), bunu "Matematik Öğrenme Değeri" ($\bar{\lambda} = 0.69$) ve "Performans Amacı" ($\bar{\lambda} = 0.69$) faktörlerinin

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

izlediği görülmüştür. M20'nin çıkarılması sonucu "Performans Amacı" faktörü önemli ölçüde güçlenmiştir (M22: λ=0.83, M23: λ=0.74).

"Aktif Öğrenme Stratejileri" faktörü, 8 madde ile ölçülen en fazla göstergeye sahip faktördür. Faktör yükleri 0.483 (M14) ile 0.750 (M7) arasında değişmektedir. Faktörlerin standart hataları 0.019 ile 0.031 arasında olup, tüm faktör yükleri istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < .001$). 7, 11, 12 ve 13. maddeler 0.70'in üzerinde olup ilgili faktörün güçlü göstergeleri olarak kabul edilir. Madde 14 (**λ** =0.483) diğer maddelere göre daha düşük faktör yüküne sahiptir, 0.30 eşikdeğerinin üzerinde ve kabul edilebilir düzeydedir (Field, 2009).

"Performans Amacı"faktörü, madde 21'in düşük faktör yükü (λ=0.14) nedeniyle modelden çıkarılması sonucu 3 madde ile temsil edilmektedir. Faktör yükleri λ=0.485 (M21), λ=0.832 (M22) arasındadır. Madde 22 model içerisindeki en yüksek faktör yüklerinden birine sahiptir. Bu da maddenin faktörü çok iyi temsil ettiğini gösterir.

"Öz Yeterlik" faktörü, 6 madde ile ölçülmektedir. Faktör yükleri 0.521 (M2) ile 0.730 (M3) arasında değişmektedir. Tüm maddeler 0.50'nin üzerinde faktör yüküne sahip olup, faktör yapısal olarak tutarlıdır. Madde 3 en güçlü gösterge iken (λ=0.730), Madde 2 en zayıf göstergedir (λ=0.521). Diğer maddeler (M1, M4, M5, M6) 0.59 ile 0.65 arasında faktör yüklerine sahip olup, orta-iyi düzeyde faktör temsiliyeti göstermektedir.

"Öğrenme Ortamının Özendiricliği" faktörü, 5 madde içermekte ve faktör yükleri 0.368 (M33) ile 0.606 (M29) arasında değişmektedir. Bu faktör, diğer faktörlere kıyasla görece daha düşük faktör yüklerine sahiptir. Madde 33, tüm model içerisindeki en düşük faktör yüküne sahip maddedir (λ=0.368). 29, 30, 31 ve 32. maddeler 0.56-0.61 arası faktör yüklerine sahip olup, kabul edilebilir düzeydedir ancak ideal seviyenin (>0.70) altındadır.

"Başarı Amacı" faktörü, model içerisindeki en güçlü faktör yapısına sahiptir. Beş maddenin faktör yükleri 0.605 (M28) ile 0.834 (M26) arasında değişmektedir. Madde 24, 25 ve 26 0.80'in üzerinde faktör yüküne sahip olup, bu maddeler faktörün mükemmel göstergeleridir. Madde 27 de güçlü bir göstergedir (λ=0.760).

"Matematik Öğrenme Değeri" faktörü, 5 madde ile ölçülmekte ve faktör yükleri 0.539 (M19) ile 0.786 (M17) arasındadır. 15, 16, 17 ve 18. maddeler 0.62 ve üzerinde faktör yüküne sahip olup, faktörü iyi temsil etmektedir. Madde 17, en güçlü gösterge konumundadır (λ=0.786). Madde 19'un faktör yükü diğer maddelere göre daha düşüktür (λ=0.539) ancak yine de kabul edilebilir sınırlar içindedir. "Matematik Öğrenme Değeri" faktörü, genel olarak güçlü bir faktör yapısı sergilemektedir.

Görsel 1'de de görüldüğü gibi model modifikasyonu kapsamında, 27 ve 28. maddeler arasında hata kovaryansı tanımlanmıştır (r=0.416, SE=0.035, p<.001). Bu modifikasyon sonrasında model uyum indeksleri kabul edilebilir düzeye yükselmiştir. Model uyum iyilik değerleri Çizelge 4'te verilmiştir.

3.1.1.2.Faktörler Arası İlişkiler ve Korelasyonların Yorumu

Çizelge 3'te faktörler arası ilişkiler ve korelasyon değerleri verilmiştir (Muthén & Muthén, 2017).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 3. Faktörler Arası Korelasyon Değerleri

Faktörler	Maddeler	Korelasyon	Standart Hata (S.E)	t/z Değeri (Est./S.E)	Two-Tailed P-Vaule
PA					
	AO	.126	.046	2.757	.006
OY					
	AO	.752	.026	29.436	.000
	PA	.201	.046	4.329	.000
OOO					
	AO	.576	.038	14.989	.000
	PA	-.187	.052	-3.561	.000
	OY	.524	.043	12.281	.000
BA					
	AO	.724	.024	29.993	.000
	PA	.192	.044	4.332	.000
	OY	.521	.035	14.735	.000
	OOO	.486	.041	11.900	.000
MOD					
	AO	.812	.021	38.907	.000
	PA	.069	.047	1.477	.140
	OY	.661	.031	21.395	.000
	OOO	.687	.035	19.738	.000
	BA	.747	.024	31.368	.000
M28					
	M27	.416	.035	11.959	.000

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 3 incelendiğinde faktörler arası korelasyonlar incelendiğinde, bazı faktör çiftleri arasında oldukça yüksek ilişkiler tespit edilmiştir. Bu yüksek korelasyonlar, faktörlerin teorik olarak birbirine yakın yapıları temsil ettiğini veya daha genel bir üst yapının (second-order factor) parçaları olabileceğini düşündürmektedir.

Aktif Öğrenme ve Matematik Öğrenme Değeri İlişkisi (r=0.812, SE=0.021): Model içerisindeki en yüksek korelasyon, Aktif Öğrenme ve Matematik Öğrenme Değeri faktörleri arasındadır. Bu iki faktör arasındaki 0.812'lik korelasyon, varyansın yaklaşık %66'sının (r^2=0.659) ortak olduğunu göstermektedir. Bu güçlü ilişki, aktif öğrenme ve matematik öğrenme değerinin teorik olarak yakından ilişkili yapılar olduğunu doğrulamaktadır.

Aktif Öğrenme ve Öz Yeterlik İlişkisi (r=0.752, SE=0.026): Aktif Öğrenme ve Öz Yeterlik faktörleri arasında da yüksek bir korelasyon bulunmaktadır (r^2=0.565, %57 ortak varyans). Bu ilişki, öz-yeterliği yüksek olan öğrencilerin akademik görevlere karşı daha olumlu yaklaşım sergilediklerini, aktif katılım gösterdiklerini göstermektedir.

Başarı Amacı ve Matematik Öğrenme Değeri İlişkisi (r=0.747, SE=0.024): Başarı Amacı ve Matematik Öğrenme Değeri arasındaki yüksek korelasyon bulunmaktadır (r^2=0.558, %56 ortak varyans). Bu ilişki, başarma amacı yüksek olan öğrencilerin matematik öğrenmeye değer verdiğini göstermektedir.

Aktif Öğrenme ve Başarı Amacı İlişkisi (r=0.724, SE=0.024): Aktif Öğrenme ve Başarı Amacı arasındaki güçlü korelasyon (r^2=0.524, %52 ortak varyans), başarı amacına sahip öğrencilerin daha aktif bilişsel stratejiler kullandıklarını göstermektedir.

Alt boyutlar arasındaki ilişkiler incelendiğinde, faktörlerin büyük çoğunluğunun birbiriyle istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmektedir. Bu durum, ölçeğin çok boyutlu yapısının kuramsal olarak tutarlı olduğunu göstermektedir. Bazı faktörler arasındaki yüksek ilişkiler, ilgili boyutların aynı üst yapıya hizmet ettiğini düşündürmektedir.

3.1.1.3.Model Uyum İyilik Değerleri

Çizelge 4'te model uyum iyilik değerleri verilmiştir (Muthén & Muthén, 2017).

Çizelge 4. Doğrulayıcı Faktör Analizlerine Ait Model Uyum İyilik Değerleri

Uyum İndeksi	Değer	Kabul edilebilir sınır
x^2 (Ki-Kare)	1031.493	-
Sd (Serbestlik Derecesi)	448	-
x^2/sd	2.30	≤ 3 (iyi uyum)
RMSEA	.043	≤ .08
RMSEA %90 GA	.040-.047	-
CFI	.933	≥.90
TLI	.926	≥.90
SRMR	.056	≤.08

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

AIC	62212.462	-
BIC	62721.058	-
SSABIC	62365.438	-

Doğrulayıcı faktör analizi için maksimum olabilirlik (ML) tahmin yöntemi kullanılmıştır. Model-veri uyumu, birden fazla uyum indeksi ile değerlendirilmiştir: Ki-kare (χ^2), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), Tucker-Lewis indeksi (TLI), yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) ve standardize edilmiş artık ortalamaların karekökü (SRMR). Kabul edilebilir model uyumu için CFI ve TLI > 0.90, RMSEA < 0.08 ve SRMR < 0.08 kriterleri kullanılmıştır (Hu & Bentler, 1999). Çizelge 4'te verilen uyum iyilik değerlerine bakıldığında x^2/sd oranı 3'ün altında, RMSEA ve SRMR değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde, CFI ve TLI değerleri ise 0.90'ın üzerinde olduğundan modelin kabul edilebilir uyum gösterdiği söylenebilir.

3.1.1.4.Hata Kovaryanslarının Değerlendirilmesi

Model uyumunu değerlendirmek amacıyla modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Modifikasyon indeksleri, modele eklenebilecek parametrelerin model-veri uyumuna ne ölçüde katkı sağlayacağını gösteren istatistiksel göstergelerdir (Sörbom, 1989). İlk model testinde modifikasyon indeksleri incelenmiş ve teorik olarak gerekçelendirilebilir modifikasyonlar değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, BA faktörü altındaki M27-M28 madde çifti arasında, her iki maddenin benzer içerik ve ifade yapısına sahip olması nedeniyle hata kovaryansı tanımlanmıştır. Bu modifikasyon, modelin teorik yapısını bozmadan model uyumunda anlamlı iyileşme sağlamıştır (Muthén & Muthén, 2017).

"Aktif Öğrenme Stratejileri" faktörünün hata varyansları incelendiğinde madde 14'ün en yüksek hata varyansına (0.766) sahip olduğu, bu maddenin açıkladığı faktör varyansının diğerlerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. "Performans Amacı" faktörleri hata varyansları açısından tutarlıdır, madde 22'nin hata varyansı tüm model içerisinde en düşüklerden biridir (0.307), bu da maddenin faktör tarafından yüksek oranda açıklandığını göstermektedir. "Öz Yeterlik" faktörünün hata varyansları incelendiğinde, maddeler arası görece dengeli bir dağılım söz konusudur (0.467-0.728 arası). "Öğrenme Ortamının Özendiriciliği" faktöründe yer alan 33. maddenin hata varyansı oldukça yüksektir (0.865). Bu durum, madde 33'ün faktör tarafından açıklanan varyansının düşük olduğunu, maddenin daha çok diğer kaynaklardan (ölçüm hatası, spesifik varyans) etkilendiğini göstermektedir. "Başarı Amacı" faktörü, hata varyansları açısından da en düşük değerlere sahiptir (0.304-0.634 arası), bu da maddelerin faktör tarafından yüksek oranda açıklandığını göstermektedir. "Başarı Amacı" faktörünün bu güçlü yapısı, ilgili kavramın ölçekte net ve tutarlı bir şekilde operasyonelleştirildiğine işaret etmektedir.

"Matematik Öğrenme Değeri" faktöründe yer alan M19 maddesinin hata kovaryans değeri diğer maddelere göre yüksektir (0.710). Modelde, yalnızca bir hata kovaryansı tanımlanmıştır: madde 27 ile madde 28 arasında Cohen (1988)'e göre hata kovaryansı katsayısı orta büyüklükte bir ilişkiye işaret etmektedir (r=0.416). Standart hata değeri oldukça düşüktür (SE=0.035), bu da tahmininin hassas olduğunu göstermektedir. Z değeri hesaplandığında

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

(0.416/0.035 = 11.89), bu parametrenin istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı olduğu görülmektedir (p<.001). Her iki madde de "Başarı Amacı" faktörü altında yer almaktadır. Bu hata kovaryansı, maddelerin faktörle açıklanamayan ancak birbirleriyle paylaştıkları ortak varyansı temsil etmektedir. Veri odaklı (data-driven) aşırı modifikasyonlardan kaçınılmıştır. Bu yaklaşım, aşırı uyum (overfitting) riskini azaltmakta ve modelin çapraz geçerliğini (cross-validation) artırmaktadır (MacCallum vd., 1992).

3.1.1.5.Yakınsak Geçerlik

Yakınsak geçerlik, AVE ve CR üzerinden değerlendirilmiştir.

Çizelge 5. Yapıların Yakınsak Geçerlik ve Bileşik Güvenirlik Değerleri

Faktör	CR	AVE
AO	.89	.49
PA	.78	.46
OY	.81	.52
OOO	.69	.43
BA	.92	.70
MOD	.85	.56

CR=Bileşik Güvenirlik, AVE=Ortalama Açıklanan Varyans

Çizelge 5'te verildiği gibi, tüm faktörlerin CR değeri 0.60 üzerindedir. Bazı faktörlerde ise AVE değerinin 0.50 altına düştüğü görülmektedir. Fornell ve Larcker (1981)'e göre, AVE değerinin 0.50 altına düşmesi durumunda bile CR değerinin 0.60'tan büyük olması durumunda modelin yakınsak geçerliğinin sağlanmış olduğu kabul edilir. Bu doğrultuda ölçüm modelinin yakınsak geçerliğinin genel olarak desteklendiği sonucuna varılır.

3.1.1.6.Fornell – Larcker Matrisi

Çizelge 6. Fornell-Larcker Ayrışma Matrisi

Faktör	AO	PA	OY	OOO	BA	MOD
AO	.70					
PA	.13	.68				
OY	.75	.20	.72			
OOO	.58	-.19	.52	.66		
BA	.72	.19	.53	.49	.84	
MOD	.81	.07	.66	.69	.75	.75

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Köşegen hücrelerde yer alan değerler, ilgili faktörlere ait AVE değerlerinin karekökünü göstermektedir. Ayrışma geçerliği, Fornell-Larcker (1981) kriteri kullanılarak değerlendirilmiştir. Her bir faktörün AVE karekökünün, ilgili faktörün diğer faktörlerle olan korelasyonundan büyük olması beklenir. Çizelge 6 incelendiğinde üç değer dışında (AO ile OY, BA, MOD; OOO ile MOD değerleri karekök değerinin üstünde kalmıştır. Diğer AVE karekökü değerleri, ilgili faktörlerin diğer faktörlerle olan korelasyon değerlerini geçtiği görülmüştür. Bu durum ayrışma geçerliğinin çoğunlukla sağlandığını göstermektedir.

3.2.MÖYM Ölçeğinin Güvenirlik Sonuçlarına Ait Bulgular

3.2.1. Cronbach Alpha Değeri

MÖYM ölçeğinin geçerlik analizleri sonucunda madde 20'nin testten çıkarılmasına karar verilmiş ve kalan 32 maddelik testin Cronbach Alpha katsayısının 0.902'den 0.912'ye yükseldiği görülmüştür. Alt boyutlarının sırasıyla Cronbach Alpha değerleri; "Matematik Öğrenme Değeri" 0.813, "Başarı Amacı" 0.881, "Aktif Öğrenme" 0.849, "Öz Yeterlik" 0.794, "Performans Amacı" 0.714 ve "Öğrenme Ortamının Özendiriciliği" 0.673 olarak hesaplanmıştır. Testin ve 5 alt boyutunun Cronbach Alpha değerleri 0.70 ve üzerinde son boyutun ise 0.70'e çok yakın gelmesi sebebiyle MÖYM Ölçeği'nin iç tutarlılığı yüksek güvenilir bir ölçme aracı olduğu kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2007; Karasar, 2006; Yıldırım ve Şimsek, 2013). 6. alt boyutta maddelerin birbiri ile uyumlu olduğu ve alt boyutta yer alan madde sayısının az olması sebebiyle iç tutarlılığının George & Mallery (2010)'a göre motivasyon/tutum ölçekleri gibi ölçeklerde kabul edilebilir sınırlar (α <0.60) içerisinde olduğu söylenebilir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, MÖYM ölçeğinin çok boyutlu yapısı doğrulayıcı faktör analizi (DFA) aracılığıyla test edilmiş ve elde edilen bulgular, ölçeğin kuramsal çerçevesiyle genel olarak uyumlu bir ölçüm modeli sunduğunu göstermiştir. Model uyum indeksleri (CFI, TLI, RMSEA ve SRMR), ölçüm modelinin kabul edilebilir düzeyde uyum sergilediğine işaret etmektedir. Özellikle RMSEA değerinin .05'in altında olması, modelin ortaokul düzeyinde iyi uyuma sahip olduğunu göstermektedir. Ki-kare istatistiğinin anlamlı çıkması, örneklem büyüklüğü ve modelin karmaşıklığı dikkate alındığında beklenen bir durum olarak değerlendirilmiştir. (Hu & Bentler, 1999; Muthén & Muthén, 2017).

Faktör yükleri incelendiğinde, maddelerin büyük çoğunluğunun orta ve yüksek düzeyde faktör yüklerine sahip olduğu ve tüm yüklerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. "Performans Amacı" faktörü altında yer alan bir maddenin (M20) düşük faktör yükü nedeniyle modelden çıkarılması, ilgili faktörün ölçüm gücünü artırmış ve kalan maddelerin faktör temsiliyetini güçlendirmiştir. Bu durum, yapılan müdahalenin hem istatistiksel hem de yapısal açıdan yerinde olduğunu; madde çıkarımının veri odaklı bir müdahaleden ziyade, ölçüm kalitesini artırmaya yönelik kuramsal ve istatistiksel olarak gerekçelendirilebilir bir karar olduğunu göstermektedir. Tabachnick & Fidell (2019), DFA sürecinde madde seçiminin yalnızca teorik değil, aynı zamanda ampirik kanıtlara dayalı olarak yapılmasının önemini vurgulamaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Modelde yalnızca tek bir hata kovaryansının (M27–M28) tanımlanmış olması, çalışmada geleneksel kuramsal yapıya uygun bir model uyarlama stratejisinin benimsendiğini göstermektedir (Cohen, 1988; Sörbom, 1989). Bu iki maddenin aynı faktör altında yer alması, benzer içerik ve ifade yapısına sahip olmaları ve ölçekte ardışık sırada bulunmaları, ortak yöntem varyansı olasılığını güçlendirmektedir. Sınırlı sayıda yapılan bu modifikasyonun, modelin kuramsal bütünlüğünü bozmadan uyum indekslerinde anlamlı bir iyileşme sağlaması, ölçüm modelinin geçerliğini desteklemektedir (MacCallum vd., 1992; Muthén & Muthén, 2017).

Yakınsak geçerlik, AVE ve CR değerleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bazı faktörlerde AVE değerlerinin önerilen .50 eşik değerinin altında kalmasına karşın, tüm faktörlerin CR değerlerinin yeterli düzeyde olması, Fornell ve Larcker'ın (1981) önerileri doğrultusunda yakınsak geçerliğin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, özellikle sosyal bilimlerde ve çok boyutlu psikolojik yapılarda, AVE'nin daha katı bir ölçüt olması nedeniyle literatürde sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Ayrışma geçerliği, Fornell–Larcker kriteri kullanılarak değerlendirilmiş ve her bir faktörün AVE karekökü değerinin, diğer faktörlerle olan korelasyon katsayılarından büyük olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, ölçekte yer alan faktörlerin kavramsal olarak ilişkili olmakla birlikte, istatistiksel olarak birbirinden ayırt edilebilir yapılar olduğunu göstermektedir. Özellikle aktif öğrenme, matematik öğrenme değeri ve başarı amacı faktörleri arasındaki yüksek korelasyonlar, bu yapıların öğrenme süreçlerinde birbirini tamamlayan ve kuramsal olarak yakın kavramlar olduğunu düşündürmektedir. Bu yüksek ilişkiler, faktörlerin geçersizliğine değil, ortak bir üst yapının olası varlığına işaret etmektedir.

"Aktif Öğrenme" ve "Matematik Öğrenme Değeri" faktörleri arasında yüksek korelasyon değerleri elde edilmesi bu iki faktör arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Yapılandırmacı öğrenme kuramına göre, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılımı, bilgiyi anlamlandırmaları ve içselleştirmelerini kolaylaştırmakta ve öğrenmeye verilen değer artmaktadır (Piaget, 1970; Vygotsky, 1978). Öz belirleme kuramına göre aktif öğrenme ortamları öğrencilerin yeterlilik algılarını desteklemekte ve matematik öğrenmeye verilen değerin artmasını sağlamaktadır (Ryan & Deci, 2000). Beklenti- değer kuramına göre ise; öğrencilerin derse verdikleri değer onların öğrenme sürecine katılım düzeyini belirlerken aynı zamanda derslerde aktif uygulamalara yer verilmesi matematiğin anlamlılığını ve işlevselliğini arttırması haliyle dersin değer kazanmasını sağlamaktadır (Avcı, 2020; Wigfield & Eccles, 2002). Derin öğrenme stratejilerinin kullanımının içsel motivasyonla pozitif ilişkili olduğu literatürde desteklenmektedir (Pintrich, 2004).

"Aktif Öğrenme" ve "Öz Yeterlik" faktörleri arasında güçlü bir ilişki olması öz yeterliği yüksek kişilerin aktif olarak katılım gösterdiğine işaret etmektedir. Öz-yeterlik inancının, görev seçimi, çaba gösterme ve duygusal tepkiler üzerindeki etkisi göz önüne alındığında (Schunk & DiBenedetto, 2016), bu yüksek korelasyon teorik olarak anlamlıdır. Sosyal-bilişsel kuram çerçevesinde, öz-yeterlik inancının motivasyonun önemli bir belirleyicisi olduğu bilinmektedir (Bandura, 1997). Bu bulgu, teorik beklentiyle uyumludur.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

"Başarı Amacı" ve "Matematik Öğrenme Değeri" faktörleri arasındaki yüksek korelasyon, başarı amacına sahip öğrencilerin öğrenmeyi anlamlı kıldığı ve matematiksel görevleri anlamaya ve bu alanda kendilerini geliştirmeye yönelterek matematik dersine verilen değeri artırdıkları hem Beklenti- değer kuramı ile hem de başarı amaçları kuramı ile desteklenmektedir (Avcı, 2020; Elliot & McGregor, 2001; Wigfield & Eccles, 2002). Matematik eğitimi alanında yapılan çalışmalar da başarı amacı ve matematik öğrenme değeri arasındaki güçlü ilişkiyi doğrulamaktadır (Middleton & Spanias, 1999).

"Aktif Öğrenme" ve "Başarı Amacı" faktörleri arasında pozitif yönlü yüksek bir ilişki bulunmaktadır. Bu bulgu, öz-düzenleme ve öz-yeterlik literatürüyle tutarlıdır (Zimmerman, 2000). Öz belirleme kuramına göre, aktif öğrenme ortamları, öğrencilerin özerklik ve yeterlik algılarını destekleyerek öğrenme yönelimli başarı amaçlarının gelişmesine katkı sağlar (Ryan Deci, 2000; 2009).

"Performans Amacı" faktörünün diğer faktörlerle düşük düzeyde ilişkiler sergilemesi, bu yapının ölçekte ayırt edici bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle performans amacı ile bazı akademik değişkenler arasındaki zayıf ya da negatif ilişkiler, performans amacının akademik süreçlerde farklı bir psikolojik mekanizmayı temsil ettiğini düşündürmektedir. Literatürde performans amacının başarı amacı ya da diğer alt boyutlarla zayıf ya da negatif ilişkiler kurması beklenenilen bir durumdur. Performans amacı diğer alt boyutlara göre dışsal faktörlere daha bağlı, bireyin kendini göstermesine odaklanan ve sosyal karşılaştırmaya yönelik bir yapıyı temsil ettiğini göstermektedir (Dweck, 1999; Elliot & McGregor, 2001). Performans amacının kaygı, hata yapmaktan kaçınma ve yüzeysel öğrenme eğilimi ile ilişkilendirilmesi diğer motivasyon faktörleriyle zayıf ya da negatif ilişkiler kurduğunu açıklamaktadır (Hulleman vd., 2010; Midgley vd., 1998). Elde edilen bulgular performans amacının akademik süreçlerde farklı bir psikolojik yapıyı temsil ettiğini destekler niteliktedir.

Ölçeğin güvenirlik çalışmaları ile elde edilen Cronbach Alpha değerleri ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2007; Karasar, 2006; Yıldırım ve Şimsek, 2013).

Genel olarak değerlendirildiğinde, elde edilen bulgular MÖYM ölçeğinin çok boyutlu yapısının desteklendiğini, ölçüm modelinin geçerli ve güvenilir bir yapı sunduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Akçakın (2018) ve Yılmaz ve Çavaş (2007)'ın çalışmalarında elde edilen geçerlik ve güvenirlik sonuçlarıyla tutarlıdır. Ölçeğin, akademik süreçlere ilişkin bilişsel, motivasyonel ve duyuşsal boyutları birlikte ele alan bütüncül bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bulguların farklı örneklemler üzerinde test edilmesi ve özellikle yüksek korelasyon gösteren faktörler için alternatif model yapılarının (örneğin hiyerarşik modeller) incelenmesi, ölçeğin psikometrik özelliklerine ilişkin daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın bulguları, geliştirilen ölçeğin çok boyutlu yapısının doğrulandığını ve akademik bağlamda kullanılan ilgili psikolojik yapıları ölçmede geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir. Ölçek, aktif öğrenme, matematik öğrenme değeri, başarı amacı, öğrenme ortamının özendiriciliği, öz yeterlik ve performans amacı gibi yapıları birbirinden ayırt

edilebilir biçimde ölçebilmektedir. Elde edilen sonuçlar, MÖYM ölçeğinin hem araştırma hem de uygulama temelli çalışmalarda ortaokullar için kullanılabileceğini desteklemektedir.

Ölçeğin ortaokullarda matematiğe ilişkin motivasyonu ölçmede kullanılması önerilmektedir. Gelecek çalışmalarda, ölçeğin faktör yapısının bağımsız örneklemler üzerinde yeniden test edilmesi ve çapraz doğrulama analizlerinin yapılması önerilmektedir. Sonraki çalışmalarda iki madde arasındaki hata kovaryansının bağımsız örneklemlerde tekrarlanıp tekrarlanmadığını da test edilebilir. Ayrıca, aktif öğrenme, matematik öğrenme değeri ve başarı amacı gibi yüksek ilişkili faktörler için üst-düzey faktör modellerinin test edilmesi, yapıların hiyerarşik doğasını daha ayrıntılı biçimde ortaya koyabilir ve ölçeğin yapısal bütünlüğünü daha ayrıntılı biçimde ifade edilmesini sağlayabilir. Ayrışma geçerliğinin HTMT gibi alternatif yöntemlerle desteklenmesi; bunun yanı sıra, ölçeğin yordayıcı ve ölçüt geçerliğinin farklı akademik sonuç değişkenleriyle incelenmesi, ölçeğin uygulama alanını genişletebileceğinden yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akçakın, V. (2018). Matematik öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(1), 259-277. https://doi.org/10.5578/jss.66959

Aktan, S., & Tezci, E. (2013). Matematik motivasyon ölçeği (MMÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Academic Social Science Studies, 6*(4), 57-77. https://doi.org/10.9761/JASSS1173

Avcı, Ö. (2020). Motivasyona kuramsal bakış: Atıf, beklenti-değer ve öz belirleme. In Ö. Avcı, & E. Akyıldız (Eds.), *Eğitimde motivasyon: Kuramsal arka plan, gelişimsel dönemler ve öğrenme – öğretme* (pp. 3-51). Nobel Akademik Yayıncılık.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control.* Freeman.

Bandura, A. (Ed.) (2009). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in changing* (pp. 1-45). Cambridge University Press.

Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F., & Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine, 25*(24), 3186–3191. https://doi.org/10.1097/00007632-200012150-00014

Brophy, J. (2010). *Motivating students to learn (3rd ed.).* Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203858318

Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum* (8. Baskı). Pegem A Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları.* (S. B. Demir, Çev.) Eğiten Kitap Yayıncılık.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Çiner, S. & Kılıç, R. (2022). Matematik motivasyonu ve tutumu matematik başarısını ne düzeyde etkiliyor? *Gelecek Vizyonlar Dergisi, 6*(3), 29-40. https://doi.org/10.29329/fvj.2022.469.3

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LİSREL uygulamaları.* Pegem Akademi.

DeVellis, R. F. (2017). *Scale development: Theory and applications* (4th ed.). Sage. https://books.google.com.tr/books?id=BYGxL6xLokUC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false

Dweck, C. S. (1999). *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development.* Psychology Press.

Elliot, A. J., & McGregor, H. A. (2001). A 2x2 achievement goal framework. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*(3), 501-519. https://doi.org/10.1037/0022-3514.80.3.501

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. SAGE. https://www.researchgate.net/dowland

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research, 18*(1), 39-50. https://doi.org/10.2307/3151312

George D, & Mallery P. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference.* (11.0 update, 4th ed.). Allyn & Bacon.

Günel, Y. (2022). Lise öğrencilerinin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [Tam metin bildiri]. International Black Sea Modern Scientific Research Congress, 874–891, Rize, Türkiye.

Güngör, D. (2016). Psikolojide ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları, 19* (38), 104-112.

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit ındexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal. 6*(1), 1-55. http://dx.doi.org/10.1080/10705519909540118

Hulleman, C. S., Schrager, S. M., Bodmann, S. M., & Harackiewicz, J. M. (2010). A meta-analytic review of achievement goal measures. *Psychological Bulletin, 136*(3), 422–449. https://doi.org/10.1037/a0018947

Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi* (16. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım.

MacCallum, R. C., Roznowski, M., & Necowitz, L. B. (1992). Model modifications in covariance structure analysis: The problem of capitalization on chance. *Psychological Bulletin, 111*(3), 490-504. https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.3.490

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (3. Baskı; S. Turan, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Middleton, J.A. and Spanias, P.A. (1999) Motivation for Achievement in Mathematics: Findings, Generalizations, and Criticisms of the Research. *Journal for Research in Athematics Education, 30*(1), 65-88. https://doi.org/10.2307/749630

Midgley, C., Kaplan, A., Middleton, M., Maehr, M. L., Urdan, T., Anderman, L. H., Anderman, E., & Roeser, R. (1998). The development and validation of scales assessing students' achievement goal orientations. *Contemporary Educational Psychology, 23*(2), 113–131. https://doi.org/10.1006/ceps.1998.0965

Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe-matematik-fen bilimleri öğrenci başarı izleme araştırması (TMF-ÖBA-I): 4. sınıf seviyesi.* MEB Yayınları. https://odsgm.meb.gov.tr

Millî Eğitim Bakanlığı. (2020). *TIMSS 2019 Türkiye ön raporu.* MEB Yayınları. https://odsgm.meb.gov.tr

Millî Eğitim Bakanlığı. (2022). *PISA Türkiye raporu.* MEB Yayınları. https://odsgm.meb.gov.tr

Millî Eğitim Bakanlığı. (2023). *TIMSS 2023 Türkiye raporu.* MEB Yayınları. https://odsgm.meb.gov.tr

Muthén, L.K. & Muthén, B.O. (2017). *Mplus:* Statistical analysis with latent variables: *User's guide* (8th ed.). Muthén & Muthén.

OECD. (2016). *Skills matter: Further results from the survey of adult skills (PIAAC).* OECD Publishing.

OECD. (2019). *OECD skills Outlook 2019: Thriving in a digital world.* OECD Publishing.

OECD. (2021a). *Sosyal ve Duygusal Beceriler Araştırması Türkiye Ön Raporu.* OECD Publishing.

OECD. (2021b). *Yetişkin becerileri araştırması (PIAAC): Türkiye Sonuçları.* OECD Yayınları.

OECD. (2022a). *PISA OECD Ülke Özetleri.* OECD Publishing.

OECD. (2022b). *Student Achievement in Türkiye: Findings from PISA and TIMSS International Assessments.* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/c8a84283-en

OECD. (2024). *Do adults have the skills they need to thrive in a changing world?: Survey of adult skills 2023.* OECD Skills Studies, OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/b263dc5d-en

Oflaz, S. (2023). Ortaöğretim öğrencilerinin matematik öğrenmeye ilişkin motivasyonları. *Social Sciences Studies Journal, 9*(113), 7696-7702. http://dx.doi.org/10.29228/sssj.71078

Pallant, J. (2020). *SPSS kullanma kılavuzu: SPSS ile adım adım veri analizi* (3. Baskı; S. Balcı, & B. Ahi, Çev.). Anı Yayıncılık.

Piaget, J. (1970). *Science of education and the psychology of the child. https://archive.org/details/scienceofeducati00piag/mode/2up*

Pintrich, P. R. (1999). The role of motivation in promoting and sustaining self-regulated learning. *International Journal of Educational Research, 31*(6), 459-470. http://dx.doi.org/10.1016/S0883-0355(99)00015-4

Pintrich, P. R. (2003). *A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts.* Journal of Educational Psychology, 95(4), 667–686. https://doi.org/10.1037/0022-0663.95.4.667

Pintrich, P. R. (2004). A conceptual framework for assessing motivation and self-regulated learning in college students. *Educational Psychology Review, 16*(4), 385-407. https://doi.org/10.1007/s10648-004-0006-x

Pintrich, P., & De Groot, E. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal Educational Psychology, 82*, 33-40. https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.1.33

Pintrich, P., & Garcia, T. (1993). Intraindividual differences in students' motivation and self-regulated learning. *German Journal of Educational Psychology, 7*(3), 99-107.

Pintrich, P. R., & Schunk, D. H. (2002). *Motivation in education: Theory, research, and applications* (2nd ed.). Merrill Prentice Hall.

Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of ıntrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. DOI:10.1037/0003-066X.55.1.68

Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2009). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Schunk, D. H. (2009). *Eğitimsel Bir Bakışla: Öğrenme teorileri* (5. Baskı, Çev. Ed. M. Şahin). Nobel Akademik Yayıncılık.

Schunk, D. H., & DiBenedetto, M. K. (2016). Self-efficacy theory in education. In K. R. Wentzel & D. B. Miele (Eds.), *Handbook of motivation at school* (2nd ed., pp. 34-54). Routledge.

Seah, W. T., & Bishop, A. J. (2000, April). *Values in mathematics textbooks: A view through two Australasian regions.* Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, LA, United States.

Sörbom, D. (1989). Model modification. *Psychometrika, 54*(3), 371-384. https://doi.org/10.1007/BF02294623

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson.

Tuan, H. L., Chin, C. C., & Shieh, S. H. (2005). The development of a questionnaire to. *International Journal of Science Education, 27*(6), 639-654. https://doi.org/10.1080/0950069042000323737

Uysal, İ. (2023). Ölçek uyarlama ve aşamaları. In İ. Uysal (Ed.), *R programlama diliyle A'dan Z'ye ölçek uyarlama* (pp. 1–10). Nobel Akademik Yayıncılık.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes.* Harward University Press. *https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9vz4*

Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology, 53,* 109–132. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135153

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, H. İ., & Karataş, F. (2018). Ortaokul öğrencilerinin fen öğrenmeye yönelik motivasyonları üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, *7*(3), 241-268. https://doi.org/10.30703/cije.423383

Yılmaz, H., & Çavaş, P. H. (2007). Fen öğrenimine yönelik motivasyon ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İlköğretim Online*, *6*(3), 430-440.

Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 13-39). Academic Press.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MATEMATİK ÖĞRENMEYE YÖNELİK MOTİVASYONLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ *

AN INVESTIGATION OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS' MOTIVATION TOWARD LEARNING MATHEMATICS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES*

Merve DALAK
Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Tezli Yüksek Lisans Programı, Düzce, Türkiye
mervekahvecidalak@gmail.com - 0000-0009-0001-0771-9953

Doç. Dr. Şule ÇEVİKER AY
Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Düzce, Türkiye
suleay@duzce.edu.tr - 0000-0002-9505-5105

ÖZET

Araştırmanın amacı matematik öğrenmeye yönelik motivasyonun ortaokul öğrencilerinde cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü değişkenlerine bağlı olarak değişip değişmediğini incelemektir. Araştırmada nicel bir araştırma yönteminin betimsel ve nedensel tarama deseni kullanılmıştır. Veriler matematik öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeğiyle Türkiye-Batı Karadeniz bölgesinde bir il merkezinin imam hatip ortaokulları ve genel ortaokullardan iki aşamalı kümeleme örnekleme ile seçilen 5, 6, 7 ve 8. sınıflardan 693 kişilik örneklemden toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 kullanılmış, betimleyici istatistik değerlerine bakılmış, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi testi yapılmıştır. Bulgular, matematik öğrenmeye yönelik motivasyonda öz yeterlik ve öğrenme ortamının özendiriciliği dışında diğer alt boyutlar ve ölçek genelinde kız öğrenciler lehine düşük etki gücünde anlamlı farklılık olduğunu; sınıf düzeyleri arasında performans amacı alt boyutunda 7 ve 8.sınıflar lehine ayrıca öz yeterlik, matematik öğrenmenin değeri ve öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutunda ise 5.ve 6.sınıflar lehine düşük etki gücünde anlamlı farklılıklar olduğunu; okul türü değişkenleri arasında ise ölçek geneli ve öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutunda imam hatip ortaokulu lehine düşük etki gücünde anlamlı farklılık olduğunu göstermiştir. Matematik motivasyonunda toplumsal kalıpların aksine kız öğrencilerin öne çıkması, kızların matematiğe yönelik daha çok içsel motivasyon geliştirdiğini gösterebilir. Matematik motivasyonun okul türüne göre öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutunda farklılık göstermesi okul içerisinde yapılan çalışmaların, öğretmen yaklaşımları gibi faktörlerin etkili olduğuna işaret edebilir. Sınıf düzeyleri arasında bazı alt boyutların değişkenlik göstermesi özellikle performans amacında yaş seviyesinin yükselmesiyle birlikte dışsal faktörlerin motivasyonda artışa sebep olduğu; öz

* Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazar tarafından hazırlanan "Matematik Dersinde Farklılaştırılmış Öğretimin Etkilerinin İncelenmesi" başlıklı Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde devam etmekte olan yüksek lisans tezi kapsamında yapılan çalışmalardan üretilmiştir.

* This study was produced from the research conducted within the scope of the master's thesis titled *"Examining the Effects of Differentiated Instruction in Mathematics Course"*, which is being carried out by the first author under the supervision of the second author at the Graduate School of Education of Düzce University.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yeterlik, matematik öğrenme değeri, öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutlarında ise sınıf düzeyinin artması ile birlikte matematik dersinin karmaşık bir yapı göstermesi ve giderek soyutlaşmasının motivasyonda azalmaya sebep olduğunu gösterebilir. Motivasyon kaynağının araştırılması, kız öğrencilerin matematik kariyerinin desteklenmesi, erkek öğrencilerde destekleyici stratejilerle arttırılması; farklı okul türlerinde matematiğe motivasyonu arttıracak kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi ve motivasyonu arttırıcı etkinlikler yapılması; matematikle ilgili olarak bireysel ve psikososyal faktörlerin araştırılması; bu bulguların nedenlerinin nitel araştırmayla derinlemesine sorgulanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, ortaokul, matematik motivasyonu

ABSTRACT

This study aims to examine whether middle school students' motivation toward learning mathematics differs according to gender, grade level, and school type. A quantitative research approach was employed using a descriptive and causal-comparative survey design. Data were collected from a sample of 693 students in the 5th, 6th, 7th, and 8th grades, selected through two-stage cluster sampling from Imam Hatip middle schools and general middle schools in a provincial center in the Western Black Sea region of Türkiye. The Mathematics Learning Motivation Scale was used as the data collection tool. Data were analyzed using SPSS 22, including descriptive statistics, independent samples t-tests, and one-way ANOVA. The findings indicated statistically significant differences with small effect sizes in favor of female students across the overall scale and most subdimensions, except for self-efficacy and the stimulating nature of the learning environment. Significant differences were also found across grade levels: in favor of 7th and 8th grades in the performance goal subdimension, and in favor of 5th and 6th grades in self-efficacy, value of learning mathematics, and the stimulating nature of the learning environment. In terms of school type, significant differences with small effect sizes were observed in favor of Imam Hatip middle schools in the overall scale and the stimulating nature of the learning environment subdimension. These findings suggest that female students may develop stronger intrinsic motivation toward mathematics, contrary to common stereotypes. Differences across school types highlight the potential role of school practices and teacher approaches. Variations by grade level indicate that increasing abstraction in mathematics may negatively affect motivation, while performance-related external factors may become more influential. Further research is recommended to explore motivational sources, support gender-balanced engagement, and investigate underlying factors through qualitative methods.

Keywords: Gender, school type, grade level, middle school, mathematics motivation

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. GİRİŞ

Motivasyon öğrenmenin ve başarının önemli belirleyicilerindendir. Bireyin öğrenme sürecini başlatan, yönlendiren ve sürdüren bir güç olarak tanımlanır. İçsel ve dışsal motivasyon olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır (Deci & Ryan, 2000). İçsel motivasyon öğrenmeye yönelik ilgi ve meraktan kaynaklanırken, dışsal motivasyon ödül ve başarı gibi dış etkenlere dayanmaktadır. İçsel motivasyonun akademik başarı üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğu ifade edilmektedir (Spinath & Steinmayr, 2008). İçsel motivasyon dışarıdan bir etki olmadan faaliyetin kendisinin ilginç ya da zevkli bulunması gibi yollarla gerçekleşir.

Öz belirleme kuramına göre içsel motivasyonun temel belirleyicilerinden biri özerkliktir. Birey davranışlarının kendi seçimi olduğunu ve değerleriyle örtüştüğünü hissettiğinde içsel motivasyon artar (Ryan & Deci, 2017). Bir diğer belirleyici yetkinliktir. Bireyin bir görevi başarıyla yerine getirebileceğine inanması ve etkili olacağını hissetmesi durumunda yetkinlik artar ve içsel tatmin gelişir (Deci & Ryan, 2000). İlişkisellik olarak adlandırılabilecek diğer faktör de bir gruba ait hissetme ve önemsenmeyle ilgilidir. Güvenli ve destekleyici sosyal ilişkiler, yarattığı güçlü bağlarla yapılan işe karşı güçlü içsel aidiyet geliştirirler (Cook & Artino, 2016).

Öz belirleme kuramı, dışsal motivasyonun, bireyin davranışı üzerindeki kontrolün kaynağına göre değişeceğini iddia eder (Deci & Ryan, 2000). Dışsal düzenleme para, not gibi ödül ve cezalara ulaşmak ya da kaçınmak için bireyin harekete geçmesidir. Ödül ya da ceza ortadan kalktığında davranış da ortadan kalkabilir. İçsel baskı, suçluluk, gurur gibi sebeplerle bireyin harekete geçmesi ise içe yansıtılmış düzenlemedir. Bu kaygıyla ilişkidir (Howard vd., 2016). Özdeşleşmiş düzenleme eylemin kişi tarafından faydalı ve önemli görülmesi durumunda eylemi sevmese de faydalı bulması sebebiyle işi yapmasıdır (Cook & Artino, 2016). Bütünleşmiş düzenleme, dışsal bir amaca yönelik eylemin kişinin özdeğerleri ve kimliğiyle uyumlu olmasıdır. Dışsal motivasyon içsel motivasyon kadar etkili olmayabilir. Etkisi değişkenlik gösterebilir. Örneğin somut ödüllerin içsel motivasyonu zayıflattığı (Deci vd., 2017), dışsal bir geribildirimin yetkinlik hissettirmesi durumunda motivasyonu daha özerk yapıya kaydırdığı, çevrenin bireye seçme şansı tanımasının da dışsal görevin içselleştirilmesini kolaylaştırdığı (Ryan & Deci, 2020) görülebilmektedir.

Beklenti değer kuramına göre motivasyon, iki temel unsura dayanır: bireyin bir işi başarabileceğine dair inancı (beklenti) ve o işe verdiği önem (değer). Beklenti, bireyin belirli bir görevde başarılı olacağına ne kadar inandığını ifade eder. Eğer kişi başarılı olabileceğini düşünüyorsa, o göreve yönelme olasılığı artar. Değer ise bireyin o görevi ne kadar önemli (kişisel olarak anlamlı), faydalı (gelecekte işe yarar olması) ya da ilgi çekici (keyifli) bulduğuyla ilgilidir (Eccles & Wigfield, 2002). Kurama göre, bireyin motivasyon düzeyi yüksekse, hem yaptığı işi değerli buluyor hem de başarabileceğine inanıyor demektir. Öğrencilerin derse olan ilgilerini artırmak için, onların başarı inançlarını desteklemek ve dersin neden önemli olduğunu göstermekte fayda vardır (Wigfield & Eccles, 2000).

Sosyal bilişsel kurama göre motivasyon, birey, davranış ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıkar. Bu yaklaşıma göre birey yalnızca çevresinden etkilenmez aynı zamanda çevresini de etkiler (Bandura, 1986). Motivasyonun en önemli bileşenlerinden

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

biri öz yeterliktir. Öz yeterlik, bireyin belirli bir görevi başarabileceğine dair inancını ifade etmektedir. Bireyin öz yeterliği yüksekse başladığı bir işi devam edip bitirebilir ancak öz yeterliği düşük ise motivasyon düzeyleri düştüğü için işi yarıda bırakma eğilimi gösterir (Bandura, 1997). Birey çevresi ile etkiletişim halinde olduğu için başkalarının davranışlarını gözlemleyerek de kendi davranışlarını şekillendirebilir. Çevresindeki başarılı kişilerin gözlemlenmesi kişinin başarı beklentisi ve motivasyon düzeyinde artışa sebep olabilir (Bandura, 1986). Kişinin kendini değerlendirmesi ve kendine hedefler koyması motivasyonunu güçlendirebilecek diğer faktörlerdir, bu sayede kişi öz düzenleme becerisi de kazanmaktadır. Motivasyonu artırmak için öz yeterlik inancını desteklemek, olumlu rol modeller sunmak ve çevreyi düzenlemek önemlidir (Bandura, 1997).

Hedef yönelimi kuramı, bireyin belirlediği farklı hedeflere göre motivasyonun şekilleneceğini savunur (Dweck, 1986). Bu kuramda öğrenme ve performans odaklı iki farklı hedef yönelimi öne çıkmaktadır. Öğrenme yönelimi hedefindeki birey öğrenmeyi bir fırsat bilerek yeni bilgiler edinme, kendini geliştirme ve becerilerini artırmaya odaklıdır. Bu bireyler zor görevlerden kaçınmak yerine bu durumu öğrenme için fırsat olarak görürler. Bu durum, motivasyonun içselleşmesini ve kalıcı olmasını sağlar (Ames, 1992). Performans yönelimi hedefindeki birey ise, içinde bulunduğu duruma göre yaklaşma ya da kaçınma davranışı sergiler. Başkalarının gözünde başarılı görünmek isterken başarısız görünmekten de kaçınma davranışı gösterir. Özellikle kaçınma yönelimi gösteren bireyler zor görevlerden uzak durmayı tercih ederken motivasyonlarının da düşmesine sebep olabilir (Elliot & Church, 1997). Öğrenme yönelimine sahip bireyler daha fazla çaba gösterme, hatalarından öğrenme eğilimine sahipken; performans yönelimine sahip bireyler başarısızlık riski ile karşı karşıya kaldıklarında vazgeçme eğiliminde olup motivasyon kaybı yaşayabilirler. Bu bağlamda, bireylerin öğrenmeye odaklı hedefler geliştirmeleri, daha sürdürülebilir ve sağlıklı bir motivasyon yapısı oluşturmalarına katkı sağlar (Dweck, 1986).

Bu doğrultuda, beklenti değer kuramı daha çok bilişsel değerlendirmelere, sosyal bilişsel kuram karşılıklı etkileşim ve öz yeterliğe, hedef yönelimi kuramı bireyin amaçlarına ve öz belirleme kuramı ise temel psikolojik ihtiyaçlara odaklanarak motivasyonu açıklamakta; birlikte ele alındıklarında motivasyonun çok boyutlu yapısını kapsamlı bir biçimde ortaya koymaktadır (Bandura, 2009; Dweck, 1986; Eccles & Wigfield, 2002; Ryan & Deci, 2020).

1.1.Motivasyonu Etkileyen Faktörler

Motivasyon çok boyutlu bir yapı olması sebebiyle öğrenme ortamı, öğretmen tutumları, aile desteği ve okul iklimi gibi çeşitli çevresel faktörlerden de etkilenmektedir (Urdan, 2004). Öğrencinin derse yönelik bakışı, akademik başarısı, önyargıları, kaygı düzeyi, tutumu, öz yeterlilik algısı, aile ve öğretmen desteği, öğretmenin öğretim tarzı ve öğrencinin konuya yönelik ilgisi gibi unsurlar motivasyonu doğrudan etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Bandura, 2009; Boaler, 2015; Pintrich, 2003, 2004; Pintrich & Garcia, 1993; Schoenfeld; 1992; Schunk, 2009; Urdan & Schoenfelder, 2006).

Öğrencilerin demografik özelliklerinin de motivasyon üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Özellikle cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü gibi değişkenlerin motivasyon üzerinde farklılaşmalara yol açabildiği belirtilmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Cinsiyete bağlı farklılıkların bağlama göre değişebildiği (Hyde, 2005; Meece vd., 2006) ve motivasyonun öz yeterlilik ile yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Bandura, 1997; Bong, 2009; Spinath & Steinmayr, 2008). Araştırmalar, toplumsal cinsiyet rolleri, kalıp yargılar, inanç sistemlerinin ve öz yeterlik algılarının kız ve erkek öğrenciler arasında motivasyonel farklılıkların ortaya çıkmasında rol oynadığını göstermektedir (Duy, 2023; Ergene, 2011; Eccles & Wigfield, 2020; Gökçe vd., 2017; Hyde, 2005; Meece vd., 2006; OECD, 2023; Spencer vd., 2016; Yenilmez & Özabacı, 2003).

Sınıf düzeyindeki artışa bağlı olarak öğretim programının yoğunlaşması, karmaşık hale gelmesi, zorlaşması ile birlikte öğrenciler algılama, anlamlandırma, bağdaştırma ve yorumlamada zorluklar yaşamakta ve öğrencilerin öz yeterlik inançlarında düşüşler görülmektedir. Özellikle üst sınıflarda içsel motivasyonda azalma görülürken performans odaklı motivasyonda ise artışlar görülmektedir (Anderman & Maehr, 1994; Ashcraft, 2002; Wigfield vd., 2015) Sınıf düzeyi arttıkça öğretmen-öğrenci ilişkilerinde yaşanan değişimin de motivasyonu etkileyebildiği belirtilmektedir (Urdan & Schoenfelder, 2006).

Okul türü de öğrenci motivasyonunu etkileyebilmektedir. Okul türlerine göre sunulan fırsatlar, öğretmen yaklaşımları, eğitim-öğretim ortamı, akran çevresi, okulun hedefleri-beklentileri motivasyonu şekillendirmektedir (Bong, 2009; Marsh vd., 2008; Marsh & Hau, 2003; Pintrich, 1999,2004; Spinath & Steinmayr, 2008; Urdan, 2004; Wigfield & Gladstone, 2019).

Motivasyonu etkileyen bu değişkenler, matematik öğrenme sürecinde de önemli rol oynamakta ve öğrencilerin matematiğe yönelik motivasyon düzeylerini doğrudan etkilemektedir.

1.2.Matematik ve Motivasyon

Matematik, bireylerin problem çözme, akıl yürütme ve analitik düşünme becerilerini geliştiren temel disiplinlerden biridir. Ancak öğrencilerin matematikteki başarıları sadece bilişsel yeterliliklerle değil aynı zamanda matematiğe yönelik motivasyon düzeyleriyle de yakından ilişkilidir. Matematik motivasyonu; öğrencinin matematik öğrenmeye yönelik isteği, ilgisi, çabası ve bu süreçteki devamlılığı olarak tanımlanabilir (Boaler, 2015; Schoenfeld, 1992). Matematiğin soyut ve öğrenciler tarafından zor bir ders olarak algılanması derse motivasyonun önemini artırmaktadır. Matematik kaygısı ile motivasyon arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve yüksek kaygının motivasyonu düşürebildiği çeşitli çalışmalarla ortaya konmaktadır (Li & Maeda, 2021; Lim & Chapman, 2015).

Motivasyon öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarını şekillendir (Eccles & Wigfield, 2002; Pintrich, 2003) ve özyeterlik algılarını güçlendirir (Bandura, 1997; Pintrich & De Groot, 1990; Schunk 2009; Zimmerman, 2000). Bu nedenle matematik başarısının en güçlü belirleyicisi olan motivasyon (Middleton & Spanias, 1999; Pintrich & De Groot, 1990; Wigfield & Eccles, 2000) matematik kaygısının azalması ve olumlu tutumun artmasında (Howard vd., 2016; Wigfield & Eccles, 2000), öğrenme sürecinde daha fazla çabanın ortaya çıkmasında rol oynar. Bu araştırma motivasyonun matematik üzerindeki bu etkisini arttırmak amacıyla motivasyon kaynağını ve durumunu belirlemek konusunda politika yapıcılara ve eğitimcilere yol gösterecek sonuçlar üretmek amacıyla yapılmaktadır. Aynı zamanda

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

motivasyonun çok boyutlu bir yapıya sahip olup farklı değişkenler ile şekillenmesi nedeni ile birden fazla değişkenle birlikte ele alınması bütüncül ve gerçekçi sonuçlara ulaşılması açısından önemli görülmektedir.

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik motivasyon düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ortaokul öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonları ne düzeydedir?
2. Ortaokul öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyon düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Ortaokul öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyon düzeyleri sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Ortaokul öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyon düzeyleri okul türüne göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerinin matematik dersine yönelik motivasyon düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve nedensel tarama deseni kullanılmıştır. Betimsel tarama deseni ile birden fazla değişkenin mevcut durum belirlenirken; nedensel tarama deseni ile birden fazla grup arasında farklılıkların olup olmadığı ve bu farklılıkların nedenleri araştırılır (Creswell, 2017; Karasar, 2006).

2.2.Evren-Örneklem

Araştırma, Batı Karadeniz Bölgesinde bir ilin Merkez ilçesine bağlı ortaokullarda 2025-2026 eğitim öğretim yılında ortaokula devam eden 357 (%52) kadın ve 336 (%48) erkek olmak üzere 693 öğrencinin katılımıyla yürütülmüştür. Örneklemin seçildiği merkez ilçe evreninde imam hatip ortaokullarına (İHO) devam eden öğrenci sayısı 1138, genel ortaokula devam eden öğrenci sayısı ise 12212 olup toplam evrendeki öğrenci sayısı 13.400 kişidir. Örneklem seçiminde iki aşamalı kümeleme örnekleme kullanılmıştır (Creswell, 2017; Karasar, 2006). Araştırmada evrenden kura ile rastgele seçim yapılarak okullar belirlenmiştir. Bu kapsamda dört genel ortaokul ve bir imam hatip ortaokulu çalışmaya dahil edilmiştir. Okullarda ise her sınıf (5., 6., 7. ve 8. sınıf) düzeyinden kura ile sınıflar belirlenmiş, belirlenen sınıflardaki tüm öğrencilere veri toplama aracı uygulanmıştır. Bu doğrultuda araştırmada çok aşamalı bir örnekleme süreci izlenmiştir. Örnekleme ilişkin cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü dağılımları Çizelge 1'de verilmiştir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çizelge 1. Çalışma Grubunun Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Değişken	Grup	f	%
Cinsiyet	Kız	357	52
	Erkek	336	48
Sınıf düzeyi	5. sınıf	211	30.5
	6. sınıf	158	22.8
	7. sınıf	164	23.7
	8. sınıf	160	23
Okul türü	İHO	161	23.2
	GO	532	76.8
	Toplam	693	100

İHO: İmam Hatip Ortaokulu; GO: Genel Ortaokullar

Çizelge 1'de yer alan örneklem dağılımı incelendiğinde cinsiyet değişkeni altında yer alan kız-erkek grupları arasında ve sınıf düzeyi değişkeni altında yer alan 5, 6, 7 ve 8.sınıf grupları arasında dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir. İHO ve GO içinde ise her iki grupta yeterli örneklem büyüklüğü sağlanmıştır.

2.3.Verilerin Toplanması

Veri toplama aracı, 2025-2026 eğitim öğretim bahar yarıyılında (Mart ayında) Batı Karadeniz bölgesinde bir ilin merkez ilçesinde ortaokul öğrencisi 693 kişiye uygulanmıştır. Verilerin toplanması için etik kurul ve araştırma izinleri alınmıştır. Uygulamalar yüz yüze, tek oturumda ve gönüllülük esasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, Batı Karadeniz Bölgesi'nde bir devlet üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 23.12.2025 tarihli ve E-63781167-100-665628 sayılı kararı, 09.03.2026 tarihli MEB.TT.2026.044789.03 sayılı MEB onayı ile 2026 yılı bahar yarıyılında uygulanmıştır.

2.4.Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada orijinali Tuan vd. (2005) tarafından geliştirilen Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon ölçeği kullanılmıştır. Ölçek maddeleri oluşturulurken; öz belirleme kuramı, beklenti-değer kuramı, sosyal bilişsel kuram ve hedef yönelimi kuramlarını temel alınmıştır (Bandura, 1997; Dweck, 1986; Eccles & Wigfield, 2002; Ryan & Deci, 2020). İlgili ölçek 35 maddeden oluşmakta olup bu maddelerin 9'u olumsuz 26'sı ise olumlu maddelerdir. Ölçek 5'li likert yapısına sahip olup ölçeğin Öz Yeterlik (OY), Aktif Öğrenme Stratejileri (AO), Fen Öğrenmenin Değeri (FOD), Performans Amacı (PA), Başarı Amacı (BA) ve Öğrenme Ortamının Özendiriciliği (OOO) olmak üzere altı alt boyutu bulunmaktadır. Her bir alt boyutu oluşturan maddelerin faktör yükleri .40 üzerindedir. Açımlayıcı faktör analizleri ile alt boyutları belirlenen ve doğrulayıcı faktör analizleri ile uyumlu bir yapı segileyip sergilemediği incelenen

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ölçeğin geçerli bir yapı sergilediği görülmüştür. Ölçeğin genelinin Cronbach Alpha katsayısı .89 olarak hesaplanmış, alt boyutlarının iç tutarlılık düzeyleri ise .70 ile .89 arasındadır. Ölçek aynı zamanda güvenilir bir yapı da sergilemektedir.

Akçakın (2018) tarafından Fen Öğrenmeye Yönelik Motivasyon ölçeği fen ve matematik derslerinin doğası gereği benzer bir yapı sergilediği düşüncesiyle lise öğrencileri ve matematik dersine uyarlanmıştır. 5'li likert yapısını koruyan ilgili ölçeğin adı ise Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon ölçeği olarak değiştirilmiştir. Öncelikle ilgili ölçek Türkçe diline çevrilip lise grubu öğrencilerinde matematik motivasyonunu ölçek adına uyarlanarak dil geçerliği sağlanmıştır. Yapı geçerliğini kontrol etmek adına açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizleri sonucunda ölçeğin 6 faktörlü yapısını koruduğu görülmüştür. Ancak ölçekte yer alan 35 maddenin biri tek başına faktör oluşturduğu için diğeri ise birden fazla faktöre yük bindirmesi sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır. Altı faktörlü yapı sergileyen ölçeğin alt boyutlarından sadece birinin adı fen öğrenmenin değeri iken Matematik öğrenmenin değeri (MOD) olarak isimlendirilmiştir. Diğer alt boyut isimleri orijinal ölçekteki gibi kalmıştır. İki madde çıkarıldıktan sonra geriye kalan 33 maddeye doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizleri ile uyum iyilik değerlerine bakılmış ve modelin iyi uyum sergilediği görülmüştür. Ölçeğin genelinin ve alt boyutlarının Cronbach Alpha değerlerine bakıldığında .70 ile .85 arasında geldiği görülmektedir. Yapılan analizler sonucunda geçerli ve güvenilir bir yapı sergileyen ölçeğin lise grubu için kullanılabilir olduğu gösterilmiştir.

Akçakın (2018) tarafından lise grubuna uyarlanan ilgili ölçeğin Dalak ve Çeviker Ay (2026) tarafından matematik dersinde ortaokul grubu için yayınlanmamış uyarlama çalışması yapılmıştır. Yapılan bu uyarlama çalışmasında ilgili ölçeğin altı faktörlü yapısını birçok çalışmada koruması ve çalışmanın sadece ölçek uyarlama çalışması olması sebebiyle alt boyutların çalışma grubunda uyum sağlayıp sağlamadığını incelemek amacıyla Mplus 8.3 analiz programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizleri tamamlanmıştır (Cohen, 1988; Fornell & Larcker, 1981; MacCallum vd., 1992; Muthén & Muthén,2017; Tabachnick & Fidell, 2019). Doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ölçekte yer alan 20. madde (λ=.14; λ<.40) düşük faktör yüküne sahip olması sebebiyle ölçekten çıkarılmıştır. Diğer maddelerin faktör yükleri incelendiğinde bir madde dışında ($\lambda_{33} = .368$) her birinin faktör yükü yeterli büyüklükte (λ>.40) gelmiştir. 33. Maddenin ise ölçekten çıkarılması durumunda 6 faktörlü yapının bozulduğu görülmüş ve faktör yükünün eşik değeri üzerinde (λ>.30) gelmesi sebebiyle ilgili maddenin yapı bütünlüğünü korumak amacıyla ölçekte kalmasının daha uygun olduğuna karar verilmiştir (Field, 2009). Model uyum iyilik değerleri incelendiğinde uyum iyilik değerlerinin kabul edilebilir sınırlarda olduğu [RMSEA = .043 (iyi uyum), CFI/TLI ≈ .93 (kabul edilebilir iyi uyum), SRMR = .056 (kabul edilebilir)], özellikle RMSEA ve SRMR değerlerinin iyi uyum aralığında yer aldığı görülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre özellikle RMSEA değerine bakıldığında modelin uygulanan popülasyon üzerinde iyi uyuma sahip olduğu görülmektedir (Hu & Bentler, 1999). Modelde başarı amacı faktörü altında yer alan benzer içerik yapısına sahip olduğu düşünülen madde 27 ve madde 28 arasında modeli iyileştirmek amacıyla hata kovaryansları tanımlanmıştır (Muthén & Muthén, 2017; Sörbom, 1989). SPSS 22 istatistik programı kullanılarak yapılan güvenirlik çalışmaları sonucunda ölçeğin genel yapısının ve alt

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

boyutlarının iç tutarlılığının bir boyut dışında .70 ve üzerinde geldiği, 6. Boyutun ise .70'e yakın bir değer geldiği görülmüştür. Yapılan doğrulayıcı faktör analizleri ve güvenirlik çalışmaları sonucunda ilgili ölçeğin geçerli ve güvenilir bir yapı sergilemesi sebebiyle ortaokul öğrencileri için kullanılabilir bir ölçek olduğu gösterilmiştir. Ölçek 5'li likert yapısını korumakta; olumlu ve olumsuz maddelerin puanlanması hem orijinalindeki hem de Türkçe dilinde matematik dersine uyarlama çalışmasındaki gibi (olumlu maddeler 1'den 5'e doğru olumsuz maddeler ise 5'ten 1'e doğru) puanlanmaktadır.

2.5.Verilerin Analizi

SPSS 22 analiz programı kullanılarak veri setinin genelde, alt boyutlar içerisinde, cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü değişkenleri içerisinde normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov, Shapiro-Wilk testleri yapılarak ve basıklık (kurtosis)-çarpıklık (skewness) değerlerine bakılarak kontrol edilmiş olup bu değerler Çizelge 2, Çizelge 3, Çizelge 4, Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 2. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin ve Alt Boyutlarının Alınan Puanlara Göre Normallik Dağılımı

Ölçek ve Alt Boyutlar	N	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov	Shapiro-Wilk
MÖYM	693	-1.002	1.310	.89	.943
OY	693	-.725	.341	.000	.000
AOS	693	-1.121	1.467	.000	.000
MOD	693	-.986	1.068	.000	.000
PA	693	-.543	-.384	.000	.000
BA	693	-1.526	1.981	.000	.000
OOO	693	-.295	-.119	.000	.000

Çizelge 2'de yer alan ölçek geneli ve alt boyutlarına ait Kolmogorov-Smirnov ile Shapiro-Wilk değerlerine bakıldığında tüm değerlerin .05'ten küçük geldiği yani anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Ancak örneklem büyüklüğünün yüksek olması (n=693) nedeniyle testin aşırı duyarlılığı göz önünde bulundurulmuştur. KS değerlerinin yanında basıklık ve çarpıklık değerlerine bakıldığında da değerlerin -2 ile +2 arasında yer aldığı görülmekte ve veriler normal dağılım göstermektedir (George & Mallery, 2010).

Çizelge 3. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin ve Alt Boyutlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Normallik Dağılımı

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov	Shapiro-Wilk
MÖYM	Kız	357	-1.195	**2.174**	.000	.000
	Erkek	336	-.816	.755	.000	.000
OY	Kız	357	-.800	.773	.000	.000
	Erkek	336	-.650	-.011	.000	.000
AOS	Kız	357	-1.297	**2.265**	.000	.000

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

	Erkek	336	-.962	.940	.000	.000
MOD	Kız	357	-1.066	1.506	.000	.000
	Erkek	336	-.849	.613	.000	.000
PA	Kız	357	-.604	-.298	.000	.000
	Erkek	336	-.477	-.454	.000	.000
BA	Kız	357	-1.841	**3.238**	.000	.000
	Erkek	336	-1.298	1.266	.000	.000
OOO	Kız	357	-.227	.197	.001	.002
	Erkek	336	-.322	-.406	.000	.000

Normallik varsayımı Kolmogorov-Smirnov, Shapiro-Wilk, çarpıklık ve basıklık değerleri ile incelenmiştir. Kolmogorov-Smirnov ile Shapiro-Wilk testlerinin anlamlı sonuç vermesi, örneklem büyüklüğünün yüksek olmasına (n=693) bağlanmıştır (Tabachnick & Fidell, 2019). Çizelge 3'te yer alan çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre ölçek genelinde ve alt boyutlar arasında çarpıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlar (-2 ile +2) içinde yer aldığı, basıklık değerlerinin bazılarının ise -2 ile +2 aralığını kısmen aştığı görülmüştür (George & Mallery, 2010). Ancak merkezi limit teoremi gereği, örneklem büyüklüğünün yüksek olduğu durumlarda parametrik testlerin normallik varyasımına karşı dayanıklı olduğu ifade edilmektedir (Field, 2009). Değişkenler arasında normallikten sapmalar belirlenirken; çarpıklık katsayısının (-2,+2), basıklık katsayısının (-7,+7) aralıkları dikkate alınabilir (Bandalos & Finney, 2019). Bu nedenle verilerin yaklaşık normal dağılım gösterdiği varsayılarak analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Çizelge 4. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin ve Alt Boyutlarının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Normallik Dağılımı

Ölçek ve Alt Boyutlar	Sınıf Düzeyi	N	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov	Shapiro-Wilk
MÖYM	5.sınıf	211	-1.082	1.116	.000	.000
	6.sınıf	158	-1.163	**2.017**	.002	.000
	7.sınıf	164	-1.200	**2.594**	.001	.000
	8.sınıf	160	-.615	.038	.010	.000
OY	5.sınıf	211	-1.010	.691	.000	.000
	6.sınıf	158	-.667	.758	.019	.000
	7.sınıf	164	-.396	-.137	.006	.001
	8.sınıf	160	-.699	-.201	.000	.000
AOS	5.sınıf	211	-1.100	1.218	.000	.000
	6.sınıf	158	-1.064	1.111	.000	.000
	7.sınıf	164	-1.331	**2.526**	.000	.000
	8.sınıf	160	-1.083	1.222	.000	.000
MOD	5.sınıf	211	-1.046	.670	.000	.000
	6.sınıf	158	-.909	.771	.000	.000
	7.sınıf	164	-1.253	**2.206**	.000	.000
	8.sınıf	160	-.936	1.521	.000	.000
PA	5.sınıf	211	-.185	-.870	.000	.000
	6.sınıf	158	-.505	-.339	.000	.000
	7.sınıf	164	-.694	.149	.000	.000
	8.sınıf	160	-.861	.494	.000	.000

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

BA	5.sınıf	211	-1.482	1.330	.000	.000
	6.sınıf	158	-1.637	**2.486**	.000	.000
	7.sınıf	164	-1.748	**3.282**	.000	.000
	8.sınıf	160	-1.219	1.403	.000	.000
OOO	5.sınıf	211	-.478	-.070	.000	.001
	6.sınıf	158	-.460	.300	.006	.006
	7.sınıf	164	-.181	-.078	.088	.121
	8.sınıf	160	-.043	-.017	.037	.216

Çizelge 4'te yer alan sınıf düzeyi değişkenine göre yapılan normallik incelemelerinde çarpıklık değerlerinin genel olarak kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu, basıklık değerlerinden bazı gruplarda (özellikle 7. Sınıf düzeyinde) -2 ile +2 aralığını aştığı görülmüştür. Ancak toplam incelenen değerler içerisinde bu durumun sınırlı sayıda olduğu ve büyük çoğunluğun kabul edilebilir aralıkta yer aldığı belirlenmiştir. Normallik belirlenirken çarpıklık katsayıları (-2,+2), basıklık katsayıları (-7,+7) aralıkları dikkate alınabilir (Bandalos & Finney, 2019). Ayrıca örneklem büyüklüğünün yüksek olması (n=693) nedeniyle merkezi limit teoremi dikkate alınarak verilerin yaklaşık normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Bu doğrultuda sınıf düzeyi değişkeniyle ilgili analizlerde parametrik testler tercih edilmiştir (Field, 2009; Tabachnick & Fidell, 2019).

Çizelge 5. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin ve Alt Boyutlarının Okul Türü Değişkenine Göre Normallik Dağılımı

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Çarpıklık	Basıklık	Kolmogorov-Smirnov	Shapiro-Wilk
MÖYM	İHO	161	-1.224	**2.236**	.001	.000
	GO	532	-.940	1.109	.000	.000
OY	İHO	161	-.909	1.112	.000	.000
	GO	532	-.677	.162	.000	.000
AOS	İHO	161	-1.403	**2.797**	.000	.000
	GO	532	-1.052	1.192	.000	.000
MOD	İHO	161	-.857	.495	.000	.000
	GO	532	-1.008	1.150	.000	.000
PA	İHO	161	-.480	-.259	.000	.000
	GO	532	-.553	-.429	.000	.000
BA	İHO	161	-1.896	**3.814**	.000	.000
	GO	532	-1.437	1.612	.000	.000
OOO	İHO	161	.092	-.171	.014	.068
	GO	532	-.353	-.198	.000	.000

Çizelge 5'te yer alan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerlerinin yanında basıklık ve çarpıklık değerleri de incelenmiştir. Çarpıklık değerleri -2 ile +2 arasında yer alırken; basıklık değerlerinin bazılarında -2 +2 sınırının aşılmış olduğu görülmektedir. Normallik belirlenirken çarpıklık katsayısının (-2,+2), basıklık katsayısının (-7,+7) aralığında yer alması Bandalos ve Finney (2019)'e göre yeterli görülmektedir. Ayrıca örneklemin büyük

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

olması (n=693) sebebiyle merkezi limit teoremine göre verilerin yaklaşık normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Field, 2009; Tabachnick & Fidell, 2019).

Normal dağılım gösteren veri seti üzerinde değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla cinsiyet ve okul türü değişkenine göre bağımsız örneklem T-testi; sınıf düzeyi değişkenlerine göre ise one-way ANOVA testleri kullanılarak analizler yapılmıştır (Creswell, 2017; Çokluk vd., 2021; Pallant, 2020).

3. BULGULAR

3.1.Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Düzeyleri

Ortaokul öğrencilerinin matematik öğrenmeye yönelik motivasyon düzeyleri Çizelge 6'da görülmektedir.

Çizelge 6. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin İstatistik Değerleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	N	Min.	Max.	Mean	Std. Error (Mean)	Std. Deviation (s.s.)
MÖYM	693	1.44	4.94	3.7011	.02325	.6122
OY	693	1.00	5.00	3.7667	.03117	.8207
AO	693	1.00	5.00	3.7417	.02947	.7759
MOD	693	1.00	5.00	3.7247	.03299	.8684
PA	693	1.00	5.00	3.6022	.04001	1.0533
BA	693	1.00	5.00	4.0854	.03657	.9627
OOO	693	1.00	5.00	3.2087	.03167	.8333

Çizelge 6'ya bakıldığında 693 kişilik örneklemde ölçekten alınan minimum puanın 1.44 maksimum puanın ise 4.94 olduğu ve ölçeğin genelinin aritmetik ortalamasının 3.7011 olduğu görülmektedir. Testten alınacak maksimum ortalama puanın 5 olması sebebiyle testin genelinin aritmetik ortalama değerine bakılarak ölçeğe katılan öğrencilerin testten yüksek puan aldığı söylenebilir. Ölçeğin alt boyutlarının ortalama değerlerine bakıldığında en yüksek ortalamanın (x=4.0854) başarı amacı alt boyutunda, en düşük ortalamanın (x=3.2087) ise öğrenme ortamının değeri alt boyutunda olduğu görülmektedir. 5'li likert tipi ölçeklerde aralık genişliği 0.80 olduğundan 1.00-1.80 arası çok düşük; 1.81-2.60 arası düşük; 2.61-3.40 arası orta; 3.41-4.20 arası yüksek ve 4.21-5 arası çok yüksek motivasyon düzeyi olarak yorumlanır. Buna göre Öğrenme Ortamının Özendiriciliği alt boyutunda orta düzeyde; diğer alt boyutlarda ve Matematiğe yönelik motivasyon toplam puanında matematiğe yönelik motivasyon düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

3.2.Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Matematik Motivasyon Düzeyleri

Öğrencilerin matematiğe yönelik motivasyon düzeylerinin cinsiyete göre dağılımı Çizelge 7'de görülmektedir.

Çizelge 7. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T – Testi Sonuçları

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet Değişkenleri	n	X	Ss.	Sd.	t	p	d
MÖYM	Kadın	357	3.779	.570	691	3.489	.001	.27
	Erkek	336	3.618	.644		3.476	.001	
OY	Kadın	357	3.788	.775	691	.721	.471	.05
	Erkek	336	3.744	.868		.718	.473	
AO	Kadın	357	3.837	.734	691	3.339	.001	.25
	Erkek	336	3.641	.806		3.329	.001	

Çizelge 7. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T – Testi Sonuçları-Devam

MOD	Kadın	357	3.831	.783	691	3.359	.001	.26
	Erkek	336	3.611	.938		3.340	.001	
PA	Kadın	357	3.684	1.026	691	2.099	.036	.16
	Erkek	336	3.516	1.076		2.095	.036	
BA	Kadın	357	4.230	.915	691	4.129	.000	.30
	Erkek	336	3.932	.989		4.119	.000	
OOO	Kadın	357	3.230	.775	691	.703	.483	.05
	Erkek	336	3.186	.892		.700	.484	

Çizelge 7'de yer alan cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre, ölçek genelinde ortalama puanlarda kadınlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur [t(691)=3.489, p<.05, d=.27]. Cinsiyet değişkenin etki gücüne bakmak için Cohen-d değeri hesaplanmıştır ve bu değerin .00 ile .30 arasında yer alması ($d = .27$) sebebiyle anlamlı farklılık olmasına rağmen cinsiyet değişkeninin motivasyona karşı etki gücü düşüktür (Pallant, 2020). Ölçeğin alt boyutlarına göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre ise, öz yeterlik [t(691)=.721, p>.05, d=.05] ve öğrenme ortamının özendiriciliği [t(691)=.703, p>.05, d=.05] alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmazken; diğer alt boyutlar arasında aktif öğrenme [t(691)=3.339, p<.05, d=.25], matematik öğrenme değeri [t(691)=3.359, p<.05, d=.26], performans amacı [t(691)=2.099, p<.05, d=.16], başarı amacı [t(691)=4.129, p<.05, d=.30]'nda kadınlar lehine anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Hesaplanan Cohen d değerine bakıldığında ise kadınlar lehine olan bu farklılıkların etki gücünün düşük olduğu görülmektedir.

3.3.Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Öğrencilerin Matematik Motivasyon Düzeyleri

Öğrencilerin matematiğe yönelik motivasyon düzeylerinin sınıf düzeyine göre dağılımı Çizelge 8'de görülmektedir.

Çizelge 8. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre One-Way Anova Analiz Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Sınıf Düzeyi Değişkeni	N	x	S.s.	Varyans Kaynağı	Kareler Top.	df.	Kareler Ort.	p	F	η^2
MÖYM	5. Sınıf	211	3.740	.666	Grup Dışı	2.412	3	.804	.092	2.156	.009
	6. Sınıf	158	3.729	.600							
	7.Sınıf	164	3.729	.595	Grup İçi	256.929	689	.373			
	8. Sınıf	160	3.593	.558							
	Toplam	693	3.701	.612		259.340	692				

Çizelge 8. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre One-Way Anova Analiz Sonuçları-Devam

OY	5.sınıf	211	3.912	.837	Grup Dışı	10.378	3	3.459	.001	5.230	.022
	6.sınıf	158	3.762	.792							
	7.sınıf	164	3.772	.751	Grup İçi	455.686	689	.661			
	8.sınıf	160	3.574	.862							
	Toplam	693	3.766	.820		466.063	692				
AO	5.sınıf	211	3.788	.842	Grup Dışı	1.234	3	.411	.563	.682	.003
	6.sınıf	158	3.741	.732							
	7.sınıf	164	3.749	.775	Grup İçi	415.374	689	.603			
	8.sınıf	160	3.672	.727							
	Toplam	693	3.741	.775		416.609	692				
MOD	5.sınıf	211	3.826	.957	Grup Dışı	7.126	3	2.375	.024	3.179	.014
	6.sınıf	158	3.775	.821							
	7.sınıf	164	3.707	.842	Grup İçi	514.742	689	.747			
	8.sınıf	160	3.557	.795							
	Toplam	693	3.724	.868		521.868	692				

PA	5.sınıf	211	3.320	1.129	Grup Dışı	33.263	3	11.088	.000	10.4	.043
	6.sınıf	158	3.527	1.067							
	7.sınıf	164	3.825	.935	Grup İçi	734.525	689	1.066			
	8.sınıf	160	3.818	.955							
	Toplam	693	3.602	1.053		767.788	692				
BA	5.sınıf	211	4.050	1.078	Grup Dışı	2.537	3	.846	.435	.912	.004
	6.sınıf	158	4.131	.913							
	7.sınıf	164	4.162	.927	Grup İçi	638.886	689	.927			
	8.sınıf	160	4.007	.879							
	Toplam	693	4.085	.962		641.423	692				
OOO	5.sınıf	211	3.310	.857	Grup Dışı	13.602	3	4.534	.000	6.683	.028
	6..sınıf	158	3.340	.768							
	7.sınıf	164	3.174	.835	Grup İçi	467.466	689	.678			
	8.sınıf	160	2.978	.817							
	Toplam	693	3.208	.833		481.068	692				

Çizelge 8'de yer alan sonuçlara bakılarak ölçek genelinde öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonları sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($f(689)=2.156$ $p>.05$). Anlamlı düzeyde farklılık olmadığı yapılan Tukey ve Scheffe testleri ile kontrol edilmiş ve hesaplanan bütün Sig. (2-tailed) değeri > 0.05 'ten büyük geldiği görülmüştür. Anlamlı çıkmasa da etki gücü kontrol edilmiştir. Partial Eta Squared (η^2) değeri .01'den düşük çıkması sebebiyle sınıf düzeyleri arasındaki farkın çok az olduğu yani bu bağımsız değişkenin motivasyon üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir (Pallant. 2020).

Öz yeterlik alt boyutu incelendiğinde matematik motivasyonunun sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($f(689)=5.230$; $p= .01$, $p<.05$; $\eta^2 = .009$). Eta kare değerine bakıldığında ise .01'den küçük çıkması sebebiyle bu anlamlı farklılığın etki gücünün düşük olduğu söylenebilir. Yapılan Tukey ve Scheffe post-hoc testleri sonucunda anlamlı farklılıkların 5 ve 8. sınıf öğrencileri arasında olduğu belirlenmiştir ($p<.05$). Bu farklılık 5. sınıf öğrencileri lehinedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Aktif öğrenme stratejileri alt boyutu incelendiğinde matematik motivasyonu sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir (f(689)=.682; p= .563, p>.05; $\eta^2 = .003$). Eta kare değerine bakıldığında ise sınıf düzeyleri arasındaki farkın anlamlı olmadığı etki gücünün .01'den düşük gelmesi ile desteklenmiştir.

Matematik öğrenme değeri alt boyutu incelendiğinde matematik motivasyonunun sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (f(689)=3.179; p= .024, p<.05; $\eta^2 = .014$). Eta kare değerine bakıldığında ise .01'e çok yakın olması sebebiyle etki gücünün düşük etkili olduğu söylenebilir (Cohen, 1988; Pallant, 2020). Yapılan Tukey ve Scheffe post-hoc testleri sonucunda anlamlı farklılıkların 5 ve 8. sınıf öğrencileri arasında olduğu belirlenmiştir (p<.05). Bu farklılık 5. sınıf öğrencileri lehinedir.

Performans amacı alt boyutu incelendiğinde matematik motivasyonunun sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (f(689)=10.4; p= .000, p<.05; $\eta^2 = .043$). Eta kare değerine bakıldığında ise .01 ile .06 arasında yer alması sebebiyle etki gücünün düşük etkili olduğu söylenebilir (Cohen, 1988; Pallant, 2020). Yapılan Tukey ve Scheffe post-hoc testleri sonucunda anlamlı farklılıkların 5-8. Sınıflar arasında 8. sınıflar lehine, 5-7. Sınıflarda 7. sınıflar lehine ve 6-7. Sınıflar arasında ise 7. Sınıflar lehine olduğu belirlenmiştir (p<.05).

Başarı amacı alt boyutu incelendiğinde matematik motivasyonunun sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir [f(689)=.912; p=.435, p>.05; $\eta^2 = .004$]. Eta kare değerine bakıldığında ise sınıf düzeyleri arasındaki farkın anlamlı olmadığı etki gücünün .01'den düşük gelmesi ile desteklenmiştir (Cohen, 1988; Pallant, 2020).

Öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutu incelendiğinde matematik motivasyonunun sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (f(689)=6.683;p=.000, p<.05; $\eta^2 = .028$). Eta kare değerine bakıldığında ise .01 ile .06 arasında bir değer alması sebebiyle anlamlı farklılığın etki gücünün düşük olduğu söylenebilir. Yapılan Tukey ve Scheffe post-hoc testleri sonucunda anlamlı farklılıkların 5 ve 8. sınıf öğrencileri arasında 5.sınıflar lehine; 6 ve 8.sınıflar öğrencileri arasında ise 6.sınıflar lehine olduğu belirlenmiştir (p<.05) (Pallant, 2020).

3.4.Okul Türü Değişkenine Göre Öğrencilerin Matematik Motivasyon Düzeyleri

Öğrencilerin matematiğe yönelik motivasyon düzeylerinin sınıf düzeyine göre dağılımı Çizelge 8'de görülmektedir.

Çizelge 9. Matematik Öğrenmeye Yönelik Motivasyon Ölçeğinin Okul Türü Değişkenine Göre One-Way Anova Analiz Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Okul Türü Değişkenleri	n	X	Ss.	Sd.	t	p	d
MÖYM	İHO	161	3.760	.553	691	1.411	.159	.13
	GO	532	3.683	.628		1.509	.132	

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

OY	İHO	161	3.785	.791	691	.335	.738	.03
	GO	532	3.761	.830		.344	.731	
AO	İHO	161	3.779	.705	691	.691	.490	.06
	GO	532	3.730	.796		.737	.462	
MOD	İHO	161	3.812	.812	691	1.464	.144	.13
	GO	532	3.698	.883		1.531	.127	
PA	İHO	161	3.652	.991	691	.687	.493	.06
	GO	532	3.587	1.017		.716	.475	
BA	İHO	161	4.154	.875	691	1.032	.302	.09
	GO	532	4.064	.987		1.101	.272	
OOO	İHO	161	3.321	.756	691	1.968	.049	.18
	GO	532	3.174	.853		2.099	.037	

Çizelge 9'da yer alan sonuçlara göre öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonları ölçek genelinde okul türüne göre [t(691)=1.411, p>.05, d=.13] anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ölçeğin alt boyutlarına göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre ise; öz yeterlik [t(691)=.335, p>.05, d=.03], aktif öğrenme [t(691)=.691, p>.05, d=.06], matematik öğrenme değeri [t(691)=1.464, p>.05, d=.13], performans amacı [t(691)=.687, p>.05, d=.06], başarı amacı [t(691)=1.032, p>.05, d=.09] alt boyutları arasında okul türüne göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Öğrenme ortamının özendiriciliği [t(691)=1.968, p<.05, d=.18] alt boyutunda İHO lehine anlamlı fark bulunsa da hesaplanan Cohen d ye bakıldığında etki gücünün düşük olduğu görülmektedir. Aynı zamanda diğer alt boyutlar için Cohen d değerleri incelendiğinde ise, hesaplanan etki büyüklüklerinin genel olarak küçük ve ihmal edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir (Pallant. 2020).

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyon düzeylerinin ölçek genelinde ve 5 alt boyutta yüksek düzeyde; bir alt boyutta orta düzeyde olduğu görülmektedir (x>3). Bu durum, öğrencilerin matematik dersine yönelik genel olarak yüksek bir motivasyona sahip olduklarını göstermektedir. Alanyazında öğrencilerin motivasyon düzeylerinin öğrenme sürecine aktif katılım, akademik başarı ve kalıcı öğrenme ile yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Pintrich, 2004; Eccles & Wigfield, 2002). Bununla birlikte, ortalama puanların yüksek olmakla birlikte maksimum düzeye ulaşmaması, öğrencilerin motivasyonlarının geliştirilebilir olduğunu da ortaya koymaktadır. Özellikle alt boyutlar bazında farklılıkların bulunması, motivasyonun çok boyutlu bir yapı olduğunu ve her boyutun ayrı ayrı desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda öğretim sürecinde öğrencilerin öz-yeterlik algılarını güçlendirecek, matematiğin günlük yaşamla ilişkisini vurgulayacak ve öğrenme ortamını daha ilgi çekici hale getirecek etkinliklere yer verilmesi önerilmektedir. Özellikle Öğrenme Ortamının Özendiriciliği alt boyutunda matematiğe yönelik motivasyonun diğerlerinden düşük ve orta düzeyde çıkmış olması matematik öğretiminde mevcut öğretim süreçlerinin özendiriciliğinin olmadığına dikkat çekmektedir.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Matematik öğretiminde motivasyonu artırmaya yönelik destekleyici sınıf ortamlarının oluşturulması ve motivasyonu arttıracak öğretim süreçlerinin tasarlanmasının önemi anlaşılmaktadır. Gelecek araştırmalarda motivasyon düzeylerini etkileyen bireysel ve çevresel faktörlerin daha derinlemesine incelenmesi ve nitel yöntemlerle desteklenmesi önerilmektedir.

Matematik öğrenmeye yönelik motivasyon cinsiyet değişkenine göre bazı boyutlarda anlamlı farklılık göstermektedir. Elde edilen sonuçlara göre, öz-yeterlik ve öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutları dışında kalan diğer alt boyutlar ile ölçek genelinde kız öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Kız öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik motivasyonları daha güçlüdür. Özyeterlik ve öğrenme ortamının özendiriciliği boyutlarında cinsiyete göre farklılığın olmaması bu değişkenler için cinsiyetin belirleyici olmadığını ancak diğer değişkenlerde sosyal, pedagojik, psikoloji faktörlerin daha belirleyici olabileceğini göstermektedir. Bu bulgu, literatürde yer alan ve kız öğrencilerin öğrenmeye yönelik daha yüksek içsel motivasyon geliştirebildiğini ifade eden çalışmalarla paralellik göstermektedir (Eccles & Wigfield, 2002). Ancak, bu farklılıkların etki büyüklüğünün düşük düzeyde olması, cinsiyetin matematik motivasyonu üzerinde güçlü bir belirleyici olmadığını, gözlenen farkların pratik anlamda sınırlı olduğunu göstermektedir. Cinsiyet değişkeninin motivasyon üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu, buna karşın öz yeterlilik gibi bireysel özelliklerin daha belirleyici olduğu yapılan çalışmalarla da desteklenmektedir (Bandura, 2009; Ergene, 2011; Hyde, 2005; Schunk, 2009; Yenilmez & Özabacı, 2003). Nitekim kız çocuklarının, matematik alanında kendilerini erkek çocuklardan daha az yetkin hissetme eğiliminde oldukları (Eccles & Wigfield, 2020); birçok ülkede yüksek matematik kaygısına sahip oldukları ve yüksek kaygıdan dolayı performanslarının olumsuz etkilendiği (OECD, 2023); cinsiyete bağlı kalıp yargılardan dolayı gelecekle ilgili motivasyonlarının olumsuz etkilendiği (Hyde, 2005; Meece vd., 2006; Spencer vd., 2016) görülmektedir. Kalıp yargıların öğrencilerin gelecekteki meslek seçimlerini etkilememeleri için bu alana yönelik rehberlik hizmetleri öğrenciler ve ailelerine verilebilir. Gelecek araştırmalarda cinsiyet farklılıklarının altında yatan nedenlerin daha derinlemesine incelenmesi ve nitel yöntemlerle desteklenmesi literatüre katkı sağlayacaktır. Ayrıca, ortaokul düzeyinde yapılan bu çalışmada kızlar lehine çıkan farklılıkların bir üst kademe de incelenmesi önerilmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar ve literatür, motivasyonun yalnızca cinsiyetle açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve bireysel, çevresel ve öğretimsel faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, eğitim ortamlarında cinsiyete dayalı farklılıklardan ziyade tüm öğrencilerin motivasyonunu artırmaya yönelik kapsayıcı ve destekleyici öğretim stratejilerinin benimsenmesi önem taşımaktadır.

Matematik öğrenmeye yönelik motivasyonun sınıf düzeyine göre bazı alt boyutlarda farklılaştığı görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, ölçek genelinde, aktif öğrenme ve başarı amacı alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmazken; performans amacı alt boyutunda üst sınıf düzeyleri lehine, öğrenme ortamının özendiriciliği, öz-yeterlik ve matematik öğrenmenin değeri alt boyutlarında ise alt sınıf düzeyleri lehine anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça motivasyonlarının niteliğinde değişim yaşandığını göstermektedir. Özellikle üst sınıflarda performans amacının öne

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

çıkması, öğrencilerin sınav odaklı çalışmaya yönelmesi ve dışsal motivasyon unsurlarının artması ile açıklanabilir. Buna karşın, alt sınıf düzeylerinde öz-yeterlik, öğrenme değeri ve öğrenme ortamına yönelik olumlu algıların daha yüksek olması, öğrencilerin daha çok içsel motivasyon kaynaklarıyla öğrenme sürecine katıldıklarını düşündürmektedir. Bu bulgu, öğrencilerin yaş düzeyi ilerledikçe matematik dersinin daha soyut ve zorlayıcı hale gelmesinin motivasyon üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini ortaya koyan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Anderman & Maehr, 1994; Ashcraft, 2002; Çelik & Bindak, 2005; Eccles & Wigfield, 2020; Gökçe vd., 2017; Pintrich & De Groot, 1990; Wigfield vd., 2015). Bu doğrultuda, üst sınıflarda soyut kavramların günlük hayattaki karşılığını gösteren gerçek hayat durumları ile bağdaştırıcı uygulamalara yer verilmesi; sınıf seviyesine bağlı artan matematik kaygısıyla başa çıkmalarına yardımcı olacak duyuşsal destek verilmesi; not odaklı geri bildirimler yerine, öğrencinin ilerlemesine katkıda bulunan değerlendirme araçları (rubrikler, portfolyolar) kullanılması, içsel motivasyonlarını destekleyecek öğretim stratejilerine yer verilmesi, öğrenme ortamlarının daha ilgi çekici hale getirilmesi önerilmektedir.

İmam hatip ortaokulları ile genel ortaokullar arasında matematik öğrenmeye yönelik motivasyon açısından bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, ölçek geneli ve öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutunda imam hatip ortaokulları lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bununla birlikte, bu farklılıkların etki büyüklüğünün düşük düzeyde olması, okul türünün matematik motivasyonu üzerinde güçlü bir belirleyici olmadığını, ancak sınırlı bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir. Genel ortaokullarda öğrenme ortamının özendiriciliğinin arttırılması, matematik motivasyonunu artıracak rehberlik çalışmalarının ve öğretim stratejilerinin uygulanması ve okullar arasındaki kültürel ve pedagojik faktörlerin incelenmesi önerilebilir. Diğer yandan düşük etki büyüklüğüyle gözlenen fark, motivasyonun yalnızca okul türü ile açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir yapı olduğunu ve öğretmen yaklaşımları, sınıf içi uygulamalar, okul iklimi ve öğrenme ortamının niteliği gibi faktörlerin daha belirleyici olabileceğini düşündürmektedir (Bong, 2009; Marsh vd., 2008; Marsh & Hau, 2003; Urdan, 2004; Spinath & Steinmayr, 2008; Pintrich, 2003). Özellikle öğrenme ortamının özendiriciliği alt boyutunda ortaya çıkan farklılık, okullarda yürütülen öğretim süreçlerinin ve öğrenciyi merkeze alan uygulamaların motivasyon üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir. Okul türüne bağlı olarak değişen gelecek beklentileri öğrencilerin matematik dersine verdikleri değeri etkilemektedir (Wigfield & Gladstone, 2019). Bu doğrultuda, farklı okul türlerinde öğrencilerin motivasyonlarını artırmaya yönelik kapsayıcı ve destekleyici öğrenme ortamlarının oluşturulması, öğretmenlerin motivasyonu artırıcı stratejiler konusunda desteklenmesi ve iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akçakın, V. (2018). Matematik öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(1), 259–277. https://doi.org/10.5578/jss.66959

Ames, C. (1992). Classrooms: Goals, structures, and student motivation. *Journal of Educational Psychology, 84*(3), 261–271.

Anderman, E. M., & Maehr, M. L. (1994). Motivation and schooling in the middle grades. *Review of Educational Research, 64*(2), 287–309. https://doi.org/10.3102/00346543064002287

Ashcraft, M. H. (2002). Math anxiety: Personal, educational, and cognitive consequences. *Current Directions in Psychological Science, 11*(5), 181-185. https://doi.org/10.1111/1467-8721.00196

Bandalos, D. L., & Finney, S. J. (2019). Factor analysis: Exploratory and confirmatory. In G. R. Hancock, L. M. Stapleton, & R. O. Mueller (Eds.), *The reviewer's guide to quantitative methods in the social sciences* (pp. 98–122). Routledge.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice-Hall.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W.H. Freeman.

Bandura, A. (2009). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. In A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in changing societies* (pp. 1–45). Cambridge University Press.

Boaler, J. (2015). The fluency illusion in mathematics. *Education Week, 34*(29), 30–31

Bong, M. (2009). Age-related differences in achievement goal orientation. *Educational Psychology Review, 21*(4), 407–430. https://doi.org/10.1007/s10648-009-9120-3

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev.). Eğiten Kitap Yayıncılık.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Cook, D. A., & Artino, A. R., Jr. (2016). Motivation to learn: An overview of contemporary theories. *Medical Education, 50*(10), 997–1014. https://doi.org/10.1111/medu.13074

Çelik, B., & Bindak, R. (2005). İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 13*(2), 421–428.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LİSREL uygulamaları*. Pegem Akademi.

Dalak, M., & Çeviker Ay, Ş. (t.y.). Matematik öğrenmeye yönelik motivasyon ölçeğinin ortaokullar için geçerlik ve güvenirlik çalışması (yayınlanmamış bildiri). 9. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi, Tiran, Arnavutluk.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Deci, E. L., Olafsen, A. H., & Ryan, R. M. (2017). Self-determination theory in work organizations: The state of a science. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 4,* 19–43.

Duy, B. (2023). Güdülenme ve bireysel farklılıklar. In A. Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (14. baskı, s. 505–551). Pegem Akademi.

Dweck, C. S. (1986). Motivational processes affecting learning. *American Psychologist, 41*(10), 1040–1048.

Eccles, J. S., & Deci, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology, 53,* 109–132.

Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2020). From expectancy-value theory to situated expectancy-value theory: A developmental, social, and intellectual history. *Contemporary Educational Psychology, 61,* 101859. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101859

Ergene, T. (2011). Matematik kaygısı: Nedenleri, sonuçları ve çözüm yolları. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 10*(20), 75-92.

Elliot, A. J., & Church, M. A. (1997). A hierarchical model of approach and avoidance achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology, 72*(1), 218–232.

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). SAGE. https://www.researchgate.net

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research, 18*(1), 39-50. https://doi.org/10.2307/3151312

George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference* (4th ed.). Allyn & Bacon.

Gökçe, S., Arslan, A., & Özpınar, İ. (2017). Ortaokul öğrencilerinin matematik motivasyonlarının sınıf düzeyi ve cinsiyete göre incelenmesi. *Journal of Theory and Practice in Education, 13*(2), 260-281.

Howard, J. L., Gagné, M., Morin, A. J. S., & Van den Broeck, A. (2016). Motivation profiles at work: A self-determination theory approach. *Journal of Vocational Behavior, 95–96,* 74–89. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2016.07.004

Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit ındexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, A Multidisciplinary Journal. 6*(1), 1-55. http://dx.doi.org/10.1080/10705519909540118

Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis. *American Psychologist, 60*(6), 581–592. https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.6.581 Urdan, T., & Schoenfelder, E. (2006). Classroom effects on student motivation: Goal structures, social relationships, and competence beliefs. Journal of School Psychology, 44(5), 331–349.

Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi* (16. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım.

Li, Q., Cho, H., Cosso, J., & Maeda, Y. (2021). Relations between students' mathematics anxiety and motivation to learn mathematics: A meta-analysis. *Educational Psychology Review, 33*(3), 1017–1049. https://doi.org/10.1007/s10648-020-09589-z

Lim, S. Y., & Chapman, E. (2015). Adapting the Academic Motivation Scale for use in pre-tertiary mathematics classrooms. *Mathematics Education Research Journal, 27*(3), 331–357.

MacCallum, R. C., Roznowski, M., & Necowitz, L. B. (1992). Model modifications in covariance structure analysis: The problem of capitalization on chance. *Psychological Bulletin, 111*(3), 490–504. https://doi.org/10.1037/0033-2909.111.3.490

Marsh, H. W., & Hau, K. T. (2004). Explaining paradoxical relations between academic self-concepts and achievements: Cross-cultural generalizability of the internal/external frame of reference predictions across 26 countries. *Journal of Educational Psychology, 96*(1), 56–67. https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.1.56

Marsh, H. W., Seaton, M., Trautwein, U., Lüdtke, O., Hau, K. T., O'Mara, A. J., & Craven, R. G. (2008). The big-fish–little-pond effect stands up to critical scrutiny: Implications for theory, methodology, and future research. *Educational Psychology Review, 20*(3), 319–350. https://doi.org/10.1007/s10648-008-9075-6

Meece, J. L., Glienke, B. B., & Burg, S. (2006). Gender and motivation. *Journal of School Psychology, 44*(5), 351–373. https://doi.org/10.1016/j.jsp.2006.04.004

Muthén, L. K., & Muthén, B. O. (2017). *Mplus: Statistical analysis with latent variables: User's guide* (8th ed.). Muthén & Muthén.

OECD. (2023). *PISA 2022 results (Volume I): Learning during turbulence*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/53f2383c-en

Pallant, J. (2020). *SPSS kullanma kılavuzu: SPSS ile adım adım veri analizi* (3. Baskı; S. Balcı, & B. Ahi, Çev.). Anı Yayıncılık.

Pintrich, P. (1999). The role of motivation in promoting and sustaining self-regulated learning. *International Journal of Educational Research, 31*(6), 459-470. http://dx.doi.org/10.1016/S0883-0355(99)00015-4

Pintrich, P. R. (2003). *A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts*. *Journal of Educational Psychology, 95*(4), 667–686.

Pintrich, P. R. (2004). A conceptual framework for assessing motivation and self-regulated learning in college students. *Educational Psychology Review, 16*(4), 385-407. https://doi.org/10.1007/s10648-004-0006-x

Pintrich, P. R., Smith, D. A., Garcia, T., & McKeachie, W. J. (1991). *A manual for the use of the motivated strategies for learning questionnaire (MSLQ)*. Yükseköğretim Öğretim ve Öğrenimini Geliştirmek İçin Ulusal Araştırma Merkezi.

Pintrich, P., & De Groot, E. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology, 82*(1), 33–40. https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.1.33

Pintrich, P., & Garcia, T. (1993). Intraindividual differences in students' motivation and self-regulated learning. *German Journal of Educational Psychology, 7*(3), 99–107.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness*. Guilford Press.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology, 61,* 101860.

Schoenfeld, A. H. (1992). Learning to think mathematically: Problem solving, metacognition, and sense making. In D. Grouws (Ed.), *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (pp. 334–370). Macmillan.

Schunk, D. H. (2009). *Öğrenme teorileri: Eğitimsel bir bakışla* (M. Şahin, Çev.). Nobel Yayınları.

Sörbom, D. (1989). Model modification. *Psychometrika, 54*(3), 371–384. https://doi.org/10.1007/BF02294623

Spencer, S. J., Logel, C., & Davies, P. G. (2016). Stereotype threat. *Annual Review of Psychology, 67*, 415–437. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-073115-10323

Spinath, B., & Steinmayr, R. (2008). Motivation as a mediator of the relationship between personality and academic achievement. *Learning and Individual Differences, 18*(1), 80–90. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2007.07.010

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson.

Tuan, H. L., Chin, C. C., & Shieh, S. H. (2005). The development of a questionnaire to. *International Journal of Science Education, 27*(6), 639–654. https://doi.org/10.1080/0950069042000323737

Urdan, T. (2004). Predictors of academic self-handicapping and achievement: Examining achievement goals, classroom goal structures, and culture. *Journal of Educational Psychology, 96*(2), 251–264. https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.2.251

Urdan, T., & Schoenfelder, E. (2006). Classroom effects on student motivation: Goal structures, social relationships, and competence beliefs. Journal of School Psychology, 44(5), 331–349.

Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy–value theory of achievement motivation. *Contemporary Educational Psychology, 25*(1), 68–81.

Wigfield, A., Eccles, J. S., Fredricks, J. A., Simpkins, S., Roeser, R. W., & Schiefele, U. (2015). Development of achievement motivation and engagement. In *Handbook of child psychology and developmental science* (7th ed.). Wiley. https://doi.org/10.1002/9781118963418.childpsy316

Wigfield, A., & Gladstone, J. R. (2019). What does expectancy-value theory have to say about motivation and achievement in times of change and uncertainty? In *Motivation in education at a time of global change* (pp. 15–32). Emerald Publishing Limited. https://doi.org/10.1108/S0749-742320190000020002

Yenilmez, K., & Özabacı, N. Ş. (2003). Yatılı ilköğretim bölge okulu öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(14), 132–146.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM PROGRAMLARINDAKİ DEĞİŞİME UYUM DÜZEYLERİ İLE PROGRAM DEĞİŞİKLİKLERİNE YÖNELİK ALGILARI ARASINDAKİ KORELASYON

Doç. Dr. Hüseyin BAYRAM
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
hubayram@agri.edu.tr 0000-0001-6065-8865

Prof. Dr. Suat POLAT
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
spolat@agri.edu.tr, 0000-0001-9286-8840

ÖZET

Eğitim programlarındaki değişiklikler, öğretmenlerin mesleki uygulamaları ve sınıf içi kararlarını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretmenlerinin, program değişikliklerine uyum sağlama düzeyleri ve değişikliklere yönelik algıları, sosyal bilgiler eğitim süreçlerini etkili biçimde tasarlayabilmeleri açısından önemlidir. Bu bakış açısıyla gerçekleştirilen araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları arasındaki korelasyonun incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini Türkiye genelinde görev yapan 92'si kadın, 115'i erkek olmak üzere toplam 207 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmuştur. Veri toplama sürecinde Öğretim Programlarındaki Değişime Uyum Ölçeği ve Program Değişiklikleri Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler, tanımlayıcı istatistikler ve Pearson korelasyon analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin hem öğretim programlarındaki değişime uyumu hem de program değişikliklerine yönelik algıları orta düzeydedir. Ayrıca öğretmenlerin değişime uyum düzeyleri ile değişikliklere yönelik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon saptanmıştır. Araştırma sonuçları doğrultusunda, sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi, nitel veya karma yöntemli çalışmalarla irdelenmesi ve diğer eğitim kademelerinde benzer araştırmalar yürütülmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Sosyal bilgiler öğretmenleri, öğretim programı değişiklikleri, değişikliğe uyum algısı

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

The Correlation Between Social Studies Teachers' Levels of Adaptation to Changes in the Curriculum and Their Perceptions Towards Curriculum Changes

Abstract

Changes in educational curricula can influence teachers' professional practices and classroom decisions. In this context, social studies teachers' levels of adaptation to curriculum changes and their perceptions of these changes are important for their ability to effectively design social studies education processes. With this perspective in mind, the study aimed to examine the correlation between social studies teachers' levels of adaptation to changes in the curriculum and their perceptions of these changes. The research was conducted using a correlational survey design, one of the quantitative research models. The sample consisted of a total of 207 social studies teachers working across Turkey, including 92 women and 115 men. The Adaptation to Curriculum Changes Scale and the Perception of Curriculum Changes Scale were used in the data collection process. The data obtained were analyzed using descriptive statistics and Pearson correlation analysis. According to the research results, social studies teachers' levels of adaptation to changes in the curriculum and their perceptions of program changes are moderate. Additionally, a positive and significant correlation was found between teachers' levels of adaptation to change and their perceptions of program changes. In light of the research results, it is recommended that the levels of adaptation of social studies teachers to changes in the curriculum and their perceptions of these changes be examined in terms of various variables through qualitative or mixed-methods studies, and that similar research be conducted at other educational levels.

Keywords: Social studies teachers, curriculum changes, perception of adaptation to change

1. GİRİŞ

Eğitim programları; toplumsal ihtiyaçlar, bilimsel gelişmeler ve eğitim yöntem ve tekniklerindeki dönüşümler doğrultusunda sürekli olarak güncellenmektedir. Bu güncelleme sürecinin etkili bir biçimde hayata geçirilebilmesi, eğitim programlarını uygulayan öğretmenlerin söz konusu değişimlere uyum sağlamalarıyla doğrudan ilişkilidir (Demirel, 2017). Öğretmenlerin program değişikliklerini anlama, benimseme ve sınıf içi uygulamalara yansıtma düzeyleri, eğitim programlarının amaçlarına ulaşmasında belirleyicidir (Blenkin vd., 1992). Bu bağlamda öğretmenlerin eğitim programlarındaki değişime uyum düzeylerinin eğitim sisteminin işleyişi açısından önemli bir unsur olduğu söylenebilir.

Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerden derlediği bilgileri ilk ve ortaokul düzeyindeki bireylerin toplumsal yaşamda etkin bireyler olarak yer almaları amacıyla onlara öğreten bir derstir (Deveci ve Bayram, 2021). Sosyal bilgiler dersinin içeriğinin sosyal bilimlerdeki gelişmelere paralel olarak değişmesi itibarıyla bu ders kapsamında uygulanan öğretim

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

programları da zaman içerisinde (1968, 1998, 2005, 2018, 2024 programları) güncellenmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri, programların uygulayıcıları olmaları nedeniyle program değişikliklerinden en fazla etkilenen paydaşlar arasında yer almaktadır (Singer, 2008). Öğretmenlerin programlardaki değişikliklere uyum sağlamaları; çeşitlenen öğretim yaklaşımlarını, ölçme-değerlendirme tekniklerini ve sınıf içi uygulamalarını yeniden yapılandırmaları ile ilişkilidir (Fullan, 2016).

Değişikliklere uyum süreci, öğretmenlerin değişime yönelik algılarıyla da ilişkilidir (Bayram, 2022). Program değişikliklerine yönelik olumlu algılar, öğretmenlerin yenilikleri benimsemelerini ve uygulamaya istekli olmalarını desteklerken; olumsuz algılar, uyum sürecini zorlaştırabilmektedir (Fullan, 2016). Bu nedenle öğretmenlerin program değişikliklerine ilişkin algılarının değişime uyum düzeylerini etkileyen bir değişken olduğu söylenebilir.

Alanyazın incelendiğinde, eğitim programlarındaki değişimler, öğretmen görüş ve algılarına (Bantwini, 2010; Pešková vd., 2019; Toker, 2020; Kayır ve Toraman, 2021; Aytaç, 2023) yönelik çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları arasındaki korelasyonun birlikte ele alındığı herhangi bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Mevcut çalışmaların çoğunlukla bu değişkenlerden yalnızca birine odaklandığı ya da farklı değişkenlerle ilişkilendirdiği saptanmıştır. Alanyazındaki bu durum bir eksiklik olarak görülmüş ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyumu ile değişikliklere yönelik algıları arasındaki korelasyonun daha ayrıntılı biçimde incelenmesi gerektiği düşüncesini doğurmuştur.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları arasındaki korelasyonu irdeleyen bu araştırmanın sonuçlarının öğretim programlarının geliştirilme ve uygulanma süreçleri ile ilgili sorunların çözümüne katkı sağlaması ve gelecekte yapılacak benzer çalışmalara kaynak oluşturması beklenmektedir.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarında yapılan değişikliklere uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları arasındaki korelasyonun incelenmesidir. Eğitim programlarında yapılan değişikliklerin öğretmenler tarafından nasıl algılandığı ve bu değişikliklere uyum düzeyleri, programların etkili biçimde uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin;

1. öğretim programlarında yapılan değişikliklere uyum düzeyleri nedir?
2. program değişikliklerine yönelik algı düzeyleri nedir?
3. öğretmenlerin program değişikliklerine uyum düzeyleri ile bu değişikliklere yönelik algı düzeyleri arasında anlamlı bir korelasyon var mıdır?

Yöntem

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki korelasyonun varlığını ve yönünü belirlemeyi amaçlayan araştırmalarda kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2020). Bu araştırmada söz konusu modelin tercih edilmesinin temel nedeni, araştırmanın sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları arasındaki korelasyonu ortaya koymayı amaçlamasıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de görev yapan sosyal bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise araştırmacıların ulaşabildiği sosyal bilgiler öğretmenlerinden oluşmaktadır. Örneklem seçiminde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, araştırmacının erişiminin en kolay olduğu katılımcıları çalışmaya dâhil etmesini ifade etmektedir (Büyüköztürk vd., 2020). Örnekleme ilişkin demografik bilgiler, Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Örnekleme İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken	**Özellik**	***f***	***%***
Cinsiyet	Kadın	92	44.44
	Erkek	115	55.56
	Toplam	**207**	**100**

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmenlerinin 92'sinin (%44.44) kadın, 115'inin (%55.56) erkek olduğu görülmektedir. Toplamda 207 öğretmen araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri; Karsantık ve Yağcı (2022) tarafından geliştirilen Öğretim Programlarındaki Değişime Uyum Ölçeği (ÖPDU) ve Kayır ve Toraman (2021) tarafından geliştirilen Program Değişiklikleri Algısı Ölçeği (PDAÖ) kullanılarak toplanmıştır. Ölçeklere ilişkin bilgiler şöyledir:

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

29 madde oluşan ÖPDU, 5'li Likert tipinde olmakla birlikte; iş birliği, değişimi yönetme, değişimin etkisi, değişim endişesi, bilgi edinme, geribildirim ve değişim farkındalığı olmak üzere yedi alt boyuttan oluşmaktadır. Karsantık ve Yağcı (2022), ölçeğin Cronbach Alpha katsayısını, .86 şeklinde hesaplarken ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach Alpha katsayısı, .81 şeklinde bulunmuştur. Sonucun .60'tan büyük (Özdamar, 2002) çıkması itibarıyla ölçeğin araştırmanın verilerini toplamada kullanmak için uygun olduğu görülmüştür.

Program değişikliklerine direnç ve program değişikliklerinin öğrenme ortamları üzerindeki etkisi şeklinde iki boyut içeren 5'li Likert tipindeki PDAÖ, 11 maddeden oluşmaktadır. Kayır ve Toraman (2021), PDAÖ'nün Cronbach Alpha katsayısını, .95 olarak bulmuşlardır. Ölçeğin bu araştırmada elde edilen Cronbach Alpha katsayısı ise .80'dir. Sonucun .60'tan büyük (Özdamar, 2002) çıkması itibarıyla ölçeğin araştırmanın verilerini toplamada kullanmak için uygun olduğu görülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde kullanılacak istatistiksel tekniklerin belirlenebilmesi amacıyla öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla ölçeklerden elde edilen puanların çarpıklık ve basıklık değerleri ile Kolmogorov–Smirnov (K-S) normallik testi sonuçları değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Verilere İlişkin Çarpıklık, Basıklık ve Kolmogorov–Smirnov Testi Sonuçları

ÖPDU				**PDAÖ**			
Boyut	**Çarpıklık**	**Basıklık**	**K-S**	**Boyut**	**Çarpıklık**	**Basıklık**	**K-S**
Ölçek Toplamı	-1.17	-.83	.17	Ölçek Toplamı	.31	-.15	.04

Tablo 2 incelendiğinde her iki ölçekten elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1.5 ile 1.5 aralığında olduğu görülmektedir. Aynı zamanda K-S testi sonuçlarının .05'ten büyük olması, verilerin normal dağılıma uygun olduğunu göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2019). Bu değerler doğrultusunda veri setinin normal dağılım varsayımını karşıladığı kabul edilmiştir. Normal dağılım koşulunun sağlanması nedeniyle araştırmada parametrik testlerden yararlanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde öncelikle tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış, daha sonra sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları arasındaki korelasyonu belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Araştırmanın aşamaları arasındaki uyumu sağlamak amacıyla Araştırma Uyum Matrisi (Kaya ve Bayram, 2021) işe koşulmuştur.

Bulgular

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algı düzeylerini belirlemek amacıyla veriler üzerinde tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Değişken	n	Ortalama	Standart sapma
Öğretim programlarındaki değişime uyum	207	3.50	.71
Program değişikliklerine yönelik algı	207	3.42	.63

Tablo 3 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ortalamasının 3.50, program değişikliklerine yönelik algı ortalamasının ise 3.42 olduğu görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda öğretmenlerin hem öğretim programlarındaki değişime uyum düzeylerinin hem de program değişikliklerine yönelik algılarının orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları arasındaki korelasyonun belirlenmesi amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2
1. Öğretim programlarındaki değişime uyum	1	
2. Program değişikliklerine yönelik algı	.46*	1

*p<.05

Tablo 4'te yer alan bulgulara göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır ($r = .46$, $p < .05$). Bu sonuç, öğretmenlerin program değişikliklerine yönelik algıları olumlu yönde arttıkça öğretim programlarındaki değişime uyum düzeylerinin de arttığını göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin program değişikliklerine yönelik algılarının ve değişime uyum düzeylerinin orta seviyede olduğu, ayrıca bu iki değişken arasında pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeylerinin orta olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, alanyazında öğretmenlerin müfredat değişikliklerine uyum süreçlerinde çoğu zaman orta düzey yeterlilik gösterdiğini ortaya koyan çalışmaları desteklemektedir. Karakuyu (2023) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin müfredat uyum düzeylerinin orta seviyede olduğu ifade edilmiştir, bu da öğretmenlerin değişime uyum sağlarken çeşitli faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Benzer şekilde Aykul ve Ozan (2025), öğretmenlerin öğretim programı farkındalıkları ile uyumları arasında ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında benzer orta düzey sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca Wulandari vd. (2026), öğretmenlerin müfredat değişikliklerine verdikleri tepkilerin çeşitlilik gösterdiğini ve uyum süreçlerinin öğretmenlere göre değiştiğini saptamışlardır, bu da uyum düzeyinin genellikle orta seviyede olmasına işaret etmektedir.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişikliklere yönelik algı düzeylerinin orta olduğu saptanmıştır. Ulaşılan sonuç, öğretmenlerin program değişikliklerine ilişkin değerlendirmelerinin ne tam olumlu ne de tam olumsuz olduğunu göstermektedir. Aytaç (2023), öğretmen algılarını incelediği çalışmada, öğretmenlerin müfredat değişikliklerine yüksek direnç gösterdiklerini ve değişiklikleri her durumda olumlu algılamadıklarını ortaya koymuştur, bu da orta algı düzeyine işaret etmektedir. Toker (2020), öğretmenlerin uluslararası müfredat değişimine ilişkin algılarını nitel olarak incelediğinde öğretmenlerin değişimi çeşitli açılardan değerlendirdiklerini ve algılamaların karmaşık olduğunu belirtmiştir, bu da algı düzeyinin orta olarak yorumlanmasını destekler niteliktedir. Ayrıca Abduh vd. (2022), İngilizce öğretmenlerinin müfredat değişikliklerine yönelik algılarının olumlu ve olumsuz yanlar içerdiğini bulmuş, böylece öğretmen algılarının belirli bir tutarlılık göstermediğini ortaya koymuştur.

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile öğretim programlarındaki değişikliklere yönelik algıları arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğu belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bu saptama, öğretmenlerin değişime yönelik algılarının uyum süreçlerini etkilediğini ortaya koymaktadır. Pešková vd. (2019), öğretmenlerin müfredat değişikliğine ilişkin tutumlarının değişimi kabul etme ile ilişkilendirilebileceğini ve olumlu algının uyumu artırabileceğini göstermiştir. Kayır ve Toraman (2021), çalışmalarında algı düzeylerinin değişime uyum davranışlarıyla ilişkisinin önemli olduğunu ve algıların uyumu etkilediğini rapor etmişlerdir. Öte yandan Hura (2023), öğretmen algıları ve uyum süreçleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, olumlu algılarla

uyum düzeyleri arasında anlamlı bir pozitif ilişki bulmuş, böylece bu araştırmanın sonuçlarını desteklemiştir.

Araştırma sonuçlarına dayanarak aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Bu çalışma yalnızca sosyal bilgiler öğretmenlerinin katılımıyla yürütülmüştür. Gelecek çalışmalarda diğer branş öğretmenleri veya farklı eğitim kademelerindeki öğretmenlerin (ilkokul, lise) katılımıyla da benzer araştırmalar yapılabilir.
- Öğretmenlerin öğretim programlarındaki değişime uyum düzeyleri ile program değişikliklerine yönelik algıları, cinsiyet, kıdem, görev yapılan okul türü gibi farklı değişkenler açısından incelenebilir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin program değişikliklerine yönelik algıları ve uyum süreçleri daha derinlemesine incelenmek istenirse, nitel veya karma yöntemli araştırmalar yapılabilir. Bu sayede öğretmenlerin değişim sürecinde karşılaştıkları zorluklar ve deneyimler ayrıntılı biçimde ortaya konulabilir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin program değişikliklerine uyum ve algı düzeylerinin zaman içindeki değişimini gözlemlemek için boylamsal çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bu tür çalışmalar, uyum süreçlerinin yıllar içinde nasıl geliştiğini ve hangi faktörlerin etkili olduğunu gösterebilir.

KAYNAKÇA

Abduh, A., Sakkir, G., Rosmaladewi, R., Andrew, M., & Yasdin, Y. (2022). Teachers' perceptions of English teaching strategies in the current curriculum change. *International Journal of Language Education*, *4*(6), 437-444. https://doi.org/10.26858/ijole.v6i4.25246

Aykul, M. A., & Ozan, C. (2025). Öğretmenlerin öğretim programı farkındalıkları ile öğretim programlarındaki değişime uyumları arasındaki ilişki. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, *16*(2), 2232-2253. https://doi.org/10.51460/baebd.1673940

Aytaç, A. (2023). A study on teachers' perceptions of curriculum changes. *International Journal of Innovative Approaches in Education*, *7*(1), 28-41. https://doi.org/10.29329/ijiape.2023.540.3

Bantwini, B. D. (2010). How teachers perceive the new curriculum reform: Lessons from a school district in the Eastern Cape Province, South Africa. *International Journal of Educational Development*, *30*(1), 83-90. https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2009.06.002

Bayram, H. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin incelenmesi. *Journal of Computer and Education Research*, *10*(19), 236-258. https://doi.org/10.18009/jcer.1065975

Blenkin, G. M., Edwards, T. G., & Kelly, A. V. (1992). *Change and the curriculum.* Sage Publications.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri.* Pegem Akademi Yayıncılık.

Demirel, Ö. (2017). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya.* Pegem Akademi Yayıncılık.

Deveci, H., & Bayram, H. (2022). Sosyal bilgilerin tanımı, kapsamı ve önemi. Ö. Gürdoğan Bayır, & T. Selanik Ay (Editörler). *İlkokul ve ortaokul uygulama örnekleriyle sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.11-34). Vizetek Yayıncılık.

Fullan, M. (2016). *The new meaning of educational change*. Teachers College Press.

Hura, A., P. (2024). Teachers' perception towards curriculum change in Indonesia. *Bhınneka: Jurnal Bintang Pendidikan Dan Bahasa Универзитет: CV. Alim's Publishing*, *2*(2), 12-20. https://doi.org/10.59024/bhinneka.v2i2.691

Karakuyu, A. (2023). Investigation of the teachers' curriculum adaptation patterns. *Journal of Social Sciences And Education*, *6*(2), 297-324. https://doi.org/10.53047/josse.1350026

Karsantık, Y., & Yağcı, E. (2022). Öğretim Programlarındaki Değişime Uyum Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi, 23*(3), 245-262. https://doi.org/10.12984/egeefd.1108797

Kaya, E., & Bayram, H. (2021). Utilization of the research compliance matrix in educational research design and evaluation: A design based research. International *Journal of Education Technology & Scientific Researches, 6*(15), 887-944. http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.325

Kayır, G., & Toraman, C. (2021). Development of curriculum changes perception scale and teachers' perceptions of curriculum changes. *Educational Policy Analysis and Strategic Research, 16*(2), 7-24. https://doi.org/10.29329/epasr.2020.345.1

Özdamar, K. (2002). *Paket programlarla istatistiksel veri analizi-1* Kaan Kitapevi.

Pešková, K., Spurná, M., & Knecht, P. (2019). Teachers' acceptance of curriculum reform in the Czech Republic: One decade later. *Center for Educational Policy Studies Journal*, *9*(2), 73–97. https://doi.org/10.26529/cepsj.560

Singer, A. J. (2008). *Social studies for secondary schools: Teaching to learn, learning to teach*. Routledge.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics.* Pearson.

Toker, Z. (2020). Teachers' reflective thoughts and perceptions about change in the process of adaptation to the international curriculum. *Education and Science*, *46*(205), 93-111. https://doi.org/10.15390/EB.2020.8940

Wulandari, C., Ahmad, S., & Indrawati, S. W. (2026). Analysis of teacher responses to curriculum changes and its implications in the learning process. *PPSDP International Journal of Education*, *5*(1), 161–173. https://doi.org/10.59175/pijed.v5i1.865

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DEĞERLENDİRME SORULARI OLUŞTURMADA YZ KULLANIMI: ÖĞRETMEN ADAYLARININ DENEYİMLERİ

Doç. Dr., Zeynep YURTSEVEN AVCI
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
zavci@ogu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-7740-743X

ÖZET

Yapay zeka araçlarının giderek daha yaygın şekilde birçok alanda kullanılması, eğitim-öğretim alanında da farklı uygulamaları beraberinde getirmektedir. Kişisel geri bildirimler almak, metin düzenleme, çeviri gibi uygulamaların yanında, eğitimciler tarafından yapageldikleri bazı görevlerin daha hızlı ve kolay gerçekleştirilmesinde de yapay zeka desteği artmaya başlamıştır. Bu çalışmada, öğretmen adayları YZ desteği sağlayan bir değerlendirme aracı kullanarak, farklı türlerde değerlendirme soruları geliştirmiş ve bu süreçteki deneyimleri değerlendirilmiştir. Çalışma nitel bir durum çalışması olarak desenlenmiştir. Farklı öğretmenlik alanlarından on beş katılımcı değerlendirme aracını kullanarak, uygulama sonunda yarı-yapılandırılmış görüşme sorularını cevaplamıştır. Katılımcılar kendilerine verilen yönergeye uygun olarak hazırladıkları değerlendirme sorularında çoktan seçmeli, doğru-yanlış, açık uçlu, etkileşimli video gibi türlerde sorulara yer vermiş, soruların bir kısmını kendileri hazırlayarak, bazı soruları hazırlamak üzere YZ'dan yardım almışlardır. Bulgular açık kodlama ile içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Genel olarak katılımcılar YZ tarafından hazırlanan soruların konuya ve hedef kitleye uygun olduğunu belirtirken, bazı soruların fazla zorlayıcı ya da öğrenciler tarafından anlaşılması zor olduğu için kendileri tarafından düzenlendiğini belirtmişlerdir. Bazen de YZ'nın istenen nitelikte soru hazırlamakta zorlandığı görülmüştür. Zaman tasarrufu sağlama ve farklı soru türleri için fikir verme YZ ile soru hazırlamanın öne çıkan olumlu yönleri olmuştur. Rahata alışma, emek vermeme, düşünme becerilerini azaltma ise katılımcılar tarafından olumsuz yönler arasında sıralanmıştır. YZ araçlarının soru hazırlamada faydalı ve pratik bir araç olabileceği, ancak hazırlanan soruların mutlaka öğretmen kontrolünden geçmesi gerektiği; tekrara düşme, öğrenci kitlesine uygun olmama gibi sorunların önüne geçmek için, hazırlanan istemlerin açık, anlaşılır ve net bilgiler içerecek şekilde verilmesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, değerlendirme, soru hazırlama

EUROPEAN CONFERENCES 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY and SOCIAL SCIENCES
April 3 – 5, 2026 – TIRAN
ISBN NR : 978-625-5694-94-2

USING AI IN GENERATING ASSESSMENT QUESTIONS: PRE-SERVICE TEACHERS' EXPERIENCES

Assoc. Prof. Dr., Zeynep YURTSEVEN AVCI
Eskisehir Osmangazi University,
zavci@ogu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-7740-743X

ABSTRACT

The increasingly widespread use of artificial intelligence (AI) tools in many fields brings its various applications in the field of education and training. In addition to applications such as receiving personal feedback, text editing, and translation, artificial intelligence support has started to increase in performing some tasks faster and easier by educators. In this study, pre-service teachers developed different types of assessment questions using an AI-supported assessment tool and their experiences have been evaluated in this process. The study was designed as a qualitative case study. Fifteen participants from different teaching fields answered semi-structured interview questions at the end of the application about using the assessment tool. They included questions such as multiple-choice, true-false, open-ended, interactive video questions in the assessment questions they prepared in accordance with the instructions given to them. The participants prepared some of the questions themselves and received help from AI to prepare some of the questions. The findings were analyzed by content analysis method with open coding. In general, participants stated that the questions prepared by the AI were appropriate for the subject and the target audience, while some questions were edited by them because they were too challenging or difficult for students to understand. Sometimes it has been observed that AI has difficulty in preparing questions of the desired quality and properties. Being timesaving and providing ideas for different types of questions have been determined as the prominent positive aspects of preparing questions with AI. Getting used to comfort, lack of effort, and reducing thinking skills were listed among the negative aspects by the participants. It is stated that AI tools can be a useful and practical tool in preparing questions, but the prepared questions must be checked by the teacher. It has been concluded that, to prevent problems such as repetition and not being suitable for the audience, clear, understandable and structured prompts should be given.

Keywords: Artificial intelligence, assessment, question preparation

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DAHA ADİL SOSYAL SİSTEMLERİN İMKANI, BİREYSEL AHLAK ve VICTOR HUGO'NUN JAN VALJEAN KARAKTERİ

*Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil
ORCİD: 000-0003-1052-6092
sevrafirinci@gmail.com

Özet

Vıctor Hugo'nun Jan Valjean karakteri dünyaca ünlü romanı Sefiller'in baş karakteridir. Jan Valjean romanın başından sonuna kadar verdiği yaşam mücadelesiyle bir sınavdan geçer. Bu sınav onun hayata her karşılaşmasında ne kadar adil davranabildiği ile ilgilidir. Hayatın sınavları onu önce çok çetin bir yoksulluk, ardından adaletsizlik ile karşı karşıya getirir. Yiğenlerine bakabilmek için iş arayan, iş bulamadığı için onların karnını doyurmak üzere bir ekmek çalan Valjean'ın yıllarca kürek mahkumluğu, damgalanarak toplum dışına itilmesi dönemin sosyal sistemlerindeki eşitsizliğe yönelik yazarın eleştirisidir. Ancak aynı zamanda eser, tüm bu çetin şartlar altında bireyin tutumunu da mercek altına alır. Zor şartlar içinde bir ekmek çalan Valjean, sonraki süreçte toplumsal sistem içinde güçlenerek yukarı çıkar ve belediye başkanı olacak kadar yükselir. Valjean'ın hayatla sınavı burada da devam eder. Zira yazar, karakteri toplumsal sistemin en dibinden en yukarı kadar taşırken buradaki tutumunu mercek altına almak istemiştir. Çetin şartlarda yaşayan ve toplumsal sistem içinde adaletsizliğe uğrayan bireyin eline güç geçtiğinde nasıl bir tutum takınacağının önemi üzerinde durur. Aynı zamanda sosyal yapı içinde hangi sınıfta olursa olsun bireyin bireysel ahlakının, iradesinin ve seçimlerinin toplumsal sistemin biçimlenmesindeki önemine vurgu yapar. Jan Valjean'ın tüm yolculuğu yaşamın inişli çıkışlı serüveni içinde adeta bireysel bir ahlak sınavı gibidir. Valjean yaşamı boyunca her yükselişi ve düşüşünde bu sınavı vermek zorunda kalır. Yazarın yarattığı bu karakterle toplumsal adaletin imkânının bireysel tutum ve ahlaktan geçtiğini vurguladığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla romanın ana mesajında adil sosyal sistemleri kurmanın ancak adil bireylerin eylem eylemleriyle gerçekleşeceğinin vurgusu vardır.

Anahtar Sözcükler: Jan Valjean, Victor Hugo, Bireysel Ahlak, Eşitsizlik, Edebiyat Sosyolojisi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE POSSIBILITY OF MORE JUST SOCIAL SYSTEMS, INDIVIDUAL MORALITY, AND VICTOR HUGO'S CHARACTER OF JAN VALJAN

Abstract

Victor Hugo's Jean Valjean is the central character of his world-famous novel, Les Misérables. Throughout the novel, Valjean's struggle for survival is a constant test, focusing on his ability to act fairly in each encounter with life. Life's trials first confront him with abject poverty, then with injustice. Valjean, who seeks work to support his nephews and, unable to find work, steals a loaf of bread to feed them, is sentenced to years of hard labor and ostracized from society. This is the author's critique of the inequality in the social systems of the time. However, the work also examines the individual's attitude under these harsh conditions. Valjean, who steals a loaf of bread under difficult circumstances, later rises through the ranks of the social system, eventually becoming mayor. Valjean's struggle with life continues here. The author, while guiding the character from the very bottom to the very top of the social system, seeks to examine his attitude. He emphasizes the importance of how an individual, living in harsh conditions and experiencing injustice within the social system, behaves when they gain power. He also highlights the significance of an individual's morality, will, and choices in shaping the social system, regardless of their social class. Jean Valjean's entire journey is like an individual moral test within the tumultuous adventure of life. Valjean is forced to face this test with every rise and fall of his life. It can be said that the author, through this character, emphasizes that the possibility of social justice depends on individual attitudes and morality. Therefore, the main message of the novel is that establishing just social systems can only be achieved through the actions of just individuals.

KeyWords: Jean Valjean, Victor Hugo, Individual Morality, Inequality, Sociology of Literature

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

JEAN TWENGE'İN NESİLLER ARAŞTIRMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: "BEN" NESLİ

Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil
ORCİD: 000-0003-1052-6092
sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışma ünlü sosyal bilimci Twenge'ın özellikle 1990 sonrası doğan nesil üzerine yaptığı geniş kapsamlı araştırmaya dair bir değerlendirme amacı taşımaktadır. Değerleri, yaşama bakışları ve genel olarak seçimleriyle bu nesil kendisinden önceki kuşaktan çok farklı ve bu nedenle günümüzde tartışılan bir çok sosyal problem de geçmişteki reçetelerle çözülemez durumdadır. "Ben" Nesli ABD gençliği üzerine yapılmış bir araştırma olsa da Kanada, İngiltere, Avusturalya ve Almanya'yı da kapsıyor. Zira Amerikan bireyciliği giderek yayılıyor ve diğer ülkeler de kişinin kendi ihtiyaçlarına odaklanmasını ve giderek artan depresyon ve endişenin karanlık yüzünü deneyimliyorlar. Genç neslin depresyon ve anksyete sorunu var. Depresyon ve kaygı özellikle bu kuşak arasında çok yaygın. 1960 kuşağı hayatta en önemli şeyin dürüstlük, çalışkanlık, gayretlilik ve vefakârlık, başkalarına saygılı davranmak olduğunu düşünüyordu. Ben Nesli mutlu olmaya ve kendine odaklanıyor. Onları ne mutlu edecekse ona yönelik bir yaşam tercihleri var. 1973'lerde kadın olmak 1992'de kadın olmaktan farklı. Ben Nesli kadınların %50 oranda eril özelliğe uygun sonuçlar veriyordu. Bu nesil dişil öğelerden çok iddialı olmak gibi erilliği ağır basan özellikleri onaylamaktaydılar. 1973'te kadınların sadece %20'si bu özellikleri sergiliyordu. Giyim, evlilik yaşı, evlilikte kendi dini ve ırkından seçim yapma, çocuk sahibi olma konusunda eski toplumsal algıdan ayrılan bir yaşam anlayışları var. Ben Nesline göre yaşamak için toplumsal beklentiye göre biçimlenmiş tek bir doğru yok. Bu nesil bir çocuğun öğreneceği en iyi şeyin kendini düşünmek olduğunu söylüyor. Eskisi gibi çocuk yetiştirmek ve yetiştirmede itaate inananların oranı %50. Ben Nesli diğerlerinin düşüncelerini umursamayan ve bu şekilde de toplum kurallarını aşan bir nesil. Grubun kararı ne olursa olsun bu neslin gençleri kendi kararlarını grubun kararlarına tercih ediyor ve grupla hareket etmiyorlar. Akademik başarı için ahlaki olmayan yolları kullanmaktan çekinmiyorlar. Okullarda kopya çekme oranı 1992'de yapılan bir ankete göre%61 iken, 2002'de %74; bunlar liseli gençler içindeki oranlar. Teksas A&M Üniversitesi'ndeki öğrencilerin%80'i kopya çektiğini itiraf etti. Teknoloji de bu sahtekarlığı tetikleyen güçlü bir unsur. Ben Nesli ailelerin

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

planlayarak dünyaya getirdiği ve genellikle tek ebeveynle büyüyen parçalanmış evliliklerin çocukları. Bu nedenle kendisinden önceki kuşaktan büyük farklılıklarla ayrılmaktadır. Aynı zamanda teknoloji çağının başlangıcında doğan bu gençlerin genel anlamda depresyon, anlam kaybı, aşırı bağımsızlık isteği günümüzde madde bağımlılığı gibi sorunları da meydana getirmektedir. Çalışma bu gerçekliği de tartışma amacı taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Nesiller Araştırması, Ben Nesli, Jean Twenge, Toplumsal Değerler

An Assessment of Jean Twenge's Generations Research: The "Me" Generation

Abstract

This study aims to evaluate the extensive research conducted by the renowned social scientist Twenge, particularly focusing on the generation born after 1990. This generation differs significantly from previous generations in their values, outlook on life, and overall choices, and therefore many social problems discussed today cannot be solved with past solutions. While the "Me Generation" study focuses on American youth, it also encompasses Canada, the UK, Australia, and Germany. This is because American individualism is increasingly prevalent, and other countries are experiencing the dark side of a growing focus on one's own needs, along with increasing depression and anxiety. The younger generation has problems with depression and anxiety. Depression and anxiety are particularly common among this generation. The 1960s generation believed that the most important things in life were honesty, hard work, diligence, loyalty, and respect for others. The Me Generation focuses on happiness and self-discovery. They have life choices geared towards what makes them happy. Being a woman in 1973 was different from being a woman in 1992. 50% of Me Generation women showed results that conformed to masculine traits. This generation favored masculine characteristics, such as assertiveness, over feminine qualities. In 1973, only 20% of women exhibited these traits. They have a different understanding of life regarding clothing, marriage age, choosing a spouse based on their religion and race, and having children, deviating from previous societal perceptions. According to Me Generation, there is no single right way to live, shaped by societal expectations. This generation says the best thing a child can learn is to think for themselves. Only 50% still believe in raising children the way they used to, and that obedience is key. Generation Me is a generation that doesn't care about the opinions of others, thus defying societal norms. Regardless of group decisions, young people in this generation prioritize their own decisions over group decisions and don't act in unethical ways to achieve academic success. The rate of cheating in schools was 61% in 1992 according to a survey, and 74% in 2002; these are rates among high school students. 80% of students at Texas A&M University

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

admitted to cheating. Technology is also a powerful factor in driving this cheating. Generation Me consists of children from broken marriages, often raised by single parents, and brought into the world through planned means. Therefore, they differ significantly from the previous generation. Furthermore, these young people, born at the beginning of the technological age, generally experience problems such as depression, loss of meaning, and an excessive desire for independence, which today include substance abuse. This study also aims to discuss this reality.

Keywords: Generation Research, Generation Me, Jean Twenge, Social Values

Kaynak:

Twenge, J, M, (2013), “Ben Nesli”, Çeviren: Esra Öztürk, Kaknüs Yayınları, İstanbul

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

"MİHRİBAN" ŞİİRİNDEKİ DEVRİK CÜMLELERİN ÇEŞİTLERİ VE KULLANIM SIKLIKLARI[1]

TYPES OF INVERTED SENTENCES IN THE POEM "MİHRİBAN" AND THEIR FREQUENCY OF USE

Taliha PAMUK
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.
talisa0046@gmail.com
Orcid ID:0009-0000-5559-1715

Doç. Dr. Melike SOMUNCU
Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kahramanmaraş.
melikesomuncu38@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-9101-3012

ÖZET

Abdurrahim Karakoç, 1950 sonrası Türk şiirinin önemli şairlerinden biri olup yüzlerce şairi etkilemiş ve şiirleriyle milyonlarca insana ulaşmayı başarmış bilge bir halk şairidir. Yayınlanan şiirlerinden bazıları pek çok insanın hafızasında yerini almaktadır. Özellikle teması aşk olan "Mihriban" şiiri döneme damgasını vuran ve coşkun bir lirizmin hâkim olduğu şiirleri arasındadır. Mihriban, onun şiirlerinde bir nevi Mecnun'un Leylası olmuştur. Abdurrahim Karakoç'un "Mihriban" adlı şiiri, Türk halk edebiyatı geleneğiyle modern şiir anlayışını birleştiren özgün bir yapıdadır. Bu çalışmada şiirdeki devrik cümlelerin türleri ve kullanım sıklığı incelenmiştir. Araştırmanın amacı, şairin dil ve anlatım tercihleri aracılığıyla duygu yoğunluğunu okuyucuya nasıl aktardığını ortaya koymaktır. Nitel bir yöntem benimsenmiş, şiir dizeleri biçimsel ve anlamsal açıdan çözümlenmiştir. İnceleme sonucunda devrik cümlelerin şiirde anlam derinliği ve duygusal etkiyi artırmak amacıyla bilinçli bir biçimde kullanıldığı belirlenmiştir. Şiirdeki devrik yapıların büyük çoğunluğu yüklemin ortada yer almasıyla oluşan devrik cümleler olduğu tespit edilmiştir. Bu tür cümleler özellikle özlem, hüzün ve çaresizlik temalarının vurgulandığı dizelerde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca devrik cümlelerin şiirin ritmik yapısına katkı sağladığı, ses uyumunu güçlendirdiği ve sözcüklerin duygusal değerini ön plana çıkardığı gözlemlenmiştir. Kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde çoğunlukla devrik cümlelerden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu durum, Karakoç'un anlatımında biçimsel özgürlüğe ve duygusal yoğunluğa verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca, "Mihriban" şiirinde devrik cümleler yalnızca bir dilsel tercih değil, aynı zamanda şiirin duygusal atmosferini kuran temel

[1] Bu çalışma Doç. Dr. Melike Somuncu danışmanlığındaki Taliha Pamuk tarafından yüksek lisans alanıyla ilgili bir araştırma sonucu oluşturulmuştur.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

bir anlatım aracı olduğu bu yönüyle de eserin Türk şiirinde devrik yapıların işlevsel kullanımına örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Sözcükler: Abdurrahim Karakoç, Mihriban, devrik cümle.

ABSTRACT

Abdurrahim Karakoç is one of the important poets of Turkish poetry after 1950, a wise folk poet who influenced hundreds of poets and managed to reach millions of people with his poems. Some of his published poems remain in the memories of many people. Especially the poem "Mihriban", whose theme is love, is among the poems that left its mark on the period and is dominated by enthusiastic lyricism. Mihriban became a kind of Mecnun's Leyla in his poems. Abdurrahim Karakoç's poem "Mihriban" has an original structure that combines the Turkish folk literature tradition with the modern understanding of poetry. In this study, the types and frequency of use of inverted sentences in poetry were examined. The aim of the research is to reveal how the poet conveys the intensity of emotion to the reader through his language and expression choices. A qualitative method was adopted and the poem lines were analyzed formally and semantically. As a result of the analysis, it was determined that inverted sentences were used consciously in order to increase the depth of meaning and emotional impact in the poem. It has been determined that the majority of inverted structures in the poem are inverted sentences formed by placing the predicate in the middle. Such sentences are especially concentrated in the verses where the themes of longing, sadness and despair are emphasized. In addition, it has been observed that inverted sentences contribute to the rhythmic structure of the poem, strengthen sound harmony and highlight the emotional value of words. When evaluated in terms of frequency of use, it was determined that it mostly consisted of inverted sentences. This situation shows the importance Karakoç attaches to formal freedom and emotional intensity in his narrative. In addition, in the poem "Mihriban", inverted sentences are not only a linguistic choice, but also a basic expression tool that establishes the emotional atmosphere of the poem. In this respect, it is possible to say that the work exemplifies the functional use of inverted structures in Turkish poetry.

Key words: Abdurrahim Karakoç, Mihriban, inverted sentence.

Giriş

Türk edebiyatının 1950 sonrası geçirdiği dönüşüm evresinde, geleneksel halk şiiri formlarını modern bir duyarlıkla yeniden inşa eden şairlerin başında Abdurrahim Karakoç gelmektedir. Karakoç, sadece hece ölçüsü ve kafiye kuralına bağlı bir halk ozanı olmayıp aynı zamanda Türkçenin söz dizimsel imkânlarını şiirsel bir estetikle harmanlayan bilge bir sanatçıdır. Şairin eserleri içerisinde bambaşka bir yere sahip olan ve Türk lirik şiirinin zirvelerinden biri kabul edilen "Mihriban" şiiri, bu sentezin en somut örneğidir. Eser, bir yandan anonim halk edebiyatının saflığını taşırken diğer yandan modern şiirin imgelerle örülü derinlikli yapısını bünyesinde barındırır.

Dilin sanatsal kullanımı, standart dilin kalıplarını zorlayarak anlamı yoğunlaştırmayı ve okuyucu üzerinde sarsıcı bir etki bırakmayı amaçlar. Bu bağlamda "Mihriban" şiirinde göze

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

çarpan en temel üslup tercihlerinden biri, kurallı cümle yapısının bilinçli bir biçimde terk edilerek "devrik cümle" formlarına müracaat edilmesidir. Türkçenin doğal söz diziminde yüklemin sonda bulunması kuralı, şiir dilinde estetik bir sapmaya uğratılarak duygusal ritmin bir parçası haline getirilmiştir. Bu sebeple bir anlamı öne çıkarma veya şiirde ahenk için yüklemin yeri değiştirilmektedir(Karahan, 2010, s.100).Bu çalışma, söz konusu devrik yapıların şiirin tematik dokusuyla (hasret, hüzün, metafiziksel aşk ve çaresizlik) olan ontolojik bağını irdelemeyi hedeflemektedir.

Karakoç'un şiirinde devrik cümle kullanımı, sadece teknik bir tercih ya da vezin zorunluluğundan kaynaklanan şekilsel bir arayış değildir. Aksine bu yapılar, aşığın ruh dünyasındaki karmaşayı, rasyonel düzenden kopuşu ve aşkın getirdiği "altüst oluş" halini temsil eden işlevsel birer anlatım aracıdır. Özellikle yüklemin mısra ortasında konumlanmasıyla oluşan yapılar, eylemin (fiilin) vurgusunu artırarak okuyucunun dikkatini doğrudan duygunun merkezine çekmektedir.Dil kullanımını etkili bir biçimde kullanmadaki amaç ,bilgiyi karşı tarafa en etkili biçimde iletmektir (Karaağaç, 2013, s.276). Şiir onun için duyguların aktarımı açısından bir araçtır.

Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Çalışmanın Sınırlılıkları

Araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı betimsel bir inceleme olarak tasarlanmış olup veriler, Abdurrahim Karakoç'un "Mihriban" adlı şiirinin dizeleri üzerinden toplanmıştır. Şiirdeki her bir cümle biçimsel olarak çözümlenerek devrik yapılar belirlenmiştir. Bu araştırmada, "Mihriban" şiiri biçimsel ve anlamsal açıdan çözümlenerek devrik cümlelerin şiirdeki kullanım sıklığı, türleri ve bu yapıların metnin lirik atmosferini kurmadaki rolü akademik bir perspektifle ortaya konulmaktadır. Böylece Karakoç'un dilsel tercihlerinin şiirinin kalıcılığına ve duygusal etkisine sağladığı katkı, dil bilgisel veriler ışığında temellendirilecektir.

Analiz sürecinde şiir dizeleri cümle birimleri hâlinde ayrıştırılarak her cümlede yüklemin konumu belirlenmiş, cümlenin devrik yapıda olup olmadığı tespit edilmiştir. Devrik cümleler türlerine göre sınıflandırılarak devrik yapıların anlamsal ve işlevsel özellikleri yorumlanmıştır.

Bulgular ve Analiz

Şiirde duygu ve düşüncenin dil, şekil ve üslup sayesinde etkili hale geldiğini (Kaplan, 2006, s.14) düşünerek şiiri incelemek bize fayda sağlar. Burada şiirin bütün dizeleri yüklemin yerine göre incelenmiş olup anlamsal ve biçimsel analiz sonucu belirtilmiştir.

"Mihriban" şiiri toplamda yoğun bir devrik cümle ağından oluşmaktadır. Yapılan inceleme neticesinde şiirdeki devrik yapılar iki temel kategoride sınıflandırılmıştır:

Yüklemi Mısra Ortasında Yer Alan Cümleler: Şiirde en baskın görülen tür budur. Bu yapı, eylemi (fiili) mısranın merkezine çekerek vurguyu güçlendirmektedir.

"Sarı saçlarına deli gönlümü / Bağlamıştın, çözülmüyor Mihriban" dizelerinde "bağlamışım" yükleminin ortada oluşu, aşığın içinde bulunduğu "bağlanma" halinin kaçınılmazlığını vurgulamaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Yüklemi Mısra Başında Yer Alan Cümleler: Şiirin bazı bölümlerinde eylemin şiddetini veya aniliğini belirtmek için yüklem mısra başına taşınmıştır.

Çözemedim çözülmüyor Mihriban. Fiilsel bir hareketlilik mısranın başında başlamaktadır.

Metin

Sarı saçlarına deli gönlümü

Bağlamıştın, çözülmüyor Mihriban.

Ayrılıktan zor belleme ölümü

Görmeyince sezilmiyor Mihriban.

Yâr, deyince kalem elden düşüyor

Gözlerim görmüyor aklım şaşıyor

Lâmbada titreyen alev üşüyor

Aşk kağıda yazılmıyor Mihriban.

Önce naz sonra söz ve sonra hile

Sevilen seveni düşürür dile

Seneler asırlar değişse bile

Eski töre bozulmuyor Mihriban.

Tabiplerde ilaç yoktur yarama

Aşk değince ötesini arama

Her nesnenin bir bitimi var ama

Aşka hudut çizilmiyor Mihriban.

Boşa bağlanmış bülbül gülüne

Kar koysan köz olur aşkın külüne

Şaştım kara bahtın tahammülüne

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Taşa çalsam ezilmiyor Mihriban.

Tarife sığmıyor aşkın anlamı

Ancak çeken bilir bu derdi gamı

Bir kördüğüm baştan sona tamamı

Çözemedim çözülmüyor Mihriban (Karakoç, 1969, s. 60)

1. Kesit Analizi

Sarı saçlarına deli gönlümü: (Eksiltili / Tamamlanmamış) Gönlün bağlandığı yerin (sarı saçlar) tasviridir; aşkın fiziksel bir unsura hapsolduğu anlatılmaktadır.

Bağlamıştın, çözülmüyor Mihriban: (Devrik) "Çözülmüyor" yüklemi başta, "Mihriban" hitabı (Ergin, 2005, s.401) sondadır. Çaresizlik ve irade dışı bir tutsaklık ifade edilmektedir.

Ayrılıktan zor belleme ölümü: (Devrik) Yüklem "belleme" ortadadır. Burada her ne kadar "belleme" fiilinde emir kipi kullanılmış olsa da temelde istek anlamı vardır. Çünkü emir kipinin baskın işlevleri arasında istek yer almaktadır (Somuncu, 2019, s.64). Yaşarken ölmek olan "ayrılığın" fiziksel ölümden daha ağır olduğunu vurgulanmakta ve bu durumun özellikle bilinmesi istenmektedir.

Görmeyince sezilmiyor Mihriban: (Devrik) Yüklem "sezilmiyor". Hitap sondadır. Acının ancak bizzat tecrübe edilince anlaşılabileceği söylenmektedir. Hitap ifadesinin de yüklemden sonra gelmesi devrik cümleye sebep olmaktadır (Karahan, 2010, s.101).

2. Kesit Analizi

Yâr deyince kalem elden düşüyor: (Kurallı) Yüklem "düşüyor". Sevgilinin adının geçtiği an yaşanan o büyük heyecan ve fiziksel sarsıntı anlatılmaktadır.

Gözlerim görmüyor aklım şaşıyor: (Kurallı) Yüklem "görmüyor" ve "şaşıyor" . Aşkın mantığı devre dışı bıraktığı ve kişiyi dünyadan kopardığını ifade etmektedir.

Lâmbamda titreyen alev üşüyor: (Kurallı) Yüklem "üşüyor". Aşk ateşi o kadar derindir ki lambadaki ateşin (alev) bile onun yanında sönük ve soğuk kaldığını anlatmaktadır.

Aşk kâğıda yazılmıyor Mihriban: (Devrik) Yüklem "yazılmıyor". Hitap sondadır. Kelimelerin ve sanatın bu büyük duyguyu tarif etmeye yetmediğini itiraf etmektedir.

3. Kesit Analizi

Önce naz sonra söz ve sonra hile: (Eksiltili) Aşkın evrelerini ve bu süreçteki duygusal oyunları sıralanmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Sevilen seveni düşürür dile: (Devrik) Yüklem “düşürür” ortadadır. Mahremiyetin bozulmasını ve aşkın herkesçe konuşulur hale gelmesini anlatmaktadır.

Seneler asırlar değişse bile: (Yan cümlecik/Tamamlanmamış) Zamanın geçiciliğine rağmen değişmeyen bir gerçeğe hazırlık yapıldığı anlatılmaktadır.

Eski töre bozulmuyor Mihriban: (Devrik) Yüklem “bozulmuyor”. Hitap sondadır. "Sevenin her zaman acı çekmesi" kuralının bir kader (töre) gibi değişmezliği vurgulanmaktadır

4. Kesit Analizi

Tabiplerde ilaç yoktur yarama: (Devrik) Yüklem “yoktur”. Tümleç (yarama) sondadır. Bu derdin tıbbi değil, manevi bir dert olduğu belirtilmektedir.

Aşk değince ötesini arama: (Kurallı) Yüklem “arama”. Aşkın her türlü mantıklı açıklamanın üstünde, nihai bir durak olduğu söylenmektedir.

Her nesnenin bir bitimi var ama: (Kurallı yapıdaki bağlaçlı cümle) Dünyevi her şeyin sonlu olduğu hatırlatılmaktadır.

Aşka hudut çizilmiyor Mihriban: (Devrik) Yüklem “çizilmiyor”. Hitap sondadır. Aşkın zamansız, mekânsız ve sınırsız bir sonsuzluk olduğu anlatılmaktadır.

5. Kesit Analizi

Boşa bağlanmamış bülbül gülüne: (Devrik) Yüklem “bağlanmamış” ortadadır. Klasik edebiyattaki "gül-bülbül" mazmununa atıf yaparak bu acının köklü bir geçmişi olduğu söylenmektedir.

Kar koysan köz olur aşkın külüne: (Devrik) Yüklem “köz olur” ortadadır. Aşkın sönmüş halinin (külünün) bile dondurucu bir şeyi (kar) yakacak kadar sıcak olduğu anlatılmaktadır.

Şaştım kara bahtın tahammülüne: (Devrik) Yüklem “şaştım” baştadır. Şairin kendi talihsizliğine ve bu acıya dayanabilme gücüne olan hayreti ifade etmektedir.

Taşa çalsam ezilmiyor Mihriban: (Devrik) Yüklem “ezilmiyor”. Hitap sondadır. Bu sevdanın ne kadar sert, köklü ve yok edilemez olduğu vurgulanmaktadır.

6. Kesit Analizi

Tarife sığmıyor aşkın anlamı: (Devrik) Yüklem “sığmıyor” ortadadır. Tanımların aşkı anlatmakta yetersiz kaldığı söylenmektedir.

Ancak çeken bilir bu derdi, gamı: (Devrik) Yüklem “bilir” ortadadır. Bu duygunun dışarıdan anlaşılamayacağı, sadece yaşayanın kavrayabileceği belirtilmektedir.

Bir kördüğüm baştan sona tamamı: (Devrik) Yüklem “bir kördüğüm”. Aşkın içinden çıkılmaz, mantıkla çözülemez karmaşıklığı "kördüğüm" imgesiyle anlatılmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Çözemedim, çözülmüyor Mihriban: (Devrik) Yüklem "çözülmüyor". Hitap sondadır. Tüm çabalara rağmen bu muammanın (sevdanın) sırrının çözülemediği belirtilmektedir.

Şairin bu devrik cümleleri ve dize sonundaki "Mihriban" hitabını kullanması, şiire bir dertleşme fısıltısı ve içten bir yakarış havası vermektedir.

Metindeki Devrik Cümlelerin Bağlamsal İşlevleri

"Mihriban" şiirinde devrik cümlelerin yoğun biçimde kullanılması, Karakoç'un dilsel tercihlerinin bilinçli bir estetik anlayışa dayandığını göstermektedir. Şair, halk şiirinin geleneksel biçimlerinden yararlanırken modern şiirin biçimsel özgürlüğünü de benimsemiştir. Devrik cümleler, bu iki anlayışın birleştiği noktada şiirin duygusal atmosferini kuran temel unsurlardan biri hâline gelmektedir.

- **Duygusal yoğunluğu artırma:** Devrik yapı, sözcüklerin duygusal değerini ön plana çıkararak okuyucuda etki yaratmaktadır.
- **Ritmik uyumu güçlendirme:** Cümlelerin alışılmış düzeninin bozulması, şiirin melodik yapısını desteklemektedir.
- **Anlam derinliği oluşturma:** Devrik cümleler, sözcüklerin anlam ilişkilerini yeniden düzenleyerek çok katmanlı bir anlam alanı yaratmaktadır.
- **Vurgu ve dikkat çekme:** Şair, önemli gördüğü sözcükleri cümle başına veya ortasına taşıyarak vurguyu artırmaktadır.
- **Sözdiziminde özgürlük:** Devrik yapı, şairin biçimsel sınırları aşmasına olanak tanımakta ve anlatımda özgünlük sağlamaktadır.

Ayrıca devrik yapıların, şiirdeki ses tekrarları ve uyak düzeniyle uyum içinde olduğu görülmektedir. Bu durum, Karakoç'un yalnızca anlamı değil, sesi de bilinçli biçimde yönlendirdiğini göstermektedir. Devrik cümlelerin kullanımı, şiirin müzikalitesini artırmakta ve okuyucuda yankı uyandıran bir ritim oluşturmaktadır.

Karakoç'un şiirinde devrik yapıların işlevi, yalnızca biçimsel bir yenilik değil aynı zamanda duygusal bir zorunluluktur. Şair, aşkın ulaşılmazlığını ve özlemin derinliğini anlatırken, dilin doğal düzenini bozarak içsel karmaşayı biçimsel düzeyde de yansıtmaktadır. Bu yönüyle devrik cümleler, şiirin tematik yapısıyla doğrudan ilişkili olmaktadır.

Sonuç

"Mihriban" şiiri, Türk şiirinde devrik yapıların işlevsel kullanımına örnek teşkil eden önemli bir eserdir. Karakoç lirik ve pastoral anlamda zirveyi yakalamış önemli bir şair olduğu için Karakoç'un dilsel ustalığı, halk şiiri geleneğini modern bir estetik anlayışla birleştirerek Türk edebiyatında özgün bir konum kazanmıştır. Tüm bu bulgular ışığında denilebilir ki, devrik cümleler, biçimsel bir tercih olmanın ötesinde, şiirin duygusal ve estetik yapısını belirleyen temel bir anlatım aracı olarak yer almaktadır. Şiirde en sık kullanılan devrik yapı türü, yüklemin ortada yer aldığı cümlelerdir. Bu tür cümleler, özellikle özlem, hüzün ve çaresizlik temalarının işlendiği dizelerde yoğunlaşmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Devrik cümlelerin şiirdeki işlevleri arasında duygusal yoğunluğu artırma, ritmik yapıyı güçlendirme, anlam derinliği oluşturma ve vurguyu belirginleştirme öne çıkmaktadır. Bu durum, Karakoç'un dil ve anlatım tercihlerinde biçimsel özgürlüğe ve duygusal yoğunluğa verdiği önemi göstermektedir.

Kaynaklar

Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Kaplan, M. (2006). *Şiir Tahlilleri I*. İstanbul: Dergâh

Karaağaç, G. (2013). *Anlam Bilimi.* İstanbul: Kesit

Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karakoç, A. (2021). *Bütün Şiirleri*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Karakoç, A. (2006). *Dosta Doğru*. Ankara: Alperen Yayınları.

Karakoç, A. (1969). *Hasan'a Mektuplar*. İzmir: Fedai Yayınları.

Somuncu, M. (2019). *Türkçede Emir Kipinin İşlevleri.* İstanbul: Kesit Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DEVELOPMENT OF READING MATERIALS FOR STUDENTS WITH READING DIFFICULTIES

Candeğer AKMAN
Erentepe Yatılı Bölge Ortaokulu
candegerakman.91@gmail.com - 0000-0003-1924-4358

Doç. Dr. Serkan SAVAŞ
Kırıkkale Üniversitesi
serkansavas@kku.edu.tr - 0000-0003-3440-6271

ABSTRACT

Introduction: This study aims to improve letter recognition—a key literacy skill—for students with learning difficulties. The instructional material developed here is designed to offer students a structured and repetitive learning tool. The primary goal is to support the literacy acquisition process for middle school students who are either illiterate or face reading challenges by incorporating a computer-assisted instructional material.

Method: This study utilised a qualitative research approach and employed a case study design. After developing and preparing the instructional material, a three-week intervention program was carried out with nine students facing reading difficulties. Data collection methods included a rubric to evaluate the usability and appropriateness of the material, as well as observational notes. The gathered data were analysed through descriptive and content analysis methods. Themes were identified, and descriptive statistical techniques were used in order to explore these themes.

Findings: The findings indicate that students were able to maintain sustained attention on the material, showing measurable progress in letter recognition and actively participating in the learning process. Additionally, there was a positive shift in students' attitudes toward school, along with improvements in their relationships with peers. Expert evaluations suggest that the material could be expanded to include instruction not only on letter recognition but also on syllables and words. Furthermore, its adaptable design and usability make it suitable for integration into various instructional contexts.

Discussion: The research findings suggest that the instructional material strengthened student engagement and fostered more active participation in the learning process. From an academic achievement perspective, students demonstrated progress in letter recognition through repetitive practice. Additionally, the portability of the learning material allowed learning to extend beyond the traditional classroom setting, promoting sustainability across diverse environments. This flexibility enables students to continue their learning in adaptable and varied educational contexts.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Keywords : reading difficulties, reading skills, image processing, artificial intelligence, informatics

1. INTRODUCTION

In this evolving and changing technological age, the importance of reading for individuals to keep pace with the times is an undeniable fact. The most fundamental skill affected by its absence throughout one's educational life is reading ability. Reading is the foundation and prerequisite for all the skills an individual is expected to acquire throughout their educational life (Doğuyurt, 2016). Reading is not a simple process of vocalization; it is a functional process of learning and understanding letters, syllables, and words (Çaycı and Demir, 2006). An individual who has acquired effective and fluent reading skills also has a positively affected comprehension skill.

There is a positive and meaningful relationship between a student's academic achievement, attitude toward school, interest in lessons, and reading and writing skills. Considering this situation, the importance of becoming a qualified reader increases even more. In the process of acquiring reading skills, some children struggle and may experience reading difficulties (Joshi, Dahlgren ve Boulware-Gooden, 2002).

Students with learning difficulties exhibit certain characteristics that differ from those of students with typical development (Reid & Lienemann, 2006, p. 6). Compared to students with typical development, students with learning difficulties experience more attention problems and may be uninterested in lessons (Bryan & Wheeler, 1972; McKinney & Feagans, 1983). Therefore, students with learning difficulties are more likely to have negative classroom experiences and achieve lower academic success. Language-based reading difficulties related to basic reading skills and spelling are the most common type of learning difficulty (Doğanay Bilgi, 2017, p. 2). Numerous studies have been conducted on this topic in the literature, and different approaches have been tried. Despite the importance of reading, writing, and comprehension skills, there are students in middle school today who struggle with reading and writing skills. With the rise in compulsory education age, an increase in the number of students experiencing reading and writing difficulties in middle school can be observed. Research shows that students with reading difficulties have lower reading speeds than their peers, read slowly and haltingly, and make more reading errors (Baydık, Ergül, & Bahap Kudret, 2012). Some reading problems observed in students with reading difficulties are difficulties in recognizing and distinguishing sounds. Reading difficulties increase in sequence with letter, syllable, and word recognition. Numerous studies have been conducted in the literature to reduce reading difficulties. Particularly due to geographical location and crowded classroom environments, problems such as failure to grasp the relationship between symbols and sounds and difficulties in spelling are observed in students with reading problems (Akyol, 1994).

Chomsky (1976) investigated the effect of repeated reading on fluent reading. He noted that students who struggled with fluent reading experienced discomfort and embarrassment while reading. The study was conducted with third-grade students. Students listened to texts on tape and then were made to read them repeatedly. After listening to a total of 20 texts and reading them 41 times, it was observed that the students made progress in their fluent reading

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

skills. At the end of the study, it was concluded that the students both achieved fluent reading skills and enjoyed reading repeatedly.

Perkins (1988) investigated the effects of feedback on correcting reading errors in students with learning difficulties. The study was conducted with 1st and 4th grade students. The effects of general feedback, corrective feedback, and voice correction (specific feedback) on students' reading error correction were examined. In the application, cards consisting of 10 words were used. An attempt was made to identify each student's individual mistakes. For two weeks, students read the words aloud. At the end of the application, one group was asked to read the words without correction, and the other group was asked to read the words with corrections. The research concluded that corrective feedback was more effective in correcting the reading errors of students with learning difficulties.

Özkara (2010) applied the repeated reading technique to reduce learning difficulties in third-grade students. The study, conducted regularly over five weeks, lasted a total of 30 hours and was supported by homework assignments. As a result of the study, it was observed that the student reached the "instruction" level from the "anxiety" level thanks to the repeated reading technique.

Seçkin (2012) aimed to compare the fluent reading skills of students who experienced reading difficulties with those who did not. The students' reading errors and fluency dimensions were compared in terms of accuracy and speed. In the study, which involved 26 students, it was found that students who did not experience reading difficulties were successful in all dimensions of fluency.

Kaman (2012) examined the effect of the repeated reading technique on reading skills in a 50-hour experimental study conducted with third-grade students. Two classes were formed in the same school: an experimental group and a control group. While the control group continued with their normal instruction, the experimental group worked with the repeated reading technique. At the end of the study, it was concluded that the repeated reading technique reduced students' reading errors and improved their comprehension skills compared to the control group.

Doğuyurt S. and Doğuyurt M. (2016) aimed to evaluate the effectiveness of model reading (Listening Passage Preview Strategy) and the "3P (Pause, Prompt, Praise)" treatment package in improving word recognition and fluent reading in students with reading difficulties. The action research study was conducted with third-grade students in Sivas province. The results of the study found that the intervention package applied to one of the students with reading difficulties led to a significant increase in fluent reading skills.

Skinner, Cooper, and Core (1997) examined the effect of the model reading technique on the reading performance of students with reading difficulties. The study was conducted using a multi-component comparative design. Texts were presented using the reading technique through fast listening and slow listening, and reading performances were compared. The study was conducted with two students at a special education school. The results showed that the reading performance of the first student was higher after slow listening, which was presented as model reading, than after fast listening.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Peksoy (2018) conducted a study to improve the reading skills of students with reading difficulties and examined the effects of the repeated reading technique. Four students were selected for the study, and a total of 64 hours of repeated reading practice was conducted over a 14-week application period. The results showed that two students demonstrated the expected level of improvement, while one student lagged in learning and failed to perform as expected.

Sert (2019) investigated the effect of a treatment package consisting of model reading, repeated reading, error correction, and self-monitoring strategies to increase the reading fluency of students with reading difficulties. The study was conducted with three 10-year-old fourth-grade students. The results showed that students with reading difficulties increased their reading speed, accuracy, and prosodic structure by using the specified strategies.

When these studies are examined, it is seen that students with learning difficulties experience a significant increase in their fluent reading skills through repeated reading methods, that individual learning is achieved according to different dimensions of reading fluency, and that errors in reading aloud speeds decrease during this process. Furthermore, it has been determined that the model reading technique improves reading performance and that learning develops positively with the feedback provided during the reading process. Among the methods used, techniques such as repeated reading, reading aloud, and paired reading stand out. However, it has been observed that there are few applications using materials that integrate information and communication technologies into research. As a result of the literature review, it is believed that the material designed in this study will contribute to the student's repeated learning, correcting their mistakes by receiving feedback, and increasing learning effectiveness both visually and aurally. The material was prepared by considering individualized education programs to reduce the problems that students with reading difficulties may encounter in the classroom environment.

The purpose of this study is to improve the reading and writing skills of students in middle schools who cannot read or write and who have difficulties with reading and writing skills. In teaching initial reading and writing skills, it aims to facilitate learning for students who cannot read or write or who have difficulties with reading and writing by using different methods and techniques. Additionally, the aim is to develop material that can measure literacy skills using information and communication technologies and track their development. The prepared material will assist the student's individual development. It can be used as an effective material for teachers who are geographically disadvantaged and teach in crowded classrooms. It is also expected to be an effective material for individual learning in support education rooms in schools.

The research questions for the study can be listed as follows:

1. Is the created material effective in terms of design for its intended purpose?
2. Is the created material effective in terms of the learning outcomes that need to be achieved?
3. Is the created material effective in terms of software while working for its intended purpose?
4. Is the created material effective in helping students with learning difficulties learn letters?

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

2. METHOD

2.1. Research Method

This study employed case study as a qualitative research method. Qualitative case studies are used to describe an event in detail, develop explanations about a situation, and evaluate an event by interpreting it (Gall, Borg & Gall, 1996; Büyüköztürk Ş. et al., 2016, p. 260; Yıldırım and Şimşek, 2018, p. 73). The use of different data sources in case studies increases the validity and reliability during the interpretation of the study findings (Yıldırım and Şimşek, 2013; Yin, 2003; Creswell, 2012). For this reason, in addition to the use of rubrics, the researchers also used 'Researcher Observation Notes' as a data collection tool.

2.2. Universe and Sample/Study Group

The study group for this research consists of 9 sixth-grade middle school students selected according to the research criteria. The study was conducted with middle school students experiencing learning difficulties and slow learners at the Boarding Regional Middle School. The selected students were found to be similar in terms of socio-economic characteristics such as the homes they lived in, the facilities available in their homes, and their financial income. Students in rural areas receive education in crowded classrooms, making it difficult to follow the lessons.

2.3. Data Collection Tools

This study aimed to teach letters using the developed material, and at the end of the implementation process, the effectiveness of the material's use was evaluated using a material usage and purpose-suitability control rubric. Rubrics are explanatory scoring tools designed to evaluate the products resulting from individuals' performance based on their knowledge and skills (Brookhart, 1999; Montgomery, 2000).

A rubric was created to evaluate the suitability of the material developed in our study for its purpose and to examine its effectiveness in learning. As a result of the literature review, an attempt was made to determine how students used the material and to what extent it was suitable for its purpose. In this regard, experts were consulted, and the material was applied twice to determine the criteria. The criteria identified were classified as 'Design', 'Achievement', and 'Software'. The levels were divided into three categories: "good" (3 points), "average" (2 points), and "poor" (1 point). With the definition of the criteria and performance levels, a draft rubric was created and presented to a total of 4 subject experts for evaluation: two Information Technology teachers, one Turkish teacher, and one Classroom teacher. During the evaluation process, the experts reviewed the general language and expressions of the rubric together, with the Turkish and Classroom teachers evaluating the 'Achievement' category and the Information Technology teachers evaluating the 'Software' and 'Design' categories.

Expert opinions on the draft section created are as follows:

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

- Expert Opinion 1: "The 'interest, attention-grabbing, and motivation for activity' stage in the design criteria encompasses multiple situations. Dividing this step would be more appropriate from an observational standpoint. Separating it into 'Interest and Attention-Grabbing,' 'Motivation for Activity,' and 'Motivation for Work' would allow for easier control of interest, motivation, and work performance."
- Expert Opinions 1 and 2: "The 'work efficiency' criterion in the Design criterion and the 'process control' step in the Achievement criterion measure similar situations in terms of content. It would be more appropriate for this step to be included in the 'Achievement' criterion."
- Expert Opinion 3: "The BEP plan has been reviewed, and the desired learning outcomes are well expressed in the rubric. The observer will be able to clearly observe the target they wish to measure, along with control over the use of materials."
- Expert Opinion 4: "The 'Achievement' criterion included in the rubric contains the necessary steps for evaluating letter instruction for students with reading difficulties."
- Expert Opinion 1: "In terms of letter learning criteria, it would be more appropriate to include the phrase 'could not learn any letters' at level 1."

In line with expert opinions, the rubric assessments were reviewed collaboratively and finalized. Researcher observation notes were used as a data collection tool.

A literature review was conducted in September prior to commencing the material preparation process. The literature review examined similar materials that had been designed, and a prototype of the material to be prepared was drawn. The material, prototyped in the Tinkercad program, was then designed. During October, the plates for the material were prepared and laminated using a laminating machine to make them more durable. After the model was designed, the servo motor was positioned and coded to work regularly with the plates. After the design work was completed, the first trial runs of the material took place in November. Testing revealed shortcomings and led to corrections. At the end of November, final testing of the material was conducted, and expert opinion was sought. Following the expert opinion, feedback, and corrections, the target audience was regularly tested over a three-week period in December and January. Data collection and analysis took place in January, February, and March.

Due to their geographical location, village schools have large class sizes. To reduce this increase and prepare effective teaching materials for literacy instruction, ideas were discussed. In this context, studies in the literature and similar materials were examined together with our students. Today, it is observed that most material-supported studies are conducted via computer. However, there is a significant lack of materials that reinforce basic knowledge for students with reading difficulties. Some materials available on the market keep students passive; they only include applications involving phonetic spelling or reading aloud. This situation prevents the student from interacting with the material, thereby failing to adequately support the learning process. Therefore, a computer-assisted material was developed with the aim of enabling students with attention deficit and reading difficulties to focus on activities for longer periods during the learning phase. Following discussions on the design, students drew the prototype of the material in the Tinkercad program (Figure 1)**.**

Figure 1.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Prototype Model Of The Material

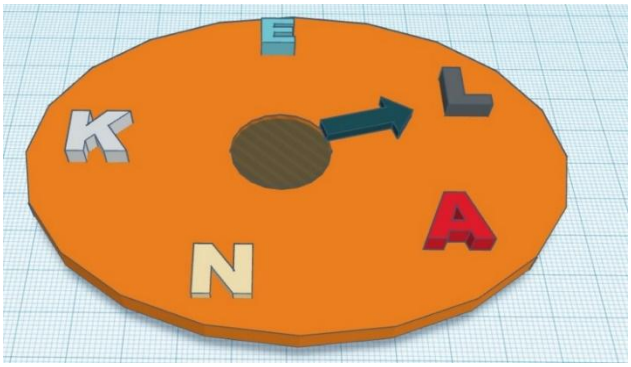

As part of the project we designed, it was decided to use machine language for coding. The plates shown in Figure 1 were designed to be six in number according to the achievements in the Individualized Education Plan shown in Table 1 (MEB, 2023). Each plate works in a plug-and-play manner with the material. A servo motor is placed under the plate. The end of the servo motor rotates to the angles determined by the software coding to display the letters.

Table 1.

Education plan show.

Acquires Reading and Writing Skills
1. Distinguishes Group Sounds (e, l, a, k, i, n).
2. Distinguishes Group Sounds (o,m,u,t,ü,y).
3. Distinguishes Group Sounds (ö,r,ı,d,s,b).
4. Distinguishes Group Sounds (z,ç,g,ş,c,p).
5. Distinguishes Group Sounds (h,v,ğ,f,j).

The application system of the designed material is shown in Figure 2, and three-weeks implementation process is shown in Figure 3.

As shown in Figure 3, the data collection and material control were carried out simultaneously with the implementation process. Findings obtained from students' observation notes were compared with rubric results to evaluate the suitability of the material for the purpose.

Content analysis was used to analyze the observation notes. The purpose of content analysis is to first conceptualize the collected data, then organize these concepts, and finally create themes that explain the data (Yıldırım and Şimşek, 2018, p. 242).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

The data obtained from the Material Usage and Suitability for Purpose Control Rubric were analyzed using a descriptive analysis approach. In descriptive analysis, the data obtained are summarized and interpreted according to predetermined themes (Yıldırım and Şimşek, 2018, p. 243).

Figure 2.
Material Application System.

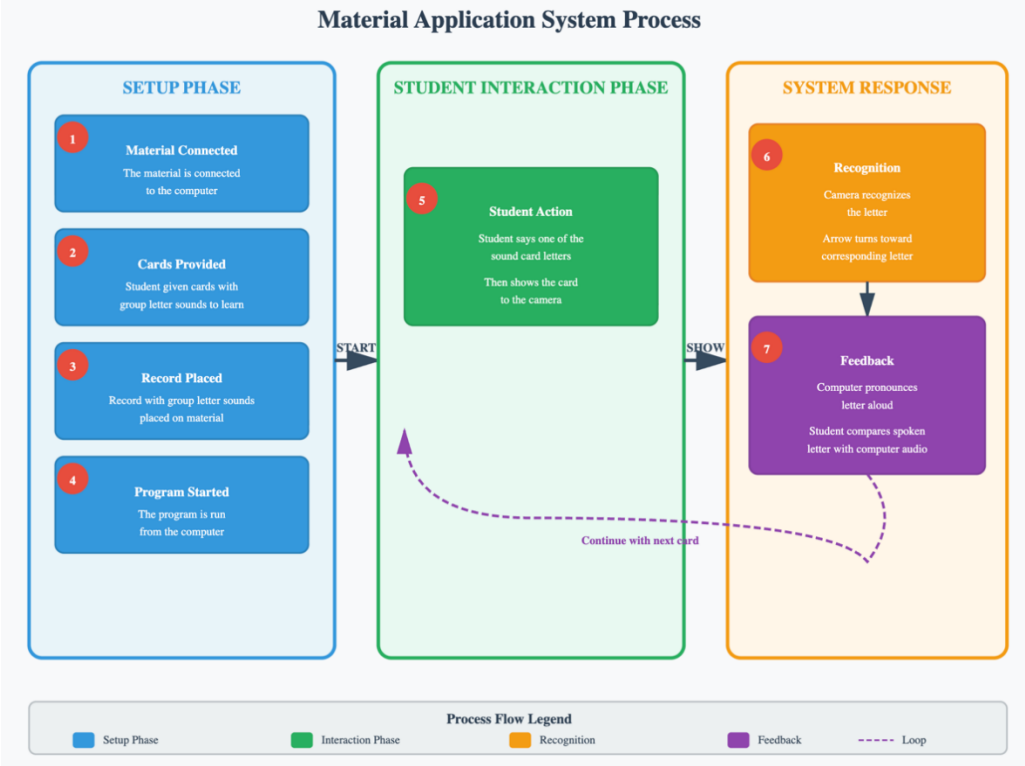

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Figure 3.
Implementation Process For 3 Weeks.

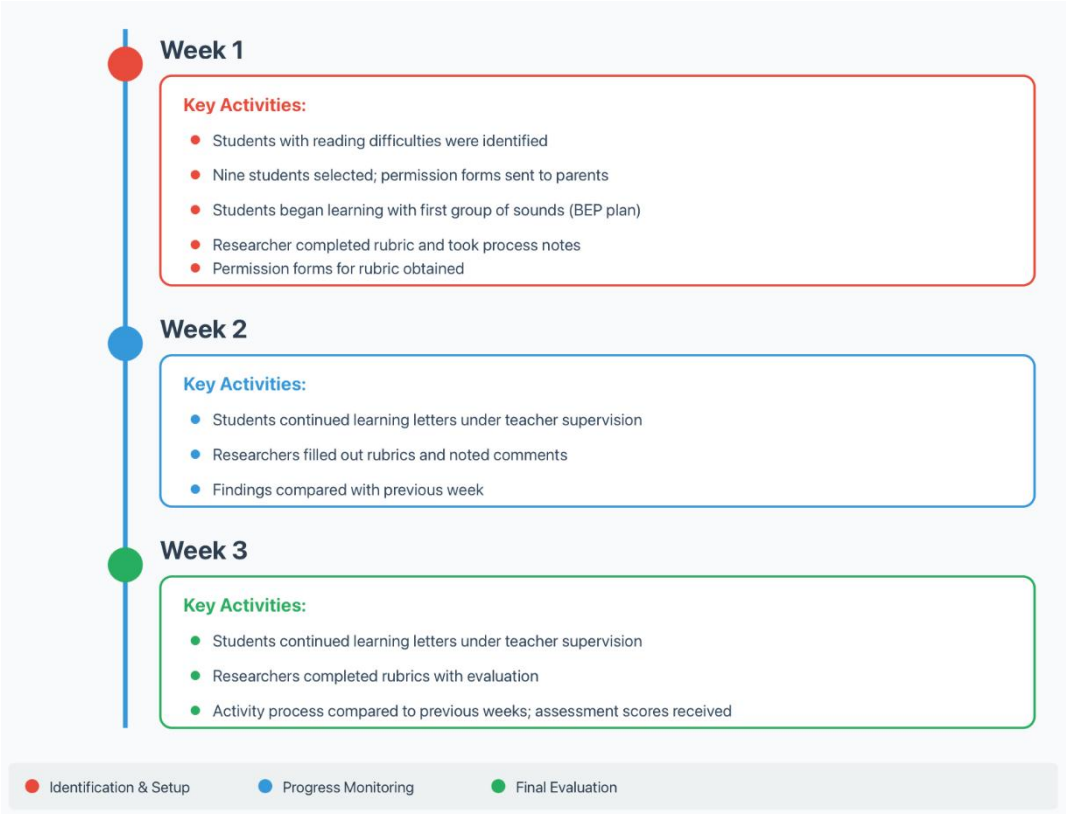

Qualitative Research Data Analysis Process

Qualitative research data is analyzed in four stages:

1. Encoding of data
2. Determining the themes
3. Organizing codes and themes
4. Identification and interpretation of findings (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 243).

In this study, themes were developed by applying content and descriptive analysis together with the students. Descriptive statistical methods were used to analyze the themes. The themes identified from the students' observation notes were tabulated in Excel, supported by frequency values. Rubric data were also tabulated with frequency and percentage values according to predefined criteria within the scope of descriptive analysis.

3. FINDING

Within the scope of the design criterion, students were expected to use the material easily and appropriately during the three-week application process. In the first week of the application, the use and purpose of the material were explained to the students, and then they were allowed

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

to use the material individually. Where necessary, students were provided with support in using the material.

While the letters specified in the learning outcomes were learned by the students, the researcher students evaluated the process using a rubric. The findings related to the design criterion obtained as a result of the evaluations are presented in Table 2.

Table 2.
Design Criterion Frequency and Percentage Values

Desing		Performance levels	f	%
Teaching the Alphabet	Design Simplicity and Usability	Good	4	44.4
		Average	3	33.3
		Poor	2	22.2
Teaching the Alphabet	Suitability for Purpose	Good	7	77.8
		Average	1	11.1
		Poor	1	11.1
Teaching the Alphabet	Interest and Attractiveness	Good	4	44.4
		Average	3	33.3
		Poor	2	22.2
Teaching the Alphabet	Motivation for the Event	Good	6	66.7
		Average	3	33.3
		Poor	0	0
Teaching the Alphabet	Motivation to Study	Good	5	55.6
		Average	4	44.4
		Poor	0	0
Teaching the Alphabet	Suitability for Individual Use	Good	4	44.4
		Average	2	22.2
		Poor	3	33.3
Teaching the Alphabet	Portability	Good	6	66.7
		Average	2	22.2
		Poor	1	11.1

When examining the design criterion table results, it is seen that 77.8% of the students were able to use the material. When evaluating the suitability of the prepared material for its purpose, it was determined that 88.9% of the students understood the purpose of the material. It was determined that 77.8% of the students who used the material showed high interest during use. In terms of motivation, it was seen that all students were actively motivated towards both the activity and the work. According to the table results, it is understood that no student came unprepared for the activity. It was determined that 66.7% of the students were successful in using the material individually, but 33.3% had difficulty in individual use. In addition, it was determined that 88.9% of the students could easily carry the material. The findings regarding the effectiveness of keeping the letters specified in the acquisition on the material and in achieving the acquisition are presented in Table 3.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Table 3.
Achievement Criteria Frequency and Percentage Values

Achievement			Performance levels	f	%
Teaching Alphabet	the	Letter Check	Good	9	100
			Average	0	0
			Poor	0	0
Teaching Alphabet	the	Extensibility	Good	5	55.6
			Average	3	33.3
			Poor	1	11.1
Teaching Alphabet	the	Process Control	Good	5	55.6
			Average	2	22.2
			Poor	2	22.2
Teaching Alphabet	the	Letter Teaching	Good	4	44.4
			Average	3	33.3
			Poor	2	22.2
Teaching Alphabet	the	BEP Plan	Good	6	66.7
			Average	3	33.3
			Poor	0	0
Teaching Alphabet	the	Achievement	Good	7	77.8
			Average	2	22.2
			Poor	0	0

When examining the achievement criterion table results, it is seen that all letters are included in the prepared material. As a result of the evaluation, it was determined that the material is 88.9% developable. Throughout the activity process, it was determined that 77.8% of the students could repeat the letters and use the time as desired. It was found that 77.8% of the students learned between 1 and 6 letters, while 33.3% did not learn any letters. During the applications, it was seen that 100% of the teaching was carried out in accordance with the BEP plan. As a result, it was determined that the material prepared with a 100% evaluation was appropriate for the targeted gains.

The findings obtained regarding the software criteria in the operation of the software and the display of the letter data of the material while the letters specified in the gain were learned by the student are given in Table 4.

Table 4.
Software Metric Frequency and Percentage Values

Software			Performance levels	f	%
Teaching Alphabet	the	Data Processing	Good	9	100
			Average	0	0
			Poor	0	0
Teaching	the	Technical	Good	5	55.6

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Alphabet	Problem	Average	3	33,3
		Poor	1	11,1
Teaching the	Image Processing	Good	5	55.6
Alphabet		Average	4	44,4
		Poor	0	0
Teaching the	Hardware	Good	4	44,4
Alphabet		Average	5	55.6
		Poor	0	0
Teaching the	Motor Direction	Good	3	55.6
Alphabet		Average	4	33,3
		Poor	2	11,1

When examining the software benchmark table results, it is seen that all letters are defined in the software program. According to the evaluation results, it was determined that the material and computer worked flawlessly in 55.6% of cases, but experienced occasional problems in 33.3% of cases.

When the camera's letter recognition performance was evaluated, it was determined that 55.6% worked flawlessly, but 44.4% experienced occasional recognition problems. When the servo motor's performance was examined, it was observed that the motor worked without problems in 44.4% of the applications, but experienced occasional glitches in 55.6% of the applications. In addition, it was determined that the servo motor turned to the target letter without problems in 55.6% of the applications but did not turn to the target letter from time to time in 33.3% of the applications.

In Table 5, the data were conceptualized and thematized by analyzing the observation notes kept by the researcher students during the application process. In addition, frequency values related to the identified concepts are provided, and direct quotations from the researcher students' notes are included.

Table 5.
Researcher Observation Notes Theme and Frequency Values

Categories and codes	Explanation	Direct quotation	f
Material Usage			
Successful	Learning with materials is more effective.	Researcher 1: "Learning has occurred in a shorter period of time for the student."	6
Failure	Learning with materials is effective.	Researcher 3: "Learning occurred, but it took time."	2
Study			

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Individual	Learning occurs through individual study.	Researcher 1: "It has been observed that some students work more efficiently when working individually."	5
Supported	Learning occurs in supported studies.	Researcher 2: "Students need someone's support when using the material."	2
Interest and Attractiveness			
Level of Interest	The level of interest is high.		
Eye-Catching	It is highly eye-catching.	Researcher 2: "It can be said to be particularly effective for children with reading difficulties. It can hold their attention for long periods of time."	8
Social Skills			
Attitude Towards School	Their attitude toward school is positive.	Researcher 1: "They come to school willingly outside of the application processes."	7
Friendship Relationships	Friendship relationships increase at a positive level.	Researcher 3: "He has started communicating with his friends. He is talking to his friends of his own accord."	5

3. DISCUSSION

In this study, a significant increase in students' social skills within the school environment was observed. The researchers noted that students reported changes in their peers' behavior within the school setting and increased participation in games. This indicates that students' social interactions have strengthened and they are becoming more actively involved in the learning process.

When evaluated in terms of academic achievement, although no significant increase in success was observed, it was determined that students made progress at a certain level. Particularly in reading-based lessons, it was found that students were trying to repeat the letters they had learned. This finding reveals that repetition plays an important role in the learning process.

Literature reviews show that repetitive teaching has positive effects on learning. In this regard, it has been observed that lasting learning begins to take place thanks to the material offering students the opportunity to repeat as much as they want. In addition, it has been

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

determined that some students came to the next activity having studied the letters and successfully remembered the letters they learned.

It has been determined that students actively participate in the learning process and that this significantly reduces distractions. It has been observed that students with short attention spans in traditional methods are able to focus for longer periods of time when using the material.

Literature reviews show that feedback and repetitive learning exercises are effective in applications for students with learning difficulties. In this study, it was seen that students learned letters through repeated learning with the prepared material. While working on letters with the teacher's support, students can also learn through repeated learning by providing themselves with audio feedback from the material without the teacher's support. The material will contribute to correcting mistakes through repeated learning and feedback. Students can learn both visually and aurally by receiving audio feedback on the letters they have learned visually through computer software. Finally, the portability of the material prevents the educational environment from being limited to the classroom and ensures that the learning process continues in different places. When evaluated in terms of design and usability, it can be concluded that the material offers flexible use and supports students' independent learning process. It will contribute to the self-learning process, especially in crowded classrooms, by offering students the opportunity to work individually under teacher supervision.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The study aims to teach letter learning to students with reading difficulties. Letter learning was implemented using materials designed and prepared using information and communication technologies. Data collection tools included observation notes and a control rubric to assess material usage and suitability for the purpose. Descriptive analysis and content analysis were applied in the analysis of the data. The research data showed that students participated more actively in the learning process. When evaluated in terms of academic achievement, it was seen that students progressed by repeating the letters and that learning took place. In addition, the fact that the learning material is portable and not limited shows that there is a more flexible learning environment.

When the areas of application of the material developed in the study were evaluated from a broad perspective, it was seen that it could be used as an effective tool not only in individual study methods but also in different teaching techniques. The material can be used as a supporting element in various teaching techniques such as the demonstration method and computer-assisted learning. This will enable students to participate more actively in the process with different learning methods.

Because it is effective in individual study methods, it is thought that this material could be a useful tool for teachers in the teaching process for students with reading difficulties in remedial education rooms. This material, which allows students to progress at their own pace, can support teachers in teaching in accordance with individual differences. Furthermore, the material is not limited to teaching letters; by updating its content, it can also contribute to the

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

acquisition of more advanced language skills such as teaching syllables and words. Thanks to the flexible structure of the material, new learning processes appropriate to the development levels of students can be created by adding different content. Furthermore, the material is not limited to teaching reading and writing but can also be adapted to the content of other subjects. Structuring the material for the purpose of teaching concepts in different subjects will enable its interdisciplinary use and add a more innovative dimension to the teaching process.

REFERENCES

Ankara. Yüksel, A. (2010). Okuma güçlüğü çeken bir öğrencinin okuma becerisinin geliştirilmesine yönelik bir çalışma. Kurumsal Eğitimbilim, 3 (1), 124-134.

Akyol, H. (1994). *Kelime Tanıma ve Okumaya Etkisi*. Çağdaş Eğitim.

Akyol, H. (2006). Programa Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri. Ankara: Kök Yayıncılık.

Baydık, B., Ergül, C., & Bahap Kudret, Z. (2012). *Okuma Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Akıcılığı Sorunları ve Öğretmenlerinin Bu Sorunlara Yönelik Öğretim Uygulamaları*. *11*(3), 778–789.

Bryan, T. S., & Wheeler, R. (1972). Perception of learning disabled children: The eye of the observer. Journal of Learning Disabilities, 5(8), 484–488.

Büyüköztürk Ş., Çakmak E. K., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. & Demirel F. (2016). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem.

Çaycı B., Demir M.K. (2016). *Okuma ve Anlama Sorunu Olan Öğrenciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma.* 4 (4), 437-456.

Chomsky, Carol. (1976). After decoding: what? Language Arts, 53(3), 288– 314.

Creswell, J. W. (2017). Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş (Çev. Edt. M. Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi.

Çöğmen, S. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Kullandıkları Okuduğunu Anlama Stratejileri. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Doğanay Bilgi, A. (2017). Okuma yazmada öğretimsel stratejiler 3. E. R. Özmen (Ed.), *Öğrenme güçlüğü sınıf içi destek seti* içinde. Ankara: Eğiten Kitap.

Doğuyurt, M. F., & Doğuyurt, S. B. (2016). Okuma Güçlüğü Çeken Öğrencilerin Okuma Becerisinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Çalışma: Bir Eylem Araştırması. 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(14).

Joshi, R. M., Dahlgren, M., & Boulware-Gooden, R. (2002). Teaching reading in an inner city school through a multisensory teaching approach. Annals of Dyslexia, 52(1), 229–242.

Kaman, Ş. (2012). Akıcı okuma stratejilerini kullanmanın ilköğretim üçüncü sınıf öğrencilerinde okuma becerisini geliştirmeye etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

MEB (2024). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı.* https://orgm.meb.gov.tr/www/bireysellestirilmis-egitim-programi/icerik/2097

Morris, D., & Nelson, L. (1992). Supported oral reading with low-achieving second graders. Literacy Research and Instruction, 32(1), 49–63.

Özkara Y., (2010). *Okuma Güçlüğü Olan Öğrencilerin Okuma Düzeylerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Uygulama.* 5. 109-119.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Peksoy M. (2018). Okuma güçlüğü çeken öğrencilerin okuma becerilerinin geliştirmede tekrarlı okuma tekniğinin kullanımı üzerine bir durum çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Perkins, V. L. (1988). Feedback effects on oral reading errors of children with learning disabilities. Journal of Learning Disabilities, 21(4), 244–248.

Reid, R., & Lienemann, T. O. (2006). *Stratgey instruction for students with learning disabilities*. London: The Guildford

Seçkin, Ş. (2012). Okuma güçlüğü olan ve olmayan ilköğretim öğrencilerinin okuma akıcılıkları. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Sert C. (2019). Okuma güçlüğü olan öğrencilerin okuma akıcılığının artırılmasında model okuma, tekrarlı okuma, hata düzeltme ve kendini izleme stratejisi sağaltım paketinin etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Skinner, C. H., Cooper, L., & Cole, C. L. (1997). The effects of oral presentation previewing rates on reading performance. Journal of Applied Behavior Analysis, 30(2), 331–333.

Yıldırım A. & Şimşek H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9. baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ALEXANDER KLUGE'NİN ANLATISINDA TEKNOKRATİK DÜZEN VE DOĞANIN "ÖZ İRADESİ"

Technocratic Order vs. the "Eigensinn" of Nature in Alexander Kluge's Narrative Work

Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

Necmettin Erbakan Üniversitesi.

E-Posta: aozturk@erbakan.edu.tr. ORCID: 0000-0003-2759-2096

Özet

Bu makale, Alexander Kluge'nin eserlerindeki ulusal ve kültürel kimlik inşasını, özellikle "Ein blauer Montag" (1975) adlı anlatısı üzerinden incelemektedir. İmagolojik bir çerçeve kullanan çalışma, teknokratik güç yapıları bağlamında "oto-imajlar" (öz-imgeler) ve "hetero-imajlar" (öteki imgeleri) arasındaki etkileşimi analiz etmektedir. Yeni Alman Sineması'nın öncü ismi ve "karşı-kamusallık" teorisyeni olan Alexander Kluge, tarihsel olayların görünürdeki katılığı yapıbozuma uğratmak için edebi montaj tekniğini kullanır.

Analiz, Amerikan ve Alman uzman kültürleriyle temsil edilen Batılı öz-imgenin, yüksek teknoloji aracılığıyla çevrenin mutlak kontrolü olarak tanımlanan bir "karşı-doğa" kimliği olarak inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu kimlik, tamamen steril ve yapay sistemlere dayandığı için son derece kırılgan olarak tasvir edilir. Buna karşılık, Türk öteki imgesi, "doğanın" bir kişileştirmesi olarak araçsallaştırılır. Fiziksel varlık, vücut ısısı ve koordine edilmemiş eylem kategorileri aracılığıyla bu yabancı imaj, Batı'nın teknokratik kibrini bozan bir "yıkıcı canlılığı" temsil eder. Çalışma, Kluge'nin montaj yönteminin okuyucunun "Eigensinn"ini (öz iradesini) harekete geçirmek üzere tasarlanmış bir "deneme laboratuvarı" görevi gördüğü sonucuna varmaktadır. Kluge, kurumsal alanları bireysel fiziksel gerçeklikle kısa devre yaptırarak, tarihin kaçınılmazlığına meydan okur ve farklı dönemler ile kültürler arasında iletişimsel bir alan açılmasını teşvik eder.

Anahtar Kelimeler: Alexander Kluge, Deneyimin Organizasyonu, doğa, karşı-doğa.

Abstract

This article explores the construction of national and cultural identities in the work of Alexander Kluge, focusing specifically on his narrative "Ein blauer Montag" (1975). Using an imagological framework, the study analyzes the interplay between "auto-images" (self-images) and "hetero-images" (foreign images) within the context of technocratic power structures. Alexander Kluge, a pivotal figure in the New German Cinema and a theorist of the "proletarian public sphere," utilizes the technique of literary montage to deconstruct the perceived rigidity of historical events.

The analysis reveals that the Western self-image -represented by American and German expert cultures- is constructed as an identity of "counter-nature," defined by the total control of environment through high technology. This identity, however, is depicted as profoundly vulnerable, as it relies entirely on sterile, artificial systems. In contrast, the Turkish hetero-

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

image is instrumentalized as a personification of "nature." Through categories of physical presence, body heat, and uncoordinated action, this foreign image represents a "destructive vitality" that disrupts the technocratic hybris of the West. The study concludes that Kluge's montage serves as an "essayistic laboratory" designed to activate the reader's "Eigensinn" (obstinacy/self-reliance). By short-circuiting institutional spheres with individual physical reality, Kluge challenges the fatality of history and encourages a communicative space between different eras and cultures.

Keywords: Alexander Kluge, Organization of Experience, nature, counter-nature.

GİRİŞ

Alexander Kluge, eserleri edebiyat, sinema, medya teorisi ve felsefe alanlarında yer alan, Alman savaş sonrası döneminin çok yönlü[1] entelektüellerinden biri olarak kabul edilir. Yaratıcılığının temel temalarından biri, "deneyimin düzenlenmesi" ve iktidar yapılarının incelenmesidir; bunları genellikle tarihsel gerçeklerle kurgusal unsurları bir araya getirerek analiz eder. Bildirimiz, Kluge'nin "Ein blauer Montag" adlı anlatısındaki ulusal ve kültürel kimliklerin sunumunu ele almaktadır. Amaç, metinde yer alan öz ve öteki-imgeleri yapılandırmak ve bunların Kluge'nin "karşı-kamusal alan" kavramı ile sosyopolitik iddiası açısından önemini belirlemektir. Burada, Kluge'nin teknokratik sistemlerin maddi gerçekliğe ve insan bedenine karşı kırılganlığını nasıl sahnelediği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yöntem

Analiz, edebiyat bilimindeki imge araştırmaları (imge bilim)[2] kapsamında hermenötik bir yaklaşımı izleyerek, araştırma malzemesi metni kimlik inşalarının kaynağı olarak kullanmayı amaçlamaktadır. Metodolojik süreç aşağıdaki adımlardan oluşacaktır:

Öncelikle, anlatı yazarın biyografik ve bibliyografik bağlamına yerleştirilecek; bu süreçte özellikle Kluge'nin Eleştirel Teori alanındaki geçmişi ve yazar sinemasının öncüsü olarak üstlendiği rol dikkate alınacaktır (bkz. Nünning, 2004, s. 134 vd.). Daha sora metin malzemesi, *metne bağlı analiz* yöntemiyle ikili karşıtlıklar açısından ele alınacak; özellikle de "doğa" (fiziksel varlıkla ilişkilendirilen) ile "karşı doğa" (teknik mükemmellikle ilişkilendirilen) kavramlarının karşılaştırılması yapılacaktır (bkz. V. Nünning / A. Nünning, 2004, s. 288 vd.).

[1] Bazı çalışmalara konu olan Türkçede önekimsilerle (Präfixoide) sözcük türetimi çerçevesinde "çok yönlü – çokyönlü, karşı kamusal - karşıkamusal" gibi karşıt yazım biçimleri için bkz. Kanatlı / Balcı, 2000, s. 65-74.

[2] (Lat. imago: imge). Karşılaştırmalı edebiyat bilimi içindeki bir araştırma alanı olan karşılaştırmalı imagoloji kavramı, edebiyatta ve edebiyat bilimi ile eleştirisinin tüm alanlarında uluslarla ilgili öz ve öteki imgeleri inceleme konusu alan bir edebiyat bilimsel araştırma yönünü ifade eder. Bu çalışmada, edebi ve edebi olmayan bağlamlarda bu öteki ve öz-imgelerin oluşumu, gelişimi ve etkileri ele alınmaktadır (bkz. Leiner 1991, s. 12; Fischer 1987, s. 50). "İmgeler" ya da imajlar kavramı, tarihsel stereotip araştırmalarına kıyasla, nesne alanını genişletme işlevi görür; zira bu kavram, dilsel-düşünsel bir >söylem çerçevesinde yapılan imgesel tipik ifadelerin ötesinde, bir ülkenin tarihsel açıdan özgün bireysel veya toplumsal bakış açılarını da dikkate alır (kavramsal yaklaşımların ayrımına ilişkin bkz. Fischer 1987, s. 57; O'Sullivan 1989, s. 22 vd. ve 41 vd.). Kurumsal olarak, *karşılaştırmalı edebiyat bilimi*, farklı dillerde yazılmış edebi eserler arasındaki ilişkileri inceleyen edebiyat bilimi dalı olarak tanımlanır (bkz. Nünning, 2004, s. 99).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Öz ve öteki imgelerinin yapılandırılması bağlamında figürlerin özelliklerinin incelenmesi (örneğin, ABD'li Uzman Bentley ve Türk askerleri) yoluyla, Alman/Batı öz imgesinin ve Türk öteki imgesinin kendine özgü özellikleri ortaya çıkarılacaktır (Öztürk, 2015, s. 14- 17).

Son olarak, bu imgelerin anlatı işlevi (V. Nünning / A. Nünning, 2004, s. 124) Kluge'nin genel eserleri bağlamında analiz edilmektedir *(işlevsel analiz*). Bu analizde, imgelerin bir araya getirilmesinin toplumsal bölünmeleri ortadan kaldırmaya ve izleyicinin "kendi iradesini" kullanmasını teşvik etmeye nasıl hizmet ettiği incelenmektedir (Öztürk, 2015, s. 18 vd.).

Bu üç aşamalı yöntem, anlatıyı yalnızca tarihsel bir belge olarak değil, aynı zamanda ulusal imgelerin yapı bozumuna (dekonstrüksiyonuna) sahne olan bir "deneme laboratuvarı" olarak okumayı mümkün kılabilecektir.

1. Film yapımcısı ve yazar A. Kluge'nin biyografisine dair

14 Şubat 1932'de Halberstadt'ta doğan Alexander Kluge, hukuk, tarih ve kilise müziği eğitimi ve doktora derecesiyle şekillenen kariyeri ile tanınan çok yönlü bir Alman entelektüeldir. Frankfurt'taki Sosyal Araştırma Enstitüsü'nde hukuk müşaviri olarak görev yapmış ve filozoflar Theodor W. Adorno ile Max Horkheimer'e hukuki konularda danışmanlık yapmıştır.

Alexander Kluge'nin edebi kariyeri 1962 yılında *"Lebensläufe"* adlı anlatı kitabıyla başladı ve belgesel, kurgu ile teorinin birleşimiyle öne çıkıyor. Önemli erken dönem eserleri arasında, Stalingrad'ı konu alan ve kendisine Bavyera Devlet Ödülü'nü kazandıran *Schlachtbeschreibung* [Savaş Tasviri] (1964) adlı romanı yer alıyor. Kapsamlı eserleri arasında, *"Öffentlichkeit und Erfahrung"* [Kamuoyu ve Deneyim] (Negt / Kluge 1972) gibi medya teorisi üzerine yazılar ile iki ciltlik *"Chronik der Gefühle"* [Duyguların Kronolojisi] (2000) ve anlatı kariyerini tamamladığı *"Das fünfte Buch: Neue Lebensläufe"* [Beşinci Kitap: Yeni Yaşam Öyküleri] (2012) gibi geniş kapsamlı anlatı projeleri de yer almaktadır.

Kluge, sinema alanında 1960 yılında *"Brutalität in Stein"* adlı kısa filmle ilk kez sahneye çıktı ve 1962'de *"Oberhausen Manifestosu"* ile Yeni Alman Sineması'nın öncülerinden biri oldu. 1963 yılında kendi yapım şirketi "Kairos-Film"i kurdu ve *"Abschied von gestern"* [Dünden Veda] ve 1968'de Venedik'te Altın Aslan ödülünü kazanan *"Die Artisten in der Zirkuskuppel: ratlos"* [Sirk Kubbesindeki Sanatçılar: Çaresiz] gibi uzun metrajlı filmlerle büyük başarılar elde etti. Kluge'nin film stili, karakteristik bir analiz ve çağrışım tekniği ile şekillenmiştir; bu tekniği daha sonra, Marx'ın *Kapital*'inin dokuz saatlik uyarlaması gibi devasa belgesel yapımlarında da sürdürmüştür.

Kluge, "deneme laboratuvarında", 1968 ruhuyla yakından bağlantılı olan protesto ve özgürleşme temalarını bir araya getirirken, toplumsal değişimlerin yavaşlığına dair her zaman gerçekçi bir bakış açısını korur. Onun yaklaşımı, deneyimleri günümüzde sürekli yeniden düzenleyerek geçmişi canlı tutmak ve bireysel ve genel tarihin kaçınılmazlığına karşı mücadele etmektir. Günümüzde, eserleri "Forschungsstelle Alexander Kluge" [Alexander Kluge Araştırma Merkezi] gibi kurumlar tarafından bilimsel olarak incelenmekte ve güncel kültürbilimsel soruların bağlamında daha derinlemesine ele alınmaktadır (Schulte (t.y.).

Medya girişimcisi ve yapımcı olan Kluge, 1987 yılında özel televizyon kanallarında *"10 vor 11"* gibi bağımsız kültür ve bilgi programları oluşturmak amacıyla *"Entwicklungsgesellschaft*

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

für TV-Programm" (dctp) şirketini kurdu. Şirketi, "SPIEGEL TV MAGAZIN" gibi programların yapımcılığını üstlendi ve bir süreliğine "XXP" belgesel kanalını da işletiyordu. Kluge, 2009 yılından bu yana dctp.tv portalını kullanarak televizyon programlarını internette yayınlamaktadır. Filmleri, *10 vor 11* gibi televizyon dergilerini ve kapsamlı edebi kronikleri içeren multimedya eseri, eleştirel teori geleneğinde bir "work in progress" [devam eden çalışma] olarak anlaşılmaktadır. Yazar bu süreçte, izleyiciyle bir diyalog kurmak ve izleyicinin "öz iradesi" ile hayatı şekillendirme gücünü güçlendirmek için montaj ve arşiv tekniklerinden yararlanır. Alman yazar sinemasının öncülerinden ve "karşı kamusal alan" teorisinin (Negt / Kluge 1972) kurucularından biri olan Kluge, özel deneyim ile kamusal temsil arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. "Transmedyal" bir koleksiyoncu ve deneyim tasarımcısı olarak çok yönlü eserleri nedeniyle, Georg Büchner Ödülü ve Büyük Federal Liyakat Nişanı gibi ödüllere layık görülmüştür (Schmidt / Zündorf / Eimermacher, [t.y.]). Kluge 25 Mart 2026'da vefat etmiştir.

2. „Ein blauer Montag" [Mavi Bir Pazartesi[3]] anlatısına[4] üzerine

Alexander Kluge, "Mavi Bir Pazartesi" adlı anlatısında (1985), diğer eserleri için de söz konusu olabilecek temel motiflerini ve tekniklerini bir araya getirir; Bunlardan özellikle iktidar yapılarının incelenmesi, "karşı kamusal alan" (Gegenöffentlichkeit) kavramı ve kendine özgü (belgesel ve kurmacayı biri birine eklemleyerek elde ettiği) montaj tekniği öne çıkar.

2.1.Anlatının içeriğine dair

Anlatıda, 28 Temmuz 1975 tarihli bir olay konusudur; o gün, ABD'nin ayrıcalıklarının kaldırılmasının ardından Türk birlikleri, Türkiye'deki Amerikan üslerinin kontrolünü ele geçirir. Anlatının merkezinde, ABD'li uzman H.G. Bentley'in, son derece hassas elektronik cihazları Türk askerlerinin vücut ısısı ve teri gibi "doğa" unsurlarından korumak için çaresizce çabaladığı ASI-UStürk 16 istasyonu yer almaktadır. Bir yanlış anlaşılma sonucu işgalciler ana elektrik hattını keserler; bu da klima sisteminin bozulmasına ve elektronik "beyin"in bazı parçalarının tahrip olmasına yol açar. Buna paralel olarak, adı H.H. Smirzoff olan bir Sovyet ajanı, verileri güvence altına almak için kısa süreliğine başka bir istasyonu devralırken, günün asıl "kazananları" – Washington'daki politikacılar ve Ankara'daki generaller – teknik gerçeklerden çok uzak bir şekilde hareket ederler (anlatının tarihselliği ve siyasi yorumu için bkz. Öztürk, 2018, s. 52-77).

2.2. Anlatının Kluge'nin eserleri içindeki yeri

Bu anlatı, Kluge'nin teorik ve sanatsal eserlerinin tümünde görülen çeşitli ilkelerle ilişkilendirilebilir. Bu ilkeleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

[3] Almancada "einen blauen Montag machen" (mazeretsiz işe gitmemek); blaumachen (mazeretsiz okula gitmemek, okulu asmak) (bkz. Yücel, 2013, s. 65) anlamına geldiğinden anlatının başlığını biraz uyarlamayla "Felekten bir Pazartesi" şeklinde çevrilmesi mümkündür. Türkçede ise, "bazı uzmanlara göre (...), yılın en stresli günü [olarak tespit edilen] Ocak ayının üçüncü Pazartesi gününe 'Mavi Pazartesi'" denilirmiş (bkz. "Mavi pazartesi nedir? Mavi pazartesi ne zaman?", *Devlette, Bilgi, Haber ve Duyuru Partalı,* 23 Ocak 2017).

[4] Yapıtı "anlatı" (öykü) olarak nitelemeyi tercih etmemize karşın, aslında bu türün özelliklerini tam anlamıyla yansıtmadığını belirtmek gerekmektedir. Kluge'nin yapıtları, edebiyatın geleneksel formlarına uyumsuzluk nedeniyle "düzyazı kitaplar" (Prosabücher) (Schütz / Vogt / u.a. 1980, s. 283) olarak anılmaktadır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Deneyimin düzenlenmesi ve belgeleme: Kluge, *Lebensläufe* [Yaşam Öyküleri] (1962) veya *Chronik der Gefühle* [Duyguların Kronolojisi] (2000) gibi büyük eserlerinde olduğu gibi, burada da kesin tarihsel verileri (28 Temmuz 1975) kurgusal, neredeyse tuhaf ayrıntılarla birleştirir[5] (bkz. Nusser, 2012, s. 705). Onun amacı, olayları basitçe yeniden anlatmak değil, "deneyimin düzenlenmesi"dir.

Sistem ve insanın karşılaştırılması: Metin, toplumsal alanların bireysel deneyime karşı kapalı kalmasını ele almaktadır. Bentley "harcadığı emeği" korumak isterken, askerler uzak bir genelkurmayın soyut emirlerine göre hareket etmektedir. Bu durum, özel duyarlılık ile kamusal iktidar kullanımının ayrılmasına karşı çıkan Kluge'nin "karşı-kamusal alan" (Gegenöffentlichkeit) (Schulte, [t.y.]) kavramıyla örtüşmektedir.

Antirealizm ve Montaj: Kluge bir "analiz ve çağrışım tekniği" kullanır. Beynin bir dağ gölüyle veya "karşı-doğa" olarak elektronikle karşılaştırılması, rasyonel mantığı parçalar ve okuyucunun "öz iradesini" devreye sokarak eksik bağlantıları kendisinin doldurmasını gerektirir (bkz. Schulte, [t.y.]).

Arşiv Üzerine Çalışma: Bu anlatı, Kluge'nin tarihin kaçınılmazlığına karşı mücadele etmek amacıyla materyal topladığı ve bunları yeniden bir araya getirdiği bir "deneme laboratuvarı"nın parçası olarak işlev görmektedir. İstasyonlardaki tahrip olmuş veriler ve "ölü materyal", dünya tarihinin çarkları arasında insan çabalarının kırılganlığını sembolik olarak temsil etmektedir (bkz. Schulte, [t.y.]).

3. Anlatıdaki İmgeler

3.1. Öz İmge

Farklı kültürlerin temsilcilerinin karşılaşması nedeniyle çeşitli imgeler anlatının satır aralarında dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Alman imgesidir. Yorum bilimsel bir analiz temelinde, teknik mükemmellik, disiplin ve "öteki"nden ayrışma temalarıyla yakından bağlantılı, kendine özgü bir Alman "otoportre"si yeniden kurgulanabilir. Metinden Almanların kendilerine ilişkin imgesinin aşağıdaki yönleri çıkarılabilir:

Teknik disiplin ve yüksek hassasiyetle tanımlanmış bir kimlik imgesi, öncelikle ABD'li uzman H.G. Bentley karakterinde kendini gösterir; ancak Bentley'nin davranışları, tipik Alman ikincil erdemlerinin özelliklerini yansıtmaktadır. Kendisini ve varlığını neredeyse tamamen, son derece karmaşık ve iklim kontrollü bir elektronik sistemin bakımını ve korunmasını sağlamak üzerinden tanımlar. Kendine ilişkin algısı, bu cihazın işlevselliğiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır; o, bu cihazı "harcadığı emek" ve kendi "beyninin" bir parçası olarak görür.

Kültüre karşı doğa ikilemi (= medeniyetin üstünlüğü): Öz imge, "doğaya aykırı olan" (teknoloji) ile "doğa" (çevre/bedensellik) arasındaki keskin bir ikilem üzerinden kurgulanır. Alman ya da Batı kimliği burada, 1/1000oC hassasiyetine kadar doğayı kontrol etmek şeklinde

[5] Bilindiği üzere, edebiyatta "gerçek dünyayı andıran ve kurmaca olarak etiketlenen bir dünyanın kurgulanarak inşa edilmesi" söz konusu olup, "kurmacanın hammaddesi bir kısım gerçekler olabildiği gibi hayali unsurlar da olabilir (Tepebaşılı, 2015, s. 198). Belgesel-Kurmaca ilişkisini Herta Müller nasıl şiirsel bulduğunu şöyle ifadelendirir: "Biri metni biyografik, yani belgesel görebilir, ancak gerçekliği tamamen şiirseldi"r (bkz. Müller, 2016, s. 208).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

tanımlanır. "Öz imge", "doğal" olanı (metinde aşağılayıcı bir şekilde "Türk" ile eşdeğer tutulur) düzen için bir tehdit olarak algılayan bir medeniyet kurucusunu ifade eder.

Ahlaki iş gücüyle bir "kaybeden" imgesi olarak Doğu Almanya casusu Fredersdorf karakteri aracılığıyla tarihe özgü bir Alman bakış açısı getirilmektedir. Fredersdorf kendini bir "kaybeden" olarak görür; ancak bu durum, "iş gücü" ve "yine de" kavramlarının kaynağı olarak olumlu bir anlam kazanır. Buradaki öz imge, kimliğini sürekli, net bir görev olmaksızın gerçekleşse bile, neredeyse ihtiraslı bir çalışma sürecinden alan, tarihsel bir iz bırakmış bir kişinin imgesidir.

Öz imgenin bir parçası da gözlemci rolüdür. Fredersdorf, kendisinde "tarafsız zevk" bakış açısı olduğunu fark eder; bu da dolaysız siyasi gerçekliğe karşı entelektüel bir mesafeye işaret eder. Kendini, şu anda sadece seyirci konumunda (sınırlandırmış) olan ("gülen üçüncü taraf"), ancak daha derin tarihsel kökleri olan ("köylü savaşlarına atıf") "insanlığın ilerici tarafı"nın bir parçası olarak görmektedir.

Özetle, Alman öz imgesinin, teknokratik bir aşırı disiplin ile tarihin "çalışkan kaybedeni" olarak melankolik bir kimlik arasında gidip geldiği sonucuna varılabilir. Bu öz imge, kendi (teknik) yaratımları üzerinde kontrolü kaybetme korkusu ve "doğa" ve "tesadüf"e karşı derin bir şüphecilikle şekillenmiştir.

3.2. Öteki imgesi

"Mavi Bir Pazartesi" anlatısında, metnin yorum bilimsel analizi sayesinde, Kluge'nin teknik, bedensellik ve iktidarı kendine özgü bir şekilde bir araya getirmesiyle şekillenen, Amerikalılar ve Türkler hakkında, karşıt anlayışı göstermek için gündeme gelen belirgin öteki imgeler (yabancı imgeleri) şu şekilde kurgulanabilir.

3.2.1. Amerikalılar

Anlatıda Amerikalıların dıştan bakıldığında ortaya çıkan imgesi, öncelikle teknokratik bir soyutlama ve fiziksel gerçeklikten kopuklukla karakterize edilir:

"Zihinsel emekçi" ve uzman kimliği ile Amerikalılar, kimlikleri son derece karmaşık yapay sistemlerle tamamen bütünleşmiş aktörler olarak tasvir edilmektedir. Sorumlu kişi H.G. Bentley'nin beyni, hassas elektronik aksam için metaforik olarak "dağ gölü" ve "hain dalga tuzağı" olarak tanımlanmaktadır; bu da insan ile makine arasında neredeyse simbiyotik bir ilişki olduğunu ima ediyor görünmektedir.

"Karşı-Doğa"nın Koruyucusu olarak resmedilen Amerikalılar, çevre üzerinde tam bir kontrol kurarak kendini tanımlayan bir medeniyetin temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Amaçları, "neredeyse 'doğal' olan her şeyin" efendisi olarak işlev gören "dış iklime dirençli bir kabuk"un varlığını sürdürmektir.

Zeminle bağlantısı kopuk olan imge, doğrudan fiziksel saldırı karşısında hissedilen bir çaresizlikle şekillenmiştir. Bentley, "zayıf omuzlu" bir adam olarak tanımlanır; "emek verdiği işi" fiziksel güçle değil, yalnızca akla yönelttiği çaresiz çağrılarla korumaya çalışır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Washington'daki Amerikalı karar alıcılar, üslerin somut gerçekliğinden çok uzak *(siyasi mesafe)*, soyut anlaşmalar ve ayrıcalıklar dünyasında hareket eden kişiler olarak tasvir edilmektedir.

3.2.2. Türkler

Metinde Türklerin dış dünyadaki imgesi, teknokratik modernliğin zıttı olarak kurgulanmakta ve büyük ölçüde biyolojik bir nitelik kazanmaktadır:

(Amerikan) teknolojisinin bakış açısına göre, Türkler sırf bedensel özellikleri nedeniyle "Saf doğanın" temsilcileri kimliği ile bir tehdit olarak algılanmaktadır. Dışarıdan bakıldığında "Türk" kavramı, "nem", "terden kaynaklanan sıcaklık" ve "yıkanmamış parmaklar" gibi kategorilerle açıkça ilişkilendirilmektedir.

Türk askerleri, sırf varlıkları ve "doğal" kokuları nedeniyle son derece hassas elektronik cihazları tehlikeye atan aktörler olarak tasvir edilir. Eylemleri, örneğin bir yanlış anlaşılma sonucu elektrik hattını keserek istasyonun "beyni"ni yok ettikleri gibi, koordinasyonsuz ve dürtüsel (yıkıcı canlılık) olarak betimlenmektedir.

Bu imge, fiziksel kontrolü ele geçiren ancak işgal ettikleri tesislerin "iç mantığını" kavrayamayan "meslekten olmayanlar"ın (teknik anlayış eksikliği olan) kimlik imgesidir. Türkler, (klima istikrarı dahil) işleyişi bilmeyen, kendilerine yabancı kalan bir dünyaya izinsiz giren kişiler olarak tanımlanmaktadır.

Amerikalılar birey olarak "harcadıkları emek" için mücadele ederken, Türkler ise farklı, daha az teknik-rasyonel bir mantıkla hareket eden, kolektif, neredeyse şekilsiz bir "takımlar" ve "genel kurmaycılar" kitlesi olarak (kolektif ve bireysel çalışma karşıtlığı içinde) görünürler.

Kluge, bu imgeleri bir gerilim alanı yaratmak için kullanır: Bir yanda steril ama kırılgan yüksek teknoloji sahibi Amerikan imgesi, diğer yanda ise beden odaklı, "doğal" bir düzensizliği temsil eden öteki Türk imgesi yer alır. Bu zıtlık, doğayı kontrol etmek isteyen ancak nihayetinde ter ve insan eyleminin sıradan gerçekliği karşısında başarısız olan modern iktidar sistemlerinin kırılganlığını göstermeye hizmet etmektedir.

3.3. Öz ve Öteki İmgelerinin Karşılaştırılması

Alexander Kluge'nin anlatısındaki bu öz ve öteki imgelerin kabaca bir karşılaştırması, teknik medeniyet ile fiziksel varlık arasında derin bir dengesizliği ortaya koymaktadır. Bu karşılaştırma, aşağıdaki üç boyut temelinde özetlenebilir:

"Doğa" ve "Doğa Dışı" İkilemi

Metnin temel çatışması, yapay sistemler ile biyolojik gerçekliklerin karşılaştırılması üzerinden ortaya konmaktadır:

Öteki Amerikan imgesi ile Alman öz imgesi, uzman figüründe birleşerek "karşı doğa" niteliklibir kimlik oluşturur. Bu kimlik, tam bir soyutlama ve çevre koşullarının en ince ayrıntısına kadar (örneğin, sabit klima sıcaklığı ile) kontrol edilmesi ile tanımlanır.

Buna karşılık, Türk öteki imgesi ise tamamen "doğal" olarak kurgulanır. Bu imge, kontrol edilemeyen şeyi, bedenselliğin (ter, sıcaklık) mantığın steril dünyasına sızmasını temsil eder.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Batı'nın kendi imgesi doğaya karşı direnmeye odaklanırken, Türkiye'nin dış imgesi, sırf varlığıyla bile bu direnişi aşan kaçınılmaz bir güç olarak resmediliyor.

Soyutlama yoluyla iktidar vs. fiziksel güç yoluyla iktidar

Bir başka karşılaştırma noktası ise, eylem gücünün (agency) atfediliş biçimidir:

Amerikalıların ve Almanların gücü, teknolojik cihazların sağlamlığına bağlı olduğu için kırılgandır. Kluge, Bentley'yi "güçsüz omuzlu" olarak tanımlar; bu da teknokratın fiziksel çaresizliğini vurgular.

Türklerin gücü fiziksel ve dolaysızdır. Sistemlerin "iç mantığını" anlamalarına gerek kalmadan, basit eylemlerle (örneğin bir kabloyu kesmek gibi) bu sistemleri çökertmeyi başarırlar.

Burada, karmaşık ama kırılgan bir sistem gücü ile basit ama sağlam bir erişim gücü karşı karşıya gelmektedir.

Çalışma etiği ve tarih anlayışı

Bu anlatı, farklı zaman kavramları ve adanmışlık biçimlerini karşılaştırmak için de kullanılabilir:

Harcanan emek ve emir: Uzmanlar (Alman imgesi/Amerikan imgesi) için bu istasyon, yıllarca süren "harcanan emek" ve bireysel yaşamın bir sonucudur. Buna karşılık Türk askerleri (öteki imge) ise, teknolojiyle kişisel bir bağ kurmadan, siyasi-askeri bir çerçeve içinde kolektif "ekipler" olarak hareket ederler.

Alman öz imgesi (Fredersdorf) tarafından somutlaştırılan "Üçüncü" kişi burada özel bir rol üstlenir: Ne "kazanan" (siyasi iktidar) ne de "doğa"dır; aksine, "eylemde bulunan bir hiç"tir. Enerjisini, üretken bir emek kaynağı olarak yeniden yorumlanan tarihsel bir "kaybeden enerjisi"nden alır.

Karşılaştırmadan çıkacak nihai sonuç olarak imgeler, yabancılaşmanın bir ayna odası olarak kurgulanmıştır. Batı imgesi (Alman / Amerikan öteki imgesi), bedeni korkuyla karşılarken zihni ve makineyi yüceltir. Türk öteki imgesi ise bu korkunun yansıtıldığı bir yüzey işlevi görür ve teknokratik modernitenin kibrini sıradan gerçeklikle yıkacak "öteki" olarak araçsallaştırılır.

SONUÇ

Özetle, Alexander Kluge'nin eserleri ve özellikle "Mavi Bir Pazartesi" adlı anlatısı, modern teknokratik sistemlerin kırılganlığıyla ilgili derinlemesine bir incelemeyi temsil etmektedir. Sonuç, üç ana noktada özetlenebilir:

Sınırlandırma yoluyla kimlik inşası: Alman öz imgesi ile Amerikan öteki imgesi, öncelikle doğayı kontrol etme üzerinden tanımlanan teknokratik bir kimlikte birleşiyor. Ancak bu kimlik, karmaşık sistemlerin bütünlüğüne ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu için son derece kırılgandır.

"Sıradanlığın" gücü: Türk öteki imgesi, salt fiziksel varlığı ve vücut ısısı ya da basit hareketler gibi "doğal" faktörler aracılığıyla Batı'nın son derece hassas "doğa karşıtı" yapısını alt eden bir karşı kutup işlevi görüyor. Kluge, soyut sistem iktidarının, kontrol edilemez maddi gerçeklikle karşılaştığı noktada sona erdiğini bu örnekle ortaya koyuyor.

Bir kavrama aracı olarak montaj: Tarihsel gerçekleri kurgusal, çoğu zaman tuhaf detaylarla bir araya getirme yöntemiyle Kluge, toplumsal alanları (siyaset, teknoloji ve mahremiyet gibi) birbirine bağlamayı amaçlamaktadır. Amacı, alıcıda tarihsel ve teknolojik süreçlerin sözde kaçınılmazlığına karşı direnen bir "öz irade" uyandırmaktır.

Sonuç olarak, analiz Kluge'nin edebi metni bir "deneme laboratuvarı" olarak kullandığını göstermektedir. O, ulusal ve kültürel klişeleri (öz kültürel ve yabancı kültürel imgeler) yapı bozumuna uğratarak, bunların ardındaki iktidar mekanizmalarını ve insanın yeniden kendi hayatının yazarı haline geldiği "canlı bir kamusal alan"a duyulan özlemi ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

Arnold, Heinz Ludwig (Hrsg.) (1985). *Alexander Kluge. text + kritik, Zeitschrift für Literatur*, Heft 85/86 (1985), München: edition text +kritik.

Blöcker, Günther (1966). Alexander Kluge - ‚Lebenslaufe', ‚Schlachtbeschreibung', içinde: Blöcker, G.: *Literatur als Teilhabe. Kritische Orientierungen zur literarischen Gegenwart*. Berlin: Argon-Verlag, s. 108 vd.

Fischer, M. S. (1987). Literarische Imagologie am Scheideweg. Die Erforschung des >Bildes vom anderen Land< in der Literatur-Komparatistik. İçinde: Blaicher, Günter (Hg.). *Erstarrtes Denken. Studien zu Klischee, Stereotyp und Vorurteil in englischsprachiger Literatur*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1987, 55-71.

Kanatlı, Faik / Balcı, Tahir. (2000). Türkçenin Gelişme Eğilimleri: Önekimsilerle Eylem Türetimi. *TÖMER Dil Dergisi*, Sayı 94, s. 65-74.

Kluge, Alexander (1985). Ein blauer Montag, içinde: *Alexander Kluge. text +kritik, Zeitschrift für Literatur*, Heft 85/86, München: edition text + kritik, s. 78-81.

Kritisches Lexikon zur deutschsprachigen Gegenwartsliteratur / 81. Nachlieferung,2005. Hg. von Heinz Ludwig Arnold. München: Edition Text + Kritik.

Lay, Frank (2003). *Die Macht der Systeme und die Funktionen von Literatur.* Untersuchungen zur theoretischen Fundierung eines Modells der systemtheoretischen Funktionsanalyse am Beispiel der englischen Literatur des 18. Jahrhunderts. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag.

Leiner, Wolfgang (1991). *Das Deutschlandbild in der französischen Literatur*. 2., erw. Aufl., Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

Mulvey, L. (2006). Visual pleasure and narrative cinema. İçinde: *Media and cultural studies: Keyworks*, s. 342-352.

Müller, Herta (2016). *Mein Vaterland war ein Apfelkern*, 2. Aufl., Frankfurt/M.: Fischer Taschenbuch.

Negt, Oskar / Kluge, Alexander (1972). *Öffentlichkeit und Erfahrung. Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit.* Frankfurt/M.

Nünning, Vera / Nünning, Ansgar (2004). *Erzähltextanalyse und Gender Studies*. Stuttgart: J.B. Metzler Verlag.

Nusser, Peter (2012). *Deutsche Literatur. Eine Sozial- und Kulturgeschichte vom Barock bis zur Gegenwart*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buch Gesellschaft.

O'Sullivan, Emer (1989). *Das ästhetische Potenzial nationaler Stereotypen in literarischen Texten*. Tübingen: Stauffenburg Verlag.

Öztürk, Ali Osman (2015). *Alman Oryantalizmi*. 2. Baskı. İstanbul: Vadi Yayınları.

Öztürk, Ali Osman (2018). Alexander Kluge'nin "Ein blauer Montag" Öyküsü Bağlamında Kötümser Bir ‚Olmayana Ergi' Çıkarımı. içinde: Özkaya, Emel, vd. (Ed.): *Batı Edebiyatında Bellek. Batı Kültürü ve*

Edebiyatları Araştırmaları, Procedings, Cilt/Bd. 3, Sivas 2018, s. 51-76. http://bakea2017.cumhuriyet.edu.tr/wp-content/uploads/Bat%C4%B1-Edebiyat%C4%B1nda-Bellek-Cilt-3-Online.pdf. Erişim: 16.03.2026

Schütz, Erhard / Vogt, Jochen / vd. (1980). *Einführung in die deutsche Literatur des 20. Jahrhunderts. Band 3: Bundesrepublik und DDR*, Opladen: Westdeutscher Verlag.

Tepebaşılı, Fatih (2015). *Edebiyat Bilimine Giriş*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Yücel, Erdinç (2013). Türkçede ve Almancada Renk İsimleri İçeren Deyimler - Karşılaştırmalı Bir Analiz -. *Ege Alman Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, Haziran 2013, s. 53-73.

İnternet Kaynakları

Alexander Kluge geb. 1932. İçinde: lemo/biografie Alexander Kluge. https://www.hdg.de/lemo/biografie/alexander-kluge.html (Erişim: 19.03.2017)

Schmidt, Barbara / Zündorf, Irmgard / Eimermacher, Stefanie (t.y.). Biografie Alexander Kluge, içinde: *LeMOBiografien, Lebendiges Museum Online, Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, URL: http://www.hdg.de/lemo/biografie/alexander-kluge.html. Erişim: 16.03.2026

Schulte, Christian (t.y.). Alexander Kluge – Ein Porträt in Fragmenten. https://passagen.univie.ac.at/wp-content/uploads/2020/08/Kluge-Portra%CC%88t-in-Fragmenten.pdfMavi pazartesi nedir? Mavi pazartesi ne zaman? İçinde: *Devlette, Bilgi, Haber ve Duyuru Partalı*, 23 Ocak 2017. http://www.devlette.com/mavi-pazartesi-nedir-mavipazartesi-ne-zaman/, (Erişim: 10.03.2017)

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ALMANYA'DA TÜRK KADINI OLMAK: GURBET DENEYİMİ, KÜLTÜREL KİMLİK VE KÜLTÜRLERARASI YAŞAMIN SOSYOKÜLTÜREL ANALİZİ

Being a Turkish Woman in Germany: A Sociocultural Analysis of the Expatriate Experience, Cultural Identity, and Intercultural Life

Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK

Necmettin Erbakan Üniversitesi.

E-Posta: aozturk@erbakan.edu.tr. ORCID: 0000-0003-2759-2096

Özet

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Batı Avrupa'ya yönelen işgücü göçü, modern Türk toplumunun en önemli sosyo-kültürel dönüşümlerinden birine yol açmıştır. Bu göç hareketinin en yoğun biçimde gerçekleştiği ülke Almanya olmuş ve zaman içinde Avrupa'daki en büyük Türk diasporası burada oluşmuştur. Başlangıçta geçici olarak düşünülen işgücü göçü, aile birleşimleri ve kalıcı yerleşim süreçleriyle birlikte çok kuşaklı bir göçmen topluluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bildiri, Konyalı Elife Mısral'ın Almanya'daki yaşam deneyimlerini konu alan anlatısından hareketle Almanya'da Türk kadını olmanın anlamını sosyokültürel bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada gurbet deneyimi, kültürlerarası karşılaşma, kimlik oluşumu ve göçmen kadınların toplumsal rolü gibi temalar kuramsal literatür ışığında analiz edilmektedir. Analiz sonucunda göçmen kadınların yalnızca aile içi rollerle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda diaspora topluluklarında kültürel sürekliliğin ve sosyal dayanışmanın önemli taşıyıcıları oldukları görülmektedir. Bu bağlamda makale, göç deneyiminin bireysel yaşam öyküleri aracılığıyla nasıl anlamlandırıldığını ve bu deneyimlerin daha geniş sosyolojik süreçlerle nasıl ilişkili olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, gurbet, diaspora, Türk göçmenler, Almanya, kültürlerarasılık, göçmen kadınlar

Abstract

Labor migration from Turkey to Western Europe, which began in the 1960s, led to one of the most significant socio-cultural transformations in modern Turkish society. Germany was the country where this migration was most pronounced, and over time, it became home to the largest Turkish diaspora in Europe. Originally intended as a temporary measure, labor migration, along with family reunification and permanent settlement, has resulted in the emergence of a multi-generational immigrant community. This work examines the significance of being a Turkish woman in Germany from a socio-cultural perspective, using the narrative of Elife Mısral from Konya and her life experiences in Germany as a case study. The study analyzes topics such as life abroad, intercultural encounters, identity formation, and the social role of migrant women in light of relevant academic literature. The analysis shows that migrant women are not limited to domestic tasks, but also represent important carriers of cultural continuity and social solidarity within diaspora communities. In this context, the article aims to demonstrate how the migration experience is interpreted through individual life stories and how these experiences relate to broader sociological processes.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Keywords: Migration, emigration, diaspora, Turkish immigrants, Germany, interculturality, female migrants

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da yaşanan hızlı ekonomik büyüme, sanayi sektöründe ciddi bir işgücü ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Almanya, bu ihtiyacı karşılamak amacıyla çeşitli ülkelerle işçi alım anlaşmaları yapmış ve 1961 yılında Türkiye ile imzalanan anlaşma sonucunda binlerce Türk işçisi Almanya'ya göç etmiştir. Başlangıçta geçici bir işgücü hareketi olarak tasarlanan bu göç süreci, zamanla kalıcı bir yerleşim modeline dönüşmüş ve Almanya'da geniş bir Türk diasporasının oluşmasına yol açmıştır (ayrıntılı bilgi için bkz. Abadan-Unat, 2002, s. 27-69).

İlk yıllarda Almanya'ya giden Türk işçiler "Gastarbeiter" yani "misafir işçi" olarak adlandırılmıştır (bkz. örn. Abadan-Unat, 2002, s. 44, 60, 66). Bu kavram, göçmenlerin geçici olarak ülkede bulunacağı ve bir süre sonra ülkelerine geri dönecekleri varsayımına dayanmaktaydı. Ancak zaman içinde aile birleşimi politikaları ve göçmenlerin kalıcı bir yaşam kurma çabaları, bu geçicilik varsayımını ortadan kaldırmış ve Almanya'da çok kuşaklı bir Türk göçmen topluluğu ortaya çıkmıştır.

Göç çalışmalarında uzun süre erkek işçilerin deneyimleri ön plana çıkmış, kadınların yaşadığı dönüşümler ise ikincil planda kalmıştır. Oysa göç sürecinin toplumsal ve kültürel etkilerini anlamak açısından kadınların deneyimleri büyük önem taşımaktadır (bkz. Abadan-Unat, 2002, s. 146). Göçmen kadınlar bir yandan aile içindeki geleneksel rollerini sürdürürken diğer yandan yeni toplumun sosyal ve kültürel koşullarına uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu durum onların deneyimini hem karmaşık hem de çok katmanlı hale getirmektedir.

Bu makale, Elife Mısral'ın (2025) Almanya'da yaşadığı deneyimleri konu alan anlatısından (bkz. Görsel) hareketle Türk göçmen kadınların kültürel ve toplumsal konumunu incelemektedir. Çalışmanın temel sorusu şu şekilde formüle edilebilir: *Almanya'ya göç süreci Türk kadınlarının kimlik algısını, kültürel aidiyetini ve toplumsal rolünü nasıl dönüştürmektedir?* Bu soruya yanıt ararken göç kuramları, diaspora çalışmaları ve kültürlerarası kimlik teorileri birlikte ele alınacaktır.

Görsel: *Elife Mısral'ın anlatısından (2025) sayfalar*

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. Kuramsal Çerçeve: Göç, Diaspora ve Kültürlerarası Kimlik

Göç olgusu sosyal bilimlerde çok boyutlu bir fenomen olarak ele alınmaktadır. Göç yalnızca nüfus hareketlerini ifade etmez; aynı zamanda kültürel, ekonomik ve politik süreçleri de kapsayan geniş bir dönüşüm alanı oluşturur. Abdelmalek Sayad (2004), göç deneyimini yalnızca göç eden bireyin değil aynı zamanda hem göç veren hem de göç alan toplumların dönüşümünü içeren bir süreç olarak tanımlar. Sayad'a göre göçmen, iki toplum arasında konumlanan ve bu iki toplumsal düzenin beklentileri arasında sıkışan bir aktördür. Bu durum göçmen kimliğinin çoğu zaman çelişkili bir yapı taşımasına neden olur.

Göç çalışmalarında önemli bir kavram olan diaspora, bir topluluğun anavatanı dışında farklı ülkelerde yaşayan ve kültürel bağlarını sürdüren üyelerini ifade eder. Türk diasporası özellikle Almanya'da yoğunlaşmış ve Avrupa'daki en büyük göçmen topluluklarından biri haline gelmiştir. Thomas Faist (2019), diaspora topluluklarını yalnızca göçmenlerin yerleştiği topluluklar olarak değil, aynı zamanda sınır ötesi sosyal ağların oluştuğu alanlar olarak tanımlar. Bu ağlar sayesinde göçmenler hem geldikleri ülke ile hem de yaşadıkları ülke ile eş zamanlı bağlar kurabilmektedir.

Kimlik meselesi göç çalışmalarının en önemli konularından biridir. Stuart Hall (1994), kültürel kimliği sabit ve değişmez bir yapı olarak değil, tarihsel süreçler içinde sürekli yeniden üretilen bir olgu olarak tanımlar. Bu yaklaşım göçmen kimliğinin neden çoğu zaman çok katmanlı ve değişken olduğunu açıklamaya yardımcı olur. Göçmen bireyler yeni toplumla etkileşim içinde kendi kimliklerini yeniden tanımlar ve bu süreçte hem köken kültürden hem de yaşadıkları toplumdan unsurlar taşıyan yeni kimlik biçimleri ortaya çıkar. Balcı'ya (2026, s. 55) göre kimlik meselesi bakımından kuşaklar arasında büyük farklılıklar vardır. Nitekim birinci ve ikinci kuşağa göre "Üçüncü kuşak ve sonrası oldukça karışıktır. Bu grubun içinde üçüncü kuşağın çocukları, torunları, torunlarının çocukları gibi pek çok Türk kökenli kişi yer almaktadır." Kültürel kimlik ve topluma uyum seviyeleri önceki kuşaklara göre çok farklıdır. Nitekim çoğu Alman toplumunun bir parçası olmuştur.

Homi K. Bhabha'nın "üçüncü mekân" (third space) kavramı da göçmen kimliğini anlamak açısından önemlidir. Bhabha'ya göre (1994, s. 36 vd.) kültürlerarası karşılaşmalar, iki kültürün basit bir birleşimi değildir; aksine bu karşılaşmalar yeni anlamların üretildiği ara alanlar yaratır. Bu alanlar göçmenlerin hem kendi kültürlerini korudukları hem de yeni kültürel pratikler geliştirdikleri hibrit kimlik (1994, s. 7) biçimlerinin ortaya çıkmasına imkân tanır.

1. Yöntem

Bu çalışma nitel bir araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Araştırmanın temel veri kaynağını Elife Mısral'ın Almanya'da 13 yıllık deneyimlerini (04.12.1998-04.08.2011) anlatan otobiyografik nitelikteki metni (2025) oluşturmaktadır. Metin, göç deneyiminin bireysel düzeyde nasıl algılandığını ve anlamlandırıldığını ortaya koyan birincil bir kaynak niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma, göç deneyimini bireysel anlatılar üzerinden analiz etmeyi amaçlayan yorumlayıcı bir yaklaşım benimsemektedir.

Araştırmada kullanılan yöntem, nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan *metin analizi ve tematik yorumlama* yöntemidir. Metin, içerdiği deneyimsel anlatılar doğrultusunda belirli tematik kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler arasında *gurbet deneyimi, kültürlerarası karşılaşma, kimlik oluşumu, göçmen kadınların toplumsal rolü ve karşılıklı önyargılar* gibi başlıklar yer almaktadır. Analiz sürecinde bu temalar sistematik biçimde incelenmiş ve göç kuramlarıyla ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Bu yöntem, bireysel bir yaşam öyküsünün daha geniş sosyolojik bağlamlar içinde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Nitel araştırmaların temel özelliklerinden biri olan yorumlayıcı yaklaşım doğrultusunda metin yalnızca betimleyici bir kaynak olarak değil, aynı zamanda göç deneyiminin kültürel ve toplumsal anlamlarını ortaya koyan bir veri seti olarak ele alınmıştır.

Çalışmada ayrıca göç ve diaspora literatüründen yararlanılmıştır. Özellikle Stuart Hall'un (1994) kültürel kimlik yaklaşımı, Homi K. Bhabha'nın (1994) hibritlik ve üçüncü mekân kavramları, Abdelmalek Sayad'ın (2004) göçmen deneyimine ilişkin sosyolojik analizi ve Thomas Faist'in (2019) transnasyonel sosyal alanlar kuramı, analiz sürecinde teorik çerçeve olarak kullanılmıştır. Bu kuramsal perspektifler, bireysel anlatının daha geniş toplumsal süreçlerle ilişkilendirilmesine imkân tanımıştır.

Bu araştırmanın sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle çalışma tek bir anlatıya dayanmaktadır ve bu nedenle tüm Türk göçmen kadınların deneyimlerini temsil etme iddiası taşımamaktadır. Bununla birlikte bireysel anlatılar, göç çalışmalarında önemli bir analitik değer taşımaktadır; çünkü bu tür anlatılar göçün duygusal ve gündelik boyutlarını görünür kılmaktadır. Bu nedenle çalışma, bir yaşam öyküsünden hareketle göç deneyiminin genel dinamiklerini anlamaya yönelik yorumlayıcı bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. Elife Mısral'ın Özgeçmişine[1] dair

25.07.1973 tarihinde Çumra- İnli de doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Çumra'da yaptı. Ayrıca Ev İdaresi Ön lisans mezunudur. 1990-1992 'de Çumra Halk Eğitim Merkezinde Giyim Bölümünde Usta Öğreticilik yaptı, 1992-1998 yılları arasında Çumra Kaymakamlığı Özel Kalem'de çalıştı. 1997 yılında kurulan Çumra Havalisi Yörük Köyleri Yardımlaşma Derneğinin kuruluş aşamasında ve etkinliklerinde bulundu. Ayrıca Konya Sekreterler Derneğinde de aktif görev aldı. 4. Aralık. 1998 yılında evlenerek Almanya'ya gitti ve orada 13 yıl kaldı.

İki evlat sahibi olan Elife Mısral 2011 yılında çocuklarını kendi kültürel değerleri doğrultusunda yetiştirmek amacıyla; Alman Vatandaşlığını alarak memleketi olan Konya'ya yerleşmiştir. 2013 yılında iki eğitimci arkadaşıyla birlikte yerel bir televizyon kanalı olan KON TV de "Yeni Sözler" isimli programın hazırlanması ve sunumunda görev almıştır. Kafe Kulis (Hakikatperver) isimli bir internet haber sitesinde editörlük yaptı. Yanı sıra haberler hazırladı ve köşe yazarlığı yaparak yazım hayatına başlamıştır. Konya Fikir Sanat ve Kültür Adamları Birliği Derneği, Konya Kütüphaneciler derneğinde çalışmalarda bulunmuş olup, Selçukya Kültür Sanat Derneği'nin kurucularından olup bir süre burada çalışmalarda bulunmuştur. Kendisi aynı zamanda Konya Yazarlar Derneği üyesidir.

Yörük Kültürünün öğretilmesi adına Çumra Havalisi Yörük Köyleri Yardımlaşma Derneği'nde Kadın Kolları Başkanlığı yaparak yerel değerlerin yaşatılması adına etkinlikler düzenlemiştir. Ayrıca 2020 yılından itibaren memleketi olan Çumra'da Çumra Kültür Sanat Topluluğu'nun bünyesinde aktif rol almış, özellikle 'Çatalhöyük' temalı Çatalhöyük şiir ve Sanat Etkinliğini başlatarak her ay şiir ve sanat etkinliklerinin hazırlanması ve sunumunu gerçekleştirmiş. Yine aynı topluluğunun hazırladığı ve Konya Yenigün Gazetesinin yayınladığı "9 Bin Yıllık Delikanlı Çumra" ilavesinin yayın kurulu üyesi olup; burada anı ve araştırma yazıları yazmaktadır. Selçukya Şairleri Gül Destesi, Çumralı Şairler Antolojisi'nde şiirleri, bahsi geçen ilave, Merhaba Şehir, Şehrin Hafızası, Aksaray'ın Hafızası gibi dergilerde ve bazı gazetelerde yazıları yayınlanmıştır. Selçuk Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Almanca hazırlık sınıfını başarıyla tamamlayarak başladığı Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrenimini

[1] Verdiği değerli 05.04.2026 tarihli bilgiler için Sayın Elife Mısral'a teşekkür borçluyum.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

yarım bırakmak zorunda kalmıştır. Halen Konya'da yaşamını sürdürmekte olup; kültür ve sanat çalışmalarına devam etmektedir.

3. Gurbet Deneyimi ve Duygusal Boyut

Türk kültüründe "gurbet" kavramı yalnızca coğrafi uzaklığı değil, aynı zamanda güçlü bir duygusal deneyimi ifade eder (bkz. Tablo 1). Halk türkülerinde, şiirlerde ve edebi eserlerde sıkça karşılaşılan gurbet teması, ayrılık, özlem ve yalnızlık duygularını içerir (Öztürk, 2001). Özellikle ekonomik nedenlerle gerçekleşen göçlerde gurbet, bireylerin memleketlerinden ve sevdiklerinden uzak kalmalarını ifade eden güçlü bir sembol haline gelir (bkz. Mısral, 2025, 120).

Elife Mısral'ın Almanya'daki yaşam deneyimlerini anlatan metin de bu duygusal boyutu açık biçimde yansıtmaktadır. Yazar Almanya'da yaşadığı deneyimi yalnızca yeni bir hayat kurma süreci olarak değil, aynı zamanda sürekli hissedilen bir özlem ve yabancılık duygusu olarak tasvir eder. Bu deneyim, göçmenlerin sıkça dile getirdiği *"Türkiye'de Almancı, Almanya'da yabancı"* (bkz. Mısral, 2025, s. 118) olma hissini ortaya koymaktadır. Bu ifade göçmen kimliğinin en önemli özelliklerinden biri olan çifte yabancılaşmayı göstermektedir. Göçmen bireyler geldikleri toplumda artık "değişmiş" olarak algılanırken yaşadıkları toplumda ise "yabancı" olarak görülürler. Bu durum göçmenlerin iki toplum arasında bir kimlik mücadelesi yaşamalarına neden olur.

Gurbet deneyiminin duygusal yoğunluğu çoğu zaman gündelik hayatın küçük ayrıntılarında ortaya çıkar. Memleketten gelen bir mektup, bir yiyeceğin kokusu ya da bir türkünün melodisi göçmenlerin geçmişle kurduğu bağları yeniden canlandırır (bkz. Mısral, 2025, s. 118). Mısral'ın anlatısında özellikle geleneksel türküler bu duygusal hafızanın önemli bir parçası olarak yer almaktadır. Bu tür sembolik unsurlar göçmenlerin kültürel kimliklerini sürdürmelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Boyut	Öz imge (kendini algılama)	Öteki imgesi (Almanlar tarafından algılanma)
Kimlik	"Türkiye'de Almancı; Almanya'da yabancı" – arada kalma hissi, çifte yabancılaşma.	Türkler toplumun bir parçası olarak değil, "misafir işçi" ve "yabancı" olarak görülüyor.
İş & Çalışkanlık	Çalışkanlığın verdiği gurur, fedakârlık yapma isteği, disiplin ve yoksunluk yoluyla geçim kaynağı oluşturma.	Basit işlere indirgenmiş ("sadece temizlik için uygun"), nadiren nitelikleriyle tanınan kişiler.
Kültür & Din	Dilin, şarkıların, ritüellerin ve inançların korunması; dinin bir güç kaynağı ve kimliğin dayanağı olması.	Din (özellikle başörtüsü), farklılığın sembolü olarak güvensizliğe ve dışlanmaya yol açar.
Kadın imgesi	Sessiz savaşçılar olarak kadınlar: çalışmak, çocuk yetiştirmek, kültürü korumak, çoğu zaman iki kat yük altında.	Başörtüsü takan kadınlar düşük ücretli işlere mahkûm ediliyor; önyargı: "Daha yüksek görevler için uygun değiller"
Uyum	Katılım arzusu, ancak "Almanlaşma" (kendi kimliğini kaybetme) korkusu; Türk topluluklarında dayanışma.	Uyum sağlama beklentileri: dil, sadakat, anayasaya bağlılık; kültürel bağımsızlık ise entegrasyonun önünde bir engel olarak görülüyor.
Komşuluk & Günlük yaşam	Türkler arasında topluluk ve dayanışma; Türk pazarları, dernekleri, "ikinci ev" olarak DITIB.	Alman komşular dürüst, disiplinli ancak duygusal olarak mesafeli olarak kabul edilir; yakınlık yalnızca istisnai durumlarda görülür.
Kuşaklar	Birinci nesil: fedakârlık ve çalışma; İkinci nesil: eğitim ve katılım; Üçüncü nesil: melez kimlik	Birinci nesil: "işçi sınıfı"; İkinci nesil: temkinli bir tanıma; Üçüncü nesil: hâlâ "farklı"
Duygular	Gurbet: derin özlem, acı, yuvaya bağlılık; azimden duyulan gurur.	Türkler genellikle önyargıyla ("Kara kafalı"; s. 125), nadiren empatiyle "yabancı" olarak görülürler.

Tablo 1: Karşılaştırma: Öz imgeye karşı Öteki imgesi

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

4. Almanya'nın Günlük Yaşam Kültürü ve Kültürel Karşılaşma

Göçmen deneyiminin önemli bir boyutu da yeni toplumun kültürel yapısıyla karşılaşma sürecidir. Göçmenler geldikleri toplumdan oldukça farklı bir sosyal ve kültürel ortamla karşılaşırlar ve bu durum çoğu zaman hem merak hem de yabancılık duygusu yaratır.

Mısral'ın anlatısında Almanya son derece düzenli ve disiplinli bir ülke olarak tasvir edilmektedir (bkz. Mısral, 2025, s. 118, 119). Toplumsal hayatın belirli kurallar çerçevesinde ilerlemesi, şehirlerin düzenli yapısı ve günlük yaşamın planlı olması Almanya'nın karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır. Bu düzen göçmenler için hem hayranlık uyandıran hem de alışılması zor olan bir durum olarak görülmektedir. Türk kültüründeki spontane sosyal ilişkilerle karşılaştırıldığında Alman toplumunun daha mesafeli olduğu düşünülmektedir. Sosyal etkinliklerin belirli zamanlarda gerçekleşmesi, davetlerin önceden planlanması ve günlük yaşamın belirli saatlere göre düzenlenmesi göçmenlerin alışık olduğu yaşam tarzından oldukça farklıdır. Bu farklılık kültürlerarası karşılaşmanın yarattığı en belirgin deneyimlerden biridir.

Bununla birlikte Almanya'nın doğal ve fiziksel çevresi de göçmenlerin dikkatini çeken unsurlar arasında yer almaktadır. Ormanlık alanlar, nehirler etrafında kurulmuş şehirler ve düzenli şehir planlaması Almanya'nın estetik yönünü ortaya koymaktadır (bkz. Mısral, 2025, s. 118). Bu gözlemler göçmenlerin yeni toplum hakkında geliştirdiği algıların yalnızca eleştirel değil aynı zamanda takdir edici yönler de içerdiğini göstermektedir.

5. Göçmen Kadınların Toplumsal Rolü

Göçmen kadınların deneyimi diaspora topluluklarının kültürel ve toplumsal yapısını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. İlk kuşak Türk göçmen kadınlar çoğu zaman hem aile içi sorumlulukları üstlenmiş hem de yeni toplumun sosyal koşullarına uyum sağlamaya çalışmıştır. Kadınlar göçmen ailelerde kültürel sürekliliğin en önemli taşıyıcılarıdır (bkz. Mısral, 2025, s. 123). Çocukların ana dilini öğrenmesi, geleneksel değerlerin aktarılması ve dini pratiklerin sürdürülmesi büyük ölçüde kadınların sorumluluğunda gerçekleşmektedir (bkz. örn. Kallimci, 1994, 107-126; ayrıca Can, 2017; Balcı, 2015, s. 414-428; 2018a, 7-15 ve 2018b, s. 13-21). Bu nedenle göçmen kadınlar diaspora topluluklarında kültürel kimliğin korunmasında merkezi bir rol oynamaktadır.

Bununla birlikte göçmen kadınların karşılaştığı zorluklar da oldukça fazladır (bkz. Mısral, 2025, s. 123). Dil yetersizliği, sosyal izolasyon ve ekonomik bağımlılık bu zorlukların başlıcalarıdır. İlk kuşak göçmenlerin çoğu Almanca bilmeden Almanya'ya gelmiş ve uzun süre bu dili öğrenme fırsatı bulamamıştır. Bu durum günlük yaşamda önemli sorunlara yol açmış (bkz. örn. Balcı / Öztürk, 2019, s. 36-40) ve çocukların aileleri için tercümanlık yapmasına neden olmuştur. Göçmen kadınların deneyiminde dini kimlik de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle başörtüsü gibi semboller bazı durumlarda ayrımcılığa yol açabilmektedir (bkz. Mısral, 2025, s. 124). Bu durum göçmen kadınların hem toplumsal hem de kültürel kimliklerini savunmak zorunda kaldıkları bir mücadele alanı yaratmaktadır.

5.1. İki Kültür Arasında Kimlik ve Aidiyet

Göçmen deneyiminin en belirgin özelliklerinden biri iki kültür arasında yaşanan kimlik gerilimidir (bkz. Mısral, 2025, s. 125). Göçmen bireyler bir yandan geldikleri kültüre bağlı kalmak isterken diğer yandan yaşadıkları toplumun normlarına uyum sağlamak zorundadır.

Stuart Hall'un kültürel kimlik yaklaşımı bu durumu anlamak açısından önemli bir çerçeve sunar. Hall'a göre (1994, s. 226) kimlik sabit bir yapı değildir; aksine tarihsel ve toplumsal süreçler içinde sürekli yeniden şekillenen bir oluşumdur. Göçmen bireyler de bu

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

süreçte hem köken kültürlerinden hem de yaşadıkları toplumdan etkilenerek yeni kimlik biçimleri geliştirirler.

Bu durum özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerde daha belirgin hale gelmiştir. Birinci kuşak için kimlik büyük ölçüde çalışma ve fedakârlık üzerinden tanımlanırken sonraki kuşaklar için eğitim, kariyer ve toplumsal katılım daha önemli hale gelmiştir.

Bhabha'nın (1994, s. 7) hibrit kimlik kavramı bu süreci açıklamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Göçmenler iki kültür arasında yeni bir kültürel alan yaratır ve bu alanda farklı kültürel unsurların birleşiminden oluşan yeni kimlik biçimleri ortaya çıkar.

5.2. Önyargılar ve Günlük Hayat Deneyimleri

Göçmen deneyiminin önemli bir boyutu da karşılıklı önyargılardır. Ev sahibi toplum göçmenler hakkında belirli stereotipler geliştirirken göçmenler de yaşadıkları toplum hakkında çeşitli genellemeler yapabilmektedir.

Mısral'ın anlatısında Alman toplumunun mesafeli ve kuralcı olduğu yönünde bazı genellemeler bulunmaktadır ("Evet, yaşam tarzları bize uymuyordu, bize göre çok ruhsuzdular. Akşam sekizden sonra hayat duruyor, sokaklarda neredeyse insan kalmıyordu."; Mısral, 2025, s. 118). Ancak günlük yaşam deneyimleri bu genellemelerin her zaman geçerli olmadığını göstermektedir (bkz. Tablo 2). Örneğin yazarın Alman komşusu ile kurduğu dostluk ilişkisi kültürlerarası dayanışmanın mümkün olduğunu göstermektedir (Mısral, 2025, s. 121). Bu tür deneyimler göçmenlerin ev sahibi toplum hakkında geliştirdiği algıları zaman içinde değiştirebilmektedir.

Bu durum göç deneyiminin çelişkili ve çok katmanlı yapısını ortaya koymaktadır. Göçmenler bir yandan ayrımcılık ve dışlanma ile karşılaşırken diğer yandan bireysel ilişkilerde empati ve dayanışma deneyimleri yaşayabilmektedir.

Alan	Almanlara dair önyargılar	Günlük deneyimler
Karakter & duygular	"Huzursuz, ruhsuz, soğuk, mesafeli" – ne sıcaklık ne de yakınlık	Alman komşu Gisela duygusal destek oluyor (s. 121); kucaklaşmalar annelik rolünü üstleniyor, bakım Alman aileler tarafından sağlanıyor (Türk çocuklar için "büyükanne/büyükbaba").
Komşuluk & Sosyal yaşam	Almanlar cimri, spontane olmayan ve kurallara takıntılı olarak bilinir; davetiyeler titizlikle planlanır.	Alman komşular yardım etme isteği gösteriyor ve yakınlıklarını kendi yöntemleriyle paylaşıyor; belediyeler Türk dernekleri için mekân sağlıyor.
Din & Kültür	Müslümanlara karşı güvensizlik, başörtüsünün ötekiliğin sembolü olarak görülmesi → dışlanma	Bazı Almanlar dini uygulamalara saygı duyar; önyargılar diyalog ve tutum yoluyla aşılabilir ("Duruş ve Nezaket").
Uyum & Dil	Almanlar Türkleri "yabancı", "kara kafalı" olarak görüyor ve genellikle sadece basit işler için uygun olduklarını düşünüyorlar.	Yazar (Mısral) ve diğerleri Almanca öğreniyor, derneklerde çalışıyor, seminerler düzenliyor; pratik başarılar sayesinde tanınırlık kazanıyorlar.
Toplumsal imge	Almanlar "cimri", "kuralcı" olarak karşımıza çıkıyor.	Günlük hayatta bu durum açıkça ortaya çıkıyor: Haklılar, ama aynı zamanda güvenilirler; duyguları var, sadece farklı şekillerde ifade ediliyor.
Kuşaklar arası ilişki	Almanlar mesafeli ve aile odaklı olmayan insanlar olarak algılanıyor.	Alman aileler, kendilerini "Büyükanne/Büyükbaba" olarak tanıyan Türk çocuklarına bakıyorlar; bu, kültürel farklılıklara rağmen yaşanan bir yakınlık.

Tablo 2: *Karşılaştırma: Önyargı ve Günlük Deneyimler*

6. Tartışma

Bu çalışmanın bulguları, göç deneyiminin yalnızca ekonomik bir süreç olmadığını, aynı zamanda güçlü bir kültürel ve duygusal dönüşüm alanı oluşturduğunu göstermektedir. Elife

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Mısral'ın anlatısı üzerinden yapılan analiz, Türk göçmen kadınların Almanya'daki yaşam deneyiminin çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu deneyim bir yandan gurbet ve yabancılık duygusuyla şekillenirken diğer yandan yeni kültürel karşılaşmaların doğurduğu değişim süreçlerini içermektedir.

Kuramsal açıdan bakıldığında, metinde ortaya çıkan kimlik deneyimi Stuart Hall'un kültürel kimlik anlayışıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Hall'a göre kimlik sabit bir yapı değil, tarihsel ve toplumsal süreçler içinde sürekli yeniden üretilen bir oluşumdur. Mısral'ın anlatısında da göçmen kimliğinin bu dinamik yapısı açık biçimde görülmektedir. Yazar bir yandan Türk kültürüne güçlü bir bağlılık sergilerken diğer yandan Almanya'daki yaşam deneyimi onun kimlik algısını kaçınılmaz biçimde dönüştürmektedir. Bu durum göçmen kimliğinin çoğu zaman iki kültür arasında şekillenen çok katmanlı bir yapı olduğunu göstermektedir.

Benzer biçimde Homi K. Bhabha'nın hibritlik ve üçüncü mekân kavramları da bu deneyimi açıklamak açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Göçmenler yalnızca iki kültür arasında pasif bir şekilde konumlanmazlar; aksine bu iki kültürün etkileşimi sonucunda yeni anlamların ve kimlik biçimlerinin ortaya çıktığı bir ara alan oluştururlar. Mısral'ın anlatısında da göçmenlerin hem Türk kültürünü sürdürmeye çalıştıkları hem de Almanya'daki yaşamın bazı unsurlarını benimsedikleri görülmektedir. Bu durum hibrit bir kültürel kimliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Çalışmanın önemli bulgularından biri de göçmen kadınların diaspora topluluklarında oynadığı merkezi roldür. Kadınlar yalnızca aile içi sorumlulukları yerine getiren bireyler değildir; aynı zamanda kültürel değerlerin aktarılmasında ve topluluk dayanışmasının sürdürülmesinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu durum, göç araştırmalarında kadınların deneyimlerine daha fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bununla birlikte metin, göç deneyiminin yalnızca uyum ve kültürlerarası etkileşimden ibaret olmadığını da ortaya koymaktadır. Ayrımcılık, önyargılar ve kültürel yanlış anlamalar göçmenlerin gündelik yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum Sayad'ın göçmen deneyimine ilişkin analizleriyle uyumludur. Sayad'a göre göçmenler çoğu zaman hem geldikleri toplumda hem de yaşadıkları toplumda "öteki" olarak konumlandırılmaktadır (bkz. 2004, 177-215). Mısral'ın anlatısında da bu çifte yabancılaşma deneyimi açık biçimde hissedilmektedir.

Ancak anlatının dikkat çekici yönlerinden biri, bu gerilimlerin yanında kültürlerarası empati ve dayanışma örneklerinin de bulunmasıdır. Yazarın Alman komşusuyla kurduğu dostluk ilişkisi, bireysel düzeyde kültürlerarası iletişimin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu durum göçmen deneyiminin yalnızca çatışma ve ayrışma üzerinden açıklanamayacağını, aynı zamanda karşılıklı öğrenme ve yakınlaşma süreçlerini de içerdiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda çalışma, göç deneyiminin çok boyutlu doğasına dikkat çekmektedir. Göçmenlerin yaşamı yalnızca ekonomik koşullar tarafından değil, aynı zamanda kültürel kimlik, toplumsal kabul ve bireysel ilişkiler gibi faktörler tarafından da şekillenmektedir. Bu nedenle göç çalışmalarında bireysel anlatıların incelenmesi, göç deneyiminin gündelik ve duygusal boyutlarını anlamak açısından önemli bir katkı sağlamaktadır.

SONUÇ

Almanya'ya yönelik Türk göçü modern Avrupa tarihinin en önemli toplumsal hareketlerinden biridir. Bu göç süreci yalnızca ekonomik değil aynı zamanda kültürel ve psikolojik sonuçlar doğurmuştur.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Elife Mısral'ın anlatısı, göçmen deneyiminin bireysel düzeyde nasıl yaşandığını göstermesi açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Bu anlatı, göçmenlerin yaşadığı gurbet duygusunu, kültürlerarası karşılaşmaları ve kimlik mücadelelerini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Çalışma sonucunda göçmen kadınların diaspora topluluklarında merkezi bir rol oynadığı görülmektedir. Kadınlar hem aile içinde hem de topluluk içinde kültürel sürekliliğin önemli taşıyıcılarıdır.

Ayrıca göç deneyiminin yalnızca çatışma değil aynı zamanda yeni kültürel biçimlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Göçmenler iki kültür arasında yeni kimlik biçimleri geliştirerek kültürlerarası etkileşimin aktif aktörleri haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin (2002). *Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa.* 4. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Balcı, Tahir (2026). İyi Bir Yazar Olmak İçin Tanınmış Bir Yazar Olmak Mı Gerekir? Sündüs Şahin Örneği. *Journal of Current Debates in Social Sciences,* 9(1), 51-60. https://cudesjournal.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=ff1ea16c-d5c9-429b-b8fc-0eaf10a6deb2.pdf&key=89777 (Erişim tarihi: 31.03.2026).

Balcı, Tahir / Öztürk, Ali Osman (2019). Bir Kod Kaydırma Alanı Olarak Alamanya Türküleri. *Perspektif*, Cilt 25, s. 36-40.

Balcı. U. (2015). Literarische Stilanalyse in Gedichten von Safiye Can. *International Journal of Languages Education*. 3(1), s. 414-428.

Balcı, U. (2018a). *Safiye Can'da Poetik Yaklaşımlar*. İstanbul: Kriter Yayınları.

Balcı, U. (2018b). Safiye Can'ın Kinder der Verlorenen Gesellschaft Adlı Eserinde Şiirsel Tutum. İçinde: Ed. Nihal Şirin Pınarcıoğlu ve Ayşegül Kanbak: *Current Debates in Social Sciences: Proceedings Book*. London: İjopec Publication. s. 13-21.

Bhabha, Homi K. (1994). *The Location of Culture*. London and New York: Routledge.

Castles, Stephen & Miller, Mark (2014). *The Age of Migration*. lnternational Population Movements in the Modern World. Fifth Edition. London: Palgrave Macmillan.

Faist, Thomas (2019). *The Transnationalized Social Question: Migration and the Politics of Social Inequalities in the Twenty-First Century*. Oxford: Oxford University Press

Faist, T. (2021). The Transnational Social Question: an Update (2021). (COMCAD Working Papers, 175). Bielefeld: Universität Bielefeld, Fak. für Soziologie, Centre on Migration, Citizenship and Development (COMCAD). https://nbnresolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-73221-8

Hall, Stuart (1994). Cultural Identity and Diaspora. *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory.* 1st Edition. London: Routledge, s. 222-237.

Kallimci, Hasan (1994). Almanya Burukluğu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Misral, Elife (2025). Almanya'da Türk Olmak. *Yenigün Gazetesi Kültür Sanat Eki: 9 Yıllık Delikanlı Çumra,* Cilt: 4, Sayı: 8, 25 Ocak, s. 118-125.

Öztürk, Ali Osman (2001). *Alamanya Türküleri. Türk göçmen edebiyatının sözlü / öncü kolu.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Sayad, Abdelmalek (2004). *The Suffering of the Immigrant*. Cambridge / Malden: Polity Press.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE INTERPLAY OF RELIGION AND PHILOSOPHY IN AZERBAIJANI CULTURAL CONTEXT

Nigar Mammadova, Elvin Huseynov
Department of Philosophy and Religious Studies, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper examines the intricate interplay between religion and philosophy in the Azerbaijani cultural context, focusing on how Islamic traditions, Soviet secular legacies, and contemporary global influences intersect in public and intellectual life. It traces historical layers from medieval Islamic philosophy, through nineteenth-century enlightenment movements, to post-Soviet debates on national identity and pluralism. The study draws on textual analysis of philosophical essays, theological treatises, and literary works, complemented by interviews with academics and students in major urban centers. Findings show that religion in Azerbaijan is widely perceived as a source of ethical orientation and cultural continuity, while philosophy is invoked to negotiate questions of modernity, rational critique, and civic responsibility. Rather than a simple opposition between faith and reason, the research reveals a spectrum of positions in which thinkers seek harmonization, critical dialogue, or contextual reinterpretation of religious concepts. Particular attention is given to discussions of freedom of conscience, tolerance, and the role of religion in a formally secular state, where philosophical argumentation is used to defend both stronger protections for belief and the autonomy of civic institutions. The paper argues that Azerbaijani culture offers a distinctive model in which religious and philosophical discourses mutually shape one another, producing hybrid frameworks that resist reduction to Western secular or purely traditionalist categories.

Key words: Azerbaijan, religion and philosophy, secularism, cultural identity, Islamic thought

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF RELIGIOUS BELIEFS IN MODERN AZERBAIJAN

Farid Aliyev, Leyla Ismayilova
School of Humanities and Social Sciences, Khazar University, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper investigates the philosophical foundations underlying religious beliefs in modern Azerbaijan, emphasizing how individuals justify faith commitments in a plural and rapidly changing society. Using a combination of qualitative interviews with university students and analysis of contemporary Azerbaijani philosophical literature, the study identifies key argumentative patterns by which believers reconcile doctrinal claims with demands for rational justification. Respondents frequently appeal to experiential evidence—such as personal transformation or perceived answers to prayer—alongside classical theistic arguments concerning causality, order, and moral objectivity. At the same time, many participants reject rigid exclusivism, framing religious belief as one reasonable worldview among several, rather than as an unquestionable absolute. The paper explores how local intellectuals engage with global debates on evidentialism, pragmatism, and reformed epistemology, adapting these frameworks to a context shaped by post-Soviet secularization and renewed interest in Islamic heritage. The analysis shows that appeals to cultural continuity and collective memory often supplement, rather than replace, philosophical reasoning. Ultimately, the study argues that religious belief in Azerbaijan is supported by a layered foundation in which rational, experiential, and cultural justifications interact. This layered model challenges simplistic portrayals of belief as either purely irrational or solely tradition-bound, and highlights the importance of philosophical education in fostering reflective, dialogical forms of faith.

Key words: religious belief, justification, Azerbaijan, philosophy of religion, rationality

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE INFLUENCE OF ISLAMIC PHILOSOPHY ON CONTEMPORARY ETHICS IN IRAN

Dr. Mohammad Rezaei, Lec. Simin Ahmadi
Department of Philosophy, University of Tehran, Iran

ABSTRACT
This paper explores how classical and modern currents of Islamic philosophy shape contemporary ethical discourse in Iran. It first outlines key ethical concepts in the works of thinkers such as al-Farabi, Ibn Sina, and Mulla Sadra, focusing on ideas of human perfection, the hierarchy of virtues, and the relationship between intellect and revelation. The study then analyzes how these concepts are reinterpreted in current debates on bioethics, social justice, and professional ethics in law and medicine. Drawing on academic texts, public lectures, and policy documents, the research demonstrates that Iranian ethicists frequently draw upon Islamic philosophical notions of practical wisdom, justice, and public interest to evaluate modern dilemmas such as organ donation, environmental stewardship, and economic inequality. At the same time, they engage critically with Western ethical theories, including utilitarianism and deontology, leading to hybrid frameworks that seek compatibility between universal moral concerns and Islamic metaphysical foundations. The paper argues that Islamic philosophy in Iran functions not as a static heritage but as a living resource that guides ethical reflection in institutions and civil society. By highlighting both convergences and tensions between traditional concepts and contemporary challenges, the study underscores the continuing relevance of Islamic philosophical ethics in shaping national conversations about responsibility, rights, and the common good.

Key words: Islamic philosophy, ethics, Iran, moral theory, public interest

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

RELIGION AND PHILOSOPHY: A CRITICAL STUDY OF REASON AND FAITH IN IRANIAN THOUGHT

Ali Karimi, Fatemeh Hosseini
Faculty of Theology and Philosophy, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT
This paper offers a critical study of the relationship between reason and faith in modern Iranian thought, examining how philosophers, theologians, and intellectuals address questions of epistemic authority, doubt, and pluralism. The research surveys influential Persian-language works from the mid-twentieth century to the present, including debates sparked by encounters with Western philosophy and internal calls for religious reform. It identifies three broad approaches: rationalist perspectives that emphasize demonstrative proofs and compatibility between faith and philosophy; fideist tendencies that stress the limits of human reason and the primacy of revelation; and dialogical positions that view reason and faith as distinct yet mutually illuminating sources of insight. Through textual analysis and comparative discussion, the paper shows how these approaches respond differently to secular critiques, scientific developments, and social demands for democratization. Particular attention is paid to arguments about the role of critical thinking in religious education and the legitimacy of philosophical inquiry into sacred doctrines. The study concludes that Iranian discussions of reason and faith reveal an ongoing effort to articulate a mode of religiosity that neither capitulates to secular skepticism nor suppresses intellectual freedom. This effort contributes to broader global conversations on how religious traditions can accommodate rational critique while preserving spiritual depth.

Key words: reason and faith, Iranian philosophy, theology, religious reform, epistemology

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

RELIGIOUS PHILOSOPHY AND NATIONAL IDENTITY IN ALGERIA

Assoc. Prof. Dr. Yacine Belkacem, Amira Bouzid, Karim Mansouri
Department of Philosophy, University of Algiers 2, Algeria

ABSTRACT
This paper examines the role of religious philosophy in shaping national identity in Algeria, a society marked by colonial legacy, linguistic diversity, and competing visions of modernity. It analyzes how Algerian thinkers draw on Islamic philosophical traditions, Arab-Islamic reform movements, and Amazigh cultural revival to conceptualize the relationship between faith, citizenship, and statehood. Using a combination of discourse analysis and case studies of key intellectual figures, the study explores debates over the meaning of "Islamic" and "national" values in constitutional texts, school curricula, and public media. Findings show that religious philosophy serves both integrative and contested functions: it provides shared ethical references—such as justice, solidarity, and dignity—while also being mobilized to support divergent political projects, from centralized state authority to grassroots democratic activism. The paper highlights how appeals to maqasid al-shari'a (objectives of Islamic law) and concepts of public reason are used to justify inclusive interpretations of national identity that respect pluralism and minority rights. At the same time, it notes the persistence of exclusionary narratives that equate authentic identity with a single linguistic or religious expression. The article concludes that Algerian religious philosophy is a key arena in which competing identity projects are negotiated, and that its future development will significantly influence the country's trajectory toward either deeper pluralism or renewed polarization.

Key words: Algeria, national identity, religious philosophy, Islamic thought, pluralism

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING ALGERIAN THEOLOGICAL DISCOURSE

Prof. Dr. Nourredine Cherifi
Faculty of Islamic Sciences and Humanities, University of Constantine 1, Algeria

ABSTRACT
This paper explores how philosophical inquiry informs contemporary theological discourse in Algeria, focusing on debates over scriptural interpretation, religious authority, and social reform. The study traces the reception of classical Islamic philosophy and modern Western thought in Algerian seminaries and universities, highlighting how concepts from logic, epistemology, and ethics are incorporated into discussions of creed and jurisprudence. Through analysis of theological textbooks, public lectures, and scholarly articles, the research shows that philosophy functions both as a critical tool and as a source of methodological self-reflection. On one hand, philosophical training enables theologians to clarify arguments, engage skeptics, and address new issues such as bioethics and human rights; on the other, it raises questions about the boundaries of legitimate interpretation and the risk of relativism. The paper documents efforts by leading scholars to articulate a "philosophically informed" theology that remains rooted in Qur'anic revelation and prophetic tradition while open to rational critique and empirical knowledge. It argues that this emerging approach challenges dichotomies between traditionalism and secularism by proposing a third path in which faith seeks understanding through disciplined reasoning. The article concludes that the continued integration of philosophy into theological education will be crucial for equipping Algerian religious leaders to respond thoughtfully to contemporary social and intellectual challenges.

Key words: theology, philosophy, Algeria, scriptural interpretation, religious education

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE SYNTHESIS OF RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL THOUGHT IN GEORGIAN INTELLECTUAL TRADITIONS

Dr. Nino Beridze, Dr. Levan Tsereteli
Department of Philosophy, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This paper investigates the historical and contemporary synthesis of religious and philosophical thought in Georgian intellectual traditions. Beginning with medieval theological writings influenced by Byzantine patristics and Neoplatonism, it traces how Georgian thinkers have combined Orthodox Christian doctrine with philosophical reflection on freedom, personhood, and community. The study then examines nineteenth- and twentieth-century figures who engaged with Russian, German, and French philosophy while seeking to preserve a distinctively Georgian spiritual heritage. Using textual analysis and archival research, the paper shows that synthesis has typically occurred through concepts such as "sobornost" (conciliarity), moral responsibility, and the sanctity of the created world. In the post-Soviet period, renewed interest in religion has revived discussions about how faith can contribute to democratic culture, human rights, and reconciliation after conflict. Contemporary philosophers and theologians draw on both patristic sources and modern phenomenology or personalism to argue for a theologically grounded yet dialogical understanding of the human person. The article concludes that Georgian intellectual history offers a rich example of how religious and philosophical discourses can mutually enrich one another rather than stand in opposition, providing resources for addressing current ethical and political questions.

Key words: Georgia, religious thought, philosophy, Orthodox Christianity, intellectual history

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

MODERN GEORGIAN PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON THE MEANING OF FAITH

Tamar Javakhishvili, Assis. Prof. Dr. Giorgi Kapanadze
School of Humanities, Ilia State University, Georgia

ABSTRACT
This paper analyzes modern Georgian philosophical reflections on the meaning of faith, focusing on how contemporary authors reinterpret belief in a context marked by rapid social change, political polarization, and renewed religious practice. Drawing on essays, monographs, and public lectures published since the 1990s, the study identifies several key themes: faith as trust in a personal God, faith as existential commitment, and faith as a communal practice that shapes moral imagination. Georgian philosophers engage critically with both Western secular critiques of religion and internal tendencies toward dogmatism, seeking to articulate a concept of faith that is intellectually responsible and spiritually authentic. The research highlights discussions about doubt, freedom, and the role of conscience, showing that many authors reject both blind obedience and purely privatized spirituality. Instead, they emphasize faith as a dynamic relationship that invites ongoing questioning, repentance, and ethical transformation. The paper also explores how these reflections respond to specific Georgian experiences, including wars, economic hardship, and debates over national identity, arguing that faith is often presented as a source of resilience and solidarity. Ultimately, the study concludes that modern Georgian philosophy contributes original perspectives to global conversations on belief by integrating Orthodox spiritual insights with phenomenological and hermeneutic approaches.

Key words: faith, Georgian philosophy, belief and doubt, Orthodox Christianity, existential reflection

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

INNOVATIVE TEACHING METHODS TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT

Altynay Kussainova, Dr. Yerlan Sadykov
Department of Education, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper explores innovative teaching methods designed to enhance student engagement in contemporary higher-education classrooms. Rapid changes in labor-market expectations and the ubiquity of digital technologies have exposed the limitations of traditional lecture-based instruction, particularly in terms of attention, motivation, and deep learning. The study examines a set of active-learning strategies—including flipped classrooms, collaborative problem-solving, game-based learning, and micro-projects—implemented in undergraduate courses across education and social-science programs. A mixed-methods approach is employed: quantitative data on attendance, participation, and assessment results are complemented by student focus groups and reflective journals from instructors. Findings indicate that when instructional design is explicitly aligned with clear learning outcomes and frequent formative feedback, innovative methods significantly increase student participation, willingness to ask questions, and perceived relevance of course content. Students highlight the value of structured peer interaction and real-world tasks, while also pointing to the need for clear expectations and support in adapting to less hierarchical classroom roles. Instructors report challenges related to time-intensive preparation and assessment, as well as institutional cultures that still prioritize coverage over engagement. The paper argues that innovative methods are most effective when accompanied by coherent course-level planning, training for instructors, and assessment approaches that reward higher-order thinking rather than rote reproduction. Practical recommendations are offered for gradual implementation, including piloting small active-learning segments, using low-stakes quizzes to guide preparation, and integrating student feedback into iterative redesign.

Key words: student engagement, active learning, innovative teaching, higher education

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE IMPACT OF DIGITAL TOOLS ON LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION

Assoc. Prof. Dr. Aigerim Nurgalieva, Didar Zhumabaev
Faculty of Information Technologies and Education, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

ABSTRACT
This study investigates the impact of digital tools on learning outcomes in higher education, focusing on learning-management systems, interactive simulations, and collaborative platforms. While universities have rapidly expanded their digital infrastructures, there remains debate about whether technology genuinely improves learning or merely digitizes traditional practices. The research analyzes courses in computer science, economics, and teacher education where digital tools were systematically integrated into lectures, seminars, and independent study. Using a quasi-experimental design, the study compares student achievement, completion rates, and self-reported engagement in digitally enriched courses with those in comparable courses relying on more conventional methods. Data collection includes grade distributions, analytics from learning-management platforms, and survey responses on perceived usefulness and cognitive load. Results suggest that digital tools support higher levels of conceptual understanding and problem-solving when they are used to provide immediate feedback, scaffold complex tasks, and facilitate peer collaboration. Conversely, technology that merely replicates static content, such as unstructured slide repositories, offers minimal benefit. Students emphasize the importance of intuitive interfaces and consistent instructional guidance; poorly organized digital environments can hinder learning and increase frustration. The paper concludes that the educational value of digital tools depends less on the tools themselves and more on pedagogical integration and instructor digital competence. Recommendations are provided for evidence-informed selection of platforms, alignment of online activities with assessment, and professional development to help academic staff design coherent digital learning experiences.

Key words: digital tools, higher education, learning outcomes, online platforms

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

CHALLENGES OF REMOTE EDUCATION AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT

Dr. Roya Ebrahimi, Assis. Prof. Dr. Seyed Karim Hosseini
Faculty of Educational Sciences, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

This paper analyzes key challenges associated with remote education and proposes strategies for improving its quality and equity in higher-education settings. The rapid expansion of online and blended learning during recent global crises exposed systemic gaps in digital access, instructional design, and assessment integrity. Drawing on survey data from undergraduate and graduate students, as well as interviews with instructors and academic administrators, the study identifies recurring issues: uneven internet connectivity, limited digital literacy, passive content delivery, and concerns about academic honesty. Students report feelings of isolation, reduced motivation, and difficulty managing time without the structure of face-to-face classes. Instructors, in turn, struggle to adapt pedagogical approaches, provide individualized feedback, and maintain meaningful interaction in large online cohorts. The paper examines a series of pilot interventions, including structured synchronous sessions, redesigned discussion forums with clear participation rubrics, and low-stakes formative assessments that emphasize process over high-pressure exams. Results indicate that interactive course elements, predictable weekly rhythms, and explicit guidelines for online communication contribute significantly to improved satisfaction and achievement. Furthermore, institutional support—such as centralized technical help, training workshops, and evidence-based guidelines—emerges as crucial for sustainable improvement. The article argues that effective remote education requires more than emergency technology adoption; it demands deliberate pedagogical planning, attention to student well-being, and policies that address digital inequality. Practical recommendations are offered for designing accessible courses, fostering online learning communities, and integrating remote components into long-term program strategies.

Key words: remote education, online learning, student engagement, instructional design

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF CULTURAL CONTEXT IN CURRICULUM DEVELOPMENT

Leila Mortazavi, Dr. Hamid Reza Balouchi
Department of Curriculum Studies, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT
This study explores how cultural context shapes curriculum development in national and institutional settings. While global policy frameworks often promote standardized competencies and international benchmarks, curricula are implemented within specific cultural environments that carry distinct values, histories, and social expectations. Using Iran as the primary case, the research analyzes policy documents, textbook samples, and interviews with curriculum developers and teachers across primary and secondary education. The study examines how cultural narratives—such as collective memory, religious traditions, and local notions of citizenship—are embedded in learning objectives, content selection, and assessment practices. Findings show that attempts to import externally designed curricula without adequate localization can create tensions between prescribed competencies and community expectations, leading to superficial implementation or hidden resistance by teachers. At the same time, purely inward-looking approaches risk isolating students from global knowledge flows and limiting future academic mobility. The paper argues for a culturally responsive curriculum framework that negotiates between global standards and local priorities, emphasizing participatory processes that involve educators, parents, and students in curricular decision-making. Examples are provided of successful curriculum units that integrate local literature, environmental issues, and community projects while addressing core disciplinary outcomes. The study concludes that recognizing cultural context is not an obstacle to quality but a precondition for meaningful, relevant education.

Key words: curriculum development, cultural context, educational policy, culturally responsive teaching

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INCLUSIVE EDUCATION POLICIES IN INDIA

Prof. Dr. Anjali Rajan, Dr. Vikram Singh
Faculty of Education, University of Delhi, India

ABSTRACT
This paper assesses the effectiveness of inclusive education policies in India with respect to students with disabilities and other marginalized groups. Over the past two decades, legislation and national programs have emphasized "education for all," yet implementation outcomes vary widely across states and school types. The study draws on a multi-level evaluation framework that combines policy review, school-level case studies, and interviews with teachers, parents, and local officials in urban and rural settings. Key indicators include physical accessibility, availability of resource teachers, use of individualized education plans, and attitudes toward diversity in classrooms. Findings suggest that inclusive policies have contributed to increased enrollment of children with disabilities in mainstream schools, but significant gaps persist in classroom practice. Many schools lack adequate assistive technologies, adapted materials, and systematic teacher training. Teachers often express positive attitudes toward inclusion yet feel unprepared to differentiate instruction or manage large, heterogeneous classes. Successful schools tend to exhibit strong leadership commitment, collaborative problem-solving among staff, and active engagement with families and community organizations. The paper argues that policy effectiveness depends on sustained investment, clear accountability mechanisms, and integration of inclusive principles into pre-service and in-service teacher education. It concludes with recommendations for strengthening monitoring systems, expanding support services, and prioritizing student voices in evaluating inclusive environments.

Key words: inclusive education, India, disability, educational policy

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

TEACHER TRAINING PROGRAMS AND THEIR EFFECT ON CLASSROOM MANAGEMENT

Assoc. Prof. Dr. Priya Menon, Sunil Sharma
Department of Teacher Education, University of Mumbai, India

ABSTRACT
This study examines the impact of teacher training programs on classroom-management practices in Indian primary and lower-secondary schools. Effective classroom management is widely recognized as a prerequisite for meaningful learning, yet many early-career teachers report difficulties in handling disruptive behavior, organizing group work, and balancing coverage with interaction. The research compares cohorts of teachers who have participated in competency-based training modules emphasizing proactive management strategies with those who have received more traditional, lecture-oriented preparation. Data sources include classroom observations using standardized rubrics, teacher self-reports, and student feedback regarding clarity, fairness, and classroom climate. Results show that trained teachers are more likely to use preventive strategies—such as co-constructed norms, structured routines, and positive reinforcement—rather than relying primarily on punitive measures. Their classrooms exhibit higher levels of on-task behavior, more equitable participation, and smoother transitions between activities. Students taught by these teachers report feeling more respected and motivated. However, the study also notes contextual constraints, including overcrowded classrooms and limited time for reflective practice, which can hinder the translation of training into sustained change. The paper concludes that well-designed teacher training has a measurable positive impact on classroom management, but its potential can be fully realized only when supported by mentoring, peer observation, and school-level leadership that values continuous professional learning.

Key words: teacher training, classroom management, primary education, professional development

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE USE OF PROJECT-BASED LEARNING TO BOOST CRITICAL THINKING SKILLS

Prof. Dr. Nino Gelashvili, Irakli Donadze
Faculty of Education, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This paper investigates the effectiveness of project-based learning (PBL) in developing critical-thinking skills among undergraduate students. PBL has been promoted as a learner-centered approach that situates knowledge in authentic tasks, yet empirical evidence on its specific impact on higher-order thinking remains uneven. The study implements PBL interventions in education and social-science courses, where students work in small groups to design, execute, and present projects addressing real community problems, such as local environmental issues or school-based interventions. Critical-thinking gains are measured using pre- and post-tests based on validated rubrics that assess analysis, evaluation, inference, and reflective judgment, supplemented by qualitative analysis of student portfolios and reflective essays. Findings show statistically significant improvement in critical-thinking scores for students participating in PBL compared with those in lecture-based control groups. Students report greater confidence in questioning assumptions, synthesizing diverse sources, and defending arguments with evidence. Instructors note deeper engagement but also highlight challenges, including uneven participation within groups and increased workload for scaffolding and assessment. The paper concludes that PBL can be a powerful vehicle for fostering critical thinking when projects are carefully structured, linked to clear criteria, and supported by ongoing feedback. Recommendations are offered for integrating PBL into existing curricula, balancing content coverage with skill development, and training instructors to facilitate open-ended inquiry.

Key words: project-based learning, critical thinking, higher education, student projects

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

IMPROVING STUDENT MOTIVATION THROUGH PERSONALIZED LEARNING PATHWAYS

Assis. Prof. Dr. Mariam Beridze, Giorgi Kvaratskhelia
Faculty of Educational Sciences, Ilia State University, Georgia

ABSTRACT
This study explores how personalized learning pathways can enhance student motivation in higher-education contexts. Personalization, operationalized as flexible pacing, choice of topics, and adaptive feedback based on diagnostic assessment, is hypothesized to increase students' sense of autonomy, competence, and relevance—key components of motivation according to self-determination theory. The research is conducted in introductory education and psychology courses where students select from modular learning units, negotiate project topics with instructors, and receive individualized progress dashboards through a learning-management system. Data sources include motivation questionnaires administered at multiple points during the semester, analysis of learning-analytics traces, and semi-structured interviews with students. Results indicate that students in personalized courses demonstrate higher levels of intrinsic motivation, persistence on challenging tasks, and course completion rates than those in traditionally structured sections. They particularly value the ability to connect assignments to personal interests and career goals. However, some students initially feel overwhelmed by increased responsibility and require explicit guidance on planning and time management. The paper argues that effective personalization must balance choice with supportive structure, including clear milestones, exemplars, and regular check-ins. It concludes that personalized learning pathways can meaningfully improve motivation when embedded within a broader culture of mentoring and when technological tools are used to make expectations transparent rather than simply to automate content delivery.

Key words: personalized learning, student motivation, higher education, self-determination

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE EFFECT OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY ON STUDENT ACHIEVEMENT RATES

Dr. Khatuna Bakradze, Prof. Dr. Levan Tsiklauri, Natia Chikhradze
Faculty of Educational Policy and Management, Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT

This paper evaluates the effect of educational technology on student achievement rates in general-education schools. Despite substantial investment in digital infrastructure, evidence about its direct contribution to learning outcomes remains mixed. The study analyzes standardized test results, course grades, and attendance data from schools that have implemented a coordinated technology-integration strategy—including interactive whiteboards, tablets, and subject-specific software—over a three-year period. These schools are compared with demographically similar institutions where technology use is ad-hoc and largely teacher-dependent. Classroom observations and teacher interviews provide additional insight into pedagogical practices. Findings reveal that technology-rich schools achieve modest but statistically significant gains in mathematics and science scores, alongside reductions in absenteeism, when technology is used to support interactive problem-solving, immediate feedback, and differentiated practice. Where devices are employed primarily for presentation or unstructured internet browsing, no consistent achievement benefits are observed. Teachers' digital competence and beliefs about student-centered learning emerge as critical mediating factors. The paper argues that educational technology can enhance achievement when integrated into coherent instructional designs, supported by ongoing professional development, and aligned with curriculum goals. It cautions against equating hardware acquisition with educational improvement and emphasizes the need for monitoring systems that track both usage patterns and learning outcomes.

Key words: educational technology, student achievement, school effectiveness, technology integration

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES AND THEIR IMPACT ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE

Prof. Dr. Saima Ahmed
Department of Business Administration, University of Lahore, Pakistan

Dr. Faraz Khan
Faculty of Management Sciences, National University of Modern Languages, Pakistan

Ayesha Malik
Institute of Management Studies, University of the Punjab, Pakistan

ABSTRACT

This study investigates the relationship between strategic management practices and organizational performance in medium and large firms operating in emerging markets. Strategic management is defined as an integrated cycle of environmental scanning, strategy formulation, implementation and performance evaluation that aligns organizational resources with long-term goals. Drawing on contingency theory and the resource-based view, the research develops a framework linking specific practices—formal strategic planning, stakeholder analysis, performance-measurement systems and strategic communication—to financial and non-financial outcomes. Data were collected via a structured survey of senior and middle managers in manufacturing and service organizations, complemented by follow-up interviews with selected respondents. Statistical analysis reveals that firms with institutionalized strategic-planning processes and clearly articulated mission statements demonstrate higher levels of sales growth, market share and innovation output. Furthermore, the presence of balanced scorecards and regular strategy reviews is associated with better alignment between departmental objectives and corporate priorities. Interview findings underscore the importance of leadership commitment and organizational culture in translating strategic plans into action; strategies that remain confined to top management documents show little measurable effect. The study also notes contextual constraints, including environmental volatility and resource limitations, which can disrupt even well-designed strategies. The paper concludes that strategic management practices positively influence performance when they are participatory, data-driven and continuously adapted to changing conditions. Recommendations are offered for strengthening strategic capabilities through management training, cross-functional planning teams and integrated performance-management systems.

Key words: strategic management, organizational performance, emerging markets, planning practices

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF LEADERSHIP STYLES IN ENHANCING EMPLOYEE MOTIVATION

Assoc. Prof. Dr. Imran Siddiqui
Department of Business Administration, COMSATS University Islamabad, Pakistan

Ali Raza
Faculty of Management Sciences, University of Central Punjab, Pakistan

Dr. Sana Javed
Institute of Administrative Sciences, University of the Punjab, Pakistan

ABSTRACT
This paper explores how different leadership styles influence employee motivation in private-sector organizations. Drawing on transformational, transactional and servant-leadership theories, the study examines which behavioral patterns most effectively foster intrinsic motivation, job satisfaction and discretionary effort. A quantitative survey of employees from banking, telecom and manufacturing firms is combined with qualitative interviews that probe perceptions of supervisors' communication, support and fairness. Statistical analysis indicates that transformational leadership—characterized by articulating a compelling vision, providing individualized consideration and encouraging intellectual stimulation—has the strongest positive association with intrinsic motivation and affective commitment. Transactional behaviors such as contingent rewards are found to support role clarity and short-term performance but show weaker links to long-term engagement. Servant-leadership traits, including empathy and empowerment, emerge as particularly important for younger employees who value participation and personal development opportunities. Interview data highlight that inconsistencies between stated leadership values and everyday practices can quickly erode trust and diminish motivational impact. The study argues that organizations seeking to enhance motivation should develop hybrid leadership profiles that combine clear performance expectations with genuine support, ethical conduct and opportunities for employee voice. It concludes by recommending leadership-development programs that integrate self-reflection, feedback mechanisms and coaching to help managers align their styles with motivational needs in increasingly diverse workplaces.

Key words: leadership styles, employee motivation, transformational leadership, organizational behavior

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DIGITAL TRANSFORMATION AND ITS EFFECT ON BUSINESS COMPETITIVENESS

Cristina Popescu
Faculty of Business Administration, Bucharest University of Economic Studies, Romania

Prof. Dr. Andrei Ionescu
Faculty of Cybernetics, Statistics and Economic Informatics, Bucharest University of Economic Studies, Romania

ABSTRACT
This study analyzes how digital transformation initiatives influence business competitiveness among Romanian firms operating in manufacturing and services. Digital transformation is conceptualized as a strategic reconfiguration of processes, customer interfaces and value propositions through the integration of digital technologies such as cloud computing, data analytics, automation and e-commerce platforms. Using a survey of managers combined with case studies of early-adopter companies, the research assesses the extent of digitalization and its impact on cost efficiency, innovation capacity and market responsiveness. Results indicate that firms with comprehensive digital strategies—encompassing both front-office and back-office functions—report higher productivity, faster product-development cycles and improved customer satisfaction compared with firms implementing isolated digital tools. The analysis shows that data-driven decision-making and integrated information systems are key enablers of competitive advantage, allowing companies to anticipate demand fluctuations, personalize offerings and optimize supply-chain operations. However, the study also identifies substantial barriers, including legacy systems, skills gaps and resistance to organizational change, which can limit the realized benefits of digital investments. Interviews reveal that leadership vision, cross-functional collaboration and ongoing employee training are critical success factors. The paper concludes that digital transformation enhances competitiveness when treated as an organization-wide change process rather than a purely technological upgrade. It offers practical guidance on prioritizing digital projects, aligning them with strategic goals and building capabilities for continuous innovation in a rapidly evolving digital landscape.

Key words: digital transformation, competitiveness, data-driven decision-making, organizational change

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SUSTAINABILITY INITIATIVES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES: A ROMANIAN PERSPECTIVE

Dr. Elena Georgescu
Faculty of Economics and Business Administration, Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Romania

Assis. Prof. Dr. Mihai Dumitrescu
Faculty of Business Administration, Babeș-Bolyai University, Romania

ABSTRACT
This paper investigates sustainability initiatives implemented by Romanian small and medium enterprises (SMEs) and evaluates their perceived benefits and challenges. Framed within the triple-bottom-line perspective, sustainability is understood as the integration of environmental, social and economic objectives into core business operations. The study employs a mixed-method approach, combining a survey of SME owners and managers with in-depth interviews in sectors such as food processing, tourism and light manufacturing. Findings indicate that the most common initiatives involve energy-efficiency measures, waste reduction, local sourcing and community engagement projects. While many firms initially adopt these practices to reduce costs or comply with regulations, they often report additional benefits, including improved brand image, stronger customer loyalty and easier access to certain export markets. However, constraints such as limited financial resources, lack of specialized knowledge and uncertain regulatory environments hinder more ambitious sustainability strategies. The research highlights the importance of external support from business associations, local authorities and EU-funded programs in enabling SMEs to invest in green technologies and certification schemes. The paper concludes that Romanian SMEs can play a significant role in advancing national sustainability goals if policies are tailored to their scale and capacity. Recommendations include targeted financial incentives, simplified reporting frameworks and practical training that translates sustainability principles into actionable business practices.

Key words: sustainability, small and medium enterprises, Romania, green practices

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE INFLUENCE OF CUSTOMER RELATIONSHIP MANAGEMENT ON SALES GROWTH

Dr. Sara Mohammadi
Faculty of Management, University of Tehran, Iran

Prof. Dr. Reza Kazemi
Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Iran

ABSTRACT
This study examines the influence of customer relationship management (CRM) practices on sales growth in medium-sized Iranian firms. CRM is conceptualized as a strategic process that integrates technology, organizational culture and customer-focused processes to build long-term, profitable relationships. Data were collected through a structured questionnaire administered to sales and marketing managers in manufacturing and service industries, complemented by interviews that explored implementation experiences. The analysis focuses on three dimensions: customer-information quality, interaction management and relationship-developing activities such as loyalty programs and personalized offers. Statistical results indicate a strong positive association between CRM maturity and year-on-year sales growth, particularly in firms that maintain comprehensive customer databases and use analytics to segment markets and tailor value propositions. Interview findings reveal that successful CRM initiatives also depend on front-line employee empowerment and cross-departmental coordination; when customer data remain siloed, the impact on sales is significantly reduced. The study notes challenges including high software costs, integration with legacy systems and limited analytical skills, which can prevent firms from fully exploiting CRM potential. The paper concludes that CRM should be approached as an organization-wide change in mindset and processes rather than a stand-alone IT project. It proposes a staged implementation roadmap emphasizing data quality, staff training and continuous performance monitoring to convert CRM investments into sustainable sales growth.

Key words: customer relationship management, sales growth, analytics, Iran, marketing strategy

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYZING MARKET ENTRY STRATEGIES FOR IRANIAN STARTUPS

Mohammad Rahimi
Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabataba'i University, Iran

Assoc. Prof. Dr. Fatemeh Zare
Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Iran

ABSTRACT
This paper analyzes market-entry strategies adopted by Iranian startups seeking to scale beyond their initial domestic niches. Against a backdrop of economic volatility, regulatory complexity and partial international isolation, founders must carefully select approaches that balance opportunity and risk. Drawing on interviews with startup founders and investors in technology-driven sectors such as fintech, e-commerce and health tech, the study identifies three predominant strategies: niche focus within the local market, regional expansion into neighboring countries, and virtual internationalization through digital platforms. The research applies mainstream market-entry frameworks—exporting, partnership, and localization—to the specific constraints and possibilities of the Iranian context. Findings show that startups emphasizing lean experimentation, strong customer discovery and flexible partnership models are better positioned to adjust their strategies as policies and market conditions evolve. Regulatory uncertainty and currency fluctuations emerge as major obstacles, pushing many firms to adopt asset-light models and platform-based collaborations. The paper also highlights the role of incubators, accelerators and diaspora networks in providing market intelligence and bridging access to foreign markets. It concludes that successful market-entry paths for Iranian startups rely less on a single optimal strategy and more on dynamic capabilities: the ability to sense opportunities, learn rapidly and reconfigure resources. Practical implications include the need for adaptive planning, scenario analysis and strategic alliances that can mitigate environmental risks while preserving growth options.

Key words: startups, market entry, Iran, internationalization, dynamic capabilities

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

EFFECTS OF CORPORATE GOVERNANCE ON FIRM PERFORMANCE IN EGYPT

Prof. Dr. Ahmed El-Sayed
Faculty of Commerce, Cairo University, Egypt

Dr. Mona Hassan
Faculty of Business Administration, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT
This study investigates the effects of corporate-governance mechanisms on firm performance in the Egyptian context, where emerging capital markets and regulatory reforms have raised expectations for transparency and accountability. Corporate governance is examined through board composition, ownership structure, audit quality and disclosure practices in a sample of non-financial firms listed on the Egyptian Exchange. Using panel data over several years, the research evaluates performance through accounting-based indicators and market-based measures. The empirical results suggest that firms with a higher proportion of independent directors and more diverse boards exhibit stronger performance, supporting the view that effective monitoring and broader expertise improve strategic decision-making. Concentrated ownership shows mixed effects, enhancing oversight in some cases while entrenching controlling shareholders in others. Stronger external auditing and more detailed disclosure correlate with reduced earnings-management indicators and higher valuation multiples. The study acknowledges institutional challenges, including enforcement gaps and informal networks, which can weaken the impact of formal governance rules. It concludes that improving firm performance in Egypt requires not only updated regulations but also a culture of accountability supported by investors, regulators and professional associations. Policy recommendations include strengthening minority-shareholder protections, enhancing director training and promoting transparent reporting standards aligned with international best practices.

Key words: corporate governance, firm performance, Egypt, board structure, disclosure

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

IMPLEMENTING INNOVATION MANAGEMENT TO DRIVE BUSINESS SUCCESS

Assis. Prof. Dr. Youssef Abdelrahman
Faculty of Business and Economics, Alexandria University, Egypt

Sara Ibrahim
Faculty of Commerce, Mansoura University, Egypt

ABSTRACT
This paper explores how systematic innovation-management practices contribute to business success in Egyptian companies facing intensified regional and global competition. Innovation management is defined as the coordinated set of processes by which organizations generate, select, develop and commercialize new ideas in products, services and internal operations. Based on survey data from managers in manufacturing and service firms, supplemented by case studies of recognized innovators, the study assesses the maturity of innovation processes and their relationship to performance indicators such as revenue growth, export intensity and market share. The findings indicate that firms with dedicated innovation units, formal idea-evaluation criteria and cross-functional project teams achieve more frequent and commercially successful innovations than those relying on informal or ad-hoc efforts. Employee involvement programs, customer co-creation and partnerships with universities are identified as key sources of novel ideas. However, barriers such as risk-averse cultures, limited funding and bureaucratic procedures often slow down implementation. The paper argues that leadership commitment and clear strategic priorities are essential for embedding innovation into everyday routines rather than treating it as an occasional initiative. It concludes with recommendations for designing innovation portfolios, establishing performance metrics and creating incentive schemes that reward experimentation and learning, thereby positioning Egyptian firms for sustainable competitive advantage.

Key words: innovation management, business success, Egypt, organizational culture, collaboration

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ECONOMIC IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT IN CUBA

Prof. Dr. Maria Fernandez
Faculty of Economics, University of Havana, Cuba
Dr. Carlos Ruiz
Department of Tourism Studies, University of Havana, Cuba
Ana Lopez
Faculty of Business Administration, José Martí International University, Cuba
Jose Martinez
Faculty of Social Sciences, José Martí International University, Cuba

ABSTRACT
This paper examines the economic impact of tourism development in Cuba, focusing on its contribution to growth, employment, regional development, and foreign-exchange earnings in a structurally constrained economy. The study first traces the historical evolution of the tourism sector from limited, state-managed resorts to more diversified offerings that include heritage tourism, eco-tourism, and small-scale private accommodation. Using a mixed-method approach, the research combines time-series data on arrivals, receipts, and sectoral value added with interviews conducted with policymakers, local entrepreneurs, and workers in major tourist destinations such as Havana, Varadero, and Trinidad. The findings indicate that tourism has become a key driver of GDP growth and one of the main sources of foreign currency, generating significant multiplier effects in construction, transportation, agriculture, and cultural industries. At the same time, the analysis highlights structural vulnerabilities: high dependence on a limited number of source markets, exposure to geopolitical shocks and health crises, and pronounced spatial concentration of benefits in coastal and historic urban areas. The paper also explores the tensions between large state-owned enterprises and the expanding non-state sector, including family-run guesthouses and restaurants, in capturing tourism revenues. While tourism has created employment opportunities, especially for youth and women, issues of income inequality, infrastructure strain, and environmental pressure have emerged. The study concludes that for tourism to support inclusive and sustainable development, Cuba must deepen linkages to domestic supply chains, strengthen environmental governance, and design policies that reduce regional disparities and enhance community participation in tourism planning.

Key words: Cuba, tourism development, economic growth, regional development, sustainability

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYSIS OF SOCIAL POLICIES AND ECONOMIC GROWTH IN CUBAN ECONOMY

Assoc. Prof. Dr. Elena Garcia
Faculty of Economic and Social Sciences, University of Havana, Cuba

ABSTRACT
This paper analyzes the interaction between social policies and economic growth in the Cuban economy, with particular attention to the post-1990 reform period. Cuba is widely recognized for high levels of social indicators in health and education despite persistent resource constraints, raising questions about the growth effects and fiscal sustainability of its universalist policy model. Drawing on macroeconomic data, budget reports, and policy documents, the study evaluates trends in public expenditure on social sectors relative to GDP, as well as outcomes in human-capital accumulation, inequality, and poverty. Econometric estimations are used to explore the relationship between social spending, labor productivity, and long-run growth, controlling for external shocks and institutional changes. The findings suggest that broad access to education and health services has supported the formation of a relatively skilled workforce and mitigated extreme poverty, but that rigid labor-market structures and limited private-sector absorption have constrained the translation of human capital into higher productivity and innovation. The paper also discusses recent policy adjustments, including targeted subsidies, decentralization experiments, and the introduction of non-state forms of employment, assessing their potential to reconcile equity objectives with efficiency gains. The analysis indicates that carefully sequenced reforms, which preserve core social achievements while expanding opportunities for productive investment and entrepreneurship, are critical for sustaining growth. The study concludes that Cuba's experience offers important lessons for economies seeking to balance social protection with structural transformation, emphasizing the need for institutional flexibility and continuous policy evaluation.

Key words: Cuba, social policy, economic growth, human capital, welfare state

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN ALBANIAN ECONOMIC TRANSITION

Dr. Arben Kola
Faculty of Economics, University of Tirana, Albania
Assis. Prof. Dr. Elira Shehu
Faculty of Business, European University of Tirana, Albania
Gentian Dervishi
Faculty of Business Administration, Aleksandër Moisiu University of Durrës, Albania

ABSTRACT
This paper investigates the role of small and medium enterprises (SMEs) in Albania's transition from a centrally planned to a market-oriented economy. After the early 1990s, SMEs emerged as key agents of structural change, employment creation, and private-sector development, yet they continue to face significant institutional and financial constraints. Using firm-level survey data, policy documents, and interviews with business owners and representatives of business associations, the study analyzes SME contributions to GDP, job creation, export diversification, and regional development. The findings demonstrate that SMEs account for the vast majority of registered enterprises and a substantial share of non-agricultural employment, acting as an important buffer against unemployment during periods of macroeconomic volatility. However, the research also highlights persistent obstacles, including limited access to credit, informality, weak contract enforcement, and administrative burdens. Many SMEs operate in low-productivity trade and service activities, with modest technological upgrading and innovation. The paper evaluates recent policy initiatives aimed at improving the business environment, such as tax simplification, digitalization of public services, and targeted support programs for start-ups and women-owned firms. It argues that to move beyond an extensive growth model, Albania must foster stronger links between SMEs and larger firms, improve vocational education and training, and enhance access to finance for investment in technology and skills. The study concludes that a more dynamic SME sector is essential for inclusive and sustainable growth, but that this requires coherent, long-term policy commitment and effective implementation.

Key words: Albania, small and medium enterprises, transition economy, business environment, employment

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT AND INVESTMENT STRATEGIES IN ALBANIA

Prof. Dr. Ervin Meta
Faculty of Economics, University of Tirana, Albania
Dr. Blerina Hoxha
Faculty of Business and Technology, Epoka University, Albania

ABSTRACT
This paper analyzes the evolution of financial markets in Albania and their implications for domestic investment strategies. Since the early transition period, Albania has made progress in establishing a two-tier banking system, a nascent capital market, and regulatory institutions, yet financial intermediation remains shallow compared to regional peers. The study combines macro-financial indicators, regulatory reports, and interviews with financial-sector practitioners to assess the depth, efficiency, and stability of the banking sector, government securities market, and emerging non-bank financial institutions. The findings indicate that bank credit is concentrated in trade and construction, with limited long-term financing for productive sectors such as manufacturing and agribusiness. Capital markets are dominated by government debt instruments, while equity and corporate bond markets remain underdeveloped, limiting portfolio diversification opportunities for institutional and retail investors. The paper explores how these structural characteristics shape investment strategies of firms and households, including reliance on retained earnings, real-estate investment, and remittance-financed consumption. It also evaluates recent reforms aimed at strengthening financial supervision, encouraging pension-fund growth, and developing digital financial services. The analysis suggests that deeper and more diversified financial markets could support higher investment and innovation, provided that regulatory capacity and investor-protection frameworks continue to improve. The paper concludes with policy recommendations focused on promoting transparency, broadening financial instruments, and fostering financial literacy to enable more efficient allocation of savings within the Albanian economy.

Key words: lbania, financial markets, investment strategies, banking sector, capital market

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

INFLATION DYNAMICS AND MONETARY POLICY EFFECTIVENESS IN IRAN

Dr. Reza Kian
Faculty of Economics, University of Tehran, Iran
Prof. Dr. Leila Mohammadi
Faculty of Economics and Political Science, Shahid Beheshti University, Iran

ABSTRACT
This paper examines the dynamics of inflation in Iran and evaluates the effectiveness of monetary policy in a context characterized by structural rigidities, sanctions, and fiscal-monetary linkages. Using quarterly data over the past two decades, the study estimates vector autoregressive and New Keynesian-style models to identify the relative contributions of monetary shocks, exchange-rate movements, supply disruptions, and administered-price adjustments to inflation. The results indicate that while money-supply growth and exchange-rate devaluations remain important drivers of price dynamics, cost-push factors related to imported inputs and energy prices play an increasingly significant role. The paper discusses the institutional framework of the Central Bank of Iran, highlighting constraints arising from limited independence, quasi-fiscal operations, and the dominance of state-owned banks. These features reduce the credibility and transmission of conventional instruments such as policy rates and reserve requirements. The study also analyzes episodes of exchange-rate unification attempts and targeted liquidity controls, assessing their short-run impact on inflation expectations and real activity. The findings suggest that isolated monetary measures are insufficient to achieve low and stable inflation without complementary reforms in fiscal policy, banking-sector governance, and exchange-rate management. The paper concludes that enhancing central-bank credibility, improving coordination with fiscal authorities, and gradually developing market-based instruments are essential for strengthening monetary policy effectiveness and anchoring inflation expectations in Iran.

Key words: Iran, inflation, monetary policy, exchange rate, central bank

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

LABOR MARKET CHALLENGES AND UNEMPLOYMENT TRENDS IN IRANIAN ECONOMY

Mohammad Salehi
Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Iran
Assoc. Prof. Dr. Sara Razavi
Faculty of Economics, Allameh Tabataba'i University, Iran
Prof. Dr. Mona Youssef
Faculty of Management and Economics, Sharif University of Technology, Iran

ABSTRACT
This paper analyzes labor-market challenges and unemployment trends in the Iranian economy, with a particular focus on youth and female participation. Drawing on household survey data, labor-force statistics, and policy documents, the study examines structural features such as a young demographic profile, skills mismatches, public-sector employment preferences, and regional disparities. The findings reveal persistent high unemployment among university graduates, especially in humanities and social-science fields, indicating limited absorption capacity in the formal private sector. Informal employment remains widespread, often characterized by low productivity, limited social protection, and income volatility. The paper also evaluates the impact of economic sanctions, cyclical downturns, and inflation on job creation and real wages. Special attention is given to gender gaps in participation and employment quality, highlighting institutional and cultural constraints that restrict women's access to certain occupations and managerial positions despite rising educational attainment. The study reviews recent labor-market policies, including entrepreneurship promotion, active labor-market programs, and subsidies for small and medium enterprises, assessing their potential and limitations. It argues that sustainable improvements in employment outcomes require comprehensive reforms in the business environment, vocational education, and social-protection systems, alongside measures to address regional imbalances. The paper concludes that aligning education and training with labor-market needs, fostering private-sector growth, and removing barriers to female employment are crucial steps toward a more inclusive and resilient labor market in Iran.

Key words: Iran, labor market, unemployment, youth employment, gender gap

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYSIS OF FISCAL POLICIES AND PUBLIC DEBT MANAGEMENT IN EGYPT

Dr. Ahmed Naguib
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt

ABSTRACT
This paper evaluates fiscal policies and public-debt management in Egypt, focusing on the period of post-2011 political transition and subsequent stabilization efforts. Using budgetary data, debt statistics, and policy reports, the study analyzes trends in government revenue, expenditure composition, and debt dynamics. The findings show that Egypt has relied heavily on indirect taxation and external financing, while a significant share of expenditure is absorbed by interest payments, wages, and generalized subsidies, leaving limited fiscal space for productive investment in infrastructure, health, and education. Debt-sustainability analysis indicates that although recent reforms and growth recovery have moderated the debt-to-GDP ratio, vulnerabilities persist due to exchange-rate risks, short maturities, and sensitivity to global financial conditions. The paper examines the impact of subsidy reforms, value-added tax introduction, and efforts to broaden the tax base, assessing their distributional consequences and political feasibility. It also discusses institutional aspects of debt management, including the coordination between the Ministry of Finance and the central bank, the development of a domestic government-securities market, and the role of multilateral lenders. The study concludes that improving fiscal outcomes in Egypt requires strengthening revenue administration, reprioritizing expenditure toward inclusive growth, and implementing a transparent, medium-term debt-management strategy. Such steps are essential to reduce rollover risks, enhance investor confidence, and create room for counter-cyclical policies in the face of external shocks.

Key words: Egypt, fiscal policy, public debt, debt management, budget reform

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

AGRICULTURAL SECTOR'S CONTRIBUTION TO EGYPTIAN ECONOMIC DEVELOPMENT

Assoc. Prof. Dr. Karim Hassan
Faculty of Agriculture, Alexandria University, Egypt
Mostafa El-Sayed
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt
Sarah Kamal
Faculty of Business, Ain Shams University, Egypt
Omar Said
Faculty of Agricultural Economics, Zagazig University, Egypt

ABSTRACT
This paper assesses the contribution of the agricultural sector to Egypt's economic development, emphasizing its roles in employment, food security, export earnings, and rural livelihoods. Despite the growing importance of services and industry, agriculture remains a critical pillar of the economy, particularly in the Nile Delta and Upper Egypt. Using time-series data, input–output tables, and rural household surveys, the study evaluates agriculture's direct and indirect linkages with other sectors, as well as its responsiveness to policy and climatic shocks. The findings show that agricultural productivity gains have been driven by land reclamation, irrigation improvements, and technological adoption in high-value crops, yet structural challenges persist, including land fragmentation, water scarcity, and limited access to credit and extension services for smallholders. The paper analyzes the effects of trade liberalization, subsidy reforms, and targeted support programs on crop patterns and farmer incomes, highlighting both opportunities and vulnerabilities created by integration into global markets. It also considers environmental externalities, such as soil degradation and overuse of chemical inputs, which threaten long-term sustainability. The study argues that unlocking agriculture's full development potential requires a holistic strategy that combines investment in rural infrastructure and research, promotion of farmer organizations and value-chain integration, and adaptive water-management policies under conditions of climate stress. The paper concludes that a more productive and resilient agricultural sector can enhance food security, reduce rural poverty, and support balanced regional growth in Egypt.

Key words: Egypt, agriculture, economic development, rural livelihoods, food security

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE IMPACT OF GLOBAL TRADE POLICIES ON EGYPT'S EXPORTS

Assis. Prof. Dr. Hanaa Abdelaziz
Faculty of International Trade and Economics, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT
This paper investigates how global trade policies affect Egypt's export performance, focusing on tariff regimes, non-tariff measures, and regional trade agreements. Using panel data on Egypt's exports by product and destination, combined with information on trade-policy changes in major partner countries and within multilateral frameworks, the study estimates gravity-type models to quantify the impact of trade barriers and preferences on export flows. The findings indicate that preferential access under agreements such as the EU–Egypt Association Agreement and COMESA has supported export growth in certain manufacturing and agro-industrial products, while complex rules of origin and technical standards limit the utilization of available preferences. At the same time, Egypt's exports remain concentrated in a relatively narrow range of goods, rendering them vulnerable to global price fluctuations and demand shocks. The paper analyzes how shifts toward protectionism, new environmental and labor standards, and supply-chain reconfigurations influence Egyptian exporters' market access and compliance costs. It also examines domestic trade-facilitation efforts, including customs modernization and logistics improvements, assessing their role in reducing trade costs. The study concludes that to enhance export resilience and diversification, Egypt must align its industrial and trade policies, invest in quality infrastructure and certification capacities, and actively engage in negotiations shaping emerging global trade norms. Strengthening institutional support for small and medium exporters is highlighted as a key priority for inclusive integration into world markets.

Key words: Egypt, exports, global trade policy, trade agreements, market access

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE EVOLUTION OF TRADITIONAL LAO POETRY IN CONTEMPORARY LITERATURE

Assoc. Prof. Dr. Somchai Phanvilay
Department of Lao Language and Literature, National University of Laos, Laos

ABSTRACT
This paper examines how traditional Lao poetry has evolved within contemporary literature, focusing on the interaction between classical forms and modern narrative and lyrical practices. Traditional Lao verse, characterized by strict syllabic patterns, tonal structures and formulaic imagery, historically served didactic, religious and courtly functions. In recent decades, however, Lao writers have reinterpreted these forms to address themes of urbanization, migration, environmental change and shifting gender relations. The study combines textual analysis of selected poems and poetic prose with interviews conducted with contemporary poets and literary critics. It traces how canonical meters are loosened, hybridized with free verse and integrated into prose passages, while still retaining recognizable rhythmic echoes of traditional forms. The findings show that traditional motifs such as rivers, rice fields, temples and village festivals are redeployed as symbols of nostalgia, loss and resilience in the face of modernization and regional integration. At the same time, poets experiment with new voices and perspectives, including those of women, ethnic minorities and urban youth, thereby expanding the social scope of Lao poetic expression. The paper argues that rather than disappearing, traditional Lao poetry is undergoing a dynamic transformation, functioning as a flexible cultural resource that helps writers negotiate continuity and change. This evolution illustrates how small-language literatures can maintain distinctiveness while participating actively in global literary conversations.

Key words: Lao poetry, contemporary literature, tradition and modernity, cultural continuity, poetic form

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

CULTURAL IDENTITY AND LANGUAGE PRESERVATION IN LAO FOLKTALES

Assoc. Prof. Dr. Bounmy Keomany
Department of Linguistics, National University of Laos, Laos
Phouthone Phommasane
Department of Lao Literature, National University of Laos, Laos
Dr. Sombath Vilay
Faculty of Humanities, Souphanouvong University, Laos
Dr. Ketsana Vang
Faculty of Education, National University of Laos, Laos

ABSTRACT
This study explores how Lao folktales contribute to cultural identity and language preservation in a rapidly changing socio-economic context. Folktales have traditionally functioned as vehicles for transmitting moral values, social norms and cosmological beliefs, while simultaneously reinforcing the status of the Lao language and local dialects. Drawing on fieldwork in rural and peri-urban communities, the research compiles and analyzes a corpus of orally transmitted stories, comparing them with written and illustrated versions used in schools and children's media. The analysis focuses on narrative structure, recurrent character types and key lexical items relating to kinship, spirituality and the natural environment. Interviews with storytellers, teachers and parents reveal that oral performance practices—intonation, repetition, audience participation—play a crucial role in embedding linguistic patterns and culturally specific metaphors in the memories of younger generations. However, increasing exposure to regional and global media, coupled with migration and language shift toward urban varieties, has contributed to a decline in traditional storytelling contexts. The paper examines emerging initiatives that integrate folktales into bilingual education, digital storytelling platforms and community-based cultural festivals. It argues that when actively supported, folktales can serve as a bridge between home and school, strengthening children's sense of belonging while fostering metalinguistic awareness. The study concludes that Lao folktales remain vital resources for both cultural identity formation and language maintenance, provided they are continually recontextualized within contemporary communicative practices.

Key words: Lao folktales, cultural identity, language preservation, oral tradition, education

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE INFLUENCE OF ANCIENT EGYPTIAN MYTHOLOGY ON MODERN LITERARY THEMES

Dr. Ahmed El-Sayed
Department of Comparative Literature, Cairo University, Egypt
Prof. Dr. Mona Hassan
Department of Arabic Language and Literature, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT
This paper investigates the enduring influence of ancient Egyptian mythology on modern literary themes in Arabic and world literature. It begins by outlining central mythic figures and narratives—such as Osiris, Isis, Horus and the solar journey of Ra—and the symbolic structures associated with them: death and rebirth, cosmic order versus chaos and the ethical weighing of the heart. The study then analyzes how twentieth- and twenty-first-century authors appropriate these motifs to articulate contemporary concerns including nationalism, gender relations, ecological crisis and spiritual alienation. Through close readings of selected novels, plays and poems, the research shows that mythic archetypes are frequently reconfigured as allegories of political oppression and resistance, or as psychological symbols representing fragmented identities in postcolonial societies. Modern writers often transpose mythic settings into urban landscapes, merge pharaonic imagery with Islamic and Christian references, or employ multiple narrative voices that destabilize authoritative versions of the past. The paper also explores cross-cultural adaptations in English and French, where Egyptian myth appears in fantasy fiction and speculative narratives that interrogate technology, immortality and the ethics of scientific discovery. It argues that the appeal of ancient Egyptian mythology lies not only in its exotic visual repertoire but in its conceptual flexibility, allowing authors to explore cycles of destruction and renewal and the search for justice beyond historical time. The study concludes that myth-inspired literature functions as a site where cultural memory and imaginative experimentation intersect, keeping ancient symbolic systems alive within modern aesthetic frameworks.

Key words: Egyptian mythology, modern literature, symbolism, cultural memory, postcolonial writing

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

POSTCOLONIAL NARRATIVES IN EGYPTIAN LITERATURE: A CRITICAL ANALYSIS

Assis. Prof. Dr. Youssef Mohamed
Department of Arabic Literature, Alexandria University, Egypt
Dina Abdelrahman
Department of Literary Studies, Cairo University, Egypt

ABSTRACT
This paper offers a critical analysis of postcolonial narratives in contemporary Egyptian literature, focusing on how novelists and short-story writers represent the legacies of colonialism, authoritarianism and neoliberal restructuring. Using postcolonial theory as a framework, the study examines narrative strategies such as polyphony, fragmentation and magical realism in works that depict rural–urban migration, informal economies and contested public spaces. The analysis highlights how authors deconstruct binary oppositions of East and West by foregrounding hybrid identities, multilingual dialogue and ambivalent attitudes toward modernity. Particular attention is paid to the representation of marginalized groups—women, refugees, religious minorities and residents of informal settlements—whose experiences expose the uneven distribution of power and resources in postcolonial Egypt. The paper also investigates the role of memory and nostalgia, showing how characters negotiate inherited traumas of occupation and state violence while imagining alternative futures. Intertextual references to earlier canonical writers are used to situate new narratives within a longer genealogy of resistance and reform. The study argues that contemporary Egyptian postcolonial literature does not merely rehearse anti-imperial rhetoric; rather, it interrogates internal forms of domination and complicity, including class hierarchies and gendered forms of control. It concludes that these narratives contribute to broader public debates about citizenship, social justice and the possibilities of democratic transformation in the region.

Key words: postcolonial literature, Egyptian fiction, hybridity, memory, social justice

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

REPRESENTATIONS OF WAR AND PEACE IN AFGHAN LITERATURE

Prof. Dr. Habibullah Rahimi
Department of Persian Language and Literature, Kabul University, Afghanistan
Dr. Fariba Saeedi
Department of Comparative Literature, Herat University, Afghanistan

ABSTRACT
This study examines representations of war and peace in modern Afghan literature, focusing on novels, short stories and poetry written in Dari and Pashto from the late twentieth century to the present. Afghanistan's prolonged experience of conflict has produced a rich yet often traumatic literary record that oscillates between testimony, mourning and the imaginative construction of reconciliation. Through thematic and stylistic analysis, the paper explores how authors depict everyday life under bombardment, displacement, and fragmented authority structures, as well as intimate experiences of grief, resilience and moral ambiguity. The research highlights narrative techniques such as shifting focalization, non-linear timelines and symbolic landscapes—ruined cities, border crossings, mountain passes—that register the psychological impact of war. At the same time, the study identifies literary visions of peace that do not simply idealize a return to a lost past but instead imagine pluralistic futures grounded in local traditions of hospitality, poetry and communal deliberation. Particular attention is given to women writers, whose works challenge patriarchal norms while documenting gender-specific vulnerabilities and forms of agency. The paper argues that Afghan literature serves as a crucial arena for negotiating collective memory and articulating ethical questions about revenge, forgiveness and coexistence. It concludes that these texts should be read not only as reflections of conflict but as active contributors to cultural conversations about how peace might be conceived and sustained.

Key words: Afghan literature, war and peace, trauma, memory, reconciliation

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF ORAL TRADITIONS IN AFGHANISTAN'S LITERARY IDENTITY

Nazan Gul
Department of Literature, Balkh University, Afghanistan
Assoc. Prof. Dr. Ahmad Wali
Department of Afghan Languages, Nangarhar University, Afghanistan

ABSTRACT
This paper explores the role of oral traditions in shaping Afghanistan's literary identity, emphasizing the continuity between oral performance and written genres in Dari, Pashto and minority languages. Drawing on field recordings of folk songs, epics and storytelling sessions in rural communities, the study documents core features of Afghan oral poetics: formulaic expressions, improvised verse, musical accompaniment and call-and-response dynamics between performer and audience. It then examines how these oral forms influence contemporary written literature, from the incorporation of proverbial wisdom and rhythmic cadences in free verse to the adaptation of heroic epic structures in modern novels. Interviews with poets, prose writers and performers reveal that many authors view oral heritage as both an artistic resource and a repository of collective memory that safeguards local histories often absent from official archives. The paper also considers challenges posed by conflict, displacement and media globalization, which have disrupted traditional performance contexts while opening new platforms—radio, television and social media—for the circulation of oral genres. The analysis suggests that hybrid formats such as recorded storytelling and online poetry competitions play an increasingly important role in transmitting oral aesthetics to younger generations. The study concludes that Afghanistan's literary identity cannot be fully understood without recognizing the centrality of oral traditions as dynamic, evolving practices that connect past and present, local communities and the wider Afghan cultural sphere.

Key words: oral tradition, Afghan literature, folklore, performance, cultural identity

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

EXPLORING KYRGYZ EPIC POETRY AND ITS SOCIAL FUNCTIONS

Assoc. Prof. Dr. Bekmamat Umetaliev
Department of Kyrgyz Literature, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan
Dr. Aizada Toktogulova
Institute of Humanities, Osh State University, Kyrgyzstan

ABSTRACT
This study explores the social functions of Kyrgyz epic poetry, with particular attention to the Manas cycle and related oral narratives. Epic performances have long served as key sites for transmitting historical memory, moral norms and collective identities among Kyrgyz communities. Through ethnographic observation of performances, interviews with manaschys (epic reciters) and textual analysis of selected episodes, the research investigates how epic poetry articulates ideals of courage, hospitality, kinship loyalty and respect for the natural environment. The study shows that, despite significant political and economic changes, epic recitation remains central to life-cycle rituals, public celebrations and contemporary cultural festivals. At the same time, the content and interpretation of epics are evolving: performers increasingly address present-day concerns such as migration, environmental degradation and interethnic relations, sometimes inserting new episodes or reframing older ones. The paper argues that Kyrgyz epic poetry functions not only as a conservative force preserving tradition, but also as a medium for negotiating social change and articulating critiques of corruption and injustice. Educational initiatives that incorporate epic texts into school curricula and university programs are examined as efforts to institutionalize this heritage. The study concludes that understanding the ongoing vitality of Kyrgyz epic poetry is essential for grasping broader processes of identity formation and cultural resilience in Kyrgyzstan.

Key words: Kyrgyz epic, Manas, oral poetry, social function, cultural identity

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE IMPACT OF SOVIET LITERARY LEGACY ON KYRGYZ WRITERS

Prof. Dr. Zamira Usupova
Department of World Literature, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan
Nurjan Sadykova
Department of Kyrgyz Literature, Issyk-Kul State University, Kyrgyzstan
Dr. Mirbek Isakov
Faculty of Philology, Osh State University, Kyrgyzstan
Assis. Prof. Dr. Aigul Tynchtykbekova
Department of Russian and Kyrgyz Literature, Talas State University, Kyrgyzstan
Elmira Bakytova
Department of Comparative Literature, Kyrgyz National University, Kyrgyzstan

ABSTRACT
This paper analyzes the impact of the Soviet literary legacy on Kyrgyz writers, tracing continuities and ruptures from the mid-twentieth century to contemporary literature. Under Soviet rule, Kyrgyz authors were encouraged to adopt realist aesthetics, socialist themes and Russian-language mediation, resulting in a canon that combined local folklore with ideological narratives of progress and friendship of peoples. Using archival materials, critical essays and close readings of key novels and short stories, the study examines how this legacy continues to shape narrative form, character construction and language choices among post-independence writers. Many contemporary authors still engage with Soviet-era tropes—such as the heroic worker, the enlightened teacher or the model collective farm—either by re-appropriating them nostalgically or by exposing their limitations and silences. The paper discusses how generational differences influence these engagements, with younger writers more likely to experiment with fragmented structures, interior monologue and multilingual dialogue that reflects the realities of migration and global media. It also explores the role of Russian as a lingering lingua franca in publishing and literary criticism, and the resulting tensions between center and periphery, metropolitan and rural perspectives. The study argues that the Soviet literary heritage functions as both a constraint and a resource: it provides a rich repertoire of forms and themes while prompting critical reflection on past narratives of modernization. The paper concludes that Kyrgyz literature today is characterized by a complex dialogue with its Soviet past, one that continues to shape aesthetic innovation and debates about national identity.

Key words: Kyrgyz literature, Soviet legacy, post-Soviet writing, realism, national identity

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW IN AFRICA

Prof. Dr. Amina Dube
Faculty of Law, University of Pretoria, South Africa
Kwame Nkrumah
School of Law, University of Ghana, Ghana
Zanele Khumalo
Faculty of Law, University of the Witwatersrand, South Africa

ABSTRACT
This paper traces the historical evolution of international human rights law in Africa, highlighting the interaction between global norms and regional legal innovation. Beginning with the post-colonial wave of constitution-making, the study examines how newly independent states selectively incorporated international standards into their domestic legal orders, often balancing universalist language with strong commitments to sovereignty and development. The paper then analyzes the establishment and progressive strengthening of the African human rights system, focusing on the African Charter on Human and Peoples' Rights, its protocols, and the jurisprudence of regional courts and commissions. Particular attention is paid to distinctive African contributions, including solidarity rights, peoples' rights and duties, and the emphasis on community and family. Through doctrinal analysis and selected case studies, the research shows how African bodies have addressed issues such as electoral violence, freedom of expression, gender-based discrimination, and corporate accountability. At the same time, it identifies persistent challenges: limited state compliance, resource constraints, and tensions between regional bodies and national courts. The article argues that, despite these obstacles, African practice has moved the continent from a position of perceived norm-taker to an active norm-shaper in international human rights law. It concludes by outlining future directions, including stronger enforcement mechanisms, enhanced access for individuals and NGOs, and deeper integration of regional jurisprudence into domestic adjudication.

Key words: African Charter, human rights, regional courts, domestication, compliance

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

LEGAL FRAMEWORKS FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SUB-SAHARAN AFRICA

Dr. Michael Owusu
Assoc. Prof. Dr. Thandi Mbeki
Samuel Adeyemi
Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT
This paper provides a comparative analysis of legal frameworks for environmental protection in selected Sub-Saharan African countries. It begins by outlining constitutional provisions that recognize environmental rights and duties, demonstrating the growing trend toward explicit guarantees of a clean and healthy environment. The study then examines framework environmental statutes and sector-specific laws governing water, forestry, mining, and biodiversity, highlighting similarities and divergences in regulatory approaches. Using case studies from Ghana, South Africa, and Nigeria, the research evaluates how environmental-impact assessment regimes, licensing systems, and liability rules function in practice. Particular attention is paid to the role of courts in enforcing environmental obligations, including instances where public-interest litigation has expanded standing and strengthened the justiciability of environmental rights. The paper also considers regional instruments, such as the African Charter and environmental protocols, as interpretive tools for domestic adjudication. Despite notable legislative progress, the findings reveal persistent enforcement gaps caused by weak institutions, corruption, limited technical capacity, and competing development priorities. The article argues that effective environmental protection in Sub-Saharan Africa requires not only robust laws but also meaningful participation by affected communities, transparent access to information, and cooperation between states over transboundary resources. It concludes by suggesting reforms aimed at integrating climate-change considerations, improving monitoring and sanctions, and aligning environmental governance with broader sustainable-development goals.

Key words: environmental law, Sub-Saharan Africa, environmental rights, enforcement, sustainable development

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF SHARIAH LAW IN OMAN'S LEGAL SYSTEM

Fatima Al-Harthy
College of Law, Sultan Qaboos University, Oman
Dr. Saif Al-Rawahi
College of Sharia and Law, University of Nizwa, Oman

ABSTRACT
This paper analyzes the role of Shariah law within the contemporary legal system of the Sultanate of Oman, highlighting its interaction with statutory law and international obligations. The study begins with an overview of Oman's Basic Law, which affirms Islam as the state religion and Shariah as a principal source of legislation, while also providing a framework for codified laws and institutionalized courts. It then examines how Shariah principles are incorporated into key areas of law, such as family relations, inheritance, criminal law, and Islamic finance, alongside civil-law-inspired commercial and administrative codes. Through doctrinal analysis and selected case examples, the paper shows that Omani courts rely on codified provisions where available but may refer to classical fiqh and modern Shariah scholarship to fill normative gaps or interpret ambiguous rules. The research highlights the work of Shariah boards in the banking sector, demonstrating how they mediate between religious requirements and market needs in products such as murabaha and ijara. At the same time, the article considers how Oman engages with international human rights instruments and investment treaties, exploring potential tensions—for instance in gender equality or criminal sanctions—and the mechanisms used to reconcile them. The study concludes that Oman's legal system exemplifies a pragmatic synthesis: Shariah functions as a foundational ethical and legal reference, while codification and judicial practice seek to ensure predictability, economic viability, and gradual reform.

Key words: Shariah law, Oman, legal system, Islamic finance, codification

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYSIS OF COMMERCIAL LAW REFORMS IN OMAN FOR FOREIGN INVESTMENTS

Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Amri
College of Law, Sultan Qaboos University, Oman
Nawal Said
College of Economics and Political Science, Sultan Qaboos University, Oman
Faisal Al-Hinai
College of Law, University of Nizwa, Oman
Dr. Mariam Al-Kindi
College of Business, Dhofar University, Oman

ABSTRACT
This paper examines recent commercial-law reforms in Oman aimed at attracting and regulating foreign investment. Against the backdrop of economic diversification policies and Vision 2040 objectives, the study analyzes key legislative changes, including the Foreign Capital Investment Law, updated company legislation, and sector-specific regulations in areas such as free zones and public-private partnerships. Using doctrinal analysis and policy documents, the paper assesses how these reforms modify ownership restrictions, streamline licensing procedures, and enhance investor protections through clearer dispute-resolution mechanisms and arbitration provisions. Comparative references to other Gulf Cooperation Council jurisdictions are used to situate Oman's framework within regional competition for foreign capital. The research also considers regulatory initiatives targeting transparency and corporate governance, including disclosure duties and fit-and-proper tests for company directors. Interviews with legal practitioners and business stakeholders reveal cautious optimism: while reforms have reduced some barriers to entry and improved legal certainty, practical challenges remain in administrative implementation, coordination between agencies, and awareness among smaller foreign investors. The article argues that the success of Oman's commercial-law reforms will depend on effective enforcement, consistent interpretation by courts and arbitral tribunals, and continued adaptation to global standards in areas such as insolvency and competition law. It concludes with recommendations for further strengthening the investment climate, including digitalization of procedures and sustained engagement with international business communities.

Key words: Oman, commercial law, foreign investment, legal reform, corporate governance

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

CYBERSECURITY LEGISLATION AND DATA PROTECTION IN RUSSIA

Igor Petrov
Faculty of Law, Lomonosov Moscow State University, Russia
Dr. Elena Smirnova
Faculty of Law, Higher School of Economics, Russia

ABSTRACT
This paper critically evaluates the development of cybersecurity legislation and data-protection law in the Russian Federation. It begins by mapping the core statutory framework, including laws on information, personal data, and security of critical information infrastructure, as well as implementing regulations issued by supervisory authorities. The study examines how Russia's data-localization requirements, breach-notification obligations, and licensing regimes for telecommunications and online services shape the behavior of both domestic and foreign companies operating in its digital market. Drawing on case law, regulatory decisions, and industry reports, the paper analyzes enforcement patterns, identifying common compliance challenges and the growing role of administrative sanctions. Special attention is given to the tension between state interests in digital sovereignty and surveillance on the one hand, and individual rights to privacy and freedom of expression on the other. The research also considers Russia's engagement with international norms, including the Council of Europe's cybercrime instruments and various bilateral arrangements, noting areas of convergence and conflict. The article concludes that while Russia has built an extensive cybersecurity and data-protection framework, questions remain about proportionality, transparency, and the balance between security and civil liberties. It argues that greater clarity in legal standards, improved judicial oversight, and enhanced cooperation with private stakeholders are essential for ensuring both effective cybersecurity and meaningful protection of personal data.

Key words: cybersecurity law, data protection, Russia, digital sovereignty, privacy

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

RIMINAL JUSTICE REFORMS AND HUMAN RIGHTS PROTECTION IN RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Alexei Volkov
Faculty of Law, Saint Petersburg State University, Russia
Dr. Oksana Kuznetsova
Faculty of Law, National Research University Higher School of Economics, Russia
Ivan Morozov
Faculty of Social Sciences, Lomonosov Moscow State University, Russia

ABSTRACT
This paper analyzes recent criminal-justice reforms in Russia and their implications for the protection of human rights. It reviews legislative amendments affecting criminal procedure, pre-trial detention, legal aid, and the rights of victims and defendants, situating these changes within broader political and institutional dynamics. Using doctrinal analysis and statistics from judicial and prosecutorial bodies, the study evaluates whether reforms aimed at reducing prison populations and improving procedural safeguards have achieved their stated goals. The findings suggest partial progress, such as expanded use of alternative sanctions and some strengthening of defense rights, but also highlight continuing problems: high conviction rates, frequent use of pre-trial detention, and limited independence of courts and investigative authorities. The paper also examines the influence of judgments from the European Court of Human Rights on Russian criminal-justice practice, including cases addressing ill-treatment, unfair trials, and systemic deficiencies in detention conditions. Interviews with defense lawyers and human-rights advocates reveal concerns about selective implementation of reforms and the chilling effect of legislation targeting “foreign agents” and civil-society organizations. The article concludes that while Russia’s criminal-justice system has undergone notable legal changes, deeper institutional reforms—particularly regarding judicial independence, prosecutorial dominance, and access to effective remedies—are necessary to align practice with international human-rights standards.

Key words: criminal-justice reform, human rights, Russia, fair trial, detention

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

CHALLENGES OF ENFORCING INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN NIGERIA

Prof. Dr. Chinedu Okeke
Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria
Ifeoma Nwosu
Faculty of Law, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria

ABSTRACT
This paper examines the challenges of enforcing intellectual property (IP) rights in Nigeria, focusing on copyright, trademarks, and patents. After outlining the statutory framework and Nigeria's obligations under international agreements such as TRIPS and the Berne Convention, the study evaluates how enforcement operates in practice through civil litigation, criminal prosecution, and administrative measures. Empirical insights are drawn from interviews with IP lawyers, rights-holders, and officials in enforcement agencies, as well as analysis of reported cases. The findings indicate that right-holders face significant obstacles, including lengthy court procedures, limited specialized expertise, inadequate resources for raids and border controls, and low public awareness of IP norms. Piracy and counterfeiting remain prevalent in sectors such as entertainment, pharmaceuticals, and consumer goods, undermining incentives for innovation and exposing consumers to health and safety risks. The paper highlights emerging positive developments, such as the creation of specialized IP units, growing use of alternative-dispute-resolution mechanisms, and industry-led anti-piracy campaigns. Nevertheless, it argues that stronger coordination among agencies, enhanced training for judges and prosecutors, and more deterrent sanctions are needed to make enforcement credible. The article concludes by recommending reforms in evidence rules, streamlined procedures for provisional measures, and public-education strategies to foster a culture that respects intellectual creations.

Key words: intellectual property, enforcement, Nigeria, piracy, counterfeiting

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

WOMEN'S LEGAL RIGHTS AND SOCIAL EMPOWERMENT IN NIGERIA

Dr. Aisha Bello
Faculty of Law, University of Ibadan, Nigeria
Assis. Prof. Dr. Funke Adeyemi
Faculty of Law, Obafemi Awolowo University, Nigeria
Ngozi Eze
Faculty of Social Sciences, University of Nigeria, Nsukka, Nigeria
Prof. Dr. Olufemi Adetunji
Faculty of Law, University of Lagos, Nigeria

ABSTRACT
This paper explores the relationship between women's legal rights and social empowerment in Nigeria, examining both progressive reforms and enduring gaps between law and lived experience. It begins by reviewing constitutional guarantees of equality and key statutes addressing marriage, inheritance, labor, and gender-based violence, while noting the coexistence of statutory, customary, and religious legal regimes. Using a combination of doctrinal analysis, survey data, and interviews with women's-rights advocates, the study assesses how legal provisions are implemented in practice across different regions and socio-economic groups. The findings reveal significant advances, including strengthened protections against domestic violence and discriminatory employment practices, as well as court decisions that challenge patriarchal customs. However, entrenched social norms, economic dependence, and limited access to legal information often prevent women from invoking their rights. The paper highlights the crucial role of civil-society organizations, legal-aid clinics, and community-based education in translating formal rights into effective empowerment. It argues that legal reform must be accompanied by broader socio-economic strategies—such as improved access to education, credit, and political participation—to transform power relations within households and communities. The article concludes that while Nigeria's legal framework has moved toward gender equality, sustained efforts at implementation, cultural dialogue, and institutional accountability are essential for realizing women's full rights and agency.

Key words: women's rights, gender equality, Nigeria, legal reform, empowerment

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE SOCIOECONOMIC IMPACTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN ETHIOPIA

Prof. Dr. Amanuel Tesfaye, Dr. Helen Desta
Department of Economics, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT
This paper examines the socioeconomic impacts of rural-urban migration in Ethiopia, focusing on both the sending rural communities and the receiving urban centers. Rural-urban migration has accelerated over the last two decades due to land scarcity, climate variability, and the perceived opportunities of urban labor markets. The study employs a mixed-methods approach that combines household survey data from selected regions with qualitative interviews conducted in Addis Ababa and secondary cities. Results show that remittances sent by migrants can ease liquidity constraints in rural households, enabling investments in education, agricultural inputs, and small businesses. At the same time, the out-migration of young adults contributes to labor shortages in agriculture and increases the dependency ratio among those who remain. In urban areas, migrants often enter informal employment with precarious working conditions, limited social protection, and exposure to housing insecurity. The paper highlights gendered patterns in migration, noting that young women are over-represented in domestic and service work, where they face heightened vulnerability to exploitation. Despite these challenges, many migrants develop new skills and social networks that can be leveraged for upward mobility over time. The study argues that policy responses must move beyond viewing migration as a problem, instead integrating it into inclusive development strategies that strengthen rural livelihoods, expand decent urban employment, and improve access to affordable housing and basic services.

Key words: rural-urban migration, Ethiopia, remittances, informal employment, urbanization

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYSIS OF REFUGEE SETTLEMENT PATTERNS AND INTEGRATION CHALLENGES

Bemnet Worku, Mesfin Abebe, Dr. Fikremariam Tilahune
Department of Migration and Refugee Studies, Addis Ababa University, Ethiopia

ABSTRACT
This paper analyzes refugee settlement patterns and integration challenges in Ethiopia, which has become a major host country for displaced populations from neighboring states. Using spatial data on camp locations, urban settlement clusters, and administrative boundaries, the study maps how refugees are distributed across regions and how these patterns relate to infrastructure, labor markets, and local governance capacity. Qualitative interviews with refugees, host-community members, and officials from relevant agencies provide insight into the lived experience of integration. The findings reveal a dual system: encamped populations with highly constrained mobility and access to work, and self-settled refugees in urban areas who navigate a complex mix of opportunity and precarity. While proximity to towns and cities can facilitate access to education, health care, and informal employment, it also exposes refugees to overcrowded housing, competition for low-wage jobs, and occasional tensions with host communities. Legal and administrative barriers, including documentation requirements and restrictions on formal employment, further limit integration prospects. The paper argues that settlement policy has historically prioritized containment and humanitarian relief over long-term inclusion, leading to under-investment in shared services and local development. It concludes that more flexible, area-based approaches—linking refugee assistance with municipal planning, livelihood support, and social-cohesion programs—are essential to transform settlement areas from spaces of limbo into platforms for durable solutions.

Key words: refugees, settlement patterns, integration, Ethiopia, host communities

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

URBANIZATION AND MIGRANT LABOR MARKETS IN AZERBAIJAN

Assoc. Prof. Dr. Leyla Mammadova, Elvin Hasanov, Farid Guliyev
Department of Economics and Management, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper investigates the interaction between rapid urbanization and migrant labor markets in Azerbaijan, with a particular focus on Baku and secondary cities undergoing energy-driven growth. The research examines both internal migrants from rural regions and return migrants who have worked abroad, analyzing how they are incorporated into evolving urban economies. Using labor-force survey data, key-informant interviews, and sectoral case studies in construction, retail, and services, the study maps patterns of employment, wages, and working conditions among migrant workers. The results indicate that migrants are over-represented in informal and low-wage segments of the labor market, where they experience limited job security and social protection. Nonetheless, their labor is central to sustaining urban expansion, particularly in housing, infrastructure, and consumer services. The paper highlights differences between long-term urban residents and newcomers in terms of skill profiles, social networks, and access to formal employment channels. It also explores how state housing policy, registration rules, and infrastructure investments shape spatial segregation between established neighborhoods and peripheral migrant settlements. The findings suggest that without targeted policies to recognize migrants' contributions and improve their access to training, decent work, and affordable housing, urbanization may reinforce socioeconomic inequalities. The paper concludes by proposing measures such as portable social-security schemes, active labor-market policies, and integrated urban planning that includes migrant communities in decision-making.

Key words: urbanization, migrant labor, Azerbaijan, informal economy, labor markets

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

CULTURAL ADAPTATION STRATEGIES OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Dr. Kamran Aliyev, Nigar Huseynova
Department of Sociology, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

ABSTRACT
This study explores the cultural adaptation strategies of internally displaced persons (IDPs) in Azerbaijan who have been uprooted by conflict and resettled in new urban and rural environments. While much research has focused on material aspects of displacement, such as housing and employment, this paper foregrounds everyday cultural practices, identity negotiations, and community-building efforts. Using ethnographic fieldwork in several IDP settlements and host neighborhoods, including participant observation and life-history interviews, the study identifies diverse strategies through which displaced individuals maintain continuity with their places of origin while constructing new social ties. These strategies include the preservation of dialects, cuisine, and ritual practices; the creation of commemorative spaces and narratives; and the adaptation of kinship networks to new spatial and economic realities. The research shows that younger generations often blend inherited traditions with urban youth culture and digital media, generating hybrid forms of belonging that differ from their parents' experiences. At the same time, persistent stigma, legal uncertainty over property rights, and limited participation in local governance constrain full integration. The paper argues that cultural adaptation should be recognized as a key dimension of durable solutions for IDPs, alongside physical return or resettlement. Policies that support cultural expression, inclusive education, and shared community projects can help mitigate marginalization and foster mutual recognition between displaced and host populations.

Key words: internally displaced persons, cultural adaptation, Azerbaijan, identity, social integration

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

MIGRATION TRENDS AND THEIR EFFECT ON URBAN DEVELOPMENT IN CHILE

Prof. Dr. Maria Fernandez, Carlos Rojas
Department of Urban Planning, Universidad de Chile, Chile

ABSTRACT
This paper analyzes recent migration trends in Chile and their effects on urban development, focusing on Santiago and rapidly growing regional cities. Over the past decade, Chile has transitioned from a country of net emigration to a significant destination for regional migrants, particularly from Venezuela, Haiti, Peru, and Bolivia. Using demographic data, municipal planning documents, and field observations in migrant-dense neighborhoods, the study assesses how new arrivals shape housing markets, service provision, and spatial segregation. The findings reveal that migrants are heavily concentrated in peripheral areas and older inner-city districts characterized by precarious rental arrangements, overcrowding, and limited access to green space and quality public services. These settlement patterns intersect with pre-existing inequalities and speculative real-estate dynamics, contributing to new forms of socio-spatial fragmentation. At the same time, migrant entrepreneurship revitalizes certain commercial corridors and diversifies local cultural life. The paper argues that current urban policies have struggled to keep pace with demographic change, relying on narrow regularization measures rather than integrated planning that anticipates population growth. It concludes that inclusive urban development in Chile requires mainstreaming migration into housing policy, transportation planning, and neighborhood-upgrade programs, as well as enhancing migrants' participation in local decision-making.

Key words: migration, urban development, Chile, segregation, housing

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF POLICY IN MANAGING INTERNATIONAL MIGRATION FLOWS

Dr. Sofia Ramirez, Assis. Prof. Dr. Juan Torres, Mateo Valenzuela
Department of Political Science, Pontificia Universidad Católica de Chile, Chile

ABSTRACT
This paper examines the role of public policy in shaping international migration flows to and from Chile, situating national choices within broader regional and global dynamics. The study reviews key legislative reforms, visa regimes, and border-management practices adopted over the last two decades, highlighting shifts from relatively open frameworks to more restrictive and security-oriented approaches. Drawing on policy analysis, interviews with policymakers and civil-society actors, and comparative data from other Latin American countries, the research explores how these measures influence who is able to migrate, under what conditions, and with what rights. The findings show that while stricter entry and regularization rules may reduce certain categories of arrivals, they also tend to increase irregularity, vulnerability to exploitation, and the use of risky migration routes. The paper emphasizes that policies focused solely on control overlook structural drivers such as labor-market demand, family networks, and regional crises. It argues for a more comprehensive approach that links migration governance with development cooperation, labor regulation, and human-rights protections. The conclusion suggests that well-designed policy can channel migration into safer, more predictable pathways, but only if it is evidence-based, regionally coordinated, and attentive to the voices of migrants themselves.

Key words: migration policy, Chile, governance, regularization, human rights

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE IMPACT OF MIGRATION ON LABOR MARKETS IN QATAR

Dr. Fatima Al-Thani, Prof. Dr. Khalid Al-Mansoori
Department of Economics, Qatar University, Qatar

ABSTRACT
This paper assesses the impact of migration on labor markets in Qatar, where foreign workers constitute the majority of the labor force. The study analyzes how large-scale labor migration interacts with national development strategies, sectoral demand, and recent labor reforms. Using administrative statistics, survey data, and interviews with employers and workers, the research maps the distribution of migrant labor across construction, services, domestic work, and emerging knowledge-intensive sectors. The findings indicate that migrant workers have enabled rapid infrastructure expansion and diversification efforts, but that labor-market segmentation remains pronounced, with citizens concentrated in public-sector and managerial roles. Reforms related to contract mobility, minimum wage standards, and occupational safety have improved conditions for some migrants, yet implementation gaps and unequal bargaining power persist. The paper also examines how migration affects wages, productivity, and skills transfer, highlighting both complementarities and tensions between citizen and migrant employment. It argues that future labor-market strategies should focus on upgrading skills, encouraging innovation, and gradually reducing dependence on low-wage, low-skill migration while safeguarding migrants' rights. In doing so, Qatar can align economic efficiency with international labor-standards commitments.

Key words: migration, labor market, Qatar, labor reform, segmentation

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON TRADITIONAL NIGERIAN ART FORMS

Dr. Ifeanyi Umeh
Department of Fine and Applied Arts, University of Nigeria Nsukka, Nigeria
Oluchi Nwankwo
Department of Creative Arts, University of Lagos, Nigeria
Emeka Onwudiwe
Department of Visual Arts, Nnamdi Azikiwe University, Nigeria

ABSTRACT
This paper examines how digital technologies are reshaping traditional Nigerian art forms in terms of production, circulation and reception. The study explores practices surrounding sculpture, masquerade costumes, textile design and mural painting, and how these are being adapted through digital photography, 3D modelling, graphic tablets and social-media platforms. Using interviews with artists, gallery curators and cultural entrepreneurs, combined with visual analysis of selected works, the research traces the emergence of hybrid forms where ancestral motifs, indigenous materials and ritual narratives are recomposed using digital tools. While some cultural custodians fear that technology dilutes authenticity, many practitioners argue that digital media extend the life of tradition by enabling experimentation, documentation and global exposure. The paper highlights how online platforms facilitate new patronage networks, allowing young artists to reach diasporic and international audiences without relying solely on local institutions. At the same time, issues of intellectual property, cultural appropriation and uneven access to digital infrastructure create tensions that require ethical reflection. The study concludes that digital technologies do not simply replace traditional Nigerian art forms; rather, they provide a dynamic arena in which continuity and innovation are constantly negotiated. By foregrounding the agency of artists and communities, the paper suggests that the future of Nigerian visual heritage will depend on context-sensitive strategies that balance technological opportunity with cultural responsibility.

Key words: Nigerian art, digital technology, tradition, visual culture, cultural heritage

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

EXPLORING THE RESURGENCE OF FOLK ART IN KAZAKHSTAN'S MODERN CULTURE

Assoc. Prof. Dr. Alina Beketova
Faculty of Fine Arts, Kazakh National Academy of Arts, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper investigates the contemporary resurgence of folk art in Kazakhstan and its role in constructing modern cultural identity. Drawing on fieldwork in urban and rural regions, the study analyzes how traditional practices such as embroidery, felt-making, woodcarving and ornamental painting are being revived and recontextualized in galleries, design studios and tourist markets. Interviews with artists, craftswomen and cultural policymakers reveal that younger generations increasingly perceive folk motifs not as relics of the past, but as flexible visual resources for fashion, graphic design and interior decoration. The research shows how state-sponsored heritage programs, museum exhibitions and educational initiatives promote national symbols, yet sometimes risk standardizing or commercializing diverse local traditions. At the same time, independent artists appropriate and remix folk patterns with contemporary themes, addressing issues such as urbanization, ecological change and gender roles. By comparing institutional narratives with grassroots creativity, the paper demonstrates that the resurgence of folk art is driven by both top-down nation-building and bottom-up experimentation. The article concludes that folk art in Kazakhstan functions as a dynamic interface between memory and modernity, offering a means to negotiate globalization while affirming regional distinctiveness. It calls for policies that support living traditions and recognize the creative autonomy of practitioners rather than treating them merely as heritage demonstrators.

Key words: Kazakhstan, folk art, cultural identity, heritage revival, contemporary design

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

CULTURAL IDENTITY AND VISUAL ARTS IN KAUKAZ REGION

Dr. Timur Kuanyshbek
Department of Cultural Studies, Ilia State University, Georgia
Assis. Prof. Dr. Zhanara Ismailova
Faculty of Visual Arts, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ABSTRACT
This paper explores how contemporary visual arts across the wider Caucasus region (Kaukaz) express and negotiate cultural identities shaped by overlapping histories, religions and geopolitical tensions. Focusing on artists from Georgia, Armenia and Azerbaijan, the study analyzes painting, installation, video art and community-based projects that address themes of border, memory, displacement and coexistence. Using exhibition reviews, artist interviews and close reading of selected works, the research identifies recurring strategies such as the reappropriation of folk symbols, the layering of archival photographs with personal narratives and the use of fragmented cartographies to question fixed national boundaries. The paper argues that, rather than offering straightforward nationalist imagery, many artists foreground ambiguity and hybridity, reflecting the region's multiethnic and multi-confessional reality. Visual practices become spaces where Soviet legacies, new state projects and global cultural flows are critically examined. The study also considers the role of regional biennials and cross-border residencies in fostering dialogue, while acknowledging structural asymmetries and ongoing political conflicts that shape artistic mobility. It concludes that visual arts in the Caucasus function as laboratories for reimagining cultural identity beyond rigid binaries, opening room for shared narratives even amid contested histories.

Key words: Caucasus, cultural identity, contemporary art, memory, borders

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE INFLUENCE OF SPANISH BAROQUE ART ON MODERN PAINTING TECHNIQUES

Prof. Dr. Marta Garcia
Faculty of Fine Arts, Complutense University of Madrid, Spain
Luis Fernandez
Department of Painting, University of Barcelona, Spain
Dr. Javier Ruiz
Faculty of Arts and Humanities, University of Seville, Spain

ABSTRACT
This paper examines how Spanish Baroque art continues to inform modern painting techniques in Spain and beyond. Taking canonical artists such as Velázquez, Zurbarán and Ribera as a starting point, the study identifies key Baroque features—dramatic chiaroscuro, dynamic composition, tactile treatment of surfaces and psychological depth—that have been reinterpreted by twentieth- and twenty-first-century painters. Through comparative visual analysis and archival research, the article traces how modern artists engage with Baroque heritage in diverse ways: some emulate its intense light–shadow contrasts and emphasis on materiality, while others abstract its compositional rhythms or transpose its religious pathos into secular, existential scenes. Interviews with contemporary painters reveal that Baroque techniques are often transmitted through art-school training, museum encounters and digital reproductions, forming an implicit "grammar" of looking and painting. The paper also explores how Spanish Baroque aesthetics intersect with modern movements such as Expressionism and Neo-Figuration, yielding hybrids that speak to current concerns about embodiment, vulnerability and spectacle. Ultimately, the study argues that the influence of Spanish Baroque art persists not as static citation but as a set of methodological tools—ways of orchestrating light, gesture and space—that continue to enrich modern pictorial practice.

Key words: Spanish Baroque, modern painting, chiaroscuro, artistic influence, visual heritage

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF PUBLIC ART IN URBAN SPACES IN SPAIN

Dr. Elena Sanchez
Department of Urban Design, Polytechnic University of Valencia, Spain
Assoc. Prof. Dr. Carlos Moreno
Faculty of Architecture, University of Granada, Spain
Ana Lopez
Department of Fine Arts, University of Zaragoza, Spain
Miguel Ramos
School of Visual Arts, University of Málaga, Spain

ABSTRACT
This paper analyzes the role of public art in shaping urban spaces in Spain, focusing on its social, spatial and political dimensions. Drawing on case studies from Madrid, Barcelona and several medium-sized cities, the research considers murals, sculptures, interactive installations and temporary interventions commissioned by municipalities or initiated by grassroots collectives. Using site observations, policy analysis and interviews with artists, planners and local residents, the study evaluates how public art contributes to place-making, fosters civic dialogue and sometimes generates controversy. The findings suggest that well-integrated artworks can enhance legibility and identity of neighborhoods, commemorate contested histories and provide platforms for marginalized voices. However, the paper also highlights tensions between top-down beautification projects that prioritize tourism branding and bottom-up initiatives that articulate social critique. Issues of maintenance, vandalism and gentrification complicate easy narratives about public art as an unqualified public good. The article concludes that the democratic potential of public art in Spanish cities depends on inclusive planning processes, long-term community engagement and critical reflection on whose stories are being visualized in shared spaces.

Key words: public art, urban space, Spain, place-making, civic engagement

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ARTISTIC EXPRESSIONS IN DUBAI: A FUSION OF TRADITION AND MODERNITY

Dr. Fatima Al Mansoori
College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates
Assis. Prof. Dr. Saeed Al Falasi
College of Architecture, Art and Design, American University in Dubai, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper investigates contemporary artistic expressions in Dubai as a dynamic fusion of tradition and modernity. Drawing on gallery exhibitions, art-fair programming and community initiatives, the study examines how artists negotiate local heritage—Islamic geometry, calligraphy, pearl-diving histories and desert landscapes—with globalized aesthetics and themes. Through interviews with Emirati and resident artists, curators and cultural policymakers, the research reveals that many practices consciously juxtapose vernacular materials and motifs with digital media, conceptual strategies and large-scale installations. The article highlights how Dubai's rapid urban transformation and its positioning as a global hub shape artistic production, generating both opportunities and anxieties. On the one hand, world-class infrastructure, international collectors and institutional support enable experimentation and transnational collaboration. On the other, market pressures and branding imperatives risk homogenizing artistic voices. The study argues that the most compelling works use hybridity not as a superficial blend, but as a critical lens on questions of belonging, labor, environment and memory in a city built on migration and accelerated development. By mapping these diverse practices, the paper contends that Dubai's art scene offers an important case for understanding how Gulf cities cultivate culturally rooted yet globally conversant visual cultures.

Key words: Dubai art, tradition and modernity, Gulf cities, cultural hybridity, contemporary art

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE ART MARKET IN THE UAE

Prof. Dr. Khalid Bin Rashid
College of Business and Economics, United Arab Emirates University, United Arab Emirates
Sara Al Nahyan
College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates
Dr. Maryam Al Mazrouei
College of Business, University of Sharjah, United Arab Emirates
Omar Saeed
School of Business Administration, American University of Sharjah, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper analyzes the impact of globalization on the art market in the United Arab Emirates, with a particular focus on Dubai and Abu Dhabi as emerging regional hubs. Combining market data, gallery and auction records, and interviews with gallerists, artists and collectors, the study traces how international capital, expatriate communities and global branding strategies have transformed local art ecosystems over the past two decades. The research shows that the influx of global galleries, art fairs and museum franchises has expanded opportunities for regional artists while intensifying competition and raising questions about cultural representation. Pricing structures, collecting practices and exhibition formats increasingly mirror global norms, yet remain shaped by specific legal frameworks, patronage traditions and state cultural policies in the UAE. The paper highlights the role of free zones, tax incentives and infrastructure investments in attracting international players, as well as the emergence of new collector bases among regional elites and professionals. At the same time, it points to vulnerabilities, including dependence on volatile luxury markets and under-investment in public collections and critical discourse. The study concludes that globalization has both professionalized and stratified the UAE art market, and argues for strategies that balance international integration with sustainable support for local artists, archives and independent spaces.

Key words: art market, globalization, United Arab Emirates, cultural policy, galleries

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF ART FESTIVALS IN PROMOTING CULTURAL DIALOGUE IN DUBAI

Assoc. Prof. Dr. Latifa Al Khouri
College of Communication and Media Sciences, Zayed University, United Arab Emirates
Dr. Hamid Al Ali
College of Humanities and Social Sciences, United Arab Emirates University, United Arab Emirates
Noura Youssef
College of Arts and Creative Enterprises, Zayed University, United Arab Emirates
Ali Bin Thani
College of Design, American University in Dubai, United Arab Emirates
Dr. Yasmin Ahmed
College of Social Sciences, University of Sharjah, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper explores the role of art festivals in promoting cultural dialogue in Dubai, focusing on large-scale events such as art fairs, biennials and community-oriented festivals. Using participant observation, program analysis and interviews with organizers, artists and audience members, the study evaluates how these events create platforms for encounters among diverse local and international publics. The research finds that festivals facilitate multiple layers of dialogue: curated exhibitions introduce audiences to global artistic practices; educational programs foster discussion around social issues; and informal interactions in public spaces encourage exchanges across linguistic, national and generational lines. However, the paper also notes tensions between inclusive cultural objectives and commercial or branding agendas, particularly when festivals are embedded in luxury retail and real-estate developments. Access barriers related to language, ticket prices or geographic location can limit participation by certain communities. The article argues that the dialogical potential of art festivals depends on curatorial choices, outreach strategies and long-term partnerships with schools, universities and civil-society organizations. It concludes that, when grounded in local contexts and open to critical debate, Dubai's art festivals can function as important arenas for negotiating identity, diversity and global belonging in a rapidly transforming city.

Key words: art festivals, cultural dialogue, Dubai, audience engagement, cultural policy

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

PHILOSOPHICAL REFLECTIONS ON RELIGIOUS TOLERANCE IN CONTEMPORARY NIGERIA

Dr. Folake Adeyemi
Department of Philosophy, University of Ibadan, Nigeria

ABSTRACT
This paper offers philosophical reflections on religious tolerance in contemporary Nigeria, a country marked by significant Christian, Muslim, and indigenous religious communities. It begins by distinguishing between mere coexistence, pragmatic accommodation, and principled tolerance grounded in respect for persons. Drawing on classical and modern theories of toleration, the study interrogates how ideas such as autonomy, conscience, and public reason can be adapted to a multi-religious context where faith commitments are deeply woven into ethnic and regional identities. Using case studies of inter-religious tension, peacebuilding initiatives, and legal controversies over blasphemy, proselytism, and religious symbols, the paper analyzes the limits of state neutrality and majoritarian rule. It argues that appeals to tolerance often remain rhetorical when they are not supported by robust institutional guarantees and shared philosophical justification. The study proposes a model of "dialogical tolerance" in which citizens are encouraged to present their religiously grounded arguments in publicly accessible terms, while also acknowledging the irreducible depth of conviction. Education, media, and religious organizations are examined as key agents in cultivating the virtues necessary for such a model, including humility, willingness to listen, and the capacity for self-critique. The paper concludes that sustainable religious tolerance in Nigeria requires more than security measures or elite agreements; it demands a reflective moral culture in which disagreement is expected but managed through reason-giving, empathy, and fair procedures.

Key words: religious tolerance, Nigeria, public reason, pluralism, dialogue

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

EXAMINING THE ROLE OF PHILOSOPHY IN SHAPING CAUCASIAN RELIGIOUS THOUGHT

Assoc. Prof. Dr. Aida Rakhimbekova
Department of Philosophy, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Dr. Timur Akhmetov
Department of Religious Studies, Ilia State University, Georgia

Zhanar Bektenova
Center for Caucasian Studies, Ilia State University, Georgia

ABSTRACT
This paper examines the historical and contemporary role of philosophy in shaping religious thought across the Caucasus region. Bringing together case studies from Orthodox Christian, Islamic, and minority traditions, the study argues that philosophical reflection has served as a mediating practice between inherited doctrine, local cultures, and shifting political regimes. After outlining key intellectual junctures—from medieval encounters with Greek patristics and Islamic kalam to nineteenth-century engagements with European idealism and positivism—the paper traces how concepts such as personhood, freedom, and community have been reinterpreted in light of changing social realities. Archival sources, theological treatises, and interviews with contemporary scholars are used to illuminate how philosophical categories inform debates on national identity, secularization, and interreligious relations. The authors show that, far from being peripheral, philosophy provides the conceptual tools by which religious actors negotiate issues such as church–state boundaries, minority rights, and the moral evaluation of violence and reconciliation. At the same time, they acknowledge tensions between academic philosophy and popular religiosity, especially when abstract theories appear detached from lived experiences. The paper concludes that strengthening philosophical education and public dialogue in the Caucasus can foster more self-aware religious discourses, capable of addressing pluralism and modernity without abandoning local traditions.

Key words: Caucasus, philosophy of religion, intellectual history, identity, pluralism

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

RELIGION AND NATIONAL IDENTITY: A CAUCASIAN PERSPECTIVE

Prof. Dr. Bektur Sadykov
Department of Political Theology, Caucasus University, Georgia

Assis. Prof. Dr. Elmira Toktonalieva
Department of Sociology of Religion, Caucasus University, Georgia

ABSTRACT
This paper investigates the entanglement of religion and national identity in the Caucasus, focusing on how religious symbols, institutions, and narratives shape competing visions of nationhood. Drawing on examples from Georgia and neighboring states, the authors analyze constitutional provisions, church and mosque statements, public commemorations, and school curricula to uncover how religious heritage is mobilized in political projects. The study shows that Orthodoxy and Islam are often portrayed as guardians of historical continuity and cultural authenticity, providing powerful resources for boundary-making against both external powers and internal minorities. At the same time, religion can also function as a bridge, grounding regional cooperation and reconciliation efforts. Through interviews with clergy, activists, and young citizens, the paper explores ambivalent attitudes toward the fusion of religious and national identities: while many welcome moral guidance in politics, others fear exclusion and the erosion of civic equality. The authors argue that the key question is not whether religion will influence national identity, but how this influence can be channeled toward inclusive rather than exclusionary models of belonging. They propose a framework of "critical patriotism" in which religious traditions are invited to contribute ethical insights while remaining open to critique and plural perspectives.

Key words: national identity, Caucasus, religion and politics, Orthodoxy, Islam

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE INFLUENCE OF SPANISH CATHOLIC PHILOSOPHY ON EUROPEAN THOUGHT

Isabel Martinez
Department of Philosophy, Complutense University of Madrid, Spain

Prof. Dr. Javier Ramos
Faculty of Theology and Philosophy, University of Navarra, Spain

Lucia Dominguez
Institute for Iberian Intellectual History, Complutense University of Madrid, Spain

Elena Jimenez
Department of Humanities, University of Barcelona, Spain

ABSTRACT
This paper surveys the influence of Spanish Catholic philosophy on wider European intellectual history from the late medieval period to the twentieth century. It highlights how figures associated with the School of Salamanca, such as Francisco de Vitoria and Francisco Suárez, contributed foundational ideas to international law, political legitimacy, and moral theology, particularly in debates on empire, indigenous rights, and conscience. The study then traces the reception and transformation of these ideas in later European thought, including early Enlightenment discussions of natural rights and modern theories of sovereignty. Drawing on textual analysis and reception history, the authors show that Spanish Catholic thinkers developed sophisticated accounts of natural law, just war, and the limits of political authority that continue to inform contemporary ethical and legal theories. The paper also examines the role of twentieth-century Spanish philosophers and theologians in dialogues about personalism, existentialism, and Vatican II reforms, demonstrating that Iberian Catholicism served as both a critical interlocutor and creative source for European debates on faith and reason. By foregrounding these contributions, the study challenges narratives that marginalize Southern Catholic thought in favor of Northern European traditions. It concludes that renewed engagement with Spanish Catholic philosophy can enrich current discussions on human dignity, migration, and global justice.

Key words: Spanish Catholic philosophy, natural law, European thought, School of Salamanca, political theology

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

PHILOSOPHICAL CRITIQUES OF RELIGION IN SPAIN'S INTELLECTUAL HISTORY

Assoc. Prof. Dr. Carlos Fernandez
Department of Philosophy, Autonomous University of Barcelona, Spain

ABSTRACT
This paper examines major philosophical critiques of religion within Spain's intellectual history, from Enlightenment anticlericalism to contemporary secular and post-secular debates. It identifies key moments when philosophers questioned the political power, epistemic authority, or moral credibility of religious institutions, particularly the Catholic Church. Through close readings of essays, manifestos, and literary works, the study explores how thinkers engaged with themes such as superstition, freedom of conscience, social justice, and the relationship between faith and scientific progress. Special attention is paid to the nineteenth-century liberal and republican traditions, the anti-clerical currents of the Second Republic, and the philosophical responses to National-Catholicism during and after the Franco era. The paper argues that Spanish critiques of religion cannot be reduced to simple secularization narratives; instead, they often contain constructive proposals for reimagining spirituality, community, and public ethics beyond institutional control. In recent decades, dialogues between analytic philosophy, phenomenology, and theology have generated more nuanced positions that move beyond dichotomies of belief and unbelief. By situating these debates within broader European discussions, the article shows how Spanish perspectives contribute distinctive insights into the possibilities and limits of religious critique in pluralistic democracies.

Key words: critique of religion, Spain, secularization, anticlericalism, public philosophy

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

INTERSECTIONS OF ISLAMIC PHILOSOPHY AND MODERN EDUCATION IN DUBAI

Dr. Sara Al Mansoori
College of Humanities and Social Sciences, Zayed University, United Arab Emirates

Assoc. Prof. Dr. Khalid Bin Saeed
Department of Islamic Studies, University of Dubai, United Arab Emirates

Fatima Al Hakim
Graduate School of Education, United Arab Emirates University, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper explores the intersections between Islamic philosophy and modern education in Dubai, a city that positions itself as both a global knowledge hub and a guardian of Islamic heritage. The study examines how concepts drawn from classical thinkers—such as Ibn Sina, al-Ghazali, and Ibn Rushd—inform contemporary debates on the aims of education, the cultivation of character, and the relationship between reason and revelation. Through curriculum analysis, policy documents, and interviews with school administrators and teachers, the research investigates how Islamic values are integrated into national education standards, international schools, and higher-education programs. The findings reveal a tension between market-oriented models that prioritize skills for innovation and entrepreneurship, and philosophical visions that emphasize holistic formation, ethical responsibility, and spiritual growth. Yet the study also identifies creative initiatives that bridge these perspectives, such as ethics and critical-thinking courses grounded in Islamic intellectual history, and service-learning projects inspired by notions of stewardship and social justice. The authors argue that drawing more explicitly on Islamic philosophical resources can provide a richer normative framework for education reform in Dubai, countering purely instrumental views of knowledge. They conclude that sustained dialogue between educators and scholars of Islamic philosophy is essential to align rapid institutional change with deeper visions of human flourishing.

Key words: Islamic philosophy, education, Dubai, curriculum, ethics

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

RELIGION, PHILOSOPHY, AND CULTURAL DIALOGUE IN THE UAE

Prof. Dr. Mahmoud Al Farsi
Department of Philosophy, United Arab Emirates University, United Arab Emirates

Dr. Aisha Al Marri
College of Humanities and Social Sciences, Zayed University, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper analyzes emerging forms of cultural dialogue in the United Arab Emirates at the intersection of religion and philosophy. Against the backdrop of rapid modernization, demographic diversity, and state-led initiatives promoting tolerance, the study investigates how philosophical discourse is used to articulate and critique models of coexistence. Drawing on public lectures, interfaith forums, university programs, and policy documents, the authors identify several discursive strategies: appealing to shared ethical values across traditions; invoking national narratives of hospitality and openness; and framing dialogue as a means of countering extremism. The paper evaluates the strengths and limitations of these approaches, noting that top-down projects may remain superficial if they do not encourage genuine exchange and critical reflection. Interviews with students and civil-society actors reveal a desire for spaces where difficult questions about power, inequality, and historical memory can be addressed alongside celebrations of diversity. The study argues that integrating philosophical methods—such as reasoned argument, conceptual clarification, and self-critique—into dialogue initiatives can deepen their transformative potential. It concludes that the future of cultural dialogue in the UAE depends on balancing state narratives of harmony with bottom-up practices that allow participants to negotiate differences honestly while recognizing mutual vulnerability and interdependence.

Key words: cultural dialogue, United Arab Emirates, philosophy of religion, tolerance, pluralism

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ETHICAL IMPLICATIONS OF DIGITAL RELIGIOUS COMMUNITIES IN DUBAI

Dr. Nour Abdulla
College of Communication and Media Sciences, Zayed University, United Arab Emirates

Assis. Prof. Dr. Latifa Salem
Department of Sociology, University of Dubai, United Arab Emirates

Omar Al Nuaimi
Department of Islamic Studies, Mohammed Bin Rashid University for Humanities, United Arab Emirates

ABSTRACT
This paper examines the ethical implications of digital religious communities operating in and from Dubai. With the proliferation of social-media platforms, livestreamed sermons, and mobile applications for worship and learning, religious participation is increasingly mediated by algorithms, data infrastructures, and global networks. The study combines digital ethnography of selected Arabic and English-language platforms with interviews of content creators and followers to analyze how authority, authenticity, and community are negotiated online. It identifies new forms of micro-leadership, where influencers and lay experts gain visibility alongside traditional scholars, as well as hybrid practices that blend entertainment, counseling, and religious instruction. Ethical questions arise concerning data privacy, commercialization of devotional content, echo chambers, and the rapid spread of unvetted interpretations. At the same time, digital communities offer inclusive spaces for women, youth, and migrant workers who may face barriers in offline institutions. The paper argues that existing legal and theological frameworks struggle to keep pace with these developments, often focusing on censorship rather than constructive guidance. It proposes a set of normative criteria—transparency, accountability, inclusivity, and care—that can inform emerging codes of conduct for digital religious engagement in Dubai. The authors conclude that recognizing the ambivalent nature of online religiosity is crucial for shaping policies and educational programs that protect users while nurturing meaningful spiritual and ethical growth.

Key words: digital religion, online communities, Dubai, ethics, social media

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

PUBLIC ADMINISTRATION REFORMS AND THEIR IMPACT ON GOVERNANCE EFFICIENCY

Prof. Dr. Wei Zhang, Dr. Ming Li, Hao Chen
School of Public Administration, Tsinghua University, Beijing, China

ABSTRACT
This paper examines how successive waves of public administration reform have affected governance efficiency in China, with a particular focus on institutional restructuring, performance management, and digital transformation. The study combines document analysis of major reform programs with semi-structured interviews conducted with central and local officials. It first traces the shift from traditional bureaucratic models toward results-oriented governance, highlighting changes in organizational hierarchies, delegation of authority, and the introduction of performance contracts. Quantitative indicators such as processing time for administrative approvals, cost per service transaction, and citizen complaint rates are used to evaluate changes in efficiency over time. The findings suggest that reforms have generated measurable gains in service delivery and coordination, especially where performance targets are clearly defined and linked to incentive systems. However, the study also identifies persistent challenges, including fragmentation across agencies, uneven implementation between regions, and the risk that quantitative indicators can overshadow qualitative aspects of public value. Digital platforms have further accelerated efficiency improvements but have also exposed capacity gaps and raised questions about data governance. The paper argues that governance efficiency depends not only on structural changes but also on professionalization of the civil service and strengthened accountability mechanisms. It concludes by proposing a set of principles for future reforms that balance speed, transparency, and responsiveness while safeguarding equity and citizens' rights.

Key words: public administration reform, governance efficiency, performance management, China

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF DIGITALIZATION IN ENHANCING PUBLIC SERVICE DELIVERY IN CHINA

Assoc. Prof. Dr. Li Wang, Jianyu Zhou
School of Government, Peking University, Beijing, China

ABSTRACT
This study investigates how digitalization has transformed public service delivery in China, focusing on government platforms that integrate administrative approvals, social services, and citizen feedback. Using case studies from three provinces, the research analyzes the design and performance of "one-stop" e-government portals, mobile applications, and data-sharing infrastructures. The methodology combines policy and system-architecture analysis with surveys of users and interviews with frontline staff. Results show that digitalization significantly reduces transaction costs for citizens and businesses by streamlining procedures, shortening waiting times, and enabling remote access. At the same time, the study highlights digital divides related to age, education, and rural–urban disparities, which can limit equitable access to new services. Organizationally, digitalization requires re-engineering of back-office processes and inter-agency coordination; where such reform lags, front-end gains remain partial. The paper also examines the role of big-data analytics in proactive service delivery and early warning for social risks, alongside concerns regarding privacy, algorithmic bias, and accountability. Overall, the findings suggest that digitalization enhances public service delivery when it is integrated with institutional reform, robust legal frameworks for data protection, and targeted efforts to support disadvantaged groups. The paper concludes with recommendations on user-centred design, capacity-building for civil servants, and evaluation metrics that capture both efficiency and inclusiveness.

Key words: digital government, public service delivery, e-government, China

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

PUBLIC POLICY CHALLENGES IN IRANIAN URBAN DEVELOPMENT

Dr. Sara Mohammadi, Assis. Prof. Dr. Reza Karimi, Naser Ahmadi
Faculty of Urban Planning and Public Policy, University of Tehran, Tehran, Iran

ABSTRACT
This paper analyzes key public policy challenges in urban development in Iran, with an emphasis on metropolitan regions such as Tehran, Isfahan, and Mashhad. Rapid population growth, housing shortages, environmental degradation, and inadequate infrastructure have placed considerable pressure on existing policy frameworks. Drawing on planning documents, statistical data, and interviews with planners and local officials, the study identifies four central challenges: fragmented governance, unstable regulatory environments, limited public participation, and the tension between national-level directives and local needs. The research finds that overlapping responsibilities among ministries and municipalities often produce inconsistent land-use decisions and hinder integrated transport and housing strategies. Frequent policy shifts and ad hoc exemptions undermine long-term planning, encouraging speculative development and peripheral sprawl. Moreover, existing mechanisms for citizen engagement are typically consultative rather than deliberative, limiting their impact on actual decisions. Environmental concerns, including air pollution and water scarcity, are recognized in policy but insufficiently prioritized in implementation. The paper argues that sustainable urban development in Iran requires more coherent multi-level governance, clearer legal frameworks, and institutionalized channels for community input. It concludes by outlining policy options, such as metropolitan-scale authorities, transparent development-rights systems, and stronger environmental impact assessment procedures, to better align urban growth with social and ecological goals.

Key words: urban development, public policy, governance, Iran

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

EVALUATING TRANSPARENCY INITIATIVES IN IRANIAN GOVERNMENTAL INSTITUTIONS

Fatemeh Hosseini, Dr. Mohammad Salehi
School of Governance and Public Administration, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

ABSTRACT
This study evaluates the effectiveness of transparency initiatives implemented in Iranian governmental institutions over the past decade, including open-data portals, access-to-information laws, and online reporting systems. Using a mixed-methods approach, the research combines content analysis of legal and policy documents with a comparative assessment of ministerial and municipal websites. In addition, interviews with civil servants, journalists, and civil-society representatives explore perceptions of transparency in practice. The findings indicate that formal commitments to transparency have expanded, particularly in areas such as budget disclosure and procurement information. However, the scope, timeliness, and usability of published data vary considerably across institutions. Many datasets are incomplete, difficult to search, or presented in formats that limit meaningful reuse. Organizational culture, fear of political repercussions, and limited technical capacity further constrain implementation. The study also notes that oversight institutions and civic actors lack consistent mechanisms and resources to monitor and leverage transparency measures. Despite these challenges, specific cases—such as participatory budgeting pilots and localized anti-corruption campaigns—demonstrate that when transparency is combined with accountability and participation, it can enhance trust and service quality. The paper concludes that transparency policies in Iran must move beyond formal compliance to focus on user needs, institutional incentives, and protections for whistleblowers and investigative media.

Key words: transparency, open government, accountability, Iran

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

STRATEGIC MANAGEMENT PRACTICES IN ALBANIAN LOCAL GOVERNMENTS

Prof. Dr. Arben Hoxha, Elira Dervishi, Dr. Kreshnik Krasniqi
Department of Public Administration, University of Tirana, Tirana, Albania

ABSTRACT
This paper investigates the adoption and effectiveness of strategic management practices in Albanian local governments following territorial and administrative reforms. Strategic planning has been promoted as a tool to improve service delivery, fiscal discipline, and citizen satisfaction, yet empirical evidence on its implementation remains limited. The study surveys municipal officials across different regions and conducts in-depth case studies of three municipalities representing diverse socio-economic contexts. Results show that most local governments now prepare formal strategic plans, but the quality, inclusiveness, and monitoring mechanisms vary substantially. In many cases, plans are produced to meet legal requirements and donor expectations rather than to guide day-to-day decision-making. Budgeting and human-resource management are only partially aligned with strategic priorities, and performance indicators are often vague or output-focused. Where political leadership is stable and administrative capacity stronger, strategic management contributes to clearer prioritization, better coordination with central government, and more effective project implementation. The paper highlights the importance of participatory processes, inter-municipal cooperation, and training for civil servants in planning and evaluation techniques. It concludes that strategic management can play a meaningful role in strengthening Albanian local governance if supported by realistic resources, transparent monitoring, and sustained political commitment.

Key words: strategic management, local government, municipal reform, Albania

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE EFFECTS OF PUBLIC PARTICIPATION ON POLICY MAKING IN ALBANIA

Dr. Drita Kola, Assoc. Prof. Dr. Ilir Shala
Faculty of Social Sciences, University of Tirana, Tirana, Albania

ABSTRACT
This study examines how public participation influences policy-making processes in Albania, focusing on local and national initiatives in areas such as urban planning, environmental protection, and social services. Using document analysis and case studies, the research evaluates formal participation mechanisms—public hearings, consultative councils, and online consultations—as well as informal practices, including activism and community organizing. The findings indicate that while legal frameworks for participation have improved, their implementation remains uneven. In many cases, participation occurs late in the policy cycle and is limited to information sharing rather than joint problem-solving. Nonetheless, successful cases show that early and continuous engagement with stakeholders can improve policy quality, increase legitimacy, and reduce implementation conflicts. Factors that support effective participation include clear information, inclusive outreach strategies, feedback loops that demonstrate how input is used, and the presence of intermediary organizations capable of translating citizen concerns into policy language. The study also identifies barriers such as low trust in institutions, political polarization, and limited civic-education opportunities. The paper concludes that deepening public participation in Albania requires strengthening both institutional design and civic capacity, with particular focus on marginalized groups and youth.

Key words: public participation, policy-making, governance, Albania

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

PUBLIC HEALTH POLICY IMPLEMENTATION IN EGYPT: A COMPREHENSIVE STUDY

Prof. Dr. Ahmed Fahmy, Doaa El-Sayed, Karim Mostafa
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Cairo, Egypt

ABSTRACT
This paper provides a comprehensive analysis of public health policy implementation in Egypt, focusing on primary healthcare, vaccination programs, and responses to infectious-disease outbreaks. Drawing on policy documents, health statistics, and interviews with officials and frontline practitioners, the study assesses how national strategies are translated into local action. The findings show that Egypt has achieved significant progress in expanding basic health coverage and improving key indicators such as child vaccination rates. However, disparities persist between urban and rural areas, and between governorates with differing resource levels. Implementation is often constrained by fragmented governance, shortages of trained personnel, and inconsistent supply chains for essential medicines and equipment. The study highlights the importance of community health workers, digital health tools, and partnerships with non-governmental organizations in bridging gaps. It also examines the lessons learned from recent pandemic responses, including the need for better risk communication and coordination across sectors. The paper concludes that effective implementation of health policy in Egypt depends on stable financing, continuous capacity-building, and robust monitoring systems that integrate epidemiological data with socio-economic information.

Key words: public health policy, implementation, healthcare system, Egypt

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ASSESSING THE ROLE OF EDUCATION IN IMPROVING PUBLIC SECTOR PERFORMANCE

Assoc. Prof. Dr. Nadia Hassan, Dr. Youssef Gamal
Faculty of Public Policy and Administration, The American University in Cairo, Cairo, Egypt

ABSTRACT
This study evaluates how education and training contribute to improving public sector performance, using Egypt as a primary case while drawing selective comparisons with other Middle Eastern countries. The research examines pre-service education in public administration and related fields, in-service training programs for civil servants, and leadership-development initiatives. Through surveys of public employees and analysis of training curricula, the study assesses the extent to which these programs build competencies in policy analysis, project management, digital skills, and ethical decision-making. Findings show that staff who have participated in structured capacity-building programs report higher levels of job satisfaction, innovation, and perceived effectiveness. However, gaps remain between training content and the practical challenges civil servants face, particularly in dealing with complex, cross-sectoral problems. The paper argues that education's impact on performance is mediated by organizational culture, incentive structures, and opportunities to apply new skills. It recommends closer collaboration between universities, training institutes, and government agencies to design competency-based curricula and performance-oriented learning pathways.

Key words: public sector performance, education, training, capacity-building

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ECONOMIC IMPACT OF TECHNOLOGICAL INNOVATION ON SMALL BUSINESSES

Prof. Dr. Hiroshi Tanaka, Dr. Yuki Saito, Kenji Nakamura
Faculty of Economics and Business, University of Tokyo, Japan

ABSTRACT
This paper examines the economic impact of technological innovation on small businesses, focusing on how digital tools and process innovations shape productivity, competitiveness, and resilience. Drawing on survey data from manufacturing, retail, and service-sector SMEs across several Japanese regions, the study investigates the adoption of technologies such as cloud-based accounting, e-commerce platforms, automation in production lines, and data-analytics systems. The analysis shows that firms which integrate these technologies into core operations experience measurable gains in labor productivity, cost efficiency, and market reach, particularly through access to new online customer segments and improved supply-chain coordination. However, the research also identifies significant heterogeneity: micro-enterprises with limited managerial capacity and constrained access to finance often struggle to move beyond basic digitalization, resulting in modest or fragmented benefits. Interviews with owners and managers highlight complementary factors that condition the outcomes of innovation, including skills development, strategic planning, and participation in local business networks or government support schemes. The paper argues that technological innovation should be understood as an ongoing organizational transformation rather than a one-time investment decision. Without parallel investments in human capital and management practices, technologies can increase operational complexity without delivering expected returns. Policy implications include the need for targeted advisory programs, simplified access to credit for innovation projects, and regional platforms that enable knowledge sharing among small firms. By clarifying the mechanisms through which innovation affects small-business performance, the study contributes to evidence-based strategies for inclusive digital transformation.

Key words: technological innovation, small businesses, productivity, digitalization, Japan

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ANALYSIS OF EXPORT DYNAMICS AND TRADE POLICIES IN JAPAN

Assoc. Prof. Dr. Akiko Yamamoto, Taro Fujimoto
Graduate School of International Economics, Kyoto University, Japan

ABSTRACT
This paper analyzes Japan's export dynamics in relation to evolving trade policies, exploring how structural changes and policy instruments interact to shape the country's position in global markets. Using time-series data on sectoral exports, tariff schedules, and non-tariff measures, the study traces post-2000 trends in key industries such as automobiles, electronics, and precision machinery. It examines the impact of regional trade agreements, including partnership frameworks in the Asia-Pacific region, as well as domestic initiatives aimed at promoting high-value manufacturing and services exports. Econometric analysis is combined with case studies of representative firms to capture both macro-level patterns and firm-level responses. The findings suggest that while traditional manufacturing exports remain central, services trade and knowledge-intensive products have grown in importance, supported by policy efforts that emphasize innovation, intellectual-property protection, and standards harmonization. At the same time, exporters face challenges from supply-chain disruptions, demographic decline, and intensified competition from emerging economies. The paper argues that future trade performance will depend on Japan's ability to integrate climate-related regulations, digital trade rules, and resilience-oriented supply-chain strategies into its policy mix. Recommendations include deeper support for small and medium exporters, improved coordination between industrial and trade policies, and proactive engagement in rule-making within multilateral and regional forums.

Key words: exports, trade policy, Japan, regional integration, global value chains

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

MICROFINANCE EFFECTS ON WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN BANGLADESH

Dr. Anika Rahman, Arif Chowdhury
Department of Development Studies, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT
This paper investigates the effects of microfinance on women's entrepreneurship in Bangladesh, assessing both economic outcomes and broader social implications. Based on survey data from women borrowers affiliated with several major microfinance institutions, combined with qualitative interviews and focus groups, the study examines changes in business performance, household decision-making, and perceptions of agency. Results indicate that access to microcredit can facilitate the establishment or expansion of micro-enterprises in sectors such as small trade, handicrafts, and food processing, leading to modest increases in income and asset accumulation. However, the impact is highly contingent on loan size, repayment structure, and the availability of complementary services such as training and market linkage support. Many respondents report greater participation in household financial decisions and enhanced self-confidence, yet they also describe persistent constraints, including gendered norms that limit mobility, unpaid care burdens, and dependence on male relatives for certain transactions. The study highlights cases where loans are effectively controlled by male household members, diluting empowerment effects and increasing women's exposure to repayment pressure. The paper concludes that microfinance alone cannot transform structural gender inequalities; rather, it is most effective when embedded in broader programs that include skills development, legal awareness, and collective organizing. Policy recommendations emphasize flexible product design, safeguards against over-indebtedness, and partnerships between microfinance providers, NGOs, and government agencies to promote an enabling environment for women entrepreneurs.

Key words: microfinance, women entrepreneurship, empowerment, Bangladesh, gender norms

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ROLE OF AGRICULTURAL SUBSIDIES IN BANGLADESHI RURAL ECONOMY

Prof. Dr. Nazmul Islam, Assis. Prof. Dr. Samira Akter, Mehedi Hasan, Fatema Begum
Faculty of Agricultural Economics and Rural Development, Bangladesh Agricultural University, Bangladesh

ABSTRACT
This paper evaluates the role of agricultural subsidies in shaping the rural economy of Bangladesh, focusing on input subsidies for fertilizer, seeds, and irrigation, as well as price-support mechanisms for key crops. Drawing on household survey data, government expenditure records, and interviews with farmers, extension officers, and local officials, the study assesses how subsidies affect farm profitability, production choices, and income distribution. The analysis shows that subsidies have contributed to increased adoption of high-yielding varieties and higher cropping intensity, thereby supporting national food-security goals. Smallholders particularly benefit from reduced input costs, though leakages and elite capture remain concerns in some regions. The study also identifies environmental and fiscal trade-offs: intensive input use can degrade soil and water resources, while rising subsidy budgets constrain public investment in infrastructure, research, and rural education. Moreover, the incidence of benefits is uneven; larger farmers often capture a disproportionate share of support due to better market access and information. The paper argues that a gradual shift from blanket input subsidies toward more targeted, performance-based support—combined with investments in climate-resilient agriculture, extension services, and rural non-farm opportunities—would enhance both efficiency and equity. By situating Bangladesh's experience within wider debates on agricultural policy in developing countries, the study offers guidance for redesigning subsidies to promote sustainable and inclusive rural development.

Key words: agricultural subsidies, rural economy, Bangladesh, smallholders, food security

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ECONOMIC CHALLENGES AND SUSTAINABILITY IN SUDAN'S OIL SECTOR

Dr. Ahmed Mustafa, Assoc. Prof. Dr. Salma Elamin
Faculty of Economics and Social Studies, University of Khartoum, Sudan

ABSTRACT
This paper analyzes the economic challenges and sustainability issues facing Sudan's oil sector in the context of political transition, global energy shifts, and domestic development needs. Using production data, fiscal records, and policy documents, the study traces the evolution of the sector from initial expansion to current decline in output and revenue volatility. It examines how dependence on oil exports has affected macroeconomic stability, currency performance, and public-expenditure patterns, particularly in light of changing international prices and sanctions. The research also evaluates environmental and social implications, including land conflicts, pollution, and community grievances in oil-producing regions. Findings suggest that governance weaknesses—such as opaque contracts, limited regulatory capacity, and inadequate revenue-sharing mechanisms—have undermined the sector's contribution to long-term development. The paper argues that sustainability requires both diversification away from oil and reform within the sector. Recommended measures include renegotiating contracts to improve transparency, allocating a larger share of revenues to local development and environmental remediation, and investing in renewable energy and non-extractive industries to reduce vulnerability to external shocks. By situating Sudan's experience within broader debates on the "resource curse," the study underscores the importance of institutional quality and inclusive policymaking in transforming natural-resource wealth into durable economic gains.

Key words: oil sector, Sudan, resource curse, sustainability, economic diversification

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE INFLUENCE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON SUDANESE DEVELOPMENT

Prof. Dr. Mona Al-Sayed, Dr. Hassan Abdelrahman, Mohamed Osman
School of Economics and Political Science, Sudan University of Science and Technology, Sudan

ABSTRACT
This paper examines the influence of foreign direct investment (FDI) on Sudan's economic development, with attention to sectoral composition, employment effects, and technology transfer. Using a panel of project-level data, national accounts, and policy reports, the study analyzes trends in FDI inflows over the past two decades, distinguishing between investments in extractive industries, agriculture, manufacturing, and services. The findings show that while FDI has contributed to capital formation and export capacity, especially in oil and large-scale agriculture, its developmental impact has been uneven. Many projects operate as enclaves with limited linkages to local suppliers, modest job creation, and constrained spillovers to domestic firms. Institutional factors—such as regulatory uncertainty, inadequate infrastructure, and weak contract enforcement—further limit the quality of investment attracted. The paper highlights examples where targeted policies and public–private partnerships have fostered deeper integration, including joint ventures that adopt local content requirements and training programs. It argues that maximizing the benefits of FDI requires shifting from a narrow focus on volume toward a quality-oriented strategy that prioritizes investments with strong potential for knowledge transfer, value addition, and regional development. Policy recommendations include strengthening investment-promotion agencies, streamlining regulations, and designing incentive schemes tied to performance indicators such as local employment, technology upgrading, and environmental standards.

Key words: foreign direct investment, Sudan, development, linkages, investment policy

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

EVALUATION OF LABOR MARKET REFORMS AND ECONOMIC GROWTH IN VIETNAM

Dr. Linh Nguyen, Prof. Dr. Quang Tran
Faculty of Economics and International Business, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

ABSTRACT
This paper evaluates the relationship between labor-market reforms and economic growth in Vietnam, focusing on reforms implemented during the past two decades of rapid integration into global value chains. The study reviews key policy changes, including revisions to labor codes, minimum-wage regulations, social-insurance schemes, and measures to formalize employment in previously informal sectors. Using time-series and panel data, the analysis estimates how these reforms have affected employment structure, labor productivity, and growth across manufacturing, services, and agriculture. The results suggest that greater flexibility in hiring, combined with rising minimum wages and improved worker protections, has coincided with sustained growth and a gradual shift toward higher-value production, particularly in export-oriented industries. However, benefits are uneven across regions and demographic groups; rural workers and migrants often remain in precarious positions with limited access to social protection. The study also highlights tensions between competitiveness and labor standards, as firms facing cost pressures may resist stricter regulations. The paper argues that future reform efforts should focus on strengthening enforcement mechanisms, expanding active labor-market policies such as training and job-matching services, and enhancing social dialogue between employers, workers, and the state. By doing so, Vietnam can consolidate a growth model that is both dynamic and socially inclusive.

Key words: labor-market reform, economic growth, Vietnam, productivity, employment

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

IMPACT OF TOURISM DEVELOPMENT ON VIETNAMESE LOCAL ECONOMIES

Assoc. Prof. Dr. Thao Bui, Dr. Hanh Phan, Loan Dinh, Quoc Hoang
Faculty of Tourism and Hospitality Management, University of Da Nang, Vietnam

ABSTRACT
This paper assesses the impact of tourism development on local economies in Vietnam, focusing on coastal and heritage destinations that have experienced rapid visitor growth. Combining household surveys, firm-level data, and interviews with local officials, the study evaluates how tourism affects income generation, employment patterns, and sectoral linkages. Findings indicate that tourism has created significant opportunities for small businesses in accommodation, food services, transport, and handicrafts, contributing to poverty reduction and diversification away from subsistence agriculture. However, benefits are unevenly distributed, with better-connected households and larger firms capturing a disproportionate share of gains. The research documents rising costs of living, seasonal employment, and pressures on land and housing that can displace low-income residents. Environmental impacts—including waste management challenges, coastal erosion, and strain on water resources—pose additional risks to long-term sustainability. The paper argues that maximizing positive effects requires strategic planning that integrates tourism into broader local-development strategies, emphasizing community participation, skills training, and mechanisms to retain value locally through supply-chain development. Policy recommendations include zoning regulations to protect sensitive ecosystems, incentive schemes for sustainable practices, and monitoring systems that track social and environmental indicators alongside tourist arrivals.

Key words: tourism development, local economies, Vietnam, livelihoods, sustainability

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE ROLE OF RELIGIOUS PRACTICES IN BENGALI ANTI-COLONIAL STRUGGLES

Dr. Farzana Akter, Md. Kamrul Hasan
Department of History, University of Dhaka, Bangladesh

ABSTRACT
This paper examines how religious practices and symbols contributed to the mobilization and resilience of Bengali communities during anti-colonial struggles in the late nineteenth and early twentieth centuries. Rather than treating religion merely as a background factor, the study analyzes everyday rituals, festivals, and devotional networks as active resources for political organization and collective identity. Drawing on archival documents, vernacular newspapers, memoirs, and oral histories, the research traces how Hindu and Muslim leaders drew on shared ethical concepts—such as sacrifice, justice, and dignity—to frame resistance against colonial authority. Specific attention is paid to mosque and temple spaces as informal arenas of political communication, where sermons, processions, and religious songs encoded critiques of imperial rule. The paper also highlights moments of inter-communal cooperation, for example joint participation in anti-partition protests and Swadeshi boycotts, alongside episodes of tension when religious rhetoric reinforced sectarian boundaries. By situating these dynamics within broader theories of civil religion and political spirituality, the study argues that religious practices provided emotional energy, moral legitimacy, and organizational infrastructure for anti-colonial activism, while simultaneously remaining vulnerable to elite manipulation. The findings suggest that understanding Bengali nationalism requires attention not only to secular intellectual debates, but also to the embodied, ritual dimensions of resistance that shaped popular experiences of freedom and belonging.

Key words: Bengal, anti-colonial struggle, religious practices, nationalism, political mobilization

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SOCIO-POLITICAL DYNAMICS OF THE BENGALI LANGUAGE MOVEMENT

Prof. Dr. Nazmul Hossain, Assis. Prof. Dr. Ruma Begum, Tanvir Hossain
Department of Political Science, University of Rajshahi, Bangladesh

ABSTRACT
This paper analyzes the socio-political dynamics of the Bengali Language Movement, emphasizing its role in transforming linguistic claims into a broader struggle for cultural recognition and political autonomy. Beginning with the post-1947 context, the study revisits state efforts to impose Urdu as the sole state language and the subsequent mobilization of students, intellectuals, and urban middle classes in East Bengal. Using parliamentary debates, government reports, student-organization archives, and contemporary newspapers, the research reconstructs key episodes such as the 1952 protests and martyrs' events, demonstrating how language demands were articulated through frames of dignity, democratic rights, and economic justice. The paper argues that the movement's strength lay in its ability to connect diverse social groups—students, teachers, workers, and rural communities—through shared experiences of marginalization and cultural pride. It further explores how commemorative practices, including annual observance of Language Martyrs' Day and the creation of the Shaheed Minar, institutionalized a memory culture that linked linguistic rights to the emerging imagination of a separate nation. At the same time, internal debates over class interests, regional inequalities, and relations with West Pakistani opposition forces complicated the movement's unity. By situating the Bengali Language Movement within comparative scholarship on language politics and nationalism, the paper concludes that it functioned as both a catalyst and a template for subsequent mass mobilizations leading to the independence of Bangladesh.

Key words: Bengali Language Movement, nationalism, language politics, social mobilization, collective memory

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

SUDAN'S HISTORICAL TRAJECTORY FROM COLONIAL RULE TO INDEPENDENCE

Prof. Dr. Amina Idris, Khalid El Tayeb
Department of History, University of Khartoum, Sudan

ABSTRACT
This paper offers a critical overview of Sudan's historical trajectory from Anglo-Egyptian colonial rule to formal independence in 1956, highlighting the interplay of regional, ethnic, and ideological forces that shaped the new state. Drawing on colonial administrative records, Sudanese political writings, and recent historiography, the study first outlines the structures of indirect rule, uneven economic development, and educational policies that entrenched disparities between the Nile Valley and peripheral regions. It then examines how emerging nationalist elites in urban centers negotiated with and resisted colonial authorities through parties, trade unions, and professional associations, while also navigating tensions between secular and religious visions of the future. Special attention is given to the role of the Mahdist legacy, Sufi orders, and religious scholars in legitimizing resistance and influencing conceptions of sovereignty. The paper argues that independence was less a single rupture than the outcome of a series of compromises that left unresolved questions around federalism, identity, and civil–military relations. These unresolved issues, visible in early post-independence conflicts and constitutional crises, foreshadowed later cycles of civil war and authoritarian rule. By connecting colonial governance strategies to long-term patterns of center–periphery inequality and contested nation-building, the article contributes to broader debates on decolonization and state formation in Africa.

Key words: Sudan, colonial rule, independence, nationalism, state formation

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

CULTURAL HERITAGE PRESERVATION IN SUDANESE HISTORICAL SITES

Dr. Salma Hassan, Mohamed Ahmed, Assoc. Prof. Dr. Riad Bashir
Department of Archaeology and Heritage Management, University of Khartoum, Sudan

ABSTRACT
This paper examines current challenges and opportunities in preserving Sudanese cultural heritage, focusing on archaeological and historic sites along the Nile Valley and in urban centers. Sudan hosts a rich legacy of Pharaonic, Kushite, Christian, and Islamic civilizations, yet many monuments face threats from rapid urbanization, infrastructure projects, looting, and climate-related hazards. Drawing on field surveys, conservation reports, and interviews with heritage professionals and local communities, the study analyzes how limited financial resources, fragmented institutional responsibilities, and political instability hinder effective preservation. Case studies from sites such as Meroe, Old Dongola, and historic districts of Omdurman illustrate both successful conservation initiatives and critical vulnerabilities, including inadequate documentation and weak legal enforcement. The paper highlights the importance of community engagement, noting that local narratives, customary practices, and religious attachments can either support or complicate preservation efforts. It also considers the role of international partnerships, digital documentation, and sustainable tourism strategies in mobilizing broader support. The authors argue that an integrated heritage policy—linking archaeological research, urban planning, education, and economic development—is essential for safeguarding Sudan's past while contributing to inclusive national identity and local livelihoods.

Key words: Sudan, cultural heritage, archaeological sites, conservation, community engagement

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

VIETNAMESE RESISTANCE AND STRATEGIES DURING THE FRENCH COLONIAL PERIOD

Pham Anh Tuan
Department of History, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

ABSTRACT
This paper analyzes the evolution of Vietnamese resistance strategies during the French colonial period, emphasizing the diversity of actors and ideological currents involved. Beginning with early court-centered uprisings and rural millenarian movements in the late nineteenth century, the study traces a gradual shift toward more organized, ideologically articulated forms of resistance in the twentieth century. Using colonial archives, Vietnamese memoirs, and contemporary scholarly works, the research examines monarchist loyalists, Confucian scholar-gentry, Buddhist networks, and emerging socialist and nationalist organizations, highlighting how each drew on different cultural repertoires and global influences. The paper argues that successful resistance depended not only on military tactics but also on the capacity to build broad coalitions, mobilize peasant support, and articulate compelling narratives of independence and social justice. Special attention is paid to the role of clandestine publications, educational associations, and religious spaces as sites of political socialization under heavy surveillance. By situating Vietnamese experiences within comparative studies of anti-colonial movements, the article underscores how local traditions of village self-governance, Confucian moral discourse, and Buddhist ethics interacted with imported ideologies such as Marxism–Leninism. The conclusion highlights the legacy of these struggles in shaping post-colonial political culture and memory in contemporary Vietnam.

Key words: Vietnam, French colonialism, resistance strategies, nationalism, anti-colonial movements

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN TEACHING AND LEARNING: OPPORTUNITIES, CHALLENGES AND PEDAGOGICAL REFLECTIONS

Dr. Öğr. Üyesi HÜLYA KÜÇÜKOĞLU
Yozgat Bozok Üniversitesi, hulya.kucukoglu@bozok.edu.tr - 0000-0001-5421-9858

ABSTRACT

The fast development of artificial-intelligence (AI) technologies has already started to invade the field of education, thus creating new possibilities of both teachers and students. Over the past few years, AI-driven support systems, including intelligent tutoring systems, adaptive learning platforms, and generative AI applications, are widely applied in the educational process. The developments have come with the realization of new avenues of improving learning activities, access to information, and individualistic approaches to instruction.

The current research aims at considering the effects of AI applications on teaching and learning, and specifically at pedagogical issues related to the topic. The article addresses the different applications through which AI-based tools could be utilized to inform the process of instruction, promote interpersonal learning, and provide individualized learning mechanisms. Special focus is put on the way AI can help educators provide timely feedback, create interactive learning, and support the needs and various learning styles of learners.

At the same time, the introduction of AI into the educational process provokes critical questions about the ethical concerns, academic honesty and teacher role changes. Although AI technologies could contribute to strengthening the learning process, they require educators and learners to acquire new digital literacy and awareness. Based on this, the paper investigates the trade-off of technological innovation and pedagogical responsibility.

The study uses the conceptual and literature-based approach in discussing the existing trends on the use of AI in education. The manuscript specifies the upcoming advantages as well as the obstacles that can be encountered in the AI-enhanced learning setting by examining the latest academic literature. The results show that AI cannot be regarded as an exclusive technological tool; it is also a key element of the overall change in the sphere of education practices.

In conclusion, the efficient use of AI in teaching and learning requires thoughtful and careful application, as well as the practice based on the principles of the pedagogy. Teachers can make a great contribution to helping the learner navigate the AI tools in a responsible way, allowing learners to experience critical, creative, and meaningful learning.

Key Words : Artificial Intelligence in Education, AI-supported learning, digital pedagogy, educational technology

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. INTRODUCTION

Artificial intelligence (AI) has become one of the fastest-moving technologies that is defining the modern-day educational setting. The last ten years have seen a marked expansion in the collection of digital tools that educators and learners can use thanks to progress in machine learning, natural language processing, and generative artificial intelligence. With the growing availability of these technologies, their use in educational settings is on the rise and so, they affect the teaching practice, learning strategies and classroom interaction.

Artificial intelligence is widely used in educational contexts to achieve personalized education, automate the feedback system, and adaptive learning environments. Intelligent tutoring systems, writing assistants with artificial intelligence, and generative tools have opened new opportunities to improve the learning experience at the same time casting doubt on the future role of teachers and learners in technology-mediated classrooms (Holmes et al., 2022).

The growing incorporation of AI into education is not only a technological phenomenon, but it is also a change in pedagogy. Teachers must now reevaluate the ways in which knowledge is constructed, in which the learning processes are facilitated, and how the digital tools can be used in a responsible manner in pedagogical practice. AI technologies provide a chance to promote student interaction and independent learning; however, they also require a careful pedagogical design and ethical consideration (Luckin et al., 2022).

The paper aims to discuss the use of artificial intelligence application in teaching and learning. It looks at the potential roles of the AI technologies in educational settings and the issue that teachers face when implementing them in the most effective way. The analysis of the current trends and the academic discourse allows identifying the necessity of the moderation of technological innovation and pedagogical enlightenment.

2. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: CONCEPTUAL FRAMEWORK

Artificial intelligence in education (AIED) refers to the use of computational systems with the features that, traditionally, require human cognition as reasoning, language processing, and decision-making in pedagogical settings. These technologies are designed to simplify the process of instruction and learning by examining large volumes of educational data and providing personalized responses based on the needs of individual learners (Zawacki -Richter et al., 2019).

The latest developments in generative artificial intelligence, specifically large language models, have expanded the scope of AI usage in education. AI-related tools, like AI-based writing assistants, automated grading platforms, and AI-based evaluation systems, can help the students to access information, express ideas, and optimize their study and academic activities (Kasneci et al., 2023).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

One of the greatest contributions of AI technologies to the educational process can be seen in remote learning. Traditional learning systems often rely on institutionalized learning practices that might be insufficient in supporting the diverse learning requirements of students. AI-based systems can analyze the data of learners, watch its development, and suggest personal learning paths that are closer to the capabilities and interests of students (Chen et al., 2022).

The other important aspect of AI implementation in the education field is that it will help instructors to handle complex teaching duties. With the assistance of AI, automated feedback, student performance monitoring, and the ability to identify learning challenges at early stages can be offered. These tools can relieve the administrative burden on the instructors, and they can focus on creating meaningful learning experiences (Holmes et al., 2022).

However, AI technologies can be used to supplement the process of teaching and learning, but they cannot replace the pedagogical skills, empathy, and critical advice which educators provide. The role of educators cannot be absent in the creation of learning settings, interpreting the results of AI, and guiding students towards the development of the ability to think critically and reflectively.

3. APPLICATIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING

The field of artificial intelligence technologies is actively adopted in assisting different aspects of the pedagogical practice. Some of the most noticeable applications are AI-based instructional tools that help in designing learning material, creating assessment items, and creating interactive learning activities. These tools are able to save teaching time and give the instructors a chance to test new methods of teaching.

Adaptive learning systems based on AI can also regulate the challenge and order of learning tasks based on the performance data of students. These systems provide personalized feedback and prescribe appropriate learning materials through continuous study of the responses of the learners. Empirical studies suggest that adaptive learning systems have the potential to increase the interest of learners and their understanding of complex topics (Chen et al., 2022).

The other potential application is AI-guided feedback. Providing sufficient and prompt feedback is an important part of teaching; however, it is extremely difficult to perform this task in big classes. Student submissions can be assessed with assistance of AI and preliminary feedback created, which allows instructors to respond more efficiently and does not impair the quality of instruction (Kasneci et al., 2023).

Moreover, AI technologies will be helpful in helping teachers to track the progress of students and identify the learning behavior patterns. Artificial intelligence-based learning analytics solutions can be used to identify possible barriers to learning and assist a teacher in responding in time to prevent a learner lagging behind. In this respect, AI serves as a helpful assistant to teachers instead of substitutes.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

In spite of these benefits, there are important things that educators should be critical about AI. Teaching requires a careful design of the pedagogical approach and AI tools must act as additional resources, not a replacement of meaningful human interaction.

4. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LEARNING PROCESSES

In the eyes of the learner, artificial intelligence technologies have the potential to change the ways students obtain knowledge, learn, and develop comprehension of the learning materials. With the help of AI-based tools, students can get individual attention, learn sophisticated ideas through interactive applications, and get instant feedback throughout the learning process.

Students have been affected by generative AI tools in a certain way. These tools give the learners the capability of producing explanations, summaries and illustrative examples that could aid in their understanding of academic information. Such tools can optimize independent learning, encourage active knowledge interaction when used in a responsible manner (Dwivedi et al., 2023).

Self-regulated learning is also established by the use of AI technologies. Continuous feedback and progress tracking make AI-assisted learning environments prompt the students to track their own learning processes, as well as be able to make changes when this is required. This, further, helps building of learner independence and metacognitive consciousness.

However, the growing use of AI tools in the learning process also poses the issue of academic honesty and critical thinking. In the case where students get overly reliant on automated systems to come up with answers or fill in assignments, they will miss the chance to develop the full cognitive abilities. Therefore, an educator should teach responsible and critical usage of AI technologies to learners.

.5. CHALLENGES AND ETHICAL CONSIDERATIONS

Artificial intelligence opens up substantial possibilities in the education domain, but its implementation, at the same time, poses both ethical and pedagogical issues on a considerable scale. One of them is the problem of academic integrity which is most intensively discussed because the use of generative AI technologies allows to create essays, reports, and solutions to problems very quickly and this aspect creates new difficulties in the assessment practices in educational institutions.

A second significant issue is that of data privacy and algorithmic bias. The effective work of AI systems requires working with large volumes of information, and the process of gathering and processing educational data provokes concerns about the safety, security, and storage of student data. In turn, it is necessary to provide transparency and fairness to AI-assisted educational systems (UNESCO, 2023).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Another important factor is equity and access. Although AI technologies have the capacity to increase the learning opportunities, unequal access to digital infrastructure can worsen the existing educational inequalities. Based on this, it is crucial that institutions guard against unintended on the periphery of certain groups of learners with technological inventions.

Lastly, the increasing use of AI in the education sector requires educators to develop new AI literacies. Educators and learners should be able to gain a thorough knowledge of the operation of AI systems, their intrinsic weaknesses, and use them appropriately in schools.

.6. DISCUSSION

Implementation of artificial intelligence to education implies that educational processes are radically changing. The artificial intelligence technologies introduce new possibilities of personal learning, adaptive learning, and effective feedback systems. At the same time, they threaten the conventional educational paradigm by redefining the forms of access, creation, and assessment of knowledge.

Instead of thinking of AI as a replacement of human teachers, it is more beneficial to adopt a more positive attitude that AI is a supplemental tool that can be used to support pedagogical activities. The teachers are still central to how learning occurs and they will continue to play the role of a facilitator, mentor and a guide who will help students to negotiate intricate information ecologies.

In turn, schools have to focus their energies both on the acquisition of new technologies and on the creation of pedagogical approaches that will enable the integration of AI in both meaningful and responsible ways. This requirement includes the redesign of assessment activities, the spread of digital and AI literacy, and fostering contemplative use of technological devices.

7. CONCLUSION

Artificial intelligence (AI) is gradually becoming a part and parcel of modern educational institutions. The implementation of AI in the pedagogical setting affords meaningful potentials to enhance student interest, customize learning processes and help teachers cope with complex instructional requirements.

However, the effective introduction of AI in the educational systems requires careful consideration of the pedagogical, ethical, and institutional variables. Practitioners must develop a critical awareness of AI technologies among students and protect the fact that both learning remains a human-reflective process.

Finally, AI can not be considered as a technological innovation but a part of a larger-scale change of the educational practice. Deeply considered and properly incorporated, AI can

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

contribute to the richness of teaching and learning, and at the same time not eliminate the significance of educators as agents of meaningful learning.

REFERENCES

Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2022). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access*, 10, 75264–75278.

Dwivedi, Y. K., et al. (2023). Generative AI and education: Opportunities, challenges and implications. *International Journal of Information Management*, 71.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2022). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.

Kasneci, E., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences*, 103.

Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. (2022). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. Pearson.

UNESCO. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. UNESCO Publishing.

Zawacki-Richter, O., Bond, M., Marin, V., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(39).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ETHICAL IMPLICATIONS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES PRIVACY AND DATA PROTECTION

Dr. Öğr. Üyesi HÜLYA KÜÇÜKOĞLU
Yozgat Bozok Üniversitesi, hulya.kucukoglu@bozok.edu.tr - 0000-0001-5421-9858

ABSTRACT

The growing pervasiveness of the digital technologies in education has radically altered the design and implementation of the teaching and learning process. The use of digital systems in education, such as learning management system, AI-driven system, adaptive instructional systems, data-driven learning analytics, and other innovations, has offered new possibilities to better access education and provide an individualized learning experience. However, these developments have also prefigured some serious issues of ethical concern and especially on privacy, data security and the responsible use of technology in the educational context.

The current research paper is an attempt at undertaking a systematic study of the ethical implication attached to educational technologies, specifically with reference to privacy and data security issues. Considering the growing use of digital platforms in collecting and processing large amounts of student data, there have been concerns about the processes used to store, process, and use data in the academic environment. The concern about transparency, algorithms-based decision-making, and controlling education data has become one of the leading topics in the discussion of digital transformation in education.

The research takes a conceptual and literature-driven approach as it questions the recent discussions that relate to the use of ethically sound technology in education. It stipulates the role of the educational establishments, teachers and technology creators to make sure that the online education does not violate the rights of the students and that the obtained data is not threatened in any way. The need to have digital ethics awareness and critical digital literacy by both teachers and students is also highlighted in the paper.

Finally, the research hypothesizes that although educational technologies have the capacity to enhance the learning setting, their use should be regulated by clear ethical principles and good practices of data governance. The principles of transparency, safety of personal information, and the advancement of ethical use of technologies are the initial building blocks that can be used to create reliable and sustainable digital learning environments.

Key Words : Educational technologies, digital ethics, data protection, privacy in education, learning technologies

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. INTRODUCTION

The concept of artificial intelligence (AI) has become one of the fastest-growing technologies that define the modern educational setting. The last ten years saw the rapid expansion of the range of digital tools that can be used by educators and learners due to the achievements of machine learning, natural language processing, and generative artificial intelligence. With the proliferation of these technologies, their use into education setting is ever growing, thus affecting pedagogical practice, learning strategies, and classroom interaction.

In the education sector, artificial intelligence is commonly used to support individualized learning programs, automate the assessment feedback process, and provide adaptive learning models. The intelligent tutoring systems, AI-based writing assistants, and generative technologies have opened new opportunities to enhance the learning experiences in classrooms and, at the same time, raised questions about the future roles of educators and students in technology-mediated classrooms (Holmes et al., 2022).

The increasing use of artificial intelligence in the educational systems is not merely a technological change but a radical pedagogical shift. Teachers will have to rethink the way of how knowledge is constructed, how learning processes are scaffolded, as well as the responsible use of digital tools in pedagogical practice. Although AI-related technologies promise the opportunities of better student interaction and self-directed learning, they require careful pedagogical planning and strict ethical evaluation (Luckin et al., 2022).

The aim of this paper is to explore how artificial intelligence applications are used in process of pedagogies and instructions. It analyzes the possible role of AI technologies in the learning setting and the difficulties that teachers encounter when using these technologies successfully. Through the analysis of recent events and the academia, the paper highlights the necessity of the balance between technological innovations and pedagogical consciousness.

2. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: CONCEPTUAL FRAMEWORK

Artificial intelligence in education (AIED) refers to the application of computational systems that can perform activities previously requiring human thinking to complete, including reasoning, language processing, and decision-making in learning environments. These technologies are designed to support the process of teaching and learning and analyze large amounts of educational information and provide adaptive feedback that is based on the needs of learners (Zawacki-Richter et al., 2019).

The recent developments in generative artificial intelligence and especially in large language models have expanded the application of AI in education. AI writing assistants, automated tutoring systems, and AI-aided assessment systems can facilitate the students in their access to information, ideas, and optimization of the learning process (Kasneci et al., 2023).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

One of the most interesting aspects of artificial intelligence (AI) technologies in education is that they have eased the process of personalized learning. Traditional pedagogical models are often based on the use of set learning methods, which do not always consider the diverse learning requirements of learners. AI-assisted tools can improve the analysis of learner data and tracking of the progress and suggest more personal learning pathways, which would be more competencies- and student-focused (Chen et al., 2022).

The other relevant area of AI integration is its ability to assist the educators in dealing with multi-faceted teaching processes. The AI-powered systems have the potential to supply the automated feedback process, track the student performance, identify the learning problems at the initial stages. Therefore, they will reduce the pressure on the administration system of teachers and allow them to focus more on providing meaningful learning experiences (Holmes et al., 2022).

However, on the one hand, the use of artificial intelligence technologies can supplement the teaching and learning process, but it cannot replace pedagogical competence, compassion, and skepticism provided by teachers. In that way, the role of the educator cannot be overlooked in terms of creating the learning conditions, interpreting the insights made by the AI, and leading learners on the path of developing the skills of critical and reflective thinking.

3. APPLICATIONS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TEACHING

The Artificial intelligence (AI) technologies have begun to be utilized to support various aspects of pedagogical practice. The use of AI-assisted instructional tools is a topical application, which helps instructors plan the instructional material, create assessment tasks, and create an interactive learning activity. The tools are able to save teaching time and give the teacher a chance to experiment with new teaching methods.

Adaptive learning environments are also based on AI and dynamically modify the level of difficulty and the sequencing of instructional tasks based on performance data of learners. These systems offer feedback at an individual level by constantly analyzing responses, and recommending resources that are contextually relevant to the learner. Empirical studies have shown that adaptive learning environments can improve the engagement of learners and their better understanding of intricate subject matter (Chen et al., 2022).

The other use that has come up is AI-based feedback systems. Delivering constructive and critical feedback is part of the most significant part of effective teaching. But in an extensive group, this is not always an easy task. With the help of AI, a student submission can be analyzed and can create preliminary feedback, thus, allowing instructors to respond more effectively and yet preserving the quality of the instruction (Kasneci et al., 2023).

Moreover, AI technologies will help teachers track the progress of students and discover learning behavioral patterns. Learning analytics applications, which are aided by artificial

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

intelligence algorithms, are capable of identifying possible learning challenges and assisting teachers in acting in time before students lag behind. In this regard, the use of AI can serve as a complement of a teacher and not a substitute.

In spite of these benefits, teachers should be critical of AI integration. Teaching needs a proper pedagogical planning and AI tools should be implemented as the supplement but not the replacement of a valuable human interaction.

4. ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LEARNING PROCESSES

On the part of the learner, artificial intelligence technologies have the potential to discontinue the way students gain access to knowledge, interact with instructional resources, and formulate meaning.

The learning of students has been under strong impact by generative AI tools. These tools help the learners to create explanations, summaries, and exemplars that support their understanding on academic content. When used in a responsible way, these tools can enhance independent learning and promote active interaction with knowledge (Dwivedi et al.,2023).

AI technologies are also useful in developing self-regulated learning. Providing students with an opportunity to constantly evaluate their progress and track their learning, AI-assisted learning settings encourage them to reflect on their learning operations and, therefore, make necessary changes. This fosters the growth of learner autonomy and metacognition.

However, the growing use of artificial intelligence tools in the learning processes is a major concern, as it has been associated with the loss of academic integrity and critical thinking. Providing easy access to automated systems so that students could create answers or finish assignments will might deprive them of a great chance to develop more specific cognitive abilities. Therefore, teachers are forced to teach the students to use AI technologies in a thoughtful and analytical way.

.5. CHALLENGES AND ETHICAL CONSIDERATIONS

The artificial intelligence has significant opportunities in the world of education, but at the same time, its application also creates severe ethical and pedagogical issues. One of such issues is the integrity of academic work which is one of the major points of focus. The development of generative AI applications that write essays, reports, and problem solutions creates new issues in assessment practices in learning institutions.

Another issue is that of privacy of the data and the bias of the algorithms. Artificial intelligence requires large amounts of data to be functioning effectively, and the acquisition and analysis of educational data raise concerns about how student data is stored, used, and secured. Therefore,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

the transparency and equity concerning AI-assisted educational systems must be promoted (UNESCO, 2023).

Fairness and access are other relevant factors. Even though AI technologies can be used to enhance learning opportunities, they have the potential of contributing to the existing educational inequities further because of the difference in access to digital infrastructure. To that end, specific learner cohorts should not be unintentionally disadvantaged by the implementation of technological innovations by the institutions.

Finally, the growing adoption of artificial intelligence into the educational process requires the teachers to develop new AI literacies. The instructors and learners should understand how AI systems work, what their limitations are, and how to use them in a responsible way in the academic settings.

.6. DISCUSSION

Artificial intelligence, when implemented in the education sphere, is a radical change in the paradigms of education and learning. Artificial intelligence based systems provide new opportunities of personalized learning, dynamic adaptive learning and the facilitation of effective feedback system. They are at the same time challenging traditional methods of education by remodelling the modalities in which knowledge can be accessed, created and evaluated.

Instead of looking on AI as a replacement of teachers, we should look at these systems as facilitative tools that can be used to complement the pedagogical practice. The role of teachers in this orientation remains crucial, as that of mediator, mentor, and guide, of professionals facilitating the success of learners in navigating more complicated informational environments. Thus, schools should not only focus on the implementation of the new technologies, but also on developing the approaches that would help to utilize AI in a responsible and purposeful manner. This effort will require a radical redesign of assessment protocols, the popularization of digital and AI literacy among all stakeholders, and the support of reflective use of technological tools.

7. CONCLUSION

Artificial intelligence is swiftly gaining presence in the modern educational environment. Its uses in pedagogical practice have significant potentials to augment student engagement, to customize learning experiences and to support educators in discharging complicated instructional tasks.

However, the effective integration of AI into the educational setting requires careful consideration of pedagogical and ethical factors as well as institutional ones. The responsibility of the instructors is to guide students towards developing a critical sense of AI technologies, and at the same time, learning should continue as a reflective and human-centered activity.

Finally, artificial intelligence should not be viewed as a tech-solution in itself but as a part of a more significant change in the overall pedagogy. Intentionally incorporated, AI has the

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

potential to enhance teaching methods and educational experiences and maintain the invaluable role of teachers in creating valuable learning experiences.

REFERENCES

Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2022). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access*, 10, 75264–75278.

Dwivedi, Y. K., et al. (2023). Generative AI and education: Opportunities, challenges and implications. *International Journal of Information Management*, 71.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2022). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.

Kasneci, E., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences*, 103.

Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. (2022). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. Pearson.

UNESCO. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. UNESCO Publishing.

Zawacki-Richter, O., Bond, M., Marin, V., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(39).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

TÜRK CEZA HUKUKUNDA ÖNÖDEME KURUMUNUN İŞLEYİŞİ VE BENZER KURUMLARLA MUKAYESESİ

Dr. Öğr. Gör. Mümin GÜNGÖR
Law-Justice Program, Vocational School of
Higher Education, Tarsus University,
Mersin, Turkey.
ORCID Code: 0000-0002-4731-2605
mumingungor@tarsus.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, Türk Ceza Hukuku'nda 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 75. maddesinde düzenlenen önödeme kurumunu, alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları içerisindeki yeri ve benzer kurumlarla ilişkisi bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Ceza adalet sistemlerinde özellikle hafif nitelikli suçlar bakımından klasik yargılama süreçlerinin zaman, maliyet ve iş yükü açısından yarattığı sorunları aşmak için önödeme kurumu, hem bireyin hürriyetini koruma hem de yargı sisteminin etkinliğini artırma amacına hizmet eden önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmayla önödemenin hukuki niteliğini, uygulanma şartlarını, işleyişini ve sonuçlarını ortaya koyulmakta, ayrıca uzlaştırma, hükmün açıklanmasının geri bırakılması ve adli para cezası gibi benzer kurumlarla karşılaştırmalı analiz yaparak kurumun ceza hukuku sistemindeki fonksiyonunu değerlendirilmektedir. Metodolojik olarak çalışma, doktrinel ve nitel bir araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Bu kapsamda ilgili kanun hükümleri sistematik biçimde incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre önödeme, uzlaşma kapsamı dışında kalan ve üst sınırı altı ayı geçmeyen hapis cezası veya adli para cezasını gerektiren suçlarda uygulanabilmekte; failin belirli bir miktar parayı ve soruşturma giderlerini ödemesi hâlinde kamu davasının açılmasını engellemekte veya açılmış davayı düşürmektedir. Kurumun uygulanabilmesi için suçun önödeme kapsamında bulunması, fiilin işlendiğinin sabit olması ve öngörülen ödemenin süresinde yapılması gibi şartların birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Önödeme, soruşturma ve kovuşturma aşamalarında uygulanabilmekte olup her iki durumda da cezai süreci sona erdiren sonuçlar doğurmaktadır. Bu yönüyle bireyin mahkûmiyet hükmü ile karşılaşmasını önlemekte, adli sicil kaydının temiz kalmasını sağlamakta ve tekerrür hükümlerinin uygulanmasını engellemektedir. Çalışmada ayrıca önödeme kurumu, uzlaştırma ve af gibi benzer kurumlarla karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak önödeme, ceza adalet sisteminde usul ekonomisini sağlayan, yargı mercilerinin iş yükünü azaltan, bireyin temel haklarını koruyan ve toplumsal barışa katkı sunan etkili bir alternatif çözüm mekanizmasıdır.

Anahtar Kelimeler : Ceza Hukuku ve Ceza muhakemesinde alternatif çözüm yöntemleri (ADR), Önödeme (TCK m.75), Uzlaştırma (TCK m.253), Hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB/TCK m.231), Kamu davasının açılmasının ertelenmesi (TCK m.171), Seri muhakeme usulü (TCK m.250), Basit yargılama usul (TCK m.251), Seçenek Yaptırıma Çevrilme (TCK m.50), Hapis Cezasının Ertelenmesi (TCK m.51), Adli para cezası (TCK m.52), Etkin pişmanlık, Koşullu Salıverme (CGTİHK m.107).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

THE FUNCTIONING OF THE PREPAYMENT INSTITUTION IN TURKISH CRIMINAL LAW AND ITS COMPARISON WITH SIMILAR INSTITUTIONS

ABSTRACT

This study aims to examine the institution of prepayment, regulated in Article 75 of the Turkish Penal Code No. 5237, within the context of alternative dispute resolution mechanisms and its relationship with similar institutions. In criminal justice systems, particularly for minor offenses, the prepayment institution emerges as an important tool serving both the protection of individual liberty and the enhancement of the judicial system's efficiency, aiming to overcome the problems created by classical trial processes in terms of time, cost, and workload. The study reveals the legal nature, application conditions, operation, and consequences of prepayment, and also evaluates its function in the criminal law system by conducting a comparative analysis with similar institutions such as conciliation, postponement of the announcement of the verdict, and judicial fines. Methodologically, the study is based on a doctrinal and qualitative research approach. In this context, the relevant legal provisions have been systematically examined. According to the findings, prepayment can be applied to offenses that fall outside the scope of conciliation and require a prison sentence or judicial fine not exceeding six months; If the perpetrator pays a certain amount of money and investigation expenses, it prevents the initiation of public prosecution or dismisses an existing case. For this institution to be applicable, the following conditions must be met simultaneously: the crime must fall within the scope of prepayment, the commission of the act must be proven, and the payment must be made within the prescribed period. Prepayment can be applied in both the investigation and prosecution phases, and in both cases, it results in the termination of the criminal process. In this respect, it prevents the individual from facing a conviction, ensures a clean criminal record, and prevents the application of recidivism provisions. In this study, the prepayment institution is also compared with similar institutions such as conciliation and amnesty. In conclusion, prepayment is an effective alternative solution mechanism in the criminal justice system that ensures procedural economy, reduces the workload of judicial authorities, protects the fundamental rights of the individual, and contributes to social peace..

Keywords: Alternative dispute resolution methods (ADR) in Criminal Law and Criminal Procedure, Prepayment (Turkish Penal Code, Article 75), Conciliation (Turkish Penal Code, Article 253), Postponement of the Announcement of the Verdict (Turkish Penal Code, Article 231), Postponement of the Opening of Public Prosecution (Turkish Penal Code, Article 171), Expedited Trial Procedure (Turkish Penal Code, Article 250), Simplified Trial Procedure (Turkish Penal Code, Article 251), Conversion to Alternative Sanction (Turkish Penal Code, Article 50), Suspension of Imprisonment (Turkish Penal Code, Article 51), Judicial Fine (Turkish Penal Code, Article 52), Effective Repentance, and Conditional Release (Turkish Criminal Procedure Code, Article 107).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

1. GİRİŞ

Ceza adalet sistemleri, özellikle hafif nitelikli suçlar bakımından klasik yargılama süreçlerinin doğurduğu zaman kaybı, yüksek maliyet ve artan iş yükü gibi yapısal sorunlar nedeniyle alternatif çözüm mekanizmalarına yönelmektedir.[1] Bu yönelim, modern ceza hukuku anlayışının yalnızca cezalandırmaya odaklanan geleneksel yaklaşımından uzaklaşarak, usul ekonomisini gözeten, bireyin temel hak ve özgürlüklerini koruyan ve yargı sisteminin etkinliğini artırmayı hedefleyen daha dengeli bir modele evrildiğini göstermektedir.[2] Nitekim günümüzde ceza muhakemesi, yalnızca maddi gerçeğe ulaşmayı değil, aynı zamanda bu amaca en az maliyetle ve en kısa sürede ulaşmayı da gözeten bir yapı arz etmektedir.[3]

Ceza hukukunun temel işlevi, toplumsal düzeni korumak ve suç işlenmesini önlemektir.[4] Bununla birlikte her suç bakımından klasik yargılama süreçlerinin işletilmesi zorunlu değildir. Özellikle düşük ağırlıktaki suçlarda, soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin yürütülmesi, yargı organları üzerinde ciddi bir iş yükü oluşturmakta; bu durum hem adaletin gecikmesine hem de kaynakların etkin kullanılmamasına yol açmaktadır. Bu nedenle çağdaş ceza adaleti sistemlerinde, yargılama süreçlerini basitleştiren ve taraflar arasındaki uyuşmazlığı daha hızlı şekilde çözüme kavuşturan alternatif mekanizmalar geliştirilmiştir.[5]

Türk Ceza Hukuku'nda bu ihtiyaca cevap veren kurumlardan biri, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 75. maddesinde düzenlenen önödeme kurumudur (TCK m.75). Önödeme, uzlaştırma kapsamı dışında kalan ve kanunda öngörülen sınırlar dâhilindeki suçlar bakımından uygulanan, ceza muhakemesi sürecini sona erdiren pratik ve işlevsel bir mekanizma niteliğindedir.[6] Bu kurum, failin belirli bir miktar parayı ve soruşturma giderlerini ödemesi suretiyle kamu davasının açılmasını engellemekte veya açılmış davanın düşmesini sağlamaktadır. Böylece, mahkûmiyet hükmü kurulmadan uyuşmazlık çözüme kavuşturulmakta; hem bireyin cezai yaptırımla karşılaşmasının önüne geçilmekte hem de yargı sisteminin yükü azaltılmaktadır.[7]

Önödeme kurumu, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri arasında kendine özgü bir konuma sahiptir. Zira bu mekanizma, mağdur ile fail arasında yürütülen bir ilişkiye dayanmamakta; fail ile devlet arasında yürütülen bir ilişki olup tamamen failin tek taraflı edimi ile sonuç doğurmaktadır. Bu yönüyle uzlaştırmadan ayrılmakta, devlet ile fail arasındaki cezai ilişkinin mali bir yükümlülük aracılığıyla sona erdirilmesine dayanan farklı bir model ortaya koymaktadır. Özellikle üst sınırı altı ayı geçmeyen hapis cezasını veya adli para cezasını

[1] Yaşar, Ercan. Maddi ve Şekli Suç Hukuku Boyutlarıyla Klasik Ceza Muhakemesine Alternatif Usuller. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2022, s.44 vd.
[2] Yavuz, Hakan A. Ceza Muhakemesinde Kovuşturmaya Alternatif Yöntemler. 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s.129-134.
[3] Tokdemir, Sercan. "*Ceza Adaleti Sistemine Yeni Bir Yaklaşım: Tamamlayıcı Bir Sistem Olarak 'Onarıcı Adalet' Mekanizması*". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 2017, ss. 75-114 (s.101-105).
[4] Koca Mahmut ve Üzülmez İlhan. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 18.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025, s.31-33.
[5] Artuk, Emin; Ahmet, Gökcen; Emin, Alşahin; Kerim, Çakır. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 19.Baskı. Adalet Yayınevi, Ankara, 2025, s.43-44, 894-895.
[6] Koca ve Üzülmez, 2025, s.788-789
[7] Özgenç İzzet. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 21.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025, s.825-826.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

gerektiren suçlar bakımından uygulanabilmesi, önödemenin esasen hafif nitelikli suçlara özgü bir çözüm mekanizması olduğunu göstermektedir (TCK m.75/1). [8]

Ceza muhakemesi hukukunda son yıllarda geliştirilen diğer alternatif kurumlar ile birlikte değerlendirildiğinde, önödemenin sistem içindeki yeri daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Uzlaştırma kurumu, mağdur ile fail arasında karşılıklı rızaya dayalı bir çözüm öngörmektedir (CMK m.253). Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, belirli şartlar altında soruşturma aşamasında kovuşturmanın başlatılmamasını mümkün kılmaktadır (CMK m.171). Seri muhakeme usulü ise belirli suçlar bakımından hızlı ve sadeleştirilmiş bir yargılama süreci öngörmektedir (CMK m.250). Buna karşılık önödeme, herhangi bir yargılama süreci işletilmeksizin, failin ödeme yükümlülüğünü yerine getirmesiyle doğrudan sonuç doğuran bir mekanizma olarak bu kurumlardan ayrılmaktadır.[9]

Hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu ile karşılaştırıldığında da önödemenin farklılığı daha belirgin hâle gelmektedir. Hükmün açıklanmasının geri bırakılması, mahkeme tarafından kurulan bir mahkûmiyet hükmünün belirli şartlar altında sonuç doğurmasının ertelenmesini ifade ederken (CMK m.231), önödeme henüz mahkûmiyet hükmü kurulmadan süreci sona erdirmektedir. Bu yönüyle önödeme, bireyin adli sicil kaydının korunması, tekerrür hükümlerinin uygulanmaması ve ceza infaz sürecine dâhil olunmaması gibi önemli avantajlar sağlamaktadır.[10]

Önödemenin hukuki niteliği, hem maddi ceza hukuku hem de ceza muhakemesi hukuku unsurlarını bünyesinde barındığı için karma nitelikli bir kurumdur. Bir yandan suç karşılığında öngörülen yaptırımın yerine geçen bir ödeme yükümlülüğü getirmesi bakımından maddi ceza hukuku ile ilişkiliyken, diğer yandan ceza muhakemesi sürecini sona erdirmesi nedeniyle usul hukuku alanına da dâhil olmaktadır. Bu çift yönlü yapı, önödemenin yalnızca bir yaptırım türü olarak değil, aynı zamanda muhakeme sürecini doğrudan etkileyen bir kurum olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.[11]

Uluslararası uygulamalara bakıldığında da benzer mekanizmaların farklı hukuk sistemlerinde yer aldığı görülmektedir. Özellikle Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde "*summary offences*" kapsamında uygulanan para cezaları ve savcılık temelli uzlaşma benzeri uygulamalar, yargı yükünü azaltma ve hızlı çözüm sağlama amacı taşımaktadır.[12] Avrupa hukuk sistemlerinde ise idari para cezaları ve alternatif yaptırım mekanizmaları, hafif suçların mahkeme önüne taşınmadan çözümlenmesini mümkün kılmaktadır.[13] Bu kapsamda Türk hukukundaki önödeme kurumu, karşılaştırmalı hukuka uyumlu bir şekilde, ceza adalet sisteminin etkinliğini artırmaya yönelik modern bir araç olarak değerlendirilebilir.

---

[8] Akbulut, Berrin. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 12.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2025, s.1359-1362.
[9] Erdin, Selim. Türk Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Önödeme. Adalet Yayınevi, Ankara, 2021, s.69-71.
[10] Erdin, 2021, s.72-76.
[11] Hakeri, Hakan. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 32.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2025, s.754-755.
[12] Balo, Yusuf Solmaz ve Çetintürk Ekrem. "*Amerika Birleşik Devletleri Ceza Hukuku Uygulamasında Savcı-Sanık Pazarlığı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*". Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17(2), 2013, ss.1243-1292 (s.1246).
[13] Feyzioğlu, Metin. "*Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 40(1), 1995, ss.665-688 (s.665, 668, 688).

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Hulaseten önödeme kurumu, ceza adalet sisteminde usul ekonomisini sağlayan, yargı mercilerinin iş yükünü azaltan ve bireyin temel haklarını koruyan önemli bir alternatif çözüm mekanizmasıdır. Çalışmada sırasıyla önödemenin uygulanma şartları, işleyişi ve doğurduğu sonuçlar sistematik biçimde ele alınmakta; ayrıca benzer kurumlarla karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek ceza hukuku sistemindeki fonksiyonu ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede önödemenin, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde sağladığı faydalar dikkate alındığında, çağdaş ceza adalet sistemleri içerisindeki önemi daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

2. ÖNÖDEME KURUMUNUN GENEL ÇERÇEVESİ, İŞLEYİŞİ VE SONUÇLARI

Türk Ceza Hukuku'nda alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları arasında yer alan önödeme kurumu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 75. maddesinde ayrıntılı şekilde düzenlenmiş olup, özellikle hafif nitelikli suçların hızlı, ekonomik ve etkin bir şekilde çözümlenmesini amaçlayan ceza ve ceza muhakemesi hukuku kurumudur (TCK m.75). [14] Bu düzenleme, ceza adalet sisteminde usul ekonomisini sağlamak, yargı organlarının iş yükünü azaltmak ve bireyin mahkûmiyetin olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmasını önlemek gibi çok yönlü hedeflere hizmet etmektedir. Önödeme, uzlaştırma kapsamı dışında kalan ve üst sınırı altı ayı geçmeyen hapis cezasını gerektiren ya da doğrudan adli para cezası öngörülen suçlarda uygulanabilmekte; failin belirli bir miktar parayı ve soruşturma giderlerini devlet hazinesine ödemesi hâlinde kamu davasının açılmaması veya açılmış davanın düşmesi sonucunu doğurmaktadır (TCK m.75/1). [15]

Önödeme kurumu, hukuki niteliği itibarıyla karma bir yapı arz etmektedir. Zira bir yandan suç karşılığında öngörülen yaptırımın yerine geçen mali bir yükümlülük öngörmesi bakımından maddi ceza hukuku ile ilişkilidir; diğer yandan ceza muhakemesi sürecini sona erdiren etkileri nedeniyle usul hukuku alanına da dahil olmaktadır. Bu yönüyle önödeme, devlet ile fail arasındaki cezai ilişkiyi mahkeme kararı olmaksızın sona erdiren, kendine özgü bir hukuki mekanizma niteliği taşımaktadır.[16]

Uluslararası uygulamalar incelendiğinde, önödeme kurumuna benzer mekanizmaların özellikle Avrupa ve Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde de yer aldığı görülmektedir. Avrupa ülkelerinde hafif suçlar bakımından uygulanan idari para cezaları ve "*özet yargılama/ivedi muhakeme (summary proceedings)*" benzeri hızlı yargılama usulleri, mahkeme sürecine başvurulmadan uyuşmazlıkların çözülmesini sağlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise savcılık makamının geniş takdir yetkisi çerçevesinde uygulanan "*Ertelenmiş Kovuşturma Anlaşması* (*deferred prosecution / Deferred Prosecution Agreement-DPA*)" ve "*cezada müzakere pazarlığı* (*plea bargaining) / itham pazarlığı (charge bargaining) / ceza pazarlığı (sentence bargaining)*" gibi mekanizmalar, ceza yargılamasının hızlandırılması ve iş yükünün azaltılması amacına hizmet etmektedir. Bu sistemlerde de temel amaç, hafif suçların hızlı ve ekonomik şekilde çözümlenmesi, mahkemelerin daha ciddi suçlara odaklanmasının sağlanmasıdır.[17] Türk Ceza Hukukunda ise önödeme kurumunun tarihsel gelişimi

[14] Artuk ve diğerleri, 2022, s.
[15] Özen Muharrem ve Köksal Atacan. "*Önödeme ve Bazı Çözüm Önerileri*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 70(2), 2021, ss.589-621 (s.593-594).
[16] Özen ve Köksal, 2021, s.595-597.
[17] Balo ve Çetintürk, 2013, s.1245-1246.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

incelendiğinde, ilk olarak 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanunu'nun 119. maddesinde düzenlendiği, daha sonra 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 75. maddesi ile güncellenerek kapsamının genişletildiği görülmektedir. Zaman içerisinde yapılan yasal değişikliklerle kurumun uygulanma şartları, kapsamı ve sonuçları daha sistematik bir yapıya kavuşturulmuş; özellikle alternatif çözüm yolları arasında işlevselliği artırılmıştır.[18]

Önödemenin uygulanabilmesi için belirli koşulların birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. İlk olarak, suçun önödeme kapsamında bulunması gerekir. Bu kapsam, uzlaştırma dışında kalan ve kanunda üst sınırı altı ayı geçmeyen hapis cezası veya adli para cezası öngörülen suçlarla sınırlıdır (TCK m.75/1). Önödeme, her suç bakımından uygulanabilen genel bir kurum değildir. Yalnızca kanunda öngörülen ceza sınırlarına uygun suçlar ile kanun koyucu tarafından açıkça sayılan suçlar bakımından uygulanabilir (TCK m.75/1, 6). Bu nedenle önödemenin temel şartlarından biri, somut olayda işlenen suçun önödeme kapsamına giren bir suç olmasıdır.[19] İkinci olarak, fiilin işlendiğinin yeterli derecede belirlenmiş olması gerekmektedir. Suçun işlenip işlenmediği konusunda ciddi bir şüphe bulunması hâlinde önödeme yoluna başvurulması mümkün değildir. Üçüncü olarak ise failin, kanunda öngörülen miktarı ve soruşturma giderlerini süresi içinde ödemesi zorunludur. Bu şartların birlikte gerçekleşmesi hâlinde kamu davası açılmaz; açılmışsa düşürülür ve aynı fiil yeniden kovuşturma konusu yapılamaz (TCK m.75/2).[20]

Kanuni düzenleme uyarınca önödeme, uzlaşma kapsamındaki suçlar hariç olmak üzere, yalnızca adli para cezasını gerektiren veya kanunda öngörülen hapis cezasının üst sınırı altı ayı aşmayan suçlar bakımından uygulanabilmektedir (TCK m.75/1). Bu kapsamda failin ödemesi gereken miktar, suçun yaptırım türüne göre farklı şekilde belirlenmektedir. Adli para cezasının maktu olarak öngörüldüğü hâllerde bu miktarın tamamı; maktu değilse alt sınırı esas alınmaktadır. Hapis cezası öngörülen hâllerde ise cezanın alt sınırı esas alınarak her gün için yüz Türk Lirası üzerinden hesaplama yapılmaktadır. Eğer hapis cezası ile birlikte adli para cezası da öngörülmüşse, her iki yaptırımın alt sınırlarına göre belirlenen miktarlar birlikte dikkate alınmaktadır. Bu miktara ayrıca soruşturma giderleri de eklenmekte ve toplam tutarın ödenmesi gerekmektedir (TCK m.75/1-a, b, c).[21]

Türk ceza hukukunda önödeme kurumu, kural olarak yalnızca belirli ağırlık düzeyinin altındaki suçlar bakımından uygulanabilmekle birlikte, kanun koyucu tarafından bazı suç tipleri bakımından özel olarak kapsam genişletilmiştir. Bu çerçevede, genel sistematik içinde önödeme kapsamına girmeyen bazı suçlar, kanunda açıkça sayılmak suretiyle istisnai biçimde önödeme rejimine dahil edilmiştir. Nitekim, yardım veya bildirim yükümlülüğünün yerine getirilmemesi (TCK m.98/1), hakaret suçunun belirli halleri hariç olmak üzere (TCK m.125), genel güvenliğin taksirle tehlikeye sokulması (TCK m.171), çevrenin taksirle kirletilmesi (TCK m.182/1), özel işaret ve kıyafetlerin usulsüz kullanılması (TCK m.264/1) ile suçu bildirmeme (TCK m.278/1-2) suçları, kanun koyucunun açık düzenlemesiyle önödeme kapsamına dahil

[18] Özen ve Köksal, 2021, s.592-594.
[19] Aslan, Ersel. Türk Ceza Hukukunda Önödeme Kurumu. Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s.73-77.
[20] Erdin, 2021, s.81 vd.
[21] Erdin, 2021, s.81-98.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

edilmiştir (TCK m.75/6-a).[22] Bununla birlikte önödeme kapsamının yalnızca Türk Ceza Kanunu ile sınırlı tutulmadığı, bazı özel ceza kanunlarında düzenlenen suçların da bu kapsama dahil edildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 108. maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen suçlar, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 74. maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesinde yer alan fiiller ile 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 32. maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde düzenlenen suçlar bakımından da önödeme hükümlerinin uygulanacağı açıkça hüküm altına alınmıştır (TCK m.75/6-b, c, d).[23]

Önödeme kurumu, ceza muhakemesi sürecinin farklı aşamalarında uygulanabilmektedir. Soruşturma aşamasında Cumhuriyet savcısı tarafından şüpheliye önödeme teklifinde bulunulur. Cumhuriyet savcılığı tarafından yapılan tebliğ üzerine failin, belirlenen bu miktarı on gün içinde ödemesi hâlinde hakkında kamu davası açılmamaktadır. Failin talebi üzerine ödeme, birer ay ara ile üç eşit taksit hâlinde de yapılabilmektedir. Ancak taksitlerin süresinde ödenmemesi durumunda önödeme hükümsüz kalmakta ve soruşturmaya devam edilmektedir (TCK m.75/1). Şüpheli, belirlenen süre içinde ödemeyi gerçekleştirirse kamu davası açılmaz ve süreç bu aşamada sona erer.[24] Önödeme kurumu yalnızca soruşturma aşamasıyla sınırlı olmayıp, belirli koşullarda kovuşturma aşamasında da uygulanabilmektedir. Özel kanun hükümleri gereğince işin doğrudan mahkemeye intikal ettiği hâllerde, hâkim tarafından yapılacak bildirim üzerine failin aynı esaslara göre belirlenen miktarı yargılama giderleriyle birlikte ödemesi hâlinde kamu davası düşmektedir (TCK m.75/2). Ayrıca Cumhuriyet savcılığı tarafından önödeme işlemi yapılmaksızın dava açılması veya yargılama sırasında fiilin niteliğinin değişerek önödeme kapsamına giren bir suça dönüşmesi hâlinde de önödeme hükümleri uygulanabilmektedir (TCK m.75/3).[25] Bu yönüyle önödeme, ceza muhakemesinin farklı aşamalarında uygulanabilen esnek bir mekanizma niteliği taşımaktadır. Kovuşturma aşamasında, soruşturma aşamasında önödeme yapılmamışsa, mahkeme tarafından sanığa aynı teklif yöneltilebilir. Sanığın ödeme yükümlülüğünü yerine getirmesi hâlinde yargılama sona erer ve hüküm kurulmaz. Her iki durumda da önödeme, cezai süreci ortadan kaldıran kesin sonuçlar doğurmakta ve aynı fiil bakımından yeniden yargılama yapılmasını engellemektedir (TCK m.75/3).[26] Önödeme kapsamında verilen kovuşturmaya yer olmadığına dair kararlar ile düşme kararları, özel bir kayıt sistemine işlenmektedir. Bu kayıtlar yalnızca yeni bir soruşturma veya kovuşturma ile bağlantılı olarak Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından talep edilmesi hâlinde kullanılabilmektedir (TCK m.75/7).

Önödeme kurumunun sonuçları, hem bireysel haklar hem de ceza adalet sisteminin işleyişi bakımından önemli etkiler doğurmaktadır. Önödeme gerçekleştiğinde kamu davası açılmamakta; açılmışsa düşmektedir. Bu nedenle fail hakkında mahkûmiyet hükmü kurulmadığından adli sicil kaydı oluşmamakta ve tekerrür hükümleri uygulanmamaktadır. Bu durum, bireyin sosyal ve hukuki statüsünün korunmasına katkı sağlamakta; suçluluk

[22] Özbek, Veli Özer; Doğan, Koray; Meraklı, Serkan; Bacaksız, Pınar; Başbüyük, İsa. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 16.Baskı. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025, s.825 vd.
[23] Aslan, 2023, s.79-80.
[24] Karakehya, Hakan. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 2.Baskı. Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s.358-359.
[25] Karakehya, 2025,s.359-360.
[26] Özek ve diğerleri, 2025, s.824-825.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

damgasının oluşmasını engellemektedir.[27] Ayrıca ceza infaz kurumuna girme ihtimali ortadan kalktığından, kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezaların doğurabileceği olumsuz etkiler de bertaraf edilmektedir. Bu yönüyle önödeme, birey açısından önemli bir hak ve menfaat koruma mekanizmasıdır. Bununla birlikte, önödeme kurumunun uygulanması, suçtan doğan özel hukuk taleplerini ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim kanun açıkça, kamu davasının açılmaması veya ortadan kaldırılmasının, kişisel hakların talep edilmesine, malın geri alınmasına ve müsadereye ilişkin hükümleri etkilemeyeceğini düzenlemektedir (TCK m.75/5).[28]

Kanun koyucu, önödeme kurumunun suiistimal edilmesini önlemek ve caydırıcılığı temin etmek amacıyla önemli bir sınırlama da getirmiştir. Buna göre, anılan fıkra kapsamında yer alan suçların beş yıl içerisinde tekrar işlenmesi hâlinde, fail hakkında aynı suç bakımından yeniden önödeme hükümlerinin uygulanması mümkün değildir (TCK m.75/6, son cümle). Bu düzenleme ile bir yandan ilk kez suç işleyen veya tesadüfi biçimde suçla karşılaşan failler bakımından sistemin esnekliği korunurken, diğer yandan mükerrir nitelik arz eden fiiller bakımından cezasızlık algısının oluşmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.[29]

Kanun, yaptırım türlerinin seçimlik olduğu durumlar için de özel bir düzenleme öngörmüştür. Buna göre, suç için ya hapis cezası ya da adli para cezasından birinin uygulanabileceği hâllerde, önödeme miktarı adli para cezası esas alınarak belirlenmektedir(TCK m.75/4).

3. ÖNÖDEMENİN BENZER KURUMLARLA MUKAYESESİ

Önödeme kurumunun benzer ceza muhakemesi kurumları ile karşılaştırılması, sistem içindeki yerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

3.1. Önödeme ve Uzlaştırma Kurumunun Mukayesesi

Önödeme kurumu ile uzlaştırma, ceza adalet sisteminde klasik yargılama sürecine alternatif çözümler sunan iki önemli mekanizma olmakla birlikte, hukuki nitelikleri, işleyiş biçimleri ve amaçları bakımından birbirinden belirgin şekilde ayrılmaktadır. Uzlaştırma kurumu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ilk halinde "*uzlaşma*" kavramı ile ifade edilmiş, sonrasında yapılan yasal değişikliklerle "*uzlaştırma*" ve "*uzlaştırmacı*" kavramları sistematik bir bütünlük içerisinde düzenlenmiştir(CMK m.253-255). Bu kurum, mağdur ile fail arasında karşılıklı rızaya dayalı bir anlaşmayı esas almakta ve tarafların aktif katılımını zorunlu kılmaktadır. Nitekim uzlaştırma, şüpheli veya sanık ile mağdur ya da suçtan zarar görenin, kanunda öngörülen usul ve esaslara uygun şekilde anlaşmaları suretiyle uyuşmazlığın giderilmesini ifade etmektedir (CMK m.253; Uzlaştırma Yönetmeliği m.4). [30]

Buna karşılık önödeme kurumu, failin tek taraflı iradesi ile belirlenen bir miktar parayı ödemesi sonucunda ceza muhakemesinin sona ermesini sağlayan, mağdurun rızasını aramayan bir mekanizmadır (TCK m.75). Bu yönüyle önödeme, taraflar arasında bir uzlaşma sürecine

[27] Aslan, 2023, s.137-143.
[28] Yenidünya, Caner. "*Yargıtay Kararları Işığında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Önödeme Kurumu*". Legal Hukuk Dergisi, 11(127), 2013, ss.51-74 (s.69).
[29] Özen ve Köksal, 2021, s.614-615.
[30] Güngör, Mümin. Ceza Yargılamasında Uzlaştırma. Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s.21 vd.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

dayanmaz; aksine, devlet ile fail arasındaki cezai ilişkiyi belirli bir mali yükümlülüğün yerine getirilmesi suretiyle sona erdirir. Dolayısıyla uzlaştırma "*onarıcı adalet*" yaklaşımına dayanırken, önödeme daha çok "*cezalandırmadan vazgeçme*" ve yargı yükünü azaltma amacına hizmet eden pratik bir çözüm aracı olarak ortaya çıkmaktadır.[31]

Bu noktada her iki kurum arasındaki temel farklardan birisi de tarafların süreçteki rolüdür. Uzlaştırmada mağdurun aktif katılımı ve rızası esastır; taraflar arasında iletişim kurularak maddi veya manevi zararların giderilmesi hedeflenir. Önödeme ise tamamen fail odaklıdır ve mağdurun sürece katılımı ya da rızası aranmaz. Bu nedenle uzlaştırma, suçtan doğan sosyal ve bireysel zararların giderilmesine yönelik daha kapsayıcı bir çözüm sunarken; önödeme, daha çok hafif nitelikli suçlarda hızlı ve pratik bir şekilde muhakemenin sona erdirilmesini amaçlamaktadır.[32]

Uzlaştırma kurumu, kural olarak soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı suçlar ile kanunda açıkça sayılan bazı suçlar bakımından uygulanmakta olup, uzlaştırma kapsamına giren bir suç söz konusu olduğunda bu yola başvurulmadan muhakemenin sürdürülmesi mümkün değildir (CMK m.253/1, 8). Uzlaşmanın sağlanması halinde soruşturma aşamasında kovuşturmaya yer olmadığına karar verilmekte, kovuşturma aşamasında ise kamu davası düşmektedir (CMK m.253/8, m.254/2; TCK m.73/8). Bu yönüyle uzlaştırma, hem maddi ceza hukukuna hem de ceza muhakemesi hukukuna ilişkin sonuçlar doğuran karma nitelikte bir kurumdur. Ayrıca uygulamada uzlaştırma kapsamına giren suçların zaman içinde genişletildiği; özellikle tehdit (TCK m.106/1), hırsızlık (TCK m.141) ve dolandırıcılık (TCK m.157) gibi bazı suçların da yapılan kanun değişiklikleriyle bu kapsama dahil edildiği görülmektedir (CMK m.253). Önödeme kurumu ise yalnızca belirli ceza sınırları içerisinde kalan suçlar ile kanunda açıkça sayılan bazı suçlar bakımından uygulanabilmektedir (TCK m.75/1, 6). Bu nedenle kapsamı uzlaştırmaya göre daha sınırlı ve teknik kriterlere bağlıdır. Önödeme teklifinin kabul edilmesi ve belirlenen miktarın süresi içinde ödenmesi halinde kamu davası açılmamakta veya açılmış dava düşmektedir (TCK m.75/1-2). Ancak bu süreçte mağdurun zararının giderilmesi zorunlu bir unsur olarak aranmaz. Özetle uzlaştırma ile önödeme her ne kadar alternatif çözüm yolları olarak benzer bir işlev görse de, uzlaştırma taraflar arası uzlaşı ve onarıcı adalet anlayışına dayanırken, önödeme tek taraflı ödeme esasına dayanan ve daha sınırlı bir uygulama alanına sahip olan bir kurumdur.[33]

3.2. Önödeme ve Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması Kurumunun Mukayesesi

Hükmün açıklanmasının geri bırakılması (HAGB) kurumu, ceza muhakemesi sürecinde mahkeme tarafından kurulan mahkûmiyet hükmünün belirli şartlar altında sanık hakkında hukuki sonuç doğurmamasını ifade eden bir kurumdur (CMK m.231). Bu kurumda, yargılama tamamlanmakta ve sanık hakkında mahkûmiyet hükmü tesis edilmekte; ancak hükmün açıklanması belirli bir denetim süresi boyunca ertelenmektedir. Sanığın bu süre içinde kasıtlı bir suç işlememesi ve yükümlülüklere uygun davranması halinde, açıklanması geri bırakılan hüküm ortadan kaldırılmakta ve dava düşmektedir (CMK m.231/5-10). Bu yönüyle HAGB,

[31] Güngör, 2019, s.110-113.
[32] Güngör, 2019, s.110-113.
[33] Güngör, 2019, s.112-113.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

mahkûmiyet hükmü kurulmuş olmasına rağmen sonuçlarının askıya alındığı, denetim odaklı bir kurum niteliği taşımaktadır.[34]

Her iki kurum arasındaki temel fark, ceza muhakemesinin hangi aşamasında devreye girdikleri ve doğurdukları hukuki sonuçlar bakımından ortaya çıkmaktadır. HAGB'de yargılama tamamlanmakta ve mahkeme tarafından sanığın suçluluğu sabit görülerek hüküm kurulmaktadır. Buna rağmen hükmün açıklanması ertelendiği için sanık hakkında doğrudan bir mahkûmiyet sonucu doğmamaktadır.[35] Önödeme ise yargılama sürecinin ilerlemesini önleyen bir işlev görmekte; suçun sabit olup olmadığına dair mahkeme kararı verilmeden süreç sona ermektedir. Bu durum, önödemenin daha erken aşamada devreye giren ve usuli ekonomiye hizmet eden bir kurum olduğunu göstermektedir. Ayrıca HAGB'nin uygulanabilmesi için belirli şartların birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir. Buna göre sanığın daha önce kasıtlı bir suçtan mahkûm olmamış olması, mahkemece yeniden suç işlemeyeceği kanaatine varılması ve mağdurun uğradığı zararın giderilmesi gibi koşullar aranmaktadır (CMK m.231/6).[36] Buna karşılık önödeme kurumunda mağdurun rızası veya zararının giderilmesi zorunlu bir unsur olarak öngörülmemiştir; failin kanunda belirlenen miktarı süresi içinde ödemesi yeterli kabul edilmektedir (TCK m.75/1).

3.3. Önödeme ve Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi Kurumunun Mukayesesi

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumu, Cumhuriyet savcısının belirli şartların varlığı hâlinde kamu davası açma yetkisini belirli bir süre için kullanmaktan vazgeçmesini ifade eden bir ceza muhakemesi mekanizmasıdır (CMK m.171). Bu kurumda, şüpheli hakkında yeterli şüphe bulunmasına rağmen, suçun niteliği, failin kişiliği ve yeniden suç işlemeyeceğine dair kanaat gibi unsurlar dikkate alınarak kamu davasının açılması ertelenmektedir. Erteleme süresi içinde şüpheliye belirli yükümlülükler yüklenebilmekte; bu yükümlülüklere uygun davranılması ve kasıtlı bir suç işlenmemesi hâlinde, sürenin sonunda kamu davası açılmamakta ve soruşturma sonuçsuz bırakılmaktadır (CMK m.171/2-5). Bu yönüyle söz konusu kurum, denetim süresine bağlı, şartlı ve değerlendirmeye dayalı bir nitelik taşımaktadır.[37]

Her iki kurum arasındaki temel fark, hukuki sonuçların doğma şekli ve sürecin zamana yayılıp yayılmaması bakımından belirginleşmektedir. Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, ileriye dönük bir denetim süreci öngörmekte ve şüphelinin bu süreçteki davranışlarına göre nihai sonucu belirlemektedir. Önödeme ise geçmişe yönelik bir değerlendirme yapmaksızın, belirli bir edimin yerine getirilmesi ile birlikte anında sonuç doğurmaktadır. Bu durum, önödemenin usul ekonomisi ve hızlı çözüm sağlama bakımından daha pratik bir araç olduğunu göstermektedir. Öte yandan kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumunda savcının takdir yetkisi önemli bir rol oynamaktadır. Somut olayın özellikleri, failin kişisel durumu ve toplumsal etkiler dikkate alınarak erteleme kararı verilebilmektedir (CMK m.171/2). Buna karşılık

[34] Güngör, Devrim ve Okuyucu-Ergün, Güneş. "*Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (4), 2016, ss.1951-1965 (s.1952 vd.).
[35] Güngör ve Okuyucu-Ergün, 2016, s.1955.
[36] Güngör ve Okuyucu-Ergün, 2016, s.1955-1959.
[37] Yılmaz, Davut. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.1 vd.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

önödeme kurumunda, kanunda öngörülen şartların gerçekleşmesi hâlinde daha objektif ve şekli bir uygulama söz konusudur. Failin belirlenen miktarı süresi içinde ödemesi yeterli olup, ayrıca bir takdir değerlendirmesi yapılmasına gerek bulunmamaktadır (TCK m.75/1).[38]

3.4. Önödeme ve Seri Muhakeme Usulü-Basit Yargılama Usulünün Mukayesesi

Önödeme kurumu ile seri muhakeme usulü ve basit yargılama usulü, ceza adalet sisteminde yargılamanın hızlandırılması ve iş yükünün azaltılması amacıyla kabul edilmiş alternatif mekanizmalar olmakla birlikte, hukuki nitelikleri ve uygulanma aşamaları bakımından önemli farklılıklar içermektedir. Seri muhakeme usulü (ceza kararnamesi), soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı tarafından belirli suçlar bakımından uygulanabilen ve şüphelinin kabulü üzerine mahkemeye sunulan yaptırım teklifinin hükme bağlanması esasına dayanan bir usuldür (CMK m.250). Bu usulde şüpheli, savcının teklif ettiği yaptırımı kabul etmekte ve mahkeme tarafından bu doğrultuda hüküm kurulmaktadır. Basit yargılama usulü ise kovuşturma evresinde uygulanan ve mahkemenin duruşma yapmaksızın dosya üzerinden karar verebildiği bir yargılama usulüdür (CMK m.251-252). Bu usulde tarafların beyanları yazılı olarak alınmakta ve belirli şartlar altında daha hızlı bir şekilde hüküm tesis edilmektedir. Her iki usulde de sonuç itibarıyla bir mahkûmiyet hükmü kurulmakta ve ceza hukuku anlamında hüküm doğuran bir karar ortaya çıkmaktadır.[39]

Buna karşılık önödeme kurumu, ne bir yargılama usulü ne de mahkeme tarafından hüküm kurulmasını gerektiren bir kurumdur. Önödeme, failin kanunda belirlenen parasal yükümlülüğü yerine getirmesiyle birlikte, çoğunlukla soruşturma aşamasında kamu davasının açılmasını engelleyen veya açılmış davayı sona erdiren bir kurumdur (TCK m.75). Bu nedenle önödeme, seri muhakeme ve basit yargılama usullerinden farklı olarak bir "*usul*" değil, muhakemeyi sona erdiren alternatif bir çözüm yoludur. Temel farklılıklardan biri de taraf iradesinin rolü bakımından ortaya çıkmaktadır. Seri muhakeme usulünde şüphelinin kabulü zorunlu olup, kabul edilmediği takdirde genel hükümlere göre yargılamaya devam edilmektedir (CMK m.250/3). Basit yargılama usulünde ise tarafların itiraz hakkı bulunmakta ve itiraz üzerine duruşmalı yargılamaya geçilebilmektedir(CMK m.252).[40] Önödeme kurumunda ise failin ödeme yapması yeterli olup, ayrıca bir yargılama süreci veya hüküm kurulması söz konusu değildir.

3.5. Önödeme ve Adli Para Cezasının Mukayesesi

Her iki kurum da fiilen fail tarafından devlete bir miktar para ödenmesini içerir; ancak hukuki nitelikleri, ölçütleri ve sonuçları bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Adli para cezası, Türk Ceza Kanunu'nun 52. maddesinde yaptırımlar başlığı altında düzenlenen bir ceza yaptırımıdır. Adli para cezası, işlenen suçun karşılığı olarak failin belirli miktar parayı devlet hazinesine ödemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu yaptırım, mahkeme kararıyla hükmedilmekte ve bir ceza niteliğindedir; cezanın türü olarak hapis yerine para cezası uygulanabileceği durumlarda veya kanunda doğrudan para cezası öngörüldüğünde

[38] Yılmaz, 2009, s.65-67.
[39] Yavuz, 2021, s.235 vd.
[40] Yaşar, 2022, s.95 vd.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

verilebilmektedir. Adli para cezası, yargılamanın sonunda verilen bir hüküm olup, failin suç işlediğinin tespitine ve hukukî sorumluluğunun belirlenmesine bağlıdır (TCK m. 52).[41]

Her iki kurumun ortak görünümü olan "*failin devlete para ödediği*" hususu bulunmaktadır. Ancak adli para cezasında ödeme, bir ceza sonucudur; failin hukuka aykırı fiilinin yaptırımı olarak mahkeme tarafından tayin edilir. Oysa önödemede ödeme, cezai sürecin devam etmesini engelleyen bir uzlaşma iradesidir; fail ödeme teklifini kabul etmekle henüz cezalandırılmış sayılmaz ve bu ödeme bir ceza hükmü üretmez. Uygulama alanı bakımından da iki kurum arasında ayrım mevcuttur. Adli para cezası, kanunda para cezası yaptırımı öngörülen her suç için veya hapis cezası yerine para cezası verilmesinin mümkün olduğu hallerde uygulanabilir. Buna karşılık önödeme, kanunda belirli suçlar için öngörülen ve genellikle hafif nitelikli suçlar bakımından geçerli olan bir süreç olup, ölçütleri TCK m. 75 ile sınırlanmıştır. Bu nedenle önödeme, geniş bir suç tipine uygulanamaz; yalnızca kanunun öngördüğü şartları taşıyan hallerde devreye girmektedir.

3.6. Önödeme ve Seçenek Yaptırımına Çevirilmesi Kurumunun Mukayesesi

Ceza hukukunda, kovuşturma sürecini sonlandıran veya verilen ceza sonucunu hafifleten hukuki mekanizmalar arasında önödeme ile seçenek yaptırımına çevirme uygulamaları ayrı ayrı değerlendirilir. Her iki kurum da Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) düzenlenmiş olup failin hukuki sürecini farklı noktalarda etkiler; ancak hukuki mahiyetleri, uygulama zamanı ve sonuçları bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Her ne kadar her iki düzenleme de failin doğrudan para ödemesi veya alternatif yükümlülüklere tabi olması gibi görünseler de hukuken farklı işlevlere sahiptir

Seçenek yaptırımı, TCK m. 50'de sayılan yaptırımların, cezanın hapis olması hâlinde, belirli şartlar altında hapis cezasının yerine uygulanmasına imkân veren bir düzenlemedir. Bu madde kapsamında sıralanan seçenek yaptırımları; adli para cezası, zararın giderilmesi, eğitim programlarına katılma, belirli mekân veya etkinliklerden yasaklanma, ehliyet/ruhsatların geri alınması veya kamuya yararlı işte çalıştırma gibi çeşitli alternatiflerdir (TCK m.50). Seçenek yaptırımı, ceza hükmü verildikten sonra uygulanır ve bu yaptırımlar cezanın yerine geçmek suretiyle infaza tabi olur. Dolayısıyla ceza mahkûmiyeti ile birlikte süreç tamamlanmış sayılır; sadece uygulanma biçimi farklılaşır.[42]

Her iki kurumun amaçlarında bir topluma kazandırma eğilimi bulunmakla birlikte bu amaç farklı mekanizmalar üzerinden gerçekleşir. Önödeme, henüz yargılamayı doğrudan sonuçlandırmayı hedefleyen bir sonlandırma tedbiridir; bu nedenle fail için bir ceza hükmü doğmaz ve suç kaydı oluşturmaz. Seçenek yaptırımına çevirme ise hapis cezası yerine uygulanan bir ceza infaz yöntemi olup, cezanın yerine geçen yaptırımın türüne göre failin topluma yeniden kazandırılması veya sosyal uyumunun sağlanması hedeflenir[43]. Uygulamada ortaya çıkan en önemli bir diğer fark, uygulanma zamanıdır. Önödeme, ceza veya dava

[41] Yenidünya, Ahmet Caner. "*5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda Adli Para Cezası Ve İnfazı*". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(1-2), 2006, ss.121-154 (s.123 vd.).
[42] Sevdiren, Öznur. "*5237 Sayılı TCK Sonrası Kısa Süreli Hapis Cezalarına Seçenek Yaptırımlar (2005-2025): Mevzuat Değişikleri Ve Uygulama Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*". Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(1), ss.332-385 (s.337 vd.).
[43] Sevdiren, 2026, s.344-345.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

doğmadan önce teklif edilir ve kabul edildiğinde süreç tamamlanır. Buna karşılık seçenek yaptırımına çevirme, yargılama sonucunda verilen hapis cezasının infazı aşamasında devreye girer. Bu nedenle seçenek yaptırımı bir ceza infaz yöntemiyken, önödeme bir alternatif çözüm kurumudur.

3.7. Önödeme ve Hapis Cezasının Ertelenmesi Kurumunun Mukayesesi

Ceza hukuku uygulamasında, TCK'da düzenlenen hukuki mekanizmalar arasında önödeme ile hapis cezasının ertelenmesi farklı amaç ve sonuçlar taşıyan iki ayrı kurumdur. Her iki düzenleme de farklı aşamalarda ve farklı hukuki sonuçlarla failin süreç ve yaptırımlarını etkiler; bu nedenle mukayeseleri, kapsam, uygulama zamanı ve hukuki niteliğe göre yapılmalıdır. Hapis cezasının ertelenmesi, hükmedilmiş hapis cezasının infazının belirli şartlarla geri bırakılmasıdır. Bu düzenleme kapsamında, mahkemece işlediği suçtan dolayı iki yıl veya daha az süreyle hapis cezasına mahkûm edilen kişinin cezası belirli koşullarla ertelenebilir; erteleme kararı verildiğinde ceza infazı belirlenen denetim süresi boyunca gerçekleşmez, ancak denetim süresi içinde fail tekrar suç işlemezse ceza infaz edilmiş sayılır (TCK m. 51). Hapis cezasının ertelenmesi, ceza hükmü verildikten sonra devreye giren bir infaz mekanizmasıdır.

İki kurum arasındaki temel farklardan ilki, uygulama zamanıdır. Önödeme, henüz kamu davası açılmadan veya kovuşturma devam ederken teklif edilir ve ödeme ile süreç sona erer. Buna karşılık hapis cezasının ertelenmesi, mahkemece hapis cezası hüküm altına alındıktan sonra uygulanır ve ertelenen cezanın infazı belirli denetim süresi boyunca dışarıda sağlanır. Bu nedenle önödeme, yargılamayı doğrudan sona erdiren bir tasfiye yolu iken, ertelenme cezanın infazına ilişkin bir ceza infaz kurumudur. Bir diğer fark, hukuki sonuçların niteliğidir. Önödeme kabul edildiğinde fail hakkında ceza mahkûmiyeti oluşmaz; bu durumda failin siciline herhangi bir hüküm geçmez. Oysa hapis cezasının ertelenmesi kararı verildiğinde fail hakkında ceza mahkûmiyeti vardır; yalnızca infaz dışarıda, denetim süresi içinde yapılmaz. Denetim süresi sonunda fail herhangi bir kasıtlı suç işlemezse ceza "*infaz edilmiş sayılır*" ve sonuçları doğar; ancak sicilde mahkûmiyet kaydı bulunur. Ayrıca, iki kurumun amaç ve kapsamı da farklıdır. Önödeme, ceza yargılamasının kapsamını daraltarak sürecin hızlı ve etkin şekilde tamamlanmasını sağlar ve daha çok kurumun yükünü azaltmayı hedefler. Hapis cezasının ertelenmesi ise cezanın topluma entegrasyonunu ve failin denetimli bir şekilde toplumsal hayatta kalmasını amaçlayan bir infaz tedbiridir. Bu bağlamda ertelenme, failin tekrar suç işleme olasılığının kabul edilmesinin ardından bir denetim süresi uygulanmasını da içerir.

3.8. Önödeme ve Etkin Pişmanlık Kurumunun Mukayesesi

Ceza hukuku uygulamasında önödeme ile etkin pişmanlık kurumları, suç sonrası failin davranışına bağlı olarak süreç veya yaptırımın farklı şekilde sonuçlandırılmasına imkân veren iki ayrı hukuk kurumudur. Her iki düzenleme de failin fiil sonrasında davranışına bağlı olarak olumlu hukuki sonuçlar doğursa da hukuki niteliği, uygulama zamanı, kapsamı ve sonuçları bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Etkin pişmanlık, failin işlediği suçtan sonra özgür iradesiyle suçun olumsuz sonuçlarını giderici davranışlarda bulunması hâlinde, kanunda yer alan hükümlerin uygulanmasını sağlayan bir ceza hukuku kurumudur. Etkin pişmanlık hükümleri genel bir kapsamdan ziyade TCK'da belirli suç tipleri için düzenlenmiştir; örneğin

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

malvarlığına karşı suçlar, uyuşturucu suçları ve örgüt suçları bakımından etkin pişmanlık hükümleri ayrı maddelerde öngörülmüştür (TCK m. 168, 192, 221). Bu düzenlemelerde, failin suçun yol açtığı zararı tamamen gidermesi, yetkili mercilere bilgi vererek suçun ortaya çıkmasını veya suç ortaklarının yakalanmasını sağlaması gibi davranışlar, cezai sorumluluğun indirilmesini veya bazı hallerde cezanın ortadan kaldırılmasını mümkün kılmaktadır.[44]

Hukuki sonuçlar açısından iki kurum arasında önemli farklar vardır. Önödeme kabul edildiğinde fail hakkında doğrudan ceza mahkûmiyeti oluşturulmaz ve süreç nihayete erer; bu nedenle failin siciline hüküm kaydı geçmez. Etkin pişmanlık ise genellikle ceza hükmünün verilmesini takiben ya da hüküm öncesi pişmanlık davranışının gerçekleşmesi ile gündeme gelip failin hukuki sorumluluğunu tamamen ortadan kaldırmayabileceği gibi, uygulama kapsamına göre ceza indirimi ya da cezasızlık şeklinde sonuçlanabilmektedir. Uygulama zamanı bakımından da ayrım söz konusudur. Önödeme, henüz dava açılmadan veya kovuşturma devam ederken savcılık aşamasında teklif edilir ve kabul edildiğinde süreç tamamlanır. Etkin pişmanlık ise suçun tamamlanmasından sonra, soruşturma veya kovuşturma aşamasında failin pişmanlık davranışını göstermesi ile devreye girer ve bu davranışın gerçekleştiği zaman ile kanunda öngörülen şartlar, uygulanacak hukuki neticeyi belirler. Kapsam açısından da önödeme, kanunda belirli suçlar için öngörülen bir kurumdur ve yalnızca bu suç tiplerinde uygulanabilir. Etkin pişmanlık ise, kanunda açıkça düzenlenen suç tiplerinde failin pişmanlık davranışını hukuken sonuçlandıran bir düzenleme olup, bu davranışların mahiyetine ve zamanına göre cezanın indirilmesine veya tamamen kaldırılmasına imkan sağlar.

3.9. Önödeme ve Koşullu Salıverilmesi Kurumunun Mukayesesi

Ceza hukuku bakımından önödeme ile koşullu salıverilme birbirinden farklı hukuki sonuçlar doğuran iki ayrı kurumdur. Bu iki mekanizmanın mukayesesi yapılırken özellikle uygulama zamanı, hukuki niteliği, sonuçları ve kapsamı temel bakımından ayrıştırılmalıdır. Önödeme, henüz kovuşturma veya yargılama aşaması devam ederken failin belli şartlarla süreci sona erdiren bir tasfiye yoludur; koşullu salıverilme ise hükmedilmiş hapis cezasının infaz aşamasında devreye giren bir infaz hukuku kurumudur. Koşullu salıverilme (Şartlı Tahliye), 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 107 ve 108. maddelerinde düzenlenen bir infaz hukuku düzenlemesidir. Bu kurum, hakkında hapis cezası verilmiş ve cezası kesinleşmiş olan hükümlünün, kanunda öngörülen süreyi cezaevinde iyi halli geçirmesi şartıyla hapis cezasının kalan bölümünü cezaevi dışında denetimli serbestlik ile infaz etmesine imkân tanır. Koşullu salıverilmede ceza tamamen sona ermez; hükümlü denetim süresi boyunca yükümlülüklere uymak zorundadır; aksi takdirde verilen koşullu salıverilme kararı geri alınarak kalan cezasını kurumda çekmeye devam eder .

Bu iki kurum arasındaki en belirgin fark, uygulanma zamanıdır. Önödeme, henüz kamu davası açılmadan veya kovuşturma sürecinde teklif edilir ve kabul edildiğinde süreç nihayete erer; koşullu salıverilme ise ceza infaz aşamasında, mahkûmiyet hükmü verilmiş ve hapis cezası kesinleşmiş kişilere uygulanır. Dolayısıyla önödeme yargılamayı sona erdiren bir tasfiye iken, koşullu salıverilme cezanın infazını geçici koşullarla dışarıda sürdürmedir. Hukuki sonuçlar açısından da önödeme sonucu fail hakkında ceza mahkûmiyeti doğmaz; koşullu salıverilmede

[44] Baba, Yasemin. Türk Ceza Hukukunda Etkin Pişmanlık. Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s.12 vd.

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

ise zaten hükmedilmiş hapis cezası vardır ve bu ceza infaz rejimi kapsamında belirli şartlarla dışarıda tamamlanır. Koşullu salıverilme, cezanın infazına ilişkin koşulları düzenlerken, failin davranışlarına olumlu karşılık vererek cezanın topluma entegrasyonunu hedefler. Bu yönüyle koşullu salıverilme, hükümlünün tekrar suç işleme riskinin azaltılmasını ve topluma yeniden uyumunu amaçlayan infaz hukuku kurumudur. Kapsam bakımından, önödeme yalnızca kanunda açıkça belirtilen suç tipleri ve şartlarla sınırlı bir uygulamadır; koşullu salıverilme ise hapis cezası almış her hükümlü için belirli şartları taşıdığı sürece söz konusu olabilir, ancak infaz oranı ve şartlar suç türüne göre farklılaşabilir. Örneğin koşullu salıverilme için infaz oranı genel olarak cezanın yarısı olmakla birlikte bazı suçlarda farklı oranlar da uygulanır.

3.10. Önödeme ve Ceza İnfazının Mukayesesi

Ceza hukuku sisteminde önödeme ile ceza infazı, farklı aşamalarda devreye giren ve farklı hukuki sonuçlar doğuran iki ayrı kurumdur. Önödeme, ceza yargılamasını sona erdiren bir kurum iken; ceza infazı, kesinleşmiş mahkeme kararlarının yerine getirilmesini ifade eden bir süreçtir. Ceza infazı, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun kapsamında düzenlenen ve mahkemeler tarafından verilen ceza ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesini ifade eden bir aşamadır (5275 s. Kanun m. 1). Ceza infazı, ancak ceza hükmünün kesinleşmesiyle başlar ve hükümlünün cezasının kanunda öngörülen usul ve esaslara göre yerine getirilmesini kapsar. Bu süreçte hapis cezalarının infazı, denetimli serbestlik uygulamaları ve koşullu salıverilme gibi infaz kurumları devreye girebilir (5275 s. Kanun m. 107). İki kurum, ceza hukukunun farklı aşamalarında işlev gören ve birbirini tamamlayan nitelikte düzenlemelerdir.

İki kurum arasındaki temel fark, uygulama aşamasında ortaya çıkar. Önödeme, henüz hüküm verilmeden önce veya kovuşturma aşamasında uygulanarak ceza yargılamasını sona erdirir. Buna karşılık ceza infazı, ancak mahkeme tarafından verilen ceza kesinleştikten sonra başlar. Bu nedenle önödeme, yargılama sürecine ilişkin bir kurumken, ceza infazı ise hükmün icrasına ilişkin bir süreçtir. Hukuki sonuçlar bakımından da önemli bir ayrım söz konusudur. Önödeme halinde fail hakkında ceza mahkûmiyeti oluşmaz ve infaz sürecine geçilmez. Ceza infazında ise fail hakkında verilmiş ve kesinleşmiş bir ceza bulunmaktadır; bu ceza, infaz kurumlarında veya alternatif infaz usulleriyle yerine getirilir. Bu bağlamda ceza infazı, failin özgürlüğünü doğrudan etkileyen ve devletin cezalandırma yetkisinin fiilen kullanıldığı aşamayı ifade eder.

3.11. Önödeme ve Zamanaşımı Kurumunun Mukayesesi

Ceza hukuku sisteminde önödeme ile zamanaşımı, ceza ilişkisinin sona ermesine yol açabilen iki farklı kurum olmakla birlikte, hukuki nitelikleri, işleyişleri ve sonuçları bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Önödeme, failin iradesine bağlı olarak ceza yargılamasını sona erdiren kurum iken; zamanaşımı, kanunda öngörülen sürelerin dolmasıyla devletin cezalandırma yetkisinin kendiliğinden ortadan kalkmasına yol açan ve failin iradesine bağlı olmayan bir kurumdur. Zamanaşımı, Türk Ceza Kanunu'nun 66 ve devamı maddelerinde düzenlenen ve suçun işlenmesinden itibaren belirli sürelerin geçmesiyle dava açılmasını veya cezanın infazını engelleyen bir kurumdur (TCK m. 66, 68). Bu kapsamda, suçun işlendiği tarihten itibaren kanunda öngörülen sürede soruşturma veya kovuşturma tamamlanmazsa dava

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

zamanaşımı gerçekleşir ve kamu davası düşer. Benzer şekilde, kesinleşmiş bir mahkûmiyet hükmünün belirli süre içinde infaz edilememesi hâlinde ise ceza zamanaşımı söz konusu olur ve cezanın infaz edilme imkânı ortadan kalkar (TCK m. 68).

İki kurum arasındaki temel fark, işleyiş biçimi ve iradi unsur bakımından ortaya çıkar. Önödeme, failin iradesine bağlı olarak gerçekleşir; failin ödeme yapmasıyla süreç sona erer. Zamanaşımı ise herhangi bir iradi davranışa bağlı olmaksızın, kanunda öngörülen sürenin dolmasıyla kendiliğinden sonuç doğurur. Bu nedenle önödeme aktif bir davranış gerektirirken, zamanaşımı pasif bir sürecin sonucudur. Hukuki sonuçlar bakımından da farklılık söz konusudur. Önödeme hâlinde ceza yargılaması sona erer ve fail hakkında mahkûmiyet hükmü kurulmaz. Benzer şekilde zamanaşımında da, dava zamanaşımı gerçekleştiğinde kamu davası düşer; ceza zamanaşımı gerçekleştiğinde ise kesinleşmiş ceza infaz edilemez hâle gelir. Bu yönleriyle her iki kurumda, hem ceza hem ceza muhakemesi hem de infaz hukuku bakımından sonuç doğurabilen kurumlardır. Uygulama süreci açısından değerlendirildiğinde, önödeme belirli bir süre içinde yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük içerir. Bu sürede ödeme yapılmaması hâlinde önödeme imkânı ortadan kalkar ve yargılama süreci devam eder. Ancak bu durum, zamanaşımı ile doğrudan benzerlik oluşturmaz; zira zamanaşımı, sürenin dolmasıyla devletin cezalandırma yetkisinin sona ermesine yol açarken, önödeme süresinin kaçırılması yalnızca bu imkândan yararlanılamaması sonucunu doğurur ve genel ceza süreci işletilmeye devam eder.

3.12. Önödeme ve Şikayetten Vazgeçme Kurumunun Mukayesesi

Ceza muhakemesi hukukunda önödeme ile şikâyetten vazgeçme, belirli suçlar bakımından ceza yargılamasının sona ermesine yol açabilen iki ayrı kurumdur. Bu kurumlarda, her ne kadar soruşturma ve kovuşturma süreçlerini etkileyen sonuçlar doğursa da, hukuki nitelikleri, uygulanma şartları ve sonuçları bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Şikâyetten vazgeçme, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 73. maddesinde düzenlenen ve takibi şikâyete bağlı suçlarda mağdur veya suçtan zarar görenin şikâyet hakkını geri alması anlamına gelir (CMK m. 73). Şikâyetten vazgeçme, mağdurun iradesine bağlı olup, şikâyete tabi suçlarda soruşturma ve kovuşturmanın devam edebilmesi için gerekli olan şikâyet şartını ortadan kaldırır. Bu nedenle geçerli bir vazgeçme hâlinde kamu davası düşer veya açılması engellenir.

İki kurum arasındaki temel fark, irade sahibi süje bakımından ortaya çıkar. Önödemede belirleyici olan failin ödeme iradesi iken; şikâyetten vazgeçmede belirleyici olan mağdurun veya suçtan zarar görenin iradesidir. Bu yönüyle önödeme fail odaklı, şikâyetten vazgeçme ise mağdur odaklı bir mekanizma niteliği taşır. Hukuki sonuçlar bakımından da benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır. Her iki kurum da belirli şartlar altında kamu davasının açılmamasına veya düşmesine yol açar. Ancak önödeme yalnızca kanunda öngörülen suçlar bakımından uygulanabilirken, şikâyetten vazgeçme yalnızca takibi şikâyete bağlı suçlar bakımından söz konusu olur (CMK m. 73). Ayrıca şikâyetten vazgeçmenin hüküm doğurabilmesi için, bazı hâllerde sanığın vazgeçmeyi kabul etmesi gerekebilir. Uygulama alanları bakımından iki kurumun kesiştiği durumlar bulunmakla birlikte, bu durumlar birbirinin alternatifi niteliğinde değildir. Bir suç hem önödeme kapsamına hem de şikâyete tabi olabilir; ancak şikâyetten vazgeçme gerçekleştiğinde, artık soruşturma veya kovuşturma şartı ortadan kalktığından,

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

önödeme uygulanmasına gerek kalmaz. Buna karşılık şikâyetten vazgeçilmediği durumlarda, şartları mevcutsa önödeme mekanizması işletilebilir.

3.13. Önödeme ve Af Kurumunun Mukayesesi

Son olarak ceza hukukunda önödeme ile af, ceza ilişkisinin sona ermesine yol açabilen iki farklı kurum olmakla birlikte, hukuki nitelikleri, uygulanma şartları ve sonuçları bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Önödeme bireysel nitelikte bir tasfiye mekanizması iken, af kamusal nitelikte ve genel sonuçlar doğuran bir düzenleme olarak ortaya çıkmaktadır. Af, suç ve ceza ilişkisini ortadan kaldıran veya hafifleten bir kurumdur (TCK m. 65). Af, genel af ve özel af olmak üzere ikiye ayrılmakta; genel af hâlinde kamu davası ve hükmedilen cezalar tüm sonuçlarıyla ortadan kalkmakta, özel af hâlinde ise yalnızca cezanın infazına ilişkin sonuçlar etkilenmektedir. Af, bireysel bir işlem olmayıp yasama organı tarafından çıkarılan genel ve soyut nitelikte bir düzenleme ile uygulanmaktadır.

İki kurum arasındaki temel fark, uygulama zamanı ve iradi unsur bakımından ortaya çıkmaktadır. Önödeme, çoğunlukla dava açılmadan önce veya yargılama sürecinin başında, failin ödeme iradesine bağlı olarak uygulanır. Af ise kural olarak suçun işlenmesinden ve çoğu durumda yargılama sürecinin ilerlemesinden sonra, yasama organının iradesiyle yürürlüğe girer. Bu nedenle önödeme bireysel ve isteğe bağlı bir kurum iken, af genel ve zorunlu sonuç doğuran bir düzenlemedir. Hukuki sonuçlar bakımından da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Önödeme hâlinde ceza yargılaması sona ermekte ve fail hakkında mahkûmiyet hükmü kurulmamaktadır. Af hâlinde ise, genel af durumunda suç ve ceza tüm sonuçlarıyla ortadan kalkarken; özel af durumunda yalnızca cezanın infazına ilişkin sonuçlar ortadan kaldırılmakta veya hafifletilmektedir (TCK m. 65). Bu yönüyle af, ceza hukukunun maddi ve infaz boyutuna doğrudan etki eden geniş kapsamlı sonuçlar doğurmaktadır. Amaç bakımından değerlendirildiğinde, her iki kurumun da ceza adalet sisteminde belirli ölçüde toplumsal yarar ve barışın sağlanmasına hizmet ettiği görülmektedir. Ancak önödeme daha çok hafif nitelikli suçlarda yargı yükünün azaltılması ve hızlı çözüm sağlanması amacına yöneliktir. Af ise toplumsal, siyasal veya sosyal gerekçelerle geniş bir kesimi etkileyen ve kamu yararı gözetilerek başvurulan istisnai bir düzenleme niteliği taşımaktadır.

4. SONUÇ

Önödeme kurumu, Türk Ceza Hukuku sisteminde alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları arasında kendine özgü bir işlev üstlenmekte olup, özellikle hafif nitelikli suçlar bakımından ceza adaletinin daha hızlı, ekonomik ve etkin bir şekilde işlemesine katkı sağlamaktadır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 75. maddesinde düzenlenen bu kurum, failin belirli bir miktar parayı ve soruşturma giderlerini ödemesi suretiyle kamu davasının açılmasını engelleyen veya açılmış davayı düşüren bir mekanizma olarak, klasik cezalandırma anlayışına alternatif bir çözüm yolu sunmaktadır (TCK m.75). Bu yönüyle önödeme, yalnızca bireyin mahkûmiyet hükmü ile karşılaşmasını önlemekle kalmayıp, aynı zamanda adli sicil kayıtlarının korunmasına ve tekerrür hükümlerinin uygulanmamasına da imkân tanımaktadır.

Önödeme kurumu, Türk Ceza Hukuku'nda alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları içerisinde kendine özgü bir yer işgal etmekte olup, benzer kurumlarla karşılaştırıldığında hem işlevsel hem de hukuki nitelik bakımından belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

özellikle uzlaştırma, hükmün açıklanmasının geri bırakılması, kamu davasının açılmasının ertelenmesi, seri muhakeme usulü ve basit yargılama usulü ile yapılan mukayese, önödemenin ceza adalet sistemi içerisindeki konumunu daha açık biçimde ortaya koymaktadır. Önödeme, diğer kurumların aksine mağdur ile fail arasında bir uzlaşma veya rıza sürecine dayanmayıp, failin tek taraflı olarak belirli bir miktar parayı ve yargılama giderlerini ödemesi suretiyle cezai süreci sona erdirmektedir (TCK m.75). Bu yönüyle kurum, devlet ile fail arasındaki cezai ilişkinin mali bir yükümlülük aracılığıyla ortadan kaldırılmasına dayanan özgün bir mekanizma niteliği taşımaktadır.

Uzlaştırma kurumu ile karşılaştırıldığında, önödemenin mağdurun aktif katılımını gerektirmemesi en temel farklılık olarak ortaya çıkmaktadır. Uzlaştırmada, suçtan zarar gören ile fail arasında bir anlaşma sağlanması esastır ve bu süreç restoratif adalet anlayışına dayanmaktadır (CMK m.253). Buna karşılık önödeme, mağdurun iradesinden bağımsız olarak işleyen, daha çok usul ekonomisini önceleyen bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Uzlaştırma kurumu, mağdur ile fail arasında rızaya dayalı bir çözüm sürecini esas alırken (CMK m.253), önödeme mağdurun aktif katılımını gerektirmeyen ve devlet ile fail arasındaki ilişkinin mali bir yükümlülük yoluyla sona erdirilmesine dayanan bir yapıya sahiptir. Hükmün açıklanmasının geri bırakılması kurumu ise, sanık hakkında kurulan mahkûmiyet hükmünün belirli şartlar altında hukuki sonuç doğurmasının ertelenmesini ifade etmekte olup, önödeme kurumundan farklı olarak bir yargılama sürecinin sonunda uygulanmaktadır (CMK m.231). Önödeme ise henüz mahkûmiyet hükmü kurulmadan devreye girerek süreci sona erdirmekte ve bireyin mahkûmiyet statüsü ile karşılaşmasını engellemektedir.

Benzer şekilde kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumu, belirli şartlar altında savcılık tarafından kamu davasının açılmasının ertelenmesini mümkün kılarken, failin belirli yükümlülüklere tabi tutulmasını öngörmektedir (CMK m.171). Önödeme ise herhangi bir denetim süreci veya yükümlülük dönemi öngörmemekte; ödemenin gerçekleştirilmesiyle birlikte doğrudan sonuç doğurmaktadır. Seri muhakeme usulü ve basit yargılama usulü ise yargılama sürecini hızlandırmayı amaçlayan usuli mekanizmalar olup, önödeme gibi süreci tamamen sona erdiren değil, daha çok yargılamayı basitleştiren ve hızlandıran araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır (CMK m.250; CMK m.251). Bu yönüyle önödeme, yargılamayı hızlandıran değil, belirli şartlar altında ortadan kaldıran bir kurum olarak ayrışmaktadır.

Adli para cezası ve etkin pişmanlık hükümleri ile yapılan karşılaştırmada da benzer farklılıklar göze çarpmaktadır. Adli para cezası, mahkeme tarafından hükmedilen bir yaptırım olup, bir mahkûmiyet kararına dayanırken; önödeme, mahkûmiyet hükmü kurulmadan uygulanan ve cezai süreci sona erdiren bir mekanizmadır (TCK m.52). Etkin pişmanlık ise suç sonrası gösterilen iradi davranışlara bağlı olarak cezada indirim veya cezasızlık sonucu doğururken, önödeme failin suç sonrası tutumundan ziyade kanunun öngördüğü mali yükümlülüğün yerine getirilmesine dayanmaktadır. Bu karşılaştırmalar, önödemenin hem maddi ceza hukuku hem de ceza muhakemesi hukuku özelliklerini bir arada barındıran karma bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Karşılaştırma Kriteri	Önödeme (TCK m.75)	Uzlaştırma (CMK m.253-255)	HAGB (CMK m.231)	KADER(CMK m.171)	Seri Muhakeme / Basit Yargılama (CMK m.250-252)	Seçenek Yaptırım (TCK m.50)	Hapis Erteleme (TCK m.51)	Etkin Pişmanlık	Koşullu Salıverilme (5275 m.107)
Hukuki Nitelik	Muhakemeyi sona erdiren tasfiye kurumu	Onarıcı adalet kurumu	Hükmün sonuçlarını erteleyen kurum	Savcılık kararıyla erteleme	Özel yargılama usulü	İnfaz alternatifi	İnfaz kurumu	Maddi ceza hukuku kurumu	İnfaz kurumu
Uygulama Aşaması	Soruşturma/erken kovuşturma	Soruşturma/kovuşturma	Kovuşturma sonu	Soruşturma	Soruşturma/kovuşturma	Hüküm sonrası	Hüküm sonrası	Suç sonrası süreç	İnfaz aşaması
İrade Sahibi	Fail	Fail + mağdur	Mahkeme + sanık	Savcı	Fail (kabul)	Mahkeme	Mahkeme	Fail	İnfaz kurumu
Mahkûmiyet Hükmü	Yok	Yok	Var (açıklanmaz)	Yok	Var	Var	Var	Genelde var (indirim)	Var
Mağdur Rolü	Yok	Aktif	Zarar giderimi şart	Dolaylı	Yok	Kısmen	Yok	Zarar giderimi önemli	Yok
Rıza Unsuru	Failin rızası	Tarafların rızası	Sanığın kabulü	Yok (takdir)	Şüpheli kabulü	Yok	Yok	Failin davranışı	Yok
Zararın Giderilmesi	Şart değil	Esas unsurdur	Şarttır	Şart olabilir	Şart değil	Şart olabilir	Şart değil	Çoğunlukla şart	Yok
Denetim Süresi	Yok	Yok	Var	Var	Yok	Yok	Var	Yok	Var

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

Sonuç	Dava açılmaz/düşer	Dava açılmaz/düşer	Dava düşer	Dava açılmaz	Hüküm kurulur	Ceza değişir	Ceza ertelenir	Ceza azalır/kalkar	Ceza dışarıda infaz
Kapsam	Sınırlı suçlar	Genişletilmiş suçlar	Belirli suçlar	Belirli suçlar	Belirli suçlar	Hapis cezaları	≤2 yıl hapis	Suç tipine bağlı	Hapis cezaları
Amaç	Hızlı çözüm, iş yükü azaltma	Onarıcı adalet	İkinci şans	Failin kazanılması	Usul ekonomisi	Alternatif infaz	Topluma kazandırma	Pişmanlığı teşvik	Rehabilitasyon
Devletin Rolü	Pasif (şartlı)	Arabulucu	Yargılayıcı	Takdir yetkisi	Aktif	Yargılayıcı	Yargılayıcı	Değerlendirici	Denetleyici
Sonuç Doğurma Şekli	Ödeme ile anında	Anlaşma ile	Denetim sonrası	Süre sonunda	Hüküm ile	Hüküm sonrası	Denetim sonunda	Davranışa bağlı	Süre + iyi hal
Sicil Kaydı	Yok	Yok	Şartlı	Yok	Var	Var	Var	Var/azaltılmış	Var

Önödeme Kurumunun Benzer Kurumlarla Karşılaştırmalı Tablosu

ISBN NR : 978-625-5694-94-2

KAYNAKÇA

Akbulut, Berrin. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 12.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2025.

Artuk, Emin; Ahmet, Gökcen; Emin, Alşahin; Kerim, Çakır. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 16.Baskı. Adalet Yayınevi, Ankara, 2022, s.43-44.

Aslan, Ersel. Türk Ceza Hukukunda Önödeme Kurumu. Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.

Baba, Yasemin. Türk Ceza Hukukunda Etkin Pişmanlık. Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.

Balo, Yusuf Solmaz ve Çetintürk Ekrem. "*Amerika Birleşik Devletleri Ceza Hukuku Uygulamasında Savcı-Sanık Pazarlığı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*". Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17(2), 2013, ss.1243-1292.

Erdin, Selim. Türk Ceza Hukuku ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Önödeme. Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.

Feyzioğlu, Metin. "*Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 40(1), 1995, ss.665-688.

Güngör, Devrim ve Okuyucu-Ergün, Güneş. "*Hükmün Açıklanmasının Geri Bırakılması*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65(4), 2016, ss.1951-1965.

Güngör, Mümin. Ceza Yargılamasında Uzlaştırma. Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.

Hakeri, Hakan. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 32.Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2025.

Karakehya, Hakan. Ceza Hukuku Genel Hükümler. 2.Baskı. Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.

Koca Mahmut ve Üzülmez İlhan. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 18.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025, s.31-33.

Özbek, Veli Özer; Doğan, Koray; Meraklı, Serkan; Bacaksız, Pınar; Başbüyük, İsa. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 16.Baskı. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025.

Özen Muharrem ve Köksal Atacan. "*Önödeme ve Bazı Çözüm Önerileri*". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 70(2), 2021, ss.589-621.

Özgenç İzzet. Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. 21.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2025.

Sevdiren, Öznur. "*5237 Sayılı TCK Sonrası Kısa Süreli Hapis Cezalarına Seçenek Yaptırımlar (2005-2025): Mevzuat Değişikleri ve Uygulama Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*". Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(1), ss.332-385.

Tokdemir, Sercan. "*Ceza Adaleti Sistemine Yeni Bir Yaklaşım: Tamamlayıcı Bir Sistem Olarak 'Onarıcı Adalet' Mekanizması*". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21(1-2), 2017, ss. 75-114.

Yaşar, Ercan. Maddi ve Şekli Suç Hukuku Boyutlarıyla Klasik Ceza Muhakemesine Alternatif Usuller. Seçkin Yayınevi, Ankara, 2022.

Yavuz, Hakan A. Ceza Muhakemesinde Kovuşturmaya Alternatif Yöntemler. 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.

Yenidünya, Ahmet Caner. "*5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda Adli Para Cezası Ve İnfazı*". Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(1-2), 2006, ss.121-154.

Yenidünya, Caner. "*Yargıtay Kararları Işığında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemi Olarak Önödeme Kurumu*". Legal Hukuk Dergisi, 11(127), 2013, ss.51-74.

Yılmaz, Davut. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.